Új Magyar Múzeum

KORTÁRSAK JÓZSEF ATTILÁRÓL

I.

(1922—1937)

Akadémiai Kiadó

KORTÁRSAK JÓZSEF ATTILÁRÓL

I.

(1922—1937)

ÚJ MAGYAR MÚZEUM

IRODALMI DOKUMENTUMOK GYŰJTEMÉNYE

13.

SZERKESZTI

ILLÉS LÁSZLÓ

1. Hegedűs Nándor, Ady Endre nagyváradi napjai
2. Kortársak Móricz Zsigmondról I.
3. Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése
4. Móricz Zsigmond hagyatékából
5. Kovalovszky Miklós, Emlékezések Ady Endréről I.
6. Ambrus Zoltán levelezése
7—8. Móricz Zsigmond levelei I—II.
9. Kovalovszky Miklós, Emlékezések Ady Endréről II.
10. Vezér Erzsébet, Feljegyzések és levelek a Nyugatról
11. József Attila válogatott levelezése
12. Kovalovszky Miklós, Emlékezések Ady Endréről III.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

ÚJ MAGYAR MÚZEUM

KORTÁRSAK JÓZSEF ATTILÁRÓL

I.

(1922–1937)

SZERKESZTETTE

BOKOR LÁSZLÓ

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

TVERDOTA GYÖRGY

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

508180

Lektorálta

SZABOLCSI MIKLÓS

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 4316 8 (összkiadás)
ISBN 963 05 4317 6 (I. kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
Felelős szerkesztő: Mérey Zsoltné — Műszaki szerkesztő: Kozma Anikó
Terjedelem: 56,75 ív
15488.87 Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat — Felelős vezető: Hazai György

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 5383 /19 88 sz.

BEVEZETÉS

Kiadványunk 1922 és 1945 között József Attiláról a *nyilvánosság számára* készült írások gyűjteménye. A megszorítás azt jelenti, hogy a levelek, rendőrségi jelentések, bírósági, társasági jegyzőkönyvek, hivatalos iratok és hasonló természetű írások, bármennyire érdekesek is, kívül esnek gyűjtőkörünkön. Az összegyűjtött anyag műfajilag így is rendkívül változatos: a kollekció törzsanyagát bírálatok, tanulmányok, visszaemlékezések, életrajzi vonatkozású írások képezik, de nagyszámú hírt, nekrológot is közlünk, és olyan szépirodalmi alkotásoknak, illetve műrészleteknek: novelláknak, regényrészleteknek, verseknek is helyet adunk, amelyek valamilyen módon a költővel vagy életművével kapcsolatosak, arra fényt vetnek.

Határesetet képeznek a naplórészletek, József Attila verseinek idegen nyelvre történt fordításai és a költővel készített interjúk. Az előbbi esetben a publikálás mellett döntöttünk, abból a meggondolásból, hogy az írók, az irodalmi életben szerepet játszó személyek (mint pl. Balázs Béla vagy Benedek Marcell) ha nem is azonnali megjelentetés szándékával írták le életük napi eseményeit, többkevesebb tudatossággal mégis számot tartottak a kortársak vagy az utókor érdeklődésére. A gyűjtemény korábbi gondozója, Bokor László fölvett néhány versfordítást. Ezeket mi kihagytuk. Nemcsak abból a praktikus meggondolásból, hogy ha nem rostáljuk ki őket, akkor e mag köré kellett volna gyűjtenünk az összes, ebben a korban született, fellelhető fordításokat, s ez igen meghosszabbította volna kiegészítő gyűjtőmunkánkat. Nem is csak azért, mert ezáltal mennyiségileg túlságosan földuzzadt volna az így is hatalmas kollekció. Mindenekelőtt azért, mert — noha egy költő külföldi népszerűségére, ismertségére valamelyest lehet következtetni a verseiről készült fordítások számából — ezek mégiscsak a költő saját művei, s nem állíthatók szembe az alkotóval úgy, mint más személyek róla vagy vele kapcsolatban írott szövegei, ami az összes előbb felsorolt műfaj esetében elmondható. Az interjúk átmenetisége abból ered, hogy bennük a költő saját szövegei elegyednek egy másik személy által föltett kérdésekkel. A kapott válaszokat ez a személy jegyzi le, s egyúttal stilizálja, többé-kevésbé

megkomponálja a spontánul vagy eleve az általa előre kijelölt mederben folyó beszélgetést. Az interjú szerkezete kicsiben kinyilvánítja egy alkotó és egy kívülálló befogadó viszonyát, azt a viszonyt tehát, amely e gyűjtemény szerkezetének egészére is jellemző. Az interjúk ezért a kiadványnak szerves részét képezik.

Az első írás, amelyet itt közreadunk, 1922. október 29-én, az utolsó 1945 májusában jelent meg. Az időszakasz, ami az anyaggyűjtési és feldolgozási munka kezdete és a kézirat lezárása között eltelt, hosszabb, mint az a korszak, amely a könyv első lapjától az utolsóig az olvasó előtt fokozatosan fölfedi egyik arcát. A vállalkozásnak tehát igazi élettörténete van, amelynek bizonyos szakaszait, fordulatait ismerni kell ahhoz, hogy a gyűjtemény fontos sajátosságait pontosan és helyesen fogjuk föl.

A KIADÁS TÖRTÉNETE

A József Attila-filológia a negyvenes évek legvégén vett nagy lendületet, és az ötvenes évek első felében hozta meg első számottevő eredményeit. Ezekben az esztendőkben teremtődött meg a mai Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila-gyűjteményének törzsanyaga. Reguli Ernő összeállította József Attila műveinek és a róla szóló irodalomnak első nagyobb szabású bibliográfiáját. A költőről szóló kortársi emlékezések vaskos kötetbe, a József Attila Emlékkönyvbe álltak egybe. Waldapfel József kezdeményezésére, az általa és Szabolcsi Miklós által vezetett munkaközösség (Fabulya László, Patyi Sándor, Reguli Ernő, Sinka Erzsébet, Somogyi Sándor stb.) tevékenysége révén megszületett József Attila összes verseinek első kritikai kiadása. A József Attila-filológia és -textológia első nemzedéke az ötvenes évek derekától kezdve — elég talán itt jelzésképpen csak Szabolcsi Miklós és Péter László nevét említenünk — e kiadványok, fondok létrehozása során, ezeket gazdagítva és ezekből merítve — elvégezte a mai József Attila-kutatás alapvetését. Az egy ügyért buzgólkodó kutatók munkamegosztásában a költő életművére vonatkozó felszabadulás előtti irodalom összegyűjtésének, szisztematikus feldolgozásának és együttes publikálásának nehéz és szép feladata Bokor Lászlónak jutott. A kiadványra tehát letörölhetetlenül rányomta bélyegét rokonsága a József Attila-filológia megalapozó vállalkozásaival.

József Attila verseinek kritikai kiadása elkészült, s utóbb kiegészült a verseket közreadó köteteket szakmailag magasan felülmúló, zömében a költő prózai írásait és fordításait tartalmazó két újabb kötettel. 1984-ben megjelent József Attila összes versei címmel az új, Stoll Béla által készített kétkötetes kritikai kiadás is. Reguli Ernő azóta újabb, az elsőnél részben bővebb, részben szakszerűbben rostáló bibliográfiát

jelentetett meg. Mi több, az Irodalomtudományi Intézetben, A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 6. kötetének részeként elkészült és megjelent egy újabb, a Reguli anyagát is mintegy megszüntetve megőrző József Attila-bibliográfia. A Petőfi Irodalmi Múzeumban, József Attila hagyatékának legfőbb gyűjtőhelyén folyó több évtizedes feldolgozó munka eredményei három fontos kiadványban: a József Attila válogatott levelezését tartalmazó kötetben (Fehér Erzsébet munkája), a költő kéziratait és levelezését rendszerező katalógusban (készítette M. Róna Judit) és a fényképeit leíró ikonográfiai füzetben (összeállította P. Macht Ilona) szűrődtek le. Az alapvetést elvégző kutatók munkájukban továbbhaladtak, s színre léptek és jelentős eredményeket értek el az életmű kutatásával foglalkozó új generációk is. A filológia új eredményei olyan szintézisekbe épültek be, mint Szabolcsi Miklós Fiatal életek indulója és Érik a fény c. vaskos monográfiái. Nem Bokor László múlott, hogy miközben a József Attila-kutatás egésze jelentős lépést tett előre, ezalatt a költőről szóló irodalom gyűjtése tetszhalott állapotba került,* majd később is helyben topogni látszott, s csak három évtized múltán ad meggyőző életjelet magáról. Ebből ered a gyűjtemény másik lényeges megkülönböztető jegye: elkésettsége. Miközben az épület többi pontján magasra nőttek a falak, ezen a szakaszon csak az alap készült. Miután a történelmi idő emelte akadály elhárult, s a vállalkozás szép reménnyel közeledett a befejezéséhez, a természet támasztott útjában szakadékot: a vállalkozó, Bokor László hirtelen elhunyt. A munka, amelyre tudományos pályafutása során erőinek talán legnagyobb részét fordította, félbemaradt. A gyűjtemény azonban már gazdája nélkül is életképesnek bizonyult. Új gondozói vállalták a természetes szakadék áthidalását. Előbb a sorozatszerkesztő dolgozott az anyagon, majd a kiadvány jelenlegi sajtó alá rendezője és kiadói szerkesztője vették kézbe. Ötévi ellenőrző, helyesbítő és kiegészítő munkával tudták csak lezárni a három évtizedet átfogó gyűjtő- és feldolgozó munka eredményeként összeállt kéziratot. S ebből ered a könyv harmadik lényegi karakterjegye: megfiatalodása. A fentebb említett késettségnek igen fontos pozitívumai is voltak. Az évtizedek nem mentek el haszontalanul a kollekció fölött. Ha a kézirat első változatát összehasonlítjuk azzal, amelyet Bokor László a 70-es években állított össze, szemünkbe ötlik a korábbi gyűjtemény szegényessége, és kirajzolódik az a gazdagodási folyamat, amely a későbbi variánshoz vezetett. A kutatás újabb eredményeinek a jegyzetelésben való hasznosítására is történtek lépések a 60-as, 70-es években.

* Az 50-es években összegyűjtött dokumentumanyag 1956-ban már egyszer megjelenés előtt állt, eljutott az első nyomdai levonatig, kiadása azonban meghiúsult.

A késettség folytán azonban maradtak a kéziratban a félmúlt szellemi állapotára, illetve egy hőskori kutatási szituációra emlékeztető vonások: egyszóval avultságok. Az utolsó öt év munkája során, az anyag további jelentős bővítésén túl, igyekeztünk mai szemmel vizsgálni a sárgulni, kopni kezdő gépiratokat, s új szempontokat hozzáadva az eredeti koncepcióhoz, belülről is felfrissíteni egy lezárt és egy félmúlt korszak örökbe kapott és örökül vállalt hagyatékát.

Mert azáltal, hogy — az eredeti intenciók bizonyos módosításával — vállalkoztunk a munkálatok befejezésére, már pontosan válaszoltunk arra az aggódó kérdésre, hogy vajon aktuális-e ma, harminc év után kiadni ezt a nem kevés viszontagságon átesett vastag iratcsomót. A kérdésre adandó választ azért kell komolyan megfontolnunk, mert kétségtelen, hogy valamely művészre vonatkozó irodalom teljességre törekvő közzététele nem nélkülözhetetlen része a kutatás filológiai megalapozásának, legalábbis nem abban az értelemben, amelyben egy kritikai kiadás vagy bibliográfia az — készüljön bármikor is. Még olyan alkotók életművének elemzését sem kell szükségképpen fogadtatásuk kimerítő újraközlésének megalapoznia, mint Csokonai, Vörösmarty, Arany vagy Ady (Petőfi nevét ki kellett hagynunk a névsorból, mert eddig egyedül ő részesült ebben a figyelemben klasszikusaink közül). Sőt, az irodalom halhatatlanjai esetében az ilyen gyűjtés éppenséggel összehasonlíthatatlanul nagyobb akadályokba ütközik, mint valamely szerényebb teljesítményű, kevesebbet emlegetett alkotó esetében. József Attila életműve azonban ebben a tekintetben kivételes helyzetben van. Előre sejthető volt, hogy a kutató, amennyiben a két világháború közötti, „természetes" határokkal lezárható korszakban megjelent írások gyűjtésére korlátozza magát, a József Attila-recepció feldolgozásába — ismert okoknál fogva — nem fullad majd bele. Következésképp az összeállt anyag az olvasó számára sem bizonyul majd átfoghatatlanul, megemészthetetlenül nagynak. Nem teszi próbára sem a türelmet, sem a tájékozódó képességet, mint — mondjuk — talán egy hasonló Ady-gyűjtemény tenné.

Mindez nem változtat azon a tényen, hogy a kritikai kiadás egyszer s mindenkorra szóló érvényességével szemben az egykorú irodalom tanulmányozásának van egy hagyományos funkciója: megkönnyíteni a kutatásnak a kortársi dokumentumok feldolgozását, hozzáférhetővé tenni a szétszórt, nehezen elérhető forrásértékű publikációkat, s ez a funkció abban az arányban csökken, amelyben a kutatás kiaknázza ezeket a forrásokat, amelyben a bennük rejlő információk beépülnek a tudományba. Nem lenne nehéz kimutatni, hogy ebből a funkcióból a kiadvány lassú készülésének évtizedei alatt sokat veszített. Ám véleményünk szerint még a filológiai kutatás is igen sok újat meríthet a

József Attiláról szóló cikkek e hosszú sorából, s ahány új felismerés vagy hipotézis támad, annyiszor kell most már a kritikai kiadás, a levelezés mellett ellenőrzés céljából a kortársi tanúságtételekhez fordulni, annyiszor élénkül meg a kordokumentumok iránti érdeklődés. Sőt, aligha ígérkezik termékenyebb történeti stúdium, mint éppen a József Attila-kérdésről való mai, bőségesebb és pontosabb ismereteink birtokában visszanézni egy elmúlt kor József Attila-képére, amely közvetlenebb, de kevésbé precíz és kevésbé mély információk alapján kerekedett ki.

Az ilyen történeti stúdiumok iránti igény és vállalkozói kedv jelenlétét mi sem mutatja jobban, mint azoknak a kutatóknak a sora, akiket részleges és hézagos anyagismeretük sem tartott vissza attól, hogy képet alkossanak a felszabadulás előtti kor József Attila-fogadtatásáról. Noha ebben a műfajban eddig is születtek olyan rangos írások, mint amilyen Komlós Aladár 1948-ban megjelent József Attila kritikusai c. visszatekintése vagy Agárdi Péter alapos tanulmánya: A szocializmus mint költészet — a gyűjtemény megjelentetése mégis először ad lehetőséget pontos általánosítások, egy-egy cikknek, szerzőnek az indokoltnál nagyobb jelentőséget nem tulajdonító, egy-egy kortendenciát sem túlhangsúlyozó, sem alábecsülő ítéletek megfogalmazására, egészében véve megbízható és árnyalt József Attila-recepciótörténet megírására.

Az igény és a vállalkozó kedv mögött mély tudományos szükséglet, sőt a tágabb értelemben vett szellemi élet alapvető érdeke rejlik. A költő tragikus halála a kortársi tudatban és lelkiismeretben mély zavart keltett. A nemzet közvéleménye hirtelen ráocsúdott arra, hogy a balatonszárszói állomáson a korszak egyik legnagyobb magyar szellemi értéke pusztult el. S arra is, hogy a felismerés és nyomában az elismerés elkésve érkezett. Az ebből származó zavar a pálya korábbi éveire is visszavetült, s az életrajz eseményeiről, sőt a költő szellemi tájékozódásának egész folyamatáról alkotott képet is áthatotta. József Attila emberi kapcsolataiban kitapintható neuralgikus pontok gyulladásba jöttek, a személyi viszonyaiban mutatkozó törések nagyító alá kerültek, egy-egy élettény vagy életösszefüggés körül szélsőségesen polarizálódtak a vélemények és indulatok. Kevés olyan élet és életmű van irodalmunkban, amelynek értelmezését már a költő halálának másnapján ennyi legenda, torzítás, álprobléma szőtte volna át, mint szocialista költészetünk klasszikusáét. A későbbi nemzedékek ezt a József Attila-képet örökölték.

Megindult ugyan a tisztázódás folyamata, de a történelmi kataklizmák, ideológiai manipulációk, személyi elfogultságok megrögzítették a legendák, torzítások jelentős részét, olyannyira, hogy azok máig szívósan fennmaradtak, s tárgyilagos elemzésre, helyesbítésre, feloldás-

ra várnak. Közismertek például azok a viták, amelyek a költő betegségének problémakörén belül az orvosok, barátok felelősségéről folynak. Újra meg újra felbukkannak József Attila és a Szép Szó, József Attila és a munkásmozgalom, József Attila és a népi mozgalom kapcsolatának egyes kérdései. Ma sem alakult ki még konszenzus a költő és Babits viszonyáról, a Baumgarten-díj kései odaítéléséről stb. Semmi sem oszlathatja el jobban ezt az átöröklött zavart, mint ha az elsődleges dokumentumokat a maguk teljességében nyilvánosságra hozzuk, tanulmányozhatóvá tesszük. Az álkérdések a tudás fényében szétfoszlanak, a valóságos problémák a helyükre kerülnek, történeti magyarázatot kapnak. Végső soron könnyebben szétválaszthatóvá válik az, aminek az életműhöz szerves köze van, attól, ami csak a kor lerakódása rajta.

Úgy tűnik, az a közeg, amely a gyűjteményt fogadja, soha nem volt még kedvezőbb egy ilyen természetű munka számára, mint a mai. A tudományban és a közönségben egyaránt ezernyi jele van annak, hogy a befogadás, az értékelés különböző elméleti kérdései és tapasztalati tényei iránt az utóbbi években nagymértékben megélénkült az érdeklődés. A kollekció elébe megy ennek az érdeklődésnek, s — épp teljességre törekvése folytán — a teoretikus általánosítások számára is tanulságos empirikus anyagul kínálkozik. A Bokor László-féle gyűjtésen és jegyzetelésen tett javításaink, módosításaink és bővítéseink azt a célt szolgálták, hogy a gyűjtemény mindjobban találkozhasson korunk érdeklődésével, s a bebábozódott kézirat minél fiatalosabban ébredhessen hatékony és mozgékony életére.

A VÁLOGATÁSRÓL

A fentebb említett *„teljességre törekvés"* kifejezés magyarázatra és pontosításra szorul. Abszolút teljességet elérni a szövegközlés terén egyrészt lehetetlennek bizonyult, másrészt nem lett volna érdemes törekedni erre. Ennek megfelelően a gyűjtőmunkának három irányban is határt kellett szabnunk. A kézirat Bokor László-féle változatának ellenőrzése során az utolsó pillanatig kerültek elő érdekes, a gyűjteményből addig hiányzó közlemények. Minden okunk megvan rá, hogy feltételezzük: ezután is lehet találni újabb, az évtizedek során feledésbe merült, közlésre érdemes írásokat a költőről. Könyvünk megjelenése remélhetőleg ösztönzően hat majd a kor sajtójának tanulmányozóira, hogy a felszínre hozzák a még lappangó adalékokat. Számos olyan cikk van, amelyeket cím szerint nem ismerünk, nem tudjuk pontos megjelenési adataikat, de biztos tudomásunk van arról, hogy léteznek. Például különböző források tájékoztatnak arról, hogy

cseh nyelven nem az az egyetlen nekrológ jelent meg, amelyet a České Slovo-ból közöltünk, de nem volt módunkban utánanézni társainak. Vannak aztán olyan írások is, amelyeknek ismerjük adatait, de a szövegekhez nem tudtunk hozzájutni. Azokról az írásművekről tehát, amelyek e határ mögött húzódnak meg, kényszerűségből le kellett mondanunk.

Másrészt a gyűjtőmunka során Bokor László is, és példáját követve mi is rostálást végeztünk. A rostán — bármennyire sűrű szövésű volt is — számos publikáció áthullott. A közlésre való érdemesség kritériumai az idő — József Attila életideje, majd az árván maradt életmű kora — haladtával változtak, pontosabban: szigorodtak. A költőről szóló irodalom — teljesítményéhez és tehetségéhez mérten — életének utolsó évei előtt igen szegényes. Ezért 1922 és 1935 között nevének majdnem minden említése valamelyes jelentőséggel bír. Persze csak „majdnem", hiszen a tömegsajtó korában számos olyan közleménytípus kialakult, amely a szó szoros értelmében csak pillanatnyi érdekű, bárkiről szóljon is. Így például még a legalacsonyabb jelentőségküszöböt sem lépték át különböző műsoros estek szórólapjai, plakátjai, amelyeken a költő is szerepelt, sem az ilyen alkalmakat beharangozó újságcikkek. Kimaradtak néhány soros lexikonszövegek, versközléseket kísérő egymondatos lapalji jegyzetek stb. Mindannyiszor kivételt tettünk azonban, ha úgy véltük, hogy a költő megítélése, presztízsének alakulása szempontjából az apró adalékokból leszűrhető valamilyen tanulság.

József Attila fogadtatásában 1935 körül érzékelhető bizonyos fokú változás. Kialakult körülötte egy szűk baráti, kritikusi gyűrű, amelynek tagjai feladatuknak látták költészetének népszerűsítését. Ettől kezdve egyre sűrűbben bukkant fel neve más személyekről s általában más témákról értekező írásokban is. Ezekből néhányat bemutatunk mint prototípusokat, de a nyomukban sorakozó cikkek közlésétől eltekintünk. A költő 1936-ban a Szép Szó szerkesztője lett. A lap a korabeli sajtóban igen nagy publicitást kapott. Gyakran ismertették, olykor méltatták is egyes megjelent számait más lapokban. Ilyenkor általában megnevezték szerkesztőit, s ha József Attilának verse vagy cikke is megjelent egyúttal az adott számban, ismételten megemlítették nevét. Néhány ilyen jellegű írást is bemutattunk, de ebből a típusból már szigorúbban válogattunk. Két esetben, a Szép Szó történetének két, József Attila személyét is közelről érintő eseménye: Thomas Mann előadóestje és a folyóirat csehszlovákiai előadó körútja kapcsán tettünk kivételt. De a rendelkezésre álló sajtóanyagot itt is igyekeztünk úgy összevonni, hogy kitűnjék a két esemény jelentősége József Attila „hírének" növelésében, ám a csekély információértékű darabok mégse duzzasszák föl túlzottan a cikkek számát.

Külön gondot okozott, hogy kiválogassuk a szükséges és elégséges

számú és megfelelő tartalmú közleményeket a cikkek óriási tömegéből, amelyek révén optimálisan érzékeltethetjük József Attila „keserű megdicsőülésének" folyamatát, amely halálát követően igen gyorsan végbement. Ez a gyors árfolyamnövekedés úgy zajlott le, hogy a központi, mérvadó lapokban a tragikus eseményt közelebbről ismerő vagy ismerni vélő, a nagy halotthoz közel álló személyek tollából hírek, magyarázatok, méltatások, nekrológok jelentek meg, s a vidéki vagy külföldi magyar lapok részben vagy egészében átvették vagy leutánozták, esetleg interpretálták ezeket. Az 1937 decemberében született, rendelkezésünkre álló sajtóanyagot az újraközlésektől, ismétlésektől, utánzatoktól, jelentéktelen hírektől nagyrészt megtisztítva közöltük.

A halott költő népszerűvé válása különböző utakon valósult és nyilvánult meg. Ez utak közül három ösvény aggályos végigkövetése látszott számunkra céltalannak.

Nem sokkal a szárszói tragédia után megrendezték Miskolcon a Szép Szó íróinak előadóestjét, amelyen az oly érdeklődéssel várt költőnek és szerkesztőnek csak üres székét boríthatták le gyászlepellel, és amelyen Németh Andor megtartotta a József Attila-irodalomnak valószínűleg legelső emlékelőadását. Ezt az estét ezernyi emlékest, előadás, szavalómatiné követte, amelyeken a nagy halott kapta a főszerepet, de legalábbis jutott számára egy gyászszalaggal megjelölt hely. Az első ilyen estekről szóló beszámolókat is igyekeztünk mind nagyobb számban összegyűjteni, az 1938 és 1945 közötti évek József Attilával kapcsolatos programjairól írott cikkeket azonban már erősen megrostáltuk.

Az igazán jelentős alkotókat „messziről" föl lehet ismerni arról, hogy az utókor minden megnyilatkozásukat számon tartja. Halála után megindult József Attila örökségének minuciózus számbavétele is. Publikálatlan kéziratainak egész tömege került nyilvánosság elé kommentár kíséretében vagy anélkül. Ezeket a versközléseket csak olyan esetekben vettük be gyűjteményünkbe, ha az őket kísérő kommentár szövege valamilyen okból figyelemreméltónak bizonyult.

A népszerűvé válás következményeképp megfigyelhető, hogyan épült be József Attila alakja és műve a kortársi köztudatba. Tetemesen megnőtt az olyan publikációk száma, amelyek megemlítették nevét, hivatkoztak rá, utaltak rá, érintették életének egyes tényeit, idézték írásait akkor is, ha a gondolatmenet egészen más irányokban kanyargott. A szórványos említéseknek ezt a tömegét feltárni értelmetlen és reménytelen vállalkozás lett volna. Csak olyankor emeltük be őket gyűjteményünk kereteibe, amikor tartalmilag érdekes megállapításokat találtunk bennük, vagy ha szerzőjük személye miatt érdemeltek figyelmet.

A költő nagyságának elismerése, az iránta megnyilvánult figyelem foka a róla megjelent publikációk átlagos hosszúságának növekedésében is lemérhető. Halála után folyóirat-különszámok ünnepelték őt, füzetek, majd könyvek jelentek meg róla. Egy bizonyos terjedelmen túl nem vállalhattuk e tanulmányok publikálását. Nyilván senki sem ütközik meg például azon, hogy József Jolán könyvét nem találja meg gyűjteményünkben. De még Galamb Ödön szerényebb terjedelmű életrajza is úgy festene az újságcikkek társaságában, mint valamely nagyvad bundája egy rovargyűjteményben. Egyes határesetekben — például Sándor Pál jellegzetes, nehezen hozzáférhető, füzetnyi terjedelmű tanulmányát illetően — úgy döntöttünk, hogy helyet adunk terjedelmesebb írásoknak is.

Tudatában vagyunk annak, hogy döntéseink vitathatóak. Mindenkit kielégítő megoldást nem találhattunk. Nyilván lesznek olyanok, akik sajnálni fogják, hogy szita helyett nem ritkább szövésű rostát használtunk a válogatás során. S talán olyanok is akadnak, akik szívesen láttak volna viszont a kötetekben olyan darabokat, amelyeket mi kihagyásra ítéltünk. Ez utóbbiak számára némi elégtételt jelenthet az a körülmény, hogy a főszövegben nem közölt cikkeket nem eresztettük szélnek. Két csoportba osztottuk őket. Kisebbik felüket egészben vagy részben a jegyzetekben közöltük. Vagy azért, mert jó segítséget jelentettek a jegyzetekbe foglalt mondanivalóink kifejtéséhez, vagy pedig azért, mert kapcsolhatók voltak a főszövegekben közölt cikkek valamelyikéhez. Ezeket az írásokat a kötet végén külön listán, időrendi sorrendben felsoroltuk, megadva azt a jegyzetszámot is, amely alatt olvashatók. A főszövegben nem található cikkek nagyobbik hányadának adatait a nem közölt cikkek jegyzékében időrendben szintén megadtuk. A lista tartalmazza azokat az írásokat, amelyeknek szövegéhez nem jutottunk hozzá, és azokat is, amelyeket nem tartottunk érdemesnek újraközölni.

A SZÖVEGKÖZLÉS MÓDJA

Az olvasó figyelmét a válogatással kapcsolatos tudnivalók felől lassan a szövegközlés fontosabb sajátosságai felé irányítva, előbb néhány olyan problémát említünk, amely a két problémakör között átmenetet képez. Olyan cikkek esetében, amelyeknek csak egy vagy néhány részlete szól József Attiláról, azt a gyakorlatot követtük, hogy az adott részleteket és azok közeli szövegkörnyezetét főszövegben közöltük, a jegyzetben pedig részletesen leírtuk a cikk egészének gondolatmenetét, hogy az olvasó fogalmat kapjon azokról az összefüggésekről, amelyekben a költő elhelyezkedik, illetve az arányról,

amelyben más személyekhez vagy problémákhoz képest foglalkozik vele az adott cikk szerzője.

Egyes szerzők esetenként egész József Attila-verseket közölnek cikkükben. Olyankor, amikor ezek beleágyazódnak a költőről írott szöveg testébe, nem szakítjuk ki őket környezetükből. Ha azonban a szerző cikkének végén publikálja a költeményeket, úgy, hogy a cikk mintegy a bevezetés funkcióját látja el az alkotó eredeti szövegei előtt, akkor ez utóbbiakat elhagyjuk.

A cikkekben természetszerűleg igen sok József Attila-vers, versrészlet, rövidebb-hosszabb idézet olvasható. Ez idézetek, valamint a legmegbízhatóbb József Attila-kiadás: a Stoll Béla által szerkesztett, 1984-ben megjelent József Attila összes versei szövegközlései között — a szerzők vagy a nyomda hibájából, esetleg mert a cikkíró más forrásból dolgozott — kisebb-nagyobb távolság tapasztalható. Ez a távolság az elmondottakból eredően vagy — többnyire — szövegromlás következménye, vagy esetleg új, eddig ismeretlen szövegváltozatra utal. Részben annak érdekében, hogy a kutatásnak módja legyen eldönteni, a két eshetőség közül egy-egy esetben melyik áll fenn, részben pedig azért, mert az idézés pontossága, illetve hanyagsága is jellemzi bizonyos fokig a kor József Attiláról alkotott képének minőségét, az idézeteket mindig betűhíven közöltük. Minden egyes idézetet szembesítettünk a fentebb említett kritikai kiadással, és ahol az ékezésen, illetve kevésbé jelentős központozási eltéréseken túl jelentősebb különbségek is tapasztalhatók voltak, ott az adott cikkek jegyzetében az idézettel szembeállítottuk a Stoll Béla-féle kiadás általunk hitelesnek elfogadott szövegét.

A kortársak József Attiláról írott verseinek szövege nem egy esetben többé-kevésbé jelentős változásokon ment át az évek során az egyes újraközlések alkalmával, főként a felszabadulás után. Ezért ezeket a verseket is betűhíven közöltük. Ahol a korábbi és későbbi változatok közötti eltérések értelmezhetők voltak, ott erre a megfelelő jegyzetben röviden kitértünk.

A Bokor László által gyűjtött anyag tetemes része olyan régi, javítatlan nyomdai korrektúra formájában állt rendelkezésünkre, amelynek alapul szolgáló, a gyűjtő által készített gépiratait nem láthattuk. A korrektúrát csak úgy tudtuk ellenőrizni, hogy összehasonlítottuk azt az eredeti újságcikkekkel. Ezt a fáradságos, időigényes munkát kiterjesztettük a gyűjtemény egészére (kivéve azokat a szövegeket, amelyeknek sajtópéldányaihoz különböző okokból nem jutottunk hozzá). Így rekonstruálni tudtuk a cikkek eredeti írásmódját. Újabb feladatként vállalhattuk volna a szövegek átírását a mai helyesírásnak és nyelvhelyességnek megfelelően. Ez a munka — nem kevés — további időt vett volna igénybe, ráadásul ezt a célt nem valósíthattuk volna meg teljes sikerrel, mivel egyes esetekben az átírás

tartalmi kérdéssé válik. Részben ezért döntöttünk úgy, hogy a szövegek közlésében megőrizzük az eredeti helyesírást (egybe-, illetve különírás, központozás, egyes szavak írásmódja stb.). Másrészt azonban egy dokumentumgyűjteménynek éppenséggel nem hibája, ha törekszik az eredeti szöveg pontos visszaadására. Egy ponton tértünk el szándékosan és következetesen ettől a gyakorlattól: a szavak ékezeteit a mai helyesírás szerint raktuk ki. Az ékezés ugyanis igen nagy mértékben független volt a kor helyesírási szokásától, mert a lapoknak nyomdatechnikai lehetőségeiből adódott pl. az, hogy különbséget tettek-e vagy sem a rövid u és a hosszú ú írása között. Sőt, ebben a tekintetben igen nagy következetlenség, bizonytalanság uralkodott a két világháború közötti korszakban olyan lapoknál is, amelyek minden magánhangzó hosszúságát tudták jelölni.

A gyűjteményben található számos idegen nyelven írott cikknek az eredeti, idegen nyelvű változatát tekintettük főszövegnek, fönntartva annak lehetőségét, hogy legalább árnyalatnyi pontatlanságok téríthetik el a magyar fordítást attól, amit a külföldi szerző mondani akart. A cikkek fordítását a megfelelő jegyzetben közöljük. Az egyes idegen nyelvű cikkekben található József Attila-idézetek fordításában a fent említett kritikai kiadás szövegét vettük alapul.

A cikkek sorrendisége tekintetében az esetek döntő többségében nem merültek föl problémák. A megjelenés szoros időrendjéhez tartottuk magunkat. Az olyan folyóiratok (röpiratok) helyét, amelyeken csak hónapmegjelölés volt olvasható (vagy egyértelműen kikövetkeztethető), az adott hónap végén jelöltük ki. (Pl. ha jan. 31-én megjelent egy napilapközlemény, akkor a januári folyóiratcikkek sorrendben ezután következnek.) A József Attilával kapcsolatos könyvrészletekkel analóg módon jártunk el. Mivel a könyveken általában a megjelenésnek csak az évét tüntetik fel, ezért az adott évek végére, a december havi folyóiratok után soroltuk be őket. Mivel a folyóiratok és könyvek megjelenésének általában nem volt napi dátuma, nemegyszer előfordult, hogy több folyóirat vagy több könyv megjelenése (sőt a költő halálát követő napokban több napilapé) között nem lehetett időbeli különbséget megállapítani. Ilyenkor az ábécérend: a folyóiratok címének, illetve a könyvcímeknek az ábécérendje írta elő a szövegközlés sorrendjét.

Szükségesnek bizonyult azonban néhány esetben, hogy kivételt tegyünk. Előfordult, hogy egy adott folyóirat vagy könyv megjelenésének napját hozzávetőlegesen vagy esetleg pontosan meg lehetett állapítani. Például azért, mert gyűjteményünk egy másik közleménye, amelynek ismertük pontos megjelenési idejét, ismertette vagy méltatta a könyvet vagy folyóiratközleményt. Ha biztos információ birtokában

meg tudtuk állapítani az időpontot, amikor vagy legalábbis amely előtt a szóban forgó kiadvány napvilágot látott, az időrendi besorolást ennek az információnak a figyelembevételével végeztük el.

A József Attiláról írott versek egy részének szerzője följegyezte a kézirat keletkezésének — gyakran nem megbízható — időpontját. Erre a körülményre jegyzetben utaltunk, de a versek besorolását a megjelenés időpontja szerint végeztük el. A naplórészletek sorrendi helyének megkeresése során azonban éppen fordítva jártunk el. Ezek az írások 1945 után, egyikük-másikuk az utóbbi években látott napvilágot. A kéziratok keletkezése viszont meglehetős pontossággal megállapítható, így a naplórészleteket ott helyeztük el, ahová keletkezési idejük utalja őket.

A JEGYZETELÉS SZEMPONTJAI ÉS FORMÁJA

Válogatást kap tehát kézhez az olvasó, mégis úgy véljük, hogy sok száz cikkmozaik elolvasása után összeáll előtte egy korszak József Attila-recepciójának teljes képe, olyan kép, amely lényegesen aligha módosul a jövőben. A kiadvány jegyzetapparátusa gondoskodik arról, hogy a mozaikdarabkák elszigeteltsége feloldódjék, megszűnjön közöttük a folytonossághiány, s az összkép harmadik dimenziója a maga teljes történeti mélységében érvényesüljön. A Bokor László-féle kézirat jegyzeteinek szerkezetét nagyjából megtartottuk, jegyzetelő munkánk iránya azonban bizonyos tekintetben éppen az övével ellentétes volt. Bokor általában rövid, fegyelmezett, a legszükségesebbekről tájékoztató, a főszöveghez képest alárendelt jelentőségű, az olvasót állásfoglalásaival határozott irányban befolyásoló jegyzeteket írt. József Attila életművének és általában a korszak kulturális életének „hőskori" kutatási szituációja szükségessé tette, hogy a gyűjtemény jegyzetelője magára vállalja a folytonos, közvetlen, direkt ideológiai állásfoglalást a korszak különböző kérdéseiben, akár az árnyalás, a pontosságra törekvés elhanyagolása, leegyszerűsítés árán is. Az eltelt évtizedekben a József Attila-kutatás és a korszak kutatása olyan eredményeket ért el, hogy a 80-as évek jegyzetírója lemondhat erről a korábban oly lényegesnek tűnő feladatról, és figyelmét a szakszerűség és a tárgyilagosság iránti tudományos és olvasói igény kielégítésére fordíthatja. Míg tehát Bokor László jegyzete inkább arra törekedett, hogy körülhatárolja az adott cikkben fölmerülő problematikát, addig mi a további tájékozódás felé igyekeztünk utakat nyitni. Ebben a tekintetben a József Attila összes művei III. és IV. kötetének jegyzetelése lebegett előttünk — távoli — mintaként, anélkül hogy a kritikai kiadás által vállalt kimerítő alaposságra törekedtünk volna, ami ilyen kiadványnak, sokszor efemer jelentőségű írások foglalatának, nem lehetett célja.

A jegyzetek jelentőségének megnövelése többféle következménnyel járt. A korszak József Attila-recepciójának figyelmes szemlélője hamar fölismeri, hogy a közölt szövegek terjedelme, „műfaja", szerzőjének neve stb. nincs feltétlenül egyenes arányban az írások jelentőségével. Hosszabb cikkek olykor kevesebb lényegeset mondhatnak József Attila személyéről, költészetéről, presztízséről, mint egy mondatnyi hír. Éppen ezért nem egy esetben nem a jegyzet szolgálja a főszöveget, hanem ez csak jelzése, tünete valamely fontos, a költő fogadtatásával kapcsolatos jelenségnek, problémának, amelyet a jegyzetben részletesen taglalunk. Némi túlzással azt mondhatnánk: ilyen esetben a jegyzet kedvéért válogattuk a gyűjteménybe a szöveget.

Az egyes publikációkat tehát nem elszigetelt, egyedülálló egységekként, hanem a kor alakuló József Attila-képének elemeiként, mozzanataiként kezeltük. Aki az ilyen értelemben vett közleményeket alaposan meg akarja ismerni, annak nem elegendő a szövegeket tanulmányozni, értelmüket felfogni. Figyelembe kell vennie a személyt, aki azt írta. Számba kell vennie a szerzőnek a költővel való kapcsolatát vagy műveivel kialakított kontaktusát. Ismeretekkel kell rendelkeznie arról a tárgyról, amelyre a szövegek vonatkoznak. Tekintettel kell lennie az egyes szövegek egymással való összefüggéseire. Nem közömbös az a nagyobb egység: könyv vagy folyóirat, amelyben a közlemény helyet foglal. Bizonyos esetekben még egy-egy cikk későbbi újraközlésére is célszerűnek láttuk utalni. A továbbiakban röviden kitérünk a jegyzetek felsorolt elemeinek bemutatására.

A cikkek szerzőit oly módon mutattuk be, hogy közöltük rövid életrajzukat. Ettől a gyakorlattól két esetben tértünk el. Nagy számban szerepelnek a gyűjteményben olyan szerzők — köztük jeles elemzések alkotói —, akiknek nevét hiába keresnénk a lexikonokban, kézikönyvekben. Már a kortársak sem tartották őket számon, emlékük talán végérvényesen homályba vész. Az ő esetükben tehát le kellett mondanunk életrajzi ismertetés készítéséről. Másrészt viszont sok olyan cikket találhatunk a kiadványban, amely alá a kor kiemelkedő személyiségei írták nevüket. Némelyek életrajzát, szellemi teljesítményét közülük bizonyára a jövő nemzedékei is ismerni fogják. A bemutatásukat nem tartottuk szükségesnek.

Az életrajzok összeállítása sok nehézséggel járt. Az adatok gyűjtése során nem lehettünk válogatósak: onnan kellett merítenünk, ahol találtunk. Nemegyszer néhány mondatos életrajz megfogalmazásához is több forrást kellett használnunk. Általában a ma közhasználatú lexikonokra támaszkodtunk: az Életrajzi, Magyar irodalmi, Munkásmozgalmi, Zenei, Művészeti, Világirodalmi lexikonra, a Világirodalmi kisenciklopédiára, a Mártír írók antológiája függelékében található életrajzi jegyzetekre. Használtuk a két világháború közötti korszak lexikon-

jait is. Ilyen esetekben nem idéztünk, és nem jelöltük meg a forrást. A lexikoncikkeket ugyanis általában erősen kivonatolva, céljainknak megfelelően átalakított szöveggel vettük át. Ha adatainkat kézikönyvekből, monográfiákból vagy másfajta, nem kifejezetten lexikonszerű kiadványokból kölcsönöztük, mindannyiszor idéztünk, és megjelöltük az idézet forrását. A lexikoncikkek részletessége, alaposssága és megbízhatósága igen változó. Ez a körülmény megakadályozta, hogy a jegyzetekbe foglalt rövid életrajzok terjedelme és konkrétsága mindig arányos és egyenletes színvonalú legyen. A szerzőket bemutató apró biográfiák hosszúsága és részletessége tehát nem tükrözi sem a cikkírók alkotói vagy közéleti jelentőségét, sem pedig József Attilával való kapcsolatuk mértékére, minőségére nem lehet belőlük következtetni. A lexikonok változó megbízhatósága miatt, a hibaforrások elkerülése érdekében nem vállaltuk a bemutatott szerzők köteteinek felsorolását sem. A korszak egyes kritikusai, tudósai, publicistái a költő lelkes hívei, mások szívós ellenfelei voltak. Mindkét típushoz tartozó szerzők több alkalommal írtak József Attiláról. Életrajzukat az első általuk írott cikk jegyzetében találhatjuk meg, s ezt a jegyzetet általában legegyszerűbb a névmutatóban visszakeresni. A cikkekben gyakran hibásan szereplő neveket csak félreérthető esetekben helyesbítettük a jegyzetben. A többi esetben a névmutató alapján azonosíthatók. Ugyanez vonatkozik a József Attila-művek címeire, melyeknek helyes formája a címmutatóban található.

A cikkek szerzőit három csoportba oszthatjuk aszerint, hogy volt-e kapcsolatuk a költővel. Egyik csoportba azok tartoznak, akik úgy írtak róla, hogy nem ismerték őt, s ezt követően sem kerültek vele kapcsolatba. Más esetekben (például a névtelenül megjelent cikkek jelentős részében) nem tudhatjuk, volt-e személyes köze írójuknak József Attilához. A szerzők harmadik, meglehetősen nagyszámú csoportja esetében tudomásunk van emberi vagy szellemi érintkezésről a költő és ismertetője vagy méltatója között. Ennek az érintkezésnek emlékezések vagy legalább utalások formájában több-kevesebb nyoma maradt fönn. A jegyzet adta keretek között törekedtünk arra, hogy ezekből a nyomokból minél többet összegyűjtsünk. Rövidebb-hosszabb idézeteket közlünk az ilyen kapcsolatokra vonatkozóan a szerző tollából vagy valamely kortárs tanú részéről, de legalábbis igyekszünk megadni az ide kapcsolódó főbb irodalmat.

Aki tisztába akar jönni egy-egy cikknek a József Attila-recepcióban játszott szerepével, annak ismernie kell azt a konkrét tárgyat, amelyre az vonatkozik. A tárgy általában József Attila életének, alkotói pályájának többé vagy kevésbé fontos eseménye, illetve a kor kulturális, politikai életének olyan darabkája, amely befolyásolta a költő alkotói gyakorlatát vagy emberi sorsát. Általában elmondható, hogy minél

lényegesebb eseményről van szó, annál több cikk foglalkozik vele. Éppen ezért arra törekedtünk, hogy a költői pálya és a korszak kulturális életének fordulatairól vagy sok cikknek magyarázatul szolgáló jelenségéről (pl. József Attila betegségéről vagy a Baumgarten-díjjal kapcsolatos problémákról) a lehető legkonkrétabb tájékoztatást nyújtsuk. Megjegyezzük azonban, hogy még leghosszabb jegyzeteinkben sem vállalkozunk közvetlen, direkt állásfoglalásra, a szerző megítélésére vagy a cikkben felmerült kérdés tudományos feldolgozására. Célunk az olvasó tájékoztatása: egy-egy problémának nem megoldása, hanem a megoldás előkészítése volt.

Az alapelvből, amely jegyzetelő munkánk kiindulópontja volt, szervesen következett azoknak a szálaknak a felfedése és megjelölése, amelyek a cikkeket mint a kor József Attila-recepciójának elemeit összekötik egymással, s amelyek sűrű háló egységébe fogják a gyűjtemény egész anyagát. Az egyes írások nemcsak akkor kerülnek kapcsolatba egymással, ha egyetértő vagy vitatkozó hivatkozásokat találunk bennük. Összekötik őket azok az azonos események, amelyekre egyaránt vonatkoznak. De találhatunk közöttük elvontabb összefüggéseket is, mint pl. a szerzők esztétikai ízlésének, politikai pártállásának rokonságát vagy ellentétességét stb. Az egységes összkép rekonstruálása és konkrét esetekben a keresés megkönnyítése tehát szükségessé tette a cikkek és jegyzetek sorszámának utalószámokként történő bevezetését a jegyzetekbe.

Ha a cikkeket a József Attila-recepció egészének összefüggésében tekintjük, fontossá válik annak a tágabb kontextusnak a figyelembevétele is, amelybe az adott írás tartozik. Erről a kontextusról számos esetben sokat elárul — ha napilap- vagy folyóiratcikkről van szó — annak a lapnak a típusa, politikai profilja, státusa, amelyben a közlemény megjelent. Ilyen esetekben a jegyzetekben röviden leírtuk az adott sajtótermék jellemző adatait. Ugyancsak a jegyzetekben található azoknak a könyveknek, antológiáknak a könyvészeti leírása is, amelyekből közleményeket emeltünk ki.

Természetesen igyekeztünk a jegyzetelés olyan alapvető feladatainak is eleget tenni, mint a megértést akadályozó idegen nyelvű szövegek fordítása, fontosabb, az olvasó által csak homályosan érthető szövegrészletek magyarázata. Az idegen nyelvű cikkek magyar fordításának jegyzetbeli elhelyezéséről, a versidézetek és a hiteles versszövegek szembesítéséről már fentebb szóltunk. Megemlítjük, hogy az egyes jegyzetek végén, az előfordulás sorrendjében felsoroltuk a cikkekben a cím megjelölése nélkül idézett József Attila-versek címeit.

Nem egy József Attila-kiadvány végén a szerző vagy a szerkesztő függelékben közli a költő rövid életrajzát. Mi is ezt tettük. Az életrajz hasznos szolgálatot tesz, amikor a József Attila életében megjelent

cikkeket és jegyzeteket olvassuk, mert lehetővé teszi, hogy az individuális eseményt, egyedi írást, amelyre figyelmünk irányul, különösebb erőfeszítések nélkül nagyobb összefüggésekbe helyezve szemléljük. Az életrajz figyelemmel kísérése azonban azoknak a cikkeknek olvasása során válik elengedhetetlenül szükségessé, amelyek a költő halála után születtek. A kortársak általában — tisztelet a kivételnek — nagyon pontatlanul ismerték a költő életét. Ha a cikkekben előforduló minden egyes akaratlan tévedést, jószándékú vagy rosszhiszemű torzítást külön-külön helyesbítettünk volna, az jelentősen megnövelte volna a jegyzet terjedelmét. Figyelmeztetjük tehát az olvasót, hogy bármilyen életrajzi adatot elolvas a főszövegekben, célszerű, ha helyességét, pontosságát az életrajzban ellenőrzi, mielőtt hitelt adna neki. Az életrajz készítése során a József Attila válogatott levelezése kötet függelékében található, Fehér Erzsébet által készített összeállítást tekintettük mintának, a benne talált adatokat is felhasználtuk. Mivel azonban a cikkek a költő életének sokkal apróbb, jelentéktelenebb eseményeire is utalnak — sokszor tévesen —, ezért nem elégedhettünk meg a Fehér Erzsébet készítette életrajz változatlan átvételével, hanem az övénél konkrétabb biográfiát kellett készítenünk. Összeállítása során nagymértékben támaszkodtunk Szabolcsi Miklós két József Attila-monográfiájára, valamint Péter László, Tasi József és Lengyel András filológiai dolgozataira. Sok mozzanatot gyűjteményünk hiteles adataiból vetítettünk ki.

A könyv tehát több generáció közös erőfeszítésének eredménye. A kötetek a kortársak egykorú írásait, utólagos emlékezéseit, az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek kutatása által föltárt adatokat és összefüggéseket foglalják magukba. A leírtakból következőleg ez a megállapítás az anyaggyűjtő, szerkesztő és jegyzetelő munkára is vonatkozik. Ha Bokor László ma élne, bizonyára egész sor József Attila-kutatónak, fordítónak, segítőtársnak köszönné meg érdemük szerint a közreműködést a gyűjtéstől a jegyzetelésig tartó munkafolyamatokban. Mi itt csak azoknak a nevét említhetjük, akik az utolsó öt évben járultak hozzá több-kevesebb munkával a végleges szöveg kialakításához.

A kiadvány — legalábbis adott formájában — nem született volna meg, ha Mérey Zsoltné, belső kiadói szerkesztői feladatkörét messze túlhaladó mértékben, nem kapcsolódott volna be a szöveggondozásnak, a jegyzetek ellenőrzésének, javításának munkálataiba. Nagyon sok textológiai, filológiai kérdés megoldásában a József Attila-kritikai kiadás készítője, Stoll Béla volt segítségünkre. Számos közleményre ő hívta föl annak idején Bokor László figyelmét, és minket is ő figyelmeztetett jó néhány lappangó írásra. Ugyanez vonatkozik Tasi Józsefre is. A József Attila-kutatók közül vele konzultáltunk a legrendszeresebben a felmerülő problémákról. A német és francia fordítá-

sok ellenőrzését és javítását Mérey Zsolt végezte el. Az ellenőrzendő szövegek döntő többségét az Országos Széchényi Könyvtárban vetettük össze az eredetivel. Haász Erzsébetnek, a könyvtár munkatársának közreműködése nagymértékben meggyorsította és megkönnyítette a szövegösszevetési munkát. A kéziratok ellenőrzésében vállalt szerepet Horváth Ferenc és Fodor Károlyné is. Megemlítjük, hogy a gyűjtemény anyagának gazdagítása során sokat merítettünk a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtárában található József Attilára vonatkozó sajtókivágat-gyűjteményből, és A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 6. kötetének József Attilára vonatkozó anyagát is kiaknáztuk. A kézirat elkészítésének utolsó szakaszában Fenyő D. György, Hévizy Ottó és R. Takács Olga végzett értékes kiegészítő, ellenőrző munkát.

Mindannyiuknak köszönettel tartozunk azért, mert hozzájárultak ahhoz, hogy ez a viszontagságos sorsú kézirat végre nyomdafestéket lásson, és az olvasó kezébe kerülhessen.

Budapest, 1985. dec. 6. *Tverdota György*

DOKUMENTUMOK

1922

1. SZERKESZTŐSÉGI ÜZENET

József Attila, helyben. Nem üti meg a mértéket. Dadaizmus helyett humort kérünk; elevenet, sziporkázót.

Dongó (Makó) 1922. okt. 29.

2. JÓZSEF ATTILA VERSEI

Ma még ismeretlen név, de nemsokára a magyar lapok hosszú sora egymással fog versenyezni, hogy verseit közölhessék. Az egész poéta alig tizenöt éves, apátlan, anyátlan árva és iskolába jár, az ötödik gimnáziumba. És amíg Horatius költeményeit fordítja magyarra, lelke, mint hárfa húrja zenélni kezd és ez a muzsika oly szép, oly tökéletes, hogy sok mai nagyra tartott poétának nincs olyan gondolata, nincs olyan technikája, mint József Attilának, a tizenötéves makói gymnazistának, akit fiatal kora ellenére sok csalódás ért az életben és aki bánatát, fájdalmát, örömét versekbe önti. Lapunk terjedelme nem engedi meg, hogy a fiatal poéta verseinek mélyebb elemzésébe kezdjünk, mi csak leközlünk két verset, amelyek így önállóan jobban beszélnek minden kritikánál.

Színház és Társaság (Szeged) 1922. nov. 1.

3. EGY MAKÓI DIÁK VERSESKÖNYVE

József Attila a makói főgimnázium VII. osztályú növendéke, kinek versei irodalmi körökben általános feltűnést keltettek, legközelebb könyvvel lép a nyilvánosság elé. A tehetséges fiatal költő könyvébe Juhász Gyula írt előszót. A könyv címe „Szépség koldusa" s decemberben jelenik meg egy jónevű szegedi nyomda kiadásában.

Ára 150 korona.

Makói Friss Újság 1922. nov. 12.

4. KÜLÖNFÉLÉK

József Attila: „A Szépség Koldusa" címen jelenik meg egy helybeli poétalelkű gimnazistának verses kötete, melynek ára 150 korona. Megrendelhető a kiadóhivatalban.

Makói Reggeli Újság 1922. nov. 12.

5. ELŐSZÓ [SZÉPSÉG KOLDUSA]

A legnagyobb készséggel és örömmel vállalkoztam arra, hogy József Attila első verses könyvéhez előszót írjak. Ez a nagyon fiatal és nagyon tehetséges költő a legteljesebb mértékben megérdemli, hogy a figyelem feléje forduljon, hogy igaz szeretettel és reménységgel fogadja a magyar olvasóközönség, és hogy a kritika se menjen el mellette közömbösen vagy ellenségesen és ne elégedjék meg vele szemben a nyomtatásban megjelenőknek rendesen kijáró vállveregetéssel.

József Attila Isten kegyelméből való költő, ezt meg lehet és meg is kell mondani, és nagy fiatalsága olyan ígéretekkel teljes, amelyeknek beváltása — és ez nem csak és nem mindig a költőn múlik egészen — őt a jövendő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni. Ez a most serdülő és még iskoláit járó költő már eddig is sokat és mélyen szenvedett az élettől és az emberektől, hordozta a kietlen nyomor és elhagyottság keresztjét, árván és nincstelenül vándorolt és dolgozott és tanult, egyetlen vigasztalása az a jótékony és áldott géniusz volt, amely Csokonait és Petőfit — dicsőséges elődeit nyomorban és küldetésben, — a cudar és átkozott nélkülözés kőpárnáin és szalmavackán sem hagyta cserben. Ma költőnek lenni megint áldozat és mártírium is egy kicsit, szegény költőnek lenni — bár ez talán pleonazmus — különösen az. De József Attilának van még egy irigylésreméltó kincse a költészet adománya mellett — ifjúsága és az a tudat, hogy előtte a végtelen lehetőségek holnapi birodalma. Ám a fiatal palántát szeretni, gondozni és ápolni kell, mert különben nem fog égbe nőni. (Ezt úgy se igen engedik meg nálunk emberek és viszonyok, akár Petőfiről van szó, akár Adyról.)

Nem ismerek bölcsebb és igazabb fajvédelmet, mint a valódi tehetség, az ígéretes fiatalság megbecsülését, pártolását, okos és szerető fölemelését. Emberek, magyarok, íme a költő, aki indul, magasba és mélybe: József Attila, *szeressétek és fogjátok pártját neki!* Ennek a szegény, csonka országnak egyetlen megmaradt és el nem rabolható kincse kultúrája és ennek a kultúrának reménységei közül való ez a

József Attila, akit nem én, de a múzsa avatott pappá, *a szépség és igazság magyar templomában.*

1922 *Juhász Gyula*

6. SZÉPSÉG KOLDUSA

Félesztendeje elmúlt, hogy először állított be hozzánk a szerkesztőségbe egy fiatal gyerekember. Verseket hozott. A verseket elolvastuk, elolvastuk a másnap hozottakat is, és amikor a fiatalember eleget mutatott és mondott ahhoz, amit tudni akartunk, beküldtük őt Szegedre Juhász Gyulához, a költőhöz.

És most itt fekszik előttünk ennek a fiatal gyerekembernek az első verseskötete, amelyhez Juhász Gyula rendkívül meleg és dicsérő előszót írt. Itt fekszik előttünk a kötet: „Szépség Koldusa", az írója József Attila, a makói főgimnázium növendéke.

Lapozunk a könyvben, a nekünk már rég ismerős versek között, és csodálatos, olyan nehéz megtalálnunk e versekben a szintén ismerős írójukat, a tizenhatéves gyerekembert. Mert ezekből a versekből egy komoly, határozott költői tehetség cseng ki felénk. József Attila versei nem a gimnáziumi önképzőkörök, politikai stúdiumok vagy gyerekszerelmek inspirációi, illetőleg levezetődései.

Sokatígérő, itt-ott súlyos költői értéket csillogtató poémák ezek, egy magasbalendülő fiatal élet biztató indulója. Témáiban, gondolatokban, költői képekben egyformán gazdag, és a formák megválasztásában, verselési technikájában is értékes tehetséget árul el. Bár sok hamar felismerhető Ady és olykor Babits reminiszcencia van a kötetében, sok szép és tökéletes sora van, amelyeken érzik az egyéni íz és a mélyről fakadó őszinteség. József Attila útnakindulására s első verseskötetére éppen azért fokozott mértékben hívjuk fel a közfigyelmet.

Makói Friss Újság 1922. dec. 24.

7. A SZÉPSÉG KOLDUSA

József Attila versei

A mai materiálisan gondolkozó világban — azt mondják — nem sok kelete van a versnek. Az emberek életgondja megszürkíti, nehézzé teszi a lelkeket, mindenki lohol, küszködik, viaskodik a mindennapiért s nincs ideje rá, hogy elmélyüljön s hogy a saját érzéseit analizálja s hogy ezek megvizsgálása során azokat kifejező rezonáns hangokat keressen. Ha

szórakozni akar, elmegy a kávéházba, moziba s ott is inkább a könnyű fajsúlyú eseteknek ad előnyt. Ez a jelenség vigasztalan volna, ha nem volna átmeneti. De az, s így érdemes írni azon kevesek számára is, akik az életgondok mellett sem tudnak most teljesen leszürkülni, hanem figyelemmel kísérik a ritkán jelentkező társadalmi eseményeket, s akik örülnek a kibontakozó ígéreteknek.

Egy fiatal poéta, *József* Attila indult útjára egy verses füzetével, most karácsonyra, *Juhász* Gyula ajánlásával. Vékony füzet, alig 45 vers és mégis sok szépség, ötvözött szavak, néhány új fordulat, egy kevés utánérzés — de komoly ígéret, valódi tehetség, kibontakozó erő, akiben az érzőknek öröme telhetik. Verőjük egy fiatal fiú, nincs tizennyolc éves, tanul, küszködik, keresi magát, marcangolja a lelkét, de nem dadog, mert érzéseinek hangot tud adni, szép hangot, s bár árva, szegény és küzdelmes az élete, nem a szépség koldusa, mint könyvének címében annak kifejezést akar adni, hanem a szépség királyfia, kiből szépségkirály lesz, akárki meglássa. Érzi is, tudja, mert írja:

Talpam alatt gúlák világa porladozik szét
És a végtelen Nap ideszédült lelke
Égbebillenő fejem koszorúzza.

Nem bíráljuk, nem ismertetjük, hibája mindenkinek van. A legnagyobb zseninek is, de maga az, hogy ez a fiatal poéta szépet akar és szépet tud mondani, megérdemli, hogy elolvassák. Ha megtartja hitét, ha nem fárad el küzdésben, ha nem tapossa meg túlságosan az élet, kigyúlnak lelkében a vérvirágok s versek, miket írni fog, sokunknak örömöt szerez — mert szépség: —

Ó hívd életre ápoló szavakkal,
Ihlesd meg homlokát meleg ajakkal!
Ó szépség, nézz rá: olyan fiatal.

Makói Reggeli Újság 1922. dec. 24. *e. j.*

8. UN NOUVEAU POÈTE HONGROIS: ATTILA JÓZSEF

Depuis de longues années, il est d'usage dans la librairie hongroise de réserver pour Noël les surprises les plus friandes. C'est à cet usage que s'est conformée une société littéraire de la région de Szeged, en présentant maintenant au public un jeune poète qu'elle vient de découvrir. Le nom de ce poète est Attila József, et le titre de son livre: Le

Mendiant de la Beauté.* Le mérite personnel de cette découverte revient à Jules Juhász, une des figures les plus éminentes de notre génération poétique actuelle. Dans l'avant-propos qu'il a écrit pour ces vers, le maître exprime toute l'admiration que lui inspire le jeune auteur. — Nous avons ouvert ce livre avec curiosité, nous avons lu la préface de Jules Juhász, qui associe aux deux plus grands noms de la poésie hongroise, à ceux de Petőfi et d'Ady, le nom de ce nouveau venu, et après avoir achevé la lecture de ces pages, nous nous sommes dit qu'un jour l'historien de la littérature sera reconnaissant à Juhász d'avoir ainsi accordé à ce jeune poète son aide et ses encouragements.

C'est une âme mélancolique et juvénile, ce sont ses combats intérieurs qui se manifestent dans ces vers et s'y revêtent de beauté. Ce qui s'exhale de ces poèmes lyriques, c'est l'air, c'est la fraîche énergie des campagnes, parée des beautés les plus insoupçonnées de la langue hongroise. Cet art personnel et patriotique ne tardera pas à conquérir triomphalement toutes les âmes.

L'Écho du Danube 1922. dec. 29.

9. [ÖNKÉPZŐKÖRI BÍRÁLAT JÓZSEF ATTILA TANULMÁNYFEJ CÍMŰ VERSÉRŐL]

Tisztelt Kör!

József Attilának egy újabb keletű versét fogom fölolvasni és ismertetni.

József Attila már beevezett a révbe, most csak az a kérdés, fog-e horgonyt vetni, vagy hagyja hajóját a szél által a nyílt tengerre kiverni, hogy amint jött, úgy el is tűnjön a névtelenség homályában.

TANULMÁNYFEJ

Írta: József Attila

Nagy szürkeségbe szédült át a reggel,
A kocsma terme sápadt búskomor.
Dús polcain a sűrű alkohol,
Sok alkohol áll színes üvegekkel.

* József Attila: Szépség Koldusa, Koroknay-kiadás, Szeged.

Egy férfi benn ül s nagy vörös kezekkel
Flaskót dédelget, dünnyög vagy danol.
Földszín bajszán leperg a drága bor;
Szederjes arc; se vén, se ifjú ember.

Zsíros haján rossz bőrsüvegje roggyan,
Nyakán csúf ér dagad meg egyre jobban;
Agyán pihennek elfáradt borok.

Ködlepte, síkos szem-sikátorában,
Véres kövén, a mámor tántorog.
Csak ül. S az arcán bárgyú lomhaság van.

Szükségesnek tartom a vers tartalmát ismertetni méginkább magyarázni, mivel súlyos verssel van dolgunk, melyet egyszeri, pláne fölületes hallomásra nem lehet eléggé értékelni. A vers tartalmával hamar végezhetünk; cím: Tanulmányfej. Rögtön képre gondolunk, kép is van előttünk. Egy piszkos korcsma ivójában egy komor férfi iszik. Ez a tartalom, a többi rész mind jellemzés, még pedig mesteri.

Nagy szürkeségbe szédült át a reggel,

Egy sorban két meglátás, a költő és a festő meglátása. Az élettelen éjszakából nem ébredt új napra, hanem a bizonytalan ködbe szédült az idő. Ez a költő észrevétele. A festőé pedig, hogy nem ködöt mond, hanem szürkeséget, mivel a festő, ha ködöt akar ábrázolni, szürkére festi vásznát.

A korcsma terme sápadt búskomor.

Miért búskomor és miért sápadt? Piszkos, szürke falára vetődő gyönge fénynek visszaverődése komorrá teszi az egész termet. A sápadt, alkoholtól tönkretett alakok színtelen öröme, azoké, akik korcsmába morzsolják le életük 50%-át, vigyorog eszelősen a helyiség rideg falairól.

Dús polcain a sűrű alkohol,
Sok alkohol áll színes üvegekkel.

Szemben a korcsmaterem sápadtságával, színes szeszfélék villódznak át az üvegpalackokon, melyekkel tele vannak a polcok.

Egy férfi benn ül s nagy vörös kezekkel
Flaskót dédelget, dünnyög vagy danol.

A képből mindjárt a férfi elmosódó alakja után, mely csak később bontakozik ki, nagy, durva, vörös kezeit látjuk meg, tehát bizonyosan munkás ember, vagy inkább dologkerülő, aki csodálatos irdatlan kezével szeretettel dédelgeti a boros üveget, melyből a butító mámor mosolyog reá. Szája nyitva, mintha dalolna, pedig csak befelé dünnyög.

Földszín bajszán leperg a drága bor;
Szederjes arc; se vén, se ifjú ember.

Itt a földszín nem az éltető fekete talajt érzékelteti, hanem mert kétségtelenül téli idő van: a piszkos téli út csatakját. Még bajszán csillog a borharmat; a hideg s az alkohol szederjes foltokat mart arcára. A szesz megőrölte már életerejét.

Zsíros haján rossz bőrsüvegje roggyan,
Nyakán csúf ér dagad meg egyre jobban;

Csapzott fényes haján rossz bőrsüveg szomorkodik, mely épp olyan erőtlen, mint a férfi és rogyadozik. Az alkohol hatás ereit megfeszítette, sötétre festette.

Agyán pihennek elfáradt borok.

Az alkohol mint olyan az agyra van legnagyobb hatással. Az ő agyára is hatással voltak, ráfeküdtek a régen elfogyasztott borok, melyek fáradtak, mert már nem izgatják.

Ködlepte, síkos szem-sikátorában,
Véres kövén, a mámor tántorog.

Vizenyős révült szemét (és ez életre való gondolat volt a költőtől) sikátornak mondja. Rögtön a külvárosok szűk utcái, melyekben dohos pince lakók tanyáznak, jutnak eszünkbe. Bizonyára emberünk is onnan való. Vérfuttatott szeméből a tudatlan, ostoba részegség révedez.

Csak ül. S az arcán bárgyú lomhaság van.

Enélkül a sor nélkül is teljesen befejezett lenne a költemény, de szükséges, hogy az egész tartalmat még egy éles kontourral egybe sűrítse. Csak ül, iszik, nem törődik semmivel, nem gondol semmire, bután, egykedvűen bámul a semmibe.

Költőnk rövid 14 sorban elénk varázsolja a nyomort, mely az alkoholban keres menedéket. Elénk állítja az alkohol romboló hatásának

képét is, mely állattá aljasítja az embert. Ha nem ismerném a költőt, úgy föltétlenül antialkoholista tendenciájúnak tartanám e költeményt, de mivel ismerem, meg kell állapítanom, hogy ezek a kemény pöröllyel kikalapált súlyos mondanivalók a nyomor fújtatóján izztak acéllá.

A költemény szépségét úgy hiszem nem kell hangoztatnom. Aki megérti, annak az én dicséretem nélkül is tetszik, aki pedig nem érti, hát az igyekezzen megérteni, s akkor annak is szép lesz.

Sajnos a költemény írója már nem tartozik iskolánk rendes tagjai közé (azt hiszem, magántanuló), ezért nem tudom, hogy lehet-e valamely érdem fokra ajánlani költeményét.

Ha lehet, úgy *dicséretre* ajánlom, ugyanis szem előtt tartom azt, hogy másnak is jusson hely az „Arany könyvben", ne csak József Attilának.

1922—1923 Makón *Balogh Jóska*

1923

10. „SZÉPSÉG KOLDUSA"

(József Attila versei. Koroknay-kiadás, Szeged.)

Az előszó szerint ez a most még iskoláit járó költő már eddig is sokat szenvedett az élettől és emberektől. Árván és nincstelenül vándorolt, dolgozott és tanult. A nélkülözés kőpárnáin, szalmavackán hordozta a kietlen nyomor és elhagyottság keresztjét. Az ifjú poéta megérdemli, hogy megértéssel álljunk melléje. Bár sok a naivitás és modorosság a verseiben, de egynéhányból kiérződik a külön utakat kereső lendület. A közös nyomorúságokat és fájdalmakat szemlélő fiatal harcos erőteljes elszántsággal áll azok sorába, *„kik nem tudjuk, mi az, vígan élni és mostan vashittel, jó bátorsággal sorsunk akarjuk fölcserélni"*. Ha „az ígéretek beváltása nem mindig a Költőn múlik is...", mi mindenesetre olyan körülményeket kívánunk József Attilának, amelyek között beválthatja a hozzá fűzött várakozást.

Népszava 1923. jan. 27.

(ny. i.)

11. JÓZSEF ATTILA: SZÉPSÉG KOLDUSA

Végre egy hivatott költő, aki új színeket, hangokat és érzéseket hozott fel önmagából. Igaz értékek, melyek egykor közkincsünkké válhatnak, számunkra magyaroknak. József Attila ama költők közé tartozik, kiknek a kötetét, elejétől végig, egy lélegzetre át tudjuk olvasni s átolvasva versei, strófái, sorai, sőt sokszor szavai megmaradnak bennünk, tovább élik egyéni életüket, ugyanazt a világot építik ki tudatunkban, amely megvan a költőben. Igen sok mondanivalója van. Egész kötete szokatlan emelkedés, meglepetve tesszük le könyvét s oly érzés fog meg, mintha megszédülnénk a végtelen magasban. Nemcsak mutogatja, mily szépen tud szárnyalni s mily vakmerően tud belebámulni a napba, hanem magával viszi az embert is, hogy az is érezze az ismeretlen messzeségek lelket üdítő hatását. Költészete kifelé tárul s ment a l'art pour l'art minden modorosságától. Érzései tiszták, mint a mélyről fakadó forrás vize. Tud lelket lehelni mindama tárgyba, mely képzeletét foglalkoztatja. Férfiassága és közvetlensége meglepő és nyílt

tanújelét adják hivatottságának. Hazafias lírája bizonyítja, mily mélyre tud ereszkedni a magyar lélekbe. Az Erőének s Napszonett verseiben kézzelfogható bizonyítékot nyújt egy új irány felé való orientálódásnak. S hittel hisszük, ha a költő megtalálja egyéniségét, világnézete kitisztul s élményei szabadabban törnek formába, költészete belekapcsolódik az általános emberi gondolkozásba, a magyar költészet oly magas fokára fog emelkedni, hová csak kevesen s igazán hivatottak jutottak el. Füzetének gyöngye Várlak című verse. E versben oly hatalmas érzés vonul át, mely szétrobbantja a megbéklyózó formát és szabad ritmusban folyik alá, de a dolgok önmagában rejlő zenei hullámzását híven visszatükrözi. Nem elég érzéseinket szabályos ütemekbe beleszorítani, mert végtelen finom zene tölti be a mindenséget, mely tárgyak egymásközti életét nyilvánítja ki. Nemcsak látni kell a dolgokat, hanem hallani is. Ne csak lássuk a föld szépségeit, hanem hallgassuk szívének lüktetését s halljuk azt a belső forradalmat, mely felszínre hozza mindazt, amit láthatunk. Mindegyik verséről igen sokat lehetne írni, mert szavainak van súlya és terjedelme. Egy új klasszikus költészet felé oszcillál a jelenlegi világirodalom, mely magába gyűjti a töméntelen irányból mindazt, ami hasznos és jó s mindent, ami időtlen időkig maradandó. Azt hisszük, a magyar földön József Attila az előfutár, akit nem mi, hanem a magyarság most élő legnagyobb poétája: Juhász Gyula fedezett föl, aki a kötet elé tartalmas előszót írt.

Csönd 1923. márc.

12. JÓZSEF ATTILA: SZÉPSÉG KOLDUSA

(Versek; Koroknay kiadás, Szeged.)

A puhatoló szem az első verseskönyvekből felelősséggel nem igen rajzolhatja ki a pályát, melyet a költő-bolygó befut majd egykoron. Láttunk koraérett „befejezett" elsőkönyveseket, melyek egyben a költő útját is befejezték. Másrészről pedig — ismét példát hozunk — nincs az az imádatos pietás, ami értékké próbálná fölavatni a váradi riporter könnyűvérű strófáit.

Fentiek előrebocsátása éppenséggel nem zárja ki, hogy már itt ki ne írjuk: József Attila könyve büszke induló és kétségtelen jeleit hordozza, hogy ez az első stáció nem lesz egyszersmind kora temető-kő.

Fiatalos, bátor versek. Valami rimbaudi kamaszos lobogás fűti-hevíti, a nyesett rendet talán szándékosan megvető, kusza, de bőségesen buzogó jambusait. Képlátása még némi illedelmes húzódozást mutat ugyan a szorosabb értelemben vett egyéni valeurök irányában, de az

elsőkönyvek gyermekbetegségéből, a zavarosságból máris kigyógyult. Ez persze nem jelent beteges korahiggadást, inkább eredendő költői jelleméből táplálkozik, melyre egyébként szimpatikusan példaadó a ritka, szemérmes tartózkodás minden útszéli bravúrtól.

Legsikerültebbek általában paraszti, vaskostömbű parlagi erőket hevertető zsáner-képei, néhánya (A jámbor tehén, Részeg a síneken, Éhség) méltán beillene hasonló darabjai közé mesterének, Juhász Gyulának is, aki egyébként a könyvet megszívlelendő előszóval vezette be és akihez *József* kötetének legerősebb versét írta: egy dagadó lendületű alkajoszi ódát.

Kékmadár 1923. ápr. 16. *Fenyő László*

13. JÓZSEF ATTILA VERSEI

A szegedi Koroknay-cég kiadásában látott napvilágot ez a vékony versesfüzet, mely József Attila verseit gyűjti egybe. A kötethez Juhász Gyula írt előszót, a magyar olvasó szeretetébe ajánlván a fiatal költőt, aki a régi formákat egyénien finomakká csiszolja és mondanivalóiban a tanultság komolysága az elementárisan ható élmény friss lendületével fonódik össze. József Attila valóban a legteljesebb felkészültséggel indul pályájának. Külső formatechnikája hajlékony és pontos, minden kifejezésre alkalmas, és többé-kevésbé egyéni és nemes az is, amit elmond. Hatások és apró-cseprő naivitások mögül komoly, igaz és kiszámíthatatlanul fejlődésképes költő arca rajzolódik elénk.

Világ 1923. ápr. 22.

14. JÓZSEF ATTILA VERSEI

József Attila, akinek költészete itt Makón, szemünk előtt szökken virágba, egyre szélesebb körben foglalkoztatja a magyar irodalmi köröket első verseskönyvével és azóta is a különböző folyóiratokban megjelent költeményeivel. Legújabban a Nyugat közli három versét és a Világ írja verseskönyvéről az alábbi sorokat: [...]

Makói Friss Újság 1923. ápr. 24.

15. JÓZSEF ATTILA: EGY ÚJ MAGYAR KÖLTŐ

Ezzel a címmel ír kritikát a Budapesten megjelenő L'Écho du Danube a mi költőnkről, József Attiláról. A francia nyelvű kiváló napilap a következőket írja:

Régi szokása a magyar könyvkereskedelemnek, hogy karácsonyra valami kellemes meglepetést tartogat. Most a szegedi Tömörkény-Társaság szolgált ilyen meglepetéssel egy új poéta felfedezése révén. A neve József Attila, könyvének címe: Szépség Koldusa. A fölfedezés érdeme Juhász Gyuláé, aki legkimagaslóbb alakja a most élő költőgenerációnak. A versekhez írt előszavában a legnagyobb csodálatát fejezi ki a fiatal költő iránt. Kíváncsian nyitottuk ki a könyvet, elolvastuk Juhász Gyula előszavát, melyben a magyar költészet két legkiválóbb nevéhez, Petőfi-hez és Ady-hoz hasonlítja az újonnan érkezett nevét, és befejezve az olvasást, azt mondottuk magunkban, hogy valamikor hálás lesz az irodalomtörténet Juhásznak azért, hogy a fiatal költőt segítette és buzdította. Búskomor és fiatal lélek ő, a versek az ő belső küzdelmeinek a megnyilatkozásai és ez bennük a szép. Lírájából a friss és energikus küzdelem hangja árad ki, a legékesebb, legszebb magyar nyelven. Ez az egyéni és hazafias művészet mihamarabb diadalmasan meghódít majd minden szívet.

Makói Reggeli Újság 1923. máj. 27.

16. A DESTRUKCIÓ

újra vidáman burjánzik. Nemrégiben éltették Károlyit a „becsületes" politikusok — most meg egy ifjú tintakuli a „Kékmadár" című folyóirat hasábjain éles támadást intéz Krisztus ellen... Az a hang, amin ír, fölkavarja az ember gyomrát. Stílusa alkalmas a hánytatásra. Általában a vad gyűlölet izzó hangján vázolja meg Krisztus fenséges, magasztos alakját. Mindenesetre *így írni* csak a legprofánabb lelkek mernek. De a szerző, József Attila úr, bizonyára „fenkölt lélek"-nek tartja és hirdeti magát. Ebből a „fenköltség"-ből kiviláglik a lap iránya, és ha szabad ezt a szót használnunk: nívója...

Aki ilyen fertőből él — vagy mondjuk: kloakából — annak a nevét nem lenne szabad ki se nyomatni. De ítélje meg maga az olvasó, a „Lázadó Krisztus" című verset és azt a tendenciát, amellyel a poéta ír. Egy mondatát és az utolsó versszakát ideiktatjuk: „Fáradt baromként reszket lelke, teste." A versszak így szól: „Nagy, roskadt lelke igéket emel még — kilógatja fakult, sápadt szívét, — mint akasztott ember

szederjes, szürke — nyelvét." Tehát a fiatalember így vélekedik — a „Kékmadár"-on keresztül — Krisztusról...

Lehetetlen klasszifikálni ezt az „írói" merészséget. Az ilyen írókat, de főleg lapkiadókat el kellene tiltani a lapkiadástól — mert csak társadalmi bacillusokat terjesztenek az amúgyis fertőzött légkörben.

Kelet Népe 1923. nov. 1. *Moszkító*

17. JÓZSEF ATTILA

A nők kedveltje. A makói hagymával egyidőben tűnt fel Juhász Gyulának, aki a kötetéhez előszót is írt. Jelenleg Pesten tartózkodik, munkatársa lett a „Kék madár" című időszaki vándormadárnak (már a szerkesztők bujdokoltak el). E szomorú tény úgy megviselte a sokat szenvedett állatot, hogy sikerült jobb létre szenderülni. József különben ifjúkorában sokat szenvedett, jó ideig kukorica csősz is volt, sőt beszélt Szabó Dezsővel is. Mindeme megpróbáltatásokon keresztül esve, lelke úgy megedződött, hogy megdöbbenés nélkül fogadta még az „Igen" matinéjáról szóló híreket is.

Színház és Társaság (Szeged) 1923. nov. 26.—dec. 2.

1924

18. NYOLCHÓNAPI FOGHÁZ ISTENGYALÁZÁS MIATT

A NÉP tudósítójától

József Attila „Lázadó Krisztus" címen verset írt, amely miatt istengyalázás vétsége címén emelt vádat ellene az ügyészség. A büntetőtörvényszéken ma folytatták le a főtárgyalást.

Miután megállapították, hogy a per nem évült el, a bíróság rövid tanácskozás után bűnösnek mondotta ki *József* Attilát istengyalázás bűntettében és ezért őt *nyolchónapi fogházra és kétszázezer korona pénzbüntetésre ítélte.* Súlyosbító körülménynek vette a bíróság az istenkáromló kifejezések nagy tömegét. Az ügyész megnyugodott az ítéletben, a védő fellebbezést jelentett be.

A Nép (Kassa) 1924. júl. 11.

19. NYOLCHÓNAPI FOGHÁZRA ÍTÉLTEK EGY KÖLTŐT ISTENKÁROMLÁSÉRT

József Attila költő sajtó útján elkövetett istengyalázás címén került a büntetőtörvényszék Schadl-tanácsa elé. A Corvin-nyomdában előállított *Kékmadár* című irodalmi és művészeti lap 1923. október 13-iki számában „Lázadó Krisztus" címmel verset írt, mely az ügyészség szerint Isten ellen intézett gyalázó kifejezéseket és botrányt okozó istengyalázást tartalmaz. Magát a címet is inkriminálta az ügyészség.

József Attila, aki 19 éves fiatalember, azt adta elő a bíróság előtt, hogy a forradalmak és a háború után az emberek elvesztették önbizalmukat. Irodalmi munkásságában arra törekszik, hogy az emberek visszanyerjék önbizalmukat. *Nem akarta Istent káromolni.* A lázadó Krisztus alatt nem Krisztust értette, hanem a földresújtott embert, akihez most másik földresújtott ember beszél.

Védője, dr. Vámbéry Rusztem azt fejtegette, hogy primitív munkásember fohásza Krisztushoz ez a vers. A lázadó Krisztus az örök embert jelenti. Lehet, hogy vannak tiszteletlen kifejezések a versben, de ezek nem istengyalázók. Nem szabad egyes idézeteket kiragadni a

versből, mert hiszen Ady is írt izgága Jézusról és Heine is írt hasonló hangon. Ha József Attila versét így nézzük, az nem istengyalázás.

A bíróság ezután egy órára felfüggesztette a tárgyalást és megkereste a sajtóügyészséget, nyilatkozzék, vajon a Kékmadár időszaki lap volt-e, vagy sem. Ez a körülmény az elévülés szempontjából döntő fontosságú.

Egy órai szünet után beérkeztek a sajtóügyészségről az iratok és Schadl elnök *megállapította, hogy a per nem évült el.* Ezután ítélethozó tanácskozásra vonult vissza a bíróság. Rövid tanácskozás után *bűnösnek mondották ki József Attila költőt istengyalázás büntettében, és ezért őt nyolchónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte a bíróság.* Indokolásban súlyosbító körülménynek mondották ki az istenkáromló kifejezések nagy tömegét. Enyhítő körülményt nem észlelt a bíróság.

A királyi ügyész megnyugodott. *Vámbéry* Rusztem, József Attila védője *fellebbezett az ítélet ellen.*

Az Est 1924. júl. 11.

20. ISTENKÁROMLÁSÉRT ELÍTÉLT KÖLTŐ

József Attila magántisztviselőnek a Kék madár művészeti lap októberi számában „Lázadó Krisztus" című verse jelent meg, amely miatt a királyi ügyészség istengyalázás címén vádat emelt a költő ellen. A vádirat szerint a vers gondolatmenete isten elleni káromlás, és gyalázó kifejezései által közbotrányt okozott. A vádlott a mai tárgyaláson kijelentette, hogy a vers csak metafora és nincs benne semmi istenkáromlás. Vámbéry Rusztem — József Attila védője — rámutatott arra, hogy az erős vagy esetleg visszatetsző kifejezések még nem jelentik azt, hogy az egész vers istenkáromlás. Idéz ezután Ady Endre, Petőfi és Heine verseiből, akik ellen tudtával nem indítottak istenkáromlás címén eljárást. A tizenkilencesztendős költők — mondja Vámbéry — az érthetetlenség nehézségeivel küzdenek, éppen úgy, mint a vádlott. Ez még azonban nem büntetendő cselekmény. Felmentő ítéletet kér. A bíróság bűnösnek találta József Attilát istenkáromlás vétségében és ezért nyolchónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte. Az ítélet ellen a vádlott és ügyész is fellebbezett.

Esti Kurir 1924. júl. 11.

21. JÓZSEF ATTILA MAGÁNTISZTVISELŐT ÉS KÖLTŐT ISTENKÁROMLÁSÉRT VONTA MA FELELŐSSÉGRE A BÍRÓSÁG

József Attila költőt egy verse miatt *istenkáromlás* címén a bíróság elé állították.

A büntetőtörvényszék Schadl-tanácsa ma délelőtt vonta felelősségre a fiatal költőt, a *Kék madár* című irodalmi és művészeti lap múlt évi október 13-i számában megjelent *Lázadó Krisztus* című verse miatt. A királyi ügyészség istengyalázás vétsége címén emelt vádat József Attila ellen, mert a vers — mint a vádirat mondja — Isten ellen gyalázó kifejezések által közbotrányt okozott.

A versben foglalt egész gondolatmenet — szól a vádirat —, annak egyes kifejezései, de különösen ez a kiszakított rész Isten ellen intézett gyalázó kifejezéseket foglal magában, amelynek sajtó útján való közlése a közbotrány kiváltására alkalmas.

A mai tárgyaláson József Attila 19 éves magántisztviselő és költő kijelentette, hogy a verset ő írta, de az csak metafora és nincs benne semmi istenkáromlás.

Vámbéry Rusztem dr. tartotta meg azután védőbeszédét. A versben sem szándék, sem pedig tudat nincs az istenkáromlásra — mondotta —. Hogy a kifejezések erősek, vagy esetleg visszatetszők, ez még nem jelenti, hogy az egész vers istenkáromlásnak minősül.

Idézeteket olvas fel ezután a védő Ady Endre több verskötetéből, idézi az *Izgága Jézusok*, a *Jézus és arany*, a *Szeress engem Istenem* című vers egy-egy passzusát. Majd Petőfi *Apostoljának* olvassa fel egyes mondatait. Végül *Heine* egyik versét olvassa fel. Tudtommal — mondja Vámbéry Rusztem — sem Ady, sem Petőfi Sándor, de még Heine Henrik elég jónevű költő ellen sem indítottak istenkáromlás címén eljárást. *(Derültség a hallgatóság soraiban.)*

— A 19 esztendős költőket — mondja végül Vámbéry Rusztem — rendszerint nem szokták megérteni az emberek. Petőfi és Ady is ebben a korban az érthetetlenség nehézségeivel küzdött, akárcsak most a vádlott. Az érthetetlenség azonban még nem büntetendő cselekmény. Éppen azért felmentő ítéletet kér.

A bíróság ezután ítélethozatalra vonult vissza. Félórás tanácskozás után Schadl főtárgyalási elnök kijelentette, hogy az *ítélethozatalt egy órával elhalasztják, mert az ügyészségtől nem tudtak pontos felvilágosítást kapni, hogy a „Kék madár" című lap időszaki terméknek számít-e vagy sem?*

Magyar Hírlap 1924. júl. 11.

22. AZ ISTENKÁROMLÓ VERS HONORÁRIUMA

József Attila költőt *„Lázadó Krisztus"* című verse miatt az ügyészség istenkáromlással vádolta. Az ügyet ma tárgyalta a büntető törvényszéken Schadl Ernő dr. törvényszéki bíró tanácsa. József Attila a tárgyaláson kijelentette, hogy nem akarta Istent káromolni, az örök embert akarta a lázadó Krisztushoz hasonlítani. Makrai Jenő ügyészségi alelnök, a vád képviseletében kijelentette, hogy nem lát rosszhiszeműséget a versben, de kifejezései miatt a vádat fönntartja. A védő beszéde után a bíróság József Attilát *nyolchónapi fogházbüntetésre és 200 000 korona* pénzbüntetésre ítélte. Az ügyész az ítéletben megnyugodott, az elítélt és védője fellebbezést jelentett be.

Magyarság 1924. júl. 11.

23. A SCHADL-TANÁCS KÉT ÍTÉLETE

[...]

II.

József Attila költő bűnpörét, amelyet egy, a „Kékmadár" irodalmi és művészeti folyóiratban megjelent verse miatt istengyalázás címén indítottak ellene, szintén csütörtökön délelőtt tárgyalták. A tárgyalás keretében fölolvasták az inkriminált verset, amely így szól:

Ó, Uramisten, ne légy Te a Jóság,
Ne légy más, mint az Igazságos Úr!
Több kalászt adj, de azért el ne vedd a
Rózsát!

Vagy ne maradj vén kozmosz-palotádba,
Gyere ki, nézd meg — szolgád mit csinál?
Ronggyá nem mosná életsubád ember
Átka.

S Neked könnyű vón a tövist letörni,
Tanulhatnál még tőlem is, Uram —
Én töröm s nem lesz vacsorám, csak föld: egy
Ölnyi.

A telked azért mégis tisztítom csak.
És már csak nagy, sajgó gerinc vagyok.
Sokat görnyedtem. Ne kívánd, hogy eztán
Rontsak.

Azért, ameddig csak bírom, csinálom.
Bár kezemen csalánmart hólyag ül
S ha vihar jönne, mint a korhadó fa,
Állom.

De add kölcsönbe legalább subádat,
Téged nem ér el átok és eső,
Szép úr-kastélyod van és nagyon gyors a
Lábad.

Ugysem fizetsz meg munkámért eléggé:
Testemnek ágyam is hideg, a Föld
S aranyszavad átváltozott rossz, kongó
Érccé.

S munkámban, Uram, érek annyit, mint Te
Nagy passziódban. És a lelkem is
Részed lesz nemsokára s a legszebb fényt
Hintve:

A szemed lesz, hogy mindent láss meg itten
Bizony mondom, még nincsen is szemed.
Most nem látsz. Lennél immár igazságos,
Isten!

Fáradt baromként reszket lelke, teste.
Félmunkát végző társak röhögik
S feszül, mert tudja, reá korábban jön
Este.

Nagy, roskadt lelke igéket emel még
S kilógatja fakult, sápadt szivét,
Mint akasztott ember szederjes, szürke
Nyelvét.

József Attila költő ügyét dr. Vámbéry Rusztem egyetemi tanár védte. Bebizonyította, hogy az inkriminált vers nemcsak hogy nem tartalmaz istengyalázást, hanem ellenkezőleg, az Istenbe vetett mély

hitet fejez ki. A vers — amint minden igaz költő verse — a primitívebb olvasó szívéhez is keresi az utat. Mondanivalója számára tehát az egyszerű formát keresi. Istentől vár orvoslást a rengeteg fájdalomban, küzdelemben, amely a mai emberiség osztályrésze. A fejlettebb értelmű ember úgyis tudja, hogy az uralkodó állapotokért nem az égiek felelősek, hanem a kapitalista világrend. Az pedig, hogy a költő az ember munkáját Isten passziójával méri össze, nem gyalázkodás, mert ezzel a megfeszített munka erkölcsi értékét akarja fölemelni, nem pedig Istent magához lerántani. Vámbéry Heine, Petőfi, Ady műveiből vett idézetekkel bizonyítja József Attila tiszta szándékát. Márpedig a költészet ezen nagyjai tudvalevőleg sohasem állottak istengyalázat vétségével vádolva büntetőbíróság előtt. Végül kijelenti, hogy nem volt még idő, amelyben a megállapodott polgár és a 19 esztendős költő hiánytalanul megértették volna egymást, és ez nem mindig a költő ellen szóló tény. Ezért kéri védence fölmentését.

A bíróság visszavonult és hosszabb tanácskozás után 8 hónapi fogházra és 200 000 korona pénzbírságra ítélte el József Attilát.

A védő az ítélet ellen föllebbezett.

Népszava 1924. júl. 11.

24. AZ ISTENGYALÁZÓ KÖLTŐ

József Attila a „Kék madár" című lap múlt év október 13-iki számában „Lázadó Krisztus" címen verset közölt, amelyben fölényes hangon adott kifejezést egy, a mai gazdasági viszonyok között rendkívül nehezen érvényesülő ember kifakadásának. „Munkában érek annyit, mint Te, a nagy passziódban", szól többek közt a szerző száján keresztül a földrejutott ember az Úr Jézushoz... „Bizony mondom, most nincsen szemed, mert nem látsz, lennél igazságos Isten..." ilyen és ehhez hasonló részletek miatt a királyi ügyészség sajtó útján elkövetett istengyalázás vétsége címén emelt vádat József Attila ellen, akinek ügyét ma tárgyalta a budapesti büntetőtörvényszéken Schadl Ernő dr. tanácsa. A tárgyaláson a vádlott kijelentette, hogy ő nem akart istengyalázást elkövetni, ő csak a forradalom és a háború után elvesztett önbizalmukat akarta versével visszaadni az embereknek. A „Lázadó Krisztus" cím alatt a mindig előretörő, örök embert értette, aki felsóhajt Istenéhez, igazságot kérve tőle. A vádlott kihallgatása után Makkay Jenő dr. ügyészségi alelnök vádbeszédében fenntartotta az istengyalázás vádját, hangoztatván, hogy a szerző tendenciája indokolt lehet ugyan, azonban ilyen kifejezéseket nem lett volna szabad használnia, mert ezek minden vallásos embert mélyen sértenek. Vámbéry Rusztem

dr. védőbeszédében azzal érvelt, hogy a szerző versében egy primitív embert szólaltatott meg, aki Istent teszi felelőssé és tőle vár segítséget. Hivatkozott Adyra és Heinére és más nevesebb poétákra, akik szintén használtak hasonló kifejezéseket. A perbeszédek elhangzása után a bíróság bűnösnek mondotta ki József Attilát istengyalázás vétségében és ezért *nyolchónapi fogházra és 200 ezer korona pénzbüntetésre ítélte el* az ifjú titánt. A bíróság enyhítő körülménynek vette a vádlott fiatal korát, viszont súlyosbító körülménynek a gyalázkodó kifejezések nagy halmazát. Az elítélt fellebbezést nyújtott be az ítélet ellen.

8 Órai Újság 1924. júl. 11.

25. ISTENGYALÁZÁS

József Attila a „Kék Madár" című szépirodalmi folyóirat október 10-i számában „Lázadó Krisztus" címen verset írt, amely miatt az ügyészség istengyalázás vétsége címén emelt vádat. A büntetőtörvényszék Schadl tanácsa előtt folyt ez ügyben a főtárgyalás. A vádlott kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, mert a költemény célzata nem volt istengyalázás. Az ügyész vádját fenntartotta, mire Vámbéry Rusztem tartotta meg védőbeszédét. A bíróság József Attilát 8 hónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte. A vádlott föllebbezést jelentett be az ítélet ellen.

Pesti Hírlap 1924. júl. 11.

26. NYOLCHÓNAPI FOGHÁZRA ÍTÉLTÉK JÓZSEF ATTILÁT

József Attila, a Szegeden is jól ismert, tehetséges makói költő, sajtó útján elkövetett istengyalázás címén került a büntetőtörvényszék Schadl-tanácsa elé. A Corvin-nyomdában előállított *Kékmadár* című irodalmi és művészeti lap 1923. október 13-iki számában „Lázadó Krisztus" címmel verset írt, mely az ügyészség szerint *Isten ellen intézett gyalázó kifejezéseket* és botrányt okozó istengyalázást tartalmaz. *Magát a címet is inkriminálta az ügyészség.* József Attila, aki 19 éves fiatalember, azt adta elő a bíróság előtt, hogy a forradalmak és a háború után az emberek elvesztették önbizalmukat. Nem akarta Istent káromolni. A Lázadó Krisztus alatt nem Krisztust értette, hanem a földresújtott embert, akihez most másik földresújtott ember beszél. Védője, dr. Vámbéry Rusztem azt fejtegette, hogy primitív munkásember fohásza Krisztushoz ez a vers. A lázadó Krisztus az örök embert jelenti. Lehet,

hogy vannak tiszteletlen kifejezések a versben, de ezek nem istengyalázók. Nem szabad egyes idézeteket kiragadni a versből, mert *hiszen Ady is írt izgága Jézusról és Heine is írt hasonló hangon.* Ha József Attila versét így nézzük, az nem istengyalázás. Ezután Schadl elnök megállapította, hogy a pör nem évült el, majd ítélethozó tanácskozásra vonult vissza a bíróság. Rövid tanácskozás után *bűnösnek mondották ki József Attila költőt istengyalázás büntettében, és ezért őt nyolchónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte a bíróság.* Vámbéry Rusztem, József Attila védője fellebbezett az ítélet ellen.

Szeged 1924. júl. 11.

27. ISTENGYALÁZÁS VOLT-E A „LÁZADÓ KRISZTUS" CÍMŰ VERS?

Tizenkilencéves költő a bíróság előtt

Tavaly október közepén a *Kék madár* című irodalmi és művészeti lap *Lázadó Krisztus* címen egy verset közölt. Amikor a folyóiratnak köteles példányát beküldötték a királyi ügyészséghez, *a vádhatóság eljárást indított a vers szerzője, József Attila ellen, majd a nyomozás befejezése után vádiratot adott az ügyészség, és ebben istengyalázás sajtóvétsége címén emelt a költő ellen vádat.* Ez a vádirat kiemeli, hogy az egész verset inkriminálja, mert annak gondolatmenete, de különösen egyes kifejezései *gyalázkodást tartalmaznak elannyira, hogy az közbotrány kiváltására is alkalmas.* A büntető törvényszéken Schadl Ernő dr. törvényszéki bíró tanácsa ma tárgyalta ezt a pört. A vers felolvasása után a bíróság megkezdte József Attila vádlott részletes kihallgatását. Az elnök kérdésére kijelenti József Attila, hogy mindössze 19 éves.

Az elnök: Mi a foglalkozása? Költő?

A vádlott: Ez a hivatásom, egyébként magántisztviselő vagyok.

Az elnök: Bűnösnek érzi magát? Nem lát ebben a versben semmi kivetni valót?

A vádlott: Nem érzem magam bűnösnek és az *inkriminált verset is ártalmatlannak tartom.* A költeménynek a tendenciája az, hogy a világháború után az emberek elvesztették az önbizalmukat és azt akarta visszaadni az emberiségnek. *A Lázadó Krisztus tulajdonképpen felismerhetően metafora, az örök embert jelenti, aki mindig előretör.* Nem akartam istent gyalázni és felfogásom *szerint nincs is a versben erre alkalmas gondolat vagy kifejezés.*

Ezzel be is fejeződött a bizonyítási eljárás, és Makkay Jenő dr. ügyészségi alelnök tartotta meg ezután a vádbeszédét. Fenntartja az

istengyalázás sajtóvétségére vonatkozó vádat azért, mert a vers gondolatmenete és egyik-másik kifejezése teljesen alkalmas e bűncselekmény megállapítására. Ha a vádlottnak a tendenciája nemes irányú lenne, akkor is meg kell állapítani a bűnösségét, mert olyan kifejezéseket használt, melyek sértik a hívők érzésvilágát.

Vámbéry Rusztem dr. mondott ezután hosszabb védőbeszédet és kiemelte, hogy *az istengyalázás a büntető törvénykönyv szerint szándékos bűncselekményt képez.*

A vád nem igazolta, hogy a szerző ezt a bűncselekményt el akarta követni és nem lehet vele szemben megállapítani azt sem, hogy *istengyalázás elkövetésének a tudata élne József Attilában.* Majd arra hivatkozott, hogy a vádhatóság más költőkkel szemben sokkal elnézőbb volt, mert hiszen nem indított istenkáromlás sajtóvétsége címén sohasem bűnvádi eljárást Ady Endre ellen, aki pedig egyik gyönyörű versében ezt a kifejezést használta: *Izgága Jézus.* Egyéb idézeteket is felolvas Ady verseiből, amelyeknek a kifejezései sokkal markánsabbak, erősebbek, mint a Lázadó Krisztus inkriminált kitételei, de mégsem lehetett bűnvádi eljárást indítani Ady ellen, mert az ügyészségnek is a versek tendenciáját kellett szem előtt tartania. *De elnéző volt az ügyészség mindenkor Petőfi Sándorral szemben is, aki pedig az Apostol című versében ezt írja:* Hét-nyolc esztendő alatt olyan tolvaj lesz, mint Krisztus. — Tudtommal — mondja a védő — *semmi objektív eljárást nem indított a vádhatóság Petőfi könyvei ellen.* Azután idézhetnék sokat *Heine* jónevű költő munkáiból is, akinek könyvei ma is közkézen forognak nálunk is, de *az ügyészség ezek ellen a könyvek ellen sem indított objektív eljárást.* Annyi bizonyos, hogy úgy a bíróság, mint a *vád és védelem képviselője igen távol áll attól a gondolattól, mint amiben a fiatal, tizenkilenc esztendős költő él.* Ezek a fiatal költők egész más metaforákat használnak, és *a tizenkilenc esztendős versíróknak költeményeit érthetetlennek találják az öregebbek.* De ez még nem lehet bűne a fiatal íróknak. *Fölmentő ítéletet kér.*

A királyi törvényszék hosszas tanácskozás után hozta meg ítéletét. Bűnösnek mondották ki József Attila vádlottat az istenkáromlás sajtóvétségében, és nyolc hónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélték. Az ítélet ellen a vádlott és a védő föllebbezést jelentettek be.

Tőzsdei Hírlap 1924. júl. 11.

28. EGY KÖLTŐT NYOLCHÓNAPI FOGHÁZRA ÍTÉLTEK

József Attila a *Kékmadár* című, időközben megszűnt szépirodalmi folyóiratban *Lázadó Krisztus* címen verset írt, amely miatt az ügyészség *istengyalázás vétsége* címen vádat emelt ellene. A mai főtárgyaláson József Attila kijelentette, hogy ő nem akart istengyalázást elkövetni; az önbizalmukat vesztett embereket akarta emberméltóságuk tudatára emelni versével. Az ügyész szerint ugyan rosszhiszeműség nem vezette a költőt, vádját azonban fenntartja, mert egyes kifejezések mélyen sértik a vallásos érzést. Vámbéry Rusztem dr. védőbeszédében előadta, hogy a vers tartalma valójában egy primitív gondolkodású munkás fohászkodása Istenhez a szociális igazság megvalósítása végett. Mély vallásos hit nyilvánul meg a költeményben, párosulva az egyszerű műveltségű ember naivitásával, amely a társadalom hibáiért Istent teszi felelőssé. A *Lázadó Krisztus* metafora, nem Krisztust, hanem az örök emberinek minden emberben rejtőző isteni szikráját szimbolizálja. Vámbéry Rusztem dr. ezután *Adyra, Heinére*, és más nagy költőkre hivatkozott, akik szintén használtak hasonló szimbolikus kifejezéseket. A bíróság *József Attilát nyolchónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte.* A vádlott fellebbezett.

Világ 1924. júl. 11.

29. JÓZSEF ATTILÁT ELÍTÉLTÉK EGY VERSE MIATT

József Attila, a Makóról útnak indult fiatal, tehetséges poétának, akinek számos költeménye lapunk hasábjain látott napvilágot, néhány hónappal ezelőtt a Budapesten megjelenő Kék Madár c. irodalmi folyóirat Lázadó Krisztus címen egy versét közölte. Az ügyészség a vers miatt József Attilát Istenkáromlásért a törvényszék elé állította. Tegnap volt ügyében Budapesten a tárgyalás, amelyen védője avval érvelt, hogy a 19 éves embereket nemigen szokták megérteni és ez még magában nem büntetendő cselekmény. Miután megállapították, hogy a per nem évült el, a bíróság rövid tanácskozás után bűnösnek mondotta ki József Attilát Istengyalázás bűntettében, és ezért őt nyolchónapi fogházra és kétszázezer korona pénzbüntetésre ítélte. Súlyosbító körülménynek vette a bíróság az Istenkáromló kifejezések nagy tömegét. Az ügyész megnyugodott az ítéletben, a védő fellebbezést jelentett be.

Makói Friss Újság 1924. júl. 12.

30. MAGÁNHIVATALNOK ÉS KÖLTŐ

Egy tizenkilencéves fiatalember állott tegnap a törvényszék előtt, istengyalázással vádolva. Ezt a bűnt egy versével követte el, ezért nyolchónapi fogházat kapott. Az elnök a tárgyalás elején megkérdezte a vádlott foglalkozását.

— Magánhivatalnok vagyok és költő — hangzott a válasz.

Magánhivatalnok és költő... Amikor ezt a két szót hallom, önkéntelenül is két képet látok magam előtt. Látom az íróasztalánál görnyedő fiatalembert, amint hosszú délelőttökön és hosszú délutánokon keresztül számokat ír egymás alá a hivatali főkönyv rubrikákra osztott lapjain. És látom ugyanezt a fiatalembert, amikor fáradtan, összetörten jön haza késő este hónapos szobájába, hogy ott verssorokat gyöngyözzön ki egy kis papírlapra...

Itt, a Duna-Tisza közén, ebben a szerencsétlen kis országban, sohasem volt túlságosan jó dolguk az íróknak: ez bizonyos. Ez a sorsverte fajta legjobb fiainak sem engedte meg azt a luxust, hogy egyedül művészetüknek szenteljék életüket és elvonatkozzanak az örökös, meddő pártküzdelmek gyakran véressé fajult harcaitól. Talán volt is ennek valami értelme: a magyar irodalom egészségesebb volt a legtöbb európai irodalomnál, nem vonatkozott el az élettől, nem elefántcsonttornyok lakóinak magányban keletkezett gondolatait szólaltatta meg, hanem a közösség egészséges, friss, üde kifejezője volt... Már Balassa Bálint, ez a csodálatos hangú trubadúr, aki először finomította mai értelemben vett verssé a nép fiainak ajkán élő dalokat, sem élhetett csak a művészetének, hanem csatákban kellett részt vennie, egészen Lengyelországig kellett elkóborolnia üldözött vadként. Már Zrínyi, a költő, sem lehetett — csak költő, hanem hadvezér volt egyben és csak akkor vehette kezébe a művész finoman író tollát, amikor nem kellett parancsokat osztogatnia, amikor csendesen megbújhatott esténként a dombon álló vezéri sátor mélyében... És a politika sok más költőnket, sok más nagy írónkat gátolt meg abban, hogy többet adjanak, mint amit adtak. Eötvösnek miniszterséget kellett vállalnia, Jósikának hosszú esztendőket kellett eltölteni az emigrációban. Lehetne folytatni tovább...

De ettől eltekintve: a magyar írók anyagi helyzete sem volt soha valami fényes. A magyar írók nem mehettek világgá, mint külföldi testvéreik. Nem ihatták magukba a tenger végtelen kékjét, nem bámulhatták meg a svájci hegyek havas fenségét, nem járhatták végig a Provence verőfényes mezőit, Petőfi vándorszínész volt és — hiába álmodott a gyönyörű forradalmas Párisról, meg a tengerről. Csokonai hiába vágyódott a Nyugat felé...

Költő és magánhivatalnok... Ez a két szó így egymás mellett, mint

egy ember foglalkozása — szomorú tünete az egész mai magyar életnek. Ha valaki megkérdezné tőlem, hogy miről ismerném meg azt, hogy visszatértek a békebeli állapotok, azt felelném: akkor lesz itt igazi béke, olyan béke, amely egyformán nyugszik a gyomron és a lelken, amikor — az ügyvédnek nem kell majd kijárásokkal foglalkoznia, a B-listás tisztviselőnek nem kell házalnia és a költőnek nem kell — kettőskönyvvitelt tudnia.

Tőzsdei Hírlap 1924. júl. 12. *S. E.*

31. ELÍTÉLTEK

egy 19 éves fiút sajtó útján Isten ellen intézett gyalázó kifejezések miatt. A mindennap történetének olyan eseménye ez, mely mellett egyszerűen szó nélkül el nem mehetünk. Még le sem csillapodott az a fülsiketítő lárma, mit a sajtó abból az alkalomból ütött, mert a kormány a sajtóval űzött visszaélések miatt elérkezettnek látta az időt arra, hogy a visszaélőket egy kis óvatosságra intse.

Az a törvényjavaslat semmit sem tartalmazott, ami az igazi sajtót gátolta volna abban a feladatában, hogy a mindennapi életben felmerülő eseményekről számot adva bíráljon, oktasson, eszméket terjesszen. A mi sajtónknak egy része nem így tesz, mert a mai sajtó nem az többé, ami egykor volt. Ma a sajtó üzlet, mely jövedelmet akkor hajt, ha az olvasóközönség idegeit minél több szenzációval izgatja. Nem is valami nehéz munka ez, nem kell hozzá sok munka, tanulás, hozzáértés, csak vakmerő fellépés. Támadni kell mindent, becsmérelni a közéletnek minden kimagaslóbb munkását, le kell járatni mindazt, mi eddig érték és tekintély volt. Ez a munkakör hogyne hozná tűzbe azokat a törtető fiatal óriásokat, kik olykor nem közönséges szellemi tehetségeiket párosítva túlzásba vitt életigényekkel, mohó élnivágyással és beteges hiúsággal egyszerűen túlteszik magukat azon a hosszadalmas és verejtékes munkán, mely nélkül tehetség ki nem képződik. A 19 éves suhancnak pajkosságával abban látják a költői lélek szabadságát, hogy gyalázó kifejezésekkel illetik azt, kire a siralom völgyében küzdő emberiség az életnek súlya alatt görnyedve, sóhajtva tekint.

A sajtó pedig a helyett, hogy a vadul hadonázót lehűtené, azoknak teret enged, őket dicséri, sőt ünnepli „a közismert, jeles, fiatal költőt".

Miután pedig az efféle sajtóközleményeknek a tömeg gondolkozására megvan a maguk hatása, ami az önmaga életét védelmező állam előtt nem közömbös, kérdjük a sajtónak minden munkását, ki saját jövedelmén túl még más iránt is érdeklődik, hogy az ilyen sajtótermék által okozott erkölcsi kár mi módon eliminálható helyesebben, ha az

ilyen írót a bíró utólag a legszigorúbban bünteti, vagy ha a törvény az ilyen sajtótermékeket *eleve* megakadályozza?

Ha az 1924. évi 15. törvénycikk a robbanószer és robbanó anyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bűncselekményekről szól, vajon felesleges, sőt káros volna a sajtónak megrendszabályozása?

Valóban itt az ideje, hogy gondolkodóba essünk a ma uralkodó társadalom állapota fölött, mely a túl nagy sietség, lázas versengés s pénzhajhászás közben csak idegbetegségekre, féktelenségekre és kriminalitásokra vezet.

Friss Hírek (Szeged) 1924. júl. 13.

Kossutány Ignác dr.,
egyetemi tanár

32. ELÍTÉLTEK

egy 19 éves fiút sajtó útján Isten ellen intézett gyalázó kifejezések miatt... Ezzel a mondattal kezdte cikkét egyik szegedi újság első hasábján egy kiváló és ismert nevű jogász. Az nem fontos, hogy a cikk melyik lapban jelent meg, lényeges az, hogy a cikk nyomdafestéket látott, hogy *megjelent egy magyarul írt újság első hasábján*. Az sem fontos, hogy a cikkíró pálcát tör a tizenkilenc esztendős költő-suhanc fölött, aki egyébként tizenkilenc éves élete ellenére a magyarság egyik ígéretes hajtása, hiszen a vezércikkíró könnyű helyzet előtt állt, mert a független magyar bíróság kimondott, súlyos ítéletére támaszkodhatott. A mi helyzetünk föltétlenül kényesebb és nehezebb, mint a jogi szabályok tömkelegében kiválóan járatos cikkíróé. Mert azt mi is megtanultuk, hogy a független magyar bíróság kimondott ítéleteivel való kritikai foglalkozás nem tartozik a célszerű és az ildomos foglalkozások közé. Nem is akarjuk megvédelmezni azt a „tizenkilencéves" „pajkos költő-suhancot", aki bizonyára elég férfi lesz ahhoz, hogy önmaga vállalja minden rigmusos írásáért a felelősséget, de „a mindennap történetének olyan eseménye ez" — a vezércikk — „amely mellett egyszerűen szó nélkül el nem mehetünk".

A kiváló jogász bősz haraggal ragadja ki a tizenkilenc esztendős József Attila elítéltetését a mindennap történetének esemény-rengetegéből, hogy megcsóválja feje fölött és *végigvágjon vele azon a sajtószabadságon*, amelyből árnyékszerű romok maradtak már csak meg a mának, és amelyért a cikkíró hajdani elődei szóval, tollal harcoltak.

József Attila, ha rámérték, el fogja viselni a független magyar bíróság büntetését, a magyar sajtószabadság is elviseli azt a vezércikket, amelyet nem becsülünk ugyan olyan nagyra, hogy komolyabb hatásától

kellene tartanunk, de nem is becsüljük annyira le, hogy észre ne vettük volna. A cikkíró azt a kívánságát tolmácsolja cikkében, hogy a *törvényhozás gondoskodjék eleve az ilyen,* József Attila verséhez hasonló *sajtótermékek megjelenésének megakadályozásáról,* mert az állam és a társadalom szempontjából ez előnyösebb megoldás, mint az a másik, amikor a bíróság *utólag* mond szigorú ítéletet a vétkes író fölött.

Vagy — pardon — elnéztük a dolgot. Most látjuk, hogy teljesen egy véleményen vagyunk a cikk szerzőjével, mert valóban úgy áll a dolog, hogy *bűneset* csak akkor fordulhat elő, ha *alkalom* van hozzá. A sajtó *létezése* ad alkalmat a sajtóvétségek elkövetésére, a sajtóvétségek egyszersmindenkorra való megszüntetése tehát csak úgy lehetséges, ha elpusztítjuk termő talaját, a sajtót. *Ha sajtó nincs, sajtóvétség sem létezik.* Mint ahogy *lopás* is csak addig létezik, amíg *tulajdon* van. Ha a tulajdon intézménye megszűnik, a lopás bűntette is kiesik a törvénykönyvek tartalomjegyzékéből. A kiváló jogász hírében álló cikkírónak valószínűleg egységes jogi felfogása van és így ugyanabból a szempontból vizsgálja a sajtóvétségek ügyét, mint a tulajdonjog elleni bűntetteket. Ha csakugyan úgy vizsgálja, ha csakugyan egységes a jogról való vélekedése, akkor oda kell állnia nyíltan is, ahol *a tulajdonjog megszüntetéséért folyik a harc.* 1919-ben *ott* úgy vélekedtek a sajtóról, ahogyan Kossutány professzor vélekedik most, az Úr 1924. esztendejében, és ott egységesen úgy vélekedtek minden köz- és magánjogi kérdésről, sőt magáról a jogról is.

Mivel pedig e sorok írója azok közé a sajtómunkások közé tartozik, akik „saját jövedelmükön túl más iránt is érdeklődnek" (bizonyíték, hogy elolvasta a vezércikket,) fogadja ezt az írást válasz gyanánt felvetett kérdésére a cikk írója is. Mi — a magyar sajtó független munkásai — rá merjük bízni ügyünket a magyarság ügyével együtt a független magyar bíróság ítéletére.

Szeged 1924. júl. 13. *m. l.*

33. JÓZSEF ATTILA

E hasábokat eddig még nem nagyon használtuk fel arra, hogy lapunk munkatársairól írjunk, s midőn most ezt mégis megtesszük, legyen mentségünk magának József Attilának sokat hányódott, rokonszenves alakja. A most 19 éves költő apátlan-anyátlan árva, és kényszerűségből már tanulóéveiben megszerezte az irodalomtörténészek számára okvetlen szükséges romantikus életrajzi adatokat.

Pincérségtől kezdve egész a kukoricacsőszködésig minden foglalkozási ágat kipróbált, ez idő szerint pedig valami hajózási társaságnál

tengődik. Már makói diákkorában írogatott verseket, és egy napon átküldött belőlük néhányat Juhász Gyulának. A szakállas költő felismervén benne a bimbódzó tehetséget, gondjaiba fogadta csupasz állú kollégáját, és előszót is írt 1922-ben Szegeden, Koroknay-kiadásban megjelent verseskötete: A szépség koldusa elé.

A kötet megjelenése után gyors egymásutánban következtek egyéb irodalmi sikerek is. Hamarosan a Nyugat, Népszava, Estművek és az azóta megszűnt Kékmadár munkatársa lett.

1923-ban csatlakozott az akkor „Igen" néven megindult mozgalomhoz, és a szegedi közönség személyesen is megismerhette az „Igen" propaganda matinéján.

Az előbb említett Kékmadárban jelent meg A lázadó Krisztus című verse, amelyért most az ügyészség nyolc hónapra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte.

„József Attila Isten kegyelméből való költő" — írja Juhász Gyula a könyvéhez írt előszóban. Ő pedig azt írja sajátmagáról: „Az ucca és a föld fia vagyok!" Igen, József Attila az ucca és a föld fia és amellett Isten kegyelméből való költő és ilyen körülmények között mit tehet az ember? Csak bandukol, bandukol lyukakkal ékeskedő, télen-nyáron egyaránt hordozott esőköpenyében a buta, értetlen pesti utcákon, csak bandukol az éjszakában és hallgat, figyel a lelkében fölbuggyanó dalokra, vagy elkeseredik a szűkmarkú életen és megimádkozván, lefekteti lázas fejét a sima, hideg vonatsínekre és várja a nyugalmat, a megjobbulást. S ha valami fensőbb parancs mégis visszavonja az életbe, hát felsóhajt: „szegény ember, kapanyél" és elindul újra világot kapálni. Azután ha nem nagyon bántják, hát szelíden megkérdezi bántalmazójától:

Miért mondottál rosszat nékem?
Én nem bántottalak barátom.
Ha valamiért haragszol
Szívesen bocsánatot kérek.

Bocsánatkérés, jóság, szelídség és mégis nagy, nagy fiatal erő: ez József Attila. És végső jellemzésül csak azt a két verssort illeszthetjük ide, amit ő magányos költő apjához, Juhász Gyulához írt:

Fáj neki a teste, lelke, szíve tája szemegödre
S hazáján, ha segíthetne, élne mégis mindörökre.

Színház és Társaság (Szeged) 1924. júl. 14. *H. f.*

egy tizenkilencéves fiút sajtó útján Isten ellen intézett gyalázó kifejezések miatt... Ezzel a mondattal kezdte cikkét a szombati Friss Hírek első hasábján Kossutány Ignác dr., a szegedi egyetem kiváló és ismert nevű professzora.

A cikkre az egyik szegedi újság — nem fontos, hogy melyik — válaszolt. Rendjén van, aki hozzájut ahhoz, hogy véleménye nyomdafestéket láthat, tegye, de az már más kérdés, hogy ki hivatottabb saját véleményét nyomdafesték alá bocsátani. Kossutány professzor mindenesetre hivatottabb, sőt hivatott erre.

Ha a kiváló és ismert nevű professzor a bíróság után szintén elítéli a tizenkilencéves fiút olyan cselekményért, amelyet tételes törvény büntet, s amelyet az ország lakosságának kilencvenkilenc és tizennyolctizenkilenced százaléka is elítél, akkor annak a kiváló és ismert nevű jogásznak a véleményét meg kell hallgatni, sőt tisztelettel kell meghallgatni a fennmaradó egytizenkilenced százaléknak is s különösen nem szabad szóvá tenni annak a lapnak, amelyik még csak egy héttel ezelőtt is egy bekezdésben írt tudósítást a Somogyi telepi templomról és az — utcai nőkről.

Friss Hírek (Szeged) 1924. júl. 15.

35. A FIATAL KÖLTŐ ÉS A SAJTÓSZABADSÁG

Foglalkoztunk egyik szegedi lapnak a cikkével, amely József Attila fiatal makói költő elítéléséről írva, azt a következtetést vonja le kérdés alakjában, hogy a József Attila-féle istenkáromlási bűnöket nem volna-e jobb *megelőzni* a sajtóban, mint *utólagos* bírói megtorlást provokálni. Megütközéssel tettük szóvá az ügyet, mert most, amikor helytálló, igaz érvekkel nem lehet megerősíteni a kormánynak a sajtószabadságot lesújtóan korlátozni akaró szándékát — *amit pártkülönbség nélkül minden magyar lap elítél* —, feltűnő, hogy éppen Szegeden akad újság, amelyik helyet ad olyan cikknek — akár a legkiválóbb jogász tollából is —, amely az *előzetes cenzúra* mellett érvel. Ebben a kérdésben József Attila személye, ha akár a legígéretesebb fiatal magyar poéta volna is, igazán nem a főfontosságú. Itt az a jelentős, hogy *van magyar lap, amely az előzetes cenzúra mellett érvelő cikknek ad helyet*, legyen bár a cikkíró jogász a kiválóságok kiválósága. Amióta a cenzúra megszületett, mindig az volt a fő érve, hogy jobb a bűnt megelőzni, mint utólagosan megtorolni, amikor már károkat okozott. De ha ez az érve igaz volna, akkor jaj lenne magának a cikkíró jogásznak is. Hiszen a cenzorok, az

előzetes bírák százféleképpen elfogult emberek, akik még a legjelesebb egyházjogászt sem kímélnék, s akik irtózatos bűnt láthatnának az ő legjobb szándékú írásaiban is. Mi erről beszéltünk múlt cikkünkben, nem József Attila kiválóságáról s nem a Somogyi-telepről. Utóbbiról a sajtószabadság fölöttébb érzékeny kérdésében csak laptársunk cseveg főhangsúllyal, mint Bodóné asszonyunk a bor áráról. Mi azonban a külön kérdésről hajlandók vagyunk külön csevegni. De most — és mindig — maradjunk meg, amíg csak lehet, a sajtószabadságnál.

Szeged 1924. júl. 15.

36. A CENZÚRA

Ha per, hát legyen per, hátha haszna lesz belőle a sajtószabadságnak. Belekapaszkodva a sajtószabadságba, bátrak vagyunk azt úgy értelmezni, hogy nekünk is *szabad* további véleményt nyilvánítani. Ez pediglen a következő:

A megtámadott cikkben *előleges cenzúráról egy szó sincs*. Ott az áll: „az ilyen sajtótermék által okozott erkölcsi kár mi módon eliminálható helyesebben, ha az ilyen írót a bíró utólag a legszigorúbban bünteti, vagy *ha a törvény az ilyen sajtóterméket eleve megakadályozza.*" Ez pedig történhet más módon is, mint előleges cenzúra által. Tudja ezt minden ahhoz értő ember. A sokat gáncsolt törvényjavaslat se az előleges cenzúrában látja ezt a módot, hanem a lap felelősségének megszigorításában. A fiatal költő és a sajtószabadság vitéz bajnokának mielőtt támadt, el kellett volna olvasni (és megérteni!) a törvényjavaslatot, valamint a megtámadott cikket és nem hadonászni a levegőben saját képzelődése ellen.

Mindenek fölött pedig ismerni és tudni kellene azt, amiért tűzbe megy. Tudja-e ő mi az a „*szabadság?*" Ha tudja, mondja meg, mert ha meg nem mondja, ez annak a jele, hogy *nem tudja*. És akkor kár a szót reá vesztegetni. Aki írni akar, az előbb tanuljon. Hagyja a zseniáliskodást a fiatal költőkre. Azoknál a lángész pótolja a tanulást.

Friss Hírek (Szeged) 1924. júl. 16.

37. RIKKANCS, AKI ÜNNEPI BESZÉDEKET GYÁRT A KASZINÓI URAK SZÁMÁRA

Borzas hajú, csodálkozó szemű, tizenkilenc esztendős gyerek. Hétszer kísérelte meg az öngyilkosságot, szerelem miatt, más miatt, ami miatt tizenhat éves korban szokás, — egyszer sem sikerült. Nyolcadszorra végre igen. Visszavonhatatlanul magyar poéta lett belőle.

Az igazi tehetségek útja ma is a szokásos költősors, mint a *Tinódié, Csokonaié, Petőfié, Verlaine-é* vagy *Rimbaud-é*, hányódás, harc, koplalás, szerelem és végtelen bizakodás, és talán a mai élet több realizmusa csak véresebbé teszi ezeket a küzdelmeket.

József Attila, akiről itt szó van, ott kezdte, hogy két éves korában kivándorolt az apja, az anyja pedig mosni járt, hogy polgáriba járathassa ezt a szomjas-szemű gyereket. A fiú tanult és közben *ugró jancsit és kereplőt árult az utcán*, hogy valamivel ő is hozzájáruljon neveltetési költségeihez.

Mikor kitanult, *rikkancsnak* ment, volt azonkívül *kenyeres fiú is az Emke kávéházban*. Az anyját azonban nem tudta megmenteni. Törékeny asszony volt, belepusztult a robotba.

Attila a gyámjához került. Az beíratta a gimnáziumba. Tanult szorgalmasan és másokat is tanított. Idősebbeket is. A hatodik után aztán megunta. Szabadság után vágyott. *Varjú-csősznek szegődött el Kiszomborba*. Principálisa, az öreg juhász, nagy fene *petróleumos kannát adott a kezébe, azt kellett egész nap püfölnie egy bottal, így riogatta a varjakat a vetésről.*

De ekkor már költő volt. És egyszer napjában, délben, mikor enni kapott, letelepedett *Esvány* bácsi mellé, és felolvasta neki a verseit, hogy mit szól hozzá?

— *Hát csak csináld, öcsém, rendes dolog, én is csinálom a magamét!* — szólt ilyenkor az öreg és közécsapott a birkáknak.

— Megértőbb kritikusom volt, mint sok más — mondja rezignáltan a fiatal költő. Mert tudvalévő, hogy József Attila újra Pestre került, befejezte gimnáziumi tanulmányait és sűrűn írogatott verseket az *Est*-lapokba, *Nyugatba, Népszavába, Esti Kurirba, Magyar Írásba, Kék madárba*, vagy *tíz vidéki lapba*, és a beérkezettek közül különösen *Juhász Gyula rajong érte*, aki első könyvéhez előszót is írt. Most aztán baj történt, mert egyik verséért elítélték istengyalázás miatt nyolc hónapra, ezért az ítéletért az egyik lap „esztétikai" kifogást emelt ellene. Juhász Gyula azonban kijelentette a fiatal költőnek:

— *Harminc esztendeje írok már, és egyszer sem sikerült lecsukatnom magamat, sőt még a Petőfi-társaságba is beválasztottak.*

József Attila aztán itt Pesten könyvügynök lett, de mikor látta, hogy a kutyának se kell ma a könyv, tisztviselőnek állt be az egyik hajózási vállalathoz.

— Melyik foglalkozás tetszett a legjobban? — kérdeztem tőle a napokban.

— A rikkancsi hivatás. Szép pálya. Villamosra fel, villamosról le, az ember agya mozgékonnyá válik a sok ugrálástól. Ekkor írtam a legszebb, legigazibb verseimet, és ekkor történt velem az a nevezetes eset, hogy egy ismerősöm bemutatott az egyik előkelő kaszinó

titkárának, akinek éppen ünnepi szónoklatra volt szüksége egy tábornok részére. Írói tiszteletdíj *nyolcvanezer* korona. Útmutatásul kaptam egy mondatra való slágvortot.

— *A többivel törődjön a firkász!* — mondták nagyúri nonchalanceszal, és ebben a kijelentésben benn volt az, *mit jelent az irodalom, művészet, egyáltalán a szellem, és ezen keresztül az egész magyar jövő ezeknek az uraknak*, akik többek között azt is megkérdezték tőlem:

— *Hát a Móricz Zsigmond nem írná meg ezt a beszédet, arról hallottuk, hogy jó irálya van?*

— Móricz úr nagyon el van foglalva, — mondtam önzően.

— Nota bene, a beszéd annyira tetszett, hogy a főispán — aki ugyanannak az ünnepélyes alkalomnak vezérszónoka volt — elkaparintotta a tábornoktól, akinek egy másik beszédet kellett szállítanom *harminc francia frankért.*

Eddig van. Mit is tudja a közönség, mennyit kell szenvednie egy magyar költőnek addig, amíg a vágya és a tehetsége kényszerítőleg rábélyegzi a magyar életre és az irodalomtörténet lapjaira?

Ide nyomtatjuk József Attila egyik hangulatos versét:

MEGFÁRADT EMBER

A földeken néhány komoly paraszt
Hazafelé indul hallgatag.
Egymás mellett fekszünk: a folyó, meg én,
Gyenge füvek alusznak a szívem alatt.

A folyó csöndes, nagy nyugalmat görget,
Harmattá vált bennem a gond és teher,
Se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér,
Csak megfáradt ember, aki itt hever,

A békességet szétosztja az este,
Meleg kenyeréből egy karaj vagyok.
Pihen most az ég is, a nyugodt Marosra
S homlokomra kiülnek a csillagok.

Ma Este 1924. aug. 28. *Márer György*

38. TÖMÖRKÉNY ISTVÁN EMLÉKEZETE

A Tömörkény-kultusz pislákoló mécsese fellángolt. A volt szegedi nagy író emlékezetére pénteken este a Hann-féle vendéglőben költők, újságírók, festők, szobrászok és irodalombarátok megalakították a „Tömörkény-asztaltársaság"-ot.

A megalakulás Szommer Endre ny. zenetanár indítványára történt, aki az elhalt írónak személyes ismerőse, sőt barátja volt. Abból az alkalomból, hogy a „Kékgolyó" vendéglő tulajdonosa elhatározta Tömörkény István szobrának elkészíttetését, az új asztaltársaság a szent lelkesültség pillanatában fogadalmat tett, hogy a szép eszme megvalósításából szintén kiveszi a részét.

Az adományozók sorát Juhász Gyula, a költő nyitotta meg, aki 100 000 koronát adott a szoboralapra. A következők a cigányzenészek (Berkes-banda) voltak, akik 10 000 koronával járultak a cél megvalósításához. Majd sorban a következő adomány folyt be: Papp József 50 000, Klucsik Ferenc 50 000, a szegedi önkéntes tűzoltó-testület 100 000, Kovács Árpád 10 000, Terestyényi Gyula 10 000, Kormányos István 10 000, József Attila 10 000, Szommer Endre 10 000, Sass Imre 10 000, Rozsnyay Nándor 10 000, Kassay József 20 000, Longi István 10 000, Vetró Sándor 10 000, Paulusz Jenő 500 000, Halász Béla 10 000 koronát adományozott, tekintettel arra, hogy a szobor bronzból való elkészíttetése több mint 40 millióba fog kerülni.

Friss Hírek (Szeged) 1924. nov. 4.

39. JÓZSEF ATTILA BÜNTETÉSÉT EGY HÓNAPRA SZÁLLÍTOTTA LE A TÁBLA

Nemrégiben tárgyalta a büntetőtörvényszék sajtóügyekkel foglalkozó tanácsa József Attila bűnügyét. Az ügyészség a fiatal költőt istenkáromlással vádolta meg, mert a vádirat szerint a *Kékmadár* nevű folyóiratban megjelent *Lázadó Krisztus* című versében istenkáromló kitételeket írt. A bíróság akkoriban nyolc hónapi fogházbüntetésre ítélte József Attilát, aki fellebbezett az ítélet ellen. Tegnap foglalkozott az üggyel a budapesti ítélőtábla, amely dr. Vámbéry Rusztem védelme után, tekintettel arra, hogy az *ügyész is elismerte a vers tendenciájának nemességét és a jóakaratú szándékot, amellyel íródott, megsemmisítette* a büntetőtörvényszék sajtótanácsának ítéletét és *egy hónapi fogházra szállította le József Attila büntetését.* Vámbéry fellebbezést jelentett be az egy hónapi ítélet ellen is a Kúriához.

Szeged 1924. nov. 14.

40. JÓZSEF ATTILA VERSESKÖNYVE

December hó első felében jelenik meg a fiatal írógárda egyik legtehetségesebb tagjának, József Attilának első verseskötete. A fiatal poéta, akinek alkotásai a főváros sajtójában is föltűnést keltettek,

műveinek legjavát gyűjtötte össze ebben a kötetben, erőteljes és nagy reményekre jogosító alkotás valamennyi, mélyen átélt érzések és a fiatalság elsodró és magávalragadó tüze árad ki belőlük. A kötetet, amely bizonyára méltó föltűnést fog kelteni, a szegedi Koroknay-nyomda adja ki, gondos és választékos ízlésű formában. Mutatóba a könyv egyik finom hangulatú és tökéletes vers-technikájú darabját mai számában közli a *Szeged*.

Szeged 1924. nov. 23.

1925

41. JÓZSEF ATTILA: NEM ÉN KIÁLTOK

József Attila újabb verskötete a napokban hagyta el a sajtót. A szerző neve nem ismeretlen már az irodalmat élvező emberek előtt, s a hozzáfűzött újabb várakozásnak derekasan megfelel. A bő anyagú könyv József Attila újabb költői termésének eredményét foglalja össze s véleményünk, hogy érdekes kijegecesedése a jelenleg „hanyatló" művészetnek.

Bár a költő világnézete meglehetősen tétova e költeményekben s mondanivalóinak gyakori egyenetlen volta igen sokszor megérinti a figyelmes kritikust, elvitathatatlan érdeme e verseknek az a virtuóz formabátorság, mellyel már a múltban is jeleskedett; József Attila majd minden költői érdeme ebben rejlik.

Etikai felfogása, érzésvilága továbbra is a régi maradt mozdíthatatlanul, pusztán eszközeinek technikai hajtogatása vált tökéletessé. Ez talán sajátságosan lírai temperamentumának tudható be, mely inkább szélességi dimenziókban idegezi magába a világot, az a merő szépségkeresés, mely elvonatkoztat minden erkölcsi vajúdástól s az igazságok emberien közvetlen megfogásától.

Remekül kigyalult költemények, eredeti kifejező képek, buja színezések, intenzív hangulatok muzikálisan-sikerült feldolgozásai váltják ki az olvasóban a várt hatást. Ez a költészet kétségkívül maradandóbb sikereket ér el, bár a jelenkor kollektívebb alkotási formát követel. József Attila indító ereje pedig a fárasztó kerülőkön merül ki, míg eljut a dolgok lényegéhez, de respektálandó e jóhiszemű erőkifejtés. Új utakra nem tör a költészetben, zseniális felismerője a kihasított pályáknak s botorkálva, de finom sejtésekkel tud eljutni a kivívott eredményekig. E kötetben még nem zárul le a költő horizontja, több versében a továbbjuthatás ereje lüktet, ilyen vágyat jeleznek a Forduló, Mindent hagyok, Férfiszóval II. c. költeményei.

A mai fiatal költőgenerációban első helyet vív ki ez a könyv, mert egészséges kivetítése a mában élő, világon nem sokat évődő embereknek.

Az utószó naiv megtagadása eddigi költészetének, pedig e hányaveti felfogás helyett versekben kellett volna dokumentálnia az új iránt táplált nosztalgiáját. A komoly kritika a legőszintébb figyelemmel

várhatja a költő teljes kibontakozását, harmonikus letisztulását s mindenekelőtt bensőségesebb, kategorikusabb imperatívuszait, mikkel mélyebbé s minden-emberivé teheti egyéniségét.

Színház és Társaság (Szeged) 1925. jan. 11. *Kái*

42. NEM ÉN KIÁLTOK

Egy lelkes tollú fiatal kritikus a következő érdekes recenziót küldte be hozzánk egy még lelkesebb fiatal költőnek, József Attilának most megjelent könyvéről. A kritikát érdekesnek találtuk és egyéni véleményünk fenntartásával közöljük.

Alig egy esztendeje, hogy a pesti irodalom dzsungeljében felbukkant egy kócos hajú, élénk szemű, tizenkilencéves gyerek: jött mákonyos, messzi szavakkal, sok izzó szeretettel, tudatlanul, de valami ismeretlen, ősi, gazdag, színes mítosz-forrással a lelkében. Jött, írt, szavalt, szeretett és szenvedett; végig becsületes maradt és művész, és most ez a tizenkilenc éves fiatalember egy *csodálatos* verseskönyvben a nyilvánosság elé bocsátotta egy év termését.

*

Az akadémikus esztétika hangja stílustalan lenne József Attilával szemben. József Attila az az ember, aki után át szokták javítani az esztétikákat. Idézetekre itt nincsen hely, mert idézni kellene az egész kötetet; így lenne érdemes. Ami itt még részemre megmaradt, az csak néhány meleg baráti szó, az őszinte lelkesedés, bátorítás és követelés hangja és egy rövid magyarázat: miért tartom én csodálatosnak József Attila könyvét.

Az emberi sorsok nem egyformák: vannak, akik gyorsabban és intenzívebben élik az életet; de tizenkilenc év fizikailag mégis csak igen szűk keret ahhoz, hogy benne teljesen befejezett, hiánytalan eredmények jelentkezzenek.

Az ember ebben a fiúban önkéntelenül is gazdag tradíciókat lát, ősöket, akik mind művészek voltak, de művészetüket sohsem termelték ki. Most végre egy féktelen késői utód megbontotta a hallgatás konok rendjét és kirobbantotta az ősi tudásokat, melyek benne felsűrűsödtek.

Máskülönben honnan lennének a mákonyos szavak, honnan az ismeretlen, messzi, dús mesék és főként honnan az az öreges biztonság, amellyel ez a fiú a kisujjából rázza ki a legfrissebb formákat és legleszűrtebb tartalmat, amit a Halotti Beszédtől Babitson keresztül Kassákig a magyar géniusz kitermelt.

*

A fiataloknak mondom, a bízóknak és akaróknak: ne szégyelljük magunkat, van már új művészet, amivel már reprezentálni lehet. Ha valaki megkérdezi, mutassuk fel József Attila könyvét, amely szerényen így kezdődik:

Nem én kiáltok, a föld dübörög.

És ezzel a csattanó szenzációval fejeződik be:

„Én nem azért jöttem, hogy bőgjek, hogy buzdítsak, hanem hogy tegyek. Hogy ez nem »művészet?« Hát akkor fütyülök a »művészetre«, én többet akarok, én azt akarom, ami kell."

Ma Este 1925. jan. 15.

43. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSESKÖNYVE

A napokban jelent meg Szegeden József Attila második versesköte-te „Nem én kiáltok" címmel. József Attila nevét először Makón tanulták meg, a Makói Friss Újság hasábjain jelentek meg első versei, s azóta is, hogy nevét a fővárosi lapok révén immár széles körben megismerték az irodalmat szerető emberek, gyakran köszönti egy-egy új poémájával általunk az ő legelső híveit, József Attila, a költő.

Költő, az új magyar költőgeneráció erős és reményteljes alakja ez a fiatal, alig húsz esztendős fiú, akinek immár második verseskötete fekszik most előttünk. Súlyos kötet. Hatvanhat vers; amelyet nem lehet nekifogással végigolvasni, amelyben alig akad két egymáshoz hasonló, amelynek sokkal több a mondanivalója, mint amennyi fiatal költő verskötetében lenni szokott.

Súlyos ennek a kötetnek első tekintetre észbeszökő, valósággal kiáltó forradalmisága. Sietve magyarázom: lélekforradalmisága, költészetbeni, önmagábani lázadó és lázas forradalmisága, az új szépet kutató, önmagát kereső vajúdása. És sokak szemében, bizonyára, súlyos hibája is ez lesz ennek a könyvnek, pedig — líráról lévén szó — talán ez lehetne inkább egyik őszinte értéke. Ez a leplezetlen, megfésületlen, forrongó önmagátadás.

Mert József Attila mind a hatvanhat versében önmagát adja, s hogy mégis majd minden verse más, csak arra bizonyság, hogy még keresi önmagát. Ez az önmagátkeresés bármennyire tétova néha, vagy bizarr is talán, s bármilyen szakadékokat mutat gyakran két egymásutáni sorban, korántsem fárasztó, s elvitázhatatlanul egy gazdag, őserejű költői lélek megnyilatkozása. Mondanivalójának mély költőisége, csodásan gazdag, eredeti képei, megkapó, gyakran buja színei mellett az érzékeltetés formakészsége és bátorsága, az a valóságos virtuozitás,

amely a verseket jellemzi, csak újabb bizonysága a költői hivatottságnak.

A hatvanhat versben sokat ad önmagából József Attila, de a hatvanhatodik vers után odaírja könyve végére, hogy nem ő az, aki eddig szólott s amit eddig mondott nem az volt, amit mondani akar. *Új* szépségek, *új* önmagánakkeresésére tesz fogadalmat s ha e fogadalomban talán több is a fiatalos hév és lendület, mint a komoly ígéret, és mint amit való önmagából az eddigi versei adnak csak arra bizonyság, hogy költői horizontja még nem zárult le, hogy való önmagát még nem élte ki egészen, s hogy még joggal és bizalommal várhatunk több értéket és szépséget József Attilától. Ő akarja és hirdeti, mi várjuk és hisszük. Úgy legyen.

Makói Friss Újság 1925. febr. 15. *(s. gy.)*

44. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSKÖTETE

Nemrégen még makói kisdiáknak ismerték József Attilát: négy polgári osztályos bizonyítványával állított be a makói gimnáziumba. Pár hét alatt letette a felvételi vizsgát, osztályának legelső tanulójává lett s már néha-néha verseket is próbált írogatni. Itt-ott buzdítást és elismerést kapott: jött a tizennegyedik év tavaszának egy költői fellendülése s megjelent első verskötete. Összevont vizsgálattal hamarosan bevégezte a középiskolát, azután elolvasott mindent és megfordult mindenütt, ahol költői iskoláját befejezhette. József Attila neve ma már gyakrabban cseng fel Budapesten, mint Makón, azért Makóra mindig szívesen tér meg. Megjelennek most újabb versei is: közülük is nem egy talán Makóra is hazatalál.

*

A „Nem én kiáltok" darabjai nem egyenlő értékűek, a költői fejlődés nagy állomásai tárulnak fel a kötetben s a versek ennek a fejlődésnek különböző szakaiból valók. József Attila messzire jutott első kötetének, a „Szépség koldusá"-nak megjelenése óta. Ott még a gyermekifjú áldozik gyermeki áhítattal a Szépség oltára előtt, talán káprázatja is a fény, amelynek templomába léphetett. Azóta végigjárta a költői iskolát, megbirkózott a nehezebb formákkal (azokat a verseket, amelyek csak formai sikert jelentettek számára, nem vette fel újabb kötetébe) s költeményeiben a költészet tárgyainak ritka gazdagságát tárta fel.

Verseinek elrendezése majdnem fejlődésmenetének megfelelő: verscsoportok szerint s azokon belül is. Szerelmes versei a formai készség

tökéletesülését mutatják s a költészetnek ez az örök első mozgatója mind távolabbi és mind mélyebb kilátásokba vezet. Akad közöttük néhány darab, amelynél a formán való uralkodás, vagy egy-egy költői kép ereje jelentősebbnek tűnik magánál a költeménynél; de hangja mind őszintébbé, kifejezésmódja mind egyszerűbbé, költői ereje mind hatalmasabbá válik. („Ezerfárosznyi végzet", „Rög a röghöz", „Nyár volt".) A „Villámok szeretője" sorozat többet és fejlettebb értéket ad, mint amennyit a címvers ígér (a művészi mértékre mindig ügyelő kötetben talán ez az egyetlen vers, amely hangulatos szólamokat pörget). A „Legutolsó harcos" ciklusa sem ragaszkodik mereven a társadalmi problémához, bár ennek feldolgozásában új, eleven és megkapó színek vannak („Szegény ember szeretője", „Aki szegény, az a legszegényebb"), néhány verse minden ciklusbeosztáson felülemelkedő jelentőségre emelkedik („Sírdomb a hegycsúcson", „Itt egy fa, ott egy fa"). Legújabb, legeredetibb, legegyénibb hangú verseit a „Nem én kiáltok" csoport tartalmazza. A sorozat elején néhány versnek erkölcse talán nem ragad teljesen magával, de a legtöbb költeményben a képlet és a kifejezés ereje („Imádság megfáradtaknak", „A kutya", „Ki verné föl lelkünkben a lelket?", „Szép nyári este van") azt a magaslatot mutatja, ameddig József Attila fejlődésének legutolsó szakában eljutott. „Nem én kiáltok, a föld dübörög", — s valóban a kötetnek s különösen az utolsó szakasznak vannak versei, amelyekben már a mesteri készségnél sokkal több van: a költő hatalmas igazságainak kinyilatkoztatása, természet, erőmegnyilvánulás.

Igen értékes dokumentuma lesz valamikor a kötet József Attila költészete kialakulásának. A költemények magukban is értékesek, de itt a fejlődés elevenségét tárják elénk. A kötet azonban nem ad befejezett egészet, de még így is legszebb korszaka a költői fejlődésnek, amelyben a formáló mesteri készsége már övé, de van mondanivalója is. Új, bátor erejű mondanivalói, amelyek kifejezésében magasabbra száll a költő mindannál, amit addig magáénak vallhatott.

Marosvidék 1925. febr. 15. *Galamb Ödön dr.*

45. JÓZSEF ATTILA: NEM ÉN KIÁLTOK

Versek. Koroknay-kiadás

József Attila második verseskönyve, amely nemrégiben jelent meg a szegedi könyvpiacon, körülbelül két esztendő termékeit hozza a nyilvánosság elé. A költő első kötete óta, amely szintén Szegeden jelent meg, hosszú utat tett meg a modern magyar líra előbbrevitelében egy

még ismeretlen, egészséges kibontakozás felé. A *Nem én kiáltok* inkább formai, mint tartalmi változatosságot ad, és egy világszemléleti átalakulást a szubjektív szerelmi lírától a szociális ember lírájáig, a konstruktivizmusig. József Attila sokat ígérő tehetségének gazdag, sokszor egészen egyéni eszközeivel harcol és vajúdik a valahováfejlődés útján, de az a pont, ahol a kötet befejeződik, még nem jelent megállást. A *Nem én kiáltok* formailag és világszemléletileg *Kassák* Lajosig jutott el, de nem jutott el — József Attiláig. József Attila még nem találta meg önmagát, még sok-sok keresni valója van, sok-sok levetni valója van, míg elérkezik a letisztult formákhoz, az egyszerűség lírájához. József Attila szocialista költészetet csinál — polgári formában, polgári atmoszférában s ez nyilvánvalóan ellenkezik irányának, életfelfogásának tendenciájával és céljával. Ezek a szempontok nem érintik, főként pedig nem csökkentik a *Nem én kiáltok* kötetének *irodalmi* értékét. József Attila a fiatal magyar költői gárda egyik legreményteljesebb tagja, akit el kell olvasni és meg kell ismerni mindenkinek, aki a mai magyar líra fejlődésképességére kíváncsi.

Szeged 1925. márc. 1. *(p. t.)*

46. ÚJ KÖLTŐK

Kissé túlzó a cím. Nem mind új biz ez, akinek vékony, szerény kis könyve itt fekszik előttem. Van köztük békebeli, ismert nevet hordozó is. De ha rányitok egy-egy versre, észre kell vennem a *váltott hangot*, a másra, mára, újszerűségre való törekvést. S különös: éppen a „régiek"-nél, a harmincon túl járóknál szembetűnő a változás. Az igazán „újak", az években is fiatalok — bármennyire igyekeznek titkolni — még mindig Ady varázsos, szuggesztív hangjait rezgetik tovább. Néha ugyan megpróbálnak tiltakozni, tegnapot tagadni, holnapi ideálokat lobogózva lengetni, de mindez nem túlságosan sikerült. Mégis: ut desint vires ... dicsérjük a jóakaratú igyekvést.

Mert valljuk be: csakugyan nehéz kor a mai. Kivált költő számára. Zavaros, kialakulatlan. A jelenben hitetlen s a jövőt inkább áhító, mintsem sejtő. Bukott eszmék, célok tragikus romhalmaza mindenfelé. Újra kell építeni a világot, — ez bizonyos. De hogyan, milyen elvek és tervek szerint? S miképp szakadjunk el úgy a tegnaptól, hogy a holnaphoz mégis átíveljen a folytatás? *Ez itt a bökkenő*, tisztelt Hamlet, ki ott lakozol mindnyájunkban. A múlt, ha folytatni nem lehet is, eleven, csábító erővel kísért; a jövő pedig sötét bizonytalanság ködében szunnyad. Hiába akarja az ifjúi sóvárgás „riadó, vak mélyét felverni szavával". Hiába mondja: *„Nem én kiáltok, a föld dübörög"* — a Titok nem nyílik meg. Nem jutunk közelebb hozzá, nem lesz érthetőbb. S a

„szociálisabb emberről" is hiába áradozik a bízók serege. Alanyi költőnek ez biztos zsákutca, amelyben láthatóan kényelmetlenül forgolódik a beléjetévedt. Az Én, az individuális ember megtagadása nem spontán jön, inkább programszerűen s az őszinteség, szükségszerűség, a *benső kényszer* hiánya üresen tátong az általánosságokban kimerülő új hitvallások alján.

*

Múlt és jövő közt: maradna a jelen. E zűrös, furcsa, felemás és tehetetlen jelen, — mint költői préda. Nos hát, ennek nyomai, kaotikus árnyai, ingadozásai és bizonytalanságai ott is vannak az új költők köteteiben. Éppoly kiéretlenül, mint a kor valóságában. Ha ez érdem, akkor rendben van. Én mégis azt hiszem, mindennél többet jelentene *egy igazi, nagy, originális tehetség megváltó ereje*. Nem szociális ember, — *individuum*.

Most persze jogosnak tetszik a vád: ezzel az eleve adott látószöggel, állásponttal vagy mivel, sohase közelíthetek objektíven a fiatalok, a világháború és forradalmak iszamos, véres humuszából kisarjadt zsengék felé. Megnyugszom, de azzal a tudattal, hogy kritika még sose volt objektív. Ellenszenv? Nem, én igazán tudok örülni mások sikereinek, még ha ezek a sikerek csak külsők is. Ha nem szólanék s nem foglalnék állást, akkor inkább érhetné a negligálás vádja. Túlzottan lelkesedni azonban — mikor arra nincs különösebb ok — valóban nehezemre esnék.

*

József Attila *Nem én kiáltok* című verskötete nyissa meg a sort, éppen a fiatalság jogán. Húszéves ember második könyve. Érdekes, tehetséges, új és régi ütemeket, formákat, érzéseket és gondolatokat egyaránt befogadó, benső harmónia megteremtésére törekvő költőre vall. A vezérverse, amelytől a kötet címét kapta, csiszolt, tiszta, majdnem teljesen egyéni hangú. De azután megbomlik az egység s ezt a meglepően biztos technika, a jó mesterekre valló formakészség sem tudja feledtetni. A *Nő a tükör előtt:* Baudelaire-t juttatja eszembe. *Asszonyvárás asszonyszobor mellett, Ezerfárosznyi végzet, A legutolsó harcos, Kiáltunk Istenhez, Milyen jó lenne nem ütni vissza* s még egy sereg: Adyt, más néhány Babitsot, Juhászt, Kosztolányit, elkeverve, némi szerény, akadémikus expresszionizmussal, míg az *Aki szegény, az a legszegényebb*, pár társával együtt tiszta népdalelemeket olvaszt magába. De nem is a hatások sokasága a baj — hiszen József Attila még vigasztalóan ifjú ember —, hanem az egyéni kristallizáció folyamatának pihenése. A lázas nyugtalanságból, amelyben a sorok papírra vetődnek,

a végén csak — konglomerátum születik. Igaz viszont, hogy így is sok komoly, figyelmet érdemlő csillám akad benne. Az utolsó prózai *Allelujára* azonban lenne egy szavam. Maga a *világnézet* még nem teszi a költőt, a művészt. Ennek milyensége pedig, esztétikai szempontból, irrelevans. Csak legyen, mint alap, *fundamentum*, hogy *építeni* lehessen rá [...]

Pesti Napló 1925. márc. 15. *Kárpáti Aurél*

47. SUGDOSÓ

Macska tudja, miért jajveszékel az emberiség, hogy nincs manapság kereseti lehetőség! Dehogyis nincs, mikor van. Soha ennyit nem kerestek az emberek, mindenki keres, annyi a kereseti alkalom, mint rostán a lyuk. Az az igaz, hogy a cionista terjeszkedés következtében a keresztény nem kereshet; sőt éppen a destrukció jó voltából kereshet. Kereshet például: lakást, állást, megélhetési lehetőséget, a cipőjén talpat, a bugyellárisában bankót, a bödönben zsírt, az autókon keresztényt, a korzón erkölcsöt, társaságban őszinteséget, általában szerénységet, az irodalomban ízlést, politikában karriert és miegymást, ki-ki egyéni kívánalma szerint. De az ördögnek is kell gyertyát gyújtani, ne legyünk ez egyszer igazságtalanok a destruktívekkel szemben sem. Szegények ők is keresnek eleget. Hogy mást ne mondjak, keresik a kényszeregyezségeket, menekülést a rendőrség elől, a gazdasági félhomályt, botrányokat. Schadl-tanács előtt az elveszett konjunktúrát, külföldi demokrata összeköttetéseket, kacsákat az újságok számára és sok mindenfélét. A legérdekesebbet kereste azonban a „Szeged" gyümölcsoltó ünnepi poétája: pattogó rímekben vevőt keresett húsz éves fiatalsága számára. Annyira kereste a jámbor, hogy a végin azt mondá, embert öl, ha nem veszik meg. Úgy megbántam, hogy elolvastam ezt a szép verset, mint amik kutya kilencet fijadzik, mert azóta én is embert szeretnék ölni. Nem egy embert, de egy egész szerkesztőséget, ha nem is ölni, de dögönyölni. Az ilyen vers annyira a lelkemre hat, hogy tönkre teszem magamat. Kimegyek a Tisza-partra, leülök egy tönkre, hogy egészségesebb levegőt szíhassak. Ha meg más valaki nem veszi meg ezt a poétát, én megveszem magamnak...

Szegedi Új Nemzedék 1925. márc. 29.

48. EGY MEGSZÍVLELENDŐ ERKÖLCSI PRÉDIKÁCIÓ

Ha valaki az álszenteskedő zsidó sajtó egy-egy exponensének önmagával is homlokegyenest ellentétes firkálmányait olvassa, kell hogy megálljon az ember esze. Így például díszpéldányát produkálta a helybeli zsidó lap annak, miként lehet egy és ugyanazon papíron erkölcsöt züllesztení a saját fotográfia kiteregetésével és konstruktívnak látszani hangzatos frázisok segítségével, hogy nála kielégítsék a jobb érzésű olvasók igényeit is. Álljon itt maga a tény! A „Szeged" „Logika" című vezércikkében Bandi Benjamin közhonvéd esetével foglalkozva arra az eredményre jut, hogy az orgoványi hőstettek, britanniás kalandok és pogrom utáni kiáltozások mételyezik meg az emberek lelkét, hogy azok megbarátkoznak az emberölés gondolatával. Szóval prédikációt tart a kereszténységnek, miképpen viselkedjenek az erkölcsnevelés szempontjából. Ugyanakkor az erkölcsi pornográfia versfaragási műveletlenségével, egy az ügyészség által sajnos még nem üldözött erkölcsileg súlyosan kifogásolható négy strófás rímbe szedett mázolmányt tesz közzé a saját hasábjain, amelyben valaki hivalkodik, hogy „se Istene, se hazája", hogy „akár embert is öl" s nem bánja, ha fel is akasztják és úgy teszik a földbe. Nemcsak a megbotránkozás, de a kimondott undor fogja el az embert a sajtószabadsággal való ilyen visszaélés láttára s a legjobb akarattal sem lehet ilyesmiről megjegyzéseinket finoman megírni. Erre már korbácsot kell fogni, nem nekünk, de az államtekintélynek és az ügyészség útján a társadalmi tisztességet védeni köteles királyi bíróságnak.

Szegedi Új Nemzedék 1925. márc. 29.

49. NEM ÉN KIÁLTOK

József Attila verseskönyve. — Koroknay-kiadás Szeged, 1925

„. . . .Nem tud olvasni senki itt igét,
csak néhány ember nem írástudatlan.
Itt több a csaplár, mint a néptanító
s az igehozót fitymálja a törpe,
pedig nagyobb, mint száz Napóleon."

Az író a gőgös értelem kapása. A költő a lelkek vezetője. És e fölmérhetetlenül jelentős munka nagy proletári sor, ha ez a vető és arató tevékenység egy harcos szabadlelkű emberé, akinek szándékai, útjai mellettünk vagy velünk párhuzamosan vezetnek el. Hatvannéhány

versének olvasása közben ellesett és saját szavaiból, a kihangzó értelemből szeretnénk összeállítani József Attila verseskönyvének ismertetését, hogy ezekből a kiemelt mondatokból tevődjék össze minden szándéktalan belemagyarázás nélkül az az egészséges, mohó, tisztavérű és erős fiatalság, amelynek megnyilatkozását érdemes meghallgatni, mert a lélek szárnyaló kitárulkozásának ragyogó, nagy kristályablakain a fenyegetődző ismeretlen jövendőbe talán csak ők kukucskálhatnak be. Ami József Attila verseiben jelentkezik, elmondanivaló érték, és ami útnak indítja azokat, megbecsülésre érdemes tehetség.

„Én nem azért jöttem, hogy bőgjek, hogy buzdítsak, hanem hogy tegyek. Egy mindannyiunknál szociálisabb ember szinte csak sejtett alakja lebeg a szívek fölött. Kell, hogy reárakjam húsomat és beléágyazzam csontjaimat. Hogy ez nem »művészet«? Hát akkor fütyülök a »művészetre«; és többet akarok: én azt akarom, ami kell." A 20 éves költő a többi között ezekkel a mondatokkal indítja el második könyvét, amelytől örül, hogy megszabadult és csinálhatja a „mást, az igazabbat". Mit akar hát? A legnagyobb és a legsúlyosabb szó a tett és ő erre esküszik.

A ma megfáradt embereiben örök sebek sajognak, legtávolabb vannak az elhatározó tettől, a tégláról-téglára való építéstől és mint meleg olajtól a gépek karja, fájdalmaktól csöpögnek a szíveik. A kiégett és elfáradt lelkek pusztaságába a fiatalok nagy rakott szekereket indítanak. A rakomány ma még csak a szándék, de ezeknek a rohanó szándékoknak országutat keresnek, a jövőt vették szájukra és emberibb világot kiáltanak. Változások nehéz szagát görgeti a szél, és a görnyedt napok nyomasztó atmoszférájában a fölszabadultság érzését kelti az a lendület, amellyel a fiatalok a lelkesedést s a hit zengő süvegét az égig hajítják. Valami csodálatos tiszta odaadással ki akarják söpörni a szomorúságot a szívek portájáról és föl akarják verni a lélekben a lelket. A vérgejzíres múlt után keserű hitetlenségben és mord zárkózottságban, mint villámsújtott lombtalan fák állnak az emberek. Ami fölveri őket, csupa kérdés, és jogosult a fölkiáltás: Így is élni, mit akarnak? József Attila a föltörekvő fiatalság örök jogán hadat üzen a fáradtaknak, és beleszólást követel az életbe, amely az övék lesz. Vegyetek erőt magatokon — mondja — és az egyes ember adódjék össze, hogy az egységben roppant módon fölnövekedve, frontba álljunk az új rendért, amelynek vasgerincét hisszük, érezzük, de a megvalósulás felé mégsem indíthatjuk el, mert nincsen még lába, térde.

Mint esőben a vályogkalyiba, millió darabra hullott széjjel az ember, roppant viharok az új generációt is az útfélre szórták. Nincsen sehol az egység, amelyet továbbfejlesztésre átvehetnének. De az árokszélen heverő kövek fájdalmával a megépítendő jövő kupolájába

vágynak. Az elmaradottak felé meglengetik a zászlót, mert úgy érzik, hogy nincs itt a zsoltározás, a türelemprédikálás ideje, föl kell oldozni a nyelveinket, alkotni vágynak, nem múltat siratni. József Attila mondja ezt sokak nevében, és sokan vannak, akik programnak érzik ezt a mondanivalót. Az előrefejlődés vágya ott ég mindenkiben. Az elveszett magyar ezer év emésztése nem élet. És mindenki fölmérheti önmagában a jelentőségét annak, ha egy nagy költői egyéniség szuggesztív erejének elevátora megmozdítja a kedvet ahhoz, hogy ne áldozzuk föl magunkat a tépelődésnek, az agyonra tanulmányozott egyéniség haszontalan belső vizsgálódásainak. A szakadék, amely bennünk és körülöttünk tátong, áthidalásra vár és efölé a József Attilák vernek hidakat. Az ő hitükből, lelkesedésükből mindenkinek jár egy csomag. Az ő fiatalságuk a jövendő férfiát jelenti. Hinni kell, hogy az ő tüdejükből száll ki a tavaszi riadó, amely szétpattantja a fázékonyra szorított szívek abroncsait, és örökéhes lendülettel a meddőnek érzett élet gyümölcsét keresik, és megtalálják magukban és a lehetőségekben azt a friss humuszt, amelyen építhetnek egy új világrendet. Ebben a kiáltásban valóban a föld dübörög.

József Attila értékeiben talán legnagyobb érték az a végtelenül természetesnek és egyszerűnek látszó hatalmas kitárulkozás, amellyel a dolgok, az egyetemes érdekek egységgé szívódnak föl benne. A természettel, a korral, a szegénységgel, a világra fölvarrt minden bánattal való kollektivizmusnak apró kis époszai József Attila versei. Amikor arról beszél, hogy mezei szagokkal karikázik a szél s a békességet szétosztja az este s annak meleg kenyeréből ő csak egy karaj, úgy érezzük, hogy a mindenséggel ölelkezik és erős, megvilágító hasonlatai, mint a kézrehullt forró parázs, kiégetik egy téma összes lehetőségeit. És meg kell éreznie mindenkinek, hogy földszagú álmaiba belevegyül a gyárfüst is, a szociális érzés batériája, és villamoshullámok szökkennek ki belőle, amelyek lelkes lavinaként kaszárnyát, börtönt rombolva a kitágult élet kiélésének útját akarják megkeresni. Drága és szent fiatalsággal táncolnak a színei és versének friss ütemei szertefutnak. Forrón, nagyon belülről zuhognak a szavak és hömpölyögve árad a mindenkihez szóló mondanivaló. Könnyülő, igaz szívvel dühöng és lelkesedik és foszlik belőle — sej, haj, — a szó. Verselőkészsége modernül virtuóz. A hangsúlyos és időmértékes versformák mindegyikében otthonosan mozog, szabad verseiben is elfogadhatóan erőteljes, és néhol Madách és Berzsenyi zártsága, néha pedig az önmagát ki nem ismerő szóbőség bukfencező görgetege az, ami megfog és lenyűgöz. Szókötéseire, mondatszerkezeteire és fölépítésére sokszor erősen kimutathatóan ráfekszik Ady. Az egyszer kimondott igazságok minden formájukban igazságok maradnak és a fekete zongorából kicsalt lehetőségek még ma sem élték túl magukat. József Attilának is túl kell jutnia ezeken az

erőltetett és csak azért is megpróbálom virtuskodásokon, amellyel a „modernek" próbálkoznak és azon a zengő és egyéni hangon, amely a legsajátosabb sajátja, kell elindulnia az útra, amelyen a mostani eredmények mellé újabbakat és jelentősebbeket sorakoztat föl és igazabban, tökéletesebben valósítja meg a tett programját, amelyet hirdet és amelynek megvalósítása nemcsak József Attila, hanem mindannyiunk programja.

A könyv, mint a *Népszava*-könyvkereskedés főbizománya, ízléses kiállításban, a szervezett munkásságnak mérsékelt áron kapható a *Népszava*-könyvkereskedésben.

Népszava 1925. ápr. 23. *(ny. i.)*

50. JÓZSEF ATTILA: NEM ÉN KIÁLTOK

Szeged, Koroknay-kiadás

Friss látás és erőteljes lendület jellemzik József Attila verseit. A költő szemét nem homályosította el a megszokottság hályoga, fiatalos tárulással nézi a világot, anélkül, hogy sémák vagy más szisztematikus rendszerek optikáját használná. Valami pogány életérzés nyilvánul verseiben, a természetet belülről érző emberé, aki nem úgy helyezi az embert a világba, hogy *hatalma alá* rendeli a teremtett lényeket, hanem mellékük állítja a végtelen körbe, amely a földben túró féregtől a csillagokig terjed s az élet dicsőségét hirdeti. Ez az életszemlélet ad egységes lelki tartalmat költészetének s ennek mithológiájából szakad fel képeinek s jelzőinek legjava. Harmóniájába a nő kever disszonáns akkordokat. A férfi és nő örök egymástmegnemértése szekundér tünetekben jelentkezik József Attilánál. Szerelmes versein bizonyos elfogultság észlelhető, amely részint elfogódottságában, részint agresszivitásban jut kifejezésre, éspedig mindig bizonyos nyugtalanság alakjában, mely verseinek érzéstartalmát megzilálja. (Ezért találunk a „Nő a tükör előtt" című versben erőltetett képeket s ezért nincs szuggesztivitás a „Hűség" mesterkélt fantasztikumában.)

A természet rendjét a társadaloméval összevetve úgy látja, hogy csak a jó ember él igaz életet. S mert jó embert csak a szegények közt talál, szíve a szegények felé fordul, akiknek egyszerűségében a világot megváltó békét és szeretetet érzi.

Fiatalos lendülete jórészt kötött formák határai közt talál megnyugvást. Biztos ura a formáknak, bár nem mindig tudja fegyelmezni magát. (Tavasz van, gyönyörű . . . három versszakából kettő rímes, míg az elsőben elejti a rímet.) Szabad versei közül a rövidlélegzetűek

sikerültebbek. A terjedelmesebbeket nem bírja lélegzettel s a szétesö kompozícióját mesterkéltséggel próbálja összetartani. Talán ez magyarázza, hogy ezeknek a verseknek frazeológiája sokban Kassákra emlékeztet.

Magyar Írás 1925. ápr. *Melléky Kornél*

51. JÓZSEF ATTILA VERSKÖTETE

Csak egy pár meleg őszinte szót szeretnék írni róla, amiknek értéke, mint a szegény özvegy fillérje, a gazdag farizeuséhoz viszonyítva csupán más erkölcs szerint nyomhat a latban, mint a szokásos. Másszóval nem merném vállalni, hogy versenyre keljek azzal a frázis-koszorú tömeggel, amit manap egy-egy újon felfedezett ifjú tehetségre aggatnak s aminek épp az teszi gyanússá súlyát, hogy nagyon is bőkezűen bánnak vele, ellenben hiszem, hogy irodalmiakban a véleményadás goromba puritánjai közé sorozhatnak, akitől az elismerés fenékig tejföl, valóban.

Megvallhatom például, hogy egyidőre s jóidőre, teljes reménytelenséget látok abban, amit lírai termelésnek neveznek, az után az írócsoport után, amit a Nyugat köré szeretnek csapni. És pedig a nézetem pontosan az, hogy ami következik, az jobb verselés, mint költészet, mint ahogy Petőfiék után egész Adyig a hullámvonal mélyen járt.

Nos ezt a nézetemet most sem tudnám megdöntöttnek azzal, ha azt írom ide, hogy ez az ifjú ember mégis költészetet csinál s még mindig lelt új hangokra a nagy aratás után is. Egyszerűen azt mondom róla, hogy ami becseset ad, abban (mondjuk hát így) az öregekkel tartja a rokonságot s ha át is lépeget formáiban abba a vigasztalan szómozaik rakásba, amit új költészetnek tartanak, ad mindig valamit. Érzés cseng és ötlet pattan soraiban s egészen eredetien kezel valami fanyar, kamaszi hetykeséget hangjában.

Nem fog csalódni, aki átlapozza könyvét, amit szegedi kiadója indított útjának.

Nyugat 1925. máj. 16. *Tersánszky J. Jenő*

52. AZ ISTENGYALÁZÁSÉRT ELÍTÉLT KÖLTŐT, JÓZSEF ATTILÁT, FELMENTETTE A KÚRIA

Még a múlt év júliusában történt, hogy József Attila, a legfiatalabb magyar költő vádlottként állt a budapesti büntetőtörvényszék Schadl-tanácsa előtt. A vád tárgya a költő „Lázadó Krisztus" című verse volt,

amely még az azelőtti év októberében jelent meg a „Kékmadár" folyóirat hasábjain, s amelyet egyszerre két szélsőségéről ismert revü az irodalom stílusától elrugaszkodott hangon megtámadott. Eleddig ismeretlen kritikai fegyvert használt az a bizonyos két revü a fiatal költő feltűnést keltő verse ellen, a bírói eljárás megindításának követelését. Az ügyészség *sajtó útján elkövetett istengyalázás vétsége* címén pörbe fogta József Attilát „Lázadó Krisztus" című verséért.

A budapesti törvényszék Schadl-tanácsa, mint ismeretes, *8 havi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte* a költőt verséért. A királyi tábla az ítéletet megsemmisítette, új ítéletet hozott, amelyben azonban szintén bűnösnek mondotta ki József Attilát istengyalázás vétségében és ezért az enyhítő körülmények figyelembevételével *egy hónapi* fogházra ítélte. Védője, dr. *Vámbéry* Rusztem az ítélet ellen semmiségi panasszal élt és a Kúriához föllebbezett.

Ma érkezett meg Szegedre a királyi Kúria *Ráth* Zsigmond tanácsa által hozott ítélete ebben az ügyben, amely *József Attilát az ellene emelt vád és következményei alól felmentette*. Az ítélet indokolása olyannyira érdekes és ellentmond úgy a törvényszék, mint a Tábla felfogásának az inkriminált vers értelmezése tekintetében, hogy az indokolást egész terjedelmében közreadjuk:

— *A vád tárgyává tett költeményben mindenekelőtt nincsenek Isten ellen intézett gyalázó kifejezések.*

Költemény címe „*Lázadó Krisztus*" azért nem gyalázza az Istent, mert e cím alatt a költeményből kitűnőleg *a földi igazságtalanságok ellen lázadó embert kell érteni, aki az isteni igazságosság megvalósulását kéri az Istentől.*

A költeménynek azt az alapgondolatát fejezi ki az elsőfokú ítélet rendelkező részében idézett következő kitétel: „Ó, Uramisten, ne légy Te a Jóság! Ne légy más, mint az Igazságos Úr!" és „Lennél immár igazságos Isten!". Ezekben a kitételekben sincs gyalázás az Isten ellen, mert *azok nem tagadják meg az isten-eszmét*, csak annak a földön megvalósítására irányuló kérelmet fejeznek ki, *nem is tiszteletlen módon, hanem inkább elkeseredés és könyörgés alakjában.*

„S arany szavad átváltozott rossz, kongó érccé" — nem jelenthet egyebet, *minthogy az Isten igéje a földön nem érvényesül, üres szóvá lett.*

Végül a „S munkámban, Uram, érek annyit, mint Te, nagy passziódban", kitételben csupán merész összehasonlítás van az Isten végtelen s az általa alkotott ember véges munkája között, amely összehasonlításból *esetleg kivehető vallásellenes jelentőséget teljesen ellensúlyozza és megcáfolja a költeménynek ezután következő vallásosságtól és költői erőtől hevített része.* Ebben ugyanis az a gondolat jut kifejezésre, hogy a veszendő ember lelke nemsokára része, szeme lesz az isteni

lénynek, *amely ilymódon jobban meg fogja látni a földi nyomorúságokat és igazságtalanságokat.*

Végül kiemeli az indoklás, hogy miután a vers nem istengyalázó, következésképen közbotrányokozás esete sem forog fenn.

— Minthogy — mondja az ítélet — ezek szerint a királyi ítélőtábla tévedett akkor, midőn a vád tárgyává tett költeményben bűncselekménynek tényálladékait ismerte fel, a kir. ítélőtábla ítéletét a védő alapos semmisségi panasza folytán megsemmisíteni és a vádlottat felmenteni kellett.

Délmagyarország 1925. máj. 28.

53. ÉRDEKES KÚRIAI ÍTÉLET

József Attila fiatal szegedi költő a „Kékmadár" című budapesti folyóiratban „Lázadó Krisztus" cím alatt hosszabb verset közölt. A budapesti királyi ügyészség a költő ellen sajtó útján elkövetett Istengyalázás vétsége miatt vádat emelt, miután a versben olyan kitételek is voltak, amelyeket az olvasó könnyen, sőt határozottan félremagyarázhatott volna.

Az ügyet a budapesti Törvényszék Schadl-tanácsa 1924. július hó 20-án tárgyalta s József Attilát 8 hónapi fogházra, valamint 200 ezer korona pénzbüntetésre ítélte. A tábla ezt az ítéletet megsemmisítette és a 8 hónapi fogházbüntetést 1 hónapra szállította le. Föllebbezés folytán az ügy a kúria elé került, amely fölmentő ítéletet hozott. A kúria indokolása igen érdekes. Kimondja nevezetesen, hogy a Btk. 190. §-a alá eső vétségnek elkövetési cselekménye a közbotrányokozás, Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által. Ezen tényálladéki elemek egyike sem forog fenn! A vád tárgyává tett közleménynek az elsőfokú ítélet rendelkező részében érintett kitételei — bár kétségtelenül ízléstelenek — és Istennel szemben tiszteletlenek, azonban a költemény alapgondolatának kellő megértése mellett nem tartalmaznak az Isten ellen gyalázást és nem is alkalmasak közbotrány okozásra.

Szegedi Friss Újság 1925. máj. 28.

54. FÖLMENTÉS ISTENGYALÁZÁS VÁDJA ALÓL

Egyik szépirodalmi folyóiratban *József Attila*, a fiatal költőnemzedék egyik ismert, tehetséges tagja, „Lázadó Krisztus" címen verset írt. A verset a budapesti ügyészség inkriminálta és *istengyalázás* címen emelt vádat a költő ellen. A *Schadl-tanács* tárgyalta annak idején az

ügyet, ahol *Vámbéry Rusztem* védő rámutatott arra, hogy a költeményben szó sincsen istengyalázásról és hivatkozott a világirodalom jeleseinek verseire, amelyekben több helyen sokkal súlyosabb kifejezések vannak az istenség fogalmával kapcsolatban és még se jutott senkinek sem eszébe, hogy vádat emeljen ellenük. A Schadl-tanács ezt a védekezést azonban nem fogadta el és József Attilát *8 hónapi fogházra és 200 000 korona pénzbüntetésre* ítélte. A tábla azután ezt a büntetést *1 hónapi fogházra* szállította le. Most tárgyalta az ügyet a *Kúria*, amely helyt adott *Vámbéry* védő semmisségi panaszának, az alsófokú bíróságok ítéletét megsemmisítette és József Attilát *fölmentette az istengyalázás vádja alól*. A kúriai ítélet indokolása kimondja, hogy az istengyalázáshoz olyan cselekmény szükséges, ami *közbotránkozást* okoz, ez a szépirodalmi folyóiratban megjelent vers azonban nem okozott közbotrányt és a vers címe sem istengyalázó, mert „a lázadó Krisztus" kifejezést, amely a *földi igazságtalanságokat szimbolizálja*, már nagyon sokan használták az irodalomban. A fölmentő ítélet természetesen jogerős.

Népszava 1925. máj. 29.

55. A HALHATATLAN POÉTA ELSŐ ÉJSZAKÁJA A SZERKESZTŐSÉGBEN

Riport az újságírásról

[...] Ekkor lépett be „ő" a szerkesztőségbe.

„Ő", a halhatatlannak született ultramontán ichlettel és hihetetlen ambícióval megáldott, elhibázott szellemóriás. A haja kuszált volt, mint egy vérbeli borbélylegényé, nadrágja térdes, ujjai csülökig tintásak és lavalier nyakkendő lifegett piszkos gallérja tövében.

Megjelenése hasonlított a földi szánalmasság vérszegény sóhajához, azonban szemeiből rejtett tűz lángolt, amelyhez hasonlót csak Ady Endre, József Attila, de legfellebb Petőfi Sándor lövelt ki magából s az is csak a segesvári csatatéren. Öntudata vetélkedett Szabó Dezső Tiszakávéházi közüzemével s fölényes mosollyal jártatta körül tekintetét a szedőtermen, amelynek szerény, de annál gyanúsabb sarkában gubbasztott az éjjeli szerkesztő veszedelmes pápaszemmel az orra hegyén.

Bemutatkozott. Neve mellékes, tervei hihetetlenül gigásziak. Beszélt mint egy világot megváltó Lenin vagy legalább is egy Milton Elveszett paradicsoma. [...]

Szegedi Új Nemzedék 1925. jún. 7. *Gy. J.*

56. VILÁGLEXIKON

A tudás egyeteme. —
Enciklopédia Rt. kiadása. Budapest. 1925

[...] Találkozunk Olasz Lajos kisjenői ügyvéd lírikus nevével, akinek 3 sort szentelnek, akárcsak Juhász Gyulának, akiről csak annyit tudhat meg az érdeklődő, ugyancsak 3 sorban, hogy 1883-ban született, tanár, költő, a nagyváradi Holnap-csoport egyik tagja, színműveket is írt (Atalanta, Szép csöndesen). Ezzel szemben minden pesti színésznő és mozititán aránytalanul nagy helyet kap, eltekintve attól, hogy a példánál maradjunk, Juhász Gyuláról még a nagyon óvatos Benedek— Wiegler is azt tartja, hogy a magyar líra megújhodásának időrendben is egyik első reprezentánsa, de ha valamit meg kell említeni tőle, az bizonyára nem 2 színműve címe. Általában íróknál és művészeknél nem mindig a legértékesebb és legjellemzőbb munkájuk nyer megemlítést. Hogy az irodalomnál maradjunk, József Attila, Pintér Ferenc és néhány izmos ifjabb írónk és költőnk is megérdemelte volna legalább is annyira a megemlítést, mint néhány jelentéktelen újságíró. [...]

Szocializmus 1925. jún. *Nyigri Imre*

57. NEM ÉN KIÁLTOK

József Attila zarándok. Szemeiben nagy könnyelmű éhség és mindent boldogan otthagy. Verseit énekelni lehet és versein sírni lehet. Attól függ, mikor olvassa őket az ember. Életében minden volt és ezt mindenki sejti, aki könyvét olvassa. Könnyelműségében pedig mindent megtett, amit a „vájtfülű" költő tehet: nyelvet teremtett. Végignézve új magyar irodalmunkon, nem látunk senkit ilyen színes, tarka-barka síppal. József Attila nomád: színes, zengő torkú, minden istenhez húzó és minden istennel pörlekedő forgószél.

Ezért nem érez „formaválságot". Lírájának nyelvéből kiestek a szúrós gondolatok tüskéi: nem érzeleg, hanem dalol. Nincsenek prózai sorai, nincsenek aggályai, hogyan hidalja át a hangulat és a szavak közt való szakadékot: egyszerűen ráhelyezkedik az időre.

És babonásan visszarémlik egy-egy ilyen jellegzetes soránál: „poëta nascitur!"

De íme a sor: „Lelkem, gépvezető, hajdan időn kapás!" és egy másik: „Föl ne hányd sorodat: nagy proletári sor!"

„A legutolsó harcos" ciklusban egészen úgy énekel, mint népballadákban találni és ez nem utánzás, mert számára ugyanannyira természetesen jelentkeznek az élet tragédiái, mint azokban valamikor.

És szeretetet énekel mégis, nem tragédiát. Szeretetet és még valamit: humort és mesét. Írásai azt a derűs egységet jelentik, amely a tragikusabb embert már messziről megmosolyogja. De — és ez az, amit ma szívvel ünnepelni kell benne — velemosolyog a tragikus ember is.

Úgy látszik, hogy van valami előrejelentős fiatalsága; mert minden értése mellett is már nem bogoz kérdéseket. Mintha az ő ideje mindent elintézett volna. A muzsikus látszólagos antiszocializmusa olvasható rá tehát, mert illedelemből foglalkozik a ma tragikus emberének nyelvén támadt csomókkal. Kibontja őket, sosem úgy, ahogy vártuk és ezért friss, minden fiatalság az övé.

Versei nem kötetet adnak, szétszakadnak, külön, laponként élnek, sorokban visszacsengenek és nem akar prófécia lenni, de talán ezért fognak fönnmaradni. Talán ez a szigillum azoknak a különös erőknek a jelentkezése, amelyeket így szoktunk tudatunkban elkönyvelni: kiválasztódás, a művész élete műveiben.

És ez mindig egy kis szomorúság is — annál nagyobb, minél többet él valaki és minél jobban függetlenednek tőle az írásai. Ez a könyv megkezdi a maga életét a problémáktól áztatott irodalmi talajon és nem fogja befejezni.

A szörnyversek nyelvmeresztő idején egészséges virágzása ez a régi nyelvnek! És nekem szabad is virággal hinteni József Attila útját. Hisz oly szörnyű gúzs rajtunk már az illedelem és olyan jó, hogy végre méltó tárgya van egy kis örömünknek. Mégis vannak íme, akik nem operálták ki magukból a földet, a húst, a vért, a jelenvaló levegőt; van, aki énekel minden indokolás nélkül, igenis azért, hogy énekeljen.

Nem teória ez, hanem a testébe épült parancsolat, az indította el és most már érdemes nézni: hova fog jutni, mi lesz vele?!

Mindenkit vissza kell tartani az írástól, aki produkálni akarja magát, de aki önmagának sem tud számot adni, hogy miért énekel, attól még tanulni is lehet, de mindenesetre érdemes hallgatni őt. József Attila tényleg nem maga énekel és ezek nem produkciók, hanem a zene születése.

Szocializmus 1925. júl. 31. *Pintér Ferenc*

58. JÓZSEF ATTILA: NEM ÉN KIÁLTOK

Kettőt előre kell bocsátanunk: először is a címnek semmi köze a kötethez, melyben a költő nem azt adja, amit gondolt; másodszor pedig nem is az a fontos benne, amit ad, hanem amit ígér. A címben félreneméthető utalás van az ún. kollektív lírára, mely mindenkiért való személytelenségével tetszeleg, holott a versek egy időelőtti

nyugtalanságtól hajtott énkeresőre mutatnak. Azonfelül a kötetben ezeknek a tapogatódzó erőpróbáknak nem az eredménye köt le, hanem ez első vajúdások mélyén érő egyéniség, akit gazdagnak, erősnek tartunk, de aki még maga sem tudja, miben van az ereje.

Könyve arról tesz bizonyságot, hogy kezelni már ügyesen tudja a formákat s némely sorában a frissen hasadt érc fénye csillan, de a mondanivalókban még vajmi kevéssé válogat, mert ugyan mi különös érlelődhetett volna meg egy 18 éves életben. Senki sem előzheti meg önmagát s ezt a költő is érezte, ki könyvét még útnak bocsátása előtt megtagadta. Ez lehet őszinte bevallása az elégedetlenségnek, de mindenképpen annak a jele, hogy a kötet nem harmonikus: nincs összhangban sem írója lelkiségével, sem a kívánt művészi céllal; a költő célja ugyanis mindenkor annak a belső szükségletnek tenni eleget, hogy időntúli rezonanciáját adja vibráló életének. József nem fogott rá a maga akkordjára s innen a kielégítetlenség érzete.

Nagy tévedése, hogy az aktivisták esetlenkedéseitől formalehetőséget vár a maga számára. Nincs bizalmunk a *meta-ars*hoz, ahhoz a művészethez, mely kilépve elfogulatlanságából póznán lengetett ökörnyálat teker a gyanútlan szociális ember fejére: máshoz nem tudom hasonlítani egyes mállott eszű mai poéták nyegle értelmetlenségeit. Azt helyesen érzik a kollektivisták is, hogy elérkezett egy szeretőbb, hívőbb, s főképp egészségesebb művészet ideje (ízelítőnek lásd Rozványi Virrasztóját), s csak örülnénk, ha sikerülne egyszer kilábalniok a dekadens individualizmus lidérces hínárjából; de hol vették az esztétikájukat, mikor angol-szász iskolában tanult filantróp optimizmusukat epileptikus szóhabokban akarják a magyar irodalomba behozni.

József Attila másfelé menjen példákért. Az igazi forrásokra itt-ott már rá is bukkant s a régibb magyar irodalomban, ahol Berzsenyit s a népballadákat találta, még sok feltáratlan erő, akarat és szent hit van, mely szintén *szociális* és életet (értsd: nemzeti életet) hirdető.

Azonkívül célszerűbb, hogy ha a programm-költők e korában egyáltalán nem hirdet semmit, hanem *ad*, és mindig csak azt, ami a sajátja. Képességeit sokatérőknek tartjuk s előbb-utóbb elérkezik az ideje annak, hogy a még benne levő heterogén hatásokat sikerül egységes ízlésformába olvasztania. Jelenleg ott tart, hogy szándékosan minél sokoldalúbbnak igyekszik látszani, legrokonszenvesebb oldala azonban mégis az, ahol legkevésbé távolodik el önmagától. A *Férfiszóval* ciklusa melegen fénylő képét adja a rögtől alig elszakadt, dacosan gyengéd fiú-életet és szépséget álmodó mohóságának. Illetlen vágya szobrok asszonyváró szerelmesévé avatja, ki legfeljebb az elgondolt bűn és szentségtörés remegésével játszik. A *Villámok szeretőjét* már szociális problémák foglalkoztatják, de ezek csak akkor ihletik szerencsésen, ha reflexiók helyett képekbe vetülnek gondolatai. *A legutolsó harcos* c.

csoportban a szegényemberről szóló népballadás apró dalok és Berzsenyi hatásos visszhangja mutatják azt az utat, melynek egy eléggé ki nem aknázott magyar hagyomány feleleventéséhez kellene vezetnie.

Az egész kötetben egy szociális érdeklődésű írónak első sokat ígérő megnyilatkozását kell látnunk, kinek további írásai esetleg az alulról jöttek mélyebbre érző életszemléletének revelációit hozhatják, ha megmarad a magyar élet tápláló közelében s nem hódol egy bizonytalan művésziségű s még bizonytalanabb lelkiösszetételű reklám-költészet hóbortjának.

Napkelet 1925. júl.—aug. *Tóth Béla*

1926

59. „RABSZOLGA, NE LÁZADJ...”

A mai fiatalok irodalma

[...]

Le kellett írnom ezeket a keserű szavakat, bár nincs módomban — és nem is szabadna — befolyásolni a költői szabadságot. A költő csak zengedezzen *egyénisége* szerint. De — akkor ne is panaszkodjon, hogy elvesztette a kontaktust az élettel és elvesztette a milliók érdeklődését. *A költő ma: kiváltságos osztályok, körök dalnoka* vagy szórakoztatója és nagy hivatását, hogy milliók élén száguldjon: elrúgta magától! Gőgösen és a megnemértettség donquijote-páncéljában lépeget. De akkor legalább ne panaszkodjon.

Én tudnék utakat. Nem, nem akarom befolyásolni az urakat, akik még ma pávaskodnak a megnemértettségben. Az út, amely a boldogulás felé vezet, nem az agyak számára való, az utat nem racionalizmussal kell megtenni. Oda elsőbbnek: érzés kell. Szocialista érzés. Kontaktus a tömeggel: nem leereszkedni hozzája, hanem közibük állni: tanítani, kérem, igenis, dalolni, hogy lázadj rabszolga... Vagy csak a szerelem érdekli önt? Ám tessék. A tömegeknek az is kedves. De úgy írja meg, hogy meg is értsék és meg is érezzék. Igen, minden érdekli a népmilliókat, de hiába mondják neki, hogy *tériesületlenség* — ez kérem, patagonul hangzik.

Egy fiatal költő, magyar: csupa élet, szépség, erő néhány verse: József Attilának hívják, és nem nagyon tudnak róla szerte a honban és a hon irodalmi szalonjaiban. Talán ő...talán más valaki, aki még csak most készül indulni, hozza meg ebből a szörnyű, individuális káoszból a kivezető utat.

[...]

Népszava 1926. ápr. 4. *Gergely Sándor*

60. AZ ÚJ MAGYAR LÍRA

Szabó Lőrinctől legifjabb Szász Károlyig
Pillanatfelvételek költőkről és verseskönyvekről

[...] Az expresszionizmusba hajló modern vezető líra legtehetségesebb fiatal művelői: *Komlós* Aladár, aki nemrég a Felvidékről költözött Budapestre; *Tamás* Aladár, akinek *A partok elindulnak* című kötetében igen sok az erő és lendület, míg *Tamás* Ernő a legjobb hangulatok és finomabb színkeverés mestere. Az invenció gazdagsága s a lendület himnikus szárnyalása jellemzi *Komor* András verseit. Kötete, az *Imádság tavaszi napsütésben* egyik legszebb próbája a magyar verslibrenek.

Igen tehetséges a szegedi *József* Attila. Néhány szép verset olvastunk *Boross* Sándortól. Igen artisztikusak *Komjáthy* Aladár versei *A végtelen felé* című kötetében. *Kocsis* László *Aranyámpolná*-jában modern költői szenzibilitás zendül meg tradicionális finom magyar formákban. *Szécsi* Ferenc *Hegedűszóló*-jában néhány sokat ígérő vers van. Sok lendület, romantikus bőség és muzsikás zengés teszi rokonszenvessé legifjabb *Szász* Károly költeményeit is. [...]

Literatura 1926. máj. 1. *Kállay Miklós*

61. JÓZSEF ATTILA

Ehhez a névhez hozzá kell szokni szaporán, mielőtt a fejünkre nő, mert hogy nőni fog, nagyra, virágossá, igaz költővé, azt olyan biztosra veszem, hogy senki se verheti ki a fejemből.

Húsz-huszonegy éves alföldi magyar fiú, egészséges parasztttörzsökről, fajtartó szívós tőkén virágos ág. A pennája földszagú, szája tilinkóra csücsörítve, szívében tiszta hitek s nagyotakarások tüze nyelvel a magasba, fejében még ott motoszkál, incselkedik a mese. Busaszemű fiúvá nőtt gyerek, játékos kedvű, ravaszkodó harmadik gyerek, ki tátott szemmel néz bele a világba, amelytől sohase riadoz, mert olyan egészségesen tud nevetni, hogy a félsz soha se tud hozzáférkőzni. Mitől félne ő, mikor olyan nagyra taksálja magát! Hisz a maga istenében, segítségét nem igen könyörgi, inkább ő biztatja, ne féljen:

Ha nevetnél, én is örülnék,
Vacsora után melléd ülnék,
Te az én szivemet elkérnéd,
S én hosszan sok szépet mesélnék.

Egy más helyütt meg így énekel az istenről:

Most már tudom őt mindenképen,
Minden dolgában tetten értem.
S tudom is, miért szeret engem,
Tetten értem az én szivemben.

Még nagyon fiatal, ahogy vásottul meghengergőzik a gyepen, sok dudva, tövis hozzáragad, — néha egy-egy idegen virágszirom is, ami csak úgy ráhullt, szélszárnyán valami fáról vagy énekes bokorról, de aki tetten érte a szívében az istent, az költő lesz, tán már is az.

Egy vers miatt, melyet a Diogenes nyolcadik számában közöltünk, menekülnie kellett Magyarországról. Ott most a káromkodó impotensek és a svábból vedlett rokkantak legelik a helikoni berkeket, nagyítóüveggel, messzelátóval kell felkutatni a tehetséget, hogy kiüldözhessék. Így került Bécsbe. Hát Bécs nem először nevel költőket a magyar népnek.

Egy verskötete még otthon, — Szegeden — jelent meg tavaly, „Nem én kiáltok" címen, egy másik kötete most telik. Mind a kettőből mutatóba közlünk kettőt-kettőt, ezek többet beszélnek az értékéről, mint jellemző epitetonok.

Diogenes (Bécs) 1926. máj. 22. *Fényes Samu*

62. HOGY ÉL A MAGYAR ÍRÓ?

[...]

Éjjel 2 óra.

Berkes Imrével beszélgetek a csillagokról, az Einstein-féle relativitásról. Jó dolog: a Neptun 260 esztendő alatt kerüli meg egyszer a napot. A Neptunnak biztosan nincsenek anyagi zavarai, azért ér rá ilyen kényelmesen, nyugodtan keringeni. Én egész más tempóban keringek a kávéházak s a szerkesztőségek közt, még pedig lehetőleg gyalog, mert *gyakran villamosra nincs pénzem.* Igazis: pénz! Ha a fejem tetejére állok, akkor sem tudom megszerezni azt a 15—20000 koronát, amivel pillanatnyilag szanálhatnám magam. A cikkről ma már szó sem lehet. A regényen sem dolgozhatom. Ilyen tempóban két év alatt sem készül el az a regény.

Na, unom, undorodom a dologtól, ereszkedjünk le a „legpitiánerebb" módszerhez: hátul egy ablakban ül két fiatal író; látom, hogy söröznek, biztos, hogy van valami pénzük, persze kivételesen és véletlenül, talán örököltek. Odasétálok hozzájuk. Leültetnek, kissé spiccesek. Az egyik egy harmincéves kezdő, a másik József Attila,

tehetséges, fiatal költő. A „harmincéves" irodalomból akar megélni. Ezért a télen heteken keresztül nem volt lakása. Emlékezem, egyszer találkoztam vele hajnalban a New Yorkban, az éjjel nekem sem volt szállásom. Ő már napok óta nem aludt, részeg és paralitikus volt az álmatlanságtól. Akkor én nem tudtam rajta segíteni, sem ő énrajtam, — ebben akkor meg is egyeztünk.

József Attilának, aki különben Bécsben egyetemi hallgató s újságárulásból él, van valami pénze. Felajánl a hirtelen-rendezendők céljára 20 ezret. Elfogadom, visszaadás: csütörtökön, Abbáziában, neki nem fontos, nekem igen. Sajnos, kell velük sört inni. Ámbár nem baj, mert már éhes vagyok s éhség ellen sört inni — jobb, mint semmi.

Hazamegyek, ötkor alszom el, jól alszom, fölkelek délután kettőkor. [...]

Pesti Futár 1926. szept. 1. *Nagy Lajos*

63. VERS ÉS VERSELÉS

Neovojtina 3. §

[...] Itt el kell mosolyodnom — van egy húsz vagy hány éves kis magyar költő: József Attila. Ennek szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dünnyögöm és mormolgatom egy versét:

Nincsen apám, se anyám,
Se istenem, se hazám,
Se bölcsőm, se szemfedőm,
Se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek
Se sokat, se keveset,
Húszesztendőm hatalom,
Húszesztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
Hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
Ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
Áldott földdel elfödnek
S halált hozó fű terem
Gyönyörűszép szívemen...

Gyönyörű szép — s ez a vers nem lett, nem lehetett volna meg, ha előtte nincs népdal és expresszió, verses vers és szóval mondó vers. Íme, a verses vers visszatértét nem is kell kivárni, mert mire megjósoltam, már el is következett.

Nyugat 1926. szept. 15. *Ignotus*

64. TISZTA SZÍVVEL

Tiszta szívvel a címe egy magyar versnek, mely a nyár folyamán jelent meg a budapesti *Nyugat* egyik számában, nem éppen a közlésre szánt versek helyén, hová a szerkesztő osztja be a verseket, hanem egy elméleti írásban. Az elméleti írás a versnek, főképp a mostanában újnak mondott szabadversnek poétikai értelmezésével foglalkozott, s a cikkíró, Ignotus, a cikke végén amúgy mellékesen idézte, bár tulajdonképpen kiesett az elmélkedés eredeti keretéből, s úgy emlékezett meg róla, mint egyéni szeretetének egy különös gyöngyéről, amely azonban a nagy versek megbecsülésére tarthat számot.

A *Tiszta szívvel* című versnek így tehát van némi története. Előzőleg ugyanis a vers már járt a *Nyugat*nál, a *Nyugat* szerkesztője azonban visszautasította, s a vers szerzője, az alig huszonhárom éves József Attila, maga is megnyugodott a *Nyugat* szerkesztőjének ítéletében. Ezért azután a vers kéziratban bujkált Bécsben, hová a pesti ügyészség jóvoltából versi deliktumért került a szerző. Itt fedezte fel a magyar vers egyik legkitűnőbb hallója, s juttatta tovább a vers megbecsülésének szeretetét Ignotus a *Nyugat* hasábjaira.

E sorok írójának ezek után alig lenne még szava e vers elé, ha a versek még soha ily szapora termésű korában nem tartaná szükségesnek külön igénybe venni a sok mai vers fáradt olvasójának fokozottabb figyelmét.

A szerző tiszta magyarfajtájú gyerekember még. Valamelyik szegedi tanyáról indult, s mint a legtöbb mai magyar húszéves, egy felesleges érettségi bizonyítvánnyal a még feleslegesebb entellektüeli pályára lépett tanárnak, sok magyar dalt termő szív e menedék ösvényére. Az évek nem a forradalmak utáni magyar évek lettek volna, ha József Attila megmarad a szokványos filozopteri obligát egyenességei közt. A dalt termő szív s e szív tiszta ösztönösségei csakhamar kibillentették a rend ápolt kertjeiből, s a szív ösztönösségeit oly rugalmasan tápláló nyomor, a versírásból való megélés tökéletesen száraz kenyerére vitték. Így történt azután, hogy József Attila filozopteri életében több vers lett és van, mint stúdium és így több ritmus is, mint kenyér.

A nyomor legritkább esetben müzegéje az ártatlanságnak, s József Attila becsületére válik, hogy tiszta szemmel és tiszta szívvel állotta az utolsó évek gazdasági és politikai poklainak nem minden tehetséges emberben hasonló erkölcsi érzületet kialakító napjait.

Az idézendő versben, mint az olvasó látni fogja, József Attiia képezte annak az összetett rejtélynek a legpregnánsabb versi frázisát, amiről minden gazdaságilag és politikailag heves mozgású korban tulajdonképpen szó van és szó volt. József Attila nem adta el húsz esztendejét, se a valóság, se a tudati tartalmak szférájában. Ezért került aztán Bécsbe, a legnagyobb magyar nyomorok e legnagyobb magyar városába, s sodródott innen tovább Párizsba, részben tanulni, részben betelni nyugattal. Nem tartom kizártnak, hogy József Attila ma a Szajna egyik hídja alatt lakik, egyéb lakás híján, s azt is valószínűnek tartom, hogy összes filozopteri hajlandóságai dacára is nem franciául tanul, hanem tíz-tizenöt verset ír naponta, azaz kíméletlenül sokat és kikerülhetetlenül rosszakat is. Eddigi termelésének a *Tiszta szívvel* az egyetlen kiemelkedő orma, s az is elképzelhető, hogy az utolsó, s végül is lókereskedő lesz. E pár sor, illetve szó azonban kell hogy róla szóljon, az idézendő vers hátteréül, a szerzőről, kiben igaz és vállalni kellett nyugtalanságok természetszerűen involválják a bolygást, s a szegénylegények természetében Villon óta olyan természetes elszánt, betyári líraiságot, cigány módra, minden cifrázás nélkül, tiszta szívvel a legegyszerűbb húrokon, melyeken az imádságnak is legényes az ájtatossága, de a legényi duhajkodásnak is imás áhítatában.

A csárda ritka intézménye ma már a magyar pusztának, s a sírva vigadó szegénylegény századokon keresztül oly tipikus és gazdag élet- és dalvilága is teljesen kiveszett, illetve elfojtásokban él még, s a magyar virtusok és haragok alján, melyeknek azonban már ritka a valódi művészi formákba való bebújásuk. Az európaivá szervezett magyar Alföld álnyugativá homogenizálta a csárdák vadon és vakmerő világát, s a nyugati polgárosultság ide is szétszivárgó ideológiája kispolgárivá desztillálta az egykori betyárok dalbő kedélyét, a sajátos érzésvilágnak azt a honát, melyben még egy színen mozogtak a virágos, gyöngyös gyengédség a lólopással és gyilkossággal.

A népi romantikának ez az egykori, vészes, legényes bánat és indulat bányája azonban mégsem omlott be teljesen, s e bányavész tipikusan magyar érzelemfergetege ki-kitör a valóságba s a valóság tudati kíséreteibe, a művészetekbe is. A történelem nagy erővonalai az ősi hajlamokat újból és újból felszínre hozzák. A közelmúlti magyar mezők számos jelensége s e jelenségek nyomába lépő s azokat szimpátiával kísérő orgovány-ideológia atmoszférája ezért joggal szakította fel József Attilában egy egykori világ káprázatát József Attila érzékeny élet- és történelemhallásában, s költötte dallá az időben

álló sugalmat, melynek szele kikerülhetetlenül megcsapta a távol mezők nyugtalanságainak továbbgyűrűző mozgásaiban élő, ezer harccal, ezer gonddal szemben állót.

A versek születése és élete mindig kiszámíthatatlan, ám a nagy versek születése és élete felett egy biztos történeti szituáció plasztikus tisztasága áll, egyéni és társadalomtörténeti vonatkozásainak tiszta jelzéseivel. József Attila e ritka verséről, mely a nagy magyar népi örökség ősi vadonából egy igaz virágot jelent, még e sorok írója is sűrű oldalakat írhatna, s e sorok az újabbkori magyar irodalom történetének egy vezérfejezetét vezetnék be (az irodalom mindig formák és érzelmek története!), itt azonban az olvasó csak magát a verset vegye minden elemzés nélkül.

A nyers verset víg cimbalmának, keserű bőgőjének, síró hegedű szavának minden zenéivel; a régi magyar népdalfrazeológia ez utolérhetetlen szintézisét és újjászületését; egy egyén és egy kor képét az egyszerű szavak tiszta kimondásában, s a vers ama felfoghatatlan dalkíséretét, mely a betyári elszántság hetykeségét és vigalmas sorsosságát a fajta melódiájában zengeti ki, elhalkulva az emberi lelkiismeret vallásos áhítatú és gyengédségű végakkordjaiban, megveszekedett búval és fölénnyel.

Vegyen az olvasó egy verset, amely egy ember és egy kor s ugyanakkor öt-hat év egy történelemből; egy az idő antennáiból vett egyetemes hallomás és vallomás és híradás; egy egész élet és világ; egy nagy vers, és ritka találat vers gizgazok végtelen magyar cserjéseiből:

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

Új Kelet (Kolozsvár—Tel-Aviv) 1926. nov. 2. *(G. G.)*

65. MÓRICZ ZSIGMOND KASSÁN

A „Renaissance" kultúregyesület idei munkássága. A magyar irodalom, művészet és tudomány reprezentánsainak kassai előadási ciklusa. — Könyvkiadóvállalatot is létesített a „Renaissance" kultúregyesület

A „Renaissance" kultúregyesület két éves múltra tekinthet vissza. Ez a két esztendő az alapozó munka korszaka volt. Súlyos nehézségekkel kellett megbirkózni ennek a kultúregyesületnek, míg elérkezett a mai helyzethez: jelentős tényezője lett Kassa, sőt egész Szlovenszkó magyar kultúréletének. [...]

A „Renaissance" kultúregyesület azonban nem elégszik meg azzal, hogy egy páratlanul magasnívójú előadásciklust rendez, hanem komoly agilitással dolgozik a kultúra terjesztésének minden irányában. Már a közeli hetekben meg fognak jelenni a

„Renaissance könyvtár"

első füzetei. Ezzel a vállalkozással azt akarja elérni a „Renaissance" kultúregyesület, hogy a szlovenszkói magyarság könnyen juthasson jó, olcsó és értékes könyvekhez. A legkitűnőbb szlovenszkói, magyarországi, erdélyi és külföldi írók munkáit fogja tartalmazni a „Renaissance"-könyvtár, melynek első sorozatában *Barta* Lajos, *Dévény* Jenő, *Farkas* István, *Garami* Ferenc, *Győry* Dezső, *Ignotus*, *Jarnó* J., *József* Attila, *Juhász* Á., *Kaczér* I., *Sándor* Imre, *Sárosi* Árpád, *Sebesi* Ernő és *Sipos* István munkáival fog találkozni a közönség. A „Renaissance"-könyvtár 48—64 oldalas könyveket fog kiadni és ezeket *négy koronás* árban fogja forgalomba hozni. Igy a legszegényebb társadalmi rétegeknek is hozzáférhetővé akarja tenni a tanulás és művelődés útját.

A szlovenszkói magyarságnak önmagával szembeni kötelessége a fiatal kassai kultúregyesület munkáját támogatni, mert ez csak akkor felelhet meg a maga elé tűzött nagy feladatoknak, ha a magyarság tömegei állnak mellette.

Kassai Napló 1926. nov. 9.

66. A XX. SZÁZAD MAGYAR IRODALMA AZ EURÓPAI SZELLEM ÁRAMLATAIBAN

[...] Az új generációnak több sikertelen kísérlet után a már hatodik éve fennálló *Magyar Írásban* sikerült orgánumot találnia. Ez az írócsoport mereven szembenáll a l'art pour l'art-val, az elefántcsonttoronnyal ép úgy, mint a vasbeton toronnyal. Az egyéniség, a noch nie dagewesen, a forma kultuszával szemben azt hirdeti, hogy csak a mondanivaló az, amely nagy művészetet teremt. Ép ezért nem keresi az egyénieskedő hangulatokat (lásd Kemény Simont, aki egy versben koponyáját éjjeli edényül ajánlja fel kedvesének), sem a külön stúdiumot igénylő kiesztergályozott formanyelvet („madarak csőre hangvillákat fűrészel le a magasból" — Kassák). A formát hangsúlyozó, materialista l'art pour l'art-val szemben a mondanivaló fontosságát hangsúlyozó spiritualista művészetet hirdeti.

Az a kor, amelynek sírját a háború ásta meg, a társadalom szétbontó *analitikus* erőinek szolgálatában állott s művészete eudaimonikus, antiszociális, individuális művészet volt. Ez a folytonos szétbontás, analízis azonban elpusztította Európa egységét. Egység, erős lelki kapcsolat nélkül pedig életerős társadalom s így igazi grand art el sem képzelhető. Valóban nagy, mindenkihez szóló (szociális) tehát csakis az az irodalom lehet, amely a társadalom egységének, szintézisnek szolgálatában áll. A társadalom egysége viszont lelki, érzelmi s nem logikus kapcsolat. A logika = forma, az érzés = valóság. Az új művészet a valósághoz akar szólni s ezért eltávolodva a formaművészet tudatosságától, a művészetet az örök összekapcsoló, szintétikus erőre, a tudattalan, de ép ezért erős érzésre, az emberiség szeretetére építi.

A Magyar Írás írói: *Strém István, Sükösd Ferenc, Lakatos Péter Pál, Ember Ervin, Mittay László, Major Máté, Sirató Károly, Illyés Gyula, Barsy K. Irma* és e sorok írója, a Magyar Írás szerkesztője, *Raith Tivadar, Reményi József*, az Amerikába, Clevelandba szakadt nagy magyar író, akinek hatalmas kétkötetes regénye a *Jó hinni* a háború utáni kor legtisztább szintézist kereső megnyilatkozása a magyar irodalomban.

Hitet, világnézetet hirdetnek ezek az írók. Nem politikai programmot, hanem világnézetet kívánnak, amely az analitikus tendenciák rohanó útján szétbontott Európának újra egységet, értelmet, célt adjon. Egységet a szétbontás helyett, szintézist az analízis helyett. Szeretetet a gyűlölség helyett. Egységet! Emberséget!

Hogy ez az érzés milyen erős a háború utáni magyar irodalomban, bizonyítja az, hogy a Magyar Írással csak laza kapcsolatot tartó fiatal írók, Komor András, Dobolyi Lajos, Bányai Kornél, Simon Andor stb. s

a Magyar Írástól független írók, mint Fenyő László, József Attila stb. is többé kevésbé ezért harcolnak. [...]

Raith Tivadar

Korunk 1926. nov.

67. A MAGYAR LÍRA A HÁBORÚ UTÁN

Legnagyobb betegségük — végletes antiintellektualizmusukon kívül — az újszerűség túlbecsülése volt. Nem mintha bárki is ment volna ma közülünk ettől a betegségtől; de ők önmagáértvalónak, legfőbb értéknek tartották az újat, amelynek keresése náluk szinte egész rögeszmévé fajult. Érthető ez. Művészeti irány ritkán volt még annyira egy múló kor függvénye, mint az avantgardeisták művészete; s ez a kor — a háború vége s az utána következő egy-két esztendő — annak a hitnek a lázában égett, hogy az emberiség élete a jövőben minden vonatkozásban merőben új alapokra fog épülni...

Így keletkezett a mai állapot, amelyben minden fiatal művésznek, aki tart magára valamit, első kötelessége, hogy „szemben-álljon" az előző nemzedékkel és forradalmat ígérjen. Aki nem veri a mellét, hogy forradalmat hoz, arra menthetetlenül kimondják a halálos ítéletet: epigon. Mintha csak az epigonság és a forradalmi eredetiség között lehetne választani. Pedig van harmadik lehetőség is: újnak és mégis folytatónak lenni. A legújabb irodalom érzi ezt. Lemondott a merőben újatkezdés képtelen álmáról, — az új életet igyekszik kifejezni, de fenntartja a múlttal való kapcsolatait is. Képviselői közt egyelőre bajos még a reprezentáns egyéniséget megtalálni. Hiszen az utolsó évek anyagi züllöttségében, az irodalmi érdeklődés megroppantságában, a könyvkiadás pangása idején többé-kevésbé véletleneken múlt eddig, ki mennyire tudott napfényre kerülni. Ma véleményt mondani róluk olyan volna, mint valakit, aki hosszú fejtegetésbe kezdett, az első mondata alapján ítélni meg. Egy sereg jó poéta: az egykor oroszláni tüdővel megszólalt, sziklatömbökkel dolgozó, az összes fiataloknál nagyobb-erejű, de sajnos hamar elhallgatott *Rozványi* Vilmos; a kor külső képét és tempóját is megragadni akaró, tematikusan is érdekes *Szabó* Lőrinc, aki a földdel, erdővel együttlélekző szép első versei után kevésbé volt meggyőző, mikor a nagyvárosi utca tempójával lihegett együtt, legújabban azonban átéltnek ható, önkéntelen versekben szólaltatja meg azt a nyugtalanságot, amit előbb inkább csak belátás és program alapján keresett; a természet képei közt boldogan élő, emelkedett és elegáns *Sárközi* György; a lelkiismereti problémáktól lelke fenekéig felkavart *Török* Sophie; a víziósképzeletű *Fenyő* László; a keresetlen, panteista *Bartalis* János; a kozmikusságot programos egyhangúsággal s mintegy megafonon, de erőteljes nyelven éneklő *Bányai* Kornél; a vágy

MAGYAR

és csömör egymást felváltó rezzenéseit leső *Molináry* Gizella; az érzéseit sallangtalan szavú és normális hőmérsékletű versekbe foglaló *Szenes* Erzsi; a neo-dekadens *Komor* András; a mindig egyformán hangos *Fodor* József, aki különben nem hiába használja folyton a „gyümölcs" képét, versei is olyanok, mint meleg nedvvel pattanásig teli piros paradicsomok; az ösztönös hit szomjúsága és blazírt nihilizmusa közt hányódó *Márai* Sándor; a néha igen nagy közvetlenséggel és tisztasággal szóló *József* Attila; a neo-rousseau-i hangulatait kissé túlkényelmesen megszólaltató *Simon* Andor; az átszellemülten és ujjongva éneklő *Strém* István; a lázfűtött virtuozitású *Zsolt* Béla; a Petőfi formáit olykor meglepő frissséggel feltámasztó *Erdélyi* József; a katolikus világszemléletét átfogó kereteit teleélni próbáló *Mécs* László; az impresszionizmus formáit egyensúlyos emberséggel megtöltő artisztikus *Áprily* Lajos és a tűnődő nemes komolyságú *Reményik* Sándor, — ki tudná ma még felsorolni őket? Vannak köztük, akiket a metafizika s vannak, akiket a szociális kérdés érdekel, egyesek a modern technikát, mások a természet örök idilljeit éneklik, vannak köztük hívők és cinikusok, olyanok, akik az egészség expanzivitásával követelik igényeiket s olyanok, akik fáradt gesztussal félreállnak az útból (s mert nem dolgoznak a modern harsány allűrjeivel, a sznobok epigonoknak hívják mindnyájukat).

Komlós Aladár

Az új magyar líra. [1926]

68. A POLGÁR VÁLASZÚTON

Ágrólszakadt líra

A családtalanul felnőtt, bizonytalanba belenövekvő ifjúság érzéseinek s az egész társadalom fölbomlásának kifejezésére hiába igyekeznek az expresszionisták, dadaisták és aktivisták.

A háború utáni gyerek sorsát, aki csak enni és élni akar, s ki — ha kell — ölni is képes azért a kis életért-ételért, József Attila nevű ifjú költő dúdolta el a szegénylegények népdali módján. Íme, a könnyel indító tiszta ének, ez a szeráfian szűzi gyermekdal, ennek a korszaknak legborzalmasabb és legfontosabb írói dokumentuma, amely 1924 júniusában még érthetetlen lett volna, s melyet csak ma lehet igazán megérteni: [...]

A betelt jóslat

Egy híres ellenzéki és konzervatív pártvezér 1914 augusztusában megírta, hogy a háború új irodalmat fog hozni. Vajon József Attila versét várta-e?

Jellemző a Nyugatra, hogy nekik ez a vers nem kellett. Nem elég finom a finnyásoknak!

[1926—1927]

Emberek és korok. 1964 *Hatvany Lajos*

69. A MAGYAR FORRADALMI IRODALOMRÓL

[...] A magyarországi irodalom az ellenforradalom első, legviharosabb évei után nagyjában és egészében visszatért a régi vágányokra. Az a nemzeti újjáéledés, melyet a diktatúra bukása után kormányélre került zsíros-paraszt és dzsentri-réteg remélt és hirdetett, elmaradt. A keresztény-nemzeti éra mind a mai napig nem tud egyetlenegy valamirevaló nevet sem felmutatni, amely belőle születve, szószólója és hirdetője lenne irodalmi téren. A már Nagymagyarországból ismert konzervatív írókon kívül (*Herczeg* Ferenc) a „*Nyugat*" táborából kormánylakájjá vált pár író (*Kosztolányi*) legnagyobb értékei a mai rendszernek. A feltétlenül tehetséges *Szabó* Dezső, aki „vad" kommunistából a Máriás Magyarország lovagjává vált, legutolsó háromkötetes regényében („Segítség") élénk kifejezést ad az ellenforradalomban való csalódásának és egyúttal tükörképét adja a kiutat nem lelő, kétségbeesett kispolgár lelkivilágának. Maga a „Nyugat" feladta eddigi harcos, radikális polgári színezetét és arra törekszik, hogy az egész Csonkamagyarország kulturális életének színtelen és elvtelen gyűjtőhelye legyen.

Csonkamagyarország mostani irodalmát nagyjában és egészében egy gyenge, vértelen *epigonirodalomnak* lehet nevezni. A magyar irodalom polgári szakaszának klasszikus fejezete lezáródott. Az új fejezet, egyúttal a polgári kritikusok szeme elől elrejtve, földalatti Magyarországon és a külföldön megjelent emigráns kommunista folyóiratok hasábjain bontakozik ki.

A szociáldemokrácia pártirodalma alig különbözik a polgári irodalom egyéb részeitől. Talán csak *József* Attila neve mellett illik rövid időre megállni, mint aki, ha félszegen és zavarosan is, de egyik-másik versében kifejezést ad a magyar munkásosztály lelkében végbemenő forrongásnak. Mellette *Gergely* Sándor új regénye, „Achrem Fickó csudálatos élete" érdemel megemlítést, mint amelyből a szociáldemokrata munkásmozgalomból kiábrándult és az új utakat nem látó tömeg lelkivilágát maradéktalanul kianalizálhatjuk. Teljesen sötét, pesszimista világnézet, a szervezett munkásmozgalom kigúnyolása, a lumpenproletárnak, mint a forradalom hordozójának beállítása — ezek a regény fő jellemvonásai az ellenforradalom izzó gyűlölete mellett. [...]

Új Előre Naptára (New York) 1927 *Matheika János*

1927

70. „VÖRÖSCSONTÚ KÖLTŐ"

Verse nagyon mulatságos, rímei pompásan perdülnek, de kissé, hogyismondjuk: túl sok vérrel kenegeti őket. Bármennyire gusztusa is lehet néha az embernek a burzsoázia szadista vérszomját valami hasonlóval megtorolni, propagandát ennek nem csinálhatunk. Az olyan sorok, mint például ezek:

Ahol nincsen villanylámpa,
Gyujtsd a burzsujt gyertyalángra,
Ahol nincsen hus a babban,
Füstölt burzsuj föjjön abban —

Hol titkolni kell a harcot,
Burzsuj bőrbe kösd be Marxot,
S ahol szabad szép szót szólni,
Ütni kell ott, nem okolni.

— könnyen félreérthetők, illetve könnyen eltéveszthetik *tréfás céljukat* és a munkásság ellenségei komolyan vehetnék és kiaknázhatnák őket ellenünk.

Párisi Munkás 1927. máj. 7.

71. MI KÉSZÜL?

[...] — Valami érdekes hír?

— Van az is. Egy huszonkétéves poéta, *József* Stilla[!], most jön meg Párizsból, ahol [a] Sorbonne bölcsészeti karán hallgatott két szemesztert. Noha még egészen fiatalember, máris ritka sikerrel dicsekedhetik, amennyiben *egy verséről, amely mindössze húsz sor, tanulmányt írt két olyan előkelő író, mint Ignotus és Juhász Gyula.*

— A vers?

— Címe: *Nincsen apám, se anyám.* Most ezen a címen adja ki verseit József Stilla.[!] Kuriózumból megemlítjük, hogy *ez lesz az első verses kötet, amelyben nem lesz nagy betű.*

— Hogyan? Egyáltalán nem lesz?

— Úgy van. József Stilla [!] ugyanis *feleslegesnek tartja a nagy betűt.* Azt mondja, nincs reá szükség. Véleménye szerint a nagy betű nem szolgál semmiféle praktikus célt, sőt feleslegesen von el figyelmünkből energiát. Mindezt egy érdekes és hosszú megokolással mondja el, melynek közlésére szűk ez a rovat.

— Érdekes. [...]

Magyar Hírlap 1927. okt. 9.

72. LÁZADÓ KRISZTUS...

József Attilának

Minden igaz hit szétesik,
hanyatló templom lett az ország,
hitünk, szerelmünk eltiporják
és az embert adják-veszik...

Osztoznak itt az emberkincsen
s hiába minden szép vigasz,
Istenhez menne az igaz,
de áhitat már semmi sincsen...

Benned kinyilt az isten-virtus,
magad lettél lázadó Krisztus,
ki fölemelte ostorát,

s hirdette szent nagy szerelemmel,
hogy szabad lenne minden ember
— s megkezdi börtönök sorát...

Embermérleg. 1927 *Pákozdy Ferenc*

1928

73. JÓZSEF ATTILA

A Pásztortűz programmja szerint nem feledkezik meg arról, hogy időről-időre bemutassa olvasóinak azokat az írókat és költőket, akik Magyarországon tehetségük biztató jelével föltűnnek. Mai számunkban József Attilától közlünk több verset, aki a mai magyar költőnemzedéknek egyik legfiatalabb tagja. Mindössze húsz éves. Levelében, amelyet hozzánk beküldött verseihez mellékelt, késedelmét azzal indokolja, hogy „kollokválgatott az egyetemen, mellesleg jelesen s közben alapvizsgára készült." Ahogy mondani szokták, az „iskola padjaiban" van még a legfiatalabb magyar lírikus, de versein cseppet sem látszik meg ez az iskolapados fiatalság. József Attila a háború utáni fiatalok közül való, akik hamar értek, mert az élményből és a megpróbáltatásból bőven kijutott nekik. És örömmel állapítjuk meg, hogy ebben a korai érésben nincs semmi fanyarság vagy beteges rezignáció. Igazi, erőteljes fiatal lélek szól hozzánk e versekből, akinek érettsége csak annyiban áll, hogy elkerüli a fiatalság szokott hibáit. Egyszerű dolgokról egyszerűen dalol, de biztos kifejező készséggel. Ha költészetének sajátosságaiban azokat a szálakat keressük, amelyekkel elődeihez kapcsolódik, a magyar modern líra primitivistáira kell gondolnunk. Csakhogy, ami ezeknél inkább szerep volt s az elfinomult érzékek játékos önámítása, ugyanaz József Attilánál komoly és őszinte tartalommá válik. Az öregebbek eszközeivel, de fiatalos lelkességgel és élni akaró hittel versel a legfiatalabb magyar lírikus, aki egyébként éppen úgy, mint Erdélyi József, innen Erdélyből szakadt Magyarországra s a kifogyhatatlan székely talentum újabb bizonyságaként kér helyet a magyar irodalom jövőjében.

Pásztortűz (Cluj—Kolozsvár) 1928. jan. 29.

74. JÓZSEF ATTILA VERSEI

Budapesten élő, székely származású poéta. A legfiatalabb — húszéves — nemzedék egyik legtehetségesebb tagja.

Ellenzék (Cluj—Kolozsvár) 1928. jan. 30.

75. JÓZSEF ATTILA: JUT MOST ELÉG VIRÁG

Szerzőnek „Nincsen apám, se anyám" című sajtó alatt levő könyvéből. Előfizetéseket elfogad a Népszava-könyvkereskedés. Előfizetési ára 2 pengő.

Népszava 1928. ápr. 20.

76. ÚJ MAGYAR KÖLTŐ, AKINEK ÉLETE JACK LONDONÉVAL VETEKEDIK

A közönség és a költő régen jóbarátok voltak. Ismerték egymást. És szerették egymást. Azután közbejött valami, elhidegült a viszony köztük. Most a közönség rendszerint zavartan, idegenül áll a költővel szemben, nem tudja, hova tegye.

Érthető. A regények általában borzashajú, romantikus figurának rajzolják a költőt. Vagy ami még rosszabb: istentelen, léha éhenkórásznak.

Az újságok azt írják meg a költőről, hogy ehhez a színésznőhöz, vagy ahhoz az előkelő társaságbeli úriasszonyhoz kötik gáláns szálak.

A kortársak csepülik, kígyót-békát mondanak rá.

Csoda, ha a közönség — nagy hirtelenében ha rágondol — először azt tudja a költőről, hogy részeges, veszedelmesen szereti a nőket és csúnya betegsége van?

És csak azután tudja, hogy élt, örült, szenvedett, mint mindmegannyi más ember és közben verseket írt?! Esetleg szép verseket?!

Hamis kép az, amit a közönség a költőről többnyire kap. Hogy mégis, hogyan néz ki közelről egy költő?

Hát például így:

József Attilának hívják, huszonhárom éves, polgári foglalkozása — az, amit a bejelentőlapon feltüntet — bölcsészhallgató.

Őt is *Osváth* Ernő, a magyar irodalom Kolumbusza fedezte fel.

Tizenhatéves korában már írt a „Nyugat"-ba.

Eddig két verskötete jelent meg. A „Nem én kiáltok" és a „Szépség koldusa". Harmadik verskötete most van sajtó alatt. Címe: „Nincsen apám, se anyám."

A nagyapja csősz volt Szabadszálláson és írni-olvasni nem tudott. *(„Azt hiszem, még él" — mondja József Attila.)* Apja, a szappanfőző, húsz évvel ezelőtt kiment Amerikába és azóta nem adott életjelt magáról. Anyja meghalt gyomorrákban.

Járt a szegedi, a pesti és a bécsi egyetemekre s Párizsban két szemesztert hallgatott a Sorbonne-on.

Volt: házitanító, rikkancs, hajósinas, könyvelő, kövezőinas, bankhivatalnok, kukoricacsősz, gyors- és gépíró, könyvügynök, műfordító, kritikus, kávéházi kenyeresfiú, zsákhordó, kifutó és földmunkás.

Több foglalkozása nem volt.

Mint rikkancs, „Az Est"-et árusította. A sarkokról elverték a kollegák, hát a villamosokra ugrált. Amikor este hazament, a megmaradt újságokat a kabátja alá dugta, nehogy a házmester meglássa. Akkor tudniillik még polgári iskolai tanuló volt.

Hajósinasi minőségben a Dunán működött, a „Török", a „Tatár" és a „Vihar" vontató gőzösökön. Akkoriban hajóskapitány szeretett volna lenni, de később megunta ezt a tervét.

Amikor éppen hivatalnok volt — a Mauthner-bankban — verse jelent meg „Az Est"-ben. A kollegák nagyon tárgyalták a dolgot, s József Attila megijedt. Még majd elveszíti az állását. De a kollegák megnyugtatták.

— Mikor én ilyen idős voltam, szintén írtam verseket — mondogatták neki egyenként és titokzatosan s csak úgy áradt belőlük a megértés.

Mint könyvügynök, a Fővárosi Könyvkiadó vállalat megbízásából feleket látogatott. Egészen rövid ideig, mert kidobták.

Egy kaszírnő például Courths-Mahlert akart venni s ő lebeszélte róla. Tolsztoj leveleit ajánlotta díszkötésben a kaszírnőnek.

— Csak nem vesz ilyen hülyeséget? — mondta és jól eldugta a kaszírnő elől a *Courths-Mahlert*.

Kiszomborban egy nyáron át a kukoricacsőszi hivatalt viselte. Hajnalban és alkonyatkor kiment a kukoricásba és kergette a varjakat.

Kifutó Goldzieher Julcsa Tisza István utcai virágüzletében volt. Mezítláb járt és színésznőknek vitt virágot.

(— Már nem emlékszem, mennyi borravalót kaptam.)

A Dunaparton búzászsákokat hordott az uszályokra, Makón hagymát szedett a földeken s az Emke-kávéházban hosszú ideig kenyeres fiú volt. Innen azért dobták ki mert miközben túláradó szívvel, szerelmesen nézett egy hölgyet, ráborította valakire a habostortával teli tálcát.

Bécsben egyetemi hallgató korában havi negyven schillingért kitakarította reggelenkint a Bécsi Magyar Akadémikusok Egyesületének helyiségeit. Később megtudták, hogy költő és ebédet is adtak neki.

Bécsben történt vele, hogy idősebb munkások segíteni hívták egy költözködéshez. Mialatt cipelte le a bútorokat az első emeletről, Ady-verseket szavalt. A bútorok tulajdonosa, Lesznay Anna neves magyar költőnő, meglepetten felfigyelt és beszédbe elegyedett az Ady-verseket szavaló munkással. Néhány nap múlva elvitte Hatvany Lajos báróhoz, s ekkor végre felvirradt József Attilának. A báró támogatta, meghívta

Hatvanba nyaralni s azóta József Attila csak költő és bölcsészhallgató a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Talán véget ért ezzel Jack Londonéhoz hasonlatos hányt-vetett élete, talán csak ezután kezdődik számára igazán a küzdelem. Ki tudja?

Most, a harmadik verseskötet küszöbén, huszonhárom évesen és derült világnézettel, vidáman beszél a múltról és a jövőről József Attila és mutatóba itt adja *A Hét*-nek egyik szép versét.

A Hét 1928. máj. 4.

77. ÚJ MAGYAR KÖLTŐK

[...] *József* Attila, akinek *Nincs sem apám, sem anyám* című kötete néhány napon belül hagyja el a sajtót, azok közé az egészen fiatal költők közé tartozik, akik már első versükkel szerencsésen megtalálták a hangjukat. A népdal könnyed közvetlenségével énekli ki magából a szociális nyomor kínzó nyugtalanságát, és valami sajátságos bájjal találja meg azt a bizonyos ritmust, amely nyomban megfogja az olvasót. Új könyvében, amely az előzőknél is közvetlenebb, a szegényemberek kis bajait énekli meg minden művészi rutin mellett oly szívhezszóló egyszerűséggel, hogy egész bizonyosan sokan fogják szeretni.

Literatura 1928. jún.

78. JÓZSEF ATTILA VERSEI

Miután a kukoricacsőszködéstől a cukrászinasig és az élet tehetséges bajvívójától a többszörös öngyilkosjelöltig mindenfajta életlehetőséget kipróbált már József Attila, a fiatal poéta, most beáll a könyvkiadók közé és természetesen a saját verseit adja ki négyívnyi terjedelemben, „Nincsen apám, se anyám" címen. Az egyszerű példány ára 2.20 pengő, a félbőrkötésű amatőr-példányé 15 pengő.

Literatura 1928. júl.

79. JÓZSEF ATTILA

Egy kis genealógia

József Attila 1905-ben született. Családi krónikáiban legrégibb őse gyanánt egy derék zsoldos katona szerepel, aki arról nevezetes, hogy hetven évig hordta egy és ugyanazt a bőrnadrágot, s ha tízévenként

ellátogatott családjához, mindannyiszor három új gyereket ölelt a mellére. Anyai nagyapja, a szabadszállási „muszájkert" csősze, bibircsókos orrú, borissza öreg, írni-olvasni nem tud. Apja szappanfőző volt, aki két esztendővel fia születése után otthagyta családját és Amerikába vándorolt.

A betű cukrot ér

Első gyermekéveit falun töltötte József Attila. A Gyermekvédő Liga jóvoltából egy öcsödi parasztcsalád nevelte fel. Négyéves korában dologra fogták. Disznóőrzés közben megtanult valahogy írni-olvasni s év végén vizsgára jelentkezett. Öcsödön az évvégi vizsga abból áll, hogy a gyerekek összegyűlnek a templomban, ahol a vénasszonyok belekukkantanak irkáikba és akinek az írása szemrevaló, az cukrot kap tőlük. A kis kanász is fogta az irkáját és mutogatta jobbra-balra, de ügyet se vetettek rá. Elszontyolodik, hangosan elbőgi magát: a nagy sírásra feléje tötyög egy öregasszony és a markába nyom egy szem prominclit.

Nyomor a Ferencvárosban

A gyermek fölcseperedik és egyszerre csak fenn van Pesten, a legsötétebb Ferencvárosban. A szegény család egy Gát uccai háromemeletes bérkaszárnyába szállásolja be magát. Ez a Gát ucca a szegénynegyed legszegényebb uccája volt akkor s nyilván ma is az, mert még ma sincs kikövezve. Cseperedő gyerektől a rokkant aggastyánig mindenkinek harcolnia kell a létért. Mihez kezdhet egy hétéves fiú? Iskolába menet fát hord a pékkemencébe, s kap ezért a munkáért néhány karaj kenyeret. Iskolaidő után a saját konyhájukat látja el tüzelőfával, amelyet az állomáson és a ferencvárosi Kiserdőben lopkod össze. Iskolaidő alatt pedig a tanító küldi haza gyerekét dajkálni, míg a felesége a piacon van. Attila anyja olyan beteg, hogy minden hónapban egyszer beviszik a klinikára. Alig hagyja el a betegágyat, már szalad a munka után. Kora reggeltől késő estig mos, éjszaka pedig éttermeket és kávéházakat súrol fel. Közben hazaszalad, hazaviszi gyerekeinek vacsoráját, akik otthon gondviselés nélkül nőnek fel és napi egy liter kávén élnek — hárman. Persze, ők is megteszik a magukét s néha kissé földerül felettük az ég, olyankor, amikor az egész család keres. Ott van például a közelben a Világ-Mozgófényképszínház, amelynek direktora egy szerencsés szezonban az egész családot foglalkoztatja. Takarítónő, jegyszedőnő, cukroslány, vizesfiú — az egész személyzet a családból kerül ki.

Az ugráló rikkancs

Attila azonban ambiciózus. Többet akar keresni és elhatározza, hogy rikkancsnak megy. Igen ám, de a rendőrség csak tizenhat éven felüli gyereknek ad engedélyt újságárusításra. Elköveti hát élete első okirathamisítását, kijavítja egy régi iskolai értesítőjében a születési dátumot. Most már van engedélye és hozzáláthat a komoly pénzkereséshez. De az uccát érettebb és erősebb rikkancsok szállták meg, akik elkergetik és el is agyabugyálják a leendő költőt. Így hát csak afféle ugráló rikkancs lett József Attilából, aki a robogó villamosok lépcsőjén nyújtja fel az újságot a publikumnak.

Míg az esti lapokat széthordja és mire hazakerül, éjfélre jár. Másnap persze le-lecsuklik a feje az iskolában, és mi tagadás, elalszik az órák alatt. Tanítója végül megsokallja a dolgot és levelet ír anyjának, amelyben szemére hányja, hogy miért hanyagolja el gyermekeit, miért kergeti az utcára őket.

Az anya tanácstalanul és sírva olvassa fel fiának a szigorú levelet. Ez az első jelenet — az első nagy igazságtalanság — mély nyomot hagyott a fiú lelkében.

Gyermektragédia

A világ sötét, rideg és könyörtelen. Az ember szalad. Összeszámlálja a krajcárokat. Aztán egyszerre összeesik. A kerületi orvos megállapítja, hogy a rosszullét oka: vörheny, difteritisz, mirigydaganat és vesebaj — egyidejűleg. Beviszik a Szent László kórházba.

Most megváltozik az élet ritmusa. Feküdni kell, mozdulatlanul. Láz, fájdalom. A szomszédos ágyakban is mind-mind gyerekek feküdtek. A sarokban egy lefüggönyözött ágy. Ez a „halálágy". A gyerekek egymást ijesztgetik vele. Beszélgetnek egymással, kicserélik egymással játékaikat — csak a kis rikkanccsal nem áll szóba egyik sem. Neki nincs játéka, mert nincs látogatója sem. Sír-rí anyja után: egyszer sem volt nála. Ez az ápolónőknek is feltűnt. Ha anyja után érdeklődik náluk — bosszúsan legyintenek. A gyerek nem tudja mi ez, megrendül a hite mindenben. Konok lesz és elszánt. Megtagadja magában anyját és halálágyba kívánkozik. Egy napon hosszan áll mellette az orvos, aztán az ápolónő megfogja és átviszi a halálágyba. A függönyök mögött csend van. Megközelíthetetlen, emberentúli szűz magány. A gyermek boldog. Nem látja, hogy a többiek játszanak.

Napok múlnak. Egyszer csak ott ül ágya mellett az anyja. A gyerek elfordul tőle. Az anyja sírva, dadogva, zavarosan mesél valamit. A gyerek meg se hallgatja, megtagadta szívében, nem vesz tudomást róla. Csak később, sokkal később tudja meg, hogy anyja szintén kórházban feküdt, úgy szökött ki onnan nagybetegen, hogy fiát meglátogassa.

Pár hónappal később az EMKE kávéházban találkozunk József Attilával, ahol rövid néhány hét alatt szédületes pályát fut be: kenyeresből cukrászfiú lesz. Ennek a napóleoni pályafutásnak is megvoltak persze a zökkenői. Egy-két pofon tandíjba belekerült, amíg megtanulta, hogy a kenyeret tálcán vigye a tulajdonosnak. De a pofonok használtak és most már hamarosan elsajátította azokat az imbolygó tánclépéseket is, amelyekkel a süteményes tálat kell lebegtetni a vendégek felett. S talán még ma is süteményt árulna, ha nem zavarta volna meg mozdulatainak biztosságában korán, túlkorán: — a szépség. Egy vidám, mosolygó fekete nő okozta vesztét, aki egy nagyon ápolt, nagyon jómodorú úr kíséretében lépett be azon a végzetes estén József Attila sorsába. A költő elbűvölten imbolygott asztaluk körül és alig várta, hogy a nő elé teríthesse krémeseit és házitortáit. Végre a jómodorú úr észrevette és intett neki. József Attila odatáncolt és egy lenge átszellemült mozdulattal a hölgy felé kínálta kincseit, óvatosan, nehogy az idétlen tálcával megzavarja azt az illatos aurát, amely a hölgyet körüllebegte. Minden mozdulata feltétlen hódolat és odaadás volt, az is, amellyel a tálcát kissé félrebillentette, hogy a sütemények szinte maguktól röppenjenek az asztalra. De jaj, az anyag ezúttal is fellázadt az eszme ellen. A sütemények megmozdultak és egymás hegyén-hátán menekültek a földre, krémesek csattantak szétlapulón és torták bukfenceztek föléjük. A cukrászfiú kétségbeesetten ébredt magára a paradicsomi pillanatból és két kézzel szedte a földről jövője megcsúfolt zálogait. A háttérből veszedelmesen közelgett a főpincér...

Tengerre magyar!

Ez után a katasztrofális jelenet után pár hónappal József Attila az Atlantika Tengerhajózási R. T. „Vihar" nevű hajóján szolgál. Nem a tengeren, hanem a Dunán. Vihar sincs, mert a hajó Budafok körül vesztegel. József Attila molnárnak készül, tehát egyelőre a hajó fedélzetét sikálja, bablevest főz és naponta ötször-hatszor beszalad a faluba vízért. Hajóséletéből egyébre nem is igen emlékszik, csak arra, hogy a hajó állt, állt, ő meg drótköteleket cipelt, hol a partról a hajóra, hol a hajóról a partra. Végre is érdeklődni kezdett kapitányánál, mikor mennek ki a szabad tengerre. A kapitány megbillentette, mire József Attila megsértődött és áthelyeztetését kérte. Így került el a „Viharról" előbb a „Törökre", aztán a „Tatárra". Ez a két vontató komoly hajó volt, téglát vitt a Dunán.

Az újpesti kikötőben vesztegel az uszályos, amikor az időközben elárvult József Attilát Pestre szólítják. Jótevői úgy határoztak fölötte, hogy taníttatják és embert faragnak belőle. Hányatott élete dacára is jó eredménnyel rakta le vizsgáit s érdemesnek találták arra, hogy gimnáziumba adják. Szegeden át Makóra irányítják a fiút az ottani internátusba. Szegeden megáll a vonat s az utasok ész nélkül rohannak az állomástrafikba, ahol (1920-ban vagyunk) kivételesen jegy nélkül adják a dohányt. Ezt a jó alkalmat Attila sem akarja elmulasztani és egész megtakarított pénzét Duna-cigarettába fekteti. A vonatban azonban eszébe jut, hogy az intézetben aligha tűrik meg nála a dohányt, tehát elhatározza, hogy legjobban teszi, ha nyomban elfüstöli készletét. Szegedtől Makóig *kilencvennégy Duna-cigarettát szív el* és ahogy megérkezik az intézetbe, nyomban összeesik. Nyolc napon keresztül élet-halál között lebeg, az orvosok malária ellen kezelik. Valamelyik iskolatársa másfélkiló almát csempész be hozzá, megeszi és meggyógyul tőle.

Az iskolaévekről nincs sok mondanivaló. József Attila hamarosan az iskola legjobb tanulója lesz, tanárai szeretik, színjeles a bizonyítványa. A fiú mégis boldogtalan. Maga sem tudja szomorúságának okát: valami megnevezhetetlen nyomasztó fájdalom emészti, a régi szörnyűségek lappangó emléke talán. Most már egyenes irányban megy az élete s neki még sincs kedve élni. Halálgondolatok foglalkoztatják. Konokul, alattomosan és következetesen készíti elő *negyedik öngyilkossági kísérletét.*

Játék a halállal

Először *lúgkővel és keményítővel* mérgezte meg magát, kilencéves korában. Oka: (ha ugyan van szüksége az öngyilkosnak külön okra) egy pajtása nem engedte lőni a riasztópisztolyával, legalább is ezt mondta azoknak az öregasszonyoknak, akik habzó szájjal találták a szobában. Másodszor tuskóra állt és nadrágtartójával *fölakasztotta magát* az intézet nyújtóján. De előbb rossz bicskájával fölvágta csuklóján ereit. Fuldoklott és vérzett — majd arra ébredt, hogy egy tócsa közepén fekszik az udvaron. Nyilván elájult; a rossz, használt nadrágtartó meg elszakadt. Az eső zuhogott, borzongva és elkeseredve sompolygott vissza a hálóterembe. Harmadszor *aszpirinnel kísérletezett.* Hatvan darab egygrammos port csalt ki a vidéki gyógyszerésztől és ötösével nyelte őket. A por keserű volt és rengeteg vizet kellett inni hozzá. Gyönyörű érzés volt utóbb: két hétig feküdt, hétszeri gyomormosás után, élet és halál közt lebegve. Úgy érezte, hogy igazán lebeg. Senki sem értette, miért

különcködik. Szegény gyereknek nem szabad tréfálni a halállal. Legjobban egy kövér tanárja szörnyülködött. Pirosan, kövéren megállt az ágya mellett és moralizáló hangon rivalt rá:

— No gyerek! Hát ez az életrevalóság?

— Hiszen éppen... — nyögte a szegény öngyilkosjelölt és felnézett a plafonra.

Most a vonat alá akart feküdni. Egy szép nyári este felballagott az állomásépület mögötti kanyarodóhoz, ki a pályaudvarra. Senki sem volt a közelben. Szelíden és alázatosan rátette nyakát a sínre, szemben a csillagok miriádjaival és várta a féltízes vonatot. Kicsit imádkozott, kicsit szundított közben. Aztán valami dübörgést hallott. — Ez a vonat — gondolta és felnézett, látja-e már a mozdony szikraesőjét. Nem a vonat volt. Valaki dübörögve futott végig a töltésen. Kisvártatva két rendőr kapaszkodott fel a lejtőn a vágányokhoz. Attila megijedt, hogy érte jönnek. Felállt és elébük ment.

— Nem tudja, hol vágott el egy embert a vonat? — kérdezték tőle.

— Nem — dadogta a fiú. — Még nem vágta el — akarta mondani, de idejében elhallgatott.

— Errefelé történt — mondta az egyik, majd hirtelen belekapott a gyerek karjába és nagyot rántott rajta: — Vigyázzon!

A féltízes szokatlanul lassan, szinte gyászosan közeledett. A fiú riadtan ugrott ki a sínek közül. Aztán leballagott az emberekkel.

Másnap tudta meg, hogy a vonat elgázolt valakit.

Első versek

Tulajdonképpen már kora gyerekkorában írt.

Mégis: csak akkor tudta meg, hogy költő, amikor Juhász Gyulához mezítláb állított be Szegedre, és az illusztris író úgy, ahogy volt, elvitte a szerkesztőségbe, ahol költeményeiért még pénzt is kapott. Ettől kezdve Juhász Gyula és barátai állandó figyelemmel kísérték a makói gimnázium jeles tanulóját, akit ezzel a horatiusi idézettel buzdít a költő egyik levelében: „Durate et vosmet rebus servate secundis".

József Attila első verseskötetének (Szépség Koldusa, 1922, Szeged, Koroknay-kiadás) az az érdekessége többek között, hogy a Csanád vezér állami főgimnázium tanári kara cenzúrázta. A professzor urak úgy hazafias, mint valláserkölcsi szempontból megvizsgálták a kötet verseit s mindössze néhány szerelmes verset véltek kihagyandónak, amelyeket a költő Márta nevű ideáljához intézett. Minthogy a Csanád vezér állami főgimnáziumnak leánytanulói is voltak és egyiknek éppen Márta volt a keresztneve, a tanári kar az intézet jóhírneve érdekében nem találta megengedhetőnek olyan versek közlését, amelyek rosszindulatú értelmezés mellett félreértésre adhatnak okot.

József Attila első verseskönyvének szép erkölcsi sikere volt. Tudomást vettek róla Pesten is és ezentúl már fővárosi lapokban, köztük a Nyugatban is, jelentek meg versei.

Élet és irodalom

Csak az anyagi gondok nem múltak el a feje fölül. Arrivált író létére nem a tollából, hanem a tenyeréből él és görög-latin műveltsége ellenére elszegődik *kukoricacsősznek* egy kiszombori gazdálkodóhoz. Hajnali három előtt kel és kimegy a földre, hogy megelőzze a varjakat, akik a báró erdejéből lopóznak a termés fölé. Mint valami mennyei zenész, bottal veri egy amerikai petróleumoskanna oldalát, hogy a madarakat elijessze. Így muzsikál hajnaltól reggeli kilencig és este héttől, míg be nem sötétedik, mert napközben strandoltak a varjak a Marosparton, este pedig visszamentek a báró erdejébe.

1923 őszén Pestre jött József Attila és *bankhivatalnoknak* állt be. Állítólag kitűnően bevált. Pár hónap múlva átlépett a könyvügynöki pályára és sikerrel beszélte le a vevőközönséget a rossz könyvekről. Jót pedig ki olvas? — Közben egyre-másra jelentek meg versei a pesti lapokban. Egyikért nyolchónapi fogházra ítélték. A Kúria azonban felmentette.

1925. januáriusában jelenik meg második verseskötete: Nem én kiáltok (Szeged, Koroknay). Aztán külföldre kerül és újra rikkancs lesz, most már Bécsben, mint egyetemi hallgató. Takarítási munkát is vállal, tanít és verseket ír.

Egy magyar költő pályafutása: *Volt kanász, szárazdajka, fahordó, kenyeres, cukrászfiú, hajósinas, kukoricacsősz, mezei napszámos, bankhivatalnok, könyvügynök, egyleti szolga, házitanító és újra rikkancs.* Próbált meghalni: *kígkővel, gázzal, kötéllel, bicskával, méreggel és vonatelgázolással.* Huszonhárom éves.

Literatura 1928. aug. *Németh Andor*

80. ÍRÓK ELŐADÓESTJE

A háború után sopánkodó hangok hallatszottak: vajon lesz-e hirtelen sugárba szökkent modern irodalmunknak méltó folytatása? Mostohább körülmények között alig nőtt fel még nemzedék, mint az, mely az iskola padjaiból került a lövészárokba s aztán hazajövet egy kifosztott, elbágyadt, érdeklődés nélküli országot talált. Ma este a fiatal, húsz-harminc éves írók legértékesebbjei léptek fel a Zeneakadémia dobogóján. Jelentkezésük eleven cáfolat a fönti kétségekre. Költőik, regényíróik, esztétikusaik egyaránt magas színvonalúak, magyarok s

emberiek, európaiak, a legszebb értelemben. Babits Mihály nyitotta meg az estét szárnyaló szavakkal. Komlós Aladár arról beszélt, hogy ezt az írói csoportot semmi sem fűzi egymáshoz, nincs programja, de még ezt sem hangsúlyozza, még a programtalanság sem összekötő kapcsa. Ignotus Pál okos dolgokat mondott a mai közönségről: a régi legalább sznob volt, ha könyvet olvasott, nem a könyvet élvezte, hanem azt a gondolatot, hogy könyvet olvas, de ez a mai közönség a sznobtalanság sznobja, azzal tüntet, hogy semmi komoly, mély dolog nem érdekli. Zsolt Béla keserűen szellemes fohászt intézett a mai olvasóhoz, mely voltaképp semmit se akar. Két költőnő verseit hallottuk: Török Sophiéit és Mollináry Gizelláéit. Mind a kettő nemesen egyszerű, mélyen járó. Költeményeiknek szívhangjaik vannak. Fenyő László, Rozványi Vilmos, Szabó Lőrinc, Sárközi György, Fodor József versei szerepeltek még a műsoron s a jelenlevők meggyőződhettek arról, hogy a fiatal költészet nemcsak tartalmas, hanem széles skálájú is. Erdélyi József megindító magyaros versei nagy hatást keltettek. József Attila, aki kitűnő és nagyon kedves előadó is, három költeményét adta elő. Ezekből valami mosolygó kedély sugárzik, megejtően. Komor András készülő regényének utolsó fejezetét mutatta be, mely telistele van jó megfigyeléssel, nem közönséges humorral. Kodolányi János kis rajza pompás. Ascher Oszkár Molnár Ákos, A betörő című szatirikus novelláját mondta el. A novella lélektani szövése, kaján emberismerete s az előadás ötletes frissesége tapsvihart keltett. Az est a mai magyar irodalom gazdagságának meggyőző, örvendetes tanúsága.

Pesti Hírlap 1928. dec. 15.

81. JÓZSEF ATTILA

A kollektív szociális programot vallotta magáénak eleinte, ez azonban kezdettől fogva kevés volt ahhoz, hogy igába tudja fogni temperamentumát. Fiatalos, feszülő izmokat érzünk verseiben, melyekben egyre több az öntudatlan önkeresés, a személyes érzelmi expanzió, mint a szociális kitárulás. Mohóság, egyszerre gyengéd és hetyke étvágy buggyan fel hangjában; szereti a földet, az embert, a szépséget s mindebből olykor sokat markol, de a költői ihletettség megérzik érzésein s mindig meg tud maradni tárgyai közelében, a líra természetes forrásainál.

József Attila. Szül. 1905. mint árvagyerek, nyomorogva, kalandos foglalkozások mellett végezte iskoláit s az egyetemet (Bécsben). *Verskötetei:* Szépség koldusa. Szeged. 1922. — Nem én kiáltok. Szeged. 1925.

A modern magyar irodalom. [1928] *Várkonyi Nándor*

82. NAPLÓJEGYZET 1928-BÓL, JÓZSEF ATTILÁRÓL

... Másik kiránduló-társaságunk: a Vágó család. Jóska, a nagy közgazdász, valóságos lelki fürdő, optimizmusával és a tájak szépségét meg a gonddal összeválogatott elemózsia ízét egyformán élvező természetével. A felesége, Vilma csúnya, okos kis asszony. Egyetlen leányuk, Márti sokat van külföldön; azt hiszem nem fér meg az anyjával. Mi születése óta ismerjük és szeretjük. Most éppen itthon van és együtt jár velünk. A Vágó-féle kirándulásokban végcél vagy közbeeső állomás gyanánt sűrűn szerepel Üröm, ahol több barátjuknak is van nyári házikója.

Ilyen ürömi kiránduláson láttam először Márti társaságában felbukkanni egy fiatal — 22—23 éves — költőt, József Attilát. Úgy látszik, szerelem kezdődik a két gyerek között. Attila furcsa, vékony, nagybajszú fiú. Proletár-sarjadék; valami baj történt vele a szegedi egyetemen, nagy gyűlölettel beszél Horger Antalról, akit én csak mint jámbor, bogarászó nyelvészt ismerek. Attila szívesen mutatja meg frissen született versei kéziratát. Sokat ír, s a legjobb versei (már pedig mindenkit legjobb teljesítményei szerint kell megítélni) egészen elsőrendű poétára vallanak. Egyébiránt maga sem titkolja, hogy korunk legnagyobb költőjének tartja magát, vele egyenrangúnak csak Illyés Gyulát ismeri el. Viszont, ha egy-egy hirtelen született és azon melegében megmutatott versét habozó arccal fogadja az ember, tüstént eltépi. Ez történt egy dobogókövi kiránduláson. Ebéd után Vágóné és Márti visszavonultak aludni a vendégfogadó különszobájába, a társaság többi tagja sétálgatott a hegygerincen. Attila egy padon ülve gyorsan rótta a sorokat. Két verssel készült el, mielőtt a hölgyek felébredtek. Nekem mutatta meg. Észrevette rajtam, hogy nem vagyok elragadtatva.

— Szóval: rosszak, — mondta és már tépte és gyűrte a papirost.

Ürömön viszont elmondott egy verset, amely valahogy ilyenformán végződik: „S gömbölyödő hasacskánkat nézegetjük hajnalba' —" ez csupa frisseség, egyszerű jókedv — bűbájos.

Találkozni szoktunk a *Századunk* asztalánál is, a budai Ilona-kávéházban. Vámbéry sziporkázó szellemessége magában is elég lenne, hogy odacsábítsa az embert. Ott van szerkesztőtársa Varró István, rendesen eljár Gönczi Jenő is, Csécsy Imre és még vagy tíz munkatárs.

Az Ilona-kávéház terraszán támadt valakinek az a tréfás ötlete, hogy költői versenyt rendezzünk: ki ír meg hamarább egy szonettet, amelynek tárgya: a kávéház kerek asztala, de bele van szőve Márti neve is.

Attila meg én álltunk versenybe. Abban a vonatkozásban, amelynek Molière bölcs mondása szerint „semmi köze az ügyhöz", én lettem a győztes, mert szonettem tíz perc alatt elkészült. Attila két perccel később futott be. Az irodalomtörténet szorgalmas részletkutatói számára idemásolom mind a két verset, de elébeírom saját véleményemet, amelyet az asztaltársaság jó ízléssel helybenhagyott:

— Ilyen az, amikor költő és tanár versenyeznek egymással.

Most jöjjenek a versek, a „befutás" sorrendjében.

Az enyém:

Artus királynak tizenkét lovagja
Büszkén ragyog kerek asztal körül.
Mögöttük a zord harci zaj elül,
Arcukról elmult a tornák haragja.

A költő már a krónikát faragja,
Dicsőítő szókat mindenkirül,
A tizenkét lovag nyugodtan ül,
A harcot most már ifjabbakra hagyja.

Nekik eztán csupán dicsőség jár ki,
De az ifjúság áll hátuk megett,
Szővén magában harci terveket

És mosolyog: csak pihenjetek már ti,
Álltatok tornát, harcot eleget, —
Mi meg akarjuk vívni az eget!

József Attiláé:

Óh kerek világ kerek asztala,
Éhesen ültem én melletted mindig.
Terülj most nekem, kezemből behinti
szürkeséged rózsák zuhataga.

Terülj most nékem. Ült-e valaha
eléd bosszús istent rendelő vendég?
És könyökölt-e így? Tudod-e nemrég
szívem vérfoltos abroszod vala.

És terítettem rajta mindeneknek,
faló farkasnak, öklendő ölebnek
s most itt révedek rajtad éhesen.

Mondd, megdícsérnél-e, ha szólni tudnál?
Vagy lábaiddal tőlem messze futnál,
hogy ne boruljak asztalomra sem?

Irodalomtörténeti Közlemények *Benedek Marcell*
1955. 3. sz.

83. JÓZSEF ATTILA

költő, szül. 1905. Apja szappanfőző, aki két évvel fia születése után kivándorolt, anyja mosónő, aki a nélkülözések miatt meghalt. A Gyermekvédő Liga kiadja falura és négyéves korában már disznópásztor. Volt kukoricacsősz, napszámos, cukrászfiú, fahordó, rikkancs, hajósinas, házitanító, banktisztviselő. Bölcsészetet hallgatott Szegeden, Bécsben, Párisban és Budapesten. Első versei 1922-ben jelentek meg. Kötetei: Szépség koldusa (1922), Nem én kiáltok (1925), Nincsen apám, sem anyám (1928). Verseinek jórésze a Népszavában jelent meg. Írásaiban valami természetes, derűs egység van. Versei a természettel, a korral, a szegénységgel, a világra fölvarrt minden bánattal való kollektivizmusnak apró kis époszai. Erőteljes, megvilágító hasonlatai, mint a kellő helyre hullott forró parázs, kiégetik egy téma összes lehetőségeit. Erős rokonszenv fűzi a munkásosztályhoz és sok versében vágyakozik egy mindannyiunknál szociálisabb ember szinte csak sejtett alakja felé.

Társadalmi Lexikon. 1928

1929

84. ÖSSZEFOGLALÓ PÁLYÁZATI JELENTÉS

a Napkelet 1928. évi vers-, novella- és tanulmánypályázatáról

Több mint négyszáz pályamű érkezett hozzánk az elmúlt év folyamán. Állandó pályázatot hirdettünk, mert nem annyira műveket, mint művészeket kerestünk. Kapcsolatot akartunk teremteni s teremtettünk is a pályázat résztvevőivel: a dilettantizmus akarnokait ismételten elijesztettük, a figyelemreméltókat bírálatunkkal új és új erőfeszítésre ösztönöztük. Sokan öt-hat füzettel is szerepeltek s akadt, akin az ismételt bírálat jóhatását negyedévről-negyedévre megfigyelhettük. Nem állítjuk, hogy nem ejtettünk el igazi tehetséget. Minket is korlátoz egyéni ízlésünk s a tehetséget fejlődése korai fokán sokszor csak retrospektíve lehet felismerni. Pályaművek elbírálásánál az egyensúlyozottság különben is jogtalan, de elkerülhetetlen előnyt szerez az az alkotó erő eruptív villanásaival szemben. Azonban melyik pályázat kérkedhet azzal, hogy mindenkinek megadta a magáét? Megelégszünk, ha azokért, akiket felmutattunk, nem kell szégyenkeznünk. Hisszük, hogy írók ők, a szó nemesebb értelmében is. Van-e köztük kivételes tehetség: munkásságuk fogja eldönteni.

A *verspályázat* résztvevői közt *Gulyás Pál* volt az, akinek egyre gazdagodó három füzete, szemünk előtt bontakozó forma- és képzeletkincse egymagában is kárpótolt a közel háromezer versenyző vers elolvasásáért. Biztos ízlésű, fejlett formaérzékű költő, képzelete gyöngéd s bár részletező, mindig messzire nyilal. Áhítatos lélek s utolsó füzete reményt nyújt, hogy hang- és kompozícióbeli egyhangúságából, mely tehetsége korlátának látszott, sikerül kitörnie.

E költemények mellett minden tekintetben megáll *Juhász Géza* egyetlen versfüzete, melyet első negyedévi jelentésünkben méltattunk. Azóta más folyóiratokban megjelent dolgozataival s önálló munkáival bebizonyította, hogy egyike az új írónemzedék érdemesebbjeinek.

Ismert nevű, általunk sokra tartott költők is beküldték verseiket. *Marconnay Tibor* két füzete, ha nem is éri el tulajdon legjobb színvonalát, több üdén színezett, eleven lendületű verssel gazdagította a pályázat anyagát. *Nagy Emma* eredeti villanású, a hangulatot spontán szerkezetté ömlesztő költeményeinek sokat árt szándékos, de mégis túlzott pongyolaságuk. Minden költeményében ott a letagadhatatlan

lírai-szikra, de sok a zavaró félrebicsaklás is. *József Attila* ciklusának csinált egyszerűsége mögött túlos fölényesség áll. Versei nem kényszerülten ilyenek, inkább ilyet is tud írni, ha akar. Műszögletességei nem őszintén naivak. Tehetséges költőnek nem elég meggyőző írásai.

A felsoroltakon kívül számos versfüzetben találtunk egy-két szép verset, sok megüti az átlagot. Itt csak Dsida Jenő füzetét emeljük ki. Szabad verseiben tagadhatatlan költői szemlélet és szuverén ízlés elegyedik Kosztolányi- és Bartalis emlékekkel. [...]

Áttekintve a pályázók gazdag során, igazságtalannak éreznők, hogy amint eredetileg terveztük, három ötszázpengős díjat adjunk ki. Úgy gondoljuk, jobban megközelítjük a méltányosságot, ha az egész 1500 P-t tíz részre osztjuk szét s három 200 pengős első, négy 150 pengős második s három 100 pengős harmadik díjat adunk ki. Első díjat kapnak: Dallos Sándor, Gulyás Pál és Juhász Géza. Másodikat: Arnóti Jenő, Just Béla, Szakáts László és Váczy József. Harmadikat: Marconnay Tibor, Nagy Emma, Thury Lajos. Külön dicséretben részesülnek: Dsida Jenő, Fehér Gábor, Gömöri Jenő, Hun László, Irtványi Gina és József Attila.

Az itt meg nem említett novellák és versek bírálatát harmadik negyedévi részletes jelentésünkben adjuk.

Budapesten, 1928. január 4-én.

Napkelet 1929. jan. 15. *Hartmann János, Németh László, Rédey Tivadar*

85. KRÓNIKA

A magyar irodalmi élet múltheti szenzációja a Baumgarten-díj kiosztása nagy port vert minden írói berekben. Így Újpesten is. (Itt megjegyzem, hogy valami naiv lélek múltkorjában Újpestet új Nagyváradnak nevezte a lehető legkomolyabb képpel [...])

Szóval az ifjú író és költőnemzedék fel van háborodva, mert az öregek szinte maguk között osztották fel a sokezer pengőt. Juhász Gyulát, Tersánszky J. Jenőt és Kárpáti Aurélt leszámítva, csupa idősebb s többé-kevésbé tűrhetően dotált állásban levő írók kapták a négyezer pengőket. A fiatalságot, az új generációt mindössze Erdélyi József képviseli. De kimaradtak Nagy Lajos, Szabó Lőrinc, Illés Endre, Pap Károly, Illyés Gyula, József Attila és még rengetegen, tehetséges, nyomorgó költők.

Azt természetesen nem kívánhatja senki, hogy száz részre aprózzák a díjat, hiszen így se jut egyre Dárius kincse, de azt merészeltük remélni, hogy elsősorban a harcos fiatalokat, a legelhagyottabbakat fogják

istápolni. Annál is inkább mertük ezt remélni, mert az alapítványnak nem kisebb ember a kurátora, mint Babits Mihály. A nagy költő, a nagy tudós, az öreg harcos. És mégis... [...]

Palota-Újpest 1929. jan. 26. *Acsády Károly*

86. A BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG IRODALMI ESTÉLYE

A Bartha Miklós Társaság 1929. február 27-én este 9 órai kezdettel rendezi a pesti Vigadó nagy termében első irodalmi estjét, amelyen a Magyar Föld íróit szólaltatja meg, azokat az írókat, költőket és művészeket, akik most rakják le az eljövendő magyar kultúra alapjait. Szerepelnek: Bányai Kornél, Boross Sándor, Erdélyi József, Féja Géza, Fodor József, József Attila, Illyés Gyula, Simon Andor költők, Bibó Lajos, Darkó István, Kodolányi János, Pintér Ferencz, Szabó Mária, Terescsényi György, Szigethy Endre, Németh László írók, M. Simonyi Mária, Medgyaszay Vilma, Bartos Gyula, Balló Elemér, Makláry Zoltán, Halmos János, Kósa György művészek. A MEFHOSz tagegyesületei illetőleg minden egyetemi hallgató számára 50%-os kedvezményes jegyet ad. Jegyek kaphatók továbbá Rózsavölgyi és Társa cégnél, az összes hangversenyirodákban és a Bartha Miklós Társaság helyiségében: Vilmos császár út 33. földszint 10. 1—8 pengős árban. A decemberi Bibó-estre megváltott jegyek érvényesek.

Kéri a Magyar Egyetemi Hiradó a MEFHOSz tagegyesületeinek vezetőit, hogy keltsenek érdeklődést az estély iránt az ifjúság körében, mert szeretnék, ha magyar író nemcsak a Lipótvárosból, Baumgartner [!] díjból de a vele egyazon vérű középosztályból is megélne.

Egyetemi Híradó 1929. febr. 18.

87. A MAGYAR FÖLD ÍRÓI ESTJE A VIGADÓBAN

Szép érdeklődés mellett szólaltak meg a magyar föld írói szerdán este a Vigadóban. Nem az induló irodalmi esték lázas titánjait láttuk, hanem általában az önmagával tisztában lévő, munkás írói és költői gárda mutatkozott be. *Baló* Elemér megrázó erővel és egyszerűséggel szólaltatta meg *Erdélyi* József verseit. *Borsodi*, a Vígszínház kiváló fiatal tagja *Féja* Géza és *Bányai* Kornél verseit interpretálta. *Medgyaszay* Vilmának őszinte és komoly sikere volt *Kodály* dalaival. *Bergmann* Teréz *Illyés* Gyula és *Fodor* József költeményeit szavalta. A hosszú és

értékes szerzői sorban külön ünnepelte a közönség *József* Attilának kedves és megható előadását; *Kodolányi* János novellája nagy hatást keltett, úgyszintén *Terescsényi* György jól megfogott, derűs és eleven novellája. Az új próza komoly képviselői közt ott volt *Pintér* Ferenc is humoros, érdekes írásával és ezúttal jó előadónak is bizonyult. *Simon* Andor is maga adta elő merész ívelésű verseit, míg *Bartos* Gyula, a Nemzeti Színház ismert művésze tragikus megértéssel szavalta *Boros* Sándor alkotásait. Az est esztétikai színvonalát nagyban emelte *Németh* László szerencsés ötletességgel, szellemesen megírt tanulmánya, *Szigethy* Endre tartalmas bevezetője. A zenei részt *Kósa* művészi opuszai adták, melyeket a szerző maga játszott ezúttal is feltűnést keltő osztatlan sikerrel. Az előkelő közönség, melynek sorai közt ott volt az irodalmi élet és a sajtó minden jelentős orgánumának képviselője, éjfélig kitartott, míg a hosszú műsor minden száma lepergett.

Budapesti Hírlap 1929. márc. 2.

88. DIE GEDICHTE VON ATTILA JÓZSEF

„Nincsen apám, se anyám": das ist der Titel des jüngst erschienenen Gedichtbandes des jungen Dichters Attila József. Es ist ein eigenartiges Buch, József liebkost die Sprache; er eröffnet in ihr neue Tiefen. Aber diese Schönheit ist spröde. Es ist keineswegs so, dass József sich, von der Erde losgelöst, in Gefielden himmlischer Grazie ergeht. Seine elementare Gestaltungskraft bündet ein persönliches Schicksal. Ein Enterbter und Ausgestossener, lebte er von Kind auf mehr mit den Dingen, der Erde, den Gewächsen und Elementen, als mit den Menschen. Und auch in seinen Gedichten redet er manchmal eine Sprache, die mehr die der Elemente als der Menschen ist. Es wird gewiss manche Leute geben, denen für diese Schöpfungen das Mass und das Verständnis fehlen wird. Andere werden sich an den skurrilen Bizarrerien des Dichters stossen. Aber es ist kaum möglich, sich der wildgewachsenen Schönheit dieser Sprache zu entziehen, die jungfräulich-volkhaft von der tiefsten Schicht der ungarischen Erde *entspriesst*. Es ist sehr selten, dass ein junger Dichter für den eigenen Erlebnisgehalt auch den eigenen Ton *besitzt*. Die meisten entlehnen Formungsmöglichkeiten und Sprachmusik zunächst vorbildlichen Meistern. Bei Attila József ist dies anders. Fast in allen seinen Gedichten ist er eigenartig. Im Ganzen wie im Kleinsten können wir seine Züge erkennen: zerrissen und rebellisch, schüchtern und spielerisch, ganz Volk, ganz Erde, ganz Spiel. Eine interessante lyrische Erscheinung.

Pester Lloyd 1929. márc. 2. *P. K.*

89. A BARTHA MIKLÓS-TÁRSASÁG MAGYAR FÖLD-ESTJE

1929. február 27-én a Vigadóban. Ez a lelkes magyar csoport — harcot indított a már-már túlságosan egyoldalú és a néplélektől hovatovább elszakadó városi intellektuel-kultúránk ellen. Eddig csak vitaestélyeken szólalt föl a magyar föld érdekében, ezentúl kultúresteket is rendez, hogy a nép szellemében dolgozó írókat, költőket közelebb hozza a magyar közönséghez.

Versekkel, novellákkal egy egész kis írói gárda szerepelt az első, jólsikerült estén. Csupa fiatalok, de legtöbbjük már nem ismeretlen az irodalom barátai előtt: *Erdélyi* József, *Boross* Sándor, *Terescsényi* György, *Kodolányi* János, *Pintér* Ferenc, *József* Attila, *Simon* Andor, *Illyés* Gyula, *Féja* Géza, *Bányai* Kornél, *Barthos* Gyula, *Somody* Pál, *Baló* Elemér színművészek és *Bergmann* Teréz a költők legjava verseiből szavaltak. *Kósa* György *Bartók* Béla régi táncdalai közül játszott s néhány saját szerzeményét is bemutatta. *Medgyaszay* Vilma *Kodály*-dalokat énekelt. *Németh* László *Nép és író* c. tanulmányát olvasta fel, mely a *Napkelet* múlt számában jelent meg. Hangulatos bevezetőt mondott *Szigethy* Endre, a *Bartha Miklós-Társaság* irodalmi elnöke. Beszédéből megjegyeztük ezt a néhány szép magyar szót: „*Olaszországnak örök városa van, nekünk, magyaroknak: egy örök falunk.*" Az estély erkölcsi sikere biztató ígéret, hogy a magyar irodalom barátai ezentúl nagyobb érdeklődést fognak tanúsítani a *Bartha Miklós-Társaság* nemes törekvései iránt.

vl.

Napkelet 1929. márc. 15.

90. JÓZSEF ATTILA: NINCSEN APÁM, SE ANYÁM

A mai fiatal költők javarészének gerinctelenségét s talajvesztettségét látom abban, hogy a civilizatórikus városból olyan területre menekülnek, melybe gátlón beleivódott a múlt: a faluba. S a falusi életnek csak olyan jelenségeire rezonálnak, melyek a „régi szép idők" gyökereiből táplálkoznak. Ezzel a véleménnyel nem állok egyedül s tudom, nem én vagyok az első, aki ezt leírja. De amíg legtöbb elvbarátomnál ez egy dogmatikus elhárító gesztussá fajult, addig én nem vagyok hajlandó mindenkit gerinctelennek kikiáltani, aki a falu életéből meríti mondanivalóit. Legkevésbé József Attilát.

Mindenki csak önmagát adhatja. Senki nem tagadhatja le igazi énjét s a földtől, melybe búzamagot vetettem, nem várhatom, hogy

füstölgő gyárkéményeket teremjen. Más az aszfalton nevelkedett fiatalok nosztalgikus vágyakozása a könyvekből ismert „természet" után s más az a költő, kinek szavaiból a föld nehéz párája tör elő. József Attila az utóbbiak közé tartozik. Őszintesége ma talán páratlan a fiatalok között. Embersége elválaszthatatlanul egy költészetével, nem vers-sémákon keresztül látja a dolgokat, hanem a dolgok már mint vers jelentkeznek benne. S ezért, bármit írjon, az sohasem hat a megírt tárgy durvaságával vagy nyegle finomságával, mert bármi legyen is az, elveszti külön jelentőségét s már mint csak vers él.

Absztrahál tehát József Attila? Nem, mert ezekben a versekben a maga teljességében kinyílik a költő furcsa és rokonszenves embersége. A „Nincsen apám, se anyám" nem színfoltokat ad egy életből, hanem a költő igaz, őszinte önéletrajzát s csak a dogmák rövidlátói olvashatják ki ebből a kötetből ennek ellenkezőjét.

József Attila költészetének is minden bizonnyal megvannak a hibái, de én itt csak a költészetében rejlő játékos adottságokról akarok beszélni. Soha könnyelműbb írásokat nem olvastam, mint az ő versei. Csak a kellő rutin kell hozzá, — s ez megvan nála —, hogy a forma, mellyel most dolgozik, elvonja az élettől, csengettyűvé váljon, hogy minden érintésre pajkos kedvvel csilingeljen. Ez ma még nincs így, de ha nem vigyáz eléggé, ha megkábul írásmódja kedvességétől — így lehet. Versei annyira fülbemászóak, hogy egyszeri olvasás után is kívülről tudja őket az ember, de rossz érv József Attila mellett, hogy zenei hatásuk miatt, mert sem Bach, sem Bartók zenéje nem fülbemászó. Ha verseiben van is zenei elem, úgy ez inkább melódia, mint ritmus.

Könyvének legjelentősebb része a „medáliák"-sorozat. Itt bontakozik ki legigazabban József Attila költői egyénisége s formaművészete is itt a legtökéletesebb. A medália-sorozat két különösen szép részletét kell idéznem itt:

jéglapba fagyva tejfehér virág,
elvált levélen lebeg a világ — —

és:

hogy széles ajkam lázba rezgve ring
s fecskék etetnek bogárral megint — —

Néhány szabadversét valami keresetlen naivitás s primitív döcögés jellemzi. Tiszta, egyszerű érzések kimondása. Legsikerültebb közöttük a keményveretű „Kovács".

József Attila költő, akkor is, mikor gépek termelik a verseket, ő énekelni tud, amikor már a madarak is berekedtek.

Munka 1929. márc. *Zelk Zoltán*

91. EGY KÉSZÜLŐ ÍGÉRET NEVÉBEN

Tizenöt fiatal író közös előadóestét tartott a minap a budapesti Zeneakadémián, névszerint: *Erdélyi* József, *Fenyő* László, *Fodor* József, *Ignotus* Pál, *József* Attila, *Kodolányi* János, *Komlós* Aladár, *Komor* András, *Mollináry* Gizella, *Molnár* Ákos, *Rozványi* Vilmos, *Sárközi* György, *Szabó* Lőrinc, *Török* Sophie, *Zsolt* Béla. A felsoroltak, mint az olvasó bizonyára észrevette, a háborúutáni írónemzedék azon tagjai közül valók, akiket a népszáj konzervatíveknek, sőt Nyugat-epigonoknak csúfol...

Az estét *Babits* Mihály szép szavai nyitották meg; utána, az est szereplői nevében, e sorok írója a következőképpen próbálta megmondani, mi az a közösség, ami a látszólag véletlenül összeverődött, de valamiképpen belülről is összetartozó írócsoportot egymáshoz fűzi: [...]

Komlós Aladár

Századunk 1929. márc.

92. CSODABOGÁR

Egy fiatal költő — *József* Attila — írja tulajdon szülőanyjáról a *Nincsen apám se anyám* c. verskötetben (6. l.):

Megszült Pőcze Borcsa,
kit megettek a fenék,
gyomrát, hasát sorba,
százláb súroló kefék.

(Ennél szebbet és okosabbat is írtak már fiatal költők az édesanyjukról.)

G. P.

Széphalom (Szeged) 1929. márc.

93. IRODALOM NAPLÓ

Legyen szabad egyszer egy ma igen népszerűtlen műfajról is megemlékezni itt: a versről. Egy József Attila nevű fiatal költőnek jelent meg mostanában „Nincsen apám sem anyám" címen verseskönyve. Kiforratlan könyv, nagy ígéretekkel és nagy belső veszedelmekkel; Kassákkal elrontott Csokonai; József Attila a kelleténél jobban tudja, milyen eszközökkel főzi meg olvasóit s visszaél velük; a közvetlenségét és üdeségét hangsúlyozza, holott alig van költő, aki annyira kiszámítaná a

verseit, mint ő. S mégis: ennek a költőnek új hangja van, dalos friss jókedvű kamasz-hangja, a nyelvének egészséges konkrétsége, meglepő és jóleső a szimbólumokkal agyonterhelt, fülledt új költészet után. Íme egy apró mutatvány:

DALOCSKA

Mikor a szeretők veszekednek,
akkor hajlongva magasodnak,
mikor a földdel ölelőznek,
akkor a földdel elsimulnak.

Énekeljünk:
haja ha!
Bömbölődjünk:
Böm-böm-böm!
Susogjunk, hogy
sususu,
üss egyet a
hátamba!

Képes Hét (Prága) 1929. ápr. 21. *Komlós Aladár*

94. ÉHSÉGEK HETYKE POÉTÁJA

József Attila: Nincsen apám, se anyám. Versek

Hatvan vers, néhány antológiába kívánkozó, több csinos, néhány érdekes formakísérlet megmosolyogni való kisiklásokkal s megindító szívhangokkal. Mögöttük egy igen makacs élet kontúrja, amilyen élesen ritkán vési ki fiatal költő a magáét. Mingyárt meglátjuk közelebbről is, milyen szemérmetlenül őszinte magamegmutatás ez, milyen veszedelmes közelségébe kerül néha a trivialitásnak s milyen zsonglőr-ügyességgel (aminek a veszélye nem kisebb) kényszeríti formába magát. Ez különbözteti meg sok társától, akik életük rendjét eleve a költőiség távlatából nézik, ahonnan pöttyei és dudorai felolvadnak a felvétel alaptónusába. Itt az ellenkezője történik, ami nem szól a költő javára, de ellenére sem, hanem elkerülhetetlen következménye annak az alapvető sajátosságnak, amellyel a maga és mindenek életét érzékeli. Mint csak kevesen, arra született, hogy az életről való reflexiók helyett magát az életérzést fejezze ki, mégpedig úgy, hogy ő abban mindenestől jelen van s görcsösen ragaszkodik ahhoz a paradoxonhoz, hogy ahol más a közlésre érdemessel beérné, ott külön hangsúlyozza a maga pörsenéseit s a

költészet látószögéből extravagáns szeszélyességeit. Ez olyasvalami, ami az alkotás szempontjából közömbös, sikertelenség esetén pedig úgy hat, mint amikor a kés megbicsaklik a tányéron; a költő szempontjából annál indokoltabb, mert hiszen melyik költőnek ne volna az a legtitkosabb vágya, hogy minden egyes versébe, de lehetőleg sorába, sőt szavába beleadja magát, összecserélhetetlenül olyannak, amilyen, minden emberi esetlegességével együtt? Ez tehát a költő legszemélyesebb magánügye, amelynek csak sikertelensége bosszantó, mert ha sikerül, észre nem veszi senki, legkevésbé pedig az újtípusú versekben, ahol a belekényszerített valami már az érzésben is mint szó jelentkezett.

József Attila ebben a könyvében háromféle formával kísérletezik: a művészivé emelt népdallal, az impresszionalista költő szonettritmusú soraival és azzal a japán haikai-ra emlékeztető négy- vagy nyolcsoros verssel, amelyet ő némi magyarkodással medáliának nevez. (A fejlődés rendje a felsorolt, amit a versek csoportosítása összemos.) Dalformájú versek, köztük a megérdemelten népszerű „Tiszta szívvel", a gyűjteményt megelőző évekből valók. Leggyengébb ő az egyéniségéhez csakugyan kevéssé illő célzásos és sejtetéses Nyugat-hangú versekben, amelyeknek gyengédkedő kifejezésmódjához érezhetően csak szerelmi zsibbadásaiban simul. Mihelyt magára eszmél, ismét visszanyeri hetyke önbizalmát, fütyörésző derűjét és mélységes indifferentizmusát. Ennek a ritkán cinikus, ritkán kesernyés, többnyire megbocsátó indifferentizmusnak alapzöngéje kíséri végig a kötetet, ez az a *primus movens*, amely életérzését és ennek következtében állásfoglalásait megszabja. Ez a mélyen vallásos, inkább pogány, mint keresztény, pontosabban szeretettel átitatott pogány életérzés az, ami ebben a tárgykörében oly földhöztapadt és formájában gyakran chansonszerű költészetet annyira nemessé teszi, hogy éppen a leghányavetibb, legodavágottabb versekkel emlékeztet Villonra, a vágánsköltők legnagyobbikára. Az istentelen nyomor sokszor felpanaszolt talajából fakad ez a költészet s — csodák csodája — nevető virágokba bomlik. Miféle mentőöv az, amely ezt a minden szörnyűségeket megpróbált sihedert a saját irtózata fölé segíti? Kétségkívül az a mélységesen derűs, egységes életérzés, amit fentebb indifferentizmusnak neveztünk. Dogmamentes, semmivel sem garantált hit ez, a költő sajátos konstitúciójából fakadó, amelyet nagyképűség volna filozófiai terminusokba foglalni. Annyi bizonyos, hogy *egy* nevezőre tudja hozni az életjelenségeket, *jenseits von Gut und Böse* s valamennyihez egyformán ragaszkodik. A húszéves ifjú narcizmusa lenne ez csupán, aki minden történést pozitív előjellel lát el, amiért vele történik? Nem szükségszerűen ez, hiszen a bánkódás narcisztikusabb jelenség, mint az öröm. Valószerűbb, hogy az új életérzés hangja szólal meg itt először határozottan: az Én tompa korlátait ledöntő, a környezet determinációját tagadó, minden bajnak fölébekerekedő új

lélek. „Bajom sem lesz többé, lelkemmé lett mindahány", mondja a költő és többre és másra gondol ezekkel az egyszerű szavakkal, semmint első hallomásra vélnők. Két lehetőség közül — a *Népszavá*-nak írni, vagy mindenüvé — ez a költő a harmadik lehetőséget választotta; szeretet-reméltónak találni a nyomort, mint az élet dekoratív pikkelyét, fölényesen gúnyt űzni belőle, hol közelről nézni, hol csodálatosan messziről, szeméremből el nem hallgatni, hatásvadászatból nem kérkedni vele, frázisba nem dagasztani, közös sorssá el nem keverni. Hazafi Veray János élményeiből Gongora márványvirágait kovácsolni ki.

A Népszavát említettük fentebb s rögtön kimagyarázzuk a szavainkat. Elvileg el lehet képzelni olyan költőt, aki nyomorélményeit uccára-késztető hőfokkal fejezi ki; mégsem tartom véletlennek, hogy ilyen költő eddig nem jelentkezett s a lázadásra tüzelő versek kivétel nélkül rímmel vagy sorbatöréssel nemesített prózák. Hogy ez így van, annak a költő pszichéjében látom igen egyszerű magyarázatát. Aki lázít, annak gyűlölnie kell az őt környező valóságot, sőt önmagát is, mint ennek a valóságnak részesét, s csupán meggyőződéseivel lehet azonos. A költőt azonban semmivel sem teszi költőbbé a meggyőződése, sőt gyakran bénítja. Még nehezebb kitépnie magát a valóságból, hiszen a valóság az ő esetében több, mint környezet; ha valaminek, térbe vetített szerveinek tekinthetjük környezetét, amellyel él és lélekzik. Belátása szerint lehet gyűlöletes a környezete (s melyik hallgatná el, ha annak tudja), érzéséből azonban époly kevéssé tépheti ki, mint ahogy nem tépheti ki a szívét vagy a szemét, ha élni akar.

„Jóról és rosszról nem gondolkodom", jelenti ki egyhelyütt s csak kevéssé kellene biztatni, hogy a rossz valóságot egyáltalán tagadja. Pedig személyes életkörülményeit, amelyek egyáltalán nem rózsásak, újra és újra felemlegeti. Már az írás elején mondottuk, s itt a helye, hogy újra rámutassunk: kevés költő viszi bele olyan minden átlag-olvasót megbotránkoztató névennevezéssel a maga közvetlen életszféráját a verseibe, mint József Attila. Bizonyos, nagyon emberi körülményekről, amelyek kizárólag személyére vonatkoznak, úgy emlékszik meg, mint általános érdekű, szinte mitikus eseményekről. Ritka versében mulasztja el megemlíteni, milyen sokra becsüli az eledeleket. Ámde étel-ital az élet esszenciáját jelenti József Attila lapjain, a testi valóságnak, az élet teljének egy szóba sűrítését. (Ha rosszmájú lennék, azt mondanám, mint más költőnél a nő.) Sajátossága, hogy egy-egy szó a legbonyolultabb lelki élmények hordozója nála, mint Picasso képein a pipa, vagy a lant. S fordítva: legerőteljesebb versének legnagyobb emelkedésében a fekete vadezüst vihart: rotyogó bográcsnak látja. Mert ennél a költőnél elválaszthatatlan a triviális és a magasztos, s ahogy Aischylosnak minden szörnyűség eb, úgy József Attilának minden jó — étel és minden rossz — éhség.

Barátommal egy ágyban lakom,
Nem is lesz hervadó liliomom,
Nincs gépfegyverem, kövem, vagy nyilam,
Ölni szeretnék, mint mindannyian.

S míg gőggel fortyog a bab és sziszeg,
Főzelékszínű szemmel nézitek,
Hogy széles ajkam lázba rezgve ring,
S fecskék etetnek bogárral megint.

Ebben a versben a sűrített verstechnikáját mutatjuk be. Minden szó magát jelenti, szó szerint s erkölcsileg egyenlő értékű, mint minden dolgok szívelése, igazi *concordia;* másodszor minden szó poétikus, vagyis belevonja asszociációs körébe a hozzátartozó konkrétumokat s konkrét jelenetté tömörít egyébként csak reflexióval vagy pátosszal megrögzíthető lelki folyamatokat. S így tér vissza fokozottan a költő kedves bogarassága, amint mindenáron villogóvá, sűrűfonatúvá, mindent magábafoglalóvá kovácsolná négysorait s ezt a képek sokszor értelemkivető pergetésével cselekszi. Az érzésről, amely e finoman konstruált verseket fűti, nem kell már újat mondanunk. A tartózkodás és a szemérmetlenség furcsa öntvényei ezek. *(C'est un simple doublé d'un raffiné.)* Egészen közel visznek családi körülményeihez, apró ügyeihez, és mégis mintha mindezt üveglap mögött mutatnák fel emailzománc alatt „borostyánkőbe fagyva", mint a költő mondaná. A visszaemlékezésben azonban ez a dermedtség feloldódik s a vers, az egységben tartott sokszerűség — az elefánt, a légy, a kova, a bolha, a cincér — mozogni kezd. Az sem véletlen, hogy ez az állattal-növénnyel összebújó közösség, a szívnek és intellektusnak ez az ázsiai melegsége éppen a japán vers technikájához jutott el. Szavainak ritkásán gyengéd őzek lépkednek, hímzett, tarka háttal s barna szemük lágy pillantását nem lehet elfelejteni.

Literatura 1929. ápr. *Németh Andor*

95. „MAGYAR FÖLD" EST A VIGADÓBAN

Kevés híján tíz szomorú esztendő szaladt el, de az ellenforradalom nem akarta megoldani a föld, a falu összecsomósodott problémáit. Inkább csak kiélezte az amúgy is szembetűnő ellentéteket, gyorsította az ütemet, mely a kifejlés felé való menetét jelezte. A vaksi és tanulatlan társadalmi rétegeket nem tanította meg arra a színtiszta igazságra, melyet a munkásosztály a lezajlott forradalmakból egyszer s minden-

korra megtanult: a falu, a föld tűrhetetlen állapotának teljes megújulása nélkül nincs országépítés, nincs egységes társadalom. Fölvilágosító iratok, könyvek, irányító cselekvés helyett azonban rakéta-szavakat eregetett az ellenforradalom. Ezekkel azután legkönnyebben a középosztályt sikerült megtévesztenie. Főképpen „kultúrnacionális, meg vallás-védelmi" jelszavak váltak be. Viszont a falun a parasztság különböző rétegeiben, még a legkáprázatotóbb jelszava is kudarcot vallott immár: a földreform. És lassan, lassan mindenfajta csillapító módszer csütörtököt mond. Egyre jobban belekerül a falu is a társadalmi és politikai harcok középpontjába. A parasztság gazdasági állapotának vigasztalanságára élesen rávilágít egyik dunántúli kisgazda levele, melyet nemrégiben küldött a Pesti Napló szerkesztőségének. Csak néhány sorát iktatom közbe: „. . . kezdem Kovács Mihállyal. Van 2 magyar hold földje és hozzá 3 hold ún. proletárföldje, amit a földreform révén kapott. A buzgó emberek közé tartozik itt. Adóját azonban nem tudta kifizetni, végrehajtást vezettek ellene 160 pengő erejéig. Más lefoglalni való nem volt, csak a városban szolgáló leányának a havi 30 pengő fizetésből beszerezgetett kis ágyneműje. Hogy ezt el ne vigyék, Kovács 160 pengőt vett fel a Hitelszövetkezettől. Váltóadósságra elment 3—4 hold földje. Most aztán elmehet napszámosnak. Itt van ez a Horvát Imre, becsepeg házába az eső. Ennek 60 pengő adóhátraléka volt 3 hold proletárföldje után. Nem volt tőle mit elvenni — csak a szekere meg a lova. Ha nem tudja visszaváltani, napszámba jár."

Már most: persze, hogy érdekelt, vajon az öles plakátokon hirdetett „Magyar Föld" estén tükröződik-e legalább valamennyire mindez. Kibuggyanik-e a sok szó, haragvás, sírás, mely esztendők során egybegyűlhetett a seregnyi író-lélekben is. Mert egész sereg fiatal írót jelzett a Bartha Miklós Társaság plakátja. És kell is — vélekedtem —, hogy akadjon legalább egy-két fiatal író, akit nem a hallgatás kötelez, de a szó, akit a valóság képei serkentenek, akit ezernyi szál fűz a béresházhoz, vagy a kubikos-vityillóhoz. Talán megmutatkozik valamelyik közülük ezen az estén és a rengeteg elmondatlanból elmond egy estére valót. Mert tudjuk: rengeteg falusi, pusztai, paraszti titok vár kipattanásra. Mert valljuk: előbb-utóbb meg kell teremtődnie a munkásosztály meg a parasztság kultúrközösségének, a fölszabadulásért folyó harc során. Csak ez a kultúrközösség válhatik azután a változások bekövetkeztével: egyetemessé, párhuzamosan az osztálytagozódás fokozatos megszűnésével.

Meg aztán érdekelt az is, vajon a Bartha Miklós Társaság valóban komoly erőt és megmozdulást jelent-e az egyetemi ifjúság meg a középosztály egy-egy rétegének körében.

Hát hamarosan kiderült minden. A Társaság irodalmi elnökének megnyitó fogadkozása az ellenforradalom rakéta-szavainak ke-

verékéből állott. Harsányan kiáltotta bele a hatalmas, szinte kongó terembe: „állj-t parancsolunk a proletárkaszárnyák kultúrájának. Magyar földön csak magyar kultúra lehet". — Gondolom: ezzel egyszeriben sikerült eltüntetnie a magyarság osztálytagozódását, sikerült megszüntetnie az osztályok elkülönült életét és a proletárkultúrát is sikerül majd egykettőre kiirtani. Úgy látszik, addig segíteni szándékozik néki ebben többek közt József Attila is, akinek még nem is olyan régen minden rendű és rangú proletárlap közölte írásait. Mostanság beéri azonban már tetszetős formával, kevés, sokszor semmi mondanivalóval, pillanatnyi sikerek szerzésével itt is, ott is, a régebbi bátorság és becsületes harc helyett. Leginkább Kodolányi Jánostól vártam, hogy valóban a falu leheletét, gondolatait, vágyait hozza majd. Tarsolyában azonban nem volt más, mint egy pontos és ügyes rajz, egy szegény öregasszony portréja, de morzsája sem a falu eleven és sajgó problémáinak. Azután a többiek, Erdélyi József, Simon Andor, Illyés Gyula (róla voltaképpen nem is szólhatunk: mostohán bánt vele a szavalóművésznő!). Mindegyike többel, mással tartozott volna származásának és képességének egyaránt. Pintér Ferenc regényrészlete tisztán mutatta gazdag szatíra-forrását, tehetségét, mely míg szemléletének kiforrott volta hiányzik, nem tud kibontakozni teljes egészében. Németh László volt az egyetlen, aki felolvasásában kimondta és nem rejtette véka alá fölismerését, ami szerint igenis osztályharc folyik a faluban. De mi lesz ebből, — kiáltotta aztán megrettenve, de a feleletet nem tudta megadni sem ő, sem a t. közönség, sem írótársai.

A műsor többi számáról, az este többi szereplőjéről nincs is mondanivalónk. Annyira érdektelen volt, annyira távoli mindattól, amit a csalogatónak szánt jelző ígért, de amit aztán este be nem váltott.

100% 1929. ápr. *g. l.*

96. JÓZSEF ATTILA

Mindig kultúrfölényről hallunk. Arról a szerető ápolásról, mellyel hazánk talentumait a kultuszkormány dédelgeti s amelyre íme most a talentum maga adja meg válaszát. Versben, amely így hangzik.

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húszesztendőm hatalom,
húszesztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

Attól tartunk, hogy az a kultúra, melyet hivatalos bel- és külföldi palotáinkban tanítanak s azok az állítólagos tehetségek, akik azokban kifejlettek, műveik hatásával együtt már rég porladni fognak, amikor ez a vers még szólni és beszélni fog egy letört ifjú nemzedékről, amely a háború utáni korszakot Magyarországon végigélte. A jövendő Hyppolite Taine-je föl lesz mentve az alól, hogy apró emberi adatkákból rovogassa egybe katasztrófáinkból fejlett és katasztrófákba fejlő szerencsétlenségünknek történetét. Az a fiatal költő, aki leírta, hogy húsz esztendejének roppant hatalmát el kell adnia, aki tiszta szívvel betör és — ha kell! — embert is öl, — aki így elkiáltotta hol vörös, hol fehér, hol legitimista, hol szabadkirályválasztó, de minden esetben és minden párt szolgálatában egyformán nyomorgó ifjúságunknak énekét, — az négy dacoló strófába sűrítve eldalolt minden szörnyűséget a historikus elől.

De ez a vers nem csupán dokumentum. Hanem vers is, mégpedig a legjavából. Azoknak, akik magyarost akarnak, nos hát magyaros is! Tiszta, mint zsolozsma, és hetyke, mint káromkodás: igazi magyar ének.

József Attila nevét meg kell jegyezni. Már csak ezzel a tizenhat sorral is gondoskodott róla, hogy a magyar századok el ne feledjék. Apró kötetének ez a valóban korszakos költemény adta a címét: *Nincsen apám, se anyám.* Hatvan oldalon fölöttébb nyugtalanul ficánkos asszociációk csapkodnak a kötetben. De a fiatal költő egyes darabjaiból, melyeknek strófái olyan erővel teljesek, egyelőre mintha még hiányoznék itt-ott az összetartó erő, — amint azt néhai jó Beöthy Zsolt mondaná, az egység, a kompozíció. De a vibráló dalok közt mindenütt olyan képek, fordulatok, szakaszok, hogy az ember örömmel kiált föl: Ejnye beh tehetséges! — Ím ez a diákos móka:

Hosszú az Úristen,
rövid a szalonna,
nyavalyás a szegényember,
mintha gazdag volna.

Ez a transzcendentális borzongás:

Jéglapba fagyva tejfehér virág
Elvált levélen lebeg a világ.

És a magyar anyaföld fiának ez a szerelmes esengése a nőhöz, hamisítatlan agrárvallomás:

Őrizlek kérő tenyerekkel:
búzaföldekkel, fellegekkel.

József Attilának tulajdon lelke, saját szólása és külön kötése van. Még rímelése is, nem keresettül, de bizarrul egyéni. S hogy e hetyke fiú vad Brueghelisségétől, betyáros hejehujázásától, suhanci füttyétől milyen hatalmas skálát fog át egészen a meleg, sőt animális gyöngédségig, azt tán a legjobban ez a vers bizonyítja:

FIATALASSZONYOK ÉNEKE

Pihés, huncut, görbe állunk,
formás fejünk, fürge lábunk, szép egyenes fejér hátunk
meg a szemünk, meg a szánk,
Táncos-hajlós lángot rakunk, sütünk, főzünk,
s hogy az arcunk tüzesedik, a kalácsnak kényesedik,
fényesedik fonatja.
Kelleti magát a szél is, nyílnivaló gyönge mellünk tapogatja,
jószágunkat terelgeti, kerek szoknyánk emelgeti,
lobogtatja.
Takarítunk, törülgetünk, a hajunkat kontyba kötjük,
lépegetünk, úgy ringatjuk, mint kakas a taréjját.
Hűs derekunk hintázása, karunk-farunk hullámzása,
mint harmatos, magos fűben tíz-húsz kövér víg gyerek
sivalkodva, meztelenül, ha rakáson hempereg.
Hogy az urunk megjön este, mosdóvízzel vacsorával, csókkal várjuk,
ingerkedünk, játszadozunk, csicsítjuk, ha bajjal van,
egész éjjel ölelgetjük
s gömbölyödő kis hasunkat nézegetjük hajnalban.

*

Ide írjuk a prózát is: József Attila verseskönyve kapható a Mentor-könyvkereskedésben, ára 1 pengő 50 fillér.

Magyar Hírlap 1929. máj. 26.

97. „NINCSEN APÁM, SE ANYÁM"

József Attila verseskötete

A sokutú élet legbajosabb dűlőit, 24 éves fejével, József Attila már végigjárta és mindig a szegény emberrel és annak bajaival találkozott. Sok koldussal együtt morajlott benne az elkeseredés, ha a nihilre gondolt és harmadnapos éhezések után „tiszta szívvel" betörni és embert ölni akart. Sokat küzködött szenvedve a munkával és sokat szenvedett, mert nem dolgozhatott. A fájdalmak csordultak meg benne a kibeszélésig, amikor első versét eldalolta, amikor nagyot sóhajtott az álmodozáson: ha én volnék az Úr az Úr helyett, nagyon szeretnének az emberek. Így érte tetten a saját szívében az Istent, aki „püspököké mégis, rábízná pedig siralmas dolgát a szegény is". Mint a tűzkazalról szerteriogatott pernye, szállong benne elhullott kedve megfagyott örömöknek. Kedvesének ajándékos kedvében mindig csak annyit tudott dúdolni: mért görbül kicsikém a szád? új inget gondolok reád. Tallózó hiteit rögtön összeszedi és kihúzza elfáradt magát, amikor a jövőről szól és városdaloló győzelemről álmodik. „Bár érez vasszuronyokat, melyek husába vágnak, behunyva szemét rétjén szántogat egy jobb szikű világnak."

A folytonosan fölötlő nyugtalanság, a fészkelődő feszengés minden kínálkozó megoldás előtt, az a keserű grimasz, amely legtöbbször kamaszos fölfortyanásokban és nem mindig a hangulathoz illő hányavetiségben jelentkezik, kirívóan a szociális képtelenségek kínzó feszülésének eredménye. A nélkülöző ember szegénységen való, hol halk, hol dühöngésszerű morfondírozása és önmagát nyugtatni akaró fölénye, néha meglepően vad kifejezésekben, máskor pedig az ebakibánja legénykedésében merül ki. Az elszáradt ínyű ember folyton fölrémlő víziói harapnivalókról, találkoznak a nőkínálta gyönyörűségek háremízű megemlékezéseivel és pantheisztikus megnyugvásokkal. Mint akit megtépett már minden vihar és nem érzi a szemérem értelmét, gátlás helyett fölturkált közvetlenséggel jeleníti elénk keserves látomásait.

A kukoricacsősz és a kenyeresfiú, az egyetemi polgár és gourmand, a neoimpresszionizmus és a képversek keveredése egy sajátos töményítésben. A megbotránkoztatásban József Attila elkövet néhány, legalább is bocsánatos vétket. A kacajok üde foltjai, a bujkáló erotika

tüzei csupa egészségbe olvadnak. A vidám kóborlások emlékei a mezőről és a hónaposszobákból, a kávéházak feketekávés éjszakai kínlódásai összeérnek ebben a füttyöskedvű, hallatlanul fölvillanyozó, csupa fiatalság, tavaszszagú lírában. Annyi benne a hozzánk közeljutó melegség, féktelenkedő jókedv, hamvas báj és derűs szemlélet, hogy a sorok, hasonlatok és hangulatok ritmusa jóleső fölüdüléssel öntenek el bennünket. Van néhány teljes zengésű, tartalomban és formában egyaránt kiválóan megtalált és megoldott verse, mégis még nem találta meg önmagát. Kár kacérkodnia a nyugatos „differenciáltság" zsákutcájával. Most, még ha lázad is, csak a szétdobált részekben vannak erős színei és sokszor rajtakapjuk az eredetieskedésen. Az ifjak között pedig ő a legtöbb reménység jogos várományosa. Csak meg kell maradnia önmaga mellett.

Népszava 1929. máj. 29. *Nyigri Imre*

98. JÓZSEF ATTILA: „NINCSEN APÁM, SE ANYÁM"

(Genius, 1929)

A nép dala az, ami visszhangozik ezekből a versekből, sokszor leginkább még a hányaveti falurossza dala. Mindez, persze, a jó értelemben. Az igazi népdalok mélye, őszintesége, hirtelen asszociációja, látszólagos könnyedsége, de semmiesetre se könnyűsége, egyenrangúsága mindennel a természetben: ezek József Attila verseinek jó oldalai és ezért lehet ezeket a verseket szeretni.

Szeretni lehet ezeket a vadvizeket, amelyek, íme, váratlanul buggyannak és meglepő változatossággal kis vagy nagy halakkal, kaviccsal vagy sima homokkal, hínárral vagy tiszta virággal teltek. Mindig azonban, vagy legalábbis majdnem mindig: önmagukat adják, azt, aki írta őket, nemigen van mesterkéltség bennük. És ami van és ahol van, ez az, ahol és ami József Attila legnagyobb veszedelme. Oly könnyűséggel és könnyedséggel váltogatja a formákat, cserélgeti a szabad és rímes verset, a nehéz és könnyű képeket, a hosszú lélegzetű withmanos sorokat és a petőfies csengettyűzést, hogy könnyen rátévedhet éppen a csak-forma-csinálásra, mint ahogy ebben a kötetében is van néhány verse — kis mennyiség a többi jó között —, amik az affektáció jeleit mutatják. Játék már ez a pár vers, ügyeskedés rímekkel és képekkel és csilingelés, meglehetős üres csilingelés. Nem kétséges, hogy az ügyeskedésre való csábításnak József Attila ma már inkább tud ellentállni, mint előbbi, „Nem én kiáltok" című kötetében és ez mutatja éppen fejlődését.

Fejlődést mutat a „Nincsen apám, se anyám", fejlődést a maga vonalán és a maga életében. Önmaga életét mutatja a költő, majdnem minden versének középpontja az „én". Ez az *én* aztán mindennel rokon és egyúttal mindennel legalábbis egyenrangú, ha nem fölöttük álló. Demokráciája néha mosolyogtató, ahogy hol hangyával, hol az istennel egyforma. Egyforma mindennel és egy húsból való, nem akar ismerni korlátokat és előírt konvenciókat sem. Ez bizonyára lázadást jelent törvények ellen, de semmiesetre sem forradalmat. Új törvénye nincsen József Attilának, csak tagadása van, amellyel minden törvény ellen kikel, persze sohase kimondottan, de versein keresztül.

Verseinek újszerűsége és erejük nagyrészt képeinek logikát megvető, nagyrészt asszociációkat követő rendszerében van. Egy elpengő hanghullámon követi a képeket, vagy egy elmosódó színskálában. Kétségtelen, hogy tágas, nagy föladatokra ez az elsősorban daloló költő sohasem lesz különösen alkalmas, de nem is igen fog vállalkozni. Ő azoknak az országúti vándorénekeseknek kései utóda, akik a maguk területén teljes egészében adják a világot. És mint ilyen jobban szolgálják az embert, mint a látszólag föntebb álló, kontárkodó kézművesek.

József Attila furulyája a maga nótáját majdnem hibátlan tisztasággal zengi. Érdemesebb a meghallgatásra, mint a finomkodóan fölszerelt hegedűcskék, a futamokkal terhelt zongorák és a csinált saxofonok. Költő beszél itt, ha nem is patetikus mély hangon parasztkodó vagy magyarkodó, de egy hányaveti szegénylegény, aki közülünk való, ha a helyét nem is nagyon tudja.

Szocializmus 1929. máj. *Nádass József*

99. NINCSEN APÁM, SE ANYÁM*

József Attila látszólag könnyelmű és felelőtlen énekes, valahogy mintha leszármazottja lenne Tinódi Lantos Sebestyénnek és mindazoknak a lantosoknak, kiknek olyan természetesen termik a dal. És a nép dala is az, amit itt hallasz, valami elbúsult vagy hányaveti betyár dala. Mindezek jóértelemben mása József Attila költészete mélységben is és könnyedségben is. Dúdolni lehet ezeket a dalokat és nézegetni, mint a „médáliákat", ahogy maga József Attila kissé affektált régieskedéssel nevezi őket.

És ez az affektáltság az egyik legnagyobb veszedelme. Bár póza nagyrészt lekopott és régebbi verseihez viszonyítva, alig-alig bukkan fel,

* József Attila versei. Genius kiadása 1929 (Budapest)

mégis teljesen le kellene vetnie. És a másik veszedelme ez olykori csináltság és mesterkéltség mellett: a mai fiatal magyar költőknél szinte példátlan formakészsége. József Attila a legnagyobb könnyedséggel rázza ki a legkülönbözőbb versformák és képsorozatok szép példáit, komoly Whitman-szerű szabadvers váltakozik a csengettyű hangú népdal rímeivel. De éppen a formának ilyen uralása csábítja e fiatal költőt *csak* formacsinálásra, mint ahogy ezt kötetének néhány darabja (szerencsére elenyésznek ezek a sok jó között), amely ügyesen pattog és harangoz, de ha hozzányúlsz, szétpattan és üresen kong.

A többiben, a „Nincsen apám, se anyám" többi versében érdekes, egyéni ember mutatkozik meg. Fejlődöttebb, megnyugodottabb és kitisztultabb ember, mint a tegnapi József Attila, de annak furcsa, rokonszenves szabad ízét megtartva. Szabad íz ez, fanyar és tűzzel teli. Ismeretlen tájékról összehozott képek fűtik a tüzet... de csak látszólag ismeretlenek. Megfogod őket és szétbontod: íme a legközönségesebb élet új bőrében jelentkezik újjáalakítva, olvasztva a vers.

A legegyszerűbb és legfurcsább, legfenségesebb dolgait a világnak énekli. Nincs tisztelete semmi előtt és semmit meg nem vet. Ahogyan gondolatasszociációinak merészségével a világ minden összehordott dolgát önmagával együvé gyúrja, ez mutatja költősége mellett forradalmiságát is. Ő az a költő, aki fütyül a világra. Semmi nem érdekli József Attilát, csak József Attila. Minden az ő gyönyörűségére, táplálására van. Ha nem így van, akkor rossz, ami nem erre szolgál, azt elveti. Ő az, aki körül a világ forog, ő az, aki a legrosszabb és legjobb, legszebb és legrútabb.

Különös költő, őszinte költő, tehetséges költő.

Sok szép verse után, más, „nagy" költők és írók munkáira gondolok, amelyek mint széles folyók hajókat, csónakokat visznek hátukon, városokat teremtenek partjaikon és csatornákra, amelyeknek jólkiszabott vizeiből veteményes kerteket és hasznos ültetvényeket táplálnak.

A „Nincsen apám, se anyám" hirtelen felbukkant tiszta forrás, szabályozhatatlan vad víz, a meglepetések sorával és szilajságával.

Nádass József

Korunk 1929. júl.—aug.

100. CSODABOGÁR

József Attila, akinek „lírájából" már a múlt számunkban közöltünk egy épületes szemelvényt, ismét elkövetett egy elmekórházba való verset:

Hiába, hogy tegnap sem ettem,
evett az ördög énhelyettem
csülköket, országot, jövendőt,
s bár ő töltötte meg a bendőt:

helyén a holdaknak, napoknak,
vad ürülékeim *ragyognak,*
pecsétei disznó halálnak!
hancuroznak és muzsikálnak.
(A Toll 1929. 8. sz.)

A versike címe: *Medália.* Medáliát érdemel érte a szerkesztő, aki lapjában ilyen töltelékekkel kedveskedik az olvasóinak.

Széphalom (Szeged) 1929. júl.—aug. *Galli Mátyás*

101. JÓZSEF ATTILA VERSEI

Nincsen apám, se anyám. Budapest, Genius

Nem tudom, ki ez a nyilván nagyon fiatal költő, akitől máig nem olvastam többet két-három versnél. Néhány hangjából az az érzésem támad, hogy Erdélyből kellett elszármaznia, s mind beljebb, beljebb falom magam a könyvében. Senkire se hasonlító, üde frisseségű talentum, kamaszosan hányaveti s egy-egy rátapintó szép szavával tudatalatti mélységekbe villant be. Fiatal ember, aki fiatalon megtalálta a maga hangját s a fiatalság tiszta dalát énekli. Csakúgy perzsel a szerelme s a lázadozásában van valami a fiatal kakasokéból. Nem osztályköltő. Az egész világ ellen szól a berzenkedése, amely őt kallódni engedi, mikor a szíve tele van kincsekkel. Csokonaira emlékeztet ez a gazdag kedély s játékos hányavetiségében Tamási Áronra hasonlít, de más, mint az egyik s más, mint a másik. Kézenfogva jár a természettel; egy vele, mint a földből fakadó fűszál. S formáiban valami új népdal születik, mely túl az elrontott, városivá mesterkedett népdalhangulatokon, őseire, a székely nótákra üt vissza. Pár ilyen kedves kicsi strófát hadd idézzek belőle:

RINGATÓ

Holott náddal ringat
holott csobogással,
kékellő derűvel,
tavi csókolással.

Lehet, hogy szerelme
földerül majd mással,
de az is ringassa
ilyen ringatással.

Vagy itt a másik, tisztán összeremegő gondolatritmusokkal:

Ha kerülsz, ne kerülj el messze,
köténykéd lennék, ne tépj össze,
dalocskád lennék, ne hallgass el,
kenyérkéd leszek, ne taposs el.

Úgy érzem, nem is szabad elemző, tömbszilárdi kezekkel hozzányúlni ehhez a csipkekönnyed költészethez, annyira egymásból folyik és egymásba olvad, egyetlen egésszé. És minden versben az egész költő van jelen egyéniségével, szociális vonatkozásaival és nagy természetérzésével. És látszik a lépte is, ahogy egyre szélesedő munkatér felé igyekszik, ahogy keresi a feladatokat, az eljövendő, nagy költőhöz méltó feladatokat. Ma még gyerek, de fog még oroszlánerővel ketrecet is rázni egész bizonyosan.

Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) *Szentimrei Jenő*
1929. okt.

102. HALOTTI BESZÉD

[...] Bizony a Nyugat 1920 óta fokozatosan egy elmaradt, jelentőségét vesztett irodalmi irány lett, már nincsen színvonala, hanem keretei vannak, tehát reakciós jelenség. Már nem a magyar irodalom élő organizmusa, hanem egy avult forma, amelybe ezt az organizmust bele szeretnék kényszeríteni, egyre kevesebb sikerrel. Nem azért, mintha az új generáció elvágná kapcsolatainkat a nyugati kultúrával, ilyen gyermekdeden csak Karinthy Frigyes tud gondolkozni. Hanem ismét tudatunkba csordult egy mélyebb réteg (lásd: Nyirő, Tamási Áron, Tamás Mihály, Erdélyi József, Simon Andor, Ajtay Miklós, József Attila) és elég erősek vagyunk már ahhoz, hogy önmagunkban megálljunk. Ez a generáció természetesen lerombolja jobbra is, balra is az álértékeket, de újjászületik benne minden, ami élnivaló.[...]

Előőrs 1929. nov. 16. *Féja Géza*

103. NINCSEN ANYÁM, SE APÁM [!]

József Attila versei

Az a gyanúm, hogy a dalnak ez az apátlan-anyátlan Kakuk Marcija szívesen elálldogál a tükör előtt s elébb költötte meg József Attilát, a szappanfőző és kefés asszony gazdátlan árváját, mint az itt közölt költeményeket. Ritkul a költő, aki mint egy készülő világ Istene, a tulajdon verseiből látja földerengeni magát. Okosabb és hiúbb Istenek vagyunk mi, akik elébe vágunk a magunk teremtésének, előre tudjuk, kik vagyunk s kevés helyet hagyunk a teremtődés Isten-csináló véletlenének, mint ez a József Attila is, aki olyan jellegzetes, jó zamatú, rögtön felismerhető, soha el nem felejthető József Attilát faragott a versei elé, hogy a kritikusnak is ezt kell kezébe vennie, mielőtt őhozzá nyúlna.

Nem, ennek a figurának igazán nem kell félnie a népszerűtlenségtől! Vegyétek elő Tersánszky valamelyik csavargóját, szoktassátok le a bagózásról s itt van József Attila. Mert a bagóban érettség van, flegma, fatalizmus. József Attila azonban még innen van a bagón, az ő társadalmonkívülisége még újkeletű és hangsúlyozott. Túlsokat emlegeti az öles kondérban fővő babot és a lyukas nadrágot, amelyet a tenyerével kell takarnia. Van benne valami (pökhendiség-e? mélabú-e?), ami oda dörgölteti a maga csavargó voltát a társadalom orra alá és sírversében is jogot formáltat rá, hogy „egyben másban Istenhez is hasonlított."

Kamasz még ez a mi csavargónk s a ki nem irtott Rousseau kikidobog a zsidó orvostól kapott kabátja alól. De árthat-e ennek a bagótlan Kakuk Marcinak az a kis Rousseau, aki belé szorult? Sőt éppen ez teszi őt ifjúvá és rokonszenvessé. Enélkül kinek a fejébe csapna mennyköves, virágos kalapot a förgeteg s ki akarna kertész lenni, hogy „ha már elpusztul a világ, legyen a sírjára virág." E Rousseau nélkül csak a gazdátlanság száraz humora marad. „Ha fa volnék, hát fészket igazán a varjú is szükségből rakna rám." Annak a cinizmusa, aki „a görögkeleti vallásban nyugalmat nem lelt csak papot" s a „hosszú az Úristen, rövid a szalonna" mottó egykedvűségei. Ez a Rousseau megnyújtja őt a szerelmi ellágyulás s a forradalmár lelkesültség felé. „Rotyogó mérget, engem főzz nagy üst és fordíts a világra" biztatja a vihart s ebből is látszik, hogy kár lett volna a bagózásra rászoknia.

Bizonyosan nem ennyi azoknak a szavaknak a száma, amelyeket erről a Landbursch Attiláról elmondhatunk s magam is még soká forgatnám őt, ha nem hajtana a sanda vágy, hogy kibontsam: mi van belül. Mert bizony, akármilyen jóízű, eredeti figura vagy, ilyet hármat is farag napjában, akit megszorítanak s csak annyit ér ez a te bábud,

amennyire hasonlítasz hozzá. Mert végre is nem arra vagyunk kíváncsiak, mihez kötötted oda magad, hanem hogy ki vagy.

Ami József Attilában a legjobb s bizonyos fokig a bábujáért is jót áll, az képzeletének humoros és mégis költői vágása. „Öreg itt minden. A vén vihar görbe villámra támaszkodva jár" írja egy helyütt. „A körmeim egyre keményebbek, de a rózsái fehérebbek" másutt. A hasonlat az élc mechanizmusa szerint jön; mélyről és váratlanul, mint metán a mocsárból s tudatalatti gondolatsorok fejeződnek be benne, de fölfelé szökőben a tudat felsőbb rétegei is hozzáadnak valami metaforaszerűt, az élc éle letompul és költészet tapad hozzá. Mintha valaki a kényszerű fintorát az ihletett szépmondás arcjátékába mímelné át. Olykor a költői elem az erősebb. („A békességet szétosztja az este, meleg kenyeréből egy karaj vagyok." „Az apókkal és az anyókkal, akik ráncaim tervét hordják". „S a kenyerek erősen, bízva kelnek.") Máskor az élc élesedik ki esetleg egész a kínosságig. („Óriási korsó sör a nyár, habok rajt a pufók fellegek." „Ha volna kollektív iparosfa, téli cipőjét megteremné.") De a szellemnek ez az állandó élcgyártó kényszere, amelyet a tudat költészetté iparkodik leszerelni, minden verséből kiérezhető.

Rokon jelenség ezzel a szellem szilaj s ugyanakkor felelőtlen nyugtalansága, amely a képzettársítás hézagosságában mutatkozik. A szellemi folyamat nála nem folytonos, hanem lökésszerű. Minden impulzus megkapja a maga mondatát, de a mondatok közt rések maradnak, amelyeket kiegészíteni olykor érdekes és mulattató, máskor bántó és elkedvetlenítő. („S ha megrándul még bőröm, az egek — hátamról minden hasamra pereg — hemzsegnek majd az apró zsírosok, — a csillagok, kis fehér kukacok"). Ez a hézagosság érthető következménye a képzelet élc-impulzusainak. Az élc váratlanul jön s az élcet leszerelő verselemek hézagai megőrzik ezt a váratlanságot. Valami a benzinmotor puffogásának a szakaszosságából.

Találhat-e az ilyen költő megfelelőbb formát a dalnál? Aki azzal állít be, hogy „Kinek verséért a halál ölés kondérban főz babot, — hejh, burzsoa! hejh, proletár! én, József Attila itt vagyok!" az már hetykeségében sem méltathatja többre egy maga elé dúdolt dalnál a világot. De ennek az agyunkban működő benzinmotornak is megfelel a dal beosztása, hiszen a népdal például ép ennek a hézagos képzettársításnak a klasszikus formája. Van is József Attilának néhány szép verse, amely közel kerül a népdalhoz. (Megfáradt ember, Gyöngy) többnyire azonban a groteszk és az intellektuálisan-játékos felé eltolt népdal az övé, egy sajátos szellemi berendezés számára profanizált népdal, amelynek az adekvát volta ellen mit sem bizonyít az a néhány gyönge, utánzat-ízű szabadvers, amely a kötetbe bekerült...

Ennyiből is nyilvánvaló, hogy ez a József Attila, aki e kötet elé

faragtatott, nem idegen attól a József Attilától, aki a könyv kvalitásából bontakozik elénk. A póz egyirányú a tehetséggel, legföllebb a póz-választó sietséget kell kárhoztatnunk. De ezt a sietséget is megmagyarázza József Attilának néhány egész rossz, éretlen verse (pl. a Medáliák sorozat). Ez a Kakuk Marci, ha nem is jutott el a bagó lelki egyensúlyáig, beszedett valamit a kor széllel-bélelt akarnokságából, amely nem ér rá bevárni önmagát, hanem most akar nagyot szólni, ha kell, maga elé tolt figurákon át. A nagyotmondásnak, képerőszakolásnak az a hajlama, amelyre e könyv egyharmadát idézhetnők, azonos pszichológiájú az ő eleve-kifaragottságával.

Amondó vagyok tehát, hogy ezt az eredeti költői egyéniséget nem ártana az alkotó alázat javára revideálni. Az ember odaköti magát egy ilyen bábuhoz; egy ideig minden jól megy, az olvasók is hamarabb összebarátkoznak a bábukkal, mint a költőkkel, de egyszerre csak nehezedik a bábu, elébb fakölönc lesz, aztán vas, ólom s olyan közel húzza a fejedet a földhöz, hogy nem nézhetsz többé vonítás nélkül a csillagokra.

Nyugat 1929. dec. 1. *Németh László*

104. HÁROM KÖLTŐ. MAKAI EMIL, JUHÁSZ GYULA, JÓZSEF ATTILA

[...]

József Attila. Hányatott életű, s a legegyénibb költő. Élete valóságos regény. Sokrétű, állandó viaskodás a nincstelenséggel, s még ma sem ért révbe.

Mint költő, Makóról indult el. Itt írta első kötetbe gyűjtött verseit. Dr. Galamb Ödön makói főgimnáziumi tanár 1921-ben egy gyűjtőívet lobogtatott elém, azzal a kijelentéssel:

— Van az iskolánkban egy hatodikos diák, aki gyönyörű verseket ír. Kötetbe gyűjtjük az arra érdemes verseket, s Juhász Gyula előszavával kiadjuk.

Ekkor kezdtem először érdeklődni iránta. Kértem a tanár urat, hogy az ifjú poétát küldje el hozzám. El is jött. Megbarátkoztunk. Verseit nekem olvasta föl, s gyűltek garmadára, mert könnyen verselt. Minden versformát ismert, s mindegyikben kísérletezett, de mindig arra törekedett, hogy lehetőleg újat mondjon. Kitűnő emlékezőtehetsége van. Adynak, Petőfinek majdnem minden verssorát tudja. Csokonait, Vörösmartyt kitűnően ismeri.

Akkoriban szerelmes volt. Egy tanárnak leányába, aki miatt öngyilkossági kísérletet is elkövetett. Szerzett egy csomó aszpirint, s azt az internátusban rengeteg víz hozzáadásával megitta. Ekkor két hétnél

tovább feküdt a makói kórházban, ahol tanulótársai és tanárai is felkeresték. Szemrehányást senki sem tett. Visszatért az iskolába, de a fegyelmet nem bírta. Nekem panaszkodott.

— Otthagyom az iskolát.

— Mit csinálsz?

— Magánúton fogom lerakni a vizsgáimat.

— De addig hol leszel?

— Itt, János bácsinál. Az alsó lakásban meghúzódom. Kosztomat meg majd megkeresem.

Ha nem egyezem bele, már valami szamárságra lett volna képes, mert az aszpirinmérgezéssel már harmadik öngyilkossági kísérletét követte el.

El is jött az iskolából. Befészkelte magát nálam. Az udvarban két különálló szobám volt, s oda húzódott. Éjjeli bagoly volt. Nappal néha délután négy óráig is aludt, s éjszaka verseket csinált. Volt, hogy egész éjjel fenn ült nálam a szobában, rakta a tüzet, és skandálta a verseket. Vizsgáját, bár alig tanult, kitűnő sikerrel tette le. Azután egypár hét múlva felment Pestre.

A nyolcadik osztályt és az érettségit Budapesten rakta le — szintén magánúton. Hogy miből és hol élt, örök rejtély.

1923. december 30-án távirattal jelentette be érkezését. Pár hónapig megint nálam volt, s azután Szegedre ment az egyetemre. Jó embereket kerestünk, akiknél hetenként egy napon át kosztot kapott. Így élt egy évig. De majd mindenütt panasz volt reá, mert rendetlen volt. Soha a megjelölt időben nem jelent meg az étkezésre. Úgy, hogy a következő évben ellátásának ez a módja nem sikerült. S egyetemi életének második évében adta ki *Nem én kiáltok* című verskötetét, mely kötet az értők szemében általános feltűnést keltett. S ugyanakkor közölte a szegedi Délmagyarországban *Nincsen apám, se anyám* című versét, melyért a szegedi tábla nyolchónapi börtönre ítélte. A királyi Kúria azonban felmentette. Erről a versről írta Ignotus a *Nyugat*ban: „József Attilának szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dünnyögöm és mormolgatom egy versét. Gyönyörű szép..." Ez az a vers.

Első kötetének, a *Szépség koldusá*nak megjelenése után sorban jelennek meg versei a *Nyugat*ban, az *Est*-lapokban, a *Népszavá*ban, a *Kék madár*ban és vagy húsz vidéki újságban.

Elítéltetése után kénytelen volt a szegedi egyetemtől megválni. Csekély, majdnem semmi anyagi eszközökkel kimegy Bécsbe, ott rikkancskodik, s más úton-módon szerzi meg létfenntartását, de a bécsi egyetemre is jár. Juhász Gyula bécsi tartózkodása alatt állandóan együtt vannak, felkeresik báró Hatvany Lajost, s vele és a körülötte gyülekezett írókkal és művészekkel tartja fenn állandóan az érintkezést.

A következő évben Párizsba vándorol, hogy a francia nyelvben tökéletesítse magát, mert a bölcsészeti fakultáson a német és francia szakot választotta. Párizsban is eltöltött egy esztendőt, az egyetemre is beiratkozott, de hogy ott miből és hogyan élt, arról nem tudunk, s erről nem szívesen beszél. Párizsból Budapestre jött az egyetemre, s itt iratkozott be. Most a doktori disszertációján dolgozik.

Ez évben a Géniusnál megjelent harmadik kötete *Nincsen apám, se anyám* címmel. Mindössze hatvan vers. Csupa életérzés, extravagáns szeszély. A legőszintébb költői exhibíció. Néven nevezi, de villogóan és nem sértően, összes életkörülményeit. Tartózkodó, de egyúttal szemérmetlen. Apró ügyeinek is nagy fontosságot tulajdonít. Hetykén, fütyörészve találja szeretetre méltónak a nyomort.

Újabban a *Toll*ban találkozunk verseivel, a legutóbbi számban utolsónak az Ady-ankétban vett részt *Ady-vízió* című hosszú és érdekes értekezésével.

Makóra mindig visszatér. A múlt évben is nálam töltött két hetet, s az idén a szomszédos Hódmezővásárhelyről, ahol nővérénél nyaralt, sűrűn meglátogatott.

Első költői sikerét Makón aratta. Innen ostromolta meg a budapesti lapokat is verseivel, s ez az ostrom sikerült. Három kötete látott napvilágot, de van sok verse, amelyik sohasem jelent meg. Én is őrzök egy csomót. Nálam van a *Kozmosz éneke* című szonett-koszorúja, a hozzá készült címlappal és négy illusztrációval. Ezt a tizenöt szonettet a legnagyobb magyar szonettírónak, Juhász Gyulának, örök atyjának és bátyjának ajánlotta:

Ujjongva hozom örök Koszorúm
— Tizennyolc évem legszebb rózsa rajta —
És méltó; vedd: Én túl a vak borún,
Bátyám, Krisztusig emelkedem!

József Attila még ma is fiatal. Nagyon is fiatal. Még mindig forrong és keres, de megvan rajta az isteni jel, s hisszük, hogy verseivel bele fog döngeni a halhatatlanságba.

Csanád vármegye tíz évvel Trianon után. *Espersit János*
(Gyula) 1929

105. JÓZSEF ATTILA

1905; árvagyereknek született, néhány sorozatnyi öngyilkossági kísérlet után és kalandos foglalkozások közepette végezte az iskoláit (az egyetemet Bécsben, az élet iskoláját Párizsban). Végül a szociális kollektivizmus öblében kötött ki s földszagú, keménykötésű versekben vágta az öklét az Igazságtalanságok bronzkapujának. Újabban inkább individualista szépségek töltik el líráját. Az *Előőrs* belső munkatársa.

Lantos Magazin 1930. jan. 1.

106. ÖRÖM

Berda József versei — Genius

[...] Mennyi ideje, hogy József Attila csavargó-lírájával foglalkoztunk? S íme, egy tótszemű József Attila! Őszintébb csavargó, de szelídebb legény. Több benne a franciskánus-vér s lanyhább az akasztófahumor. Igénytelenebb velünk szemben, de haj, igénytelenebb a verssel szemben is. Harminc vers és valamennyi szabad; úgy szabad, ahogy egy szuszra kimondott mondatai szabadok. [...]

Németh László

Nyugat 1930. jan. 1.

107. JÓZSEF ATTILA

fiatal magyarországi költő. „Nincsen apám sem anyám" című verskötete 1929-ben Budapesten jelent meg. A falutól elsodort szegény ember keserű életét dalolja, de hangja mindig fiatalosan hetyke. Szeretettel köszönti A Mi Lapunk olvasóit.

A Mi Lapunk (Losonc) 1930. jan. 4.

Mint a magban, a csírában benne rejlik már az egész fa, a törzs, a kalandozó lombok — így van ez a fiatal költőnél: bennrejlő potenciák csillannak fel verseiben. Forró csírák közt jár-kel a kritikus szeme s egyetlen segítőtársa az intuíció. Észre kell vennie, hogy melyik csíra életképtelen, melyik mulandó s melyikben duzzadnak a fejlődés ívei. Sőt, a bennrejlő fejlődési íveket meg kell rajzolnia, rá kell ismernie a jövő útjaira. Csakis így lesz a kritikusból teremtő.

Éppen József Attila új kötetével (Nincsen apám, se anyám) kapcsolatban jutottak ezek az eszembe. Egyre forrongóbb ez a költő. Valamikor parnasszista ügyeskedéssel indult, „ékszeres" verseket írt, de azóta folyton forradalmakat csinál s élete egyre mélyebb rétegeit veti fel. Keresi az egyenértékű formát s néha meg is találja, bár még sok mulandó plántát hoz a világra. De kell is néki ez a forrongás, József Attilát megölné egy tartós harmónia, ő csak gyors áldozatot mutat be a nyugalom övénél s tovább hajózik. Ki tudja, milyen kincsekre, megbújt vegetációkra fog vándorútjain akadni? Vagy elpusztítja valami hirtelen vihar?

Van József Attilában valami jóízű alföldi szabadszájúság, Csokonai óta nem hallottunk ilyet. A szabad legény, a kóborló kamasz naiv cinizmusa, cinikus ártatlansága buggyan belőle. Elismerem: olykor erőltetetten, de egy ízben már legmagasabbrendű formájában is hallottuk ezt a hangot: „Tiszta szívvel." A csavargó nóták és betyárdalok, a kóborló füttyök és szabad, pusztai kurjantások végső megnemesedése, kikristályosodása ez a vers.

Másik sajátságos formája az apró vers, a vers ősplántája. Simon Andor és József Attila e formának a két határértéke. Simon Andor apró verse a kezdet kezdetének tisztasága, József Attiláé pedig világforrongások, világrétegek préselte zsúfoltság akar lenni. A vers néhány rostjába egész erdők, bozótok életét s értelmét akarja csordítani. Egy gyönyörű új versforma csírázik benne.

„Világizzása hőmérsékletem — Fecskék etetnek bogárral megint — Őrizlek kérő tenyerekkel: búzaföldekkel, fellegekkel" — folyton eszembe jutnak ezek a sorok, sokszor még csak sorai vannak József Attilának, a csíra még csak egy mozdulatot végzett. De legerősebb verseiben is majd mindig ott úszkál egy-egy ilyen derűs sor, fényes mag, az univerzum pajtásának földerengő ihlete. A pajtásság József Attila viszonya a mindenséghez, milyen jólesik ez, milyen friss emberi kapcsolat ez, hiszen a szeretet és szánalom programszerű darálásától már végképpen megundorodtunk.

Idillek is csíráznak ebben a költőben, az idill lesz a jövő egyik legegyetemesebb formája. Az idill a teljes harmónia, egy hosszantartó

boldog világpillanat, a test olyan teltsége, az életerők olyan szerencsés osztódása, az élők elrendelt formáinak olyan kiteljesedése, hogy a lét minden része, minden apró mozzanata, minden kis hajtása ennek az egyetemes harmóniának a fényét és melegét tükrözi. Az idill a végletek, végek boldog, paradicsomi összefonódása, a sokat élt, élmények terhével megrakott ember visszatér a paradicsomba. Ennek az idillnek az ízét hozza József Attila versei közt a „Fiatalasszonyok éneke". A család meztelen, tiszta intimitásának az éneke ez, az élő otthon himnusza. Istene is idilli Atyaisten:

Hogyha golyóznak a gyerekek,
Az Isten köztük ott ténfereg.
S ha egy a szemét nagyra nyitja,
Golyóját ő lyukba gurítja.

De ezekből a naiv, patriarkális képekből az anyag ősemlékezéséig bír merülni, a test látja Istenét:

Gondolatban tán nem is hittem.
De mikor egy nagy zsákot vittem
S ledobván ráültem a zsákra,
A testem akkor is őt látta.

Ilyen csírák zsibonganak ebben a fiatal költőben. Forrongó sorai, versei közt olyanokat találtam, melyek mai izzásunk, készülődő holnapunk legmagasabb hőpontjai körül születtek. Ízük benne fog forrni a magyar holnapban. Istenem! E tíz év alatt hogy hullottak a gárdák, hány beharangozottról szólhatnánk, kik a rosta első mozdulatára kihullottak. A fejlődés hosszú útján s az idő egyre szigorúbb ítélete után a legtöbb költőből néhány vers marad. A költő örök élete attól függ, hogy ebbe a néhány versbe bele tudta-e sűríteni az univerzum számára készült, néki megjelent arcát. Végeredményben igazán nem a versek száma dönt, sok költő a kísérletek és vajúdások egész tömegén át jut egy egy tökéletességig. József Attila is még csak néhány versben él, de nagyon biztosak ezek a versek (Tiszta szívvel, Isten, Istenem, Fiatalasszonyok éneke, Akácok). Ő már több a reménynél.

Féja Géza

Előőrs 1930. jan. 4.

109. AZ ISTENEK HALNAK, AZ EMBER ÉL

E számunkban József Attila *merészen tárgyilagos* kritikáját adjuk Babits Mihály új verskötetéről.

József Attila ezzel a Gyulai Pál óta nélkülözött tárgyi hozzászólással tüntetni kíván kritikánk kritikátlansága: a lélektanos játszadozás és a mondvacsinált tekintély előtt való szolgai elaljasodás ellen. Egyesek talán kíméletlennek találják majd s már ezzel is elárulják szellemi fertőzöttségüket; mert a kíméletlen fogalma a költőt mint embert állítja a gondolat előterébe, már pedig a kritikust a magánember nem érdekelheti. Ehhez az érdeklődéshez néki csak mint magánembernek van joga. A művek elszakadnak írójuktól, magukért állnak helyt a maguk módján. József Attila álláspontja ez és mindenkié, aki a tisztaságot becsüli és megköveteli.

A Toll 1930. jan. 10.

110. CÉGVÁLTOZÁS

[...] Senkinek nem lehet célja, érdeke, hogy Móricz Zsigmond és Babits Mihály irodalmi értékelését belerántsa ebbe a vitába. Senki nem vitathatja, aki lelkiismerettel és felelősséggel foglalkozik a magyar írás problémáival, hogy Móricz Zsigmond és Babits Mihály alkalmas egyéniségek a *Nyugat* szerkesztésére. Babits, akit éppen legutolsó verskötete alkalmából a közelmúltban a fiatalság táborából ért egy épp oly túlzott és igaztalan, mint erőszakolt és neveletlen támadás, nyugodt lelkiismerettel vállalhatja el Osváth halála után annak a *Nyugat*-nak szerkesztését, melynek szárnyai két évtizeden át adtak lendületet az ő szárnyalásának is; nem akadhat senki, aki e nagymúltú s nagyjelentőségű folyóirat *irodalmi* szerkesztéséhez való feltétlen jogosultságát elvitatná. [...]

Újság 1930. jan. 16. *M. S.*

111. FIATAL MAGYAROK

Vallomások és vélemények a magyar irodalom hivatásáról

[...] Az Erdélyi Helikon kiszélesedett programjához híven az alábbiakban nyilatkozatsorozatot közöl az utódállamok és Magyarország fiatal magyar íróinak tollából. [...] Első ilyen egyetemes magyar irodalmi nyilatkozatsorozatunkban tizenkét fiatal magyar írót szólaltatunk meg, akik közül egyik sem érkezett még el a harmincadik évig. [...]

Különös, mélyen megrázó élmény lesz őket így együtt vallomástételre bírni arról, hogy miben látják a magyar irodalmi jövendőt, milyen egyetemes magyar irodalmi kapcsolatokat kívánnak az egyes magyar irodalmi területek között s végül kikben látják ma megtestesülve az irodalmi eszményeiket? [...]

JÓZSEF ATTILA

Budapest, Magyarország

Szül. 1905-ben Budapesten. Rikkancs, hajóinas, kenyeres, borfiú, kukoricacsősz, házitanító, fahordó, kövezőinas, bélyegárus, fixes újságkihordó, mezei napszámos, kifutó, bankhivatalnok, vásárcsarnoki kisegítő, magyar—francia levelező, könyvelő, takarító, műfordító, vízárus moziban, tanárjelölt. Egyetemi tanulmányokat végzett a szegedi, a bécsi, a párisi és a budapesti bölcsészeti karokon. Megjelent egy verskötete. [...]

Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1930. jan.

112. ILLYÉS GYULA [NYILATKOZATA]

[...] Ez az, amit magamról ma lényegesnek tartok elmondani. Fejlődésem útját visszafelé nem igen látom tisztán. A magyar irodalomban, a régiek között legjobban Balassát, Berzsenyit, Petőfit, Kemény Zsigmondot szeretem. Az újak közül a szimbolizmus olcsó trükkjeitől megtisztult Adyt, Babitsot, Füst Milánt, Gellértet, Tóth Árpádot, Szép Ernőt, Kassákot, akik mind megértek már egy igazi, magasvonalú revízióra. A legújabb magyar irodalom hihetetlenül gazdag. Olyan virágzásban van, mint a 40-es években. A költők közül, akiket ismerek: Erdélyi Józsefet, Déry Tibort, Szabó Lőrincet, Berda Józsefet, Fenyő Lászlót, Fodor Józsefet, József Attilát szeretem. A nők között kétségtelenül Török Sophie a legelső. Sőt, azt hiszem, Kaffka Margit óta ő az első igazán költői költőnő. Az erdélyi irodalmat, sajnos, nem ismerem. [...]

Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1930. jan.

113. REFLEKTOR

József Attila, a Szegedről elszármazott fiatal, tehetséges költő a Budapesten megjelenő „Toll" című irodalmi és kritikai hetilap egyik utóbbi számában kritikai tanulmányt írt Babits Mihályról és újon-

nan kiadott verseskötetéről, melynek címe: „Az istenek halnak, az Ember él".

Az ifjú poéta, fiatalságának túltengő temperamentumával ront rá a gazdag irodalmi sikerek hajóján evező Babitsra és mint az apa rossz gyermekén, jól elveri rajta a port. Nesze neked Babits, érzik ki József Attila minden sorából és szinte hallani a kritika nádpálcájának suhogását.

Ha Babits Mihály szívére venné és tüdejére szívná ezt az irodalmi elnáspángolást, akkor talán soha többé nem írna egyetlen sort sem. Ettől azonban nem kell tartani, mert a sikerekben arrivált poéta bizonyosan tudja, hogy nagy emberek nagyokat botlanak és ez a legutóbbi kisiklása nem ronthatja le és nem teheti vitássá az ő költői vrjének értékét.

Az kétségtelen, hogy ez a kötet vers Babits Mihály munkásságának leggyengébb termése és meglepetés azok számára, akik korábbi műveit ismerik és szeretik. De azért Babits mégis érdemtelenül kapott elégtelent József Attila kritikai iskolájában.

József Attila azzal végzi kritikai tanulmányát: „De a könyve egésze mégis kétségessé teszi e tehetség (a Babitsét) kifejlődését. Sokat kell még tanulnia. Verseit pedig tartsa hét esztendeig az asztalfiában és ne adja ki barátai unszolására sem. Hogy nozzáértőkkel való érintkezése mégis legyen, egyik-másik kísérletét be-beküldheti módjával valamilyen kisebb igényű lapnak."

A fiatal poéta, aki a nagy világhódító hun királynak nevét viseli, nagyon elgaloppírozta magát. Attila túllőtt a célon s az ember azt hiheti, hogy haragszik Babitsra, mert nem juttatott számára morzsát a Baumgarten-aranyakból. Freud professzor talán azt állapítaná meg róla, hogy rossz Vaterübertragungja van Babitsra. És lehet, hogy igaza is volna.

Homokóra (Szeged) 1930. febr. 5.

114. JÓZSEF ATTILA: TÁRGYI KRITIKAI TANULMÁNY

József Attila nem szokott kertelni. Ezt nem személyére vonatkozóan értem. Eleddig minden megjelent írását olvastam s nyugodtan állapíthatom meg: írásai őszinték, bátrak, termőek, mint a föld, amelybe gyökereznek. Igaz, hogy e felsorolt tulajdonságok még csak kellékei a művészi, kritikai alkotásoknak.

József Attila tárgyi kritikai tanulmánya Babits Mihály legújabb verseskötetéről („Az Istenek halnak, az ember él") íródott. (Őszintén, bátran, termően.) Hogy mért éppen Babits legújabb kötetéről? Mert

Babitsot formaművésznek ismeri a magyar közvélemény. És József Attila éppen e legutóbbi kötet alapján mutatja ki, hogy az új Babits Mihály formaművészete egyenlő rímek, ritmusok, felelőtlen szójátékok kellékkiállításával. Ez a „kimutatás" aztán kíméletlen, mint maga az igazság (még akkor is, ha nagy I-vel írnám mint Babits szokta) és a tiszta ész. De ez a tanulmány — mindenek előtt és mindenek ellenére — *kritika*, mert nem az író lelkiállapotáról, testi és szellemi alkatáról, szokásairól, tulajdonságairól mond szellemes dolgokat, hanem a művet magát vizsgálja, boncolja, amely abban a pillanatban elszakad írójától (a közönség számára), amikor és amely pillanatban könyvvé lett.

Ezzel párhuzamosan azonban más is történt e nyúlós és széplelkű magyar közegyvelegben — és ez a fontos: az elnáspángolt és ájulásba rugdalt kritika a pesti szép-ítészek ellenére is életretámadt (szegény kicsi féreg Gyulai óta nem tudott megnőni). Életre támadt annak ellenére is, hogy Szabó Dezső remek pamfletje s Kosztolányi sekélyes, — még azt sem mondhatom, hogy szemléleten alapuló, Adyval holta után személyeskedő „kritikája" megjelent. Sőt! Éppen ezeknek ellenére! Aki józanul olvas és ítél, vegye kezébe e három munkát és a józan ész követelményei alapján állapítsa meg a lényegi különbséget.

József Attila csak egyben hibázott: nem kereste meg Babits e legújabb könyvének hibacsíráit. Pedig ez a kutató-visszavető út egyszerű és világos: e hibacsírák már a „Nyugtalanság völgyé"-ben ágaztattak el — talán nem első esetben, de túlnyomóan itt jelentkeztek s itt keveredett már összeütközésbe — észrevehetően — a forma a tartalommal. — Ha azonban ezt figyelmen kívül hagyta is József Attila, a kritika feltámasztására irányuló kísérlete mégis sikerült. Sikerült minden fölényes, avagy gyalázkodó fintor ellenére is, aminthogy sikerült József Attilának mély és nagy verseket alkotnia a magyar talaj istenes erejével.

Ez már nem a tanulmányra vonatkozik, csak abból következik: igenis nyers, brutális szavakkal, az írásait egyszer már minden melléktekintet nélkül fejéhez kell vágni ennek a vének diktatúrájában pusztuló és kisajátított Magyarországnak. Még ha Babits Mihályról esett légyen is szó.

L. P. P.

Kortárs 1930. febr. 11.

115. FEJ ÉS ÍRÁS

József Attila

Régóta ismertem friss, hetyke verseit, kristályosan józan, vitázó cikkeit, de személyesen csak később találkoztam vele az egyik kávéházi törzsasztal mellett. A bemutatkozás meglehetősen furcsa volt. Nem is

sejtettem, ki ül mellettem, csak egy borzas, nagyhajú, jóképű fiatalembert láttam, ki időnkint felhorkant, nevetett, vagy a bajuszkáját pödörgette. Később beszélgetni kezdtünk és amikor a nevemet meghallotta, tamáskodni kezdett, vajjon csakugyan én vagyok-e én, lévén névrokonokból még három ebben a brancsban. Hogy biztosabb legyen a dologban, elmondta kívülről az egyik versemet. Elképedtem. Honnan ismeri? Nevetett:

— Annak idején megkaptam a kötetét az egyik szerkesztőségben, ahová kritikára küldte.

Aztán még ötöt elszavalt belőlük. Mondani se kell tán, hogy egy csapásra levett a lábamról. Én ugyanis nem tudom kívülről a saját verseimet. Imponált és jól esett a dolog, szinte kedvet csinált a magam lírájához. A memóriája bámulatos. Amit egyszer elolvasott, azt sohasem felejti el. Citál, idéz emlékezetből, sorokat és oldalakat.

Hogy él *József Attila*?

Mint általában a magyar költők. Szegényesen(?). Rövid ideig mint német—magyar—francia levelező működött egy bankban. Havi százötvenért.

— Ebből a pénzből nagyszerű beosztással nyomorogtam — mesélte — nem ebédeltem, nem vacsoráztam, természetes, hogy megspóroltam a fizetésemet... a barátaim tartottak el...

Munkáját azonban nem valami lázas szorgalommal végezhette, mert csakhamar kicsöppent a „fényes" pozícióból és ismét napokat unatkozott a kávéházi asztal mellett. Mivel elunta a kilátástalan harcot, elutazott vidékre, azzal, hogy jóidőre hátat fordít a hálátlan fővárosnak. De vidékre költözni egy költőnek, annyi mint élve eltemettetni magát. Rövid vendégszereplés után ismét felbukkant hát az irodalmi kávéházak törzsasztalainál.

Szegény Attila nem nagyon ért az önadminisztrációhoz. Ahelyett, hogy összebarátkozott volna a szerkesztő bácsikkal, sorra a szemükbe mondta kellemetlen véleményeit, aminek természetesen az lett következménye, hogy a versei nem láttak többet nyomdafestéket az illető lap hasábjain. Így lassacskán kicsöppent a napilapok mellékleteiből, majd a folyóiratokból is, elsősorban a Nyugatból, amely pedig a sztárok között ragyogtatta a nevét. *Az istenek halnak, az ember él* című röpiratával, amelyben alaposan leszedi Babitsról a keresztvizet, végképp bevágta maga mögött a kapukat.

Pedig ez a tanulmány — eltekintve a fiatalos, túlzott heveskedésektől — okos, érdekes és eredeti munka. De persze agyonhallgatták.

József Attila azonban nem köt kompromisszumokat. Akit szeret, azt agyonszereti, akit utál, azt agyonvágja. Mint Ady mondotta Petőfiről: nem alkuszik.

Petőfiről szólva, lehetetlen szó nélkül elsiklani a szembeszökő

analógia mellett. Nemcsak a költészetük, a hangjuk, a temperamentumuk rokon, de külsőre is meglepően hasonlít a halhatatlan elődre. Keskeny áll, mély szemek, égnek kapaszkodó haj és kis fekete bajuszka... A világért se akarok ebből a hasonlóságból messzemenő következtetéseket levonni, vagy belemagyarázni bármit is, csak éppen konstatálom.

Az élete? Felér egy izgalmasabb kalandorregénnyel. Szemben azokkal az álírókkal, akik — miután a zavaros múlt divatba jött — saját maguk agyalnak ki fantasztikus előéletet, hogy így érdekesebb színben tűnjenek fel a műveiket lapozgatni vonakodó olvasó előtt, József Attila sorsa valóban nem mindennapi.

Kronológikus sorrendben: született 1905-ben. Ősapja, akiről a családi krónika is megemlékezik, egy zsoldos katona volt, iszákos, nagyerejű kósza bandita. Az apja szappant főzött és amikor a gyermeke két éves lehetett, faképnél hagyta a családját és kivándorolt Amerikába. Egy parasztcsalád nevelte fel. Négyéves korában kirakták a disznók mellé, pásztorkodni. Közben beiratkozott az öcsödi elemibe, megtanult írni és olvasni...

— Öcsödön az évvégi vizsga abból állt — mesélte a fiatal költő —, hogy a gyerekeket beterelték a templomba, ahol a falu vénasszonyai átlapozták az irkáikat, akinek az írása a legjobban tetszett, annak cukrot dugtak a szájába és azt mondták neki: *„te még sokra viszed öcsém!"* Velem, a kis kanásszal senki se törődött. Bőgni kezdtem, mire egy vén szipirtyó megszánt és egy szem promenclit csúsztatott a markomba ...

Jönnek a nyomor évei. Budapest. Ferencváros. Gát ucca. Ami Newyorknak a Harlem, a régi Prágának a Gettó, az a Ferencvárosnak a Gát ucca. A legsötétebb nyomor. Hétéves korában pékinas lesz belőle. Beteg édesanyja fázik, fát visz haza a műhelyből, kidobják. Mire elmegy egy moziba jegyszedőnek. Aztán felcsap rikkancsnak, majd cukrász tálcával imbolyog egy kávéházban... és amikor már mindenhonnan kipottyan, beáll matrózinasnak. Nem a tengeren, csak a Dunán. De ez is éppen elég komisz mesterség. Fedélzetet sikáltatnak vele, a kikötésnél segédkezik, de a vontató gőzösök egyhangú életét nem bírja sokáig. Egy nap szépen megugrik. Egy derék ember jóvoltából iskolába adják, rövidesen az intézet legjobb tanulója lesz, jelesen végzi el a gimnáziumot. Másodikos korában kacérkodik először a halállal. Megunta az életét és felakasztotta magát a nadrágszíjára. Idejekorán észrevették és levágták róla. Bosszúságában, amiért a dolog nem sikerült, egy bicskával felvágta az ereit. Ilyen makacs öngyilkossal se akadt még dolguk a makói mentőknek. Harmadszor aszpirinnel kísérletezett, hatvan port vett be: gyomormosással mentették meg. Ekkor dühében kisétált a pályaudvarra és lefeküdt a gyorsvonat elé. A vezető csak az

utolsó pillanatban tudott lefékezni... jól elagyabugyálták Attilát és hazakergették. Erre aztán beleunt a hiábavaló kísérletezésekbe és tanult tovább...

Első verskötete Szegeden jelent meg. Címe: *Szépség koldusa.* A kötetet a tanári kar cenzúrázta és a szerelmi, valamint az „erkölcstelen" strófákat egyszerűen kihagyatta. 1925-ben jön ki második kötete, a *Nem én kiáltok.* Feltűnik, foglalkoznak vele. Míg most a legkiforrottabb, legteljesebb verseinek a gyűjteménye: a *Nincsen apám, se anyám.*

Ízig-vérig költő. A sorsa hányatott, a lelke sokrétű, gazdag, szikrázó, távlat kell hozzá, hogy méltányolni és szeretni tudjuk. A közönsége kicsi. Ki olvas ma verseket? Főleg: jó verseket. De akik ismerik, azok ragaszkodnak hozzá és mesterüknek vallják. *Illyés* Gyula mellett ő az új generáció legtöbbet ígérő és ezekből az ígéretekből a legtöbbet beváltó tehetsége. Mutatóba itt adja a *Napló* olvasóinak a legfrissebb versét:

A NYÁR

Aranyos lapály, gólyahír
áramló könnyüség a rét.
ezüst derűvel ráz a nyír
egy szellőcskét és ring az ég.

Jön a darázs, jön, megszagol.
dörmög s a vadrózsára száll;
a kérges rózsa meghajol —
még karcsu száron ing a nyár.

De megvastagszik s hadonász...
Vérbő eper a homokon.
Bóbiskol, zizzen a kalász
Vihar gubbaszt a lombokon.

Mért elemezzem, boncoljam fontoskodó szőrszálhasogatással? Minden kritikánál, dicséretnél vagy magyarázgatásnál többet mondanak ezek a rímes, véres, bátor önvallomások.

Bácsmegyei Napló (Subotica—Szabadka) *Tamás István*
1930. febr. 16.

116. AZ ISTENEK HALNAK, AZ EMBER ÉL

A „Toll" c. hetilap Babits Mihály verskötetéről kritikát közöl, mely különlenyomatban is megjelent. A kritikus azt az újítást hozza be, hogy a verskötet egyes strófáit ízlése szerint átdolgozza.

Ezt például:

A csupasz fák csúcsa mint tűk hegye
bök be az égi flanellba:
Az Isten a földet hóba és ködökbe
puhán becsavarta,
hogy óvja azt a pár maradék plántáját,
amit az ember nem
irtott ki még, s amik a bús tavaszt várják
szabadon vagy kertben

— így igazítja ki:

Az Isten a földet puhán becsavarta
égi flanellba
ráfonta, kötötte havát, ködét,
hogy óvja azt a pár maradék plántáját,
amit az ember
nem irtott ki még

— de még jobbnak tartaná így:

Csupasz fák gémberedő ágát
puha gyolcs-ködbe csavarja, fedi:
az Isten megóvja világát;
az ember lelkét vaksággal veri.

Nyugat 1930. febr. 16.

117. ÚJ ARCÚ MAGYAROK, ÚJ MAGYAR FÖLD

*

Az *Új Magyar Föld*del kapcsolatban még csak egy-két dologra kell rámutatnunk. *Kodolányi* János, az *Új Magyar Föld*nek az ifjúságáról és munkásságáról írván, helyesen állapítja meg, hogy középosztályunk oly messze van tőlünk, mint Makó Jeruzsálemtől. *Az egyetemek bürokrata-*

tanoncok gyűjtő ciszternáivá válnak, a fiatalságnak a diploma megszerzése nem a tudományos munkára való rátermettségét bizonyítja, hanem a hivatalnoki pálya biztosítéka. Mondani se kell, hogy ez az ifjúság természetesen osztályöntudatban élvén, lenézéssel fogadja a munkásságot. A másik, amiről szólnunk kell, az új magyar nemzedék irodalmi törekvései, úgy, ahogy azt a röpirat bemutatja. Favorizált költőik: *Illyés* Gyula, *József* Attila, *Győry* Dezső, *Fodor* József, *Erdélyi* József, *Lakatos* Péter Pál és így tovább. *Illyés* Gyulát, *Győry* Dezsőt, *Fodort* és *Erdélyit* nem a *Bartha-Miklós-Társaság* fedezte fel. A többiek azonban — tisztelet egynéhány kivételnek — nem önmaguk szárnyán, hanem a *Bartha-Miklós-Társaság* keblén lesznek naggyá, ha azzá nőnek. *József* Attilával kapcsolatban rá kell mutatnom arra a tényre, hogy az ifjúság forrongó lelkülete egyeseket mindenáron a fésületlenség és borzashajúság imádatába visz és még olyan képzett fiatal esztétikus is, mint Féja Géza, *József* Attiláról azt állítja, hogy költészete *idillikus*. Nem tudjuk, hogyan értelmezi *Féja* Géza ezt az idilli hangulatot, mert az, ha valaki takargatás nélkül csakazértis borzashajúságból kiteregeti minden családi intimitását és a családi életnek különböző folyamatait, nem idill, hanem akaratcsavargó szentimentalizmus. *Győry* Dezsőt, az *Új Magyar Föld* harmadrangúvá süllyeszti, olyanok mellett, akik az ő *neve* említésekor szóba se jöhetnek. Itt nem az irodalmi naturalizmus ellen szólunk, hanem ezzel kapcsolatban arról a mentalitásról, amely az ifjúság forrongását úgy értelmezi, hogy okvetlenül útszélinek kell lennie.

Széphalom (Szeged) 1930. jan.—febr. *Aradi Zsolt*

118. JÓZSEF ATTILA: AZ ISTENEK HALNAK, AZ EMBER ÉL

Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről
Az író kiadása. Budapest, 1930. 16 o. Ára 50 fillér

Másfél évtized óta kevés komoly kritikai írás látott nálunk napvilágot. A különböző — hol háborús, hol forradalmi, hol ellenforradalmi, hol belső, tehát az előbbieknél is veszedelmesebb — cenzúrák levegője nem alkalmas arra, hogy a kritika minden melléktekintet nélkül mondjon verdiktet élők és holtak felett. József Attila, hetyke legény, aminőnek a poézisében is mutatkozik, nagy fába vágta a fejszéjét, vagy inkább kikezdette azt a piedesztált, amely az évtizedek folyamán Babits alatt kiépült. Mondjuk meg mindjárt: csúnyául elbánik Babitscsal, a

költővel, amikor azt a végső konzekvenciát vonja le, hogy legújabb gyűjteményes kötetének „néhány sora kétségtelenül tehetségre vall. De a könyv egésze mégis kétségessé teszi a tehetség kifejlődhetését. Sokat kell még tanulnia. Verseit pedig tartsa hét esztendeig az asztalfiában és ne adja ki barátai unszolására sem. Hogy hozzáértőkkel való érintkezése mégis legyen, egyik-egyik kísérletét beküldheti módjával valamilyen kisebbigényű lapnak." Szegény Babits.

Lantos Magazin 1930. márc. 1.

119. ÚJ KAZINCZY-KORSZAK

[...] A legkifejezőbb magyar mozdulat az extázis. A mi extázisunk vagy robban, mint a vulkán, vagy sikerül kemény formába lefojtani s nemes ómor lesz belőle, tiszta aranyosfényű ital, meditáció, mely semmit sem veszített az extázis erejéből, csak megszelídítette, megnemesítette őt.

[...] Ha Kazinczy korát nézem, abban is élt a magyar extázis: Berzsenyiben és Csokonaiban. Maga Kazinczy sem volt ment tőle, csakhogy benne csupán az intellektus égett, legbensőbb lénye csonka volt, nem volt formateremtő. [...] Új Kazinczyk jöttek, akik csak annyiban hasonlók hozzá, hogy nem formateremtők, hogy alig vannak belső ingereik, hogy született utánzók.

[...] Nyirő József Jézus faragó emberét, a magyar extázis csodálatos új feltörését észre sem vették, pedig ez a könyv igazán irodalomtörténeti jelentőségű, mert az Ady utáni új korszak első érett gyümölcse. Tamási Áronban éppen a mélyréteget nem értik. Minden kis gyöngyszemét körülbámulják, de elsiklanak nagy gyémántjai felett. Simon Andor erős fejlődést mutató új kötetéről nem is írtak kritikát. Erdélyi Józsefet sikerült elkedvetleníteniük. Írhat József Attila bármilyen érett, pompás verseket, mégsem lesz szalonképes. Tamás Mihályról, ki Nyirő és Tamási mellett a fiatal próza legszebb ígérete, megállapították, hogy sohasem lesz író. És így tovább! Persze azt mondják: kell a szigorú kritika. Bizony kell! Csakhogy a kritika szigora és az „írástudói kétely" jelenleg csak azokat éri, akik fejlődést, haladást, új formát, új korszakot jelentenek. A Kis Jánosok ma is csak dicshimnuszokat kapnak, az új Csokonaik pedig magukban róják a nehéz magyar utat. [...]

Előőrs 1930. márc. 8. *Féja Géza*

120. A „NYUGAT" KONCENTRÁCIÓJA

[...] Csakugyan a Nyugat neveli azt az egységet, amelyből kultúránk új ezer éve fog növekedni? Csoda történik s a Nyugat szabad, termékeny talajt nyújt még egy írói nemzedéknek? Vagy az új jelszó csak köpönyeg s tegnapját, tisztes obsitosait akarja alatta átmenteni az új korszakba? Felelnünk kell ezekre a kérdésekre, még akkor is, ha rövidlátó és már-már komikus gőgjében mellékcélokat fog sorainkba magyarázni a Nyugat. Ugyanis nagyon sajátságos kritikai módszere van. Kifelé olyan fensőbbséggel ítél, mintha igazságai egyenesen a Parnasszus legtetején születtek volna. Azt azonban semmiképpen sem tűri, hogy bárki is más hangon bírálja őt, mint a teljes elragadtatás hangján. Míg a Nyugat valóban elsőrangú értékeket nevelt a telkén s amíg elmaradt epigonok, Arany János törpe utódai küzdöttek ellene, érthető is volt ez a gőg. De ma? Ma a fiatal írógeneráció foglal állást a Nyugat ellen, még pedig, ki csendesen, ki hangosan, de napról-napra élesebben és egyöntetűbben. A fiatalság legkomolyabb értékei helyet sem foglaltak a koncentrációban (például Nyirő, Tamási, József Attila, Ajtay Miklós), vagy egy-kettőre kiábrándultak belőle (például Kodolányi és Simon Andor). Nem kerülhetjük el a kérdést: milyen is hát ez a híres koncentráció?

Mindenekelőtt Móricz Zsigmond szerkesztői szerepét akarom megvilágítani. Mi, fiatalok, valamennyien a legőszintébb odaadással ragaszkodunk hozzá. Évek óta figyeli munkánkat és néhány esetben fel is karolta a felbukkanó új értékeket. Mikor átvette a Nyugat társszerkesztését, a legtisztább célokkal és tervekkel vette át. Nem ő a hibás, hogy a koncentráció ilyen szánalmas vágányokra tévedt. Oka nyilván az, hogy a Nyugatban megbújt avas, agg szellemet nem lehet a betörő friss fiatalsággal összeházasítani. Hiába minden jószándék az élet biztos törvényei ellen. Csak az a kérdés, hogy a még mindig fiatal, még mindig teremtő Móricz meddig fogja nevével és tekintélyével fedezni ezt a vállalkozást, amely előbb-utóbb szánalmasan el fog pusztulni a saját vérszegénységétől. [...]

Gondoljuk el: mi lesz, ha Móricz csakugyan félrehúzódik. A Nyugat parancsnoki hídjára fel fog kapaszkodni ismert második és harmadik garnitúrája. Át fog alakulni az új Kazinczy-korszaknak, a neoklasszicizmusnak az orgánumává. Hiszen már most is csaknem az. Mindjárt első számaiban agyonütötte József Attilát és Nyirő Józsefet. Kritikai rovata jóval bővebb, de ugyanannyival gyengébb is, mint Osvát Ernő idejében volt. Tanári szárazság és fontoskodás, vagy ismertető fecsegés terpeszkedik benne, nincsen egyetlen átfogóbb mozdulata sem. Látóköre néhány nyugati irodalom mezején bogarászik, alig vesz tudomást pl. az orosz irodalomról, melyhez annyi benső kapcsolat fűz bennünket.

Megmozdultak és hatalmas ritmusokat küldenek az eddig szunnyadó keleti kultúrák, törődik is velük a Nyugat, inkább harmadrangú külföldi regények fölött ájuldozik. Keleteurópa szellemi mozgalmai, a nagy magyar kultúrproblémák egyáltalán nem érdeklik. Esszéi Németh László eszmefuttatásaira szorítkoznak. Novelláinak átlaga nem jobb bármelyik napilapunk tárcarovatánál. Versei főként pathologikus lelki kitörések. Nagy egységek és új korszak alakulásának a vigiliáján kijelenti, hogy nincs állásfoglalása. Békés tenyészet kell neki, nem szilaj vegetáció. Viharos, lángoló égbolt helyett langyos égövet akar, hogy a sápkórosoknak meg ne ártson. Meg is terem alatta a kutyatej s esetleg a szimpla viola is, de a nagy növények más égöv alá fognak vándorolni. [...]

Előőrs 1930. márc. 15. *Féja Géza*

121. KÖLTŐK KÜLÖNCSÉGEI

Tavaszi riport ínyenceknek

[...] *József* Attilát különösebben az inspirálja, hogy hasonlít Petőfi Sándorhoz. Tükörrel szemközt ül a kávéházban és figyelemmel kíséri ezt a hasonlatosságot. Közben ír. Versei nem hasonlítanak. Az íráshoz semmi különös hangulatra nincs szüksége. Gonddal és ízléssel válogatja össze a szavakat s közös hangszínre hangolja őket; olyan akadémikus műgonddal válogatja össze, amely szertelenség igen jól áll neki. Mindenki szereti a verseit, mert mások is szeretik. Mások persze azért szeretik, mert mindenki szereti. Otthon nem tud dolgozni, saját állítása szerint másutt tud.

Lantos Magazin 1930. márc. 15. *Kár*

122. AZ ÚJ MAGYAR LÍRA

Az az irodalmi tűz, mely e század elején a „Nyugat" hasábjain fellobban, a forradalom elbukásával, az ellenforradalom győzelmével hirtelen kialszik. Babits Mihály a „Nyugtalanság völgyében" eléri költészete csúcspontját, ami ezután jön, az már a legszomorúbb dekadencia. Kosztolányi Dezső pedig a „Kenyér és bor"-ral teszi rá a koronát költészetére. S a többiek is mind, vagy egészen elhallgatnak, vagy szánalmasan egyhelybenjárnak. A forradalommal tehát a „Nyugat" költészete is elbukik. Félreértés ne essék! Nem mondom azt, hogy a „Nyugat" útja s a forradalom útja egy. A „Nyugat" harca, mint ahogy

azt Fenyő Miksa megállapítja, szabadságharc volt. A letisztult, művészi (sőt gyakran l'art pour l'art) eszmények harca, az epigonizmus, a dilettantizmus, s az ezzel teljesen egyet jelentő akadémizmus ellen. Ez a költészet csak is abban a nyugodt, gazdag, polgári életrendben virágozhatott ki, mint amilyen itt az élet volt a kiegyezéstől a háborúig. A háború és a forradalom aztán lerombolták a polgári élet alapjait, az anyagi alapokat. „Polgári jólétről" többé beszélni sem lehet. A polgárnak elúszik a pénze, kiszalad lába alól a talaj, s megindul nagy hajszája a kenyér után. Nem ér rá többé versekkel, költőkkel, kifinomult emberek kifinomult érzéseivel foglalkozni.

A lelki kapcsolatot is elveszíti e költészet, a háború és a forradalmak után, közönségével. Anakronizmussá lesz! Mert a háború és a forradalom nagyon is megmutatta életberendezkedésünk visszás, sőt lehetetlen voltát, s ez a költészet tudomást sem vesz erről. A háború és a forradalom nagy tanulságait nem tudja vagy nem akarja levonni és a nagy érzéseltolódásokat figyelmen kívül hagyja s ez az a pont, amelyben az új magyar költészet szembekerül, az elődei, tehát a „Nyugat" költészetével. Az új magyar költő már látja az égbekiáltó visszásságokat, s tudja, hogy mint embernek nem lehet más feladata, mint ezen változtatni, s lelke mélyén ott él a forradalom.

Még azok a fiatal költők is érzik ezt, akik a „Nyugat" hasábjain nőttek fel, s örökségül kapták a „Nyugat" minden formai, ideológiai örökségét és most cipelik magukkal a nyugatosságot, mint valami súlyos zsákot. A válság azonban ott él mindegyikben. Sárközi György elegánciája és nyugodtsága alatt egy mimóza lélek küzd a morállal, az etikával. Szabó Lőrincnél formai forrongássá tevődik át a forradalom. Omár Chajjam, Baudelaire, Verlaine csiszolt formái után az expresszionizmusba fut, hogy most valami izgatott nyugodtsággal játsszon önmagával. Erdélyi József, Petőfi formáit robbantgatja forradalmi kedvében, Fodor József pedig csurranó képeivel, lobbanó formáival menekül, menekül innen valami pogány világba.

Az első költő, aki teljesen és világosan átlátja és átérzi a háború utáni élet adottságait, formáit és visszásságait: Kassák Lajos.

Ami forradalom az előbbi költőknél, akár etikai, morális vagy formai síkon lejátszódik, nála öntudatos, célszerű életmegnyilatkozás. Kassák hisz az emberben, az emberben, aki látja élete embertelenségeit s van ereje hozzá, hogy az egész világot új ideálok felé vezesse. De ideáljainkat csak úgy érhetjük el, ha mindenki, akiben *erő* van, összefog. Kassák előtt tehát a legnagyobb emberi érték az egészséges erő. Ellensége minden szentimentálizmusnak, gyengeségnek, sáppadtságnak és holdvilágnak. Ha az élet nagy ostorai néki is az arcába vágnak, ő jajszó nélkül állja a csapásokat, s érces szavakkal ül törvényt a világ felett.

Esztétikai jelentősége ott nyilatkozik meg, hogy elsőnek szólaltatja meg költészetünkben művészi módon a nagyvárosi munkás hangját, s az első, aki az új élet, a technika s az osztályharcok szavait a költészet számára értékesíteni tudja.

Kassák körül csoportosul aztán az az új magyar irodalom, amely az élet, a legkisebb betűvel írható élet, minden megnyilvánulását fölérzi. Déry Tibor, Nádass József, Jusztusz Pál, Zelk Zoltán állnak e vonalban. Mindnek van legalább egy új képe, jelzője vagy szava az új magyar líra ez orchesterében.

1921-ben új magyar irodalmi folyóirat indul, a „Magyar Írás". Ha háború utáni költészetről beszélünk, úgy azt innen kell számítani. Kassákék költészete csak szociális síkon mozog, ez, és így, természetesen szintén csak a háború után születhetett meg, de a háború utáni lélek első teljes kivetődését lírai síkba a „Magyar Írás" hozza meg. A „Magyar Írás" költőit és költészetét közös nevezőre hozni nem lehet. Ott vannak az ivangolli hangosságok s az apollinairei dekadenciák magyarországi helytartói is, de ott vannak a háború és a forradalmak véres, kiábrándult, kisemmizett, elzüllött és elzüllesztett gyermekei, nagy vádjaikkal, számonkéréseikkel, sikolyaikkal és felzúgásaikkal (Raith Tivadar, Strém István, Lakatos Péter Pál, Szalai Imre, Sirató Károly, Tamás Aladár, Sükösd Ferenc, Dán György, Major Máté, Komor András és Vajda János).

Az elzüllött és az elzüllesztett fiatalság ... Itt álljunk meg egy szóra. Mert ez a züllöttség, a sehova nem tartozás, kallódás eszmék és emberek között indulatokon és vágyakozásokon túl, új hangokat tép a fiatal költőből és megszületik a magyar líra két nagy csavargója, József Attila és Berda József és megszületik velük a csavargó líra.

József Attila szereti magát villoni gyökerekhez kötni, pedig egészen innen sarjadzik a magyar talajból. Néha azt hiszed, hogy csak játszik, de aztán látod, hogy itt minden lobbanás, kedv, mélyről jön, nagyon mélyről.

A békességet szétosztja az este,
meleg kenyeréből egy karaj vagyok,
pihen most az ég is, a nyugodt Marosra
s homlokomra kiülnek a csillagok.

Az országutak és a falvak csavargóinak nagy felkívánkozása ez a költészet egy tisztább, teltgyomrúbb élet felé.

Berda József költészete ugyane tőből fakad, de belőle már hiányzik minden szociális felkívánkozás. József Attila tudomásul veszi helyzetét, de kívánkozik is egy tisztább élet felé. Berda azonban megelégedett, sőt tetszik magának e sehova nem tartozásban, s a nyomorán kívül nem

érdekli semmi. Valami nagy, széllelbélelt fütyülés az ő költészete az egész világra.

József Attilával egyszerre szólal meg a magyar falu, a magyar nyomor másik nagy énekese, Illyés Gyula. De Illyés nem játékos, nem nyugodt és nem belenyugvó természet. A legdózsább magyar költő. A magyar élet, a magyar történelem legtragikusabb, legkisemmizettebb emberrétege nevében szól, a magyar zsellér nevében. Ott élt közöttük, akik munkájuk végeztével, kicsépelt kazal árnyékában ősszel hangtalan fordulnak a közönyös földbe. Innen szakadt a városba és tört fel belőle oly hévvel mint Berzsenyiből, s oly gáttalanul, mint Adyból a magyar élet nagy rászedettjeinek hangja:

Itt élek itt élek
De sose feledem
Gyermekként hány kuss-paraszt-ot
Bugris-t kellett nyelnem.

Minden képét, hasonlatát, metaforáját egy tőről fakasztja és ez: a természet. Ennyire feloldódni a természetben a világirodalom kevés költőjének sikerült még. Illyés nem hisz az emberekben, csak a természetben hisz, amely igazságosabb, tisztább, megnyugtatóbb mint az ember. Nem prédikál rousseaui visszatérést, de minden megújhodást és új szépséget innen vár. Nagy verstani jelentősége, hogy lírai versben ő használja először sikerrel az epikus hosszúságú sorokat, akik előtte próbálkoztak e kísérlettel, mind modorosságba estek, mint a különben oly kitűnő költő is, mint Füst Milán. Csak Illyésnek sikerülhetett ez, mert nála minden sorban egy külön természeti kép nyílik és zárul. Ahogy ő mondja: „Soraim teljes hosszukban e földön feküsznek, belőle táplálkoznak." Szabad versei alatt, ősi magyaros, sőt klasszikus versformák tapinthatók.

Az új magyar líra? . . . Csak új magyar lírikusok vannak, akik ha jók s igazak, éppen annyira újak, mint amilyen új még ma is Balassa Bálint vagy Csokonai Vitéz Mihály, s mondanivalójuk a háborútól, forradalomtól, elnyomásoktól és letörésektől agyonsanyargatott ember, örök, igaz, s emberi mondanivalója.*

Kortárs 1930. márc. 20. *Forgács Antal*

* Az elcsatolt területek magyar lírája egész külön irányban fejlődött és így e cikk keretei közé nem is volt beilleszthető.

123. A MUNKÁSSÁG ÉS AZ IFJÚSÁG ZARÁNDOKÚTJA ADY ENDRE SÍRJÁHOZ

Emlékünnep a Vigadóban

[...] Az intellektuális fiatalság Bartha Miklós-társasága és más egyesülései vasárnap este a Vigadóban tartott ünnepségen is hódoltak a halott költő emlékezetének. Az ünnepség műsora: *a világnézletétől megtisztított Ady*. Mi volt ez? A hatóság volt tapintatlan, vagy az ifjúság tapintatos? Ez az ifjúság egyébként három csoportra oszlott: az egyik az önképzőköröktől a Petőfi-Társaság felé lendült (*Vajthó László* bevezető beszéde), a másik a fascista-nacionalista-forradalmiság ködében tévelyeg (*Féja Géza* különben színes emlékelőadása), a harmadik a mi szívünkből, a koldusok és rabszolgák szívéből megszólaló hang (*József Attila* szép, mély és bátor verse, amelyet a *Népszava* mai száma közöl). [...]

ADY EMLÉKEZETE*

[...]

Népszava 1930. márc. 25.

124. ÁLARCOSOK KIFOSZTOTTÁK EGY SZENTESI UTCÁN LAKÓ ÚRICSALÁD ÉLÉSKAMRÁJÁT

vagy:

A kultúra csupán felületes máz. A huszadik század fiából is nyomban, kiütközik az emberevőknek vad falánksága, ha ábrázatát álarc alá rejtheti.

Vagy:

A habzsolás kupadöntőjében a favorit marokkói sáskák a vásárhelyi válogatott álarcosoktól 5:0-ás katasztrofális vereséget szenvedték.

Vagy:

Nagy hossz a szóda-bikarbóna, a citrát és a Ferenc József víz piacán

Folytathatnánk tovább is, de inkább rátérünk saját külön tudósítónk távirati jelentéseire:

* A költő fölolvasta a magyar ifjúság s a Bartha Miklós Társaság vasárnapi Ady-ünnepségén.

1930. február 8-án este 7 órakor (Kábelen):

A hódmezővásárhelyi Klu-klux-klan mozgolódik. Vérszag van a levegőben. Szárnyasok vergődnek a gyilkos szakácsnő keze alatt. Pihákoló halak némán meresztik esdő tekintetüket a kis piszkoshoz címzett fogadósnéra: Luca Ángyira.

Tüzek lobogása, az égő fának ropogása hallik a kemencéből, a takaréktűzhelyről.

*

1930. február 8, este 9 órakor. (Repülőgépen hozott híradás)

Fekete álarcos, sötét alakok vonulnak a Szentesi utca felé. Előlük rémült félelemmel menekül minden jó lélek.

*

1930. február 8, esti 10 óra. (Gyalogposta.)

A látszat szerint vegyesen férfi és nő haramiákat elnyelte a Máyerfiház.

*

1930. február 9. (Névtelen levél szerkesztőségünk címére.)

Szerkesztő Úr!

A kórházból írok. Közvetlenül azelőtt, hogy a műtőasztalra visznek. Úgy lehet, hogy otthagyom a fogamat. Erre való tekintettel gyónni akarok s esetleges elmúlásomért felelőssé teszem Luca Ángyit, aki ravasz fondorlattal megétette velünk mindazt, amit főzött, kifőzött s amikkel bennünket, vendégeket lefőzött.

Képzelje el szerkesztő úr magát a mi, a vendégek helyébe, akik dr. Makay Ödönné — pardon, majdnem elárultam a háziasszonyunk nevét — alábbi menüjét végigettük:

ÉTKEK ÁRADATA

Tea csigaleves módra.
E levestől mennek falnak
Kik belőle sokat falnak.

*

Hideg fogas.
Cúgot kapsz a halevéstől,
Nemcsak soktól, de kevéstől.

*

Halmajonez.
Majonezből bármily kevés
Harmadnapos hideglelés.

*

Töltött tojás Casinomódra.
Hajh a tojás nehéz falat!
Ezt mondja a tapasztalat.

*

Csirkesaláta.
Füled szaggatja a csirke,
Ebbe őrült bele Kirke.

*

Hideg rosztbif körítve.
Rosztbif reuma forrása,
Aki eszi, kárát lássa.

*

Pulykamell jó asszony módra.
Pulykamelltől hull a hajad,
Jobb tehát ha tálban marad.

*

Kappansült körítve.
Szeplőt szaporít a kappan,
Nem viszi le semmi szappan.

*

Uborka és salátafélék.
Lúdtalpat kapsz uborkától,
Ne is egy belőle mától.

*

Torták és édességek.
Torta hájat nevel búra:
Biztos a karlsbadi kúra.

*

Pogácsák és sós sütemények.
Pogácsától kezed reszket,
Vegyed tudomásul eztet.

*

Feketekávé.
A fekete török átok —
Dehát úgyis megisszátok...

*

Ürmös és ringató borok.
Megmondták az apostolok,
Nem innivalók a borok.

Vásárhelyi Friss Újság 1930. márc. 25.

125. A MAI MAGYAR IRODALOM IDEOLÓGIAI CSOPORTOSULÁSAI

(Béka-egér harc vagy osztályharc?)

[...] A magyar társadalom szociális „krízise" szemmelláthatólag most közeledik a mélypont felé; ideológiai formái (*Bartha Miklós Társaság, Fábiánusok, Bethlen Gábor Kör, Sarlósok*, stb.) egyre szaporodnak és tisztulnak. A középosztály, a kispolgárság szembefordulása az uralkodó hatalommal mind élesebb és nyíltabb. Az ellentétek mind jobban realizálódnak, — a konfliktusok gyorsan követik egymást. S ezek a konfliktusok új feladatokat vetnek föl, új „átértékelési" folyamatokat indítanak meg: revíziót s ideológiai harcokat provokálnak. Az új kapcsolatok, új pozíciók új álláspontokat követelnek, új ígéreteket, szempontokat, kísérleteket. A politika területén már nagyjában kész a számadás, a likvidálás, a „szellemi" átalakulás. A középosztály nagyrésze (az ellenforradalom viharos idejéből maradt emlékeivel) inkább a *parasztság felé* keres orientációt, azt próbálja

hátvédnek megszerezni, a kispolgárság viszont a városi munkásreformizmus malasztját tartja üdvözítőnek. Ez a kétféle tendencia az irodalomban is megmutatkozik, bár egyelőre kevésbé látszanak itt tisztán a határvonalak. A Nyugat-affér körül egyformán porondra lépnek s frontot vesznek az akadémizmussal cimboráló Nyugat ellen. (Lásd a fasiszta *Milotay* cikkét a Magyarságban, a Bartha Miklós-beli írók, köztük *József* Attila támadását *Babits* ellen.) Az „esztetikai" indokolás persze különböző: az egyik csoport inkább csak *negatívumokat* ad (nem szabad, „árulás" együttmenni az akadémizmussal), a másik már *pozitívabb* (a kormányszellem „nemzeti koncentrációja" helyett koncentrálását a kritikának, a változást kívánó erőnek, az oppozíciónak). A célban azonban találkoznak azzal a munkásreformista literatúrával is, amely ábrándosan mereng Ady robusztus bátorságán és a kispolgárral együtt „árulást" szimatol. Az oppozíció és a tiltakozás így mindazoknak az osztálycsoportoknak az ideológiai szembefordulását jelenti a hatalom irodalmi szellemével, amelyek „alul" vannak és változást szeretnének. [...]

Korunk 1930. márc. *Haraszti Sándor (Budapest)*

126. ÖT ESZTENDŐ*

[...] Mi nem a társadalmi ranglétra, de a magyar történelem örök értékei, az örök magyar értékrend szempontjából hódolatunkat fejezzük ki azoknak az íróknak, akik sokszor magukrahagyottságukban még az anyagi küzdelem keserves napjait is átélik, Móricz Zsigmondnak, ki oly gazdagsággal termeli az örök magyarságnak a magyar lélekből fakadó tiszta magyar költészetet, Szabó Dezsőnek, a magyar nyelv, magyar öncélúság, új magyar lelkiség páratlan orgonájának és harcolunk az ellen a közömbös, sokszor rossz szándékúnak látszó kultúrpolitika ellen, mely veszni hagyja, anyagi sínylődésre ítéli a magyar kultúra eme páratlan értékét. Üdvözöljük a fiatalokat, a József Attilákat, az Erdélyi Józsefeket, Simon Andorokat, Illyés Gyulákat, Fodor Józsefeket, Kodolányi Jánosokat, Tamási Áronokat, stb. érezzék, hogy itt olyan értelmiség nő fel, melynek lelkében ők elérik az emberi elismerés örök értékelését. [...]

Új Magyar Föld 1930. jan.—febr.—márc. *Fábián Dániel*

* A B. M. T. 1929. december 15-iki országos kongresszusán elmondott megnyitó beszéd.

127. JÓZSEF ATTILA: NINCSEN APÁM SE ANYÁM

Génius, Budapest, 1929

Egyre biztosabban teljesedik immár Ady sóhajtása: az elkeseredett és keserítő magyar ég alatt megszületett a nemzedék, akit ezerszer idézett s akit halálvíziós életében a magyar teljesedés bizonyosságának látott. Ady a magyarság halál-látomásaiban a magyar élet tökéletes kifejezése és énekese volt és marad mindörökké; a megálmodott fiatalság pedig, aki utána született, *ennek a megénekelt és kifejezett életnek beteljesítője és megnyilatkoztatója lett és lesz.* Adyt igazolni egyenlő: a magyar teljesedést tökéletessé érlelni az egyetemes emberiség igazolására.

Az igazolók pedig jönnek s a megrokkantott magyarságot szivükben egész emberré gyógyítják. Közülük való *József* Attila, akiből az ihlet ereje a magyarság végtelen szemléletét egységgé alkotja a *Nincsen apám, se anyám* c. verseskötetén keresztül. Mert ez a kötet már igazolás és teljesedés s így vált József Attila a magyarság *táltosává;* azáltal pedig, hogy verseiben (dalaiban) a műalkotás törvényei szerint egy közösség — mások által megfoghatatlan — határokba zárt szellemét (életét) fejezi ki, — *nagy költővé.*

Mi az, ami József Attilát a versírásra kényszeríti? Az a varázslatos erő — hogy József Attila szavával éljek — amely a magyarság közös lelkét minden megfoghatatlan álmon, végtelenségen keresztül végessé zárja, szétszedhetetlenné teszi s egyetlen egy emberré, egyetlen egy kötetté teljesíti: József Attila: *Nincsen apám se anyám*-má.

A magyar lélek s a magyar arculat vizsgálata közben egységre törekszünk. Minthogy azonban egy-egy közösség szelleme sem gondolkodáson, sem szemléleten keresztül meg nem ismerhető, valami abszolút egységet kell találnunk, amely a végest és végtelent egyesíti, valósággá lényegíti s ezáltal — a jelen esetben — a magyarság szellemét, életét mérhetővé teszi. Ez a mértékegység: *a műalkotás.*

József Attila: Nincsen apám se anyám verseskötete ilyen műalkotásokat tartalmaz, mert ezekkel az alkotásokkal fölmérhetjük a magyarság életét, aminthogy fölmérhetjük Balassi, Csokonay, Vörösmarty, Petőfi és Ady alkotásaival.

A második kérdés az: mi kényszerítette József Attilát olyan versek megírására, mint amilyenek a *Nincsen apám se anyám* c. kötetben foglaltatnak? Azok a jelenségek, élmények; vér, hús, víz, hegy, ég, levegő stb., amelyek között él s éltek ősei évszázadokon keresztül mostanáig jóban, rosszban, örömben, szenvedésben egyaránt. Az az életérzés, amely a magyarság testét-lelkét a saját teste-lelkével eggyéforrasztotta

és elhatározóvá tette s az, ami a magyarság életét más népek és fajták életével összekapcsolja, vagy életétől elválasztja.

E két kérdés fölvetése után most már igazolnom kell József Attilát versein keresztül s általa igazolnom kell a *magyarságot*, amelynek eredőjeként megszületett a: *Nincsen apám se anyám.*

Egyik fiatal írótársam kiváló megállapítása szerint: Ady csak a magyar népdallal mérhető. Ez a megállapítás ugyanígy fölállítható József Attilára vonatkozóan is. Lényegi különbség e két költő népdallal való fölmérésében az, hogy először József Attila verseinek szerkezete szerint is (külsejében) édestestvére a népdalnak (majdnem minden verse valóban, a szó legszorosabb értelmében dal: rövid, dalolható), másodszor, hogy *szellemében* (ihletében, belsejében) szimbólumok helyett tisztára hús-vérré valóságított képeket zár egymásmellé, vagy egymásmögé, még pedig annyira jelenvalóan, hogy az olvasó tapintható, érzékelhető valóságnak látja és fogadja el:

A saláták az estharmatban
borzonganak, kotyognak halkan.
Már-már rikoltva fölrepülnek
s tollászkodva megint elülnek.
— — — — — — — — — — — — — —
Hogy piheg a meggy csattant ajka
még a kórón is fönnakadva!...
Hogy tágul-szűkül gyors ütemre
az egész világ! mint a melle!

(Piros hold körül)

Indulj fogamra! parázsban remeg!
Igyalak én, mert szomjas a halál:
óriási korsó sör a nyár,
habok rajta pufók fellegek.

(Tudtam én)

Íme: a magyarság ősi és jelen életének soha meg nem szakadó bizonysága és minden más fajtától (a testvérfajták kivételével) való különbözősége: még a *Végtelenséget* is hús-vér valósággá teremteni, *végesíteni!* (Egyébként a magyarság szimbólumai is — mondhatnám — kézzelfoghatók (lásd: Ady) nem úgy, mint a nyugati népeknél, ahol a szimbólumok csak: képhelyettesítők; vagy mint a keleti népek legtöbbjénél — mint a nyelvük is — pompázat, ékesítés, díszítés.) Ez egyébként az a sokat emlegetett „józanság", nyugalmas fölény-forrás,

ami a magyarságból annyira és annyiszor kiütközik: ez a tárgyiasító hajlam.

Ez a belső tulajdonság magyarázza meg azt is, hogy a magyarság istene: magyar Isten — a magyarság képére és hasonlatosságára teremtve. Nem nagyobb úr egy magyarnál sem s épen ezért valóságosabb, megfoghatóbb — mondjuk — demokratább minden népek istenénél. De nemes, úri Isten, — mint amilyen a magyar. Itt találkozik Adyval József Attila, de itt különbözik ugyancsak tőle: József Attila Istene komázóbb, derűsebb, játszóbb, naivabb és népibb, tehát még ősibb:

Dolgaim elől rejtegetlek
Istenem, én nagyon szeretlek,
ha rikkancs volna mesterséged,
segítnék kiabálni néked.

Hogyha magszántóvető lennél,
segítnék akkor is mindennél;
a lovaidat is szeretném
és szépen, okosan vezetném.

Vagy inkább ekeszarvat fogva
szántanék én is a nyomodba,
a szikre figyelnék, hogy ottan
a vasat még mélyebbre nyomjam.

Ha csősz volnál, hogy óvd a sarjat,
én zavarnám a fele várjat.
S bármi efféle volna munkád,
velem azt soha meg nem unnád.

Ha nevetnél, én is örülnék,
vacsora után melléd ülnék,
pipámat egy kicsit elkérnéd
s én hosszan mindent elbeszélnék.

(Istenem)

Az Istennel azonban még testvéribben, még magyarabbul és még ősibben összeforr József Attila az *Isten* c. versében:

Hogyha golyóznak a gyerekek,
az Isten köztük ott ténfereg.
S ha egy a szemét nagyra nyitja,
golyóját ő lyukba gurítja.

Ő sohase gondol magára,
de nagyon ügyel a világra.
A lányokat ő csinosítja,
friss széllel arcuk pirosítja.

Ő vigyáz a tiszta cipőre,
az uccán is kitér előre.
Nem tolakszik és nem verekszik,
ha alszunk, csöndesen lefekszik.

Gondolatban tán nem is hittem.
De mikor egy nagy zsákot vittem
s ledobván ráültem a zsákra,
a testem akkor is őt látta.

Most már tudom őt mindenképpen,
minden dolgában tettenértem.
S tudom is, miért szeret engem,
tettenértem az én szívemben.

Ez a vers azonban már a magyarság régen áhított Istenét is megmutatja: a valódi Istent, aki szociális, aki a közösségért való, aki testvér, mással közösséget vállaló még zsákhordáskor is. Ezért látja őt József Attila a testével.

Az új magyar lírának nagyszerű ívelésében elérkeztünk a valóban újhoz: a magyarság szociális életéhez, amelyet Ady Endre még csak érzett, de tökéletesen, egészében ki nem fejezett, mert tökéletesen még nem élte meg. Még csak villanatokban látta a magyar nyomorúságot, a társadalomra átérezve — nem. Az ő szociális érzése és látása részleges volt.

József Attila kötetén végig már a társadalom testvére s dalaiban fölzendül a szociális élet mélysége, embersége és jobbvilág-akarása. Természetesen mindenekfölött a magyar föld bitangolása és testvértelensége feszíti hangját a testvéri földért, munkáért és igazabb magyar életért.

Éji dal, Magyar Alföld, Hosszú az Úristen, Förgeteg, Dúdoló. Hogy ezekben a versekben *József* Attila egy eltiport magyar föld népének: a parasztságnak förgeteges énekese, forradalmi kifejezője, mindennél természetesebb és világosabb, hiszen egy évezreden keresztül ez a közösség, ez a teremtő és termelő erő volt a magyar élet kiebrudaltja, vér- és arany-adója. De ez a közösség volt mindenkor a magyarság emberi jóságának, testvéri ölelkezésének és napkeltétől napnyugtáig tartó szakadatlan, de majdnem mindig másokért való munkának

emberhőse is. Ennek a közösségnek ősi emberjussát kiáltja József Attila s a magyar paraszt egyetlen feszülő személlyé magasodik benne:

...s bár érez vasszuronyokat,
melyek husába vágnak,
behunyva szemét rétjén szántogat
egy jobb szikű világnak.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Te förgeteg, fekete vadezüst,
parasztharag bográcsa,
rotyogó mérget, engem főzz nagy üst
és fordíts a világra!

(Förgeteg)

A magyar munkának és verejtéknek ez az emberebb és igazabb jussért való keserűsége és türelmetlen vágyakozása: ez az állandó magyar feszültség néha elcsitul József Attilában, aminthogy időnként elcsitult a magyarság életében is és föloldódik a szerelem, a derű (humor) megbékítő jóságában. Ez a magyarság pihenése, nyugalma és az áhított közös élet beteljesülése. Mert minden hősi és harci cselekedetén túl, a közösségnek ebben a mélységes nyugalmában nő mérhetetlen magasságba Keletnek: Ázsiának prófétákat szülő anyaméhe és csúcsosodik emberré, tehát értékké a magyarság élete tragikus harcai után. És József Attila e mély nyugalomban a magyarság örök ember-arcát hordozza s derűs, szerelmetes dalaiban valósággá érleli a magyarság jövőjét. Így válik József Attila legigazibb és legtökéletesebb kifejezőjévé — a mai költőnemzedék között — az ősi magyar derűnek is (humornak), amelynél emberibb és mélyebb derűt alig adott még nép az emberi közösségnek. Ez az őshumor elválaszthatatlan József Attila költészetétől, — aminthogy a magyar föld forrongása, szociális követelése is alapja a józsefattilai lírának —, s tökéletességét a „Fiatalasszonyok éneké"-ben éri el, amely őszinteségénél, egyszerűségénél és boldog meztelenségénél fogva az új magyar líra legszebb dala. (Csak azt nem értem, hogy József Attila kritikusai miért haladtak el szó nélkül a *Nincsen apám se anyám* dalainak őshumora mellett, mindent emlegetve, hogy: idilli, csavargó líra, szabadszájúság stb., stb., csak éppen azt nem, ami József Attilát művészetének egyéb nagy értékein kívül is fölibe emeli a mai költőnemzedéknek). Ez az őshumor annyira átütő erejű és olyan megfoghatóan és megnevettetően áradó, hogy sokszor fogócskát játszó gyerekké válik az olvasó s azokat a naiv derűjű verseket motyogja, amelyeket körben álló társai között hadart, — annak idején — hogy ki legyen a fogó. Íme:

Mikor a szeretők veszekednek,
akkor hajlongva magasodnak,
mikor a szeretők ölelőznek,
akkor a földdel elsimulnak.

Énekeljünk:
haja, ha!
Bömbölődjünk:
böm-böm-böm!

Susogjunk, hogy
sususu, —
üss egyet a
hátamba!

(Dalocska)

Ebből a szempontból jelentős a Melódiák [!] c. verssorozat, amely már a görbetükör képeit vetíti, amelynek azonban egy-két versében, egy-két sorában a nagymindenség öleli át József Attilát:

Porszem mászik gyenge harmaton,
lyukas nadrágom kézzel takarom.
a kis kanász ríva öleli át
kővé varázsolt tarka malacát, —

zöld füst az ég és lassan elpirul,
csöngess: a csöngés tompa tóra hull,
jéglapba fagyva tejfehér virág
elvált levélen lebeg a világ. —

De így válik legnagyobb költőjévé is József Attila Csokonai és Petőfi óta a magyar dalnak, amely csak a nép szívében él ilyen tisztán és ilyen halhatatlan egyszerűséggel. Itt már elvesznek a határok nép és egyén között: a tartalom és forma ugyanaz, megújulva tartalomban és formában a korszerűség mindennél követelőbb és igazabb mértékegységében: a műalkotásban. (Lásd: *Tiszta szívvel, Zuzmara, Hangya, Megfáradt ember, Táncba fognak, Sok gondom közt, Gyöngy, Áldalak búval, vigalommal, Ringató, Klárisok*). Ez az a kollektivitás, amely egy-egy osztály nagyon is részleges kereteit szétrobbantva olyan teljességet ád, amely Kassákék ellenére is szociálisabb, kollektívebb s a nagy emberi közösség számára éppen ezért értékesebb és emberibb életet fejez ki amannál.

József Attila: *Nincsen apám se anyám* c. kötetében megérkezett a nagy magyar költők sorába.

Új Magyar Föld 1930. jan.—febr.—márc. *Lakatos Péter Pál*

128. ELEFÁNTCSONTTORONY

[...] Harmincévesek! Tamási, Nyirő, Ajtay, Tamás Mihály, Kodolányi, Erdélyi József, Simon Andor, József Attila, Illyés Gyula és sokan mások! meg kell találnotok a költő örök heroizmusának egységét! Kelet-Európa morajlik, mint a tenger, várja a magyar hajókat, kik a humanizmus legszebb zászlóit bontották ki vitorlának! Lehet-e közötök az elefántcsonttoronyhoz?

Előőrs 1930. ápr. 12. *Féja Géza*

129. MEGKEZDTE MŰKÖDÉSÉT A BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG VÁSÁRHELYI CSOPORTJA

Nagy föladatokra készül az ifjúság új művelődési megmozdulása

Szerdán este bizalmas baráti értekezletre gyűltek össze a Tisza Szálló különtermébe a vásárhelyi művelt ifjúság szellemi vezetői. *Fábián* Dániel dr orvos, a budapesti Bartha Miklós Társaság elnöke és *József* Attila, az új magyar lantos költés egyik legragyogóbb tehetsége — szintén vezető személy a haladó szellemű magyar ifjúság megnevezett szervezetében — jelentek meg itt, hogy vázolják a Bartha Miklós Társaság elvi munkatervét, melyet ma már föntartás nélkül vall magáénak minden magyar ifjú, aki tanult történelmünk utolsó félszázadának romboló hibáiból és torkig van a magyar jelen elmúlással enyelgő meddőségével, aki meg akarja menteni a magyarságban rejlő egyetemes emberi kincseket következő nemzedékek számára.

A megbeszélés során

Fábián Dániel dr szólott szélesebb mederben mindarról, ami a Bartha Miklós Társaság keletkezésével, életjogával és bontakozó erejével összefügg."

— Mi vagyunk — mondotta — a sorvadásra kárhoztatott, tétlen és tehetetlen ájulásba taszított magyar nép ébredező lelkiösmerete. Meggyőződésünk, hogy csak úgy állhatunk meg a történelem mai rettentő erőpróbáján, ha napvilágra hozzuk, ami népünk lelkében

sajátosan magyar, tehát örökkévaló emberi érték. Megtanultuk azt is, hogy minden ilyen kincs, eshetőleg közbevetett úton, a parasztság őstelevényéből származik. Épen ezért *a föld népét, a világ legderekabb földmívesét: a magyar parasztot akarjuk legelsőbb odáig segíteni*, hogy mind a szellemek világában, mind pedig gazdasági téren megingathatatlan oszlopa tudjon lenni a magyarság szebb, diadalmasabb jövőjének. Ebből a munkából mindenki részt vehet, aki felelősséget érez a társadalom iránt s akit hajt: a hit a magyar nép jövőjében.

Nagyhatású beszédének befejezéseként a Bartha Miklós Társaság messzeható támogatását ígérte meg Fábián Dániel dr a vásárhelyi ifjúság egyvér megmozdulásához.

József Attila

a nép megismerésének sorsdöntő súlyát éreztette meg tömör áttekintésében.

— A népet akarjuk tanítani. Első dolgunk tehát, hogy mi magunk tanítsuk meg a népet. Ismeretlen sziget, melyre a magyar államélet büszke óceánrepülői mostanáig nem igen és soha szívesen szállottak le. A magyar jobbágy így szól: „A politika úri huncutság". Miért? Mert azok, akik a politikát csinálják számára, sőt sokszor jogtalanul: helyette, — fájdalom ritka kivétellel becsapják szegényt. Ha ez így marad tovább is, menthetetlenül elveszünk. Ennek meg kell szünnie. A művelt társadalmi rétegek hajoljanak le gyöngéd, gyógyító szeretettel a paraszt sebei fölé, keressék meg a betegség okát, ne sajnálják sem az orvosszert, sem a fáradságot s *akkor el fog következni Magyarország állami létének egy olyan újjászületése, melyben úr és paraszt egyaránt otthon érzi magát*, szóval végrevalahára csakugyan testvérként foghat kezet. Márpedig enélkül nincs és nem is lehet Magyarország...

Gallyasi-Reisinger Miklós és *Bányay* László dr a vásárhelyi művelt ifjúság nevében örömmel és lelkesedéssel köszöntötték a Bartha Miklós Társaság eszményi hevületektől irányított vezetőit. Fölszólalásaik nyomán egyhangúan határozták el a jelenvoltak, hogy *megalakítják a Bartha Miklós Társaság hódmezővásárhelyi baráti körét.*

Munkájuk, mint értesültünk, egyelőre csupán befelé terjed, amennyiben heti összejövetelek alkalmával előadói vitaesték keretei között társadalomtudományi, művészeti és általában tudományos magvetésre szorítkozik. Ám valószínűleg még az ősszel elkövetkezik az idő, hogy a Bartha Miklós Társaság vásárhelyi barátai a városi társadalomban is megkezdik magyar kötelességük teljesítését.

Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. máj. 23.

130. ÚJ MAGYAR FÖLD III.

[...] A Szekfű Gyula szerkesztette Magyar Szemlében „Elképzelt paraszt klasszicizmus" cím alatt cikk jelent meg. A pseudo-germán kultúrájú cikkíró a műköltészetet elébe helyezi a népköltészetnek, a népi művészetet pusztán az „úri" művészetek másolásának tekinti. Abszurd állításait József Attila nagyszerű tudományos felkészültséggel töri össze a néplélektan, a művészi alkotás pszichológiája és a sajátos magyar viszonyok beállításával, egyben megérdemelt élességgel veri vissza a cikk mellé írt jegyzetben is megmutatkozó (megóvni az ifjúságot a nevetséges szocializmustól) tendenciát, amely még tudománytalan éretlenségeknek is helyet ad, ha annak iránya a szükségszerű magyar evolúciót gáncsolja és a magyar élet fennálló szörnyű társadalmi gátlásait védi. A kiváló fiatal költő akkora szerves tudásról tett a cikkében bizonyságot, hogy továbbfejlődése elé kétszeres érdeklődéssel kell néznünk.

Erdélyi Fiatalok (Cluj—Kolozsvár) 1930. máj. *Jancsó Béla*

131. „KI A FALUBA!"

Vásárhelyen jelent meg a Bartha Miklós Társaság első kiáltványa, mely a magyar föld népével való kapcsolódásra toborozza a főiskolák ifjúságát. Szemelvények a nagyjelentőségű írásból

Alig néhány nappal ezelőtt rendkívül érdekes írás hagyta el a hódmezővásárhelyi Törekvés Nyomdát. A budapesti *Bartha Miklós Társaság* első kiáltványa. Ez a művelődési egyesülés, melynek új hajtása már a vásárhelyi főiskolás ifjúság törzséből is kisarjadt, mint ismeretes, azzal a középponti céllal alakult, hogy a magyar művelődést az ifjúság lelkiösmeretének fölköltésével, érzelem- és ismeretvilágának áthangolásával visszatereli oda, honnét az utolsó százév fajtudatlan társadalmi és gazdasági hajszájában elverődött, a sajátosan magyar szellem egyetlen rétére:

a föld népéhez!

A gondolatfejlődés, mely a Bartha Miklós Társaság felelősségről valló tagjait ehhez a munkatervhez kötötte, röviden ez:

Ha a művelt ifjúság szervesen belenő a parasztságba, lelke megtelik a természettelegy magyarság ezer éven át mindmostanáig parlaggá kárhoztatott erejével és az e képen megújhodott ifjú magyar művelődésben majd megérik az a társadalmi életrend, mely minden mozzanatában

— művelődési és gazdasági és állami síkban egyaránt — hibátlanul illik a magyar nép természetéhez. Ha pedig egyszer megvan

a magyar életrend,

velejár *a magyar élet örökkévalósága*, mert természete szerint élő faj mindig terem olyat, ami nélkül nem lehet el az emberiség háztartása. Mindezeket összevéve, végső lépésben

fajmentés

a Bartha Miklós Társaság célja, épen azért kötelességünknek tartjuk, hogy néhány szemelvényt megismertessünk Hódmezővásárhely népével a legkomolyabb figyelemre is vitán fölül méltó kiáltványból, melyet *Fábián* Dániel, a társaság elnöke és *József* Attila, az őserejű magyar lantos jegyeztek nevökkel.

„Ifjúságunk! — Szól egyebek között a kiáltvány. — Ezer esztendős európai létünk ha érdem, parasztságunk érdeme elsősorban.

Ki tagadhatná, hogy a Duna s Tisza árterületein konyhalatin nemzet szaladgálna, ha Verbőczy politikai „nemzete" alatt a magyar paraszt elsorvadt volna? Ki hazudtolná meg, hogy derék iparosaink, püffedt polgáraink, nyugati tudományú tudósaink ma svábul esküdnének Pusztaszeren is, ha a magyar paraszt, káromkodva és köpködve bár, meg nem őrizte volna életünket? De parasztságunk mai jelentőségét is állítja az az egyetlen és cáfolhatatlan tétel, hogy végső elemezésben

hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: parasztkérdés.

Szellemi műlovarok magasiskoláját csak az általános okulás teheti lehetővé, hát magas kultúránk kérdésére is csak a legnagyobb néprétegeken át válaszolhatunk. Ősi kultúrértékeinket a magyar paraszt s a paraszti eredetű nép őrizte meg, de az ő lelkében feküsznek hatékonyan az idegen kultúráknak mindama rétegei is, amelyek tehát alkalmasok voltak, hogy a magyar szellemi megélje őket. Szálljatok alá és lépjetek föl! A magyar észjárás formáit, amelyek nélkül pedig magyar bölcselet nem lehetséges, a paraszti okoskodásban találjátok. Ne csak Kanttól és Husserltől, ne csak Humetól és Russeltől, ne csak Descartestól és Bergsontól tanuljatok! Német szellem, gall szellem, angolszász lélek, — német, gall és angolszász módon jut és juthat el a közös, egyetemes igazsághoz. Nem giliszta a magyarság sem, hogy fölvagdalódván tovább éljen. Halljátok meg a nép hangjait és szólaljatok meg! Mezzofanti bíboros mintegy hatvan nyelv közül a magyart tartotta a legjobbnak és legtökéletesebbnek — tűnődjetek hát nyelvünk romlásán, szürkületén s azon, hogy egyetlen idegen szó az árnyalati eltéréseket is jelző magyarok csapatját öldösi. De ti pirulás nélkül intelligenst mondotok értelmes, eszes, okos, jóeszű, talpraesett stb. helyett. Az ozmán törökség műveltjei, arabok és perzsák nyugatiak módján szólaltak, — látjátok-e, hogy nem csak a birodalom, de az ozmán nemzet is milyen kicsinnyé

zsugorodott? Vigyázzatok! *Magyarnak lenni nem jog, nem kötelesség, hanem megmásíthatatlan tény*, amin az Isten sem segít, ha baj, amit a pokol sem éget föl, ha dicsőség. A nemzetiség nem puszta osztályozás, de örömkeltő és bajhozó valóság, — nemcsak nemzetünk magyar, hanem *egyénenként is magyarok vagyunk*. De a magyarság szellemi forma is. És mégis, intézményeink noha nemzeti lelkesedést nevelnek belénk, idegen formákban teszik ezt. Így a magyar ifjúság vagy nem bírja megélni, amit tanul, vagy ha megéli, lelkében a néptől, a magyarság egyetemétől idegenné válik, — hazafias lelkesedése sehonnai lesz, amely csak a hatalom birtokosainak érdekeit szolgálja. A magyarság pedig romlik, pusztul és elhanyatlik.

Az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk.

A kuvasz nem ölbe való, a japán pincsi nem alkalmas a kondaterelésre. Nem is azért úri huncutság a politika, mintha népünk bárgyú vagy ostoba volna. Hanem mert nem az övé. Nincsen szocializmusunk, nincsen konzervativizmusunk. Forradalmaink véletlenek: nem a múltból nőnek, hanem a pillanattól. Ellenforradalmainkat nem a hagyományok szerelme hajtja, hanem a kiváltságok visszasóvárgása. Újkori politikai történelmünk Holubárok új-udvara. A magyarországi szocializmus és fasizmus, demokratizmus és arisztokratizmus, liberalizmus és imperializmus mind-mind melegházi növények, nem a magyar lelkiforma tartalmai, hanem maguk is formák, valóságtalan formai levezetések,

puszta dedukciók,

nem a magyar nép tapasztalatainak összefoglalásai. A leninizmus orosz, — ott meg is csinálták. Marx, Engels, Bebel szociáldemokráciája német, — ott meg is csinálták.

Tanuljatok népet a néptől!

Hogy aztán valóban taníthassátok a népet a népnek. Jönnek a hamisak német maszlaggal és török áfiummal, kelettel, nyugattal. De tudjátok meg, hogy ami tőlünk keletre van, az kelet, ami tőlünk nyugatra van, az nyugat; hogy tehát sem nyugat, sem kelet, hanem magyarság vagyunk! Népünkben egy a keleti hagyomány és az alpesi vérkeveredés, a kámai véreredet s a szerzett nyugati kultúra. Nincs külön test és külön lélek: nemcsak a véralkat adja a kultúra formáját, hanem a kultúra formája is idomítja a vérséget. A lélek s a test egységét nézve nem vagyunk alpesi fajta, nem vagyunk kaukázusi fajta, hanem igenis

magyar fajról

kell szólanunk, amikor népünkről beszélünk. Meg kell ösmernünk fajunkat, meg kell ösmernünk elevenen azt a magyar kultúrát, amely előtt a múzeumok halottas házában bámészkodunk. Hogyan? Hol?

A faluban!

...A derű és a szívesség, amellyel lelketek e regősjáratban, falunézőben gazdagodott, keserű tapasztalatokkal mélyül és nehezedik. De közben ti is megváltoztok: *nem játszotok már megváltósdit, elkomolyodtok és több felelősséggel tanulmányozzátok tovább a magyar társadalmi föladatokat.* És megdöbbentek, hogy valóban a lét s a nemlét, a magyar faji közösség forog itt szóban.

Kétségtelen, hogy az európai mezőgazdasági válság csak tünete a világgazdaság belső ellentmondásainak. Nemcsak Középeurópa, hanem a világgazdaság is átalakulás előtt áll, nagy fordulatok közeledése hallatszik, mint a Római Birodalom bomlása idejében. Az is világos, hogy a társadalmi élet, a termelés, a fogyasztás, az államiság mindinkább a népre alapozódik, soha nem tapasztalt méretekben demokratizálódik. *Így a magyar jövendő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép s a növekvő értelmiség együttmunkálkodásával. Soha a közös élet s a nemzeti lét felelőssége egy nép ifjúságára ennyire nem nehezedett!* Nincs más út, mint *közvetlenül,* páratlan szorgalommal és törekvéssel tanulmányoznunk sorsunknak föladatait: népünk valóságos életét épp úgy, mint a középeurópai adottságokat, a nemzetiségi kérdést. Az új Magyarország csak teljesen új társadalmi életelveken épülhet föl. Szomorú tapasztalataink mutatják, hogy a jövendő értelmiségnek, a mai ifjúságnak csupán csekély töredéke foglalkozik a magyar társadalmi kérdésekkel s az is nagy sűrűn megelégszik az elméleteivel. A többség a napilapok kürtölte tájékozódással és tömeggyőződéssel beéri. Mindenképen végzetes ez! Hiszen a társadalmi kérdésekkel való foglalkozás nem jobb, vagy baloldali érdek, hanem a magyarság egyetemes, történelmi érdeke. És ennek gyújtópontjában áll a magyar parasztság."

A röpirat befejező része tárgyi kalauz afelől, hogy miképpen induljon el a művelt társadalom sarjadéka a föld népéhez. Terünk, sajnos, nem engedi meg, hogy ide is kövessük a kiáltvány elmélyedő tanulmányra utaló fejtegetéseit.

Egy bizonyos! A Bartha Miklós Társaság e mozgalma több és becsületesebb, mint bármi egyéb, amit a magyar ifjúság életében az utolsó tízév lefolyása alatt megfigyelni módunkban volt. Az sem lehetetlen, hogy új magyar történelem bontakozik benne. Mindenképen örömünkre és e városnak büszkeségéül szolgál, hogy itt, a Hódtó magyar rejtelmek nádasával benőtt vidékén röppent föl az ifjú magyar lelkiösmeret patyolat kócsagmadara.

Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. jún. 8.

132. VÁSÁRHELYEN JELENT MEG A BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG RÖPIRATA A MAGYAR IFJÚSÁGHOZ

Ki a faluba! — Adja ki a jelszót a kiáltvány

A háború és a forradalmak elviharzásával, melyeknek következtében új világképek alakultak ki, a művelt népek részére új életlehetőségek, életformák keresése vált szükségessé. Különösen szükség volt erre nálunk, ahol a trianoni békeszerződés 3 millió magyart kisebbségi sorba taszított s az ugyancsak Trianon miatt bekövetkezett gazdasági leromlás következtében a megmaradt magyarság milliói jutottak nyomorba. Ezeknek az égetően fontos problémáknak a megoldására szervezkedni kellett még pedig elsősorban a magyarság azon részének, mely hivatva lesz a jövőben a nemzet értelmiségét alkotni: *a tanult ifjúságnak*. Az ifjúság szervezkedett. Többnyire 20—30 év közötti fiatalok, kiknek még élményük volt a háború, tudományos társadalmi egyesületekbe tömörültek, hogy előkészítsék a magyarság reneszanszát. Ilyen alakulat Budapesten a Bartha Miklós Társaság, mely már 5 éve végzi szóban, írásban az új magyar ideológia kialakításának nehéz munkáját. A Társaság tagjai

vizsgálódásaik főtárgyává a magyar parasztság, mint a nemzet életadó rétegének megismerését tették.

Bejárják az országot, a falvakat, a tanyákat, érdeklődnek a nép sorsa iránt s a tapasztalatok útján szerzett tanulságokat feldolgozzák, hogy értékesíthessék a nemzet javára. Emellett állandóan azon vannak, hogy a magyar társadalom, de különösen a *középiskolás és az egyetemi ifjúság figyelmét ráirányítsák* a kis- és középbirtokosság, a nagybirtok és a nincstelen földmunkásság sorsdöntő küzdelmére.

Ezt a célt szolgálja az a nyolc oldalas röpirat is, mely most jelent meg Hódmezővásárhelyen, a Bartha Miklós Társaság kiadásában, a magyar egyetemi és az érettebb középiskolai ifjúsághoz intézve szavait. A röpiratot *Fábián* Dániel dr. orvos, a B.M.T. ügyvezető elnöke és *József* Attila szerkesztették, akik a vásárhelyi tanyavilág különböző pontjain tett látogatásaik alkalmával látottak hatása alatt írták meg kiáltványukat, melynek címe:

Ki a faluba

A röpirat elsősorban megállapítja, hogy *„végső elemzésben hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: parasztkérdés."*

„Tanuljatok népet a néptől"

— szól a kiáltvány — „hogy aztán valóban taníthassátok a népet a népnek. Jönnek a hamisak német maszlaggal és török áfiummal, kelettel, nyugattal. De tudjátok meg, hogy ami tőlünk keletre van, az kelet, ami tőlünk nyugatra van, az nyugat; tehát sem nyugat, sem kelet,

hanem magyarság vagyunk! Meg kell ismerni fajunkat, meg kell ismernünk elevenen azt a magyar kultúrát, mely előtt a múzeumok halottas házában bámészkodunk. Hogyan? Hol?

A faluban!

Ti mindannyian szellemi vezetők akartok lenni. És nem tudjátok mit vezettek majd. Mint jegyző, vagy orvos hiába vacsoráztok majd módosabb gazdáknál, hiába mentek majd készen disznótorokra és lakodalmakra, oly külön lógtok az élet fogasán, mint a frakk, meg a bárányhekecs."

„Menjetek a faluba, a tanyák világába, s ott nemcsak gazdag népiséget, etnikumot ismertek meg így, nemcsak magában érdekes »egzotikumot«, hanem, megismeritek saját fajtátokat, hogy miből vagytok — így lesztek magyar és ember és nem pusztán természeti tünemény. Megtudjátok, hogy a faluban mit esznek, hogy miféle a falvak ős egészsége", mekkora a gyermekhalandóság, hogy olvasnak-e mennyire műveltek, — hogy napjaink tőkés rendje, milyen szintre süllyesztette puszta életüket. Hogy a feudalizmus hogy fokozza ennek hatását. Kétségtelen, hogy az európai mezőgazdasági válság csak tünete a világgazdaság belső ellentmondásának. Nemcsak Középeurópa, hanem a világgazdaság is átalakulás előtt áll, nagy fordulatok közeledése hallatszik, mint a Római Birodalom bomlása idejében. Az is világos, hogy a társadalmi élet, a termelés, a fogyasztás, az államiság mindinkább a népre alapozódik. Így

a magyar jövendő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép s a növekvő értelmiség együttmunkálkodásával."

„Magyar Ifjúság! A hónap végén bezárulnak iskoláitok kapui. Két három hónapig a közvetlen életé vagytok. Szervezzetek regősjáratokat, cserkészcsapatokat, vagy ha úgy tetszik turistatársaságokat és járjátok be együtt a falvakat, tanyákat. Minden tapasztalatot jegyezzetek fel, gondos lelkiismeretes gyűjtéshez fogjatok."

A röpirat ezután részletes útmutatással szolgál a gyűjtés mikéntjét illetően. A gyűjtésnél három fő szempont veendő figyelembe: 1. A faji (rassz) és nemzetiségi kérdés. 2. Néptan, néprajzi gyűjtés. 3. Művelődési és társadalmi tanulmányok.

A röpiratot, melyet a *Törekvés Könyvnyomdavállalat* állított elő csinos formában már, szétküldték az ország összes egyetemi városaiba.

Vásárhelyi Újság 1930. ján. 8.

133. LÍRAI SEREGSZEMLE

[...] Erdélyi, Simon és József Attila (kinek jelentőségét nemrégiben ismertettem), mindnyájan valami abszolút értékűt hoztak. Mindhárman a problematikus egyéniség és szociális Magyarország fölé emelkedtek[...]

Kritikusaink, ha a fiatal lírával foglalkoznak, rettentő névsort dobnak elénk, hogy ne lássuk a fáktól az erdőt. Akik már biztos értékek, vagy kiesnek az eklektikus elmék kegyeiből (Erdélyi), vagy nem is jutnak odáig (Simon, József A.)[...] Független folyóirat kellene, mely csak a legjobbakat egyesítené, mely merészen szakítana az eklektikusokkal. Fiatal lírikusaink közül tehát csak a következők jöhetnének számításba: Erdélyi, Simon, József A., Illyés, Győry, Mécs, Bartalis, Varga Zsigmond[...]

Előörs 1930. jún. 21. *Féja Géza*

134. ISMERJE MEG FALVAINKAT A MAGYAR EGYETEMI IFJÚSÁG

A nyári vakáció beálltával több oldalról fordulnak komoly fölhívásokkal a magyar egyetemi ifjúsághoz, hogy használják föl szünidejüket a magyar falvak népének és a magyar tájak belső szépségeinek szemtől-szembe való megismerésére. Ezirányban cikket találunk az *Egyetemi Híradó*-ban s ugyancsak ennek az eszmének szentel hosszabb cikket a *Debreceni Újság* egyik legutóbbi száma is, a *Bartha Miklós Társaság* pedig röpiratban fejti ki ennek a hasznos megismerésnek nemzetépítő jelentőségét. A magunk részéről szintén a legmelegebben ajánlhatjuk egyetemi ifjúságunknak, hogy utazzanak le a nép közé, járják be falvainkat, ismerjék meg közelről a vidéki magyarság mindennapi életét, tárják föl a névtelen falvak ismeretlen kultúrértékeit a népéletről, a gazdasági, szociális bajokról, hiányokról, visszásságokról vegyenek föl pontos és részletes adatokat, csináljanak monografikus statisztikát s vigyenek be világtól elzárt falvainkba világosságot, hitet és sok szeretetet. Nagyon okos misszió az ilyen tanulmányút, mert a tudást vezeti vissza a saját lépcsőjéhez, az élethez és mert elsősorban éppen gyakorlati életkincsgyűjtését teszi lehetővé az ifjúságnak. A mai, átmelegített ideológiákkal bibelődő, az élettől annyira eltávolodó ifjúságunknak csak hasznára lehet az, ha az igazi népi problémák meglátása helyes irányba tereli életszemléletét.

Előörs 1930. jún. 28.

135. JÓZSEF ATTILA

Hálásan köszönjük a beküldött kéziratokat. Nagy örömünkre szolgál, hogy az új magyar költészet egyik legtehetségesebb, fiatal beérkezettje munkatársaink sorába szegődik. Érintkezésbe léptünk az Erdélyi Helikonnal és kérését, melyet a magunk részéről kész örömmel teljesítünk, ott is tolmácsoltuk. Kérjük továbbra is munkatársi működését és szeretettel köszöntjük.

Pásztortűz (Cluj—Kolozsvár) 1930. jún. 29.

136. ÚJARCÚ MAGYAR POÉTÁK

[...] Célunk: az utóbbi tíz esztendő magyar verstermésének elemzésével számot adni legújabb líránkról s ennek tükrében föltárni forrongó fiatalságunknak, az „újarcú magyaroknak" ideológiájában végbement változásokat.

[...] Egyébiránt, hogy milyen változás állott be ennek az ifjúságnak ideológiájában csak a legutóbbi évek alatt, azt a következő két idézet eléggé tanúsítja. Az egyik fiatal „erdélyi költő — Szentimrei Jenő — nemzeti dala 1928-ban" ekképpen szól: [...] Egy másik, csonkahazai fiatal poéta, József Attila viszont cinikus egykedvűséggel imígy fordít hátat a múltnak: „Elveszett az ezerév. Ha elveszett, elveszett, Nem keressük már elő, Nem érünk rá, Vonaton jár az idő... Nem vagyunk mi bölcs urak S nem is vagyunk szamarak. Új ezerév Új magyaroknak marad."

[...] Zsolt Bélánál jelentkezik először az a szenvedélyes gyűlölet az öregek ellen, mely újabban mind gyakrabban nyer kifejezést, nemcsak nálunk, — külföldön is, [...] Ugyanilyen kíméletlenül támadja őket József Attila: „Itt egy fa, ott egy fa, Villámsujtott, lombtalan, Szenesszivű, keserű, Büszke fa... Állnak, mint a kútgémek, Mégsem jelölnek kutat: Így is élni! Mit akarnak?... Hejh! Ha mi egyszer... Sorbaállunk elszánt csapatba És követeljük az ifjúságot!"

[...] A régi cifra köntös méltatlannak tűnt fel az új „emberibb vonásokhoz" és a modorossá vált, kiélt költői nyelv erőtlennek az új „emberibb mondanivalók" számára. Éppen ezért a konvencionális rímes formákat egyre jobban szorítja ki a kötetlen szabad vers, a költői nyelv pedig, sallangjaitól szabadulni iparkodván, tudatosan közeledik a leegyszerűsödött élőbeszédhez, majd továbbmenőleg visszatér a föld népének nyelvéhez.

[...] Vállalkozóban nincs hiány. Míg az Ady halálát közvetlenül követő évek énekesei általában csak egy eljövendő új nagy költő

előhírnökeinek vallották magukat, most valamennyi ifjú poétánk az új idők várt énekesének hirdeti magát. Az egyik fennen hangoztatja: „Én más vagyok, mint annyi sok más", a másik — „fékevesztett, büszke, merész suhanc" — „az új élet dalnokának" nevezi magát, akiről „erdő-mező zengi, hogy új csapáson halad", a harmadik meg így mutatkozik be: „Nem én kiáltok, a föld dübörög."

[...] Míg Erdélyi József versgyűjteményeit inkább csak az önkritika rendkívül erős hiánya jellemzi, addig József Attila verseinek olvasásakor a költő etikai elkalandozásai szülnek élénk visszatetszést. József Attila költészete nem olyan üde és friss, mint Simon Andoré s nem oly naiv derűvel bevont, mint az Erdélyi Józsefé. „Szíve mindig éhes. Sötét szeme s paraszti szája véres. És éles sziklán gyilkos késeket fen" — így jellemzi magát egyik versében. Korábbi, figyelemreméltóbbik könyvében (Nem én kiáltok) Babits-tanítványnak mutatkozik; időmértékes formák, latin címek, szonettek jelzik ezt az első periódust. Újabbik kötetében (Nincsen apám, se anyám) teljesen szakított ezzel a megindulással. Első könyvének biztató ígéreteit, a néhol egészen tisztán csendülő hangokat rekedt kiabálás, hetyke, követelőző, olykor károm-kodásokkal spékelt útszéli kifejezések váltják fel. Már Erdélyi József költészete is feltűnő elhajlást mutat valami szélsőséges vándorköltői népiesség felé, mely előszeretettel hivatkozik ugyan Csokonai és Petőfi példájára, de végül is olcsó rigmusok gyártásánál magasabbra nem emelkedik. Ilyen például Erdélyinek ez a strófája: „Egy életem, egy halálom, egy Istenem, egy nadrágom, ha kijukad, majd megfoldom, úgy sincs nékem semmi dolgom." József Attila verseiben aztán már egészen nyíltan lép fel a tendencia. Beszéljenek a puszta idézetek. „Nincsen apám, se anyám" c. könyve prológusában, mint „Batu khán pesti rokona", így jelenti be magát: „hejh burzsoá! hejh proletár! — én, József Attila, itt vagyok!" A kényesebb ízlés mellőzni készteti „Örökélet" c. autobiográfiáját, hallgassuk inkább egy másik, „tiszta szívvel" írott vallomását: „Nincsen apám, se anyám, se istenem, se hazám, se bölcsőm, se szemfedőm, se csókom, se szeretőm... Harmadnapja nem eszek, se sokat se keveset, húszesztendőm hatalom, húszesztendőm eladom". Ne firtassuk, sikerült-e azóta vásárt kötnie, iktassuk inkább még ide következő két sorát, melyekkel nemcsak önmagát, de egész költészetét jellemzi: „Ha víz volnék, hát volnék pocsolya. Ha tűz volnék, hát volnék hamuja."

Távolról sem időztünk volna ily sokáig e helikoni kísérletek mellett, ha csupán a versíró két füzete feküdne előttünk. Minthogy azonban a Bartha Miklós Társaság kiadásában megjelenő Új Magyar Föld legutóbbi számának egyik ismertetése József Attilát „a magyarság táltosának" és „nagy költőnek" nevezi, Balassával, Csokonaival, Vörösmartyval, Petőfivel és Adyval egy sorba állítja, „Csokonai és

Petőfi óta a magyar dal legnagyobb költőjévé" magasztosítja, — nem tehettük, hogy legalább némi ízelítőt ne nyújtsunk ezekből a „műalkotásokból, melyekből — az ismertetés szerint — felmérhetjük a magyarság életét." Nyomatékosan fel kell emelni tiltakozásunkat irodalmunk nagyjainak ily felelőtlen megsértése ellen, nem magáért a nevetséges és szánalmas bírálatért, de a Bartha Miklós Társaság hivatalos kiadványa miatt, mely társaság éretlen titánok kisded játékai közben kiteszi magát annak a szomorú és igazán érdemetlen sorsnak, hogy jóhiszeműsége és komolysága kétségbevonassék [...]

Magyar Szemle 1930. júl. *Bisztray Gyula*

137. A MAGYAR SZEMLE ÉS A FIATALSÁG

[...] Bizonyára emlékszik még az olvasó arra a vitára, melyet a Magyar Szemlében egy ifjú tanárjelölt, az Új Magyar Földben József Attila és az Előörsben én vezettem. A népköltészetről volt szó. Mi a népköltészet útjain elértünk különös népi teremtőerőink forrásvidékéhez, tehát kultúránk ősokaihoz. És bárminő fejlődési utakra visz is a sors, ezt a kapcsolatot meg nem szakítjuk. Ezzel párhuzamosan közösség-érzésünk megtalálta életadó összefüggését a legfontosabb néprétteggel, a parasztsággal. Ez a valóság.

Állásfoglalásunkat kritika tárgyává lehet tenni. Ama zavaros kis filozopter azonban mást kísérelt meg. Le akarta becsülni eme kapcsolatunkat, úgyhogy a népköltészet jelentőségét egyszerűen letagadta. Mint tudjuk, azt állította, hogy a népköltészet az úri irodalom lealacsonyodott, széténekelt mása. Tehát a népköltészetről, mint teremtő funkcióról volt szó. Ifjú filológusunk a népköltészettől megtagadta a teremtő erőt. Én persze tiltakoztam és többek között kimutattam, hogy a népénekek java inkább összeénekelt, sajátságos fejlődés útján keletkezett poézis és távolról sem „gesunkenes Kulturgut".

A Magyar Szemle májusi számában Eckhardt Sándor felelt „Folklore és irodalom" címen. [...]

A júliusi számban Bisztray Gyula írt fiatal líránkról. Remélem a közel jövőben egy szerkesztésemben megjelenő antológiával felelhetek neki. Bisztray cikkéhez egy valóban sajnálatos eset adott okot. Az „Új Magyar Föld" legutóbbi száma erős és gazdag volt. A végére azonban becsúszott egy szánalomra túlontúl méltó, pajtáskodó cikk József Attiláról. Felesleges bizonyítgatnom, hogy mennyire becsülöm József Attilát. De az ilyen „kritikák" csak ártanak, példa rá Bisztray cikke. Bisztray általánosította e sajnálatos esetet és abból indult ki, hogy fiatal lírankat túlértékeljük, tehát le kell értékelnie. Bisztray legfőbb hibája,

hogy költőinket csak egy-egy vonatkozásban, csak egy-egy szemszögecskéből látja. Minden költőnél azt az oldalt keresi, melynek egyoldalú túlzásával az egészet le lehet bírálni. József Attilának csupán kamaszos hetykeségét veszi észre, Simon Andornak csak a „külső formáját", Erdélyi Józsefet egészen primitíven „tartalmilag" értékeli [...]

Előőrs 1930. aug. 2. *Féja Géza*

138. OSZTÁLYKÖLTÉSZET?

[...] Amit Babits kultúrának tart, az másodrangú s csupán külső hatásokból kotyvasztott valami. Babits a saját csonka énjén át megcsonkít minden fogalmat, így a kultúra fogalmát is. [...]

„Legnagyobb rokonszenvem kíséri azokat az írókat, akik mint pár újabb lírikusunk, népi kultúránk mélyeiből merítnek frissülést, akik bár a paraszt földbe nyomva gyökerük, szellemük lombjait tágabb emberség és magasabb kultúra egébe tudják fölemelni. Ez volt Arany és Petőfi útja; s úgy érezzük, ez lesz új költőgenerációnk pár legjobbjáé is (Erdélyi Józsefé és Illyés Gyuláé)." Nos: a fiatal lírikusok közül Illyés Gyula törekszik leginkább az osztályjellegre. Ő akar mindenáron zsellérproletár költő lenni. Babits kikel azon fiatalok ellen, akik osztályhőst csinálnak Dózsából, az ő osztályfeletti Dózsájukkal szemben. Dehát vádja éppen Illyés Gyulát érinti, kiről néhány sorral előbb az ellenkezőjét állította, ti., hogy fölemelkedik osztálya korlátjain. A „Forrás" 3-ik számában közölte Illyés „Dózsa"-hősköltemények bevezetőjét. Tiszta osztályköltészet ez: zsellérzendülés, keserű zsellérindulatok vihara. [...] Ezt a mindenesetre tehetséges költőt, úgy mutatja be Babits, mint a szűk osztályérdekeken és osztálytudaton túlnőtt, új nemzeti poétát.

Nem baj, hogy a versei mást mondanak, fő, hogy Illyés Babits környezetéhez tartozik. Arról meg bölcsen hallgat, hogy van két feltétlenül tehetséges költőnk (József Attila és Simon Andor), akik igazán nem osztálypoéták. Sőt: Illyés Gyulát játssza ki ez az egész, a generáció ellen, azok ellen, akik Babits túlértékelését kételkedve, vagy pedig visszautasítólag fogadják! [...]

„Még mikor szociálisták voltunk is: szocializmusunk, mint Adyé, nem valami osztálytudatba való elzárkózás volt, hanem ellenkezőleg, új, eddig megvetett osztályok s rétegek fölemelése a magunké mellé, s a magunké ellen, a magunkénak zártsága és bűne ellen." Adyra nézve mindez valóban igaz. De éppen úgy igaz Erdélyi Józsefre, Simon Andorra, József Attilára és Tamásira nézve is. És kik vallják az ellenkezőjét? Miért nem nevezi meg őket Babits? Ha már hadakozunk,

akkor mozogjon bennünk legalább egy szemernyi bátorság. Szilágyi András és a fiatalság igen kis töredéke harcol csupán a merev osztálypoézis mellett. Babits azonban úgy tünteti fel, mintha egy egész nemzedék vonulna az apák nemesebb hite ellen. Kár ennyire félni minden kis zörejtől! [...]

Előörs 1930. aug. 30. *Féja Géza*

139. MI KÉSZÜL?

[...] — Fiatal költő?

— Az új írógeneráció egyik erős tehetsége *József* Attila, akinek első verskötete, a *Nincsen apám, se anyám* annak idején nagy feltűnést keltett, új verseskönyvet készül kiadni. Ebben a kötetben fognak megjelenni *Villon* ballada-fordításai is. [...]

[...] — Évkönyvek, folyóiratok?

— A *Bartha Miklós Társaság* röpirata, az Új magyar föld, amely eddig negyedévenként jelent meg, folyóirattá alakul át és évenként tízszer fog megjelenni. Szerkesztői: *Fábián* Dániel, a Társaság elnöke és *József* Attila. [...]

Magyar Hírlap 1930. szept. 14.

140. A TÁMADÓK IGAZI SZEREPE A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IFJÚSÁG ÉLETÉBEN

[...] Hasonló a helyzet a Mi Lapunk kérdésében is. Ez az ifjúsági folyóirat, melyet A Reggel Kodolányi János cikkében lejelentéktelenít s felemásnak tüntet fel, az egész magyar nyelvterületen, tehát négy országban az egyedüli magyar haladó ifjúsági folyóirat, ahol például Kodolányi Jánosnak egy-egy cikke megjelenhetik. Oldalakon keresztül lehetne foglalkozni azzal, hogy milyen ennek a folyóiratnak az új generációt kibontakozáshoz segítő hatása országhatárokon innen és túl. Ez az esedékes magyar ifjúsági folyóirat, amelyben elsősorban maga az ifjúság nyilvánul meg. Ha valahol hiba akad, az nem a lap, hanem a fiatalság valahol megnyilvánuló hibája,

hiszen a lapot az önkifejtés modern pedagógiai elve alapján számtalan helyről, iskolapadból és bádogosműhelyből, egyetemről és cserkészotthonból, faluról és városból is szerkesztik.

Az ifjúságot nem cenzúrázzuk, hanem meghallgatjuk és felelünk neki. A szellemi vezetésre pedig Magyarország, Csehszlovákia és Erdély legkiválóbb íróit, művészeit, tudósait vontuk be a lapba. Illyés Gyula,

Móricz Zsigmond, Simon Andor, Balassa József, Barta Lajos, Tamási Áron, József Attila, Móra Ferenc, Juhász Gyula, Kodály Zoltán, Szabó Dezső szól ebben a lapban az ifjúsághoz, csupa olyan író, aki a magyarországi ifjúsági lapokban nem jut szóhoz. [...]

A Nap (Bratislava—Pozsony) 1930. szept. 26. *Balogh Edgár*

141. FÁBIÁN DÁNIEL ÉS JÓZSEF ATTILA: KI A FALUBA

(A Bartha Miklós Társaság Füzetei 1.)

Foglalkoztunk hasábjainkon a budapesti Bartha Miklós Társaság rendszeres munkájával, amellyel a magyar problémákat új szerves egységben látja. Állandó tudományos vita tárgya közöttük főleg a magyar parasztság kérdése úgy is, mint az igazi magyar kultúra hordozójáé, úgyis, mint társadalmi és gazdasági probléma. Rendszeresen foglalkoztak vitaelőadásaikon gazdasági helyzetével, a nagybirtok káros szerepével, új földosztás és párhuzamos szövetkezeti rendszer megoldási módjával stb. E problémák legalaposabb ifjúsági ismerői közül ketten röpiratban igyekeztek megmozgatni az ifjúságot, hogy nyarát a falu tanulmányozására szentelje. Megállapítják, hogy az ősi magyar lelket a falu őrizte meg, idegen szellemű felső osztályok és intézményekkel szemben. „Az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk", tehát: meg kell ismerni a népet. „Akár szociálisták vagytok, akár fasiszták, akár liberálisták, akár imperiálisták, — első teendőtök nem az, hogy a népet tanítsátok, hanem hogy a néptől tanuljatok... „A társadalmi élet, a termelés, a fogyasztás, az államiság mindinkább a népre alapozódik... *Így a magyar jövendő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép s a növekvő értelmiség együttmunkálkodásával. Soha a közös élet s a nemzeti lét felelőssége egy nép ifjúságára ennyire nem nehezedett.* Nincs más út, mint *közvetlenül* páratlan szorgalommal és törekvéssel tanulmányoznunk sorsunknak föladatait, népünk valóságos életét épp úgy, mint a középeurópai adottságokat, a nemzeti kérdést. Az új Magyarország csak teljesen új társadalmi és állami életelveken épülhet fel." Sajnálattal állapítják meg, hogy a magyar ifjúság nagy tömegei közönyösek a társadalmi kérdésekkel szemben, vagy csak elméletileg foglalkoznak velük. Holott „a társadalmi kérdésekkel való foglalkozás nem jobb, vagy baloldali érdek, hanem a magyarság egyetemes, történelmi érdeke. És ennek gyújtópontjában áll a magyar parasztság". „Ha ti elfordultok ettől a néptől most, amikor a

legnagyobb szüksége volna rátok, majd ő is elfordul tőletek, amikor nektek volna rá legnagyobb szükségetek." A gyűjtés három főszempontjául 1. A faji (rassz) és nemzetiségi kérdést, 2. Néptani, néprajzi gyűjtést és 3. Művelődési és társadalmi tanulmányokat jelöl meg. Kérik, hogy munkájuk eredményét tudassák a Bartha Miklós Társasággal és a legjobb falu-tanulmánynak jutalmazást, az Új Magyar Föld-ben való leközlést és különlenyomatban való kiadást ígér.

Érdeklődéssel várjuk felhívásuk hatását és falu-munkájuk eredményéről be fogunk számolni.

J. B.

Erdélyi Fiatalok (Cluj—Kolozsvár)
1930. szept.

142. V. A MAGYAR IFJÚSÁG PROBLÉMÁJÁHOZ

[...] A magyar ifjúsági mozgalom alapvető eszméjét ebben foglalhatjuk össze: a magyar népiség, magyar lélek, magyar szellemi alkat szabaddá, produktívvá és uralkodóvá tétele; a magyar élet, a magyar államiság átalakítása a magyar népi géniusz belső törvénye szerint. Ez a törekvés a mozgalom szellemi magva, természetes korollárium pedig a paraszti rend mindenek fölé helyezése szociális, politikai célkitűzésben.

„Hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés paraszt-kérdés" — hirdeti a legkomolyabb ifjúsági társaságnak, a Bartha Miklós-társaságnak egyik röpirata;[1] „ősi kultúrértékeinket a magyar paraszt s a paraszti eredetű nép őrizte meg" olvassuk tovább, s eljutunk egy igen lelkes, igen szép felhívásig, mely a „regős-járásokon", a népművészeti és népköltészeti emlékek gyűjtésén kívül a falu szociális, gazdasági, demográfiai adatainak szisztematikus gyűjtésére buzdítja a falukba kiszálló magyar tanulóifjúságot.

Mindennek lehetnek — s kívánjuk, legyenek is — igen üdvös hatásai, mert a magyar föld népének élete a magyarság életerejének törzsöke s amíg a szegény magyar ember „földhözragadt" sorban él, addig nem várhat igazi emelkedést a magyarság többi rétege sem. Mégis, a Bartha Miklós-féle s a vele rokon ifjúsági mozgalommal szemben súlyos aggodalmaink vannak.

[...] Igen: a paraszt a magyar népi állomány zöme, a paraszt a legszámosabb és legfontosabb réteg s a paraszt élete adja a legtöbb problémát, legsúlyosabb szükségét a gyökeres megújításnak. De

[1] Dr. Asztalos Miklós: Az ifjú nemzedék új arca. Új Magyar Föld II. 1929. (A Bartha M.-társaság röpirata)

következik-e ebből, hogy a magyar nemzeti kultúrát csak a nép, már mint a paraszti nép eszejárása szerint kell és lehet csinálni? Vagy hogy politikai célkitűzéseinkből ki kell küszöbölnünk minden Európában meglevő intézményt, ami nem magyar földön sarjadzott? Hogy nem is szabad politikai célt kitűznünk és akaratot nyilvánítanunk, míg eltelvén a magyar paraszt eszejárásával, fel nem hajnallik bennünk egy új, senkiselátta, igézően és ezerszeresen magyar ország-rend? Mert a Bartha Miklós-társaságbeli fiatalok így képzelik el a magyar kultúra s a magyar társadalom megújhodását.

„Ne csak Kanttól és Husserltől, ne csak Humetól és Russeltől, ne csak Descartestól és Bergsontól tanuljatok!" — írják. „Német szellem, gall szellem, angolszász lélek — német, gall és angolszász módon jut és juthat el a közös, egyetemes igazsághoz". „A magyar észjárás formáit, amelyek nélkül pedig magyar bölcselet nem lehetséges, a paraszti okoskodásban találjátok." Uramisten! Hát csak akkor alkothatunk mi magyarok Husserllel, meg Bergsonnal egyenrangú nagyot a filozófiában, ha az egyébként legtiszteletreméltóbb szántóvetőtől tanuljuk az elmélkedést? Husserl nem paraszt, nem is okoskodik paraszti módon, meg Bergson sem, meg Russel sem; nekik szabad egyetemen tanulni, még görögöktől s más idegen nációktól is, merthogy ők maguk is *idegenek*, az istenadták; de a magyar filozófusnak nem szabad mástól tanulnia, csak a paraszttól.

Mintha a paraszt valami magyar specialitás volna, csak itt volna parasztság egyedül a magyar glóbuszon — s itt aztán nem is volna egyéb! Paraszti rend van mindenütt a világon, s a szerepe mindenütt nagy és jelentős. „A kuvasz nem ölbevaló, a japán pincsi nem alkalmas a kondaterelésre" — írja József Attila. Hát miért legyen éppen a paraszt szerepe a magyar filozófiai rendszer megalkotása, vagy megihletése? Nem kicsinyeljük le a parasztot azzal, ha szellemi világát nem látjuk mindent átfogóan teljesnek. A paraszt olyan kultúra letéteményese, melynek megvannak a maga ősi formái, törvényei; de ezekre a formákra nem lehet ráhúzni mindent, amit az emberi szellem a maga széttagolódásában létrehozott. A magyarság sem maradt meg egyetlen paraszti karámban s nem vallotta kárát. Sőt: a nemzeti eszme nálunk is, éppenúgy, mint más országokban, nem paraszti, hanem igenis polgári eredetű. „Ki hazudtolná meg" — kérdezi a Bartha Miklós-féle röpirat, — „hogy derék iparosaink, püffedt polgáraink, nyugati tudományú tudósaink ma svábul esküdnének Pusztaszeren is, ha a magyar paraszt, káromkodva és köpködve bár, meg nem őrizte volna éltünket?" Hogy ki hazudtolná meg? Akárki, aki ismeri a magyar nemzet történetét. A magyar nemzeti eszmét és kultúrát Kazinczytól Aranyig polgárok, olykor polgárosodni indult arisztokraták, olykor meg a néphez visz-

szasóvárgó, romantikus polgárok, de ama „püffedt" rend tagjai teremtették meg; és nem volna magyar nemzet és magyar állam, ha csak a parasztság maradt volna meg parasztin magyarnak s nem lendült volna azzá, nemzeti akaraton, a polgári középosztály, — akit nemzeti érzésre a maga sorjabeliek tanítottak. A paraszt-kultúra nem azonos sehol a nemzeti kultúrával. Ősibb annál, rejtettebb életű, a földben gyökerezik, amely nem ismer államot s határokat. A paraszt a maga tájszólását beszéli, nem a polgári irodalomban és iskolában egyformára pallérozott nyelvet; kultúrája végtelen, ősi közösségeket mutat más nemzetek parasztjáéval. A nacionalizmus, az állami különcélúság maga nem paraszti — a mi fogalmazásunkban az is polgári elv.

Vagy talán a parasztért való lelkesedés nem tipikusan polgári visszasóvárgás-e a röghöz? A regősjárás gondolata megszülethetett volna talán paraszti ember agyában? A paraszt csak rábólint egyet, elnéző bölcsességében: „Hát haccsinájják a fiatal urak, ilyennek is csak lönni köll."

3. Lássuk ifjúsági mozgalmaink legsúlyosabbikának, a Bartha Miklós-félének „demokratikus" célkitűzéseit: „Az ifjúság jelentősebb tömegének ideálja: megteremteni a magyar faj kulturális egységét, összefogni minden magyart a faji kultúra egységében és megteremteni azt a demokratikus Magyarországot, amelyben a demokratizmus a magyar faj minden egyéb érdekeket maga alá rendelni tudásából fakad." „Azt mondhatnánk, hogy az ifjúság ideológiája a napi ízű jelszavaktól megtisztított, demokráciává tisztult fajvédelem."[1] El kell fogadnunk ennek a demokratizmusnak, ennek a szeretetnek őszinteségét. Valóban olyan célkitűzéssel állunk szemben, melynek lényege a magyarság tömegeinek magasabb életszínvonalra való felemelése. De éppen mert ez a belső vágy hajtja ifjaink ideológiáját, rá kell mutatnunk azokra az ellentmondásokra, melyek az ideológia és a valóság távolságából fakadnak. Amint nem lehet a paraszti tömegek fajiságából, mint misztikus gombolyagból kihúzni egy állami közösség minden célkitűzésének, egy sokrétű kultúra minden megnyilvánulásának összes szálait, — s ez nem jelenti azt, mintha az ország és kultúrája „tisztátalanságra" volna ítélve — azonképpen nincsen politikai rendszer, mely másképpen tudna demokratikus lenni, másképpen tudna szociális célokat megközelíteni, mint a demokrácia s a szociális berendezkedés félreismerhetetlenül egyetlen módján. [...]

Ezért azután a magyar ifjúsági ideológiának is le kell számolnia az élet súlyos követeléseivel. Meg kell látnia, hogy politikává csak akkor lehet, ha elfogadja a politika kevéssé új, kevéssé lelkesítő és színes, de

[1] *Ki a faluba*, írta Fábián Dániel és József Attila, Hódmezővásárhely, 1930. május.

kényszerű kérdésfeltevését: jobbra-e, vagy balra? Suba subához, guba gubához. Az ifjúságnak meg kell mutatnia, hogy a „demokráciává tisztult fajvédelem" ideológiáját hogyan alkalmazza a politikai állásfoglalás konkrétségében: a demokrácia vagy a reakció értelme szerint-e. [...]

Századunk 1930. 7. sz. (szept.) *Kecskeméti György*

143. A SARLÓ VÁLASZA A REGGELÉKNEK

Két héttel ezelőtt vádolta meg Kodolányi János budapesti író a Sarló mozgalmát ellanyhulással, elvtelenséggel és gerinctelen taktikázással. Az azóta szinte nap nap után megjelent cikkek vitaanyagából kitűnt, hogy a budapesti író megtévesztés áldozata lett, s írásain keresztül tulajdonképpen A Reggel c. pozsonyi napilap akart csapást mérni a haladó magyar fiatalság mozgalmára, mert ez a mozgalom vonakodott bekapcsolódni A Reggel áloktóbrista, álhaladó, álszocialista, de annál opportunistább politikájába.

[...] Ha felelünk, ezt csak azért tesszük, hogy Kodolányi Jánossal beláttassuk tévedését.

[...] 7. A Bartha Miklós Társaság ellen emelt vádakkal kapcsolatban leszögezzük, hogy ez a társaság ma tényleg válságát éli, amennyiben egy kis része kiválik és a szélső jobboldalra megy át. Ezzel a régóta gyanús oldallal mi sohasem érintkeztünk, s egy nyári röpirattal kapcsolatban, mellyel semmiképpen sem értettünk egyet, éppen Kodolányi Jánost kértük fel, hogy vegye erős kritika alá egy tudományos folyóiratban a Bartha Miklós Társaság minket érdeklő baloldalát is. Ezt Haraszti Sándor végezte el helyette a Korunkban, miután Kodolányi János a júliusban Pozsonyban és Érsekújvárott megbeszélteket nem tartotta be s inkább A Reggel embereitől félrevezettette magát.

Pozsony—Érsekújvár, 1930. október 3.

A Nap (Bratislava—Pozsony)
1930. okt. 7.

Dobossy Imre (Brünn),
Horváth Ferenc (Prága),
Sinkovits Béla (Pozsony)
a Sarló vezetősége nevében

144. KÁLLAY ÉS A PRIMITÍV VERSMAGYARÁZAT

A legújabb líra a világirodalomban

(Magyar Szemle kiadása 1931)

Ez az írásom nem bírálat, nem is ismertetés. Nem más, mint csudálkozás a fentemlített könyvecske két lényeges fejezetében foglaltakon. Az egyik fejezet címe: *A líra új útjai*, a másiké *A modern elméletek az új magyar költészetben.* [...]

A tanulmány az általános részekben és a világirodalmi vázlatban is egyaránt kiváló. Fölépítésében és tárgykezelésében tömör és alaposan tájékoztató írás, ... de!

A *Kortárs* előző számában Hankiss és Juhász cikkével kapcsolatban említi a szemle írója *József Attila* azt a régi igazságot, amelynek ismétlése azonban úgy látszik nem fölösleges, hogy *„összefoglalásban, általános tájékoztatóban egyéni véleménynek nincs helye."* [...]

Ezek után meg sem szabad kérdeznem, hogy a fiatalabb költők közül miért nem említ egy szót sem, hogy néhányat kiragadjak a sok hiányzó közül *Sárköziről, József Attiláról, Simon Andorról, vagy Erdélyiről.* [...]

Kortárs 1930. okt. 20. *Radnóti Miklós (Szeged)*

145. MAGYAR ESZEREK*

Az orosz szociálforradalmárok legendás nevét újabban kikölcsönözte a Bartha Miklós Társaság — *fügefalevélnek*. Azt takarja el vele, amit egyelőre nem akar mutogatni: szellemének fasiszta díszeit. A magyar élet vihartjelző, kaján szellői azonban néha lesodorják róla és *Fábián* Dánielék pőrére vetkőzve állnak a fórumon. Azt is megmutatják, amit nem akarnak: a romantika mögött a *valóságot*, reakciós arcukat, amit muzeális értékű dicskoszorú övez. *Ki a faluba!* a címe annak a röpiratnak, amit a költő *József* Attila és *Fábián* Dániel, a Társaság vezetője írt — fügefalevél nélkül. S ebben a röpiratban csak úgy tobzódik a fasiszta szellem. Azzal kezdődik, hogy „hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: *parasztkérdés*". S miután a „baloldalnak" megüzeni, hogy számára (a Bartha Miklós Társaság számára) „a Dob utcai hasznos fűszeresek bolthelyisége" nem a magyar

* *Ki a faluba* (A *Bartha Miklós Társaság* most megjelent röpirata)

jövendő, kiadja a jelszót: ki a faluba!, „szálljatok *alá* és lépjetek föl... tanuljatok népet a néptől!" A magas régiókból *le*, egészen le a büdös paraszthoz, hogy aztán *fölléphessetek* a hátán — a hatalomba. „Mert ti mindannyian szellemi *vezetők* akartok lenni" — írja tovább Dániel és Attila próféta. S ezzel nyíltan bevallják, hogy eszük ágában sincs olyan Magyarországot építeni, ahol *maga a paraszt* az úr, a vezető, hanem, ahol ők „vezetnek". A paraszt csak arra való, hogy bajait (mert ezek most bőviben vannak!) nekik adresszálja, megbízza őket a vezetéssel, a hatalom kezelésével, „a magyar jövendő megformálásával". A falut megismerni, „lelkéhez" közelférkőzni: valóban olyan feladat, amiről senkifia nem mondhat le, aki a paraszttal — királyt akar ütni. A röpirat tehát felszólítja az „új generációt", hogy „ne csak *Kant*tól és *Husserl*től, ne csak *Hume*tól és *Russel*től, ne csak *Descartes*tól és *Bergson*tól tanuljon", mert ezekkel nem juthat el az „egyetemes igazsághoz". Az egyetemes igazság pedig nem egyéb: a magyarnak magyar politika kell, magyar igazság, ami nem három, sőt, nem is háromszor három, hanem „hogy a kuvasz nem ölbe való". Ahogy Fábiánék írják: „A leninizmus orosz — ott meg is csinálták. A fasizmus olasz — ott meg is csinálták. Az angol munkásdemokrácia angol — ott meg is csinálták. *Marx*, *Engels*, *Bebel* szociáldemokráciája német, ott meg is csinálták. A társadalmi racionálizmus francia — ott meg is csinálták." Ebből ugyan logikusan az következne, hogy az ellenforradalom viszont magyar, mert hiszen itt azt csinálták meg, minthogy azonban a logika következetességet jelent, *Bismarck* szerint pedig csak az ökör következetes, a röpirat szerzői leszögezik, hogy „az új Magyarország csak teljesen új társadalmi és állami életelveken épülhet föl." Nagy dolog ez; de miután az életelvek, amelyekre nemcsak Magyarországnak, de ennek a röpiratnak is épülni kellett volna, hiányoznak Bartha Miklósék röpiratából, az olvasó kénytelen megelégedni — a *regősjárással*. Mert ez egyetlen „életelv", mint pozitívum, amit Fábián és József Attila kereken és aperte kimondanak; a regősjárás (Sarlósok fakó romantikája) amivel „megismeritek saját fajtátokat, hogy miből vagytok — így lesztek magyar és ember... Az öregasszonyok nemcsak sosevolt boszorkányokról meg királyfiakról mesélnek fogatlanul, hanem arról is, ami lelketekben naponta végbemegy. Azt mondják majd, hogy ettől hallották, ezt meg attól, — végül is nincs gazdája, mert mindenki csinosít rajta, mindenki meséje lesz..." A mese már meg is kezdődött — figyeljetek: hol volt hol nem volt *Dániel* próféta, aki az oroszlánok közé került. S az oroszlánok... nem falták föl Dániel prófétát.

Korunk 1930. okt. *Haraszti Sándor*

146. A KORTÁRS HÍREI

Közöljük olvasóinkkal és előfizetőinkkel, hogy József Attila költő „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" c. verskötete nem a „Kortárs" kiadásában jelenik meg.

Kortárs 1930. dec. 25.

147. A MAGYAR RENESZÁNSZ FELÉ

(Jegyzetek a „Ki a faluba" c. röpirathoz.
Írták: Fábián Dániel és József Attila.
A Bartha Miklós Társaság Füzetei 1. Hódmezővásárhely, 1930.)

Bátor, komoly, szabad, nem terrorisztikusan fajvédő írás. Az új magyar élet irányát jelzi, a falu és a parasztság szerepét.

A röpirat főbb tételei: „hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: parasztkérdés". (3.1.) „A magyar jövendő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép s a növekvő értelmiség együttmunkálkodásával. Soha közös élet s a nemzeti lét felelőssége egy nép ifjúságára ennyire nem nehezedett." (6.1.) Az intellektuális ifjúsághoz ezt a parancsot mondja: „A magyar falvakban nincsenek Collegium Hungaricumok — tegyétek azzá mindegyiket." (u.ott.)

Ebben a pár oldalas füzetben nem azt látom feltűnőnek, hogy egy ifjúsági egyesület nyúl a parasztkérdés felé. A parasztkérdés nálunk épp olyan fontos, mint túl. Tenni kell vele és érte valamit.

Nem is az, hogy a „Századunk" számokon át ankétezik róla, vagy hogy a „Magyar Szemle" foglalkozik a megmozdulással. Nem új, hogy bántják ezt az irodalmat, ez nálunk szokás.

Meglepőnek találom, hogy a paraszti rétegből eredő középosztályos fiatal nem tépi el szégyenkezően a paraszti gyökereit. A középosztályba való belenövése nem megy, úgy látom fejlődésszámba, amikor meg kell tagadnia paraszteredetét. A régi titkolt, olykor szégyellt paraszti vér, ma büszkeség lesz.

A magyar közélethez jussa van a parasztnak és a falunak. Ennek a bejelentését hallom a röpiratban.

Tudjuk, hogy a magyar paraszt nem hibátlan, nem tökéletes. De a magyarság. Eddig elhanyagolt, félretolt. „Capite-censi". De nyomában is megőrizte a fajiságot. Talán éppen ezért őrizte meg.

Történelmünkben széthajlottak a magyar rétegek, most egymásra kell találniok. Szükséges és egyetlen utunk.

A „Korunk" f. évi szeptemberi száma (V. évfolyam 9. sz.) két cikkel szól a tárgyhoz: Balogh István: „A mai magyar egyetemi ifjúság" az egyik és a másik: egy K. G. „Hozzászólás a magyar parasztmozgalmak

kérdéséhez". Tudnak róla és kifogásolják: „[...] ideológiája tele van polgári csökevényekkel[...]" (Balogh I.: id. m. 626. l.) „[...] vezetőségében a jobboldali elemek túlságos befolyásra tettek szert.[...]" (K. G.: id. m: 679. l.) — ezért maradt el a nagyobb eredmény.

Mindegy mit mondanak. A falujárás megindult, eredménye van, eredménye nagy és fontos. A falut felfedezték. Ez nem társadalmi, nem nemzeti kérdés, hanem emberi. Nem baj tehát, ha megtagad a jobboldal vagy nem ismernek el a nempolgári pártok — hiszen a magyar jövőé vagytok. De szószerint kell emlékeznetek a dosztojevszkiji idézetre: „Kozmopolita neveléstek elszakított titeket a néptől. Egy külön kis kasztot alkottok a széles, nagy hazában, amely kaszt idegen és gyűlöletes a nép előtt. Megvetitek a népet tudatlansága miatt s elfeledítek, hogy ez a nép fizette meg a ti európai nevelésteknek az árát, ez a nép tartja fönn verejtékes munkával egyetemeteket és főiskoláitokat. Ne vessétek meg, hanem sajátítsátok el szent ideáljait, alázzátok meg magatokat előtte s vele vállvetve dolgozzatok a nagy művön, amelytől utálattal elfordultok, mert ez a tudatlan nép Isten szikráját, Krisztus Igéjét hordja kebelében, amelyet majd az Óvilág előtt hirdetni fog, amikor az vérözönbe fog fürdeni."

Így nem számít az ököl, a szitok, a fokos vagy a gúny. A reneszánsz jön, igaz, nagy és magyar lesz.

Vigasztaló, hogy a mártíromsággal járó maváltoztatáshoz akadnak férfiak.

Baráti Szó (Beregszász) 1930. dec. *Narancsik Imre*

148. JÓZSEF ATTILA

1905-ben Budapesten született. „Mint árvagyerek, nyomorogva, kalandos foglalkozása mellett végezte iskoláit s az egyetemet (Bécsben)".

Verseskönyvei: Szépség koldusa. Szeged, 1922. *Nem én kiáltok.* U. o. 1925. *Nincsen apám se anyám.* Génius, 1929.

Várkonyi Nándor József Attila verseiről:

...Fiatalos, feszülő izmokat érzünk verseiben, melyekben egyre több az öntudatlan énkeresés, a személyes érzelmi expanzió, mint a szociális kitárulás. Mohóság, egyszerre gyengéd és hetyke étvágy buggyan fel hangjában; szereti a földet, az embert, a szépséget s mindebből olykor sokat markol, de a költői ihletettség megérzik érzésein s mindig meg tud maradni tárgyai közelében, a líra természetes forrásainál.

Mai Magyar Múzsa. 1930

1931

149. KIK KAPJÁK AZ IDÉN A BAUMGARTEN-DÍJAT?

[...] Egész sereg író van, akinek juttatni lehetne az idén a díjat anélkül, hogy bárkiben is méltatlankodó érzések támadnának. Ki haragudna azért, ha József Attila, az új költőgeneráció legnagyobb ígérete, aki a legelképesztőbb nyomorban van, Baumgarten-díjas lenne [...]

A Reggel (Bratislava—Pozsony) 1931. jan. 7.

150. RABLÓ

Mondd, te nagyétkű, mohó paraszt
inyednek mindegy: mibe harapsz?
töltöttkáposzta, barátod asszonya
falánkságodnak egyként malaszt?

Dicsérem magamban az ösztönt,
hogy tőled messzire-megóvott,
most már vallhatod, részegen
kezem csókolva, mennyire szeretsz —
hideg szapannal lemosom a csókod.

S lehetsz magad a Parasztlázadás,
lehetsz maga a Forradalom —:
akkor én emigráns leszek,
bűzlő-körödből elbujdosom,
visszaszegezve utálatom.

Rabló! — mától csak ez a neved.
Képmutató! — és ez a neved —
lesz idő: szólhatsz nyájas arccal,
de nem lesz, aki elhiszi neked.

Fenyő László

Szavak, sebek. 1931. [febr.]

151. CSODABOGÁR

József Attila megint kibocsátott egy verskötetet. A formája vers, de belül tízszer is előfordul benne ez a szó, hogy *tőke* (Kapital), ami bizony nem a legköltőibb ihletforrás. Egyébként íme egy kis kóstoló:

— Hogy' fondorkodnak! Csak hallgatom
a lőcslábú, sáfrány dögöket.
Piszkafával, barna bivalyon,
böködik vöröslő énekeimet!

Uszulj föl, vonító nép-iszony!
Forgóst köpök, mint a förgeteg —
— Eldöngöljük, elvtárs, — el bizony! —
az álkulturáért(?) mind a dögöket!

Ez a vers-*dumping* egyébként a legkevésbé veszedelmes valamennyi *dumping* között.

Széphalom (Szeged) 1931. márc.—ápr. *G. M.*

152. JÓZSEF ATTILA ÚJ KÖNYVE

József Attilának, a kiváló fiatal költőnek; „Döntsd, ne siránkozz" [!] címmel új verskönyve jelent meg. A fiatal költő politikai célkitűzésével a könyvnek talán nem minden olvasója azonosítja magát, de hogy e lapokon egy friss és eredeti tehetség hangja zeng, azt mindenkinek el kell ismernie. József Attila már előző kötetével is az új magyar líra legjobbjai között biztosított helyet magának, ez új kötetével, amelyben néhány pompás Villon-fordítást is találunk, megerősítette előkelő pozícióját.

Debreceni Hírlap 1931. máj. 4. *(K. L.)*

153. SZÉLKAKAS-KÖLTŐK

József Attila új verseskönyve, a „Döntsd a tőkét, ne siránkozz!" nem nyit számunkra új egeket, új napokat. Csak alkalom, csak ürügy, hogy csúf korbetegségekről panaszkodhassunk. Van nálunk egy kis írócsoport, a fiatalság leghangosabbjaiból verődött össze, kikben az irodalom fogalma egészen furcsa átalakulást szenvedett. Eddig az irodalom, de különösképpen a líra nagyon szent dolog volt. A líra végső

megfogalmazása, változhatatlan sudárba szökése volt az ember legmagasabbrendű teremtői ihletének. Hiszen azért zárt a formája, mert nem tűri meg a véletlent, az esetlegest, hanem Isten forró szavaira kényszeríti az embert.

Ezek az ifjak azonban fölfedezték a sokarcú verset, azaz megversel-nek egy dolgot 3—4-féle hangnemben, készítenek róla marxista, nacionalista, kisagrár és egy semleges szólamú verset. A változatok azután bekerülnek a belső zsebbe, s hogy melyik kerül elő legelőször, az attól függ, hogy mit parancsol a konjunktúra. De idővel előkerülnek a többi változatok is, mint többek közt József Attila példája mutatja.

Itt az „Ákácokhoz" címzetű verse. 1929 novemberében így jelent meg az 1—2. versszaka az Előörsben:

Száz göbbedő, odvas falunkba
homokot kötözni magunkba —
ákácok vigyázzunk magunkra, —
szisszentő ez, de lombos föladat.

Zizegni minden bizalomra
keserülő mennyei munka,
de kössünk, kössünk lágyan zsongva, —
a homok elfut, a föld megmarad.

1931-ben viszont már átalakult József Attila mondanivalója:

Száz göbbedő odvas falunkba
homokot kötözni magunkba
— ákácok vigyázzunk magunkra! —
az úri szélben ez a föladat.

Zizegni minden bizalomra
keserülő e marxi munka,
de kössünk, kössünk lágyan zsongva,
a homok elfut, a föld megmarad.

A „szisszentőből" tehát „úri szél" lett s a „mennyei munkából" „marxi munka". Így jut Marx szoros kapcsolatba a mennyekkel! Ez a 2-ik számú változat, de lehetséges, hogy még egy harmadik is ott rejtőzik a „vagányok félig ludtalpú Attilájának" mellényzsebében. (Ő jellemzi így önmagát „Csin-bin" c. versikéjében!)

József Attila bizonyára azzal fog védekezni, hogy két esztendő alatt fejlődött s azóta fedezte fel a marxizmus mezőit. De úgy vélem, hogyha a költő csakugyan fejlődik, akkor igazán nincsen szüksége arra, hogy a

már megírt verseit átírja. Hiszen ez a verskoldusok szokása. Ha valaki fejlődik, fejlődését új alkotások rohamos előretörése szokta bizonyítani. Előre tör ilyenkor s nem a tegnapot mázolja át. Gratulálok ahhoz a „forradalmi hévhez", mely régi versek marxista átfestése által bír csak lázadozni! Petőfi, mikor megjött a forradalom, átköltötte, forradalmasította a „Kutyakaparót"?

József Attila is lassankint azok közé tartozik, akik elképesztenek a „versköteteikkel". E kötetek ugyanis egyre üresebb, szegényebb, vékonyabb füzetek. Alig merek már arra gondolni, hogy még nem is olyan régen milyen dús, jól fölépített versköteteket bocsátott világgá Ady Endre. Hogy micsoda teljesség például Kosztolányi két könyve: a „Szegény kisgyermek panaszai" s a „Bús férfi panaszai". Ma csak két fiatal lírikus barátkozik nagyívű alkotás igényeivel: Erdélyi József és Illyés Gyula. Különben a lírikus megír három esztendő alatt tizenöt verset és kötetté nyúzza őket. Ifjú túltörekvő publicistánk megír három cikket és kötetet dagaszt belőlük. Röpcédulává degradálják lassan a könyvet s röpke ötletek postásává az írót. Nem fájna ez a ritka termés, ha nem ifjú lantosaink gyatra egyhúrúságának volna a nyílt színen való jelentkezése. Egész sereg van már belőlük, kik öt-hat esztendeje egyetlen hangot ütögetnek szüntelenül. A suhanc kényelme ez, ki egyetlen grimasszal nyugtalanítja napról-napra az „erkölcsi világrendet".

József Attila amilyen nagy forradalmár burjasztásaiban, éppen olyan avas lény irodalmi felfogásában. Avasabb az Akadémiánál s az Akadémia egész rokonságánál. Legutóbbi kritikai művelete Babits Mihály verseinek a bírálása volt. Bírálatában átírta, átjavította Babits verseit s bőségesen elmagyarázta, hogy milyen törvények betartásával s milyen eszközök megragadásával lehetne jó verseket faragni belőlük. József Attila tehát azt tartja, hogy az irodalmi alkotásnak eleve megállapított szabályai vannak, melyeknek tartása föltétlenül jó műhöz vezet. E felfogást utoljára Gottsched képviselte Németországban és jó néhány századdal ezelőtt. A vénséges Gottsched bizonyára fölujjong sírjában, hogy íme a XX. században ilyen remek reinkarnációja támadt!

Mindezeken túl József Attilát a kóklerségtől félig-meddig megromlott, de tehetséges költőnek tartom. Bár új kötete a „Nincsen apám, se anyám" után ijesztő hanyatlás, s bár a zsenialitásnak még csak egy szikrája sem lakozik benne, ennyit már biztosan láthatunk. De ebben a kötetében is van egy sajátságos hangszín: a dörmögés. Dörmögő, dohogó költő. S e dörmögés: keserű vagy kedélyes motyogás, finom párákkal hintett, vagy fojtott káromkodásokkal fűszerezett suttogás, olykor megkapó csavargó-életbölcsesség. És van egy tája: a primitív idill reális vidéke, ezen a tájon biztos és telthangú dalos. A „Betlehem" s a „Betlehemi királyok" maradandó, tökéletes két vers. Persze eléggé

tragikus (a költőre nézve!), hogy már két esztendeig kell várakoznunk két jó versére. A mai rohanó világban!

Legrosszabbak a forradalmár versei. Ady mennyivel maibb, frissebb forradalmár költő. Erdélyi néppanaszai mennyivel inkább a nagy közösség énekei. József Attila a „köd pamutpapucsaival" (1. Csokonai!) játszik egy egész versikén át s közben beírja, hogy a „tőkés világ kamatja életem", vagy megemlíti, hogy elvtársai a kaszaélek s kész a forradalmi vers. Vagy: az őszi ködök közé beiktatja a vörös ködöt. Sohase láttam még ártatlanabb forradalmárt. Néha az a gyanúm, hogy azért furakodott be a forradalmárok közé, mert „forradalmas verseivel" végképen le akarja járatni a forradalmat. Hisz költőnk igazában békés, elmélkedő s elméskedő vagabund.

Szegény Marx! Ha látná a törpe utódok bodzabuzogányait! Ha látná, hogy némely ifjaink milyen gyatra verseket és prózákat próbálnak menteni a nevével. Lassankint tudományos vizsgálat tárgyává tehetjük a marxizmus irodalmi pathológiáját. Marx lesz lassankint a zagyva, csonka-bonka, félig sikerült írótöredékek pótszere. Mígnem sűrű villámlásként, egekből egekbe lendülve meg nem indulnak a töretlen, örök fiatalság, szabad, tiszta s szép lázadásai!

Előőrs 1931. máj. 10. *Féja Géza*

154. A MAGYAR VERS ÚTJA

A vers a gondolat legművészibb formája. Legtisztább tükre egy-egy kor gondolatvilágának, tökéletes híd egymásra következő nemzedékek között, legbiztosabb pillére az emberi gondolat folytonosságának.

A magyar vers, Csokonaitól Adyig, kifejezi a magyar polgárság eszmevilágának minden árnyalatát: megvan benne a polgári világszemlélet megtalálása és az abban való hit megrendülése. Útja majdnem egyenes volt.

Csak egyhelyütt kanyarodik egy keveset: Kiss Józsefnek és követőinek költészetében mintha lett volna valami, ami nem egészen polgári eredetű. Félénk *naturalisztikus* próbálkozás volt az, inkább csak játék a formával, afféle *szalonnaturalizmus*, gúnyos-tréfás és érzelgős.

De folytatni, fejleszteni nem lehetett. A polgári eszmét akkor még nagy szakadék választotta el az igazi naturalizmustól, hisz a magyar naturalista regény is csak akkor kezdett tapogatózni. Hátra volt még a polgári gondolatvilág átalakításának nagy munkája. Ezt a munkát *Ady* és társai végezték el.

A naturalisztikus törekvések azonban nem szűntek meg, s akkor kaptak új erőre, amikor külföldi hatásra, de már a háború zűrzavarában, mind általánosabb lett *a szabad vers*. Kötetlen formája lehetővé tette a

naturalizmus teljességét s a háború végén, de még inkább utána, tömegesen jelentek meg az olyan versek, amelyek kötetlenek is voltak, meg naturalisztikusak is.

Furcsa dolog lett ebből: egyszerre csak a vers nem különbözött a prózától! Sőt: egyik költő verse se különbözött a másikétól, mert a költői szabadság oly nagy lett, hogy elsikkadt benne a költő egyénisége. Az Arany János után következő kor sem hozott nagy költőt egész Adyig, de az Ady utáni időkben meg sem mutathatták magukat a költők, mégha nem is voltak tehetségtelenek.

A magyar vers zsákutcába jutott. Hogy kivezesse onnan, a legújabb költő-nemzedék nagyrészt azokat a formákat próbálgatja, amelyek — jóval Ady előtt — Ábrányi, Endrődi és a többi kezéből hullottak ki. Hasztalan. Azok a formák már a maguk idejében sem voltak újak s bennük csak a Petőfi teáját lehet forrázni, immáron harmad-negyedízben.

Akik az életet és az irodalmat egyformán figyelték, már régen látták, hogy a magyar vers csak azon az úton juthat tovább, amelyről Kiss Józsefet lesodorta a nagy „Nyugati"-i betörés. A kérdés csak az volt, *ki lesz és mikor jön majd az a magyar költő, aki a művészi formába való visszatérést össze tudja majd egyeztetni a mai kor naturalizmusával.*

Hárman is jöttek. Elsőbb *Erdélyi József.* Az ő költészetében még van ó-romantikus elem. De már utána *Illyés Gyula* és *József Attila* verseinek a legaktuálisabb ma adja meg a hangját s klasszikus versformáikban teljes a naturalizmus. S még egy! Mindhármuk költészetének színeiben ott találni a szocializmus vörösét is.

József Attila „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" című kötetét is ezekből a szempontokból kell megítélni. Néhány fordításon kívül mintegy harminc új vers van benne, mindmegannyi *színtiszta költészet és színtiszta szocializmus.*

József Attila már abból a nemzedékből való, amely nem szerezte szocialista hitét, hanem *beleszületett a szocialista világszemléletbe*, mint az idősebb nemzedék a régibe. Roppant nagy különbség! Mindenki ismeri *Csizmadia Sándor*-nak azt a híres versét, amelynek „Anyám mosni jár" a címe. Szép vers. Minden szava lázít. Szocialista vers. Tudatos, hatásos. De tessék csak elolvasni *József Attila* új füzetében az „Anyám" címűt. Maga az egyszerűség, s naiv panaszkodása mégis szinte félelmes: „... törékeny termetét a tőke megtörte, mindig keskenyebb lett — gondoljátok meg, proletárok —".

Általában a naivitás az, ami József Attila verseiben olyan megkapó. A naivitás az a varázsvessző, amely verseiben eleven erőt ad a legkopottabb közhelynek is. „Esik" című versében írja ezt: „Feszeng a tök, busong a boglya, esik a mezítlábasokra, a munkátlan munkásokra, esik a magántulajdonra".

Fordítás is van a vékony füzetben, Villonnak, „a tanult francia betyárnak három balladája és négy sorocskája". József Attila rendkívüli tehetségét bizonyítja, hogy fordításait eredetinek érzi az ember.

Népszava 1931. máj. 17. *Jenő József*

155. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI

„Uszít is a tőkés nép-iszony ellenforradalmi kis ördögöket; ... piszkafával, barna bivalyon bökdösik vöröslő énekeimet"... Így dalol a különben tehetséges *József* Attila „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" című új kötetének egyik versében a konzervatív, nemzeti érzésű kritikusokról. József Attila azonban erősen téved. Mert nem kell „barna bivalyra" ülni, még csak magas lóra sem, hogy az ő verseit megbírálják. Abban azonban igaza lehet, hogy piszkafa, vagy valami kotróbot elkél a bírálat során, mert a kritikus az ő verseskertjében, sajnos, nemcsak virágok közt turkál... József Attila, aki — mint néhány verse mutatja — tehetsége révén igazi poéta is lehetne, a „proletárköltő" címét ambicionálja, de úgy értelmezi ezt a hivatást, hogy lépten-nyomon káromkodik s olyan emberi életnyilvánulásokról és rosszillatú tárgyakról ír, amelyekkel még a tudományos biológiai és orvosi irodalom is csak a *„naturalia non sunt turpia"* elve alapján foglalkozhat. Kár, hogy rossz útra tévedt; kár, hogy a költő igazi babérja helyett ifjú kommunisták garasaira, vagy talán inkább Moszkva guruló aranyára pályázik. Verseskönyve mindenesetre beszédes bizonysága annak, hogy a bizonyos oldalról reakciósnak kikiáltott magyar kir. ügyészség milyen liberálisan értelmezi könyvcenzúrázási jogát.

Budapesti Hírlap 1931. máj. 24.

156. DÖNTSD A TŐKÉT, NE SIRÁNKOZZ

József Attila új versei. Új Európa Könyvkiadása Budapest, 1931

József Attila fiatal költő. Amint verskötetének utolsó oldalán látom, már 1929-ben jelent meg verseskönyve. Sajnos, azt nem ismerem, s így József Attilát sem ismerem egészen: két évi futásának grafikonját nem látom, abból előre következtetni nem tudok s az összehasonlítás élvezetéről is le kell mondanom. De így is van valami tenyérjóslásszerű

érdekesség, valami grafológus-izgalom abban, amint negyvenoldalas kis füzetét kezemben tartom és olvasok belőle.

Az utolsó évek magyar verstermésében alig emlékszem vissza könyvre, mely ennyire lekötött volna: érdeklődő, mondhatnám, lelkes tetszésemet és egyszersmind heves ellenkezésemet ilyen mértékben hívta volna ki. Mert a József Attila verseit szeretni, vagy nem szeretni: ízlés dolga. El lehet képzelni jogos ellenérzést is ezekkel a versekkel szemben, valami kis fuldoklásfélét ebben az atmoszférában.

A nincstelen csavargók szájas, zamatos, helyenként drasztikus beszéde a József Attila lírája. Mindent mer, mint a betyár, akitől semmit sem vehetnek el s fületlen gombnál életét sem becsüli többre. Lomha jobbágydörmögés, jóízű betyárság, szimplista elbúsongás kószál sorai között. Az Ady individuális önistenítésének nyoma sincs benne. A saját nagyságát, költői több-voltát egyetlen szóval sem akarja olvasóiba szuggerálni. Sőt akasztófahumorral figurázik sajátmagán, mint krumplit-evő paraszt, vagy félszeg legátus. El akar törpülni, egynek a sok közé és személytelenül, a sokak hangján beszélni, mint a népköltészet.

Egy-egy versén igaz művészet csillog. De csillogása nem a drágaköveké, hanem a füvek reggeli harmatáé.

A magyar költői nyelv fejlődésének két ágba szakadása csaknem egyidejű a magyar költészettel. De a Kazinczy nyelvújításától kezdve egészen szembeszökő. Az egyik ág a magyar nyelv zamatos, erős ősi törvényei szerint Ady-ig vezetett, kifejezve mindazt, ami csak képzettársításban, szóban, képben, fordulatban kisajátíthatatlanul, tősgyökeresen és lefordíthatatlanul magyar. A másik ág nyugat felé kanyargott s magába gyűjtötte a nyugati gondolkodás összes mellékfolyóit. Ennek a folyamágnak partjain nyíltak ki azok a liliomok, melyek a Louvre kertjében, vagy a Stefan George háza előtt is nyílhatnak. Ez az ág torkollik a Tóth Árpád, Babits és Kosztolányi pazarul csillogó, ideges, finom költészetébe.

Ebben a pillanatban úgy érzem és ki merem mondani, hogy József Attila Ady Endre költői útjának első igazi és helyes folytatója. Nem szellemet és nem ideológiát kapott József Attila Adytól, hanem intelmet: visszafigyelni őseink nehézkongású, bibliás, de mégis üde és vadvirágszagú beszédére.

Bármennyire idegen is nekünk ez a beszéd, bármennyire érezzük, hogy mint öncél, zsákutcába vezet s csakis nyelvgazdagító jelentősége lehet: mégis jólesik figyelnünk reá. Mintha hatodik ősanyánk bölcsődalára emlékeznénk vissza halványan, egy-egy elrévülő pillanatra. Mintha Balassa előtti virágénekeket hallanánk. Mintha torban éneklő regősök hangfoszlányait dobná vissza valahonnan a szél. Helyenként a kuruc rigmusok naiv muzsikája ébredezik benne.

Kit ne illetne meg az ilyen muzsikájú József Attila-vers? —:

Futtam, mint a szarvasok,
lágy bánat a szememben.
Famardosó farkasok
úznek vala szivemben.

Aggancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.

Farkas leszek, takaros.
Varázsüttön megállok,
ordas társam mind habos;
mosolyogni próbálok.

S ünőszóra fülelek.
Hunyom szemem álomra,
setét eperlevelek
hullanak a vállamra.

Urakra szórt paraszt-átka, mint a Ludas Matyi új fejezete. Mint valami középkori magyar ráolvasás:

Habos tengert egyengessen
a vasfogú boronával!
Hosszú szárú esőt vessen,
gyűjtse boglyába fiával!
S ha már van elég halpénze,
kárászoknak nyisson kocsmát!
Örvénysüveg a fejére!
Húzzon vizigödör-csizmát!

Ám ennek a sajátosan érdekes és erős formának belső tartalma: majdnem semmi. Egy-egy igazi elrévülés, zsúpfedelű házak közötti kószálás, boglyatövi pihenés, anya-elsiratás: valódi költőről tanúskodnak. De ez még vajmi kevés. Program-versei mögött nincs belső aranyfedezet. A proletárságot paraszt-nyelven beszélteti. Tanyai csendű képeinek fülledt melegét, melyben parasztok egyenesítik és élesítik a fenyegető kaszát, hideg és disszonáns fuvallattal veri szét egy-egy költőiesített, tudákos marxi szólam vagy „elvtárs"-megszólítás. Hideg fejjel megtanult program és ideológia ez József Attilánál. Még

akkor is, csak *megtanult*, ha esetleg a saját bőrén tanulta meg. (Ezt meg kellett mondanunk, bár *programjával* talán sokkal inkább egyetértünk, mint egyetérzünk *költészetével*.)

Még néhány szót a könyvecske végén közölt Villon-fordításokról! —: Költőkre még saját írásaiknál is jellemzőbb, hogy a világ írói közül kit választanak ki fordításra, hogyan fordítják és hogyan ferdítik őket.

József Attila ösztönös költőiségét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy éppen Villon-tól fordított. Kötetének átolvasásakor háromszor is eszembe jutott, hogy magyar Villon-nak nevezzem őt, még mielőtt felfedeztem volna a kötet végén levő fordításokat.

Míg Tóth Árpád és Szabó Lőrinc csillogó művészettel, hibátlanul szép sorokban adják vissza Villon verseit, József Attila gorombán döcögő, betyáros sorokban varázsolja elénk Villon csirkefogósan nagy lelkét. De túllő a célon: erősen József Attila lesz Villonból, túlságosan szegénylegény, nagyon is hortobágyi levegővel...

Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1931. máj. *Dsida Jenő*

157. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI*

1. Verset, verskötetet nem sokat olvastam, különösen az úgynevezett új magyar irodalom verstermékét. Néha belekezdtem valamely vers egy-egy sorába, vagy valamely kötet egy-egy versébe, — abbahagytam. Nem érdekelt. Általában — nem tudok verset, még verssort se idézni. A versből, amely ha meg is fog, csak a hangulat marad meg bennem. Bizonytalan körvonalak, színek. *J. Rictus* nevét ha hallom — gúnyos arcát, szemét látom és Jézusának elszomorodott csodálkozását. *J. R. Becher* neve összenőtt bennem egyik versével — *(Vihar Sanghai felett)*. Kínai katonák rohamát érzékelem, *Vu-Pej-Fu* dagadt pofáját és Szun-Jat-Szen koporsóját, amint vonul a kínai parasztok és munkások gyászoló sokasága között. *Arthur Holitscher* egyik versére emlékszem. Abból is arra, hogy a kuli mondja: ezeket a koncessziós területeket drótkerítés őrzi s kék zekém, amely két mexikói dollárba került, menekülés közben fennakadt a vastüskén és vattája most is ott lóg, de majd a ti beletek is úgy csüng a dróton, a tiétek, fehér urak, mint kékzekém kiszakadt vattája ... Ady verseiből látom a papokat, amint ott állnak a megsülő Dózsa mögött a füstülővel.

A vers hangulata, színe, értelme a cselekmény nyomán marad meg az olvasóban és a cselekmény befolyásolja is. Az esztéták valószínűleg mosolyognak ezen, a versnek szerintük más „kellékei" vannak, de az a

* *Döntsd a tőkét, ne siránkozz.* Budapest 1931.

valóság, hogy szép és jó az, ami érdekeimnek, érdekeinknek megfelel s nem pedig — ami érdek nélkül tetszik. Mert ilyen nincs! Érdek nélkül nem tetszik senkinek semmi. Bizonyos, hogy J. R. Becher az esztétáknak, a polgároknak nem tetszik — mert nem „szép" a verse, a vér, a düh, a lázadás s a harcra való felhívás nem „szép" és a polgári esztétika a füstölővel dolgozó papokat se szereti Dózsa mögött Adyban. Szép az, ami a polgárnak tetszik és érdekeinek megfelel és másképen szép az, ami a proletariátus céljait szolgálja. S amíg lesznek osztályok, mindig így választódnak ketté a fogalmak. Igazság, Jóság, Szépség más és más a polgárság meg a proletáriátus érdeklődési körén belül.

2. *József Attila* új kötetében a *Végül* c. versben ez áll: „Csókoltam lányt, aki dalolva ropogós cipót sütött másnak." Ugyanebben a versben később: „Egy jómódú lányt szerettem, osztálya elragadta tőlem. Kétnaponként csak egyszer ettem és gyomorbajos lett belőlem". Osztály? A polgári esztétika nem engedi meg, hogy ezt a szót leírja. Pláne oly értelemben, hogy az ő osztálya elragadott egy lányt, a proletártól. Az ilyet cselekedni kell és nem írni. S aki mégis írja, — nem jó költő. Valószínűleg József Attiláról is megírják, hogy kár ezért a nagy reményekkel az elismertség felé indult költőért, eladta magát az ördögnek, a proletariátusnak. Mert: „S mert savanykás csönd tölti szánkat, — Szívembe rúgtam, ordítson már! — Hogyan is hagyna dolgos elmém feledtető — de bérdaloknál". Ez szép! És ugyancsak szép a költemény vége: „De emlékhez mi közöm nékem? — Rongy ceruzámat inkább leteszem s köszörülöm a kasza élit, mert földünkön az idő érik, zajtalanul és félelmesen". *A Tömeg* c. versét is szeretem. Az emberbe belevésődik a költemény sok képe, a tömeg mozgása, rohama és az atmoszféra, amit az emberrengeteg teremt meg a lelkesültség, amellyel a költő a tömeget nézi, hajtja és tetszik az a mosolygó, rikkantó öröm, amikor a vers végére odavágja: „Éljen a munkásság, parasztság, nem fogja polgári ravaszság, felrúgja milliónyi láb, — hú, tömegek, tovább, tovább!"

Mi az értékmérője a szocialista kultúrmunka termékeinek? Nem lehet vitás: — az értékmérő: mennyiben használ annak a küzdelemnek, amely a proletariátus napi harcait a végcél érdekében irányítja: József Attila néhány versének hasznossága ilyen viszonylatban nem lehet problematikus.

3. Kötetének nagyrészét nem a harci-támadó versek teszik. Vagy helyesebben: nem mindegyik verse fekszik a harcos csatavonalon. Néhány költeménye, pl. a *Favágó*, az *Áradat*, az *Ady emlékezete* a képek, hasonlatok aláépítésével kapcsolódik ahhoz az állásfoglaláshoz, amelyet harcos versei nyíltan megmutatnak. Csomó tájképe (a *Harmatocska*, a *Tiszazug*) színes és érdekes, a *Bánat*, az *Esik* c. verse a szomorkás hangulat színeiben sem válik csak az egyéni élet siratásává. Van a

kötetben néhány vers, amelyek az elmúlt évek József Attiláját mutatják, a rikkantó, jókedvű, burzsoá-bosszantó költőt, aki fittyet hány az ámuldozó polgárnak (pl. *Csin-bin*, *Medália*, stb.). Bosszantani és fittyet hányni? Minek? Csak igya nyugodtan a feketéjét a kávéházi polgár, mert abból, hogy a kiegyensúlyozott verslábakhoz szokott széplélek a rikkantó, ugrató dalokon bosszankodik — mi haszna van a proletárnak és József Attilának? Fölösleges energia és papírpazarlás ez!

Kis, negyvennyolcoldalas kötet az új József-könyv, amely a munkásság érdekének védelmében és harcainak a vállalásában részt akar venni — és vesz is. Amikor ezt megállapítjuk, meg kell mondani azt is, hogy József Attila az ezután következő könyvében talán mindenhol nevén nevezi majd a gyereket és megtanulja képek, hasonlatok, túlságosan elburkolt vonatkozásai nélkül megírni, hogy hová vág tulajdonképpen a fejsze és miért villan a kasza. Így ma még sok versében csak sejtjük ezt, de a tisztaság s a zavartalan megértés kedvéért le kell szokni a költőnek a fölösleges rikkantgatásairól, filológiai képzettségének túlságos hangsúlyozottságáról. Az a virtuozitás, remek technikai készség, amely József sok versét olyan érdekessé, csillogóvá teszi, jogot ad a reményre, hogy ez a nagyon tehetséges költő, aki az utóbbi években jobbról balra és balról jobbra dülöngélt tanácstalankodva, most, mai új kötetével rálép az útra, amelyen fegyelemmel, felelősségérzettel és meglévő költői képességeivel hasznosat alkothat. Mert ma még azok a versek is, amelyek a proletárharc vállalásából részt kérnek, egy-egy felelőtlenül rikkantó verssorral elrontják a gondolat s ideológia tisztaságát, éppenúgy, mint játékos, felelőtlen költeményeiből kicseng egy-egy megkapó, kemény, de csak ötletszerűen odavetett sora.

Az *Egy költőre* c. versében így dalol: „Sakált kiált, hollót hörög, ki jól dalolni restel; és idenyög a Daladög: az éveire mester. Nem a szipolyt, ő azt gyalázza kinek nem álma pálmaháza". *József Attila! A Daladögök csak üvöltsenek, nem baj, ha pálmaházban üdülnek, nem ők a fontosak, hanem a rendszer, amely nekik pálmaházat teremt.*

(Budapest)

Korunk 1931. máj. *Gergely Sándor*

158. DÖNTSD A TŐKÉT, NE SIRÁNKOZZ

József Attila versei

A tizenhétéves József Attila első kötetével (Szépség koldusa) csodagyerekként jelentkezett. Sokatígérő kezdetére (a könyvének előszavát író Juhász Gyulán kívül) e sorok írója hívta fel először a figyelmet egy azóta megszűnt folyóirat hasábjain. További kötetei: a

„Nem én kiáltok" és a „Nincsen apám, se anyám" zűrös tarkaságukban is beváltottak egyetmást a gyermekkori ígéretekből. Új könyve bizonyos eszmei egység köntösében jelentkezik: a költő ajkába harapva, törik-szakad, proletárköltészetet akar adni.

Minden valamirevaló költő fejlődése folyamán megtalálja azt a hangot, amelyet aztán a magáénak nevezhet a amely mintegy láthatatlan egységbe fűzi az egymástól esetleg távoleső lírai mondanivalókat. Vannak költők — e megtalált hang birtokában vagy anélkül —, akik e hang-nyújtotta egységen kívül vagy azon túl, költészetüknek *tartalmi* egységet igyekeznek kialakítani, majd mindig a lírai spontaneitás rovására. Esetleg kötetenként más-más tartalmi egységet, ami aztán, főkép önmaguk számára, a sokrétűség illúzióját adja. József Attila új kötetében először kísérletezik efajta tartalmi egység megteremtésére, mely nála érzelmi egység is egyben: a proletariátus osztálytudatos hangja akar lenni.

Mondanunk sem kell, hogy proletárköltészetet adni nem több és nem kevesebb, mint egyszerűen költészetet adni. Példa rá Petőfi és Ady, akik bár nem voltak ortodox marxisták, írtak néhány olyan verset, amelyet a proletáriátus ma is a magáénak vallhat — de a költészet is.

Tettek-e ezek a nagy költők engedményeket költészetük rovására? Tudjuk, hogy: nem. József Attila ha úgy érzi, hogy eszmei mondanivalójának javát szolgálja: megalkuszik a költészet rovására. Vajjon menthető-e ez a megalkuvás? És csakugyan az Eszme javára szól-e? Hiszen az Eszme maga nem alkuszik s aligha kívánja meg, hogy a költő megalkudjék — ha mindjárt az ő javára is.

Pedig ez a megalkuvás lépten-nyomon szembetűnik József Attila új kötetének lapjain.

„Áradat" című versében például egy teljesen fölösleges, papírosból ragasztott utolsó szakasz csak arra jó, hogy a proletárokat idézhesse.

Még jellemzőbb példa a „Dörmögő", amely mint mindközönséges „polgári" vers jelent meg évekkel ezelőtt egy polgári lapban. Hogy csinál belőle az élelmes fiatalember proletárköltészetet? Roppant egyszerűen. Kicserél néhány jelzőt. Így lesz a „bokor hajadon"-ból „*gazdag* hajadon", a „haragvó ludak"-ból „*proletár* ludak" (lásd: osztályellentét) és mivel szocialista költő semminő vonatkozásban le nem írhatja Isten nevét: „erős az Isten, mint a csikarás" a rutin zsurnaliszta gyorsaságával változik át „erős a sorsunk" stb.-vé.

Egy másik versében korán elhalt anyja sorsát idézi példamutatóul:

Anyám volt, apró, korán meghalt,
mert a mosónők korán halnak,
a cipeléstől reszket lábuk
és fejük fáj a vasalástól —

S mert hegyvidéknek ott a szennyes!
Idegnyugtató felhőjáték
a gőz s levegőváltozásul
a mosónőnek ott a padlás —

Látom, megáll a vasalóval —
törékeny termetét a tőke
megtörte, mindig keskenyebb lett —
gondoljátok meg, proletárok —

Itt elfogadom: gondoljátok meg proletárok — helyzeti ereje és igazsága van — bár a marxista értelemben pontos: *tőke* helyett kevésbé fogalmi szó közvetlenebbül hatott volna.

De milyen gyerekes és hatásvadászó az ilyesmi:

Éljen a munkásság, parasztság,
nem fogja polgári ravaszság,
fölrúgja milliónyi láb, —
hú! tömegek, tovább, tovább!

Olyan ízetlenségről nem beszélve, mint amikor a költő „tűnő foltozott fenekét" és „vad ürülékeit" lobogtatja meg a világ előtt, nem csekély exhibitionizmussal.

Az ízléssel általában baj van József Attilánál. Szemmelláthatólag súlyt helyez bizonyos nyerseségre, szókimondó durvaságra, amely mintegy költői pózává merevült. Mint az idült alkoholista: józan perceiben is gépiesen elhadarja ugyanazokat a káromkodásokat, amelyeket mámoros-állapota még némiképen indokol. De hol van ebben az egész kötetben egyetlen mámoros-állapot? Azt képzeli József Attila, hogy előre megfontolt nyerseséggel pótolni lehet az erőt? És ha jelzők csereberéjével és a megrendezettség egyéb külsőséges eszközeivel közös szemléleti-nevezőre hozza verseit, ez már kárpótol a bensőségességért — ami nincs?

Amellett — nem érdektelen ellentét — kedvenc jelzője a *lágy:* lágy a tanya, lágy buggyanás, lágy a táj, lágy bánat, lágy talaj, lágyan elülünk, lágyan zsongva — amint látható nem is valami meglepő összetételekben használja. Nem zárkózhatom el a feltoluló ötlet elől, hogy a költő e gyakori *lágyságát* tudatalattijának árulkodó vallomásaként fogadhatjuk el, szemben a tudatossal, a szándékolttal, miszerint *ő harcos*, sőt osztályharcos költő.

„Ady emlékezete" című, nyilván kamaszkori versében (leggyengébb a kötetben) a versértő és kritikus József Attilával is megismerkedünk. Aki még nem tudná, e versből adatik tudtára, hogy Ady „verse törvény" és e versek ritmusa — *édes!*

E fiatal költő tehetsége mindazonáltal nem vitatható el. Kár, hogy velejében eredeti képalkotó fantáziáját sokszor eredetieskedéssel túljátssza; tömött, érzéki nyelvét legtöbbször túláradt önszeretettel használja. Néhány dalszerű versének — a kötet kiemelkedő, zavartalan darabjai! — (Füst, Harmatocska, Bánat, Beszél a tej) nyelvi és hangulati szépsége mellett behízelgő muzsikája van, más verseiben egy-egy megvesztegető ötlet. Tud bravúrosan egyszerű (Betlehemi királyok) és az értelmetlenségig homályos lenni (pld. a „Dörmögő" utolsó szakasza a „rózsaromboló leánnyal").

Egy-egy versében bravúrt bravúrra halmoz. Nem tudja, hogy szürke a szürkén: meglepő színhatásokat hozhat, de bravúr a bravúron csak közömbösítik egymást.

Nyelvét Balassin, Gyöngyössin, a kuruc-költészeten, továbbá Csokonain és Petőfin pallérozta, de nem veti meg Adyt sem: az „úri szél" három versében is szerepel, egy ízben a rím és pedig a rossz rím kedvéért: az úri szél, a *dörgő*.

Három Villon-fordítás is szerepel a kötetben. Itt az alkalom: lássuk a formaművészt! Villon bravúrosan könnyed, szárnyaló versei helyett értelmetlenségekkel tarkított, a prózai döccenőkbe szinte beleveszett, ólomlábon járó versezeteket kaptunk. Villon és József Attila verse között körülbelül az a különbség, mint egy középkori páncélos-lovag és egy mai vívó technikai felszereltsége között. A középkori lovag — József Attila.

Sárközi írta legutóbb valakiről: unalmas költő — és kifejtette mi minden van e látszólagos unalom mögött. József Attilával ellenkező az esetünk. Ő nem unalmas költő, könyve tele van meglepetésekkel, jó és rossz értelemben, de végigolvasása után semmi megoldatlan nem marad — ha csak nem valami hiányérzet, mint végső íz.

Fenyő László

Nyugat 1931. jún. 16

159. A MAGYAR PROLETÁRIRODALOM PLATTFORMTERVEZETE

Benyújtotta a Moszkvai Proletárírók Szövetsége (MAPP) *Magyar csoportjának megbízásából Barta* Sándor, *Hidas* Antal, *Illés* Béla, *Kiss* Lajos, *Madarász* Emil, *Matheika* János és *Zalka* Máté.

Alapjában jóváhagyta a Moszkvai Proletárírók Magyar csoportjának 1931. április 8-án megtartott taggyűlése. [. . .]

IV.

[...] A gazdasági válság kiváltotta Magyarországon a *kispolgári intelligencia új, széles válságát*. A válságba került kispolgári intelligencia teljesen elvesztette a hitét abban, hogy a polgári társadalomban megtalálhatja a maga helyét. A kispolgárság önálló politikát nem tud folytatni és vagy a proletariátus, vagy a burzsoázia uszályába szegődik.

Háy Gyula, *Kodolányi*, *Illyés* Gyula a válságba jutott kispolgári intelligencia írói, akik a proletariátussal időnként kacérkodnak. Egy másik része a szociálfasizmus (*Kassák*) és fasizmus (*József* Attila, *Simon* Andor) táborában keresi a kivezető utat. Egyrésze még mindig a kispolgári humanizmus tehetetlenségét és vérszegénységét makogja (*Farkas* Antal, *Várnai* Zseni, *Szakasits* Árpád, *Szélpál* Árpád), másrésze expresszionista szóvirágokon, elvont általánosságokon, vallásos misztikumokon kérődzik (*Ember* Ervin stb.).

Úgyszólván semmi jelentőségük sincs azoknak a fiatal kispolgári íróknak, akik a kivénhedt „Nyugat" epigon-gárdáját alkotják [...]

Sarló és Kalapács (Moszkva) 1931. jún.

160. PÁRIZSI NAPLÓ (1924—1939)

1931. június 20. A *Sarló és Kalapács* közli *A proletárirodalom platformtervezetét* [...] elemzése elképesztő [...]: „Az írók egy része (József Attila, Sámson Andor) a kiutat (a profasiszta rezsim által kialakult elviselhetetlen helyzetükből) a fasiszta táborban keresi". Micsoda szellemi vakság, ilyesmit leírni, sőt több annál, gyilkosság. József Attila Magyarország legnagyobb proletárírója [...]

Korunk 1977. 7. sz. *Löffler A. Pál*

161. VAN-E SZOCIALISTA LÍRA?

A kérdés föltevésén is régen túl vagyunk már. A választ egyenesen és meggyőzően megadja ez a sok újonnan megjelent kötet. Egyszerre négyet fogok marokra, hogy mennél biztosabban vághassam le a rosszindulatú ellenérveket. Van szocialista líra, mint ahogy van mindenrangú, rendű szocialista irodalom s megbuktak a teóriafaragók, akik biztos megérzéssel vallották, hogy csak a szocialista társadalom levegőjében érhet meg az igazi proletárirodalom. Négy kötet egyszerre s mind friss, mintha csak az előbb szedték volna e termést. Négy kötet s mind a négy kötet szerzője a fiatal generáció tagja, mintha csak ezeknek

volna érzékük a friss, az újszerű, a korszerű kérdések megismertetéséhez. [...]

József Attila igazi harcos költő. Új könyve, a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz*, nyíltan, bátran áll ki a gátra, hogy a maga mestersége, az irodalom fegyverével harcoljon a szocializmus megvalósítása érdekében. Az a koncepciója a művészetről, hogy a művészetnek és a művésznek is az osztályharcot kell szolgálnia. „Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz, ne szisszenj minden kis szilánkhoz! Ha odasujtsz körül a sorshoz, az úri pusztaság rikoltoz, — a széles fejsze mosolyog!" Amellett puha, szerető szavakkal is tud becézni. A Harmatocskáról így beszél: „Fáradt meg együgyű, vagy táncsak jó vagyok s reszketek, mint a fű és mint a csillagok." Vérbő, meleg szavak dörrenő, habzó indulatokkal egymást váltogatják. Néha önfeledten, naivan játszik, mint a tilinkós pásztor, egyszer a népdal könnyűlélegzetű ütemei riszálnak előttünk, máskor meg a kuruc balladák magunksirató mélabúja záporoz reánk. Sokrétű anyagán megérzik a kemény kötés, s a nyakas paraszti ivadék úrgyűlöletének ösztöne buggyan elő a verekedő sorok alól. „Vers, eredj, légy osztályharcos! a tömeggel együtt majd felszállsz!..." ezt a befejező sorokban konklúziónak mondja s nem ajánlásnak a költő. S a versek java ereje, komoly gyarapodása szocialista irodalmunknak. Befejezésül, a kötet végén, Villonnak, „a tanult francia betyárnak három balladája és négy sorocskája" virít. Igaz mesteri átköltése a csavargó költő „etikátlan", könnyűvérű költészetének. [...]

Kálmán József

Szocializmus 1931. júl.

162. „DÖNTSD A TŐKÉT, NE SIRÁNKOZZ"

Új verseskötetet lapozunk fel. Írója: *József Attila*. Kiadták Budapesten és természetesen — elkobozták. Ez a verseskötet: öröm és nyereség. József Attilának eddig is voltak felfigyeltető versei, de nem volt nyílt állásfoglalása. Nem tudtuk hová sorozni és ő sem tudta: hová tartozik. Most már tudja és tudjuk mi is. Tudjuk mi is és köszöntjük bizakodó erőöntudatos hallóval, saját versével:

...döntsd a tőkét, ne siránkozz
ne szisszenj minden kis szilánkhoz!
Ha odasujtsz körül a sorshoz,
az úri pusztaság rikoltoz, —
a széles fejsze mosolyog!

Egy garabonciás fürgeségével jön, vágtat és rohan tovább. Csóvavető, tetőgyújtó, bizakodó hitet hunyorító, erős paskoló és felrázó, aki

széttép, szétmar, szétnevet, tönkresulykol mindent, ami nem az osztályharcot szolgálja. Még a verset is szétmorzsolja, félredobja, kijátssza, hogy bolondos fintorral annál jobban kisikolthassa, tudatosíthassa a végső harcot:

Ez mind csak játék. Ceruzával írom,
uraktól kapott pénzen vett papíron,
még nem gépfegyverzüm-züm e betü
váj, mint a nyomor, csíp, mint a tetü.

Aki a pesti atmoszférában ilyen hangot tud megütni, azt többé nem kell félteni. Egészséges és erős. Kacagva bakafántoskodva önti, gyömöszöli a saját erejét, saját bizakodását másokba, csüggedőkbe, ahol ilyen hangra már képtelennek hittük az embereket. József Attila hangja: egészség, erő, az osztályharc mindig felújuló tavasza.

Az Út (Bratislava—Pozsony) 1931. aug. 20. *Fábry Zoltán*

163. JÓZSEF ATTILA VERSESKÖTETÉT MEGSEMMISÍTIK...

Sápadt, apróbajszú, vézna fiatalember állt e hét keddjén dr. *Schadl* Ernő tanácselnök tanácsa előtt: *József* Attila, a fiatal költőgeneráció egyik igen tehetséges tagja. Külseje *Petőfi* Sándorra emlékeztet. Ugyanaz a beesett arc, mélyen izzó szemek, csak a jellegzetes Petőfi-gallér és kravátli hiányzik Petőfi ismert képmásából. Azért került most ide, mert egyik versét

izgatás címén inkriminálta az ügyészség, a bíróság jogerősen el is ítélte József Attilát és most afelett kell dönteni, hogy elkobozzák és megsemmisítsék-e a könyvet, amelyben az izgatásra alkalmas vers megjelent.

— Van kifogása az elkobzás és megsemmisítés ellen? — kérdezte *Schadl* tanácselnök.

— Legfeljebb annyi — mondotta *József* Attila, hogy

tessék a könyvből csak az inkriminált verset eltávolítani, a többit épségben hagyni. Hiszen csak egy vers miatt ítéltek el.

Az ügyész ellenezte ezt a megoldást, amelyet szerinte nem lehet megvalósítani.

— Akár én is vállalkozom rá — jelentette ki *József* Attila, hogy *kivágom az összes példányokból az inkriminált verset.*

A Schadl-tanács visszavonult, az egész hallgatóság pedig élénk vitát kezdett arról, lehetséges-e a megsemmisítésnek ez a módja. Voltak, akik azt mondták, hogy lehetséges, egy ügyvéd azonban kifejtette, hogy a

bírói joggyakorlat eddig úgy alakult ki ebben a kérdésben, hogy ha egy irodalmi műben elkobzandót és megsemmisítendőt állapít meg a bíróság, úgy *az egész kötetet meg kell semmisíteni.* Például a múltkor egy

300 oldalas regény utolsó néhány szavát mondotta ki izgató tartalmának a bíróság és hiába ajánlotta fel a kiadó, hogy az utolsó oldalt, amely úgyis lényegtelen a regény szempontjából, mind a 300 példányból kivágatja, mégis elkobozták és megsemmisítették az összes példányokat.

És valóban a *Schadl*-tanács, a törvény és joggyakorlat alapján, *elrendelte az egész verseskönyv minden egyes feltalálható példányának elkobzását és megsemmisítését. József* Attila — mitevő lett volna — megnyugodott az ítéletben.

Így hát *egyetlenegy* alaposan inkriminált vérs miatt hivatalból *megsemmisítik egy nagyon tehetséges költő egész verseskötetét,* egy költői pálya egyik talán jelentős állomását.

Vajjon marad-e belőle egy példány az irodalomtörténet számára?...

Új Magyarország 1931. szept.

164. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI

Döntsd a tőkét, ne siránkozz. — Új Európa-Könyvtár. Budapest, Új Európa-Könyvtár kiadása. 48 l.

Az egyébként nem tehetségtelen költőnek programm-versekből összeállított ez a kis kötete nem a favágókhoz szól, hanem a társadalom nemkapitalista elemeihez s a tőke, amelyet ki kell dönteni, nem fatőke, hanem a „Kapital". „Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz, — ne szisszenj minden kis szilánkhoz! — Ha odasujtsz körül a sorshoz, — az úri pusztaság rikoltoz, — a széles fejsze mosolyog!" E sorokat ügyesen a Favágó című versében mondja el, de „Éljen a munkásság, parasztság, — nem fogja polgári ravaszság, — fölrúgja milliónyi láb, — hú! tömegek, tovább! tovább!" — s más ilyenfajta megnyilatkozásaiból nyilvánvaló, hogy a Kapital-t kell kidönteni. Ha az esőről ír: „esik a munkátalan munkásokra — esik a magántulajdonra: — ...gödörlakó kubikusokra — párnás polgári lakásokra," — a Regősénekben a népet lőccsel fizetik, az Aranyborjúban panaszkodik, hogy „piszkafával...böködik vöröslő énekeimet! — Uszulj föl uszító nép-iszony! Forgást köpök, mint a förgeteg — Eldöngöljük, elvtárs — el bizony! — az álkultúráért mind a dögöket!" — Mint e pár sorából is látjuk, alaphangja az elkeseredés és programmja lázítás a kommunista forradalomra. Rosszul fogalmazott, rímelő kis vezércikkek, melyek már nem is tartoznak az irodalmi kritika körébe.

Magyar Szemle Könyvmelléklete 1931. dec.

1932

165. AZ IDEOLÓGIAI TISZTASÁGÉRT, A MŰVÉSZET MINŐSÉGÉÉRT

Hozzászólás a plattformtervezethez

[...] A munkáskultúr mozgalom vázolt szervezeti munkájából emelkedett ki az ideológiában tisztuló és evvel kapcsolatban művészetében izmosodó proletárirodalom, amelynek képviselői Gergely Sándor (regényei: Hidat vernek, Szú, Embervásár, Valami készül), Pákozdi Ferenc proletárköltő, Tamás Aladár, író, publicista, a „100%" szerkesztője, Gereblyés László költő és még néhányan. A proletárirodalmi mozgalom magyarországi megindulása a munkásság és a szegény parasztság soraiban is jelentékeny visszhangot váltott ki. Viszont a proletárirodalomnak ezt a magyarországi fejlődését az a körülmény tette lehetővé, hogy a munkásmozgalom mindennapi életmegnyilvánulásával kapcsolatban állott.

A proletárirodalom mellett néhány vele rokonszenvező író is jelentkezett. Ilyenek Illyés Gyula, József Attila, Kodolányi János, Háy Gyula. A „Nyugat" első gárdájával indult Nagy Lajos az egyetlen a „beérkezett" kispolgári írók között, aki pályája kezdetétől (*Proletárok fiai* 1912) mindmáig a legélesebb tagadója a polgári társadalomnak. Nagy Lajos egyike a legkiválóbb magyar íróknak (pl. *Lecke* c. novellás kötete) és a proletariátussal rokonszenvező író, aki azonban az utat a proletárirodalom felé nem tudta megtalálni. Bár látja a kizsákmányolás formáit, de passzív lázadó marad. — Míg a Népszava szépirodalma legnagyobbrészt a polgári lapokból kiszorult kispolgári „írók" végvára lett, a „régiveretű" szociáldemokrata írók Várnai Zseni, Révész Béla, Barabás Gyula, Szakasics Árpád, Farkas Antal (Héki Gábor), Szélpál Árpád stb. szervesen átfejlődve a szociálfasizmusba, annak a „munkatisztelet", „testvériség", „egymásrautaltság", „krisztusi szeretet", stb. jegyében irodalmi-ideológiai népcsalói lettek. (L. Farkas Antal, Várnai Zseni karácsonyi és húsvéti verseit!) [...]

Sarló és Kalapács (Moszkva) 1932. jan.

Gergely Sándor, Hidas Antal, Illés Béla, Lippay Zoltán

a magyarországi fiatal költőgeneráció egyik legtehetségesebb és legöntudatosabb tagja. József Attila versei, amelyek témájukban és hangjukban a kollektív élet szolidaritását hirdetik és keresik, ma a magyarországi baloldali napi és szépirodalmi sajtó hasábjain látnak napvilágot. József Attila versei és cikkei sűrűn fognak megjelenni a Szabad Szóban is.

Szabad Szó (Nagyvárad) 1932. febr. 5.

167. AZ ÚJ SZELLEM DIADALA

Megszületett a „nagy magyar lelkiismereti egység". A BMT előadói között ott találjuk a konzekvens fasizmus kitűnő teoretikusát: *Rados* K. Bélát, aki Ottmar Spann rendi államgondolatának propagálója; *Szathmáry Sándort*, a fajvédő Budaváry lapjának belső munkatársát; *László* Józsefet, a Falu-Szövetség házi mérnökét; *Könyves Tóth* Kálmán dr.-t, a jobblétre szenderült Nemzeti Szocialista Párt oszlopos tagját és programszerkesztőjét. Velük lelkes egyetértésben a baloldali „tüzes nyelvűeket": Dr. *Danzinger* Ferencet, a minden irányú érdeklődéssel megáldott távolkeleti tudóst, aki éppolyan intuitíve ismeri a magyar munkásmozgalmat, mint a távoli Kínát, a roppant agyvelejű, örökösen lapnélküli szerkesztőt: *Lakatos* Péter Pált, a költőt, publicistát, a megállíthatatlanul izgő-mozgó mozgalmistát; *József* Attilát, az igazán kiváló — bár két szövegű — proletárköltőt.

Azok, akiknek szemében minden megfontolt álláspontú szocialista „szociálfasiszta", íme: szépen megférnek az *igazi fasisztákkal*. Ezekután kíváncsiak vagyunk, a BMT fasisztái vagy a baloldal csapta be a másikat? Avagy csak megtalálták lényegüket: a reakciót?

Fiatal Magyarország 1932. febr. *Fábián Dániel*

168. SZABADSÁG-EST A VÍGSZÍNHÁZBAN

Bethlen Margit grófnő, aki Bethlen István volt miniszterelnök felesége, március 15-én este 8 órakor előadást tartott a Vígszínházban. Erről az estéről az egész magyar sajtó nagyon rokonszenvesen, komoly hangon emlékezett meg és nem egy beszámoló akadt, amely alá kitűnő nevet nyomott oda a politikai érdek, az írói hiúság vagy a szerkesztő illendőségérzése.

[...] *Bethlen Margit vígszínházi előadása az előadónőre kínos és a félig se telt színházra szégyennel teljes volt.*

[...] Kiáltsuk: oktalan szervilizmus, a politikai konstellációk teljes félreismerése és a legnagyobbfokú hitetlenség kellett ahhoz, hogy Bethlen Margitból a Vígszínház színházi estét csináljon, díszelőadást, melyen Purgly miniszter képviselte az összkormányt, Fedák Sári a művészvilágot, Móni a bankárokat, kétszázötven ember a fizető közönséget — és az irodalmat senki se.

Az irodalom ugyane percben Faragó Sándor képében a Logodi uccában egyszobás lakásban ponyvaregényt írt gépen és József Attila személyében villamospénzt sakkozott össze az Abbáziában...

Ezeknek az embereknek az igazsága nem tűri el, hogy Bethlen Margitot oda merjék állítani a színpadra *az irodalom nevében.* [...]

A Hét 1932. márc. 24. *B. I.*

169. A HARMINCÉVESEK KÉT HALOTTJA

[...] A sír némán izen! és mi kiáltjuk: *meg kell mozdulnia a legszélesebb közvéleménynek,* hogy ne irodalmi, *asztaltársasági klikkek és ne politikai* vagy *osztályszempontokból ítéljék oda az irodalmi díjakat, míg a legnagyobb fiatal íróink, József Attilák, Kodolányi Jánosok, Zelk Zoltánok és társaik nyomorral küzdenek. Módot kell találni,* hogy e fiatal író tragikus sorsa ne ismétlődhessék meg. [...]

Fiatal Magyarország 1932. márc. *Fábián Dániel dr.*

170. A GADÓ-TANÁCS KRITIKÁJA EGY VILLON-VERSRŐL

Villon a középkorban élt, költő volt és csavargó, lebujoknak és hercegi palotáknak volt felváltva a látogatója és szabadszájúság miatt gyakran meggyűlt a baja a fensőbbséggel. Rengeteget ült börtönben, egy francia herceg fel is akarta akasztatni, de mivel a siralomházban megeresztett egy pompásan sikerült tréfás rigmust, megkegyelmezett neki.

Ez a középkori „destruktív" költő, úgy látszik, még halála után is zűrzavart okoz. Mostanában József Attilának, a fiatal költőnek, a Villon-versek fordítójának okozott kellemetlen perceket egyik versével, amelynek fordítását szeméremsértés miatt inkriminálta az ügyészség. Ugyanakkor izgatás miatt is vádat emelt József Attila ellen „A

szocialisták" című saját verse miatt. Annak idején a Schadl tanács tárgyalta ezt az irodalmi pert és József Attilát izgatás címén nyolc napi fogházra ítélte, míg a Villon verse miatt emelt szeméremsértés vádja alól felmentette.

Most került az ügy a táblára a Gadó-tanács elé, amely az izgatás miatt József Attilára kimért nyolc napi fogházbüntetést helybenhagyta, a szeméremsértés vádja alól pedig szintén felmentette a fiatal költőt. Igen érdekesek a Gadó-tanács ítéletének a Villon-versre vonatkozó megállapításai. Eszerint *a Villon-vers tartalma sérti ugyan a közízlést, sőt a szemérmet is, de azt kellett vizsgálnia a bíróságnak, hogy vajon az aljas indulatok felkeltésére alkalmas-e? A Gadó-tanács szerint a Villon vers nem kavar fel aljas szenvedélyeket*, s ezért József Attilát fel kellett menteni a szeméremsértés vádja alól.

Így tehát József Attilának mégsem kell középkori költőtársának verse miatt bevonulnia a Markóba, csupán a saját költeménye miatt...

Új Magyarország 1932. máj. 8.

171. ДАНАШЊА МАЂАРСКА КЊИЖЕВНОСТ

... Кад су се после средиле прилике, убрзо се јавио цео низ песника разних праваца. Почињући с крајње деснице, вреди споменути писце и песнике сакупљене у *Кругу Аурore*, који су, званично обојени и под председништвом једног врло конзервативног универзитетског професора, ревносно гајили религиозне и националне идеје. Ревности им није недостајало, али о естетичкој вредности њиховог рада могло би се дискутовати. У ступцима разних листова и часописа јављали су се врло многобројни песници. Њихово поименично тачно набрајање биће међутим свакако излишно, пошто их је претежна већина, после кратке јавне делатности, потпуно уђутала, не остављајући за собом никаква трага. Истаћи ћемо дакле из те велике масе само неколицину. Пре свега *Јосифа Ердељија*, чија недавно објављена свеска песама *Пред крај света* као и стихови што стално излазе у листу *Аз Еште* представљају повратак једноставним и природним народским облицима. Петефиеви епигони су за дуго компромитовали били тај правац тиме што су направили од њега једну ташту игру шупљим формама; Ердељи је умео да испуни те старе форме новим тоном и темама данашњице. Њему је близак *Јосиф Фодор*, који се у својим стихијски надахнутим песмама служи такође облицима старијег мађарског језика и прозодије. *Лоренц Сабо* сажима мисли и погледе машинске културе експресионистичко-личним рефлексијама, док је лиризам *Ђорђа Шаркезиа*, и крај сталне

проповеди пролазности и променљивости, у суштини оптимистичан и идеалистичан. Међу младим представницима најновијих праваца најзнаменитији су: *Ђула Ијеш*, који се јавио у Кашаковом кругу и *Јосиф Надаш*, док су у изванредно индивидуалном и даровитом *Атили Јожефу* многи склони да поздраве највећег песника блиске будућности. [. . .]

Српски књижевни гласник (Београд) *Д-р Стеван Кемењ*
1932. máj. 16.

172. ÚJ ANTHOLÓGIA*

[. . .] Babits Mihály értelmetlenül áll szemben korával, kortársaival s alkotásaikkal. Az eseményeket, a valóságot látja, de megmagyarázni nem tudja.

„Nem aktuális összeomlásról van itt már szó, hanem örökemberi fájdalomról és reményről: a rosszulkormányzott emberiség örök fájdalmáról" — írja. De arról, hogy nem csak „kormányzott" emberiség van, hanem van egy másik „emberiség" is, amelyik kormányoz, hogy nem csak elnyomottak, hanem elnyomók is vannak, erről Babits mélységesen hallgat s itt mutatkozik meg írásainak valódi osztályjellege. „Abszolút" és „örök emberi" irodalomról beszél s így leplezi az igazságot, amely nem más, nem lehet más, mint az osztályharc valósága. E cél érdekében kisebb irodalmi ferdítésektől sem riad vissza. *József Attilá*nak olyan verseit hozza, amelyeket 1927-ben és 1928-ban írt, hogy közben a „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" is megjelent, azzal nem sokat törődik. [. . .]

Forgács Antal
Korunk 1932. máj.

173. MAGYARORSZÁGI LAPSZEMLE

Két új folyóiratot hozott a posta. Az egyik a „Front", a másik címe „Szabadon". Érdekesek, bátrak és jószándékúak. És éppen mert jóindulattal közelítenek az osztályharcos munkásmozgalom küzdelmei felé — bíráljuk meg jóindulattal, támogató szándékkal a két lapot, amely ha sok hiányosságát eltünteti és sok zavarát kijavítja, értékes munkát végezhet a magyarországi intelligencia körében.

*

* *Nyugat* kiadása. 1932.

„*Front*" címmel 1931 végén folyóirat jelent meg. Első számával már be is fejezte pályáját. A rendőrség elkobozta és betiltotta. Nyolc sajtópert indított a munkatársak ellen. A lap vezércikke: „A magyarországi munkáskultúr-mozgalom helyzete" címen beszámolót ír arról, hogy a szocdemek hogyan szerelték át a munkáskultúrát is a polgári gondolat terjesztőjévé és hogy az osztályharcos munkáskultúr-mozgalom az utolsó öt évben hogyan harcolt benn a szocdem szervezetekben a széles tömegekre támaszkodva. És a munkáskultúra öntudatosító hatásával hogyan vitte át ezeket a tömegeket az osztályharcos munkásmozgalom gazdasági és politikai frontjára. A szervezeteket a szociáldemokrácia rendőri segédlettel szétverte, a szocdem pártból munkások százait zárták ki és ma a szocdem munkás kultúr-szervek polgári tánc-torna-énektanárok toborzóhelye. A beszámoló folytatása elmaradt a lap betiltásával. *Kodolányi* novellát írt egy munkanélküli tüntetésről — amelyet püspökök vezetnek és amelybe rendőrök belelőnek. A novella ilyen beállítása kissé meglepő. „A halászok testvérei és utódai ők" ... mondja az írás utolsó sora. A püspököknek a tömeg élére kellene állni és szükség esetén életüket kockára tenni az elnyomottakért ... Ez Kodolányi novellájának az alapgodolata. Kéne? ... Nem is nagyon kéne ... Mint írás — a novella nagyon jó, de Kodolányi rossz úton halad. Dr. *Schönstein* Sándor mocskos szovjetellenes rágalomra világít rá jó cikkel. *József* Attila „Munkások" cím alatt írt jó verset. Borisz *Pilnyák* „Életkép" című írása a kapitalizmus néhai rabmillióinak átformálódott mai öntudatos proletáréletét rajzolja meg érdekes *rokonszenvező* kézzel.

Nagy Lajos krokit írt az őszi Vanny-puccsról. *Horváth* János a szocdemek „szocialista" oktatásáról cikkezik, felvázolván ezt a munkásöntudatot fertőző igyekvést, amellyel a magyarországi szociálfasizmus — minden, csápjuk közé került munkásban elsorvasztja osztálya harcos céljait. Kis éles szemle számol be a „Független Magyarország" folyóiratról, annak szociálfasiszta szerepéről és vezetőjének dr. *Fábián* Dánielnek gyáva, dilletáns, de tudatos munkásellenes működéséről. *Illyés* Gyula kitűnő verset írt a polgári társadalom legundorítóbb virágáról: az újságíróról. *Gereblyés* László a „Nyíl"-ról, tízfilléres regénykiadványairól ír, bemutatván ennek a vállalatnak aljas, munkásellenes beállítottságát. *Kozma* József zeneelméleti cikket írt és nagy riport számol be a szocdemek őszi kongresszusáról.

Változatos, szép és bátor folyóirat, csak a változatok húrján még néhány más ütem is elfért volna — néhány jól megírt, de fölös cikk helyén. *Hiányzik a lapból az aktualitás.* Ez a lap 1929-ben is megjelenhetett volna, de evvel a tartalommal akkor is időszerűtlenül a levegőben lógott volna. *Borzalmas új világháború fenyegeti a dolgozókat, rendszeres provokáció folyik a Szovjetunió ellenes intervenció érdekében* — s ezekről a

kérdésekről sornyi sincs a lapban. A munkanélküliség problémája fel sincs vetve a folyóiratban. A munkásság politikai és gazdasági harcainak a kérdése — mondjuk, a lap kulturális jellegének megóvása érdekében kultúrvonalra átszerelve — fel sincs vetve. A „Front" így csak „kultúrát" játszik! Mennyiben különbözik akkor a lap a szociálfasiszta sajtó- és kultúrtermékeitől, ha a „Front" csinálói ugyancsak a levegőben lógva szocdemék hibáiba esnek, *vagyis akarva nem akarva elleplezik, amit a szocdemek tudatosan csinálnak: a munkásosztály legaktuálisabb problémáit.* Hogy hova fejlődött volna a lap, ha be nem tiltják — nem érdemes jóslásokba bocsátkozni. Ez az egy szám — jószándékú, de az osztályharcos munkásmozgalom harcain kívülálló rokonszenvező gárda jóindulatú negatívumait olvassuk ki csupán a hasábokból. Ez a szemlélet tisztán kibontakozik a „Költő a börtönben" c. cikkből, (Pákozdy Ferenc bebörtönzéséről van szó) amelyben az író azt mondja: „Pákozdy Ferenc a legjobb, legszelídebb, legigazibb fiú: rab, rab a gyilkosok és tolvajok között" ... Hát így nem lehet! Pákozdy nemcsak a gyilkosok és tolvajok között rab — ez ellen a megállapítás ellen ő maga tiltakozna — a magyar börtönökben sokszáz proletárharcos sínylődik Pákozdyval együtt... Aki ezt nem tudta — a cikkíró, úgy látszik erről nem vett tudomást — még mindig csudálkozva néz a burzsoáziára, hogy: furcsa dolog kérem, hogyan lehet ilyen becsületes elvtársat becsukni! Magyarországon is, mint mindenütt a világon, tudják az elvtársak, hogy az osztályharc következetes vállalása börtönt jelent! Ahol tehát nemcsak gyilkosok és tolvajok ülnek!

A *„Szabadon"* című lapnak két száma nagyon érdekes. Érdekes, mert véle Magyarországon az osztályharcos munkásmozgalom új színnel gazdagodik. Új réteg szól a munkásmozgalom problémáihoz. Régebben, még évekkel ezelőtt, Budapest utcáin ólombunkóval verte a gyalogjárókat annak a rétegnek *az előd*je, amely most a lap hasábjairól a magáénak vallja a munkásmozgalom célkitűzéseit. Az egyetemi bajtársi körökből szűrődött ki ez a lapot csináló kis csoport, amely a „Szabadon"-nal jóleső érzést vált ki minden proletárból, annak ellenére, hogy a lap nemcsak *az időszerűtlenség hibáiban bukdácsol, hanem ideológiailag is zavarosan kínlódik célkitűzései felé.* De harcos elszántságuk és jószándékú keresésük — erős marxista önkritika segítségével és a harcos munkásmozgalom napi harcaiba való bekapcsolódásuk után — bizonyára lemossa elképzeléseiről a zavaros burkokat. Az *előbbi* környezet: a nevelés — még mindig ködként ül szemükön. Pozitívum mindenesetre éles szembefordulásuk dr. *Fábián* Dániellel, a néhai diákvezérrel, a Bartha Miklós társaság volt főmozgatójával, aki ma a szociálfasizmus egyik elszánt ügynöke. A „Szabadon" tisztán látja ennek az együgyű parazitának a szerepét. A düh, amellyel *Fábián* ellen fordulnak — a megcsalt tanítványok vad, harcos hangja.

Az első szám szépirodalma apró mozaikokból áll. Jószándékúak, politizálódni akaróak ezek — de minden konkrétum híjján vannak. A második szám az egyetemi hallgatóság több súlyos napi kérdésével foglalkozik. („Mit félt az értelmiség?" „Illés professzor úr és az állástalan fiatalok".) Van a számban novella is —, (*Tahi* Gáspár: „Öt pengő"), amely pontosan visszatükrözi a „Szabadon" csoport zavaros elképzeléseit. A jól megírt novella hőse egy prostituált és egy munkás. A prostituált az igazi nő ... s a prostituáltat hatja meg az önfeláldozó proletár ... Kuprin: *„A vöröslámpás negyed" című regénye óta minden kispolgári forradalmi átalakuláson átvergődő író a prostituáltakon akarja a proletárnő felszabadulását megrajzolni.*

A lap munkatársai: *Gyórkös* Ferenc, *Radnóti* Miklós, *Tahi* Gáspár, *Benkő* Márton, *Török* Lehel, *Garamkovácsi* Tibor, *Bodnár* Béla, *Soós* Lajos, *Horváth* János, *Lakatos* Péter Pál, *Garai* János és *József* Attila.

Bizonyára sokszor találkozunk még a magyarországi osztályharcos munkásmozgalomban ezekkel a nevekkel. *Ha nem egyéni vagy rétegsérelmeiket akarják orvosolni, hanem a munkásság és szegényparasztság forradalmi osztályharca útján keresik a kiutat,* fejlődési lehetőségük elé óriási távlatok nyílnak: harcos, hasznos katonái lehetnek az osztályharcnak, amelynek küzdelmeit eddig sokszor nemcsak cserben hagyta és elgáncsolta a proletáriátusból kiszakadt intelligencia, hanem az osztályharcos munkásmozgalom letörésében a reakció erőszakszervezetének leghűségesebb zsoldosa volt. [...]

Sarló és Kalapács (Moszkva) *Gergely Sándor*
1932. jún.

174. ÚJ ANTHOLÓGIA

„Minden művészet — akár tudatosan, akár tudattalanul — propaganda."

U. Sinclair

Babits Mihály összegyűjtötte 33 költő versét. Ha ezek a versek valóban egytől-egyig a 33 költőt jellemeznék, akkor föladatunk csak az volna, hogy e költők valódi értékét mérlegeljük. Ez az „Új anthológia" azonban ezerszer jellemzőbb Babits Mihály arculatára, mint a 33 költőére, mert ez a kötet még azt a valóságot sem dokumentálja, amely e költők fejlődésében vagy visszafejlődésében megnyilvánult. Hogy ez így van, hogy Babitsnak szükségszerűen ezt az utat kellett követnie, a kötethez írt előszóval bizonyítja a legvilágosabban. Vezérfonala az *„örök szépségek" és „a generációs egység" hamis és célos ürügyének*

propagandája: „Ez a költészet... megveti a korszerű és aktuális tendenciák csábításait (!), mindenféle szimultanizmust és aktivizmust, mely a világ külső eredményeiben árad el s a tömegek mozgalmaiban akar föloldódni." Ezek a költők Babits szerint „épp oly messze vannak attól, hogy kollektív és politikai érzelmeket énekeljenek (hozzátehette volna Babits: az én kiválogatásom, az én tendenciám alapján. L. P. P.) Az Embert keresik ők, nem a társadalmi és politikai lényt (!), hanem az embert, úgy, ahogy magában van, ősen, szabadon, még romlatlanul, érző szűziségben." (?) Ehhez aligha kell kommentár. Azonban pár hiba, pár u. *ellenmondás* csúszott a könyvbe, amely így leleplezi Babits burkolt tendenciáját és kellő értékére szállítja le előszavát.

Az első ellenmondás Erdélyi József két verse: A mesék királya és a Fekete Kőrös. Ez a két vers (egyúttal az egész kötet két legforradalmibb: két legszebb és legjobb verse) megcáfolása mindannak, amit Babits az előszóban leszegezett. Ez a két vers a valóság művészi megformálása s tudattalanul is propaganda: a föltörekvő szegényparasztság kizsákmányolt, forradalmi életének éneke. S éppen azért kiváló és jó két vers, mert a valóságról szól. S amíg az elsőben (a mesék királya) Erdélyi még szimbólumos ruhába öltözteti a valóságot, a másodikban már mezítelenül mutatja meg. (Még Babits sem értheti félre.) „... *Uradalmak terülnek jobbra-balra, mágnás, pap, örmény, zsidó ott az úr; szorongó falvak népfeleslege cselédkenyérre, pusztára szorul. — A folyóhoz még annyi köze van: retteghet tőle és ha fenyeget, állhat a gátra... Fürödhet vizében, fúlásig, ha fojtják a melegek. Szennyes ingét, gatyáját, pendelyét sulykolhatja. Disznót, marhát, lovat úsztathat benne; de ne fogjon többé se hálóval, se horoggal halat. Vad a határban, vadmadár az csupa tulajdon, csupa tilalom, csillog a nap lenn a Kőrös vizén és fenn a gáton — csendőrszuronyon. Pedig a nép, a nép hordta a földet s a csendőrt is a nép szüli, a nép, szerencsétlen Nimród, aki saját vermébe és saját vermébe és saját tőrébe lép!...*"

Sőt Erdélyi József az előszó ellenére s talán Babits akarata ellenére is állást foglal:

„*a Fekete Kőrösre gondolok, mely mint örök búm dagad és apad, gátak közé szorítva, mint eremben az élet vágya s csontjaim megett a gondolat: felszabadítani az eltiport szegény embereket, — összegyűjteni egy szent hadseregbe minden népet és szárazon-vizen harcolni míg az egész földkerekség „egy akol és egy pásztor" nem leszen!...*" (42—46. old.)

A második ellenmondás József Attila költészete. Elég itt megjegyeznünk annyit, hogy Babits „kiválogatása" egyenes meghamisítása annak a fejlődésnek, amit József Attila megfutott, letagadása a „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" c. verseskötetnek, amely József Attilát a proletariátus legtudatosabb költőjévé emelte s mely meghazudtolása annak a Babits-féle tendenciának, amely szerint „messze vannak attól, hogy kollektív és politikai érzelmeket énekeljenek." Az a két vers, amit

Babits József Attila terméséből kiválasztott, valóban nem választható el költőjétől, de mint minden, e két vers is csak a költő fejlődésén keresztül mérhető s így természetesen két tiszta magyar vers (Tiszta szívvel, Megfáradt ember) — és dokumentum.

A harmadik ellenmondás Illyés Gyula költészete. „A fiatal költők nagyrészben maguk is a nép, a százados szelíd szegénység gyermekei, — írja Babits az előszóban — visszaszállnak a szegénység egyszerű érzéseihez, nyelvéhez, gondolkodásmódjához s százados emlékeihez, mitológiájához, fantáziakincséhez is." Majd tovább: „Elnyomott, szinte tudatalatti proletárhagyományrétegek föltárása van itt folyamatban." De ugyancsak az előszóban idézett Illyés-verssel azonnal agyon is üti Babits saját „elméletét": a „százados szelíd szegénységet" s a „proletárhagyományrétegek" föltárását:

„Tán azért nyelte le haragját régmúlt időben egy jobbágy (lásd „százados szelíd szegénység") vad ura előtt, hogy még én se feledhessem. Csattogott az ostor, („hagyományréteg") a jobbágy ajkát harapta, hogy ez a jaj egykor fényes hanggal szálljon a magasba. Nemet intek én is e világra és kiáltva és biztatva nézek egy új pirkadásba. Cselédházak népe, történelem mostohája, kerekedj föl a pusztából egy új nagy honfoglalásra."

Ha azonban Babits Mihály számára meg ez se lenne elegendő ellenmondás, emlékeztetnünk kell Illyés Dózsa c. versére (amelyet hasonszőrű Illyés-versekkel együtt a kötetből — elméletéhez híven — kihagyott), s talán akkor a „hagyományréteg"-elmélet nyilvánvaló célja földereng az „Új anthológia" összeszerkesztője tudatában s Illyés Gyulának: *„Minden hatalmat a dolgozóknak!..."* *„A nemesek! — Ó ha vissza tudnék vágni e korból reájuk! Soraim az idők végtelenségén át korbácsok legyetek... Verjétek szerte porukat is nékik, verjétek halálra undok emléküket!"* — e pár sorát nem téveszti össze a „százados szelíd szegénység" kihangsúlyozott jelszavával, amint Illyés egy kissé régebbi szép verséből e szavakat sem: *„A Jangcekiang fölött Európa nyakára köszörülődik a hold — fényesedj dalomtól!" (Finish)*

Ha Babits fejlődést látó és kívánó ember lenne, akkor minden körülmények között érzékeltetnie kellett volna azt is, — éppen Illyés költészetével kapcsolatosan, hogy e költő nem tartotta meg egyenletes (forradalmi) fejlődését s első és utolsó verseskötete között forradalmisága „szelídebb" formában nyilvánult meg s a hangja — osztálya fölrázására — halkabb lett.

Erdélyi, József Attila és Illyés után hátra volna 30 költő elemzése. E 30 költőt elemeznünk azonban fölösleges, mert Babits válogatása itt már sikerült — ideológiai szempontból; a „generációs önérzet" itt már valóban *egységet* jelent függetlenül attól, hogy egyik „úrifiú és béresek sarja, pap, keresztény, zsidó..." Egyek ők a „művészet osztályfölöt-

tiségében": a polgári osztály szemléletében, — tudatosan vagy tudattalanul —, egyek az előszóval, egyek Babitssal; legföljebb arra terjedhetne ki vizsgálatunk, közülük melyik tehetségesebb, rutinosabb versíró s ki az, akit még az ilyen vizsgálat mellett sem ártott volna kihagyni ebből a kötetből, aki még jó „osztályfölötti" verset sem fog írni. Az előszóval együtt ez a kötet is csupán dokumentum: egy pusztuló gazdasági-társadalmi rendszer dokumentuma s társadalmi szempontból ezért figyelemre méltó.

Valóság 1932. jún. *Lakatos Péter Pál*

175. JÓZSEF ATTILA: DÖNTSD A TŐKÉT, NE SIRÁNKOZZ

Aggodalmat kelt ez a programmos cím. Versekkel dönteni a tőkét? Aligha fog menni, kivált így. Lehiggadatlan versek, csatakosan belekeveredő fasiszta szólamok mutáló gikszereivel, friss erejű üde hangok közt káromkodásszerű eredetieskedések. József Attila jobban kezdette, útját nem látjuk költő számára valónak.

Magyarság 1932. júl. 17. *(B. A.)*

176. A HALÁLBÜNTETÉS ÉS A STATÁRIUM ELLEN

Szerda délelőtt a Halálbüntetés Ellenes Szövetség nevében *Mellerné Miskolczy* Eugénia, *Szimonidesz* Lajos, *Illyés* Gyula és *József* Attila tízezer aláírással ellátott kérvényt nyújtott be az igazságügy-miniszter részére, amelyben a statárium és a halálbüntetés megszüntetését kérik. Az aláírások között szerepel: *Bálint* György, *Berény* Róbert, *Berda* József, *Braun* Róbert, *Bródy* Lili, *Buza* Barna, *Csorba* Géza, dr. *Dénes* István, *ego*, *Fenyő* György, dr *Ferenczy* Sándor, *Fülöp* Zsigmond, *Füst* Milán, *Gelléri Andor* Endre, *dr Hermann* Imre, *Halász* Ernő, *Ignotus* Pál, *Illyés* Gyula, *József* Attila, *Kádár* Béla, *Kodolányi* János, *Kosztolányi* Dezső, *Kassák* Lajos, *Kmetty* János, *Lakatos* László, *Lovászy* Márton, *Majoros* István, *Molnár* Ákos, *Márai* Sándor, *Nagy* Lajos, *Németh* Andor, *Pálóczy Horváth* György, *Rubin* László, *Remenyik* Zsigmond, *Siklós* Ferenc, *Sós* Aladár, dr *Supka* Géza, *Szántó* Rudolf, *Szimonidesz* Lajos, *Szegi* Pál, *Szabó* Lőrinc, *Tábori* Pál, *Zsolt* Béla.

Magyar Hírlap 1932. júl. 28.

177. JÚLIUS 28-ÁN KEZDŐDÖTT

Genfben a nemzetközi világbéke-kongresszus, melynek előadói: Barbusse, Rolland, Einstein, Upton Sinclair, Don Passos, Sun-Yat-Sen özvegye és mások. A világ minden részéből küldtek csatlakozó iratokat a háborúellenes kongresszus vezetőségéhez. A fiatal magyar írók egy csoportja is küldött levelet a kongresszushoz. A nyilatkozatot többek között a következők írták alá: Fenyő László, Berda József, Fóthy János, Illyés Gyula, Szántó Rudolf, Bálint György, Bródy Lili, Kodolányi János, Ignotus Pál, József Attila, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Zsolt Béla, Márai Sándor, Erdélyi József, Strém István.

Literatura 1932. aug.

178. ELFOGULTSÁGI KIFOGÁST EMELTEK A MÉHES-TANÁCS ELLEN A HALÁLBÜNTETÉS ELLENI RÖPIRAT PÖRÉBEN

A törvényszék az iratokat a táblához terjesztette elbírálás végett

A kommunista szervezkedés címén *statáriálisan* halálraítélt és kivégzett *Sallai* és *Fürst* ügyének főtárgyalása előtt közvetlenül *röpirat* jelent meg, *amely a halálbüntetés ellen tiltakozott*. A röpirat szerzői *Zsolt Béla, Illyés Gyula, József Attila*, ismert írók és *Szimonidesz Lajos*, az ismert pap-író voltak. A röpiratot *Berény Róbert* rajzolóművész illusztrálta. A budapesti ügyészség a röpirat szerzői ellen *nemzetgyalázás címén* emelt vádat és a vádirat többek között a következőképpen szólt:

Budapesten a Neufeld-nyomdában előállított „Dolgozó polgárok! Munkások! Gondolkozó emberek!" című 1932. év július 28-án kiadott röpirat a rögtönítélő eljárás megszüntetése érdekében propagandát kezdeményez és a következőket jelenti ki: „*Nálunk még mindig akasztanak azért, mert az emberek nem bírják az éhséget*, mert a társadalmi rend javítását vagy megváltoztatását kívánják. Ma kommunisták életét akarják kioltani, amikor a fascizmus, a hitlerizmus, a nemzeti radikalizmus, a bethlenizmus és a liberalizmus hívei szabadon vallhatják és terjeszthetik meggyőződéseiket. Ha így megy ez, holnap talán már más politika válhatik halálos veszedelemmé és *mások kerülhetnek akasztófára.*"

A továbbiakban az ügyészség megállapítja vádiratában, hogy a röpirat elítélően veszi kritika alá a statáriális eljárást, megállapítja azt, hogy igazságtalan a halálbüntetés olyanokkal szemben, akik éheznek és

a társadalmi berendezés megváltoztatását kívánják. A röpirat azt állapítja meg, hogy a statáriális eljárás egyedül a kommunisták ellen irányul, ellenben más politikai eszmék hívei *„szabadon"* vallhatják meggyőződésüket. Az ügyészség szerint *mindezek a megállapítások alkalmasak arra, hogy a magyar nemzet megbecsülését csorbítsák és hitelét sértsék.* Mindezek alapján az ügyészség vádat emelt a röpirat szerzői ellen.

A törvényszék *Méhes-tanácsa* szerdára tűzte ki az ügy főtárgyalását. És a tárgyalótermet zsúfolásig megtöltő közönség előtt nyitotta meg a tárgyalást Méhes elnök. Berény Róbert nem jelent meg a tárgyaláson, amiért az ügyészség úgy határozott, hogy az ő ügyét *elkülönítik.* A vádlottak személyi adatainak fölvétele és a vádindítvány ismertetése után Zsolt Béla *védője* fölállott és a következő előterjesztést tette:

Ez a röpirat közvetlenül a Sallai és Fürst-féle statáriális tárgyalás előtt jelent meg. A fölöttük ítélkező statáriális bíróságnak *Töreky Géza* volt az elnöke és tanácstagjai között ott volt *Méhes Ignác* törvényszéki bíró is, a mostani tanács elnöke. Amikor a Sallai és Fürst-ügy statáriális tárgyalását kitűzték, úgy Töreky, mint Méhes bírók *szabadságon voltak* és köztudomású, hogy a fönnálló jogszabályok szerint ők sem rendeletre, sem utasításra nem szakíthatták meg szabadságukat hanem *önként vállalták a statáriális tanácsban való részvételüket.*

Ebből nyilvánvalóan következik, hogy úgy Töreky, mint Méhes meggyőződéses *hívei a halálbüntetésnek.* Ilyenformán az a meggyőződésem, hogy Töreky és Méhes bíró urak nem lehetnek abban a helyzetben, hogy a halálbüntetés elleni ligák bármely megnyilatkozása ügyében *elfogulatlan ítéletet mondhassanak.* Ezért minden gondolkodó ember lelkiismeretességére apellálok és kérem a Méhes-tanács elnökét és tagjait, tegyék mérlegelés tárgyává azt, hogy nem érzik-e magukban ennek az ügynek az elbírálásánál az *elfogultságukat.* Kérem, tegyék *lelkiismeretükkel megfontolás tárgyává ezt az előterjesztésemet, mert nekem az a meggyőződésem, hogy a tanács tagjai aggályosnak tartják ennek az ügynek az elbírálását.*

Az előterjesztés után Méhes tanácselnök és bírótársai visszavonultak tanácskozásra, majd néhány perc múlva Méhes elnök bejelentette, hogy az elfogultsági kifogás elbírálását döntés céljából *a táblához terjeszti föl.*

Ezután a tárgyalást elnapolták.

Népszava 1932. szept. 22.

179. KÜLÖNÖS ELFOGULTSÁGI KIFOGÁS EGY NEMZETGYALÁZÁSI PÖRBEN

Négy író a bíróság előtt a statáriális röpirat miatt

(Saját tudósítónktól.) Igen érdekes nemzetgyalázási perben tartott ma tárgyalást a büntetőtörvényszék *Méhes* Ignác dr. törvényszéki bíró elnöklése mellett. A per vádlottjai *Szimonidesz* Lajos nyugalmazott evangélikus lelkész, író, *Illés* Gyula biztosítási tisztviselő és író, *József* Attila író, *Zsolt* Béla író és hírlapíró, valamint *Berényi* Róbert festőművész, *akik ellen az ügyészség a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség címén emelt vádat.* A bűncselekményt az ügyészség szerint sajtó útján követték el, mint az ez év július 28-án megjelent „Dolgozó Polgárok, Munkások, Gondolkodó Emberek!" című röpirat szerzői. *A röpiratban a rögtönítélő eljárás megszüntetése érdekében kezdeményeztek propagandát és éles kritika tárgyává tették a statáriális eljárást.*

A tárgyalás iránt igen nagy érdeklődés nyilvánult meg és amikor *Méhes* elnök megnyitotta a tárgyalást, *már zsúfolásig tele volt a hatalmas terem.* A vádlottak közül *Berényi Róbert nem jelent meg, az ő ügyét elkülönítették.* Az elnök személyi viszonyokra vonatkozóan hallgatta ki a megjelent négy vádlottat, majd a vádiratot ismertették. Ennek megtörténte után felállt *Bartha* Gyula dr. *Zsolt* Béla védője és a következő előterjesztést tette:

— A Sallai és Fürszt-féle statáriális tárgyalás előtt jelent meg a röpirat, amelyről a mostani perben szó van. A statáriális bíróság elnökeként *Töreky* Géza dr. szerepelt és a tanács tagjai között ült többek közt a mostani tárgyalás elnöke, *Méhes* Ignác dr. is. Mindketten szabadságidejüket töltötték akkor, amikor a statáriális eljárás Sallaiék ügyében megindult és szabadságukat félbeszakítva jöttek vissza Budapestre. A fennálló jogszabályok tiltják annak a feltételezését, hogy utasításra vagy rendeletre jöttek volna vissza Budapestre. Tudomásul kell venni tehát, hogy önként szakították félbe szabadságukat, hogy részt vehessenek az ügy elintézésében.

— *Akkor tehát, amikor e tény szerint úgy Töreky Géza őméltósága, mint Méhes Ignác dr., a mostani főtárgyalási elnök úr ilyen meggyőződéses hívei a halálbüntetésnek, nem is lehetnek elfogulatlanok azzal a teóriával szemben, amelyet a halálbüntetés elleni liga magáénak vall és amelyről a röpiratban szó van. Minden gondolkodó ember lelkiismeretére apellálok, amikor a mélyen tisztelt elnök úrhoz és a tanács tagjaihoz intézem azt a kérdést, hogy nem érzik-e magukban saját elfogultságukat. Kérem, hogy bírói és emberi lelkiismeretükkel tegyék megfontolás tárgyává előterjesztése-*

met és meggyőződésem, hogy a tanács aggályát fogja kifejezni saját elfogulatlanságával szemben.

A váratlan előterjesztést látható meglepetéssel fogadta mindenki a tárgyalóteremben. *Méhes* elnök bírótársaival tanácskozásra vonult vissza. *Alig telt el néhány perc, újra bevonult a bíróság s az elnök közölte, hogy a védő előterjesztését a királyi táblához fogják felterjeszteni s annak döntéséig a tárgyalást elnapolják.*

8 Órai Újság 1932. szept. 22.

180. ELFOGULTSÁGI KIFOGÁS SZIMONIDESZÉK NEMZETGYALÁZÁSI BŰNPERÉBEN

A büntetőtörvényszék Méhes-tanácsa ma délelőttre tűzte ki *Szimonidesz* Lajos evangélikus lelkész, *Illés* Gyula tisztviselő, *József* Attila és *Zsolt* Béla író, valamint *Berény* Róbert festőművész sajtó útján elkövetett nemzetgyalázási bűnpörének tárgyalását.

A főtárgyalás megnyitása után az egyik védő elfogultsági kifogást terjesztett elő a Méhes-tanács ellen, arra való hivatkozással, hogy Töreky törvényszéki elnök és Méhes tanácselnök többször kijelentették, hogy *küzdenek a halálbüntetés megszüntetése ellen.* Már pedig a röpirat a halálbüntetés ellen küzdő liga propagandairata volt. A bíróság az elfogultsági indítványt elbírálás végett a Kúriához terjeszti fel és ezért a tárgyalást elnapolta.

Új Nemzedék 1932. szept. 22.

181. SKOLASZTIKA VAGY DIALEKTIKA

(Válasz József Attilának)

Az a skolasztikus módszer, amelyet József Attila a társadalmi fejlődés konkrét kérdéseinek a megítélésénél használ, egyedül arra alkalmas, hogy egészen világos összefüggéseket elhomályosítson és így gátat emeljen a valóság megértése elé. A szavak hasonló „dialektikájának" édes-kevés köze van a valóság dialektikájához.

Természetes, hogy ami gyakorlatilag lehetetlen, az elméletileg is lehetetlen s hogy ami elméletileg lehetséges, az gyakorlatilag is lehetséges. De azzal, hogy egy konkrét társadalmi fejlődésnek az elméleti, tehát gyakorlati lehetőségét megállapítottuk, még nem állapítottunk meg semmit ennek a fejlődésnek a valószínűségéről. Pedig a gyakorlatot éppen a meghatározott konkrét társadalmi fejlődés valószínűségének a kérdése érdekli. A gyakorlat cselekszik s hogy

célszerűen cselekedhessék, vezérfonalat keres az anyagi valóság jövőbeli fejlődésének a megítéléséhez. S minthogy a jövőt teljes bizonyossággal feltáró varázsformulák nem állanak rendelkezésére, beéri azzal, hogy valamely meghatározott jövőbeli fejlődés valószínűségi fokát megállapítja. A tőkés világkartell (a ma már korlátozott kiterjedésű tőkés világban) a jövőben elméletileg, tehát gyakorlatilag, tehát egyáltalán lehetséges, mert a kapitalizmus valóságában működnek olyan erők is, — a monopolisztikus fejlődést előidéző okokban — amelyek tőkés világkartell megvalósítására irányulnak s távoli jövőben. (Ez az egyedüli ok arra, hogy a tőkés világkartellt lehetségesnek tarthassuk, de ez az egyedüli ok egyben elegendő arra is, hogy a tőkés világkartellt lehetségesnek *kelljen* tartanunk.) A tőkés világkartell fogalma tehát épp oly kevéssé fejből való kitalálás, amint nem az a szocializmus, a kapitalizmus összeomlásának a fogalma, hanem mindkét fogalom egyaránt az anyagi valóságban adott konkrét fejlődési vonalak lehetséges eredményét állapítja meg. A tőkés világkartell megvalósulása és a kapitalizmus összeomlása, mint az adott fejlődési vonalak jövőbeli eredményei között nem az a különbség, hogy az első „lehetetlen", a második pedig „bizonyos", hanem az, hogy az elsőnek a megvalósulása — sokkal erősebbnek látszó ellentétes irányú társadalmi erők működésénél fogva — a távoljövőben is teljességgel valószínűtlen, a másodiknak a megvalósulása pedig a közeljövőben is teljességgel valószínű (és részben, a föld 1/6-od részén, már be is következett). Ennélfogva a proletárgyakorlat cselekvésében nem arra rendezkedik be, hogy a tőkés világkartell fog a jövőben létrejönni, hanem arra, hogy a tőkés anarchia hatásai élesednek ki a közeljövőben is, úgy mint ma, annyira, hogy megteremtik (a még fentálló tőkés világban is) a kapitalizmus összeomlásának az objektív feltételeit. Ez a lényeg, minden egyéb csak a kérdés lényegét elhomályosító skolasztikus frázis.

Épp így skolasztikus eljárás az, amidőn J. A. ezzel a tétellel: „A kapitalizmus nem omlik össze magától, azt meg kell dönteni" — szembeállítja, mint az előbbi helyességét kizáró tételt, a következőt: „A kapitalizmus belső ellentétei miatt magától omlik össze." Természetes, hogy a kapitalizmus csak a benne működő ellentétes erők hatásaként — s nem valamely külső isteni beavatkozás eredményeként — tehát ebben az értelemben „csak" magától omolhat össze. De épp ily természetes az is, hogy a kapitalizmus összeomlásának a folyamata nem játszódhatik le függetlenül az osztálytudatos proletárszervezetek szubjektív erőfeszítésétől, tehát ebben az értelemben a kapitalizmus nem omolhat „magától" össze, hanem összeomlása feltételezi az osztálytudatos proletárszervezeteknek — amelyek egyike a kapitalizmusban működő ellentétes erőknek — szubjektív erőfeszítését is. A lényeg itt az, hogy az osztálytudatos proletárszervezetek nem bízhatják tőlük függetlenül

működő erőkre a kapitalizmus összeomlásának a végrehajtását, hanem saját céltudatos erőfeszítéseiket is ennek a célnak az elérésére kell irányítaniok az adott objektív társadalmi feltételek talaján, mert különben a kapitalizmus összeomlása nem következhetik be. Minden egyéb csak skolasztikus frázis.

Az is természetes, hogy ha a kapitalizmus fogalmát bizonyos elemekkel meghatároztuk, akkor az ellentétes elemeket kizártuk belőle s akkor az ellentétes elemek fennforgása esetében nem beszélhetünk kapitalizmusról. Ha tehát a kapitalizmus fogalmát úgy határoztuk meg, hogy annak egyik eleme a termelési anarchia, akkor a kapitalizmus fogalma természetesen kizárja a világkartellt. De mit értünk el ezzel? Eldefiniáltuk a világkartellt a kapitalizmus fogalmából, amit egy logikai művelettel könnyen megtehettünk, de nem zártuk el annak a történeti útját, hogy világkartell, tehát válságmentes kizsákmányoló, a bérviszonyon alapuló osztálytársadalom létrejöhessen. Ehhez éppen nem elegendő egy logikai művelet, hanem maghatározott irányban működő társadalmi erőkön kívül, az ezek helyes elemzésén alapuló osztálytudatos cselekvés kell hozzá. A lényeg itt először az, hogy az elmélet feladata nem skolasztikus vitatkozás, valószínűtlen társadalmi állapotokra vonatkozó fogalmak definiálása felett, hanem a mindenkor ténylegesen működő társadalmi erők felfedezése az osztálytudatos cselekvés szolgálatában. Másodszor pedig a J. A. által kívánt fogalmi definíció fogalmilag megmerevíti a valóságot, amivel szemben: „A marxista dialektika alapelve abban áll, hogy a természetben és a történetben minden határ feltételes és mozgékony, hogy nincs *egyetlenegy jelenség* sem, amely bizonyos feltételek mellett ne csaphatna át az ellentétjébe." (Uljanov; az aláhúzás tőlünk való.) — Ezeknél fogva — azért is, mert a tőkés anarchia is átcsaphat bizonyos feltételek mellett ellentétjébe" — nem vagyunk hajlandók itt még továbbmenőleg is vitatkozni a kapitalizmus fogalmának helyes meghatározása felett, csupán arra hívjuk fel J. A. figyelmét, hogy a társadalmi termelés és a magánelsajátítás együttes fennforgása egyáltalában nem áll *minden* osztálytársadalomra, hanem *egyedül* a kapitalista társadalomra áll. Nem az teszi az osztálytársadalmakban egy társadalom termelését társadalmivá, hogy egyáltalában van benne munkamegosztás, hanem az, hogy a munkamegosztáson alapuló termelés, mint árutermelés, *uralkodó* alakja benne a termelésnek. A munkamegosztáson alapuló árutermelés pedig az osztálytársadalmak közül *egyedül* a kapitalista osztálytársadalomban uralkodó alakja a termelésnek.

A tőkés tervgazdaság fogalma felett se vagyunk hajlandók vitatkozni és még kevésbé vagyunk hajlandók követni J. A.-át egy a távoli jövőben mindenesetre lehetséges, de egyébként teljességgel valószínűtlen társadalmi állapot konkrét részletességű utópikus le-

festésében. Mi — a marxista válságelmélet tárgyalása kapcsán — egyedül a tőkés világkartell fogalmát állítottuk fel és ezt is csak egyetlenegy okból: annak kimutatása végett, hogy ha a kapitalizmusban volna egy központi szerv, amely a társadalmi tőkét az egyes árutermelési ágak között arányosan elosztaná, válság nem következnék be. Ez a tételünk helyes volt. Nem tehetünk arról, hogy erre azután akadtak szófetisisták, akik bennünket a tőkés tervgazdaság barátjának állítottak be, sőt a kapitalizmus megmentésének a szándékát tulajdonították nekünk. Ilyen jogosulatlan félreértéseket nem tekinthetünk elegendő oknak arra, hogy egy, a ma objektíven adott helyzetben semmiféle társadalmi realitással nem bíró fogalom felett részletes vitába bocsátkozzunk. És legkevésbé indokolt az, hogy itt beavatkozzunk abba a vitába, amelynek J. A. a „Valóság"-ban megjelent cikkével kapcsolatban elsősorban éppen skolasztikus módszere folytán tette ki magát.

Azt pedig nyomatékosan fenntartjuk, hogy az a hamis tétel, amely a kapitalizmus adott „nehézségeinek" jövőbeli *szükségszerű* ismétlődését, sőt fokozódását szögezi le, — alkalmas arra, hogy elméletileg igazolja a *mai* passzivitást. A kapitalizmus adott „nehézségeinek" jövőbeli *szükségszerű* ismétlődéséből az következik, hogy a jövőben is adva lesznek legalább a mostani mértékben a kapitalizmus összeomlásának az objektív feltételei, tehát a kapitalizmus mai „nehézségeivel" szemben, a mai passzivitással a *sok* alkalom közül legfeljebb *egyet* mulaszthatunk el, de nagyobb baj nem történhetik: e „nehézségek" jövőbeli *szükségszerű* fokozódásából pedig az következik, hogy a jövőben mindig könnyebb lesz a kapitalizmus megdöntése, tehát a mai passzivitás egyenesen a „kedvezőbb" alkalmak kivárását jelenti a mai „kedvezőtlenebb" helyzetben. Ez a tétel tehát a belőle folyó következtetésekkel ma a kapitalizmus objektív „nehézségeit" a kapitalizmus elleni küzdelem szubjektív nehézségeivé változtatja át és így alkalmas a proletárszervezetek aktivitásának a bénítására. (A proletárszervezetekről van szó és nem a tömegekről, mint J. A. gondolja. A tömegek aktivitása vagy passzivitása nem elméletek helyességétől, vagy helytelenségétől függ, hanem az objektív társadalmi fejlődés tényeitől.)

Az egész, a tőkés tervgazdaság lehetősége körül folyt vita bennünket csupán egy dologról győzött meg: arról, hogy a kérdéshez hozzászólók nem tisztázták kellőképpen, vagy helytelenül értelmezik a tőkés társadalom marxista mozgástörvényeinek és az elmélet és a gyakorlat viszonyának a fogalmát. Ezért a vitát a magunk részéről azzal zárjuk le, hogy megkíséreljük — más helyütt — az utóbbi kérdések összefoglalását.

(Budapest)

Korunk 1932. szept. *Jeszenszky Erik*

182. JÓZSEF ATTILA: KÜLVÁROSI ÉJ

Mindössze tizenhét vers van ebben a kis füzetben, de tartalma mégis gazdag. József Attila egy-egy versében gyakran egy fél verskötetre való téma van. Kevés mai magyar költő tud olyan tömör lenni, mint ő. Egy-egy verse: líra, érzés, elmélkedés, lázadás és cizellálás, összesűrítve. Kifejezésmódja pregnáns, kompozíciója hibátlan, formája a leggondosabban kidolgozott — és a vers hangulata mégis közvetlen, csaknem dalszerű, időnként népies. Ez persze nem az a bizonyos unalomig ismert „népiesség". (Különben is a nép sohasem lehet „népies", *József* verseiből pedig a nép szól a maga hangján.) Ezekben a népies és nem „népies" versekben *József* Attila magyar formákhoz, primitív és mégis finom, kicsit régies magyar ritmusokhoz tér vissza és ezen a formanyelven keresztül modernet mond, sőt ha kell, még elvont is tud lenni (néha talán túl elvont). De nem minden verse ilyen, még ebben a kis gyűjteményben is feltűnik formanyelvének változatossága. Gyakran szimbólumokban beszél: ezek a képek megkapóan plasztikusak. Nyugalom van ezekben a versekben, még a leglázadóbbakban is, egy kiforrott művész nyugalma. Különben a lázadó hang ritka. Gyakoribb a komoly rezignáltság. Keserű, kemény parasztok, nyomasztó külvárosi odúkban leverten heverő munkások és csikorgó, kopár téli tájak szomorúsága van József Attila verseiben. Így ír.

Kis szobában kis parasztok.
Egy pipázik, de harasztot.
Ezeken nem segít ima.
Gondolkozva ülnek ím a
sötétben.

Uraságnak fagy a szőlő.
Neki durrog az az erdő,
Övé a tó s a jég alatt
Neki bujnak a jó halak
iszapba.

A pátoszt nem ismeri ez a költő, hangja mindig egyszerű és emberi. Ezek azok a versek, amelyeket sokszor olvas el az ember és végül azon veszi észre magát, hogy kívülről tudja az egyes strófákat.

Pesti Napló 1932. okt. 30. *(B. Gy.)*

183. AZ „I. G. E." — ÉS AZ IGE REALIZÁLÁSA

Néhány hónappal ezelőtt hangzatos szervezet jött létre Budapesten. Megalakult az írók gazdasági egyesülete: az I. G. E. — 1918 óta az első érdekképviselet, az írók és kutatók első szervezkedése. Programja — körülbelül: az írók és kutatók anyagi támogatása, gazdasági függetlenítése, a létminimum biztosítása, az irodalmi munka kizsákmányolásának megszüntetése, küzdelem a szellemi munka politikai, gazdasági és társadalmi gátlásai: a cenzúra, a tőkeérdek és a kitenyésztett közízlés ellen. Tehát: megélhetés! függetlenség! szabadság! — és hát testvériség! azaz — az irodalmi klikkrendszer megszüntetése. A program másrészt a magyarnyelvű (tehát: a magyarországi, erdélyi, felvidéki, stb.) irodalom szoros összeforrasztása, az irodalmi tradíciók folytatása, a magyar irodalom újraaktiválása! stb. stb. Ideálista, humanista, nacionalista és szocialista frázisok egyvelege mindez. Mégis megmozdulást jelentett az I. G. E., melyre a nagy csend közepette érdemesnek látszott felfigyelni.

[...] A balatoni íróhét rendezése volt tulajdonképpen az első megmozdulás. Hogy miért már a kezdet-kezdetén egy kongresszus, hogy minek erőpróba erőgyűjtés nélkül? Ennek oka talán semmi egyéb, mint az, amit a balatoni íróhét megnyitásakor megjelent kultuszminiszter beszéde jelzett, hogy úgymond „a magyar író ismerje meg a magyar földet, szívja tele magát a honi föld színével-illatával, akkor soha semmiféle idegen hatás nem fogja többé *károsan* megzavarni." Ezért hívták hát meg a jobb- és baloldali írókat egyaránt és meghívták a kisebbségi eszményt szolgáló felvidéki és erdélyi írókat is. Persze nem mindenki jött el. Nem jöttek el az írósztárok, nem jöttek el a jólelhelyezkedett konzervatívok, nem jöttek el a szociáldemokraták, akiknek valamennyire biztosítva van a megélhetésük — és nem jöttek el azok, akiknek kiadásait az I. G. E. nem tudta (vagy nem akarta?) fedezni. Dehát lényegében minden réteg képviselve volt. Képviselve volt: a hurránacionalizmus, az irredentizmus, az egyházi költészet, — voltak, akik a Petőfi-társaság felélesztését vagy a Helikoni társaság feltámasztását látták az I. G. E.-ben. De nagyrészt haladószellemű írók vettek részt (az elnök: Pakots József, Kosztolányi Dezső, Supka Géza, Kárpáti Aurél, Baktay Ervin, Benedek Marcell, stb.) Voltak öregek (Gaál Mózes, Sziklay János) — és fiatalok. Ott volt Kodolányi János, József Attila, Erdélyi József, akik anyagi helyzetük feljavítását várták az I. G. É.-től. És ott volt Nagy Lajos szkeptikusan és minden koncesszió nélkül. Romániából: Tamási Áron, Ligeti Ernő, Szántó György, Kovács Dezső. Csehszlovákiából: Mécs László. — Szóval tényleg sokféle író gyűlt össze a magyar írók első parlamentjén — ahogy

előszeretettel nevezték, mintha a parlament szóval már ösztönösen is jelezni kívánták volna, hogy nem kívánnak kilépni a meddő viták kátyujából. És valóban nem történt más, mint hogy néhány író és szakember borozgatás mellett irodalomról beszélgetett [...]

Korunk 1932. okt. *Mándy Teréz*

184. BESZÁMOLÓ AZ ÍRÓHÉTRŐL

[...] A balatonmenti nagy irodalmi bemutatkozáson résztvettek *Erdélyi* József, *Falu* Tamás, *Fenyő* László, *József* Attila, *Kárpáti* Aurél, *Kosztolányi* Dezső, *Kiss* Menyhért, *Laczkó* Géza, *Lampérth* Géza, *Ligeti* Ernő, *Mécs* László, *Paulini* Béla, *Pethő* Sándor, *Pünkösti* Andor, *Schöpflin* Aladár, *Szántó* György, *Sziklay* János, *Szegedi* István, *Szekula* Jenő, *Tamási* Áron, *Tábori* Kornél, *Tersánszky* J. Jenő, *Terescsényi* György. [...]

Literatura 1932. okt. *Pakots József*

185. A „T. HÁZ" FOLYOSÓJÁRÓL

A magyar írók „parlamentjének" első ülésszaka a Balaton mellett

[...] A banket-borok hatása alatt egyik nap rögtönzött költőversenyt rendeztek az asztal végén ülők és a következő aktuális kínrímek születtek:

Nincs itt Csokonai, nincs itt Lilla
Helyüket nem pótolja József Attila.

[...] De legtöbbször fordult elő, versben, prózában, szóban és írásban az a rím, hogy „Pakots-kapocs" ... Alig volt olyan hőse az Íróhétnek, aki ennek a ziccernek ellent tudott volna állni...

*

Így például József Attilától származott ez a kínrím:

Kezdetben volt Pakots,
Aztán lőn az ige,
Köztünk ő a kapocs,
Azért jöttünk ide.

[...] A Balatoni Íróhét résztvevői emlékalbumot nyújtottak át Pakots Józsefnek hálájuk és szeretetük jeléül. Ez az album emléklapokból áll, amelyekre ki-ki néhány szót írt versben vagy prózában. Ebből a gyűjteményből való *Kodolányi* János alábbi megkapó verse: [...]

Literatura 1932. szept.—okt. *(r. m.)*

186. A „TÁRSADALMI SZEMLE"

utóbbi két számában a „Munka" cikkeivel, illetve könyveivel foglalkozik. Megállapítjuk, hogy a két közlemény nem egyéb rosszakaratú demagógiánál, idézetei hamisítványok s ezeknek az „idézeteknek" kommentálása nagyon szomorú fényt vet a közlemények íróira és a lap szerkesztőire. A magunk részéről a T. Sz. „kritikai" módszerét elvetendőnek és megbélyegzendőnek tartjuk s úgy mint a múltban tettük, a jövőben is küzdeni fogunk az ilyen és hasonló szociáljezsuitizmus ellen.

Falus Ervin, Gró Lajos, Kassák Lajos, Nádas Endre, Nádass József

[...] Mindezek alapján a „T. Sz." álneves firkásza „tipikus kispolgárnak" nevezi Kassák elvtársat. Ha a kispolgárság körül akarnánk kereskedni, mit szólhatnánk a „T. Sz." két szerkesztőjéről, akik fogorvosi és egyéb doktorátusukat biggyesztik föl „társadalomtudományi" lapjuk homlokára. Hasonló parvenüségért Marx Lassallet, nem kis felháborodással, „báró Icignek" nevezte. De lehet, hogy nem is a doktor urak írták az említett förmedvényt. Talán valaki a lap marxista munkatársai közül. Talán Lakatos Péter Pál, vagy József Attila, akiket a „T. Sz." a fasiszta „Előőrs"-től vett át, ahol néhány hónappal ezelőtt még rovatvezetők voltak. Lehetséges, hogy Illyés Gyula írta, aki, míg a „T. Sz."-ben vérvöröset írdogál, addig a „Nyugat"-ban arról danázik, hogy mennyivel jobban érdekli őt a napsütésben lengő paprika, mint az ország pénzügyei, a politikai kérdések és egyéb ilyen semmiségek... és a figyelő rovatban így bölcselkedik: [...]

A lumpenburzsoázia e lelkiismeretlen gyülevész társaságának van mersze, hogy kispolgárnak nevezze Kassák elvtársat. Erre van mersze, de arra nincs, hogy amikor letartóztatott szerkesztőjéről ír, legalább kötelező szolidaritásból egyetlen szót írjon a Statárium ellen. Halálos ítéletek hangzanak el és ők lapulnak, mint a tetvek. Lapulnak és tényszerű szocialista kritika helyett a Sz. D. P. ellen szájalnak, mintha a szociáldemokrata párt hirdette volna ki a statáriumot és ő mondaná ki a

halálos ítéleteket is. Az ellenforradalomról bölcsen hallgat a polgárságból kikopottaknak ez a tábora. Marx nevét üvöltik és antiszemitizmust, cionizmust és szociáljezsuitizmust csinálnak. Ismerjük ezt a játékot s úgy a jelenben, mint a jövőben is meg fogunk tenni mindent, hogy lelepleződjenek és a munkásság előtt ismertté váljanak a maguk mivoltában a felelőtlen szájaskodásnak ezek a lovagjai. Menjenek vissza ahonnan jöttek s ahova még ma is egész lényükkel odatartoznak s a mogendovedot ne mutassák föl, mint az ötágú vörös csillagot, a Mária dalokat ne komponálják át munkásindulókká s a fajvédelmet ne játsszák ki szélsőséges baloldalnak. A munkásmozgalom nem a stréberek és konjunktúrázók melegágya, hanem a komoly erőknek, nyílt szocialista álláspontot vállaló embereknek munkaterülete.

Munka 1932. okt. *n—s*

187. A LEGÉRDEKESEBB KÖLTŐ

kétségtelenül József Attila az új magyar irodalomban. Az intranzigens jobboldalról tette meg fejlődése útját a baloldal felé, hogy a széles tömegek költője legyen. François Villon-ra, a halhatatlan franciára emlékeztet, ahogy szertelen költőisége magával ragadja a külvárosok, a proletárnegyedek világa felé. De József Attila világosfejű megfigyelője az életnek és amit mond, a költészet pátoszában is: valóság. Új kötete: A külvárosi éj jellegzetesen tükrözi vissza a kollektív embert, a tömeget és a költőt, akinek lírája a tömegek hangján szólal meg. Igazi költő igazi könyve. A magyar irodalom kiváló új értéke, amely az irodalmi fejlődés láncvonalának kitéphetetlen láncszeme. Tessék olvasni, mert ez már az új költészet. (A könyv megrendelhető a Társadalmunk útján is, ára egy pengő.)

Társadalmunk 1932. nov. 5. *(Lu.)*

188. JÓZSEF ATTILA, A SZOCIALIZMUS KÖLTŐJE

József Attila mindegyik kötete egy-egy állomása annak a fejlődésnek, amelyet a *Nem én kiáltok* tisztázatlan világnézetű és ezzel összefüggően kiforratlan művészi készségű alkotásaitól a költői technika fölényes alkalmazásáig és a harcos szocialista szemlélet bensőséges kiformálásáig megfutott.

A most megjelent *Külvárosi éj* c. kötete* azonban nemcsak a költő egyéni fejlődésében bír jelentőséggel, hanem az egész újabbkori magyar költészet történetében fontos etappot jelent.

Magyarországot a kapitalista termelési mód a 18. század végével már bűvkörébe vonja. Az ennek megfelelő ideológiai átalakulás ott vajúdik a reformkorszak kimagasló szellemi termékeiben, keresztelője a forradalom, és anyakönyvbe pedig a negyvennyolcas törvényhozás iktatta. De a kapitalista termelési rendnek megfelelő individualista és nacionalista ideológia megkapta első művészi megformálását már Csokonai Vitéz Mihály költészetében. Csokonai óta a magyar költő legjava alkotásaiban két problémakör érzelmi megoldásán fáradozott. Egyfelől az egyéni sors vált ki magárahagyatottságából mélyebb hangokat, másfelől: többé-kevésbé tudatosan át kell éreznie, hogy küzdő tagja annak a politikai nemzetnek, amely a „polgárosulás" talaján állva most organizálja magát, egyaránt harcolva a külső hatalmasabb imperialista állam elnyomása és ezzel kapcsolatban a még szintén erős tartalékokkal rendelkező belső félfeudalizmus ellen. A magyar költő egy évszázadon át ha egy pillanatra felocsúdott egy mámoros csók, vagy egy kaccenjammeres váltó izgalmaiból, az „átkos Bécs" és a „grófi szérű" ellen mennydörgött.

Az 1867 óta erős fejlődésnek induló magyar ipar a századforduló táján jelentőségében új erőre kap. A 19. század utolsó negyedében a tengeren túli konkurrencia folytán beálló és állandóan fokozódó gabonaár romlásától a nagybirtokot az „átkos Bécs" által fenntartott közös vámterület fogyasztó ereje óvja, de ennek ára a magyar ipar kiszolgáltatása. A kapitalizálódással kifejlődő városi élet a költészetre is rányomja bélyegét. A költő térben is eltávolodva a termelési folyamattól végképp individualista vizekre evez át, amelyeknek hullámai nagyobbára intellektuális csillogásúak. Életalapja az értéktöbblet asztaláról hull le hozzá és ez bizony legtöbbször csak morzsa, vagy annyi se. De az anyagi termelési folyamatból kiesett költő „szabadnak" érzi magát és ez az illúzió ad erőt harcához. Az iparosodás megerősödésével a költő ott áll a feudális maradványok elleni politikai és irodalmi frontban. A „Nyugat" köré tömörült irodalom „forradalmisága" ennek, a végső fokon a termelési rendben végbemenő átalakulásnak a vetülete.

De az (erősen zsidó jellegű) városi tőke irodalmi frontja mellett az iparosodással egy másik fő erő is megjelenik a színtéren: az ipari proletárság a maga osztályirodalmával. A munkásság osztállyá való szerveződésével együtt irodalma is támad. Ennek az irodalomnak minden fejletlensége mellett megvan az a döntő előnye a polgári irodalommal szemben, hogy a termelésben közvetlenül bennállván, a

*József Attila: „Külvárosi éj". *Természetesen* a költő kiadásában. Bp. 1932.

világ dolgai nem fordítva tükröződnek vissza tudatában — mint a polgári ideológiában, — hanem azok összefüggéseit a maga valóságában megláthatja. *Megláthatja*, de nem látja még meg, művészi ereje sincs hozzá. A látás maga csak az *osztálytudat* kifejlődésével történhet meg. Az osztálytudat kialakulásának lassú folyamata mutatkozik meg abban a fejlődésben, amely Csizmadia Sándor, Vanczák János, Gyagyovszky Emil, Várnai Zseni *ösztönösen* lázadó, *általános* humanista, sőt krisztiánuskodó ízű verseitől József Attila *tudatosan* forradalmár, *konkrét* osztálycélú költészetéig vezet.

E fejlődés korántsem volt egyenes vonalú. Megzavarta az antifeudális polgári front legkimagaslóbb képviselőinek (pl. Ady) a polgári célkitűzések osztálykeretein túlmenő forradalmisága, amely a munkásságot tekintette útitársnak és ezért szövetsége is csak időszaki lehetett. És ha már e csatlakozások jelezték a történelmileg elkésett liberális polgári hegemónia törekvések zavaró befolyását, százszorosra hatványozódva jelentkeznek a polgári dekadencia bomlástermékei, amikor a polgári rend csődje a világháború és a forradalmak korszakával végképp manifesztálódott.

A polgári kultúra zsákuccába jutása a magyar szocialista irodalomban is a különböző „izmusok" felszínre kerülésében nyilvánult meg. A világháború borzalmas élménye és az azt követő társadalmi megmozdulások tömegesen szakították ki a fiatal költőket a régi irodalom arcvonalából. Ezek egy része céltalan kószálásában ideiglenesen a jövő osztálya, a proletárság mellett pihent meg. E periódus, melyet — minden munkás származása dacára — *Kassák* személye jellemez, ma már likvidáltnak tekinthető akkor is, ha e papiros-versek mohikánjai schizofrén szókötésű elmeszüleményeiket továbbra is napvilágra hozzák.

Az „izmus"-költészetnek mindenesetre megvolt az a haszna, hogy a múlttal felszámolva tiszta teret teremtett. A forma szabadabb lehetőségei állanak rendelkezésére most már azoknak az új költőknek, akik a mai korszerű irodalmat testesítik meg. De fontosságában nagyobb lenne az eredmény, amelyet azok az új költők érhetnének el, akik a proletárság törekvései mellé állva az új társadalom alkotására elhivatott osztály konkrét vágyait feléreznék, költői módon kifejeznék és napi harcaiból is részt vállalnának. Mert csak az az igazi költő, aki korát és annak jövővel eljegyzett törekvéseit az emberi fejlődés szempontjából maradéktalanul ki tudja fejezni.

József Attila költészete, mint mondottuk, a lét aktuális feladatain át nyilvánítja az örök emberit. Mivel a történések az ő számára nem vak erők kaotikus játékaként jelennek meg, hanem oly fejlődés gyanánt, melynek irányát és egyes szakaszait marxista voltánál fogva hatalmas, vagy alig mutatkozó picike megnyilvánulásaiban is felbecsülni képes,

anélkül, hogy költeményeinek alkotásában reflexív agymunka zavaros hatásait pillanthatnók meg. Versei pontosan és minden szempontból jellemzik azt a történelmi fázist, amelyben létrejöttek és viszont a történeti fázis határozza meg költeményeit. Így válhat József Attila erkölcsös költővé. A világot megismerve magának a történelmi korszaknak az igazságait is elismeri és önmagát a harcvonalba dobva levonja a konzekvenciát. Az erkölcsnél nem az igazság felismerése a döntő, hanem a vállalása. József Attila, amikor a belátott igazság oldalára bátran elkötelezi magát, abban a legjobb értelemben vett res publicaeben vesz részt, amelytől való megtartózkodást a régi rómaiak halállal büntették. Ezért oldódhat fel a lét és tudat kettőssége József Attila költészetében. És valóban tudjuk, hogy e verseken kívül számos József Attila költemény terjed szájról-szájra, kézről-kézre a magyar ajkú proletárság között, versek, amelyek ha csupán munkásünnepélyeken, kirándulásokon csendülve is fel, népszerűbbé teszik költőjüket a hivatalos irodalom minden lektorának és kritikusának magasztalásánál.

József Attila költészetében a szocializmusnak nemcsak harcos átérzése, hanem elmélete is, egészen a szabatos terminológiáig, megjelenik. És mennyire költőien! Ki hitte volna, hogy az egyes gúnyolódók „maró" próféciája a „rímekbe szedett Kapitalról" ilyen testet öltsön? Nézzük csak a *Munkások* c. versét, — hogyan válik az imperializmus elméletéből klasszikus költemény! Íme, az első szakasz:

Forgolódnak a tőkés birodalmak,
csattog világot szaggató foguk.
Lágy Ázsiát, borzolt Afrikát falnak
s mint fészket ütik le a kis falut.
Egy nyál a tenger! Termelő zabálás.
Kis, búvó országokra rálehel
a tátott tőke sárga szája; párás
büdösség-felhő lep bennünket el.

Vagy — ugyanitt — miképp lesznek költői elemek szabatos marxista kifejezések:

Így élünk mi! Idegünk rángó háló,
vergődik benn' a múlt síkos hala.
A munkabér, a munkaerő ára,
cincog zsebünkben, úgy megyünk haza.

Hogyne örülnénk az ilyen szabatos gazdaságtani és költői meghatározásnak, amikor jónevű marxista íróknál is oly kisiklásokra bukkanunk, hogy a bér a *munka* ára.

Vagy íme a polgári sajtó:

Újságpapír az asztalon kenyérrel
s az újságban, hogy szabadok vagyunk —

És a világ mozgására alkalmazott pompás nagyüzemi kép:

A történelem futószallagára
szerelve, így készül a világ.
hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember öntött csillagát!

Vegyük akár a kisparaszt elnyomorodásáról szóló sorait:

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
akinek öt holdja terem;
lompos tyúkja kárál a torsra
s gondja fészke a verem;
s igája nem zörög, sem ökre
nem bőg elnyujtva — nincs neki —
s mélyéről párolog a bögre,
ha kis családját eteti.

akár a munkanélküli-sors kilátástalanságát megörökítő szakaszát:

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki a gyár körül őgyeleg;
helyén a kapszlit nő kapdossa
s elfakult fejű kisgyerek
s a palánkon hiába néz át,
hiába cipel kosarat,
szatyrot, — ha elalszik, fölrázzák,
s lebukik, hogyha fosztogat?

Újszerű képeit is a proletárlátás és a szegényparasztság tekintete teszi újszerűvé:

Hát kijöttem ide, az erdőbe.
Lágy libegés, — a levelek zizegnek,
mint a röpcédulák...

Költőnk szemében már nem a földobott röpcédulák libegése emlékeztet a lombra, hanem megfordítva: a röpcédula a primer képzet.

A romantikusok holdjának reális fényében mutatja meg, hogy a dolgozók álmai a gépektől elválaszthatatlanok:

S a szövőgyárak ablakán
kötegbe száll
a holdsugár,
a hold lágy fénye a fonál
a bordás szövőszéken
s reggelig, míg a munka áll,
a gépek mogorván szövik
szövőnők omló álmait.

Egyik versében az esővel majd az aratást, majd a forradalmi harcot jeleníti meg, míg a végén így csendíti ki a „szubjektív feltételekért" való aggodalmát:

Vagy csak motor zúg? S gép szövi
a földre omló puha kelmét?
S a kínzott talajt befödi,
mint orsózaj a fáradt elmét?...
Ősz anyó, — kerek tükröt vágott.
Mit láttok benne, proletárok?

Sokan az esztéta ideológusok közül általában a legkiválóbb költőnek tartják József Attilát. Mi hisszük és elvárjuk tőle, hogy a proletárság legkiválóbb költője legyen!
(Budapest)

Korunk 1932. nov. *Danzinger Ferenc*

189. A MAGYAR KÖLTÉSZET ÚJ ÖSVÉNYEIN

[...] A népit sokkal tágabb fogalmazásban akarja tükrözni *József Attila* lírája. Nála a nép nemcsak a parasztot jelenti, hanem mindenkit, aki nincstelen, tehát a városi proletárt is. Költészete ide-oda ingadozik a szocialista jelszavak és a régi vagans poéták bursikóz romantikája közt. Végső fokon Villont vallja ősének, de a villoni szépségek tisztaságát sokszor bántó parlagiasságokkal fertőzi meg eredetieskedése. [...]

Magyar Szemle 1932. nov. *Kállay Miklós*

adtak ki röpiratot *Sallai* és *Fürst* elvtársak kivégzése előtti napon *Zsolt* Béla és *Szimonidesz* Lajos írók, *József* Attila és *Illyés* Gyula költők. A röpiratot *Berény* Róbert rajzolóművész illusztrálta. A burzsoáziának persze nem esett ínyére, hogy tízesztendős uralmának főművét, a kommunista-akasztást, még az olyan kispolgári intellektuelek, mint a fentnevezett irodalmárok — köztük egy pap is, Szimonidesz — sem tudták szó nélkül lenyelni. Az ügyészség rátette kezét a röpiratra és vádat emelt nemzetgyalázás címén a röpirat aláírói ellen. A vádiratból a Népszava a következőket idézi:

„Budapesten, a Neufeld-nyomdában előállított *„Dolgozó polgárok! Munkások! Gondolkozó emberek!"* című 1932. július 28-án kiadott röpirat a rögtönítélő eljárás megszüntetése érdekében propagandát kezdeményez és a következőket jelenti ki:

„Nálunk még mindig akasztanak azért, mert az emberek nem bírják az éhséget, mert a társadalmi rend javítását vagy megváltoztatását kívánják. Ma kommunisták életét akarják kioltani, amikor a fasizmus, a hitlerizmus, a nemzeti radikalizmus, a bethlenizmus és a liberalizmus hívei szabadon vallhatják és terjeszthetik meggyőződésüket. Ha így megy ez, holnap talán már más politika válhatik halálos veszedelemmé és mások kerülhetnek akasztófára."

A továbbiakban az ügyészség megállapítja vádiratában, hogy *a röpirat elítélően veszi kritika alá a statáriális eljárást, megállapítja azt, hogy igazságtalan a halálbüntetés olyanokkal szemben, akik éheznek és a társadalmi berendezés megváltoztatását kívánják.* A röpirat azt állapítja meg, hogy *a statáriális eljárás egyedül a kommunisták ellen irányul,* ellenben más politikai eszmék hívei szabadon vallhatják meggyőződésüket."

A tárgyalást szeptember 21-én kezdte meg a *Méhes*-tanács. Mielőtt azonban a kihallgatásokat megkezdhették volna, Zsolt Béla védője *elfogultsági* kifogást emelt Méhes elnök ellen azért, mert az egyike volt azon bíráknak, akik a Sallai-Fürst „per" letárgyalására önként vállalkoztak, ami azt jelenti, hogy Méhes meggyőződéses híve a halálbüntetésnek.

Az osztálybíróság kellemetlen helyzetbe kerülvén, a válaszadás elől úgy menekedett meg, hogy az ügyet döntés végett a táblához terjesztette fel.

Sarló és Kalapács (Moszkva) 1932. okt.—nov.

191. NEUE LYRIK. JÓZSEF ATTILA: KÜLVÁROSI ÉJ

Budapest, 1932

Endlich ein junger Dichter, den man lesen, in sich aufnehmen kann, ohne Ärger und Langweile zu empflinden. Er ist jung, weltoffen, übermütig und doch voller Andacht zum Kleinsten, aufrührerisch und doch liebenswürdig. Er scheint vom Volkslied herzukommen und ist bis zur letzten Tiefe hinein mit Kultur durchsetzt, er scheint zu spielen und setzt sich unter der Maske des Spieles mit Fragen auseinander, die an das Gefüge unseres Lebens rühren. Man hat oft den Eindruck, als läge ihm alles daran, durch bizarre, jähe Reime und Gleichnisse zu verblüffen, und doch findet man, dass diese Bizarrerie nur der Ausdruck eines eigenartigen Welt- und Lebensgefühls ist. Freilich muss bei ihm alles, was Gefühl heisst, sich immer wieder vor dem Intellekt rechtfertigen, um überhaupt ernst genommen zu werden. József erlebt sich, die Welt, die Sprache denkend. Gefühlsakt und Denkakt sind bei ihm niemals auseinanderzuhalten. Seine Stadt- und Dorflandschaften — es sind die besten, reifsten Stücke des schlanken Bandes — sind Schöpfungen dieses zwiefachen Aktes, Impressionismen, die aber als Ganzes wirken, weil sie plastisch zusammen gedacht und zusammen gefühlt werden. Dynamische Bilder, die im Augenblick höchster Bewegung der Sprache zur Vermittlung und Fixierung übergeben werden. „Vorstadt-Nacht". „Tote Gegend" sind Beispiele solcher verdichteten und fixierten Bewegung. Zuweilen erstirbt das Leben, und die Worte fassen nichts als Schatten. Oder sie werden von einem Starrkrampf erfasst. Ein anderes Mal wirbeln sie — Bewegung als Selbstzweck — vom eigenen Klang gehetzt und schliesslich zu Tode gehetzt dahin. — In glücklichen Augenblicken wird hier der Traum der „neuen Sachlichkeit" greifbar verwirklicht. Ady wirkt an dieser Welt nur mehr als Befreier aus der Ferne mit, gleich dem wesensverwandten Ahnherrn, Fr. Villon; von dem ersten hat József die Gebärde des ewigen Aufruhrs, der zweite legitimiert durch Leben und Kunst seine ausser- und gegengesellschaftliche Position.

Pester Lloyd 1932. dec. 3. *Josef Turóczi-Trostler*

Meztelen szavak kongnak, nyers ritmusok és a rímek úgy csapódnak a sorok végéhez, mint érchez a acélkalapács. A száraz kenyéren és keményfapriccsen edzett költő keservesen gúnyos, belül könnyező, kívül cinikus dalai szikráznak az igazi költő lángolásából. A ma válságos botorkáló világának panasza, feljajdulása a József Attiláé.

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
akinek nem jut kapanyél;
kinek bajszán nem billeg morzsa,
ki setét gondok közt henyél?

Ezeknek a kapanyélnélkülieknek, a morzsátlan bajszúaknak átkozódó panaszát kapta fel József Attila a panasszal és nyomorral telített európai levegőből és, mint francia ősének, Villonnak, az ő hulladékpapírján is az ember feljajdulásává vált a vers.

József Attila verseit olvasva eszünkbe jut az adyendrei cím: *Ember az embertelenségben.* Éppen olyan ember József Attila a mi éveink embertelenségében, mint Ady volt 1914—18 embertelenségében. Amíg azonban Ady a kiválasztott látnok, a zseni fájdalmát sírta, József Attila külvárosi éjszakájában a munkanélküli és a malomban őrlődő ember kínja zeng.

A kötet címe: *Külvárosi éj.* Harmincegy oldalon tizenhét vers. Új hang a mai lírában, József Attila a nagyváros, a külváros költője, mégis földszagú a szava. Földszagú és erős, mint a fekete humusz. Soha egy lágy, lírai ritmus, minden sora csapong és lüktet. Mégis forró, emberi líra búg benne.

Csalódott. Nem bízik senkiben. Ha hatan, hatfélék, hatérzésűek, hatgondolatúak, hatakaratúak állnak melletted, ha születsz, harcolsz, szeretsz, verset írsz vagy meghalsz, légy ott te, magad, mint hetedik, hogy el ne pusztulj — írja.

Sohasem álmodozó poéta. Ha kimegy az erdőbe, hallja, hogy a levelek úgy zizegnek, mint a röpcédulák. Minden gondolata a rabszolgák kínja, a nyomorgók ínsége. Az ő ínsége. Csak ritkán halk, meleg a hangja. Ilyenkor vigasztal. A *Külvárosi éj* utolsó négy sora:

Az éj komoly, az éj nehéz,
Alszom hát én is testvérek.
Ne üljön lelkünkre szenvedés.
Ne csípje testünket féreg.

Néha ima és néha átok, néha erdők és néha gyárak, néha munkás, néha meg költőről szól a vers. De akármi, akárki, mindent túlharsog a

kérdés: mit érlel annak a sorsa — akinek nem jut kapanyél, vagy akinek öt holdja terem, vagy aki maga él, maga keres, vagy aki családjáért dolgozik, vagy aki gyár körül őgyeleg, vagy aki sót mér, krumplit, kenyeret, vagy aki költő és dalol. Aki költő. József Attila az. És tudja, kötete elé iktatja a népdal két sorát: *„Aki dudás akar lenni, annak pokolra kell menni."*

Magyar Hírlap 1932. dec. 8. *Gosztonyi Lajos*

193. KÜLVÁROSI ÉJ

József Attila versei

Jó költőnél, aminek én József Attilát is tartom, esetről-esetre fölötlik bennem a kérdés, mi is a költészet, az a varázs, ami a jó versből felém áramlik, vagy áramlani küzködik, mi ennek a mesterségnek a titka. Vannak versek, melyek rongyosan, lomposan jelennek meg, dadogni is alig tudják azt az emelkedett nyelvet, mely állítólag a költészetet jellemzi, de dadogásukkal is megejtenek, tökéletesen kifejezik azt a más nyelven kifejezhetetlen valamit, aminek kifejezése a költészet egyetlen létjoga. Vannak viszont versek, melyek hangjukban és mozgásukban ragyogva hordozzák a költői érintkezési beszéd és etikett minden szabályát és mégis hidegen hagynak, tán ép tökéletességük miatt. Mások megint ép eleganciájukkal és nemes tartózkodásukkal hatnak. Hányszor kétféle embernek kell a költőnek lennie, hogy megállja a helyét, amiről e kötetnek egyik legsikerültebb verse is beszél, ebben a különös világban, mely a bennszülötteknek is lépten-nyomon új és új meglepetéseket tartogat.

József Attila bizonyos előre eltervelt fölkészültséggel és elhatározással lép a költészet világába, mint aki nagyon is tisztában van annak törvényeivel; ez az első, ami verseiben megzavar. Hogy tökéletes külsőre, makulátlan dallamosságra törekszik, ezt csak helyeselhetjük. Hogy egy lépést sem tesz anélkül, hogy valami szép költői képet ne csillogtasson, ez is csak javára válhat. Hasonlóan az a törekvése is, hogy minden versének igyekszik valami szociális, ha nem forradalmi nyilalást adni. Finom megfigyelőképességét is csak dicsérettel említhetjük s mégis a kész vers olvastán azt kell megállapítanunk, hogy ez a sok jó törekvés nem váltja ki a tökéletes vers benyomását. A különböző értékek, ha nem is ütik, de feszélyezik egymást, elvonják egymástól a figyelmet s legfőképen elvonják a figyelmet a lényegről, arról a bizonyos költői magról, mely az ügyefogyott sorokat is tökéletes hatású verssé teszi. József Attila legtöbb versén azzal az érzéssel tűnődik el az olvasó, hogy

— kitűnő tehetséggel lévén ismerkedése — a következő költemény bizonnyal nagyszerű lesz.

Darabokban élveztem József Attila verseit. Elolvastam három-négy szakaszt, eddig elsőrendű, miért nem fejezted be itt? A következő szakaszok nem kezdenek ugyan új verset, de már nem tartoznak szervesen az első szakaszokhoz. Túlsokat markolsz, keveset fogsz.

A költői tehetség megkíván bizonyos fokú más természetű tehetséget, a költői eszközök kezelésének tehetségét is, így elsősorban, feltétlenül nyelvészeti tehetséget. Megkívánhatja a lélekbúvár, a festő, a muzsikus, a szociológus és kitudja, még milyen, szintén képzeletet és lelkesültséget feltételező szakmák iránt való tehetséget, de jaj a költőnek, aki sokféle hajlamai közt nem tud rendet tartani. József Attila verseiben a költői inspiráció állandó küzdelmet vív legalább még három-négyféle inspirációval. Ha végül a költészet diadalmaskodik is, meglátszik rajta a küzdelem nyoma. De küzdelem folyik még a költői inspiráció egyes belső válfajai közt is.

József Attila költői alaptermészete a csendes, kicsit eltűnődő szemlélődés, bizonyos fajta *parnasszista* festői hajlam, a meghitt részletek megelevenítése, melyeket válogató gondossággal ábrázol finom ecsetvonásokra emlékeztető soraival. Valami objektív líra, amelyben a tárgyak és jelenségek árulják el csak a költő szívedobogását s ahol a költő, ha első személyben szól is, maga is beáll a dolgok világába. De első személyben alig beszél. Ebben a füzetben alig van három-négy részlet, ahol közvetlen, szubjektív lírai megnyilatkozást kapunk és ezek a legkevésbé sikerültek. *(A cipő, Bánat, Háló.)*

Az ő világa tehát a külső, nyugtalan világ, fegyelmezett, nyugodt belső világból nézve. A legszerencsésebb költői alkatok egyike ez, mely kitűnően érvényesülne az ő izmos, friss, az ősi virágénekek magyarságát idéző nyelvezetében, de ő nem éri be ezzel. Három-négy hibátlan szakasz után ráeszmél, hogy ő tulajdonképpen forradalmár is, sőt — és itt jön a nehezebbje — tudományosan képzett marxista is. Nem szeretném, ha félreértenének. Semmi kifogásom forradalmisága ellen, a baj csak az, hogy ez ép egy nyugodt szemléletű, minden izgalomtól és lázítástól mérföldre eső vers írása közben jut eszébe. A két merőben különböző érzelmi állapot nem fér össze. Képzeljék el, hogy Petőfi a „Reszket a bokor..." hangulatába és egyik szakaszába akarta volna elhelyezni azt, a maga helyén különben kitűnően megálló gondolatát, hogy a királyokat sürgősen fel kell akasztani. Ilyen keveredés rontja le József Attila olyan szép verseinek hatását, mint a *Határ*, a *Holt vidék*, vagy a tréfás *Medvetánc*. Az igazi forradalmi vershez indulat, merészség, bizonyos fokú korláttalanság szükséges, és nemcsak az érzelmekben, de a verssorokban is. József Attilában nyoma sincs a hevületnek. Hogy úgy mondjam, gyáva rossz verset írni, vagy csak megkezdeni is. Neki

minden lépés után vissza kell fordulnia, megnézni, hogy jó úton jár-e. Csak akkor mer továbblépni, ha legalább egy jó költői kép, szerencsés fordulat vagy találó leírás mosolyog biztatóan reá.

Persze lehet objektíven is forradalmár a költő, sőt a mai kor forradalmárai egyenesen ilyesfélét kívánnak a költőtől. De akkor az egész szemléletet erre kell irányítani. József Attilának ebben a gyűjteményében van egy sikerült és egy igen sok részletében szerencsés forradalmi, sőt mondhatnám marxista verse (a *Mondd, mit érlel...* és a *Munkások* című). Ezek szemlélete azonos a leíró verseivel, csak ezekben a tájat egy-egy társadalmi helyzetkép helyettesíti, mely egyúttal állandóan valóságos helyzetképekhez, tárgyakhoz és környezethez kapcsolódik. Ezeket sem indulat szülte, ahhoz nagyon is nyugodtak, objektívek és gondozottak, hanem egy, a költőben régóta élő tudat; láthatóan előre elhatározott, szinte mesterségileg elvállalt alkotások és mégis sikerültek. Megfelelnek a költő alaptermészetének. Kár, hogy ez a költői természet még ritkán jut zavartalanul kifejezésre.

Mindezekből az következik, hogy József Attila még „nem tisztult le", ahogy most mondják. Költészetében még nem váltak szét az egymástól elütő darabok, még egyetlen nagy körben kavarognak, mint az ős kaosz; de az egyes elemek már csomósodnak s az alkotónak tán csak egy szavába kerülne, hogy mindegyik a maga helyére vonuljon. Érdekes, friss világ tárul akkor elénk, az új magyar költészet egyik legüdébb, leggondozottabb területe.

Nyugat 1932. dec. 16. *Illyés Gyula*

194. VALAMIT JÓZSEF ATTILÁRÓL...

Szerdán este József Attila, az új magyar költészet egyik reprezentánsa az izraelita kultúrcsoport meghívására „Az új magyar költészet"-ről tartott előadást.

*

József Attiláról és költészetéről, úgy érzem, nem lehet — de talán nem is szabad cizellált mondatokat írni.

*

„Látjátok, ilyen a szép élet: tiszta célok felé haladó friss megismerésben naponta újjászülető, az egész világ vérkeringését magába átölelő, az Eszme keresztjét derülten viselő, minden vereség és győzelem által új erőkifejtésre serkentett heroikus és lendületes alkotó munka!

Látjátok, ilyen az igazi morál: a kis alkuvásokat, a gyatra kompromisszumokat megvető, a hatalmasokkal nem törődő, minden friss és szabad energiát a szellem oltárára tevő, az életet fejleszteni és kiterjeszteni akaró, — csak a lélek szabad megnyilatkozásának ránkmért feladatait néző vidám, mindennap megújhodó áldozat!"

*

Ezek a gondolatok társultak és fonódtak össze agyamban a költő első kinyilatkoztatásakor. Tiszta, nemes, magasröptű eszmék átszőtte és mégis eszményi törekvések szolgálatába szegődött élet az, mely hangsúlyozottan és aláhúzottan kifejezésre juttatja: „ma minden, ami tilos — művészi az!" A szép iránti vágyakozás a költő kollektív lényének mélységes kifejezője. Értelmiségének legbensőbb alapvonása — a mindig emésztő tudásvágy, a rendkívüli sokoldalú kíváncsiság és a csodálkozás. Értelme, akarata, jelleme — mely Plato szerint a bölcsességnek és a tudománynak a gyökere, a legtisztább kanti értelmezésben lázadó jellemre mutat! Van bátorsága megmutatni azokat az érzéseket, melyeket mindenki tud, vagy sejdít, — de „amitől mindenki retteg" és azt éppen ezért nem óhajtja közszájra adni. Az ilyen lázadó, bátor jellemben vész el az individuum. A más baját, szenvedését saját fájdalomnak érezni és az Igazság egyszerű gondolatától megmámorosodva a szabadság, jólét, tudás, öröm és megelégedettség világával óhajtani, igyekezni átalakítani az örömtelen szolgaságban, nyomorban, ostobaságban tévelygő világunkat: — ez forradalmi idealizmus! Ez az idealizmus már nem az individualisták langyos fürdőjét: de a kollektivitás — az Egyetemes Ember magasröptűségét hirdeti!

A kollektív embertípus új, az alig ismert szabadverses elbeszélő formában szólaltatja meg a lírát. Bozontos, ijesztőnek tetsző alakok foglalják el a delnők és trubadúrok, hadvezérek és királyok — általában a kiváltságosak évszázados posztulátumát. Az utcák kanálisát tisztító munkások, a jólelkű, jámbor, földszagú béresek, szolgálók, a technika gépeinek rabszolgái époszt énekelnek! Bartók és Kodály muzsikáján keresztül a Munka hőskölteménye zeng! Mintha csak Romain Rolland örökszép mondásának zöldelő vetése érne az új-magyar kollektív művészet hallattakor, hogy:

„Népművészetet kívántok? Kezdjétek azon, hogy legyen nép, amelynek szelleme eléggé szabad, hogy a művészetet élvezhesse. Legyen nép, amelynek van szabad ideje, amelyet nem morzsol szét a nyomorúság, a szakadatlan munka. Legyen nép, amelyet nem butítanak el babonákkal, legyen nép, amely a maga ura és győzedelmes abban a harcban, melyet ma érette vívnak!"

József Attila verseskötete fölé hajolva: Ember, Ember, ki tagadja az individuális pszichológia jelentőségét. Mintha csak William Morris szólana felénk:

„A néhány embernek szóló művészet épp oly kevéssé kell nekem, mint a néhány embernek való szabadság. Nem — inkább ne lássam mint éli a művészet szegényes és ösztövér életét néhány kiváltságos ember között, akik megvetik az alattuk lévőket a tudatlanságukért, amelyért ők felelősek. A durvaságukért, amely ellen ők nem harcoltak — semhogy ezt lássam, inkább kívánom, hogy a világ söpörjön el egy időre minden művészetet e föld színéről!"

*

„A szellem és a humanitás azonos fogalmak."

József Attila költészete nem merül ki az életmegnyilvánulások másolásába. Realizmusát magasabb társadalmi és erkölcsi célok szolgálatába állítva, igaz művészettel mutatja meg az élet napsütéses, tiszta oldalai mellett az árnyakat is. A sötét, borongós árnyképek feleleventésével kívánja előbbrevinni az emberiséget az önismeret és a társadalmi haladás útján. Ez fogadtatja el tézisként gondolkodó emberekkel, hogy — a szellem és a humanitás azonos fogalmak. A szellem az a közös nevező, mely a humanitáson keresztül a kollektív társadalomszemléletben összeforrasztja a romantika világát valósággá álmodó költői vénákat: a szelídlelkű statisztikát gyártó közgazdászokat; a kutató és felfedező tudományosok seregét; az örök elnyomatás ellen hangosan tiltakozó politikusokat egyaránt. A szegénység szeretete az összekötő kapocs, — a tökéletesebb, boldogabb életformára törekvés, az a hit, mely melegebb, közvetlenebb légkört teremt falu és város; puszta, gyár vagy laboratórium; tanya vagy bérház; magyar vagy idegen között!

*

Székely István dr. bevezetőjében — mely gördülékenységével és megkapó közvetlenségével igen kellemesen hatott — igyekezett tapintatosan összhangot teremteni a szabadverses kollektív költők és a hallgatóság érzelemvilága között. A finom választékosságra törekvés azonban — meglátásom szerint nem tudta oly jellegzetesen kifejezésre juttatni az új magyar paraszt és proletárköltészet bimbópattanásait, mint amilyen virágokká azok a valóságban nyíltak ki az új hangok, az új színek jelentkezésében — az új idők peremén! Talán senki nem veszi Székely dr-tól rossznéven azt, hogyha az új lant pengetőit — szoros baráti alapon Ady Endre szimbólumához mérte! Ámde minden bi-

zonnyal súlyos az a tévedése, ha az ifjú Vatesek útjának kitaposatlanságát az „Ady-hatásban" kereste. Bár ez igaz volna. A magyar élet azonban ma sem ismeri Adyt úgy, amint kellene, — legfeljebb ma már a hivatalosak: elismerik. Az Ady hatás igazi elmélyülése minden individuális, egyéni megnyilatkozás ellenére sem volna hitem szerint kerékkötője a Jövő Magyarhon költőinek. Sajnos, nem az Ady hatása, hanem a reakció nyomása az, mely tespedésre kárhoztatja „a népért síró bocskoros bús nemes" kultuszán túl a ma élő, sokat ígérő és sejtető fiatalokat is!

*

József Attila előadásán ismét gazdagabbak lettünk egy schilleri tanulsággal: „A harc uralkodik, az erő győzedelmeskedik!" A művészet, a társadalomszemlélet, a kutatás útja csak a Szellem magasabbrendűségével — de mindenkor küzdelmes harcok árán juthat el az eszményi kiteljesüléshez...

*

Fel lehet vetni egy kérdést, melyre ugyan rögtön feleletet is kapunk a Ma korszellemében:

Miért nem az egyetemi ifjúság hívta meg Bercsényi Miklós ősi városába József Attilát — a dalnokot, a költőt???

Vásárhelyi Reggeli Újság *Erdei István*
1932. dec. 18.

195. A HÁROMSZÁZÖTVENOLDAL GYŐZELME

A *Neue Rundschau* októberi számában *K. H. Ruppel* a Kölnische Zeitung irodalmi szerkesztője új regényekről szólva megállapítja, hogy a szociális problémaregény, mely az utóbbi évek irodalmát uralta, visszafejlődőben van az individuálregény javára, ahol újra az „ember", a regényhős útja a fontos az első oldaltól a háromszázötvenedik oldalig. Az okokat kutatva arra a konklúzióra jut, hogy ez minden bizonnyal a kezdődő reakció következménye, mert a szociális reakciót nyomon követi a szellemi reakció, amikor az írók egymásután adják fel szociális hadállásaikat. „Inteni, óvni kéne az írókat egy elhamarkodott fegyverszünettől, egy új irodalmi idilltől" és példának felhozza Ernst *Glaeser* menekülését az elzászi idillbe. (*Gut im Elsass* — G. Kiepenheuer, Berlin). Ez a könyv szerelmi regény (ami nem baj), de álarcos korigényekkel (ami

baj), politikai dialógusokkal, amelyek nem oldódnak fel és beszélgetések maradnak csupán, tettpótlékok, kimagyarázkodások.

[...] A jelek egyformák. Rupel idejében figyelmeztette a balfrontot. De mi most már vészharangot kongassunk? Gondoljunk a pesti bátorságjelekre, írókra, akikre sokan már nem is számítottak — Zsolt Bélára, Illyés Gyulára, József Attilára, Szimonidesz Lajosra — akiktől a rend és nyugalom bírósága kéri számon a kinyilatkoztatott lelkiismeretet. Még nem gyávultunk el egészen, mindössze annyi történt, hogy a régiek helyére újak kerülnek. A létszám megmarad. De mért nem szaporodik, miért nem növekszik? Ez az, ami gondolkodóba ejti az embert és ez az, amiért szólni kellett, veszélyt festeni a láthatárra, noha alapjában véve nem történt több, minthogy itt-ott háromszázötven oldal győzött ötvenmillió szegényélet felett.

Korunk 1932. dec. *Fábry Zoltán*

196. KÜLVÁROSI ÉJ

címen adta ki *József* Attila újabb költeményeinek kis gyűjteményét, amelyet bizonyára örömmel forgat majd a modern költészet minden kedvelője. A *Literatura*ban a legelsők között voltunk, akik e fiatal költő művészetét a kellő alapossággal méltatták, új könyvének értékeire még visszatérünk.

Literatura 1932. dec.

1933

197. KÜLVÁROSI ÉJ

József Attila új verskötete

Rossz világ jár a magyar versre. Nem igen van kelete. Elolvasni még csak elolvassák, de pénzt nem szívesen adnak érte. Egyik legkülönb eleven költőnk a minap tízfilléres újság alakjában adta ki legfrissebb költeményeit. Általában a költő most kiadót is kénytelen játszani, ha nyilvánossághoz akar jutni. Így azután nem csoda, ha egyre vékonyodnak a verseskönyvek, amint beljebb és beljebb bonyolódunk a válság hínárjába. Nem mondom, valami bizakodóbb kedély ebben is megleli a maga megnyugvását. Példának okáért: minőségre termelnek a költők, ami csak hasznára válhatik irodalmunk színvonalának. Jó-jó, kremásson, de a költőt sem a gólya költötte, szegény feje nemcsak igével, hanem kenyérrel is él és ez fölöttébb szomorú, mert a változott viszonyok mindössze éhenhalási eshetőségeit emelték hatványra. Termelő nélkül pedig bajosan fog tovább virulni szellemi termelésünk egyébként valóban minden tiszteletre méltó minőségi irányzata.

József Attila új kötet költeménye, a *Külvárosi éj* szintén ebben az irodalomtörténeti csillagképben üzent hadat a halhatatlanságnak.

1.

Megnyomom mégegyszer a szót. A *Külvárosi éj* vékonydongájú füzete, mint az igazi költő minden megnyilatkozása, a halhatatlanság hétfejű sárkányát akarja földhözvágni. Ha jól vettem észre, nem is gyürkőzött hiába.

Alig másféltucat költemény lélegzik benne, hanem ezek aztán egytől egyig lánglélek telitüdejéből. A leglanyhább is átfú holmi növendék világegyetemen.

József Attila maga is érezte, hogy még sincs egészen rendjén, ha minden hagyomány fölrúgásával kizárólag ünnepi köntösben jelenik meg a költők és nemköltők éhes ítélőszéke előtt. Mondta is a minap:

— Sajnos, én nem állhatok elő rossz verssel. Hogy-hogynem, annyira megszaporodtak utóbb ellenségeim, hogy menten megennének, ha módot adnék, hogy belémharapjanak.

2.

Van igaza. Jóllehet — nem tehetek róla, magam így vagyok vele — seholsem lehet olyan könnyen közelférkőzni egy-egy nagy költőhöz, mint a rossz versein keresztül. A szakadatlan tökéletesség lenyűgöz, de ugyanakkor vissza is riaszt, mint a csipkebokor lángja, mely már messziről lobogja, hogy valójában nem is annyira melegedési szerszám, hanem isten. Sok remek közé nem árt imitt-amott egy csöpp hányaveti vázlat. Amilyen a *Piroslik a kecskerágó árok széle mellett*... az *Apostol* után és a *Szeptember végén* előtt vagy a *Fekete zongora*, melyért bizonyára még most is tépi-cibálja a művészet élesszemű mestere a költő kibicsaklott fülét. Kell efféle rossz vers, hogy el tudjuk hinni: életének egyik felében a költő is éppen olyan csipp-csupp emberizink, mint a többi ezernyolcszázmillió, kik viszont mind ott dobbanunk a szívében, amikor nekiszilajodik az ihlet elmúlással és örökkévalósággal fűszeres gőzétől. A rossz versek kaján valószínűsége hangolja föl igazán a hétköznapi ember értelmét a tökéletes költemény kissé mindig hihetetlen szépségére.

A *Külvárosi éj* maroknyi lapjain adósunk marad *József Attila* még az árnyékával is ezeknek a — nevezzük — kecskerágóverseknek. Olyan kart zenget, amelyben a legegyszerűbb hangszer is legalább orgona. Ne lepődjék meg azután, ha még a szakmabeli sem hagyhatja szó nélkül: — Vakmerő költés, élesek a körvonalai, magasba nyúlnak és tőszomszédságnak hazudják a Himálaja havas csúcsait.

3.

Hiszen ha megelégednének ennyivel. De mit csináljon a szegény nagy költő, mikor a pórnépnél gyűlöletesebbek ama választott kevesek, akiknek Horatius, annyi egészen új és korszerű kortársnak is méltán mestere, különös szeretettel dalolt... amikor akadnak egészen kiváló költők, akik a *Külvárosi éj* verseit sem találják elég jónak, hanem eldobván tilinkójukat, fülsiketítő lelkesedéssel harsogtatják a bírálgatás botrányfújó fütyürűjét? Nincs kétségünk afelől, hogy nem a versekben van itt a hiba, sokkal inkább abban, hogy nincsen hiba bennük, sőt bosszantóan, neadjuramisten lealázóan sikerültek, szóval elnyomott lelki tartalom végzetesen áruló elszólását kell tudomásul vennünk a költőtárs, úgyismint jóbarát, kritikus kiruccanásában. Túlnagy figyelemre tehát nem lehet méltatni. Napirendre mégse szabad térni fölötte kutyafuttában. Mert disznóság, amikor költő árul el költőt. Másodszor mert éppen a bírálat forrásának komolysága miatt súlyos akadály pipiskedik szellemi életünk egyik kiváltságos eseményének gyors és

igazságos értékelése elé. Harmad- és fősorban mert a magyar irodalom összes hivatalos annyimint megélhetési alapul szolgáló dísztermeit kisajátítják a báván barkázó fűzfák, ha és amíg a költők egymás lombjáról tépázzák a virágot, bizonygatván keserű mérgesen, hogy a másik a kevésbbé jó költő.

Goethe és Schiller, Petőfi és Arany nem éppen így gyakorolták a barátságot.

József Attila meg sose szégyellje megnemírt verseit. Olyan szépet úgy se tud írni, hogy ne kerüljön egy-két agyar, amely kéjjel vagy hivatalból belemar. Előbb meg kell egy kicsit halnia, hogy háborítatlanul lehessen örökéletű.

Ez a költői természet rendje. Rusnya bizony, de nyilván így van jól, miután így van.

4.

A költőnek is van műhelye. Az ihlet egyszerre lendítő láz és emésztő hüssű latolgatás. Kalapács alatt hajlik az álom verssé.

Ugyan milyen a *József Attila* szellemi fölszerelése?

Gondolom, születésével ott csírázott már agyában, míg esztendők vívódásain meggyőződéssé nem sarjadzott az ismeret, hogy a költés alaki föladat, akárcsak a szépalkotás bármelyik más módja. A tartalom mindig egy, az a bizonyos örök emberi, mely a neandervölgyi kezdő káromkodása meg első ijedelme óta lényegében semmit se változott, úgyhogy a költő nem tehet egyebet, minthogy az ég iránt rezzenő földi lét alapdallamait, amelyek nemzedékről nemzedékre visszatérnek, átírja, természetesen alig a jelen, sokkal inkább a nyomdokait szaglászó emberöltők idegrendszerére. Költői nagyságot azzal kell mérni, hogy a kifejeződése mennyire sajátos, meddig eredeti. Százszázalékos magántulajdon nincs a költő szellemiségében, mert a költőt éppen arról lehet megismerni, hogy az emberiség egész elmúlt életéből pattan elő garabonciás garával. A forma hát a lényeg a költészetben, ha szabad természetes sarkigazságokat eképen megbukfenceztetni.

Lehet-e, hangzik most már a kérdés, a *Külvárosi éj* soraiból józsefattilai alakját ösmerni meg a versnek?

Igen. Nincs terem, hogy mintákkal bizonyítsuk, meg kell elégednem a tárgyi összegezéssel. Tessék!

Hacsak a teremtő hatalom érzetének megszállott föl-fölágaskodását is regényességnek nem vesszük, *József Attila* szellemi alkatában nyoma sincs az efélének. *Az ő fülének és az ő nyelvén a jelenségek éppen azáltal mondanak többet sajátmaguknál, hogy önmagukat mondják.* És így minden megmondhatót megmondanak!... A költő bizonyára tudja, hogy a „megmondható" itt egyetemes fogalom szemben a „megnevez-

hetetlen" erkölcsi határoltságával... *József Attila* magatörte csapás bazaltnál bátrabb büszkeségével hesseget el lantjáról minden legyecske érzelmességet. Rendszerint egyenest elbújik a tárgyak mögé s csupán egy-egy önfeledt pillanat révedő riadalmában suttog az én szárnyas szomorúságáról. Hanem ezek a pillanatok azután a legfölségesebb találkozásokat idézik emlékezetembe, melyekhez valaha is volt szerencsém költők után szimatoló kedvemben. *József Attila* szerkeszti verseit, majdnem mindahánya Eiffel kegyetlen körzőjét meg Leonardo vakmerő vonalait, valamint Michelangelo kupolákká zabolázott képzeletét veti papírra, tudja mindig, amit csinál, ám értelmének állandó készen- és jelenléte gondolatnyira se zavarja hevületének gyerekded tisztaságát. *Tárgyilag alanyi*, eszelik ki majd róla széptanárok. Előtte senkisem volt ilyen. Se magyarul, se idegenül. Talán Gautier fehér dúrban írt szimfóniái, vagy Leconte de Lisle gőgös alázattal csendülő szóremekei sejtetnek némileg atyafi szellemet...

5.

Megállok a jelzőinél és nem lehet észre nem vennem, hogy nagyrészüket pompás versekbe tudnák bontani s bontanák is azok az élen járó magyar költők, akiket együtt emleget a hír ővele, mint a magyar költészet népi újjászületésének új hármasát.

Feszültség dolgában egyőjük sem veheti föl a versenyt József Attila képalkotó képzeletével. Nyelvéről pedig illik tudni, hogy a szavak értelmi kisugárzását egyszerűen shakespeare-i körré tágította. *József Attila* szavai testhezálló ruhát szabnak a fogalom sejtelmesen villódzó bársonyából.

6.

Persze, hogy szocialista. Lehet más a koldus költő kétezer évvel az időszámítás kezdete után?

Körülbelül az első, kiben a tételes szocializmus elemi hatású költészetté ötvöződött.

A Nincsen apám, se anyám ösztönszerű tapogatózásait a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* görcsös botorkálásán keresztül végre fényes megérkezés jutalmazza a *Külvárosi éj*-ben.

Joggal vette címét erről a versről a kötet.

Mind a ketten már a történelemé s az irodalomtörténeté.

7.

Forgatom a kötetet.

Megsimogatom a kezét („Mondd, mit érlel..."), szürcsölöm üstökének üde hársszagát („Fák"), fölenged epém a mindenséget parányokba csomagoló báján („Ritkás erdő alatt"), elmosolyodom kamaszmímű dévajkodásán („Medvetánc"), kacagok szegénységszégyenítő fejedelmi huncutságától („Cipő"), csodálom értelmének korlátlan tornáját („Külvárosi éj"), megcsókolom a szívét („A hetedik").

8.

Milyen jó, hogy a költő teste költeményekké szakad! Milyen szerencse, hogy a költemény nem tér meg a költővel a porba! Milyen dicsőség, hogy a *Külvárosi éj*-t magyarul írta *József Attila*.

9.

Oszt még nem is mászta meg pályájának legtetejét.

Hetivásár. Hétfői Újság (Hódmezővásárhely) *Pákozdy Ferenc*
1933. jan. 2.

198. KIK ÍRTÁK A HALÁLBÜNTETÉS ELLENI RÖPIRATOT?

A büntetőtörvényszék *Méhes*-tanácsa néhány hónappal ezelőtt tűzött ki tárgyalást *Szimonidesz* Lajos nyugalmazott evangélikus lelkész, *Illés* Gyula biztosítási tisztviselő, *József* Attila és *Zsolt* Béla írók, valamint *Berényi* Róbert festő ügyében, akik ellen az ügyészség a *magyar állam és nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség* címén emelt vádat. A vád szerint ugyanis a vádlottak *„Dolgozó polgárok, munkások, gondolkodó emberek"* címen a statáriális kivégzések alkalmával röpiratot írtak, amelyben a rögtönítélő eljárást támadták helyenként egész bolsevista hangnemben. Az első tárgyaláson a védelem elfogultsági kifogást jelentett be a *Méhes*-tanács ellen azzal az indoklással, hogy *Töreky* Géza dr., a tanács elnöke, szabadságát megszakítva érkezett vissza annakidején a statáriális tárgyalásokra s úgy róla, mint *Méhes* Ignác dr. bíróról feltehető, hogy meggyőződéses hívei működésük alapján a halálbüntetésnek. A törvényszék az iratokat felküldte az

ítélőtáblára, amely azonban *elutasította a kifogást*. Ilyen előzmények után *szerdán* volt újabb tárgyalás az ügyben, amikor a vádlottak azzal védekeztek, hogy a szöveget nem ők írták, ők csak elvileg jelentették ki, hogy ellenségei a halálbüntetésnek. A vádlottak kihallgatása után a törvényszék *több tanú kihallgatását* látta szükségesnek, akiket megidézett a legközelebbi tárgyalásra, többek között a röpiratot előállító nyomda tulajdonosát is. A tárgyalás folytatását *Méhes* Ignác dr. tanácselnök *február 1-ére* tűzte ki.

Magyarság 1933. jan. 12.

199. ÍRÓK NEMZETGYALÁZÁSI PERE

Szerdán délelőtt a büntetőtörvényszék Méhes-tanácsa egy nemzetgyalázási perben tartott főtárgyalást. A vádlottak *Szimonidesz* Lajos ny. evangélikus lelkész, *Illés* Gyula biztosítási tisztviselő, *József* Attila és *Zsolt* Béla írók és *Berényi* Róbert festőművész, akik ellen azért emelt vádat a királyi ügyészség, mert július végén *„Dolgozó polgárok, munkások, gondolkodó emberek"* címmel egy röpiratot szerkesztettek. *Szimonidesz* Lajos tagadta bűnösségét s azt adta elő, hogy a röpirat szövegét ő annakidején átszövegezte, mert annak tartalma nem felelt meg a felfogásának. *Illés* Gyula kijelentette, hogy nem olvasta a röpiratot és csak stiláris módosítást eszközölt rajta. *József* Attila tagadta bűnösségét, csak konceptust küldött egy kávéházba, ahol összegyűltek a halálbüntetés ellen megszervezendő propaganda érdekében, amelyen ő nem vett részt. *Zsolt* Béla azt állította, hogy nem volt jelen a megbeszélésen és csak a rendőrségen látta először a röpiratot. Így annak tartalmához nem is járulhatott hozzá. Hasonlóképpen tagadta bűnösségét *Berényi* Róbert is. A védelem által kért bizonyítás kiegészítését a bíróság elrendelte és a tárgyalás folytatását február 1-re halasztotta.

Újság 1933. jan. 12.

200. ÚJ KÖNYVEKRŐL

A háború utáni magyar irodalomban új színt és különös értéket jelent a proletárköltészet. A hivatalos magyar irodalommal propaganda szelleménél fogva, hadilábon áll, éppen úgy, mint annakidején Ady Endre és a köréje csoportosult Nyugat-írógárda. Az új magyar szocialista költészetet mégsem lehet elhallgattatni, nem lehet vízbefoj-

tani, mert nagy művészi erők s ezenkívül szociális hatóerők is feszülnek benne. Persze nem értem ezt Keleti Sándor, vagy a tehetségtelen Ady-epigon *Győri Dezső* költészetére. A plakátköltészetre.

JÓZSEF ATTILA

Nemrégiben jelent meg Pesten *József Attilának* egy verseskönyve *„Külvárosi éj"* címen. Egészen új tartalmú tehetségnek a könyve ez. Világirodalmi szempontból ahhoz a költészethez tartozik, melyet legvilágosabban az orosz Majakovszkijnál ismerhetünk meg, aki annakidején verseit kizárólag a kollektív érdekek szolgálatában írta. Így himnuszokat szerzett a magánpálinkafőzdék ellen, ódákat költött a szappan hasznosságáról és balladákat az utcaseprésről.

Ezt sem mondhatjuk rá József Attilára. Tény, hogy költészetének célja a kollektív ideál, a szocializmus. De az eszme a legmélyebb művészi átélés után pattan ki verssé. A munkásosztály széles tömegei, *különösen a lerongyolódott kisparaszt-tömegek szólalnak meg verseiben.* Igyekszik levetkőzni a költészet hagyományos romantikáját, amiről azt hitte az ember, hogy enélkül nem is létezik költészet. És — íme, — József Attila bizonyságot tett, hogy van. Reálizmus és mégis művészet. Mégis tud tömeget feloldani végtelen hullámú művészete. Ady után talán ez az új hang a magyar lyrában. Új hang, a sötét munkássorsok hangja szegény munkásleányok álmainak sápadt, mégis forradalmi erejű vetülete. Azonban még van benne egy kis romantika, a szentimentális hangú költészetnek romantikus holdvilága néhol előcsillan a *„Külvárosi éj"* soraiban. De reális életet látunk ennél a romantikus fénynél.

Brassói Lapok 1933. jan. 15. *Kovács György*

201. HÁROM FIATAL ÍRÓNK ÍGY LÁTJA AZ ÉLETET

Nem divat az irodalom és nem divat a művészet, aminthogy semmisem divatos ma, ami „felesleges" és „nélkülözhető". Minden, ami túl van a mindennapi betevő falaton, meleg gúnyán, lakáson, egy kis fűtőanyagon, kiesik érdeklődési körünkből is, mert hisz a legelemibb, nélkülözhetetlen életszükségletek megszerzése is a legidegfeszítőbb küzdelmet jelenti. És mégis, mindennek ellenére, ezek közé a *nélkülözhetetlen életszükségletek* közé tolul a művészet, az irodalom is, mert kell, mert szükség van rá, mert nélküle kenyér, ruha, cipő, lakás, tüzelő, miegyéb bőségében is elviselhetetlen lenne az élet. Ez adta az impulzust munkatársunknak arra, hogy beszámoljon a *Magyar Közélet* olvasóinak,

hogyan él, mit csinál, milyen problémákat lát az író ma, anno 1933 Magyarországon. Állásfoglalásuk érdekes és jellemző tükrét adja korunk szellemi és társadalmi viszonyainak. [...]

József Attila

még ágyban fogad, noha már délre jár az idő.

— Ne haragudj, de így melegebb van, — magyarázza.

Elmondom, mi járatban vagyok.

— Mit mondjak az életemről? Kezdjük talán ott, amit már megírtam *Örökélet* c. versemben:

Nemzett József Áron,
szappanfőző, aki már
a Nagy óceánon
szagos füveket kaszál.

Megszült Pöcze Borcsa,
kit megettek a fenék,
gyomrát, hasát sorba
százláb suroló kefék.

1905-ben születtem Pesten, de most már nem vagyok benne egészen biztos, mert a lapokban nagy érdeklődéssel olvastam, hogy 1903-ban születtem Törökszentmiklóson, azután meg, hogy Erdélyből származtam fel, és más hasonlókat. Öt elemit jártam, három polgárit, Makóra kerültem gimnáziumba, voltam egyetemi hallgató Szegeden, Bécsben, Párizsban és Budapesten. Közben voltam kövezőmunkás, kenyeres fiú az Emke-kávéházban, banktisztviselő, könyvügynök, hajósinas az Atlantica Trust dunahajózási osztályán, dolgoztam a Viharon, a Törökön és a Tatáron.

— És most miből élsz?

— Az új könyvemből, a *Külvárosi Éjből*. Valamikor tanár akartam lenni, de *Horger Antal*, a szegedi egyetem magyar nyelvésze kijelentette, hogy amíg ő él, nem lesz belőlem tanár, mert aki ilyen verseket ír, arra nem lehet bízni a jövő generáció nevelését. Ugyanarról a versről mondta ezt, melyről *Ignotus* a következőket írta a *Nyugatba:* „...szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dünnyögöm és mormolgatom..." „...gyönyörű szép, és ez a vers nem lenne és lehetett volna meg, ha előtte nincs népdal és expresszió, verses vers és szóval mondó vers."

— Mit vársz a jövőtől?

— Semmit. Ez nem pesszimizmus...

— Csak a viszonyok objektív mérlegelése?

— Úgy van. Tavasszal egyébként kiadok egy 15—20 íves gyűjteményes kötetet.

— Valahányszor eddig kiosztották a Baumgarten-díjat, eddig mindig emlegettek a lapok...

— Jövőre se fogom megkapni.

— Miért?

Erre nem felel. [...]

Magyar Közélet 1933. jan. 16.

202. MAGYAR KÖLTŐ 1933-BAN

A magyar költő felállt a vádlottak padján, ahová az a kompromittáló vád ültette, hogy tiltakozott két emberélet hatósági kioltása ellen. Tisztelettudóan megállt a büntetőtanács elnöke előtt és csendesen válaszolt a feladott kérdésekre.

— Mennyi a havi jövedelme? — érdeklődött az elnök.

— Nyolcvan pengő — felelt a költő, és nem túlzott.

— A rendőrség előtt tett vallomásában azt mondta, hogy havi jövedelme százötven pengő.

— Azóta változás állott be jövedelmemben. Most nyolcvan pengőt keresek havonta — mondta a költő, és az elnök ezután más témára tért át.

Valóban nyolcvan pengőt keres havonta a magyar költő, aki több költőtársával együtt ült a vádlottak padján. A legértékesebb fiatal magyar költők közé tartozik, új tartalmak új hangokon szólalnak meg verseiben, maradandó értékeket termel a magyar irodalomnak. Versei erőben és finomságokban gazdagok. Magánélete inkább egyszerűnek mondható, ami érthető is, jövedelmére való tekintettel. Túlzott fényűzésre nem igen telik neki, könyveket ritkán vásárolhat, de azért élete nem ment minden luxustól. Hír szerint a téli idényben egyszer-kétszer hetenként befűt a lakásában. Munkának szentelt élete harmonikus egyoldalúságát ritkán zavarják meg külső események. Csak néha állnak be kisebb változások életében, mint például jövedelmének módosulása százötvenről nyolcvan pengőre. Más magyar költők is élnek így. Egyesek jövedelmét talán még szűkebb keretek közé szorította a világgazdasági válság, mely hazánkban is érezteti hatását. Általában mindenütt rosszak a viszonyok, Amerikában már csak hetvenöt milliomos van, szegény Ford kénytelen leépíteni, magyar grófok kénytelenek leállítani versenyautóikat. Mindenesetre már túl vagyunk a mélyponton és remélhető, hogy a magyar költő havi keresete rövidesen nyolcvanhatpengőharmincfillérre emelkedik.

Addig a magyar költő csendben él és költ. Szépen beosztja a nyolcvan pengőt, és időnként leül a vádlottak padjára. Mit is tehetne egyebet? Nehéz időket élünk, kéremszépen, mindenkinek áldozatokat kell hoznia kéremszépen, redukálni kell az igényeket kéremszépen. Százötven pengő mínusz hetven pengő, egyszer egy rendőrségi kihallgatás, egyszer egy kis főtárgyalás, közbe-közbe egy-egy kis remekmű — mit akar még a magyar költő? Húzza meg magát, üljön szerényen az íróasztal mellett és a vádlottak padján, és feleljen tiszteletteljesen az elnök kérdéseire.

A Toll 1933. jan. 31. *Bálint György*

203. KÜLVÁROSI ÉJ

József Attila új költeményei

I.

Az érdeklődés, mellyel József Attilát pályáján kísérem, hevességben, megvallom, majdnem embertelen. Légtornászt figyel a barátja így: hüledezve, szorongva, imitt-amott halk rosszallással csóválva a fejét. (Ez a fejcsóválás merőben karitatív s megértő irigységgel vegyes.)

Akrobatának: születik az ember. Az akrobataság — a bölcsejükből kilopott csecsemőktől eltekintve — családi örökség, egy megjelölt emberfajta magával hozott testi furfangja, eredendő vagánytudomány, melynek társadalmi minősítése, az évezredes gyakorlat ellenére, meglehetősen tisztázatlan. Hatványozott sportteljesítménynek tekintsük-e, vagy aminek körvonalai, mint már az embersport szerényebb mutatványai is, elénk varázsolják, sajátos artisztikumnak? Milyen szándék rejlik mögötte, milyen szükségletnek felel meg abban, aki csinálja? A testi ügyesség határkísértése párosul-e itt az önmagába szerelmes test exhibicionizmusával? S mi az a lelki szükséglet, amelyet bennünk elégít ki az akrobataságnak emberemlékezetes s úgyszólván kasztszerű gyakorlata?

II.

Az akrobataság kívülről nézve: harmonikus, sőt graciőz mozdulatok kivitele igen megnehezített körülmények között. A nehézségek leküzdésének szempontjából nem közömbös ugyan, hogy az akrobata késeket kapkod, gyűrűn forog, vagy mázsás súlyokat emel-e: de végső

törekvése minden változatban ugyanaz: játékká stilizálni a nehézségekkel való viaskodást, vibráló villanásokká anyagtalanítani az anyagot. S körülbelül ez az, amire József Attila költészete törekszik.

Ha azt mondom, törekszik, igazságtalan vagyok. Inkább kényszerül. A nehézségekkel való viaskodásnak akrobáciája hitvallás nála s kényszercselekedet. Akár tájat, akár történést idéz inspirációja, a lírai szín mágikus mezőnnyé változik, melynek minden egyes elemét ellenállhatatlanul vonzza az az egészen költőietlen iromba világítótest, mely költészete felett lobog, fényeket és árnyakat vetve s melynek neve: a marxi társadalomfilozófia.

III.

Fogalmazhatom a problémát így is: „A társadalmi harcok közepette mindenkinek állást kell foglalni, aki társadalmi tevékenységet fejt ki s nekem, aki vox coelestával, tiszta, félreismerhetetlen csengésű s tévedhetetlen hatású hanggal rendelkezem, még inkább, mint másnak."

Lelkiismeretbeli kérdés tehát s annál tiszteletreméltóbb, mivel ez a hang nyílt pártköltészetre, agresszív szatírára, dogmatikus retorikára teljesen alkalmatlan, annyira aranycsengésű, annyira nemes. De innen az a felszisszentő érzés, melyet hang és tartalom visszássága vált ki ott, ahol már az intonáció elhibázott, s ahol az énekhang, a lélegzetvétel ritmusa ellenkezik a tartalommal.

A hang és tartalom gyakori összeférhetetlensége tagadhatatlanul tehertétele József Attila poézisének. De az ihlet igazán mélyről jövő pillanataiban a zeneiség irgalmat gyakorol az értelem felett. Minden József Attila vers a zeneiség és az intellektualitás erőpróbája, melyben, hol az előbbi győz, a vers magára meríti az eszmét, mely energiáját nem veszíti el, hanem megosztja a szóelemek között. Ez a sorok közt feszülő elektrikus töltés teszi félelmetesekké, szinte robbanásig sűrűkké látszólag politikamentes csendéleteit.

Mindamellett igaz: néha tova kell siklanunk a szöveg felett, hogy ne halljuk csak a zenét. Másutt az értelem veszti el magát valami értelemtúlian szép muzsika hullámaiban. Megint másutt — legtökéletesebb dalaiban — a zene egyenesen ellentmond a szövegnek. Itt arra a csodálatos tökélyű versére gondolok, melyben meg tudta szólaltatni a jussából kitudott fiatalság minden hetvenkedését, halálromantikáját, hogy a világ és istenkáromláson túl is törhetetlen életkedv törjön ki a versből, amit a szöveg ellenére a hangzók és mássalhangzók édes ereje, a ritmus muzsikál, hitet el, amit nem a vers, hanem zeneisége szuggerál.

IV.

A Külvárosi éj új verseiben ez a muzikalitás lehozta a mennyezetről, magába szívta, magához hasonította a marxi világítótestet és annak igazsága most az inspiráció belsejéből hevít, bizonyít. Az új versek túlnyomó többsége tisztaszólamú, biztos ívelésű, zárt áramú. Ilyen sorokban, mint *„Lebeg a hosszú szél lebontva, — késő, szép délután ez, késő — fodraiból a levelet — fésüli zümmögő fésű."*, maga az alkony muzsikál valami ritkás erdő alatt. Más verssé teregetett tájat szinte testi mélységből világít be egy-egy kicsapó indulatjelző. Alvajáró biztonsággal építi fel merőben érzelmi elemekből ebben a kötetében is József Attila azokat az elvarázsolt falvakat, melyekben mézesbáb külsejű aggastyánok és nénék dünnyögik a parasztdal egyszerű ritmusaiban a kiközösítettség mélységesen megható panaszait. A kötet új színe az az egészséges kamaszhumor, amely a Medvetánc, a Kanász, a Cipő strófáiból csendül ki. A Medáliákat talán csak én szeretem —, de ha igazságos akarok lenni, el kell ismernem, hogy ez a kis füzet sokkal érettebb, férfiasabb és erőteljesebb, mint a Nincsen apám se anyám számomra igen kedves kötete.

A Toll 1933. jan. 31. *Németh Andor*

204. JÓZSEF ATTILA: KÜLVÁROSI ÉJ

(Újabb költeményeiből. A szerző kiadása Budapest. 1932. 32 oldal)

József Attila, a proletariátus Petőfije, néhány új versével ajándékozta meg a magyar irodalmat. Forrók, lángolók, mélybe markolók ezek is, mint minden írása és ízesek, mint a majdnem érett, keményhúsú gyümölcs, amelyben még nem terjeng túl az erjedő cukor édessége. Mint mindig, most is a szociális problémák ihletik meg és annyira ebben a gondolatkörben él, hogy hasonlatait — pompás, meglepően új — hasonlatait is innét veszi. Soha senki sem beszélt talán még ilyen képekben az éjszakáról, mint ő, aki azt mondja:

Nedves, tapadós szeled mása,
szennyes lepedők lobogása,
óh éj!
Csüngsz az egen, mint kötelen
foszló perkál s az életen
a bú, óh éj!

Szegények éje! Légy szenem,
füstölögj itt a szívemen,
olvaszd ki bennem a vasat,
álló üllőt, mely nem hasad,
kalapácsot, mely cikkan pengve,
— sikló pengét a győzelemre,
óh éj!

József Attila oeuvrejébe méltón illeszkedik ez az új verskötet.

Literatura 1933. jan.

205. MAGYAR LÍRA 1932-BEN

[...] Folytathatnám a seregszemlét. Egy országban, ahol a tehetségek munkanélkülisége még ijesztőbb, mint a munkásoké, a költők szabad csapatjába verődnek, akiket a tétlenség meg nem esz. Az első sorokat bemutattuk, mielőtt elbúcsúznánk, nyúljunk a sorok közé s mint riporterek szokták, kémleljük ki a sereg hangulatát. Négy kötetet mutatok be, melyek egy-két héten belül kerültek kezembe s úgy hiszem jó „szellemtörténeti" hátteret rajzolnak e lírai arcélek mögé.

[...] Másféle, de ép ilyen szimptomatikus magatartást mutat be József Attila Külvárosi éj című versfüzete. Négy hét előtt egy erdélyi folyóirat mint a proletáriátus nagy költőjét méltatta József Attilát; a párt „esztétaideológjai" őt tartják a fiatalok közt a legtöbbre. Meglepett a dolog. A proletáriátus költője? Néhány éve bíráltam egy könyvét, akkor azt gondoltam: Íme egy sokoldalú, gyökértelen fiatalember, aki nem tudja, mire tegye fel az életét, minden téren eljuthat a közepesig, de hogy mire teszi fel magát, az az esze választásától fog függni, nem természete kényszerétől. Túlérett kultúrák csodagyermeke, aki minél öregebb, annál kevésbé csodálatos. Nem szeretem olyan kényes portékára, mint a költő, az osztály durva bélyegzőjét ütni, de ez csakugyan az a költő, akire a szociálisták azt mondják: a polgári társadalom bomlásterméke. Így vélekedtem József Attiláról, s íme mint a proletáriátus nagy költőjét látom viszont. A tizenhét vers tanulságát így lehetne pontokba szedni: 1. József Attila ott a legfrissebb, ahol tréfál: a Kanász, a Medvetánc furcsa, modorosan groteszk, jókedvű versek. A költő cipőjéről szóló versben is forr némi kamaszos murci humor, míg A hetedik „A száraz tónak nedves partján" féle népi vadmondások irányában siklik ki. 2. Apró, szaggatott, mesterkélt részletekből bizarr csendéleteket állít össze. „Magas muharban hasán horkol odvas dorong, a végén gomba. Nézi, telikeblű öreg hordó, puha moha, meg zsíros donga". Szereti az apró vonásokat, népdal-szerű formák ürügye alatt

csípős tőmondatokból rak össze képeket, hol a rokokó művészekre, hol az expresszionista kiállítások tréfálóira emlékeztet. „Kijöttem, hogy erőm összeszedje mint a néni a gallyat, a bánat": legszebb soraiban is van valami kicsinyes öntetszelgés. 3. Verseibe jókor, rosszkor belekerül a proletár; az erdő elvtárs-erdő, a levelek, mint röpcédulák zörögnek. Gúnyos, torzító realizmusa s részvéte hol ütik egymást, hol a nyomorúság rokonszenves öngúnyában találkoznak. Hideg ember, akinek nem is árt szeretet és összetartás fegyelme. Forradalmárnak inkább Catilina, de a föltett élet, a kimondott szó lassan talán elmélyítik. Van egy szép verse (Mondd mit ér annak[!]), amely megérdemelné, hogy a magyar szegények újsága, ha volna ilyen, vezető helyen hozza.

Tanú 1933. jan. *Németh László*

206. A HALÁLBÜNTETÉS ELLENI RÖPIRAT

Ismeretes, hogy a törvényszék Méhes-tanácsa már többízben tárgyalta azt a pört, amelyet a halálbüntetés ellen kiadott röpirat miatt indítottak Szimonidesz Lajos evangélikus pap, Zsolt Béla, Illyés Gyula és József Attila ismert írók és költők, valamint Berény Róbert festőművész ellen. Az ügyészség a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség címén emelt ellenük vádat, mert a röpiratban követelték a rögtönítélő eljárás megszüntetését. A szerdai folytatólagos tárgyaláson két tanút hallgattak ki a röpirat kiadásának körülményeire vonatkozóan, majd a tárgyalást megint elnapolták.

Népszava 1933. febr. 16.

207. „FELHÍGÍTOTT ADY"

Az egyik szegedi társaságban, amely a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma nevet viseli, előadást tartott egy Glatter (Radnóti) Miklós nevű fiatalember, foglalkozására nézve bölcsészhallgató. Az előadás címe: „Új magyar költészet és irodalmi problémák" volt. A Kollégium kommünikéje szerint az előadó „áttekinthető és világos képet adott az új magyar költőkről és ezeknek törekvéseiről".

Hogy ez a világos kép mit jelent, arról most itt nincs helyünk bővebben szólni. Hogy az egész előadásban milyen különös, jellegzetes mentalitás, milyen furcsa gondolkodás és szélsőbaloldali beállítottság vonul végig, arról helyszűke miatt szintén nincs módunkban nyilatkozni. Egy momentum mégis arra kényszerít, hogy foglalkozzunk néhány szóban ezzel az előadással.

Az új magyar költőkről beszélt az előadó. József Attiláról, s még néhányról. *Mécs Lászlóról azonban, mint új magyar költőről, nem emlékezett.* Meg is mondotta, miért. Mert a költőket legtöbb esetben nem a tehetségük szerint ítéli meg a közösség, hanem ettől függetlenül a hozzá közel álló körök felkapják és népszerűsítik. Szerinte Mécs Lászlóval is ugyanígy állunk. Néki ugyanis nincs számottevő jelentősége az új magyar lírában. Nem más ő, mint felhígított Ady Endre.

Ezzel be is fejeződött Mécs László méltatása.

Felhígított Ady.

Pedig milyen más ő, mint Ady Endre! Két külön világ, két külön gondolkodás, két külön költészet. Vajjon mikor érintette Ady Endre azokat a mélységeket, amiket Mécs néhány szóval olyan megdöbbentően tárt fel az olvasó előtt? S vajjon nem vitt-e új színeket Mécs nemcsak a tartalomba, de a formába, a verstechnikába is? Mennyi új dallam cseng a fülünkbe, mennyi új ritmus ragad meg bennünket, mennyi új érzés lángol fel lelkünkben, amikor Mécset olvassuk!?

Egy rövidke hírlapi cikk méltatlan volna arra, hogy erre a sok kérdésre választ adjon. De annyit leszögezünk, hogy nagy vakmerőség kell ahhoz, hogy Mécs Lászlóról valaki az irodalom nevében így beszéljen.

S még egy szomorú momentum. Az előadást hosszas vita követte. Sokan felszólaltak. S nem akadt, aki a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában a Mécs László elleni támadást visszautasította volna... Furcsa, nagyon furcsa...

Szegedi Új Nemzedék 1933. febr. 22.

208. ÍTÉLET A STATÁRIUM-ELLENES RÖPIRAT ÜGYÉBEN

A büntetőtörvényszék Méhes-tanácsa ma folytatta annak az érdekes nemzetgyalázási pernek tárgyalását, melynek vádlottjai *Szimonidesz* Lajos nyug. evangélikus lelkész, *Zsolt* Béla, *Illyés* Gyula és *József* Attila írók, valamint *Berény* Róbert festőművész voltak.

Ellenük az ügyészség sajtó útján elkövetett, *a magyar állam és nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség* címén adott ki vádiratot, mert a múlt év júliusában *„Dolgozó polgárok, munkások, gondolkodó emberek"* címen röpiratot szerkesztettek és adtak ki. A röpiratban propagandát kezdeményeztek *a rögtönítélő eljárás megszüntetése érdekében.* Több ízben tartott tárgyalás után ma a bíróság *Szőke* Sándor dr. ügyvédet hallgatta ki tanúként, aki vallotta, hogy látta egy alkalommal, amikor Szimonidesz a röpirat kéziratába *belejavított.* A perbeszéd elhangzása után a

bíróság meghozta az ítéletet és bűnösnek mondotta ki *Szimonidesz* Lajos ny. evangélikus lelkészt nemzetgyalázásban és ezért *500 pengő pénzbüntetésre ítélte. A többi vádlottat az ellenük emelt vád alól fölmentette* a törvényszék. Az ítélet jogerős.

Esti Kurir 1933. febr. 23.

209. SZIMONIDESZ LAJOST ELÍTÉLTÉK AZ ÍRÓK NEMZETGYALÁZÁSI PÖRÉBEN

A büntetőtörvényszék *Méhes*-tanácsa szerdán folytatta annak a nemzetgyalázási pörnek a tárgyalását, amelynek vádlottjai *Szimonidesz* Lajos nyugalmazott evangélikus lelkész, *Zsolt* Béla, *Illyés* Gyula, *József* Attila írók, valamint *Berényi* Róbert festő voltak. A vád szerint „Dolgozó polgárok! Munkások! Gondolkozó emberek!" címen a vádlottak röpiratot szerkesztettek a statáriumellenes propaganda céljára s abban a magyar állam és nemzet megbecsülése ellen irányuló vétséget kimerítő módon foglaltak állást. Több folytatólagos tárgyalás után szerdán *Szőke* Sándor dr. ügyvéd tett tanúvallomást, aki elmondotta, hogy látta egy alkalommal, amikor *Szimonidesz* belejavított a röpirat kéziratába. A pörbeszédek elhangzása után *Méhes* tanácselnök kihirdette a törvényszék ítéletét, amelyben bűnösnek mondotta ki *Szimonidesz* Lajost és 500 pengő pénzbüntetésre ítélte, míg a többi vádlottat bizonyítékok hiányában felmentette az ellenük emelt vád alól. Az ítélet ellen fellebbeztek.

Magyarság 1933. febr. 23.

210. CSAK SZIMONIDESZ LAJOS LELKÉSZT ÍTÉLTÉK EL NEMZETRÁGALMAZÁSÉRT PÉNZBÜNTETÉSRE

Az ügyészség nemzetrágalmazás címén vádat emelt Szimonidesz Lajos evangélikus lelkész, Zsolt Béla, Illyés Gyula és József Attila írók, valamint Berény Róbert festőművész ellen, mert a vád szerint „Dolgozó polgárok, munkások, gondolkozó emberek" címmel röpiratot szerkesztettek, ebben a röpiratban propagandát kezdeményeztek a rögtönítélő bíráskodás ellen és többek között azt írták, hogy Magyarországon halálbüntetik az éhséget. Több tárgyalást tartott a büntetőtörvényszék Méhes-tanácsa ebben az ügyben. Tanúkat hallgattak ki, majd szerdán folytatták a tárgyalást. Szőke Sándor dr. ügyvéd tanúvallomásában elmondotta, hogy a Seemann-kávéházban látta, amikor Szimonidesz

Lajos egy szakaszt írt be a szövegbe. Czobor Miklós dr. ügyészségi alelnök mondotta el vádbeszédét, amelyben a vádlottak megbüntetését kérte. Hangoztatta, hogy bizonyítottnak látja valamennyi vádlottal szemben a vádat. Vámbéry Rusztem dr. ügyvéd, Szimonidesz védője, majd Rubin László dr. Illyés Gyula védője védence felmentését kérte. A többi vádlott védői azt hangoztatták, hogy nincs bizonyíték arra, hogy védenceik a röpirat megfogalmazásában résztvettek és ők is felmentő ítéletet kértek.

A törvényszék ítélete szerint *Szimonidesz Lajos bűnös a nemzetrágalmazás vétségében és ezért ötszáz pengő pénzbüntetésre ítéli.* A többi vádlottat a törvényszék bizonyíték hiányában felmenti. Az ítélet ellen az ügyészség fellebbezést jelentett be, de fellebbezett Szimonidesz Lajos és védője is.

Újság 1933. febr. 23.

211. „FELHÍGÍTOTT ADY"

(A következő cikk közlésére kértek fel bennünket:)

A Szegedi Új Nemzedék keddi számában egy cikk „Felhígított Ady" címmel szól hozzá a Művészeti Kollégium vasárnapi vitaestjéhez. Úgy tetszik, a cikkíró nem hallgatta figyelemmel az előadást és az azt követő vitát, mert ellenkező esetben hallania kellett volna, hogy az előadó az egész új magyar lírát mutatta be és bírálta. Az előadás minden tendencia nélkül az objektív irodalomtörténeti kutatás módszerével csoportosította és értékelte az új magyat líra jellegzetes irányait. Részletesen szólt az új katolikus renaissance költőjének, Sárközi Györgynek és az ugyanebben az irányban haladó Szabó Lőrinc költészetéről. Legelőször is bennük mutatta ki a közösségi gondolatnak előtérbe nyomulását, és ezt a szempontot tartotta előadásában az új magyar líra egésze jellemző jegyének. Ezt a vonást mutatta ki Radnóti Kassák Lajostól és Füst Milántól kiindulva a fiatal nyugatosok költészetében is: Illyés Gyulánál, Erdélyi Józsefnél, Déri Tibornál, Simon Andornál, majd József Attila költészetében. Az új magyar irodalom ismerője előtt már ebből a csoportosításból is világosan látható, hogy Mécs Lászlóval szinte csak mint egyik kiindulási ponttal foglalkozhatott. Ezt meg is tette, amikor a Sík Sándor és Ady Endre hatása alatt induló Mécs László költészetében a világnézeti líra egyik első jelentkezését állapította meg. Mécs Lászlóval szemben kifejezetten esztétikai: formai alapon emelt kifogást, értékét ugyanakkor organikus katholicizmusában jelölte meg.

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

*

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma nyilatkozatát annál is inkább szívesen tesszük közzé, mert az előző cikkünk lényegét egyáltalában nem érinti. Nem cáfolja azt, hogy az előadó *Glatter* (Radnóti) Miklós „Felhígított Ady" epitethon ornanssal tüntette ki Mécs Lászlót.

Egyébként az Audiatur et altera pars elve alapján cikkírónk az alábbi megjegyzéseket fűzte a nyilatkozathoz.

— Az előadást fokozott figyelemmel hallgattuk, azonban mégsem tapasztaltuk azt, hogy az egész új magyar lírát ismertette volna az előadó. Hogy az előadás mennyiben volt objektív, azt maga a Kollégium, ahol az előadás elhangzott és amelynek tagjai, amint a nyilatkozatból is látszik, azonosítják magukat az előadóval, nincs hivatva megállapítani. Azt csak az előadótól és társaitól távolálló, külső személy állapíthatja meg. Mi pedig megállapítottuk, hogy egyáltalán nem volt objektív. A nyilatkozat szerint, az előadó mint kiindulási ponttal foglalkozott Mécs Lászlóval. Ha foglalkozott volna, bizonyára nem állítanánk az ellenkezőjét. Sőt kijelentette, hogy nincsen jelentősége, tehát nem foglalkozik vele, éppen mert „Felhígított Ady".

— Így a nyilatkozatnak különösebb jelentősége nincs is, s éppen mivel állításainkat nem cáfolja, azokat teljes egészében fenntartjuk.

Szegedi Új Nemzedék 1933. febr. 24.

212. ÚJ NÉPIESSÉG?

Nehéz feladat kortársaink szellemi színképét kielemezni, generációs arcukat elénk eleveníteni szorosan megszabott anyag, két nem egészen ezzel a rendeltetéssel készült anthológia alapján.[1] Az erre vállalkozó merészségnek csak az jöhet segítségére, hogy maga is ebből a nemzedékből vétetett, magát ezzel egynek, azonosnak érzi.

A vegyes értékű és válogatású köteteket, amelyeket kétségtelenül összeállítóinak nemes, önzetlen gesztusa hozott létre, ki is forgathatná jobb reménységgel és örömmel, mint e költők kortársa? S ezek az érzések nemcsak szubjektíve indokoltak, mert ha van is e kötetekben sok „középszer", szürkeség, másolt epigonság, van jó üzenet, örvendetes híradás és bizonyság is. Bizonysága annak, hogyha a benne szereplők nem is „új klasszikusok", mert némi erőfeszítéssel éppúgy kielemezhető

[1] Új Anthológia. Fiatal költők 100 legszebb verse. Összeállította: Babits Mihály. Nyugat kiadás, 1932. — Mai Dekameron. Az új írók. Szerkesztette: Móricz Zsigmond. Nyugat kiadás, 1932.

a romantika is belőlük, de jobbjaik a magyar föld mély üzenetét hozzák és hordozzák.

Az Ady-nemzedéknek annakidején az egyoldalú „nyugatiságot" vetették szemére. Ez ellen a nemzedék ellen is kovácsolják már a hamisan értelmezett „új népiesség", a keleti gyökérhez ragaszkodó autochton magyarság, a rög- és parasztihlet s ha kell „a forradalmi szándékok" vádját. Oly vádakat, melyeket el nem torzított alakjukban vállal is e nemzedék. Ugyanazok teszik ezt, akik annakidején Ady nemzedékét sem tudták igazán megérteni. S ha azzal szemben, aki leírta e sorokat: „Nyugat ellen Nyugatot hozz" igaztalan voltak, miért lennének az utána következőkkel igazságosabbak?

[...] A fejlődés, mint közös alapból, Ady költészetéből folytatódik, kétségtelen azonban, hogy a legújabb magyar irodalomban, a magyar líra és regény legjobbjait véve tekintetbe (Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila, Győry Dezső — Tamási Áron, Nyirő József), egy újrakezdés áll előttünk. Olyan új jelenség, mely Ady sokszor felejtett népi arcán túl új vonásokat hoz, kiteljesíti a magyar humusz új mithológiáját, a faj, föld és történelem híradását valami sajátos „új népiességben." S ez a népiesség valóban nem fitogtatott demokratasság, nem merő romantika — az is van benne —, nem színvonalejtés, de nem is divatos naivkodás. Ez a népiesség, mintegy az elvetélt társadalmi fejlődésnek megfelelően — ki tudná maradéktalanul fölfejteni, hogy a társadalmi átalakulás titokzatos folyamatában miként haladnak egymás mellett egy formális-művészi és egy szellemi-szociológiai processzus — megismétli a reformkor népiességét. A reformokban a nép és nemzet egy volt, vagy legalább is egynek indult, de ennek a nagyszerű fejlődésnek kezdeteit sok mással együtt eltemette a kegyetlen sors és ez az igazi népiesség elvetélt. Ami 67 utánra átszakadt, — Aranyt kivéve — ez a sujtásos álnépiesség, melyet „népies-nemzeti" elnevezés alatt dajkált föl egy epigon korszak, csak kihívta a jobbak ellenzését és elszakadását. Ezzel fordult szembe már az Ady-generáció egy része is.

Nagyjából így érez és gondolkodik ez a nemzedék és ezt az elvetélt folyamatot, megkésett fejlődést újrázza meg néha szinte a reformkori népiességgel kísértetiesen azonos hangon. Éppen azért egyik legjellemzőbb vonása a társadalompolitikai ihletés. Nem egy közülök elmondhatná Eötvössel: „Kit nem hevít korának érzeménye — Szakítsa ketté lantja húrjait..." Petőfi szavai, aki könnyelmű lantpengetőnek szidalmazta azt, ki csak saját fájdalmát-örömét akarja eldalolni (A XIX. század költőihez), visszhangoznak bennük egy évszázad távolán át. Valóban ez a nemzedék a költői szót tettnek érzi és ha másként cselekednék, hivatását „kedves játékká aljasult"-nak tartaná. Nem véletlen az sem, hogy míg az epigon népies nemzetiek többnyire rendületlen konzervatív-liberálisok voltak, ez a nemzedék folyton

azokra a szavakra emlékezik, amelyek egykor Aranyhoz íródtak, hogy ha a nép majd uralkodni fog az irodalomban, közel van ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék...

Bizonyára nem mesterkélt rousseau-i Retournons à la nature ez, — hiszen többségükben távol is állanak az aufklärista liberális világképtől, vagy akár a visszaliberalizálódás belső lelki folyamatától is — hanem ellenkezőleg a magyar rög, a magyar falu lelkének rááradása az egyetemes magyar életre. Frissítő, erősítő, megújhodást hozó, ha kell számonkérő és visszakövetelő szóval. Bizonyos hogy ez a nemzedék még európaivá is csak a magyar rögön fölmagasodva akar válni és ezért talán az európai kultúra és magyarság nagy korszakonként megújuló szintézisét, amelyet a reformkor nemzedéke után újra az előttünk járt generáció jobbjai teremtettek meg, nem fogja megismételhetni.

Ezekután az előlegezett sorok után próbáljuk meg szemléletünket most már az előttünk fekvő két könyvnek mintegy próbakövén megmérni.

A lírai anthológiát Babits Mihály előszava vezeti be. Az előttünk járt generáció e poeta doctusa, aki erős intellektualizmusában és individualizmusában szinte alig vélt fogékonyságot tanúsít a spontán, egyszerű, ősi, mély ösztöniség és kollektívum e kizengése iránt, maga állapítja meg, hogy „a raj zömének alig van köze hozzánk, idősebb kortársakhoz s még akik legtöbbet tanultak mitőlünk, azoknak szavában is más már a hangsúly, ősibb vagy újabb, egyszerűbb és szerényebb".

Véleményünk szerint azonban már erősen vitatható megállapítás, hogy „ezek az új költők... messze vannak attól, hogy kollektív és politikai érzelmeket énekeljenek". Ezeknél a soroknál valahogy úgy nézünk fel a költőre, mint fiatal német romantikusok, Schlegelék nézhették a weimari Goethe-pose-t, a tiszta formák fényes honában, a reine Menschlichkeit, az Iphigenie auf Tauris légkörében élőt, akinek egy idegszála sem rezdült az ő fájdalmaikra és aki talán nem is akarja észrevenni egészen, hogy körülötte egy más nemzedék nő fel, amely a művészi teljesítmény tiszteletével szívében, fájdalmasan szakad el még a Wilhelm Meister-től is. Valóban a fiktív „esztétikai heroizmus" bűvköréből kilépett már annak fiatal hirdetője is és — ezt lehet sajnálni, vagy örülni rajta, a tény nem változik — nemzedékünkben már alig akad, aki Juhász Gyulával elmondaná: „Oh elefántcsonttorony, művészet — Fehér tornyod felém ragyog, — Ha kitagad, kiver az élet — Mégis boldog rabod vagyok, — Oh elefántcsonttorony, művészet."

Valóban a Petőfihez visszatérő, helyenként szinte népmesei naivságú — ez a jelző túlracionalizált és analizált napjainkban sem gáncs — Erdélyi Józsefet éppoly közös, minden esztétikai formalizmu-

son túlmenő ihlet viszi, mint akár Illyés Gyulát, akitől csak nemrégiben jelent meg egy elbeszélő költemény, amit nem henye hasonlat a Tündérálommal együtt említeni. Vagy Győry Dezsőt, az „új arcú magyarok" poétáját, aki, sajnos, igen gyöngén van — egy színtelen verssel — a kötetben képviselve, vagy éppen a villoni gaminpoétát, József Attilát.

Milyen mélységes apostoli küldetés hitét sugározzák például e versszakok:

Fegyvertelen
világhódítót ki látott?...
Fegyvertelen
hódítom meg a világot.

Én ellenem
ki vagyok lelki meztelen,
én ellenem
hasztalan minden küzdelem.

Felindulok,
örök béke harcosaként,
felindulok,
úrrá vívok minden szegényt.

Az alázat
lobogórongya testemen,
az alázat
az én vezető istenem.

Fegyvertelen
világhódítót ki látott?...
Fegyvertelen
meghódítom a világot!

Vagy ugyancsak Erdélyitől a „Magányos csillag" genre-szerű lírai sóhajtása. Nem emlékeztetnek-e „Még kér a nép" kezdetű forradalmi pátoszú Petőfi-versre ezek az Illyés-szakok:

Most ébredek reá,
mért kellett nekem tanulnom,
mért kellett egykor zokogva
idegenbe kiindulnom.

Tán azért nyelte le
haragját régmúlt időben
egy jobbágy vad ura előtt,
hogy még én se feledhessem.

Nemet intek én is
s kiáltok is e világra
és kiáltva és bíztatva
nézek egy új pirkadásba.

Itt állok a földön,
amely neked ígértetett,
nyögő fa vad vihar előtt
hajladozok, integetek.

Azért kellett talán
dalolni száz holt parasztnak
és tűnődni szántás közben,
hogy egykor én megszólaljak.

Csattogott az ostor
a jobbágy ajkát harapva,
hogy az a jaj egykor fényes
hanggal szálljon a magasba.

Cselédházak népe,
történelem mostohája,
kerekedj föl a pusztából
egy új nagy honfoglalásra.

Repüljetek szavak,
kiáltsatok ti emlékek,
zúdulj föl nép, sustorogd szét,
hogy a nevedben beszélek.

(Három öreg)

Igaz, olyanok is akadnak és a tehetségesebbek között, — cáfolva az előszót — akiktől nincs messze az előző nemzedék egyéniségkultusza, a komplikált és túlfinomult egyéni élet kergetése. Szabó Lőrinc, akinek dúsgazdag verskultúrájú költészetében ez a lelki forma a leghatványozottabban él tovább vagy Török Sophie és részben Mécs László.

De már például József Attila lírájában ismét egy kétségbeesett generáció brutális panaszai hangzanak:

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset,
hűszesztendőm hatalom,
hűszesztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

(Tiszta szívvel)

S ugyanez a költő írja meg a „Megfáradt ember" csodálatos tisztaságú idilljét:

A földeken néhány komoly paraszt
hazafelé indul hallgatag.
Egymás mellett fekszünk: a folyó meg én
gyenge füvek alusznak a szívem alatt.

A folyó csöndes, nagy nyugalmat görget,
harmattá vált bennem a gond és teher,
se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér,
csak megfáradt ember, aki itt hever.

A békességet szétosztja az este,
meleg kenyeréből egy karaj vagyok,
pihen most az ég is, a nyugodt Marosra
s homlokomra kiülnek a csillagok.

Babits találóan mondja, hogy ezek a fiatal költők a formával keveset gondolnak, a vers hibátlan eleganciáját vagy öncélú ragyogását szinte dacosan visszautasítják. Vannak, akik ősibb és primitívebb verselésre térnek vissza, a magyar hangsúlyos verselést rehabilitálva, Petőfi versét, a magyar nép otthonos ritmusát; Babits is érzi a népi ízt és nem is csak a népies formájú versekben. „A fiatal költők nagyrészben maguk is a nép, a »százados szelíd szegénység« gyermekei, visszaszállnak a szegénység egyszerű érzéseihez, nyelvéhez, gondolkodásmódjához, százados emlékeihez, mithológiájához, fantáziakincséhez is."

Elmondja, hogy amint ezeket a népi költőket olvassa, mély és primitív magyarság levegője csapja meg. Pompásan jellemzi, hogy ez a magyarság kifejezetten nem nemzeti, hanem népi, olyan értelemben, mintahogy a Petőfi költészete is a maga korában nem nemzetinek, hanem népinek látszott. „Forradalmi" költészet ez Babits felfogásában is, mint ahogy új tömegek betörése és befogadása mindig forradalom s mintahogy „ennek az új népiességnek legigazibb képviselői valóságos forradalmárok, a Petőfi-féle típusból, hívő és szabad lelkek, a világítélet álmával szívükben s apokaliptikus csillagokkal látóhatárukon."

Nincs terünk a részletes fejtegetésre, amelynek eredménye az volna, hogy ha nemzedékünk lírája nem is ismétli meg ezideig a magyar líra századeleji virágbaborulását, viszont még a fejlődés dús lehetősége van előtte. Hová fog ez vezetni? Nem fogja-e idővel ezt a szemléletet cáfolni és minden pontban az előszóírót igazolni? Ki állíthat kritikai horoszkópot egy egész nemzedéknek? A költői fejlődés nemcsak egyéni elrendelés, hanem a „kor oszlopában rejlő istenség" dolga is és vajjon mi rejtezik ott? [...]

E rövid és alig néhány vonásra szorítkozó bemutatás után kétszeres fájdalommal érezzük, hogy kritikánk alig érti, vagy teljesen tévesen tekinti és eredezteti a legújabb irodalmat. Aki pedig a magyar népiesség nagy történeti múltjába tudná e sort bekapcsolni, hallgat: Horváth János. Valóban még leginkább Babits érzi, — a fiatal kritika mellett — hogy itt valami új jelent meg, új emberek, sőt új népréteg, amely olyan új utakra indul, amelyen járni — valami élményszomjazó fájdalommal vallja egyik kritikájában — az ő nemzedékének ilyen tudatossággal, Ady kivételével, nem adatott meg.

A legújabb magyar irodalom szemléleténél érezzük igazán, hogy az irodalom társadalmi funkció is, mely új közösség úttörője és kifejezője egyszersmind. Ezért tisztán esztétikai eszközökkel nem is ismertethető, nem is értékelhető. Ennek a költészetnek legértékesebb részében a történelem nagy némája, a magyar nép mély rétege kiált ismét újra. Benne a magyar mezők, tanyák, falvak és külvárosok küldték el íróikat. Talán egy másik újabb, eljövendő Magyarország, amely először — ha nagyobb erővel is, de nem ilyen elkeveretlenül — az Ady-nemzedékben

jelentette magát és amely „lefeküdt a haza és az igazság romjain, hogy virradatra új életet nyerjen valahogy" (Tamási Áron.)*

Magyar Szemle 1933. febr. *Katona Jenő*

213. MINIATŰRÖK

Ceruzajegyzetek írókról, könyvekről
József Attila

Barátommal egy ágyban lakom
Nem is lesz hervadó liliomom
Nincs gépfegyverem, kövem vagy nyilam
Ölni szeretnék, mint mindannyian...

[...] A forradalom hetyke poétájának ezek a sorai muzsikáltak a fülembe, miközben Greenre gondoltam. Megint valaki, aki ölni szeretne — még hozzá költő. A világ keserűsége füstölög szavai alól, szorítja patronná a sort, feszül minden kép, minden betű mögött. Az intellektuális forradalmár keserűsége, nem a romantikusé. József Attila tartalmat ötvöz a versébe, fogalmivá teszi a spontán indulatot, felelősséget vállal, kiáll minden jelzőért, minden fordulatért. Lendülete néha elakad. Nem minden verse fűt a beléje préselt drámaiságtól: egy-egy sora készenkapott propaganda-formula. De a törekvését és intellektuális elgondolását alátámasztó esztétikája időszerű. Verselése nem a szubjektivitás magánszenvedélye; szociális cselekedet.

A vers alapeleme a szó s ez a költő arra törekszik, hogy minden szava bomba legyen. Ami a vers gyakorlatában csak a legmesszebbmenő sűrítéssel érhető el. Versei minden népi zamatuk mellett sűrű fonatúak, egy-egy sora bonyolult gondolatmeneteket összegez, emellett muzikális, sokszor dalszerűen remegő ívű. A rímtelen költészet barbarizmusa után egyesíti az új tartalmat és a hagyományos verselést. Ugyanazt az utat járta meg (milyen hosszú ott s milyen rövid itt) mint Valéry.

A nagy francia lírikus Mallarmétól talált haza, József Attila az intarziáktól. Arra a rendkívül érdekes, berakásos asztalkákra emlékeztető dekoratív művészetre gondolok, amelyet Attila kreált s amelyet

* Fenti cikk a harmincévesnél fiatalabb nemzedék közéletben most megjelenő részének véleményét adja a vele egykorú írókról és költőkről, ami egyúttal megmagyarázza, hogy ez a vélemény sokban eltér folyóiratunk állandó irodalmi kritikusainak, így legutóbb Kállay Miklósnak értékeléseitől.

A szerk.

mindmáig nagyon szeretek. Négysoros, dalszerű képződmények ezek, csodálatosan tarkahátú bogarak, a lírai sűrítésnek, a képtelen képalkotásnak „medáliái".

Elefánt voltam, jámbor és szegény
Hűvös és bölcs vizeket ittam én.
Most ember vagyok, éltem hasztalan,
Szörnyű fülekkel legyezem magam.

Népiesnek ez a költészet nem nevezhető. De a primitívekkel közeli rokonsága van. József Attila kulturáltan barbár. Erdélyi népies. Ez a különben kitűnő s emberileg felettébb rokonszenves poéta nem töri össze a népköltő glorifikált elképzelését. Emberségének, vívódásainak és meggyőződéseinek mindenesetre csak igen jelentéktelen hányada s az is erősen dalra stilizálva, jut kifejezésre költészetében. Ez, ahol sikerült, igen nagy s ahol melléje fog a hangnak, szinte gügyögően önképzőköri. De extázisaiban sem transcendens és botlásaiban sem tragikus. A jó és rossz mértéke közt lebeg s így csodálatosképpen befutja az átlaglehetőségek egész skáláját. Hozzá viszonyítva József Attila ijesztően problematikus. Nemcsak rossz, de borzasztó, megbocsáthatatlan, ha hol hibázik: de talál mennyei hangokat is, észentúli, bizarr melódiákat. Ennek a keveset produkáló költőnek nincs „irodalmi pályája"; költészete izolált irrupciók egymásutánja. Szavainak ritkásán néha gyengéd őzek lépkednek hímzett háttal s barna szemük lágy pillantását elfelejteni nem lehet. [...]

Porond 1933. febr. *Németh Andor*

214. KÜLVÁROSI ÉJ

József Attila újabb költeményeiből

A magyar proletárirodalom sok problémája új problémával szaporodott: József Attilával. Külön problémának kell tekintenünk, mert irodalmi munkássága (személyéről nem beszélünk) a legellentmondóbb megítélésben részesült és részesül most is. Legutóbbi kötete (Döntsd a tőkét, ne siránkozz!) megjelenése alkalmával marxista oldalról talán csak Gergely Sándor vállveregető sorai íródtak meg (Korunk), éppen azért kétszeres kötelesség őszinte marxista kritikával mérlegelni J. A. irodalmi munkásságát, illetve mind előbbi, mind mostani kötetére véleményünket nyíltan elmondani.

Minthogy J. A.-t proletárköltőnek mondják, mérjük azzal a mértékkel, mely a proletárköltőket megilleti. Abból kell kiindulnunk,

hogy a proletárirodalom az osztályharc egyik fegyvere, a proletárköltő az osztályharc egyik katonája.

Végigtekintve előbbi kötetén, meg kell állapítanunk, hogy szocialista szempontból nem volt egységes. Írója nagyon sokfélét nyalábolt össze, s az egész kötet úgy hatott, mint a költözködést lebonyolító, összevissza rakott bútorszállító-kocsi. Írója ugyan igyekezett a kötetnek egységes színt adni. Polgári kritikusok mutattak rá arra, hogy egyes verseit átfésülte, illetve megtűzdelte marxista kifejezésekkel, amelyek, minthogy a versekkel nem voltak szerves összefüggésben, ki is ríttak belőlük. Így azután csak 2—3 olyan verse maradt, amely valóban értéke a szocialista irodalomnak.

Mielőtt új kötetéről kimondanók ítéletünket, nézzük meg közelebbről szocialista szellemű verseit. Ilyen a 17 vers közül talán 5—6 akad. Elemezzük pl. „Külvárosi éj" c. versét. (Erről nevezte el kötetét is.) A költő úgy látja, hogy a szövőszékek a holdfény fonalával „szövik szövőnők való álmait". (Hogy a szövőnők nemcsak álmodozni szoktak, hanem heti 10—20 pengőért sorvadnak a szövőgépek mellett, arról itt nem esik szó!)... „...vasgyár, cementgyár, csavargyár. Visszhangzó családi kripták. A komor föltámadás titkát őrzik ezek az üzemek." (Marx mennyivel megrázóbban, költőiebben mutatta be a gyárat a Kapital-ban.) „Röpcédulákkal egy-egy elvtárs iramlik át. Kutyaként szimatol előre és mint a macska fülel hátra." (Kedves hasonlatok az állatvilág köréből). „...az öntőműhely vasladik, s piros kisdedet álmodik a vasöntő az ércformákba." (Mi az a piros kisded, amiről a vasöntő „álmodik"? Vörös Jézuska?) De elég ennyi. Helyszűke miatt nem foglalkozhatunk olyan alaposan ezzel a kötettel, mint amennyire alaposan foglalkozott pl. J. A. Babits Mihállyal. Így hát az „éj"-el kapcsolatos képzavarokat és logikai ellentmondásokat nem is bolygatjuk.

A proletáréletet sokkal szélesebben és kifejezőbben öleli fel a „Mondd mit érlel" c. vers. A nyomor egész skáláját szólaltatja meg — de a kérdésre nem válaszol, az okozatokat felsorolja, de nem jelöli meg az okot és a kivezető utat. A vers egységes hangulatát rontja az utolsó szakasz, melyben a költő fájlalja, hogy „felesége a padlót mossa" s „neve csak áruvédjegy" stb.

Egy jelentéktelen sortól eltekintve legértékesebb „Munkások" című verse. Néhány szóval roppant találóan jellemzi az imperialista terjeszkedést („mint fészket, ütik le a kis falut"). Egy vers keretében foglalja össze a tőkés világot, a proletáréletet. („Újságpapír az asztalon kenyérrel, s az újságban, hogy szabadok vagyunk." stb.) A munkássággal kapcsolatban azt mondja: „Kiállunk érte, mint a kémény, lássák! És búvunk érte, mint az üldözött." Ez a nyílt és határozott állásfoglalás azonban csak ebben az egy versben jelentkezik.

„Határ" című versében csupa eredeti, ragyogó leírás — de a lényeg, a vándorló parasztok sorsa, elsikkadt, egészen mellékessé válik. Az „Eső" és a „Fagy" című versekben szintén elhomályosul az eredeti mondanivaló — elnyomják a részletező leírások.

Az eddig felsoroltak alapján meg kell vallanunk, hogy J. A. nem proletárköltő. Hiába olvassuk sűrűn az „elvtárs" szót, és egyéb marxista kifejezéseket („a levelek zizegnek, mint a röpcédulák"), mindez a felszínen van, nem válik lényeggé, szocialista versei nagyrészt csak töredékek.

Mi az oka annak, hogy J. A., aki elméletileg marxista, nem tudja marxista meggyőződését verseibe beleolvasztani? Hogy felemás marad?

Egyrészt az, hogy J. A. nem elsődleges lírikus természet. Nála az érzések nem törnek ki a maguk forró, friss erejében. (Kötetében alig van néhány valóban lírai sor.) Nála ötletek, hasonlatok, képek, gondolatok jelennek meg, ezeket azután mesteri technikával és nyelvtudással eleveníti meg. (Mellékesen, a teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy az igazi J. A. a „Medvetánc", „A kanász" és „A cipő" c. versekben jelenik meg. Itt ötletes, bravúros és eredeti, nyelve ízig-vérig magyaros, csupa ritmus. De erre a területre nem követhetjük.)

J. A. másrészt nem él benn a munkásmozgalom eleven sodrában. Mintha messziről, parton megrekedve, nézné a tömeg hullámveréseit. Elfutnak mellőle a legfontosabb problémák (pl. a háború kérdése), a legaktuálisabb napikérdések. Így azután csak a felszínt látja, ötletekre, véletlenadta témákra szorul.

Ezek a sorok a J. A. problémát nem akarják egyoldalúan elintézni, hanem a tárgyilagos kritika eszközével megoldani. Meg kellett mondanunk, hogy nem az a proletárköltő, akit teljesen vállalhatunk, aki olyan, mint amilyennek „a proletárköltőnek" lennie kell. J. A. félúton áll. Számot vet önmagával és az osztálytudatos tömegek írója akar lenni, akkor a tömegek egyszerű és kemény nyelvén kérlelhetetlen éleslátással és erővel kell megmondani mindazt, amiért a tömegek harcolnak.

Ha J. A. következetesen megy végig a megkezdett úton („Kiállunk érte, mint a kémény, lássák!"), ha nem elégszik meg az eddig adott értékekkel, hanem valóban harcosa lesz az osztálytudatos tömegeknek, akkor teljes szívvel vállaljuk proletár költőnek.

Társadalmi Szemle 1933. febr. *Pákozdy Ferenc*

215. A TÁRSADALMI SZEMLE JÓZSEF ATTILÁRÓL

„Elemezzük pl. *Külvárosi éj* c. versét ... A költő úgy látja, hogy a szövőszékek a holdfény fonalával »szövik szövőnők omló álmait« Hogy a szövőnők nemcsak álmodozni szoktak, hanem heti 10—20 pengőért sorvadnak a szövőgépek mellett, arról *itt* nem esik szó!" Így rója meg a költőt a kritikus. Bár az „elemezett" vers a külváros lakóinak nyomoráról szól!

„Röpcédulákkal egy-egy elvtárs iramlik át. Kutyaként szimatol előre és mint a macska fülel hátra" — idézi a kritikus ugyancsak a *Külvárosi éj* című versből. És megbotránkozik: „Kedves hasonlatok az állatvilág köréből." Úgy kell a költőnek, miért nem írta azt, hogy az elvtárs oroszlánbátorsággal megy előre és sasszemmel néz körül, — ez már nem lenne sértő a szocialista kritikus szerint sem a proletárra nézve, mert a sas a madarak, az oroszlán pedig az állatok *királya*.

Nyugat 1933. márc. 16.

216. LETTRES HONGROISES

La nouvelle poésie hongroise. — Disparition presque totale de l'école académique. — Le groupe de *Nyugat*. — Les poètes du prolétariat. — Les indépendants. — La nouvelle école populaire. — Les poètes. — Les poètes des minorités hongroises.

[...] Parmi les poètes de tendance analogue, citons Attila Jozsef, dont les poèmes présentent un mélange souvent heureux d'inspiration et de forme populaires d'une part et d'idéologie marxiste de l'autre. Ses deux derniers recueils, *Abats le capital et ne pleure pas* et *Nuit de faubourg*, le montrent en pleine possession de son talent, un talent âpre et vigoureux, qui excelle aussi dans la traduction, comme celle par exemple des poèmes de Villon. [...]

Mercure de France 1933. ápr. 1. *François Gachot*

217. „DÖNTSD A TŐKÉT, NE SIRÁNKOZZ"

József Attilának, a fiatal költőnemzedék legkiválóbb egyéniségének a fönti címen verseskötete jelent meg. A haladó szellemű költemények természetesen nem tetszettek az ügyészségnek és a „Szocialisták" című vers miatt még annakidején eljárás indult József Attila ellen *izgatás*

címén. A törvényszék el is ítélte volna *nyolcnapi fogházra*. Egyúttal az ügyészség indítványozta a verseskönyv elkobzását is. Most, hogy a fogházbüntetés jogerős lett, sor került az elkobzó indítvány elbírálására. Kedden foglalkozott az üggyel a törvényszék Schadl-tanácsa, ahol Pataj Sándor hírlapíró-ügyvéd, védő kérte, hogy a törvényszék csak az inkriminált *egyetlen versre* rendelje el az elkobzást, a Schadl-tanács azonban *az egész verseskötet elkobzását* rendelte el.

Népszava 1933. ápr. 5.

218. MAĎARI NOVEJ TVÁRI?

Mladý tunajší maďarský básnik Győry Dezső má knihu veršov tohoto názvu: Kde sú však v živote?

Chceš sa s nimi stretnúť? Na peštianskej Americkej ceste je istá krásna vila, bydlisko to nášho tlačového atašé čs. vyslanectva, priateľa Straku. Každý piatok schádza sa tam duchovná elita mladého Maďarska. Piati, desiati, dvaciati, ako kedy, no prídu. Niet predpojatosti, hoci niet nijakých námluv so žiadnej strany. Je to duchovné dostaveníčko, a prezerajúc soznam bývalých piatkov, vidím tam mená svojim spôsobom a v svojom okruhu nemalé. Je osobným tajomstvom nášho atašé, čím si získal dôveru, čím rozptýlil podozrievavosť, ktorá voči nám je tam bežná a uplatňuje sa i v takých zákazoch, ako bol posledný v Čabe. Tu, na pôde jeho pracovne jej niet. Otvorenosť a rovnocennosť to sú jediné zásady, láska k poezii a k umeniu jediným zákonom.

Zúčastnil som sa jedneho z týchto literárnych piatkov. Bolo tam do dvacať význačných mladých maďarských intelektuálov, viac-menej všetci boli aktivní účastníci novej maďarskej poezie. Zo starších bol tam známy kritik Aladár Komlóš, kniha ktorého (Nová maďarská lýra) hodnotí menovite básnickú tvorbu Adyho, a družinu okolo Nyugatu (bývalého). Pozná trochu pomery slovenské, žil v Lučenci. Zmieňuje sa ako literárny kritik a historik o Krčméryho Prehľade. Jeho hore spomenutá kniha je dosiaľ asi najjednotnejší obraz a tzv. potencionálne esteticky výklad starších básnikov. (Ady, Babits, Juhász, Kosztolányi a iní.) A vstupujú rad-radom iní. Najvynikajúcejší básnik triciatnikov, našej tzv. obetovanej generácie, Lőrinc Szabó (nar. 1900), jehož dvojpólová lýra má všetky prívlastky hĺbky, mohutnosti životného tragizmu v kovove uliatych lesklých tvaroch. Je mi zvlášť milý prekladateľ Chajjáma, Villona, Baudelaira, Verlaina — a českého básnika Halasa. Áno, v chystajúcej sa antologii československej poezie, o ktorej povieme si raz niečo osobitne, má účasť krásnym prekladom

Halasovej básne. Ešte v januári som uverejnil v Slov. Pohľadoch preklad jeho strašlive krásnej básne „Hore od čela." Teraz vydal svoju šesťročnú žeň, zvanú „Ty a svet." Na inom mieste a osobite chcem sa s touto veľkou poeziou príslušne zapodievať. A prichádza mladý muž svetlých vlasov i s paňou, ktorá sa prihovára po slovensky — žila v Košiciach Je to proletársky básnik József Attila (nar. 1905), prešlý hlbinami života, mužný a istý, majúci jasný cieľ, funkcionalizujúc svoju lýru. Škoda, že neni prítomný Illyés Gyula (nar. 1902), druh ešte so Sorbonny, básnik zeme a všetkých jej tajomství. Na neho, na Józsefa, na Erdélyi a na Sárközyho, všetko triciatnikov, myslí dnešný nestor modernej maďarskej lyriky, Michal Babits, keď v úvode svojej Novej anthologie píše, že obživili zoslablé druhy maďarskej poezie, prameniacej z ľudovej piesne. Hovorí o nich ako o tvorcoch „novej ľudovosti." No Illyés je i dobrý ironik. Jeho óda na gánskeho ministra je šlahavá a kúsavá básnická kritika tamojšej skorumpovanosti. Preložil som ju do slovenčiny, výjde v Listoch pre umenie a kritiku. Zaslúži si pozornosť.

Dlhšie sa shováram s niekoľkými mladými rovesníkmi-básnikmi, ktorí akosi ostentatívne sa vzájomne pridŕžajú. Keby som nevedel, že sedím v srdci Maďarska, nazdal by som sa, že som kdesi v Liptove. Tváre — typy tak výrazne slovenské, ten i onen ma upomína na slovenského priateľa známeho. Tu Berda József (nar. 1902), chlapík železného zdravia, v poezii hedonista od špiku kosti, ťahmi ako priateľ z Východnej, nie nadarmo pochádza naozaj kdesi — od nás. V Babitsovej antologii má báseň Timmermansovej chuti. Perlí v nej víno — Straka to dosvedčí — a hymna majestátneho apetítu. Akosi melancholicky, trochu rezignovance, trochu opovržlivo sedia tam traja básnici neorussóisticky. Simon Andor (nar. 1901), (tak ho charakterizuje Komlós), ponášajúci sa na nášho F. Kráľa, ako vajce k vajcu a najmladší, Šafáry László, z rodiny Šafárikovej, J. Habán, a istý, mladý básnik, prekladateľ Nezvalov a Jesenina, kruh mladých, ktorí vydávajú (s obvyklými ťažkosťami) avantgardistický časopis. Každý z nich má za sebou niekoľko sväzkov veršov, o ktorých musíme sa raz obšírnejšie zmieniť. Tu je možno pozorovať len ich ľudský profil, ktorý je teplý, úprimný, priateľský. Mladí ľudia, plní vulkanických síl, no už i mnohého a zdá sa trpkého sklamania. Zdá sa, nemajú na ružiach ustlaté. Ich výrazy o domácich pomeroch, ich kritika ľudí o systému je drtivá. Sú to naozaj „nové tváre." No ako sa im bude vodiť vo vlastnom prostredí, to možno predvídať. Aspoň do tých čias, kým oficiálny duce bude ten istý, ako bol pred vojnou.

Politika (Bratislava—Pozsony) 1933. júl. *Emil B. Lukáč*

219. A FŐISKOLAI DIÁKOK KOMMUNISTA-ÜGYE

A büntetőtörvényszék *Szemák*-tanácsa ma folytatta a kommunista egyetemi hallgatók, tanár- és orvosjelöltek büntetőtárgyalását. *Németh* Béla huszonhárom éves tanárjelöltet hallgatták ki elsőnek, aki *visszavonta a rendőrségen tett beismerő vallomását*. *Losonczy* Tamás huszonkilenc éves rajztanító ugyancsak tagadta, hogy a szervezkedésben résztvett volna és hogy a vörös segély számára gyűjtött. Az elnöknek arra a kérdésére, hogy *talán azt sem tudja, hogy mi a kommunizmus*, a következőképpen válaszol:

— *A szót ismerem, de tulajdonképen nem tudom, mit foglal magában.*

Mészáros Zoltán huszonnégy éves tanárjelölt beismerte, hogy résztvett azokon a kirándulásokon, amelyeken *eszmeileg megbeszélték a kommunizmus tanait*.

Azt azonban tagadja, hogy a szervezésben szerepet játszott volna.

Szemák elnök eléje tárja a lakásán lefoglalt iratokat, amelyek közül az egyik így kezdődik:

„*Eljön a fizetés órája, amikor lehullanak a fejek...*"

— Milyen fejekről ír Ön? — kérdezi az elnök. A vádlott azonban erre nem válaszol.

— Akkoriban nagy nyomorban voltam, *de azóta már eltávolodtam a kommunista ideológiától*.

Az elnök ezenkívül ismertette *Mészáros* Zoltánnak *egy versét, amelyet a kivégzett Ondi Sándorról írt*.

Alpár László tizenkilencéves egyetemi hallgató elismerte, hogy *Kelemen* János vádlott-társának átadott egy kommunista kiáltványt. Sebő álnéven is szerepelt, azonban ezt romantikából tette.

Kálmán László huszonkétéves magántisztviselő elismerte, hogy egy ügyvédtől egy csomagot vett át, amelyben kommunista írások voltak. Az iratok tartalmáról azonban csak otthon értesült, mert ott nézte meg a csomag tartalmát.

Kálmán Endre és *Leopold* Ilona vádlottak tagadják, hogy a szervezkedésben résztvettek volna.

Weisz György huszonhárom éves grafikus *visszavonta a rendőrségen tett vallomását*, majd az elnök kérdésére kijelenti, hogy a „Fejes" álnevet mint csúfnevet használta csak.

Sternberger Gábor egyetemi hallgató, *Kelemen* János egyetemi hallgató, *E. Kovács* Kálmán egyetemi hallgató mindhárman *tagadták bűnösségüket*.

Székely Béla huszonegyéves tanító bevallotta, hogy olvasta *Marx* és *Engels* könyveit és azonkívül megkapta a *Társadalmi Szemle* egy példányát, amely szerinte tudományos szocializmussal foglalkozik.

Darvas József huszonnégyéves tanító tagadja, hogy a kommunista szervezkedésben résztvett és a kiskunfélegyházai tanítóképezdéből azért kellett eltávoznia, mert *Ady Endre és Szabó Dezső hatása alatt szélsőséges verseskönyveket írt*, amelyet az igazgatóság nem engedett kiadni. *Seres* Béla huszonnégyéves református tanító tagadja, hogy résztvett volna a szervezkedésben, csak egy levelet kapott Székely Bélától, amelyben figyelmét felhívja Moszkvára és a sorozatos előadásokra.

Szilágyi Pál huszonnyolcéves ügynök beismerte, hogy *Beck* Mártával, az egyik vádlottnővel ismeretségben állott, de az ismeretség *nem volt más, mint amilyen egy fiú és leány között szokott lenni.*

Somogyi Magda huszonhároméves diáklány tagadja, hogy bármilyen kommunista mozgalomban résztvett volna. Hasonlóképpen tagadó vallomást tett *Szántó* Piroska, aki *Beck* András vádlottnak a menyasszonya, szervezkedésben nem vett részt, Oroszországban él egy ismerőse, akivel levelezést folytatott, de ez teljesen magánjellegű érdeklődés volt.

A következő vádlott *József Attila* 28 éves költő, aki ellen az a vád, hogy *Kulcsár* István dr.-nak közlés céljából lediktált egy kommunista izgató verset. *József Attila* kijelenti, hogy *ezt a verset nem ő írta, hanem hallotta a strandon.*

Kulcsár dr.-hoz egyébként kezelésre járt. Az orvos őt *individuálpszichológiával gyógyította* és az volt a célja, hogy a tudatalatti törekvéseit tudatosítsa. Egy ízben kianalizálta az egyik álmát és ekkor mondta el neki, hogy *álmában egy vers szokott eszébe jutni, amelyet régebben hallott.* A kezelés folyamán rekonstruálták ezt a verset, amelyet *Kulcsár* legépelt.

Esti Kurir 1933. máj. 7.

220. TAGADNAK A KOMMUNISTA-PER ÚRI VÁDLOTTJAI

(A Magyarország tudósítójától)

A büntetőtörvényszék *Szemák*-tanácsa ma folytatta a kommunista bűncselekményekkel vádolt tanárok, tanítók, egyetemi és főiskolai hallgatók s magántisztviselők bűnügyének főtárgyalását. Tegnap 14 vádlottat hallgatott ki a bíróság a 34 vádlottból. A tizenötödik vádlott *Németh* Béla egyetemi hallgató, tagadta bűnösségét. Azzal védekezett, hogy semmiféle kommunista szervezkedésben nem vett részt. *Losonczy* Tamás rajztanító szintén tagadott. Az elnök hiába tárta eléjük azt, hogy a rendőrségen beismerő vallomást tettek, *megmaradtak tagadásuk mellett. Mészáros* Zoltán tanárjelölt kijelentette, hogy azóta, amikor

kommunista cikkeket és verseket írt, már nagyon messze eltávolodott a kommunista ideológiától és *nem azonosította magát a kommunista eszmékkel.*

E. Kovács Kálmán, *Székely* Béla, *Seress* Béla és *Darvas* József tanítók tagadták, hogy résztvettek volna kommunista mozgalmakban. *Szilágyi* Pál ügynök beismerte, hogy *Beck* Mártával *ismeretségben* állott, de ez nem volt más kapcsolat, mint amilyen egy fiú és egy leány között szokott lenni. *Beck* Mártához írt levelében megjelölt *társaság* alatt *egy kiránduló társaságot* értett, amely azonban igen rossz hatással volt rá, mert *„böfögött a jóléttől"*.

— *Hát maga nem böfög a jóléttől?* — kérdi *Szemák* tanácselnök — hiszen saját bevallása szerint 600 pengő a havi jövedelme.

— Csak volt — feleli a vádlott, aki azután tovább tagad és kijelenti, hogy semmiféle része nem volt az északmagyarországi kommunista mozgalomban, illetve annak megszervezésében.

Tagadnak a következő vádlottak: *Somogyi* Margit és *Szántó* Piroska diáklányok is.

— „Szénás" nem volt az álnevem, — mondja *Szántó* Piroska, hanem már a középiskolában *szénásszekérnek* csúfoltak bodros hajam miatt.

Most sor került *József* Attila, az ismert költő kihallgatására. Ellene nem az a vád, hogy kommunista szervezkedésben vett volna részt, hanem az, hogy *az itt szereplő vádlottak egyikének, Kulcsár István dr.-nak lediktált egy állítólag izgató tartalmú verset.* — Ezt a verset nem én írtam, — mondja *József* Attila — a gödi strandon hallottam egyszer. Én *Kulcsár* István dr.-hoz gyógykezelésre jártam. Ő individuál-pszichológiával kezelt és az volt a célja, hogy tudatosítsa tudatalatti törekvéseimet. Egy ízben kianalizálta egyik álmomat és ekkor mondottam neki, hogy *álmomban egy vers szokott eszembe jutni.* Én elmondtam neki aztán azt a verset, amelyet a gödi strandon hallottam és ő azt legépelte. Az elnök ezután *szünetet* rendelt el. Szünet után tanúkat hallgattak ki, majd az elnök a tárgyalás folytatását hétfőre halasztotta.

Magyarország 1933. máj. 7.

221. MAGYAR EST A LA FONTAINE TÁRSASÁGBAN

A La Fontaine Társaság szombati ülése az új költő nemzedék egy csoportjának, többnyire vidékieknek bemutatkozója volt. *Vikár* Béla elnökölt az ülésen s megnyitójában kegyeletes szavakkal áldozott a társaság alapító és rendes tagja: *Kozma* Andor emlékének. Majd

köszöntötte Setäle Emil v. finn követet. Ezután a felolvasóülés következett, amelyet a Székesfehérvárott működő Vörösmarty-társaság tagjai nyitottak meg. *Kinizsy* Andor humoreszkeket, *Ormos* Gerő falusi elbeszéléseket, *György* Oszkár műfordításokat és eredeti verseket olvastak fel. *Drosnyák* János soproni író prózai és versben írott meséit olvasta fel hatásosan *Vikár* Béla, s végül *Nagy* Emma és *József* Attila gyönyörködtették verseikkel a hallgatóságot.

Nemzeti Újság 1933. máj. 7.

222. ÍTÉLET A KOMMUNISTA PÖRBEN

A büntetőtörvényszék *Szemák*-tanácsa pénteken délben hirdetett ítéletet abban a kommunista-pörben, amelynek vádlottjai csaknem mind intellektuelek voltak. A bíróság a vádlottak nagyrészét bűnösnek mondotta ki.

Széll Jenő egyetemi hallgatót egyévi és hathónapi börtönre, *Birki* Ágnes egyetemi hallgatónőt, *Beck* András főiskolai hallgatót, *Beck* Márta egyetemi hallgatónőt, *Steinberger* Gábor főiskolai hallgatót 8—8 hónapi fogházra, *Rácz* István reálgimnáziumi tanárt 1 év és 2 hónapi fogházra, *Szabó* Ferenc iparművésznövendéket 1 évi fogházra, *Grünwald* Lászlóné született *Schillinger* Ilonát 6 hónapi fogházra, *Weisz* Emília egyetemi hallgatónőt, *Losonczy* Tamás rajztanítót, *Weisz* György grafikust 5—5 hónapi fogházra, dr. *Endrődy* Lajos ügyvédet 4 hónapi fogházra, *Somló* Klára iparművésznövendéket, *Olt* Károly magántisztviselőt, *Mészáros* Zoltán tanárjelöltet 3—3 hónapi fogházra, *Somogyi* Margit tanulót 3 hónapi fogházra ítélte, az utóbbi büntetését azonban 3 hónapi próbaidőre felfüggesztette. *Németh* Béla tanárjelölt, *Gergely* János főiskolai hallgató, *Alpár* László egyetemi hallgató, *Kálmán* László magántisztviselő, *Leopold* Ilona magántisztviselő, *Kelemen* János egyetemi hallgató, *E. Kovács* Kálmán egyetemi hallgató egy-egy hónapi fogházat kapott, míg *Grünwald* László magántisztviselőt, *dr. Kulcsár* István orvost, az ismert individuálpszichológust, *Rajk* László egyetemi hallgatót, *Kálmán* Endre műegyetemi hallgatót, *Székely* Béla, *Békés* István, *Darvas* József, *Seress* Béla tanítókat, *Szilágyi* Pál ügynököt, *Szántó* Piroska festőművész növendéket, *József* Attila írót felmentették.

Dr. *Traeger* László ügyész dr. *Kulcsár* István orvos felmentésében megnyugodott, de a többi vádlott terhére fellebbezett.

A vádlottak egyrésze megnyugodott, másrésze fellebbezett.

A bíróság *Széll* Jenő, *Rácz* István, és *Szabó* Ferenc kivételével elrendelte a vádlottak szabadlábrahelyezését.

Magyar Hírlap 1933. máj. 13.

223. LA FONTAINE TÁRSASÁG

[...] Május 6-án, d.u. 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia helyiségében „magyar estét" rendez olyan költők ismertetésére, akik tehetségüknél fogva figyelmet és méltatást érdemelnek, de nem tartoznak egyik irodalmi r.t.-hoz sem. A székesfehérvári Vörösmarty-Társaság köréből, a költő és műfordító *György* Oszkárt, a novellista *Ormos* Gerőt és *Kinizsi* Andort, a fiatal humoristát mutatják be. Az Apostagon lakó jeles elbeszélőt, *Nagy* Lajost, a rákosligeti lakos *Nagy* Emma költőnőt, a La Fontaine nyomaiban kedves meséket író soproni *Drosnyák* Jánost, és az ifjabb költőnemzedék egyik nagy ígéretét: *József* Attilát vették föl ez alkalommal a bemutatásra kerülők közé. *Nagy* Lajoson kívül valamennyien személyesen fognak felolvasni. Nagy Lajosnak „A lecke" c. novelláját *Somody* Pál színművész, a Társaság új igazgatója adja elő. Az ülésen *Kosztolányi* Dezső társelnök fog elnökölni [...] •

Literatura 1933. máj.

224. KÜLVÁROSI ÉJ

József Attila; Bp. 1932

József Attila szocialista költő kötetről-kötetre egyre tudatosabban válik azzá. Néha már szinte bűntudatosan keres alkalmat arra, hogy erről hitet tegyen. De emellett mégis telítve van népies misztikummal, melyet időről-időre levetkőz s amely mégis mindig visszatér, mint a költő színskálájának egy árnyalata. Talán a legszebb a kötetben a „Mondd mit érlel..." c. vers, mely a szocialista szemlélet legmélyebb és legőszintébb átérzése. Sorba veszi a proletariátus minden rétegét és naiv költői hangon igyekszik mindenkit külön-külön meggyőzni és egyúttal önmagát is, hogy ezt a társadalmat tagadni kell. Méltóan sorakozik e vers mellé a „Külvárosi éj" és a „Munkások" c. verse is. J. A.-nak ez a könyve inkább versek sorozata, mint egységes kötet. Mindenesetre ebben a kötetben inkább csak 5—6 vers képviseli méltóan J. A.-t, a többi mintha csak ráadás lenne. Hiányzik belőlük az ideológiai összefüggés, némelyik csak verses játék, amelyben talán örömét leli a költő, de a szocialista olvasó semmiesetre sem.

Új Harcos 1933. máj. *Somodi László*

225. JÓZSEF ATTILA MENYASSZONYA MEGMÉRGEZTE MAGÁT A NYOMOR MIATT

Vasárnap délután négy órakor mentőautó állott meg a Székely Bertalan-utca 27. számú ház előtt és a mentők a harmadik emelet 47. számú szoba-konyhás lakásból eszméletlen állapotban hozták le *Szántó* Gyulánét. A fiatalasszony hordágya mellett egy beesettarcú fiatalember ment: *József* Attila, az országos hírű költő és Baumgarten díjas író.

Szántó Gyuláné, aki egy gépgyári tisztviselő elvált felesége, menyasszonya József Attilának. Az asszonynak tízéves kisfia Szántó szüleinél van és a Székely Bertalan-utcai lakásban a 30 éves asszonynál lakik József Attila is. Az utóbbi időben *a legnagyobb nyomorba jutottak és három pengő 50 filléres villanytartozás miatt a villanyt is kikapcsolták a lakásból*, amelyet most petróleumlámpával világítanak. Az öngyilkossági kísérletet, amely ismeretlen méreggel történt, József Attila fedezte fel, ő értesítette a mentőket, akik életveszélyes állapotban szállították az asszonyt a Rókus-kórházba. A lakók állítása szerint *Szántó Gyuláné és József Attila az utóbbi időben olyan nagy nyomorban voltak, hogy úgy az asszony, mint a költő többször hangoztattak öngyilkossági terveket.* Beszéltünk a teljesen lesújtott *József* Attilával, aki a következőket mondotta:

— Már régebben terveztük Szántó Gyulánéval, hogy megtartjuk esküvőnket, azonban a mostoha viszonyok ezt mindeddig megakadályozták. Szántóné férjétől semmi tartásdíjat nem kap és így csak az én írói munkámból kellett megélnünk. Mivel pedig az utóbbi időben sem novellát, sem verset a kiadók nem vesznek, egyáltalán nem tudtam keresethez jutni, *lakbérem már harmadik hónapja nincs kifizetve.* Arra azonban, hogy Szántóné itthagyjon engem egyedül, nem gondoltam.

József Attila sírva borul a konyhaasztalra. A költő teljesen egyedülmaradt...

Magyar Hétfő 1933. jún. 19.

226. LA FONTAINE-TÁRSASÁG

A május 6-iki „Magyar Est" az Akadémia helyiségében, záróülése volt a *La Fontaine-Társaságnak.* Vidéki és fiatal költők vonultak föl ez alkalommal. Köztük a Székesfehérvári Vörösmarty-Társaság három tagja: *Kinizsi* Andor, fiatalos üde humorával, *Ormos* Gerő a magyar paraszt kis bajainak, háborúságának és kibékülésének ügyes rajzaival és *György* Oszkár modern franciák bravúros átültetéseivel s egypár eredeti verssel. Feltűnő tetszést váltottak ki *Drosnyák* János soproni író Meséi,

Vikár Béla elnök előadásában. Egy rákosligeti tanítónő: *Nagy* Emma melegszívű és új hangot találó költőnek bizonyult. *Nagy* Lajos (Apostag) novellája, amelynek művészi tolmácsolójául *Somody* Pált nyerték meg és *József* Attila új utakat jelző versei fejezték be a sikerült estét, amelyen *Kosztolányi* Dezső, az újonnan választott társelnök nem jelenhetett meg és ezért levélben mondott köszönetet megválasztásáért. [...]

Literatura 1933. ján.

227. AZ EGYSÉGFRONT KÖRÜL

Válasz József Attila azonos című vitacikkére
(Lásd Új Harcos I. évf. 3. sz.)

Csak örülni lehet annak, hogy az egységfront kérdése az „Új Harcos" lapjain is vitát váltott ki. Ez a kérdés már hónapok óta foglalkoztatja a magyarországi munkásságot. Üzemekben, köpködőkben, proletárnegyedek lakásaiban és uccáin ez a legfontosabb beszédtárgy: hogyan tudjuk a tőke és fasizmus ostromával, nemzetközi egységfrontjával szembeszegezni a munkásság egységes harci frontját. Miért nincs máris egy ilyen harcos munkásegységfront, kik és mik ennek az akadályozói? Ha ismerjük az akadályokat, hogyan lehet és kell ezeket elhárítani?

A munkások között folyó vita visszhangra talált az „Új Harcos" hasábjain, sajnos teret adott egy politikai elefántcsonttoronyban élő embernek is, akinek zavaros és opportunista fejtegetései azonban a harcos egységfront útját nem egyengetik, hanem még jobban eltorlaszolják.

József Attila esetének veszedelmessége abban áll, hogy ő, mint tehetséges költő, egy pár proletár tárgyú versével némi tekintélyt szerzett magának a baloldali munkások között. Most erre támaszkodva, baloldali mozgalmi frazeológiába burkolva, szociálfasiszta ideológiát árul. Proletárköltőnek is szüksége van arra, hogy az osztályharcos munkásmozgalom összes alapkérdéseiről való helyes felfogás vérévé váljon. József Attila olvasott egy pár igazi és álmarxista könyvet. Meg nem emésztett marxizmusa csak annyiban jut kifejezésre, hogy marxi fogalmakkal dobálódzó tudálékos stílusban ír, amit ír, az azonban már nem *meg nem emésztett marxizmus*, hanem igen *megemésztett opportunizmus*. József Attila vitacikkének politikai vonala lényegében véve egészen világos. Miközben látszólag a „jobb" és „baloldal" fölött lebeg, a valóságban a szociáldemokrata vezetők pozícióját erősíti, azoktól vesz és azoknak ád érveket, őket menti, őket, akik a munkásegységfront

helyett a tőkével való egységfrontot építik mind szorosabban. József Attila ezzel a cikkével a sz. d. vezérek ideológiai ügynöke lett a baloldali munkásság között.

Ennek előrebocsátása után nézzük most József Attila cikkének főbb pontjait.

1. Szembeállítja a baloldalt és a munkásokat és azt állítja, hogy az egységfront egyformán manőver a jobboldal és a baloldal számára. Azt írja: „. . . a valóságos egység . . . éppen a munkásokat tölti el, nem pedig az önnön marxizmusukba beleveszett hivatásos forradalmárokat és nem kevésbé a hivatalos reálpolitikusokat. Ők az egységfrontot saját pártjuk és frakciójuk különleges előnyeinek szempontjából mérlegelik. . .”

Ezzel szemben áll, hogy mindenekelőtt nincs ellentét a baloldal és a munkásság közt, sem szociálisan, sem politikailag. A baloldali munkásmozgalom túlnyomó részt ugyancsak munkásokból áll, akiket csak az választ el a munkásság többi rétegeitől, hogy jelentős részben kivonták magukat a burzsoázia és a sz. d. vezérek politikai befolyása alól. Ez azonban a valóságban nem szembenállást jelent, hanem ellenkezőleg a legszorosabb politikai kapcsolatot az egész munkássággal. Az igazi baloldali munkások nem ismernek más érdeket csak a munkásosztály érdekeit, nem ismernek más ellenséget csak a tőkésrendszert és annak mindenféle kiszolgálóit. Számukra az egységfront manőver? Ennél súlyosabb rágalmat nem is lehet kimondani. Tudjuk és ezerszeres tapasztalat által láttuk bebizonyítva, hogy a munkásság mai nyomorának és elnyomottságának egyik legfontosabb oka szétszakítottságában és elaprózott erejében van. Amilyen arányban épül a munkásság harcos egységfrontja a tőke és a fasizmus ellen, olyan arányban mindent visszanyerhet, sőt azontúl még hódíthat; enélkül azonban mindent elveszíthet. A munkásegység nem számtani összeg, amely puszta összeadással áll elő, hanem harcos egység, amely a tőke és ügynökei elleni harcban kovácsolódik össze. Osztályharc nélkül, annak naponta történő folytatása, tudatos előkészítése és vezetése nélkül nem alakulhat ki munkásegység. Viszont munkásegység nélkül nincs eredményes osztályharc. A baloldal eddig éppen a következetes osztályharc elméletét és gyakorlatát képviseli.

Lehet-e egyáltalán egy lapon említeni a baloldalt és a sz. d. vezéreket az egységfronttal kapcsolatba? Ugyanakkor, amikor a baloldal élethivatásszerű viszonyban áll a munkásegységfronttal, lehet-e a sz. d. vezérek magatartását akárcsak manővernek is tekinteni? Ők csak addig manővereztek, amíg a baloldal az egységfront akciók ténye elé nem állította őket. Azután nyíltan színt vallottak, nem a munkásegység építése, hanem a munkásmozgalom további szétszakítása, a munkásság harci erejének további gyengítése mellett. Mikor a győzelmes cipészsztrájk tényében elsőízben valósult meg nagyobb arányokban

a gazdasági harc területén a harcos munkásegység, akkor Mónus a pártvezetőség nevében kizárással fenyegetett meg minden munkást és alsószervezetet, ha csak egy lépést is tesz az egységfront érdekében. A május elsejei általános munkabeszüntetés és felvonulás a munkásegység építésének egy kiemelkedő állomása lehetett volna. Ehelyett munkára utasították a munkásság jelentős részét, a felvonulásról pedig eleve lemondtak. Ugyanakkor a baloldalt a Népszava azzal vádolja, hogy manővert űz az egységfrontból. Hogy a sz.d. vezérekkel kapcsolatban nem annyira egységfront manőverekről, mint a szakítási politika folytatásáról kell beszélni, azt újból megmutatták az utolsó napok eseményei. Kizárták a szabók és pékek budapesti helyicsoportjainak választott vezetőségét. „Nagy bűnük", hogy a cipészsztrájk tanulságai alapján bérharcot készítettek elő, cselekvően építették szakmájukban az egységfrontot. Amint látjuk, a sz. d. vezetők a gyakorlatban nyíltan harcolnak az egységfront ellen. Ezzel ők maguk mutatták meg az egységfront építésének igazi útját, vagyis azt, hogy az egységfront csak az ő kikapcsolásukkal jöhet létre. A szoc. dem. vezérek gyakorlati politikája a tőkével való egységfront szolgálatában áll. Ez a munkásérdekeknek a mindenkori tőkés érdekek alá rendelését jelenti. Így néz ki a valóságban a baloldal és jobboldal — József Attila szerint egyaránt folytatott — „manővere" az egységfront körül.

2. Volt-e már egység és milyen volt ez? Ennél a kérdésnél József Attila tudatosan megzavarja az olvasót egy demagóg vitamódszerrel. Helyesen idézi az Egységfront füzetek első számát, ahol a „*munkásmozgalomnak* a sz. d. vezérek áruló politikája által széttört egységéről és annak helyreállításáról" van szó — ugyanakkor ismételten úgy vitázik az idézettel, mintha ott a *munkásság egységének* a helyreállításáról írtak volna. Ilyen módon J. A. olcsó elméleti babérokat arat. Helyesen rámutat arra, amit senki és az Egységfüzetek 1-ső száma sem vont kétségbe, hogy a „munkásság egységét helyreállítani nem lehet, hiszen a munkásság egységes nem volt soha." De miért keveri össze J. A. a *munkásmozgalom* egységét a *munkásegységgel*. Azért, mert így könnyebb védenie a sz. d. vezéreket. Természetesen teljes osztályegység sohasem volt. De a sz. d. vezérek még azt az egységet is ami az osztályharcos munkásmozgalom képében már valaha, ha részlegesen is — fennállott, széttörték politikailag és szervezetileg. Politikailag azzal, hogy letértek az osztályharc útjáról, szervezetileg azzal, hogy az osztályharc legkövetkezetesebb harcosait tömegével zárták ki. Mindez odavezetett, hogy a szoc. dem. vezérek vezetése alatt álló munkásmozgalom ütőereje a tőkével szemben minden téren igen lecsökkent. „Az osztályharcos munkásmozgalomnak a sz. d. vezérek áruló politikája által széttört egységét helyre kell állítani" idézetnek (az Egységfront füzet 1. számából) elsősorban politikai értelme van és pedig az, hogy a

munkásmozgalom egészének vissza kell térni az osztályharcos alapra. Ez a munkásmozgalom egysége helyreállásának és továbbfejlesztésének legfontosabb feltétele. Az idézet el nem ismerése J. A. részéről, közvetve felmentést jelent a sz. d. vezéreknek. Azt jelenti, hogy a sz. d. vezéreknek az elmúlt két évtized alatt, semmiféle változás nem történt: a II. Internacionálénak most is ugyanaz a politikai vonala, mint a háború előtt volt, holott lényeges „fejlődés", legnagyobb részben elfejlődés következett be. A II. Internacionálé a háború előtt sem volt egységes (revizionizmus, centrizmus, luxemburgizmus, forradalmi marxisták), a tiszta forradalmi marxizmust egyedül az orosz többségiek képviselték. Az összes többiek a marxizmustól való eltérés különböző fokait testesítették meg. Tiszta marxista tehát a háborúelőtti szociáldemokrácia sem volt. Ellenben nagyjából az osztályharc alapján állott, különösen ami a munkásság napi érdekeinek a megvédését és kiharcolását illeti. Ma azonban már erről sincs szó. A sz. d. vezérek nem csupán a végcélt, hanem a részletkövetelésekért folyó harcot is feladták, azt hátbatámadják, bármennyire is igyekeznek ezt a tényt semmire se kötelező vasárnapi vezércikkekkel és parlamenti beszédtornákkal leplezni. Ma nemcsak a marxizmushoz nincs semmi közük — korábban sem volt sok — hanem az osztályharchoz sem.

3. A felelősség kérdése. J. A. szerint a sz. d. vezéreket nem terheli felelősség a munkásnyomor és elnyomatás mai fokáért, a munkásmozgalom mai gyengeségéért. Ezért inkább a tömeg tehető felelőssé, amely kibúvót keres a harc elől: „a sz. d. vezérek... ha irányíthatják a politikát, azt csak a tömegek jóvoltából tehetik". „Idealizmus azt hinni, hogy ezeknek vagy más egyes embereknek és csoportoknak a nyakába varrható az egész emberiség történelmi mozzanatáért a felelősség". „... A pártfegyelem nyilván kibúvó volt 7 millió német szociáldemokrata számára, hogy ne kelljen se hősi, se csúfos harcba bocsátkozni a túlerő ellen." J. A. itt egyenesen közvetlen társaságba került Otto Welssel és Mónussal. Ugyanis Wels és Mónus legfontosabb érve, amellyel leplezni igyekeznek a fasizmus elleni tömegharc szabotálását és hátbatámadását — hogy: „...a tömeg nem harcolt és nem akart harcolni" ez a legszemérmetlenebb hazugság, mert a munkástömegek legnagyobbrésze Németországban is és mindenütt máshol harcolni akart és harcolni akar továbbra is. A német sz. d. vezérek legfontosabb ténykedése az elmúlt 10—12 év alatt éppen abban állott, hogy a legkülönbözőbb módszerekkel visszatartották a munkásságot a fasizmus elleni harctól. Legeredményesebben ezt azzal az ígérettel érték el, hogy majd ők maguk harcba szólítják a munkásságot, addig is ne kövessék a baloldal harci felhívását. A sz. d. vezérek, akik komolyan sohasem akartak harcolni a fasizmus ellen, mindig újra és újra kitolták a harc terminusát, — míg végül is ezzel lehetővé tették Hitlerék győzelmét. A sz. d. vezérek becsapták a

munkásságot harci ígéretekkel és akkor jön a „baloldali" J. A. és azt igyekszik bizonyítani, hogy nem a szoc. dem. vezérek, hanem a tömegek a felelősek, akik számára a „fegyelem" csak kibúvó volt a harc elől. Ilyenformán a fegyelemmel nem a sz. d. vezetők, hanem a tömegek éltek vissza. Ezzel szemben az igazság a következő: A munkásszervezetek fegyelme a tőke elleni harc céljából jött létre. A sz. d. vezetők az idők folyamán mindinkább kiforgatták ennek a fegyelemnek az értelmét és azt a tőke elleni harc meggátlására használják fel. Az osztályharcos élcsapatot elnémítani igyekeznek, kizárják őket a tömegszervezetekből, eltörölték a párt- és szakszervezeti demokráciát, a tőkével való egységfront politikájának sikeres végrehajtása érdekében, intézményesítették a vezérek diktatúráját a munkásszervezeteken belül. Ezt a diktatúrát és monopolhelyzetet a hatóság minden eszközzel megvédi az ellenzéki munkásság ellen. Ilyen körülmények között hogyan beszélhet a „baloldali" J. A. arról, hogy a „sz. d. vezetők... ha irányíthatják a politikát, azt csak a tömegek jóvoltából teszik". J. A. szerint „ideálizmus azt hinni, hogy ezeknek vagy más egyes embereknek és csoportoknak a nyakába varrható az egész emberiség történelmi mozzanatáért a felelősség." Emögött a „szépen" megfogalmazott mondat mögött, ugyancsak a sz. d. vezetők mai és történelmi felelősségének védelme húzódik meg. Van felelősség! Van felelősség az osztállyal szemben, mint ahogy van helyes osztályfelismerés. Mi dialektikus materialisták és történelmi materialisták vagyunk és nem relativisták és fatalisták. A marxizmus gazdasági elmélete és államelmélete, a munkásmozgalom marxista stratégiája és taktikája, az osztályharc elméletének és gyakorlatának rengeteg nemzetközi tapasztalata, az orosz és magyar proletárforradalmak tanulságai — mindez világosan mutatja a munkásosztály napi és szabadságharcának helyes útját, módszereit és eszközeit. A marxizmus a munkásság osztályigazsága. Ettől való minden eltérés rombolólag hat ki a munkásmozgalom minden területén. A munkástömegek elvárják vezetőiktől, hogy mindezeket tudják és ennek a szellemében cselekszenek. Ha van egyetlen helyes osztályfelismerés, ha van osztályigazság, akkor a munkásvezérek felelősek is minden ettől való eltéréstől, akkor felelősek mindezért a temérdek szenvedésért is, amelyet ezen eltérések kihatásaként okoztak. A sz. d. vezetők elleni harc nem személyes, kicsinyes harc; hanem politikai harc: az osztályharcos marxista munkásság, az osztály legöntudatosabb és legönfeláldozóbb részének osztálykritikája a sz. d. vezérek felett.

Amikor harcolunk a sz. d. vezetők ellen, ugyanakkor mi ellenzéki munkások a legnagyobb szeretettel küzdünk minden szociáldemokrata, pártonkívüli és szervezetlen munkás megnyeréséért, azoknak a hamisítatlan osztályharc frontjába való be- vagy visszaállításáért. Van

osztályfelelősség. Ennek a tisztázása a munkásság létérdeke, mert csak annak az osztálynak, amely tanul jelenéből és múltjából, amely kíméletlenül levonja annak tanulságait — van jövője is.

A napi és történelmi felelősség a sz. d. vezetőket terheli — akik az idők során a munkásérdekek harcos képviselői helyett a tőkésrendszer ügynökei lettek a munkásság soraiban. A felelősség tisztázásának legfontosabb tanulsága, hogy a kivezető út: a munkásság harcos egységfrontja a tőke és fasizmus ellen, a szoc. dem. munkások, ellenzéki munkások, szervezetek és szervezetlenek harcos közössége. A főfeladat mindazoknak a gátaknak és akadályoknak az elhárítása, amelyeket a tőke és mindenfajta ügynökei, munkás és munkás közé emeltek. A harcos egységfront útja az osztályharc útja.

4. Hogy a munkásság egységfrontja a napi részletharcokban kovácsolódik, azt J. A. is elismeri. Ilyennemű fejtegetéseit azonban rögtön megtoldja egy megállapítással, amelyik lényegében véve a harcos egységfront tagadásához vezet. Szerinte „közvetlen harci akció az üzemekben naponta közvetlenül adódó követelésként *kikerülhetetlenül* a szocialista végcélba torkollik... a munkások fellépése egy üzemben tiszta mosdóért és törülközőért a munkások tudatától *függetlenül* út az egység és a szocializmus felé". Természetes, hogy az egységfront útja a tényleges részletharcokon keresztül vezet, de nem „kikerülhetetlenül és függetlenül". Ez önmagában épúgy nem „kikerülhetetlenül" hozza létre a munkásság és a munkásmozgalom harcos egységét, mint ennek az ellentéte, az egységfrontról való légüres fecsegés. Az előbbi egyedül ökonomizmus, a munkásmozgalom rég meghaladott kezdeti állapotát jelenti; az utóbbi egyedül szektárizmusba, forradalmi romantikába vezet. Csak a marxista kritikával párosult, csak a forradalmi proletárkiút perspektívájába beállított napi részletharcok a tőke és fasizmus ellen vezet valóban a munkásság harcos egységfrontjához. Ez viszont semmiesetre sem jelenti azt, mintha a munkások beállása a harcos egységfrontba bármely feltételhez is volna kötve. A harcos egységfrontban van helye minden munkásnak, tekintet nélkül politikai vagy szervezeti hovatartozandóságára. A tőke és fasizmus elleni harc bármilyen részletterületére vonatkozó komoly harci készség és akarat — ez az egyetlen feltétel, ez a kiindulópont. De ez még nem „torkollik" kikerülhetetlenül a szocialista végcélba. A munkásság harcos egységfrontja nívójának állandó emelése, a tőkével szembeni ütőerejének fokozása, a munkásság napi és végcéljának kiharcolása azonban csak úgy történhetik, ha az egységfront politikai szellemét a forradalmi marxizmus hatja át.

J. A.-nak egy saját, testhez szabott „marxizmusa" van. Ez pedig a következőképen néz ki: Kétségbevonja az Egységfrontfüzetek 1. számának azt a megállapítását, amely szerint „a tőkésuralom végének

történelmi pillanata elérkezett". Nincs tudomása arról, hogy ez a „történelmi pillanat" immár 15 éve tart. Pedig az orosz proletárforradalom ezen pillanat világtörténeti kezdetét meglehetős hangosan jelentette be. Vagy pedig „a gyakorlat, ahogy rácáfolt a jobboldaliak elméletének egészére, épúgy rácáfolt a baloldaliak taktikájára, vagyis az elmélet eddigi alkalmazására... maga a történelem beszélt". A történelem valóban beszélt. A Szovjetunióban nincs munkanélküliség, nincs fasizmus, maga a munkásság saját sorsának irányítója. Amennyiben ott nehézségek vannak, azok a szocialista építés nehézségei és nem a kapitalista termelési rend történelmileg utolsó nagy válságának fokozott nyomort és enyészetet hozó vonaglásai. J. A. végül arról beszél, hogy „diktatúra valójában csak a politikailag aktív lakosság többségén alapulhat, a baloldali diktatúra-utópia pedig csak a munkásság többségére akar támaszkodni. Specialisták odaadása nélkül nem valósítható meg a szocializmus". Ezzel szemben mi az igazság? Az, hogy a munkásosztály szabadságharcának azon bizonyos történelmi fordulópontjának legfontosabb, de nem egyetlen feltétele a munkásság többségének a megnyerése. A győzelmes munkásállam viszont nem csupán erre, hanem a város és falu összes dolgozóinak, tehát a dolgozó kispolgárságnak is többségére támaszkodik. A falu és a város kispolgárságának és intelligenciájának jelentős részét már előbb is megnyeri, mert egy támadásban levő, az osztályharc céljaiért következetesen harcoló munkásság igen nagy vonzóerőt gyakorol az egyébként ingadozó kispolgárságra. Ilyen esetben készséggel elismeri a munkásságot szövetségesének. A burzsoáziának csak akkor sikerül a kis és középparasztság, a városi kispolgárság és intelligencia döntő rétegeit kijátszani a munkásság ellen, ha az utóbbi a sz. d. vezérek tőkével paktáló és osztályharcot fékező politikája folytán állandóan visszavonul a tőke ostroma elől. A munkásság következetes, tőke és fasisztaellenes osztályharca nemcsak a munkásegységet építi, hanem egyben a legjobb „ajánlólevél" a dolgozó parasztság és városi kispolgárság szövetségének megszerzésére. A munkásosztály szabadságharca így népforradalom, a szó legigazibb értelmében.

Új Harcos 1933. jún. *Téglás Ferenc*

228. JÓZSEF ATTILA NEM HAJLANDÓ MEGHALNI!

Meghitt beszélgetés az öngyilkosságra kiszemelt „áldozattal"

Hogy készül egyes lapok riportja?

Az egyik hétfői lapban legutóbb feltűnő szedéssel egy riport jelent meg. Feltűnést keltett a cikk is, mert arról szólt, hogy *József Attilának*, akit az új magyar költészet legelső értékei közé számítanak, menyasszonya megmérgezte magát, a Rókusban ápolják s a költő is öngyilkossági tervekkel foglalkozik. Ok: a nyomor.

Hát igen. Az író ma kávéházi Jeremiás. Ki törődik siralmaival? Villanyát kikapcsolják, bútorait elviszik s ő gondterhes fővel ül a sötét, sűrű babyloni folyadék, a hitelbe rendelt fekete mellett. Az író nem mászik a Turulra, szenvedése nem szenzáció a közönségnek, hanem gyönyörűség. Sajtónk egyrésze országos érdeklődést kelt beszámolóival, — ezekben másodrendű színésznők elsőrendű magánéletéről számolnak be. De a költők magányos életének fájdalmait szerencsére nem szokták piszkálgatni. Most ez is megtörtént. Pedig ami színésznők előnyére válik, nem szolgál a költők javára.

A József Attiláról szóló híradás kétszeresen megdöbbentett és lesújtott. Megrázott, amikor hírét vettem, hogy a tehetséges Cholnoky László nyomorában elemésztette magát. Pusztán a nyomor miatt a szellem emberei nem dobják el maguktól az életet. Tudtam ezt akkor is, tehát kutatni próbáltam a súlyos anyagi helyzet mellett más, lelki természetű motívumok után. József Attilát azonban ismerem. Vidám és okos fiatalember, egykönnyen nem retten vissza az élet nehézségei elől. Ő igazán alulról jött. Tehetségén kívül szívós munkával törte magát az elsők közé. Kétéves korában apja kivándorolt, azóta sem jött róla hír. A kisfiút a Gyermekvédő Liga vidékre adta, — talán ott edződött meg, annál a parasztcsaládnál, amely gyermekszeretet címén öt-hat kis hőst nevelgetett, hogy a Ligától tartásdíjat húzzon utánuk. Ő akkor lépett a felnőtt férfiak sorába, amikor mások ifjúságukat még bohón tékozolják. Az *Atlantica rt. Vihar*, *Török* és *Tatár* nevű vontatógőzösein hajósinas volt. Fedélzetet sikált, „ampát" merített az áradó Dunába. Két évig rikkancskodott itt Pesten: villamosra fel, villamosról le (akkor az még nem volt tilos), mert az állandó „standok" törzsökös hűbérurai a jövevény gyereket mindenünnen elzavarták. Hordott kosarakat a Vásárcsarnokban. Volt kenyeres fiú az Emke kávéházban, kukoricacsősz és mezei napszámos Kiszomboron, kövezőinas, zsákhordó, bankhivatalnok, a Bécsi Magyar Akadémikusok Egyesületének a takarítója, többszörös házitanító, a Rathauskeller bejáratánál kínálta a Stundét

meg az Abendet, aztán volt könyvelő, könyvügynök, magyar—francia levelező a Külkereskedelmi Intézetnél, cikkíró és költő, műfordító és kritikus, gépíró, bádogkereskedő és ő maga sem tudja már, hogy még mi minden. De közben érettségit tett, egyetemet végzett Szegeden, Bécsben, Párizsban és Budapesten. S talán már régen tanár lenne, ha egyik tanárja nem téríti el erőszakkal ettől a szándékától. Ez úgy történt, hogy egyik szegedi lapban közzétette „*Nincsen apám, se anyám*" kezdetű, azóta nevezetessé vált versét. Ezt a verset Ignotus egészében idézi a Nyugatban, „Vers és verselés" című tanulmányában, s a magyar népi költészettel egybeforrt modernség tökéletes mintaképeként állítva elénk, így beszél róla: „Lelkemben dédelgetem, simogatom, dünnyögöm és mormolgatom ezt a verset... Gyönyörűszép". Erről a versről *hét* cikket írtak eddig! Benne van a legújabb Babits-féle Anthológiában is. Sőt mi több, a legelőkelőbb, legmeggondoltabb és exkluzívabb folyóirat, Bethlen István gróf és Hóman kultuszminiszter lapja, a *Magyar Szemle* is közli egy tanulmány keretében ezt a verset valamelyik idei számában. Hogy miért közlöm mindezt? Azért, mert épen a professzor úrnak nem tetszett, annak, akinél a József Attilának magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznia. Ez azonban ízlés dolga. De nem ízlés dolga, hogy a professzor úr magához kérette a költőt és két kolléga, névszerint Fehér Ede és H. Kovács Mihály előtt — ők azóta már boldog tanárok — szószerint kijelentette, hogy József Attilából, míg ő megvan, nem lesz középiskolai tanár, mert „arra az emberre, — úgymond — ki ilyen verseket ír, nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését."

És József Attila — miután megfutotta ezt a hihetetlen energiát követelő társadalmi akadályversenyt — most foglalkoznék öngyilkossági tervekkel? Most, amikor 28 éves korára neve országszerte ismeretes és a kapuk megnyílnak előtte? Helyzete bizonyára nem rózsás. Ő maga is rontott rajta, mikor olyan politikai mozgalomba keveredett, amelyet a nemzeti újjászületés férfiai ilyen kiváló költőnél sem nézhetnek jó szemmel. Ettől azonban már régen távol van. Azzal sem használt magának, hogy Babits Mihályt, a költőt, az egyik irodalmi lap hasábjain meglehetősen igazságtalanul megtámadta. De Babits Mihály, a Baumgarten Irodalmi Alapítvány gondnok-őre azért még lehetett volna igazságos vele szemben. Legalább azt véve tekintetbe, hogy épen József Attila az, akinek nevét az évdíjak kiosztásakor minden alkalommal reklamálják. De ő azért anélkül is megállt a talpán. És most, amikor a Nyugat már ismét közli a verseit, tehát biztosra vehetjük, hogy jövőre megkapja a Baumgarten évdíját, most foglalkoztatják öngyilkossági gondolatok?

Legalábbis erről tudósít egy nagyon szürke „színes riport."

*

Fölkerestem. Székely Bertalan u. 27. III. 47. Szoba-konyhás lakás, nagyon tiszta és eléggé barátságos. Közönséges deszkapadló a szobában, de ragyog: be van eresztve és föl van vikszelve. Az íróasztal mellett nagy, magas álló, ú.n. hangulatlámpa, — tágas ernyője citromsárga selyempapírral van ügyesen bevonva. A rakott könyvállvány tetején petróleumlámpát veszek észre. A villanyt — úgy látszik — kikapcsolták. Megkattintom a kapcsolót, nem működik.

A menyasszony fogad, magas, szép, szőke nő. Őt vitték a mentők a Rókusba. Kissé bizalmatlan az újságíróval szemben és bizalmatlansága nagyon indokolt. Róla írta az egyik hétfői lap, hogy 47 éves. Ahogy nézem, legfeljebb 28—29 lehet. Kiderül, hogy 30. Ugyanez a lap egyben azzal szolgált, hogy a nyomorúság elől édesanyjánál húzódott meg, aki a 4-es számú házban segédházfelügyelő! Nem, ő 9 éve itt lakik, édesanyja pedig régen meghalt... Óh, pontos hírszolgálat; Óh, lelkiismeretes újságírói utánjárás!

— Olvastam, hogy öngyilkos akar lenni — fordulok József Attilához, mikor magunkra maradunk. Igaz ez?

— Dehogy igaz! Ez képtelen borzasztó kitalálás.

— De a cikk szerint a lakók azt mondták, hogy hetek óta öngyilkossági terveket hangoztatott előttük!

— Ugyan kérem! A lakókkal, még a közvetlen szomszédokkal sem szoktam soha semmiről sem beszélgetni.

— Hát akkor mi igaz abból, amit a riporter írt?

— A puszta tény, hogy itt voltak a mentők és Juditot elvitték, hogy rendbehozzák. Szó sincs arról, hogy „sírva borultam oda az asztalra", mert „egyedül maradtam." Az újságíróval, aki itt volt, alig váltottam néhány szót.

— Hát hogy folyt le a riporter látogatása?

— Este féltíz tájban kopogtak. Egy fiatalember jött érdeklődni, hogy mi történt. Elhárítottam minden feleletet, röviden, határozottan, de nyugodtan, bár bosszús voltam. De végtére nem mondhattam, amikor a foglalkozását űzi, hogy menjen a pokolba!

— Úgy. És ő mit mondott?

— Hogy jót akar stb. Akkor a legokosabban és a legjobban teszi, ha egy szót sem ír, válaszoltam. Nem lehet, a kőnyomatosok már leadták. Névvel? Nem, az én nevem nem szerepel. Nos, akkor semmi baja nem lesz belőle, ha Ön sem ír semmit. Adják le a kőnyomatos híradását. Erre megígérte, hogy tapintatos lesz, nevemet ő sem közli és elköszönt.

— Ennyi volt az egész?

— Ennyi. Hogy aztán a lakók mit beszéltek össze és milyen alapon, az más lapra tartozik. Mindenesetre furcsállom, azt az állítólagos kijelentésüket, hogy én öngyilkossági tervekről beszéltem volna nekik. A házban, mint mondtam, soha, senkivel, még az időjárásról sem

beszélgettem. Hogy a nevem mégis szerepelt, sőt szenzációs formájában, két hasábos címben? Istenem, — újságírói ígéret, újságírói tapintat. Remélem, ezért nem haragszik? — teszi hozzá nevetve.

*

Hát én igenis, haragszom: És sokan haragszunk. Nem József Attilára, hanem arra a fiatal, iskolás, kezdő riporterre, aki a mi — fájdalom — amúgysem nagy tisztelettel emlegetett mesterségünk hírét s nevét olyan módon öregbítette a tiszta költészetet művelő írók és a közönség előtt.

A Hír 1933. júl. 4.

229. EZERKILENCSZÁZHARMINCHÁROM

Szememre vetik, — mondotta Esti Kornél — hogy történeteimet többnyire a fiatalságomból hozom, abból a korból, melyet ma már némi joggal „történelmi előidőknek" is lehet nevezni. Hát ez természetes. Ott keresek, ahol találok. Mindnyájan csak egy-két évtizedig élünk igazán, az életünk első évtizedeiben. Akkor rakódnak lelkünkbe a kincsek, mély rétegekben. Ezeket egy életen át se tudjuk kibányászni.

Nekem az élet mindörökre a gyermekségem s a fiatalságom egy része, amikor vidéken tanultam s a csodálatos, tündöklő pesti körutakon csavarogtam, melyekre még a béke vetette viharos fényét. Bizonyos idő múltán fogékonyságunk, befogadóképességünk csökken. Akárki tapasztalhatta ezt, aki már elmúlt harminc éves. A tavasz, vagy a tél lassanként naptári adattá zsugorodik. Mindig kevesebbet veszünk észre belőlük. Képünk végérvényesen kialakult bennünk, s ehhez a következő évek alig tudnak valamit hozzáadni. Most már hiába látnám egy amerikai felhőkarcoló égését. Számomra a tűzvész annak az alföldi putrinak az égése, melyet mint gyermek figyeltem meg, öntudatlanul. Ha le kellene írnom az amerikai felhőkarcolónak az égését, bizonyára ebből a jelentéktelen élményemből lopkodnék szikrát és színt. Így vagyok az emberekkel is. Új ismerőseim talán tartalmasabbak, mint a régiek, de azért a régiek maradnak az igaziak. Ők jelképezik nekem az embert, amint a régi tárgyak jelképezik nekem a világot.

Azt is mondják, hogy nem élek a jelenben, hogy elfordulok tőle. Ez szamárság. Én épúgy a jelenben élek s a jelenben halok majd meg, mint mindenki. De mit tehetek a lélek örök törvénye ellen, hogy élményeink korszaka egy ponton lezárul? Nem én fordulok el a jelentől. A jelen fordul el tőlem. Meresztgethetem rá a szemem, nem látok benne semmit,

csak tényeket és idegeneket. Az élményeket nem lehet hajszolni. A buzgalom semmit sem ér. A fény nem kívülről jön, hanem belülről.

Azért nem állítom, hogy ezután már semmi meglepetés se vár rám. Néha még akad egy esemény, egy arc, mely sokáig foglalkoztat. Igaz ugyan, ha a végükre járnék, legtöbbször kideríthetném, hogy csak azért ragadtak meg annyira, mert véletlenül össze voltak hangolva egy emlékemmel s együtt zengtek vele. Ilyesmihez most már szerencse is kell.

Képzeljétek, múltkor szerencsém volt. A Szíriusz-kávéházban olyasmit éltem át, amit érdemes elmondani. Szinte tegnap történt, most, a legjelenebb jelenben, fiatal barátommal, Jancsi Jánossal.

Tessék? Kifogásolják a nevét? Keresettnek találjátok? Sajnálom, de csakugyan így hívják. Az élet valószínűtlen. A nevei is azok. Figyelmeztetlek benneteket, akik regényeket és elbeszéléseket írtok, hogy sohase nevezzetek egy nyárspolgárt Kovács Jánosnak s egy világhírű gordonkaművészt Timoránszky Titusznak. Az olvasó ezt nem hiszi el nektek, mert a valószínűség valószínűtlenségét érzi benne. Megfordítva talán inkább elhiszi, mert abban a valószínűtlenség valószínűségét érzi. Jó lesz ezt el nem felejteni.

Tehát Jancsi, vagy János — amint parancsoljátok — huszonkilenc éves és költő. Rövid életének hosszú éveit azzal töltötte el, hogy várakozott. Várt arra, hogy a nap feljöjjön, aztán arra várt, hogy a nap lenyugodjék. De hogy miért várt arra, vagy erre, azt maga se tudta volna megmagyarázni. A várakozástól voltakép semmit se várt. Olykor várt a villamosokra és a társaskocsikra is. Beült a megállóhelyek üvegkalitkájába. Nézte, hogy halad el az orra előtt tíz-tizenöt kocsi. Aztán, mint aki valamit elintézett, fölkelt és tovább ballagott egy céltalan cél felé. Végül rendszerint a Szíriusz zátonyán feneklett meg, ahol barátai tanyáztak, a háborúutáni nemzedék tagjai, akik feleslegessé vált életükkel fizetnek hadisarcot azért a véres dáridóért, melyet annakidején tudtuk és beleegyezésük nélkül rendezett egy másik korosztály. A számlát — végzetes tévedésből — nekik nyújtották át.

Ezek a fiatalemberek nem csalódottak. Csalódni csak az tud, aki valaha hitt. Nekik erre nem engedtek időt. Első elemis korukban az utcasárban heverő újságokból betűzgették ki, hogy az emberek puskatussal verik egymást agyon s a betegekre rágyújtják a kórházat. Önekik nem volt miből kiábrándulniok. Sohasem érezték azt, amit mi, hogy a felnőttek okosabbak, vagy becsületesebbek. Ők a világtörténelmet s a belőle levonandó tanulságot a hírlapok vastag címbetűiből tanulták meg. Még pedig alaposan. Nem is felejtették el soha. Így, ha most összejönnek, csak üldögélnek. Nem panaszkodnak ezek, nem gúnyolódnak, nem lázonganak. Ehhez is elfogultság kell, hit és erő. Csak egymásra néznek, bólintanak egyet és már mindent tudnak.

Sokáig magam sem értettem őket. Két nemzedék még nem különbözött annyira egymástól, mint a miénk, meg az övék. Nekünk az apánk húsz éves korunkban iróniával kezében kiszámította, hogy mennyit kereshetünk ezen, vagy azon a pályán, ha szerényen dolgozunk, hogy milyen nyugdíjjal, korpótlékkal vonulhatunk majd vissza pihenni s e biztos tudatban könnyű volt elrugaszkodnunk a „rendes" élettől. Önekik ez a rendes élet a kaland volt, mert körülöttük mindenki csak rendetlenkedett. Mi a korunk sivár eseménytelenségében felnagyítottuk a kis eseményeket, hogy meg ne semmisüljenek. Ők, szegények, a nagy eseményeket voltak kénytelenek lekicsinyíteni, ugyanebből a célból. Mi folyton cigarettáztunk, rontottuk magunkat, szép és rút szerelmek lázában éltünk. Ők nem dohányoznak, tornáznak, korán megnősülnek. Mi naponta ötször-hatszor meg akartunk halni. Ők inkább élni szeretnének, ha lehetne.

E méltányosnak nevezhető vágyuk elé megannyi akadály tornyosul. Pedig megpróbáltak mindent, így is, úgy is, hetykén, dacosan, alázatosan. Nem lehet őket kishitűséggel, tunyasággal vádolni. Jancsi is megpróbált mindent a világon. Dolgozott, tanult is, de miután kéziratai éveken át nem találtak gazdát, megértette, hogy nincs rá szükség és félreállt. Most a Szíriusz kávéházba jár. Ebből áll társadalmi élete. Itt találkozik kitűnő kortársaival, Hernáddal, a nagytehetségű regényíróval, aki regényeit nem tudja kiadni. Ullmannal, a nagytehetségű könyvbírálóval, akinek egy könyve sem akadt, hogy megbírálhassa, Baltazárral, a nagytehetségű lapszerkesztővel, akinek nincs lapja, Bolváryval, Kerner Gézával meg a többiekkel.

Mit csinálnak a munkanélküli írók? Hát azt, amit a többiek. A munkanélküli asztalosok kényszerű tétlenségük első korszakában bizonyára mindent összeenyveznek, megszegecselnek házuk táján, kijavítják a sánta asztalokat, a bicegő székeket, sőt talán bölcs előrelátásból kiszabják, elkészítik a maguk és családtagjaik koporsóját is. A munkanélküli bűvészek azon igyekeznek, hogy varázsvesszőjükkel eltüntessék sötét gondolataikat és pénzt teremtsenek elő a semmiből. A munkanélküli tanítók — legalább én úgy képzelem — tulajdon gyermekeiket szedik ráncba s kutyájukat fogják betűvetésre. Egy darabig még ki-ki a maga mesterségét folytatja. A munkanélküli írók is. Kitartóságuk folytán a régi végsebességgel haladnak. Mozognak bennük a szavak, melyek egyébként nagy alkotásokat szolgálhattak volna, túlburjánoznak az érzésen, a gondolaton s egy központi irányító és fékező erő híján kitörnek szokott pályájukból, föllázadnak, követelik a maguk jogát. Ezek a szavak önálló életet kezdenek élni, akár a sokáig hevertetett szerszámok, az unatkozó kalapácsok, melyek egyszerre csak kiugranak szerszámládájukból és összevissza kalapálnak mindent, vagy az érdemtelenül mellőzött gyaluk, melyek kétségbeesésükben a mester

keze nélkül ide-oda futkosnak és siklanak s őrjöngve gyalulgatják a falat, a szőnyeget, a tükröt, amit érnek. Kísérteties ez, barátaim.

Jancsin is ezt tapasztaltam. Egyre kevesebbet írt. Utóbb már csak a költeményeinek címét, vagy rímeit írta meg, mint a legszükségesebbet, megmentve belőlük a forma mozgatóerejét, a lényeget. A többit elvetélte. Így jött létre a földrengésről szóló, kifejező, de bőbeszédűnek éppen nem nevezhető verse, melyben a földet tartó titánról csak ezt a megállapítást teszi:

Atlasz:
Hanyatlasz.

sígy jött létre az ehhez hasonló *Tout comprendre c'est tout pardonner* című verse is, melyben egy bódítókkal élő szerencsétlen barátját igyekezett igazolni, vagy mentegetni a következőképpen:

Ne ámulj e kokainistán.
Gondolkozz az okain is tán —
s megérted.

Ezek az alkotások, melyektől én nem tudnám teljesen megtagadni az érdekesség varázsát, művészetének már ferdülését és csenevészesedését mutatják s azt bizonyítják, hova juthatnak a legnagyobb istenáldotta tehetségek, ha képességüknek nem adnak kellő teret.

De ők valamennyien ilyenek voltak, parlagon hevertek, ugaroltak, a végtelenségig. Mit tehettek? Hát játszottak. Játszottak velük a szavak, ennélfogva ők maguk is játszottak. Vagy minthogy az író munkája a velejében játék, „dolgoztak". Játszottak és dolgoztak, hiábavaló mesterségük hiábavaló eszközeivel. Játszottak a magánhangzókkal és a mássalhangzókkal, folyékonyan beszéltek csupán e-vel, amikor is a katonaság egyszerűen *„fegyverekkel felszerelt emberek fegyelmezett serege"* volt. Játszottak barkohbát, a tökély elképzelhetetlen fokára emelve ezt az elmemozdító tornát s a fogalmak körét szűkítve, a felelgető igen-jeiből és nem-jeiből a legrövidebb idő alatt kitaláltak minden lehető és lehetetlen dolgot, például Poincaré legelső öngyújtójának tűzkövét, vagy magának Oedipusnak jól megtermett, izmos Oedipus-komplexumát. Játszottak „keretes mondatokat", a magyar szövegbe művészien beleszőve, beleötvözve, belemunkálva a legképtelenebb idegen neveket. Rabindranath Tagore, vagy gróf Oxenstierna Axel nevét. Játszottak a tulajdonnevek kezdőbetűivel is. Kapásból fújtak minden *Ü*-vel, vagy *W*-vel kezdődő költőt, tudóst, bölcselőt s legalább ilyenkor és ilyen módon láthatták hasznát széleskörű műveltségüknek, a facér írók világirodalmi tájékozottságuk-

nak, a facér nyelvészek évekig tartó fáradságos búvárkodásuknak, a facér gépészmérnökök, a facér csecsemőorvosok természettudományos iskolázottságuknak és több egyetemüknek, mert miután vagy egy félóráig sorolgatták fel a különféle jeleseket s már mindenki elcsigázódott és kudarcot vallott, valaki az utolsó pillanatban homlokára ütött, kiejtette egy alig ismert lengyel biológus nevét, mely szintén *Ü*-vel, vagy *W*-vel kezdődik s ezzel megnyerte a játszmát, a díjat, mindnyájunk elismerését és bámulatát. Játszottak pedig főkép magukkal a szavakkal, a nyelv e rejtélyes parányaival, a nyelv e felbonthatatlannak vélt elemeivel, állandóan hevítették és fűtötték őket görebjeikben, mint a középkori aranycsinálók s munka közben diadalmasan fedezték fel, hogy a *rőt rezeda* visszafelé olvasva: *a dezertőr*, vagy az *ingovány* visszafelé olvasva: *nyávogni*, a kiválóbbak pedig közülük nemsokára hosszú verseket és elbeszéléseket tudtak írni, melyek elölről hátrafelé olvasva, majdnem olyan értelmesek, mint hátulról előre olvasva. Így kattogtak-zakatoltak szegények, anyag és tárgy nélkül, üresen, mint a malmok, melyek a levegőt, a semmit őrlik.

Elég az hozzá, múltkor estefelé, hét órakor én is közöttük üldögélek a Szíriusz hosszú márvány asztalánál s pocsolok ebben a lanyha semmiben. Bejön Jancsi. Köszönés nélkül letelepszik az asztalhoz, felkönyököl. Egy szót se szól, hallgat.

Kissé sápadtnak látszik. De az ő arcszíne, tudjátok, mindig fakó, mint a deszka, a sok régibb és újabb koplalása miatt. Mintha izgatott volna egy kicsit. Ezt észreveszik a többiek is. Valami rendkívüli történt vele. Ennek valami baja van. Kérdezgetik, hogy mi a baja?

Ő csak vonogatja a vállát.

Ugyan mi baja lehet? Baj az, hogy a világra születtünk és élünk. Baj az is, hogy elmegyünk innen és meghalunk. Baj, hogy egészségesek vagyunk, ennélfogva ennünk kell. Baj az, hogy betegek vagyunk, ennélfogva nem tudunk enni. Így is, úgy is sok baj van a földön. Na, annyi baj legyen.

— Mégis, mi bajod? Na, mondd már. Mi lelt téged?

— Jancsi tapiskálja fölfelé fésült, göndör haját. Pödöríti kis bajuszkáját. Hetyke fickó ez, karakán legény. Vékonydongájú, de roppant férfias. Nem hasonlít a költőkhöz. Ez is arra vall, hogy igazi költő.

— Talán elvesztetted az állásod? Fizetésképtelen lettél? Teljesen tönkrementél?

Az efféle gúnyorkák és humorkák már régóta nem hatnak itten. Se a tréfacsinálók nem mulatnak rajta, se a megtréfáltak.

Odasiet hozzája Lalojka, a pincér. Udvariasan, bizalmasan hozzáhajol:

— A szokott nagyobbarányú cehhelés következik?

Jancsi bólint.

Lalojka két pohár vízzel tér vissza s eléje teszi egy tálcán. Jancsi egymásután kiissza mind a kettőt. Ni, milyen szomjas.

Baltazár, Ullmann, Kellner tovább vallatja:

— Miért nem beszélsz, te majom?

Azért nem beszél, mert nem tartja érdemesnek. Úgyis hiába. Odaveti:

— Találjátok ki.

— Ez a dolog ma történt?

— Igen.

— Ma délelőtt?

— Nem.

— Ma délután?

— Igen.

— Tegnap még nem is sejtetted?

— Nem.

Így félvállról felelget. Kisebb gondja is nagyobb, mint hogy kitalálják.

Az asztal végén egy elhízott, fekete fiatalember mind a két tenyerével betapasztja fülét, s a *Daily Mail* keresztrejtvényére mered. Minden áldott nap megfejti az összes hazai és külföldi keresztrejtvényeket. Már nyolc éve a görög és a latin nyelv okleveles tanára s nyolc éve nincs állása. Unalmában megtanult arabul, perzsául és törökül is. Dr. Scholznak hívják. Barátai az éles esze és pompás vitatkozóképessége miatt eleinte Szokratesznek is hívták. Később, amikor a lóversenyeken hajszolta a szerencsét s minden lóra feltett egy-egy pengőt, a szép görög nevét „Sokratesz"-re változtatták. Legutóbb pedig, mióta ruházatát feltűnően elhanyagolja s inget csak legritkább alkalmakkor vált, sem az egyik, sem a másik nevét nem használják, hanem „Piszokratesz"-nek nevezik, a háta mögött és szemben, az írók épúgy, mint Lalojka s a többi pincér, amit ő egy bölcshöz illő megértéssel vesz tudomásul.

A keresztrejtvény kockáiba villámgyorsan beírja az odavaló angol szavakat, — egy ausztráliai folyót, egy indián vadállatot, vagy egy amerikai államférfit — aztán, mint aki teljesítette napi kötelességét, elégedetten felsóhajt. Ásít egyet. Leveszi piszkos szemüvegét, törölgeti a piszkos zsebkendőjével, amitől a szemüveg még piszkosabb lesz, de a zsebkendő nem lesz tisztább. Hallgatja, hogy ostromolják Jancsit. Fáradt tekintetét ráemeli.

Azt hiszi, hogy ezek most barkohbáznak. De téved. Még nem barkohbáznak, legalább is ők még nem tudják. Az ösztönösen kíváncsi kérdések és az ösztönösen kurta feleletek lassan, észrevétlenül billennek át a valóságból a játékba, mint amikor a repülőgép felemelkedik a földről és felette lebeg, de egyelőre csak pár arasszal.

Scholz mosolyog a műkedvelő, kontár játékon. Ő ebben igazán mester. Már tudja is, mi a feladat: kipuhatolni, mi történt Jancsival és mi az oka szomorúságának. Csupa szánalomból átveszi a játszmát. Kérdéseit tudományos módszerrel szegzi Jancsi mellének, aki közönyösen válaszolgat.

— Tárgy?

— Igen.

— Csak?

— Nem.

— Fogalom is?

— Nem.

Scholz elbiggyeszti száját, mert a feladatot „elvont fogalom" nélkül magához méltatlannak tartja.

— Tárgy és személy együtt?

— Igen.

— Képzelt személy?

— Nem.

— Élő?

— Erre nem felelhetek.

— Nem él? Meghalt?

— Erre sem felelhetek.

— Hogyhogy? Se él, se hal? Talán élőhalott?

— Nem.

— Ahá, már értem — mondja Scholz. — Te ebben a pillanatban nem tudod, hogy él-e az illető — teszi hozzá, de érzi, hogy valami nincs egészen rendben.

Életének nehéz és szép játszmáira gondol. Arra gondol, hogy tavaly farsangkor megfejtette a színvakságot és azt a lyukat is, melyet egy szög üt a falba s arra gondol, hogy nemrég kitalálta Kund Abigél anyai öreganyját, szóval egy költött és nemlétező személy költött és nemlétező hozzátartozóját, akit a költő se tartott érdemesnek megálmodni s éppígy kitalálta azt a pusztán feltételezett elmeorvost, aki esetleg megállapította, vagy megállapíthatta volna ugyancsak Kund Abigél őrültségét.

Zsebéből előkotorássza egyetlen értéktárgyát, egy lapos ezüstszelencét, melyben zöld gumicukrok vannak. Szokása szerint körülkínálja, de a társaság a szokása szerint visszautasítja, mint mindent, amihez hozzáér. Csak ő vesz belőle egyet. Rágcsálja a zöld gumicukrot, fekete fogaival.

— Gyerünk — biztatja magát. — Tehát ez a személy olyan ember, mint én vagy te? Férfi? Nő? Húsz és harminc közt? A feleséged?

— Igen.

— Marika — szól maga elé Scholz eltűnődve, orra nyergén megigazítja a szemüvegét és Jancsira mered.

A többiek is rámeredtek.

— Ez a tárgy — folytatja Scholz —, amelyikről itt szó van, a fejedhez repült? Összeveszteték?

— Nem — válaszol Jancsi keményen s ezzel a nemmel egyszerre eltiporja a nevetést, mely már sisteregni kezd körötte.

— Nem? — kérdezi Scholz és úgy érzi, hogy elveszti a fonalat. — Na jó. De ez a tárgy ugyebár mégis összefüggésben van a te mostani lelkiállapotoddal?

— Igen.

— Ez a tárgy nagy? Ez a tárgy akkora, mint a fejem? Ez a tárgy akkora, mint az öklöm? — és mutatja szennyes öklét. — Ez a tárgy nálad van most? Ez a tárgy a feleségednél van most? Talán rajta van? A fején van? A fülén van? A kezén van? Mellette van a földön?

— Nem, nem, nem, nem, nem, nem.

Néhány perc múlva, amikor a játék már előre halad, Scholz felkiált:

— Tehát ez a tárgy a feleséged gyomrában van, vagy volt. Mindegy. Élelmiszer? Nem az? — mondja és leengedi felvont szemöldökeit. — Szerves, szervetlen? Szervetlen ipari cikk, gyógyszer, de sem én, sem te nem vettük még be? Méreg? — kérdezi gyorsan.

— Igen — feleli Jancsi.

A társaság előrehajolva figyel, de minden nagyobb izgalom nélkül, mert az izgalom testvériesen megoszlik Jancsi között, aki úgy látszik, egy házassági tragédia hőse és Scholz között, aki ezt kitalálja.

— Méreg — ismétli Scholz — helyes, méreg.

Valaki dúdolni kezd:

— *„A csizmámon nincsen kéreg"*...

— Csendet kérek! — kiabál Scholz. — Ne zavarjatok. Tekintettel, hogy szervetlen, talán szublimát?

— Igen.

— *Hydragilium bichloratum corrosivum* — szól egy hang. — $HgCl_2$.

— Nem ide tartozik — inti le Scholz a hangot s most egyenesen rohan a cél felé.

Nem folytatom, barátaim. Csak annyit, hogy én már sok mindent mellre szívtam, de ilyent még soha. Scholz pár perenyi szócsata és közelharc után kivette belőle, hogy Marika, a felesége, a kedves és jó Marika, alig egy órával ezelőtt ismeretlen okból, de öngyilkossági szándékból szublimátkockát nyelt, a mentők a kórházba szállították és most ott van.

Isten úgyse, a hideg verejték gyöngyözött homlokomon. Ti természetesen arra gondoltatok volna, hogy az egész csak ugratás, éretlen tréfa, maszlag. Én azonban nem erre gondoltam. Ismerem azokat a fiúkat, akik 1933-ban élnek. Ezek nem színészkednek, mint mi, nem hazudnak soha, se maguknak, se másoknak. Mi regényesek

voltunk. Ők tárgyilagosak. Jancsi a barkohba legszigorúbb szabályai szerint tárgyilagosan közölte a tényállást. ők pedig ezt épily tárgyilagosan fogadták. Egyikőjüknek se jutott eszébe, hogy egy pillanatig is kétkedjék benne. Nem is nagyon csodálkoztak rajta. Ezek semmin sem tudnak nagyon csodálkozni.

Hogy miért ment bele Jancsi ebbe a kétes ízlésű játékba, tudja Isten. Talán fáradtságból, talán idegességből. Ártani senkinek se ártott vele. Marikát ezalatt a kórházban szakszerűen kezelték, kimosták a gyomrát, hánytatták, tejet itattak vele és sok-sok liter vizet csorgattak át rajta. Jancsit elküldték onnan, hogy ne lábatlankodjék, csak egy óra múlva mehetett vissza. Ő tehát ebben a percben nem segíthetett rajta. Legalább magán akart segíteni. Valahogy agyon kellett ütnie az időt, amíg ismét nem láthatja.

Én nem ítélem el őt. Szerette ezt az asszonyt és most is szereti. Emlékszem, házassága első idejében állandóan zsebében tartott [egy] nagy darab pogácsát és boldogan mutogatta mindenkinek, hogy azt a felesége sütötte. Mit bizonyít ez? Nem azt, amint állítják, hogy a pogácsák ehetetlenek voltak, mert különben kidobta volna a zsebéből, nem tartotta volna magánál hónapokig, mint ereklyét. Szóval szereti a feleségét.

A barkohba után fölhajtott még két pohár vizet, aztán átrohant a kórházba. Csak órák múlva tért vissza, késő éjjel. Újságolta, hogy Marika túl van az életveszélyen, megmentették, jól érzi magát, az orvosok bizakodnak abban, hogy semmi utóbaja se lesz.

A Szíriuszban recsegni kezdtek az orosz zenészek, tudjátok, azok, akik még hadifogságukból rekedtek itten. Egy darabig nemzeti viseletben játszottak orosz dalokat, aztán hogy elrongyolódott a rubacskájuk, az orosz dalokat elfelejtették és most úgyszólván kizárólag magyar nótákat muzsikálnak, szláv véralkatuknak megfelelőleg, álmosan, vontatottan s többnyire hamisan is. Hát menekültünk.

Jancsit hazakísértem a Hungária-körútra. Ott lakik egy hónapos szobában. Leült a szűk díványra, ahol máskor együtt szoktak aludni. Megállapította, hogy ma egyedül fog aludni. Fájdalma tárgyilagos volt. Fölkelt, a díványra dobott egy tarka vánkost meg egy vékony paplant. Aztán hátratett kezekkel le-föl sétált, anélkül, hogy egy szót szólt volna. Meg-megállt az ablak előtt. Kitekintett a körútra. Úgy tetszett, hogy valamit vár. Említettem nektek, hogy ez a fiú mindig várt valamit. Most éjszaka volt, felleges, sötét nyári éjszaka. Nyilván arra várt, hogy megvirradjon.

Pesti Hírlap Vasárnapja — *Kosztolányi Dezső*
1933. szept. 10.

230. LI-FU-SZUN GAZDA ÉS CSELÉDEI (III.)

[...]

A kerekorrú disznókról szóló költemény megszületik

Mondanom sem kell hogy nyakamba szedtem lábaimat és silány költeményemet, amelyen éppen hét nap és hét éjszaka keservesen dolgozgattam s dúdolgatva munkához láttam. Kitrappoltam a gazda egyik közeli ültetvényére, közben a szotykos réteken teleszedtem zsebeimet kövér tücskökkel, hízott dongókkal és kívánatos piócákkal. Jó étvággyal elfogyasztottam azokat, nyomorultul elfelejtkezve haszontalan gyermekeimről és átkozott feleségemről, akik az éhségtől kidülledt szemekkel várták hazaérkezésemet. Kis pálcikával kezemben végigtrappoltam jókedvűen a rozstáblák között és torkom szakadtából üvöltöttem szívhezszóló költeményemet a holdról, a halakról meg a csillagokról.

[...] Még ezen az éjszakán megjelent a gazda a kancellárián, ahol már várta őt don Martin, a csendbiztos. Mint aki semmit sem sejt a dologból, don Martin roppant meglepődött és módfelett felháborodott. Vastag dorongokat kapott kezébe, fellármázta legényeit, akik a hálóingben didergő gazdát hazakísérték. A csendbiztos is ment velük, felvenni a pénzt. Engem a kutyaólban hagyott, rámzárta annak ajtaját és szigorúan megtiltotta hogy onnan eltávozzak. „Írjál addig, míg vissza nem jövök, költeményeket", parancsolt rám szigorúan, „de vigyázz nagyon arra, hogy kutyáim meg ne vaduljanak."

Sokáig kellett az ólba bezárva várakoznom. Homlokomon csurgott a veríték és kínomban valóban költeményeket faragtam. Ujjaimon számolgatva az előírásszerű szótagokat, rímeket és klapanciákat, sikerült is kiizadnom a következő kezdetű versemet: „Az én kondám olyan konda, orrán nő a bolondgomba," amivel módfelett meg voltam elégedve és békésen elszunnyadtam. [...]

Korunk 1933. dec. *Remenyik Zsigmond*

231. JÓZSEF ATTILA

költő, szül. 1906. Utóbb a baloldali mozgalmakban élénk részt vett. Több esztétikai és társadalomtudományi tanulmányt írt. Könyvei: *Nem én kiáltok; Nincsen apám, se anyám; Döntsd a tőkét, ne siránkozz; Külvárosi éj.* Több verse jelent meg a *Nyugat*ban, stb.

Tolnai Új Világlexikona II. pótkötet. 1933

1934

232. BABITSNAK FÁJ...

Minden évben a panaszok és zúgolódások tömege burjánzik fel a Baumgarten-díjak kiosztása körül — érthetően: hiszen majd minden író díjat szeretne nyerni, — de a hibáztatásoknak talán egy évben sem volt annyira jogos alapjuk, mint az idén. Olyan neveket találunk a kitüntetettek között, akiknek érdemeit — néhány név kivételével — még ha a legmesszebbmenő odaadással keressük is, akkor sem tudjuk megérteni, hogy miként kerülhettek a díjazottak közé.

Mielőtt elfogulatlanul akarunk foglalkozni a díjak igazságos vagy igazságtalan kiosztásával, először is ott kellene kezdenünk, hogy egyáltalán érthetetlen az, hogy a Baumgarten-díjak kiosztása, hovaítélése végül egy ember szuverén döntésétől függ. Egy ember — legyen az bár tökéletes felkészültségű, vagy akár zseni is — az *csak egy ember ízlése*, tetszése és bírálata. Mégha százszázalékosan is igazságos akarna lenni. A legkitűnőbb kritikusok is tévedtek már és a legkiválóbb kritikusokra is rácáfolt az idő, a valóság. Ezenkívül még, ha az emberi kicsinyesség legterhelőbb vonásait, az irigységet, az ellenszenvet nem tudja levetni magáról a díjak odaítélése alkalmával és az dönti el, hogy a jelölt arca tetszik-e vagy nem tetszik, akkor egyenesen kétségbeejtő e nemes célú alapítvány kiosztása így egy ember kezéből. Babitsot ugyan mindezektől mentesnek hisszük, — habár mindannyian emberek vagyunk —, de mégis meglepő az általa odaítélt díjak nyerteseinek névsora.

A díjak kiosztása előtt egy nyilatkozatában igen helyesen azt mondta: „*Csak az a magyar író fog díjat kapni, aki tehetséges, vagyis azt megérdemli!*" Ezzel szemben a díjak kiosztása után egy újabb nyilatkozatában némi elkeseredéssel ennek ellenkezőjét vallja: „*Ma minden magyar író díjat érdemelne, mert valamennyi nyomorúságos helyzetben van!*" E két egymással szemben álló igazság közül Babits mégis *egy harmadik igazságtalan fogalom szerint cselekedett*, mert nem adta oda sem a „*nyomorúságos helyzetben élő*" magyar íróknak, sem a „*kimondottan tehetséges*" íróknak a Baumgarten-díjat, hanem odaadta a nem szépirodalmi, a tudományoskodó, doktrinereskedő „*írók*"-nak a díjakat. Holott ugyebár, a Baumgarten-díjaknak mégis csak az volna a végcélja,

hivatása, hogy a *magyar irodalom számára* a mai nyomorult élet posványába süllyedő *írókat* mentsék meg és ne olyan „írók"-nak adjanak díjat, akiknek nevét — néhány kivételével — nyomtatásban talán egyszer lehetett látni, — és akkor is csak Babits látta —, amire Babits a Baumgarten-díjat odaítélte.

Nem akarunk személyeskedni. Nekünk nem fáj azoknak a neve, akiket a kitüntetettek között találunk, — nem pályázunk és nem is várunk s még csak nem is remélünk Baumgerten-díjakat — Babits Mihály sem fáj nekünk, tisztelettel tekintünk fel illetékesektől elismert zsenijére, nekünk egyedül csak az fáj, hogy azok a tehetséges — semmi egyéb, csak *tehetséges* írók maradtak ki, olyan tehetségesek, akiknek nevei említése a magyar lélekből örömöt, szeretetteljes elismerést és megérdemelt tiszteletet váltanak ki. Hogy ne említsünk más neveket, csak a fiatalok közül *Kodolányi* János, *József* Attila és a fiatal zseni: *Sértő* Kálmán nevét, akik nem is hogy *jelenteni fognak, de eddig is jelentettek* valamit a magyar irodalom egén; egyet sem találunk a kitüntetettek között. Az idősebbek közül pedig itt van *Szabó* Dezső! Szabó Dezső, akiről ma mindenki tudja, hogy mint él! ...

Új Magyarország 1934. febr. 6.

233. LI-FU-SZUN GAZDA ÉS CSELÉDEI (V.)

[...]

A néma átkai beteljesednek, az egész város összedűl

Én magam is nyakam közé szedtem lábaimat és siettem haza. Otthon átkozott feleségem és irányomban tiszteletlen gyermekeim a legcsúfosabb szidalmakkal illettek, gúnyosan rámvigyorogtak és hangos ordítozással követelték a tejet. Alig hogy sikerült őket hosszas és türelmes beszéddel lecsendesítenem, hallgatásra intenem és irántam való dühükben megfékeznem. Ékes szavakkal védelmembe vettem szidalmaikkal szemben a gazdát, őt nagytiszteletű urunknak neveztem, áldottszívű jóakarónknak, irgalmasszívű patrónusunknak és derék kegyurunknak. Átkozott feleségem rámkiáltott, hogy fogjam be a számat, ne forgassam úgy a szememet mint aki megháborodott és egyáltalán menjek a poklok fenekére irgalmasszívű gazdámmal. És piszkos szavakkal őt is átkozni kezdte, irgalmasszívű urunkat, Li-Fu-szunt, a gazdát, hogy majdnem belesüketültem. Iszonyodva tapasztottam be két tenyeremmel fülemet, kikotródtam kis sárkalibánkból és éhségemben, hogy az ingyen tejkóstolóról lemaradtam, a költészetben kerestem vigasztalást. Félálomban is új klapanciámat dúdolgattam,

amely így kezdődött: „Elefánt vagyok, jámbor és szegény, hűvös és bölcs vizeket iszom én, stb." Istenáldotta tehetségemtől meghatottan szemeim könnybe lábbadtak, gyomrom követelődzően korgott, a bokrokon túl pumák vonítottak a holdra, gyermekeim és átkozott feleségem horkolása majd szétdűtötte a kis kalibát, én is elaludtam. [...]

Straja konzul, az éhenkórász költők pártfogója

[...] Amint egyszer így a piacon üldögéltem, hát láttam hogy hosszú lábain, fehér kalapban és sárga ruhában közeledik az úton felénk Straja, a tiszteletreméltó konzul. Ujjai között vékony bambuszpálcikát forgatott és cigarettáját hosszú szipkán át szívta. Amerre ment, felverte maga után az út porát. Közeledtére felemelkedtem guggoló helyzetemből és a tiszteletreméltó konzult alázatos meghajlással üdvözöltem. A konzul barátságosan megállt.

— No, Luis, — mondotta a tiszteletreméltó konzul, Straja barátságos mosollyal, — régen nem hallottam rólad. Elkerülöd házamtáját, amiről pedig nyilván tudod, hogy a költők menedéke. Te is költő vagy Luis, hallottam hogy versfaragással foglalkozol. Bizonyos vagyok benne, hogy a nemrég történt szerencsétlenségek láttán bús költeményeket irkáltál a föld haragjáról, az összedűlt házakról, a szerencsétlen hajléktalanokról és eféle egyéb dolgokról, — mondotta a tiszteletreméltó konzul és erősen a szemembe nézett.

— Tiszteletreméltó uram, — válaszoltam a nemes konzulnak, — nagyon jól tudom hogy tiszteletreméltóságod mennyire szívén viseli a szegény költők sorsát, erről nem egyszer magam is meggyőződtem. Ha egész életemben azoknak az ön házában elfogyasztott pacaloknak, rántott ürücomboknak és lószafaládéknak a dicsőítését zengedezném, amiket elfogyasztottam szíves jóvoltából, viszonzásul az sem lenne elég. De be kell vallanom, — folytattam tovább minden egyes szavamnál tiszteletteljesen bókolva a nemes konzul előtt, — hogy nem is gondoltam rá még álmomban sem, hogy azokról az istencsapásokról, földrengésekről és földrepedésekről írjak egy költeményt, amire itt célozni méltóztatik. Írtam ugyan verseket és klapanciákat, de azok egészen másféle dolgokról zengedeznek.

— Mikről szólnak azok a költemények, Luis? — kérdezte érdeklődve a nemes konzul és megforgatta ügyesen kis pálcikáját ujjai között.

— Disznócskákról és elefántokról szólnak azok az elmondásra is méltatlan költemények, — vallottam be kissé szégyenkezve és fejemet a földre sütöttem.

— Disznócskákról és elefántokról? — kérdezte megbotránkozva a nemes konzul, mint aki nem akar hinni füleinek és rosszallólag csóválta

fejét. — Nem mulaszthatom el, Luis, hogy ne figyelmeztesselek téged olyan dolgokra, amik nyilván elkerülték költői figyelmedet. [...] módfelett csodálkozom, hogy kis disznócskákról meg elefántokról írsz költeményeket, amikor összedűlt nyilvánvalóan a te kalibád is abban a földrengésben, összedűlt szomszédod és annak a szomszédjának a kalibája is, megrepedt a föld, füstölögtek a ledűlt kémények és veszett kutyák rohantak összevissza a házak között. Luis, Luis, — mondotta a tiszteletreméltó konzul és rosszalloan megfenyegetett hosszú szipkájával.

— Szegény kínai költő vagyok uram, — válaszoltam a nemes konzulnak, — itt élek nagyhatalmú urunk és gazdánk, Li-Fu-szun föld, ház és műhelytulajdonos árnyékában, aki még talán azt is rossz néven veszi, ha a disznócskákról vagy az elefántokról írok klapanciákat. Egyszerűen eltörné hátamon a botot ha értesülne hogy a földrengésről írok verseket, a földrepedésekről és a veszett kutyákról. A népség is agyonverne jó uram és senki sem hullatna nekem maradékokat. Családom már így is megtagadott, egyedül éhezem és húzódok meg a romok árnyékában.

— Írjál szépen csengő költeményeket a gazda dicsőítésére, Luis, — mondotta jóakaratúlag a nemes konzul, — vidd el hozzá és meglátod hogy jobbra fordul a sorsod. Addig is, ha egy egy jólsikerült költeményt sikerül összefarigcsálnod, ne feledd el, hogy itt vagyok én, él városodban egy konzul, keresd fel őt, ő majd elgyönyörködik költeményeidben és eléd tétet valamelyik cselédjével egy nagy tál pacalt vagy ecetes lószafaládét. Erről el ne felejtkezz, Luis, — mondotta még a nemesszívű konzul Straja, s megpeckelte fehér kalapját és továbbállt. A földig hajolva fejeztem ki mérhetetlen tiszteletemet az emberséges konzul irányában, megfogadtam tanácsait, mert tudtam hogy tisztán és önzetlenül adja ő nekem ezeket a tanácsokat, mint a szegény éhenkórász költők irgalmas és érdeklődő patrónusa.

Tiszteletreméltó Li-Fu-szun gazdánk megfedd dicsőítő költeményeimért

Meg is fogadtam a nemes konzul, Straja jólelkű tanácsát és éjt nappallá téve azon szorgoskodtam, hogy egy épkézláb költeményt üssek nyélbe, olyan költeményt, amely első betűjétől az utolsóig a mi áldott gazdánk, Li-Fu-szun dicsőségét zengedezi.

[...] Ahogy a gazdát dicsőítő költeményemmel elkészültem, hónom alá fogtam a díszes tekercset, kibújtam az ólból és nagyot nyújtózkodtam. A befejezett munka tompa fáradalmával izmaimban, hisz annyi napot és éjszakát töltöttem el ujjaimon számolgatva a szótagokat és

keresgélve a leleményes rímeket, nem is szólva arról, hogy mennyit kellett törnöm fejemet azon, hogy egyáltalán mi is az, ami megörökítésre érdemes. A költeményben szó volt természetesen a gazdáról, annak hatalmas alakjáról, tulajdonságairól, nemes lelkületéről, és irgalmatos szívéről. Szó volt életéről és dicsőséges cselekedeteiről. Szó volt rólam is, de vele szemben csak oly' arányban, mint tegyük fel ha megemlíti az ember a bolhát ha elefántról van szó. A földrengést is megemlítettem, a földrepedéseket, a füstölgő romokat, a civilizáció terjesztését Tabatingán, de lehetőleg a gazda szájaíze szerint. Továbbá az ördögöt, aki bennünket kivétel nélkül mindnyájunkat elvisz, a hatalmas urakat és a csendbiztost. Fejemtetején kiskarimájú szalmakalapommal, mezítláb és hónom alatt remek költeményemmel megindultam a gazda háza felé, hogy neki ott művemet bemutassam.

[...] — No mi az, Luis, — kérdezte gazdánk gyanakodva, — mi rosszat hoztál? Azt hittem, hogy már rég eltemettek, pestisbe estél vagy deportáltak egész családoddal együtt. Mivel akarsz már megint zavarni? — kérdezte dicsőséges gazdánk és kiemelte egyik lábát a hűs zöldes vízből.

[...] A gazda egy ideig olvasta kéziratomat, majd felszólított, hogy álljak fel, csavarjam össze a tekercset és nézzek az ő szemébe.

— Mondd csak Luis, — mondotta derék munkaadóm Li-Fu-szun, a gazda, — csak azt nem értem, hogy foglalkozhatsz te becsületes ember létedre ilyesmikkel. Ha nem is vagy éppen óriásnak mondható, cingár vagy ugyan, alacsony és állhatatlan természetű, nyiszledt és görbelábú, de azért munkabírónak vagy mondható. Hát ezt nem értem, ahelyett, hogy dolgozni mennél, ilyenféle dolgokkal foglalkozol. Ezért azt érdemelnéd meg, hogy eltörjem hátadon a legvastagabb botot, ami éppen a kezem ügyébe kerül.

— Nekem soha eszembe sem jutottak efféle marhaságok, — folytatta dicsőséges gazdám és szomorúan csóválta bölcs fejét. — Még azt is mondhatom, hogy egész életemben sem találkoztam senkivel, aki efféle dolgokat művelt volna ha épeszűnek volt mondható. Egész életemben utáltam az ilyen nyavalygó embereket, amilyen te is vagy, akik mindenfélét össze-vissza firkálnak, a lóganéjt a csillagokhoz hasonlítják, a csillagokat meg a lóganéjhoz, a nőstényszamarakat holmi sellőkhöz és viszont. Nem egészséges dolog ez, Luis, ezzel csak azt éred el, hogy magadra haragítod a becsületes embereket és még a legutolsó vénasszony is azt fogja rád pletykázni, hogy ki vagy herélve. Hagyj fel ezekkel a küzdelmekkel, Luis, — mondotta még jóakaratúan bölcs munkaadóm, Li-Fu-szun, a gazda, — hagyj fel az efajta dolgokkal, amik csak arra jók, hogy lejárassák az embert. [...] Most meg eriggy ki a konyhába, ott majd adnak neked valami é[illegible]aradékot és zabálj.

Éreztem, hogy bölcs gazdánknak mily mélyértelmű igazság rejtőzik pallérozatlan szavaiban. Ennivalóról lévén szó, gyorsan hónom alá kaptam hát remek költeményemet és mezítelen lábamat kapkodva kitrappoltam az árnyékos kertből és beállítottam a konyhába. Fenekem alá terítettem kéziratpapirosomat, arra ráültem és vártam az ennivalót. [...]

Korunk 1934. febr. *Remenyik Zsigmond*

234. LI-FU-SZUN GAZDA ÉS CSELÉDEI (VII.)

[...]

A gazda egyet köp és beereszti szobájába feleségemet

[...] — Tiszteletreméltó uram, — kiáltottam ittas fővel és térdreereszkedtem a gazda előtt, — én vagyok a te legalázatosabb szolgád, leghűségesebb cseléded, legmegbízhatóbb tisztelőd. Tiéd az életem, ami fölött rendelkezhetsz. Egész életemben a te dicsőségedet zengedeztem, kutyáiddal együtt vonítottam, és ha dicsőségesen elhaltál volna, kikapartam volna hulládat a sakálok és hiénák elől. Még marakodni is képes lettem volna miattad. Nincs házam uram, meszesgödrökben, elhagyatott reterátokban és kis kalibákban húzom meg magam, nincsenek szerszámaim, nincs birtokom, költeményeimet semmibe sem veszed, szegény kínai költő vagyok uram és még gyermekeimben sincsen örömem. Mindenem fölött uralkodsz nemes Li-Fu-szun, mit adjak még neked? Láttam, hogy mindenható figyelmedet felhívta magára alávaló feleségem tökéletlen alakja, azért jöttem hogy őt neked felajánlhassam. Fogadd el őt, használd kényed kedved szerint, amíg be nem telsz vele, most már bevallhatom, hogy régen kerestem a módot rá, hogy tégedet legtisztább vágyam szerint kiszolgálhassalak. Nem mintha sokat adnék feleségem személyében neked, rongy nő ő is, haja festett, gonosz szemei vannak és akkora a szája akár egy békáé. Nem jó asszony és engem semmibe sem vesz. Juci a neve, nem illő derék kínai asszonyhoz, rongy nők nevét viseli és módfelett meg lesz hatódva ha ágyadba veszed. [...]

A költő boldogtalannak érzi magát

[...] — Örökké nem tart ez azért így, — igyekeztem vigasztalni magamat, — ez mégsem tarthat így örökké. Jön egy földrengés, ami nem a mi kis kalibánkat dönti össze, hanem a gazda palotáit és bérbeadott

házait, egyszer jön egy nagy szélvihar, ami felkavarja a port és egészen betemeti. Egy ilyen szél, akinek mi is segíthetünk. Kiállunk a reterát elé, vagy a meszesgödrünk elé, kibújunk rommá dőlt kalibánk elé és teli tüdővel fújni kezdünk, mindnyájan, hogy az széllé dagadjon és felkavarja a város fölött a port. A szél, amit mi fújunk, felkavarja a port, kidönti gyökerestől a fákat és a bokrokat, felkapja a ládákat és leszakítja a gazda bérbeadott házairól a tetőt. Betöri ajtajait és ablakait, megállítja gépeit, elsodorja veteményeit és ültetvényeit és elszaggatja a mi köteleinket is. A gazdára meg rászórja a port, hogy a füle se látszik ki belőle. [...]

[...] — Gyertek ki a reterát elé, — kiáltottam már elkeseredve, — tudom hogy rongy egy alak vagyok, tökéletlen költeményeket farigcsálok és lopom a napot, csúszok, mászok, hogy megtűrjenek és maradék ennivalót hullajtsanak, de most gyertek ki és kavarjuk fel a szelet.

Felugrottam és kirohantam az elhagyatott reterát elé, feleségem és gyerekeim is jöttek utánam. Az éjszaka csendes volt és nyugtalansággal teli. Kis gyermekeim kezdték a fújást, arcukat felpuffasztották és teli tüdővel fújtak. Feleségem és én magam is, körbenállva, háttal egymásnak, minden erőnket összeszedve.

Zzzz, zzzz, zengedezett a szél, egyre jobban erősödve, úgy hogy bennünket is majdnem elsodort. Egymásba kapaszkodtunk és az ósdi reterát falához lapulva fújtunk teli tüdővel tovább. A szél megnövekedett, felkavarta az uccák porát és vadul kavargott a házak és műhelyek fölött.

— No látjátok, — kiáltottam, — látjátok a szelet? Majd ha felébrednek a többiek is, akik még most alszanak, azok is segítségünkre jönnek és ezrével fújjuk a szelet. Ezrével kavarjuk a port és ezrével tépjük le a gazda házairól a tetőt. Nézzétek hogy szaladgálnak összevissza vonítva a kutyák, — kiáltottam és egy hordóra állva fújtam tovább teli tüdővel a szelet, ami vadul kavargott már a gazda udvarainak és műhelyeinek teteje fölött. [...]

Korunk 1934. ápr. *Remenyik Zsigmond*

235. FÖLEMELTÉK A BOLSEVIZMUS MIATT ELÍTÉLT EGYETEMI HALLGATÓK BÜNTETÉSÉT

Tavaly februárban több egyetemi hallgatót, orvost és tanárt tartóztattak le *kommunista szervezkedés* címén.

A törvényszék hetekig tartó tárgyalás után Szél Jenő egyetemi hallgatót *másfélévi*, Birki Ágnes egyetemi hallgatónőt *egyévi és kéthónapi börtönre*, Rácz István gimnáziumi tanárt, Beck Márta, Beck András és

Steinberger Gábor egyetemi hallgatókat *nyolc—nyolchónapi*, Szabó Ferenc iparművészeti növendéket *egyévi fogházra* ítélte.

A *tábla* Steinberger büntetését hathónapra szállította le, és az első fokon ugyancsak elítélt Olt Károly egyetemi hallgatót fölmentette, a többi ítéletet pedig helybenhagyta.

A *kúria* Oswald-tanácsa szerdán az ítéletek egy részét *nagymértékben súlyosbította*. Rácz Istvánt *kétévi fogházra*, Szabó Ferencet *másfélévi*, Birki Ágnest pedig *egyévi fogházra*, az eddig fölmentett *József Attila* írót 50 pengő pénzbüntetésre ítélte. Három vádlott büntetését némiképp leszállította a kúria, a többit helybenhagyta.

Népszava 1934. máj. 17.

236. JÓZSEF ATTILA

(Az elképesztő)

PÜNKÖSDI KOLBÁSZ

Mennyei kolbászok
Döfölődtek szívesen,
Gyémántlencsét rágott
Két fúrása szívemen

Hóttig heverészek,
Egyszer se hibázok,
Hótom után angyalokkal
Vígan parolázok.

Színházi Élet 1934. máj. 20—26. *Karinthy Frigyes*

237. IRODALOM ÉS POLITIKA

Ascher László és dr. Braun Soma vitája

[...] A.: [...] A művészi kifejezés módjának és eszközeinek szüntelen szétrobbantása, forradalmi átgyúrása segítségével lehet csak az örök változó társadalmi életet megeleveníteni. *Adynak* össze *kellett* törnie a *Petőfi—Arany*-korszak formanyelvét és *Kassáknak*, *Szabó Lőrincnek*, *József Attilának* szét *kellett* rombolnia a Nyugat-költők és *Ady* művészi eszközeit, hogy a mai élet színét, szagát, ízét kifejezhessék.

Aki igazán forradalmár a művészetben, az segíti elő a társadalmi forradalom ügyét. [...]

Fontos kérdéseket tisztáztunk. Elhatároltuk a politika és szépirodalom területét. Megállapítottuk a kettő összefüggését. Megegyeztünk abban, hogy *a politikai irodalom nem lehet pártszépirodalom*, hogy változtatni akaró, mondjuk „baloldali alkotások is lehetnek rosszak, élettelenek". Az élettelenség főoka pedig mindig a formai maradiság, illetve, hogy végül még egy irracionális elemet keverjek a vitánkba — az író *tehetségtelensége*.

Tisztázzuk tehát körvonalaiban a jó irodalom, sőt *a jó szocialista irodalom* fogalmát. Nem elég, ha a szocialista művész kitűnő szocialista — az ő gondja az, hogy elsősorban művész legyen. Nyissa ki a szemét, lásson; ha igazi művész, lásson jobban, mint mi, átlagemberek; teremtsen, alkosson megalkuvás, melléktekintetek nélkül. A szocializmusnak nincs mit aggódnia — az ilyen alkotások a mi igazságaink győzelmét készítik elő.

Szocializmus 1934. máj. *Ascher László és dr. Braun Soma*

238. A MŰ-E VAGY A HATÁS?

„A polgári, sőt a szocialista író is megengedheti magának, hogy műve remekoldalaiban kedve teljen, de a proletárköltőnek a mű csak annyiban fontos, amennyiben eszköz szemnyitó leleplezései, akaratindító élményei közvetítésére. Nem a mű a célja, de a hatás."

(Békés István, Szabad Írás II. sz.)

A fenti idézet Békés Istvánnak Perneki Mihály legújabb verskötetéről írt bírálatában foglal helyet. Békés állást foglal Perneki formája mellett, amely szakít az örökölt sablonokkal, mint a rím, ritmus stb. és szerinte új fejlettebb irodalom előhírnöke. Távol áll tőlem a személyeskedés, ezt az idézetet csak azért ragadtam ki, mert meglehetősen pontos megfogalmazása egy meglehetősen általános véleménynek, amely azonban a költészet mivoltának teljes félreismerésén alapul. [...]

A versírás, ép' úgy mint a palacsintaevés, nem kényszer és egy rossz verset ép' úgy nem lehet írójának világnézetével mentegetni, mint a rossz cipő rosszaságát a mesterével. Aki hatni akar, a hatásra érez magában kényszerűséget, — az az írás és beszéd különféle területein hathat. Írhat tudományos műveket, vezércikkeket, bírálatokat, röpiratokat, stb. Írhat verseket is. De a versek jósága éppúgy, mint a vezércikké, csak részben függ az író világnézetétől, — legfőkép' pedig tehetségétől és mesterségbeli tudásától függ. Sőt: [...] mi a hatása egy hatást vadászó, könnyen eltanulható jelszavakból összeállított, elmélyedés és belső ösztön nélkül megírt költeménynek?

Tehát igenis: tessék a „remekoldalakra" ügyelni. Tessék becsületes munkát végezni, mert a világnézet nem ment, hanem a felelősséget súlyosbítja. Bizonyos, hogy a mai kor hangulata nem kedvez a lírának. A munkásság — de a polgárság is — nem hangulatokra kíváncsi, hanem gondolatokra ... Minden nagy átalakulás korának irodalmában így volt ez. A polgári forradalom irodalmi előhírnökei is vitatkozó, szatirikus, filozófikus egyéniségek voltak, tisztázatlan gondolataikat akarták tisztázni és Voltaire „filozófikus regényeket" írt. Ma is a regény és a vitatkozó politikai-tudományos irodalom áll az érdeklődés középpontjában. Az író főleg ilyen irányban halad, mert az ő érdeklődése középpontjában is ez áll. Minden mai költő érzi helyzetének ezt a kérdésességét, hiszen csak például József Attilára utalok. Nehéz beletördelni a mai élet bonyolult forrongását a versformába. És különösen nehéz az egész életet feltenni erre a kockára, mikor a társadalom és az író szellemiségét olyan tartalmak töltik be, amelyek számára nem a vers az adott forma. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a vers belső kényszerből, feszültségből, telítettségből születik és elsődleges célja az, hogy ezt kifejezze — és hogy a kifejezés mesterség, amelynek meg vannak a maga fogásai, fejlődő, de lényegükben és az anyag természetéből kifolyólag állandó szabályai, törvényei (ritmus, képszerűség) és hogy ennek a két tényezőnek a megléte teszi a verset hatékonnyá, — csak akkor hagy mélyebb nyomot, ha mély izzásból fakad és ez meg is látszik rajta. [...]

Korunk 1934. szept. *Fülöp Ernő*

239. SZIMONIDESZ LAJOS ÜGYE

A statárium idején, a halálos ítéletek hozatalakor a halálbüntetés ellenes liga röpiratot adott ki, amelyben tiltakozott a halálbüntetés ellen. A röpiratot többen írták alá, akik ellen nemzetrágalmazás vétsége miatt vádat emeltek. A törvényszék csak Szimonidesz Lajost mondotta ki bűnösnek nemzetrágalmazás vétségében és 500 pengő pénzbüntetésre ítélte. Fellebbezés folytán a tábla elé került az ügy, amely József Attilát is bűnösnek mondta ki és mindkettőjüket 200—200 pengő pénzbüntetésre ítélte, de az ítélet végrehajtását felfüggesztette.

Újság 1934. nov. 9.

Tiszta szívvel címen jelenik meg e hó folyamán *József Attila* régi és új költeményeinek válogatott gyűjteménye. A költő előfizetéseket kér. A kötet ára P 2,—; számozott bibliophil példány, félbőrkötésben, csakis előfizetők részére P 6.—. Megrendelhető A Toll kiadóhivatalánál, vagy a költőnél: Budapest, VII., Korong u. 6.

*

Hatvany Lajos, Kosztolányi Dezső és Márai Sándor így nyilatkoznak József Attiláról:

Mélabús suhanc és füttyös bölcselő. József Attilának *Tiszta szívvel* című, legfontosabb dokumentáris értékű verséből fogják megismerni a kései korok, hogy mi történt az összeomlás utáni szerencsétlen nemzedékkel.

Ez a kötet — úgy hiszem — arra van hivatva, hogy ismét fölkeltse a költészet iránt szinte két évtized óta szunnyadó érdeklődést.

Hatvany Lajos

*

József Attila karakán, gyöngéd, izgága, emberi, mérges, ellágyuló, komoly és humoros lélek. Anyagát, a szavakat pedig meg tudja tanítani, hogy minden esetben kezesen simuljanak szeszélyeihez és hangulataihoz. Mindez azt jelenti, hogy költő.

Kosztolányi Dezső

*

József Attila verseit olvasva mindig azt érzem, mintha rokonom szólalt volna meg, aki lényegeset és addig ismeretlent mond el nekem a családról és valamilyen végtelen atyafiság mítoszáról. Egy-egy szava, és ahogy mondja, egyszerre váratlan és ismerős; megmásíthatatlan, mint a primitív kinyilatkoztatások, s valahogy már előbb is emlékemben élt. Aki ezt az *ismerősséget* ki tudja hangszerelni az irodalmi anyagból, az költő. Nyelve egyszerre megérett, mint a fiatal Aranyé. A magyar líra nagy nemzedékének törvényes leszármazottja. Van egy verse — a *Külvárosi éj* — mely múlhatatlanul hozzátartozik ehhez a magyar lírához, mint a *Szeptember végén*, a *Vén cigány*, vagy az *Őszikék*.

A Toll 1934. nov. 15. *Márai Sándor*

241. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSESKÖTETE

József Attila, a Baumgarten-díjjal kitüntetett kiváló költő, akinek verseit a B. K. úgyszólván hétről hétre közli s aki az új magyar költészet igen kevésszámú legjobbjai közé tartozik, ez év december havában új verseskötetet ad ki. A kötetnek Medvetánc lesz a címe és a költő régi és újabb verseinek válogatott gyűjteményét tartalmazza. A B. K. előfizetést hirdet országoshírű munkatársának verseskötetére, amely egyszerűbb kiadásban 2.— pengőbe, félbőrbe kötött bibliofil kiadásban pedig 6.— pengőbe kerül. A kötetre előjegyzéseket úgy a B. K. szerkesztősége, mint József Attila (Budapest, VII., Korong u. 6.) egyaránt elfogadnak.

Békésmegyei Közlöny. 1934. nov. 21.

242. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

(Válogatott költemények, 1922—1934. Révai kiadás)

Egy olyan könyvet, amely tizenkét esztendő válogatott költői hajtását foglalja magában, nemcsak az egyes versek szépségéért forgat és olvas végig az ember, hanem a versek összefonódásában keresi és fölérzi a költő sorsát és útját, amely egy kicsit mindannyiunk, a közös emberi jelképe lesz téren és időn túl, ha valóban művészi színvonalon jelentkezik.

József Attila ifjúságának futása négy nagy fordulóval torkoll az érettség erőteljes gazdagságába. Először komoly szándékkal parnasszista költőnek készül. Erről tanúskodnak e kötet első versei, amiket a szerző kora ifjúkori kísérleteknek nevez. Aztán egy hirtelen elhatározással csavargó lesz. A hangja megváltozik, csibészmodorban kezd beszélni, ritmusa kerek és pattogóvá válik és vidám kópésággal köszönti a burzsoát és proletárt egyaránt. A fordulat szerencsés volt; teljesen megfelelt *József Attila* művészi hajlamainak, mert a parnasszistát és a csavargót is az érdeklődés tárgyilagossága jellemzi. Alapjában szemlélődő természet mind a kettő, elsősorban a világ felülete és felületének villódzásai érdeklik. Ezért majdnem minden megnyilatkozása leíró: tájat vagy a táj egy meghúzódó részletét emeli a vers keretébe, de objektivitását líraivá tudja tenni: hangulatának hamva és színe rászáll mindarra, amit a szemével befog. Nyelve a népköltészet „szegénylegényekre" szálló örökségéből, a magyar irodalom őstelevényéből táplálkozik, vaskos, sokszor groteszk és furfangosan fordulatos.

József Attila azonban nem tudott megmaradni a csavargó reménytelen állapotában. Néhány sora és a *Medáliák* egy többre képes tehetség nyugtalanító jelenvalóságáról tanúskodnak. És most, ha pontosabban odafigyelünk, verseiből kihalljuk a fázó, magános lélek topogását, a „medvetáncot".

Milyen becsvágya lehet egy csavargónak, aki társainál tágabbra nyitott szemmel ténfereg az uradalmi kertek körül kushadó cselédházak közt és a fénylő belvárost kerítő sötét külváros utcáin, és akit tehetsége magasabb hivatás vállalására ösztökél? Természetesen hadvezér vagy forradalmár akar lenni és nem iskolaszolga vagy vasúti felügyelő. Csakhogy ez részben kívülről vállalt feladat volt *József Attilánál*. Első hevületében gyermekesen tud megkülönböztetni, a költészet rovására erőlteti új hivatalát és így az eszméletébe lopakodó képek, a kozmikus tájak is együgyűen hajlamosak lesznek a marxi társadalom megvalósításáért fáradozni, sokszor értelmetlenül; és ez az önkényesség kissé fölbillenti a versek egyensúlyát. „Döntsd a tőkét, ne siránkozz", biztat a költő egy olyan emberiséget, amelynek minden tagja titokban tőkére, vagyonra, individuális jólétre akar szert tenni. Nem szociális magatartásával van baj, hanem azzal, hogy magára vette a marxizmus előítéleteit és propagandáját, amely nem tudott salaktalan művészetté válni. Ebből az időből a legátfogóbb hangja a tünődő panasz és az átok, a megalázott és igaztalan ínséget tűrő ember fohászai, melyek az *emberi* megélhetésből kitudott sokaság mai utait keresik és alighanem el is érik.

A következő fordulóban a költő ifjúsága legmagasabb síkjára lép. A kitanított forradalmárok szétszóródnak és „az ember végül homokos, szomorú, vizes síkra ér, szétnéz merengve és okos fejével biccent, nem remél" a „zajtalan csillagzatok" halálos szorításában. És most megint természetes, ha már nem lehet forradalmár az ember — egy forradalomra egyáltalán nem kapható tömeg közepette — hát költő lesz: az örök valóság mérhetetlen portájának kóborlója, a dologi és emberi viszonyok szüntelen forradalmának vitéze és megjelenítő költője. — A szocializmus felé való fordulás azonban nem ártott *József Attilának*. A hangja lágyabb, melegebb, átfogóbb lett és megírta a *Téli éjszakát*, az *Elégiát*, az *Ódát*, és az *Egy kis gyermek sír* című versét.

Íme, tizenkét esztendei vándorlás jelzőköve e könyv minden lapja, egy hosszú, négyszer forduló út mentén, amely végül is hazavezette a költőt. Burkoló, kemény kérgét fölolvasztotta a lélek egyre fokozódó izzása, és az olvasó jólesően érzi a dolgokon keresztülhatoló sugarakat, a világ emberi megnyilatkozását. És jólesően érzi, hogy egybeolvad a költő szívével és a költő az ő szívével.

Magyar Út 1934. dec. 15. *Habán Mihály*

243. „MEDVETÁNC"

József Attila régibb és újabb költeményeinek gyűjteménye

Jól tette József Attila, hogy összegyűjtötte legjobb verseit a jók közül. Tavaszi öröm a télben. Fiatal versek ezek, jószagú venyigék az élet fájáról. Tisztán csordul belőlük az élet nedve. S ha venyigék, nagyokat sújt velük a költő a rosszra, pimaszra, életellenes mindenféle torz dologra, amely itt éktelenkedik köröttünk. Nem játszik a verssel József Attila. Verekszik velük. Nem a formájuk miatt költi, hanem a bennük feszülő mondanivalókért, s az csak ráadás, gyönyörködtető, érzékeinket megragadó ráadás, hogy formájukban is szépek, tökéletesek és kifejezőek. Olyanok ezek a versek, hogy nem lehet betelni velök, mert ha egyet-kettőt elolvastunk, a kíváncsiság nem hagy nyugtot: mi mondanivalója van még a költőnek a mi számunkra, akik keressük a választ, akik kérdezünk. József Attila lírát s epikus verset egyaránt ír s ezekben csak úgy, mint dalaiban, a kollektív lélekérzés meleg karolását érezzük. Némelyik versét el lehet fütyülni, olyan kamaszosan friss, másiknál meg lecsügged a fej, de mindnél érzi az ember a költészet egészséges tavaszi áradását. Szeretjük ezt a költőt, közülünk való, testvérünk...

Népszava 1934. dec. 23. *(sz. á.)*

244. HA A KÖLTŐ JOBBRA TÉR...

József Attilának küldöm, azok nevében, akik ittmaradtunk.

Mondd, mit érlel annak sorsa
akivel egyszer megesett,
egy verse homlokára írta:
„Tőke s fasizmus jegyesek",
hatalmat, húst a dolgozóknak
követel s vasban osztályharcot,
strófákra boncolja Engelst
és rímekbe foglalja Marxot,

mondd, mit érlel ennek sorsa,
ha balról egy nap jobbra tér,
mert rájött arra, hogy a készpénz
az osztályharcnál többet ér
s harcolni *szép*, de élni *jó*

(„józan előtt ez nem vitás")
és felbecsülhetetlenebb
mindennél a — legalitás?

Mondd, mit érlel annak sorsa
ki Kosztolányért lelkesül,
habár a tőkét döntögette
pár év előtt még, jelesül,
ki előtt már csak líra számít,
fanyargós nyáltól duzzadó,
„ha vers — így szól — hát hadd legyen *szép*
s ne forrongásra izgató"?..

...Dalolj, dalolj, Attila szaktárs,
„Háló"-ról, „Fák"-ról bús danát.
Hűvös halomba gyűjtsd a pengőt
s fényesre nyald a burzsoát!
Rossz perceidben hiába írnál
„elvtárs"-sal spékelt, dühös sorokat:
egy osztályharcos pöcegödörben
megannyi versed elrohad.

Nyárutó 1934

Garai János

1935

245. ATTILA JÓZSEF: BÄRENTANZ

József Attila: Medvetánc. Révai

Ein seltsamer Grenzfall: Ein Dichter unserer Zeit, der, von literarischer Bildung belastet, scheinbar mühelos zurückfindet zu Urgebärden seiner Kunst; der in sanfte Bilder und Gleichnisse laute Stürme einfängt; ein ewig Ruheloser und Rebell, der noch aus taubem Gestein idyllische Funken schlägt; ein Vorstadtdichter, der sich nicht scheut, die ausserliterarischen Dinge beim Namen zu nennen und sich dabei naiver Volksliedweisen bedient. Es ist die arme, gottverlassene Kreatur, die anderen, dem Schicksal, der Sorge und Qual zum Trotz, sich selber zum Trost Landschaften, Begebenheiten erdichtet, Musik aussinnt. Ein später Nachfahr Villons, den er übersetzt hat, ichsüchtig und ichtrunken, wie dieser, von einer Schamlosigkeit, die abstossend wirkte, von einem Naturalismus, der befremdete, nähmen sie nicht ihren Umweg über das lösende und erlösende Wort, läge nicht hinter Lärm und Aufruhr, hinter Tatsachenschilderung die Andacht zu einer Welt reinerer, höherer Werte verborgen. Diese Andacht mildert die Heftigkeit und Hemmungslosigkeit der Selbstdarstellungen und Bekenntnisse. Als reifer Künstler und Könner bewährt sich József dort, wo es gilt, Wachträume zu umreissen, Unbewusstes zu verworten, Irrlichter und Gespenster der Einsamkeit und namenloser Stille zu bannen, sich gegen Nacht und Grauen zu behaupten. Gewiss, nicht alle Umwege führen zum glücklichen und beglückenden Ziel, manches bleibt Groteske, Irrsal, Rauch und Schall, wirkt Verblüffung, doch es gibt Stücke in diesem Band, die sich den Sinnen und der Phantasie einprägen, und die man nicht leicht vergisst.

Pester Lloyd 1935. jan. 5. *Josef Turóczi-Trostler*

246. KIK KAPJÁK AZ IDEI BAUMGARTEN-DÍJAKAT

A Baumgarten Irodalmi Alapítvány kurátorai *ma délután hat órakor* tartják évi ülésüket az alap sasuccai központjában. Az üléstárgy *az 1935. évi irodalmi díjak kiosztása.* A díjakról és a díjazottakról eddig

hivatalos közlést még nem tettek ugyan, de az irodalmi világ már tudja, hogy kik részesülnek a Baumgarten-alapítványból. *Babits* Mihály és dr. *Basch* Lóránd, a két kurátor, a díjazottakról listát terjesztett fel a kultuszminisztériumhoz. Értesülésünk szerint idén *öt író kap 3—3000 pengős* évdíjat: *Füst* Milán, *Halász* Gábor, *Karinthy* Frigyes, *Nagy* Lajos és *Szerb* Antal. *Ezer-ezerpengős kisdíjat* pedig a következők kapnak: *József* Attila, *Telekes* Béla, *Barta* János irodalomtörténész, *Weöres* Sándor és *Ferenczy* Valér. Az alapítvány azonkívül még *több nagyobb segélyt* is fog kiosztani.

Az Est 1935. jan. 19.

247. A BAUMGARTEN-DÍJASOK

A kuratórium ítélt, a Baumgarten-díjakat pénteken délután az alapítvány székházában kiosztották. A díjkiosztást nem előzte meg izgalom és most, hogy a díjazottak neveit kihirdették, nem lesz körülöttük nagyobb hullámverés. A nagyközönség, sőt az irodalmi világ szemében a Baumgarten-díj már régen elveszítette jelentőségét, körülbelül azóta, amióta kitűnt és amióta beletörődtek, hogy *a díj elsősorban a „Nyugat" szűkkörű rászorult és nem rászorult hazíróinak jutalmazására szolgál.*

„Ezen alapítvány létesítésével — írta végrendeletében *Baumgarten Ferenc* — nem a tehetség jutalmazása lebeg szemem előtt, hanem oly komoly törekvésű — akár a szépirodalmat, akár a tudományt művelő — magyar írók hathatós támogatása, akik minden *vallási, faji és társadalmi előítélettől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükséget szenvednek.*"

Baumgarten Ferenc szép elképzeléséből kevés valósult meg, kikötéseiből különösen a megalkuvásra és a szükséget szenvedésre vonatkozólag írott malaszt maradt. Kaptak nagydíjakat esetleg nem is egyszer nagyon tiszteletreméltó, kitűnő írók, akiknek *jövedelmük is egészen tiszteletreméltó volt*, igaz, hogy kaptak nagydíjat arra rászoruló fiatal írók is.

Természetesen az ilyen díjkiosztásokat nem lehet közmegelégedésre elintézni, de azért el lehet gondolkozni azon is, hogy mi lehet az oka, ha kitűnő és nagyon rászorult írókat közmegdöbbenésre *állandóan és következetesen mellőz a kuratórium.*

Amikor mindenki megelégedéssel vette tudomásul, hogy Illyés Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron, Erdélyi József megkapták a díjakat, sőt Tersánszky *négyízben*, Illyés, Tamási, Erdélyi *háromháromízben*, ugyanakkor állandó keserű kérdés volt, *miért nem kap díjat*

egyszer sem József Attila, a fiatal költőnemzedék egyik legtehetségesebb tagja és ma is, amikor 1000 pengős segélyt kapott, nyitva áll ez a kérdés. És nem hallgathatjuk el, hogy nehéz megnyugvással fogadni a döntést, amely évről évre mellőzi a szegénységben élő kitűnő költőasszonyt, *Várnai Zsenit*, akinek költői tehetsége az utóbbi években színesebb és teljesebb, mint valaha és aki a magyar lírában egészen különleges helyet tölt be.

Kassák Lajost sem tartotta méltónak a kuratórium, hogy díjat adjon neki. Nem teszünk most összehasonlítást Kassák írói értéke és a már díjazott írók munkássága között, de nem lehet szó nélkül elmenni amellett, hogy az új magyar irodalom egyik legérdekesebb, legtehetségesebb, legjellegzetesebb és ma is sokat nélkülöző írójának neve ebben az évben sem szerepel a Baumgarten-díjasok között.

Soroljuk föl a többieket? A kínlódó, anyagi gondokkal küzdő fiatalokat? Kérdezzük meg, miért nem jutott még segély sem *Pap Károlynak*, *Fenyő Lászlónak*, *Zelk Zoltánnak?*

A Baumgarten-díj sok nyugtalanságot, sok keserűséget okozott a fiatal íróknak. Sokan érzik magukat mellőzötteknek — jogosan, igaz viszont, hogy néhány tehetséges fiatalt átmentett a legrosszabb éveken. De ha összegezzük azokat az előnyöket, amelyeket nyújtott, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy mindez nem ér föl azzal a kárral, amit a díj egyoldalú szempontokból vezetett odaítélése okozott. *A fiatal és tehetséges írógeneráció önálló szellemi kibontakozását ugyanis a Baumgarten-díj aranyszénája egészen a legutóbbi időkig megakadályozta.* Baumgarten Ferenc bizonyosan nem így gondolta.

Egyébként 1935-re Baumgarten nagydíjat, 3000—3000 pengőt *Füst Milán*, *Halász Gábor*, *Karinthy Frigyes*, *Nagy Lajos* és *Szerb Antal* kapták. Ezerpengős kisdíjat kaptak *József Attila*, *Weöres Sándor*, *Telekes Béla*, *Ferenczy Valér* és *Bartha János*.

Népszava, 1935. jan. 19.

248. KIOSZTOTTÁK AZ IDEI BAUMGARTEN-DÍJAKAT

Húszezer pengőt osztottak ki tíz jutalmazott között

Pénteken este a *Baumgarten* Ferenc irodalmi alapítvány kuratóriuma ünnepi ülés keretében osztotta ki az ez évi díjakat. Az ülésen előkelő közönség vett részt, közöttük irodalmi életünk számos reprezentánsa. Az elnöki asztalnál *Babits* Mihály, *Schöpflin* Aladár és *Basch* Lóránd foglaltak helyet. Elsőnek Basch Lóránd az alapítvány egyik kezelője és intézője tartott nagyszabású emlékbeszédet az elhunyt kiváló esztéti-

kusról és irodalomtörténészről, *Baumgarten* Ferencről, aki hatalmas vagyonát a magyar írókra hagyta. Méltatta az elhunyt kiváló mecénás maradandó értékű munkásságát és közölte, hogy Baumgarten irodalmi hagyatékát németről magyarra fordították és az alapítvány kezelősége a közeljövőben azokat ki is adja.

Az emlékbeszéd után *Babits* Mihály számolt be az alapítvány céljairól, irányelveiről és működéséről.

— Baumgarten Ferenc ezelőtt nyolc évvel hunyta le szemét — mondotta *Babits* Mihály — és az általa alapított és róla elnevezett alapítvány ez évben osztja ki hetedik alkalommal szép jövedelmeit az arra érdemes magyar írók között. Irodalmi kérdéseket nem lehet szótöbbséggel elintézni. Itt nem a szavazatok száma, hanem a minőség esik latba. Amikor *Baumgarten* irodalmi alapítványának vezetését az én ítéletemre bízta, az volt a célja, hogy legjobb lelkiismeretem szerint támogatásra érdemes írókat válogassak ki. Ez az alapítvány semmiféle politikai tekintetet nem vett figyelembe és semmiféle irodalmi párttal vagy körrel nem rokonszenvezik. Ha némely évben valamelyik irodalmi oldal vagy csoport több tagja szerepel az alapítvány kitüntetettjei között, mint a másiké, ez csak azért lehet, mert több tagját találtam arra méltónak. Baumgarten Ferenc mint kritikus, mint gondolkodó mindig az arisztokratikus elv védője és hirdetője volt az irodalomban. Az ő szellemének jobban megfelelnék, ha az alapítvány egész évi jövedelmét egyetlen kiemelkedő tehetségű író támogatására fordítanók, mintha azt az irodalom plebejus-tömegei között koldusalamizsnára váltva, szétszórjuk.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd után Babits Mihály a jövő évi díjakra és jutalmakra vonatkozó döntést ismertette. Ezek szerint az alapítvány kuratóriuma az 1935. évre öt, egyenként háromezer pengő értékű évdíjat ad ki *Füst* Milán dr. középiskolai tanár, költőnek, *Halász* Gábor dr. nemzeti múzeumi segédőr, irodalomtudósnak és kritikusnak, *Karinthy* Frigyes írónak, *Nagy* Lajos szépprózaírónak és *Szerb* Antal írónak, középiskolai tanár, irodalomtörténetírónak. Ezenkívül egyenként ezer pengőben megállapított támogatásban részesítette a kuratórium *Barta* János középiskolai tanárt, irodalomtörténeti és filozófiai tanulmányok íróját, *Ferenczy* Valér képzőművészeti írót, *József* Attila költőt, *Telekes* Béla költőt és műfordítót és végül *Weöres* Sándor költőt (Csönge, Vas megye).

Végül *Basch* Lóránd ismertette az alapítvány jövedelmeit, segélyeit, majd befejezésül a kitüntetettek nevében *Füst* Milán mondott meghatott hangon köszönetet és ígéretet tett, hogy a jövő munkásságot is épp úgy, mint a múltban, Baumgarten Ferenc tiszta szellemében folytatják.

Újság 1935. jan. 19.

249. RAPSZODIKUS ELMÉLKEDÉS BABITS „AMOR SANCTUSA" FÖLÖTT

„Az őskeresztény költők műveletlen, vagy félművelt emberek lehettek, akik még hozzá meg is vetették a műveltséget, mint a mai kommunisták a »polgári« műveltséget" — írja Babits a keresztény himnuszköltőkből fordított antológiájának előszavában. S ezen el lehet gondolkozni és folytatni lehet. A keresztény költő úgy állhatott szemben a raffinált és polgárosult görög római kultúrával, mint ahogy a mai „proletárköltő" a polgári kultúrával. [...]

Nemcsak e két vers, hanem Babits egész gyűjteménye is azt bizonyítja, hogy szólhatnak a költemények Krisztusról, Máriáról, avagy szentekről: amikor igazi versek, jók, még ma is elevenek, mint az idézettek is — nem a keresztény világszemlélet tolmácsolása a céljuk és hatásuk. Azt elvégezték a prédikátorok és a bölcs doktorok. A kezdeti ügyetlen versek, a „félművelt" versei még összezavarták a költészet rendeltetését a prédikációval, — de a jó költők, mint minden korok tehetséges költői — az értelemnek adott gondolati és technikai formákban *érzéseiket* akarták közölni és kifejezni. [...]

4. Mi a tanulság a keresztény költészetből? Az elsőt már megállapítottuk. A költészet nem a világszemlélet kifejezője, a világszemlélet csak formája lehet világérzésének. De más kérdések is vetődnek föl: a szocializmus is oly értelemben vett „integráció", hogy erkölcsi elvek alapján az érzelmeket jókra és rosszakra, törvényesekre és törvénytelenekre, polgáriakra és proletárérzésekre osztályozhatja? A szocializmus, amely az emberi együttműködésre és szociális, jóakaratú érzésekre apellál, szintén aszkétikus magatartást követel emberétől s így művészétől is? A szocialista költőnek is egy zárt világszemlélet egyenruhájába kell öltöztetnie költészetét? S művészetében a kereszténnyihez hasonló önfegyelemmel kell magát sanyargatnia?

A szocializmus és kereszténység magatartása és tartalma minden külső és szembetűnő hasonlóság ellenére lényegesen különböző. Az egyik vallásos, a másik tudományos mozgalom. De ez nemhogy könnyítené, hanem éppenséggel megnehezíti a szocialista művész részére a tendenciózus alkotást. Az evangélium egyes részei, mint Babits is mondja, szinte versek; a vallás sokkal közelebb áll a művészethez, mint a tudomány. Hiláriusnak könnyebb volt Krisztus poétikus életét versben kivonatolnia, mint egy szocialista költőnek világnézete egyik tételét, például a bérmunkás és tőkés viszonyát balladában megfogalmaznia, bár ez is sikerülhet, mint azt József Attila bebizonyította. A tudomány objektivitást, a fantázia és vágy lehető legteljesebb kikapcsolását, a tények érvényesülését követeli. A tudós szemlélni és értelmezni akarja a világot; a költő, akárcsak a politikus, meg akarja azt változtatni. Ám a

költő az illúziók síkján akar változtatni s ezért sokan ópoly csacska beszédnek tartják már ma is a költészetet, mint a tudós Anonymus a magyar nép énekeit.

A polgári művelődés nemcsak az anyagi, hanem a szellemi termelés területén is nagyfokú munkamegosztást hozott létre. A tudomány, művészet, vallás, filozófia, amelyek a kereszténységben igen egyek voltak, külön munkaterületre szakadtak és szigorúan őrködtek területi integritásuk fölött. Mikor a szocialista költő vagy kritikus azzal érvel, hogy „nem a mű a cél, hanem a hatás" — megfeledkezik erről a munkamegosztásról. [...]

Gondolat 1935. jan. *Fejtő Ferenc*

250. IRODALOM ÉS VILÁGNÉZET

[...] S itt érkezünk el a Fejtő tévedéseinek lényegéhez, bárha úgyis látszik, mintha ez eddig nem tartozott volna hozzá. Legfontosabb állításában ugyanis, amikor nem határozottan, de a sorok között kiérezhetően tagadja azt a megállapítást, hogy *„nem a mű a cél, hanem a hatás"*, éppen az ezen a téren szerzett tapasztalataira támaszkodik. Arra, hogy az igazi művészi, vagyis a formai, még határozottabban az érzéki, érzékelhető, plasztikai értékek örök értékek, de viszont a világnézeti, gondolati értékek elavulnak. Ezt olvassa ki az idézett himnuszokból is.

Mert igenis, a munka célja csakis a hatás lehet. És itt van a Fejtő ki nem mondott igazsága. *Mert mi idézi elő a hatást?* Éppen ez a kérdés lényege s ebben vannak a tévedések is. A politikus látású ember azt mondja: a társadalmi tendencia, a művészi látású azt mondja: a megjelenítés. Mert a hatás éppen a tendencia, a perspektíva, a gondolati világnézeti tartalom, az érzésőszinteség, a valóságérték, a tárgyi megjelenítés (plaszticitás) nyelvi és formabiztonság — szóval az ellentétek azonosulásában van. Az az igazi jó írás, — hogy az irodalomnál maradjunk —, amelyben a világnézeti tartalom nem a levegőben lóg, nem mesterkélt és mesterségszerű propaganda, hanem a tárgyi valóságra épült, kivetített érzés. Szinte páratlan példa erre József Attilának többek közt *Elégia* című verse a pusztuló pesti gyárvárosról. S mert Fejtő is éppen J. A.-t említette, egy másik versével kapcsolatban, szinte önmaga bebizonyítja, hogy lehetséges a szocializmus tudományos tételeit szép és igazi művészi formában megjeleníteni, mintegy feloldani, tudásból élménnyé tenni. Amikor is már az ember is világalakító erővé emelkedik. [...]

Gondolat 1935. febr. *Veres Péter*

„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni": jobb mottót, igazabbat és jellemzőbbet nem választhatott volna József Attila válogatott verseinek méltó köntösben megjelent gyűjteményéhez.* Nem mintha József költészete Dante Poklának komor fenségével, sötét vigasztalanságával tartana rokonságot. Az ún. tragikus életérzésnek, a fájdalom gőgjének, Baudelaire vagy Ady „nagy, fájdalmas" életérzésének kevés nyomát találjuk benne. S miért? Mert ez a tragikus életérzés többnyire a spleenes polgár vágya az izgalom és hajsza, a szenvedés gyönyöre, a vérpezsgető cirkuszi játékok után — s nem a nehézéletű ember éneke és vágya. A költészet mindig „valami más", ha kicsit maga az élet is. Goethe Faustjában az Istennel felmenttette Margitot, az elbukott, gyermekgyilkos lányt — és ő maga mint miniszter, elutasította egy valóságos Margit kegyelmi kérvényét. Balassi útonálló módra tepert le nőket és himnuszokat írt a plátói szerelemről. Spengler a düsseldorfi iparmágnások klubjában kényelmes bőrkarosszékbe dőlve tart előadást a tragikus, harcos, hősi élet szépségéről és szükségéről... „Folytatnám, de unnád" — mondhatnám Józseffel. A költészet „valami más": kicsit az, amik vagyunk, de inkább az, amik lenni szeretnénk, ha kócosak és züllöttek vagyunk, a magunk és mások jósága, ha finomak és jók vagyunk, a züllöttségünk és gonoszságunk. Baudelaire, a sátánista, félelmetesen gyengéd és érzékeny lélek volt...

Élete

József Attila a proletariátusból jött s annak a gyermeki melegségnek a költője, amely legjobban hiányzik a munkásgyermekek és felnőttek sorsából. Versben mondta el családfáját, a hagyományos költői szokáshoz híven: „Nemzett József Áron — szappanfőző, aki már — a Nagy Óceánon — szagos füveket kaszál. — Megszült Pőcze Borcsa, — kit megettek a fenék, — gyomrát, hasát sorba, — százláb súroló kefék." Apja kártyás, nomád munkásember volt, a költő alig kétéves s tehetségét még csak gyereksírásban gyakorló. Apja elhagyta anyját és kivándorolt. Mély szeretettel emelt József verseiben ércnél maradandóbb emléket a mosónőnek, akinek „törékeny termetét a tőke megtörte" *(Anyám)*, aki korán meghalt, „mert a mosónők korán halnak" s aki három gyermekéért s a maga örömtelen, magányos életéért halálig viaskodott az élettel. (Mily nagy lehet a költő anyás gyengédsége, amely önmaga szemérmes leplezésére a „fenékkel" eteti meg anyját. A

* Medvetánc. 1922—34. Révai kiadás, Budapest.

legmélyebb szeretet szokott ily látszólag durva elhárításban megnyilatkozni.) Az *Egy kisgyerek sír*, az *Iszonyat* lidérces vízióiban is felidézi a méhrákban elpusztult proletárnő emlékét és a kötet utolsó verse, a *Mama*, talán a legszebb anya-vers, mert az árvaság és szegénység halálnál is erősebb anyavágya szorong benne.

József Attila a proletárgyerek tipikus életét élte. Kétésféltől hétéves koráig menhelyeken lakott, a Gyermekvédő Liga vidékre adta földművesekhez, akiknek malacát őrizte — s ahol törékeny teste magába itta a föld és a paraszti lét intim ismeretét, amely megakadályozta abban, hogy pusztán városi költő legyen. Közben rövid ideig anyjával él a Ferencvárosban s ez időből való emlékét dolgozza föl az Eszmélet 5. szakában, ahol a szenet lopó proligyerek halálos tolvajrettegését írja meg:

A teherpályaudvaron
úgy lapultam a fa tövéhez,
mint egy darab csönd. Szürke gyom
ért számhoz, nyers, különös-édes.
Holtan lestem az őrt, mit érez,
s a hallgatag vagónokon
árnyát, mely ráugrott a fényes
harmatos szénre konokon.

Iskoláit össze-vissza járja, szünetekkel. Háborús nyomor, sorbaállás zsírért. Az Est rikkancsa. Csomagkihordó. Anyja betegeskedik. Szabadszálláson húzódik meg, ahol anyai nagybátyja a községi szérűskert analfabéta csősze. Aztán: hajósinas vontatógőzösön, kövező inas és makói gimnázista. Juhász Gyula felismeri és első kötetéhez ő írja az előszót. Közben kukoricacsősz, majd a Nyugat közli néhány versét, leteszi az érettségit, banktisztviselő, Szegeden bölcsész, *Lázadó Krisztus* c. verséért 8 hónapra ítélik, majd felmentik, Horger kitessékeli az egyetemről. Párisba indul, mint Ady utáni magyar költőhöz illik, de csak Bécsig ér el, rikkancskodik, takarít, csomagot hord, hogy aztán „véletlenül", mint magyar költőhöz illik, megismerkedjék Hatvany Lajossal, aki lehetővé teszi párisi útját. Visszatérése után: könyvügynök, levelező, könyvelő s most már csak-költő, egyesegyedül az.

„Jack Londonéval vetekszik az élete" — írta minderre az egyik színházi lap. Proletárokéval vetekszik, — mondjuk mi. Egy ilyen élet nem érdem s nem is dicsőség; fárasztó. „Nem fog a macska egyszerre kint s bent egeret" — mondja József és úgy is van. Költészetében egészen utolsó periódusáig nem is esett sok szó életéről. Eddig csak úgy színezték dús élményei művét, ahogy a másról-beszélők hangjának remegése

tanúskodik arról, ami szívüket igazán nyomja. Ami még igazán fáj és nyom, arról ritkán beszél a költő, mert a költészet mindig játék és profanizálás is. József életét nem lehet verseiből úgy „összeállítani", mint Petőfiét. Nem a közvetlen líra embere, hanem a közvetetté, nem az élményé, hanem az emléké, inkább a lírikus Arany rokona, mint Petőfié. De téved Szerb Antal, ha azt hiszi, hogy ritka eset, amikor életének ismerete nélkül nem értjük meg az író művét. Az író egyéniségének igazi kulcsát akkor nyerjük, ha összehasonlítjuk „irodalmonkívüli" lényét az „irodalmival". József művészetének erős realizmusa, anyagszerűsége, minden sorának sűrített kézzelfoghatósága az anyaggal dolgozó munkásember sajátsága s egy városban nőtt polgárnál megmagyarázhatatlan lenne. József Attila utolsó verseinek emlékező, gyermekkorába forduló tendenciája arra enged következtetnünk, hogy e gyűjteményes kötete nem zárókő, hanem nyitány és emlékezésében megtisztultan feldolgozza majd zaklatott fiatalságának bizonyára dús élményraktárát.

József Attila és Ady

Első versköteteit, a *Szépség koldusát* és a *Nem én kiáltok* címűt erősen megrostálta. A rostán fennakadtak furcsán tökéletesek, csodagyerek-bravúrok. A legnehezebb formákon: antik strófákon és a szonetten mutatja meg kezeügyességét. Mint mezítlábas kukoricacsősz azt a formát használta, amelyről Babits jellemzően így írt: „Szonett, aranykulcs, zárd el szívemet, — erősen, hogy csak rokonom nyithassa." Arisztokratikus, gőgösen szemérmes forma, tejüveg, mely igen megszűrve ereszti át az élmény füstölgő tüzét, az elfojtás műfaja és műszere, a szabadvers eszményi ellenfele. „Negatíve" jellemző Józsefre a *Jámbor tehén* hangulata: bukolikus, idilli érzés, humorosan bölcs és vénes paraszti szemlélet van benne s mint minden képversben, ennek a mélyén is ott remeg az érzés-elfojtás kísérőterméke: a melancholia. Kitűnő az *Éhség* fiziológiai realitása, tömör naturalizmusa is. Az antik strófákban nem melegedett föl, fenegyerekeskedő játékok, diákkísérletek csupán. Első versei közül kiemelkedik a *Megfáradt ember*. A „komoly" és „hallgatag" jelzőkkel intonálja a költő az esti elpihenés hangulatát, parasztok, folyó, „gyönge füvek alusznak a szíve alatt" s ahogy elnyúl a folyó mellett:

se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér
csak megfáradt ember, aki itt hever.

A kortól, társadalomtól függetlenül, lemeztelenedett ember rajzolódik elénk, egy darab természet, folyó vagy kenyér, minden máz lehorzsolódott róla, s csak az élet tiszta melegsége, állati gyengédsége és

emberségessége maradt benne. Sok a „fáradt" jelző e korai versekben s ez nem lehet póz. Fáradt por, fáradt bor, megfáradt ember: a munkás József Attila.

Érdekesen kiütközik a versek közül a *Sacrilegium*. Vad, részeg legényről hallunk benne, aki mámorban, ördöngős borok hatása alatt templomba kujtorog, a Szűzhöz galádan kurjongat s akit a bánatok halálra keresnek. Olyan ez a vers, mintha egy jobb Baudelaire szonett ügyes fordítása volna. Páthosz van benne, szenvedély, dionysosi lobogás, sátánizmus, az ösztönök tragikus hatalmi párbaja. József verseskötetéből úgy kirí ez a vers, mint ahogy a pesti korzón ma kirína a hős Zrínyi Miklós daliás és páncélos alakja. Mert semmi sem áll távolabb József költői és emberi tevékenységétől, mint a *Sacrilegium* hangja, amely Adyé, vagy esetleg Tóthé, de nem a Megfáradt emberé. A nagybetűs Élet kultusza, igenlése, hajszolása, a század eleji vitalizmus nem az ő „resszortjához" tartozik. Nem azt állítjuk, hogy József fáradt ember s nincsenek intenzív érzései. Érzésvilága akár Adyéhoz is hasonlíthat: nem arról van szó. Az érzelmek amorf, megnevezetlen valamik, míg nevükön nem szólítják őket és ha szólítják, már nem azok, amik voltak. Az érzelmeket a költők találják föl. Minden a kifejezésen múlik, a megfogalmazáson. Máskép fogalmazták és érezték a trubadúrok a szerelmet és máskép Ady. Ady hatása alatt ijesztő szemekkel néztünk kedvesünkre és drámai hősként tetszelegtünk magunknak. S most mindezt — nagyképűségnek érezzük.

Hasonlítsuk össze a *Nincsen apám, se anyám* előhangját az *Új versek*-évei. Mindkét költő bemutatkozik, ajánlja magát a közönségnek.

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdtem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt? stb.

Lidi nénémnek öccse itt
Batu khán pesti rokona
kenyéren élte éveit
s nem volt azurkék paplana,
kinek verséért a halál
öles kondérban főz babot —
hejh burzsoá! hejh proletár! —
én, József Attila, itt vagyok!

A József-versben Batu-khán valószínűleg a Góg és Magóg tudatalatti, vagy tudatos persziflázsa. Ady úgy jelentkezik, mint egy választott hős, drámai színész, hangjával megborzongatja a hátunkat.

József nem jár kothurnusban, úgy fut a színre, mintha egyenesen a nézőközönségből jönne s az egész csak tréfa lenne, heinei öngúnnyal szemléli magát és a Batu khán nagyképűségét a „pesti" jelzővel helyrebillenti. Comedia finita est: a drámának vége, kezdődik újból a líra. József úgy viszonylik Adyhoz, mint Bartók Wagnerhez. Ady a lírából és Wagner a zenéből Gesamtkunstwerket teremtett. Ady lírája zenedráma, hősi eposz és önballada volt, mint Wagner zenéje freskó, színház és költészet. József proletár egyszerűséggel szakított a romantikus hagyománnyal és visszatért a lírai realizmushoz. Kassák legújabban megjelent könyvében olvassuk Ady válaszát a nemzeti tanács üdvözletére: „Ékes magyarnak soha szebbet igaz menny és pokol nem adhatott". „Ez Ady" — teszi hozzá Kassák. „Betegen is versben beszélő és romantikusan pathétikus". Ady életmegfogalmazása közel jár a fenséghez. A fenség viszont a nevetséghez alig egy lépésnyire fekszik. S ezt a lépést a „publikum" megtette már. Adyn nem nevetünk, mert a múlté. József Attila „ékességére" válik, hogy egyetlen nagyképű verse a *Sacrilegium*. Ha pózol — mindig pózolunk — a nehezebb pózban, a természetességében mesterkedik. Nem szaval fejhangon, hanem egyszerűen beszél. Ez az etikettelen, emberi magatartás: proletárpóz. Ady sötét, zavaros, vajúdó, bűntudatos kamasz: József a kamaszoninneni gyermekség humorát, szinte szemtelen derűjét hozta a költészetbe.

Isten

Gyermeki humort hozott — a kamaszság-előttről, s ugyanakkor férfias komolyságot a kamaszságon túlról. A pubertás boszorkányos elvarázsoltsága, az élet luxusa, az elhasználatlan energiák lobogása hiányzik belőle. „Derűs vagyok és hallgatag" — írja egyhelyt. „Légy fegyelmezett" — írja másutt. Gyermeki kedély és sztoikus bölcsesség furcsán karöltve járnak nála. E kettősség minden irányú magatartásán végighúzódik. Istenhez való viszonyában is jelentkezik.

A polgári kamasz „ráér" a clairobscur, fény és homály kettősségére „hasadni", az ébredező erőkkel nem tud mihez kezdeni, össze-vissza kapkod önmaga hullámzásában, szüksége van egy fix pontra, szalmaszálra az erkölcsi rendből: átéli az Istent és néha örökre megfogódzik benne. A proletárkamasz válsága nem megy végbe ily „szabályszerűen", nem piszkálhatja orrát délutánokon át, a hűvös ablaküveghez támasztva forró homlokát, a munkában kisportolja bűntudata jó részét és azt a szorongást, amely a vallásosságban nyer megfogalmazást. Így Isten Józsefnek nem oly mély élménye, mint pl. Adynak. S ennek nem mond ellent, hogy van két gyönyörű verse Istenről. Ezek a versek nem vallásosak, a szó szűkebb értelmében. Istenükben nincs semmi transz-

cendens: annyira apa és oly emberi közelséggel az, hogy már csak a neve Isten és nem egyszerűbben: apai jóság. Szegény árvagyerek szól így apjához:

Ha rikkancs volna mesterséged
segítnék kiabálni néked stb.

Ez a vers egyszerre naiv és rafinált: a szegények jó gesztusainak okos megfigyelését tartalmazza. „Istenem" helyett „apámat" írhatott volna s a versből legfeljebb az a szépség-nüansz maradt volna ki, amelyet a játékosság s nem a vallási képzet kölcsönzött neki. A „másik" Isten, a vallásoké, a *Hosszú az Úristen* című versében szerepel s aki az adás-vevésnek, bár költőien szublimált, de alapjában véve ennyire illúzió-mentes szemléletével szól Istenről:

Ha ma sincs, hogy értünk
seregekké lenne,
szegény ember, ha elpusztul
nem is pihen benne —

annak nem komoly élménye a mennyei Lény, a magasságok istene. Őszinte gyermekség egyfelől, mely apát keres az istenben, férfias józanság másfelől, mely emancipálja magát az üressé vált képzet alól: ez József magatartása. *Betlehem* c. versében is a nép szomorú helyzetének festésével üti el a karácsonyest varázsát s a *Betlehemi királyok* hangulata folklorisztikus, de nem vallási. „Hosszú az Úristen, rövid a szalonna" — így fogalmazta meg lakonikusan kiábrándult vallásbölcseletét, mely ha nem is ér el „a legmélyebb mélységekig", mélységesen egészséges. A józan atheizmusnak a vallás színes káprázatával szemben való magányát is szépen fejezi ki *Számvetés*-ében:

Komor ég alatt üldögélek,
mint hajléktalan a híd alatt.
Mindentől fölmentem magamat,
mert nem lesz utolsó ítélet.

Erosz

„Legyen akár az uccasarkok rongya!" — kiáltotta Ady égő szemekkel. József más nőről álmodozik suhanckorában:

Aki majd főz is, csókol is,
Kerül majd egyszer asszony is.
Zizeg a szalma, menj, aludj,
kerül majd egyszer asszony is.

A csók tehát a főzés után következik. S bár a „zizeg a szalma" a Tengerihántásra emlékeztető estéli sejtelmességet szuggerál, ez az ábrándozás és sejtelem vaskos, konkrét, primitív; kolbász, kenyér, csók és főzelék. Proletárvers — s a polgár legfeljebb exotikumként értékelheti varázsát. Nem, mintha József szerelmi lírája képtelen lenne a primitíven túlmenő rezdülésekre. De szemérme s valószínűleg Adyval szemben való elkülönülési vágya miatt a finomabb hangulatrezzenések nála is, akár Illyésnél vagy Szabónál — látszólag az erotikán kívüleső tárgyakra tevődnek át. Így, ki nem érzi a *Hangya* című versben, amelyben csak egy többesszámú első személy, mely lehet „uralkodói többes" is, sejteti a nő jelenlétét — a szerelmi gyöngédséget?

Korábbi erotikus verseiben vaskos, egészséges, falusias testiség szólal meg, a morbidság minden jegye nélkül énekel a lányokról, akik „munka után a mellüket kibontják — (a *Reggeli* c. vers diadalmas kizengése ez) — s a *Fiatalasszonyok éneke* szinte kicsordul a rafináltan primitív szerelmiségtől. A szerelmi lírát megszabadította Ady lidércnyomásától, az egymást marcangoló hím és nőstény tragikus komorságától s a sötét szorongásoktól: ez is az asszony, mondja verse, nemcsak démoniság, hanem együgyűen ravasz magakelletés, derűs munka, önelégültség, hűvös derű, az állat utolérhetetlen nyugalma, a napsütés és játék:

Hogy az urunk megjön este, mosdósvízzel, vacsorával, csókkal várjuk
ingerkedünk, játszadozunk, csitítjuk, ha bajjal van
egész éjjel ölelgetjük
s gömbölyödő kis hasunkat nézegetjük hajnalban.

Lehet, hogy ez a szinte mikszáthian idillikus szemlélet a piros-pozsgás menyecskékről fikció, — de bizonyára fikció a démoni nő is. A dolgozó és meggyötört embernek nem hajsza kell a szerelemben és marakodás, hanem ünnep és idill. Ezt az idillt adja József a ponyvaszerűség minden édeskés mellékíze nélkül. A nemek „bús párbaját" játékos nevetéssel hidalja át:

Mikor a szeretők veszekszenek,
akkor hajlongva magasodnak,
mikor a szeretők ölelőznek,
akkor a földdel elsimulnak.
Énekeljünk — haja ha!
Bömbölődjünk — böm-böm-böm stb.

József szerelmi verseiben van valami befejezetlenség. Nem az egyes versekben, hanem a hangban, amelyet bennük megüt. Mintha egy

tájképfestő, aki új szemmel villant volna rá a Balaton szépségeire s csak egy-két vázlatot készített volna róla, amelyek újak és pompásak — aztán csapot-papot otthagyva más vidékre költözne és kiaknázatlanul hagyná az új művészi területet. Így hagyta el József a gyermek-idillt és szerelmi humort — és *Ódájában*, egyik legfigyelemreméltóbb versében más, új hangot pendít meg ismét, férfihangot, de csak egyetlenegyszer, holott többször szeretnénk hallani mély búgását. Görcsös, komoly, súlyos, higgadt az Óda szerelme, töprengő és azáltal modern, hogy szinte természettudományosan illúziótlan s mégis intenzív, monumentális érzés, a szerelmes testét kozmikussá növelő: „Hullámzó dombok emelkednek, — csillagképek rezegnek benned, — tavak mozdulnak, munkálnak gyárak, — sürög millió élő állat, — bogár, — hínár, — a kegyetlenség és a jóság, — nap süt, homályló északi fény borong, — tartalmaidban ott bolyong — az öntudatlan örökkévalóság." Befejező „mellékdalában" pedig az asszony felel a suhanc József visszatérő vágyának:

Csobog a langyos víz, fürödj meg!
Ime a kendő, törülközz meg!
Sül a hús, enyhítse étvágyad!
Ahol én fekszem, az az ágyad.

Társadalom

József Attila proletár származású költő és ennek nyomai egész költői működésén és életformáján föllelhetők. Mégis vonakodunk azt írni róla, hogy „proletárköltő", a szónak bizonyos egyirányú harcias használtsága miatt. Proletárköltőnek azt szokták nevezni, aki proletárvoltát állandóan hangsúlyozza s életében-verseiben a proletár-eszményt akarja kifejezni, nem pedig a maga életét úgy, amilyen. József úgy proletárköltő, ahogy Gorkij proletáríró. Nem eszményt és tendenciát ad, hanem a maga emberi valóságát, nem osztálykategóriát, hanem a proletár-ember totális, vajúdó, talán ellenmondó, de őszinte lényegét. A *Tiszta szívvel* amoralitásában a villoni lumpenproletár világát foglalja versbe, a *Magyar Alföldben* a magyar szegénynép tragikumát érezteti Adys szimbólummal, a *Biztatóban* Babitsos impresszionizmussal villant a világ furcsa egzotikumaira s az egészet egy friss, lumpenproletárosan individualista kizengésben végezteti — mindez talán idegen a munkásöntudattól, de mélyen a munkásember érzéseiből szól, mint istenversei és szerelmi költeményei is.

József megtette az utat a csavargó anarchizmustól a szocialista eszme tudatos vállalásáig, de jóízlése megakadályozta abban, hogy a költő tollát, sok szocialista költő példájára, a vezércikkíró tollával

cserélje föl. Kitűnő intuiciójával megértette, hogy a költészet „szívtől szívhez" szól s a világszemlélet számára csak az érzés tolmácsolása és nyersanyaga lehet. A szocialista eszme érzés-alapja, a szocialista ember tipikus és elkülönítő érzése, a *szolidaritás* legtisztábban benne vált megformált valósággá. E kötetében lefaragta és kihagyta mindazt, ami a tendenciózus szemlélet alapján külső sallangként volt hivatva dokumentálni hovatartozását. Legújabb példa erre a *Nyár*, amelynek előbbi befejezését: *„Elvtársaim, a kasza él"* — felcserélte a versből szervesen következő: *„kék, tünde fénnyel fönn a tél"*-re. Állandó kihangsúlyozásra csak bizonytalan érzéseknek van szükségük s nem annak a költőnek, aki a *Favágók* — bár a tőke szó kétértelműségére épített — nagyszerű szimbólumát, vagy az *Esik* c. vers víziójában az egész ország súlyos, monoton panaszát fejezte ki. Az *Öt szegény szól* tréfásan komoly pörlekedésével, a *Határ* a falusi szegénység kilátástalanságának rajzával, s különösen a *Külvárosi éj* legjobb szocialista verseink közül valók. Az utóbbiban a komor ó betű uralkodik, — mert az „ó" fekete s nem kék, mint Rimbaud gondolta —: homály, lomhaság, olajos rongyok, hold, sóhaj, omladék, bordás szövőszékek és bogárhátú dinamók, romlott fény és komor feltámadás titka, csupa ó és óh, míg a költő szolidárisan felkiált és komolyan elnyugszik:

Szegények éje! Légy szenem,
füstölögj itt a szívemen,
olvaszd ki bennem a vasat,
álló üllőt, mely nem hasad,
kalapácsot, mely cikkan pengve
— sikló pengét a győzelemre,
óh éj!

Az éj komoly, az éj nehéz.
Alszom hát én is, testvérek.
Ne üljön lelkünkre szenvedés.
Ne csipje testünket féreg.

A *Mondd, mit érlel*-ben a kisparaszt, munkanélküli, fűszeres, munkás, költő sorsáról kérdez, a *Holt vidék*-ben a szegényparasztok nyomottságát érzékelteti, akiken „nem segít ima", a *Fagy* a szegények téli lázongásának verse, a *Haszon* villoni ballada a bérmunkás és tőkés viszonyáról. Gazdag skálája ez a szocialista érzésnek, játszi károm-kodástól harci kiálláson keresztül (kár, hogy az utóbbit dokumentáló *Munkások* c. vers, valamint a Korunkban megjelent kitünő „történelmi materialista" *Óda* kimaradt a kötetből) — egészen az elégikus töprengésig. Összevetve a kötet verseit, kétségtelen, hogy József nem forradalmi

vérmérsékletű költő, hangja inkább az idill és az elgondolkozás felé vonja s a harc inkább kényszer benne, mint természeti adottság. A szeretetre vágyó, kisemmizett proletárgyerek kérdezi belőle: „minek is kell fegyvert veretni — belőled, arany öntudat?" De ki tagadná, hogy az emberek többsége békét és kenyeret akar s a harcot társadalmi kényszernek érzi? A békéért éppen és a kenyérért? Vannak költők, akiknél a harci kiállás öncélú, heroikus pózzá merevedik — József figyelmeztet, hogy az emberségért és az emberségre megy a játék. Költészetén át „egy megszerkesztett, szép, szilárd jövő" távoli sugara vetődik lelkünkre. S hiába folyik ellene a tehetségtelenek hadjárata minden oldalon s hiába igyekeztek többen — ezt meg kell végre mondanunk — József Attilától elhidegíteni a munkásság egy részét. És hiába reagált erre József sértett és gyermekded bosszúval, — tudjuk nagyon jól és ő is tudja, hogy József a dolgozók és haladó intellektuelek osztatlan táborának költője, értjük és szeretjük, betéve tudjuk és szavaljuk, mindenki ellenére és sokszor önmaga ellenére is.

Korunk 1935. febr. *Fülöp Ernő*

252. MEDVETÁNC

József Attila válogatott verseinek gyűjteményét *Medvetánc* cím alatt jelentette meg. Ez a gyűjteményes kötet még azoknak is meglepetést jelentett, akik külön-külön jól ismerték és szerették műveit: együtt teljesebb képet mutattak írójuk tehetségéről s a gyermeki derű és férfias elkomolyodás ama különös keverékéről, amely *József* költői egyéniségének magva.

E sorok írója sokáig töprengett azon, mi okozza a legtöbb *József*-versnek, például a *Tiszta szívvel* címűnek, irodalmunk egyik legszebb versének oly furcsa, mélybevájó, felejthetetlen hatását. Pattogó magyar hetesek táncolják belénk a legnagyobb bánatot, ami emberé lehet: az árvaság és magány szomorúságát. Így a *Nemzett József Áron*-ban is játszi, könnyed trocheusokban mondja el a költő árvaságát. Akár mindkét versben ott állhatna a strófák végén: Ihajja-haj! Talán a „sírvavigadás" magyaros mozzanata hökkent meg, a szavak súlyos értelmének és a könnyed ritmusnak modern ellentéte, raffinált diszharmóniája? Az a magatartás, amely „duhajkodik széles-magas kedvében" s közben „majd megszakad belé a szív keblében" *(Arany)*, vagy *Szabó Lőrinc* verseinek cinikus szétzengésével rokon? Nem, mert *József* attitűdje e versekben sem színpadias, sem cinikus, hanem egyszerűen meleg. Egy gyermekkori emlékem magyarázta meg *József* „varázsát". Volt egy játszótársam, munkásgyerek, a nevét talán sose tudtam, olyasféle, mint *Márai* Vallomásainak bandavezére. Ez egyszer büszkén

mosolyogva újságolta nekem; „Meghalt tegnap a papám és most már papám sincs, mamám sincs." Én nem döbbenhettem meg túlságosan, mert azt feleltem: „Nekem is meghalt tavaly a nagypapám." Aztán tovább játszottunk. Ez az emlék, a kisfiú mosolygó, öntudatlan, büszke arca, a halál árnyékával kicsi homlokán, egyre jobban fáj és azzal, ugyanazzal a fájdalmas szépséggel s az élet mélységeihez való azzal a közelséggel fáj és él, mint *József* versei. A gyermeki hivalkodás a fájdalommal, primitív mosoly a ritmusban, szemben a veszteség döbbentő képzetével, ártatlan, mit sem sejtő, játszani akaró proletárgyerek-*Chaplin*, aki könnyedén és félszegen reagál arra, amiről sikoltani lehetne — ez *József Attila*.

Ha a *Tiszta szívvel* című versét összehasonlítjuk *Ady Szeretném, ha szeretnének* című versével, melyet az egyedülség hasonló panaszával kezdett: „Sem utódja sem boldog őse, — sem rokona, sem ismerőse — Nem vagyok senkinek. — Nem vagyok senkinek" —, azonnal szembetűnik a döntő különbség: *József* magasajnálása nem olyan erős, tragikus sorsát sem fogalmazza meg tragikusnak, elátkozottnak, egyszerű, rafináltan az, közvetlen s minden színpadiasság nélkül való. A szappanfőzőmunkás és mosónő fiához nem is illene a sujtásos, álheroikus kosztüm. Líránkat megszabadította a tragikumtól és a spleentől: kinyitotta az ablakot, beeresztette a napsugarat, idillt, játékot — ugyanakkor a munkásszolidaritás érzését tendenciózus sallangok nélkül, tisztán és emberien fejezi ki szocialista verseiben.

Szocializmus 1935. febr. *Fejtő Ferenc*

253. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

(Révai kiadás. 108 oldal)

„Ez a kötet 1922—1934. esztendőkben írt verseim gyűjteménye; elkallódott füzetekben javarészt már megjelentek. A régi szövegen itt-ott változtattam, kimondott gondolatuk és képzeletük így találóbb forma érzéseimhez. Az első versek kora ifjúságom kísérletei. Érdeklődők számára ideírom: 1905-ben születtem Budapesten, a Ferencvárosban". Ezt írja verseskötete bevezetőjéül József Attila, a modern magyar líra egyik legérdekesebb tehetsége, akit — noha a Franzstadt szülötte — a falusi proletariátus költőjéül könyvelnek el, másrészt „őstehetségnek", primitív parasztköltőnek tartják, pedig — a Sorbonne-on végzett francia-szakos tanár. Ez a kettős misztifikáció költészetének sajátosságából folyik. Lendületének harsány ereje, földízű szavai, virágos képei, látszólag csiszolatlan egyszerűsége, a falusi életből vett témái, a

primitív földmívelő nép és a falusi táj lelkét olyan pompásan megjelenítő készsége okozták ezt a tévhitet. Igaz is, ki hinné, hogy nem valamilyen búsuló parasztlegény rikoltotta bele a csárda füstjébe ezt a lelkéből kikívánkozó nótát, amelyet így kezd József Attila:

Hosszú az Úristen,
rövid a szalonna,
nyavalyás a szegény ember,
mintha gazdag volna.

A falusi fonó naiv, édes hangulatát véljük megtalálni a „Betlehemi királyok" bűbájos énekében és a falu lelke kristálytisztán zeng a „Falu" című nagyon finom versében, amely a „Téli éjszaka" és a „Külvárosi éj" versekkel egyetemben a kötet három legnagyobb értékét jelenti.

Literatura 1935. márc. 1.

254. AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH TÍZ ÉVE

[...] A magyar uralkodó osztály mai valódi írónemzedéke (Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Bibó Lajos, Kodolányi János, Márai Sándor, Erdélyi József, Szabó Lőrinc, stb., stb.) úgy stílusát, mint tartalmait illetően a Céh irodalmával szemben valami olyan többlettel rendelkezik, amit a magyar uralkodó osztály a legkevésbé fogad el, nevezetesen: szociális érzékkel, s társadalom- és erkölcsbírálattal, ha ez a szociális érzék és bírálat nem is olyan tisztult, mint ahogy ez pár, a magyar uralkodó osztály ideológiájától elvált magyarországi íróban jelentkezik (Illyés Gyula, József Attila, Veres Péter, Remenyik Zsigmond stb., stb.) [...]

Korunk 1935. márc. *Gaál Gábor*

255. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

Válogatott versek, 1922—34. Révai-kiadás, 1935.

Mondhatjuk: József Attila félreértett költő s elsősorban ő értette félre önmagát, útját és hivatását. Mindenképpen „harcos" költőnek készült, fegyvernek, savnak, faltörő kosnak, ám ebből az igen szép gyűjteményes kötetből sehogyan sem akar ilyen elszánt költőarc kialakulni. Egészen másfajta rétegek s erők fonódnak össze benne.

Úgy látszik, némiképpen József Attila is sejti ezt, mert versei osztályharcos dudorait eléggé lefaragta. Egyre inkább *csak* költő akar lenni s így természetesen versei *különb szociális súlyt és jelentőséget is* kapnak, mint mikor nem neki termett szerepbe akarta kényszeríteni őket.

József Attila legjellemzőbb belső mozdulata *nem a harcba kerülés, hanem a konstatálás:*

Gyűrt, sárga táj, az égi mellig ér,
muharmező, kemény kötény, nehéz —
mi van benne? Amott fut egy kis ér,
s itt ház ül. Kisfia, az ól, idenéz.

A „Határ" c. versből írom ki e sorokat. Klasszikus példája e vers a *szintétikus konstatálásnak* s éppen ezért természetes, nagy szociális horizontja van, holott semmiféle erőszakolt jelszót sem tűzött belé. S valami komor szilárd egység él benne, szinte egyetlen erős, kemény vonalból bomlik ki minden szó, sor, kép s egyetlen erős, kemény vonallá szilárdul ismét.

Másrészt: a mai magyar lírában senki sincs, aki ilyen közel állana a keleti vershez, mint József Attila. *Nem egypólusú költő* s e tömör keménység mellett valami határtalan belső könnyedség is él benne. A mitológia, az álom éppen olyan természetes anyag számára, mint a rög s a virág. Olvassuk csak e sorokat:

Nemzett József Áron
szappanfőző, aki már
a Nagy Óceánon
szagos füveket kaszál.

Vagy: sorok a halott mosónőről, édesanyjáról:

Nem nyafognék, de most már késő,
most látom milyen óriás ő —
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.

S ez a határtalan finomság, mintha Hefizt, vagy az arab lírát olvasnám:

Ó azt hittem már, lágy völgyben vagyok,
Két melled óv meg észak s dél felől,

Néhány lapot fordítok s mintha a japán líra kertjében járnék:

Akácocskát babrál a homály.
A fa telt, kicsi keble
beléreszket, csöpp sóhaja száll —
levegő-lepke.

Nem véletlen, hogy a keleti mikrokozmosz-versformát is megkívánta, l. „Medáliák" c. verssorozatát. Ez a hajlam különben a magyar lírában gyakran s eredendően kivirágzik, gondoljunk csak Juhász Gyulára („Japánosan") és Kosztolányi Dezsőre („Zsivajgó természet").

Emellett: egészen tiszta s jóleső szabadság él ebben a költőben. *Jesszeninre emlékeztet sokszor* s mintha a teljes lírai s emberi újrakezdés láza táplálná verseit. De Jesszenin hullámzóbb, nyugtalanabb, József Attilában több a merengés, a meditáció s *egész lénye sztatikusabb.*

József Attila igazi formája nem a *„nagy vers"*. S ahol megkísérli mégis ezt az utat: csak versrészletei tökéletesek, de a reájuk kényszerített vázak s lírai építmények többnyire maguktól lehullanak e tökéletes darabkákról.

„Óda" c. szerelmesverssorozatából szinte kikívánkozik e nagyszerű versdarab:

Vérköreid, miként a rózsabokrok,
reszketnek szüntelen.
Viszik az örök áramot, hogy
orcádon nyíljon ki a szerelem
s méhednek áldott gyümölcse legyen.
Gyomrod érzékeny talaját
a sok gyökerecske át meg át
hímezi, finom fonalát
csomóba szőve, bontja bogját —
hogy nedüid sejtje gyűjtse sok rajá
s lombos tüdőd szép cserjéi saját
dicsőségüket susogják!
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Hullámzó dombok emelkednek,
csillagképek rezegnek benned,
tavak mozdulnak, munkálnak gyárak,
sürög millió élő állat,
bogár,
hinár,
a kegyetlenség és a jóság;

nap süt, homályló északi fény borong —
tartalmaidban ott bolyong
az öntudatlan örökkévalóság.

Egészen új hang ez: a szerelem, mint természettudományi ihlet.

Igen kedvező jel, hogy József Attila lassan levetkezi nyegleségeit. Lírai csodagyereknek indult s hívői veszedelmesen „ki akarták tolni" e csodagyerekség időpontját. Ez volt József Attila legnagyobb veszedelme, de, úgy látszik, meg fog birkózni vele.

Magyar Írás (Kassa—Tornalja) 1935. márc. *Féja Géza*

256. JÓZSEF ATTILÁRÓL

Azon tűnődöm, hogy mért tesznek e rendkívüli tehetségű ember versei oly hideg benyomást. Mert, hogy a szívemet nem fűtik fel, az kétségtelen. Hiszen ennek meg is van a próbája. Kezdem olvasni a következő szép versét:

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig, meg-megállva.
Mikor kosárral ölében
ment a padlásra, ment serényen.

S már meg volnék hatva. Ám a versben utóbb ez következik:

Most látom, milyen óriás ő —
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.

Ez is szép ugyan, de már le vagyok hűtve. Egy jó ötletért, egy szép szóért feláldozza az édesanyját. Költői ötleteibe, szép szavaiba belefullad a szíve, olykor a művészete is. Nem egészen, de fulladoz. A képekért, amelyek kínálkoznak, akár a lepkekergető gyerek, — elszalad, otthagyja a szeretőjét. Ha szeret: annyira jellemzi szeretetét, hogy elfeledi azt. De gyűlöletét sem vagyok képes egészen elhinni... s bár hiszen minden költő gyanús nekem, hogy semmit sem vesz olyan komolyan, még érzéseit sem, mint azt, hogy hatásosan beszélhet róluk... József Attila azonban ennek egész nyíltan is tanúságát adja. Ő úgy haragszik a gonosz folyó-tulajdonosra, amiért nem hagyja fürdeni a szegényt, hogy a leghangzatosabb mindenfélét találja ki, amivel megátkozhassa. Az olvasónak az a gyanúja támad, hogy jobban szeret perlekedni, mint

haragudni. Olyan, mint az a szép lány, aki nem tud meglenni vita nélkül s addig viszi, amíg az ember megsokallja. Akkor már sírna is és hína vissza, de már le vagyok hűtve s ha visszatérek is hozzá, már csak fölényesen bánok vele. Holott le kellene hogy igázzon engem, azt szeretném: hogy ne tudjak nélküle lenni. Mert szeretni: azt szeretek mégiscsak a legjobban, minden dolgok között. De ő nem engedi. Mihelyt megint szívelném kicsit, — újra kezdi, karcoskodik, kackiásan perel, szellemesen és szépen, okosan és villogón... s mikor életre-halálra karmol, még akkor is válogatós a szóban, ficamos a szellemességben... de hiába mind e tűzjáték! — a tüze nem fog. Mivelhogy a szenvedély, az indulat, a szív: gyújt... a szellemes szépség csak gyönyörködtet, — ám egyben fáraszt is, — állapítom meg újra. S az ember bizony sajnálja, hogy nem érez nagyobb megrendülést.

Mert hogy igaz művész: nemcsak szótalálmányai, képei, nemcsak egyes pompás sorai, hanem formaszeretete is bizonyítja, — ha formái csak ritkán teljesednek is ki tökéletesekké. Úgy látszik, a formával való csiklandós játék, a merészen szabad fordulatosság: az, amelyet a forma sugall, valamint az így adódó könnyed csillogás és önkényes gondolatkapcsolatok érdeklik a művészetben a legjobban. Addig-addig fúr-farag, gyötri, fordítja mondanivalóját, míg egy-egy pompás szót talál. Ennen lelkét addig táncoltatja, míg remek lesz a tánc. Még gyengébb verseiben is ilyen sorok találhatók:

Tündöklik, mint a gondolat maga
a téli éjszaka.

Vagy egy elhanyagolt kertről:

Egy vaslábasban sárga fű virít.

Vagy az éjszakai homályról:

Csillagra akasztott homály,
kemény a menny.

Vagy a téli éjszakáról:

A jég fénye közt tovavillan
a kín csattogó hercege...

A szeretőjének ezt mondja:

Istennek téged felellek...

De strófái is akadnak pompásak:

Óh mennyire szeretlek téged,
ki szóra birtad egyaránt
a szív legmélyebb üregeiben
cseleit szövő fondor magányt
s a mindenséget.

És bájosak, mint a *Fiatal asszonyok éneké*-ben:

Hogy az urunk megjön este,
mosdóvízzel, vacsorával, csókkal várjuk,
ingerkedünk, játszadozunk, csitítjuk,
ha bajjal van,
egész éjjel ölelgetjük,
s gömbölyödő kis hasunkat nézegetjük hajnalban.

Egy-egy szép gondolat is feltündököl néha:

Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.

S nem egy olyan verse van, amelyre még évek után is szívesen gondol az ember, oly üdén színes, oly friss, oly szellemes... egyik verse például egy hazatérő tehénkéről szól, amelyet piros leányok várnak a kapuban... egyetlen kép az egész, de hibátlan kis kép.

Dús tőgye duzzad, nagy szemére
zúgva
bőgölyhad-köd telepszik. Lába
durva...

fordítja hirtelen a szót s ez úgy van odavetve, ahogy kell, a szó az ihlet szava, érzem. (S ily érzésem gyakran volt kötetének olvasása közben.) *Engem temetnek* című versének gunyoros, játékos és mégis édes képei pedig oly szerencsés összhangban vannak egymással, mint egy cukorsütemény ravaszul összekeresett jó ízei.

Különben pedig elég felelőtlenül versel, ezt meg kell állapítanom. El-elfütyürészget magában s ilyenkor bátran hetyke finánchoz is hasonlítható, aki nagyon meg van elégedve fütyölésével. Ilyenkor egy s más kétes értékű változat is felhangzik bizony, — mint e példák is tanúsítják:

Hosszú az Úristen,
rövid a szalonna...

Vagy:

Totyog, totyog a piócahalász,
bámul, bámul a sovány kanász...

Vagy:

Az én falkám olyan falka,
ondolálva van a farka...

Hiszen, hogy szereti a saját merészségét: igen kedves tulajdonsága. Csak egy kicsit sokallom néha. S ezeket az impromptu-ket különösen! — azt a módját, hogy előttem csinálja verseit. Isten nevében nekikezd, hátha sikerül valami? Sokszor sikerül is, de ha nem, nekem kell azt elszenvedni. Vagyis, ki kell mondanom abbéli véleményemet, hogy kicsit sokallom néha túlkönnyű játékait, — túlkönnyű tréfa is akad elég e könyvben... de még a meglepőt és különöset is jobban szereti, mint ahogy illik, — nyilván azt képzeli róla, hogy az mindenkor kincs: tehát halomba gyűjtve is az... parodizáló hajlamát is fegyelme alá kellene vennie, úgy vélem, — olykor még komoly verseinek is kifacsarja ízületeit. Amiért azelőtt a selyem, rubint, alabástrom és virág volt a régiek költészetének kedvenc díszítő jelzője, néki tehát a rongy, a kosz, a tök és a krumplipaprikás a díszítés, — csak azért is! S e mulatságával néha nem kis mértékben képes felbosszantani.

S még egyre figyelmeztetném, ha megengedi: Hogy olykor bizony odáig megy már a szabad asszociációs kép- és hangzattársításban, hogy némely versének nem több művészi értelmét találom, mint, teszem fel, a ráolvasási rigmusoknak. (Ilyen például a *Regős ének*, — *A hetedik* című vers, de még a *Medvetánc* is.)

S most, hogy kimondtam, ami a szívemet nyomta, vissza kell térnem arra is, amiről többet kell itt szólani s ami mind e kifogásomnál mégiscsak többet jelent nekem: hogy mennyire szeretem az ihletettségét! Mert bármibe kezd is bele, akárhogy kalandoz is, mégiscsak az ihlet vezeti mindenkor... Ő sose fabrikál verset, inkább a vers fabrikálja őt... nem egyszer volt az a benyomásom róla, hogy percről-percre ő maga is szívesen megváltozna, csakhogy az ihletnek kedvezzen. S ez a tulajdonsága olyannyira szeretetreméltó... de még annyira szuggesztív is: az ember egy pillanatig sem kételkedik benne, hogy költővel van dolga. S ez nagy szó csakugyan, ha meggondolom, hogy ma már, hogy az idő elmúlott felettem, egyre ritkábban győz meg engem efelől költeményes kötet ilyen ékesszólón. S e tekintetben nékem ő a legkedvesebb kortársai között. Nem hagyhatom továbbá szó nélkül azt sem, hogy mennyire rokonszenves előttem tehetségének eredetisége is. Mert csakugyan eredeti, csakugyan nem tartozik senkihez. Ő maga is tisztában van ezzel s dédelgetni látszik e tulajdonságát s nékem ebben igazat is kell adnom néki ama tiszteletnél fogva, amelyet bennem a

megszokással, beidegzettséggel és előítélettel szemben való bátor kiállás mindenkor kelt. Mert mégiscsak megkapó e nagy magány, amelyre e fiatal lélek elszánta magát, — hogy támasz nélkül akar állni s az elődök és ősök minden segítő sugallatát elutasítja magától.

Nyugat 1935. márc. *Füst Milán*

257. LEVÉL EGY SZOCIALISTÁHOZ

[...] S nézz csak szét az irodalomban, míg a parasztságért Erdélyi, Illyés, Németh László és egy egész fiatal irodalom áll helyt, az egyetlen munkásíró még ma is Kassák Lajos. Nem csoda hát, ha egyre jobban terjed a meggyőződés, hogy annak a szocializmusnak, mely a múlt században indult hódító útjára, s melyet nem is olyan régen a szellem vezető irányzatának tekinthettünk, semmi szerepe nem lesz az új Európában.

[...] Ekkor jutott eszembe az, amiért ezt az egész hosszú lére eresztett levelet írom Neked, t.i., hogy sürgős szükség volna a munkásság „Eötvös kollégium"-ára. Biztosan ismered Németh László elgondolásait a nép Eötvös kollégiumáról, ahol a két sors közt kallódó „őstehetségek"-ből egész embereket faragnának. Persze, a mi elgondolásunkra nagyzoló név a kollégium, viszont szegényes keretei között kevesebb kézzel fogható akadálya volna, mint Németh kollégiumának.

[...] De hol találunk ennyi embert kellő képességgel s akinek szívügye volna a kollégium s az az ügy, amelyiknek érdekében létrejött? Én magam szívesen elbeszélgetnék a fiatalokkal irodalomról s bár sem tudásom, sem pedagógiai képességem nem elég ahhoz, hogy irodalomra tanítsam őket, de azt hiszem rászoknának az irodalom szeretetére és a költészet igazi ízére. Kezdetül megmutatnám, hogy Petőfi nem csak azért volt forradalmár, mert megírta, hogy „Akasszátok fel a királyokat", megszerettetném a szegényekhez legközelebb álló, városiasan fáradt és ideges Aranyt, felfedezném, hogy Vörösmarty a legmodernebb költőnk s tán az egyetlen, aki hitt a civilizációban és a haladásban, aztán Erdélyin, Illyésen és József Attilán át belekerülnénk az új költészetbe, Babits háborúellenes versein keresztül ráirányítanám szemüket a Nyugat-nemzedék hősiességére, s elárulnám, hogy a legforradalmibb magyar regény — horribile dictu — Kosztolányi Édes Annája. [...]

Válasz 1935. márc. *Vas István*

258. LETTRES HONGROISES

[...] Enfin Attila Jozsef l'un des plus doués, sinon le plus doué parmi les jeunes, nous donne dans sa *Danse des ours* des poésies aussi spontanées que savantes et où vibre une révolte contenue qui s'exprime à travers des images d'une fraîcheur analogue à celle de la poésie populaire.

François Gachot

Mercure de France
1935. ápr. 1.

259. RÖGTÖNZÉS

Egy kávéházban összeakadtam rég nem látott kedves barátommal, az egyik kitűnő költővel. Beszélgetésünk első percében természetesen a bridzsről volt szó, a második percben a versírásról.

Szó szót követett, ő a költő gondolkozásának nagy kapacitását vitatta. Fogadást ajánlott, hogy tíz perc alatt bármely témakörből egy szonettet ír, melyben a végzet hatalmát fejezi ki. Megkötöttük a fogadást. Én persze a bridzs témakörét tűztem ki.

Költőnk nyolc perc alatt készen volt az alábbi formás szonettel:[...]

Hálistennek veszítettem. Elárulom, hogy a költő nevében egy szent és egy hadvezér fog kezet.

Színházi Élet 1935. ápr. 21—27.

260. ÚJ VERSESKÖNYVEKRŐL

[...] A szecessziós költőre úgy hatott az alkotás, mint valami kábító izgatószer és boldog volt, ha ezt a legszemélyesebb élményét átvihette a megejtett olvasóra. Jól látta ezt, mert ilyennek kellett, hogy lássa, a háborúutáni művésztípus, amely ellenképként formálta meg a maga egyéniségét; a társadalomtól elvonatkozóhoz a társadalomjavítót, a kényeskedőhöz az őszintét, a cifrálkodóhoz az egyszerűt, az elpuhulthoz a keményet, a művészhez az embert. Nemzedéköntudattal jött, mert nincs jobb harci eszköz a közös fiatalságnál és a mű tiszteletével, mert nincs nagyobb önérzetnevelő, mint az alázat szép gesztusa. Valójában — tehetségeiben — szikrányit sem volt kevésbé éntudatosabb, mint elődjei és nemzedékfegyverét csak addig forgatta, amíg szükségesnek látszott a helytálláshoz. A tegnap jelentősége megnőtt számára, mihelyt biztos volt a maga ereje felől, hajlékonyabb lett,

amidőn már nem kellett epigonságtól félnie; megérezte a keresés halálos izgalmát a tegnap trouvailleaiban és nem tekinti végeredménynek, amit eddig maga talált. Ha a korigény a nagyszerű meghiggadás volt, amely átalakulni kényszerítette a legkészebbeket is, az egyéniségek igénye az új nyugtalanság, a szerzett előnyök birtokában elindulás új, ismeretlen artisztikumok felé. Legérzékenyebb művészetünk, líránk példája legalább ezt bizonyítja. [...]

Végül egy fiatal, aki a legeredetibb módon használta fel az újat. *József Attila** válogatott versgyűjteménye fényesen igazolja tehetségét, amely a kísértő veszedelmek között néha-néha szem elől tűnt, hogy azután annál biztosabban fussa pályáját. A proletár ért benne költővé, akit legtöbbször agyonnyomnak a szólamok és a szakszervezeti konvenciók, de akinek öntudatában, belénevelt fegyelmében, kemény látásában, nyers örömeiben, érzékenység nélküli bánatában, tényeket elfogadásában és emberek elleni tompa dühében, érdessége mögött lappangó játékos, sőt gyermekes ösztöneiben művészi lehetőségek élnek, csak legyen, aki felszabadítja őket. József Attila ezt az általános képet stilizálta egyénire a verseiben.

Témában már induláskor a szegénység kérdése izgatja, de formában a legtisztább polgári hagyományokhoz kapcsolódik. Tóth Árpád és Juhász Gyula, a Nyugat-nemzedék e két amatőrje hat reá; a telt hang, tiszta verselés, ötvösmunkának készült stílus közben annál meglepőbb volt különös groteszk látásának a jelentkezése. Groteszk humora, kapcsolatban egy bursikoz, dörmögő hanggal, vagy gaminos hetykeséggel az erőssége legjobb kötetének. (Nincsen apám, se anyám, 1929.) Nevetésében a sokat próbált, sok mindenen keresztül ment ember gúnyolódik önmagával, a számkivetett derül a gazdagok merev világán, az igénytelen rongyos nyelvét öltögeti a jólöltözöttre. Öngúnyjában van valami csibészes, villonos, akinek különben néhány balladáját szabadon, de hangban rendkívül szerencsésen fordította le. Természetesen, akárcsak Villonnál, a gúny és játék mögött tragikus érzés lappang, lázadás a sors szeszélye ellen, amely oly találomra osztályozta az embereket és fatalizmus a változhatatlan felett. A gúnyos-rezignált alapérzés adja igazán sikerült verseinek az ízét (pl.: Tiszta szívvel).

A képzelet játékos beállítottsága nem áll meg saját személyénél, hanem kiterjed tárgyakra, környezetre, olyan területre, amelyet egész más lélekállapottal szoktak a költők megközelíteni. Ha József Attila istenes verset ír, közvetlen, jóságos öregnek jeleníti meg, aki ott ténfereg a golyózó gyermekek között, résztvesz játékukban, a lányokat friss széllel pirosítja. Emellett az istenség mellett, aki mintha egyes középkori

* Medvetánc. Válogatott költemények 1922—34.

legendákból, vagy a népmesékből telepedett volna át a modern versbe, egyszerű szóval tesz vallomást:

Most már tudom őt mindenképpen—
minden dolgában tetten értem.
S tudom is, miért szeret engem —
tetten értem az én szívemben.

A humor számára nincs távoli és nincs közömbös, mindent közvetlenné és érdekessé tud tenni. József Attila szeme a salátákat lapuló madaraknak látja, „borzonganak, kotyognak halkan. Már-már rikoltva felrepülnek. S tollászkodva megint elülnek." Kell-e elevenítőbb fordulat? Szegény kedvesét úgy ruházza, hogy új inget gondol reá. Mennyi pajzán bölcsesség van a Fiatalasszonyok énekében! És hozzá a dúdoló-dörmögő nyelv, ízes, mélyről jött szavakkal, szókimondása külön bájával, egészséges erotikájával. Groteszk és misztikus hangulatkeverésével tud igazán eredeti népi is lenni, aki nem a 19. század műdalaira nyúl vissza (azok, ha népköltési gyűjtemények őrzik is), hanem az ősi rigmusok, ráolvasások, regős énekek hangjára.

A hetyke gamint a szerelem szelídíti. Csendes boldogság van szerelmes verseiben, a magányos ember hálája a feléfordulásért. Szabadszájúsága is teljesen eltűnik, a testiség könnyű, tiszta poézisban olvad fel.

Szoknyás lábad mozgása
harangnyelvek kongása,
folyóvízben
néma lombok hullása.

Nála is, mint Erdélyinél, a dalforma hozza a legtöbb meglepetést; szabadversei tiszta Kassák-utánzatok. Szófantáziája a legerősebb kortársai között (Tüzek éneke!); pattogó, elsimuló mondataiból nyers természetesség és egyszerű poézis árad. Képzeletének groteszk, elevenítő ereje újabb verseiben erősödik, részletezőbb, őrzi a különösséget, de a lírai kíséret is szélesebb, melegebb színhatásokkal dolgozó; précieux hatásokat csal ki a nyomor és az anyagelvűség masszív képeiből. (Téli éjszaka, Elégia, Óda.) Kénytelen vagyok újra festőpárhuzammal élni: gondoljunk Derkovits festményeire.

A mellékudvarból a fény
hálóját lassan emeli,
mint gödör a víz fenekén,
konyhánk már homállyal teli.

Csönd, — lomhán szinte lábrakap
s mászik a súroló kefe;
fölötte egy kis faldarab
azon tünődik, hulljon-e.

S olajos rongyokban az égen
megáll, sóhajt az éj;
leül a város szélinél.
Megindul ingón át a téren;
egy kevés holdat gyújt, hogy égjen.

A külvárost átszellemítő költőnek a legnagyobb ellensége a pártprogram. Ha úgy érzi, hogy szolgálatot kell teljesítenie, az ábrázolás a régi naturalista regény színezésére emlékeztető, meghatni akaró, túlrikító, túlolcsó, a végén az elmaradhatatlan biztató szólamokkal. Ezekben a versekben (amelyek legnagyobb része szerencsére kimaradt a válogatott kötetből) a kemény proletárban felébred az érzelgős kispolgár, a művészben az agitátor, a látomásokban a közhely, a szépségben a próza. „De — elvtársaim — ez az a munkásság, mely osztályharcban vasba öltözött" — hangzik a Munkások lendületes vége. (A kötetből hiányzik.) Túlságosan komolyan vette a szakszervezeti kötelességet. A költő azonban nem szabad, hogy áldozatul essék sem az érzékenységnek, sem a naivitásnak; a költészet ott kezdődik, ahol a biztonság és fölény az eszközök megválogatásában. Nem sokszínű alkotó, egy hang teljessége és eredetisége emelte őt messze az átlag fölé; szomorú lenne, ha kívülről rákényszerített egyhangúság fojtaná el a végső kibontakozást. [...]

Nyugat 1935. ápr. *Halász Gábor*

261. A MAI MAGYAR REFORMIZMUS TERMÉSZETRAJZÁHOZ

(Az ostoba fickó szocializmusa)

A múlt hetekben egy közlemény látott napvilágot, amelynek címzése így hangzott: „Levél egy szocialistához".*

[...] A munkásirodalom lefitymálása az Erdélyi, Illyés, Németh, Kassák szembeállítással is elképzelhetetlenül rosszhiszemű. Hiszen igaz,

* Írta Vas István. Megjelent a *Válasz* márciusi számában.

lehet, hogy Illyés a parasztságért „állt helyt", de az is igaz, hogy az új magyar irodalomnak ez a kimagasló költője csodálatosan mégis leplezetlen rokonszenvvel fordul a szocializmus felé és nyilván nem azért, mert az a véleménye, hogy emberi és kultúrértékek kitermelésére alkalmatlan. És ha Erdélyi a parasztságért „áll helyt", a proletárságért pedig az a József Attila, aki aligha ingatagabb proletárszeretetében, mint Erdélyi amaz érzésében, amellyel a parasztsághoz kapcsolódik. [...]

Korunk 1935. máj. *Újvári László*

262. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

Válogatott költemények 1922—1934.
Bp. (Révai) 1934. 108 l. Ára 2,—P

Nem tudjuk, milyen cél vezette a szerzőt e retrospektív gyűjteményes kiadás összeállításában, elég fiatal még ahhoz, hogy ne kelljen a háta mögé tekintgetnie, ha valamit látni akar. S valljuk be, elég tehetséges is. A tizenkét esztendő, amelynek válogatott termését magunk előtt látjuk, nagyon érdekes fejlődés képét nyújtja. Életkörülményei, sőt hajlandósága is — úgy látszik — kezdettől fogva proletár-költővé predesztinálták József Attilát, de markáns, zabolátlan, fiatalos egyéniségének nyűge eleinte csak itt-ott engedte keresztülcsillanni darabos én-versein a szociális érzést. Naturális, világos, józan életszemlélete érdekesen nyilatkozik meg ezekben a versekben, ha nem is mindig stílusosan, s ha nem is mindig disszonancia, sőt helyenként ízléstelenség nélkül. Hiába, „medvetánc" ez a líra, ha tánc is. És mégis, ez a sajátos kínosan-éleslátás menti meg utóbb költészetét magasabb és jobb célok számára. Az élet végül mégiscsak meghozza számára a lehiggadást:

Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Innen kezdve a „medvetánc" veszít groteszkségéből. Idegen motívumok, új hangulatok — a haszon nélkül való munka keserve, a külvárosi éjszakák terhe, a magyar falu súlyos melankóliája, egy árva kisgyerek szívettépő sírása, mosónő-anyjának fájó emléke, a szociális „iszonyatok" lidérces képe — ülik meg a költő lelkét. Ezzel egyidejűleg

műfajai, formakincse és mindenekfölött kifejezései is kitisztulnak. A legutóbbi évek termése rendkívül biztató ujjmutatás a jövő felé.

Magyar Könyvbarátok Diáriuma 1935. máj. *Lukács Gáspár*

263. HOL AZ ÍRÓK HELYE?

A reformkorszaknak eddig csak sajtópropagandája van. Ez a sajtópropaganda azonban meglehetősen egyoldalú: voltaképpen a Nemzeti Egység pártjának a propagandája. A miniszterelnök beszédein kívül az „Új Magyarság" volt ennek a „reformkorszaknak" a szószólója, amelynek se konkrét megfogalmazása, se követelései és vágyai, kívánságai és szükségletei programmatikus egybefoglalása még nem jelent meg. Az ismert 95 pontból álló Nemzeti Munkaterv még a „reformkorszak" és a „reformnemzedék" előtt látott napvilágot. *Gömbös Gyula* akkor még nem hirdetett reformkorszakot. Ez a *jelszó* csak a választásokban született meg...

A magyar írók egyrésze reformtörekvésekkel foglalkozik. Egyremásra „fedezik" fel a régi Magyarország hibáit, mulasztásait, a jelen követeléseit. Ezeket nevezik reformtörekvéseknek. Neves magyar írók, mint *Zilahy Lajos* és a tiszta hangú és szándékú *Tamási Áron*, *Illyés Gyula* és *Kodolányi János*, *Szabó Lőrinc* és *Nagy Lajos*, *Sárközy György*, *Papp Károly* és *Németh László*, egyaránt a reformkorszak után vágyódnak. Felfogásukról *József Attila* a lap más helyén mondja el a maga írói véleményét, állásfoglalását a reformkorszak kérdésében. Mi itt csak annak hangsúlyozását tartjuk indokoltnak, hogy az írók nem lehetnek szállascsinálói változó, homályos és sokféleként értelmezhető kormánytörekvéseknek és ennek szolgálatában *nem áldozhatják föl se önön szabadságukat, se az irodalom szabadságát.* Nem lehet feladatuk a közvéleménnyel elhitetni azt, amit a kormány elmaradt cselekedetei nem teremtettek meg: a reformok *valóságos* korszakát. Ma még a jóhiszemű és a legjobb szándékú kormánypárti sem állapíthatja meg, hogy a reformkorszak itt van, vagy hogy e korszak komoly tartalommal bíró reformokat hoz. És ha a neves magyar írók presztizsükkel odaállnak a kormány mellé, önként felvetődik a kérdés: bizalmatlanságukat mi oszlatta el? *Szabadságukat vajjon miért korlátozzák?* Nem volna-e helyesebb, ha a kormány mellett való propaganda helyett — a *reformoknak* csinálnának propagandát? A földreform, közszabadságok, szociális kérdések mellett való állásfoglalás hatásaiban is eredményesebb, mert mennél nagyobb közvélemény sorakozik a valóságos reformok mögé, annál nyilvánvalóbb, hogy a kormányt — akár ezt, akár az utána következőt — reformokra kényszeríti. Hiszen Németh László is

megállapítja — most már többszörösen —, hogy követelődző és reformokért harcrakész tömegek nélkül a kormány e reformokat aligha valósítja meg, mert hiszen nincs, aki azokat számonkérje!...

Az írók helye tehát nem a kormány mellett és mögött, hanem az új, demokratikus, reformokra, valóságos reformokra megérett Magyarország mellett volna! Ilyen állásfoglalás mellett az irodalom se szakadna „jobbra" és „balra" és egyik rész se kereshetné az elsőbbséget, mert valamennyien a „népi", demokratikus, új Magyarország harcosai volnának és az írók továbbra is megmaradnának *erkölcsi értéküknek* birtokában: *se ők nem csalódnának, se a közönség nem csalódna bennük.*

Szocializmus 1935. máj. *-s. -s.*

264. A MAI MAGYAR IRODALOM

[...] A társadalom alakító erők, a gazdasági élet hullámzása, két végletesen szembenálló írótábort termeltek ki, egyiket a polgárságból, másikat a proletariátusból. Az egyik: a reformnemzedék, a másik: a szocialista meggyőződésű írók tábora.

Hogy a reformnemzedék nem lábánál előráncigált ötlet volt csupán, hanem adott történelmi követelmény, azt az irodalomban jelentkező előfutárjai is bizonyítják. A középosztálynak egy bizonyos rétege, legnagyobbrészt a dzsentriből polgárrá lett bürokrácia és a latejner foglalkozásúak alkotják a reformnemzedék gerincét. Irodalmuk: radikális jelszavak, fasizmus. Vezért-követelés. A fasizmussal rokonszenvező regényírók legsúlyosabb alakja: *Zilahy Lajos.* A publicisztikában: *Németh László.* A versírásban: *Szabó Lőrinc.*

A szociálista költők sorában *Hollós-Korvin Lajos* és *Perneky Mihály* a legismertebbek. A proletárköltőknek hosszú sora következnék ezután, de nagyrészük egyelőre még alig-alig ismert.

Prózaírók már csak kisebb számmal akadnak. *Remenyik Zsigmond* úgynevezett szatirikus regényeket ír. Sokkal többre becsülhető *Darvas József*, a maga egyszerű, vékonymeséjű, de sokatmondó és éppen ezért érdekes regényeivel. *Darvas József*, ellentétben a polgári és jobboldali írókkal, már nemcsak meglevő, sanyarú állapotokat rajzol, hanem kivezető utat is keres. Kiforrott értéket jelent *Enczi Endre* is. A publicisztika kiemelkedő egyénisége a szatírával dolgozó *Bálint György.*

A felsorolás teljessége kedvéért meg kell még emlékezni a szocialista eszmékkel és körökkel „kacérkodó" költőkről, a Nyugat fiatal gárdájáról: *Illyés Gyula, József Attila, Zelk Zoltán* és *Radnóti Miklós*, továbbá a nem nyugatos, vadregényes ifjú: *Sértő Kálmán. Nagy Lajos*, a kiváló novellista ugyancsak idetartozik.

[...] Íme a magyar irodalom barázdás arculata ezerkilencszázharmincötben. Egy-két barázdát talán nem vettünk észre, másokat esetleg készakarva elhanyagoltunk, de amelyeket megmutattunk, talán elégségesek lesznek ahhoz, hogy többé-kevésbé tiszta képet alkothassunk irodalmunkról.

Világirodalmi Szemle 1935. máj. *Csömöri József*

265. JÓZSEF ATTILA VERSEI

Néhány kritikus azt állította József Attiláról, hogy „hideg" költő. A nyárspolgár-esztétika rendszerint azt a költészetet találja hidegnek, melyben intellektuális elemek is fellelhetők. Lehet, hogy az ilyen esztétika számára József Attila nem eléggé meleg költő, szerintünk azonban éppen József Attila lírizmusának hevítő intenzitását bizonyítja, hogy minden anyagot költészetté tud feldolgozni. Ebben a szélesskálájú költészetben a tudatos és tudattalan elemek egyaránt elférnek: ez egyik legnagyobb értéke.

Új, nagy kötetében, a „Medvetánc"-ban gyűjtötte össze József Attila régebbi köteteinek anyagát és néhány legújabb versét. Költészetének nyugtalan fejlődéséről, heves hullámveréséről kapunk egységes képet ebben a kötetben, attól a hangos elindulástól kezdve, amikor dacos, polgárdöbbentő hetykeséggel így ugrott a nyilvánosság elé az egészen fiatal költő:

Lidi nénémnek öccse itt,
Batu khán pesti rokona,
kenyéren élte éveit
s nem volt azurkék paplana;
kinek verséért a halál
öles kondérban főz babot —
hejh burzsoá! hejh proletár! —
én, József Attila itt vagyok!

Első verseinek sorozatán végigvonul egy ilyen mokány, Villon-os kiállás. Később József Attila lehalkult és legromantikusabb, leglázongóbb pillanatait is a kifejezésnek különlegesen öntudatos kemény abroncsai közé tudta szorítani. A „Döntsd a tőkét" című sorozat korszaka ez, az ércesen kopogó lázadó verseké. Ez az indulat József Attila egész költészetének egyik legjellemzőbb és legfontosabb alapvonása. Hogy ebből az összefoglaló kötetéből különösképpen kihagyta néhány legismertebb harcosélű versét, másokat viszont „enyhített",

átstilizált, — ez inkább hirtelen zavarra és elbizonytalanodásra mutat, mint mélyebb jellemátalakulásra. Ez a mély, forrongó életérzés íratta József Attilával az egyetlen modern magyar balladát, (mennyire modern és mennyire magyar!) melyben öt szegényember megátkozza a csőszt, aki nem engedte őket a patakban megfürödni:

Világ valamennyi vizét
hazatereld víz juhásza!
Csibor húzzon tücsök-zenét
undok urad udvarába!
Holott rakjon tanyát, aklot
nagyobb uraságra vallót —
feje fölé vízből zsuppot,
talpa alá vízből pallót!

Verseiben sok a leírás: tájak, állatok, tárgyak látszólag objektív szemlélete. De ez objektivitás csak egészen látszólagos. Mert végeredményben minden táj és minden tárgy, amit ez a költő leír, szimbólum, mély lírai hangulatoknak, merész kép és fogalomtársításoknak nyomasztóan erős jelképes megelevenítése. Minden táj és tárgy él, szenved, vagy forrong ezekben a versekben, úgy mint Vörösmarty utolsó nagy, lírai vízióiban. A fájdalomnak, a dühnek, a kínnak és a rémületnek, a nagy ős-szorongásoknak félhomályos világába merül alá egyre többször József Attila legutóbbi verseiben. Valami baudelairei szenvedő démoniság tölti el, mely néha keatsi lebegő könnyedséggel, dalszerűen szólal meg. Például:

Így csinál lelkem is.
Jár-kel bennem is,
ágról-ágra lépked
egy némaság.

Szállhatnék — nem merek.
Meghajlik, remeg
a galy, vár és lépked
a némaság.

Legutolsó verseiben már nem találjuk a lázongó dac erős hangjait. Ezek a versek elszigetelődésről, magános keserűségről, önmagába-merülésről vallanak. Lázadó dacát a költő mintha önmaga ellen fordítaná. Kutató, szomjas, mohó pillantással hajlik a lelke fölé. Át akarja törni az intellektuel-réteget, sőt ami még több, a felnőtt-réteget

és le akar látni a kezdet kezdetéig. Utolsó verse egy különös félálomszerű látomás, így kezdődik:

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig; meg-megállva,
Nyikorgó kosárral ölében,
ment a padlásra, ment serényen.

Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam,
Hagyja a dagadt ruhát másra,
engem vigyen fel a padlásra.

József Attila, úgylátszik, eljutott önelemzése során addig az ősi határvonalig, melyen túl már nincsen semmi. Most már mintha mindent felderített és tisztázott volna termékeny magányában. Minden nagy és lelkiismeretes magábamerülésnek megújulásra kell vezetnie. Ez a megújulás ennél a nagyszerű költőnél sem maradhat el és útja csak egyfelé vezethet: vissza a világba.

Pesti Napló 1935. ján. 29. *Bálint György*

266. ÚJ SZELLEMI FRONT MAGYARORSZÁGON

[...] Zilahy sorakozót vezényelt és sokan éppen ezért úgy látják és írják is, hogy fiatal írókból rohamosztagot alakított és immár ennek az élén halad jobbfelé. Félő, hogyha ez így megy, Zilahyt hovatovább különítmény-parancsnoknak fogják elnevezni. Máris igaztalan érdemnek kapja a pergőtüzet az antifasisták oldaláról. A polgári szabadelvű *Ignotus Páltól* a szocialista *József Attiláig* mindenki Zilahyt hibáztatja és mint József írja, Zilahy fellépése „nem is szolgál másra, minthogy... könnyen hajló, »világszemléletben« és politikában odaadó, fiatal múzsákat kerítsen ... a kivénhedt nyíltszavazásos rendszernek". Hiszen igaz, hogy itt bizonyos korteziáról van szó és a jogos bírálat megállapíthatja azt is, hogy a támogatás végső fokon kétségtelenül a reakció érdekeit szolgálja, de nem hisszük, hogy tévednénk akkor, ha azt állítjuk, Zilahy az új magyar reformizmusban a társadalmi fejlődésnek egy magasabb fokát véli elérni. Ez persze nem menti őt fel e társadalmi felelősség alól és legfőként attól, hogy mentesüljön olyan bírálattól, amely bebizonyítja reformizmusának szöges ellentétét a társadalmi fejlődés érdekével. De figyelemmel kell lenni arra, hogy Zilahy nem szociológus és ha publicista is, dús íróisága gyakran túlszárnyal vele a

realitásokon, akár a technokráciáért fellángolt lelkesedését figyeljük, akár ezermesteregyetemének kigondolását. Zilahy ritkán tagadott meg jó szót magasabb emberi törekvésektől és megértő emberségességét — le kell itt ez alkalommal szögeznünk — a marxista szocializmustól sem tagadta meg. Ama kevés író közé tartozik, akiben láttuk nem egyszer felvillanni a társadalmi lelkiismeretet. József Attila azt írja: „Zilahy — tudva vagy tudatlanul", végzi el politikai feladatát, mi azt hisszük inkább jóhiszeműen. Persze ez távolról sem azt jelenti, hogy emiatt már el lehet tekinteni egy tudatos és jelentős író hibás politikai cselekedetének társadalmi síkon jelentkező káros következményeitől, mégis úgy érezzük, Zilahy személyét meg kell óvnunk — e pillanatban még megtehetjük — a félreismerések elől. [...]

Korunk 1935. ján. *Újvári László*

267. 2 GENERÁCIÓ FELEL 3 KÉRDÉSRE

Írók, színészek, festők, beérkezettek és névtelenek kerültek össze véletlenül ugyanazon az estén egy hárshegyi villa kertjében. Két, sőt három generáció, amely ezúttal derűs fegyverszünetben pihentette a nemzedékek ádáz harcát. A társaság homogénnek hatott, mert ugyanazok a külsőségek jellemezték az előkelőségeket, akik már a háború előtt beérkeztek, mint a háború utániakat, sőt, mint azokat, akik esetleg csak a legközelebbi háború után fognak beérkezni. Ezt a látszólagos külső összhangot a szép budai este mindenkire egyformán ellenállhatatlan varázsa s a mindhárom generációtól egyformán ismert és törvényként elismert bridzs-szabályok teremtették meg. De hirtelen kedvem támadt, hogy az egységet, ha nem is megzavarjam, de legalább leleplezzem. Elhatároztam, hogy három kérdéssel lekontrollálom, hogy ebben a harmonikus légkörben milyen ellentétes előjelű elektromos áramlatok keringenek. Vihart nem akartam felidézni, veszedelmes villámot, legfeljebb csak „Wetterleuchten"-t s ezért a következő ártatlan kérdéseket vetettem fel a régieknek és a maiaknak:

1. *Mit vár a színháztól és a mozitól?*
2. *Mi a véleménye a modernizmusról és a modern nőről?*
3. *Hogyan lehet ma karriert csinálni?*

JÓZSEF ATTILA

fiatal költő:

1. A színháztól azt várom, hogy az az ember is kellemesen elszórakozhassék benne, aki ma az úgynevezett szórakoztató darabokat

rendkívül unalmasaknak találja. Ami a mozit illeti, abból csak a színházat kellene kidobni. Mindenesetre szeretném, ha Marlene Dietrich nem falná fel a Micky Maust.

2. Jó, ha vannak emberek, akik mindent megtehetnek, amiről úgy tudják, hogy modern. Ők az emberiség próbabábui. Tulajdonképpen mi többiek próbáljuk ki rajtuk, hogy az új, a korszerű, a modern, megfelel-e nekünk. A modern nők például, a túrázók, a csónakázók, a dolgozók, nagyon megfelelőek; társak, pajtások. Mindannyiunk köszönetét megérdemlik a kezdeményezők.

3. Karriert tehetséggel lehet csinálni, csak éppen a tehetséghez ma már hozzátartozik, hogy az ember egy kissé részvétlen legyen a szellemileg hozzá hasonlók egyre reménytelenebbé váló sorsával szemben. Ezért az eredmény azon múlik, hogy mint adagolja az ember a szeretetet és a kíméletlenséget. [...]

*

[...] Íme, ahogy ezekből a válaszokból kiderül: a generációk ezekben a nem döntő, de nagyon jellegzetes kérdésekben nem is különböznek olyan lényegesen egymástól. A művész, fiatal és öreg hisz az egyéniség döntő jelentőségében, szemben a szociológussal, aki az egyéniséget is csak a közösség nyomatékosabb kifejezésének tartja. S egyetlen válaszból sem érzik, hogy azok, akik már teljesítették a hozzájuk fűződő várakozásokat, ne lennének megértőek a másfajta, feltörekvő világgal szemben, amely elkövetkezett s elkövetkezőben van. Ugyanez áll fordítva is a fiatalokra...A szellem sokkal nagyobb veszélyben van, semhogy generációharcokat lehetne vívni a birtoklásáért. Fiatalok és öregek egyformán féltik és védik a szellemellenes erőktől...

Színházi Élet 1935. júl. 28.—aug. 3. *Zsolt Béla*

268. SZERDA, 1935. AUG. 14.

Budapest I.

20 (8). Két költő: József Attila és Sárközy György verseikből olvasnak fel.

Rádió Újság 1935. aug. 9.

269. BETILTOTTÁK AZ ÉPÍTŐMUNKÁSOK HÉTFŐI GYŰLÉSÉT

Magyar írók a sztrájkoló munkásokért

[...] *Ignotus Pál* és *József Attila* bejelentették, hogy hajlandók két építőmunkáscsalád élelmezéséről gondoskodni. Az építőmunkások sztrájkvezetősége köszönettel tudomásul vette a bejelentést [...]

Népszava 1935. aug. 11.

270. AZ ÉPÍTŐMUNKÁSSZTRÁJK ÜGYE A FŐVÁROS KÖZIGAZGATÁSI BIZOTTSÁGÁBAN

Magyar Írók a sztrájkolók családjaiért

[...] Illyés Gyula költő küldte hozzánk a következő levelet: „Meghatottan olvastam a *Népszavában*, hogy Ignotus Pál és József Attila vállalták egy-egy sztrájkoló munkás családjának élelmezését. Csatlakozom hozzájuk és *boldog volnék, ha írótársaim hasonlóan cselekednének.*"

Itt említjük meg, hogy S. Gy. író ugyancsak vállalta egy építőmunkáscsalád élelmezését, amíg a sztrájk tart. [...]

Népszava 1935. aug. 13.

271. BEVEZETÉS [KORUNK. TIZENKÉT FIATAL KÖLTŐ]

[...] „A líra meghalt" — mondta Babits lakonikusan, bár versben. De ez a vers is már új volt: reflexív, elmélkedő... A középpontban ma nem a társadalmi kérdés áll, hanem a politika s az is inkább a kevesek, mint a tömegek játéka a hatalomért. Senkisem törődik érzelmeinkkel, az a fontos, hogy hová csatlakozunk. S a fiatalság önállótlan és fáradt. A háborús gyermekkor megviselte, nincs tartaléka a forradalmisághoz erőben s idegekben.

A líra természetesen nem halt meg. Jöttek az újak, Illyés Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc és társaik, a második nemzedék. De ez a líra más volt, mert más az ember, aki játszott rajta s akinek játszott.

Így [...] közeledünk a harmadik nemzedékhez, amelynek java ez anthológiában adja le névjegyét. E harmadik generációt a másodiktól

inkább évei száma s a később-jöttség szükségszerű következményei választják el, mintsem lényeges jegyek [...]

A második nemzedékben megtörtént a lírikus alkalmazkodása az új környezethez. E nemzedéket legerősebben a deromantizálódás jellemzi. A páthoszt száműzik költészetükből. A legkevesebb közük a magyar költészetben Adyhoz van. Vagy helyesebben: sok közük van hozzá, mert szinte tervszerűen az ellenkezőjét művelik mindannak, amit ő csinált. [...] Ady hatása a vidéki lapokba s önképzőkörökbe szorult, — az új igazi költőket pedig Babits, Füst Milán, Tóth, Gellért, Juhász, Kosztolányi nevelte az előbbi nemzedékből.

Az új költők megtörték a zene hegemóniáját. Verseik logikusak, képeik hasonlatok, vagy tárgyilagos rajzok, nem szimbólumok. Mértéktartó és velejükben józan egyéniségek. Idill kell nékik, nem tragédia, egyszerűség, nem bonyolultság. Társadalmi helyzetük és tudatuk — Józsefre és Illyésre gondolok elsősorban — közelebb áll a dolgozó osztályokhoz, de ez a közösségük természetesen nyilvánul meg s nem pathétikusan, mint a verselő Kassáknál. Ha idealisták, reálisan azok. Illyés köztük a legforradalmibb temperamentum, de forradalmisága az ész primátusa alatt áll. Szerfölött józanok hitükben s nem megszállottak. Uralkodó lelkiállapotuk az óvatos érzelem, amilyen a szabadságharc utáni költészeté volt, csak idegesebben, tapasztaltabban. Erotikájuk sem viaskodás és sötét, kamaszos lobogás: szemérmesebbek. A szerelem költészetükben nem a fő mozzanat. A politikai költészet sem a legerősebb oldaluk. Sok bennük a menekülés a problémák elől s a rezignáció. Van érzékük a groteszk s a humor iránt. Tervszerűség és életprogramm felé törekednek, a művészetnek inkább mérnökei, mint felforgatói. Sok csírája van bennük az újnak és sok eltakarítatlan maradéka a réginek.

[...] Fiatalember az köztük, kin erősen érezni Tóth Árpád kezenyomát — [...] Fiatalember az is, aki Szabó Lőrinc rezignált hangjából indul ki [...] Mások Babits játékos szellemét és verskultúráját, ismét mások József Attila sűrített versképleteit használják ugródeszkának [...]

1935 · *Fejtő Ferenc*

272. A „HARMADIK NEMZEDÉK" KÖLTŐI

Korunk címet viseli — a „távollevők" javait fesztelenül kisajátító élelmességgel — az a lírai antológia, mely a Független Szemle kiadásában jelent meg Budapesten s a 20. századi magyar líra harmadik, a forradalom utáni második nemzedékéből, a legfiatalabbak közül sorakoztat fel 12 költőt. Néhányukat az utóbbi évek szociális irányulású

lírájából, illetve a negyedik rendi irodalom fiatal élcsapatából ismeri az olvasó (Forgács Antal, Radnóti Miklós, Zelk Zoltán, Vas István); [...]

Ehhez az öt költőhöz fűz inkább világnézeti érdeklődésünk s annál keserűbb, hogy némelyiknek „korunk"-hoz való viszonya, kortársi magatartása (amire pedig az antológia címe hivalkodva utal) — oly bizonytalan. Inkább a sokféle visszavonulást látni náluk, mint az egyöntetű kiállást. Az előző nemzedék hasonló beállítottságú költői, Illyés és különösen József Attila közösségi mondanivalóival és világnézeti határozottságával — nemritkán saját magukkal — szemben visszaesést mutatnak és semmiképp sem példázzák Fejtő meghatározását, hogy a „lírikus lénye a tovább és tovább..." Ellenben igen jó védekezés számukra Fejtőnek az a kissé önkényes megállapítása, hogy „... a költő csak azért rosszabb katona a többinél, azért hasznavehetetlenebb, mert tudatosabban és kifejezettebben inkább ember." [...]

Korunk 1935. júl.—aug. *Korvin Sándor*

273. HOGYAN LÁTJA EINSTEIN A VILÁGOT?

[...] De Einstein nemcsak kozmopolita, hanem cionista is, amint nemcsak szociális érzésű, hanem idegen és magányos ember is. Szerinte „az antiszemitizmus az idegenkedésnek spontán érzésére vezethető vissza. És nem lehet jóindulatú értekezésekkel a világból kiűzni." Természetesen lehetne vitatkozni afölött, hogy ez az idegenkedés, amelyet Einstein a maga bőrén tapasztalt, valóban spontán-e s nemcsak ürügy. Az idegenkedés elleni küzdelemnek két útja van s Einstein az egyiket választotta: *kimenni az útjából.* Minden elismertetés ellenére éreztették vele Németországban, hogy nem tartják a maguk fajtájának s ő büszkén reagált rá: valóban nem vagyok a ti fajtátokból, hanem más, de egyenrangú fajtából való vagyok. „A zsidó nép hagyományaiban — írja — igazság és értelem utáni törekvés rejlik... Az új korban *Spinoza* és *Marx Károly* fejlődött ki ebből a hagyományból." Csakhogy ezt a tételt meg is lehet fordítani: melyik nép hagyományaiban nem rejlett e törekvés? Vajjon *Engels* például, *Marx* barátja és legteljesebb elvtársa a német nép hagyományaiból nőtt ki? Vagyis melyik népnek, *mint népnek* hagyományaiban rejlik az igazság és értelem utáni törekvés? *Valéry* más családfát emleget ép Marxszal kapcsolatban: „Kant, qui genuit Hegel, qui genuit Marx". Kant, aki nemzette Hegelt, aki nemzette Marxot. S valóban: Marx közelebb áll szellemében Hegelhez, mint Spinoza. Einstein még a horogkeresztes válság előtt tréfásan jegyezte meg egyszer Angliában: „Itt svájci zsidónak hívnak, otthon németnek, vajjon nem lesz-e majd egyszer fordítva is?" A tréfás jóslat beteljesült s

mi mégis azt hisszük, hogy Galilei, Kepler, Newton, Minkowsky vagy Faraday igazibb „honfitársai" és rokonai Einsteinnek, mint egy svájci zsidó gyáros hitsorsosa s több köze van Newton alapelveihez, mint a Talmudhoz. De észszerű érvekkel nem lehet hadakozni mély sérülésekből fakadó törekvések ellen. Hazára épúgy szükségünk van, mint ágyra, hol meghúzódjunk, s aki nem érzi magát otthon és jól valahol — az érzésen van a hangsúly —, mért ne kereshetne magának hazát? „A tudósok köztársasága dúskoronájú fák lombjainak társasága, — mint *Lawrence* mondja a *Tollas kígyóban* — és szükség van törzsre és gyökerekre is." De kétlem, hogy otthonabb otthona lesz Einsteinnek Jeruzsálem, mint Berlin vagy London. Arra vagyunk ítélve, hogy a jövő polgárai legyünk s abban a hazában éljünk, amelyet magunknak kell megteremtenünk, bármily kényelmetlen is ez. Palesztina épül, de a háttérben ott magasodik Anglia impozáns és céltudatos alakja és *József Attila* versére emlékszem:

Úgy szabadulsz, ha kényedül
nem raksz magadnak olyan házat,
melybe házúr települ...

[...]

Szocializmus 1935. aug. *Fejtő Ferenc*

274. NÉGY NAPIG VIDÉKEN VOLTAM

Már kilencvenkilenc százalékig megundorodtam a fényességével szennyes, bűnöket leplező fővárostól, amikor meghívást kaptam, hogy menjek le Hódmezővásárhely tanyavidékére, ahol több pesti íróval együtt közóhajra tanulmányozzuk át a jelenleg áldástalan tanyarendszert [...] Nagy Lajos, Illyés Gyula, Féja Géza, Simándi Pál, Oláh Gyurka, Bakó József, Sinka István, Szabó Pál, Nyisztor Zoltán, Pákozdi Ferenc, Katona Jenő, József Attila, Rozványi Vilmos, Számadó Ernő, e sorok írója és Matolcsy Mátyás országgyűlési képviselő utazott le velünk, Kovács Imre közgazdasági íróval [...]

Új Magyarország 1935. szept. 7. *Sértő Kálmán*

275. A KÖZÉPOSZTÁLY ÉS A VAJÚDÓ VILÁG

Összefoglalás

[...] *A társadalomban végzett funkciója* alapján határozza meg a középosztály mibenlétét *József Attila*. Szerinte „a munkások a használati értékek egymás közti viszonyát, a tőkések pedig a csereértékek egymásközti viszonyát termelik"; a középosztály szerepe a használati érték s csereérték közötti viszonyból, ellentétből fakadó szükségletekneк, illetve *e szükséglet kielégítésének termelése*. [...]

A hozzászólók többsége szerint a középosztályra egészében jellemző egységes ideológia nincs. *(Hatvany Bertalan, László Béla, Földi Mihály, Bálint György.)* Hiszen „a középosztály érdekei époly ellentmondóak, mint a mai társadalmi viszonyok" *(József Attila)*.

[...] Az autoritativan tervgazdálkodásos elvnek ugyanolyan ritkán akadtak az ankét során szószólói, mint a politikai diktatúra berendezkedéseinek. [...] A szocialista *József Attila* is kifejezetten egy *„liberális tervgazdálkodás"* eszméjét propagálja, *Ignotus Pál egy szociálliberális*, vagyis kifejezetten baloldali demokratikus gazdasági és politikai orientációt tart egyedül célravezetőnek a középosztálybeli értelmiség magasabbrendű és jogosult aspirációinak szempontjából.

[...] Az érdekképviseleti szervezetek gyarapítását sürgetik, bár különböző szempontok alapján *Harrer Ferenc, Magyar Pál, József Attila* és a *szegedi szeminaristák*. [...]

Cobden 1935. szept. *A „Cobden" Szerkesztősége*

276. A MI ÖRÖKSÉGÜNKHÖZ

tartoznak a magyar tanácsköztársaság forradalmi hagyományai is. Horthymagyarország legyilkolt, börtönbe vetett proletár tízezreinek, Sallainak, Fürsztnek, Rákosinak, Karikásnak forradalmi tradíciói. Szlovenszkó dolgozó népe teljesen egynek, azonosnak érzi magát a Horthy pokolban szenvedő, a börtönben is tovább küzdő, a bitófa alatt is hősies példát mutató magyar kommunistákkal.

Most, midőn Csehszlovákiában széles mozgalom indul a proletár politikai foglyok karácsonyi felsegélyezésére, a „Munkás" a magyarországi névtelen, illegális irodalom egyik legszebb, legemberibb dokumentumát közli le. Ennek a versnek nincs szerzője, legalábbis ma nincs szerzője, hiszen a „tiszteletdíjat" a Töreky Gézák mérnék ki érte súlyos börtönbüntetéssel. Ez a vers eddig még nyomtatásban soha meg nem jelent, de Magyarországon mégis ezrek és ezrek ismerik. S Pest munkásnegyedeiben száz meg száz illegális gyűlésen, a budai hegyek

közt számtalan kommunista túrán szavalták, a kőbányai Gyűjtőfogház nem egy cellájának a falába van vékony, alig olvasható vonásokkal belekarcolva. Ennek a versnek a közlésével is dokumentálni akarjuk, hogy együtt érzünk, együtt harcolunk a magyarországi proletártestvéreinkkel a horthyfasizmus ellen.

Munkás (Bratislava—Pozsony) 1935. dec. 1.

277. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

Révai kiadás. Budapest 1935. 108 o.

Babits Mihály, *Kosztolányi* Dezső és *Gellért* Oszkár verses antológiájával egyidőben jelentkezik *József* Attila gyűjteményes kötetével, a *Medvetánccal.*

A fiatal generációnak ez a bőlírájú és nagyon tehetséges képviselője tizenkét esztendőnek válogatott termését hozza, közel nyolcvan verset, köztük sok ismertet, de az utolsó évekből egészen újakat is, melyek ennek a groteszket kedvelő, gunyoros és csípőshangú költőnek sokoldalúságáról s erősödő lírájáról adnak számot.

Gunyorossága, groteszk humora, ami ebben a gyűjteményes kötetben is szembeötlő, mindenkor egyik forrása volt lírájának. Még amikor a szegénység nyomasztó problémájával áll hadban, akkor sem hagyja el ez a hetyke, szinte betyáros hang, amely nem ment az öngúnytól. De gúny és játék mögött gyakran ott érezzük az őszinte érzést, a fájdalmat az élet esettsége, a sors szeszélye felett. És a gúny ostorrá is válik olykor és minden eredetisége mellett felbukkan egy Adyra emlékeztető hang.

Magyar ember — rongya zászló;
étele a tál;
dudvaszedő nemzet vagyunk, értünk
mezítláb jön foltozott halál!

Nosza költő! Holt a holdad;
köldököd kötél;
csettintésed égő város, tollad
füstölög s egy szál gyufát sem ér!

(Magyar Alföld)

Merészsége játékossá válik és parodizáló hajlama is túlteng olykor, felelőtlenné teszi, a tréfa kedvéért olyan színvonalra száll le, ami sehogy sem

áll összhangban sajátos, elevenítő erővel teli igazi verseivel. Gyújtó szenvedély, indulat és szív nélkül a legcsengőbben pergő aforisztikus sorok is meddően hatnak. Amikor csörgősipkával és bohócruhával álcázza mélységét, ki kell őt hámozni ebből az álarcból, hogy az ihletett költő szívverését meghalljuk. Legtöbbször csak egy sorban, egy rövid strófában érződik a könnyed csillogáson s a formától sugallt szabad fordulatosságon át ez az ihletett meleg:

Óh, mennyire szeretlek téged,
ki szóra bírtad egyaránt
a szív legmélyebb üregeiben
cseleit szövő magányt
s a mindenséget.

Rokonszenves vonása, hogy gyűjteményes kötetében forradalmiságát nem akarja agitátori hanggal alátámasztani: a kötet egyöntetűségével így megnő a költő művészi hitele és szembetűnőbb eredeti hangja. Ami képet a nyomor, a külváros üszke szül, azt meleg színhatásokkal ragadja meg, kemény proletáröntudata már nem csalja tévútra, a költő győzedelmeskedik a pártember felett, a vers maradandóbb, igazibb veretű.

„Légy fegyelmezett!" — kiált fel József Attila a *Téli éjszaká*ban és önmagát fegyelmezve lehántja magáról fatalizmusba hulló gúnyját, elhagyja a játékos rigmusfaragást, a keresett asszociációs kép- és hangzattársítást és megénekli a magány emberének ihletett erejével.

A költő itt megdöbbent, megállít. A hang mély emberiessége új utat mutat. Ezen az új úton kell József Attilát követnünk tovább!

Magyar Figyelő (Bratislava—Pozsony) *Egri Viktor*
1935. jún.—dec.

278. HAT KÖLTŐ

[...] Keszi is rokonszenves, tudatos, komoly költő. Ha kezdő is, nem kezdő. Néhol ugyan átüt nála az Ady hatás, például egyik Istenversében („töltsd be szívemet — vénhedt kedvű, fanyar hiteddel"), nem is a szavakban, hanem a jelzők használatának módjában s az Istennel való beszéd hanghordozásában. Másutt meg, ugyancsak istenes versről, József Attila egy-két verse juthat eszünkbe („együtt mennénk tovább ketten" stb.). Ez a fajta bizalmasság a szegényfiú bizalmassága az Atyához, József specialitása volt. [...]

Válasz 1935. dec. *Fejtő Ferenc*

1936

279. A MI ÖRÖKSÉGÜNK. JÓZSEF ATTILA:

József Attila, az új magyar költő nemzedék egyik legtehetségesebb tagja, a proletariátusból jött. Apja munkás, anyja mosónő volt. József Attila a proletárgyermek tipikus életét élte. Két és féléves korától hét éves koráig menhelyen lakott, majd a Gyermekvédő Liga vidékre adta földművesekhez, akiknek malacát őrizte.

Iskoláit össze-vissza járja, szünetekkel. Háborús nyomor, sorbaállás. Az „Est" rikkancsa, csomagkihordó, aztán hajósinas egy vontatógőzösön, útkövező munkás. Közben Makón éhezve-koplalva tanul. Megírja első verseit, melyek a „Nyugat"-ban jelennek meg. Leteszi az érettségit, banktisztviselő lesz, Szegeden beiratkozik az egyetemre, de „Lázadó Krisztus" című verse miatt bűnvádi eljárás indul ellene s kicsapják az egyetemről. Versesköteteit ő maga adja ki, mert egy polgári kiadó sem vállalkozik rá. Verseiért a bíróság több ízben elítéli. József Attilában még sok kiforratlanság van, politikai vonala még nem határozott és biztos. De egy kétségtelen: a magyar dolgozók egyik legtehetségesebb, legtöbbet ígérő költője.

Munkás (Bratislava—Pozsony) 1936. jan. 5.

280. COTRUȘ ÁRON A ROMÁN—MAGYAR KULTÚRKÖZELEDÉSRŐL

Budapesten egyszerre két román versgyűjtemény jelenik meg

Arad, január 11

[...] *Örvendetes jelenségnek kell elkönyvelnünk, hogy Budapesten több román mű magyarnyelvű fordítása készül. József Attila, a magyar költészetnek ez a fiatal és kiváló tehetsége román költők antológiáját adja ki.*

József Attila az én verseim közül is számosat lefordított és budapesti tartózkodásom alatt módját ejtem annak, hogy a fordításokat áttekintsem és vele a fordításokról tárgyaljak. [...]

Brassói Lapok 1936. jan. 12. *Molnár Tibor*

281. „NÉPISÉG" ÉS „ÚJ HUMANIZMUS"[1]

[...] A magyar irodalom nagy vesztesége volna, ha végleg érvényesülne az a mai (sokszor nem egészen bevallott) törekvés, hogy azt az írást, amely a falu emlékeit, hangnemét és problémakörét nem túlságosan emeli ki, másodrendűnek vagy másodrendűen magyarnak kell elfogadni. Én nem tudom, hogy — a háború alatt és után fellépett írók műveiről szólva — a külvárosiasságnak és a városi intellektualitásnak azok a fordulatai, amelyek egy József Attila lírájában, a paraszti, sőt gyakran régiesen paraszti fogalmazásokkal keverednek, miért volnának kevésbé magyarosak, mint az a parasztos költészet, melynek humortalansága és egyhangúsága némi veretesen magyarosnak és borúsan pusztainak ható méltóságot látszik kölcsönözni? [...]

A Toll 1936. jan. 15. *Ignotus Pál*

282. ODAÍTÉLTÉK AZ IDEI BAUMGARTEN-DÍJAKAT

Kilencen részesültek az alapítvány évdíjaiban és jutalomdíjaiban
— Az Est tudósítójától —

Az 1936. évi Baumgarten-díjak odaítéléséről a napokban döntött *Babits* Mihály és dr. *Basch* Loránt, az alapítvány két kurátora. A kultuszminisztérium a döntéshez *hozzájárult* és *ma délután kiosztják az ezévi díjakat.*

Díjnyertesek a következők: *Illyés* Gyula és *Weöres* Sándor költők, *akik egyenkint 3000 pengő évdíjat kapnak. Schöpflin* Aladár 4000 pengőt, *Kárpáti* Aurél és Cs. *Szabó* László kritikusok és essay-írók egyenkint 3000 pengőt, dr. *Ortutay* Gyula etnografus 3000 pengőt. *Fodor* József és *József* Attila költők egyenkint 1000 pengőt, dr. *Praháts* Margit zenekritikus és esztétikus, 1000 pengőt.

A díjnyertesek közül a nagy közönség kevéssé ismeri *Weöres* Sándor költőt. Weöres mindössze *21 éves*. Eddig két verseskötete jelent meg, az egyik „Hideg van", a másik „Kő és az ember" címmel. Dr. *Ortutay* Gyula kiváló etnografus méltó utódja a régi népköltészet-gyűjtőknek. Két nagyobb munkájának címe: „Székely népballadák" és „Nyírségi és

[1] Két részlet egy tanulmányból, mely a szerzőnek 1935. október 21-én, a Zeneakadémiában, „Öncsonkított irodalom" címen tartott előadása alapján készül.

rétközi parasztmesék." *Praháts* Margitnak a múlt évben megjelent egy zeneesztétikai könyve.

A díjakon kívül az év folyamán nagyobb összegű segélyt is kiosztanak.

Az Est 1936. jan. 19.

283. KIK KAPNAK AZ IDÉN BAUMGARTEN-DÍJAT

A Baumgarten-díjakat az illetékes kuratórium döntése és a kultuszminisztérium hozzájárulása után ma délután kiosztják. Az idei díjnyertesek a következők: *Schöpflin* Aladár esztéta kap 4000 pengőt, *Illyés* Gyula és *Weöres* Sándor költők és *Kárpáti* Aurél és *Cs. Szabó* László kritikusok és tanulmányírók, valamint dr. *Ortutay* Gyula etnográfus fejenként 3000 pengőt kapnak, *Fodor* József és *József* Attila költők, továbbá dr. *Praháts* Margit zenekritikus és esztétikus pedig 1000 pengőt.

A díjazottak névsora általában megelégedést keltett az irodalmi körökben, bár a *szociális szempontok* érvényesítése kétségtelenül zavartalanabb hatást keltett volna. Egynéhány sajnálatos körülményt csodálkozással fogadtak. Érthetetlennek tartják, hogy *József* Attila, aki mind tehetsége és eddigi jelentékeny œuvreje, mind pedig anyagi helyzete miatt föltétlenül megérdemelte volna a három vagy négyezer pengős díjat, mindössze ezer pengőt kapott. *Fenyő* László, a kitűnő költő, akit már évek óta emlegetnek a Baumgarten-díj jelöltjei közt és aki szintén kétségtelenül rászorul, az idén sem tartozik a kitüntetettek közé; őt azonban állítólag azzal kárpótolják, hogy kinevezik a Baumgarten-könyvtár könyvtárosává.

De a legfeltűnőbb esemény a Baumgarten-díjjal kapcsolatban az, hogy *a minisztérium kényszerítette a kuratóriumot határozatának megváltoztatására*. A kuratórium ugyanis Baumgarten-díjat akart adni *Kassák* Lajosnak, de az ő kitüntetését *a minisztérium nem hagyta jóvá*.

Esti Kurir 1936. jan. 19.

284. NAGYTAKARÍTÁS EGY ANTHOLÓGIA KÖRÜL

[...] Beszélünk erről az anthológiáról és ha már e hibái újra terítékre kerültek, nézzük főleg azokat, amelyek olyan mértékűek, hogy elvi jelentőségű tisztázást tesznek szükségessé. Íme, itt van tizenkét

költő és összeválogatásuk alapja a szerkesztői megítélésen felül bevallottan is a fiatalságuk. A „harmadik nemzedék" ez, az előszóíró Fejtő szerint, akit a generációs szempontok ugyancsak megejtettek. E tizenkét költő közül egy sincs, aki túl lenne a harmincadik esztendőn. Nemzedéküket önkényesen egy évtizednyire méricskélték ki húsztól harmincig. Nyilván azért kellett oly rövidre fogni, mert a „második nemzedék", amelybe Illyés Gyulát, József Attilát, Szabó Lőrincet és a többieket számítják, még távolról sem érte el a negyvenet. A második költői nemzedékre így jó tízesztendő maradt fölöslegül, mert lukas a táv negyventől ötvenig, mivel az Ady—Babits—Kosztolányi generáció túl van az ötvenen és a „harmadik generáció" csak innen számítódhatik. A generációs osztályozás így képtelen egyenetlenséget mutat, hiányokat és igaztalan beskatulyázást, mert születési évjárattal eldönteni a költői hovatartozandóságot nem lehet. Emiatt történhetett meg aztán az is, hogy ebből az anthológiából kimaradtak olyan harmincéven felüli költők, akiket a „második generáció" sem számít magához. [...]

Korunk 1936. jan. *Újvári László*

285. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

Válogatott költemények 1922—1934. — Révai kiadás

József Attila gyűjteményes kötetében, a *Medvetánc*ban, tizenkét esztendőnek válogatott termését mutatja be. A közel nyolcvan vers sokoldalúan mutatja be ezt a gúnyorúszavú, groteszket kedvelő, csípőshangú költőt, aki az új generációnak, a háborút követő kor lírikusainak egyik legizmosabb tehetsége.

A *Medvetánc* legtöbb versét az a groteszk humor és szatírába csapó hang jellemzi, amely mindenkor főforrása volt József Attila lírájának. Csípős és betyárosan hetyke hangja akkor sem hagyja el, amikor magáról beszél vagy a szegénységgel száll perbe. Nem bántó ez a gúny és a játékos derű sem, mert őszinteség van benn; az élet esettsége szülője a fájdalomnak és a sors szeszélye a meddőnek tűnő gúnynak. De olykor érezzük, a költő zsákutcába jut: felszínes fordulatokért, egy tréfás hasonlatért kalandba bocsátkozik, játszani kezd a szóval és az ötlettel, sziporkázik és parodizál, mintha önmagának vágna fintort. Olykor érezzük, ez a fintor a kibuggyanó könnyet rejti el, csak az ismétlése döbbent, hogy a tréfa messzire visz, abba a fricskázó gúnyba, mely már semmit sem tart szentnek. Szellemessége és hűvös intellektusa nem tud már ilyenkor magával ragadni, a vers csengésében nincs időálló érc, a szenvedélyben és indulatában gyújtó tűz. Medvetáncot jár, álarcban,

melyből ki kell hámozni a költőt, aki mintha szégyellené ihletett szívverését. Gyakran csak egy sor, egy rövid strófa érezteti, hogy az egyszerűség hangja nyit a mélybe, elmarad a szavak csillogása és áradása, hogy bibliás meleg csengjen fel hirtelen:

Óh mennyire szeretlek téged,
ki szóra bírtad egyaránt
a szív legmélyebb üregeiben
cseleit szövő fondor magányt
s a mindenséget.

József Attila forradalmias költőnek indult. Ez a gyűjtemény igazolja, hogy nem agitátori pátosszal élő pártköltő; a nyomor, a külváros üszke, az ütődött ember termékeny hangot kap sokszínű s izzó lírájában és hetyke öntudatosságában is van valami érces keménység, a költő győz a pártember felett, a verse maradandóbb s igazabb veretű.

Mikor legtitkosabb érzéseiről vall és legtisztultabb gondolatait sugallja valamely ihletett perce, elhagyja fatalizmusba hulló gúnyát is és a játékos rigmust, a szavak táncos ütemét a monda tó mélyére hullott harangjának föl-fölbúgó hangja váltja fel. A mélyben él az emberi fájdalom, s a költő eljutott ehhez a mélységhez. A nagy költők a magány emberei. Úgy látjuk, a groteszk dalok énekese is lassan-lassan elmagányosodik és emberiessé érő lírája új út felé fordul. Ezen az új úton, melynek rejtett csapásait kevés költőnk leli ma meg, szívesen látjuk József Attilát.

Magyar Írás (Kassa—Tornalja) *Egri Viktor*
1936. jan.

286. ÓDA ÉS ESZMÉLET

Esztendeje fekszik az íróasztalomon egy verseskötet, esztendeje halasztom napról napra a róla való írást. Címe: *Medvetánc*. József Attila költői termésének legjavát foglalja össze, 1922-től 1934-ig. Nehezen nyúlok hozzá, mint mindenhez, ami nagyon is mélyen foglalkoztat. Voltaképpen „fölfedezni" szeretném: de ebben megelőztek mások, egyebek közt és talán elsősorban az apám, körülbelül egy évtizeddel ezelőtt, az akkori *Nyugat*-ban, amikor a szabad vers lényegét keresve s a szabályba nem foglalható ritmus titkát nyomozva és szépségét méltányolva, végül azt a jóslatot kockáztatta meg, hogy ez a forma (vagy ha úgy tetszik: formátlanság) sem marad sokáig kötelezően modern, bizonyára rövidesen ismét fölfedezik majd a kötött vers varázsát és mint az irányok „akció-reakció törvénye" szerint előrelát-

ható, visszatérnek hozzá. Sőt, fűzte hozzá, máris van példa ez új fajta, bár a réginél nem kevésbé kötött formájú versre — s példaként a József Attila *Nincsen apám, se anyám* kezdetű, minden játékosságában, legényes hetykeségében és jóízű dobogásában is gyászt, keserűséget, már-már nihilizmust lehelő, kerek kis dalát mutatta be... A szabadverses divat elhalványulására vonatkozó jóslat azóta bevált, s ettől függetlenül, vagy nem egészen függetlenül, József Attila „beérkezett", ami mai költőről szólván annyit jelent, hogy a lexikonokból nem felejtik ki a nevét s a költészet nevezetű nemes társasjáték számontartói úgy emlegetik, mint „a háború utáni lírikus-nemzedék egyik legtehetségesebb tagját". Ez az a megállapítás, amely ugyanolyan semmitmondó, mint amilyen igaz, tehát tökéletesen semmitmondó, de ha ennél többet akarnék mondani, ha csak homályosan sejtetni igyekezném, mi az, ami ez új költőt újjá, mondanivalóját fontossá, hangját és képzettársítási módját lenyűgözővé teszi, nem futná ötszöröséből sem a helynek, melyet napilap efféle kérdésekre rászánhat.

Hallgatni mégsem szabad róla, nem szabad nevét elsüllyesztenünk a kötelezően számontartott lírikus-kitűnőségek kriptájába. A líra, már műfaji törvényeinél fogva is, mindig „magánügy" kissé, s kivéve a legteljesebb minőségű költészetet, nem is igen jut el belőle a szélesebb közönséghez más, csak amelyben a mesterségbeli erényeken kívül, vagy inkább azokon belül és azok által, olyasvalaki nyilatkozik meg, aki az emlékek, indulatok, alanyok és állítmányok eddig csak bizonytalanul fölrémlett kapcsolatait tárja fel, aki vezetője tud lenni az értő fülű embernek legizgalmasabb fölfedező útján; azon, amely a megegyezéses szó-képzetek és mondattani vázak világából saját agytekervényein, idegpályáin, véredényein át vezet vissza a szóhoz — a teljesebb, a zengőbb, a gazdagabb kifejezéshez. József Attila pedig ilyen költő; megvan hozzá hivatottságán kívül az elszántsága is. Két felejthetetlen nagy verse van kötetében — nagy a terjedelme szerint, de természetében és jelentőségében is olyan, amit a franciák „nagy költészet"-nek neveznek —: az egyik az *Óda* című, a másik az *Eszmélet*. Az *Óda* szerelmes vers; a légiessé fokozott testi kíváncsiságnak, a képzelgésnek és önleleplezésnek ugyanaz az orgiája, a pihenés, a hazatalálás, a halál vágyának s a szenvedély egy különös megnyilatkozásának, mondhatnám a bonctani hódolatnak ugyanaz a keveréke csap ki belőle, mint a Thomas Mann *Varázshegy*ének gyönyörű lapjaiból, amikor a fiatal Castorp gondolatban bejárja az orosz asszony izületeit, rostjait, sejtjeit. „... mint megnyílt értelembe az ige — Alászállhatok rejtelmeibe" — írja József Attila:

Vérköreid, miként a rózsabokrok,
reszketnek szüntelen.

Viszik az örök áramot, hogy
orcádon nyíljon ki a szerelem
s méhednek áldott gyümölcse legyen.
Gyomrod érzékeny talaját
a sok gyökerecske át meg át
hímezi, finom fonalát
csomóba fűzve, bontva bogját —
hogy nedűid sejtje gyűjtse sok rajá t
s lombos tüdőd szép cserjéi saját
dicsőségüket susogják!

Az *Eszmélet* még különösebb költemény: virtuóz összehangolása rendteremtő formának és féktelen szeszélynek, bölcselkedésnek és látomásnak. Az érzetek és elképzelések, éberálmok és spekulációk zűrzavarát fejti fel keményen megépített szakaszokban, melyek egész sziklákként zuhannak egymásra, hogy végül a szinte meghatározhatatlan körvonalú, hangulati egységben feloldódjanak.

Földtől eloldja az eget
a hajnal s tiszta, lágy szavára
a bogarak, a gyerekek
kipörögnek a napvilágra;
a levegőben semmi pára,
a csilló könnyűség lebeg!
Az éjjel rászálltak a fákra,
mint kis lepkék, a levelek.

— így „eszmél" a világra s önmagára az álomból ocsúdó, tisztuló fej; aztán mind tagoltabb, világosabb és ugyanakkor elvontabb képletek bukkannak fel, néha egészen tankölteményszerűen:

Az meglett ember, akinek
szívében nincs se anyja, apja,
ki tudja, hogy az életet
halálra ráadásul kapja
s mint talált tárgyat visszaadja
bármikor — ezért őrzi meg,
ki nem istene és nem papja
se magának, sem senkinek.

Nem folyamatos költő, nem is egyenletes; mondatait mintha összecsomózná valamely kamaszos, világrejtély-fejtegető merevgörcs. Mégis könnyen olvasható; szavainak gravitációja van, mely magával

rántja szemünket, s minél nehezebb anyagot sodor, annál egethasogatóbb robajjal. Emellett könnyed is a maga módján; kevés költőben van ma annyi humor és — kénytelen vagyok e divatjamúlt szót használni: — báj, mint benne. Az említett „óda" hosszú, labirintikus elmélkedése egy elringató ütemű „mellékdal"-ba torkollik; s vannak idilli hangjai is, mint egy imádnivaló régi kis versében — hadd idézzem még ezt végezetül —, mely a Jusnij-színház fénykorának érzékletes stilizáltságát, kecses-takaros sürgés-forgását, csúfondáros pattogását és emberséges gyöngédségét juttatja eszembe, amikor a *Fiatal asszonyok*kal elénekelteti, hogyan sütnek kalácsot, hogyan törülgetnek, hogyan kötik kontyba hajukat, aztán:

Hogy az urunk megjön este, mosdóvízzel,
vacsorával, csókkal várjuk,
ingerkedünk, játszadozunk, csicsítjuk
ha bajjal van,
egész éjjel ölelgetjük
s gömbölyödő kis hasunkat nézegetjük
hajnalban.

Esti Kurir 1936. febr. 29. *Ignotus Pál*

287. IRODALMI EST A SZÖVETSÉGBEN

[...] Végül József Attila elvtárs mondta el néhány új versét. A magyarországi proletariátusnak ez a sziklakeményszavú költője a maga puritánul egyszerű stílusával, minden olcsó, propagandisztikus hatásvadászattól való mentességével ezúttal is megtalálta az utat a dolgozó ember szívéhez. Lobogó lángcsóvaként gyújtott és világított verseinek minden egyes sora. Szereplése igazi példája volt a tiszta irodalmi eszközökkel elért irodalmontúli sikernek. [...]

Magántisztviselők Lapja *É. J.*
1936. febr.

288. „SZÉP SZÓ"

Fenti címen egy kitűnően szerkesztett, szép kiállítású és gazdag tartalmú folyóirat első száma jelent meg a napokban. A „Szép Szó" nem egy azok közül a mostanában sűrűn burjánzó időszaki lapok közül, amelyeknek javarészét írói, vagy szerkesztői viszketeg hívta életre. Ignotus Pál és József Attila folyóirata szükségletet pótol és sajátos

programot vállal. Ezt a konkrét programot abban foglalják össze, hogy a folyóirat ellensége a konzervatív és forradalmi közhelynek, ellenben híve a stílus választékosságának, tisztaságának és világosságának.

Ez a program tagadhatatlanul rokonszenves előttünk is, akik éppen nagy és szent célkitűzéseink sikere érdekében magunk is undorodunk mindenfajta demagógiától és szóromantikától, amely nemcsak az irodalmat és művészetet, de már a tudomány és a gyakorlati élet területeit is elárasztja a maga szennyes vizeivel. Az előzetes program olvastakor meg voltunk győződve arról, hogy a folyóirat nem is fog több és más célt ismerni, mint a szép és igaz kultuszát művészetben és tudományban, ami igen időszerű és pedagógiai jelentőségű hivatás ebben a giccses magyar világban. S ha most, a folyóirat birtokában, azt látjuk, hogy a lap egyúttal magasabb értelemben vett politikai programot is szolgál, csak annál fokozottabb az érdeklődésünk. Ignotus Pál bevezető elvi cikke, amelyben ezt a politikai célkitűzést körvonalazza, egy „új liberalizmusról" beszél, amely „most erjed a fejlett szociális érzékenységű és öntudatos, fiatal európai értelmiségben." Hogy milyen ez az új liberalizmus, arról a nagy kultúrájú szerkesztő közelebbit egyelőre nem mond, de kilátásba helyezi, hogy a folyóirat, ha isten élteti (és hát: éltesse!) még vissza fog térni erre a kérdésre. Így természetszerűleg az olvasó számára sem marad más hátra, mint a várakozás álláspontja, aminthogy nyilván a folyóirat szocialista munkatársait is ez a szempont vezette az együttműködésnél.

Azt azonban már most megmondhatjuk, hogy a folyóirat címét nem tartjuk szerencsésnek. És pedig annál kevésbé, minél komolyabban kívánja szolgálni a lap a maga elé tűzött célt. Nincs ma nagyobb ártalma a magyar közéletnek, mint a „szép szó". Jól tudják azt a kitűnő szerkesztők is, hogy szép csak az a mód lehet, ahogyan a szavakat mondjuk, vagy egymás mellé állítjuk, de a szó maga sem szép, sem rút nem lehet. A szavak közt ezt a különböztetést Marton Béla és szellemtársaik végzik, akik éppen a „szép szó" esztétika alapján tartják „gyönyörletes"-nek az ilyen „megkapó" fordulatokat, mint ez: „olvadjunk be a dacos magyar lelkek téglahordásába", vagy például ezt a másikat, hogy: „Adyban a mély faji és népi extázisok életesedtek igenléssé" és amelyek közt a pálmavívő fordulatot — az összes rádiószózatok dacára — még mindig a „csizmadia és kéjgáz" képezi. „Szép szó" tehát nincs s amennyiben pedig még is van, éppen a „Szép szó" hivatása: küzdeni ellene. Kár, hogy a finomízlésű szerkesztők tisztes lobogójuk lengetésével akaratlanul is megszítják egy kissé a honi giccsesztétika kéjgázt termelő tüzét.

Szabadság 1936. márc. 1. *S. P.*

289. A REMÉNYTELENSÉG KÖLTŐI

[../.] Utoljára hagytam József Attilát, akinek gyűjteményes kötete, mintegy summája — és egyben legmaradandóbb kiteljesülése — az új nemzedék költői törekvéseinek. Hatása lépten-nyomon kimutatható a fiatalokon. Ő kezdeményezte, életének egy játékos periódusában, a Medáliákban, azt a nipp-költészetet, amelynek egyes elemei, az ormányát az egek felé nyújtogató elefánt, a pióca, a levelibéka, a hangya az új költészetben oly sűrűn szerepelnek. A reformnemzedék hangos népieskedésének idején ő frissítette fel a proletárköltészet hangját, tárgyilagosan komoly, majdnem ridegen objektív külvárosi képeivel. Az ő költészetére vezethető vissza a falusi hangulatok művészivé-formálása, az átlényegesített tájhangulatok kultusza. Szeszélyes és kiszámíthatatlan költő, kinek minden verse reveláció; mindegyik új utakra mutat, amelyeket többnyire mások járnak végig helyette. Kötetének utolsó darabjaiban megint kezdeményezőként lép fel. A tudattalan rétegeiből hozza fel látomásait, a komplexumok ősvilágából. Újabban a bölcselet végső kérdései inspirálják. Gyűjteményes kötete korszakot zár le; új versei új korszak közeledtét jelentik.

Cobden 1936. márc. *Németh Andor*

290. LONDON 1936

avagy a keleti tárgy és a nyugati ember

[...] Az óriási Kína földje bizonyára nagy meglepetéseket rejt még, de annyit tudunk, hogy minden lényeges változás és fejlődés Kína művészetében olymódon jött létre, hogy a nyugati és északi határokról úgynevezett barbárok törtek be a Középbirodalom földjére s ott ideig-óráig uralomra is jutottak, amíg nem asszimilálódtak, vagy nem üzettek ki. Kína földjében talált történelemelőtti cserépfazekak díszítései minden kétséget kizáróan arra mutatnak, hogy idők előtti időkben is volt már műveltségi összefüggés Kína és a Nyugat között, s még inkább látjuk ezt a Krisztus előtti második és első évezredek művészies bronzedényein, amelyeknek domborművei sárkányokat, torz maszkokat és világszerte elterjedt mértani díszítményeket mutatnak. Felvetődik a kérdés, honnan ez a hasonlóság, s honnan a stilisztikai különbségek? Az atlantiszi teóriák százait hozhatjuk fel, s a vándorlásokról sem szabad megfeledkeznünk; komplikált kozmikus jelképek világszerte elterjedt voltát azonban aligha magyarázhatjuk meg kielégítő módon egy pusztán lelki s az öntudat alá temetett ősztön-atlantisszal, mint azt a SZÉP SZÓ előző számában József Attila tette e

sorok írójának egy munkájával kapcsolatos tanulmányában. Különösen világos lesz ez, ha továbbmegyünk a londoni kiállítás termein és látjuk, hogy a Krisztus előtti 5. század eleje óta, az ún. harcoló államok korában, milyen változásokon megy keresztül, teljesen lenyomozható nyugati vándornépek hatásai alatt, a kínai művészet. [...]

Szép Szó 1936. ápr. *Hatvany Bertalan*

291. A SZÉP SZÓ

című folyóirat első száma 1936 márciusában jelent meg a harcos publicista, *Ignotus* Pál s a bátor lírikus, *József* Attila szerkesztésében. A magyar közvélemény haladóbb része régen várt egy ilyen folyóiratra: a baloldali racionalista fiatalság megmutatkozására. Természetes tehát, hogy ez a folyóirat mint terv és kiállás nekünk is rokonszenves és bízunk abban, hogy a megvalósítás is teljesértékű lesz. Az első szám több figyelemreméltó cikket tartalmaz. *Ignotus* Pál *„Vissza az értelemhez"* c. cikkében a kommercionális jellegétől megszabadított, valóban szabadgondolkozó s valóban racionalista liberalizmus mellett tör lándzsát néhány előbbi tanulmányának gondolatmenetére építve. *Fejtő* Ferenc *Berzsenyi Dánielről* ír *A „sínlődő áloé"* címen; Berzsenyi életének legmélyebb irányító erejét egy kamaszkori kisebbségi komplexusban látja meg. *Németh* Andor hosszan foglalkozik *Harsányi* Zsolt *Liszt*-*regényével*. Szellemesen bírálja Harsányi évenként egyszeri, díszmagyarba öltözött kilós-regényeit, bár talán túlozza jelentőségüket. *Veres* Péter szívszorító helyzetképet ad falujából; elevenen érzékelteti a tehetetlen pusztulást, a tétlen kétségbeesést, ahogy csak nagyon látó és nagyon közelélő ember tudja. *Ignotus* Pál kedves pikantériával szolgál Németh Antalról, a Nemzeti Színház igazgatójáról, akinek a Budapesti Szemlében is megjelent doktori értekezéséről bebizonyítja, hogy sokszor túlságosan is egy német szerző *„hatása alatt"* íródott. Hogy ez a hatás mennyire *„mély"* volt, azt néhány résznek a német eredetiből való csaknem szószerinti kimásolása mutatja. Hogy *Horváth* Tibor *„Európa megalapozása"* c. cikke milyen mélyebb mondanivalót takar, csak a későbbi folytatások árulhatják el. Gazdag figyelő- és könyvszemlerovat egészíti ki az első számot: ezek között olvastuk *Vámbéry* Rusztem cikkét a sajtó és becsületesség közötti viszonyról és *Ignotus* írását *„Rosszirányú mozgalmak"* címen. — A szépirodalmi részből kiemelkednek *Lesznai* Anna, *József* Attila, *Radnóti* Miklós és *Jékely* Zoltán versei. A tíz keménykötésű strófából, amelyet *Jékely „Apotheozis"* címmel az abesszin harcosok emlékének szentel, hadd iktassuk ide legalább az elsőt és az utolsókat: [...]

Míg a folyóirat első füzete inkább a tájékozódás jegyeit viselte magán, az *1936 áprilisi második szám* már pozitív állásfoglalást jelent. *József* Attila ügyes szerkesztői üzenetben süti vissza egy katolikus levélíróra a hitetlenség és a társadalmi rend elleniség vádját. *Ignotus* egy állítólagos bíbornoki titkos gyűlés apropos-jából újra a katolikus egyház problémájával foglalkozik s annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy amikor az Egyház az autoritás és hierarchia gondolatának megerősítéséről beszél, tulajdonképpen önérdekei ellen cselekszik. A mai világi autoritások és hierarchiák megerősödése mindenütt az Egyház visszaszorítását jelenti. A katolicizmusnak éppen ezért saját föntmaradása érdekében a szabadság gondolata és rendje mellé kell állnia. *Veres* Péter a falu és város viszonyáról ír. A falu gazdasági és társadalmi szerkezete egy fejlődési fokkal visszamaradt a városé mögött. A falu a város belső gyarmatává válik s nem is viselkedhetik vele szemben másként, mint gyarmatokkal szokás. Ebből az ellentétből kifolyólag a falu nem is vehet tudomást a város társadalmi differenciáltságáról, a burzsoázia és proletariátus mélyreható ellentétéről, hanem azt egységesen ellenséges szervezetnek látja. Ez az ellentét csak a falu gyökeres szerkezeti alakulásával — kapitalizálódásával — fog föloldódni. A mai állapoton sem a jószándékú urbanizmus, sem bármilyen politikai agitáció nem segíthet. *Németh* Andor legfiatalabb költőink társadalmi meggyávulásáról ír; *Ignotus* Pál kitűnő önábrázolása gazdag asszociációkkal világít be egy önmagát szinte veszedelmes őszinteséggel elemző lélek redőibe. *Fejtő* Ferenc Horatius és a XVIII. századvégi — XIX. századeleji magyar költészet viszonyával foglalkozik: sajátos rokonlelkűségüket, az „arany középszer" dicséretét tipikus középosztálybeli: kisbirtokosi magatartásukkal indokolva. *Hatvany* Bertalan cikke a kínai művészetről, *Horváth* Tibor kultúrtörténeti írása s *Déry* Tibor tanulmánya az írói szabadságról egészítik ki e mindenképpen jólsikerült számot, melynek szépirodalmi részét néhány cseh költő versének átköltése mellett — többek között — *Vas* István és *Tersánszky* Józsi Jenő írták. A Figyelőben *Simándy* Pál a kereszténység és pogányság fogalmának tisztázását sürgeti; *Kátai-Horner* Miklós Anglia külpolitikájáról ír ötletes, dr. *Agárdi* Ferenc pedig a forrongó Japánról tájékozott sorokat. Érdekes dokumentum még *Aldous Huxley* levele, melyben határozottan kijelenti, hogy nem katolizált s a leghalványabb eshetősége sincs annak, hogy valamikor megtegye.

Századunk 1936. máj. *sz. a.*

Cserépfalvi-kiadás. Budapest, 1936. A „*Szép Szó*" című folyóirat könyvnapi száma „Mai magyarok — régi magyarokról" címmel jelent meg, vaskos kötetben. Az ünnepi kiállítású könyv tizennégy essayt közöl. A cikkek közül kiválik vitéz *Málnási* Ödön *Werbőczy*-tanulmánya; *Horváth* Tibor, kiváló fiatal régészünk eredeti és egészen új kutatásokon alapuló *Árpád*ja; *Ignotus* Pál fordulatos és meglepő vallomása *Kemény* Zsigmondról. *Füsi* József az ismeretlen *Mikes* finom rajzával lepi meg az olvasókat. *Németh* Andor *Mária Teréziáról* írt művészi tanulmányt. *Hevesi* András: *Kármán József* című szellemes cikke essay-irodalmunk nagy nyeresége. A csinos *Cserépfalvy-kiadványt Fejtő* Ferenc szerkesztette, aki *Martinovics*sával gazdagította eddigi tanulmányainak értékes sorát. *József* Attila *Ódá*ja, mely a kötetet bevezeti, a mai magyar költészet eseménye.

Korunk Szava 1936. jún. 15.

293. FELTÁMADÁS

Az emigráció hetedik esztendejében bekövetkezett, amitől rettegtünk. A város, mely befogadott s megtűrt bennünket, behódolt a reakciónak. Segélyforrásaink bedugultak és ráadásul a pártfegyelem is meglazult; a vezérek hajbakaptak, nyilvánosan gyalázták egymást, az emigráció frakciókra szakadt. Akinek módjában állt, hazakönyörögte magát. Mások leszakadtak a mozgalomról, megtagadták személyiségüket, hozzáhasonultak a környezethez, de voltak, akik kitartottak az ideiglenesben s elvi fenntartással, fekete dühvel összeharapott fogsoruk mögött, naphosszat csúnya kis üzletek után loholtak az idegen város sivatagában. Ezek voltak a legjobb forradalmárok.

Én nem tartoztam egyik csoporthoz sem. A hét viszontagságos esztendő megtörte cselekvőképességemet, közönyössé, majdnem imbecilissé tett. Nem láttam menekülési lehetőséget. Az ég minden táj felé egyformán borús volt. S ha így van, akkor hát — határoztam el ernyedten — minek mozdulni? *J'y suis, j'y reste.* Miből tartottam fenn magam? Nem tudom.

Ezekben a hetekben akadtam össze Attilával. A Maria am Gestade templom parókiaépületében lakott. A sekrestyés albérlője volt. Az épület rideg volt, tömjén- és vizeletszagú. Attila az elsőemeleti gang végében aludt, cselédszoba-jellegű sötét kamrában. Aludt, mondom, mert mindig ágyban találtam, illetőleg a díványon, égő szemekkel, borzasan, késő délelőtt, sokszor késő délután is. Napokig nem kelt fel.

Kecskesajton élt és Hegelt olvasott. Kifényesedett fekete ruhája — egyetlen viselő holmija — árván lógott a belső ajtótáblára vert szögön.

Abban az időben Attila Hegel bűvöletében élt. Amiben nincs semmi rendkívüli. Aki Marxon nőtt fel, előbb-utóbb, ha puszta kíváncsiságból is, okvetlenül belekóstol Hegelbe. Hegelben megtalálta, amivel Marx adósa maradt!, a bensőség bölcseletét. Marx az anyagi világ hiánytalan értelmezője. De hol a valóság határa? Csupán az volna valóság, ami érzékelhető? Ezt Marx sem állítja!

Ha alkonyattájt tévedtem a parókiára, Attila behúzódott a fal mellé s én melléje feküdtem; órákig bámultuk a mennyezetet. A falból harmóniumhangok szivárogtak. A világ hígult, ritkult, enyészett. A tárgyak elvesztették körvonalaikat. Az anyag visszamerült lehetőségeibe. A semmibe süppedtünk. Sötétedett.

Hirtelen felültem a díványon.

— Mozdulj, Attila! (Meg akartam győződni róla, élünk-e. Az volt az érzésem, hogy megszűntünk; semmi sincs.)

— Világhiány! — morogta Attila. — Elsorvadtak a valósághoz kapcsolódó érzéseink. Kiszakadtunk a társadalomból. Vacuumba estünk — a világhiányba.

— Menjünk valahova!

Délutánonként az Atlantis kávéházba jártam, vagy az Opera kávéház emeletére. Az utcai helyiségből, ahol művészek és impresszárióik kavargatták feketéjüket, csigalépcső tekergőzött az emeletre. Ez politikailag semleges terep volt, az üzletileg Bécsbe ruccanók és az itt sínylődők találkozóhelye, a börze és a pályaudvarok egymásba öntött hangulatával. A lépcsőfeljárónál Fritz elvtárs ördögi mosollyal kínálgatta a valutázó pesti zsidóknak az emigráció sajtótermékeit. A korifeusok mogorva képpel siettek keresztül a kiadósan rosszhírű kártyaszobán, melynek visszataszító atmoszféráját morális viszolygásuk ellenére tűrniök kellett, mint az értesülések sűrűn igénybe vett vezetékhálózatát. A kártyaszobák mögött volt a klubhelyiség. Ez eredetileg az emigráció gazdasági hivatala volt: de a segélykiutalások megszűntek, a helyiség felszabadult. Most egy pártközi bizottság tette rá a kezét, mely minden hónap második szerdáján vitával egybekötött előadásokat rendezett, doppingolni az emigráció lankadó öntudatát.

A csigalépcső feljárójára kiszegezett cédula Gárdos előadását hirdette. Már közel járt héthez, de még csak tizen-tizenöten várakoztak a teremben: ifjúmunkások és mozgalmi-nők. Az előadó még nem érkezett meg. Visszamentem a kártyaszobába. Weissmann, Lázár, Ferdinandi, Hollán zsugáztak. Megállok Fritz mellett. Fritz a brosuráit rendezgeti. Észrevesz.

— Okvetlen menjen be estére a Fetzerbe, elvtárs. Rechnitzer halálra keresi.

— Jó, majd bemegyek. — Látom, hogy Gárdos jön a lépcsőn. Barátság. Megyünk a terembe. Gárdos fellép a dobogóra; benyomakszom, két mozgalmi-nő közé.

Fészkelődés, köhögés. Az előadó kiteregeti jegyzeteit, szétnéz. Elvtársak, kezdi csendesen, a termelési eszközök kisajátítása a legelső fázisa az emberiség tudatos közösségi akaratának...

Gárdos remek előadó. Becsületesen szürke fogalmakkal gazdálkodik, mellőzve, minden csínt és demagógiát. Visszafojtott lélegzettel figyeljük apró mozdulatait, szemöldökrándulásait, tompa, rekedt hangját, igénytelen, fáradt személyét. A tétel, mit kifogástalan felkészültséggel fejteget, a mozgalom alapvető meggyőződése — az a lépten-nyomon előrángatott, minden vonatkozásában elcsépelt megállapítás, hogy a szocializmus nem utópia, hanem tudomány — hogy az új társadalmi rend, melynek megvalósításáért verekszünk, nem vágyálom, hanem fejlődésbeli szükségszerűség, az emberiség történetének soron következő állomása, melynek összes feltételei adva vannak már a jelenben is, pontosan úgy, ahogy a premisszákban már adva van a konklúzió. Mindez — kell-e mondanom — oly magától értetődő volt számomra, mint a hívő katolikus számára a Hiszekegy. Nem az előadás tárgya érdekelt tehát, amelyet már minden vonatkozásban többszörösen végiggondoltam, hanem maga az előadás, annak formája, ami voltaképpen illetlenség; figyelmemet nem a közlés tartalma nyűgözte le, hanem a mondatok redőzése, a hang árnyalatai, az előadás járulékai. Ez ellenkezett az előadó intenciójával; Gárdos nem révületbe akarta ejteni a hallgatóságot, hanem meg akarta győzni. A magamfajta figyelmezés határozottan sértő; rosszindulatúlag odaadó s egyben szórakozott. Mindegy. Ennek a réveteg odafigyelésnek köszönhetem felfedezésemet. Gárdos ugyanis — jöttem rá meglepetésszerűleg — két összeférhetetlen állapotot ékelt egymásba: azt, ami lesz, és azt, ami van. Mindez „gang und gäbe" volt a körünkben, beszéd- és értelemgyakorlataink állandó műfogása, de most — e különös félóra igézetében — úgy találtam, hogy az értelemnek ez a sétáltatása öntelt s valójában üres dolog. Szeretném világosan kifejteni felfedezésemet. Nem a gondolatmenet értelmi igazságát vontam kétségbe, az rendben volt, de éppen csak értelmileg volt rendben: s itt volt a hiba. Olyan érzés fogott el, mintha az előadó *nem tudná, mi az idő* — megmagyarázhatatlanul visszás érzés fogott el, halk émelyedés. Az volt az érzésem, hogy a két abszolútum közül az egyik kilendült, a másik visszamaradt. Az idő száguldott (amint hogy száguld) s a tér állva maradt (amint hogy állhatatos). Hogy valami idegen közegbe jutottunk, ahol nincs semmi keresnivalónk s ugyanakkor itt ülünk ebben a teremben, szemben az előadóval. Itt ülök, mozgalmi-nők és ifjúmunkások között.

Zsibongás. Az előadó lejött a dobogóról. Scheiber Róza elvtársnő, a magyar szociáldemokrata párt bécsi frakciója nevében köszönetet mondott az előadásért. Gárdos biccentett. Aztán hozzám lépett, belémkarolt, félrevont.

— Mi van magával — kérdezte aggodalmasan.

— Semmi — motyogtam.

Gárdos összeráncolta homlokát.

— Magának nem tesz jót az emigráció — mondta, kezét vállamra téve. — Régóta figyelem. Mért nem megy haza? Nincs politikai priusza, nincs semmiféle eljárás folyamatban maga ellen, nyugodtan hazamehet.

— Le akarnak rázni? — Nem mindegy, hogy hol vagyok? — kérdeztem sértődötten.

— Nem, — mondta Gárdos keményen. — Maga itt tönkremegy, anélkül, hogy használna vele valakinek. Hallgassa meg a tanácsomat, üljön fel az első vonatra és menjen haza.

Milyen sematikusan gondolkoznak ezek a párthivatalnokok! Hova menjek haza?

— Onnan rég elszakadtam — morogtam.

— Mindegy. Felújíthatja régi kapcsolatait, gyökeret ereszthet, el is helyezkedhet. Itt — láthatja — nincs mit remélni. Minden nap kiutasíthatnak bennünket, mehetünk egy országgal odébb. Miért akar minden áron elpusztulni, ha nem muszáj? Azt hiszi, mi nem mennénk haza, ha mehetnénk?

Furcsa, megható nosztalgia reszketett a tekintetében. A honi föld, a honi levegő, a honi kenyér! Irigyelt.

— Jó, majd meggondolom — mondtam. És elmentem a Fetzerbe.

Ez a Práter-környéki kávéház nem volt kimondottan emigránslokál. Gyanús, különös lokál volt, noha nehéz volna megmondani, mi volt gyanús és különös rajta. Talán a légköre. A legsötétebb zsidónegyedben volt és sznobok szorongtak szűk páholyaiban, hallgatták — Wagner Tristanja, Strauss Elektrája után — a lokál művészgárdájának idétlen műsorát. Valahogy *minden* gyanús volt itt: a szőröskezű, püffedt tulajdonos, a kifényesedett frakkú, ügyetlen pincérek, a rossz pezsgő, a hánytató ízű cocktail, a minősíthetetlenül bárgyú műsorszámok. Ki közvetítette ide a művészeket, miféle pokoli szimatú ügynök? Nem tudom, de a szadizmus egész zsenije megmutatkozott abban, ahogy ezeket a szedett-vedett artistákat összeválogatta. Bömbölt belőlük a tehetségtelenség.

Majdnem olyan pontosan ismertem műsorukat, mint a *Kapital*-t: a csehesen hangsúlyozó külvárosi komikust, a bűvészt, akinek egyetlen mutatványa sem sikerült, az ötvenéves meztelen táncosnőt — de ezeket untam. Azonban volt egy szám, amellyel nem tudtam betelni, amely újra meg újra megrendített. E szám különös megbecsülésben részesült.

Mielőtt sor került rá, a terem félhomályba borult, a tulajdonos felkapaszkodott a dobogóra s rövid speech-ben bejelentette a közönségnek, hogy a következő szám alatt a pincérek nem szolgálnak fel, mert most a műsor fénypontja következik: a tizenkétéves kovnói csodagyerek, Jani Mergelstein, kinek produkcióját méltóztassanak a legmélyebb csendben, a zseninek kijáró áhítattal meghallgatni. Gongütés. S most egy vézna, hosszúfejű fiúcska csipkegalléros bársonyzekében, térdigérő nadrágocskában, felfelé fésült hajú, szétálló fülű, vézna, tizenkét-tizenhároméves gyerek, hóna alatt hegedűvel felmegy a dobogóra, meghajtja magát, álla alá illeszti a hegedűt s anélkül, hogy a közönségre pillantana, komor odaadással elfűrészeli Badini fis-moll Concerto-ját. Minden hang hamis, minden ütem torz; a közönség pisszeg, zúgolódik, gúnyosan kacag, de ő nyúzza, nyúzza rendületlenül, amíg a végére jut, aztán illedelmesen meghajtja magát s a pincérek sorfala között kivonul a teremből.

Miért izgatott fel ez a jelenet? Nem tudom.

A Dunahídnál leugrottam a villamosról s a rakpartról nyíló sötét utcán a lokál felé tartottam. Fényesre lakkozott gépkocsik surrantak el mellettem: mind oda igyekezett; a helyiség előtt egész kocsitábor várakozott. Jókor jöttem. Éppen a szétálló fülű fiúcska hegedült. Megtámaszkodtam az ajtóban és szorongó szívvel mégegyszer meghallgattam a produkcióját. Utána lezajlott az obligát ricsaj, a fiú kivonult. Fény, jazzbugyborékolás. A proszcénium páholyban két estélyiruhás hölgy között megpillantottam Sch...t, a budapesti rendőrség politikai osztályának vezetőjét. Tekintete közömbösen siklott tova rajtam.

Ekkor észrevett a tulajdonos. — Mi van? — kérdezte, szőrös kezét vállamra téve. — Rechnitzer napok óta keresi. Fenn van az emeleten a művészfolyosón.

Rechnitzer tőkés volt. Legszívesebben olyan üzletekbe fektette a pénzét, amiken emberi számítás szerint csak veszteni lehetett. Normális üzlet nem érdekelte. Kell-e mondanom, hogy emberbarát volt?

A folyosó végén akadtam rá, tárgyalt valakivel. — Tüstént rendelkezésére állok — szólt felém. Behúzódtam egy ablakmélyedésbe, amíg végeznek. Ők az iroda ajtajában álltak, — balkéz felől, a művészszoba tárva-nyitva álló ajtaja mögött megpillantottam a Mergelstein-családot; a keményszakállú apát, a szétlottyant testű anyát és a fiút. Az anya kitárt karokkal sikongott, a fiú, hegedűjét védekező mozdulattal arca elé emelve rémülten hátrált öklét rázó apja elől. So spielt man, du Hund? Wart, ich werd dir schon zeigen, du Hudler! A fiú gyáván behúzta nyakát. Az apa észrevett, ingerült pillantást vetett rám, rámcsapta az ajtót.

— Állok rendelkezésére. Örülök, hogy előkerült — lépett hozzám Rechnitzer. Sikerült felhívnom önre a Jikve figyelmét.

— Minek a figyelmét?

Rechnitzer rosszindulatúlag csóválta fejét.

— Hol él maga? Nem tudja, mi a Jikve? Nagyon tiszteletreméltó egyesület. Jótékonysággal foglalkozik. Egyenesen a maga esete.

Sértve éreztem magam.

— Egyáltalán nem az én esetem — vágtam vissza. — Gyűlölöm az egyesületeket.

— Nevetséges, mondta Rechnitzer. — Az embernek oda kell menni, ahol segítenek rajta. De mit kapacitálom én magát? Rögtön átmegyünk a Brammer kávéházba, bemutatom Goldsteinnek és kész. Mi történhetik?

Valóban: mi történhetik? A Fetzer helyett a Brammer kávéházban töltöm az estét és megismerkedem Goldsteinnel, oly mindegy! A Brammer közel volt. Goldsteint is megtaláltuk. Öt-hat tekintélyes polgárral tanakodott. Közelükben foglaltunk helyet. Goldstein rövidesen felemelkedett és átült hozzánk. Ápolt külsejű, idősebb férfi volt.

Beszélgetésünkre nem emlékszem pontosan, csak a kiemelkedő momentumokra. Goldstein úri módon viselkedett. Mintha csak véletlenül kerültünk volna össze, egy szóval sem tett célzást találkozásunk tárgyára. Ezzel sikerült feloldania elfogódottságomat. Megtudtam róla, hogy házakat közvetít, ő megtudta rólam, hogy haza készülök. Ezen csodálkozott. — Haza? — ismételgette többször és álmélkodva csóválta a fejét. — Honnan tudja ön, hogy hol van az a haza? Aztán visszament ismerőseihez és megbeszélt velük valamit. Azok szakállukba morogva, többször átpillantottak: unbedingt — ünsre micve. Goldstein visszaült, folytattuk a beszélgetést, búcsúzáskor megszorongatta a kezemet.

— Ha feljön holnap hozzám, mindent elintézünk majd.

Másnap irtózatos fejgörccsel ébredtem. Zuhogott az eső. Felkeltem, elmentem Attilához — nem volt odahaza — egyik kávéházból a másikba támolyogtam, végül felmentem Goldsteinhez. Csúnya, fekete lány nyitott ajtót. Beeresztett az irodába. Goldstein még nem jött be, mondta, tessék várni és visszaült írógépéhez. Régimódi iroda volt Montefiore Mózes arcképével (rézmetszet) a főnök karosszéke mögött. Ültem a pamlagon és vártam. A lány kocogott.

Sokáig vártam. Egyszerre felpattant a belső ajtó s egy magas, szemüveges, szőke fiatalember kukkantott be az irodába.

— Ön az az úr, aki haza akar utazni? — kérdezte.

— Igen — mondtam és felemelkedtem.

Nagy léptekkel felém jött.

— Hát kérem — mondta. — Átnyújtom önnek Goldstein úr megbízásából ezt az összeget — tessék — (gyűrött bankjegyeket nyomott a markomba) itt a jegy utalványa (azt is a markomba nyomta). Az útlevele rendben van?

— Igen — feleltem.
— Akkor készen is vagyunk. Ne köszönjön semmit, micve.
Megnéztem a markomba nyomott cédulát. Ez állt rajta:

Vonatjegy-utalvány
Tarnopolba
Via Lwow vagy Krakow

Nem értettem a szituációt.
— Nincs valami rendben? — kérdezte a fiatalember.
— Nincs — mondtam. — Itt valami tévedés van.
— Tévedés? — húzta fel a szemöldökét. — Nem szoktunk tévedni, — ön ez és ez. Igaz? Hát mit akar? Hosszas magyarázkodásba kezdtem. A szőke figyelmesen hallgatott egy darabig, majd türelmetlenül vállat vont.
— Ugyan kérem, mindig ilyenekkel hozakodnak elő. Mi azt jobban tudjuk. Ajánlom magam, szerencsés utat! — Hátat fordított és bement a belső szobába.
Villamosra ültem. Attilához. A kamra még mindig üres volt, de már hazajöhetett, ütött-kopott kalapja a szögön lógott. Talán a klozetban van. Az asztalon megkezdett vers hevert:

Barátommal egy ágyban lakom,
nem is lesz hervadó liliomom,
nincs gépfegyverem, kövem vagy nyilam,
ölni szeretnék, mint mindannyian.

— Mi van? — kérdezte, mikor visszajött. Elmondtam neki.
Attilának tetszett a dolog.
— Ki foglak kísérni a pályaudvarra — erősködött.
Másnap megjelent, segített becsomagolni holmimat, kijött velem az Ostbahnhofra. Kerestük a vonatot.
— Merre van a pesti vonat?
— Harmadik vágány.
— Ez a pesti vonat?
— Ez hát — taszigált Attila. — Szállj fel rá!
Lefoglaltam helyemet a kalapommal s felhúztam az ablakot.
— Így jön minden, ilyen hirtelen — mosolyogtam és álltam az ablakban. Mint valami utas.
Attila hunyorogva nézett fel rám.
— Síppal, dobbal, nádihegedűvel — kiáltotta hirtelen.
— Síppal, fütyülővel, bugyorral — nevettem vissza rá.
— Ne feledkezz meg a márványmenyasszonyról.

— Te meg pártold a takarítónőket és a postáskisasszonyokat.
— A katekizmust és a nagyharangot!
— A kenyeret és a sót!
— Világhiány!

A pályaudvar fehéren füstölgött. Pipáztak a mozdonyok. Attila vékonyan, fázékonyan integetett.

— Erről még beszélünk!

Akkor hirtelen meglódult a vonat. Mit akartam még mondani? A házak szétváltak, a falragaszok elporladtak. A pesti vonat zakatolt, dübörgött velem Tarnopol felé.

A Toll 1936. jún. 25. *Németh Andor*

294. MAI MAGYAROK — RÉGI MAGYAROKRÓL

1. Horváth Tibor: Árpád 2. Trencséni-Waldapfel Imre: Kükülllei János, 3. Málnási Ödön: Werbőczy, 4. Juhász Vilmos: Fráter György, 5. Móricz Zsigmond: Bethlen Gábor, 6. Füsi József: Mikes Kelemen, 7. Németh Andor: Mária Terézia, 8. Fejtő Ferenc: Martinovics Ignác, 9. Hevesi András: Kármán József, 10. Babits Mihály: Széchenyi István, 11. Kassák Lajos: Petőfi, 12. Vámbéry Rusztem: Szalay László, 13. Ignotus Hugó: Deák Ferenc, Ignotus Pál: Kemény Zsigmond, József Attila: A Dunánál

„A harcot, melyet őseink vívtak — békévé oldja az emlékezés". A prológ ritmusai közt így bujkál már a kiegyenlítő harmónia, melyet André Gide olyasféleképpen fog össze Pretextusaiban, hogy „...a művészet bizony nem merül ki csak historikus, hősi, vagy legendás figurák rajzaiban — bizony akkor sem kell szükségkép levetnie tiszta, elvont értékeit, amikor hősök helyett kivetíti a velünk élő burzsoát..." Valóban — a mindennapi élet ezer formája, ezer problémája az, amely e történeti magyarság ezer esztendőn áthúzódó jelenségein keresztül e sokrétű, száz anyagból gyúrt kompozíciót keretbe fogja s maivá teszi. A felépített szerkezet íve nem görbül meg a részletek súlya alatt s valamely óvatosan becsempészett programzene helyett — a részletek dekoratív gazdagságában élvezzük a modernül ábrázoló nemzeti szellemet.

Cobden 1936. jún. *Dr. Passuth László*

[...] A „reform-nemzedék" lapjaival szemben a múlt év elején a csonka évfolyamú *Gondolat* lépett fel. [...]

A valódi realizmus jegyében ez év januárjában a *Gondolat* támadt fel elevenebb, lendületesebb, olvasmányosabb szerkesztésben, a következetesen haladók mellett olyan rokonszenvező munkatársakkal, mint *Déry* Tibor, *Hont* Ferenc, *Gelléri* Andor Endre, *Illyés* Gyula, stb. A *Gondolat* munkatársi körének „Népfront-összetétele" azonban hamarosan csorbát szenvedett Déry Tibor szerkesztői és munkatársi kiválásával, minek következtében még páran kivonultak a lapból, hogy hamarosan az új-humanisták *Szépszó* című lapjában tűnjenek fel.

[...] A *Cserépfalvi* könyvkiadó kiadásában megjelenő *Szépszó*-t *Ignotus* Pál és *József* Attila jegyzik, mellettük *Fejtő* Ferenc, *Déry* Tibor, *Hevesi* András, *Németh* Andor stb. dolgoznak s ez az összetétel máris utal a lap „városi" jellegére, mintegy az új népiesség ellenpólusaként. Ignotus Pállal szemben, aki az „új liberalizmus" jogaira hivatkozva áll ki, a többi vezető munkatársak — kevés kivétellel — megjárták már a marxizmus öbleit is. Ignotusszal a szabadság és a demokratikus humanizmus követeléseiben valamennyien találkoznak.

József Attila különben egy katholikus támadásra válaszolva a következőkben fogalmazza meg a lap irányát: „Fellépésünkkel, írásainkkal, gondolatainkkal, értelmességre hivatkozó hírünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni, a réginél fejlettebb egységre tartó haladottabb igényt, a modern maga magát fegyelmező, rendbefoglaló szabadságot."

Az új *Gondolat*, valamint a *Szépszó* biztató friss jelek a magyar szellemi életben. Mindkét lap a regresszió-ellenes szellemi erők egységesítésére törekszik.

Korunk 1936. jún. *Méliusz József*

296. JÓZSEF ATTILA: MEDVETÁNC

Összegyűjtött költemények

A kaotikus költészeti iránynak József Attila a legmarkánsabb képviselője. Hetyke, cigánykodó hangot pendített meg lírája: aféle Richepin-szerű kóbor szellem s nem áll távol annyira szeretett és utánzott mesterétől: Villontól sem. Első könyvében még a formák fanatikusa, szonett költő, majd mindjobban és jobban eltér ettől a

hangtól és nyers köznapiságokba, nem egyszer durva póriasságokba téved. Nincs költői tehetség híján, de fegyelmezetlen és kritikátlan, könyveiben egymás mellett a legegyénibb szépségek keverednek útszéli trágárságokkal s csak azon csodálkozunk, hogyan lehet egy költői lélek műhelyében készíteni a *Megfáradt ember* gyönyörű elégiáját és a *Medália* undorító naturalizmusát. József Attila világnézete panteisztikus, de bizonyos egészségtelenül túltengő szocialista tendenciák mélyre sülyesztik ezt a költői világot.

Őserő 1936. jún.

297. A VERS FEGYVERÉVEL

A jó vers mindig forradalmat jelent. Ha mást nem, a nyelv, a ritmus forradalmát. És lélektelen időknek mindig az a jellemzőjük, hogy nincsenek nagy költőik. (Azért verselőik akadhatnak szépszámmal.) Van a politikai és van az irodalmi életnek egy — együttjáró — telítettségi korszaka, amelyben fáradt az ember és fáradt a rím, vagy a rím tartalma. Ilyen volt az Arany János utáni kor, ilyen az Ady Endre utáni mai korszak is, amelyben a költők fele Adyt utánozza, másik fele görcsösen azon próbálkozik, hogy utánzásba ne essék. Bőven hullanak a verskötetek és mégis: oly szomorú a termés.

De azért valahol, messze, egyelőre alig-alig láthatóan, valami virrad. Új gondolatok születnek és új költői kísérletek bontakoznak. Ezek a kísérletek valami kollektivitás eszmevilágát tükrözik. Nem a plakátos, szabadverses titánkodás ez, amely legtöbbször a ritmusérzék és a mondanivalók hiányosságát palástolja, hanem azok a versek, amelyek egyelőre igen-igen konzervatív, sokszor Ady előtti formákban, igen-igen egyszerű szóképzéssel a mait és az örökkévalót invokálják. Próbálkozások ezek egyelőre, átmenetek új költőiség felé, amelynek biztos lesz új formája és új nyelve is!

De a kor, amely abban különbözik elődeitől, hogy felméri amannak bűneit, nem lehet olyan gonosz e kezdeményezők felé, mint apáink nemzedéke volt Szilágyi Géza, Heltai Jenő és a többiek irányában. Tudnia kell, hogy a költői vergődés: költőt takar és fel kell jegyeznie az Illyés Gyulák, József Attilák és a többiek nevét. És a feljegyzendők és megjegyzendők sorába tartozik *Kis Ferenc* is. [...]

Szocializmus 1936. jún. *Góra Lajos*

298. A HALADÓ SZELLEMŰ MAGYAR ÍRÓK A „SZÉP SZÓ" KÖRÉ TÖMÖRÜLNEK

Ignotus Pál: „Mi a szellem fiatalságát nem anyakönyvi kivonattal mérjük."

Budapest, július 4.

Színhely: Budapest, az „Esti Kurir" szerkesztősége, Ignotus Pál szobája. Idő: déli fél kettő. Ilyenkor már halkabban ver a szerkesztőség ritmusa, a telefonok csengetése is ritkábban hallatszik. Lapzárta van.

Ebben, a szerkesztőségi munka utáni légkörben indul meg a beszélgetés. A tárgy: egy folyóirat, amely körül röviddel megindulása után heves viták, sőt harcok indultak meg és amely ma — bár rövid múltra tekinthet vissza — *több, mint egy folyóirat a sok között.* Több mint az, amit általánosító megjelöléssel „új hang"-nak szokás nevezni. Egyik legérdekesebb és leglényegesebb megnyilvánulása a magyarországi új szellemi mozgalmaknak. Nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a *„Nyugat" megjelenése óta nem fogadott oly nagy visszhang folyóiratot, mint az Ignotus Pál és József Attila szerkesztésében megjelenő „Szép Szó"-t.*

Erről a folyóiratról, a körülötte elviharzott és még folyó harcokról, a lap célkitűzéseiről és a köréje tömörült írókról folyik a beszélgetés.

Az első kérdés:

— Tudom, hogy a „Szép szó" a harcok és viták középpontjában állott. Mi volt az, ami ezeket a harcokat kirobbantotta?

Lassan indul a beszélgetés. Ignotus Pál cigarettára gyújt, elgondolkozik, majd pedig azt mondja:

— A „Szép Szó"-t tulajdonképpen talán nem is mi indítottuk meg, hanem — akarata és minden szándéka ellenére — az a felhívás, amelyet esztendőkkel ezelőtt *Zilahy* Lajos, a „Magyarország" akkori főszerkesztője, a magyar írókhoz intézett. Az említett cikkben Zilahy *„új szellemi front"* megalkotására, ennek a frontnak keretein belül való tömörülésre, mondhatnám egységes szellemiség megalkotására szólította fel a magyar írókat. Cikkében többek között arra is utalt, hogy ma már nincsenek olyan szakadékok a szellemiség egyes rétegei között, hogy ne tömörülhetnének egységes szellemi arcvonalba. *Követendő példaképpen a fasizmust és a hitlerizmust említette meg, amely — szerinte — megvalósította a legkiválóbb intellektuelek szellemi egységének frontját.* A felhívásnak megvolt a visszhangja és *az addig baloldali beállítottságú írók közül, mint amilyen Illyés Gyula, Kodolányi János, Szabó Lőrinc, Papp Károly, Sárközi György volt, sokan csatlakoztak ehhez az új szellemi arcvonalhoz.* A felhívás nyomán természetesen élénk sajtóvita indult meg és én ennek során több, az „Esti Kurir"-ban megjelent cikkemben, valamint a Zeneakadémián megtartott előadásomban világítottam rá

arra, hogy a *haladó szellemű magyar írók miért nem tarthatják követendő útnak és példának a fasizmust, valamint a hitlerizmust és miért nem lehetnek ennek az „új szellemi front"-nak a tagjai.* Az így előállott helyzet tette szükségessé tömörülésünket és érlelte meg bennünk a *„Szép Szó"* megindításának tervét.

Korosztályharc és bicskás humanizmus

— Általában azt kell mondanom — folytatta Ignotus Pál —, hogy a haladó vagy haladónak vélt irodalom területén a „Szép Szó" megindulása előtt két csoport küzdött. Az egyik *a megnemalkuvásba belefáradt idősebbeké, a másik a fáradhatatlanul megalkuvó fiatalabbaké.* A mi folyóiratunkat azok a fiatalok indították, akik *sem fáradságból, sem nagyratörő opportunizmusból nem akarnak megalkudni.* Ebből következik, hogy magunk között tudjuk a helyét az olyan idősebbeknek is, akik nem alkusznak meg és akik eléggé jelentékeny tehetségek ahhoz, hogy az intellektuális fiatalság figyeljen rájuk. A heves *korosztályharcot* éppen az opportunista fiatalság erőszakolja, részben azért, hogy az idősebb és többnyire tehetségesebb versenytársaktól megszabaduljon vagy, hogy epigoni mivoltáról a figyelmet elterelje, de gyakran azért is, hogy az érdemleges harc feladásáért ennek a korosztályharcnak, ennek a hangos és agresszív fiataloskodásnak kulisszaharsogásával kárpótolja magát. Nekünk ilyesmire nincs szükségünk, de ha volna, sem kérnénk belőle. *Mi a szellem fiatalságát nem az anyakönyvi kivonattal mérjük.*

— A Zeneakadémián tartott előadásában *„újhumanizmusról"* beszélt, amelyet „bicskás humanizmus"-nak nevezett. Mit ért ezalatt?

— *A fasiszta és a náci-eszményképekkel szemben* — válaszolja Ignotus Pál —, *amelyek az „új szellemi front" íróinak törekvéseibe belekeveródnek, én egy új humanizmus híve vagyok.* Ez alatt nem egyszerűen azt a humánus közjótékonykodást értem, amelyet szentimentálisan humanizmusnak neveznek. Nem is egyedül a filológiai vagy klasszicizálóan esztétikai érdeklődést. Hanem *annak az elvnek következetes vállalását, hogy mindennek mértéke: az ember.* Az új humanizmus, amelynek híve vagyok, mindent inkább jelent, mint puhaságot és szentimentalizmust. *Inkább olyan harcias kiállást jelent, amely — ha kell —, bicskával és revolverrel is megvédi a maga igazát.*

— A „Szép Szó" munkatársai valamennyien ennek az újhumanizmusnak a hívei?

Nagyjában igen. Valamennyien ellenségei az álreformoknak és az antireformoknak. A homályos, misztikus közéleti, esztétikai zsargonnal szemben *valamennyien a fogalmak tisztázását, meghatározását, a szavak gondosabb használatát kívánjuk.* Ezen belül azonban vannak köztünk

eltérések. *A szociál-liberálisok és polgári radikálisok* mellett vannak *szocialisták*, mint *József* Attila, *Fejtő* Ferenc és *Veres* Péter, de a katolikusok is, mint *Füsi* József, *Horváth* Béla és *Juhász* Vilmos, itt van a szintén spirituális hajlandóságú *Hatvany* Bertalan, a sok tekintetben jobboldali *Hevesi* András és *Horváth* Tibor. Állandó kritikusunk *Németh* Andor, a fiatal *Erdős* Jenő. Cikkíróink az idősebb *Ignotus*, *Vámbéry* Rusztem, *Szász* Zoltán és az „Elsikkasztott hegyi beszéd" című könyv szerzője, *Simándy* Pál, volt református lelkész, aki egy újfajta kereszténységért küzd. Költőink legnagyobbrészt fiatalok. *József* Attilán kívül ide tartoznak: *Hajnal* Anna, *Berda* József, *Weöres* Sándor, *Radnóti* Miklós, *Szenes* Erzsi, *Jékely* Zoltán, *Marconnay* Tibor, a nálunk feltűnt *Mátyás* Ferenc és *Vészi* Endre. Ezek természetesen nem mind vesznek részt irodalompolitikai harcunkban. Költőknél és elbeszélőknél ezt másként nézi az ember...

Beszélni, de nem mellé...

A beszélgetés ezután ismét visszakanyarodik azokhoz az indítókokhoz, amelyek a „Szép Szó" megalapítását szükségessé tették.

— A „Szép Szó" megindításánál tehát — folytatja Ignotus Pál — szerepet játszottak *úgy irodalmi, mint szociális szempontok*. Olyan lapot akartunk indítani, ahol tehetséges emberek *őszintén és függetlenül megírhatják véleményüket* és a szépirodalom terén a legjobbat adhatják. Tisztában vagyok azzal, hogy ez olyan program, amelyet elméletben a legtöbb irodalmi folyóirat programul vállal. Az, hogy én úgy láttam, hogy ezt a feladatot a meglévő fórumok nem töltik be, azzal magyarázható, hogy egy *részük eléggé nyíltan, bizonyos szempontból tiszteletreméltóan pártpolitikai vagy egyéb érdekeltség szolgálatába kényszerítse erejét, a másik része pedig megtette ezt anélkül, hogy bevallaná*. A fiatalabbaknak egyrésze — akikről föntebb már szólottam — meghonosított egy hangnemet, hogy nagy szociális fogadkozással és világmegváltó ígérgetéssel hívja fegyverbe az írástudókat, vagy elsírta a széles néprétegek nyomorát, *de ha a konkrét teendők megjelölésére került a sor, akkor kibújtak az állásfoglalás kötelezettsége alól, arra hivatkozva, hogy nem politikusok, hanem írók*. Ha pedig a feltett kérdésekre mégis válaszolnak, költői szólamokat hajtogatnak, mint „*Magyarország legyen kertország*" és „*segíteni kell a népen*".

— Én — folytatja — nem tartom az író kötelességének, hogy politizáljon, de ha politizál, ha igényt tart arra, hogy a társadalom lelkiismeretének, irányítójának, bírálójának tartsák, akkor *konkrétan és részletbemenően is helyt kell állnia az elveiért*. Én sem a politikát romantikusan irodalmi szempont szerint, sem az irodalmat hangzatos

politikai jelszavak szerint nem vagyok hajlandó megítélni és meggyőződésem, hogy a társadalmi létkérdésekben ugyanúgy, mint a szellem és irodalom területén ugyanaz okozta a mai beteg állapotokat: *a szavak bizonytalan, homályos, pathetikus használata.* Ha tehát ezzel szemben olyan lapot indítok, amely tanulmányaiban *éppen a fogalmakat igyekszik tisztázni, szépirodalmi részében pedig az árnyalatos és világos kifejezésre törekszik, akkor azt hiszem, hogy ezzel egyidejűleg szolgálom a magas színvonalú irodalom ügyét és azokét a szegény városi és falusi néprétegekét, akiknek látszólag ehhez az irodalomhoz semmi közük.* A mi programunk éppen olyan egyszerű, mint amilyen forradalmi: *szabatosan akarjuk használni a szavakat.*

— Tehát beszélni és *nem mellébeszélni* — vetem közbe.

— Igen, így értem. Csak vigyázni kell arra, hogy sokan „beszélni és nem mellébeszélni!" felkiáltással is mellébeszélnek... *„Ez így nem megy tovább!"* kiáltanak fel, a konkrét teendők megjelöléséről azonban hallgatnak.

Nem vagyunk tradícióellenesek

— A „Szép Szó" két legutóbbi száma, amely külön könyvben is megjelent, régi magyarokról közölt tanulmányokat. Ha a lapnak az időszerű kérdések tisztázása és a teendők megjelölése a célja, mi késztette ezeknek a tanulmányoknak megjelentetésére? — kérdem.

— Két okunk volt erre. Az egyik az, hogy nem vagyunk tradícióellenesek. Van egy műveltségi tradíció, amelyet mindenekfölött szeretek és amelynek ápolását annál fontosabbnak tartom, mert Magyarország az az ország, ahol mértéktelenül szeretik tisztelni és ugyanakkor elhanyagolni a tradíciót. A komoly magyar értelmiséget sajnos, kevéssé érdekli saját múltja. Ezt a hézagot kihasználta a reakció, úgyhogy rendszeres megtévesztés, mondhatnám történelemhamisítás történt. Nemcsak a távoli történelem, de a közelmúlt alakjaival is megtörtént ez. Így például *Ady Endrét, akinek baloldali állásfoglalása vitathatatlan volt, valami magyar hitlerizmus előfutárjának igyekeztek turánosítani egyesek.* Az említett kötetnek, amelyet egyébként szerkesztőtársunk, *Fejtő* Ferenc állított össze, az volt éppen a célja, hogy megmutassa: lehet a történelmi alakokról máskép is írni, lehet a társadalomtudomány, pszichológia, az archeológia, irodalmi szemlélet és a szorosabb értelemben vett történelem módszereit és eszközeit úgy érvényesíteni, hogy azokat a komoly magyar értelmiség eleveneknek és érdekeseknek érezze.

*

A szerkesztőség csendes. A munkatársak ebédelni mentek. Csak az inspekciós van bent és mi ketten. Ignotus Pál még egy telefonbeszélgetést bonyolít le és azután elindulunk.

A lépcsőn, a félemeleten kis tábla villan a szemünkbe. Rajta ez a szó: „Nyugat".

Mintha valami sorsszerű lenne benne, hogy a magyar irodalomnak ez a második „Nyugat"-ja, a „Szép Szó" úgyszólván éppen ebből az épületből indult el és, hogy a folyóiratot annak az embernek fia szerkeszti, aki hosszú ideig a „Nyugat" szerkesztője volt ...

Brassói Lapok 1936. júl. 3. *Molnár Tibor*

299. BESZÉLGETÉS A MAGYAR PANAIT ISTRATIVAL

József Attila három pohár sör mellett egy különös életről, különös lélekről beszél

A perifériák költője a nagyváros szikrázó fényei között

Budapest, július 4.

Anyám kún volt, az apám félig székely, félig román, vagy tán egészen az.

A Nyugati pályaudvar közelében lévő *Ilkovics* vendéglőben hangzik el ez a mondat. József Attila, a mai magyar költészet egyik legizmosabb és legérdekesebb egyénisége mondja el a fehér asztal mellett: idéz a „Dunánál" című verséből, amelyről a „Korunk Szava" — bár világnézetileg egy világ választja el József Attilától —, azt írta, hogy az *újabb magyar költészet legnagyobb eseménye.*

Kint, a Berlini téren a világváros szédületes esti forgalma bonyolódik le, villamosok csengetnek, autók és autóbuszok száguldanak, bent pedig, itt a vendéglőben egy ugyancsak szédületesen tarka, különös, túlzsúfolt eseményekben gazdag élet elevenedik meg a pohár sör mellett: *József Attila élete.* Olyan ez az élet, mint egy regény, amelyben sok a fantasztikum, amelyet nehezen lehetne hinni, de, amely mégis így igaz, ahogy azt most szinte kissé cinikusan József Attila elmeséli, mert az élet nem ismer fantasztikumokat, vagy ha ismeri, hát azért ismeri őket, hogy megvalósítsa azokat.

— Igen — mondja József Attila — Anyám kun volt, apám félig székely, félig román, vagy tán egészen az... Két és féléves voltam, amikor *apám Budapestről kivándorolt Brailába.* Ott is maradt s azóta sohasem is láttam. Anyám három gyermekkel, a három gyermeket jelentő gondokkal maradt magára. Hármunk közül én voltam az egyetlen fiú. A Gyermekvédő Liga vett gondozásába, *vidékre adott ki és ott nevelkedtem. Disznópásztor voltam.* Írja úgy meg, hogy az olvasó, aki most ezt a cikket elolvassa, emelkedjen fel a helyéről, nézze meg, hogy milyen magas és képzelje el, hogy én ilyen óriási, *embermagasságú disznókat őriztem.* Gyermek voltam, alig látszottam ki a földből és nekem kellett ezeket az embermagasságú disznókat őriznem. Ezeknek az időknek az emléke kitörölhetetlenül megmaradt bennem.

— Később — folytatja — ismét felkerültem Pestre. A vásárcsarnokban dolgoztam, *kosarakat hordtam.* A csarnokot otthagytam és kövezőinasnak mentem, majd pedig két évig voltam rikkancs Pesten, aztán kenyeresfiú, majd borfiú az EMKE kávéházban, mezei napszámos és a „Török", „Tatár", „Vihar" tehervontató hajókon hajóinas. Közben azonban elvégeztem az elemit, magánúton a polgárit, majd a gimnáziumot és magánúton letettem az érettségit. Voltam házitanító, könyvelő, könyvvügynök, magyar—francia levelező, Bécsben rikkancs, a Rathauskert bejáratánál árultam az „Abend"-et és a „Stunde"-t, de időközben egyetemre is beiratkoztam és a szegedi, bécsi, párizsi, valamint a budapesti egyetemeken tanultam. Mindez tizenhárom és huszonnégy éves korom között történt. Azt hiszem, hogy elég változatos pályafutás. Most pedig szerkesztő vagyok. A „Szép Szó"-t szerkesztem Ignotus Pállal együtt.

Itt közbevágok.

— Sok vita tárgyát képezte az, hogy Önök közösen szerkesztik a lapot, mert hiszen tudvalevő, hogy nem egészen azonos a világnézetük. Ignotus Pál polgári baloldali, míg Ön szocialista.

— Erre a kérdésre egyszer *Ignotus* Pál válaszolt egy cikkben, amelyben egy francia íróra hivatkozott, aki ezt mondta: *„Azon, hogy polgári baloldali legyek-e, szocialista, kommunista vagy akár anarchista, gondolkozhatom. De azon, hogy baloldali legyek-e, pillanatig sem".* Ez hozott bennünket össze. Az, hogy lényegében mindkettőnk világszemlélete baloldali.

Ismét személyes dolgokra terelődik a beszélgetés. Arra, hogy miképpen kezdett verseket írni.

— Még gyermek voltam — meséli —, amikor hallottam, hogy *mások írnak verseket és hogy azok nagy emberek.* Anyám kis, alacsony termetű, törékeny asszony volt. Nagyon szerettem. *És azért szerettem*

volna költő lenni, mert a költők nagy emberek és úgy éreztem, hogy akkor segíthetek édesanyámon, a nagy ember még a szatyrot és kosarat is könnyebben cipeli... Volt egy albérlőnk, *Kittel* Margitnak hívták, ő tanított meg verset írni. És egy *Kulka* Zoltán nevű úr, aki akkoriban szerelmes volt, szintén nagyon szerette a verseket és engem, kis mezítlábas kölyköt felvitt a lakására, verseket olvasott fel nekem és megtanított arra, hogy mi a ritmus. Akkori tanulmányaimban segítségemre volt egy román család is, Babeş Titus ügyvéd családja. A verseket én technikailag fogtam fel. Az volt a lényeg, hogy formailag szép legyen, míg az, hogy miről írjam a verset, sohasem volt probléma. Mint költőt, *Juhász* Gyula fedezett fel Szegeden és ő írta első kötetemhez az előszót. A „*Nyugat*"-ban első versem 1923-ban jelent meg. Ekkor *tizennyolcéves voltam*. Később Ignotus írt rólam és *Hatvany* Lajos is felfedezett Bécsben. Ezt megelőzőleg voltam rikkancs a Rathaus-kert előtt. Abban az időben volt még egy jótevőm: *Lábán* Antal, a Collegium Hungaricum igazgatója, aki ebédhez és vacsorához juttatott. Amikor Bécsben beiratkoztam az egyetemre, a magyar akadémikusok egyesülete megválasztott háznagynak. Ebben a minőségben *kiutaltam magamnak a takarítói állást, ami 40 schilling havi jövedelemmel járt*. Amikor aztán a diákok szemrehányást tettek nekem, mint háznagynak, hogy nem elég nagy a rend, én a *panaszt természetesen megfelelő szigorúsággal továbbítottam, József Attilának, a takarítónak*...

— Hatvany Lajos hazaküldött Bécsből Pestre és egy ideig az ő kastélyának vendége voltam, majd pedig Párizsba utaztam. Ott bizony rossz napokat éltem, éheztem és *gyomrom a szó szoros értelmében összeszűkült*. Csak később sikerült valami keresethez jutnom, ekkor megtakarítottam némi pénzt, a Cote d'Azure-re utaztam, egy kis faluba, szegény embereknél éltem, de volt egy boldogságom: a kert végén ott volt a tenger...

Vers a boncasztalon

— A költőről és általában a mai költészetről mi a véleménye?

— A költőről való felfogásomat tíz sorban foglaltam össze, *A hetedik* című versemben, a következőképpen:

Ha költenél és van rá költség,
azt a verset heten költsék!
Egy, ki márványból rak falut,
egy, ki mikor szülték, aludt;
egy, ki eget mér és bólint;
egy, kit a szó nevén szólít;
egy, ki lelkét üti nyélbe;

egy, ki patkányt boncol élve;
kettő vitéz, tudós a négy —
a hetedik te magad légy.

— Ez a vers röviden a következőket foglalja össze: *„Ha költenél és van rá költség":* Nem hiszek abban az emberben, aki a költészetért feláldozza az életét. A költészet megoldási kísérlet az ember számára. Azt, ami nem sikerült a valóságban, a kultúrában, vagy a természetben, azt a költészetben oldja meg, avatja valósággá. *A költészet az a fölöslegessé vált természet, de amely mint fölösleg vált ismét szükségessé. „Egy, ki márványból rak falut":* Mennyi érzelem, szeretet, romantika, vágyódás fűződik a faluhoz, holott a falu lényegében piszkos, poros, egészségtelen. Költő az, aki nem sajnálja a falura, embereknek erre a szerencsétlen összességére a márványt. *„Egy, ki mikor született, aludt":* Aki nem vette észre, hogy a világra került, csak most eszmélkedik és rádöbben a kérdés: hol is vagyok, miért is vagyok, mi is van velem? *„Eget mér és bólint":* Megméri a dolgokat és megérti miértjüket, okozóikat. Ez valahogy a hegeli felfogás: minden ami létező, ésszerű. Költő az, aki látja az okokat, összefüggéseket és ezért észreveszi a jelenben a jövőt. *„Kit a szó nevén szólít":* Kinek úgyszólván minden dolog személyes ügye. Úgy kell felfigyelnie a szavakra, mintha a saját nevét hallaná. Különösen, amikor Párizsból hazakerültem, éreztem ezt így. Az utcán, amikor magyar szót hallottam, lépten-nyomon megfordultam, mintha minden szó ez lett volna: Attila, Attila. *„Egy, ki lelkét üti nyélbe.":* Ez talán a legfontosabb. Talán leginkább azért van szüksége a többieknek a költőre, aki a sok ellentmondó valóságnak formát tud adni. *„Egy, ki patkányt boncol élve":* Nem kellemes mesterség ez, de a költőnek ezt is tudnia kell. És végül: *„A hetedik te magad légy":* A hetedik csak abban van meg, aki éppen a verset csinálja. A hetedik az ő egyszerisége, egyedülvalósága, ami több, mint az, amit egyéniségnek szokás nevezni.

— A költő — szerintem — erős befolyást gyakorol korára, kora szellemi életének alakulására és ezért *egyes versek, egyes érzelmekre való rátalálások épp úgy forradalmiak, mint egyes találmányok, amelyek a termelési folyamatot forradalmasítják. Minden jó vers egy-egy találmány* és a költészettel azt közelítik meg, amit nem tudnak az olvasók. A költő az az ember, aki *nem akar egyedül maradni, nem akar belenyugodni a látszat-emberi kapcsolatokba.* Csak akkor ír, ha valamihez tartozónak érzi magát. A magányosság költői a magánosokkal éreznek közösséget. Aki tényleg teljesen magányosnak érzi magát és a többi magányosokkal nem találja meg a kapcsolatokat, az *nem ír verset.*

A programköltészetre terelődik a szó.

— Én sok programverset írtam — mondja. — Lényegükben azonban ezek nem programversek. Itt van például az *Elégia*, amelyben egy külvárosi tájat írok le. Sivár érzés kifejezésére jól jön, hogy van ilyen külvárosi részlet, amelybe beleönthetem, belesírhatom ezt az érzést. *Viszont ilyen sivár érzés azért foghatja el az embert, mert vannak ilyen külvárosi részletek.* A l'art pour l'art és programköltészetet talán így magyarázhatnám: A suszter azért csinál cipőt, hogy legyen cipőjük az embereknek, egyben pedig azért, hogy pénzt keressen. A költészet maga is termelés. Ha a program-ember program-embereknek programverset ír, nem történik más, minthogy *az áru megtalálja a piacot.* Azt hiszem, hogy itt is uralkodik a kereslet és kínálat törvénye és ha a proletárok nagyon olvassák a program-költészetet, egészen biztos, hogy több lesz a programköltő. Meg kell azonban még valamit említenem. A szekszuológia mai fejlettségét tekintve, *a reális szerelmi élethez kapcsolt szerelmi verset írni, sokkal forradalmibb cselekedet sokszor, mint a politikai vers. Ezt bizonyítja, hogy például Lawrence „Lady Chatterley és kedvese" című regényét Angliában elkobozták, míg kommunista röpiratokat szabadon osztogathatnak.* Politikai versek ma csőstül teremnek, a szerelmiek azonban kimennek a divatból. Ahogyan pedig ma a szerelmi verseket írják, az anachronizmus, ezek a versek elmaradtak az időtől, a kultúra fejlődésétől. *Petőfi is legkevésbé szerelmi verseiben volt forradalmi.* Szerelmeit népdalokban énekelte meg, vagy pedig a nyugateurópai magas formát választotta. *De azt a testi közvetlenséget, ami például tájleírásaiban van, sohasem érte el egyik szerelmi versében sem.* Ady szerelmi versei viszont szimbolisztikusak. *Reális szerelmi verseket írni, hogy az a tiszta természeti erő, ami a szerelemben van, bennünk maradjon, úgy vélem, hogy ez időszerű és egyben forradalmi cselekedet.* Úgy látszik, hogy a költészet legfőbb tárgya a szerelem és *a politikai versek is szerelmet fejeznek ki, csak kerülő úton.*

Már a harmadik pohár sört isszuk. József Attila ezután román versfordításairól beszél. Cotrus Áron, Ion Vinea, Zaharia Stancu, V. Ciocalteu, G. Talaz és még több ismert fiatal román költő verseiből fordított az utóbbi időben. A dunai népek összefogása is szóba kerül ezzel kapcsolatban.

— Amit erről gondolok — mondja —, azt megírtam *A Dunánál* című versemben.

Fizetünk. Aztán kint, a téren elválunk. József Attila elindul. Kezében irattáska. Vele egy különös élet és különös lélek.

A tér fényben úszik. A költő, aki a falvak bánatát, fájdalmát, a külvárosok sötétségét oly páratlan erővel tudja megeleveníteni, lassan eltűnik a nagyváros házsorai, szikrázó fényei között.

Brassói Lapok 1936. júl. 5. *Molnár Tibor*

300. NÉGY VERSESKÖNYV

A magyar középosztálybeli fiatalabb költőnemzedék jobblelkiismeretű arcvonalát egyrészt a polgárszármazás kötöttségei, másrészt a társadalmi és egyéni életkörülményekkel szemben való elégedetlenség, végül a gazdaságilag és politikailag alulmaradt többséggel való rokonszenvezés jellemzi. Ez a rokonszenvezés azonban csak keveseknél ért el intenzív beleéléshez, a teljes szemléleti átformálódáshoz, mely a negyedik rend ügyét a költő elsődleges és személyes ügyévé váltja át. Általában a fiatal magyar költők még csak leválóban vannak az anyaosztályról, eleve mégcsak állást foglalnak és a szegényrétegekkel mindössze rokonszenveznek: történelmi igazukat készen elfogadják. Formailag ez a költőnemzedék a kötött formákhoz tér vissza, felhagy a kísérletezésekkel, melyek a magyar szabad versben *Füst Milán* klasszikus belső lejtésű és *Kassák* whitmani ívelésű költeményeiben érték el csúcspontjukat, ragaszkodnak a rímhez, a mértékhez.

A Nyugat költői között serdült Berda József utolsó kötetében (*Indulat*, Magyar Téka kiadása Szeged), egyenletes ritmusba kötött verseiben már a József Attilánál is ösmert gamines, fölényes hangot üti meg, mely a világirodalomban Villon óta minden ellentmondásokkal fűtött kor költőiben feltámad. De míg József Attilánál ez a személyes gyökerű hang a líraiságban oldódik egyénivé, addig Berda József kemény, szinte németes tudatossággal támasztja alá költői magatartását hedonista árnyalatú anyagelvűségével. Nem akar az emberről többet tudni, mint amennyi a valósága, de nem annyira költői tárgyiasságból, mint inkább romantika és érzelgősség ellenes lázadozásból: *Éppen ilyen vagyok, ily nagy gyomrú állat. Eltaláltad dagadt züllött pofámat...* (Aba-Novák Berda képe alá). Líraian önmagára összpontosítva, túlhangsúlyozza a fizikai kategóriákat. A szó jó értelmében: a legmateriálisabb fiatal magyar költő, aki nem az elvet hangsúlyozza, hanem a helyzetet, a tényt, a valóságot, ami minden elv kifejezését megelőzi: *Elég volt a könyörgés, koldulás — ott hol a vén Ég embert nem ruház — s csupán hitet, vagy sok malasztot ád, de nem a bő bukszák csengő aranyát.* („Sóhajról sóhajra", a „szájas polgárt", a „finom lelket", az „utált kapitalistát", a „prófétát" gyűlöli és minden,

amit egy helyen pozitívumként követel: „a bátor szó" (Strófák a nyegle költőről), amivel Berda József igazán nincs híján. [...]

Korunk 1936. júl.—aug. *Méliusz József*

301. ELLOPOTT JELSZAVAK ÉS ELLOPOTT KÖLTŐK

A legutóbbi évtized ellenforradalmi jelenségeinek történetében számtalanszor megbámulhattuk a munkásosztály ellenségeinek vakmerő arcátlanságát, amellyel az elégedetlenkedő elnyomottak jelszavait azonnal zászlóikra írják.

[...] vonzó jelszavakra és tekintélyes, szeretett és tisztelt szimbólumokra *más módon nem tehet szert a fasizmus, csak ha lopja.*

Miért? Mert a történelem meghamisítatlan és tisztelt hagyományai az elnyomott népek és osztályok dicső harcait idézik éppen az elnyomók ellen!

[...] Így jutott az uralkodóosztály abba a kényszerhelyzetbe, hogy a természetben és a raktárakban felhalmozott és a proletariátus számára hozzáférhetetlen (?) kincseken kívül *az írókat* és *költőket is el kell lopnia.* A német és olasz fasizmusok huzamos uralma a szépirodalom csődjét is jelentették ezekben az országokban; a félfasiszta országok hivatalosan ünnepelt, akadémikus írógárdája csak irodalmi szörnyszülötteket képes termelni. Ugyanakkor, mikor a világon Ehrenburg, Malraux, Rolland, Sinclair, Dreiser írnak — Magyarországon Herczeg Ferenc és Csathó Kálmán, stb. a beérkezett írók. Ezek a magyarországi író urak tehetségtelenül szolgálják megbízóikat: a kutya sem olvassa élettelen, unalmas, idejétmúlt tákolmányaikat. A polgári ellenzék szépíróinak csődje — a Máraik és Zsoltok talajvesztése — külön oknyomozást érdemel. Igazi hatások elérésére a proletariátus és parasztságnak a nyomortól mindenre kapható, rothadó elemeit kell a burzsoáziának megvesztegetnie — így juthat egy József Attilához, vagy Sértő Kálmánhoz.

A megvesztegetés azonban nem szívesen gyakorolt burzsoá módszer, mert zsebbe kell nyúlni. Könnyebben megy a dolog a *halott* költőkkel. Akik életükben megbélyegzett forradalmárok voltak, haláluk után az iskolakönyvekbe kerülnek. [...]

Szabad Szó (Párizs) 1936. szept. 26. *Balás Károly*

302. O MADŽARSKOJ PORATNOJ KNJIŽEVNOSTI

[...] 6. Toliko o generaciji, koja je pisala još prije 1919. godine. Da promotrimo sad drugu generaciju, u koju spadaju svi pisci, koji su počeli pisati iza godine 1919., premda se kod nas već govori o „trećoj" generaciji, o generaciji onih ispod 30 godina. Ali ovo razlikovanje nije opravdano, barem ne iz literarno-sociooloških razloga ne, jer u t. zv. „trećoj generaciji" nema za razliku od druge nikakovog novog obilježja osim nezrelosti i mladosti u kronološkom smislu. U Josipu *Erdélyiju*, prvom licu nove lirike, manifestiralo se već ono što je tipično i po nuždi novo u ovoj generaciji. To je u prvome redu deromantiziranje. Erdelyi se povratio k narodnoj pjesmi i Petőfijevoj jednostavnosti, vratio se k šablonama, vječnim šablonama mjeseca i cvijeća i k jednostavnim ritmovima i srokovima. Njegov jezik prekinuo je sasvim s Adyjevom lirikom dekadentne Nyugatove škole, premda je Erdelyi razvijao svoj talent i u ovom časopisu. Karakteristično je također, da je nova generacija gotovo bez izuzetka započela svoju karijeru u starom časopisu i da se prilagodila starim sponama i starome okviru. Po svojoj biti to ne bijahu nikakovi revolucionarci. Jedan sasvim mladi pjesnik napisao je ovih dana zbirku pjesama „Pjevanje je zanat". To zanatsko shvaćanje pjesništva karakteristično je za sve novije pjesnike. Oni su u pjesmama prekinuli i s hegemonijom muzikalnoga i povratili se racionalizmu i k logičnim poredbama i slikama u pjesmama. Oni se vraćaju natrag, i sama ta formula, koja se uvijek ponavlja, za njih je karakteristična! Oni su pametni, ne poprimaju manire boema i ženija. Gotovo bezuspješno tražitćemo u njih onaj strastveni eros i erotocentrizam književnosti od prije revolucije. Oni se povratiše također i idilama i diskreciji. Ili kroče možda naprijed? Tko bi znao? Oni su inženjeri pjesme, a ne revolucionarci, oni pišu mnoge dobre, besprijekorne pjesme i vrlo malo velikih pjesama. U njih nema strasti ili pak nastoje svoju strast prikriti. To je konspiratorna lirika, koja govori vrlo mnogo o prirodi, a samo posredno o sebi i o svijetu.

Ovoj generaciji pripada također Lőrincz *Szabó*, koji se iz učenika Stefana Georgea, iz savršenog prevodioca Baudelairea, preko dionizijskog, neopaganizma koji voli starinu i bježanje od grada, razvio u osebujnog ekspresionistu i liričara sile, a iz ekspresioniste u rezigniranog, kontemplativnog, analitičkog liričara. Juraj *Sárközi* je darovit liričar, finih, jednostavnih ugođaja, koji je tražio u neokatolicizmu i nekoj samostalno variranoj patriotsko-konstruktivnoj ideologiji protutežu rafiniranim i dekadentnim nastrojenjima svoje duše. Zagonetna pojava je Julije *Illyés*. I on je pjesnik seljačkog podrijetla — a to je u novom literarnom kursu preporuka, gotovo plemićka isprava. I Illyés je

okrenuo leđa raznim „izmima" — učio je u Parizu — i vratio se jednostavnosti stvorivši jednostavnu formu, u kojoj je sjedinio slobodu i légerté s velikom kompozicijom. Njegova glavna tema jesu njegove mladenačke uspomene. On živi u gradu, ali o gradu se u njegovim pjesmama ne govori. U svojim pjesmama uživljuje se on u selo, ali njegova ljubav prema selu je ljubav k seoskoj sirotinji, pitomcima jobagiona, siromašnim seljacima i težacima bez zemlje. Illyés je napisao također živopisnu, kritičko-simpatičnu reportažu o Rusiji, u kojoj bijaše prošle godine zajedno sa Ljudevitom Nagyem, pa budući da on umije vješto spojiti svoje revolucionarne osjećaje sa „strahovanjem za domovinu", to je on danas najpopularniji madžarski pjesnik. Kraj forme, ideologije i osjećaja, historiograf zaboravlja gotovo najvažnije u Illyésu: njegovu neobično rijetku lirsku nadarenost, njegovu realističku fantaziju, koja se uzdiže do transcendentnoga, i etersku nježnost i kadikad tragičnu snagu, svu široku skalu njegova umijeća! Drugi znatniji liričar je Attila *József*, proleterskog podrijetla, koji je također pun seoskih reminiscenca iz svoje mladosti. Attila je započeo kao učenik Julija Juhasza i francuskih parnasovaca. U njemu nešto ostade uvijek parnasovsko, ali je za pametan i nesiguran život proletaraca našao tonove, koji nas sjećaju Villona, pored toga pisao je čudesne, naivne idile, u koje je ulio svu čežnju svoje duše za majčinom i ženinom ljubavlju. On ima smisla za grotesku i lirsko fantastično, a pisao je snažne socijalističke ode i pjesme, u kojima se tendencija sasvim pretvorila u emociju. Opasnost leži za njega u njegovoj sklonosti igri zbog igre i k refleksiji zbog refleksije, ali u nekim pjesmama stvorio je prava uzorna djela moderne misaone lirike. Ladislav *Fenyő* je elegijski pjesnik velegrada, koji humanistički razmišlja, pun melanholičnih ugođaja, iz kojih nalazi samo rijetko put u slobodnije i svjesnije čovještvo. Ovima se pridružuju i pjesnici „treće generacije": Zoltán *Zelk*, koji je nalik na Ladislava Fenyő, i koji prikazuje život siv i život bez radosti jadnih velegrađana, Nikola *Radnóti*, temperamentni pjesnik, buntovan socijalist, muževan, s naročitom ljubavlju za starinske i dijalektne riječi, kojima se označuje snaga i pokret i s nekom modernom trubadurskom erotikom. On je jedan od mladih liričara, koji najviše obećavaju. Najnoviji svezak Anne *Hajnal*, sa svojom sapfičko-grčkom atmosferom i muževno svijesnom, disciplinirano prikazanom djevojačkom erotikom bio je iznenađenje za sve stručnjake. Aleksandar *Weöres* je rano ostarjeli čarobnjak forme i virtuoz, dekadentan ironijom. Antun *Forgács* je pesimistički elegičar, a Stjepan *Vas*, učenik Babitsev, rado arhaizira i voli refleksiju. Većinu ovih pjesnika možemo karakterizirati izvjesnim tehničkim znanjem i majstorlukom i njihovom ljudskom nesigurnošću i plahošću. Bez pretjerivanja može se ustvrditi, da ova madžarska lirika može izdržati poredbu sa svim evropskim literaturama

današnjice s obzirom na bogatstvo i kompliciranost pojedinaca, jezika i osjećaja, a može se i ustvrditi, da ova lirika stoji na višem stupnju od lirike najvećih naroda i da ono, čega u nje nema, ne zavisi od onih koji je stvaraju, nego od društvene atmosfere. Pjesnici mogu izreći samo što osjećaju, oni nisu krivi, što u sebi ne osjećaju i mogu osjećati ono novo čovještvo i novi duh nove izgradnje. Socijalna borba u ovim teškim vremenima traži danas tolike žrtve, traži da joj se žrtvuje čitav život, pa nije čudo, da eksponenti ove borbe uopće ne pjevaju ili su tek slabi pjesnici. Jer i pjevanje zahtijeva, da mu se žrtvuje čitav život. [...]

Hrvatska Revija (Zagreb) 1936. okt. *Franjo Fejtő*

303. „NAGYON FÁJ"

József Attila új verseskötete

Kiváló költőnk ma is van elég: József Attila azonban azzal válik ki, hogy őt nem csak becsülni érdemes, hanem olvasni is. Hiába tagadnók, hogy a lírai költészet ma csak azért nem magánügy, mert a magánügyekkel foglalkozik a közönség, a költeményekkel pedig nem. A költészet: céhbeliek ügye. Az ínyenceket, a szakembereket, a zárt forma változatainak lehetőségeitől megszállott keveseket izgatja, azokat, akik elenyésző számú kivétellel maguk is verselnek. De ami versezet a nem-céhbeli ember füléig elhatol s ott megragad, alig érdemli meg, hogy költészetnek neveztessék. A ritmus és a kifejezés finomabb árnyalatai, eredetibb változatai nyomtalanul, hangtalanul hullámoznak a jobb színvonalú folyóiratok e célra fenntartott lapjain, eljuthatnak néha napilapokba is, megjelenhetnek kötetbe foglalva — bámulatos, mennyi verseskönyv jelenik meg a mai általános részvétlenség közepette, — az az egész élet, mely versek által és versek körül folyik, valamely megfoghatatlan közegben megy végbe, melynek létét a közönség legföljebb ha úgy veszi tudomásul, mint a fény közegéét, az anyagtalan éterét, de amelyet nem érzékel s nem is kíván érzékelni... Mindig így volt, mondják? Mindig csak egy „elit" mutatott először fogékonyságot az irodalmi színvonalú költészet iránt? Igen. De egy szellemi elit s nem pusztán egy szakmai. A költészet, az *igazi* költészet körül ma nem is az a legnagyobb baj, hogy a nagyközönség kevéssé figyel rá. Hanem az, hogy mi, kik foglalkozássze-rűen törődünk vele, emiatt nem is tudunk a nagyközönségnek nagyon keserű szemrehányást tenni. Holott, ismétlem, s ezt nem gúnyolódóan mondom, vannak kiváló költőink, a háború óta is, a fiatalabb korosztályokban is. Hálásak vagyunk sok mindenért, amit tőlük kaptunk: izgatott egyéniségükért és egyéniségük hősies hiányáért,

szociális hevületükért és annak meghiggadásáért, formabontó forradalmukért és újabban a régi formákat újraépítő művészetükért. De mindez igyekezetük és eredményük bármilyen fontos is külön-külön, együttvéve mégsem tud olyan fontos lenni, hogy akkor is gondoljon rá az ember, amikor nem „foglalkozik" vele.

Számomra egy kivétel van ebben a nemzedékben: a József Attila lírája. Az ő versei, verssorai velem maradnak akkor is, amikor nem lapozom, nem ízlelgetem és szemelgetem őket. Főként a verssorai. Amikor legutóbb itt az *Esti Kurir*-ban ismertettem *Medvetánc* című kötetét, utaltam arra, hogy nem tartozik a legegyenletesebb tehetségek közé. Jó verse aránylag kevesebb van, mint remek sora vagy szakasza. Bizonyos fokig talán áll ez a *Nagyon fáj* kötetre is. De csak bizonyos fokig. Ebben is van nem egy darab, mely szétfeszül, félrebillen a görcsös kézzel megmarkolt mondanivalótól. De a mondanivaló, a költői mondanivaló mindig jelentékeny. Jelentéktelen vers nincs ebben a kötetben.

És van néhány gyönyörű. Ha van szocialista költészet, mely mindenestől és igazán költészet, akkor *A város peremén* ennek iskolakönyvbe kívánkozó példája. A társadalomtudományi érdeklődést ennyire líraian, ennyire látomásosan talán még senki sem fejezte ki. És senki annyira tömör költőiséggel a pszichoanalízis élményét, mint a *pszichoanalitikus nőhöz* írt szerelmes verse és kivált a *Freud nyolcvanadik születése napjára írt* költemény: *„Amit szivedbe rejtesz, — szemednek tárd ki azt; — amit szemeddel sejtesz, — sziveddel várd ki azt..."* Hallottam vitát arról, hogy az ilyen tudományos alapvetésű tudat beleillik-e a lírai érzések, a lírai mondanivalók légkörébe? Hogy nem csakis az a költészet lehet-e valódi, még „pszichoanalitikus" költészetnek is, amely önkéntelenül hordja az anyagot a tudománynak, nem pedig magát a tudományt illusztrálja? A kérdés jogosult; csakhogy József Attila nem „illusztrál", nem a freudi formulákat példázza, hanem magát a tudományos érdeklődés élményét fejti ki, ezt az emberi élményt, amely ugyanolyan lírai és legbelülről való lehet, mint például maga a szerelem, amelynek természetrajzát ama tudomány felderíteni igyekszik. Indulat nélkül a vers nem vers, csak versezet; de miért hiszik, hogy az intellektuális tisztánlátás vágya vagy ténye ne férhetne össze az indulattal, sőt ne lehetne maga is az? József Attila szavainak tüze van s ez a tűz perzsel és világít egyszerre.

Legjobban talán az *Irgalom* és *Világosítsd föl* című kis verseket szeretem kötetében, gondolati játékosságukkal, szeszélyes tömörségükkel. És két forró, fájdalmas lüktetésű, dallamos költeményt: az egyik a *Nagyon fáj*, a másik a *Kései sirató*. Az egyik egy asszony felé kesereg, a másik a halott anya felé, kinek képét „lágy őszi tájból és sok kedves nőből" próbálja összeállítani; az élet „harminchatfokos lázát"

énekli meg s a szerelem vágyát azon a hőfokán, ahol már nem is az emberi lelkek és testek, hanem energia-alkatukra bomlott atomok vonzódnak és taszítódnak s keresik a maguk létének beteljesülését, a párválasztásban, az egyesülésben.

Esti Kurir 1936. dec. 25. *Ignotus Pál*

304. ZU WEIHNACHTEN IST'S SCHMERZLICHER...

Zu jener Zeit ging es unserer Mama recht gut. Sie hatte so viel Untermieter, daß sie gar nicht mehr wußte, wo sie sie unterbringen sollte.

Mama wußte stets irgend etwas Lustiges auszuhecken, um uns zum Lachen zu bringen, denn Mama war aus besserem Hause und sagte stets, sie dulde es nicht, daß wir zu Proleten werden. Wie wir in solch schwere Lage geraten waren, darüber wollte sie nie recht mit der Sprache herausrücken, meine Schwester Esther erzählte uns aber schon damals insgeheim, Mama habe sich in einen einfachen Menschen verliebt, und ihn zu unser aller großen Schaden geheiratet. Als aber der Krieg ausbrach, mußte Papa einrücken. Seither haben wir nie mehr etwas über ihn gehört. Vermutlich war er gefallen, oder in Gefangenschaft geraten, oder er hatte uns in der weiten Ferne vergessen. Sicher ist nur, daß er nie mehr etwas von sich hören ließ. Nie aber tat Mama eine üble Bemerkung über ihn, sie arbeitete bloß und erhielt uns in unserer Hauptmieterwohnung. Ich denke, damals fristeten wir unser Leben ausschließlich von den Untermietern.

Papa war also in den Krieg gezogen und wir haben ihn nie mehr gesehen. Er war ein fescher, hübscher Mann, aber niemals hat er uns weder geschrieben, noch eine Nachricht gesandt. Das ist nun zwanzig Jahre her. Er blieb verschwunden, vermutlich war er gefallen. Ich setze bei ihm selbstverständlich nur das Beste voraus, — er ist mein Vater.

Da stand nun aber Mama mit drei Kindern. Esther war vierzehn Jahre alt, Eva zwölf, ich zehn. Auf unsere Hauptmieterwohnung waren wir immer sehr stolz, wir hielten Untermieter und führten ein fröhliches Leben.

Es gab Krieg. Es muß zugegeben werden, daß im südlichen Bezirk von Budapest dies die goldene Zeit für Kinder war. Hier auf dem Lágymányos, am Donaustrand, war die Entwicklung von Budapest ins Stocken geraten, die großen vierstöckigen Häuser endeten genau am Anger. Darüber hinaus gab es weder Häuschen noch Hütten, wie sonst an den Peripherien. Längst der großen Gebäude wurde Kohl angebaut und man konnte den „Grund" aufsuchen und Kohl stehlen.

Die Straßen waren voll singender Soldaten, die zügellos umhertorkelten und den Kindern Papierkronenzettel zuwarfen. Diese Zettel waren damals noch hohen Wert, man konnte ungeheuer viel Zuckerwerk dafür kaufen. Ich war ein wohlerzogenes Kind, und wenn ich Geld erhielt, übergab ich es Mama, die es in die Haushaltung investierte und dafür Brot und Zucker kaufte. Denke ich an meine Kindheit zurück, so waren es glückliche Zeiten, und es entstanden ganz seltsame Begriffe über den Wert des Geldes in mir zum Beispiel: Mama drückte mir zehn Heller in die Hand und sagte: Lauf einmal hinunter und bring' um fünf Grieben, verlange aber recht heiße und beeile dich, damit sie nicht auskühlen. Da lief ich denn zum Metzger und verlangte Grieben um fünf, die der Mann nie abwog, er griff einfach in den gewaltigen Weidling, schöpfte daraus, soviel er wollte, schlug die Ware in Papier ein, und ich lief damit nach Hause. Welch großartige Welt das doch damals war! Zu fünft konnten wir uns an Grieben um fünf sattessen. Es kam aber auch vor, daß Mama nicht einmal diese fünf in der Tasche hatte, dennoch sagte sie: Lauf einmal zum Bäcker, wo man mich gut kannte und mir nicht zum ersten Male ohne Geld Brot gab. Das war noch in besseren Zeiten, wo man mit der Brotkarte in der Hand noch nicht Schlange stehen mußte, und es gab damals brave Bäcker, die einem auch ohne Geld Brot gaben. Wie ich nun so dastand, bemerkte ich unter dem Glassturz Zuckerwerk und sonstige Süßigkeiten, die leicht hervorzuholen waren. Ich stand da, vergaß das Brot, mit einem Male reckten sich meine Finger nach dem Zuckerwerk aus. Es wäre ganz gut gelungen, ich wurde aber nervös, und als ich den Zucker bereits in der Hand hielt, klappte das Glas geräuschvoll zu, so daß der Bäcker hinblickte. Ich wurde feuerrot. Der Bäcker war sich über die lage sofort im klaren und da er beide Hände voll zu tun hatte, sprach er kein Wort und winkte mir bloß, ich möge mich packen. Das tat ich denn auch, hatte indes immerhin soviel Geistesgegenwart, den Zucker mitzunehmen.

Draußen auf der Straße kam ich dann zu mir, und bedachte, während ich den Zucker in der Hand hielt, dieser sei Kriegsbeute. Darauf war ich äußerst stolz. Brot aber hatte ich keines, und so suchte ich andere Läden auf, bis man in einem endlich Mitleid mit mir hatte und mir ein Stück Brot ohne Geld gab. Ich trug es Mama nach Hause und gab ihr auch den Zucker. Sie wußte nichts von dessen Herkunft, streichelte mir den Kopf und sagte, ich sei ein braver Junge.

So lebten wir dann auch abwechslungsreich genug. Mit den Untermietern aber gab es Schwierigkeiten. So hatten wir zum Beispiel einen alten Aftermieter, der am Samstag, wenn er von der Arbeit kam, sich in einem benachbarten Wirtshaus vollsog, bis mich schließlich Mama ihm nachschickte, damit ich ihm sage, er möge nicht all sein Geld vertrinken. Da grölte alles entsetzlich, sang und schrie durcheinander,

und ich hatte große Angst. Der Untermieter aber war ein braver Kerl: Sobald er mich erblickte, zahlte er sofort und ging mit mir. In der Regel hatte er aber immer noch Geld genug, um Mama die Wochenmiete zu entrichten.

Meine beiden Schwestern waren Heimarbeiterinnen, sie versahen die Hausarbeit, denn Mama war außerdem noch Gehilfin eines Weißwarenhändlers, von dem sie Prozente bezog. Bloß am Vormittag war Markttag, aber da mußte sie zur Stelle sein. Um mich künmerte sich also niemand, ich ging zur Schule, wenn ich Lust dazu hatte, und hatte ich keine, so konnte ich getrost wegbleiben. Versäumte Stunden wurden damals — oh, süße Zeit! — nicht in Evidenz gehalten.

Mama kränkelte viel, wir Kinder aber waren hieran gewöhnt. Mußte Mama sich setzen, so gaben wir ihr kalte Kompressen. Dauerte das Unwohlsein länger, so wurden wir ungeduldig und mißbilligten es, daß sich Mama die Krankheit erlaube. Mama dauerte uns zwar, aber ein zehnjähriges Kind hat so seine eigenen Begriffe von den Dingen. Ich meinerseits hielt es für Tagediebstahle, wenn Mama ganze Tage mit ihrer Krankheit verzettelte.

Der Weltkrieg war vorüber, ich war bereits ein großer Junge. Unterdes war es unser Glück, daß Mama in der Schule die Stelle einer Bedienerin erhielt. Das war eine nicht zu verachtende Rangerhöhung, gewissermaßen eine staatliche Anstellung. Eine gewisse Sicherheit und Beruhigung kehrte in unser Leben ein. In unser Familie vollzog sich der Verbürgerungssprossen. So kam es, daß wir alle drei unsere Schulstudien beenden konnten. Jedermann war Mama wohlgesinnt, und da wir großartig lernten, machten wir der Reihe nach unsere Schulen durch. Mama war in einer Handelsschule angestellt, dorthin kamen auch meine Schwestern. Schulgeld brauchten wir nie zu zahlen, im Gegenteil, wir erhielten Schreibrequisiten, Lehrbücher und die Kost, und Mama sorgte für die Lösung ihrer Aufgabe. Sie fegte die Böden der Schulsäle, schrubbte die Treppen. Wir gediehen, sie aber ging fast vollständig zugrunde. Ihre Beine hatten Krampfadern, nächtlich schnellte sie auf, griff nach nassen Fetzen, und ihren Venen entströmte Blut... Die kleine Frau, die das Werk eines Atlas auf die Schultern genommen hatte, brach unter der Last zusammen.

Eines Tages wurde sie wieder unwohl und sie sandte Esther nach dem Arzt. Dieser untersuchte Mama. Aber auch ich fiel ihm auf, auch mich untersuchte er und stellte vier Übel zugleich fest: Halsentzündung, Drüsenschwellungen, Lungenentzündung und irgendeine vierte unbekannte Krankheit, die wohl von der Unterernährung herrühren mochte. Augenblicklich schickte er Mama sowohl wie mich ins Spital.

Esther brachte Mama dahin, Eva mich.

Sie lieferte mich ab und ich sah die fortan nicht mehr. Wie lange Zeit ich im Spital verbrachte, weiß ich nicht. Rechts von mir lag ein alter Man, links ein junger. Die Kranken wechselten fortwährend ab, fortwährend wurde bald der eine, bald der andere hinter die von einer spanischen Wand abgegrenzte Ecke des Krankensaals gebracht. Ich weiß nicht warum, aber auch mich brachte man dahin. Hierauf war ich sehr stolz, weiß Gott, warum. Nur schmerzte es mich, daß alle Kranken Besuche emfingen, nur ich nicht. Warum suchte mich Mama nicht auf? Ich war betrübt nervös, begriff nicht, warum Mama nicht komme. Einmal fragte ich auch die Krankenschwester nach der Ursache, und erhielt die Antwort:

— Deine Mutter? Die schert sich viel um dich.

Von da an fragte ich nichts mehr. Ich biß die Lippen übereinander, es tat mir Weh, daß Mama sich um mich nicht schere. Bloß nachts weinte ich, wenn es niemand sah...

So kam das Christfest heran. Alle sagten, in zwei Tagen werde es Weihnachten und zu Weihnachten sei es schmerzlicher und tue noch mehr weh...

Am Vorabend des Festes erscheint auf einmal am Nachmittag Mama. Ich wollte es gar nicht glauben, ich empfand tiefen Haß gegen sie, kümmerte mich nicht einmal darum, daß sie so leichenblaß und schwach sei, als wäre gar kein Leben in ihr. Sie setzte sich an den Rand meines Bettes. Ich entschloß mich zu einer Heldentat: und ... wendete ihr den Rücken zu. Meiner Mutter!

Mama beugte sich über mich, vermutlich begriff sie gar nicht, daß ich mich von ihr in kränkender Absicht abgewendet hatte. Sie deckte mich zu, liebkoste mich. Ihre Hand glich beinahe einer Geisterhand.

Erst später erfuhr ich, auch Mama habe die ganze Zeit über im Spital gelegen, an jenem Vorabend des Christfestes sei sie ausgerückt, um mich zu sehen. Sie litt an Gebärmutterkrebs.

Sie starb, ich genas, und mein Leben floß dahin, denn Esther war bereits siebzehn Jahre alt. Ein Lehrer an ihrer Schule verliebte sich in sie, und sie wurde meine Pflegemutter.

Aber ich bin glücklich, daß ich Mama noch dort im Spital vergeben und mich mit ihr versöhnt hatte, daß ich ihr nicht sagte, ich sei ihr böse, sondern ihr nur meine Arme um den Hals schlang und mich an ihrer Brust ausweinte.

Pester Lloyd 1936. dec. 25. *von Zsigmond Móricz*

[...]Mit kellene és mit lehetne itt tenni?
Egyet. Csakis ezt az egyetlenegyet.
Lapot kell indítani. Egy új lapot!

2.

A kopottruhás fiatalember, név szerint Terebes Béla, már hetekkel ezelőtt elhatározta, hogy új lapot indít. És most, éjféltájban, azért jött el a Budapest kávéházba, mert találkája van két másik fiatalemberrel, akiknek gondolkozása hasonló az övéhez s akik ugyancsak lapalapítási terveket forgatnak a fejükben.

De micsoda lapot kell indítani?

Csakis forradalmit. Mert forradalom nélkül a társadalom, amely ugyebár fenékig romlott, nem tud és nem akar megváltozni.

És mit értünk forradalom alatt?

Csakis a proletárok forradalmát. A dolgozók harcát a kizsákmányoló kapitalizmus ellen s e harc diadalát az átkos rendszer fölött.

Éjfél van, a találka forradalmi lelkű fiatalemberek részéről kissé késői. No de így éjjel jobban meg lehet bújni egy nagy, elegáns, világias kávéház belső, néptelen üregeiben. [...]

De már meg is érkezett Halas és Gerlei. Befordultak a kávéházba s mintha csak tudták volna, hol kell keresni Terebest, tétovázás nélkül tartottak a kávéház mélye felé, a telefonfülke irányában. Mindkettő húszegynehányéves legény, az egyik nem visel kalapot, nagy bozontos haja van, az arca beretvált, a szemén feketekeretes pápaszem, kezében dagadt aktatáska, — ez Halas; a másik kistermetű sovány, csapottvállú koravén gyermek, hegyes kis fekete bajusza van, ruhája rendes, kezében egy könyv s néhány füzet, — ez Gerlei.

— Szervusz — mondják Terebesnek —, szervusz — hangzik a válasz, kezelnek s leülnek.

Mialatt a pincérrel tárgyalnak s egy feketében — ezt Halasnak — és egy kristályvízben — ezt Gerleinek — megállapodnak, egy nagytestű, pocakos, bajszos, feketeruhás férfi ballag végig a kávéházon, fején fekete keménykalap, a kezében vastag, fogantyús bot, leül a szomszédos asztalhoz, úgy, hogy éppen szembe fordul a három ifjúval, ő is feketekávét rendel, a zsebéből noteszt vesz elő, azt leteszi az asztalra, azután a külső kabátzsebéből egy gyűrött újságot húz ki s azt kiterítve, mint egy spanyolfalat, maga előtt tartja.

— Elvtársak! — kezdi Terebes, csengő hangon, tisztán mondva ki a szót, mintha a feketekalapos nagybotosnak is szánná. — Tudjátok ugye, hogy miről van szó.

A másik kettő hallgat, hogy hát igenis tudják.

— Lapot kell indítani.

Halas nagyott bólint, jelezvén a szöveget: de még mennyire!

— Itt a tizenkettedik óra!

— Már el is múlt — mormolja Gerlei.

Kis szünet, Terebes erőt gyűjt. Azután:

— Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, ki szerkessze a lapot, melyet csakis én szerkeszthetek.

— Miért éppen te? — s Halas gúnyosan mosolyog, mint aki rögtön átlát az ilyen individuálista megnyilatkozáson. — Elvégre a proletáriátusnak magának kell meghatároznia, hogy kit óhajt szerkesztőnek. Szerintem a döntést ebben a kérdésben a proletáriátusra kell bízni, mert én egyáltalában nem zárkózom el attól sem, hogy én szerkesszem a lapot.

Gerlei nyugtalanul szól közbe:

— Az még egyáltalán nem bizonyos, hogy neked kell-e a szerkesztés elől el nem zárkóznod, vagy nekem. Én természetesen csakis azt tartom helyesnek, ha a lapot én szerkesztem. Mert a proletáriátus az én nevemet ismeri, rólatok ellenben nem is tud.

Heves vita indul meg arról, hogy ki szerkessze hát a lapot. Kollektív szellemben csakis akkor járunk el, ha a lapot én szerkesztem, — mind a háromnak külön-külön ez a véleménye. Halas Marx Károlyra hivatkozik, Gerlei pedig Leninre, akit — óvatosságból, megszokás alapján — Iljics Uljanov Vladimir néven említ. Érveik azonban súlytalanoknak bizonyulnak Terebes egyetlenegy ellenérvével szemben: ő a nővérétől, aki egy polgári orvos neje ugyan, húsz pengőt kap a lap céljaira, s ez az összeg lehet majd az alapja annak a tőkének, melyre az első két-három számhoz feltétlen szükségük van. (A többi szám már oly sok példányban fog elkelni, hogy a lap fennmaradása biztos.)

Terebes kijelenti, hogy a húsz pengőt csak abban az esetben veszi igénybe, ha ő lesz a szerkesztő. Ez ellen nincs érv, megállapodnak tehát abban, hogy máris Terebes szerkeszti a lapot. Gerlei egyszer-kétszer úgy is szólítja, hogy: szerkesztő elvtárs.

Már most mi legyen a lap címe?

— Vörös csillag! — ezt Halas ajánlja.

A másik kettő elveti az ajánlatot s maga Halas is lemond eszméjéről. A lapnak nem lehet olyan kiáltó címe, mely az avatatlanok számára is elárulja a lap céljait. Ugyanezen okból vetik el a következő címeket: Oroszország, Vörös zászló, Vladimir nyomdokain, Proletárököl, Cián, Forradalmi Front, Keleti Fény.

Halas a Vörös trikolórt is ajánlja, de Gerlei gúnyosan nevet s felvilágosítja Halast, hogy ez a szó „trikolór" már maga három színt jelent, vörös trikolór tehát nincs. Halas viszont gúnyosan nevet Gerlein s

végtelenül lenézi őt, mert aki ilyen marhaságokat tud, az csakis egy rothadt intellektuel lehet.

Legalkalmasabbnak látszik a Keleti Fény. De ebben meg aggályos a: Keleti. Mindenki tudja, hogy ez célzás Oroszországra, amely a tulajdonképpeni, vagyis a polgári Európától keletre fekszik.

Legyen azonban a cím Északi Fény! Ez enyhébben hangzik, viszont az utalás Oroszországra ebben is megvan, mert, mit tesz Isten, Oroszország Középeurópától északra is fekszik, legalább is északkeletre. Szükség esetén arra lehet hivatkozni, hogy az északi fény természeti tünemény.

— De meg arra is, hogy az északi államokban a demokrácia van uralmon.

— Ez már opportunizmus lenne!

Lett tehát a cím: Északi Fény.

Hát, kissé túlságosan megalkuvó cím, kompromisszumos, meglátszik rajta, hogy Gerlei ajánlotta, aki tavaly még szociáldemokrata volt, két évvel ezelőtt anarkista, azelőtt l'art pour l'art-ista, s hónapok múlva lesz csak fasiszta, addig pedig, hogy neokatolikussá váljon, még két év is eltelhet.

Miután biztosítottnak látták az alaptőkét s miután a két legfontosabb kérdésben megállapodtak, abban, hogy ki legyen a szerkesztő s mi legyen a lap címe — elhatározták, hogy feloszlanak és hazatérnek. Fizettek. Terebes a pengőjével fizetett — fene drága kávéház, egy fekete a borravalókkal együtt egy pengő, a kapupénzzel adósnak kell maradni —, Halas egy ötpengőssel fizetett, Gerlei pedig olyképpen, hogy oda szólt Halasnak: vedd hozzá az én kristályvizemet is. Ez Halasnak nem tetszett — a pumpolás kispolgári szokás! — de nem ellenkezett, kifizette a kristályt is, különös tekintettel arra, hogy az öt pengőt Székely Karolától kérte, félévi előfizetésül az új lapra. Székely Karola gazdag leány, könnyű félévre előfizetnie s szívesen is fizetett elő, mert úgy értesült Gerleitől, hogy az új lapba Seltmann is fog írni, már pedig Seltmann igen okos fiú, neki, Székely Karolának, végtelenül rokonszenves, ő már több ízben megbeszélte Seltmannal a kérdést s teljesen egyetértenek abban, hogy a nemi élet tisztára burzsoá szokás, a polgári társadalom egyik csökevénye.

A három lapalapító eltávozott. Hierarchikus sorrendben vonultak ki a kávéházból, elöl ment Terebes, mert ő a szerkesztő, hátul ment Gerlei, mert ő még a kristályvizét sem tudta kifizetni s az ilyen embert tulajdonképpen lumpenproletárnak kell tekinteni.

Mihelyt eltávoztak, a feketekeménykalapos nagybotú is befejezte naplójegyzeteit — mert úgy látszik, hogy valami naplóvezető úriember, aki lefekvés előtt feljegyzi a napi élményeit — még csak az utolsó három mondatot vetette papírra, mielőtt ő is elindult: „Merényletet

terveznek Marx Károly volt magy. kir. államvasúti Elnökigazgató úr Őméltósága ellen. Többször említettek valami Ilkovics Vladimir nevezetű egyént, aki, miután mindhárman Szerbia számára végzett kémkedéssel is alaposan gyanúsíthatók, nyilván a pénzt hordja nekik Belgrádból. Az egyik százpengőssel fizetett."

A névtelen feljelentés majd otthon készül el. [...]

8.

Este tizenegy óra tájban már együtt ült a *Budapest*ben öt fiatalember: Terebes, Gerlei és Halas, velük Meisler és Feldheim. Feldheimet nem hívta senki, ő csak úgy odatolakodott szimat után, bizonyára azt hiszi, hogy ahol a mai világ zűrzavarában tisztító cselekvésre szánják el magukat néhányan, ott rá szükség van, nélküle a világ megváltása haszontalan ábránd. Viszont nem jött el Adrenál, Kort Katalin, Vemhes és Surolla. Ők megígérték ugyan, hogy részt vesznek a tanácskozásokon, már féltizenegykor meg kellett volna jelenniök, de nem láthatók. Jellemző! — ez a lesújtó vélemény róluk. Az az Adrenál, az változatlanul egy megbízhatatlan dög, nem tud az egy szó igazat mondani.

Hát a lap, az Északi Fény, havonta egyszer fog megjelenni. Pontosabban évenként tízszer, mert tulajdonképpen röpirat lesz, mivel hogy lapengedélyt a lapalapítók nem szereztek, ilyesmivel meg sem próbálkoztak. Persze, baloldali lapnak nem adnak engedélyt, még talán utcai árusítási jogot sem, de bezzeg ha egy új szennyes riportlapot akar valaki indítani, vagy sportlapot, színházi lapot, akkor nincs előtte akadály, akkor tessék, mehet, ha már harminc hasonló fut is előtte. Hát ez az a híres sajtószabadság. Igen, mert a sajtószabadság fikció, sőt Halas szerint „merőben" fikció.

[...] — Először is programmot kell adnunk. Tehát, kell egy bevezető cikk. Azt majd én megírom — jelenti ki Terebes.

— Miért éppen te? — ámul el Halas. — A programmcikket közösen kell megbeszélnünk.

— Én megírom a cikket és megmutatom. Mindenki hozzászólhat.

— Én is írok egyet. Amelyik jobb lesz, az jön.

— Rendben van. Csak nem képzeled, hogy a tied lesz jobb?

Gerlei közbevág:

— Szerintem programmcikkre nincs szükség. Aki kezébe veszi a lapot, az úgyis látja, mit akarunk. Elég programm a lap címe, a mi nevünk és a címkép. Bár a címképet nem helyeslem. Én a körültekintő taktikának vagyok a híve. Szerintem cikkekre egyáltalában nincs szükség. Csak szépirodalom kell.

Feldheim felkacag:

— Szépirodalom! Már ez az elnevezés is tisztára polgári mentalitásra vall.Szé-épirodalom. Hervad már ligetünk, díszei hullanak.

Meisler csatlakozik Feldheimhez:

— Akár szép, akár nem szép irodalom, az irodalom különben sem érdekli a proletáriátust. A proletáriátusnak a taktikázás sem kell. A proletáriátus nyílt kiállást kíván. Ha a lap nem áll nyíltan és kifejezetten a forradalom alapján, akkor a proletáriátusnak nem kell, a lapot elveti. És igaza lesz a proletáriátusnak.

— Ez kispolgári felfogás! — jelentette ki Terebes —. Tessék elolvasni Leninnek „Baloldaliság, a kommunizmus gyermekbetegsége" című művét, akkor majd meg tetszik tanulni, hogy mi a zöld beszéd. A taktika a harcban nélkülözhetetlen. Figyelemmel kell lenni a helyre, ahol a lap készül, és az időre, amikor készül.

— Úgy van! — helyeselnek négyen, köztük még Meisler is, mert hogy Leninre történt hivatkozás. Csak Feldheim hallgat komoran.

— Szóval irodalmat nem is akartok közölni? — kezdi Gerlei a felháborodást.

— Azt nem mondtam, — válaszol Terebes. — Én csak azt mondtam, hogy cikkekre is szükség van. Elsősorban Szovjetoroszországot kell ismertetnünk, hogy ellensúlyozzuk a rágalomhadjáratot, melyet a felbérelt burzsoá sajtó napról-napra Szovjetoroszország arcába fröcsköl!

Gerlei nevet:

— Mit fröcsköl? Rágalomhadjáratot?

Terebes dühre lobban:

— Ez szőrszálhasogatás! Ha így viselkedsz, akkor nem fogsz írni a lapba.

— Szóval felállhatok és mehetek.

— Ha úgy tetszik.

— És ha kijelentem, hogy ellenlapot fogok indítani? És ha már van egy tőkésem, aki hajlandó minden számhoz tizenöt pengővel hozzájárulni, abban az esetben, ha közlöm a verseit?

— Akkor maradj itt és ne szemtelenkedj.

Gerlei már is marad, sőt általános megdöbbenésre azt kérdezi:

— Honoráriumot fizettek?

Halas kínosan felkacag:

— Honoráriumot? Tiszteletdíjat? Micsoda kispolgár! Micsoda frazeológiája van ennek? Honoráriumot!

— Hülye vagy — dühöng Gerlei.

— Hülye vagy te! Igenis a legrothadtabb kispolgár vagy. Akit megfertőzött az irodalom. Az úgynevezett szépirodalom. Ha marxista lennél, akkor tudnod kellene, hogy az író nem más, mint propaganda-

munkás. A pénz pedig, amit a munkájáért kap, nem tiszteletdíj, mert téged például tisztel a fene, hanem munkabér.

Gerlei hajthatatlan:

— Nekem mindegy, hogy tiszteletdíj-e, vagy munkabér, nekem csak az a fontos, hogy pénzt adjatok. Én nem levegőből élek, hanem abból, hogy írok.

Meisler szól:

— Csak azt akarom mondani, hogy a felfogás, amit az íróról, és a munkabérről, illetve a honoráriumról Feldheim elvtárs kifejtett, nem marxista felfogás. Az író nem munkás, hanem kereskedő, aki a műveit árusítja. A mű áru.

— Ez marhaság. A mű magának az írónak, az ő munkájának a terméke.

Nagy vita indul. Mindenki beszél és senki sem hallgat a többire. Terebes csaknem ordít:

— Elvtársak, hallgassuk meg egymást türelemmel.

De a saját hangjától megrémülve szétnéz a kávéházban. Erre mindnyájan elhallgatnak s ugyancsak szétnéznek. Hát pincér, főpincér, trafikos, telefonos és takarítóasszony mind ott állnak körülöttük s érdeklődve hallgatják, mit beszélnek. Terebes leszállítja a hangját:

— Uraim!

(Már későn).

— Uraim, legyünk komolyak és megfontoltak. A proletáriátus tekintete függ rajtunk.

Ebben van valami ünnepélyes, valami megható. Egy percnyi csend következik, mind az öten elmerengenek. A személyzet elszállingózik.

Gerlei megragadja az alkalmat. Kéziratot húz elő a zsebéből s így szól:

— Ezt a verset írtam a lapnak, hallgassátok meg.

Mindnyájukat kétségbeesés önti el, de reménytelennek látják, hogy ellenkezzenek. Gerlei halkan, tagolva olvassa a verset:

„Afrika fölött már bősz eroplán száguld..."

És így tovább. Mindegyik szakasz végén a refrén:

„Uralkodó osztályt fennen fenyegetem,
A csizmámat olykor
Burzsujszemmel kenegetem."

Mélységes csöndben hallgatták végig a verset. Mikor a felolvasás véget ért, Gerlei dacosan ütötte fel a fejét. Várta a hozzászólásokat, s mintegy előre felborzolta magát az értelmetlenek és kishitűek ellenvetéseivel szemben. Először is a tetszés nyilvánult meg a négyfőnyi hallgatóság körében, bár ez sem zavartalanul:

— Szép vers.

Ezt az elismerést fokozta egy másik vélemény:

— Nagyon szép vers. Igazán nagyon szép.

A többiek fejbólintással csatlakoztak az előttük szólóhoz. De megtörtént máris az első ellenvetés, Feldheim részéről, ha még nem is a verssel szemben:

— Hogy szép lenne, azt tagadom. Szép, ilyesmi nálam nem létezik. Ez polgári ideológia. Szerintem nem szép a vers, hanem jó. Mert egy vers, akár csak egy asztal, vagy jó, vagy rossz. Ez a vers jó. Jó, mert célszerű.

— Azonban... — ezzel Terebes kezdett egy mondatba, de Gerlei közbe vágott:

— Mi az, hogy azonban? Van valami kifogásod a vers ellen?

— Kifogásom nincs. De azt hiszem, hogy ezt a verset nem lehet közölni. Túlerős.

Gerlei elsápadt.

— Nekem is van ilyen érzésem, — segített Halas Terebesnek. — Az a burzsujszemmel kenegetem, az nem fog menni.

Gerlei méltóságán alulinak tartotta, hogy ezekre a megjegyzésekre bármit is mondjon. Az ő dolguk, hogy mit akarnak, hogy forradalmi proletárlapot akarnak-e, vagy valami gyáva polgári magazint.

— Elkobozzák miatta a lapot, — rebegte Meisler.

— Szerintem a verset le kell adni! — nyilatkozott Feldheim, mindnyájuk meglepetésére.

Egy ideig vitatkoztak, Gerlei komoran hallgatott, végre ő is megmondta a véleményét:

— Nekem mindegy, hogy leadjátok-e vagy nem. Én levonom a konzekvenciákat. De figyelmeztetlek benneteket, hogy ha ti le nem adjátok, meg fog jelenni máshol.

— Ugyan hol? — hangzott egyszerre többfelől a kérdés.

— A könyvemben! Mert most készül az új verses könyvem. *Gyilok* lesz a címe. Ez a vers pedig benne lesz. Csakhogy csillag alatt ott áll majd a jegyzet, hogy ezt a verset az Északi Fény állítólagos marxista lap gyáva opportunistái nem merték leközölni. A proletáriátus majd megtudja, hogy kik azok, akik szellemi vezéreiül tolták föl magukat.

Végre Terebes megtalálta az ideiglenes megoldás módját:

— Add ide a verset. Majd még visszatérünk rá. Most érdemben nem döntünk, de tegyük fel, hogy a vers meg fog jelenni. És menjünk tovább.[...]

22.

Hatan tárgyalnak az új lapról, Gerlei, Mertz, Petur, Kaluzsay, Kompanek és Csurtos. Szóval a lap meg fog indulni. De nem Kelevéz lesz a címe. A kelevéz fegyver. Már pedig a lap...

Itt Kaluzsay így fejezte ki magát:

— Az emberi értelemre apellál ebben a mai kegyetlen, harcias világban.

— És a jóságra, — tette hozzá Kompanek.

— Hát az meg mi? — csodálkozott el Petur.

— Maga nem hisz a jóságban?

— Nem.

— Különös.

— Hiszek, de csak a jók jóságában.

— Nincsenek jók és rosszak. Minden ember jóból és rosszból van megalkotva. Mi, hogy úgy mondjam, minden emberhez szólunk, még pedig az embereknek a jobbik feléhez.

[...] Gerlei is zavart érzett. Eredetileg az ő eszméje volt a lap és most nemcsak, hogy nem főszerkesztő, nemcsak, hogy nem szerkesztő, de még szerkesztőtárs sem. Kibukott emiatt a sült paraszt miatt, a Petur miatt. De mindegy, most már nem hátrál. A realitáshoz alkalmazkodni kell. Valami verset fog írni a lapnak.

Afrika fölött már bősz eroplán száguld...

Kezdősornak ez maradhat. Az egész első versszak maradhat, persze a refrént, hogy *uralkodó osztályt fennen fenyegetem...* — ezt el kell vetni. Nem baj, más lesz a refrén. Valahogy így:

Az emberiséget én is csak szeretem... [...]

Budapest Nagykávéház. 1936 *Nagy Lajos*

306. JÓZSEF ATTILA,

költő, született 1905., a háború utáni költőnemzedék kiváló tehetsége. Színes és hangulatos versei igen sokfélék, skálája a groteszk humortól a kemény lázadásig terjed. A *Szépszó* szerkesztője. Verskötetei: *Szépség koldusa* (1922), *Nem én kiáltok* (1925), *Nincsen apám, se anyám* (1929), *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* (1931), *Külvárosi éj* (1932), *Medvetánc* (1934).

Új Lexikon. 1936

1937

307. NE ÍGY OSSZÁK SZÉT A BAUMGARTEN-DÍJAT!

Kik kapták és kiknek kellett volna kapni az idei Baumgarten-díjat

A napokban ült össze a Baumgarten-kuratórium a szokásos évvégi értekezletére, hogy eldöntse, kiknek adja oda az 1937-es év díjait.

A kuratórium közzétette döntését.

Baumgarten Ferenc alapítványának ezévi díjait a következők nyerték: Szabó Lőrinc, Kodolányi János, Hevesi András, Gyergyai Albert, Reményik Sándor, Illés Endre, Rapaich Rajmund és Radnóti Miklós.

Nagy feltűnést keltett a kuratórium döntése.

A díjakat valóban igen kiváló és arra teljesen érdemes írók kapták.

Nem is e körül van a vita.

A kínos feltűnést az keltette, hogy az új jutalmazottak kivétel nélkül valamennyien kitűnő anyagi körülmények között élnek[...]

Akiknek kapniok kellett volna a Baumgarten-díjat.

Miért nem adták Zelk Zoltánnak a díjat? Ennek a markáns tehetségű fiatal költőnek, aki minden nap gyalog jön be Zuglóból, mert nem telik neki villamosra.

Vagy miért nem adták Berda Józsefnek, ennek az egészen egyéni ízű kitűnő költőnek, aki formálisan éhezik?

Miért mellőzték ismét Kassákot?

Hát József Attilát?

És Nagy Lajost?

Ők mind nagyon is rá vannak szorulva a díjra. Akik az idei Baumgarten-díjat kapták, mind érdemesek a díjra, de egyikük sincs rászorulva.

Illenék mégis jobban ragaszkodni az alapító elképzeléseihez és kívánságához...

Új Magyarország 1937. jan. 4.

Nem ismerek napjainkban — sem idehaza, sem a külföldön — költőt, aki a szociális és politikai érzületét annyira költőhöz méltóan fejezné ki, mint *József Attila*. Véle kapcsolatban újra kell értékelnünk azt az esztétikai felfogást, amely az irányköltészetet elveti. József Attila költészete azt bizonyítja, hogy kellő leleménnyel, humorérzékkel, tehetséggel, képzelettel és gyakorlattal a legelvontabb és a legnapibb tárgyakat egyaránt tiszta költészetté lehet alakítani.

Amikor baj van az irányköltészet körül, mindig a költővel van baj, sohasem az irányzatossággal. Hiányzik belőle annak a képessége, hogy átélje, személyes hévvel telítse, szeszélyes hasonlatokkal felidézze, stilisztikai és ritmikai tréfákkal az olvasóba szuggerálja a gondolatot. Ez a képesség szépen kibontakozott József Attila előttünk fekvő *Nagyon fáj* című új kötetében, amelyet *Cserépfalvi* merített papíron, s pazar kiállításban jelentetett meg. Két versre gondolok elsősorban, amelyek valósággal iskolapéldái lehetnek *a világnézeti verselésnek*. Az egyik *A város peremén*, a másik a *Levegőt!*.

József Attila „módszere", hogy a pillanatnyi, személyes élményből, a lírából emeli föl versét a társadalmi és politikai eszmék és törekvések régióiba. Az első versben a külvárosi koromhullásból indul ki, a fájó, szomorkás, lírai hangból észrevétlen csap át az „új nép másfajta raj", a munkásosztály ódai dicséretébe. Ömaga, mint a líra, eltűnik szem elől, beolvad a népbe s már a nép, az osztály énekli a büszke, konok éneket. Finoman erőteljes hasonlatban megjelenik a forradalom, majd az eljövendő rend látomása, amelyben az ember „tudomásul veszi a véges végtelent: a termelési erőket odakünt s az ösztönöket idebent". A történelmi prófécia a költő szerepének tárgyilagosan emelkedett megfogalmazásába torkollik. A költő „az adott világ varázsainak mérnöke", feladata a világváltozásban, hogy a „benső" harmóniát szerkessze meg. A hatalmas versben minden sor és strófa kiszámított és önkénytelen, friss és megmunkált, józan és elragadó kettősségből: a játékos, gyermekded József Attila költészetének feszültsége mindig ilyen szélsőséges kettősségből, s alapfeszültsége az alapképzelet s a spekuláció felé hajló értelmesség kettősségből támad.

A másik vers, a *Levegőt!* című ugyancsak lírai helyzetből, a költő ligeti sétájából nő a Gömbös-kormányzat alatt élő magyar állampolgár tiborci panaszává. A napi politikai vonatkozások, mint a telefoncenzúra, kartoték-rendszer, a nyílt választás, a kormány diktatúrás törekvései ellen való tiltakozás bizarr módon a legmélyebb emberi elkeseredés és szabadságvágy kitörésére adnak alkalmat.

A politikai versek mellett az új kötetben a legnagyobb helyet a szokatlanhangú, mondhatnám „pszichoanalitikai" költemények fog-

lalják el, amelyekben József Attila a maga élményei feldolgozásában gyakran folyamodik a freudi lélektudomány műszavaihoz és fogalmaihoz. Sokszor úgy viselkedik a költő, mint akinek térdreflexét vizsgálják s kissé maga is segít a lábának elrugaszkodni. Az eltökéltség néha zavarólag hat. De József Attila költői ereje, legtöbb versének legtöbb szakában, itt épúgy diadalmaskodik a nehéz anyagon, mint szociálpolitikai költeményeiben. Néhány szerelmes versében pedig egészen új hangnemet üt meg. Részben ugyan népszerű szerelmi *Ódájának* tudományos, spekulatív szerelmességét folytatja, de új versei nagy részében már áttör a spekuláción a szenvedély; az ellágyulástól a dühös ostromig, a szidalomtól és rágalomtól a megalázkodásig, a csöndes mélabútól a nyers kitörésig minden húron tud már játszani, és mindig eredetien és meglepően.

Talán elfogultság tőlem József Attilát az Ady utáni nemzedék legeredetibb, legősibb s egyben legértelmibb költőjének tartani. De olvassák el a kételkedők az említetteken kívül legalább a *Ha a hold süt, A Dunánál, Kirakják a fát, Irgalom, Balatonszárszó, ...aki szeretni gyáva vagy, Nagyon fáj, Elmaradt ölelés miatt, Kései sirató* című verseket: győzze meg őket maga a költő művészetének értékéről.

Népszava 1937. jan. 10 *Fejtő Ferenc*

309. NAGYON FÁJ

József Attila versei

Valahogy úgy vagyok József Attilával, mint Montaigne-al a XVI. századbeli könyvnyomtató, aki kiszedte s forgalomba hozta a gascognei nemes úr kéziratát s azontúl a fületövéig elvörösödött, ha magasztalni hallotta a *Kísérletek* szerzőjét. Sainte Beuve azonban, aki Diderot nyomán feleleveníti a történetet, félreértette a könyvkiadó pironkodását. A jól és szívesen kajánkodó kritikus ezúttal melléje hibázott. A könyvnyomtató nem ostobaságában irult-pirult, magának tulajdonítva az üzleti portékájává lett szellemi termék érdemeit, hanem zavarában. Ismerek embereket, akik csalánkiütést kapnak, ha áradoznak előttük, akiket minden felfokozottabb érzelmi megnyilvánulás zavarba hoz, mert túlzásnak, fegyelmezetlenségnek tekintik. Lehet, hogy a könyvárus e száraz mértéktartó emberek közé tartozott, lehet, hogy minden kiadványát egyformán becsülte, könyv az könyv alapon, akár essay volt, akár kalendárium. De lehet az is, hogy tisztában volt kiadványa jelentőségével s egészen más dolgok miatt szégyenkezett; például azon, milyen nehezen szánta rá magát, hogy kiadja, mennyire

hajszálon múlt, hogy rászánta magát, mennyit számolgatott, vajjon be fogja-e hozni a költségeit. Talán kishitűsége felett restelkedett. De ilyen finom érzésű kiadók nincsenek. Akárhogy is történt, kérdéses, vajjon Montaigne megírta volna-e halhatatlan értekezéseinek további köteteit, ha az első kiadás a könyvárus nyakán marad? Van író, aki helyzete s alkata következtében elcsügged, elfonnyad, ha nem élteti, buzdítja a siker. József Attila ehhez a típushoz tartozik. Irodalmi intézményeink, amennyiben tudomást vettek költészetéről, sértő szűkkeblűséggel adagolták elismerésüket neki. Hogy ez mért van így, annak több oka van: egyebek között a költő betörhetetlen személye s higgadtan-agresszív költészete is. Annál inkább kötelességünk nekünk, akik szándékaival egyetértünk s költeményeit nagyra értékeljük, hogy amikor és ahol csak lehet, rámutassunk jelentőségére.

Ha csupán tökéletes vértezetű költő volna, a nyelv és forma soha nem hibázó művésze, tompítani illenék hangunkat, mert e tekintetben gazdagok vagyunk. Ami Józsefet megkülönbözteti, az egyszerűen az, hogy nem a költészet öröktől való témakörében mozog, hanem új területen, mely részint a normatív társadalombölcselet, részint a mélylélektan kutató-területe volt eddig, az egyéni megélés szempontjából durcás („aride") köves talaj, melyet előbb fel kellett porhanyósítani az érzéssé hasonlítás alagcsőrendszerével. Ezt az első meggondolásra lehetetlennek látszó feladatot József Attila, aki majdnem olyan eszes, mint amilyen ösztönös (a legritkább eset!) bámulatosan oldotta meg. Versei, még a legbonyolultabbak is, üdék, könnyen iramlók, népdalszerűen közvetlenek. Csak *egy* példát hozok fel: egy négyszakaszos költeményt, melyből egy szakaszt még el is hagyok, mert elhagyható.

KIRAKJÁK A FÁT

A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi szél dorombol
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.

Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma... Mi bánt? Ugy érzem, mintha félnék,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még.

Tőletek féltem, kemény emberek,
ti fadobálók, akiket csodáltam?
Most mint lopott fát viszlek titeket
ez otthontalan, csupa-csősz világban.

Összeállhat-e emlék és jelen, képzelődés és felismerés, érzelem és ideológia összhangzatosabban, mint ebben a látszatra igénytelen, magvasságában is csupa-muzsika költeményben?

József Attila új kötete — a tankölteményi emelkedettségű A város peremén-t és az ódai redőket vető A Dunántúl-t [!] leszámítva — sokkal személyesebb, mint utolsó versgyűjteménye. Mindnyájunkban lappangó, lekötve tartott indulatok explodálnak új verseiben, szétvetve a költő küzdelmesen kiérlelt magabiztonságát s világnézetét, éppen csak formáló ereje marad ép s birkózik meg eredményesen velük. Az indulat egy de három arca van: egyszer tárgytalan bűntudat, másszor sóvárgás az elvesztett anya után s tomboló fájdalom egy ostobán elérhetetlen nő miatt. Mind a három ugyanannak a hiánynak más-más változata. A bűntudat névtelen, „Zord bűnös vagyok, azt hiszem, de jól érzem magam. Csak az zavar e semmiben, mért nincs bűnöm, ha van. Hogy bűnös vagyok, nem vitás. De bármit gondolok, az én bűnöm valami más, tán együgyű dolog." Nyilvánvaló: nem elkövetett bűnök emléke gyötri, hanem az emberben rejlő „eredendő gazság", melyet nem büntet a társadalom, amíg mély, vagy éber álmokban éli ki magát. De a költő nem tesz — nem tehet — különbséget valóság és lehetőség között. Tárgyukat vesztett visszajáró dühök dúlják fel pillanatait, alattomos, rettegve-riadó, annakidején visszaparancsolt indulatok. Holott gyöngéd szeretne lenni, de nem engedik. Az önző nő eltaszítja magától, anyja pedig már kiskorában összeesküdött a halállal ellene. Ez is csak most kezd fájni: amikor elment, alig vette észre.

Minékünk nem volt ravatal
az elfeketült föld s a mennybolt,
mely oszladozni fölfakadt
(csak most emlékszem rá, milyen volt!)
Még csak biztató szavakat
sem szóltunk, nem néztünk egymásra
csak ültünk ott, mi három árva
ki-ki magában, egyedül.

Így volt *Temetés után* s csak egy negyedszázaddal később zokog patakzón, tehetetlen dühvel, ökölbeszorított kézzel:

. . . . . Te vacsorádat
hoztad el — kértem én?
Mért görbítetted mosásnak a hátad?
Hogy egyengesd egy láda fenekén?
Lásd, örülnék, ha megvernél még egyszer!

Boldoggá tenne most, mert visszavágnék:
haszontalan vagy! nem-lenni igyekszel
s mindent elrontsz, te árnyék!

Az önzésnek ezzel a döbbenetes hangerősségével aligha siratta még el valaki anyját. A csecsemő bömböl így, toporzékol, fulladozik tehetetlenségében, ha elvesznek tőle valamit, vagy ha nem kapja meg, ami után kívánkozik. Infantilis magatartás? Bántóan infantilis. S olyan ellenállást vált ki belőlem — tehát valószínűleg másokból is —, mellyel belátásom nem tud megküzdeni. Bámulom a költő vakmerő őszinteségét s azt a hatalmas szellemi erőt, amellyel megrögzíti és formába kényszeríti a rátörő indulatokat, de félek, hogy előbb-utóbb összetörik. A sötét tartalom és vakítóan értelmes megformálása, az ellentét az őrülettel határos lelkiállapot és a könyörtelen éber értelem között nagyon aggasztó. Aki tegnap még az adott világ varázsainak mérnöke s a tudatos jövő hírnöke volt, mióta szerelmi megaláztatása visszavetette az ősállapotba, félelmetes szorongásokkal viaskodik. „Eszméim közt, mint a majom a rácsok közt le és föl, vicsorgok és ugrándozom, mert semmit nem hiszek s nagyon félek a büntetéstől." Rettenetes állapot. Chesterton őrültjére emlékeztető, aki mindenét elvesztette, csak az eszét tartotta meg. József Attila a tehetségét is kimentette az összeomlásból. De micsoda ár egy verseskötetért!

Újság 1937. jan. 10. *Németh Andor*

310. THOMAS MANN LEVELE ÉS A HOLNAPI FELOLVASÁS

A magyar irodalmi körökben, de a nagyközönség szélesebb rétegeiben is nagy érdeklődéssel várják Budapestre Thomas *Mannt*. A nagy német író holnap, szerdán reggel érkezik Budapestre és este a *Szép Szó* irodalmi szemle rendezésében a *Magyar Színházban* felolvassa *„Lotte in Weimar"* című új, eddig még kiadatlan novelláját. Az estet *Ignotus* Pál rövid előadása és *József* Attila ünnepi költeménye vezeti be.

Thomas *Mann* most prágai és bécsi felolvasásai közt ejti útba Budapestet; először, tekintettel elfoglaltságára, nem is szándékozott ezúttal idejönni, de aztán a magyar részről iránta megnyilatkozó érdeklődés és ragaszkodás mégis idevonzotta. „Csak azoknak a fiatal íróknak kedvéért tudom ezt megtenni — írta Pestre egy levelében, — akik engem meghívtak s akiknek iránt kifejezett érzései különösen ma igen jól estek nekem." Thomas *Mann* holnapután, csütörtökön reggel utazik el Budapestről.

Esti Kurir 1937. jan. 13.

311. A RENDŐRSÉG NEM ENGEDTE MEG, HOGY JÓZSEF ATTILA ELŐADJA THOMAS MANNT ÜDVÖZLŐ ÓDÁJÁT

Ma este tartja a Magyar Színházban felolvasását Thomas *Mann*, a világhírű Nobel-díjas író. A program szerint a felolvasás előtt *József* Attila, a kiváló költő *Thomas Mannhoz írott ódáját olvassa fel.*

A felolvasást és a verset előírás szerint *bemutatták ma délelőtt a rendőrségen. József* Attila ódáját a főkapitányság engedélyügyi osztálya, az államrendészeti osztály véleménye alapján, *nem tartotta alkalmasnak arra, hogy nyilvánosság előtt, politikamentes ülésen felolvassák.* Az államrendészeti osztály véleménye szerint ugyanis *József Attila ódája nem politikamentes.*

Értesülésünk szerint megtörténtek a lépések, hogy mégis megkapják az engedélyt *József* Attila ódájának felolvasására.

Beszéltünk *József* Attilával, aki a következőket mondta:

— Önöktől értesülök versem betiltásáról. Nagyon fájdalmasan érint ez, mert *nagy örömöm lett volna, ha Thomas Mann jelenlétében felolvashattam volna versemet.* Azt hiszem, versem utolsó sora okozta azt a félreértést, amely miatt a rendőrség betiltotta versemet.

Magyarország 1937. jan. 14.

312. THOMAS MANN BUDAPESTI FELOLVASÓESTJÉN BETILTOTTÁK JÓZSEF ATTILA ÓDÁJÁNAK ELŐADÁSÁT

Az ódának politikai tendenciája volt

Budapest, január 13. (Budapesti szerkesztőségünk telefonjelentése.) Thomas Mann, a Nobel-díjas német író, aki a közelmúltban megkapta a csehszlovák állampolgárságot, szerdán reggel Budapestre érkezett. Thomas Mann Az Est munkatársának kijelentette, hogy legközelebb az Egyesült Államokba utazik, ahol német akadémiát akarnak alapítani. Olyan intézmény lenne ez, mely a német birodalmon kívül élő németség szellemi elitjét fogná össze, nemcsak az irodalmi, hanem a többi művészi ágak kiválóságait is. Az európai bizottság már megalakult s ennek tagjai között szerepel többek között Heinrich Mann, Lyon Feuchtwanger és Adolf Busch is. — Thomas Mann szerdán este Budapesten előadást tartott.

Thomas Mann szerda esti felolvasását a Magyar Színházban tartotta. Program szerint a felolvasás előtt József Attila, a kiváló

magyar költő Thomas Mannhoz írt ódáját szavalta volna el. A felolvasást és a verset az előírás szerint bemutatták ma délelőtt a budapesti rendőrségen. József Attila ódáját — mint a „Magyarország" jelenti — a főkapitányság engedélyügyi osztálya az államrendészeti osztály véleménye alapján nem tartotta alkalmasnak arra, hogy a nyilvánosság előtt politikamentes ülésen felolvassák. Az államrendészeti osztály véleménye szerint ugyanis József Attila ódája nem mentes a politikától. Az óda elszavalása ennélfogva a ma esti felolvasáson elmaradt.

Prágai Magyar Hírlap 1937. jan. 14.

313. THOMAS MANN BESZÉL...

[...] *Thomas Mann előadása*

[...] A neves író budapesti vendégszereplésének egyébként volt egy mellékhajtása is. A műsoron ugyanis szerepelt még *József* Attila, a jónevű fiatal költő is, aki *fel akarta olvasni erre az alkalomra Thomas Mannhoz írt ódáját.* A rendőrség ennek a versnek a felolvasását *betiltotta,* azzal az indoklással, hogy *politikamentes előadáson nem engedélyezheti olyan vers felolvasását, amelynek politikai tartalma van.*

Az esettel kapcsolatban Thomas *Mann* a következő nyilatkozatot tette a *Magyar Hírlap* munkatársa előtt:

— *Mint vendégnek, nincs jogom kritizálni a hatóságok intézkedését. Egyébként hálás vagyok a költőnek, aki verssel tisztelt meg. A verset lefordították nekem és így annak szépségeit én is élvezhettem. Úgy tudom, hogy József Attila közzéteszi a verset és nagyon örülök, hogy ilyenformán a nyilvánosság mégis tudomást szerez róla.*

Magyar Hírlap 1937. jan. 14.

314. A WEIMARI SZELLEM MELLETT TETT HITET THOMAS MANN ELŐADÁSÁBAN

A humanizmus bátorságát hirdette a sajtónak adott nyilatkozatában Thomas Mann, a Hansa-városok patríciusa, a világ egyik legnagyobb élő írója itt Budapesten. A humanizmus nem húzódhatik szellemi felsőbbrendűségének és erkölcsi magasságának tudata mögé, nem engedheti át a területet a barbárságnak és harsány toroknak és kemény ökölnek. Küzdenie kell a maga szellemi és erkölcsi ideáljaiért, mert *ez a kor a humanizmus döntő küzdelmének kora...*

Ez a foglalata Thomas Mann nyilatkozatának. A humanizmus vészkiáltása a betörő barbárság ellen. [...]

Igen: a humanizmus döntő csatája. Író, írj, költő, szavalj, tudós, állj ki, polgár, munkás, védekezz, vallj színt és tedd meg a dolgodat! Ha nem: Európa az új Timur Lenk-eké. [...]

Költő, szavalj... és ha az történik veled, mint József Attilával, akinek ódája Thomas Mann előadásával egyidejűen nem hangzott föl a színház nézőterén, mert *a rendőrség megtiltotta*, írd meg a másikat, írd meg a harmadikat, tarts ki a magad posztján, tedd meg a lehetőt, hogy elkerüld az elképzelhetetlent. Nem ódáról és nem regényről, mégcsak nem is József Attiláról, sőt nem is Thomas Mannról van szó. *A kultúra forog kockán és a jó írónak jó harcosnak kell lennie.*[...]

(— l — — ó)

Tiltakozás az erőszak és hontalanság ellen

[...] Thomas Mann a sajtó képviselői előtt rövid nyilatkozatot tett az incidensről: József Attila üdvözlő versének betiltásáról.

— Ő — mondta — nagy köszönettel és hálával vette a kitűnő fiatal költő szándékát, hogy versét, amelyet részére németre is lefordítottak, üdvözlésképpen fölolvassa. Nem akar a betiltás fölött kritikát gyakorolni, csupán *őszinte sajnálatát* fejezi ki, hogy a közönség nem hallhatta a szép költeményt. [...]

Népszava 1937. jan. 14. *Fejtő Ferenc*

315. THOMAS MANN FELOLVASOTT

[...] Az előadás tehát „közélet-mentes" volt és nem is túlságosan hosszú. Mégis maradandó élmény, mint minden találkozás Thomas Mann mondataival vagy személyével. Ennél a goetheien univerzális zseninél nem lehet *elkülönítve* nézni munkájának vagy életének egyes mozzanatait. Minden beletartozik az életműbe. Bármit mond és bármit ír, mögötte és körülötte ott van a „Varázshegy", a „Halál Velencében", a „József", a politikai nyilatkozatok, az önként vállalt és ma már hivatalosan megerősített számkivetés. És így világszemléleti, szinte kultúrtörténeti jelentősége van, ha ez az író valahová elutazik és valamit felolvas. Egy elvet, egy állásfoglalást képvisel minden megnyilatkozása: még politikamentesen is demonstráció. És milyen jelentős egy-egy mondata, olyan jelentéktelen részletkérdés, hogy melyik állam polgára. Közelebbi meghatározását Seltembrini szavával így lehetne útlevelébe írni: *„gesitteter Abendländer"*. Vagy, mint József Attila betiltott és

elmondatlanul maradt prológusában írta róla: *„fehérek között egy európai"*.

Pesti Napló 1937. jan. 14. *Bálint György*

316. JANUÁR 14

[...] *Thomas Mannt*, a világhírű emigráns német írót egy magyar költő ódával akarta ünnepelni és ennek az ódának elszavalását a rendőrség nem engedélyezte, mert a verset nem tartotta alkalmasnak arra, hogy politikamentes ülésen olvassák azt föl a nyilvánosság előtt. Kétségtelen, Thomas Mann mint Nobel-díjas író megérdemli, hogy ódával köszöntsék fiatalabb pályatársai. A kérdés azonban, hogy az ünneplés, amelyben Thomas Mann-nak Magyarországon baloldali intellektueljeink részéről mindannyiszor része van, ahányszor hozzánk ellátogat, külső megjelenési formájában és propagatív hatásában — az írónak szól-e, vagy valóban politikai tüntetést takar. Bármilyen nagy író is Thomas Mann, azt nem föltétlenül érezzük magyar kötelességnek, hogy őt, mint a külföldi német emigráns írók megszervezőjét, politikai okokból ünnepeljük. A német közvélemény és a hivatalos Németország az ilyen ünneplésben jogosan lát tüntetést a harmadik birodalom ellen, amellyel Magyarország jó külpolitikai viszonyban és meleg barátságban él. Az írók különösen nehezen tudnak határt szabni lelkesedésüknek és elválasztani ünnepelt nagyságaikban a költőt a politikustól, az írót a világnézeti vezértől, mint ahogy a mi baloldalunk szemében az irodalom igen gyakran átcsap a politika területeire. Ezért nem helytelenítjük azt, hogy az ilyen propagatív ódaköltészetbe a rendőrség is beleszól, nem mint cenzor, hanem mint a magyar érdekek hivatott védelmezője. [...]

Új Magyarság 1937. jan. 14.

317. THOMAS MANN FELOLVASÓ-ESTJE A MAGYAR SZÍNHÁZBAN

Alaptalanok voltak az előadás ellen készülő tüntetésről szóló hírek

A Magyar Színház Miskolcon vendégszereplő társulata helyett szerdán este egy hazájából elüldözött regényíró előadásában gyönyörködött a Wesselényi utcai színház zsúfolt nézőtere. Jóval az előadás előtt megkezdődött a magánjárművek és taxik felvonulása. A

páholyokat és a földszint széksorait estélyiruhás hölgyek és frakkos urak töltötték meg — a bemutatók és a nagy hangversenyek választékos ízlésű publikuma, az olcsóbb helyekre a nagy német regényíró kevésbé tehetős tisztelői váltottak jegyet.

Míg a közönség a nézőtéren gyülekezett, Thomas Mann az egyik igazgatósági szobában fogadta a sajtó képviselőit, akik megkérdezték tőle, mit szól ahhoz, hogy a rendőrség betiltotta József Attila hozzá intézett üdvözlő-versének előadását. Thomas Mann természetesen erre vonatkozólag nem nyilatkozott: mindössze annyit mondott csak, hogy rendkívül hálás József Attilának a megkapóan-szép költeményért, melynek német fordítását eljuttatták hozzá. A sajtófogadtatás miatt néhány pillanattal késett az előadás kezdete. Közben — a versbetiltással és egy-két jobboldali lapnak Thomas Mannt élesen támadó cikkével kapcsolatban az a hír terjedt el a nézőtéren, hogy felelőtlen elemek meg akarják zavarni az előadást. A mende-monda szerencsére alaptalannak bizonyult s a színházban diszkréten elhelyezett rendőrségi kirendeltségnek nem akadt munkája.

Thomas Mann felolvasásához bevezetőül Ignotus Pál, a *Szép Szó* szerkesztője méltatta rövid, tartalmas előadásban Mann írói jelentőségét és munkáinak szellemét. „Thomas Mann egyszerre haladt" fejtegette „a mind ésszerűbb, mint tudatosabb látási mód s a világ rejtettebb zugainak, mind értelmen-túlibb égöveinek felkutatása felé. Humanizmusa derülten szemléli a tudattalan indulatokat, a lelki alvilág hatalmait, de iróniája nem áhítat nélkül való. Mindent megért ugyan, de nem mindent fogad el, minden álláspontot átérez, de a sajátjából sem enged; megengedi magának a kétely fényűzését, de nem a szellemi megalkuvást. A legcsodálatosabb, hogy mondanivalóinak súlya s álláspontjának magasrendűsége ellenére mégis népszerű. Élete például szolgálhat arra, hogy a pillanaton túl kell ugyan látni, de nem szabad művészgőggel elzárkózni előle, mert az igazságnak nincs előkelőségi rangsora."

Ezután Thomas Mann lépett a színpadra, a közönség szűnni nem akaró tapsai közepette. Mióta utoljára láttuk, nem változott: még mindig a porosz katonatiszt civilben. Feszesen, zavart meghatottsággal megköszöni az ünneplést, majd felteszi fémkeretes pápaszemét és hozzákezd felolvasásához, élénk gesztusokkal kísérve a történet fordulatait.

A kis műremek, mellyel hallgatóságát gyönyörködtette, egy hosszabb lélegzetű elbeszélés megnyitó fejezete. Weimarban vagyunk, Goethe városában, ahova nővére látogatására megérkezik a postakocsival özv. Kestnerné szül. Buff Sarolta, a költőkirály ifjúkori szerelmese, a Werther keserveiben eszményi nőalakká stilizált Lotte. Az éltes hölgy bejegyzi nevét a vendégkönyvbe, mire a fogadó irodalomrajongó

üzletvezetője, a kifogyhatatlan szavú Mager úr vallatóra fogja, mi igaz a legendából, úgy történt-e minden, mint a regényben. A jólelkű öreg hölgy türelmesen felelget, majd amikor egyedül marad, rövid levélkében értesíti Goethét, hogy Weimarban van és szeretné látni annyi esztendő után. A szeretetreméltóan-kedves, hamisítatlanul biedermeier-hangulatú novellanyitányt áhítatos csendben hallgatta a közönség s mikor véget ért, lelkes tapssal fejezte ki háláját a írónak az élvezetért.

Újság 1937. jan. 14.

318. TALÁLKOZÁS A ZSENIVEL

Thomas Mann felolvasása a Magyar Színházban

Thomas Mann-este volt a Magyar Színházban, a „Szép Szó" rendezésében. A hatalmas színház megtelt érdeklődőkkel. Vannak még irodalombarátok Budapesten.

Az előadást a „Szép Szó" egyik szerkesztője, Ignotus Pál vezette be, mondanivalóinak áradatát bravúrosan s önmegtartóztató szerénységgel tömörítve néhány megállapításba, melyek pontosan megvilágították Thomas Mann írásművészetének beállítottságát.

„Túllátni a jelen pillanat eseményén, de el nem bújni előle" — sűrítette egy mondatba a legnagyobb emigráns német író munkásságának és életének tanulságát.

Most következett volna a „Szép Szó" másik szerkesztőjének, József Attilának köszöntő ódája, amelyet azonban egyik sorának állítólag politikai vonatkozása miatt a rendőrség betiltott. Így a szavalat elmaradt.

Aztán nagy ünneplés közben lépett a színpadra maga Thomas Mann „Lotte in Weimar" c. novellájának egy fejezetét olvasta fel. [...]

Esti Kurir 1937. jan. 15. *s. b.*

319. A THOMAS MANNHOZ

intézett ódának a „Szép Szó" Thomas Mann-estjén való felolvasását betiltotta a rendőrség. Igen helyes, — magyarázza a szélsőjobboldali reggeli lap, melynek gondolatvilágától a rendőri úton való irodalomirányítás eszméje különben sem áll távol — helyes, mert hátha az írók, akik tudvalevően „különösen nehezen tudnak határt szabni lelkesedésüknek," a költő Thomas Mann helyett a politikus Thomas Mannt ünneplik!

Nem szabad tehát ilyen „propagatív ódaköltészetet" szabadjára engedni... A betű szabadságának ügyéről és az ódaköltészet „propagatív" mivoltáról ezúttal nem óhajtunk vitatkozni. Csak fellapozzuk ugyanennek a szélsőjobboldali lapnak azt a másik közleményét, amelyben a Thomas Mann-est lefolyásáról beszámol, s amelyben maga is kénytelen megállapítani, hogy politikáról szó sem esett az előadóesten, a nagy német író egy gyönyörű novelláját olvasta fel, melynek semmi köze aktuális közéleti kérdésekhez. Úgylátszik tehát, amaz általuk kárhoztatott „baloldali intellektuelek" mégis csak tudnak „határt szabni" és nem művelnek költészet jogcímén pártpolitikai agitációt... A szélsőjobboldali lap a beszámolóhoz hozzáfűzi azt is, hogy a politikamentesség kiábrándítóan hatott az „igen-igen liberális" közönségre, mely „politikai megnyilatkozást szeretett volna hallani." Ebből szó sem igaz. A közönség, mely a színházat zsúfolásig megtöltötte, mindvégig lelkes volt, elragadtatásának sokszor adta kifejezését, a novella felolvasása után hosszasan ünnepelte a nagy írót, politikai megnyilatkozást senki sem várt... — a politikai tüntetést az egész estbe csak azoknak a szélsőjobboldali uraknak rémlátása és elfogultsága magyarázta bele, akik egy elbeszélés, költemény vagy irodalmi tanulmány erejéig sem képesek megszabadulni a gleichschaltoló türelmetlenség és bosszúvágy pszichózisától.

Esti Kurir 1937. jan. 15.

320. THOMAS MANN KÖZÖNSÉGE

[...] Mikor vége a felolvasásnak, újra feldörög a taps. Most már kissé hidegebb, aminek az lehet az oka, hogy egy őszinte kultúrlény némileg elszólja magát.

— Nem lehet érteni ezt a hochdeutschot. Hiszen ez a Mann úgy beszélt, akárcsak Hitler a rádióban.

Az előcsarnokban már tódul kifelé a közönség. Bent még néhány elszánt európéer várakozik türelmetlenül.

— Még ezután fog jönni a József Attila! — ígéri valaki. Öt perc múlva azonban kiderül, hogy József Attila versét nem engedélyezte a rendőrség. József Attila talán el sem jött. Így aztán csak két árja volt a szerdai felolvasó-esten.

Az egyik Thomas Mann volt...

Esti Újság 1937. jan. 15.

321. THOMAS MANN MEGISMERKEDIK A BUDAPESTI „DEMOKRÁCIÁVAL"

A világhírű író estjének műsorába beleszólt a pesti rendőrség is — Betiltották József Attila ódájának előadását

Budapest, január 14. — Thomas Mann, a világhírű német író Budapesten a „Szép szó" meghívására felolvasást tartott s ez alkalommal kínos incidense volt a hírhedt pesti rendőrséggel. Mint ismeretes, Thomas Mannt pár héttel ezelőtt fosztották meg német állampolgárságától s úgy látszik,

a Gestapóval szoros baráti egyetértésben működő pesti rendőrség is szükségesnek tartotta, hogy a nagy írónak valamikép kellemetlenkedjék.

Szereplését betiltani, vagy felolvasását kicenzúrázni nehezen lehetett volna, mivel Thomas Mann minden politikától mentes témáról adott elő: az öregedő Goethének egyik szerelmével, Lottéval való találkozását dolgozta fel egy mesteri novellában s ebből a novellából olvasott fel részeket. Hogy a III. Birodalomból kiakolbólított, tehát okvetlen „bolsevista" német író előadása mégse folyjon le minden zavaró momentum nélkül,

a rendőrség József Attilának Thomas Mannhoz írt ünnepi ódáját tiltotta be,

melyet programm szerint a felolvasás előtt kellett volna elszavalni. Az államrendőrség szerint ugyanis az ünnepi óda „nem alkalmas", arra, hogy azt egy politikamentes ülésen elszavalják. A budapesti rendőrkapitányság ízléstelen és önkényeskedő eljárása kínos feltűnést keltett s a szégyenletes hírt a külföldi sajtó is felkapta.

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. jan. 15.

322. AZ ÚJ HUMANIZMUS

[...] Szent Ágoston, Bossuet, Herder, Goethe, Hegel és akik utánuk jöttek, ki-ki a maga idiómájában, ugyanazzal a válasszal vigasztalta az erőszak és kényszer hálójában vergődő emberiséget; azzal, hogy a rossz a jó eszköze. [...]

Thomas Mann megállapítása: hogy a parancsuralom fogja kiváltani a lelkekből a szabadság utáni áhítozást és a szabadság megbecsülését, nyilvánvalóan azokra vonatkozik, akik még nem ocsúdtak fel a tömegnarkózis bódulatából, az alélt és erőtlen tagokra, az eszméletlenekre, akik letargiában alszanak és nem azoknak szól, akiket semmilyen

jelszó nem téveszthet meg s nem homályosíthatja el tudatunkban az emberiség életbevágó érdekeit. Kijelentése bátorító jelszó és biztatás, nem a tömegek, hanem a magányosan vívódók felé, akik mint ő, nem tudnak belenyugodni a szellem elborulásába, őrt állanak a strázsán, emberek maradnak az embertelenségben, európaiak a fehérek között.

Újság 1937. jan. 15. *Németh Andor*

323. JÓZSEF ATTILA: NAGYON FÁJ

Harminchat vers a legutóbbi évek terméséből összeválogatva: József Attila költészetének legújabb állomása. Értékben különbözőek, mindegyiken végigvonul azonban egy közös tulajdonság: az életigenlés, a halálfélelem hol misztikus (Ajtót nyitok), hol borzongó (Temetés után), hol szilaj (Világosítsd fel), hol cinikussá erőltetett hangja („Miért legyek én tisztességes, kiterítenek úgyis? Miért ne legyek tisztességes, kiterítenek úgyis?"), és egy szokatlanul erős pszichológiai reakciókészség. Azt a megkezdett utat folytatják, amelyet így nevezhetnénk: utazás a lélek birodalmába. Ez az út nem a globe-trotter hideg szemlélődését hívja életre, inkább a bányász verejtékes munkájához hasonlítható, már csak abban is, hogy a felszínre hozott érték nem talmi, hanem belső létünk fenntartásához elengedhetetlenül szükséges éltetőanyag. Évekkel ezelőtt József Attila a szociális változás külső formáinak költője volt. Útja azóta némiképpen módosult: a lélek vizsgálatába mélyedt és a kezdeti objektivitást tudatos szubjektivitással cserélte fel. Hisszük, hogy egyszer magához a kereszténységhez is meg fog érkezni.

Magyar Út 1937. jan. 28. *Gergely János*

324. A SZÉP SZÓ THOMAS MANN-ESTJE

A *SZÉP SZÓ* pályájának fordulójára: első évfolyamunk befejezése után, második évfolyamunk megindítása elé esett *Thomas Mann* legutóbbi budapesti látogatása.

A nagy író azzal tisztelt meg minket, hogy résztvett tiszteletére rendezett előadóestünkön, január 13-án, a Magyar Színházban.

Thomas Mann felolvasását az esten *Ignotus Pál* előadása vezette be.

Utána a műsor szerint *József Attila* elmondta volna Thomas Mannhoz intézett ódáját, de a rendőrség ezt *betiltotta*.

Thomas Mann felolvasta *„Lotte in Weimar"* című új, eddig kiadatlan elbeszélésének egyik részletét.

A közönség, mely a színház nézőterét zsúfolásig megtöltötte, számtalanszor adta kifejezését elragadtatásának és forrón ünnepelte a nagy írót.

Ez emlékezetes és a SZÉP SZÓ számára jelképes fontosságú est emlékéül itt közöljük *József Attila* köszöntő ódáját, *Ignotus Pál* tanulmányát, mely bevezető szavainak alapjául szolgált és *Barna Elek* rajzolóművésznek Thomas Mannról a felolvasás alatt készült rajzát, a nagy író aláírásával.

Szép Szó 1937. jan.

325. KÖLTŐ ÉS KRITIKUS

A Cobden Szövetség szemináriuma pénteken este *József Attila* és *Németh Andor* részvételével vitaestet rendezett a költészet és a kritika kapcsolatáról. *Németh Andor* megállapította, hogy az igazi kritikus nemcsak ítélkezik, hanem vezet, irányít is; *műve valóságos művészi alkotás.*

József Attila szerint a költészet a külső világnak és a költő belső világának összeegyeztetett kifejezése; a költő alkotás közben *önmagának kritikusa.*

A költő és kritikus között a határvonal így meglehetősen elmosódik: mindkettőjükre vonatkoznak *Madách* szavai: *Alkoss és bírálj!*

Népszava 1937. febr. 6. *zs. e.*

326. ATTILA JÓZSEF: NAGYON FÁJ

Cserépfalvi-Verlag, Budapest 1937.

Thematische Dichtung: die Magie der Form, des Rhythmus, der inneren Musik will nicht Zufälligkeiten des äusseren Lebens festhalten, sondern die entscheidenden Inhalte beschwören und erwecken, in denen das Gesetz dieses scheinbar so eigenwilligen und schrankenlosen Lebens wurzelt. In der ganzen Dichtung Attila *Józsefs* — einem der wenigen reinlyrischen Oeuvres in unserem heutigen Schrifttum — lässt sich ein doppelter Prozess verfolgen: zunehmende Vereinfachung und Reduktion auf die wenigen treibenden und entscheidenden Themen, die immer klarer für sich sprechen, und zunehmende Willkür, Vielfalt und Selbstherrlichkeit der Ausdrucksmittel, die die Spannung zwischen Thema und Werk, zwischen Denken und Singen, zwischen Leben und Dichtung überwinden.

Je grösser diese Spannung, desto tiefer und kunstreicher die Mittel des Dichters, sie zu überwinden. In diesem neuesten Bande steigern sie sich zur disziplinierten Magie des Allessagenkönnens, das manchmal wie kühle Virtuosität berührt, bis einmal aus spielerisch verschlungenen, halb lallenden, halb dozierenden Strophen die unwiderstehliche Glut des Schöpferischen hervorschlägt. In solchen Momenten wird sich der Leser des Sinnes der Józsefschen Thematik bewusst: er sieht, dass diese Dichtung, die sich im magischen Kreis der Themen Kindheit, Sünde, Freiheit und Tod bewegt, alle Strahlen einer unbegrenzten und offenen Existenz in das optische Netz dieser Themen einfängt. Hieraus ergibt sich der einzigartige Ton dieser Gedichte, die immer zwischen den äussersten Polen dichterischer Ausdrucksmöglichkeit hin- und her pendeln, bald nach der Richtung des rein Anschaulichen, bald nach der des rein Gedanklichen die Grenze des dichterisch Möglichen erreichend.

Kindheit, Sünde und Tod: in diesen Kreis unentrinnbarer Triebhaftigkeit gebannt, weiss sich die Seele nur durch die Magie des gesungenen Wortes zu helfen; und dieses Wort löst die Angst des mutterlosen Kindes vor dem feuchten, kalten, riesengrossen Himmel einer feindlichen Welt (so in den Gedichten *Temetés után, Ha a hold süt, Mint a mezőn*), es beichtet die Ursünde des von der Mutter verlassenen Mannes *(A bűn, Én nem tudtam, Kiáltozás)*, es enthüllt die Todes- und Wahnsinnstiefe der hilfslosen, nackten, preisgegebenen Leidenschaft *(Nagyon fáj, Ki-be ugrál...)*. Die Reife der Ausdrucksmittel grenzt an Blasphemie: so in der verblüffend kühnen Mutterklage *(Kései siratő)*, in der der hilflose Jammer der Verwaistheit bald zum plärrenden Vorwurf, bald zur Eifersucht gegen den siegreichen Nebenbuhler Tod wird. Auch die umgekehrte Gefühlsübertragung: die Triebverknüpfung männlicher Erotik mit Muttersehnsucht (... *aki szeretni gyáva vagy, Gyermekké tettél*) tritt uns oft entgegen. Das Gedicht über Freud *(Amit szivedbe rejtesz)* spricht das Gesetz dieser Gefühlsidentität thematisch aus: „Was lebt, ist ein Kind und sehnt sich in den Mutterschoss zurück. Sie töten, wenn sie nicht küssen: das Schlachtfeld ist das Hochzeitsbett." Und manchmal hören sich ganze Strophen wie Dissertationen über Freudsche Trieblehre an. Aber der Dichter kennt auch anderen Zwang: den der Gesellschaft. Und wenn er die Tyrannei des Triebes sich in Tod und Leidenschaft aufheben lässt, so stemmt er diesem äusseren, menschlichen Zwange die Auflehnung des sozialen Revolutionärs entgegen. Er rüttelt mit dem Tonfall des Kindes (wieder das Motiv der Verwaistheit) an der Unfreiheit der sozialen Machtgesetze *(Emberiség, A város peremén, Kirakják a fát, Irgalom)*, er verbindet den Triebzusammenhang, der den Lebenden mit früheren Geschlechtern verknüpft, mit dem Freiheitsdrang, dem Selbsterfüllungtrieb des Einzelnen *(Levegőt!, A Dunánál)*: aber ebenso wie seine Triebdichtung sich an der wissenschaft-

lichen Theorie des Freudismus orientiert, steht auch seiner Freiheitsdichtung jede Anarchie fern, auch hier folgt er der strengen Theorie, und er spricht mit seltsam singendem Dozieren von „endlich Unendlichen, den Produktionskräften draussen und den Instinkten drinnen."

So wird bei ihm thematische Dichtung zur Problemdichtung, beinahe zur Programmdichtung. Aber die Kühnheit, mit der er die Gefahren dieser Tendenz heraufbeschwört, wurzelt in der Tiefe, in die — jenseits aller Thematik und Theorie — seine Lebenserfassung hinabreicht. In dieser Tiefe löst sich die strenge Thematik in spielerischer Einfalt, die Theorie in schwebender Musik auf. Das Kind, das in diesen Gedichten mit der Todestiefe allen Lebens sein manchmal groteskes, manchmal tragisches Spiel treibt, hascht nach begrifflicher Wahrheit wie nach bunten Schmetterlingen; und alles, was ihm zufällt, wird Gesang. Offene Kindesaugen betrachten verdutzt und furchtlos eine Welt des schmerzhaften Mangels, der unerbittlichen Zwangsläufigkeit. Eine erschreckende, kalte Welt ohne Mutter, ohne Erfüllung, ohne Trost. Aber die Kindesseele singt sich in süssen Traum.

Pester Lloyd 1937. febr. 7. —*ti.*

327. LÍRAI PANGÁS

Verseskönyvek feküsznek asztalomon, várják az ismertetést, vagy a bírálatot, lapozgatok bennük, forgatom őket, már veszem is a tollat, hogy írjak is róluk, de észreveszem, hogy elmém általánosságokban kalandozik, az egyes verseskönyvek helyett jobban érdekli a vers maga, a líra sorsa, múltja, jelene. Hát jó, hagyom. Nincs sietős utam. Odavetem a kötőféket. Tűnődgessünk, beszélgessünk el egy kicsit a líráról. Talán ezen a kerülő úton közelebb jutunk a bírálatra váró verseskönyvekhez is.

Mindjárt egy ténymegállapítással kezdhetjük, amihez aligha fér szó. Kétségtelen, hogy a líra pangásnak, hanyatlásnak indult. Nem ennek, vagy annak a költőnek a lírája, hanem maga az egész modern líra, maga a poézis.

Összehasonlításul, szemléltetésül s nem utolsó sorban élvezetül ide írok néhány versszakot a régebbi magyar költőkből. Csokonai például így dalolt a rózsabimbóhoz: [. . .]

Arany Jánostól, a Toldi Szerelméből kikapott ugyancsak négy lírai sor: [. . .]

És, hogy egy újabbkori költőnk is szerepeljen, Ady Endrétől is ideiktatok egy rövid kis verset: [. . .]

Csak rövid sorokat, egy-két versszakot idéztem — óh korántsem a legszebbeket! — de ezek a sorok, ez a pár versszak cseppentett líra. A

fülén keresztül a szívébe hat az embernek s ott cseng-bong továbbra is, hogy soha többet el ne felejtse... Mutassanak nekem az egész mai magyar lírában egyetlen egy verset, csak még egy sort, ami ezekhez volna hasonlítható. Ami ennyire megfogja, rabul ejti, foglyává teszi az embert. És ne tessék erre azzal válaszolni, hogy igazságtalanság, méltánytalanság tőlem, amiért mai lírikusainkat éppen a magyar költészet legnagyobbjaival, klasszikusaival hasonlítom össze. Tudnék a magyar költészet régi égboltjának másod-, sőt harmadrangú csillagaiból is ilyen ma is ragyogó fénysugarakat összeválogatni. Úgy Petőfi-, de még inkább az Ady-korszaknak az volt egyik legfőbb jellemzője, hogy a költészet harmatos éjszakái teli voltak fénylő szentjános bogarakkal. Itt is, amott is megütötte az ember szemét egy-egy szép, sőt gyönyörű vers. A lírai termés bőszüretű korszaka volt ez: csupa virág, csupa mosolygó gerezd. Még a novellisták, regényírók is verseket írtak. Milyen kár, hogy ennek a szép, lírai korszaknak vége. Mert vége.

A költő vagy befelé fordult, saját lelkébe, vagy kinéz szelleme ablakán, a külső világba. Az előbbi a lírikus, az utóbbi az epikus. A lírikus a lélek belső mozgalmairól ad hírt, az epikus a maga temperamentumán átszűrve s hozzáadva képzeletét elbeszéli: mit látott, hallott odakint a világban. Most ilyen epikus korszakban vagyunk. Ezért pang a líra, ezért a sok regény s ezért kevés a jó dráma. Lírikus tehetségekben nincs hiány ma sem, csak valahogy nem találják meg hozzánk a hangjukat, nem tudnak közelünkbe férkőzni, nem nagyon érdeklődnek belső mondanivalóikkal.

Új verseskönyvek feküsznek előttem. Lapozgatom, olvasgatom őket. Költőik közt vannak régebbi, jólcsengő, ismerős nevek: Debreczeny Lili (Akkordok), Nagy Emma (Az árva nő balladája), József Attila (Nagyon fáj) és fiatal emberek, kiknek nevét most olvastuk először, mint Ternyei Árpád (Halálos szélben) és Tiszaváry Ervin (Költő, mért vagy idegen?)

Nem mondom, hogy mindnyájan egyformán tehetségesek, de nincs közöttük egy se, aki tehetségtelen volna. Verstechnikája mindegyiknek jó, kifejezőképességük fejlett, csak abban van köztük legtöbb különbség, hogy többé, vagy kevésbé szokványos témát választanak s egyéniségük színei dúsabbak, vagy szegényebbek. De hogy a föntebb mondottakat alkalmazzuk rájuk: ahol egészen egyéni lírát adnak, tekintet nélkül a külső világra, a közvetlen benyomásokra, nem tudnak saját lelkükben olyan kutat ásni, melynek mélysége akár szédítsen, akár meglepjen bennünket. Olvassuk, olvassuk a betűket, szavakat, de azok nem igen hatnak ránk. És ez áll mindegyikőjükre, mindegyik költőre, verskötetre.

És itt jön az érdekese. Ezt mintha tudnák, éreznék ők maguk is. Keresik a kapcsolatokat a külső világgal, epikát vegyítenek a lírába.

Vagy éppen külső történéseket mondanak el, vagy magukba szíván a benyomásokat, elbeszélik, hogyan reagálnak rájuk: lelki leírásokat adnak, esetleg szimbólumokat. [...]

Nagy Emma is vegyíti a lírát az epikával. [...] De benne már jóval több a líra, éppúgy, mint József Attilában is, aki régi, gyermekkori benyomásokat őriz, érlelget magában és az emlékek fátyolán keresztül nézi, érzi a világot. Fantáziája fáklyáját is föl-föl lobbantja, hogy jobban lásson a növekedő homályban. S a föllobbanó lángoknál érzései is fölgyúlnak. Innen van verseinek misztikus szenvedélyessége. — [...]

Új Magyarság 1937. febr. 7. *Dóczy Jenő*

328. JÓZSEF ATTILA

Volt időszak, amikor naponta megjövendölték a líra közeli halálát. Sőt akadt oly folyóirat, meg napilap, amely akkoriban terjedelmes elmefuttatással megadta már neki a végtisztességet is. Ám a líra csak nem akart a jövendőmondók és az elparentálók kedvében járni s máig sem mutat hajlandóságot az „örök pihenésre". Ellenkezőleg — mintha csak dacból történnék, — egyre inkább szert tesz megint társadalmi jelentőségre s magához csábít új meg új tehetségeket, akik azután az irodalmi közvélemény előtt bizonyítják, hogy a líra tovább él, sőt megújhodásra is képes.

József Attila épp a líra megújításáért tett sokat s alkotott ilymódon maradandót. Hisz egész költői munkásságára legjellemzőbb a magyar vers mind tartalmi, mind formai korszerűvé tételéért vítt konok küzdelme. Már legelső köteteiből kitűnik, hogy sajátos és varázslatos lelki kettőssége ellenére is egyike lesz azoknak, akik a „szociális" lírát újjáalakítják s a „politikai" verset rehabilitálják. De ugyanekkor — s ezért beszélünk lelki kettősségről — csodálatos képességgel míveli a legtisztább, a legjátékosabb lírát is, mert ír oly dalszerű remekeket melyek hol vonzók, és behízelgőek, hol meg villonian csúfondárosak. („Medvetánc", „Medáliák"). A játékos vonás különben nem egyszer rendkívül szerencsésen vegyül a szociálissal („Farsangi lakodalom") s ekkor költészetének szintétikus jellege szembetűnővé válik.

József Attila újító voltát nemcsak a témakör kibővítése (lefegyverzően érti a legprózaibbnak tűnő tárgy költőivé nemesítését), mert az igazi költőre oly jellemzően az egyéni élményt vetíti egyetemessé, nemcsak készenkapott formák átszemélyesítése és belső megújítása, s nemcsak képeinek eredetisége, de a mai költői nyelv megtisztítása és továbbfejlesztése is igazolja. Az ő forradalmasítása azonban sohasem árt a „vers" lényeges elemének: a költőiségnek. Eredendő művészi ösztöne s

rendkívüli kulturáltsága mindig megóvja ettől. Nem veti el a százados hagyományokat, ám mégis minden kötete hoz valami új formai fordulatot és jónéhány „nagy" verset. Persze, legújabb könyve, a „Nagyon fáj" is, amelyet Cserépfalvi jelentetett meg reprezentatív jellegű köntösben. Ebben már József Attila férfikorának oly érett-szép és elfonnyadhatatlan alkotásait találjuk, melyek költészetének tán a legmagasabb szintjét jelzik, mint: „A város peremén", a „Levegőt!", „Ha a hold süt", „Judit", „Jaj, majdnem", a „Dunánál" és így tovább.

Művei: Szépség koldusa (1922. Szeged, Koroknay, nem kapható), Nem én kiáltok (1925. Szeged, Koroknay, nem kapható), Nincsen apám, se anyám (1929. Géniusz, Budapest, nem kapható), Külvárosi éj (1932. Budapest, szerző, kapható), Medvetánc (Válogatott és új versek, 1935. Révai, kapható), Nagyon fáj (1937. Cserépfalvi, ára P 3.—).

Könyvpiac 1937. febr. 14.

329. IRODALMI NAPLÓ

Az ember olykor bosszankodott rajta és gyakran vitatkozott vele. De lehetetlen volt nem szeretni. *József Attila* megejtett a jópofaságával, csibészbeoltott tisztaszívű kamaszságával, megejtett — bár megjátszott és rafinált — naivságával, mely groteszkül és kedvesen kicsinyítette a világot kézzelfogható és realisztikus képekbe, egy utcai kölyök tapasztalatainak méretére, megejtett játékosságával és szellemességével, mely akkor is elbájoló tudott lenni, mikor a leg„prózaibb"-ban kimondta a dolgokat, dalszerűségével, mely nem a már untig kiaknázott modern népdal, hanem a „Kalevala" ősi fogásaival frissítette magát, sőt megejtett némely mulatságos szentenciájával is, az olyanokkal, mint „Hosszú az Úristen, rövid a szalonna", vagy „Erős az élet, mint a csikarás", mely mintegy proletár társa „A derék nem fél az idők mohától"-féle szállóigéknek. Még ha néha összekacsintani látszott is az olvasóval, hogy: ugye milyen jópofa vagyok. Még ha kissé csökkentette is hitelét, hogy olykor úgy éreztük, szerepet játszik. Hogy például, mint a fiatal Petőfi a korhelykedést, úgy ő a bableves motívumát nem azért látszik hangsúlyozni, mert valóban fontosnak érzi, hanem mert ez érdekesen és hatásosan élezi ki profilját. Megejtett néhány versével, mint a „Fiatalasszonyok éneke", „Áldalak búval, vigalommal", „Betlehemi királyok", ahol ez a tüskés lélek, felolvadva a szeretetben, legigézőbb hangjait találja meg, s e hangok váratlanul lágyak. Megejtett még az olyan nemértett, vagy féligértett verseivel is, mint a „Futtam, mint a szarvasok", „Regős ének", a „Medáliák" némely darabja. Az érthetetlenség válfajában igazán senkisem tud ilyen

varázsos lenni. S bár olykor modoros volt, olykor gondatlan, olykor kiagyalt, nem lehetett elvitatni, hogy ez a ravasz közvetlenség, ez a csibész rokokó új líránk legeredetibb változata, s fájdalmasan hiányoznék háború-utáni irodalmunkból. Új könyvében, a „*Nagyon fáj*"-ban (melyet Cserépfalvi a nála megszokott ízléssel adott ki) költészete kissé átalakult. Az idillre és szeretetre vágyó kamasz rájött, hogy az élet: harc és fagy. A táj, mely rendszerint körülveszi: vasszínű égbolt, tél, eső. A régi jópofa vonásokat a mai élettel ábrándok nélkül farkasszemet néző férfi sötét elszántsága váltja fel, s a költő, ki a múltban nem egyszer volt a kelleténél kevésbé világos, most gyakran túlságosan is érthető és gondolati jellegű. De modern líránkban legkorszerűbbnek általában azt a hidegséget és tudatosságot érezzük, melyben, ha szabad egy ortegai disztinkcióval élnem, nem a lélek, vagy ép a testlélek párái tárgyiasulnak, hanem inkább a modern szellem illúzió- és érzelem-mentessége. József Attila híjján van a szentimentalizmusnak, sosem „édes", csak a legritkább esetben lágy, verseinek kemény, fémszerű pengése van. Nincsenek hasonlatai, s ha vannak, kevéssé sikerültek; a verset nála valószínűleg nem kép, hanem zene előzi meg. Szerencsére intellektuális merevgörcseit játékos hajlam enyhíti, a száraz tételeket a szigorú és leleményesen sokféle forma versszerűvé, a tragikus háttér megdöbbentően feszültté s egy-egy váratlan paradox formula mélybevilágítóvá teszi. Új könyvében a „Judit" hűvös, tiszta levegője, a „Jaj majdnem" tökéletes dallá vált világszétvető fájdalma, s főkép „A város peremén" marad emlékezetes, József Attila legszebb verse, ahol a világgal zordonan szembenálló, de társait és hivatását megtalált ember komoran-boldog lelkülete olvad bujtogató s ugyanakkor fenséges hömpölygésű muzsikává. Hogy valamit idézzek belőle:

Míg megvalósul gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...

Kevés új írónk hozott ennyi új értéket. S mégis... A húszéveseknél sem érzem akkora mértékben, mint az elismert, népszerű József Attilánál, hogy olyan költő verseit olvasom, aki, szép múltja ellenére, még pályája elején van, nagy meglepetéseket hozhat, s akárcsak a kor, amelyet oly becsületesen és erősen él át, még nem találta meg végső egyensúlyát. [...]

A Toll 1937. febr. 20. *Komlós Aladár*

A költő és a kritikus

Kerpel Jenő dr. elnöki bevezetőjéből: ...Bert Brecht alakja magyar viszonylatban bizonyára akkor asszociálódott bennem először, midőn a Szép Szó második számának élén József Attila, a lírikus, egy ismeretlenhez intézett, négy pontba foglalt üzenet alakjában oly lucidus és harcos okfejtéssel határozta meg a lap irányát. Konstitucionális kettősség: a gondolat hibátlan-hidegen másodpercenként lecsapódó pörölye és a tudattalan orfikus mélyén szövődő víziók. „Medáliák" ciklusa metafizikai definíciók sora, csak annyira anyagszerű, mint az idézésre „materializálódott" szellem, vagy mint Otto Weininger erkölcsi szimbólumai. Magyar tájképei, a „Piros hold körül", „Tiszazug", „Határ", szürrealista szférában sütnek-fakulnak. S a logika végletes ellenpólusa dalai: a „Tiszta szívvel", a fiatal nyomor e mindennel leszámolt hetvenkedése, a „Magyar Alföld", ez a tiszamenti chanson des gueux, az „Istenem", az árvagyerek vallásszimbólumba öltöztetett pajtásvágya az apa után.

Németh Andor a világháború előtti érkezését a magyar irodalomba harangok és zsolozsmák jelezték. A „Veronika tükre" színjáték költője azonnal világnézeti harc középpontjába került. Gimnazisták a padok alatt országszerte a Modern Könyvtár e füzetét olvasták, félrevert, ércnyelvű periódusok kongását, egy dunántúli Paul Claudelt. De ez a költő hirtelen elhallgatott. Tanulmányok és bírálatok kerültek a neve fölé, lényegre sűrített, nemes próza, de költészet többé soha. Mint maga vallja egy írásában: „Mennyei mondanivalómat, a jó izenetet magamba-fojtva, kritikákat írok." Pedig legmélyén, úgy képzelem, még mindig él a költő, akit csak idegorvosnak kellene kianalizálni egy titkos „sokk" révületéből.

E mai este egy költő és egy kritikus vitáját ígéri. Nem tudnám Önöknek bemutatni, melyik a költő s melyik a kritikus. Mindketten vállalhatnák mindkét szerepet, aminthogy e káoszi kor fölé egy új Madách talán ezt írná: Alkoss és bírálj!

*

Németh Andor nyitja meg a vitát. A költőt szembe szokták állítani a kritikussal, — kezdte — de ez külsőséges szembeállítás. Azt szokták mondani: a költő alkot, a kritikus bírál és hogy ha a költő nem alkotna, akkor a kritikusnak nem volna mit elbírálnia. Mindez igen külsőséges elhatárolása a két tevékenységnek. A kritikus nem hivatalnok, ki

valamely ismeretlen fórum megbízásából szakvéleményeket ad le az elébe kerülő költői alkotásokról a beérkezés sorrendje szerint, hanem olyan ember, aki különleges lélektani feltételek következtében értelmén keresztül éli ki indulatait s a művészivé formált valóságban él és mozog. Bizonyos gátlások következtében képtelen a közvetlen indulatkeltésre, a művészetté formált valóság szenvedélyesebben érdekli, mint a természetes. Ennyiben van kötve a művészi megnyilvánulásokhoz, amelyekkel azonban nem automatikusan foglalkozik, hanem hajlamai és vonzalmai szerint. Tevékenységének nem a bírálat a leglényegesebb része, hanem a művekkel való foglalkozás, szenvedélyeit nem a lelkendezésben és gáncsolásban éli ki, hanem a tömegeken, melyeknek továbbadja azokat az indulatokat, amelyeket a művek felvetnek benne. Eszmék és érzések közvetítője tehát, ki a művek ürügyén a saját személyét kényszeríti rá azokra, akik a szavára figyelnek. De még ennél a tevékenységnél is fontosabb talán a művészekkel való intimitása, az a befolyás, amelyet személyével a művészetek fejlődésére gyakorol, ami természetesen diszkrét és intim tevékenység, és amelyről a nyilvánosság nem is igen szerezhet tudomást.

A kritikus szerepének elméleti tisztázása után Németh Andor József Attila költészetével foglalkozott s kifejtette, miért tartja verseit világviszonylatban is a modern lélek legplasztikusabb megnyilatkozásainak. Sok jeles és kitűnő költőnk van, — mondotta — akiket nagyrabecsül, akik meghatják és elandalítják, de az értelmét nem tudják kielégíteni, mert bármily személyesek, tartalmaikban a kor átlagérzéseit fejezik ki. József Attila abban különbözik tőlük, hogy felbányászatlan lélektartalmat ötvöz versekké.

József Attila a költői alkotás létrejöttének külső körülményeihez nyújtott érdekes adalékokat, részletesen elemezte több verse megszületésének feltételeit, a lélektani körülményeket, amelyek témáját meghatározták, a sajátságos hangtani kényszereket, amelyek kielégítése kedvéért ide-oda kellett hajlítania a gondolatot, a képzettársítások szerepét, minek folytán néha a legváratlanabb elemeket kellett a már meglévő elemekkel összehangolnia. Kifejtette, hogy a vers kiindulása, bármily ötletszerűnek látszik, már az első sorban magában foglalja a művészi parancsot, melyet a továbbiakban a költőnek ki kell teljesítenie.

Cobden 1937. febr.

331. JÓZSEF ATTILA: NAGYON FÁJ

A költő — ajkán csörömpöl a szó,
de ő (az adott világ
varázsainak mérnöke)
tudatos jövőbe lát
s megszerkeszti magában, mint ti
majd kint, a harmóniát.

(József Attila: A város peremén)

Vajjon csakugyan megszerkeszti-e? — kérdem töprengve, mialatt József Attila új kötetét olvasom. Vajon nem erejét és mesterségét meghaladó feladatot vállal-e a költő: vajon nem volna-e jobb, ha kevesebbet ígérne? Csakugyan „tudatos jövőbe" láthat-e a költő és eljuthat-e valaha odáig önmagában, ameddig a nép egyszer majd eljut a társadalomban?

Megvallom, nem tudom, mint feleljek ezekre a kérdésekre. Ne értsen senki félre: ez a kétely nemcsak József Attilának szól, akit napjaink egyik legjelentékenyebb magyar költőjének tartok, hanem minden költőnek — általában a költészetnek. Szerepe a társadalom-átalakításban sokkal kisebb, lehetőségei sokkal korlátozottabbak, mint hinni szokás. Marx igazsága, hogy az elmélet is anyagi erővé válhat, ha a tömegeket áthatja, nem a költészetre vonatkozik. Egyes versek (például Petőfi forradalmi versei) egyes pillanatokban kétségkívül áthatották a tömeget és meg is mozgatták őket — de az is kétségtelen, hogy mindez csak érzelmi, indulati „doping" volt, miután a tömegeket már előzőleg áthatotta a mozgalmi elmélet és mozgásba hozta az objektív történelmi helyzet. 1847-ben, vagy akár 1848. február 15-én Petőfi hiába szavalta volna el a „Nemzeti dal"-t a pesti népnek... A költő szerepe a közélet gyakorlatában végeredményben csak *segítő* jellegű lehet. Ezért nem tudok túlságosan nagy szemrehányást tenni József Attilának, amiért új verskötetében csak elvétve szólal meg a harcias hang. Olcsó szellemesség volna összevetni egy régebbi kötetének és a mostaninak a címét és megállapítani, hogy ő, aki valamikor azt hirdette: „Döntsd a tőkét, ne siránkozz", most nem nagyon döntögeti a tőkét, de annál többet siránkozik. Ez nyilván igaz, de az is igaz, hogy a tőkedöntésre nem a vers a legalkalmasabb szerszám, és a siránkozás — legalább időnként — a költők természetes megnyilvánulása. Gyanús az olyan költő, aki *minden* versében szabatosan és félreérthetetlenül döntögeti a tőkét és ha siránkozhatnékja van, gyorsan leteszi a tollat és félrevonul. Az ilyen költőknek nemcsak művészi, hanem emberi és szocialista őszintesége is fölötte gyanús. Nem igazi harcos az, aki soha egy pillanatra sem csügged,

és nem igazi költő, aki ezt a pillanatnyi csüggedést nem meri bevallani. Őszinteség nélkül nincs költészet és nincs harc sem.

Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy tekintsük József Attilát most is ugyanolyan baloldali költőnek, mint amilyen néhány verskötettel ezelőtt volt. Ez túlzás volna — de ugyanilyen túlzás volna, ha azt mondanánk, hogy végkép eltávozott a tömegek ügyétől, a szocializmus gondolatától. Tekintsük egyszerűen költőnek, még hozzá igen nagyjelentőségű költőnek, aki szocialista elveit fenntartva a gyakorlatban befelé fordult. Nem jobbra fordult — csak befelé. Ez lényeges különbség. Nem veszett ki a munkásszolidaritás abból, aki ma is így ír:

...— ilyenek vagyunk.
Uj nép, másfajta faj.
Másként ejtjük a szót, fejünkön
másként tapad a haj.
Nem isten, nem is az ész, hanem
a szén, vas és olaj,
a való anyag teremtett minket
e szörnyű társadalom
öntőformáiba löttyintve
forrón és szilajon,
hogy helyt álljunk az emberiségért
az örök talajon.

Nem veszett ki a népfront-lendület abból a magyar költőből, aki napjainkban ezzel a kiáltással fejezi be versét:

Az én vezérem bensőmből vezérel!
Emberek, nem vadak —
elmék vagyunk! Szívünk míg vágyat érlel,
nem kartoték-adat.
Jöjj el szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép komoly fiadat!

Nem, József Attila nem fordult jobbra. De befelé fordult. És mikor azt írja:

Míg megvilágosul gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...

— kétségtelen, hogy az ösztönök titka jobban érdekli a termelési erők titkánál; a maga rejtett világa jobban foglalkoztatja, mint a társadalom.

Amit szivedbe rejtesz,
szemednek tárd ki azt;
amit szemeddel sejtesz,
sziveddel várd ki azt

— írja egy versében, melyet Freudnak dedikál. A tudattalan tudatosítása: ez most költészetének főcélja. Mind mélyebb és mélyebb rétegekbe ereszkedik le önmagában. Legtöbb versében egykori gyermekénje sír fel és ősi sérelmek kísértenek a tudat-küszöb alól. Minden társadalmi sérelemnél, minden osztálybántalomnál erősebben fájnak neki most a gyerekkori verések. A régi szorongások újult erővel fojtogatják, harminc év semlegesítő közegén keresztül is. Rejtelmes okú bűntudatban vergődik és ismeretlen büntetéstől retteg. Igen, leásta magát egészen a mélybe, a kezdet kezdetéig. Freudi munka ez, elméleti munka és ugyanakkor a leggyötrelmesebb személyes élmény. József Attila egyik legnagyobb művészi ereje és sajátossága mindig az volt, hogy elmélet és élmény dialektikus egységbe olvadt verseiben. Elvont fejtegetések szikrázó és forró fényt kapnak nála az érzések hevétől.

És mégis reméljük — a költő érdekében is — hogy lírájának ez az irányzata, ez a nagy befelénézés nem marad állandó. Emberi és művészi szempontból egyaránt meddő volna sokáig itt időzni. Még húsz-harminc ilyen vers — és a legszebben hangszerelt, legőszintébben átélt pszichoanalitikus felismerések is szárazzá válnak, személyes ügy helyett egyszerűen csak *magánügy* lesz belőlük. A búvár részéről megrázó és nagyjelentőségű teljesítmény, ha lemegy az óceán fenekére — de sem az ő, sem az emberiség szempontjából nem volna értelme, hogy végkép lenn is maradjon. Ismétlem, nem tartom sem kisiklásnak, sem „árulásnak", hogy József Attila egy időre hátat fordított az emberi közösségnek. Nyilván tudta, miért kutatta lázas önkínzással „az ösztönöket idebent". Az elfordulás és elvonulás korszaka néhány nagyszerű értéket teremtett és jótékonyan fokozta a költő belső érési folyamatát. De most majd ismét fel kell fedeznie a világot, az emberi kapcsolatokat, „a termelési erőket odakint". És költészetével ismét *segítenie* kell azokat, akik e termelési erőket az egész emberiség érdekeinek szolgálatába akarják állítani, egy kis csoport szolgálata helyett.

Gondolat 1937. jan.—febr. *Bálint György*

332. NAGYON FÁJ

József Attila új versei

Ne mérlegeljük a költő értékeit, azon már régen túl van olvasó és kritikus. Olvasó is, elsősorban talán éppen az olvásó, dacára, hogy ez a költészet elsősorban hozzáértést feltételező, hisz magas síkokon tévelyegnek a költő kísérletező és e kísérletezést soha be nem fejező töredékei és kész versszakaszai. Magasan futnak hangban és mélyen bujkálnak ösztönöket és ősi igazságokat oly szívesen feltáró készségben ezek a verssorok, méltó például szolgálva a költő életének, gondolatvilágának és kutató érdeklődésének a környező világgal, társadalommal, múlttal, jelennel és jövővel fennálló szükségszerűen érdekelt és egybefonódó kapcsolataira. A költő, olykor akaratlanul, de annál határozottabban elárulja céljait, személyének és költészetének értelmét és (szellemi) származását. „Ha a hold süt, a néma siron tuli fény, álmomba kinyilnak a termek. Kioson, kenyeret szel a konyha kövén s majszolja riadtan a gyermek." No lám, itt egy négysoros szakasz, amelyre talán a tévedés veszélye nélkül azt lehetne mondani, hogy jellemző a költő áldott és átkozott, de minden esetben megtagadhatatlan világára. „Ha belé-beléreccsen a szörnyü kredenc, ajkára repül kicsiny ujja: könyörögne az irgalomért, de a csend zord kürtje a zajt tovafujja". A helyzetkép, mondhatnánk szerénytelenség vádja nélkül: világkép, tökéletes. Az ősi világban, a gyermekek és a szegények, az elnyomottak, a megnyomorítottak, a végső fokon ösztöneikben (éhség, félelem hatásai alatt) olyannyira mindenki részére közös múlt világában vagyunk, még ha értelmes és hasznos törvények is szabályozzák fékezhetetlen formáinkat, ha okos meggondolások is irányítják társadalmi magatartásunkat és ha ezer otromba ügyeskedés is az ára, hogy kiigazodjunk e ránkkényszerített és lényegében megtagadott élet ezerféleképpen kendőzött veszélyei között. „Családunkban a jó a jövevény. Az érdek, mint gazda, úgy igazgat, — ezt érti rég, de ostobán, ki gazdag s ma már sejteni kezdi sok szegény. Kibomlik végül minden szövevény. Csak öntudatlan falazunk a gaznak, kik dölyffel hisszük magunkat igaznak." És néhány sorral utóbb, mint angoltapasz e fertőzött és gyulladásos sebre: „Erényes légy..." Ez a motívum, erény, különböző versek különböző soraiban azonban csökönyösen visszatér. Aligha véletlenül, mindenesetre leplezve a költő magatartásának műfaját e világgal és e világ titkolt vagy nyilvánvaló rémségeivel szemben. Mondhatnám talán azt is, titkolt helyett, hogy elfogadott rémségeivel szemben, hisz valóban inkább elfogadottak ezek a rémségek, mint titkoltak, nyilvánvalóak ezek és felismert hatásukban késztetők a védekezésre. „Erényes légy..." ez a hang már a homo ethicus hangja, a valódi költői hang

annyi ezer, tízezer és százezer hamis, esztetizáló, rímekkel e világ kényszerült és vállalt állapotát kendőzgető hang között. Hogy mennyire vállalt és véletlen, tehát távolról sem elrendeltetett a világnak ez az állapota, amely a költőt etikus magatartásra készteti, kitűnik az alábbiakból: „... a való anyag teremtett minket e szörnyű társadalom öntőformáiba löttyintve forrón és szilajon, hogy helyt álljunk az emberiségért az örök talajon." Már a zord és gonosz valóság és a féktelenül romboló, de leküzdhetetlen ösztönök egymásbafolyó tájékán vagyunk itt, akár egy bizonytalan útágazásnál, kettéválik a költő útja, egyik a felmentés irányában vezet, mert lehet, hogy a világ, s a „bűnöm gyerekes és együgyű nagyon. Akkor a világ kicsi lesz s én játszani hagyom." Ezt énekli a költő az egyik út apró bozótai között a félelemnélküli, naiv tájon. A másik út a modern, ősi jelképeket azonban ezúttal sem nélkülöző vidéken át halad, a tájékozódás ezen sem veszélytelenebb. Ösztönök örvényei helyett a földi rend kelepcéi rejtenek ezen az úton mindenki számára veszélyt, (sajnos, annak a földi rendnek a kelepcéi, melyeket éppen az ösztönök valósítottak meg, és amely ellen legfeljebb az értelem tiltakozik). Ezen az úton sem nélkülözi a pusztulás veszélyét a közlekedés, legalábbis addig, „Míg megvilágosul gyönyörű képességünk, a rend, mellyel az elme tudomásul veszi a véges végtelent, a termelési erőket odakint s az ösztönöket idebent." Ösztön és értelem, a két alapelem keveredési mértéke határozza meg a rend formáját, és ugyancsak e két, egymást ellenőrző, egymás hangját túlsuttogó, túlrikácsoló és túljajongó, egymással való küzdelemben elfáradó és újból erőre kapó motívum a költő irányának egymáshoz csapódó és egymástól ellendülő vonalait.

Soha senkinek jobban, mint egy költőnek állana módjában, hogy tetszése szerint alakítsa a világot. A vers lényege, a költészet benső és alapvető törvényei, maga a költői magatartás egyáltalán lehetővé tennék számára, hogy saját nyugalma érdekében kerülje a kavargató elemeket. József Attila világa, — hisz mindennél fontosabbnak tartom, hogy a költő világáról beszéljek, csengő rímei és hullámverő sorainak dicsérete helyett, — az egész, egybefogott, gonosz és titkaiban is ősi törvények pusztító jelenlétére utaló világ. A hideg konyhában kenyeret szelő riadt kisgyerek, a szükségét végző védtelen vadállat, átkok és könyörgések, zöld penész és lerágott nyelvek, a kukacoktól megrágott anya világa ez, és mindenekelőtt a költőé, akinek élete ott és olykor tréfásan vicsorgató világ, — hisz jó szavai is vannak e világhoz, gyengéd és fájdalommal telített szavai, még tréfásak is, és fanyarul megmosolyogtatók. („Éltem — és ebbe más is belehalt már." Ez a sor, vagy az „Egy spanyol földmíves sírverse" teljes egészében a gonoszkodó és összekacsintó humor jegyében készült. Leginkább szerelmes versei azok, amelyek az ösztönélet és az analízisra késztető valóság legteljesebb

egységét adják. A boldogtalan és kielégítetlen szerelem pimasz hátterét miért is kendőzgeti a költő, vagy talán egyáltalán nem is kendőzgeti? Büntetlenül vájkál-e a mélyben, ahelyett, hogy lábak nyomát követve, át a szerelem hínáros fertőin. Torz és groteszk ez a szerelmi líra, de fájdalmas nagyon és nagyon méltó a költő nagyságához. Valahogy úgy áll a dolog, napjainkban és a költő napjaiban is ugyancsak, hogy „Kit anya szült, az mind csalódik végül, vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni. Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül, ebbe fog belehalni."

Szeretem töredékeknek, kísérleteknek látni nagy költők és nagy írók munkásságát, töredékeknek egy alakuló és változó, formálódó és formáló világ egységében, kísérleteknek pedig a világ és saját személyünk ellentmondásainak kiegyensúlyozásában. Ez a legtöbb, amit költő és író elérhet, ha méltó felelősséggel jegyzi és állja kísérleteit. A költő alakítja a világot versein és prózáin át, s miközben alakít, ő maga is formálódik és átalakul. A mű előre és visszahat, nem csupán egy világ változásaira és titkaira figyelmeztet, de formálja a költő személyét is. A költészet kötelez, elhangozhatik-e ennél nagyobb elismerés József Attila költészetével kapcsolatban tehát, mint az, hogy az ő töredékei is belékapcsolhatók e változó világ anyagi és szellemi zűrzavarába. „A költő — ajkán csörömpöl a szó, de ő, (az adott világ varázsainak mérnöke), tudatos jövőbe lát s megszerkeszti magában, mint ti majd kint, a harmóniát." Valóban, egy világot építeni és törvényerőre emelni annak zűrzavarát, költőhöz méltó küldetés, különösen egy korban, amelyben mindenki nyög, mindenki sír és jajong ezen a világon. A paraszt az ellopott kenyérért, a kereskedő a kicsiny és veszélyeztetett haszonért, a ravasz csecsemő, hogy sajnáltassa magát, akadhatna-e bárki is, akit fel ne rázna a költő sűrített jajongása? Kiváltkép' ha a költő, — mint ezt József Attila is teszi, — a világ keretein belül a hamu alatt alvó szabadságért, az emberi méltóság nevében az elveszett szabadságon kívül egy rossz rend és a megfélemlített ösztönök állapota miatt is jajong. Akinek füle van, az hallja, akinek torka, az továbbadja ezt a jajgatást, méltón ehhez a nagy költőhöz, ki saját sorsában, kényszeredett állapotában és egy emberségesebb világba vetett hitében is az egész emberiség sorsát, kényszeredett állapotát és lassan növekvő hitét regisztrálja.

Korunk 1937. febr. *Remenyik Zsigmond*

333. JÓZSEF ATTILA VERSEIRŐL

A múltkori *Szép Szó*-ba azt a megfigyelésemet írtam meg s próbáltam, Richard Wagner egy próféciájába kapcsolva kifejteni, hogy a verset ma felváltja a zene, ahogy a próza a filozófia számára marad.

Jólesik, mulattat is, hogy éppen itt, a Szép Szó tájékán nem zavartatja magát elméletemtől a valóság: az igaz költőnek, József Attilának új kötetével, a „Nagyon fáj"-jal, melyben igazi versek vannak. Még innen (hogy komolyan beszéljek) a zenének határán, de már hasonlóan a zenéhez azzal, hogy a *hang* jelenti bennük a *jelentést, s intellektuális* élmények mint *érzés* törnek fel s alakulnak ki formájukban, visszatérve ekképp *zu den Müttern*, mert a gondolat is érzés, csak éppen tudattalanból tudottba emelkedve, s élesedés közben el is szegényedve... József Attila gazdag, — első kötetekor a Nyugatban menten felé próbáltam fordítani a figyelmet. E mostanit, sajnos, elkésve kaptam meg, Németh Andornak kell átengednem, hogy értékelje, de csak lesz mód, hogy felőle az itt pedzetteket végig kifejtsem.

Szép Szó 1937. febr. *Ignotus*

334. JÓZSEF ATTILA VERSEIRŐL

Megpróbálom tömören megindokolni, mi vonz és izgat József Attila verseiben,* miért tartom ezeket a verseket világviszonylatban is az új lélek legplasztikusabb megnyilatkozásainak. A hangsúly a plasztikusra esik, a forma és tartalom felbonthatatlan ötvözetére, amelynek híján mindaz, amit mondandó vagyok, elveszítené bizonyító erejét s azok sorába utalná József Attilát, akik lelkes forradalmárok, de silány muzsikusok, merev vagy kaotikus világképük s lírai összérzésük közlése kedvéért szakítottak a formanyelv hagyományaival, erőszakot követtek el a grammatikán, elvvé emelték a szertelenséget, abban a tévhitben, hogy szabadon áramló látomásaik és szűretlen gondolattársításaik — a lélek füstje s lávaömlése — már művészi megnyilvánulás.

Nos, ha valamennyire az is, s ha mint felszabadító mozgalom szükségszerű mozzanata volt is líránknak, ma már megállapíthatjuk, hogy az a nemzedék, mely e szabadságokkal kísérletezett, nem hagyott hátra műremekeket. A költészet mitikus hagyományaihoz ösztönösen ragaszkodó József Attilát az teszi egyedülállóvá, hogy be tudta törni az örökéletű formákba az új lélek tartalmi közléseit. Fellépésekor két áramlat küzdött egymással: a fent jellemzett, magas erkölcsi szándékú, alaktalan expresszionizmus és visszahatása: a hagyományban megújhodott dallamos egyszerűség üde lírája. József Attila itt állapodott meg, itt vert hidat. Versei, amilyen ellenállhatatlanul közvetlenek és dallamosak, ugyanolyan súlyosak, görcsösen bonyolultak tartalmilag. Példája

*Nagyon fáj. Cserépfalvi, 1937.

azt bizonyítja, hogy a művészetben minden vagy majdnem minden a forma tökélyén múlik. Szigorú ritmusban repdeső, sűrűfonatú sorai kerítő muzsikával csempészik tudatunkba a vívódó gondolatot, mely, a versből prózába visszavarázstalanítva, ellentmondásra ingerelne talán, de a rím és ritmus kristályrendszerében kinyilatkoztatásként hat. József Attila a formák művésze, a hagyományos verselés lehetőségeinek és változatainak kifogyhatatlan ötletességű tudósa, akinél a virtuozitás vadonatúj tartalmak vehiculuma. Ez az, amiben kortársaitól különbözik. Sok jeles, sőt kitűnő költőnk van, akiket nagyra becsülök, akik meghatnak, elandalítanak, de mindig marad bennem egy rész (az értelem), mely ellenáll nekik, melyet nem tudnak elnémítani. Tartalmaik, színben s hangulatban bármily személyesek, nem különböznek a banális értelemben vett kultúrember érzésállagától, nem mennek túl azon árnyaltságukban, lényegileg konvencionálisak. József Attila à part, fülleteg, titokzatos, mint Baudelaire, aki mélyebb értelemben volt jövendővel vemhes, mint a más vonatkozásban szintén nagy Victor Hugo. A magyar múltban szétnézve s keresve Józsefre analógiát, Csokonai jut az eszembe, nemcsak kecses üveghangjai s rokokóporcellánszerűsége miatt, de komolykodó tudákossága miatt is, s nem utolsósorban azért, mert József helyzetében megismétlődik a Kazinczy—Csokonai szituáció közte s ama nagy tekintélyű poétánk között, aki mint irodalmunk számtartója, az ország általános irodalmi tájékozottságához képest haladó, világviszonylatban azonban rég archaikussá vált esztétikai álláspontot képvisel erőtlenül-erőszakosan, mely finnyásan elutasítja József Attila parlagiságát s barbárságait.

Kétségtelen, hogy József Attila versei formai szépségeik mellett sem megnyugtatók. Szépségben tündöklő tartalmuk — itt megint a Baudelaire párhuzam lép előtérbe — túlságosan új és félelmetes. Az volt már az utolsó kötet előtt is s még általánosabban az utolsó kötetében, melyben gátat tört ösztönei szétrobbantják az előző köteteiben már elért harmóniát.

A Medvetánc-ban versről-versre követhető, hogy alakult át a Nincsen apám se anyám költőjének kamaszos nihilizmusa azzá a férfiasan felelős társadalomszemléletté, melynek a Nagyon fáj kötetbe iktatott A város peremén a legvéglegesebben hangzó, szinte tankölteményszerű dokumentuma. Ez a vers, körülötte elhelyezkedő társaival (A Dunánál, Levegőt, Kirakják a fát), a költőnek abból a kötetcím alá tartozó versek keletkezési idejét közvetlenül megelőző életszakaszából való, amikor megtalálta — meg vélte találni — emberi s erkölcsi törekvéseinek önmagát elkötelező, ne varietur értelmét.

A való anyag teremtett minket
e szörnyű társadalom
öntőformáiba löttyintve
forrón és szilajon,
hogy helyt álljunk az emberiségért
az örök talajon.

Papok, katonák, polgárok után
így lettünk végre mi hű
meghallói a törvényeknek;
minden emberi mű
értelme ezért bág mibennünk,
mint a mélyhegedű.

. . . . . .

Míg megvilágosul gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent . . .

Az utolsó szakasz a költő fejlődésének elmaradhatatlanul soron következő mozzanatát jelenti be. Értelme tudomásul veszi ösztöneit, felidézi a betemetett indulatokat, melyeket a lélek, nem bírván el őket, elintézetlenül, tehát megéletlenül magába hányt s amelyek tudattalanul érvényesítették magukat eddigi lendületeiben és elhatározásaiban. Az elintézetlen élmény, melyet lelke mélyéből felbányász s átszenvedvén, kiteljesít, az anya halála, akit most sirat el fél emberöltővel megtörténte után. Csakhogy a léleknek nincsenek halottai. Nincs mód rá, hogy elbúcsúztassa lelke parazitáját. A kísértet elvonja magát, nem lenni igyekszik, hiába támad rá dacosan: „... *örülnék, ha megvernél mégegyszer! boldoggá tenne most, mert visszavágnék.*" Az alak elhúzódik, eltávozik s a költő magára marad a beléjeszáradt „visszaütéssel", mely bűntudattá bomlott rárakódott emlékei mögött s megkeseríti minden pillanatát. A korán elment anyát keresi s követeli szerelmeiben is, világtragédiává túlozva hopponmaradásait. A kielégületlenségnek állati üvöltéssé dagadó panaszkodása, a versek személyi és tárgyi mezítelensége meghökkentő intenzitású. A próféták óta nem panaszkodott hiányérzés hevesebben és elepedtebben, mint ezekben a zsoltári felfokozottságú panaszdalokban.

Meg kell azonban vallanunk, bármennyire csodáljuk a költő fölényét, mellyel a lelke mélyén zsibbadó indulatokat reaktiválja és formába töri, hogy kötetének azok a darabjai fognak meg bennünket a

legkevésbé, amelyekben a legközvetlenebbül tombolja ki őrjöngéseit. Emberi méltóságunk fellázad a kiszolgáltatottság szemérmetlen lírája ellen. A szenvedésnek ez az áradó gyönyöre még művészi öltözékében is pongyolán hat, túl közvetlenül, még közvetítve is túlperzselő. E verseket olvasva önkéntelenül felszisszenünk. Mennyivel közelebb állanak hozzánk azok a versei, melyekben formáló művészete közvetettebben kényszeríti ránk élményeit. A bűntudatot valló szonettek architektonikája, melyekben az utolsó tercina magyarázza meg a négyes sorok képpé-lett kérdéseit, vagy ha a szonett eleje elvont s szinte teologikus, az utolsó sorban ablakot nyit a világ felé.

Erényes lény, ki csalódni ügyes.
Úgy teli vagyunk apró, maró okkal,
mint szúnyoggal a susogó füzes.

Mennyivel közelebb áll hozzánk a kísérteties. Ha a hold süt varázsvilága, az álomban sorra nyíló termekkel, a riadtan kenyeret majszoló álom-gyermekkel, kinek ha reccsen a kredenc „ajkára repül kicsiny ujja", míg belésápadva elejti a kést és visszalopódzva lefekszik. S aztán szinte átmenet nélkül a pokol a földre önti melegét, zöld lángba borulnak a bokrok, az álom kísérteties holdvilága átfordul a legintenzívebb napvilágosságba. A régi József Attilára emlékeztet a Balatonszárszó ciklus paysage intime-je és diákos bonhomiája. Igen szép a Judit és a Kosztolányi emlékvers is. A kritikus mindent összemérve, zavarban van; nem tudja, engedélyezze-e a költőnek érzelmi felfedező útjait. A kifejezés tökélyének ily magas fokán már csak ki kellene fejezni, amit a szem felmért és a szív megtanult. József Attila megkímélhetné magát a mélységekbe-vájkálás gyötrelmeitől; ami közvetlenül adódik számára, bőségesen elég.

Szép Szó 1937. febr. *Németh Andor*

335. JÓZSEF ATTILA: NAGYON FÁJ

A költőnek, aki vállalni meri, hogy csak arról szóljon, ami *belül* van, olyan világot kell teremtenie maga körül, amely jóformán sehol sem érinti a *másik* világot, az élet világát, s vállalnia kell azt is, hogy számára nem marad más, mint a puszta vágyódás ez után a *másik* világ után. — A végzetesen elérhetetlen nő éppen úgy hozzátartozik a magateremtette világhoz, mint a halott anya emléke, vagy a bűntudat, mert arról a *másik* világról ad számot, s így csak fokozza az utána való vágyakozást.

József Attila új verseiben vállalni merte ezt a magányt, és elérkezett oda, ahol minden szükségszerű, mert minden csak az ember lényegét fejezi ki, maradéktalanul és tökéletesen.

Segíti a feloldódást ebben a magateremtette magányban a forma. Ez teszi, hogy a tendenciából, az eleve elhatározottságból szükségszerűség lesz. Aki első pillanatban József Attila verseit pszichoanalitikus programverseknek s inkább az ész, mint az érzés termékeinek tekintené, csakhamar rájön, hogy tévedés áldozata. Pusztán arról van szó, hogy utolsó kötete óta a költő szenvedélyei kissé megrendszabályozódtak, de éppen úgy ott füstölögnek a szavak alatt, mint azelőtt. Sőt indulatairól ma is éppen úgy szeret beszélni, mint régen. A különbség talán csak annyi ezen a ponton, hogy azelőtt a „csermely csőszét" illette százfajta szitokkal, most pedig az elérhetetlen asszonyt illeti.

Szereti a formával való merész, fordulatos játékot. Ott, ahol ez a játék sikerül, pompás versszakok és versek születnek. (Kései sirató. Kiáltozás. Ha a hold süt. Gyermekké tettél. Mint gyermek.) A legbonyolultabb mondanivaló könnyen iramló verssé lesz, s egy-egy üdén egyszerűnek látszó sor gondolatmeneteket összegez.

Amit szivedbe rejtesz,
szemednek tárd ki azt,
amit szemeddel sejtesz,
sziveddel várd ki azt.

A szerelembe, mondják,
belehal, aki él.
De úgy kell a boldogság,
mint egy falat kenyér.

Élesen látott képei egymással teljes harmóniába állnak össze, mert egy élményen keresztül születtek és maradtak meg. Ott azonban, ahol a formával való játék nem sikerül, ilyen kétes értékű sorok keletkeznek:

S ha száját tátja a gyerek
és fölnéz rád, vagy pityereg,
ne dőlj be néki, el ne hidd,
hogy elkábítják elveid.

De még a kevésbé sikerült versekben is vannak sorok és szakaszok, amelyek kiragadva az egészből, felejthetetlenül tovább csengenek bennünk.

Rendkívül rokonszenves az a szókimondó merészség, amellyel a költő sokmindent vállalni mer. Gyakran érzi úgy az olvasó, hogy a

versek mögött egy infantilis gyermek áll, aki tehetetlen dühvel toporzékol, mert nem teljesítik azonnal kívánságait. A halott anya emléke is ily módon tér vissza egyik versében. A legmélyebben szeretett lény halálát átélte ugyan, de úgy látszik, hogy a fájdalom melódiái sohasem fognak elveszni számára. Még életét sem sikerült harmonikusan elrendeznie, a *„kívül-belül leselkedő"* halálok között.

Úgy látszik, mintha József mindent elmondana magáról, a legtitkoltabb lélekrezdüléseket is, s végezetül mégis az az érzésünk, mintha minden kimondott szó után még rejtélyesebben állna előttünk. Talán a sötét tartalom rendkívül világos megfogalmazása teszi ezt, de az is lehet, hogy az imént említett megrendszabályozott szenvedélyek. Úgy vélem, ebben az esetben a költőnek és nem az olvasónak van igaza, mert csak így, az élmények ezerszer való átdesztillálásával érhette el, hogy minden esetlegest kiküszöböljön verseiből.

Válasz 1937. febr. *Forgács Antal*

336. JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI

(„Nagyon fáj" — Cserépfalvi kiadása)

Babits Mihály a „Gondolat és írás"-kötet *Király Györgyről* szóló tanulmányában felelevenít egy érdekes epizódot abból a fegyelmi vizsgálatból, amelyet a kurzus vadviharzású napjaiban indítottak a magyar ősköltészet azóta elhunyt búvára ellen.

— Tiszteli-e a hagyományt? — kérdezte az egyik „bíró".

— Tisztelem — felelte a „vádlott". — De a magyar irodalomban kétféle hagyomány van. A konzervatív mellett van egy progresszív is. A Pázmányok és Arany Jánosok hagyománya mellett ott van az Apácai Csere Jánosoké, a Kazinczyaké is. Én ezt is tisztelem.

József Attila teljes egészében vállalhatná ezt a hitvallást. Úgyis, mint a *„Szép Szó"* című folyóirat egyik irodalompolitikai irányítója, úgy is, mint a *„Nagyon fáj"* című verskötet szerzője.

A mai magyar lírában talán az ő művei jelentik leginkább a hagyományok és különösen a progresszív hagyományok folytatását. Ahogy a Petőfi—Vörösmarty-korszakra természetszerűleg következett Vajda János és Reviczky költészete, és ahogy azután majdnem magától értetődően jött el az Ady-nemzedék lírája, úgy vezet a magyar költészet útja az Ady-generációtól *József* Attila és *Illyés* Gyula felé. (Az egyébként kitűnő *Szabó* Lőrinc ilyen szempontból csak *„magasrendű különcség"*-et, vagy, ha úgy tetszik, *„erős kizökkenés"*-t jelent; *Mécs*

László talentumos Ady-epigonságot; *Erdélyi* József pedig — komoly tehetsége ellenére — múlandó pántlika-divatot.)

*

A szocialista világnézet versbe-sűrítése, a rímekbe szedett marxizmus, valamint a „nyárspolgárt ugrató" suhancság együttes erővel nehezítették meg József Attila költészetének gyorsabb sikerét és szélesebb rétegekhez való eljutását. A fiatal költő hosszú évekig szocialista pártlírikusnak vagy rakoncátlan fenegyereknek számított, s egyes körök csak petőfis külseje miatt tartották lírikusnak. Pedig már a legelső József Attila-versek is magukon viselték a kibontakozó „nagy költészet" nyomait.

A *„Nagyon fáj"* versei most az érett, teljesen kiforrott költőt hozzák a nyilvánosság elé. Az új kötetben legalább tíz-tizenkét olyan vers található, ami helyetfoglalhat bármely magyar lírai anthológiában — mint reprezentatív mű, a *„Szeptember végén"*, vagy *„A kis gyermek halálára"* mellett. Sőt, József Attila versei nélkül ezentúl hiányos minden magyar költői gyűjtemény.

Freud professzor tanulmányírói tolla tudná csak igazán méltatni *„A bűn"*-t, amelynek vörösmartias zordonsága lélekmélységekig hatol:

Én Istent nem hiszek s ha van
ne fáradjon velem;
Majd én föloldozom magam;
ki él, segít nekem.

A bűnnel foglalkozik az *„Én nem tudtam"* is, amelynek első két strófája valósággal kulcs József Attila lélekalkatához és világnézetéhez:

Én ugy hallgattam mindig, mint mesét
a bűnről szóló tanitást. Utána
nevettem is — mily ostoba beszéd!
Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!

Én nem tudtam, hogy annyi szörnyüség
barlangja szivem. Azt hittem, mamája
ringatja úgy elalvó gyermekét,
ahogy dobogva álmait kinálja.

A *„Szabadság ódája"* lehetne a címe a *„Levegőt!"* című költeménynek, amely — *„A Dunánál"*, a *„Nagyon fáj"*, a *„Majd megöregszel"*, az

„Elmaradt ölelés miatt" és a *„Kései siratő"* mellett — a legszebb költemények közé tartozik. Íme, néhány sora:

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktákba irják, miről álmodoztam
s azt is, ki érti meg.
És nem sejthetem, mikor lesz elég ok,
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.

Ez a vers minden betűjével egy 1937-es költő panasza és sóvárgása a szabadság után. Ahogy az utolsó sorok szétzúgják:

Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!

*

„Az adott világ varázsainak mérnöke" — így nevezi *József* Attila a költőt. Ha ezt a megállapítást önmagára vonatkoztatja, feltétlenül igaza van. Nem menekül elefántcsont-toronyba, nem szalad el a világ problémái elől — az adott világban él. De minden sora igazi költészet, tehát: *varázslat.*

Magyar Hírlap 1937. márc. 21. *Sós Endre*

337. ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT TÁRGYALJÁK TERSTYÁNSZKY, VEIGELSBERG PÁL ÉS JÓZSEF ATTILA SZEMÉREM ELLENI VÉTSÉGÉT

A büntetőtörvényszék Méhes-tanácsa ma délelőttre tűzött ki főtárgyalást *Terstyánszky* Józsi Jenő író, *Ignotus-Veigelsberg* Pál hírlapíró és *József* Attila író ügyében, akiket az ügyészség *sajtó útján elkövetett szemérem elleni vétséggel vádolt meg.*

Terstyánszky Józsi Jenő személyi adatainak felvételekor kiderült, hogy sajtó útján elkövetett szemérem elleni vétség miatt *egyízben már kéthónapi fogházra volt ítélve, míg József Attilát nemzetgyalázás miatt ítélte el egyszer a bíróság.*

Mielőtt *Méhes* tanácselnök a vádiratot ismertette volna, kérdést intézett az ügyészhez, hogy kéri-e a zárt tárgyalás elrendelését. *Amikor*

az ügyész igen-nel válaszolt, a vádlottakhoz fordult, akik szintén a zárt tárgyalás elrendelése mellett foglaltak állást. Így a bíróság a tárgyalásról kizárta a nyilvánosságot s ítéletet is zárt ajtók mögött hoz.

Esti Újság 1937. márc. 25.

338. RADNÓTI MIKLÓS ÚJ VERSESKÖNYVE

[...] Radnótiból az enfant terrible kiveszett. Ezt a vonást József Attila égette a legfiatalabb magyar költészetre és egyedül ő tartotta meg. Helyébe a férfi költő lépett. Erről tanúskodnak lerögződő, elmélyülő versidomai s a tartalom amaz őszinte kifejezése, melyből kitűnik, hogy a költő, mint társadalmi lény is elért reális önmagához: a szép előtt feltárulkozó, az ember fenyegető, veszedelmeket fájdalmazó humanista érzékenységhez. Jól példázza Radnóti, hogy a polgári osztály szellemi embere osztálykötöttségeiből csak akkor nőhet ki, ha szemléletében a legteljesebb mértékben átlényegül. Sajnáljuk Radnóti tüzes fiatalságának hunytát, de hisszük, hogy megmarad a haladó magyar költészet művelőjének s nem fenyegetik elnyeléssel a magyar Parnasszus áldatlan bozótjai.

Korunk 1937. márc. *Méliusz József*

339. NAGYON FÁJ

József Attila versei

„A költő az adott világ varázsainak mérnöke", s ha sokszor még darabosan, nyersen *„csörömpöl"* is szava, a belső harmónia tiszta rendjét építi önmagában. Így látja s így tételezi a költő hivatását új könyvének egyik hitvallás-szerű versében József Attila. Az indulat sötét áradását partok közé terelni, a túl heves szavakat, rakoncátlan ötleteket leigázni és egy magasabb Rend részeivé tenni: a költészet örökérvényű „klasszikus" elve. Szertelen, gazdag és kalandos fejlődésének sok kitérője után József Attila is elérkezett ennek az igazságnak felismeréséhez.

S ez a felismerés számára nemcsak esztetikai elv, hanem világnézet, egyetemes érvényű hitvallás.

...Nem isten, nem is az ész, hanem
a szén, vas és olaj,
a való anyag teremtett minket
e szörnyű társadalom

öntőformáiba löttyintve
forrón és szilajon,
hogy helyt álljunk az emberiségért
az örök talajon.

Papok, katonák, polgárok után
így lettünk mi hű
meghallói a törvényeknek;
minden emberi mű
értelme ezért búg mibennünk,
mint a mélyhegedű.

— — — — — — — — — — —

— megvilágosul gyönyörű
képességünk a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...

„Gyönyörű képességünkről", „a rendről" beszél. S egy olyan költői pályának fordulóján, mely érdekes túlzásaival, rakoncátlan, gyerekes merészségeivel, bolond ötletekkel és ragyogó véletlenekkel sokszor zavarta meg saját belső rendjét.

Tisztátalan, kiegyensúlyozatlan lélek sokfelé kapkodó, önmagát kereső zavarossága hullámzott benne. De már legelső, gyerekkori versein is érezni lehetett valami mély költőiség bizonytalan, belső próbálkozását. Először parnasszista keretbe igyekezett beleszorítani a paraszt-zsáner vérbő, nyers világát. Aztán a népdal friss, zamatos szépségeit próbálgatta. A *forma bűvölete* ejtette rabul, megmámorosodott a ritmus sokféle hullámjátékától. Egyszerre írt tömör pompájú alkaiosi verset és üdén egyszerű népdalt. Túlmerész ritmusképletekre fogta a dalolást, fölényesen, sokszor gőgös pongyolasággal és a huncut zökkentéseket szinte perverzül hajszolva verselt. Az erős effektusok izgalmát kereste. Sokszor a primitív varázslók dobmuzsikájához hasonlóan kattogtak versei. A váratlan zenéjű szavakat, a meghökkentő fordulatokat szerette. Elragadta valami barokk formadüh: ropogó ritmusjátékaiban az üres, öncélú formaképzés öntudatát vesztett fortyogó türelmetlensége tobzódott. (*„Regős ének", „Medvetánc"* stb.) Darabos, töredezett, értelmileg egybe nem dolgozott részletek törmelék halmazává lett egy-egy verse, melyet csak a ritmus zenei kábulata tartott össze valahogy. Pár verse puszta értelem nélküli kattogás, mint a gyerekek kiszámoló-rigmusai, vagy az abrakadabrás varázsmondókák. Apró, érdekes képek mozaikjává estek szét versei. A *részletek* gazdagsága elsodorta az *egészet*. Az elemek összeillesztéséhez hiányzott belőle az

arányérzék. Gazdag, inevenciózus képfantáziája egy gyerekesen káprázatos, csillogó törmelék-világot hozott létre.

Zagyva színfoltokká széthullt, szervetlen látomásokat rögzített le, miknek meglepő összevisszaságában van néha valami kísérteties, boszorkányos sejtelem is. A *„Medáliák"* sorozatának apró, ropogós szamárságai jelzik a mélypontot ebben az irányban. Megpróbált verseket írni úgy is, hogy szavait, egy akkor divatos elmélet szerint, *fölszabadította a „hézköznapi, gyakorlati értelem bilincseiből". Értelmen kívüli kapcsolatok váratlan szépségeiben bízott,* az ú. n. *„új valóságot"* kereste, azt, amit a *„művészet teremt"* és nem *„az élettől vesz kölcsön"*. Lelkesen elmerült a kor minden hóbortjában, kapható volt minden elméleti kalandra. Megpróbálta magáévá tenni a *szürrealisták* elméletét is, s írt néhány verset, melynek sejtelmes értelmetlenségében kétségtelenül van valami költői báj. Úgy dolgozott, mint egy zseniális, kapkodó kölyök. Megrészegedett a saját bakugrásaitól. Aztán az irónia mentőkötelén igyekezett visszajutni az értelem elhagyott partjaira.

Kalandos, zavaros utakat járt be. Pedig az összefoglalás megnyugtató, összezengő kiegyenlítésére kezdettől fogva belső kényszer ösztönözte. Azok a versei sikerültek legjobban, melyekben a valóság tömör egyszerűségét igyekezett visszaadni. Ilyenek zsánerképei sötétben ülő, hallgatag parasztokról s ilyenek szerencsésen zárt tájleírásai is. A gondolatritmus párhuzamos szerkezetének ősien egyszerű monumentalitásával is az *egészet* igyekezett összeállóvá tenni. A rakoncátlan képfantáziáját sikerült koncentrálnia, gyönyörű egész darabokat alkotott. (Pl. a *„Fák"* c. verse.) Megindul a képek hullámzása, szinte patakzanak, félig öntudatos összetartozással is. A *„Fiatal asszonyok éneke"* kerek, üde, modern theokritosi parasztidill.

Újabb verseit valami nagy kiábrándultság, szomorú lemondás kapcsolja egybe tartalmilag. Már a „Medvetánc" kötet végére tett, 1933—34-ből való darabok is ide tartoznak.

Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Én is így próbálok csalás
nélkül szétnézni könnyedén.
Ezüstös fejszesuhanás
játszik a nyárfa levelén. — — —

Kiábrándult sok mindenből. Többek közt a fiatalos szertelenségek önmagukért való érdekességéből is. Szürkébb, egyszerűbb lett a világa és

igazabb. *„Légy fegyelmezett!"* mondja *maga* elé. *„A valóság nehéz nyomait követve"* leng már a lelke, *„alacsonyan"* s *„az öntudat kopár öröméről"* beszél. *„Szoktatom szívem a csendhez"* mondja *„nem oly nehéz."* A túl heves, huncutkodó szavak és képek helyett most már elég pár tömör szó. Régi tarkabarkaságán, burjánzó, szertelen képalkotó indulatán erőt vett. A grimasz riasztó röhögései helyett a szelíd férfias tartózkodásának ideje jött el. Kevesebb jókedv bohóckodik, táncol verseiben, de az igazságot kimondani akkor is öröm, ha *nagyon fáj.*

József Attila számára mindig erkölcsi feladatot is jelentett költőnek lenni. Ezért fordul a proletariátus felé is. Most régi *„proletár-verseinek"* szakszervezeti szólamokat szajkózó, gyarló ürességét is sikerül nemes élményanyaggal megtöltenie.

Oh emberiség, kit törött anyám
szenvedni szaporított és nem értett!
Nem rettenek születni újra érted,
te kétmilliárd párosult magány.

Az eredendő bűn gigászi mitológiájából szeretné felébreszteni az emberiséget és önmagát is. A szenvedők pártjára állt és egy konok, lázadó gyerek dacosságával száll szembe az Istennel.

Kuporogva csak várom a csodát,
hogy jöjjön el már az, ki megbocsát
és meg is mondja szépen, micsodát
bocsát meg nékem e farkasveremben.

Tulajdonképpen csak most fordult igazán önmaga felé ez a költő. Mintha csak most fedezte volna fel a *lelket.*

Elejtem képzelt fegyverem,
mit kovácsoltam harminc évig,
és hallgatom a híreket,
miket mélyemből énszavam hoz.

Rendszerint egy gyöngéden tömör tájképi háttér keretébe foglalja kontemplatív, szelíd vitáit önmagával. A gyerekkor titkai röpdösnek körülötte. *(„Kirakják a fát.")* S az emlékezés egész világtörténeti méretűre nő, mint ősemlékezés, az emberiség bölcsőkoráig hatol le. *(„A Dunánál.")*

József Attila költészete most érkezett el a beteljesülés első igazán nagy örömehez.

Nyugat 1937. márc. *Szegi Pál*

340. A GYŐZTES NYUGAT

[...] Babits Mihály ítélkezései ellen lehet és kell is tenni kifogásokat. Teljesen elejtette például Imecs Bélát, Fodor József mellett az Erdély küldötte legkiemelkedőbb költőt, akit pedig Osvát az élre tett. Fodor József és József Attila pedig háttérbe állítottnak érezhették magukat, mikor a húszéves Weöres tavaly nagydíjat kapott s ugyanakkor nekik ezerpengős segélyt juttattak. Weöres tehetséges ember kétségkívül, de ez a két költő, akik mögött több nagyszerű könyv volt, amelynek egyes darabjai a legnagyobb magasságokba lendülnek, más elbírálásban részesülhetett volna. Hiába, a diszpozíciók... Úgy látszik a bérces Erdély fiai nem túlságosan rokonszenvesek a dombvidékről származó Babits előtt. Nem féltem azonban a székely fiúkat [...]

Kritikai Szemle 1937. ápr. *Kőműves Imre*

341. KÖNYVTÁRSZOBÁBAN

Borbély László beszélgetése könyvekről

A fiatal költő nemzedék egyik igen erőteljes képviselője *József Attila*, akinek legújabb verses kötetét *Nagyon fáj* címmel *Cserépfalvi adta ki.*

Tudatos költő, irányai és útjai vannak. Józan és kritikus szemmel nézi a világot, amelyet nem tud összhangba hozni saját belső lelkivilágával. Ennek a külső és belső lelki világnak összeütközése, a szomorú valóságnak meglátása az, amely nagyon fáj a költőnek. De az a fájdalom nem tör fel lázadó, békétlen hangon, hanem mély emberi szomorúsággal, amelyben azonban csak rezignáció van, megalkuvás és kétségbeesés nem.

Versei erőteljesek, ritmusai, rímei muzsikálnak, minden sorából sugárzik az erő és a tehetség.

Magyar Protestánsok Lapja 1937. ápr. *Borbély László*

342. LEHETTEM VOLNA OKTATÓ...

Különös mulatságos verse jelent meg a *Szép Szó* legutóbbi számában *József* Attilának, a kitűnő költőnek. Őróla tudják olvasói, mert verseiben nem egyszer utalt rá, hogy volt rikkancs, pásztorfiú,

hajósinas, miegymás. Most azonban múltjának aránylag polgári szakaszáról mond el egy kis történetet: arról, amikor a szegedi egyetemen filozopter volt.

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll-koptató
szegény
legény

— írja versében. De ekkor megjelent egy költeménye, a *Nincsen apám, se anyám* kezdetű keserű dal, mely akkoriban nagy és méltó feltűnést keltett. Az irodalmi világban József Attila ezzel „érkezett be", kiváló írók elragadtatott cikkekben hívták fel rá a közfigyelmet. A szegedi egyetem szigorú rektora azonban megbotránkozott a költemény „destruktív" tartalmán és kijelentette, hogy aki ilyet ír, az nem kaphat tanári állást Magyarországon. Legalább is így írja ezt le József Attila mostani tréfás költeményében, melynek hangulata a Petőfi-féle *„Diligenter frequentáltam — iskoláim egykoron"* humorára emlékeztet. Ha hihetünk József Attilának, ez az eset szegte hirtelen végét diákéveinek. Volt-e más oka is, ezt most nem kutatjuk. A történet azonban, ahogy elbeszéli, mindenesetre meggyőző és csattanó. Így végződik:

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant tanul,
sekély
e kéj:

én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani.

Magyar Hírlap 1937. máj. 2.

343. JÓZSEF ATTILA: NAGYON FÁJ

(Versek)

József Attila a modern magyar líra legkiválóbb mestere. Megkapó üdeségű lírájából az élet friss lüktetése árad. Megható a meggyötört ember iránt érzett őszinte részvéte. Az újszerűség erejével hat gúnyos, villoni fintora és előkelő akasztófahumora, amellyel a ma társadalma

felé fordul. Közvetlen és dallamos, szertelen és kiegyensúlyozott versei értékes megnyilatkozásai a megújhodott modern magyar költészetnek.

Szabadság 1937. máj. 9. *Szörényi József*

344. EGYÉNI KÖTET, MELYNEK HÁTTERÉBEN A TÖMEG ÁLL

József Attila versei

Eleven, szinte gyermekesen eleven és mégis a világba annyi megfontoltsággal, józansággal tekintő szemét, egyénien nyírott bajuszát és elmaradhatatlan cigarettáját látom magam előtt. Hangját idézem emlékezetembe. Azokat a szavakat, amelyeket a szerelmi költészetről, egy teljesen újszerű, realisztikus, férfias, erőteljes szerelmi költészetről és annak jelentőségéről mondott.

Legújabb kötete fekszik előttem. Címe: *„Nagyon fáj"*. Lapjain már megtalálható, fellelhető ennek a szerelmi költészetnek egy neme. Különös, fájó líra: *a meg nem értett szerelmes versei.*

József Attilát szociális költőként ismerte meg és könyvelte el a közönség. Az a költő volt, akinél szebben a magyar költészetben nem szólaltatták meg a külvárosok, a műhelyek és azok embereinek lelkét. Ez a költészet nem annyira cél volt, mint eszköz: *harci eszköz, fegyver.* A szavak üteméből határozottság és elhatározottság csengett, és értelmüket a betűk nem csak közvetítették, hanem szuggerálták.

És bár legújabb kötetében ez a József Attila, vagy legalább ennek a József Attilának nyoma is megtalálható, ez a kötet mégis *más.* Az pedig, hogy miért és miképpen más, már nemcsak irodalmi, *hanem olyan lelki és eszmei probléma, amellyel* — úgy érzem — *érdemes, sőt kell foglalkozni.*

*

Foglalkozni kell mindenekelőtt azzal a csalódással, amelyet *József* Attila emberekkel, a maga által kitűzött célokkal szemben is érez és amely elől költészetében — talán első pillanatban ez különösen hangzik — a szerelembe menekül. (Mintha sorsszerű lenne, hogy ez a szerelem meg nem értett és szintén csak csalódást jelent.)

Figyelemreméltó az a beállítottság, amelyben a költő a tömeg és az egyén (a *társadalmi* és *szerelmi* kötöttség) problémái között vergődik, ingadozik és nyugalmat, de még hitet sem talál akár egyiknél, akár a másiknál.

A szerelemhez való menekülés — ugyanakkor az ebben való csalódás — talán legjobban abban a versében domborodik ki, amely a

kötet címét is adta. Erről beszél, erről panaszkodik az egész vers és ebben csúcsosodik ki az utolsó két szakasz:

Hallja, mig él.
Azt tagadta meg, amit ér.
Elvonta puszta kénye végett

kivül-belől
menekülő élő elől
a legutolsó menedéket.

Ez a legutolsó menedék a megértett, a boldog szerelem lenne.

*

De miért kell *József* Attilának ide menekülnie, mi az, ami a csalódást, a harcban, küzdelemben való kifáradást okozta?

Erre nehéz, de — az eseményeket tekintve — talán könnyű is megadni a választ. És ha az ok fölött lehet is vitatkozni, az kétségtelen, hogy a csalódás és a rezignáltság jelei mutatkoznak. „*Irgalom*" című versében így ír:

Elejtem képzelt fegyverem,
mit kovácsoltam harminc évig.

És hallgatom a híreket,
miket mélyemből énszavam hoz.
Amíg a világ ily veszett,
én irgalmas leszek magamhoz.

Ami ebből következik, az körülbelül így foglalható össze: a világ ma valóban oly veszett, hogy *kilátástalannak, céltalannak látszik minden olyan küzdelem, amely ennek a veszettségnek meggátolására törekszik és, amelynek célja: egy-egy lépéssel előre haladni azon az úton, amely jobbá, elviselhetőbbé* — ha nem kompromittáló ez a kifejezés — *emberibbé teszi az életet.* Ennek a megállapításnak elfogadása egyenlő lenne a passzivitással. Egyenlő a *tömegek problémái elől az egyén problémáihoz való meneküléssel.*

Egyén és tömeg. Épp a legutóbb folyt le körülötte vita a magyar haladó szellemiség két képviselője: *Kassák* Lajos és *Bálint* György között.

Lehetséges-e, hogy az egyén a maga személyi, lelki problémáinak felfokozásával elhalkítsa azt a hangot, amellyel a tömegek problémái dörömbölnek lelkiismerete falán? Lehetséges-e ez épp abban az időben,

amikor a fiatal magyar írónemzedék tagjai szinte kivétel nélkül olyan írásokkal jelentkeznek, amelyek *elsősorban is ezeket a tömegproblémákat vetik fel*, kutatják, harsogják és megoldásukat sürgetik?

Nem lehetséges. És nem lehetséges ez elsősorban *József* Attila számára, aki egyik legszebb versében — *„Késői sirató"* a címe — már utal is arra, hogy *nemcsak a harcba, de a megbékülésbe is bele lehet halni*. A különbség talán csak az, hogy a két halál közül az utóbbi a fájdalmasabb.

Világosodik lassacskán az elmém,
a legenda oda.
A gyermek, aki csügg anyja szerelmén,
észreveszi, hogy milyen ostoba.
Kit anya szült, az mind csalódik végül,
vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül,
ebbe fog belehalni.

A kötet *„Kiáltozás"* című befejező versében pedig ott dörömböl, szót kér a költői, a szociális lelkiismeretnek az a hangja, amelyre fentebb utaltam és, amely talán irányt, utat mutatónak kíván szolgálni a harcos *József* Attila felé, aki — a vajúdások, kétségek korszaka után — visszatér régi önmagához:

Jaj, szeressetek szilajon,
hessentsétek el nagy bajom!
Eszméim közt, mint a majom
a rácsok közt le és föl,
vicsorgok és ugrándozom,
mert semmit nem hiszek s nagyon
félek a büntetéstől.

Mint fatutaj a folyamon,
mint méla tót a tutajon,
száll alá emberi fajom
némán a szenvedéstől —
de én sirok, kiáltozom:
félek a büntetéstől.
szeress: ne legyek rossz nagyon —

Ahhoz a József Attilához való visszatérést mutatja ez a vers, aki — ugyancsak ebben a kötetben — a kötet alaphangjából kiütköző *„Levegőt"* című versében ezeket írta:

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szivemben a halál. De jogom van
és lélek vagy agyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibirnám,
ha nem vagyok szabad!

*

A kétség, a csalódottság érzete az, amely a kötet versei többségének hangulatát uralja. Ez a kétség azonban nem a csalódottságban, a passzivitásban való *megállapodottság*, hanem *vajúdás;* nem megkövesedett helyzet, hanem *folyamat*, amelynek központjában az egyén áll, de amely — talán éppen ezért — világosabban, *döbbenetesebben mutat rá azokra a kapcsokra, amelyek az egyént a tömeggel, a költőt a kisemmizettek tömegével összefűzik.*

Abban a vitában, mely egyénről és tömegről folyt, *József* Attila könyve súlyos dokumentum. Az *egyes versek* az egyénről beszélnek, de a kötet maga mégis a tömeget idézi, *háttérben a tömeg áll, amelyért, amelynek sorsáért az egyén úgy érzi, hogy felelősséggel tartozik.*

A tömegnek a legszemélyibb, legindividuálisabb versek mögött való érzékeltetése, *jelenléte* jelenti ennek a kötetnek vitán felül álló aktivumát és József Attila nagy érdemét.

Független Újság (Cluj—Kolozsvár) *Molnár Tibor*
1937. máj. 15—20.

345. A MÁSODIK BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG

feltűnése Budapesten szinte törvényszerűen illeszkedik be a magyar szellemiség demokratikus megújhodásába. A szociográfia irodalmi rangú művelői új érdeklődést támasztottak a magyar nép sorsa iránt a kuitúra őrállomásait megszállva tartó polgári középosztályban. A *Márciusi Front* bátor fellépése már közéleti mozgalmat teremtett a magyar szellemi munkások soraiban a népivé váltott nemzeti gondolat szolgálatára. Újult szellemi érdeklődés közepette, új közéleti mozgalom küszöbén szükségessé vált a haladó erők *tanulmányi* összefogása is a magyar nép kérdéseinek szabatos eszmei tisztázására. A *Bartha Miklós Társaság* felújulása azonban többet is jelent: ennek a társaságnak hagyománya van a háború utáni magyar szellemi életben, méghozzá négyországi magyar múltja, melynek felidézésével a magyar demokrácia

budapesti harcosai az egyetemes magyar népélet keleteurópai összefüggéseibe tudják beágyazni honi problémáikat.

[...] A Bartha Miklós Társaság szellemi munkája csakhamar leválasztotta a reakciós közéletből s maga köré vonta a haladó elemeket. Nemcsak a magyarországi, de a Budapesten tanuló szlovenszkói diákok közül is hozzá csatlakoztak mindazok, akik a magyar nép ügyének szeretetével gyűlölték a frázishazafiság úri osztályjellegét. *Szabó Dezső* romantikus fajszeretete vált itt a magyar parasztság szociális feltörekvésének és nemzeti elhivatottságának eszmei hirdetésévé s a magyar národnyikok két úttörője, *Fábián Dániel* és *József Attila*, röpiratot nyomat *Ki a faluba* címen. A szociális parasztszemléletben kimélyül a szomszédnépekkel való kapcsolat keresése is. A románság s a szlávok is agrárnépek, közös veszély fenyegeti őket a gyarmatosító nyugateurópai ipari népek felől. Nem feladatunk most a Bartha Miklós Társaságban feltűnt politikai elgondolások elemzése és bírálata, csupán annyit állapítunk meg, hogy a turáni-szláv parasztállam eszmei képletében a dunai kérdés megoldása már nemcsak államjogi formalizmusként szerepel, de társadalmi tartalma is van: a keleteurópai parasztság kérdéseinek szociális felérzése. A társaság időszaki kiadványa az *Új magyar föld*, négy országból tudta tömöríteni a magyar parasztdemokrácia híveit, akik a magyarság boldogabb jövőjét a keleteurópai parasztnépek összetartásában s a nyugati imperializmusok elleni közös harcban látják. [...]

Korunk 1937. máj. *Balogh Edgár*

346. JÓZSEF ATTILA: NAGYON FÁJ

Nagyon fáj... Az igazi költő saját vérével írja a verset. — Onnan van ez, hogy a vers is él, akár az ember és legtöbbször az emberhez hasonlóan nyomorult is, de minél jobban tapossák a sárban, annál inkább emelkedik a csillagok fölé. Már a „Nincsen apám, se anyám" költője is meglátta, hogy „Nábobok és kulik" kis Indiája ez, hogy fehérek közt egy európaira sem lehet rábízni a juhnyájat a füvetlen mezőn, mert varázsos furulyája bégetésre nógatja őket és lármájuk behallik a falukba is. És ez fáj József Attilának... Nagyon fáj!

Kritikai Szemle 1937. máj.

347. ILLYÉS GYULA ÉS JÓZSEF ATTILA IZGALMAS KÖLTŐI PÁRBAJA

Harctéri jelentés a Szép Szó és a Nyugat irodalmi lövészárkából

— A Nemzet tudósítójától —

Érdekes és izgalmas *költői párbaj* és szellemes irodalmi *„odamondogatás"* folyik az ifjú magyar lírikusgeneráció két kiváló tagja között. A szembenálló ellenfelek *József Attila*, az izzószemű és izzóhangú, Petőfi-külsejű poéta, a másik *Illyés Gyula*, a nagyszerű szociográfus-író és költő, — a *Puszták népe* című megdöbbentő és zseniális könyv szerzője.

József lapjában, a *Szép Szó*-ban nemrégen verset írt *„Ars poetica"* címmel. A versben *„más költőkről"* is megemlékezik: bizony nem bánik kesztyűs kézzel kollégáival, a többi között ezt írja róluk:

Más költők — mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegyig,
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljen mámort mindegyik.

Én túllépek a mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.

A megsértett „költői kar" nevében *Illyés Gyula* felelt *József Attilának* a *Nyugatban*, *„Szolga"* című versében. Egyszerűen és röviden *„kerge tányérnyalónak"* és *„ócska pribéknek"* nevezi barátját, aki *„hősnek szavalja magát"*. Írjuk ide *Illyés* versének József Attilára vonatkozó nyolc sorát:

Szolga, — mondhatom én, magamra,
jó légvétel, szabadon.
Mint levetett ruhám, nyújtózva
lépek át tüstént láncomon.

Vetkőzöm. Nem neked, te kerge
tányérnyaló, aki magad
hősnek szavalva leplezed le,
pribéknek is mily ócska vagy.

A poéták üzenetváltásának egyébként *még nincsen vége.* József Attila már költi *„barátságos"* válaszát...

Nemzet 1937. jún. 8.

348. BEVEZETŐ [ÚJ MAGYAR KÖLTŐK II.]

A Tanítás Problémái előbbi köteteként a modern magyar líra képviselőitől jelent meg versgyűjtemény; antológiánk ennek kiegészítése akar lenni. A legfiatalabb magyar lírikus nemzedék mutatkozik be itt. [...]

Az a költői nemzedék, amelyik harminc és negyven év között most érte végleges kikristályosodását, szellemi arcvonásainak kialakulását, az előtte járóktól, Adyéktól, szenvedélyes közéleti érdeklődést örökölt. [...]

A nemzeti sorstragédia és az azt követő belső alakulások [...] azonban útját állták a költők közéleti kezdeményeinek s az első lendületet keserű kiábrándulás követte. [...]

A hiábalángolás kesernyés füstíze érzik verseiken: Szabó Lőrinc lemondó kézmozdulatai, József Attila akasztófahumora, Illyés Gyula, Erdélyi József lázadó elégedetlensége, mind az önakaratán kívül tétlenségre kárhoztatott ember tipikus lelkiállapotának jelei. Mutatják azt is, hogy bármennyire félredobódtak e fiatal költőink az útból, a sorskérdések, a közügy továbbra is életük központjában maradtak. [...]

A legújabb nemzedék [...] idősebb tagjai lírájában a jellegzetes nyugtalanság, csalódottság, a külvilággal szemben kifejezett ellenszenv még itt-ott kísértget. A két nemzedék közt a mezsgyén álló József Attilának, a meggyötört emberrel való mély együttérzés mellett a társadalom felé csak fintorai maradnak. [...]

A ma nem kér tanácsot a költőtől, magára hagyja, a kisszerű élet korlátai közé szorítja. Hol kereshet hát igazi nagy életet, hősi életet? A gyermekkorban és az álomban. [...]

Emlékek és álmok összefonódásából keletkezik az az irreális, látomásos világ, amelyik csillagaival, furcsa lényeivel, opálos színeivel József Attila, Dsida Jenő, de főleg Weöres Sándor verseiben különleges üveghangon zenél. [...]

Emlék, álom, halál az egyik is elég lenne, hogy romantikus bélyeget üssön egy költészetre. A közvetlen elődök [...] a lírát „deromantizálták", [...] saját csalódásaik ellenhatásként is visszafojtják az érzelmek szabad áradását. A fiatalok ezt a botcsinálta szemérmetességet áttörték és nemcsak az érzelemnek, hanem a misztikának is újra hitelt

szereztek. József Attila, Dsida Jenő ennek az új virágzásnak formanyelvben, illetve romantikus lelkiségben úttörői, mégha nem is minden esetben ők közvetítették az elődök eredményeit az utánuk jövőkhöz. [...]

Életrajzi adatok

József Attila 1905, Budapesten. Kötetei: *Szépség koldusa.* Szeged, 1922. *Nem én kiáltok.* Szeged, 1925. *Nincsen apám, se anyám.* Budapest, 1929. *Döntsd a tőkét, ne siránkozz.* Budapest, 1931. *Külvárosi éj.* Budapest, 1932. *Medvetánc.* Budapest, 1934.

Új magyar költők II. [1937] *Makkai László*

349. ÚJ MAGYAR KÖLTŐK II.

Ezen a címen jelent meg *Vajthó László: A tanítás problémái* sorozatának tizenkettedik darabja, a Makkai László által szerkesztett versanthológia. [...]

A nemzeti sorstragédia, fordulatok a versben másfelé vitték Szabó Lőrincz, József Attila, Illyés Gyula, Erdélyi József nemzedékét. Indultak közéleti érdeklődéssel, forradalmi társadalmi hanggal, de „a költő, mihelyt észre kellett vennie, hogy trombitái az új Jerikó falait le nem döntik, titkolhatatlan elégedetlenséggel vonult vissza az önmagáért való líra területére és csak szemrehányó oldalpillantásai jutottak a maga útját követő *nagy életnek.*" A legifjabb nemzedék öregjeinél, József Attilánál, Szemlérnél, Dsidánál még jellegzetes a nyugtalanság, itt-ott a szenvedélyesség, ellenszenv. „A fiatalok többsége már szűkebbre húzta maga körül a kört. [...]

Ifjú Erdély (Cluj—Kolozsvár) 1937. jún. *J. A.*

350. IFJÚ KÖLTŐK A DIKTATÚRA ELLEN

„Hiába akarják nekünk megmagyarázni, hogy az emberiség életformája a szolgaság"

Két költő levelet intézett a szerkesztőséghez. *Horváth* Béla és *Képes* Géza, a *Mikes Kelemen Akadémia* két tagja arra kérte meg a *Magyar* Hírlapot, — hogy adja közre a költészet új irányáról, a *„permanentizmus"*-ról kibocsátott kiáltványát. Mindkét fiatal poétának nevét jól

ismeri az új magyar irodalom. Készséggel, szó szerint közreadjuk a kiáltványt, amelyet együtt szövegezett Horváth Béla, a katolikus és Képes Géza, a kálvinista költő. Az új irodalmi irányban, amelyet ők kereszteltek el, egyesül a katolikus és kálvinista poéta, mert — amint azt a kiáltványban és a *Magyar Hírlap*nak — adott intervjúban kifejtették, nehéz időket élünk és most egyesülniök kell azoknak, akik őszintén, komolyan és becsületesen akarják az ember és költészet szabadságát, a fejlődést — Thomas *Mann*-nal szólva: *az aktív humanizmust.*

Két költő kiáltványa

Horváth Béla és *Képes* Géza a következő kiáltványt szövegezte:

1. A mai költők nem értik az ember bővültebb szomorúságát és égetőbb szorongattatását; hát igaza van a népnek, ha nem olvas verseket.

2. A költők leszálltak ugyan az elefántcsonttoronyból, de nem a küzdelembe vonultak, hanem a bádogtoronyba.

3. A permanentista költők a tiszta költészet eszközeivel küzdenek a szegényekért, a szabadságért, a társadalmi és erkölcsi megújhodásért.

4. És mégis az állítólagos tiszta líra holdkórosai, a program-költők, a tehetetlenség bódultjai, mert programszerűen rekesztik ki az ember új élményeit a költészetből és tételként vallják az érvénytelen és hamis szövegélmények haszontalan ismételgetését.

5. A permanentista költők örökös készenlétben állnak. A nemzetek vadászatában hirdetik az alázatot, a bűnbánatot s a lélek nemzetek fölötti testvériségét. E szövetség megkötésének eltökélt szolgálatában a permanentista költők nem késtek megszólaltatni nemzetük nyelvén nagy európai költőtársaikat s e munkát lankadatlanul folytatják.

6. A permanentista költők küzdenek az uniformizálás, a zsarnokság ellen, az idegen tévtanok s a pogányság betörése ellen; az ember bizonytalan és laza szövetsége helyett, az új kollektivizmusok helyett visszakövetelik az ember szabadságlevelét, melyet Isten mindenkinek megadott.

7. Kárhoztatjuk a mai magyar költészet krajcáros szervilizmusát. A permanentista költők nem kuporogtak irodalmi basák lábainál vékony alamizsna reményében.

8. Mivel életünk hitvalló lendületét nem kötötte meg a gyáva meghódolás, életünk is kiáltó bizonyság műveink mellett.

9. Ezért tekinti ősének a permanentizmus Petőfi Sándort, aki az egyetlen revoltőr költő a magyar irodalomban.

10. Mi patrióták vagyunk: ezt a jóravaló, kedves, dolgos magyar népet meg kell menteni az emberiség számára!

11. Mi a népből jöttünk, de urbánusok vagyunk. A népért munkálkodunk, hogy a mély rétegekből törjenek fel a magyarság vezérlő eszméi, de a parlagiság ne rontsa meg a magasabbrendű szellemiséget.

12. Valljuk tehát a stílus konok tiszteletét. A permanentista költők délre néznek, műveiket latin tájak remek fénye ragyogja körül.

13. A permanentizmus eltakarja a magyar élet torlaszait és hirdeti az óhatatlanul szükséges radikalizmust.

14. E Kiáltvány kibocsátására a népért és a magyar irodalomért a permanentista költőknek egyrészt az Angyali Doktor, Aquinói Szt. Tamás bölcs sugalmazása adott parancsot, másrészt Calvin szigorú tanítása, a kemény protestáns ellenállás.

De tiltakozunk az ellen...

Horváth Béla Benczúr uccai lakásán könyvekből és folyóiratokból álló hegyek között beszélgettünk a két költővel, aki együtt akar harcolni. Horváth, a katolikus poéta, kettejük közül a hevesebb, temperamentumosabb. Romain *Rollandéra* emlékeztető villogó szeméből árad a hit, amint kifejti kettőjük költői és emberi hitvallását. *Képes* Géza, a kálvinista költő, csendesebb, nyugodtabb, csak néha tesz hozzá egy-egy mondatot ahhoz, amit barátja előad.

Mindenekelőtt a „permanentizmus" szót magyarázzák. Értelmezésük szerint két jelentése van ennek. Az egyik: *állhatatosnak maradni*. A másik: *készenlétben állni*.

— Igen, készenlétben állni — mondja *Horváth*, — készen állni a küzdelemre és vértanúságra az emberért, a szabadságért, a nyomorúság ellen. De ennek a küzdelemnek a tiszta költészet eszközeivel kell lezajlania. Nem állunk szemben a stílussal. Ellenkezőleg. Csak a mi igazi nagy élményünkön át kap igazi ragyogást a stílus.

— Nem vindikáljuk magunknak, hogy mi szervezzük meg a tömegeket, *de tiltakozunk az ellen, hogy Európában előlünk, az írók és a szellem elől politikai szervezők elvonják a népet. Itt elsősorban és kizárólag a diktatúrákra gondolok. Hiába akarják nekünk magyarázni, hogy az emberiség életformája a szolgaság és hogy el kell fogadnunk a diktatorikus világrendet. Hiába nőnek fel ebben a hitben generációk, megmételyezetten mítikus tankönyvektől és mítikus rádióbeszédektől. Mindez távol áll a szellemiségtől. Az irodalmat és a művészetet nemcsak az egyéni, de a szellemi szabadság nélkül elképzelni sem lehet. A szabadság letagadhatatlan és pótolhatatlan élménye a költőnek.* Valósággal lázba jön és kinyilatkoztatásszerűen mondja:

— Mi az evengéliom szellemét kodifikáló *Aquinoi Szent Tamás* tézisét valljuk: *Homo est naturaliter liber et propter se ipsum existens.* Az

ember természeténél fogva szabad és csak önmagáért létezik. Tehát *nem lehet alárendelni sem államnak, sem fajnak, sem közösségnek.*

— Ez egyúttal humanista elv is. Hiszen a humanizmus a kereszténységből fakadt. Az emberi szabadságért és a kapitalizmus excesszusai ellen való küzdelemben *mi katolikusok* — mondja Horváth — *együtt tudunk működni a baloldallal, a marxistákkal is*, éppen egy pápai enciklika, a *Quadragesimo Anno* alapján.

„A magyar ifjúság vezekeljen"

Elmondja, hogy gyakorlatilag elsősorban úgy akarják megvalósítani ezt a célt, az aktív humanizmusért való küzdelmet, hogy szoros kapcsolatba lépnek hasonló szellemű külföldi költőkkel és írókkal. Felsorol néhány nevet. Leginkább francia neokatolikus poétákat említ.

— *És Thomas Mann?!* — vágunk közbe.

— *Igen, Thomas Mann!* — válaszolja lelkesen *Horváth* Béla. — Thomas *Mann* megmutatta, hogy tud küzdeni és szenvedni az emberiségért, a szabadságért, a humanizmusért.

A mai fiatalok közül — folytatja — egyedül *József* Attila az a költő, aki rokonságban áll velünk szellemileg és akinek konkrét mondanivalója van. Le kell szögeznünk még azt is, hogy *szenvedélyesen és a végletekig pacifisták vagyunk.*

Ezt a pacifizmust, a mi európaiságunkat akarjuk megvalósítani, amikor kapcsolatot teremtünk nagy külföldi írókkal.

A beszélgetés a magyar ifjúságra terelődik. Természetes ez, hiszen minden irodalompolitikai mozgalomból kivette eddig részét a magyar ifjúság. Szóbakerül a *Márciusi Front*, amely néhány hónappal ezelőtt határozottan hirdetett demokratikus eszméket. *Horváth* Béla így beszél róluk:

— *A magyar ifjúság vezekeljen és tartson bűnbánatot.* Tűrte, hogy eddig csak teadélutánok rendezésében merüljön ki tevékenysége. Tűrte, hogy *Kéméri-Nagy* legyen a vezére és nem a költők, mint 1848-ban. *Ha ez az ifjúság a Márciusi Front programjából csak egyetlen pontot is megvalósít, akkor tisztelni fogjuk. Eddig azonban még nem valósított meg semmit, csak tűrte az ifjúság, hogy néhány politikai kalandor ugródeszkának használja fel.* A jelszó ez volt: *ha rövid a tehetséged, toldd meg egy árulással.* Azért nem hiszek a Márciusi Frontban, mert gyanús módon beérkezett politikai kalandorokkal, úgy érzem, hogy valami láthatatlan kapcsolatban van. És még egyért nem hiszek benne: mert túlságosan társadalompolitikailag fogja meg a dolgot és elfelejti hogy *nincs társadalmi változás a művészet forradalma nélkül.* A szellemi élet nélkül egy lépést sem lehet tenni. Ugyanaz a hibájuk mint a falukutatóknak: nem művészek, nem tudósok, nem stiliszták.

Ez a beszélgetés a két fiatal magyar költővel élmény volt számomra is. Mert éreztem, hogy *Horváth* Béla és *Képes* Géza becsületesen, humánusan és hittel készül elindítani valamit. Nehéz számukra a talaj, de lehet, hogy leküzdik az akadályokat és a most csírázó mozgalom még belekerül az irodalomtörténetbe. És, ha belekerül az irodalom történetébe, akkor belekerül a magyarországi szellemiség krónikájába is.

Magyar Hírlap 1937. júl. 3. *G. L.*

351. JÓZSEF ATTILA: NAGYON FÁJ

(Új versek) Cserépfalvi kiadás

A magyar verselésnek soha nem sejtett tökéletességét teríti ki a költő ebben a könyvben. Ellenállást hirdet a gonoszsággal szemben, a szentek kérlelhetetlen álláspontján, ez a költő a megalázottaké, a nyomorultaké, a szegényeké, amint Isten megparancsolta. Itt állunk, amint e nemzedék tökéletes, s tiszta költője, József Attila kiáltja, itt vagyunk, *„hogy helyt álljunk az emberiségért az örök talajon"*. Itt áll és így szól e gonosz világ ártatlan és bűntelen költője, ki egy világért hordoz a szívében bűntudatot, azok helyett, kiket *„nem bánt a féreg s bőrüket nem csípi tetű"*, se lelküket bűneik nyüzsgő sokasága. Fölkiált e költő: *„Emeljétek föl szíveinket! Azé, aki fölemeli."* Ez a modern *sursum corda*, az állattá aljasított ember, a szén, vas és olaj gyermekeinek nyögése, kik nem tudják szívüket fölemelni úgy, mint a Szent-Misében az Egyház előírja, e nép *„új nép, másfajta raj"*, s oly nyomorult, oly meggyalázott, hogy szentek és vértanúk kellenének, hogy ember legyen belőle, hogy szívét fölemelni tudja. E kor, ez anyagba-, bűnbe-, pénzbe-, vérbezüllött kor költője József Attila. A tisztaság birtokában „szerkeszti meg magában a harmóniát" e szeplőtelen költő, kinek hősies lendülete a gonosz nyomorból, az anyagból, spirituálisabb, mint számos „spirituális" író érvénytelen dadogása, mely a föld gyáva gyönyöreiből sehogy se tud kirepülni! Nem zendít, nem lázít, nem ordít e költő, de kell-e igazabb tüntetés, keményebb ellenállás a gonosznak, mint az, hogy e gonosz évadon makulátlanul éljen és makulátlanul sirassa anyját:

A bögrét két kezébe fogta,
úgy estefelé egy vasárnap
csöndesen elmosolyodott
s ült egy kicsit a félhomályban—

Kis lábaskában hazahozta
kegyelmeséktől vacsoráját,
lefeküdtünk és eltünődtem,
hogy ők egész fazékkal esznek —

Látom, megáll a vasalóval.
Törékeny termetét a tőke
megtörte, mindig keskenyebb lett —
gondoljátok meg proletárok —

Kell-e hangosabb vád e bandita kornak, e fosztogató világnak, mint egy igaz költő panaszkodása:

Agancsom rég elhagyám
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.

Micsoda számvetése van a költőnek *„e megváltott világgal"*, melyben *„sohase volt boldog"*, *„egy pillanatra nem volt nemes"*, holott mindent megpróbált s *„ember már vakmerőbb nem lehet"*.

Óh, én nem így képzeltem el a rendet.
Lelkem nem ily honos.
Nem hittem létet, hogy könnyebben tenghet,
aki alattomos.

Én nem ilyennek képzeltem a rendet.
Pedig hát engemet
sokszor nem is tudtam, miért, vertek,
mint apró gyermeket,
ki ugrott volna egy jó szóra nyomban.
Én tudtam — messze anyám, rokonom van,
ezek idegenek.

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szívemben a halál. De jogom van
és lélek vagy agyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibirnám
ha nem vagyok szabad!

Hogy nem vagyunk szabadok, hogy lassan, tűnődve

Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Én is így próbálok csalás
nélkül szétnézni könnyedén.
Ezüstös fejszesuhanás
játszik a nyárfa levelén.

A hatalom ezüst fejszéi vagdosnak minket, kiket elhagyott a remény s reszketünk, mint a nyárfalevelek. Reszketünk a ragadozótól, akinek „éles a szeme" s szabadsága van belénk-harapni, reszketünk a ragadozótól, aki olyan, mint „a kék tél s a gyötrelem: világos és könyörtelen". Holott nem is vagyunk rosszak, „megpróbálnánk mi már mindent."

De rivall a csermely csősze,
békák botosa bottal mondja,
vicsorogja víz vitéze,
ordas inas, úr bolondja.
— Eltakarodj, öt tekergő!
Kotródj innen kujtorogó!

E „jelen idő"-ben *iszonyatot, eszméletet és vigaszt* mond e költő. Isten megparancsolta, hogy szeretetét és szolgálatát érvényesítsük és hirdessük minden nyelveken és hirdessük cselekedeteinkkel. Így küzdök az elmerült világgal, így bánkódom az emberért s azért szeretem József Attila művét, mert könnyeink egybefolynak, a mi bánatunk az emberért, a népért, az országért, a világért azonos.

Rendezni végre közös dolgainkat
ez a mi munkánk; és nem is kevés. —

írja ő s a „sötétség éjjelén" ez aszketikus költőre gondolok, testvériségben vele, s mindazokra, akikért születtünk, akikért élnünk és halnunk rendeltetett.

Korunk Szava 1937. júl. 1—15. *Horváth Béla*

352. KÖRUTAZÁS KÖNYVORSZÁGBAN

[...] Nagyon kell azonban örülnünk a fiatalok köteteinek. Jelentéktelen kötetek legtöbbször, inkább csak afféle versfüzetecskék. De sokszor két, három jó vers is elég arra, hogy a tehetségről tanúságot tegyen. [...]

Erős és eredeti tehetség József Attila is. Más nap igézi, idegen vizeken jár, világát a mienktől áthághatatlan szakadékok választják el. De ki akarná azért a tehetségét tagadni? „Nagyon fáj" c. kötetében van egy-két vers, amely egyformán megragadja szívünket és képzeletünket. Egy-két strófája visszazsong a fülünkbe, mint lerázhatatlan, elfelejthetetlen dallam. A verstechnikának is milyen játékos bravúrjával teszi még sejtelmesebbekké furcsa látomásos álmait. De éppen ezért fáj, nagyon fáj, mikor azt látjuk, hogy ez a tehetség gyakran útszéli parlagiasságokba téved, csak azért tán, hogy a hatást keresse. Nincs szükség erre a keresésre. József Attila igazán költő, kár, hogy éppen azokért érez, akiknek első hatalmi megnyilatkozása először rendesen éppen a költészetet zúzza agyon. [...]

Képes Krónika 1937. júl. 18. *Kállay Miklós*

353. TILTAKOZNAK AZ ÍRÓK A TESZ DÖMPING IRODALMI TERVE ELLEN

Kínos feltűnést keltett irodalmi körökben a *TESz különös memorandumа*, amely ma reggelre került nyilvánosságra és amely egy új nemzeti könyvkiadóvállalat alapítására hívja fel részben az államot, részben pedig az olvasóközönséget.

A TESz memoranduma a „nemzeti fajiságú" olvasóközönséghez fordul, amely szerinte *„javarészt méreggel táplálkozik"*. A mérgezésért viszont a kiadók felelősek, azok *a kiadók, akiket idegen fajiságú szempontok vezetnek.*

A TESz szerint a nemzetellenes irány a legnagyobb mértékben elhatalmasodott és az induló író, ha napvilágot akar teremteni gondolatai számára, ezt csak a győzelmes magyarellenes világnézet alapján teheti.

A memorandum rögtön meg is magyarázza, mi a „nemzetellenes irány" a gyakorlati könyvkiadásban. Hamarosan megtudjuk, hogy a nemzetellenes irány az, ami alkalmas arra, hogy „az olvasó faji önérzetét lehangolja". S a magyar író igazi érvényesülése és karrierje csak akkor nyílik meg, ha „az idegen fajiság világnézetének átadta magát".

S most jön a legfontosabb:

„Szükséges, hogy egy olyan könyvkiadóvállalat alakuljon, amelynek két támasztéka legyen: a kormányzat és államhatalom egyrészről —

a társadalmi tömeg másfelől. *Az állam nyújtsa a vállalat forgótőkéjét s a tömeg adja a vállalat olvasóközönségét.* A magyar írók pedig adják a nemzetépítő világnézetet és minden társadalmi rétegre kiterjedő *nemzeti irányú népnevelést*".

Írók a TESz vádjairól

A TESz memoranduma ezután meghatározza az új kiadóvállalat munkatársainak témakörét is. A program megszabja ugyanis, hogy a magyar íróknak *„hullaesetekkel egyenlő érdekességű regényeket kell kigondolniok, még pedig úgy, hogy az érdekesség kedvezően alakuljon"*.

A TESz-nek erről az állami pénzen szubvencionált, fajnemesítő — irodalmi könyvkiadóvállalat-alapításáról beszéltünk a legilletékesebbekkel: a magyar irodalom néhány kitűnő reprezentánsával, úgy az idősebb, mint a fiatalabb generáció tagjaival. [...]

József Attila

véleménye a következő:

— *A TESz tervét merényletnek tartom a magyar irodalom ellen.* A magyar nemzet önmagát anyagi valóságában sem ismeri, nemhogy a lelkét ismerné. Szabadabb irodalomra van szükség, hogy a nemzet saját lelkére találjon rá s ez különösen fontos nálunk, ahol annyi régi, keleti és nyugati kultúra folyik össze. Befolyásolni ezt nem tanácsos, és *csak egyetlen irány szabható, a „szabadság"!*

— Magyarországon rengeteg párt, szétfolyó irányzat, külföldi befolyás érvényesül. Nem vitás, hogy a TESz-t is külföldi szellemi befolyás vezeti. *Az idegen irányzatoknak ez a majmolása azonban nem vezethet jóra*, mert ez a nemzet még nem talált rá lelkére, önmagára. A gazdasági élet csak a háború után éppen hogy átformálódott. Át kell, hogy alakuljon a közszellem is, mégpedig csak *az európaisodás* lehet ez az átalakulás. Ne üsse bele a TESz az orrát olyan dolgokba, amelyhez semmi köze, maradjon a saját területén, a társadalmi téren. *Hivatásos irodalomra, államilag irányított irodalomra nincsen szükség*, és még a legszegényebb írónak is, aki leginkább rászorulna erre, leginkább — szabadságra van szüksége.

— És legvégül: *ne feledkezzünk meg Petőfiről!* [...]

Esti Kurir 1937. júl. 23.

354. A TESZ HITLER NYOMÁN STERILIZÁLNI AKARJA A MAGYAR ÍRÓKAT?

Botrányos akció a magyar irodalom gleichschaltolására

Budapest, július 23. — Mint ismeretes, Hitler néhány nappal ezelőtt „művészeti" beszédet mondott Münchenben s egyebek között sterilizálással fenyegette meg a művészeket. Úgy látszik, hogy bizonyos magyarországi körök máris megirigyelték Hitler fellépését s hasonló szellemű „szempontokkal" és „tervekkel" lépnek a közvélemény elé. A *Társadalmi Egyesületek Szövetsége* hatalmas botrányt kiváltó memorandumot nyújtott be az irodalom megrendszabályozására. Nyilvánvaló, hogy az akció elsősorban az újabban nagy fellendülésnek indult népi és baloldali irodalom ellen irányul.

A TESz különös memoranduma egy új nemzeti könyvkiadóvállalat alapítására hívja fel részben az államot, részben pedig az olvasóközönséget.

A TESz memoranduma a „nemzeti fajiságú" olvasóközönséghez fordul, amely *szerinte „javarészt méreggel táplálkozik"*.

A mérgezésért viszont a kiadók felelősek, azok a kiadók, akiket idegen fajiságú szempontok vezetnek.

A TESz szerint a nemzetellenes irány a legnagyobb mértékben elhatalmasodott és az induló író, ha napvilágot akar teremteni gondolatai számára, ezt csak a győzelmes magyarellenes világnézet alapján teheti.

A memorandum rögtön meg is magyarázza, mi a „nemzetellenes irány" a gyakorlati könyvkiadásban? Hamarosan megtudjuk, hogy a nemzetellenes irány az, ami alkalmas arra, hogy „az olvasó faji önérzetét lehangolja." S a magyar író igazi érvényesülése és karrierje csak akkor nyílik meg, ha „az idegen fajiság világnézetének átadta magát."

S most jön a legfontosabb:

„Szükséges, hogy egy olyan könyvkiadóvállalat alakuljon, amelynek két támasztéka legyen: a kormányzat és az államhatalom egyrészről — a társadalmi tömeg másfelől. Az állam nyújtsa a vállalat forgótőkéjét s a tömeg adja a vállalat olvasóközönségét. A magyar írók pedig adják a nemzetépítő világnézetet és a minden társadalmi rétegre kiterjedő nemzeti irányú népnevelést."

A TESz memoranduma ezután meghatározza az új kiadóvállalat munkatársainak témakörét is. A program megszabja ugyanis, hogy a magyar íróknak *„hullaesetekkel egyenlő érdekességű regényeket kell kigondolniuk, még pedig úgy, hogy az érdekesség kedvezően alakuljon."*

Az Esti Kurir néhány kiváló írót szólaltatott meg a TESz akció kérdésében. *Móricz Zsigmond, Szomory Dezső, Heltai Jenő, Ignotus, Zsolt Béla* élesen tiltakoznak a gleichschaltolási kísérlet ellen. *József Attila* többek között a következőket mondotta:

A TESz tervét merényletnek tartom a magyar irodalom ellen. A magyar nemzet önmagát anyagi valóságában sem ismeri, nemhogy a lelkét ismerné. Szabadabb irodalomra van szükség, hogy a nemzet saját lelkére találjon rá s ez különösen fontos nálunk, ahol annyi régi, keleti és nyugati kultúra folyik össze. Befolyásolni ezt nem tanácsos, és csak egyetlen irány szabható, a „szabadság!"

Remenyik Zsigmond szerint a memorandum a Münchenben elhangzott kinyilatkoztatás szervilis kópiája:

„Ha az irodalom élni akar, annak szabadságra van szüksége, akár az embernek, mert különben olyan sorsra jut, mint amit Európa egyes államainak határain belül irtózattal és félelemmel szemlélhetünk."

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. júl. 25.

355. VAN-E SZOCIOLÓGIAI INDOKOLTSÁGA AZ ÚJ NÉPIES IRÁNYNAK?

(Beszélgetés József Attilával)

A mai magyar irodalom új népies irányáról még kevés konkrétizáló szó esett. Amíg a német „völkische"-mozgalmat magyarul s többféle ideológiai szempontból ismertették, addig a magyar szellemi mozgalmak hasonló tendenciájáról rövid és sok esetben misztifikáló tanulmány jelent meg csupán. A *népies szó* maga ma már bizonytalan ködös társadalmi képletet jelent, és éppen ezért nem lesz érdektelen, ha a mai költészet egyik legjelentősebb költőjével való beszélgetésemet a „Magyar Nap" olvasóinak figyelmébe ajánlom, annál is inkább, mert József Attila amellett, hogy a legegyénibb hangú, robusztus költő-tehetség: kitűnően képzett szociológus, akinek az úgynevezett „új népiességről" való megállapításai tehát feltétlenül figyelemreméltóak. [...]

Budapest, július hó.

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. júl. 25. *B. J.*

356. JÓZSEF ATTILA

József Attilát, akinek új verseskötete „Nagyon fáj" címmel nemrégiben hagyta el a sajtót, az új magyar költőnemzedék „vezérköltőjeként" szokták emlegetni. E minősítés jogosultsága fölött lehet vitatkozni, ám annyi bizonyos, hogy József Attila a legeredetibb, legegyénibb alakja a mai magyar költészetnek.

Hányt-vetett élete a nagy „autodidakták": Gorkij vagy Jack London életével rokon. A külváros szennyes nyomorúságából, mindenféle mesterséget megpróbálva, testi-lelki sanyargatottságban jutott el az emberi megtisztulásnak s a költői felülemelkedésnek arra a fokára, amely a legnagyobbakat jellemzi.

Kezdettől fogva, tudatosan és programszerűen, a munkásság, a külvárosi szegénység költőjének vallotta magát. És az a társadalmi tendencia, amely verseiben feszült, nem ártott költészetének. Valéry jut eszünkbe, aki szerint nincs költői vagy költőietlen téma, az igazi tehetség olvasztótüzében a legprózaibb tárgy, a „tiszta" esztétikumtól legmesszebb álló indíték is magas művészetté, szépséggé forrósodik. József Attila költészetét példaként lehet felhozni e megállapítás igazolására.

„Nagyon fáj" című új kötetében érdekes, de lélektanilag törvényszerű fázisába ért el költői fejlődésének. Befelé fordult. A valóság, a külső világ dolgait, színeit, ferdeségeit néző tekintet önmagába ütközött és riadtan, megdöbbenve veszi észre azt a kusza, süppeteg, félelmetes ingoványt, amit léleknek hívnak. Egy fájdalmas, szinte állati kínzottságú szerelem homályában tapogatózik, keresi önmagát. A gyermekkor eltemetett élményeire bukkan, azokból szeretné megérteni sötét ziláltságát. Meghatározhatatlan bűntudat gyötri: az „eredendő bűn" miatt való, majdnem középkori-keresztény önkínzás ez. De tekintete egy pillanatra sem homályosul el. Tisztán látja, hogy ez a belső, alvilági zavarosság csak vetülete a külső világ nagyon is tárgyi ellentmondásainak. „A város peremén" című versében szinte mértani pontossággal határozza meg a maga helyét, mint a feltörő „negyedik rend", a munkásság költőjéét, a világban: „a költő ... az adott világ varázsainak mérnöke, tudatos jövőbe lát s megszerkeszti magában, mint ti kint, a harmóniát." Nem, a költő önmagába fordulása nem jelentett a valóság frontjáról való menekülést. Csak világlátásának kiteljesedését, elmélyülését. A régi, hangos fenegyerekeskedés nélkül, a férfi szenvedésekben edzett, szilárd higgadtságával mondja egy másik versében, amelyben az ember, az egyén kiszolgáltatottságát panaszolja.

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,

mint szivemben a halál. De jogom van
és lélek vagy agyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibirnám,
ha nem vagyok szabad!

József Attila költői kifejezőformája kemény, ragyogó ötvözet. A hideg értelem nála a tragikus belső feszültség kohójában hevül izzó érzéssé. S ma, amikor a divatossá vált „antiintellektuálizmus" száműzni szeretné a költészetből az életet [!] s az olcsó ösztönösséget ültetné trónra, József Attila büszkén, szinte gőggel vállalja az „intellektualizmus" vádját:

Más költők? Mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegyig
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljen mámort mindegyik.
Én túllépek e mai kocsmán
az értelemig és tovább.
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.

— mondja „Ars poetica" című új versében, amely keménységében és önszemléletében Ady „Hunn új legendájához" hasonlítható.

Ugyanott az embernek az élethez való jogát kiáltja és vállalja is érte a harcot megalkuvás és kibúvók nélkül:

Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgálok aljas,
nyomorító hatalmakat.

Itt már az igazi humánum, az örök emberiesség hallatja hangját, amely kicseng a mai játszogatók, pepecselők, ügyeskedők zümmögő kórusából és érces rezgéssel száll „az időnek bércei, a századok" felé.

Brassói Lapok 1937. aug. 8. *Brassai Viktor*

357. JÓZSEF ATTILÁT, A KIVÁLÓ FIATAL KÖLTŐT IDEGSZANATÓRIUMBA VITTÉK

József Attila, az országszerte ismert kiváló fiatal költő, akinek versei évek óta a legelőkelőbb folyóiratokban jelentek meg, s aki több kötetével általános elismerést aratott, *ma tragikus idegösszeomlás*

áldozatául esett, úgy, hogy gyógykezelésre az egyik idegszanatóriumba kellett szállítani.

A szomorú esemény híre érthető általános megdöbbenést keltett a főváros irodalmi köreiben, ahol a fiatal költő szeretetnek és megbecsülésnek örvend. *Rendkívül nehéz élet, sok megpróbáltatás és nélkülözés* juttatta *József* Attilát most a szanatóriumba.

Mint félárva gyermek éhínség között, napszámos sorban nőtt fel s később is, amikor versei meghozták számára az elismerést és tiszteletet, meg nem alkuvó jelleme miatt úgyszólván állandóan nélkülöznie kellett. Rendkívüli akaratereje és eredeti tehetsége *mindeddig győzött* a súlyos körülményeken. Most, úgy látszik, *ellenállóképessége összeroppant, idegei felmondták a szolgálatot*, a munkát, harcot és nélkülözést nem bírta tovább.

A magyar írótársadalom reméli, hogy *mielőbb sikerül ismét visszanyernie lelki egyensúlyát és munkaképességét.*

Magyarország 1937. aug. 12.

358. JÓZSEF ATTILA BETEGSÉGE

József Attila, a nagytehetségű fiatal költő tragikus idegösszeomlással idegszanatóriumba került. A sok bajon, nélkülözésen átesett fiatal költő betegsége általános, mély részvétet keltett.

Népszava 1937. aug. 12.

359. HALLOTTA? ...

[...] hogy József Attila, a fiatal, tehetséges költő, akit idegösszeomlással nemrégen szanatóriumba szállítottak, örvendetesen javuló állapotban van. Barátai egyébként elhatározták, hogy a költő anyagi viszonyait rendezni próbálják. [...]

Új Magyarország 1937. aug. 16.

360. UTAK, MELYEK A JÖVŐBE VEZETNEK
III.
SZÉP SZÓ

A tetszetős kiállítású és meglehetősen vastag füzet nagyon érdekes dolgokat rejt magában. A cím után ítélve azt hinné az ember, hogy itt tisztán irodalmi folyóirattal áll szembe. Kétségtelen, hogy a Szép

Szónak nagy irodalmi jelentősége is van, de nem jelentéktelen, sőt nagyon is jelentős a lap más része is. Irodalmi színvonala igen magas, nem egy kitűnő fiatal író szerepel állandóan hasábjain. A költők közül elsősorban József Attilát kell megemlítenem, az új népies irány egyik legmarkánsabb képviselőjét. Mellette Jékely Zoltán neve a legjobban csengő s hozzánk legközelebb álló.

Egész Európában vannak képviselői annak a humanizmusnak, melynek egyik harcos egyénisége Thomas Mann. Magyarországon is megvan az a folyóirat, mely a humanizmust írta zászlajára: az Apolló. De míg az Apolló csak Közép-Európára korlátozza működési terét, a Szép Szó európai értelemben foglalkozik ezzel a mozgalommal, de nem felejti el sohasem, hogy a nagy európai kérdések szoros összefüggésben vannak a magyar kérdésekkel is.

Az a bátor hang, amellyel a Szép Szó ezeket a kérdéseket kezeli, nagyon biztató. Mert eljött az ideje annak, hogy teljes nyíltsággal nézzünk szembe égető problémáinkkal. Nagyon érdekes az a kötet, melynek ez a nagyszerű címe: Mi a magyar most? Nagy szükségünk van arra, hogy ehhez hasonló jó feldolgozást minél többet olvassunk.

A Szép Szó jelentőségét, illetve szerepét ma még nem tudjuk a maga teljességében átlátni. De érdeklődéssel kell egy ilyen bátorhangú megmozdulás felé fordulnunk. Sokat fog nyerni és tanulni az, aki rendszeresen olvassa ezt az új magyar folyóiratot.

Ifjú Erdély (Cluj—Kolozsvár) *Lőrinczi László*
1937. júl.—aug.

361. A „HARMADIK NEMZEDÉK"

I.

Nincsenek statisztikai adatok a kezemben, tehát nem számok, hanem csak megfigyeléseim alapján közölhetem, hogy soha annyi költő nem „futott" még a napilapok hasábjain és a folyóiratok oldalain, mint az elmúlt öt évben, sőt még jelenleg is. Egymásután tűnnek föl az új nevek, de az új nevek nem szignálnak új hangot, új mondanivalót. Nevüket akaratlanul is megjegyzi az ember, nem a verseik kitűnőségéért, hanem a nevükkel való szapora találkozás miatt. Verseskötetek megjelenésekor mindegyik „új költő" megkapja a maga kritika-porcióját. A kritikák 95%-a túlzottan jóindulatú s sokszor csapnivalóak a versek, amikor a kritika minden sora magasztaló. Egy kis rosszmájúsággal azt is mondhatnók, hogy az induló költők számára még sohasem volt oly kedvező a légkör a kritika részéről, mint manapság. Hogy ez hasznos-e

az irodalomra, ez a nagybácsiskodó fogadtatás, úgy vélem, nem lehet vita tárgya. A kritika engedékenysége nem ösztönzi az alkotót nagyobb műgondra, legyen az formai vagy tartalmi. A hányavetiség és pongyolaság, ami a fiatal költőknél gyakori „betegség", a kritika számonkérése nélkül szokássá merevül, később: az utánuk következő generációk előtt már szabállyá válik. Itt-ott ugyan, úgy alkalomadtán, foglalkoznak a legfiatalabb költőgeneráció termésének értékelésével, de ez az értékelés — ahelyett, hogy szigorúan selejtezne — inkább megbocsátó és kor- és kórtünetként magyarázza és fogadtatja el az eredményt. A háború utáni fiatalok: *Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, József Attila, Török Sophie, Erdélyi József* és a már elhalt *Bányai Kornél* hoztak újat, fölfrissítették, hogy úgy mondjam, a magyar költészetet. Tagadhatatlan, hogy a Nyugat érdeméül írható ez a fölfrissülés, mert a Nyugat adott nekik, *József Attila* kivételével, korlátlan megjelenési lehetőséget, utat a nyilvánosság felé. Újat adtak formában, stílusban, mondanivalóban. Míg a most induló és nagyobbrészt márkázott nevű fiatalokról ugyanez nem mondható. Szinte meghökkentő az a konok ragaszkodás, amivel a Nyugat két generációjának, *Babits — Kosztolányi — Tóth Árpád*, és *Illyés Gyula — Szabó Lőrinc — József Attila — Erdélyi József* nyomdokain tapodnak. Itt említhető még *Kassák Lajos* is, mint követett eszmény, mint költőtípus, valamint *Ady* is, bár ez utóbbinak a hatása jelenleg csak a vidéki költőcskéken észlelhető szórványosan. Ha ez a folytatás, vagy nevezzük inkább másolásnak, nívóban és eredményben el is érné a követett példát, akkor sem lenne megnyugtató. De mivel nem éri el, csak megközelíti, máris bajokról tanúskodik, egészségtelen állapotról, ami egy az irodalom sorvadásával. Nem továbbfejlődés van, értékbeni bővülés, hanem egyhelyben veszteglés és megcsökönyösödés. Ennek az okait lehet kimagyarázni a jelen kuszáltságával, ami úgy gazdasági, mint politikai téren kimutatható; lehet mentegetni a fiatal költők enerváltságával, ami az előbbeniek eredménye, sőt még a megfélemlítést is fölhozhatjuk, a szólásszabadság zsugorodását, amiből a mai fiataloknak tekintélyes summa jut, — mondom: az okokat magyarázni és mentségül fölhozni lehet, de változhatatlan eredményként elfogadni nem.

II.

Azt írja *Kassák*, a legfiatalabb korosztályról értekezve, egyik, a Nyugatban megjelent cikkében: „...hogy a mechanikus simasággal gördülő sorok és az erőszakosan kapcsolt rímek nem szépek. De, ami nem szép, az még nem föltétlenül csúnya. Az új költők versei ebben az értelemben határozottan nem csúnyák, vagyis esztétikailag szimpatikusak — megbocsáthatók. És nem kétséges, hogy ez a megbocsáthatóság teszi közölhetőkké a verseket." Majd tovább: „Súlyos kritika ez még

akkor is, ha a siker jegyében jelenik meg (a vers). Nem lenne nehéz rá megfelelni, ha valaki azt kérdezné: új népi erőnek vagy olcsó népszerűségnek nevezzük-e ezt a tünetet?" *Kassák* szigorúsága és lesújtó véleménye érthető. *Kassák* teljesen egyedülálló a magyar költők között. Annak a társadalmi osztálynak vált tudatos hangszórójává és szenvedéseiknek, küzdelmeiknek és célkitűzéseiknek szószólójává, amely társadalmi osztálynak létjogosultsága, illetve tökéletes elismertetése már el nem vitatható. Megérhető *Kassák* irtózása a mai legfiatalabb korosztály költészetétől és nem meglepő, amikor ezt írja: „...az élet dolgait közömbösen bámuló költőt el sem tudom képzelni. Úgy látszik, mintha fiatal költőink többé-kevésbé ehhez a típushoz tartoznának. Arra hajlanak, amerre a szél fúj s csak ott látnak, ahol világítanak előttük."

Míg az *Ady—Babits—Kosztolányi* triász után következő költőcsoport: *Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, József Attila és Erdélyi József*, a második nemzedék, merte vállalni az „elefántcsont torony" elhagyásával járó veszedelmeket, mertek leereszkedni a néphez, hangot adva a tömeg szociális nyomorúságának, addig a mai fiatalok, a „harmadik nemzedék", megtorpantan döngicsélnek, meghunyászkodnak a hagyományok árnyékában. Kifelé: formailag és technikailag tartják ugyan a nívót, némelyiknél a bravúrossággal határos verselési készség mutat némi átlagonfölülit, de tartalomban ijesztően sivárak, mondhatnám: üresek. Nincsen szerves kapcsolatuk a való élettel, szemléletük kizárólag felületet érint s ha egyiknél-másiknál adódik is villanásnyi bátorság, az nem folytatódik tovább, hanem belegubancolódik a szép szavak ömlésébe, vagy zsurnaliszta-ízű bukfenccel, művészi homályossággal körítődik. Amennyire indokolt és jogos a nap-nap után verkliző sopánkodás — ma nem kell a vers, visszhangtalan ürességben foszlik szét a költők szava —, úgyannyira nem állítható, hogy a vers ma teljesen korszerűtlen és fölösleges. Bár a jelenségek erősen az utóbbiakat bizonyítják, amin nem is szabad csodálkozni, mert valóban, a harmadik korosztály versei megvádolhatók a korszerűtlenség és fölöslegesség vádjával. Az irodalom alkotásait értékelő és azoktól útmutatást váró tömeg igényeit, sőt fölfokozott igényeit a legfiatalabb korosztály költői nem elégítik ki. A csilingelő, dallamos és pontosan pattogó ritmusú versek csak az unalmat növelik, mert a csiszolt forma és technika csak a konvencionális versötletek kiélésére szolgál. Természetszemléletük alig mutat rokonságot a valósággal, erőltetett bizarrságokkal zsúfolt. Ha elkábított lelkiismeretük sugallatára olykor-olykor merészkednek is, nyafogás lesz belőle, vagy feminin panaszkodás, vagy fájdalomba göngyölődött humanizmus. A legfiatalabb korosztály költői és a nép közötti távolság egyre növekszik. Miért vállalja a tömeg azt, ami nem

kamatozik neki szellemi gyarapodást? Nem érthető-e a mai fiatal költők iránti mostoha közöny? Van-e közöttük egy is, amelyik teljesen a nép felé fordul, illetve a néppel azonosítja magát? Nehéz erre felelni.

III.

Van azonban egy mentő körülmény, jobban mondva, egy föltételezhető lehetőség, amit létezőnek elfogadva, talán némi magyarázattal szolgálhat. A megjelenési térhez és alkalmakhoz segített fiatal költőgeneráció mögött nincs-e egy csoport — ami jelenleg még csak kisebbség lehet, ha van —, amelyik némaságra kárhoztatva porlódik a napok múlásában? Ahogy minden kornak kitermelődtek az iránytmutató szószólói, úgy véleményem szerint a jelen sem maradt ezzel adós. Igen, de akkor most joggal föltehető a kérdés: hol vannak és melyek azok az akadályok, amelyek nem engedik őket a nyilvánosság elé?

Az egymás után megjelenő szociográfiai munkák bizonyítják, hogy az írástudók nép iránti magatartása gyökeresen változódik, fölfedezték a népet, a tömeget, bajaik orvoslását sürgetik. De ettől a lázas és nagyjában őszinte buzgalomtól miért maradtak el a költők, legfőképpen a „harmadik nemzedék"? Hol és miért vesztegelnek ahelyett, hogy bátor kiállással, a statisztikával és helyzetképpel kimutatott népnyomorúság felé fordulnának és a művészetté erősödött szellem fegyverével, a verssel sietnének segítségül?

Föntebb már jeleztem és most vallom, hogy a fiatal költőgenerációban akad egy-kettő, akiknek az őszintesége nem fülled erőtlen szavakban. Vannak ilyen költők, vannak, de nem jutnak térhez. Mesterségesen és szándékosan visszaszorítják őket, mert megzavarnák a kidajkált „harmadik nemzedék" oly zökkenő-mentesen elért eredményeit, a meglehetősen problematikus népszerűséget. A „harmadik nemzedék"-ből egy kis kisebbség hallgatni kényszerül, azaz nem juthat a nyilvánosság elé. Bűnük csak annyi, hogy szociális szellemi alkatukon túl tudatosan szocialisták is.

IV.

A „harmadik nemzedék" egyre és aggasztóan növekszik: duzzadó mennyiség és sovány minőség a termésük. Némelyiknél kikandikál a versből a szocializmus, de vékonyan és félénken, — nincs mögötte szilárd meggyőződés. Az „esztétikailag szimpatikus" versek áradása és pátyolása késlelteti a költészet szellemi fölfrissülését. A változástól való páni félelem, amely minden téren uralkodik, túlzottan uralja az irodalom pápáit is. Morajlik ugyan a kívánság és ha furcsa is, azok

követelik legjobban, akik akadályozzák. Rossz nézni és tudni ezt. Növekszik a hírük, de nem úgy az értékük. Inkább jó legyen a versük (technikailag), ha másolás is, mint kevésbé jó, de új tartalommal telített. Vajjon tíz-tizenöt év múlva mi lesz ebből a „harmadik nemzedékből", hisz nincs olyan szellemi tartalékuk, ami az utókornak átmentené őket. Inkább ma vonják felelősségre istápolóikat, mint összeomlásuk idején. Az irodalom fejlődésének megállásáért nem annyira ők okozhatók, mint azok, akik harmadik nemzedékként útnak indították őket. Ők nem tehetnek arról, hogy az irodalmi élet irányítóinak mérlegén nem az új gondolat nyomja a legtöbbet, az értékeset, hanem a kifényesített régi. A Nyugat, a modern magyar irodalom megteremtője az utóbbi három év alatt meglehetősen elszürkült, annak ellenére, hogy majdnem minden számában kihozott egy-egy új, fiatal költőt, de akiknek csak a nevük volt új, irodalmi irányuk és magatartásuk nem képviselte a fejlődésnek azt a fokát, amit a harminc évvel ezelőtt induló Nyugat jelentett. S irodalompolitikai szempontból is veszedelmesen hanyatlik a Nyugat tekintélye, veszítgeti az irányítást. Van egypár, alig egy-két éves folyóirat, melyek harcosabbak és haladóbb szelleműek, mint a Nyugat.

A jövő költője a szocialista költő. A jövő költészete a szocialista költészet. Találóan állapítja meg *Fejtő Ferenc*, hogy a „szocializmuson nem annyira világszemléletet értve, mint életformát". Bizonyos, hogy az új költők versei nem lesznek kifogástalanok, mert az új mondanivalók nem illeszthetők a régi formákba, nem tűrik a fülbezengő „csínokat". Kevés lesz először a versekben a formai és technikai „kellem", de annál több lesz a gondolati erő a tartalomban. A szocialista költő nem a szavakkal való csillogtatásban látja és érzi a korszerűséget, nem zsonglőrködő mesterember lesz, hanem puritán egyszerűséggel szóló és meggyőződését határozottan kifejező. Nem tornamutatványokat végez majd a gondolatokkal, hanem beszél a néphez a népről egyszerűen és közéjük-tartozóan. Mert csak így szerezheti vissza a nép előtt a költészet elsáfárkodott hitelét. És reméljük, hogy ez az új költő-generáció nem lesz a „negyedik nemzedék" — sokkal közelebb van már a változások szükségszerűsége! Lehet, hogy ők lesznek az igazi „harmadik nemzedék" és nem pedig a ma nyilvántartott fiatal költők.

Szocializmus 1937. júl.—aug. *Földeák János*

362. LÁTOGATÁS JÓZSEF ATTILÁNÁL

Az ember sokféleképpen lehet szegény: nyomottan, nyomorultan, szemérmesen és szemérmetlenül, alázatosan és gőgösen. József Attila a fiatal nemzedék vezérköltője aranyos szegény volt ifjúságának sötét éveiben. Tündéri derű, táncos életöröm sugárzik e korszakából való

verseiből. Pedig szívettépően, szinte nevetségesen szegény volt. De a szegénység sohasem tudta kétvállra fektetni, nem tudta játékos életkedvét elkomorítani. Pedig nem áltatta magát, nem menekült szegénysége elől. Mennyit elmélkedtünk ezekben az esztendőkben a hányattatásról, a bajok felett lebegés buddhista bölcseletéről ködös éjszakákon, szendergő bécsi utcaközökben, meg-megállva, egymást haza s visszakísérve, néha hajnalig! Egyszer körülményesen elmesélte költővé érésének furcsán össze-vissza előzményeit. Kicsikorában újságot árult, aztán süteményesfiú lett, majd kismindenes egy uszályhajón, végül középiskolás mintadiák. Máskor elmondta öngyilkossági kísérleteit. Egyszer felnyiszálta az ereit, egyszer meg kifeküdt a sínek közé, úgy várta a tizenegyórás tehervonatot. Langyos nyári éjszaka volt, csillagos, csendes, tücsökzizegős. Összeráncolt homlokkal heverészett a sínek között, amíg felengedett mellében a dac és a keserűség és akkor csendesen elsírta magát és kimászott a sínek közül. Éppen akkor tűnt fel a kanyarulatban a tehervonat.

— Miért akartad megölni magadat? Nyomorod miatt?

Olyan hevesen tiltakozott, hogy elszégyeltem kérdésemet. Hirtelen megértettem, hogy a nélkülözés természetes állapot. Mi közünk hozzá, hogyan ítélik meg a többiek? Kitagadottan, haszontalanul: derűsek voltunk és fölényesek. Akkoriban írta Attila elragadó kis versét az esőrehajló ég alatt szunnyadó hangyáról.

A bábok között elaludt a hangya.
Szél, a bábokat most el ne fújd!
Különben jó az is.
Kis fáradt fejét csillámokra hajtja
és alszik véle csöpp árnyéka is.

Egy szalmaszállal felkelteni szépen!
De jobb, ha már indulunk haza,
erősen beborult —
A bábok között elaludt a hangya
és — hopp — egy csöpp már a kezemre hullt.

Mindez régen volt. József Attila azóta már hazakerült, itt él, itt ír, itt versel, itt verekedik. Költészetének témája továbbra is a szegénység, de nem a magáé, hanem a szegénység an sich, az objektív állapot, melyet egyik-másik versében szinte tudományos szenvtelenséggel definiál. Költészetének ez a második periódusa félreismerhetetlenül klasszicista jellegű. Dogmatikusan racionalista ódái és tanköltemények elvontak, hűvösen személytelenek. E szenvedélyesen-szenvedélytelen, éleselméjű és ellenállhatatlan lendületű költemények után a Nagyon fáj című verskötetével visszatért önönmagához.

József Attila ebben a kötetében felparancsolta emlékezete mélyéből zavartalan elsüllyesztett gyermekkori élményeit, s érett fejjel, kiképzett judíciummal végigkínlódta a beléjük ragadt, tudattalan maradt megalázó érzéseket. Mi célból? Nincs rá felelet. Dacból, önkínzó kíváncsiságból, mindenesetre politikán- és költészetenkívüli motívumokból.

Erről beszélgettünk ma egy hete a csendes szanatóriumi szobácskában, ahol a költő ez idő szerint alvilági felfedező útja izgalmait piheni ki. Nyugtalanságom eloszlott, mihelyt megpillantottam. A költő kéziratokat olvas, szerkeszt; asztalán egy megkezdett tanulmány kézirata. Már túl van a nehezén, ismét a régi. S mivel — hál Isten — a réginek találtam, megmondtam neki, mennyire felesleges felbolygatni, ami be van temetve, még ha időnként nyugtalankodnak is a tudat alatt a megkötözött kísértetek. Megkötözve: tehetetlenül topognak és morognak; felszabadítva; köréd sereglenek, nyűtten, avasan, követelőzve, mint valami tolakodó siserahad, dünnyögve, méltatlankodva, fontoskodva, lefoglalva minden idődet és figyelmedet. Mit akarsz végül is kezdeni velük? Megismételni a szánalmas komédiát? Igazságot osztani, mint Mátyás király? Hiszen a jelen szempontjából mindez érdektelen. Elfelejtetted a saját szavaidat:

Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A harcot, melyet őseink megvívtak,
békévé oldja az emlékezés —
s rendezni végre közös dolgainkat:
ez a munkánk, és nem is kevés.

Gyere vissza közénk, harcolj, hiányzol. Aki múltjának Meduza-arcába bámul, elárulja embertársait.

Újság 1937. szept. 5. *Németh Andor*

363. FOLYÓIRATSZEMLE

A Szép Szó szeptemberi számának kiemelkedő közleményei: Hatvany Bertalan és Remenyik Zsigmond vitája a dunai népek együttműködésének kérdéséről, Gáspár Zoltán brilliáns pamfletje, József Attila versei, Katherina Mansfield és Nagy Lajos novellái, Fejtő Ferenc tanulmánya az arisztokrácia demokratizálódásáról, Zugligeti Pintér József hozzászólása Veres Péter könyvéhez, Brachfeld Olivér megemlékezése Alfred Adlerről, K. Havas Géza tanulmánya Thomas

Paine-ről. A kritikai részben József Attila az új népies irányzattal száll vitába. Horváth Tibor Málnási magyar történelmét bírálja. [...]

Újság 1937. szept. 5.

364. A KÖLTŐ REGÉNYE

Valamennyi lap megírta, hogy József Attilát, a fiatal költőgeneráció legmarkánsabb egyéniségét idegösszeroppanással szanatóriumba szállították.

„Költősors" mondjuk sóhajtva és tovább lapozunk az újságban.

Pedig...

Pedig József Attila költőnk sorsa nem lehet érdektelen, nem lehet utána olyan egyszerűen rálapozni a sportrovatra.

Nem.

Álljunk meg egy kicsit.

Nem akarjuk most ezeken a hasábokon méltatni József Attilát.

Nem akarjuk Petőfivel egy vonalba állítani, azt már az arra hivatott esztéták megtették, sem azt nem akarjuk elismételni, hogy József Attila a legkiemelkedőbb költője a mai nemzedéknek.

Elégedjünk meg annyival, hogy József Attila „egyike" a legnagyobb költőinknek.

A sokat emlegetett 'költősors' bizony nagyon mostoha volt József Attilához.

A harminckétéves költő útja a szanatóriumig érthető, ha nem is megbocsájtható.

Mármint a társadalomnak nem bocsájtható meg.

Mert míg rengeteg tollforgatót karol fel a társadalom, míg boldogboldogtalannak juttatják a különböző irodalmi díjakat, a jól jövedelmező lektori, vagy szerkesztői állásokat, addig...

Addig...

A költő szavaival:

Harminckét évem elszelelt,
Havi kétszáz sosem telt
Az ám!
Hazám!

Az ám!

József Attila hiába írta a leggyönyörűbb, legkáprázatosabb verseit.

A jutalma nélkülözés volt.

A súlyos, filléres gondokkal teli élet.

A legutóbbi versében már arról számol be a költő, hogy villanyát is kikapcsolták:

Lám, ösztönöm helyes nyomon
járt, amikor bejött az ember.
„Kikapcsolja a villanyom" —
ez zúgott bennem, mint a tenger.

A kés ott volt az asztalon
— éppen a ceruzám hegyeztem —
ha ezt az embert leszurom,
tudom, mindennel kiegyeztem.

El voltam keseredve. Hát
Minden sötét és szomorú lesz.
Állat védheti otthonát;
hanem másfajta háború ez.

József Attilának már a villanyát is kikapcsolták.

A nélkülözés minden kelléke felvonult, hogy agyongyötörje szegényt.

Végül szanatóriumba került.

Idegösszeroppanás.

Szégyeljük magunkat.

És mégis átlapozunk a sportrovatra...

Új Magyarország 1937. szept. 13.

365. BUDAPEST I. 19 (7). JÓZSEF ATTILA VERSEI

Rádió Újság 1937. szept. 24.

366. DUNAMENTI EURÓPA

[...] Remenyik Zsigmond cikke (a SZÉP SZÓ 16. számában) kell, hogy gondolkodóba ejtsen mindenkit, aki jó európainak tudja magát. Egy keserves kor fájdalmai szólaltattak meg egy világlátott és világosan látó embert, s a szavak harmóniájából kicsendül az örök, szép, messze motívum: Európa!

Nem is a vita ennek az írásnak a célja: nem kívánunk Remenyik Zsigmonddal polémiába szállni, hiszen szinte minden szavát aláírhatná az emberi haladás minden hívője. [...]

Kossuth Lajos Dunakonföderációja ma már megvalósíthatatlan, a szerbeknek, románoknak nem kell már a magyar kultúrszűrő s a népek új békéjét túlságosan veszélyeztetné, az új államépület teherbírását túlságosan próbára tenné, ha a szövetségi államfőt az egyik vagy másik nemzetből kellene választani. A reakció dühöngésével, a diktatúrás törekvésekkel szemben is, ma úgy látszik, erőteljesebb védelmet ád az alkotmányos monarchia, mint a köztársaság. A Duna völgyének humanista és progresszív gondolkodói, akik közül ma talán még sokan nem értenek teljesen egyet e cikk írójával ebben a kérdésben, bizonyára rosszul tennék, ha nem gondolnák meg, milyen hasznos szolgálatot teljesíthetnének a nemzetek testvériségén kialakuló új államszövetség felépítésében a trón törvényes igénylőjének kvalitásai, valamint azok a konzervatív szellemi erők, amelyeknek a Habsburg-ház szinte jelképéül szolgál s amelyek ma tisztességgel támogatják az emberi méltóság és emberi szabadság híveinek élet halál harcát a totális állam borzalmai ellen.

Ezzel persze nincs még megoldva minden kérdés. Mégis így talán könnyebb lenne új utakon, vérontás és erőszak nélkül elindulni egy szebb és jobb Európa felé. S ha Remenyik Zsigmond messze tekint, s az új Európát Vörösmarty szózatával idézi, hadd válaszoljon a „Népek hazája nagyvilág" szólítására kortársunknak és barátunknak, József Attilának, szelíd költői szava:

Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat be kell vallani.
A Dunának, mely mult, jelen s jövendő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés —
s rendezni végre közös dolgainkat:
ez a mi munkánk; és nem is kevés.

Szép Szó 1937. szept. *Hatvany Bertalan*

367. ŐSZI ELŐADÁSOK

[...] — Ugyancsak a Petőfi Kör rendezésében október közepén a budapesti Szép Szó gárdája is előadásokat tart Prágában: Ignotus Pál, Fejtő Ferenc, József Attila és Reményik Zsigmond. A Szép Szó írói előbb több szlovenszkói városban szerepelnek. Az Új Szellem örömmel üdvözli e rendezéseket és szívesen a rendezők támogatására siet, sőt a jövőben esetleg részt is vesz az új rendezésekben, mert a prágai magyar

egyesületek tervbe vették, hogy a Szép Szó után, ha lehetséges lesz, a többi budapesti mozgalmak és szellemi irányok vezető egyéniségeit is megismertetik a prágai és a szlovenszkói magyarokkal, így a Válasz, a Korunk Szava, a Magyar Szemle, a Századunk stb. íróit. Ha a terv sikerül, eszményi kulturális együttműködés valósul meg.

Új Szellem (Prága) 1937. okt. 1.

368. A BUDAPESTI „SZÉP SZÓ" ELŐADÓESTJE POZSONYBAN, ÉRSEKÚJVÁROTT ÉS KOMÁROMBAN

A budapesti „Szép Szó" folyóirat körül tömörült írók október 15-én, pénteken este 8 órakor a pozsonyi grémium előadótermében, Goethe ucca 15., a Nemzetközi Kultúrliga és a Munkásakadémia rendezésében előadóestet tartanak. Az előadás műsora: Ignotus Pál: A „Szép Szó" célja és szerepe. Fejtő Ferenc: Miben hiszünk és miben kételkedünk? József Attila: Az író és a nép. Remenyik Zsigmond: Bűntudat. Nádass József: Elmondom, amit a háborúról tudok. Balázs András: Szavalatok. Jegyek: Földszint 10, 6 és 5 korona, erkély 3 korona, állóhely 2 korona. Elővételben Blüh és Weiss könyvkereskedésében. Az előadást a „Szép Szó" szerkesztői október 16-án, szombaton Érsekújvárott, vasárnap, október 17-én Komáromban megismétlik.

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 14.

369. A SZÉP SZÓ FELOLVASÓ KÖRÚTJA CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Prága, október 14.

Az *Új Szellem* című kultúrpolitikai szemle közli, hogy október közepén a budapesti *Szép Szó* gárdája előadásokat tart Csehszlovákiában (Pozsonyban, Komáromban, Érsekújváron és Prágában): *Ignotus* Pál, *Fejtő* Ferenc, *József* Attila, *Remenyik* Zsigmond és *Nádass* József. Az *Új Szellem* örömmel üdvözli e rendezéseket és szívesen a rendezők támogatására siet, sőt a jövőben esetleg részt is vesz az új rendezésekben, mert a prágai magyar egyesületek tervbe vették, hogy a *Szép Szó* írói után, ha lehetséges lesz, a többi budapesti mozgalmak és szellemi irányok vezető egyéniségeit is megismertetik a prágai és a szlovenszkói magyarokkal, így a „Válasz", a „Korunk Szava", a „Magyar Szemle", a „Századunk" stb. íróit.

„Ha a terv sikerül, eszményi kulturális együttműködés valósul meg", írja az *Új Szellem*.

Esti Kurir 1937. okt. 15.

370. KÖSZÖNTJÜK A „SZÉP SZÓ"-T SZLOVENSZKÓN!

Magyarországról mindenkor szívesen várunk vendégeket, ha azok — írókról lévén szó — az egyetemes magyar kultúra európai értékű kincseit hozzák közénk önzetlen szétosztásra. Ma, mikor csordaösztönök dúlják fel az emberi civilizáció és kultúra ragyogó őrhelyeit, és parancsuralmi törekvések, világimperialista hatalmak a szabadság és a haladás gyönyörű emberi jogait durván tiporva éppen a kis nemzetek létét veszélyeztetik — kétszeresen nagy az örömünk, hogy az erőszakkal szembeszálló s az új pogánysággal dacoló értelem Budapestről, magyar anyanyelvünk fővárosából küldi felénk bátorító, megtartó üzenetét. Mi is addig könnyebben tudjuk vívni küzdelmünket belső és külső ellenségeinkkel, amíg magunk mögött érezzük a magyarországi demokratikus erők egyre szélesedő frontját. Ha a magyar kultúra, irodalom s művészet odaát európai rangú értékeket termel ki magából, az nekünk is büszkeségnél többet jelent: gazdagodást, szegényes kisebbségi javainkban való biztos erőgyarapodást! De jaj, ha az értelem, a szabadság, az emberi jogok egyszer csak odaát örökre béklyóba verődnek, akkor a varázs megtörik.

A ma Szlovenszkóra érkező magyarországi írók is ennek a varázsnak jónevű igézői. Műveikkel, írásaikkal nyugateurópai rangot igyekeznek adni nemzetünk kultúrájának és ezzel a nemes igyekezetükkel máris ellenségei minden béklyónak, ami legszentebb emberi jogainkat fenyegeti. Ezek a fiatal magyar írók múlt éven indult nívós folyóiratukat tudatosan „Szép Szó"-nak nevezték el, jelképezve ezzel a durva önkénytől vissza nem riadó emberi öntudat mindenekfölött álló szépségét. Amint a folyóirat egyik szerkesztője, *József* Attila kifejtette: „Szép Szó magyarul nem felcicomázott kifejezést, hanem testet öltött *érvet* jelent. A szép szó nemcsak eszközünk, hanem célunk is. Célunk az a társadalmi és állami életforma, melyben a szép szó, a meggyőzés, az emberi érdekek kölcsönös elismerése, megvitatása, az egymásrautaltság eszmélete érvényesül. Fellépésünkkel, írásainkkal, gondolatainkkal, értelmességre hivatkozó hitünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni, a réginél fejlettebb egységre tartó haladottabb igényt, a modern, maga-magát fegyelmező, rendbefoglaló szabadságot." És a másik szerkesztő, *Ignotus* Pál vezető tanulmányában ezzel a sokatmondó kijelentéssel adta meg az új írói csoport programját: „Vissza az

értelemhez!" De ez a visszatérés ma haladást jelent, mert az értelem ebben az esetben kultúrát, civilizációt és józanságot jelent, bátor szembeállást a pallérozatlansággal, türelmetlenséggel, az alpári ösztönökkel. A „Szép Szó" körül csoportosuló fiatal magyar értelmiség még idejében észrevette, hogy a völkisch-ideológiával kacérkodó Új Szellemi Front nem lehet őszinte s nyílt fóruma a magyarországi demokratikus törekvéseknek. Éppen Ignotus Pálnak és József Attilának egyik nagy érdeme, hogy több tanulmányban könyörtelenül leleplezték az Új Szellemi Front fasisztikus, korosztályharcos ideológiáját, szemfényvesztő, a tiszta fogalmakat („reform"!) elködösítő irányzatát. Reformokat kívánnak ők is, de a szabadság és a szociális haladás ügyét elválaszthatatlanul összekapcsolják s ennek a felismerésnek érvényesülését látják a *francia népi arcvonal* elgondolásában is, amelyhez, mint érzülethez és szemlélethez a „Szép Szó" írói szívesen vonzódnak. Ezt a vonzódást a folyóirat szerkesztői, Ignotus Pál és József Attila — utóbbi éppen a „Magyar Nap"-nak adott július 26-i nyilatkozatában — több alkalommal leszögezték. Éppen a francia népfront mintájára a „Szép Szó" hajlandónak mutatkozik a Márciusi Front íróival (Féja, Illyés, Kovács Imre stb.) sok gyakorlati pontban megegyező közös követelésekért a jövőben együttesen fellépni, amelynek megvalósulását a csehszlovákiai demokratikus magyar közvélemény csak örömmel tudná köszönteni!

Ez a népfronti fegyverbarátság fűz minket is a „Szép Szó" írói csoportjához, amelynek eddig kifejtett munkásságával sokban közös vonást találunk a magunk munkaterületén is. De éppen a népfrontbarátság tisztasága érdekében szükségesnek véltük több alkalommal élesebben megbírálni az egyes ferde kinövéseket, mint például a Hatvany-féle „Habsburg-népkirályságot", amellyel szemben, ismételjük: a Remenyik Zsigmond álláspontját valljuk, azaz: „egy szociális, joggyakorlatban egyenrangú, politikai hatóerejében demokratikus, fejlődési lehetőségeiben gátolatlan *népköztársaság*."

A „Szép Szó" másféléves munkája mögött máris szép eredményeket látunk: a magyar szellemi megújhodásban eddig is jelentékeny szerepe van. Két könyvnapi kiadványa: a „*Mai magyarok — Régi magyarokról*" és a „*Mi a magyar most?*" elsőrangú pozitív cselekedet volt, amely mély nyomokat hagyott az itteni magyarság szellemi életében is. Emlékezetes Thomas Mann-estjével pedig nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a filológusok sápadt, óvatos humanizmusával szemben — éppen a nagy német író tanítására — a jelen pillanat eseményén túllátó, de előle soha el nem bújó *harcos humanizmusra* figyelmeztesse a magyar értelmiséget. A „Szép Szó" megértőnek mutatkozott a szomszédos népek kultúrája iránt is, mikor a román és a cseh költészet értékeit magyarul közvetítette a magyarországi közvélemény felé.

Munkatársait külön nem kell bemutatnunk. Akiket ma vendégekül köszönthetünk — *Ignotus* Pált, *József* Attilát, *Fejtő* Ferencet, *Remenyik* Zsigmondot és *Nádass* Józsefet — írásaikból olvasóink is jól ismerhetik. Pozsonyi, érsekújvári, komáromi és prágai előadásuk, kívánjuk, hasson termékenyítően a csehszlovákiai magyar közvélemény és szellemi élet nagyobb fokú tisztulására, fejlessze a szlovenszkói írók műhelyműveltségét és járuljon hozzá a harcos humanizmust valló népfront kialakulásához a szlovenszkói magyar életben.

Abban a reményben, hogy a „Szép Szó" íróinak szlovenszkói látogatása hasznos lesz szellemi életünkre és követni fogja őket rövidesen a magyarországi írók többi csoportja is (Válasz, Apollo, Gondolat stb.) — meleg szeretettel köszöntjük pesti vendégeinket.

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) *Vass László*
1937. okt. 15.

371. A „SZÉP SZÓ" ELŐADÁSAI SZLOVENSZKÓN

A budapesti Szép Szó írógárdája: *Ignotus* Pál, *Fejtő* Ferenc, *József* Attila, *Remenyik* Zsigmond és *Nádass* József *ma, pénteken* este kezdik meg szlovenszkói előadókörútjukat Pozsonyban a következő műsorral.

1. Ignotus Pál: A „Szép Szó" célja és szerepe.
2. Fejtő Ferenc: Miben hiszünk és miben kételkedünk?
3. József Attila: Az író és a nép.
4. Remenyik Zsigmond: Bűntudat.
5. Nádass József: Elmondom, amit a háborúról tudok.
6. Balázs András: Szavalatok a Szép Szó költőitől.

A ma esti előadás Pozsonyban a Grémium nagytermében lesz, 8 órakor. Jegyek: földszint: 10, 6, 5. galéria: 3, állóhely 2 korona. Jegyek még kaphatók a Blüh és a Weiss könyvkereskedésekben. Az estét a Nemzetközi Kultúrliga pozsonyi helyi-csoportja rendezi.

Másnap, október 16-án, *szombaton* este *Érsekújvárott* mutatkozik be a „Szép Szó" gárdája és *vasárnap Komáromban*.

Kedden este a budapesti írók a Petőfi kör hívására és rendezésében *Prágában* tartják meg nagy érdeklődéssel várt irodalmi estjüket, ahol a fenti műsort kiegészítik még Nagy Erzsi és Palotai Erzsi szavalatai és a Petőfi Kör szavalókórusa. A prágai est a Zlatá Husa (Vencel-tér) első emeleti különtermében lesz kedden 8 órakor. Jegyek elővételben M. Truhlárovánál.

Magyar Nap (Marovská Ostrava Přívoz) 1937. okt. 15.

372. ÜDVÖZLET AZ ÍRÓKNAK

A magyar toll csehszlovákiai munkásai üdvözlik a magyar irodalom idelátogató fiatal kiválóságait, a „Szép Szó" folyóirat munkagárdáját. Szellem a szellemet, munkás a munkást, a magyar írók a magyar írókat. És egyszerű, keresetlen szavakkal, de egész szívvel mondunk istenhozottat.

Az alkalom ritka rendkívülisége azonban ünnepélyessé teszi a számunkra ezt az érkezést és ezt az üdvözlést. Ezt sem az álszemérem, sem semmilyen ide-oda kancsintgató hátsógondolat nem tudja velünk elhallgattatni. Kimondjuk úgy, ahogy érezzük: kisebbségi kultúréletünk sápadt szürkeségében öröm nekünk az ő jövetelük, az ő látogatásuk, az ő hozzánkszólásuk. Kultúrünnep.

[...] A magyarországi szellemi és irodalmi élet pedig — a beengedett könyveket és folyóiratokat nem számítva — csak nemrégtől kezd felénk fordulni, Móricz Zsigmond tíz évvel ezelőtti gyönyörű emlékű szlovenszkói körútja óta úgyszólván csak Kassák Lajos turnéja reprezentálta nálunk a személyes kapcsolatot. Az új magyar irodalom reprezentásainak csoportos iderándulása tehát a perspektívában önmagánál is jelentősebb.

Ignotus Pál, Fejtő Ferenc, József Attila, Nádass József és Remenyik Zsigmond személyében nemcsak a magyar haladó törekvések és a magyar írástudás ismert nevű képviselőit üdvözöljük, hanem a haladó magyar törekvéseket és az új magyar irodalmat is, azt az újarcú magyarságot, amely máris rangot és elismerést szerzett magának a magyar életben. És amelyről, talán először, ezen a hegy-völgyes szép földön álmodott álmokat, terveket és próbált próbákat egy egész nemzedék.

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) *Győry Dezső*
1937. okt. 15.

373. MAĎARŠTI SPISOVATELÉ PŘED ČESKOU VEŘEJNOSTI

Na pozvání pražského maďarského spolku „Petőfi Sándor Kör", Přítomnosti a Ženevskeho výbory, dne 18. října přijdou do Prahy maďarští spisovatelé, sdružení kolem demokratické revue „Szép Szó" (pěkné slovo), a to: Pál *Ignotus*, József *Attila*, Ferenc *Fejtő*, József *Nádass* a Zsigmond *Remenyik*, aby ještě téhož dne večer o 20. hodině pronesli v Přítomnosti několik přednášek na téma „V co věříme a o čem pochybujeme". Dne 19. října zúčastní se pak čaje, který pořádá

Přítomnost na jejich počest a večer přednášeji v kavárné Zlaté husa, na večírku, pořádaném spolkem Petőfi Sándor Kör. Ostatní svůj čas věnují pak prohlídce města a poradám. Podnik tento jest nám jen vítati, neboť je to nejlepší dokumentováni vzájemných snah o sblížení.

České Slovo (Praha) 1937. okt. 16.

374. A „SZÉP SZÓ" ÍRÓI A POZSONYI MAGYAR RÁDIÓBAN

A „Szép Szó" című budapesti szépirodalmi folyóirat körül csoportosult írók egy reprezentáns csapata csehszlovákiai előadókörutat rendez. Az írócsoport pozsonyi előadóestje alkalmából, ma, szombaton 18 órás kezdettel fellép a csehszlovákiai magyar rádió műsorán is. A negyvenötperces rádióbeszélgetés során Ignotus Pál, a kitűnő fiatal esszéista a „Szép Szó" irodalompolitikai irányvonaláról ad számot. Fejtő Ferenc, az „Érzelmes utazás" szerzője „Az eszme nem elég" címen a modern kor szellempolitikai szükségszerűségét fejtegeti. József Attila, az újabb magyar költőnemzedék egyik legkiválóbb képviselője „Az író és a nép" című előadásában az új magyar népi irányú irodalom elindulásáról, kibontakozásáról és orientációjának indítékairól számol be, majd pedig „A Dunánál" című hosszabb lélegzetű versét adja elő. Remenyik Zsigmond, az újabban feltűnt epikus az irodalom és az élet kapcsolatairól beszél „Urak és parasztok" címen. Végül Nádass József, a meggyőződéses hangú költő, a csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatok hű ápolója tesz hitvallást a dunavölgyi szellemi összefogás szüksége mellett „Magyar író a Dunamedencében" című előadásában.

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 16.

375. DUNAVÖLGYI KIEGYEZÉS

[...] Nagyon biztató jelenség: a magyar fiatalságunk a dunavölgyi kérdés iránt egyre erőteljesebben ébredező érdeklődése [...]

A *Szép Szó* című folyóirat köré tömörült fiatalság is állandóan felszínen tartja a dunavölgyi kérdést, amelyről nemrégiben *Hatvany* Bertalan báró feltűnéstkeltő vitát rendezett a lap hasábjain *Remenyik* Zsigmonddal.

[...] A fiatal magyar írók egy csoportja arra is vállalkozott, hogy az — *Új Szellem*-nek, a Csehszlovákiában élő magyarság jelentős kultúrpolitikai szemléjének a meghívására — október második felében előadáso-

kat tartson Prágában, Érsekújváron, Komáromban és Pozsonyban. A prágai magyar egyesületek egyébként tervbevették, hogy — *Ignotus* Pál, *Fejtő* Ferenc, *József* Attila, *Remenyik* Zsigmond és *Nádass* József bemutatkozása után — a többi magyar szellemi mozgalom képviselőit és a magyar kultúrélet más alakjait is meghívják Csehszlovákia fővárosába, ahol egyben módot találnak arra, hogy ezeket az írókat és tudósokat megismertessék az ottani intellektuális körök vezetőivel. [...]

Magyar Hírlap 1937. okt. 17. *Sós Endre*

376. A „SZÉP SZÓ" ÍRÓINAK NAGYSIKERŰ IRODALMI ESTJE POZSONYBAN

A magyar—magyar kultúrcsere jegyében

Ignotus Pál, Fejtő Ferenc, Remenyik Zsigmond és Nádass József nyilatkozatai — Szombaton Érsekújvárott, vasárnap Komáromban, hétfőn—kedden Prágában — A pesti íróvendégek a mikrofon előtt

Pozsony, október 16. A Szép Szó írógárdájának tegnapi irodalmi estje a Nemzeti Kultúrliga rendezésében fényesen sikerült. [...]

Ignotus Pál, a Szép Szó szerkesztője szabad előadást tartott. Kimentette József Attila távolmaradását, majd megköszönte az üdvözlést, valamint Vass Lászlónak és Győry Dezsőnek a sajtóban megjelent üdvözlő cikkeit. [...]

József Attila verseit Balázs András és Fejtő Ferenc interpretálták. *Ezek a versek a mai magyar lírai költészet legerősebb termékei közül valók.*

Balázs András ezenkívül még Nádass József és Déry Tibor egy-egy szép versét adta elő.

Az írógárda minden tagja percekig tartó lelkes tapsvihart aratott.

Ignotus Pál logikájának eleganciája, Fejtő fejtegetéseinek bátor és nívós meggyőzőereje, Remenyik puritán és komor férfi-vallomása, Nádass nyíltszavú naturalizmusa és József Attila verseinek iránytmutató hite és művészete ebben a nemesen egyszerű formai tálalásban: felejthetetlen, szép és jó élmény volt.[...]

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 17.

377. A BUDAPESTI „SZÉP SZÓ" ÍRÓGÁRDÁJÁNAK NAGYSIKERŰ ESTJE A PRÁGAI PETŐFI SÁNDOR KÖRBEN

Ötórai teán találkoztak a magyar és a csehszlovák irodalom kitűnőségei — Győry Dezső üdvözlő beszéde az eddig végzett kultúrközeledési munkáról

Prága, október 20. A budapesti Szép Szó írógárdájának prágai szereplése a legteljesebb siker jegyében folyt le. A nagy jelentőségű hétfői előadás után, amelyet a budapesti magyar írók a Prítomnost-klub rendezésében tartottak, *kedden délután ötórai teán látta vendégül a pesti íróvendégeket, valamint a csehszlovákiai magyar és a csehszlovák irodalmi élet kitűnőségeit és számos közéleti személyiséget a Spolocsensky Klubban a Prítomnost és a genfi ifjúsági világszövetség csehszlovákiai tagozata.* [...]

Este nyolc órakor a Zlatá Husa-szálló különtermében rendezte meg a Szép Szó írógárdájának magyar előadóestjét a prágai magyar főiskolások Petőfi Sándor köre. [...]

Ignotus Pál tartotta meg ezután előadását, amelyben vázolta *a Szép Szó programját és küldetését.*

Fejtő Ferenc *a háború utáni magyar irodalom jelenségeit taglalta* a világszemléleti kritikus éles stílusában. A betegség miatt távolmaradt *József Attilának az író és a nép kapcsolatáról szóló előadását Vozári Dezső olvasta fel.* [...]

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 21.

378. A „SZÉP SZÓ" ÍRÓI PRÁGÁBAN

*Két irodalmi est * „A magyar író, ha átlépi a határt, csak a magyar kultúra közösségének kíván szolgálni"*

PRÁGA. — Megemlékeztünk arról, hogy a „Szép Szó" című budapesti folyóirat köré csoportosult írók, Ignotus Pál, Fejtő Ferenc, Nádas József és Reményik Zsigmond előadáskörutat végeztek Szlovenszkón és a komáromi, érsekújvári, pozsonyi előadások után Prágában is szerepeltek. A „Szép Szó" ötödik írója, József Attila, betegsége miatt nem vehetett részt az előadáskörúton.

Prágában a „Szép Szó" írói kétszer szerepeltek. [...]

[...] Kedden, október 19-én este az Arany Lúd-szálló különtermében tartottak előadást a magyar írók. Itt elsőnek Ignotus Pál beszélt az egybegyűlt nagyszámú magyar közönség előtt.

[...] Ignotus Pál után *Fejtő* Ferenc olvasta föl nagyszabású tanulmányát az új magyar irodalomról és pregnáns erővel ismertette az egyes mozgalmakat és vezéregyéniségeiket. Szünet után *Nádas* József háborús novelláját olvasta föl, amelyben arról számol be, hogyan veszítette el féllábát a világháborúban. *Reményik* Zsigmond a „Téli gondok" című művének egyik szatirikus részét mutatta be, majd Fejtő Ferenc a távollevő *József* Attila verseiből olvasott fel frenetikus hatással.

A közönség sok tapssal adózott a „Szép Szó" íróinak. [...]

Prágai Magyar Hírlap 1937. okt. 21.

379. IGNOTUS-VEIGELSBERGÉK A HÁBORÚ UTÁNI SÉRELMEK ELFELEJTÉSÉT ÍGÉRGETIK PRÁGÁBAN

[...] „Elég volt a háborúból, felejtsük el, ami volt"

Azt is mondta Nádas József a Pritomnost-klubban, hogy a lelki együttélés megteremtésére a dunavölgyi népek számára háromnyelvű újságot kellene szerkeszteni s ezzel állandó személyi kapcsolatot teremteni az írók között, később pedig *csak úgy mellékesen megemlítette, hogy a háború után a Dunamedencében sok hiba történt s ha az ejtett sebek még fájnak is, kölcsönösen meg kell értenünk egymást*, mert ahogy József Attila mondja egy versében: *Elég volt a háborúból, felejtsük el ami volt, múltunk, jelenünk és jövőnk a Duna.*

Hát ez nagyon szépen hangzik, de nem hiszem, hogy a felvidéki magyarság helyeslésével találkoznék a múltra való fátyolvetésnek Ignotus Pálék által annyira ajánlott módja. [...]

Új Magyarság 1937. okt. 22.

380. A MAGYAR VILLON

A budapesti Officina könyvkiadóvállalat kiadásában még az elmúlt év őszén ízléses kivitelű, vékony könyvecske jelent meg, mely François Villon verseit hozta Faludy György fordításában a magyar olvasóközönség elé.

Villonnak, ennek a hányatott életű 15. századbeli francia költőnek a versei nem most első ízben hozták lázba a magyar közönséget. Még a „boldog békeévekben" Tóth Árpád mutatta be tökéletes francia fordításban a nagy csavargó költő verseit.

Az 1920-as évek végefelé egyszerre két költő is jelentkezett fordításaival, Szabó Lőrinc és József Attila.

József Attila Villon fordításai tökéletesek, lendületesek, erőtől duzzadók. Nagy kár, hogy József Bert Brechtnek, a zseniális német költőnek Drei Groschenopperben megjelent Villon fordításait ültette át magyarba, holott Brecht minthogy vígopera részére készültek fordításai, a színpadi hatás kedvéért sokat elvett és hozzáadott ahhoz, ami Villon és annak csak parafrázisát adta vissza. [...]

Független Újság (Cluj—Kolozsvár) *ifj. Kubán Endre*
1937. nov. 13.

381. A HÁBORÚ UTÁNI MAGYAR IRODALOM*

[...] Ezek után engedjék meg, hogy felvázoljam a jelenlegi magyar irodalmi élet keresztmetszetét, különös tekintettel annak szociológiai és világszemléleti összetevőire.

A forradalom előtti korszak maradványaival kezdhetnénk, így elsősorban a néhai Huszadik Század utódjával, a Századunkkal, mely az Amerikába emigrált Jászi Oszkár — e nevet valószínűleg ismerik — szellemének jegyében, a demokráciáért s bizonyos fabiánus színezetű szocializmusért továbbfolytatja eszmei küzdelmét, Vámbéry Rusztem és Csécsy Imre szerkesztésében, egy kis önzetlen tábor támogatásával, de amelynek sikerült az intellektuális fiatalság jelentékenyebb részét megnyernie magának.

Másként áll a helyzet a Nyugattal, Ady volt folyóiratával, amely Osvát Ernő szerkesztő halála és Ignotus főszerkesztő eltávolítása óta, Babits Mihálynak, e nagy költőnek, de gyönge kultúrpolitikusnak, vezetése alatt áll. Az ő irányítása alatt a Nyugat egy apolitikus, magasröptű, de csaknem üres és alig valamire kötelező humanizmus orgánuma, a szalonképes középszerűség szalonja lett. A néhai irodalomforradalmi mozgalom akadémikussá vált, bár nem zárkózik el a talentumos fiatalság elől, de az irodalmi „Díj" által, amellyel a

*A prágai Petőfi Sándor Körben tartott előadás, amelyet a szerző a polémikus természetű részek kihagyásával, német nyelven a Psitomnoszt klubban is fölolvasott. Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy e tanulmány magyarországi jelenségeket ismertet, a határon túli magyar irodalom taglalása külön feladat volna.

főszerkesztő rendelkezik, — ha szándéktalanul is —, egy enyhe bizantizmus jegyében befolyásolja őket. [. . .] Meg kell jegyeznem és alá kell húznom: Babits Mihály életének bizonyára legjelentékenyebb költői és prózai műveit írta a forradalom után, és ha Önök azt kérdezik tőlem, kit tekintek jelen irodalmunk legkimagaslóbb, legeurópaibb színvonalú költői személyiségének, habozás nélkül Babits Mihályra mutatnék. Babits Mihályt a költőt, Babits Mihálytól, a szerkesztőtől és irodalompolitikustól, tökéletesen és szigorúan elválasztom. [. . .] De tovább kell mennem, hogy felrajzoljam az ifjabb nemzedék irányzatainak, céljainak, jelszavainak térképét. A nevek felsorolásánál inkább a társadalmi-mozgalmi jelentőségre, mint a ma úgyis nehezen lemérhető, abszolút értékre leszek tekintettel.

Először is a Nyugat körül fiatal esszéisták és költők, túlnyomó többségben epigonjellegű köre csoportosult, amely mértékletes és ügyes irodalmi stílusát, egy minden erőteljes protestációt nélkülöző mérsékelt humanizmussal s többé-kevésbé mértéktartó opportunizmussal egyezteti össze. E kör egyetlen jelentős költője és írója Illyés Gyula, aki azonban magatartására, szemléletére közelebb áll egy másik körhöz, amelyre mindjárt rátérek. A Nyugatnak van néhány önálló s magas-, többnyire franciás műveltségű fiatalabb esszéíró munkatársa is,* akinek tisztán irodalmi exkluzív jellegű működése számára a folyóirat opportunista-humanizmusa kielégítő fedezéket nyújt. Egészben véve, még élő hagyományai, Babitsnak s a többi, néha meg-megszólaló kiváló írónak, költőnek s az említett esszéistáknak írásai folytán a *Nyugat* ma is igen előkelő színvonalat képvisel. Remélem, módjuk lesz rá, hogy közvetlenebb formában is megismerkedjenek értékesebb alakjaival.

Az a kör, amelyre Illyés Gyulával kapcsolatban már céloztam, egy újabb folyóirat, a Válasz körül kristályosodott ki, amelynek sikerült az újabb nemzedékek kiválóbb költői s társadalomkutatói jelentékeny részét egy táborba gyűjtenie. E kör irányzatát nehéz egy szóval meghatározni. Talán agrárforradalmárnak nevezhetjük, évekkel ezelőtt „a magyar irodalom narodnikieinek" neveztem őket. A magatartás, a szemlélet, amelyet képviselnek, a húszas években a Bartha Miklós társaságban jelentkezett először, amelyet kiélesedő belső ellentmondásai szétbomlasztottak. Ez [az] irányzat a néhai Huszadik Század képviselte eszméket egy népi, (völkisch),—faji világnézettel vegyíti. A Huszadik Század örököseinek tekinthetők annyiban, hogy az értelmiség figyelmét ismét a megoldatlan földkérdésre irányították, és a radikális

*Gyergyai A., Hevesi A., Cs. Szabó L., Halász G. Kevésbé szorosan tartozik ide a Szép Szóban is szereplő Komlós Aladár, Hunyadi Sándor, Turóczi-Trostler J. ezelőtt volt a Ny. munkatársa. A fiatalabb elbeszélők közül említsük itt meg Molnár Ákost és Gelléri A. E.-t.

földreformnak csinálnak propagandát. A régi generáció „szociográfiáját" (amelynek elejtett fonalát először a szegedi egyetemi fiatalság egy csoportja vette fel) ők most nagy lendülettel, ifjonti szenvedéllyel fejlesztik tovább. Az ő szociográfiájuk nem tudomány a szó szoros értelmében, inkább átmeneti jelenség a szépirodalom, politikai propaganda s társadalomtudományi vizsgálat között. E téren már eddig is jelentős eredményeket értek el. Szabó Zoltán megírta a Tardi helyzetet, egy tipikusnak tekinthető magyar falu szociográfiáját, Illyés Gyula a Puszták népét, amelyben a legelhagyatottabb és elnyomottabb magyar népréteg sorsát ábrázolja szenvedélyes szeretettel és lázongással, Féja Géza Viharsarkában egy nagyobb magyar vidék szociális helyzetét ecseteli indulatosan sötét színekkel, Kováts Imre Néma forradalmában a mind szaporodó szektamozgalmakra vet fényt, Erdei Ferenc Futóhomok című művében mértéktartó hangon eleveníti meg egy alföldi táj életét. E kötet kezdeményezte azt a kollektív munkát, amely tíz kötetben az egész ország szociográfiáját fel akarja dolgozni. Ez mindenképpen tett. Ha a konszolidáció korát irodalmi síkon a Nyugat jelentőségének csökkenése és Szekfű nagy hatása jellemzi, a szociográfiai irányzat kibontakozása az 1932-ben kezdődött, ún. reformkorszakkal áll időrendi és pragmatikus összefüggésben. E korban az agrárlakosság ismét kissé lélekzethez jutott, eddig elfojtott kívánalmai közszólamokká váltak s a szociográfiai irány művelésére a légkör kedvező volt. E „Reformkorszak" vége érzékeny csapást jelent az irányzatnak; működésével szemben erősebb ellenállások mutatkoznak, amit őszinte sajnálattal mondok. Említettem, hogy a népi-faji ideológia is bizonyos hatást gyakorolt a Válasz körére. Ez a hatás egyes kétértelműségekben, következetlenségekben, a frazeológia gyakori zavarosságában, a szóvivők időnkinti antiszemita, vagy legalábbis antiurbánus és antiliberális hangulataiban jut kifejezésre.

E vezető egyéniségek egyike, Németh László, például (egyébként nagyhatású esszéista) néhány évvel ezelőtt egy új, egy „minőségszocializmust" akart alapítani, mely spengleri, ortegai, marxi, soreli s a német Tat-körhöz tartozó egyéniségek által képviselt eszmék különös egyvelege lett volna. Ezek s a hasonló kétértelműségek, következetlenségek és zavarok s a körülöttük folyó vitának elmérgesedése okozta, hogy eddig még nem sikerült a progresszív erőknek a közös veszedelem ellen való együttműködését megvalósítani, bármennyire is megvan erre a kívánság és a tárgyi lehetőség. Mint szavaimból látják, a magunk részéről kritikusan állunk szemben ez irányzattal, de elismerjük, hogy irodalmi életünk sajátos viszonyainál fogva nemcsak negatív, hanem pozitív értelemben is ők alkották az utóbbi években a legtöbbet; s pl. Féja Géza bátor viselkedésétől nem vonhatjuk meg becsülésünket. Bár e kör főtevékenysége az agrárkérdés vizsgálatára és ébrentartására

irányul, — Matolcsy Mátyás és Kerék Mihály közgazdászok közreműködésével, — a folyóirat gárdájában néhány igen tehetséges költőt is találunk, közéjük tartozik Szabó Lőrinc, Erdélyi József, stb.; a prózaírók közül Kodolányi János és az erdélyi Tamási Áron.

Néhány szót kell szólnom közbevetőleg az új költői s prózai stílusról is. A költészetben (részben prózában is) népi motívumok és formák, a népdalhoz és a Petőfi-szerű lírához való visszatérés, — József Attila néhány költeményében egészen a Kalevaláig nyúl vissza — másrészt parnasszi s késődekadens hatások érvényesülnek. Az expresszionizmus és a háború utáni korszak annyi más izmusa nálunk nem tudott gyökeret verni, bár nem szabad hatásukat lebecsülni sem. A már említett Kassák kísérletezett ez irányban a legtöbbet; de találunk expresszionista elemeket Szabó Dezső írásaiban épúgy, mint Babits Mihály, Szabó Lőrinc, vagy akár József Attila verseiben is. Az új stílus legáltalánosabb jellegzetessége a teljes mérvű szakítás a stíl-romantikával, szimbólumokkal, páthosszal; s e jellemvonásokat könnyű lenne a társadalmi macskajajjal összefüggésbe hozni. Az új költészetet a kézzelfogható ábrázolás, intim realizmus, józanság és szinte biedermeyer idillikus hangulat jellemzi. A nagy szavak, a hősies gesztusok kimentek a divatból. Az idilli oly erős vonzerőt gyakorol, hogy komikus módon igen gyakran radikális politikai versekben és tudományos igényű prózában is érvényesül. Ady általános tiszteletnek örvend, de stílusromantikája, dramatikus modora egyáltalában nem teremtett maradandó értékű iskolát. Prózánkban is uralkodik a lírai intim hang, a szociográfia mellett a lírai-spleenes „vallomás" az uralkodó műfaj, amiben könnyű felismerni Gide, Proust, Huxley stb. hatásait. Az új líra viszont eléggé szabadnak mondható külföldi hatásoktól, s mint mondottuk, inkább a magyar irodalmi hagyományokból merít.

Nem érdektelenek az irodalmi élet szempontjából a közönség körében végbement változások sem. A Nyugat fénykorának — egyes mecénások áldozatkészségén kívül — egy lelkes, nagyrészt polgári olvasóközönség érdeklődése volt az alapja. Ez a talaj manapság nagyrészt elcsúszott az író lába alól, a radikális polgári közönség részben exisztenciális okokból, részben kiábrándultsága folytán, nem támogatja a „baloldali" irodalmat, amelynek „vérszegénysége" tehát tényleges szegénységével függ össze. Másrészt az új közönség, a köztisztviselők s vidéki intelligencia, a maga ízlését kéri számon az irodalmon, s egy-két irodalmibb értékű, transszilván könyvön kívül főként másodrangú hazai s külföldi olvasmányokkal táplálkozik. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni e réteg ízlésének bizonyos fejlődését is, amely pld. az *Új Idők*-nek, e hatalmas példányszámban megjelenő középosztályú folyóiratnak újabb színvonal-emelkedésében tükröződik.

Hadd említsem meg még az ifjú katholikusok mozgalmát, amelynek

folyóirata a Katona Jenő szerkesztésében megjelenő Korunk Szava; e folyóirat hasábjain bontakozott ki Horváth Bélának, e lázongó, radikális, ironikusan hívő egyéniségnek költészete. Az ifjú katholikusok egy más csoportja (Balla B., Pozsonyi L., Aradi Zs.) Vigilia címen ad ki évkönyvet. A fiatal legitimisták folyóirata az Ország Útja. Az Apolló (szerkesztője Gál István, főmunkatársa a Szép Szóban is gyakran szereplő Bóka László), amaz önzetlen fiatal tudósok csoportjának gyűjtőhelye, akik humanizmusukat a közép-európai eszmével kötötték össze s a dunavölgyi megbékülés, a Dunavölgy kulturális elhivatottságának eszméit terjesztik honunkban. Az ortodox marxizmusnak is van egy folyóirata, a Gondolat, mely az utóbbi időben, talán taktikai meggondolások alapján, meglepően számottevő engedményeket tesz előbbi dogmatikus szempontjaiból a „narodniki" csoportnak, sőt a Nyugat körének is. E folyóirat munkatársai közül az újabban a szocializmus és fajelmélet szintézisére törekvő Veres Péter mellett Szentmiklósy Lajos emelkedik ki, szerény hangú, megfontolt és éles dialektikájú bölcseleti és közgazdasági tanulmányaival. A szociáldemokraták tudományos folyóirata, a Szocializmus, Mónus Illés szerkesztésében frissült fel. A nagyszámú szélsőjobboldali fiatalságnak jellemző módon nincs reprezentatív tudományos vagy irodalmi mozgalma, illetve folyóirata.

Végezetül hadd mutassam be magunkat is, a SZÉP SZÓ-t, a fiatalabb írói nemzedéknek azt a csoportját, amely a Nyugat humanizmusát nem találta eléggé radikálisnak s a Válasz radikalizmusát nem találta eléggé egyértelműen humanistának és egyértelműen baloldalinak. A SZÉP SZÓ-t hárman szerkesztjük, József Attilával és Ignotus Pállal. József Attila — ezt nem szívesen mondom őelőtte, de a tárgyi igazságnak tartozom vele — az ifjabb, a háború utáni nemzedéknek kétségkívül legkiválóbb költője. Harsány, hányaveti, Villonosan cinikus versekkel tűnt fel sok évvel ezelőtt, egy szabadjára hagyott ferencvárosi proletárgyerek zabolátlanságával tört be az irodalom szalonjába: „Én, József Attila, itt vagyok!" Hogy „nincsen apám, se anyám", ezt a szörnyű magányosságot és kivetettséget oly pattogó ritmusban, oly jókedvű frisseséggel, nem is panaszolta, hanem hencegte, mint a kisgyerek, aki játszópajtását csúfolja, ujjhegyezéssel: „Nekem meghalt a nagymamám, neked nem". Furcsa ellentét volt élményeinek komorsága, s verseinek bájos, idilli, játékos hangja közt. A humor és jókedv villanásai ma is vissza-visszatérnek verseibe, de költészete mindinkább tágult és komolyodott; megtanulta osztályának szocialista ideológiáját és senki nálánál ötvözöttebb s választékosabb versekbe nem faragta ezt az ideológiát; a történelmi materialista fogalmakat s szófűzéseket úgy olvasztotta verseibe, mintha csak arra teremtődtek volna. Filozofikussá emelte politikai költészetünket; elégikussá s

elmélkedővé, férfiassá. Költészete legújabb szakaszában emlékeinek s vágyainak mélyében turkál, az „anya" misztérium zárát feszegeti s pszichoanalitikus jellegű, emlékező s szerelmi verseket ír; csodálatraméltó, hogy a szó lélektani értelmében véve, *alvilági* útjairól, mindig erős logikai szerkezetű, hibátlan zengésű, salaktalan versekkel tér vissza. Ignotus Pálról viszont éppenséggel nem mondhatnám, hogy József Attilához hasonlóan, belebocsátkoznék alvilági kalandokba. Minden ízében racionalista természet ő, esszéiben, értekezéseiben, nagyszámú hírlapi cikkeiben és bírálataiban nagy szenvedéllyel küzd a tárgyilagosságért, fanatikusan a türelemért, indulattal az igazságért. Polémikus lény, életeleme a harc s nem is tudnám, mit tenne, ha nem volnának zavaros mondatok, s önmaguknak ellentmondó tények és lények a világon. A világszemlélet, amely harcaiban vezeti, a liberalizmusé, de amelyet már a szociális felelősség tudata hat át.

Munkatársaink sorát hadd kezdjem útitársunkkal, Remenyik Zsigmonddal, aki maró szatirikus regények egész sora után, Bűntudat című könyvével aratott nagy sikert, egy megragadó és példás vallomással, amelyben egész megtagadott osztálya, a gentry nevében mond mea culpát a nép színe előtt. Nádass József a csehszlovák magyar kulturális kapcsolatok kimélyítése körül szerzett érdemeket. Közel áll hozzánk Zsolt Béla, a nagyvárosi kispolgárságnak regényeiben éles kritikusa s cikkeiben szenvedélyes jogvédője; Déry Tibor, a kitűnő regényíró és költő; Németh Andor az érzékeny kritikus s raffinált stiliszta, aki legutóbb a párisi kommünről írt pompás és összefoglaló elemzést; de az „öreg" Ignotust s több más, régi nyugatost is büszkén számíthatjuk munkatársaink közé, valamint nem hallgathatom el azt sem, hogy egy Bartók Béla, Móricz Zsigmond, Mannheim Károly s a nem magyarok közül Thomas Mann és Čapek is megtisztelnek írásaikkal. Körünk tudósi szárnyát az orientalista Hatvany Bertalan, az „Ázsia lelke" szerzője, Horváth Tibor archeológus és történész, Gáspár Zoltán szociológus, ki a Szegedi Fiatalok már említett mozgalmának egyik megindítója volt, — a polgári Adorján János s a szocialista Takács közgazdászok képezik, s még hosszú sor van, novellisták, költők, kritikusok, de nem akarom önöket annyi új névvel fárasztani.

Folyóiratunk megalapítására az a közös kívánság ösztönzött, hogy a humanizmus, a reform, a liberalizmus és szocializmus eszméinek visszaadjuk régi ragyogásukat s tisztaságukat, megfontoljuk egy szintézis lehetőségeit, éles harcot folytassunk az ifjabb s idősebb nemzedék opportunizmusa és defetizmusa ellen s kritikával illessük az elharapódzó fogalomzavar terjesztőit. Hogy pozitív programunkat is vázoljam néhány mondatban, kívánjuk országunk központi kérdésének, a földkérdésnek alapos és megfontolt megoldását, a városi dolgozó munkásság és kispolgárság érdekeinek és jogainak tiszteletben tartását.

A földreformmal egyidőben szeretnők kül- és belpolitikánk demokratikus reformját, a szomszéd népekkel való együttműködés megteremtését, társadalompolitikánk korszerű átalakítását, nem elsietett, de nem is késlekedő haladását a szocializmus irányában, a monopóliumok megtörését. Egy mondatban: *szabad, bátor, nemzeti társadalmunkban gyökerező, de európai szellemű és színvonalú irodalmat akarunk egy szabad, jól berendezett, művelődésre, haladásra képes és büszke országban.* Intéger magyar demokráciát akarunk s erőnk szerint küzdünk érte.

Szép Szó 1937. nov. *Fejtő Ferenc*

382. A SZÉP SZÓ CSEHSZLOVÁKIAI ÚTJA

A SZÉP SZÓ október folyamán előadó körutat rendezett Csehszlovákiában.

Az eredeti terv szerint öten indultunk volna útra: Fejtő Ferenc, Ignotus Pál, József Attila, Nádass József és Remenyik Zsigmond. József Attila azonban betegsége miatt képtelen volt velünk tartani; költeményeit legtöbb helyütt Fejtő olvasta fel abban a szellemben és stílusban, ahogyan ő maga szokta műveit előadni.

A csehszlovákiai magyarság különböző körei és tényezői azzal tiszteltek meg minket, hogy látogatásunk idejére elhallgattatták politikai jellegű belső ellentéteiket. Ezt jelezte már október 1.-i számában a Szvatkó Pál szerkesztésében megjelenő prágai *Új Szellem*, örömmel üdvözölve a SZÉP SZÓ szerkesztőit és prágai szereplésüket. Következő számában hosszabb beszélgetést közölt Ignotus Pállal, Gál Istvántól, továbbá cikkeket Remenyiktől és József Attilától. „Biztos reményünk van — fűzte az Ignotus nyilatkozatához —, hogy az ő utazásuk csak az első lépés a szellemi kapcsolat teljes felvételéhez és a SZÉP SZÓ után a magyar írók és szellemi mozgalmak más csoportjai is megjelennek közöttünk, így a hozzánk legközelebb álló „Apolló" írói, a „Válasz", „Magyar Szemle", „Korunk Szava", stb. reprezentánsai. A „treuga dei" (így nevezi Ignotus Pál a szlovenszkói szellemi irányok között most keletkezett fegyverszünetet, mi inkább tartós békének szeretnők nevezni), reméljük, akkor is megmarad, ha ezek jönnek." „A kultúrvártán, ahol a magyar megmaradásért, az új Közép-Európáért, a többi emberi és magyar jogért és a jobb társadalomért küzdünk a reális kisebbségi politika pártoktól független és pártokon felülálló eszközeivel, töretlen és gerinces magyar meggyőződésével, — a Pozsonyba érkező SZÉP SZÓ gárdájának meleg üdvözlésre nyújtjuk a kezünket!" — írta ugyanekkor a pozsonyi Magyar Újságban Győry Dezső. Vass László pedig a Magyar Napban hangoztatta: „Ma, mikor csordaösztönök

dúlják fel az emberi civilizáció és kultúra ragyogó őrhelyeit és parancsuralmi törekvések, világimperialista hatalmak a szabadság és a haladás gyönyörű emberi jogait durván tiporva, éppen a kis nemzetek létét veszélyeztetik — kétszeresen nagy az örömünk, hogy az erőszakkal szembeszálló s az új pogánysággal dacoló értelem Budapestről, magyar anyanyelvünk fővárosából, küldi felénk bátorító, megtartó üzenetét."

Első esténket a pozsonyi Grémiumban a Nemzetközi Kultúrliga rendezte Kemény Lajos mérnök tevékeny irányításával. Peéry Rezső írótársunk formás bevezetőjében főképpen a SZÉP SZÓ-nak azt a munkáját méltatta, hogy a mai szétszaggatottságban és zűrzavarban a szellem rendjének, az értelem jelrendszerének kiépítésén fáradozik. A meghívott írókon kívül Balázs András lelkes szavalatai szerepeltek az esten. A jegyek már délután elfogytak, s a közönség mindvégig feszült figyelemmel és szeretetének kirobbanó jeleivel hallgatta végig az előadást.

Érsekújvárott és Komáromban a Munkásakadémia látott vendégül minket. Az előbbi állomáson Perl Elemér végzett nagy munkát a rendezés körül és Bolya Lajos vezetett be; utóbbin pedig különösen Várady Aladár közjegyző fáradozott az est adminisztrálásán, s a bevezetőt Erdőházy Hugó mondta el a Kultúrpalotában, mely előtt a parkban épen most rakták le Jókai Mór szobrának talapzatát... Szlovenszkóban József Attilán kívül Berda József, Déry Tibor, Horváth Béla, Nádass József és Németh Andor költeményei és fordításai is előadásra kerültek. Mindenütt a magyar közönség meleg szeretete vett körül bennünket.

Szlovenszkóban előadásaink során Ignotus Pál a SZÉP SZÓ céljait ismertetve, az irodalmi és társadalmi szabadság fogalmát taglalta; Remenyik írói vallomást tett „Bűntudat"-ának lelki rugóiról, Fejtő vallomásos formában válaszolt a kérdésre: „miben hiszünk és miben kételkedünk?" — Nádass pedig háborús elbeszélését olvasta fel, amely egyszersmind tárgyilagos beszámoló is arról, hogyan vesztette el a lövészárokban a féllábát.

A magyar szellem és betű propagálása érdekében komoly jelentősége van, hogy Pozsonyban, az ottani rádióállomás mikrofonján át is módunkban volt megszólalni. Miután Tilkovszky Béla értő szavakkal méltatta a SZÉP SZÓ-nak és íróinak jelentőségét, elhangzott József Attila „A Dunánál" című ódája; Ignotus Pál kifejtette, hogy számunkra a humanizmus milyen magatartást parancsol az élet és irodalom kérdéseiben; Fejtő az újhumanista embertípus jellegzetességeit rajzolta meg; Remenyik a magyar paraszttársadalom életéről szóló részt olvasott fel művéből; Nádass pedig a Dunamenti népek kulturális és irodalmi együttműködésére tett konkrét javaslatait mondta el. — Prof. Milos Ruppeldt, a pozsonyi rádió művészeti igazgatója a SZÉP SZÓ

íróival folytatott beszélgetésében nyomatékosan adott kifejezést annak a meggyőződésének, hogy a magyar és csehszlovák művészeti körök érintkezését elő kellene segíteni.

Szabad időnket közben arra igyekeztünk felhasználni, hogy a kisebbségi magyarság minden rétegének helyzetéről, óhajairól és törekvéséről tapasztalatok útján is értesüléseket szerezzünk, lelkületét megismerjük s vele kapcsolatunkat megerősítsük.

A Szlovenszkóból Prágába utaztunk. Ott először a „Prítomnost" (Jelenkor) klub irodalmi osztályának rendezésében adtunk elő. Cseh és magyar nyelven Vozári Dezső írótársunk vezette be előadásunkat, majd Fejtő ismertette a háború utáni magyar irodalmi irányokat és jelenségeket. Ignotus P. a magyar társadalom uralkodó irodalmi ideológiájáról szólva, hangoztatta, hogy a fiatal magyar értelmiségben erős a hajlandóság a dunamenti népek szabad összefogásának gondolatára és felhívta a figyelmet a kisebbségi magyarság sérelmeire, melyeknek gyökeres orvoslását minden becsületes érdek megköveteli. Nádass általános érdeklődés közben mondta el a dunamenti irodalmi és kulturális együttműködésre vonatkozó javaslatait: többnyelvű dunavölgyi folyóirat megindítását sürgette, továbbá a dunamenti államok szellemi embereinek évenként ismétlődő értekezletét, a Dunavölgy irodalmi nagydíjának kitűzését, általában a szomszédos népek egymással való megismerkedését. Végül Remenyik megköszönte a közönségnek a lelkes fogadtatást, és hatalmas taps követte szavait, mikor kijelentette, hogy tudja: az ünneplésben megnyilatkozó érdeklődés nemcsak a SZÉP SZÓ haladó szellemű irányzatának szól, hanem az egységes magyar kultúrának és az egyetemes magyar nemzetnek... Ignotus P. franciául, a SZÉP SZÓ többi írója németül olvasta fel előadását. Az előadói asztalon egymás mellé volt Magyarország és a Csehszlovák köztársaság zászlója kitűzve.

A nagyközönség sorában jelen voltak: Ing. Jaromír Nečas, népjóléti miniszter, prof. Ed. Reich földműv. miniszt. osztályfőnök, Jaroslav Papoušek, külügyminiszt. tanácsos, Josef Chmelar, külügymin. osztályfőtanácsos, Jedlička őrnagy, volt budapesti katonai attasé, prof. A. Hába zeneszerző, A. M. Tilschová, a PEN Club elnöknője, J. Engel, a Prager Presse szerkesztője, dr. Smetaček, a Lidové Noviny szerkesztője. A csehszlovákiai magyarság részéről pedig: Dr. Pfeiffer Miklós, kanonok, a magyar katolikus ifjúsági szervezetek vezetője, dr. Szvatkó Pál, Darvas János és Ternyei László, a Prágai Magyar Hírlap szerkesztői, stb.

A Prítomnost a Szpolicsenszki Klubban 90 meghívottal teát rendezett, ezen megjelentek egyebek közt: Dr. Drábek, a Prítomnost elnöke, dr. Tobolka, alelnök, dr. Valenta, az irodalmi osztály elnöke, dr. Kříženecký, az irod. osztály titkára, a klub elnökségének és

választmányának tagjai, dr. Kaspárek, az ifjúsági szervezetek „genfi választmányának" elnöke, dr. Bárány J., miniszterelnökségi sajtóreferens, dr. Sykora, a csehszlovák főiskolai egyesületek szövetségének elnöke, csehszlovák és német ifjúsági szervezetek delegáltjai, a cseh és szlovák írók és újságírók közül Maria Majerová, Hana Gregorová, Edmond Konrád, Josef Hora, dr. Vilém Závada, Vančura, Jan Čarek, V. Oesl, a magyar írók és újságírók közül Győry Dezső, Vozári Dezső, Darvas János, dr. Szvatkó Pál, Donner Pál, Jócsik Lajos, Vass László, dr. Ferencz László; Práger Jenő könyvkiadó. A prágai újságírók is ebédet adtak a SZÉP SZÓ tiszteletére, ezen jelen voltak: Dr. Oskar Butter, a külügyminisztérium sajtóosztályának h. főnöke, Edmond Konrád író (Lidové Noviny), V. Pesl (Národní Osvobození). Karel Jíse (Ceské Slovo), dr. Bauer (Národní Politika). Az ebéden, a magyar íróknak válaszolva, a vendéglátók többször kijelentették, hogy ha a szomszédos országok közt békésebbé válik a légkör, ők teljes erejükkel fognak olyan közszellem kialakításán munkálkodni, amely a magyarság háború után kapott sebeinek komoly kigyógyítását lehetővé teszi.

Tapasztalhattuk, hogy a csehszlovák társadalom haladó szellemű részében őszinte rokonszenv mutatkozik a magyarság iránt, megértő készség történelmi és kulturális igényei irányában; mindenütt vannak szószólói a sovén türelmetlenségnek és társadalmi reakciónak, akik a népek közeledésétől hatalmukat és szerepkörüket féltik, de bizonyos, hogy idővel sikerül legyőzni az egészséges fejlődés mesterséges akadályait. Külön figyelemreméltó, hogy éppen a dunamenti népek kulturális és irodalmi együttműködésére vonatkozó konkrét javaslatokat fogadták nagy érdeklődéssel.

Csehszlovákiai körutunk során utolsó nyilvános szereplésünk a Petőfi-körben rendezett előadóest volt. A Zlatá Husá nagytermében a prágai magyarság legkülönbözőbb rétegeinek képviselői zsúfolódtak össze; megállapították, hogy Prága még nem látott egy födél alatt ennyi és ennyiféle magyart. Az előadást a kör nevében Fejér István vezette be, akit különösen meleg köszönet illet szereplésünk érdekében kifejtett tevékeny szervező munkájáért. A Prítomnost Klub részéről dr. Kříženecký, a csehszlovák főiskolai szövetség részéről dr. Sykora köszöntötte fel a SZEP SZÓ-t, a magyar Táncsics-kör részéről Wein Gyula mérnök. Vass László emlékeztette a pesti vendégeket az első Prágát-járó magyar írók (Széchenyi, Pulszky, Szalay, Szemere, Toldy Ferenc, Riedl Szende) nemes európai hagyományaira. „Európai magyarok voltak, — mondta — nem adták fel magyar tudatukat a legsivárabb és a legelbűvölőbb külföldön sem, de ugyanolyan szívósan ragaszkodtak az európaiság bölcs színvonalához is, amelyre népüket akarták fölemelni." Győry Dezső, a Magyar Demokrata Írókör nevében azt mondta: tudja, hogy a látogató írók a progressziót szolgálják odahaza és nem tagadták meg

magukat Csehszlovákiában sem, de amikor a határt átlépték, elsősorban magyar írók és az egész magyar közönség vendégei akarnak lenni.

Ignotus Pál, Győrynek válaszolva elmondotta, hogy a SZÉP SZÓ írói, kik otthon ellenzékieknek tudják magukat, a határon túl valóban csakis az egyetemes magyar érdeket kívánják szolgálni, s jól esik látniok, hogy annak a kisebbségi magyarságnak szelleme, amelyhez látogatóba érkeztek, rokon az ő demokratikus érzületükkel. Majd Vass László szavaira utalva, kifejtette, hogy a SZÉP SZÓ a humanista hagyományokat állítja szembe az álhagyományokkal és parvenü hagyományokkal, a zavaros, modern mithoszokat hirdető törekvésekkel, amelyek a társadalmi haladásnak útját állják. Megígérte, hogy a SZÉP SZÓ írói Budapesten sem fognak megfeledkezni kisebbségi társaikról, mindig rajta lesznek, hogy igényeiknek és hangjuknak dobogót szerezzenek, s cserében arra kérte őket, hogy a többi magyar folyóiratot és csoportot majd ugyanolyan szeretettel fogadják, mint most a SZÉP SZÓ munkatársait.

Fejtő Ferenc e számunkban közölt fejtegetését, melyből a Prítomnostban csak a tisztára ismertető jellegű részeket olvasta fel, itt teljes egészében adta elő. Nádass háborús novelláját olvasta fel, Remenyik pedig a „Téli Gondok" című művének a diktatúrás aranyifjúságról szóló szatirikus fejezetét. Vozári Dezső József Attilának az új népies irodalmi mozgalmak időszerűtlenségéről és reakciós „völkisch" felhangjairól szóló rövid fejtegetését olvasta fel, végül Fejtő József Attila verseiből adott elő; eredetileg csak két költeményt akart felolvasni, de a késő éjszakai órákban is lankadatlan erővel mutatkozó érdeklődés, a megmegújuló tapsviharok arra ösztönözték, hogy újabb meg újabb költeményeket mutasson be a lelkes közönségnek.

A hallgatóság körében jelen voltak: a magyar követség képviseletében Motkó Géza sajtóreferens; a csehszlovák iskolaügyi minisztérium részéről dr. B. Jedlička, továbbá dr. Mišik, a min. eln. sajtóosztály magyar referense, dr. L. Ruhman, a prágai Szlovák Klub elnöke, dr. M. Horváth, a csehszlovák Kisebbségi Társaság nevében, Schulcz Ignác, orsz. gyűl. képviselő, Ónody Zoltán, a Magyar Akadémikusok Körének elnöke: magyar főiskolai egyesületek képviselői, Fülöp Éva, Szőke Lőrinc, stb., valamint a prágai magyar írók ugyanazok, akik már a Prítomnost előadásán és teáján is résztvettek. Prágában, mint Szlovenszkóban is egymás mellett ültek a hallgatóság körében idősebbek és fiatalabbak, jómódú polgárok, munkások, diákok, iparosok, kereskedők, gazdálkodók, s ki kell emelnünk, hogy azt a minden pártpolitikától független szociális szellemet, amely a SZÉP SZÓ megnyilatkozásain végigvonult, egyöntetű örömmel fogadták.

A SZÉP SZÓ írói prágai tartózkodásuk alatt tisztelegtek dr. Wettstein János magyar követnél, aki egy óra hosszat barátságosan

elbeszélgetett velük. Nečas népjóléti miniszter meghívására megjelentek hivatalában; Ignotus és Fejtő megismerkedtek és hosszabb beszélgetést folytattak Peroutkával, a nagy cseh publicistával; valamennyien megnézték a hatalmas Masaryk-házat, ezt a példásan szép és nagyvonalú szociális intézményt; együtt voltak František Halas cseh költővel, kinek „Anyókák" című nagy költeményét Straka fordításában nemrég közöltük; ellátogattak a prágai színházakba s amennyire rövid idejük engedte, igyekeztek megismerni a régi város és Hradzsin műemlékeit és történelmi nevezetességeit. Straka Antal, a volt budapesti csehszlovák sajtóattasé, a magyar—csehszlovák kulturális közeledés régi tevékeny munkása, a prágai körökkel való érintkezésben és a város megismerésében is nagy hozzáértéssel és figyelemmel kalauzolt és igazított útba minket.

A csehszlovákiai magyar értelmiség szócsövei minden politikai választóvonalon át egybeforró szeretettel és megértéssel fogadták vállalkozásunkat, a pozsonyi Magyar Újság, a Magyar Nap és a Prágai Magyar Hírlap a komoly méltánylás hangján emlékezett meg prágai szereplésünkről, Budapesten a Pesti Hírlap, az Esti Kurir, a Magyar Hírlap, a Népszava és a Pester Lloyd vett tudomást utunkról, Bécsben rokonszenvvel írt róla az Echo.

Sem magyar, sem cseh, sem szlovák részről egyetlen zavaró hangot nem hallottunk utunk alatt; nagynémet részről az Új Magyarság tartotta szükségesnek a SZÉP SZÓ ellen indított hajsza keretében hátbatámadni a magyarság kulturális egységének erősítésére és dunavölgyi küldetésének elvégzésére irányuló erőfeszítéseket. A Függetlenség és Esti Újság kényszeredett és ötletekben szegény kísérőzenéjéről most ne essék szó, de az Új Magyarságról a fanatikus ellenségnek is kijáró tárgyilagossággal, az őszinte bámulat hangján kell megállapítanunk, hogy Pozsonyból és Prágából keltezett úgynevezett tudósításaiban a valótlanságoknak, ferdítéseknek, ráfogásoknak akkora tömegét hordta össze, amelyért mindenféle szubvenció kevés. Sorozatosan adtak szájunkba olyan kijelentéseket, amelyekhez hasonlót mikroszkópon át sem fedezhetünk fel csehszlovákiai előadásaink és nyilatkozataink szövegében. Úgy állítottak be minket, mintha melldöngető nacionalisták volnánk itthon s a nemzetköziségünkkel kérkedtünk volna a határon túl, mintha megtörténtek elfeledését, jogok eladását ígérgettük volna, — holott az igazság az, hogy mi félreérthetetlenül a világpolgári irodalomért és a nemzetközi együttműködésért harcolunk Budapesten, de magyar és idegenajkú hallgatóságunk előtt egyaránt hangoztattuk magyarságunkat és sürgettük a magyarság minden téren való egyenjogúságának megvalósítását Pozsonytól Prágáig mindenütt. Megértjük, ha a lelki összhang, mely magyarok közt országhatárokon át, vagy emberséges emberek közt néprajzi és nemzeti határokon át, sőt politikai

és világnézeti határokon át is érvényesül, fájdalmasan idegesíti azt a sajtót, amelynek éltető eleme a gyűlölség és a gyanakvás, de értsenek meg minket ők is, ha kedvükért nem mondhatunk le arról az igyekezetünkről, hogy erőnktől telhetően szolgáljuk a magyar betűt és hirdessük a magyar műveltséget. Utunk tapasztalatai megerősítettek minket a dunamenti népek összefogásába vetett hitünkben. E feladat ránk tartozó részét, az irodalmi és kulturális együttműködés elősegítését ezután még fokozott lelkesedéssel és hivatástudattal vállaljuk. Ezt parancsolja ránk a kisebbségi magyarság létérdeke s nemes, józan, idealista és realista szemlélete is; ennek, valamint általában benyomásainknak és tanulmányainknak ismertetésére még lesz alkalmunk visszatérni. Most csak köszönetünket fejezzük ki mindenkinek, aki munkájával és érdeklődésével kezünkre járt, s szívbeli üdvözletünket küldjük azoknak, kik testvéreink a magyar szóban, a dunavölgyi sorsban és az európai öntudatban.

Szép Szó 1937. nov.

383. A „SZÉP SZÓ" MISKOLCI ELŐADÁSA

A Szép Szó írói szerdán, december 8-án Miskolcon a miskolci Magántisztviselők Szövetsége rendezésében előadást tartanak. Az előadáson *Ignotus Pál* „A magyar író feladatáról", *Fejtő Ferenc* „A háború utáni magyar irodalomról" tart előadást, *József Attila* legújabb verseit, *Remenyik Zsigmond* a „Bűntudat" című könyvének egy részletét adja elő. Az estet nagy érdeklődés előzi meg.

Népszava 1937. dec. 4.

384. [KÖNYOMATOS HÍR]

Kaposvár, december 4.

József Attila 32 éves író és esztétikus, a Szép Szó szerkesztője, *ma délelőtt* Balatonszárszó állomáson öngyilkossági szándékból egy tehervonat elé vetette magát. A mozdony kerekei darabokra tépték.

MTI 1937. dec. 4. 12 óra 45 perc

385. SELBSTMORD DES DICHTERS ATTILA JÓZSEF

Die Staatsanwaltschaft in *Kaposvár* erhielt heute vormittag von der Gendarmerie in *Balatonszárszó* die telegraphische Mitteilung, dass sich dort gestern abend im Bahnhofe der Dichter Attila *József vor eine einfahrende Lokomotive gestürzt habe, deren Räder ihn förmlich in Stücke rissen.*

Die Erhebungen der Gendarmerie ergaben, dass József schon längere Zeit sehr aufgeregt auf dem Bahnkörper auf- und abgegangen war, aber niemand dachte daran, dass er sich mit Selbstmordgedanken trage. Als die Lokomotive in die Station einfuhr, verliess József den Perron und stürzte sich vor die Räder. Die Leiche des unglücklichen Dichters wurde vorerst in die Totenkammer des Balatonszárszóer Friedhofes gebracht, von wo sie nach Eintreffen der Bewilligung der Staatsanwaltschaft nach Kaposvár gebracht werden wird.

Attila József war schon seit etwa sechs Jahren kränklich und sein Zustand grenzte in jüngster Zeit an Melancholie. Er war menschenscheu, stets aufgeregt, und man hoffte, dass eine psychiatrische Behandlung in seinem Zustand eine Besserung herbeiführen werde. Zu Beginn dieses Jahres war er wieder arbeitsfähig und sein Zustand schien sich gebessert zu haben, bis im Sommer ein derartiger Rückschlag erfolgte, dass er in ein Sanatorium gebracht werden musste. Nach einer radikalen Kur war wieder einige Besserung zu bemerken und die Ärzte glaubten, dem Wunsch seiner Familie willfahren zu können, die ihn in Balatonszárszó pflegen wollte. In der Tat fühlte sich József im Familienkreis wohler, bis bei ihm vor kurzem eine seelische Depression und ein Minderwertigkeitsgefühl eintraten. Manchmal blieb er ohne jeden Grund tagelang im Bette, während er ein andermal tagelang ziellos umherirrte. Eine abermalige ärztliche Untersuchung ergab, dass der Dichter einer neuerlichen Behandlung in einem Sanatorium bedürfe. Dazu ist es aber nicht mehr gekommen, denn gestern abend hat Attila József seinem Leben ein gewaltsames Ende bereitet.

Das tragische Ende des genialischen jungen Dichters — er war 33 Jahre alt — kam seinen Freunden nicht unerwartet. Er war von jeher exaltiert, leicht erregbar, mit sich stets unzufrieden, in ständiger Revolte gegen die Welt, gegen sich selbst. Seiner Dichtkunst verlieh eben diese beunruhigende Unruhe, dieser Aufruhr gegen die Mächte des Schicksals das eigentümliche Gepräge. Einerseits bekannte er sich stolz als den Bruder und Fatumsgenossen eines Villon, eines Gringoire, auch unseres Petőfi und mass sich mit dem Massstabe dieser Allergrössten. Andererseits überkam ihn häufig die Verzweiflung über sein Talent, über seine dichterische Berufung. Aber sowohl in den Poemen des über-

schwenglichen Selbstvertrauens wie in den Liedern des Jammers, der Not, des Verzichts, der Lebensverneinung erwies er sich als Meister, als Meister des Gedankens, als Meister der Formgebung. Die Literaturgeschichte und die Kritik zählte Attila József zu den grossen Verheissungen unseres Schrifttums und befasste sich eingehend und mit gebührendem Ernst mit seinen bisher erschienenen Bänden. Es ist ein schwerer Verlust der ungarischen Geistigkeit, dass der Dichter, der die Last des Nervenzusammenbruchs zu tragen unfähig war, der grossen Verheissung nicht Zeit liess, Erfüllung zu werden.

Pester Lloyd 1937. dec. 4.

386. JÓZSEF ATTILA KÖLTŐ BORZALMAS ÖNGYILKOSSÁGA

Vonat elé vetette magát, azonnal meghalt

Kaposvár, december 4.
(Az Est tudósítójának telefonjelentése)

Megdöbbentő távirat érkezett szombat délelőtt tíz órakor a *kaposvári* ügyészséghez. A balatonszárszói csendőrség jelentette az ügyészségnek, hogy tegnap este nyolc órakor a balatonszárszói állomáson keresztül haladó *tehervonat elé vetette magát József Attila költő és a mozdony kerekei darabokra szaggatták.*

Az ügyészség utasítására azonnal bizottság szállt ki a helyszínre. Megállapították, hogy *József* Attila hosszabb időn át *izgatottan sétált az állomás előtt.*

A tisztviselők előtt feltűnt az izgatottsága, de egyik sem gondolt arra, hogy öngyilkosság készül. Amikor *Siófok* felől a váltókon keresztülrobogott a nagykanizsai tehervonat, az *író eléjevetette magát.*

Azonnal *szörnyethalt*, a kerekek keresztülmentek rajta, nyakcsigolyáját és jobbvállát borzalmasan összeroncsolták. Holttestét a balatonszárszói hullaházba szállították. A bizottság jelentéstétele után a kaposvári ügyészség *már engedélyt adott a holttest elszállítására, vagy eltemetésére.*

Hatéves betegség

József Attila betegsége évekkel ezelőtt kezdődött. Körülbelül *hat esztendővel ezelőtt lehangoltsági állapot lépett fel nála*, mert nem tudott az életben megfelelően elhelyezkedni. *Úgy érezte, hogy nem találja kellőkép-*

pen a kapcsolatokat embertársaival. Ez alatt az idő alatt többen is kezelték.

Körülbelül *másfél esztendővel ezelőtt betegsége súlyosabb mérveket öltött,* de még ez az állapot is megoldható volt. Az elmúlt évben *bőségesen produkált, munkaképes volt.*

Ez év nyarán betegsége hirtelen olyan mértékben súlyosodott, hogy szanatóriumi kezelés vált szükségessé. *A szanatóriumban a lehető legerélyesebb kezelésen ment keresztül, amivel csak a mai orvostudomány rendelkezik ennek a betegségnek a gyógyítására.* Három hónapos szanatóriumi kezelés után javulás mutatkozott és *családja, két nővére hajlandó volt őt magához venni Balatonszárszóra,* ahol legutóbb körülbelül egy hónap óta tartózkodott.

Csütörtökön barátai meglátogatták, és a jövőre vonatkozó terveikről beszélgettek. Ő maga is rövid idő múlva elkövetkezendő felolvasó körútjával foglalkozott és barátjaival irodalmi terveit tárgyalta. *Állapota kétségtelen javulást mutatott és így* a hirtelenül bekövetkezett öngyilkosság megrendítő *meglepetés volt.*

„Önkicsinyítési téveszmék"

Annak a fővárosi *szanatóriumnak* a részéről, ahol a költőt kezelték, a *következő felvilágosítást* kaptuk:

— Bizonyos *lelki kettéhasadás* volt benne. *Schizoid* egyén volt, folyton *önkicsinyítési téveszmékkel bajlódott.* Ezek depressziót váltottak ki benne és ennek a depressziónak a hatása alatt *folyton kacérkodott az öngyilkossággal.* Nálunk természetesen kísérletet sem követhetett el, hiszen vigyáztunk rá. Legutóbb *egy európai hírű professzor konzultálta,* és akkor szóbakerült, hogy *még hosszú hónapokra terjedő szanatóriumi kezelésre volna szükség.* Családja azonban orvosi tanács ellenére úgy látta, hogy jó hatással volna rá a környezetváltozás és ezért házi ápolásra vette. Baráti köre és *ő maga is meg akarta próbálni, hogy visszatérhet-e az életbe.* Azt remélték, hogy ez lesz a jobb megoldás és hogy *szükség esetén még mindig visszatérhet az intézetbe.*

József Attilát a szanatóriumban több barátja felkereste, sűrűn érintkezett vele báró *Hatvany* Bertalan baráti és írói köre, továbbá egyik orvosa és bizalmasa, dr. *Bak* Róbert.

Balatonszárszón ismét melankólikus hangulat vett erőt rajta.

Megtörtént, hogy egy hétig sem kelt fel az ágyból, teljesen apatikusan viselkedett és barátaival nem is állt szóba. Viszont ha néha megszólalt, *teljesen normálisan, értelmesen beszélt.*

Néhány nappal ezelőtt állapota váratlanul jóra fordult. *Nagy lelkesedéssel készült egy miskolci előadásra,* tegnap levelet írt *Cserépfalvi* Imre könyvkiadónak és közölte, hogy *jól érzi magát, rövidesen felutazik*

Balatonszárszóról Budapestre. Egy antológiát szerkesztett *József* Attila és kiadójának megírta, hogy postára fog adni három francia könyvet, amelyből az antológia számára verseket választott ki. Levelében intézkedett arra nézve is, hogy *az antológiába valamely régebbi verseskötetéből válasszanak ki verset.*

A költő

A 33 éves korában meghalt *József* Attila egyik legbecsültebb értéke volt a háborúutáni magyar lírának, egyik szerkesztője a *Szép Szó* című folyóiratnak. Mint költő, kezdettől fogva figyelmet keltett az írásaival, melyekből mindig egy egzaltált lélek lázadó nyugtalansága csapott ki. Formai higgadásával együtt fegyelmeződött a mondanivalója is, de a hideg, szinte bravúros logika és formaművészet mögött változatlanul ott izzott a robbanásra kész idegfeszültség. Legérettebb kötetei az összefoglaló „Medvetánc" és a tavaly megjelent „Nagyon fáj".

Ebből a kötetéből közöljük *József* Attila alábbi versét. A költemény az író *zaklatott életére* tekint vissza és már az előre sejtett halál hangulatával záródik.

Az Est 1937. dec. 5.

387. JÓZSEF ATTILA, A 33 ÉVES KÖLTŐ MEGDÖBBENTŐ ÖNGYILKOSSÁGA

Budapest, december 4. *József* Attila, a kiváló fiatal költő tegnap este a Siófok felől a balatonszárszói állomáson keresztülhaladó *tehervonat elé vetette magát. A mozdony kerekei darabokra szaggatták.*

A tragikus sorsú költő már hosszú ideig izgatottan sétált az állomás előtt, a tisztviselőknek feltűnt, hogy milyen izgatott, de egyikük sem gondolt arra, hogy öngyilkosságra készül. Amikor Siófok felől berobogott a nagykanizsai tehervonat, a költő eléje vetette magát. *Azonnal meghalt.*

József Attilán körülbelül hat évvel ezelőtt lehangoltság vett erőt, mert *nem tudott megfelelően elhelyezkedni.* Mintegy másfél éve *súlyosbodott betegsége*, most nyáron *szanatóriumban kellett kezelni.* Háromhónapi szanatóriumi kezelés után javulás mutatkozott lelki betegségében. Két nővére magához vette Balatonszárszóra, ott tartózkodott körülbelül egy hónap óta. Tegnapelőtt meglátogatták barátai. Jövő terveikről beszélgettek, ő maga tervezett felolvasó körútjával foglalkozott, irodalmi terveiről beszélt. Megdöbbentő öngyilkossága mindenfelé nagy megdöbbenést keltett. *Harminchárom* éves volt.

A fiatal költő az új magyar líra *egyik legkiválóbb tehetsége volt. Makóról* indult el s már egész fiatalon feltűnt drámai erejű verseivel. Sokat tartózkodott *Szegeden* is, ahol nagyraértékelték és őszintén szerették a kiváló költőt, akinek sorsa most megdöbbentően ért véget a vonat kerekei alatt.

Délmagyarország 1937. dec. 5.

388. JÓZSEF ATTILA HALÁLOS TRAGÉDIÁJA

József Attila, a kiváló költő vonat elé vetette magát és meghalt

Megdöbbentő tragédia játszódott le tegnap este: *József* Attila, a háborúutáni magyar irodalmi nemzedék nagy lírikusa *vonat alá vetette magát és meghalt.* Harminckét éves volt...

Budapesti ferencvárosi proletárcsaládból származott. Verseiben forró ragaszkodással emlékezett meg apjáról, az egyszerű szappanfőzőről, akinek „szájából szép volt az igaz" és anyjáról, a mosónőről, aki ma „kékítőt old az ég vizében".

Volt rokonsága a vidéken is és fiatalságának nagy részét faluhelyen töltötte, az Alföldön. Libákat őrzött, mint pásztorgyerek, aztán családja nyomora miatt menhelybe került, később elszegődött hajósinasnak, bebarangolta a világot.

Kenyeret árult pesti körúti kávéházakban, cukorkát a moziban, rikkancskodott Bécsben, kódorgott Párizsban. Gyermekkorának emlékei, kivált az utóbbi időben, állandóan foglalkoztatták, de sok részletre maga sem tudott visszaemlékezni.

Zaklatott élet

Bármilyen zaklatott, nyomorúságos volt kora fiatalsága, annyira izgatta az irodalom, a művészet és a tudomány, hogy *mindig talált időt tanulmányainak folytatására.* Mint eminens diák végezte el a középiskolát. Tanárnak készült, beiratkozott a szegedi egyetemre. Neve akkor már ismertté kezdett válni a haladó szellemű irodalom köreiben. *Juhász* Gyula, a kiváló költő, akinek lelki összeomlására olyan fájdalmasan emlékeztet az ő végzetes betegsége is — hamarosan felfedezte és megszerette az ezerféle társadalmi, lélektani, művészeti problémáktól izgatott, kedves, hetyke, öntudatos és az igazi emberi értékek és érdemek iránt mégis annyira tisztelettudó sihedert. Tizenhatesztendős korában írta *„Nincsen apám, se anyám"* kezdetű versét, melyben a

háború utáni pénztelen és elszánt ifjúság lelkét bámulatosan tömör és egyszerű strófákban fejezi ki:

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset...
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek,
s halálthozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

A hivatalos irodalom és tudomány köreiben azonban nem aratott osztatlan sikert ez a költői hang és emiatt a verse miatt, miután nyilvánosságra került, *József* Attilát — ő legalább ezt állította egy későbbi tréfás költeményében — *eltanácsolták a szegedi egyetemről.*

Élete ezután is meglehetősen hányatott volt. Zajos erkölcsi sikerei különösen a haladó szellemű fiatalság körében egymást követték, de anyagi gondjai alig enyhültek.

Harminckét évem eltelelt,
de havi kétszáz sose telt,
az ám,
Hazám!

Körülbelül tíz évvel ezelőtt rövid ideig állásban volt, azóta *csak versek és tanulmányok írásából élt*, noha nagyon szeretett volna polgárian elhelyezkedni. Nemcsak anyagi okból, hanem mert egyébként is tartott rá, hogy benne ne a hóbortos, szeszélyes költőt lássák és tiszteljék, hanem a *felelősségteljes, gondolkozó embert*, akinek a költészet csak egyik megnyilvánulása. Sokat foglalkozott *Freud*-dal, *Bergson*-nal, *Marx*-szal, *Hegel*-lel, filozófiai és szociológiai problémákkal; néhányadmagával megalapította a *Szép Szó* című irodalmi folyóiratot, melynek mindvégig szerkesztője maradt, bár természetesen az utóbbi hónapok folyamán a munkában már mind ritkábban vehetett részt.

Tragikus vég

De legfőbb tevékenységi köre a lírai költészet maradt, melyben kétségtelenül irodalomtörténeti érdemeket szerzett. A *„Döntsd a tőkét!"* című verseskötete óta, amelyet elkoboztak, megjelent a *Medvetánc* című gyűjteményes verseskönyve, melynek nagy költeményeiben az ő

különös közvetlen, magyaros és mégis annyira európai, játékos alaphangján *a társadalmi lét kérdéseit mindeddig csaknem példátlan elmélyüléssel világítja meg. Nagyon fáj* című utolsó verseskötetében pedig az anyához és asszonyhoz való ragaszkodás metafizikai gyökereit kutatja. Ahogy tekintete mindinkább befelé és régi emlékei felé fordult, *egyre kevesebb politikai verset írt:* ebből az utóbbiból legutolsó műve *a Franco tábornok ellen* írt disztichonja volt.

Mindig „bolondos"-nak, rosszidegűnek ismerték, hajlott súlyos depressziókra, de másfél évvel ezelőtt olyan súlyosan összeroppant, hogy szakemberek előtt immár nyilvánvalóvá vált: ez nemcsak idegbaj, ez a *„paranoid skizofrénia" ... Kényszerképzetek gyötörték.*

Barátai szanatóriumban helyezték el. Egy idő múlva jobban lett, ismét résztvett a munkában és a mindennapi életben, *de néhány hónappal ezelőtt újból jelentkeztek az aggasztó tünetek.* Újabb szanatóriumi tartózkodás következett, most már igen radikális kezeléssel. Ennek hatása alatt *lehiggadt.* Akik a betegség természetét ismerik, nem csodálkoztak rajta, hogy valahányszor összeszedte magát, világos és éles elmével beszélt az élet összes jelenségeiről, aztán hirtelen jelentkeztek a fantasztikus téveszmék.

Leköltözött Balatonszárszóra két nővéréhez. Odaadóan, gondosan ápolták és bár lehangoltsága úgyszólván refrénszerűen visszatért, *állapota mind reményteljesebbnek látszott.* Írt már új költeményeket, versfordításokra és tanulmányokra készült s boldog volt, hogy — mint jelentették neki — *polgári állást kaphat Budapesten.* Tegnapelőtt lenn voltak nála barátai, hogy közeli teendőiket megbeszéljék.

Megállapodtak vele, hogy szerdán utaznak együtt Miskolcra irodalmi előadóestre. Leveleiben is állandóan készülő terveiről írt.

Mint nővéreitől halljuk, másnap ágyban maradt, egészen délutánig, *kissé apatikusan viselkedett, de nyugodt volt.* Később felderült, felkelt, egyik nővérének üzleti levél megfogalmazásában segített. Sétára készült, friss levegőt szívni, de halogatta: nem tudott letenni egy *Victor Hugo*-féle verseskönyvet. Egyik francia költeményt a másik után olvasta fel nővéreinek, majd utolsónak éppen az *„Ultima verba"* (Utolsó szavak) című nézegette, sőt hozzálátott lefordításához is: *„Elpusztult az emberi értelem". Ez volt az utolsó sor, amit leírt.*

Körülbelül másfél órával azután, hogy elindult esti sétájára, jelentették a hozzátartozóknak a tragédiát.

Ott állt a sorompónál, nézte a robogó vonatot, majd hirtelen nekirohant. Tizenöt méternyire magával hurcolta a mozdony. Félkezét és lábát leszelték a kerekek. Azonnal meghalt.

Többen látták őt ebben a pillanatban, de olyan hirtelenül vetette magát oda, hogy nem tudták végzetes tettében megakadályozni.

Egy nagy költő és nemes szellemű ember pusztult el vele tragikus-fiatalon. Halála széles körökben mély részvétet kelt.

Esti Kurir 1937. dec. 5.

389. VONAT ELÉ VETETTE MAGÁT JÓZSEF ATTILA KÖLTŐ

József Attila tegnap este Balatonszárszó községbe érkezett. Este kiment a falu alatt elhúzódó vasúti töltésre és *a Budapest felé haladó tehervonat elé vetette magát.*

A vonat teljesen szétroncsolta és azonnal meghalt.

József Attila az elismert és kétségtelenül *tehetséges költők sorába tartozott, azonban erősen radikális irányzata és baloldali világnézleti beállítottsága miatt csak szűkebb körben olvasták verseit.*

Meghasonlott lelkű, erősen zárkózott életű ember volt és csak egészen kis baráti körrel érintkezett; a Nyugat c. irodalmi szemle köré csoportosult költőkkel.

Esti Újság 1937. dec. 5.

390. IDEGBAJA MIATT ÖNGYILKOS LETT JÓZSEF ATTILA A „SZÉP SZÓ" SZERKESZTŐJE

Kaposváros, december 4.

József Attila 32 éves író és esztétikus, a Szép Szó szerkesztője szombaton délelőtt Balatonszárszó állomásán öngyilkossági szándékból egy tehervonat elé vetette magát. A mozdony kerekei darabokra szakították.

*

A tragikus véget ért *József* Attila a háborúutáni költészet és irodalom igen tehetséges, de nyugtalan, zaklatott életű tagja volt. Lázas tehetséggel kutatott, de nem találta meg önmagát sem a költészetben, sem az életben. Izgatott iránykeresése közben nem egyszer összeütközésbe került az ügyészséggel és a bíróságokkal is. Több verskötete jelent meg és később szerkesztője lett a *Szép szó* című irodalmi lapnak. Ezt a szerkesztői tisztét haláláig betöltötte, bár az utóbbi esztendőkben már a költői meghasonláson túl egyre jobban mutatkoz-

tak rajta a súlyos idegbaj jelei is. Idegbaja rohamosan hatalmasodott el. Barátai szanatóriumban helyezték el, majd néhány héttel ezelőtt leküldték pihenni két nővéréhez Balatonszárszóra. Állapota azonban itt sem javult, sőt annyira súlyosbodott, hogy elkövette végzetes tettét.

Függetlenség 1937. dec. 5.

391. EGY MEGHASADT LÉLEK DRÁMÁJA

A vonat elé vetette magát és szörnyethalt József Attila a kiváló költő

Szombat délben riasztó hír futott végig a városon: *József* Attila, a kiváló költő, a háború utáni írónemzedék egyik legkiválóbb lírikusa, öngyilkos lett. Halála brutális és megrázó volt, a vonat elé vetette magát és a mozdony kerekei darabokra szaggatták.

Egy különös és sokat zaklatott élet múlt el halálával. Magánélete, amely éles visszhangot kapott költészetében, emlékeztet a múlt század sok nagy bohém-zsenijének életére. *Pedig semmi sem állt távolabb tőle, mint a bohémség, valósággal menekült attól az ingatag és bizonytalan életformától, amelyet a magyar költő sorsa jelent.* Polgár szeretett volna lenni és ezt nem győzte elégszer hangoztatni, versben, cikkben, magánbeszélgetésben.

Ferencvárosi proletárcsaládból származott és gyermekkori élményei különösen élete utolsó szakában tértek vissza egyre gyakrabban. Szeretettel emlékezett meg apjáról, az egyszerű szappanfőzőről, akinek *„szájából szépen folyt az igaz"* és anyjáról, a mosónőről aki ma *„kékítőt old az ég vizében"*.

Bár élete első élményei a városhoz tapadnak, mégis fiatalsága nagy részét faluhelyen töltötte. *Libákat őrzött, volt pásztorgyerek, később elszegődött hajósinasnak, bebarangolta a világot. Kenyeret árult a pesti kávéházakban, cukorkát moziban, rikkancskodott Bécsben és Párizsban.* Életének ezekben a keserves éveiben is talált időt arra, hogy tanulmányait folytassa. Elvégezte a középiskolát, majd beiratkozott a szegedi egyetemre és ebben az időben kezdte írni verseit. *Juhász* Gyula, a Szegeden élő költő karolta fel József Attilát és *megdöbbentő, hogy a nemrég elhunyt poéta tragikus lelki összeomlása milyen fájdalmas hasonlatosságot mutat József Attila betegségével.*

*

Annyi bizonyos, hogy *a háború utáni írónemzedék egyik legsajátosabb, legnyugtalanítóbb jelensége volt.* Minden életjelensége hevesebb, gyorsabb

volt másokénál. Ez a kedves, hetyke, öntudatos, nyúzottan sovány fiú, aki modorában valahogy *Petőfire* emlékeztetett, kétszer olyan gyorsan égett, mint más.

Rendkívüli fogékonysága volt társadalomtudományi és lélektani problémák iránt. Sokat tanult, művelődött. *Freud, Bergson, Marx és Hegel* voltak kedvenc olvasmányai. *Ambicionálta, hogy ne csak a hóbortos költőt, hanem a felelősséggel bíró férfit lássák benne.*

Még úgyszólván gyerek volt, amikor versei révén a haladószellemű ifjúságnak legtöbbet olvasott költője lett. Költészetében *voltak látszólag társadalomellenes vonások*, mint általában a legtöbb kitűnő szellem lelki magatartásában.

Nem csoda, hogy a hivatalos irodalom nem fogadta be és József Attila mindig is a kevesek költője maradt. Lázongó forradalmi hangja, amely a társadalmi igazságtalanságok miatti elkeseredésből táplálkozott, az utolsó időben kissé lehiggadt s fanyar, keserű iróniába ment át.

Harminckét évem elszelelt
de havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!

Tavaly néhány társával együtt megalapította a *Szép Szó* című irodalmi folyóiratot, amelynek mindvégig szerkesztője maradt. A folyóirat hasábjain verstani és irodalompolitikai kérdések mellett sokat és szenvedélyesen foglalkozott szociológiával. *Ezekben a hónapokban azonban már előrevetette árnyékát a későbbi tragikus vég.* Akárcsak Juhász Gyula, ő is búskomorságba esett, *egyre súlyosbodó kényszerképzetek gyötörték, úgyhogy néhány hónapra szanatóriumba kellett szállítani.* Állapota jelentősen megjavult, úgyhogy barátai már-már bíztak teljes felépülésében. Megpróbált dolgozni is. Verseiben abbahagyja a politizálást és *befelé fordul régi emlékei felé.* Ebből az időből csupán egyetlen politikai természetű műve maradt fenn: Franco tábornok ellen írt disztichonja.

Sajnos a javulás csak látszólagos volt. A „bolondos" költő idegei felőrlődtek és lassan-lassan világossá vált az orvosok előtt, hogy az elmekórtan egyik legsúlyosabb betegsége, *a schizofrénia paranoides hatalmasodott el rajta. Csodálatos, hogy elméjének lassú elborulása közben is voltak tiszta periódusai, amikor éles következetességgel látta a nagy kérdések összefüggéseit.*

*

Néhány nap előtt leköltözött Balatonszárszóra két nővéréhez, mert orvosi vélemény szerint az egyéni és odaadó ápolás esetleg javíthatott valamit állapotán. *Kisebb-nagyobb javulásoktól eltekintve azonban, betegsége egyre katasztrofálisabb méreteket öltött. Legutolsó és meg nem jelent verseiben állandóan betegségével foglalkozik, kényszerképzeteit ábrázolja költői síkon.* Olyan embernek írja le magát, aki *„tejfoggal sziklába harapott"* és *„feleselt a másvilággal"*. Szellemi megnyilvánulásai, amelyek már a téboly határán mozognak, kimeríthetetlen tanulmányanyagot jelentenek a lélekbúvár számára. *Gyerekes abszurdumok keverednek benne rendkívül éles logikai megnyilvánulásokkal.*

A felszínen semmi sem látszott, de belül a lélek váza készült összeroppanni. Barátai úgy akartak segíteni rajta, hogy munkára biztatták. Készült is egy miskolci irodalmi estélyre, bár eközben állandó kétségek gyötörték eddigi alkotásainak értékét illetően. Legutolsó levelében ezeket írja:

„Nem tréfadolog az ember élete. Bármit gondolnak rólam, ha szerencsésen, ha szerencsétlenül éltem, azt már akarva, nem akarva, vállalnom kell. Ki kell állnom a közönség elé — hogyan állhatna helyt másként egy lírikus? Hozzá kell azonban tennem, hogy nagy kétségeim vannak, vajjon egyáltalán jó költő voltam-e?"

„Voltam-e" — *ez* a múlt idő már egymagában sokat mond. *Majdnem bizonyosra vehető, hogy a költő ekkor már lélekben elkészült arra, hogy végez önmagával. Az utolsó napokban már teljesen apatikusan viselkedett, ki sem mozdult az ágyból.* Este mégis felkelt és sétára indult. *Balatonszárszó határában a sínek mentén sétált, majd megállt a sorompónál és réveteg tekintettel nézte a közeledő gyorsvonatot. Az utolsó pillanatban a robogó vonat elé vetette magát, amely egy darabig magával is hurcolta. Közelében nem volt senki, de beavatkozásra úgysem lett volna idő.*

Néhány kitűnő verskötet maradt utána, egyéb semmi. A hivatalos irodalomtörténet, amely mindig évtizedekkel kullog az élet után, most majd bizonyosan megállapítja rendkívüli lírai kvalitásait. Akkor majd hivatalosan is elismerik, hogy milyen nagy kár érte. Egészen fiatal volt, 33 éves.

*

A tragikusan elhunyt költő nővérei, dr. *Bányai* Lászlóné és özv. dr. *Makay* Ödönné, valamint a *Szép Szó* szerkesztősége, az idő rövidsége miatt ezen az úton közlik, hogy *József Attilát vasárnap, december 5-én délután 3 órakor Balatonszárszón teljes csendben temetik.*

Magyar Hírlap 1937. dec. 5.

392. JÓZSEF ATTILA ÖNGYILKOSSÁGA

Szerdán Miskolcon akart felolvasást tartani

József Attila, a magyar irodalom egyik legérdekesebb karriert megfutott fiatal képviselője szombaton este Balatonszárszón az állomáson átrobogó tehervonat elé vetette magát s a vonat darabokra szaggatta. A 33 éves költőt évek óta elhatalmosodott lelki betegsége vitte erre a tragikus elhatározásra.

József Attila a legnyomorúságosabb sorból küzdötte fel magát szinte gyerekkorban országos nevű költővé és ha anyagi javakban sohasem is dúskálkodhatott, voltak idők, amikor tíz-tizenkét lapban jelentek meg egyidejűleg versei. A húszas évek elején a miskolci baloldali sajtóval is élénk kapcsolatokat tartott fenn. A Magántisztviselők Szövetségének miskolci csoportja december 8-án, estére irodalmi estét tervez a Gazdakörben a Szép Szó című folyóirat íróinak szerepeltetésével. Ide várták József Attilát is, aki a folyóirat egyik szerkesztője volt. A költő pár nap előtt pillanatnyi életkedvet kapott s maga is örömmel készült felolvasására.

József Attila most már nem tart többé felolvasást sem Miskolcon, sem más városokban, ahová felolvasó körútra készült.

Magyar Jövő (Miskolc) 1937. dec. 5.

393. JÓZSEF ATTILA ÖNGYILKOSSÁGOT KÖVETETT EL

Vonat elé vetette magát,
amelynek kerekei darabokra szabdalták
— Már hosszú évek óta lelki beteg volt a kitűnő költő

Budapest, dec. 4. (Budapesti szerkesztőségünk telefonjelentése.) Tegnap este 8 órakor József Attila, a tehetséges fiatal költő a balatonszárszói vasúti állomáson keresztülhaladó tehervonat elé vetette magát. A mozdony vezetője már nem bírta lefékezni a vonatot és a kerekek darabokra szabdalták a szerencsétlen embert, akit borzalmasan összeroncsolt állapotban, holtan húztak ki a vonat alól.

József Attila, aki mindössze 33 éves volt, már régóta idegbetegségben szenvedett. Ez év nyarán betegsége oly mértékben súlyosbodott, hogy szanatóriumi kezelés vált szükségessé. Nemrég elbocsátották a szanatóriumból és az orvosok azt ajánlották, hogy menjen vidékre. József Attila Balatonszárszóra ment, ahol két nővére lakott.

Csütörtökön még jövő terveiről beszélt nővérei előtt és azzal a gondolattal foglalkozott, hogy felolvasókörútra indul. Nagy lelkesedéssel készült miskolci előadására, ahol a Szép Szó gárdája akart felolvasó estélyt tartani, amelynek ő is egyik tagja volt. Még csütörtökön levelet írt kiadójához, Cserépfalvy Imréhez, amelyben közölte, hogy jól érzi magát és rövidesen felutazik Budapestre. Egy antológiát készített kiadója megbízásából és azt írta Cserépfalvynak, hogy postára fog adni három francia könyvet, amelyekből az antológia számára verseket választott ki. Állapota javulást mutatott és váratlan öngyilkossága megrendítő meglepetés volt a költő barátai és tisztelői előtt.

József Attila egyik legbecsültebb értéke volt a háború utáni magyar lírának. Szerkesztője volt a Szép Szó című folyóiratnak, amelynek gárdája nemrégiben Csehszlovákiában nagysikerű felolvasókörutat rendezett. Úgy volt, hogy József Attila is résztvesz ezen a felolvasókörúton, de ebben betegsége akadályozta őt. Költeményeiből mindig egy egzaltált lélek lázongó nyugtalansága csapott ki. Kiváló formaművészettel megírt verseiben fegyelmezett mondanivaló, élet, szín és szabatos logika volt, de a formaművészet mögött változatlanul ott izzott a robbanásra kész tépelődő lélek. Legérettebb kötete a „Medvetánc" és a tavaly megjelent „Nagyon fáj" című verseskötete.

Tragikus halála nagy vesztesége a magyar irodalomnak, amelynek egyik legtehetségesebb ifjú hajtása volt.

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 5.

394. JÓZSEF ATTILA, A KIVÁLÓ KÖLTŐ VONAT ELÉ VETETTE MAGÁT

A kerekek darabokra tépték

József Attila, a kiváló költő tegnap este nyolc órakor a Siófok felől a balatonszárszói állomáson keresztülhaladó tehervonat elé vetette magát. A mozdony kerekei darabokra szaggatták.

A költő már hosszú ideig izgatottan sétált az állomás előtt, a tisztviselőknek feltűnt, hogy milyen izgatott, de egyikük sem gondolt arra, hogy *öngyilkosságra* készül. Amikor Siófok felől berobogott a nagykanizsai tehervonat, a költő eléje vetette magát. *Azonnal meghalt.*

Holttestét a balatonszárszói halottasházba szállították. *A kaposvári ügyészség megadta az engedélyt a temetésre.*

József Attilán körülbelül hat évvel ezelőtt lehangoltság vett erőt, mert *nem tudott megfelelően elhelyezkedni.* Mintegy másfél éve súlyosbodott betegsége, most nyáron *szanatóriumban* kellett kezelni. Háromhó-

napi szanatóriumi kezelés után *javulás* mutatkozott lelki betegségében. *Két nővére magához vette Balatonszárszóra, ott tartózkodott körülbelül egy hónap óta.* Tegnapelőtt meglátogatták barátai. Jövő terveikről beszélgettek, ő maga tervezett felolvasó körútjával foglalkozott, irodalmi terveiről beszélt.

Hirtelen öngyilkossága mindenfelé nagy megdöbbenést keltett. *Harminchárom éves volt.*

*

József Attila ígéret volt, ígéret arra, hogy halhatatlan lesz. Néhány verskötete duzzad a *kivételes tehetség* félreismerhetetlen jeleitől s *néhány verse már most is felejthetetlen*. De aki ezeket a verseket olvasta, és ismerte ezt a mindig lázas és dúlt fiatalembert, azt kellett, hogy érezze: olyan kivételes tehetséggel áll szemben, aki *még felét sem vitte véghez annak, amire képes.*

Különös érzéke volt a furcsaságok iránt, diabolikus humorral látta meg az életben mindazt, ami groteszk, és páratlanul éles ésszel vette észre a legrejtettebb összefüggéseket. Mindig élénk, fürkésző szeme, szimatoló-kutató szelleme a dolgok értelmét kereste, de epikus, sőt prózai hajlamait szertelenségig erőteljes képzelete zord lírai bájjal vonta be.

Olyan ember volt, amilyennek a tehetséges embereket általában elképzelik: *tragikus, dúlt életet élt, gyermekkora szörnyű volt, ismerte a nyomort, megismerkedett az ifjúság és a férfikor legkeserűbb szenvedéseivel*, és ezek a szenvedések egy mély költői kedély és egy kiváló intellektus talajában erjedtek élménnyé. Egyenlő erők között dúlt benne a harc érzelem és értelem között, repesztgette azt a fegyelmet, amelyet egyre nehezebben tudott életében gyakorolni. A *zseni* elemei voltak meg benne, amelyek egy nagy *oeuvret* ígértek.

Aki ismerte szüntelenül forró, eleven eszét, szerelmét a szép szavak csengése iránt, izgalmát a furcsaságok fölött, csillapíthatatlan kíváncsiságát a gondolatok és az igazságok iránt, küzdelmeit a tisztaságért és az igazságért, az úgy érezte, hogy ez a forrongó lélek csak évtizedek alatt csillapodhatik meg annyira, hogy lassú tűzzel kristályosítsa gyémánttá a szenet.

Még olyan közel van hozzánk, hogy költői jelentőségét pontosan lemérni nem lehet. Varázslatos egyénisége még nem foszlott le kis művéről, ideje még nem volt *iskolát* teremteni, politika, rokonszenv, személyes élmények zavarják azt az ítéletet, amelyet csak hűvös fej alkothat róla. Bizonyos, hogy nagy tehetség volt, költő volt, kivételesen sokat szenvedő ember volt, korának gyermeke, akinek idegei nem tudtak hozzádurvulni századunk stílusához: finoman és szüntelenül rezonáltak a hangzavarra s keresték a tiszta, emberi melódiát, a rendet

és a formát. Ez a melódia már fel-felcsillan *József* Attila költészetében és *a magyar művészet pótolhatatlan hiánya lesz mindig az a sok vers, amelyet József Attila nem írhatott meg.*

Magyarország 1937. dec. 5.

395. A VONAT ELÉ VETETTE MAGÁT ÉS MEGHALT JÓZSEF ATTILA KÖLTŐ

Kaposvárról jelentik: *József* Attila, a fiatal írói nemzedék egyik tehetséges tagja, az ismert költő és esztétikus szombaton délelőtt a balatonszárszói állomáson a vonat elé vetette magát és meghalt.

József Attila hosszú idő óta betegeskedett. Hat évvel ezelőtt búskomorság vett erőt a költőn, úgy érezte, hogy nem tud megfelelően elhelyezkedni az életben és nem talál kapcsolatot embertársaival. Az elmúlt évben állapota jobbra fordult és munkaképessége is emelkedett. Ez év nyarán betegsége ismét súlyosabbá vált és szanatóriumba ment. Háromhónapos kezelés után két nővéréhez költözött Balatonszárszóra.

Szombaton délelőtt már hosszabb idő óta sétált a balatonszárszói állomás előtt. A vasúti tisztviselőknek feltűnt ideges viselkedése, de senki sem gondolt arra, hogy öngyilkosságra készül. Amikor Siófok felől berobogott a nagykanizsai tehervonat, mielőtt valaki megakadályozhatta volna, a vonat elé vetette magát. A kerekek nyakcsigolyáját és jobb vállát összeroncsolták és a költő azonnal meghalt. Holttestét a balatonszárszói halottasházba vitték. A kaposvári ügyészség megadta a temetésre az engedélyt.

*

József Attila életének talán egyetlen tettes cselekedetével indult a halálba, amikor a balatonszárszói állomáson keresztülhaladó tehervonat elé vetette magát. A mozdony kerekei a költőt darabokra szaggatták.

Egyszer régen egy verse miatt a bíróság előtt állott és a védő a *Szekfű* Gyula szerkesztésében megjelenő *Magyar Szemle* egyik tanulmányára hivatkozott, amely a konzervatív folyóiratban a szerkesztő mély embersége és nagyvonalúsága folytán a sorsüldözött költő művészetét pár rövid sorban méltathatta. Azóta mindig készültünk róla írni, legutóbb két utolsó csodálatos verseskötetének, a *Medvetánc*-nak és a *Nagyon fáj*-nak megjelenése alkalmából s most a *halál fönséges és borzongató hatalmának kellett megjelenni, hogy fölriasszon bennünket.* Nehéz és gyötrelmes feladat, hiszen a tovatűnt fiatalság hőskora kapcsol, kötöz hozzá és költészetéhez, ez a bátor, szabad, hevülő,

szertelen, de a *való értéket talán igazán egyedül tisztelő fiatalság*, amely olyan megragadóan elevenedett meg József Attilában. Az ifjúság hőskora, *melynek maradék tisztasága ad értelmet a későbbi kompromisszumoknak és megalkuvásoknak.*

A költő nem ismerte ezeket és halála is úgy hat, mint utolsó tiltakozás, amint egész élete is azt mondotta: Csak szegénységem hajlik meg, de nem gerincem, becsületem. Vagy talán még erre sem kellett hivatkoznia neki, aki ottkünn, a város peremén, a külvárosi éjszakában, kicsiny manzárdszobájában egyszer igazán megmutatta magát e sorok írójának. Milyen szívesen mulasztottunk el egy fényes vacsorát — szegénységünkhöz is jobban illett a költő embersége és művészete, jobbik énünkhöz is.

Szinte valótlanul romantikus *valóság és nyomorúság volt József Attila ifjúkora.* Apja szegény szappanfőző, anyja mosónő — milyen feledhetetlenül énekelte meg, amint szürkés, ősz haja lebben az égen és ő maga kékítőt old az ég vizében —, ő maga pedig, aki vidám és jó volt s tán konok, ha bántották vélt igazában, Batu kán pesti rokona, *soha ki nem heverte ezeknek az éveknek irgalmatlan harapását és idegromlasztó pusztítását.* A szörnyű nyomorúságot akkor még valami villoni kedvvel és groteszk humorral hordozta. Szegény csak később tanulta meg, hogy *csak kívülről* nem lehet megváltani az emberiséget és mit sem segítene rajtuk az intézménynek egy Batu kánja; munkája épp olyan meddő volna, mint az egyoldalú belső megigazulás szemforgató emlegetése.

Azok, akik művészetét figyelték, csakhamar észrevették, hogy a költői lélek reflexeként erre a merev álláspontra jelentkezni kezdett benne egy *szörnyű bűntudat reakciója, de nem a megváltó, szabadító keresztény bűntudaté, hanem sorvasztó és halálbavivő bűntudaté.* Valamikor úgy hallgatta, mint mesét, a bűnről szóló tanítást, „utána nevetett is — mily ostoba beszéd — bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva". De azután szörnyű paradoxonként, megtanulta, hogy mennyi szörnyűség barlangja az emberi szív s e rebbenő igazság nagy fényében az eredendő gazság, mint ravatal feketélt szívében. *S elkezdődött nála, először morális síkon, a tudatba vájkálásnak az a szörnyű nietzschei küzdelme, melynek vége, ha akaraterő és kegyelem nem segít, az őrület.* Add hozzá ehhez *az önkínzó, manicheus bűntudatú lelki alkathoz, melynek minden lázadás és dac csak pillanatnyi menekülés önmagától, a zárkózottságot és megkapod az egyenlet pontos ellenértékeként az öngyilkosságot.* Szerelmi verseiben a magyar költészet legszebb sorai szólalnak meg.

Esengte a „szelíd jövőt", de ehelyett csak a reménytelenséget kapta osztályrészül, emberként és magyarként egyaránt. „Nincsen remény"-e zsúrtémává züllött szólam, most, hogy annyi példa és magyarázat után olyan gyászos leckét adott, velőkig hasít. *„Édes Hazám, fogadj szivedbe, hadd legyek hűséges fiad... Add meg boldogabb énekem"* — énekelte még

utoljára. S hogy nem így történt, azért mindnyájan felelősek vagyunk. Nem, egy-két igaz ember, aki törődött vele, nem mentesíti azok felelősségét, akik irodalompolitikailag távol álltak tőle. Egy *Csokonaihoz* fogható és hozzá annyira hasonló tehetség élt közöttünk, akit se a rendek, de még a mai *Kazinczyék* se ismertek fel. Ő rá is „rájajdult a Balaton", ő is hívogatta a magánosság szelíd örömeit, de csak a halál kínjai jelentek meg és vették körül. Élve szenvedte el a feloszlás gyötrelmeit, gyötörték önlelkű fúriái, a paranoid szkizofrénia, amelytől nem volt többé szabadulás és az őrület éjszakája után a haláléba hullott.

*

Temetése vasárnap délután három órakor lesz Balatonszárszón.

Magyarság 1937. dec. 5. *Katona Jenő*

396. JÓZSEF ATTILA BORZALMAS ÖNGYILKOSSÁGA

József Attila, a kiváló költő, a volt makói diák, pénteken este Balatonszárszón a tehervonat elé vetette magát, amely keresztül robogott rajta. A költő azonnal szörnyethalt. A kerekek keresztül mentek rajta s nyakcsigolyáját és jobbvállát borzalmasan összeroncsolták.

József Attila hat évvel ezelőtt ideg- és kedélybetegségbe esett. A múlt évben szanatóriumba vonult, ahonnan néhány héttel ezelőtt félgyógyultan távozott. Balatonszárszón két nővére ápolta s az öngyilkosság napján még verset írt és barátaival irodalmi terveiről beszélgetett.

József Attila komoly és igaz tehetsége és fényes ígérete volt a magyar irodalomnak. Több kötet verse jelent meg. Verseiből egy szenvedő, lázadó és örök igazságokat kereső lélek nyugtalansága csapott ki. Tragikus elmúlása súlyos és nagy vesztesége a magyar irodalomnak.

Makói Független Újság 1937. dec. 5.

397. VONAT ELÉ VETETTE MAGÁT S MEGHALT JÓZSEF ATTILA

A Makóról indult költő tragikus vége

A balatonszárszói rendőrség jelentette a kaposvári ügyészségnek, hogy tegnap este nyolc órakor a balatonszárszói állomáson keresztül haladó tehervonat elé vetette magát József Attila költő és a mozdony kerekei darabokra szaggatták.

Az ügyészség utasítására azonnal bizottság szállt ki a helyszínre. Megállapították, hogy József Attila hosszabb időn át izgatottan sétált az állomás előtt.

A tisztviselők előtt feltűnt az izgatottsága, de egyik sem gondolt arra, hogy öngyilkosság készül. Amikor Siófok felől a váltókon keresztülrobogott a nagykanizsai tehervonat, az író eléjevetette magát.

Azonnal szörnyethalt, a kerekek keresztülmentek rajta, nyakcsigolyáját és jobbvállát borzalmasan összeroncsolták.

Holttestét a balatonszárszói hullaházba szállították. A bizottság jelentéstétele után a kaposvári ügyészség már engedélyt adott a holttest elszállítására vagy eltemetésére.

József Attilán körülbelül hat évvel ezelőtt lehangoltság vett erőt, mert nem tudott megfelelően elhelyezkedni. Minthogy másfél éve súlyosbodott betegsége, most nyáron szanatóriumban kellett kezelni. Három hónapi szanatóriumi kezelés után javulás mutatkozott lelki betegségében. Két nővére magához vette Balatonszárszóra, ott tartózkodott körülbelül egy hónap óta. Tegnapelőtt meglátogatták barátai. Jövő terveikről beszélgettek, ő maga tervezett felolvasó körútjával foglalkozott, irodalmi terveiről beszélt.

*

Innen indult, Makóról, tőlünk, körünkből. Indult, mint lángoló világűrrakéta, robogó expresszvonat a Parnasszus felé, most ronggyá tépte egy cammogó tehervonat, amely talán ép hízott marhát vitt a pesti vágóhídra...

Költő sors, költő szimbólum, József Attilára való.

Azt mondják, őrült volt. Mi már akkor bolondosnak becéztük, mikor mint borzas makói diák, aféle garabonciás költősüvölvény egyik poétikus bolondságot a másik után követte el. Szerelem, halál és költészet viharzó, villámokkal telített hullámain hányódott. Szertelen volt szerelmeiben és verseiben, egész magakínzásában, aszkétáskodásában. Agya örökös fehérizzásban égett. Csoda-e hát, hogy a végén még az orvosok is őrültnek mondták.

Tipikus igazolása volt az őrült és lángészteóriának, bohém volt és költő a szó legnemesebb értelmében s ha nem is értettünk mindig egyet verseivel s vele magával, zsenialitását csodáltuk és szeretettel, féltéssel próbáltuk lehiggadásra bírni, hogy kikristályosodjék.

Az élet mélységeit és magasságait járta mindig. Volt varjúpásztor a zombori Rónayaknál, dinnyecsősz, újságárus, csavargó, beérkezett költőtekintély, minden, csak boldog ember nem volt soha s egy nyugodt perce nem volt soha.

Eszét csodáltuk, emlékezőtehetsége határtalan volt. Háromszáz egynéhány versét képes volt egyszuszra végigrecitálni együttő helyében.

Volt egy csodálatosan szép és tökéletes Szonett koszorúja. Egész kötetre menő vers a legszigorúbb szonett szabályok klasszikus igájába törve. Akárhol elkezdte s fejből végigmondta az egész koszorút.

Nem szavalt.

Úgy sem előtte, se utána nem hallottunk verset elmondani. Póz és pátosz nélkül, tagoltan, alig-alig hangsúllyal muzsikált belőle, csörgedezett, folyt a líra s ha erős szavakból alkotott versét mondotta, szinte a föld dübörgését éreztük.

Éjszakánként, hajnalfelé kopogott néha barátok ablakán:

— Itt a vándor... Nyissátok ki kaputokat...

Jött, leült egy hintaszékbe s magát ringatva mondta bizarr éberálmait, szeszélyes verseit, mondta mondta s álomba muzsikálta velük szegény, hajszolt magát...

Sokan szerettük Makón s ő is sokat szeretett. Régi makói szép szerelmei vegyék elő akkori verseit József Attilának, azokat, amiket Magukhoz írt, olvassák el titokban, könnyezzék meg és értsék meg most, ha akkor nem is értették egészen, mert ő is olyan költőzseni volt, akit csak az utókor tud igazán érteni és méltányolni...

Makón is több ízben kísérelt meg öngyilkosságot, de hisz egész magamarcangoló, testet lelket mazochizáló élete mi volt más, mint „folytatólagosan elkövetett" öngyilkossági kísérlet.

Erről szól egyik Makón írt verse:

Ki gyáván várja a halált,
Magába zárja azt a föld,
Midőn a száj lilára vált
S két szeme rémületre tört.

Annak nem nyitja a titok
Bordó, nehéz, nagy függönyét,
Csak aki bátran állított
Elébe s büszkén tépi szét.

Ó nagy, ki bátran odaállt,
Hol búg a néma sejtelem
S szolgáját hívja, a halált,
Alázattal, ki megjelen.

Minden liliom illata
Hülő, meleg szívén libeg.
Ó szent, ki bátran át, oda
Ifjú lélekkel halni megy!

Makói Újság 1937. dec. 5.

398. JÓZSEF ATTILA ÉLETE ÉS TRAGÉDIÁJA

Az új magyar irodalom legszebb ága letört. *József Attila* nincs többé. Eldobta fiatal életét, amely sok örömet sem ifjúságában, sem férfikorában nem adott számára. Borzalmas pontot tett testi és lelki szenvedései után.

Még fel sem tudjuk mérni azt a veszteséget, amit tragikus elmúlása a magyar irodalomnak okozott. Hiszen csak most kezdett kibontakozni teljes erejében, teljes mélységében színes, forrongó, robbanó tehetsége. Most kezdte beváltani azoknak a reményeit, akik az új nagy magyar költőzsenit érezték meg benne és egyre mélyebb bölcselmű lírája már kezdte röpíteni a *halhatatlanság* felé. Azok a versei, amelyek a „*Medvetánc*", és „*Nagyon fáj*" című köteteiben és a „Szép Szó" újabb számaiban megjelentek, nemcsak az új magyar költészet, hanem az egész magyar irodalom legszebb alkotásai közé sorozhatók és egy későbbi kor méltán sorolja majd őt a magyar irodalom többi tragikus végű *nagy zsenije* sorába.

Mi még most sokkal közelebbről, a személyes barátság melegével és fájdalmával érezzük és értékeljük őt, költészetét és a veszteséget, amit tragikus elmúlása okozott, semhogy irodalmi méltatást írhatnánk róla. Még eleven — és örökké eleven marad — emlékezetünkben kedves izgalmas egyénisége, soha nem pihenő, hol játékos, hol a gondolkozás legmagasabb csúcsain járó intellektusa, törékeny teste, alacsony alakja, lelkes feje és petőfis megjelenése, amelyet bajuszával még talán tudatosan hangsúlyozott is.

Mennyit szenvedett ez a fiatal költő! Megjárta az élet mélységeit, gyermekkorában, szüleinek nagy nyomorúsága miatt, menhelybe került, aztán volt hajósinas, kávéházi kenyérárus, rikkancs, eminens diák, bölcsész, üldözött agitátor és lapszerkesztő. *Csak éppen megélhetése nem volt soha.* Mennyire vágyott valami biztos kenyérre! Sohasem érhette el. Még azt sem kaphatta meg, amit nála sokkal kisebb tehetséggel is annyian megkaptak: — a Baumgarten-díjat, amely legválságosabb napjaiban talán életét olyan vágányra tolhatta volna, amely *nem a halál* felé vezet.

És mennyire vágyott a boldogságra! Ezt is megtagadta tőle a sors. Költészetében ott vannak nyomai szerelmi tragédiáinak, amelyek többször dúlták fel életét, míg végül a testi és lelki szenvedések felőrölték idegeit és búskomor lett.

A szocialista munkásságot eleven kapcsolatok fűzték hozzá és költészetéhez. Amikor Szegedről Budapestre került, a *Népszavában* jelentek meg sűrű egymásutánban versei. Nemcsak azért, mert a *Népszava* volt az egyetlen, amely akkor felkarolta, hanem azért is, mert gondolatai, mondanivalója, költőisége a szocialista munkásmozgalom

szellemével tartott szoros rokonságot. Ez a rokonság az idők során elmélyült. Egyre többet foglalkozott filozófiai és szociológiai kérdésekkel. Hegellel, Marxszal, és eközben fellobbant gondolatainak költői megnyilatkozásait a *„Döntsd a tőkét, ne siránkozz"* című kötete őrzi, de ott van a nyoma később írott verseiben is. Amikor a „Szép Szó" megindult és annak egyik szerkesztője lett, verseit csaknem kizárólag ott jelentette meg és a „Szép Szó" irodalomtörténeti szerepet töltött be akkor, amikor a letargikus, szenvedő költőbe új életkedvet öntött, és azoknak a nagyszerű verseknek megírására ösztönözte, amelyekben költői gondolatainak *metafizikai mélységeit* is feltárta. Azért felkereste verseivel a *Népszavát* is és az utolsó években állandó munkatársa volt a *Népszava-Naptár*nak és a *Májusi Emléklapnak*. Emlékszem, mennyi gonddal készítette ezeket és többi verseit is, milyen szeretettel dolgozott rajtuk, hogy tökéletesek legyenek. Egy-egy szót, egy-egy szóvégződést százszor átrágott, mérlegelt és kissé fakó hangján elkántálta, szinte ízlelte a sorokat, a rímeket, amelyek aztán mesteri tökéletességgel simultak egymáshoz. Tökéletes művészettel készítette, munkálta verseit, és mégis milyen friss erővel robbantak azok! Milyen közvetlen, spontán hatásuk volt!

Első verseskönyve Szegeden jelent meg. Juhász Gyula, a szintén tragikusvégű kiváló költő figyelt fel rá, biztatta, bátorította. Az első igazi sikerét a *„Nincsen apám, sem anyám"* című kötetével érte el. Ebből az első kétszáz példányt „köztulajdonnak" nyilvánította, bele is nyomatta, hogy azokat elolvasás után az olvasó adja tovább. Milyen jellemző volt ez egyéniségére! Ebben a kötetben már megjelent néhány olyan verse, amely egy csapásra népszerűvé tette a nevét és amely első hallásra felejthetetlenül megmaradt az olvasó emlékezetében.

Harcos szellem volt. Legkiválóbb kortársai közül az emelte ki, hogy a legköltőbb költő volt közöttük. Belőle buzgott legbővebben és legeruptívabban ennek a nyugtalan kornak a szelleme.

Harminckét éves volt. Nem bírta tovább. Fiatalságának szenvedései, hányódásai, koplalásai és csalódásai felőrölték idegzetét. Már évekkel ezelőtt voltak periódusai, amikor fel sem kelt az ágyból. Minek? Fázni, éhezni, fillérek után talpalni? Máskor meg lázasan dolgozott, írt, vitatkozott, elméleteket dolgozott ki, majd újra összecsuklott. Barátai tartották benne a lelket, amíg lehetett. Hívei, olvasói aggódva figyelték a sorsát és mindenfelé mélységes megdöbbenést keltett, amikor egy fél évvel ezelőtt híre terjedt, hogy búskomor lett és ideggyógyintézetbe került. Azóta keveset hallottak róla. Háromhónapi kezelés után állapota javult, családja levitte Balatonszárszóra és mindenki azt remélte, hogy teljesen felgyógyul. A szombati *Népszavában* még arról számoltunk be, hogy a közeljövőben fellép egy miskolci előadóesten.

A sors másként akarta. Pénteken este 8 órakor ott állt a

balatonszárszói vasúti sorompónál. Nézte a robogó vonatot. Aztán hirtelen nekirohant. A mozdony darabokra tépte. Azonnal meghalt.

József Attila nincs többé. A magyar költészet elveszítette egyik legnagyobb egyéniségét. Vajon lesz-e, aki a helyére áll?

*

József Attilát ma, vasárnap délután 3 órakor temetik Balatonszárszón. Sírjára a *Népszava* szerkesztősége koszorút küldött a következő felírással: *„József Attilának, a szegények költőjének, a Népszava szerkesztősége."*

Népszava 1937. dec. 5.

399. DR. BÁNYAI LÁSZLÓNÉ JÓZSEF LUCIA, ÖZV. DR. MAKAY ÖDÖNNÉ JÓZSEF ETELKA,

valamint a „Szép Szó" szerkesztősége és munkatársai fájdalommal jelentik, hogy JÓZSEF ATTILA Balatonszárszón december 3-án életének 33. évében tragikus körülmények között elhunyt.

Temetése december 5-én, vasárnap délután 3 órakor lesz a balatonszárszói temetőben.

Népszava 1937. dec. 5.

400. JÓZSEF ATTILA SZÖRNYŰ ÖNGYILKOSSÁGA

A vonat elé vetette magát és a kerekek darabokra tépték

Kaposvár, dec. 4.

A 8 órai Újság tudósítójának telefonjelentése

József Attila, a fiatal írógeneráció egyik legtehetségesebb esztétikusa és költője, ma délelőtt a balatonszárszói állomás előtt az arra haladó 1284. sz. tehervonat elé vetette magát. A mozdonyvezetőnek már nem volt ideje lefékezni a vonatot, a kerekek átmentek rajta és a testét darabokra szaggatták. A borzalmas öngyilkosságnak többen voltak szemtanúi, de segíteni senki sem tudott: József Attila azonnal szörnyethalt.

József Attila 1905-ben született és most töltötte be 32-ik életévét. Halála az egész magyar irodalomnak fájdalmas vesztesége.

A balatonszárszói állomás főnöksége azonnal jelentette a borzalmas öngyilkosságot a kaposvári ügyészségnek. Dr. Révy László, a királyi ügyészség elnöke nyomban intézkedett, hogy a vizsgálatot folytassák le és adják ki az esetleges temetési engedélyt.

*

József Attila a fiatal költőnemzedék egyik legnagyobb tehetsége, talán legnagyobb reménysége volt. Csodálatosan nemes csengésű, légiesen finom, elragadóan szeszélyes versei a magyar irodalom maradandó értékei. Élete gondok közt, nélkülözésekben és a művészet megszállott szolgálatában telt el. Az utóbbi esztendőben a *Szép Szó* című folyóirat egyik szerkesztője volt. Legfontosabb verseskönyve: *Nagyon fáj*. Egyik legszebb verse: *Levegőt!* a *8 Órai Újság* harmadik oldalán jelent meg.

8 Órai Újság 1937. dec. 5.

401. A VONAT ELÉ VETETTE MAGÁT EGY FIATAL ÍRÓ

József Attila borzalmas öngyilkossága

József Attila, a kitűnő fiatal költő és esztétikus, a *Szép Szó* című folyóirat társszerkesztője, hat évvel ezelőtt idegbajban megbetegedett. Búskomorság tünetei mutatkoztak rajta és úgy érezte, hogy nem találja meg kellőképpen a kapcsolatokat embertársaival. Több orvos is kezelte. Másfél évvel ezelőtt betegsége súlyosabbra fordult. Bár a múlt esztendőben munkaképes volt és sokat dolgozott, betegsége ez év nyarán hirtelen olyan mértékben súlyosbodott, hogy szanatóriumi kezelés vált szükségessé. Háromhónapi szanatóriumi kezelés után betegségében javulás mutatkozott és akkor *két nővére magához vitte Balatonszárszóra*. Ott legutóbb körülbelül egy hónapig tartózkodott. Csütörtökön barátai meglátogatták és jövő terveiről beszélgettek vele.

József Attila pénteken este izgatottan járt-kelt a *balatonszárszói* állomáson, de a vasúti alkalmazottak nem sejtették, hogy öngyilkosságra készül. Amikor a *Siófok* felől jövő *nagykanizsai* tehervonat a váltókon keresztülhaladt, *az író a mozdony elé vetette magát. A kerekek keresztülmentek rajta és borzalmasan összeroncsolták csigolyáját meg a jobb vállát. Nyomban meghalt*. Holttestét a balatonszárszói halottasházba szállították.

A mindössze 33 éves József Attila a háború utáni magyar lírának egyik feltűnő tehetsége volt. Több könyve jelent meg, legutóbb a *Medvetánc* című gyűjteményes kötete és tavaly a *Nagyon fáj* című verseskönyve. Az irodalmi kritika terén is értékes munkát végzett.

Pesti Hírlap 1937. dec. 5.

402. AZ ÖNGYILKOS JÓZSEF ATTILA

József Attila, a nagyszerű fiatal költő, pénteken este Balatonszárszón vonat alá vetette magát és szörnyethalt.

Halottsápadtan hevert héthosszat ágyában, izzó szemével a semmibe nézett és holtabb volt a holtnál, mert az életből kikapcsolódott. Ágya körül néha a tragédia örvényétől szédült barátok ültek, kik Pestről utaztak le hozzá a kis vidéki házba és szívükben csak nőtt a rémület, ahogy órákhosszat hallgatott mellettük. De időnként visszatért az életbe, beszélt, vitázott és beszédének vakító fénye mutatta meg, milyen óriási az árnyék, amely életére nehezült. Volt még ereje arra is, hogy részt vegyen a „Szép Szó" című folyóirat szerkesztési munkájában.

Betegágya körül néhány könyv s néhány barát volt, a nemzet aggodalma nem jelentkezett, utolsó hónapjainak vívódását ugyanolyan süket csönd vette körül, mint életét, mint azt a tíz esztendőt, amely alatt az értők meglátták benne a zsenit és sajnos, azt is érezték, hogy az aki a szemük előtt pusztul, a magyar költészet egyik legnagyobbja lesz. Lehetne. De József Attila több volt az ígéretnél, három kötete és szétszórtan megjelent versei a magyar irodalom igaz értékei közé tartozik. A „Döntsd a tőkét", a „Medvetánc" és a „Nagyon fáj" költője, akiknek elkínzott testén tegnap végigrohantak a vonatkerekek s összeroppantották forrongó, sistergő, nagyszerű koponyáját, — mondjuk ki a szót — „megőrült".

Az orvostudomány megállapította és a laikusok elfogadják ítéletét. Mindenkinek igaza van, de igaza van annak is, aki a költőt másképpen látja és azt mondja magának, ha József Attila neve annyit és úgy szerepelt volna, mint amennyit szörnyű öngyilkossága után szerepel, akkor talán pénteken este Balatonszárszón József Attila felszáll a vonatra, s nem alá fekszik.

*

Kit anya szült, az mind csalódik végül,
Vagy így, vagy úgy, vagy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül,
Ebbe fog belehalni.

Így fejeződik be József Attila egyik leghíresebb verse, a „Kései sirató", amelyben a zseni szikrája mellett már felvillan az őrületé is. „Ha küzd ... ha pedig kibékül... ebbe fog belehalni..." Ami a torkot összeszorítja: hogy rövid volt a küzdelem vagy hamar jött a kibékülés. Fiatal író halálánál önként adódik a kérdés: félig leírt mondat, vajjon mi lett volna a vége? De József Attila olyan mondat felét írta a magyar irodalomba, hogy tudjuk, a másik felében benne lett volna a halhatatlanság.

Most csak nekrológot lehet róla írni, ezt a szomorú műfajt, amely az ő esetében diabolikus tréfaként hat. Neve, öklömnyi betűkkel az asztalon heverő újság első oldalán, keserűséget és önvádat ébreszt. Miért kellett ennek megtörténni, hogy itt legyen ez a név, miért nem küzdte ki József Attila elismerését mindenki ebben a süket korban, aki ismerte s látta, hogy kicsoda? Ó, könnyű és olcsó könnyek a siratóéi, de nehéz volt a küzdelem és könnyű a közöny. Néhány évvel ezelőtt sokan tudtuk: sorvad, keseredik, magára marad, önmarcangolóan befelé fordul a költő, mert nincs visszhangja, mert hiányzik az a csipetnyi erkölcsi és anyagi elismerés is, ami lelket önt belé.

Miért nem adtunk neki inkább többet, könnyelműen, olyan ajándékozó kedvvel, amilyen kedvében volt a természet, amikor a költőt megáldotta vízióival, amikor beléje tette azt a veszélyes és ijesztő képességet, s kényszert, hogy mind mélyebbre fúrja be értelmét a dolgok titkaiba s amikor az értelem már nem elég, „beleérezze magát" a világba, s olyanokat lásson, amilyent látni csak a keveseknek adatik?

Most csak nekrológot írunk. Elmondjuk zaklatott, nyomorúságos, furcsa életének állomásait, mint küzdötte magát rajta keresztül, élete mint ívelt ki a ferencvárosi proletárcsaládból, anyja mellől, aki gomolygó gőzfellegben mosta-mosta az urak ruháit. Sorra megemlítjük, hogy libapásztor volt a magyar Alföldön, hajósinasként bejárta a világot, cukrot árult mozikban, kenyeret kávéházakban, újságot Bécsben, nagy éhezések közepette ismerkedett a „Széppel" Párizsban. Aztán a kalandok mellett elmondjuk, hogy az iskolákon is keresztülverekedte magát, eminensen érettségizett, egyetemi hallgató volt Szegeden s mikor onnan egy verse miatt eltanácsolták, költő lett Budapesten. Harminchárom éves volt, amikor a vonat elé vetette magát, és egy évvel ezelőtt így írt:

Harminckét évem elszelelt,
De havi kétszáz sose telt,

Pesti Napló 1937. dec. 5. *Pálóczi-Horváth György*

403. VONAT ELÉ VETETTE MAGÁT ÉS SZÖRNYETHALT JÓZSEF ATTILA, A KIVÁLÓ MAGYAR KÖLTŐ

Súlyos idegbaja kergette a halálba

Kaposvár. — Pénteken megdöbbentő öngyilkosság történt Balatonszárszón. Este nyolc óra tájban a balatonszárszói állomáson keresztülhaladó tehervonat elé vetette magát József Attila, a 33 esztendős költő, az ismert fiatal lírikus s a Szép Szó című folyóirat egyik szerkesztője. A mozdony vezetője a sötétben nem vette észre az öngyilkost s mire lefékezett, a mozdony kerekei valósággal darabokra szaggatták a szerencsétlen fiatalembert, aki azonnal meghalt.

József Attila évek óta lelki betegségben szenvedett. Mintegy hat évvel ezelőtt lehangoltság, búskomorság mutatkozott nála. Másfél évvel ezelőtt betegsége súlyosabbá vált, úgyhogy szanatóriumba szállították s ott kezelték a legutóbbi időkig. Nemrégiben állapotában javulás mutatkozott, úgyhogy elengedték a szanatóriumból. Öngyilkossága meglepetést, egyben mély megdöbbenést és részvétet keltett.

*

József Attila a fiatal magyar költőgeneráció egyik kiemelkedő egyénisége volt, akinek költészetét erős szociális gondolkozás jellemezte. Számos verseskötete jelent meg. Ő jelentette a visszatérést a modern magyar költészetben a legújabb nemzedék által erősen kultivált szabad versformától a vers hagyományos formáihoz. Művei: „Szépség koldusa", „Nem én kiáltok", „Nincsen apám, se anyám", „Döntsd a tőkét, ne siránkozz", „Külvárosi éj" „Medvetánc". Legutolsó verseskötete, a „Nagyon fáj", röviddel ezelőtt jelent meg. A kötet megjelenése alkalmából Németh Andor a következő jellemzést írta József Attila költészetéről: „A költészet mitikus hagyományaihoz ösztönösen ragaszkodó József Attilát az teszi egyedülállóvá, hogy be tudta törni az örökéletű formába az új lélek tartalmi közléseit. Fellépésekor két áramlat küzdött egymással: a magas erkölcsi szándékú alaktalan expresszionizmus és visszahatása: a hagyományban megújhodott dallamos egyszerűség üde lírája. József Attila itt állapodott meg, itt vert hidat. Versei amilyen ellenállhatatlanul közvetlenek és dallamosak, ugyanolyan súlyosak, görcsösen bonyolultak tartalmilag...

József Attila a formák művésze, a hagyományos verselés lehetőségeinek és változatainak kifogyhatatlan ötletességű tudósa, akinél azonban a virtuozitás vadonatúj tartalmak vehikuluma. Ez az, amiben kortársaitól különbözik... József Attila fülleteg, titokzatos, mint Baudelaire, aki mélyebb értelemben volt jövendővel vemhes mint a más

vonatkozásban szintén nagy Victor Hugo. A magyar múltban szétnézve s keresve Józsefre analógiát, Csokonai jut az eszembe... Kétségtelen, hogy József Attila versei formai szépségeik mellett sem megnyugtatók. Szépségben tündöklő tartalmuk túlságosan új és félelmetes. Az volt már az utolsó kötet előtt is, s még általánosabban az utolsó kötetében, melyben gátat tört ösztönei szétrobbantják az előző köteteiben már elért harmóniát."

Prágai Magyar Hírlap 1937. dec. 5.

404. ÖNGYILKOS LETT JÓZSEF ATTILA

Kaposvárról jelentik: József Attila, az ismert nevű költő, Balatonszárszó állomáson egy tehervonat elé vetette magát s a mozdony kerekei a szerencsétlen embert darabokra tépték. A tragikus véget ért költő annakidején a baloldalra sodródott. A radikális írógárdához számították, néhány évvel ezelőtt azonban meghasonlott önmagával, tépelődő, visszahúzódó emberré vált. Betegsége mindjobban elhatalmasodott rajta, valószínűleg ez a belső, kiegyenlíthetetlen lelki konfliktus érlelte meg benne a tragikus elhatározást, hogy eldobja magától az életet.

Új Magyarság 1937. dec. 5.

405. JÓZSEF ATTILA TRAGIKUS ÖNGYILKOSSÁGA

Vonat elé vetette magát a balatonszárszói állomáson

Amitől barátai és rajongói hónapok óta tartottak, bekövetkezett. József Attila, a zseniális fiatal költő megölte magát. A legszörnyűbb halálnemet választotta. Elvegyült a balatonszárszói vasúti sorompó előtt őgyelgő népek közé, és mikor feltűnt a dübörgő vonat, átvetette magát a sorompón és belerohant a mozdonyba. A vezető kétségbeesetten fékezett, de már nem tudta a szerencsétlenséget megakadályozni. A költő élettelenül hevert a hirtelen lefékezett mozdony csikorgó kerekei alatt.

*

Halála nagy vesztesége a magyar irodalomnak.

Csodálatos költő volt, egyéni költő. Világéletében a lét legsúlyosabb problémáival viaskodott, de verseiben világítóan érzéki képekben és

hasonlatokban virultak ki tépelődései és szorongásai. Mondanivalója mindig komoly volt, de hangja mindig behízelgő, évődő, fesztelen, verselése pedig könnyedén lebegő, megvesztegetően dallamos. A legtöbb verse első hallásra bevéső dött az emlékezetbe, olyan egyszerűek voltak, mint a népdalok.

József Attila 1905-ben született. Földhözragadt, szegény szülők gyermeke volt. Apja szappanfőző-munkás volt, de elszakadt a családjától, világgá ment, nyoma veszett. Anyja, mint a költő ismételten megénekelte, úriházakhoz járt mosni és keservesen keresett filléreiből nevelgette gyermekeit. De nem bírta soká a munkát, beleroppant. József Attilának hatéves korától kezdve magának kellett eltartania magát.

Mindennel megpróbálkozott. Volt kenyeresfiú, libapásztor, hajósinas, később pártfogóra talált, aki ruházta, iskoláztatta. Mire leérettségizett és elvégezte egyetemi tanulmányait, már országszerte ismerték, szavalták a verseit.

Műve első híres versétől, a „Nincsen apám, se anyám"-tól a halála napján papírra vetett utolsó strófákig a nyomorúságot és szomorúságot varázsolja emelkedettséggé, szépséggé. Voltak évek, amikor azt hitte, hogy költészetével sikerült legyőznie a végzetét. A szegénység nem tudta sem megalázni, sem megfélemlíteni. Ebből az időből valók tündérien hetyke, kihívóan üde versei önmagáról. „Országos volt a pusztulásban", énekli, „Node hát ne búsuljatok" siet jólelkűen megvigasztalni nálánál bizonyára irigylendőbb sorsú olvasóját.

Elültem, mint az öreg szunyogok.
Összébb simul a szittyó meg a nád,
hever lábamnál a szél és morog;
borzas a szőre. Sóhajt a világ.

Tégla a boglyán, öklöm fejemen, —
egy margarétán búsulnék magam,
már pára hátán illan életem
s vén görbe bá! — munkám még lombtalan.

énekli szépséggé bűvölve bánatát és

Kis nyurga füst virágzik hold előtt.
Ezüsttel köt, meg old, hajlong, ledől.
Áttetszel rajta, égi hűvösség.

Sokat szenvedtem, hát sovány vagyok,
elszállok, mint a köznapi bajok —
áttetszel rajtam, égi hűvösség.

párává oldva föl önmagát. Szinte kérkedik kínlódásaival, mintha azok tették volna költővé.

Aki dudás akar lenni,
pokolra kell annak menni,
ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni,

idézi a régi kanásznótát összegyűjtött versei elé. Később — érettebben, megállapodottabban — klasszikus emelkedettségű ódában énekelte meg a szegénység objektív állapotát.

Tényleges bajai nem tudták megrendíteni sem életkedvét, sem élethitét. Nem az élettel folytatott küzdelemben fáradt bele — az őrület árnyéka elől menekült a mindent elsimító és megoldó halálba.

Barátai már hónapok óta aggódva látták, hogy egyre érzékenyebb, ingerlékenyebb s feltűnően sokat foglalkozik gyötrelmes gyermekéveinek emlékeivel. Állapota olyan rohamosan rosszabbodott, hogy a költő végül is maga kérte barátait, helyezzék el egy szanatóriumban, hogy állandó orvosi felügyelet alatt legyen. A radikális kúra hatása alatt állapota annyira javult, hogy elhagyhatta az intézetet. Nővéreihez költözött Balatonszárszóra, akik odaadó szeretettel gondozták. Voltak ugyan időnként még levertségi rohamai, amikor öngyilkossági gondolatokkal foglalkozott, de aztán újra csak visszaült az íróasztalához, költött, fordított, szerkesztett. De úgy látszik, titokban mégiscsak készülhetett a halálra, legalábbis erre mutat utolsó — s természetesen még kiadatlan — költeménye, mely az íróasztalán maradt. Ebben a Hét Torony foglyának érzi magát, melyből nem tud kitörni s így énekel:

Mugadat mindig kitakartad,
sebedet mindig elvakartad,
híres vagy, hogyha ezt akartad,
s hány hét a világ, te bolond?

Pénteken — az öngyilkosság napján — későn kelt és kissé apatikusan viselkedett, majd felvette asztaláról Victor Hugo egyik verskötetét s hangosan felolvasta belőle nővéreinek az Ultima verba (Utolsó szavak) című híres költeményt. Majd leült, hogy azonnal le is fordítsa. De csak ennyire jutott: Elpusztult az emberi értelem. Ez volt az utolsó sor, amit leírt. Idegesen felugrott asztalától és sétálni ment. Másfél óra múlva bekövetkezett a tragédia.

Újság 1937. dec. 5.

Németh Andor

406. JÓZSEF ATTILA ORSZÁGOS HÍRŰ ÍRÓT ÉS KÖLTŐT DARABOKRA TÉPTE A VONAT A BALATONSZÁRSZÓI ÁLLOMÁSON

Öngyilkosságot követett el a zaklatott idegzetű költő

Megdöbbentő tartalmú távirat érkezett szombaton délelőtt 10 órakor a kaposvári kir. ügyészségre. A balatonszárszói csendőrség jelentette az ügyészségnek, hogy szombaton reggel 8 órakor a balatonszárszói állomásnál az ott keresztülhaladó tehervonat mozdonya alá vetette magát József Attila író, akit a közben megállított tehervonat mozdonyának kerekei alól darabokban szedtek ki.

Az ügyészség utasítására bizottság szállt ki a helyszínre, mely megállapította, hogy József Attila a kora reggeli órákban már izgatottan sétált az állomás előtt. A vasutasoknak feltűnt az izgatottan sétáló író, azonban a kihallgatott vasutasok közül egyik sem gondolt arra, hogy öngyilkosságot akar elkövetni. Amikor Siófok felől az állomáson keresztül szaladt a nagykanizsai tehervonat, József Attila még mielőtt bárki megakadályozhatta volna, a tehervonat mozdonya elé dobta magát. A tehervonat mozdonyvezetője is észrevette az öngyilkosságot és azonnal megállította a vonatot.

A bizottság jelentéstétele után a kaposvári kir. ügyészség kiadta a temetési engedélyt.

József Attila, a 33 éves fiatalember már országos hírű nevet vívott ki magának. A legnagyobb feltűnést keltő verseskötete „Az égi postás" volt.

József Attilát Budapesten kezelték az egyik elmegyógyintézetben, ahonnan ezelőtt öt héttel engedték el. A költő az elmegyógyintézetből való szabadulás után mindjárt Balatonmáriára utazott az ott lakó nővéréhez, özv. dr. Makay Ödönnéhez, aki egy volt hódmezővásárhelyi ügyvéd özvegye.

Özv. dr. Makayné féltő szeretettel ápolta öccsét, akit úgyszólván nem is engedett ki a lakásból és most valahogyan kiszökött és végre tudta hajtani végzetes tettét. A halott József Attila összeroncsolt holttestét a balatonszárszói hullaházba szállították.

Új Somogy 1937. dec. 5.

407. FÜLLEDT ESTE JÓZSEF ATTILÁVAL

Nyáreleje volt, Attila, hármasban ballagtunk a régi és zsúfolt belvárosi kiskocsma felé. Vajon eszedbe jutott-e ez az este *abban a tág pillanatban,* amikor szemközt a fagyos Balatonnal, a sorompó és a kerekek között lebegtél és a pillanatnyi zavar lencséjén át egyszerre

mindent láttál? Az elejére biztosan emlékeztél: látod magad kihajtott gallérral, ahogy szádhoz emeled a korsót és fáradt madárszárny-bajuszodról két ujjal lecsippented a habot. De arra, ami utána történt veled és körülötted, aligha emlékezhettél, mert akkor már messze jártál attól, aki *voltál* és félelmetesen közel ahhoz, aki *lettél*.

Könyvekről beszéltünk eleinte, inkább a külsejükről, mint a tartalmukról: szép kötéseket tervezgettünk verseid kiadójával: durvaszemcsés nyersvásznat, amelyben szociális hangsúlyt kap minden kötet: könnyű, selyemfényű angol anyagot, amelyben — te mondtad — olyan a könyv, mintha esőkabátot vett volna és lágy, jószagú bőrkötést, amely kacérrá teszi még a statisztikai évjelentést is. A verseket legjobb sima fehérbe kötni — mondtad.

„De hiszen a Medvetánc barna", szóltunk közbe.

„A medve is az", felelted gyorsan. *„A következő fehér lesz"*.

Antológia lett volna a következő: a fordításaid. Az utóbbi időben csak *két asszonyhoz* írtál verset: az *anyádhoz* és egy *másik asszonyhoz*, de csupa politikai verset fordítottál. „Legyen a címe: *Az elnyomottak versei*", mondtad és elnézően mosolyogtál, amikor komolyan vettük és sok szóval magyaráztuk, miért nem alkalmas ez. A politikai elnyomottakra gondoltál természetesen, de a fülledt szó más elnyomások kínját idézhette fel benned. Mi még beszéltünk, de te már nem hallottad, *csak hallgattál, mélyen, mint az éjfél előtti álom*. Zavartan nézegettem a sörtányér felírását, hogy fel ne riasszalak. Hirtelen fel kellett kapnom a fejemet: azt éreztük, hogy nem is vagy az asztalnál. Máig sem tudtuk eldönteni, hol voltál. *Meggörnyedten ültél, tenyeredet ernyőformán homlokod elé csatoltad, csupasz tarkód piroslott. „Mama"*, — mondtad befelé szíva a levegőt, mint a gyerek egy perccel a sírás kitörése előtt. *„Mama"* mondtad szűkölve és aztán átmenet nélkül egy régi versed kezdősorait motyogtad: *„Nemzett József Áron megszült Pőcze Borcsa"*. Lassan föltekintettél, *szemedben könnyek ültek*. Nem sírtál, csak mintha szemed is megizzadt volna a nagy melegben. „Mi bánt, Attila" kérdeztük félénken. Nem feleltél. A csöppek megnagyították szemedet, kifényesítették homlokodat, megnyúltál és megnőttél. Egyszerre igazat adtam magamban azoknak, akik azt mondták, Petőfihez hasonlítasz. Te nem szeretted ezt a furcsa bókot: József Attilához akartál hasonlítani. *„Ne legyetek szomorúak"*, mondtad és átmenet nélkül egy versedből tettél hozzá néhány sort. *„Felnőttem már. Szaporodik fogamban az idegen anyag, mint szívemben a halál."* A sor jellegzetes üteme más sorokat indított el benned. *Merev arccal, nedves szemmel elkezdted verseidet mondani*. Versmondónak is akkora voltál, mint költőnek. A szavaknak térfogatuk lett, mellénk telepedtek az asztalhoz, bólogattak és itták a hangodat, amely pátosz és hangsúly nélkül szenvedélyes és megrendítő volt. *Ha magad mondtad verseidet, hozzá tudtad adni azt a leírhatatlant,*

ami az írónak mindig a tollában reked. Nem szavaltál, egyszerű voltál, mint a nyomtatott betű és sallangtalan, mint a népdalok ritmusa. Hányat mondtál el, miket mondtál, nem tudom. De egynek közepén abbahagytad és azóta nem mondtál több verset. *„Értem, hogy anyám eltemették, de nincs és nyugtalan vagyok, ezt nem értem...”* — itt megálltál. *„Megszült Pőcze Borcsa”* mondtad megint, *„de mi volt azelőtt? Mi voltam azelőtt?,”* kérdezted. Türelmetlen lettél. *„Mi voltam, mielőtt lettem?”* Autón felvittünk a Guggerhegyre, sétáltunk, még énekeltünk is. *„Mama”*, mondtad időnkint, de most már boldogan, mintha az ölében ülnél...

Másnap elvittek *egy csendes budai uccába*, amelynek elején régi ház áll, falába illesztett *Kék golyóval*, mellette nagy, modern épület, amely kívül fehér, belül fekete.

A Reggel 1937. dec. 6. *Boldizsár Iván*

408. EGY „MAI MAGYAR” A MOZDONY KEREKEI ALATT

József Attila, a mai magyar irodalom legnagyobb költője a vonat elé vetette magát. Testét szétszaggatták a vonat kerekei. Túl a halálon még terebélyesedik a dráma. Tulajdonképpen az a tragédia, amiért József Attila meghalt.

1936 márciusában megjelenik a magyar szellemi élet gazdagodásaképpen a „Szép Szó”. József Attila szerkeszti Ignotus Pállal s mellékük tömörülnek mindazok, akik fellépésükkel, írásaikkal, gondolataikkal, az értelmességre hivatkozó hitükkel emberi egységet akartak életre hívni.

Anyja kun volt, apja félig székely, félig román. Ő „mai magyar”, akiben benne kavargott már kibékülésének eszméje.

Rengeteget dolgozott s fiatal kora ellenére a legkitűnőbb magyar költővé emelkedett, akinek szavait nemcsak a falu és a város dolgozói, de az irodalom is megjegyezte. Többet akart, mint amit elbírt. Erős szándékkal, de gyenge idegekkel küzdött.

Mit is akart? Röviden életet és becsületet. Megértéssel és „szép szó”-val arra a harci eredményre vágyott, amit a múltban az ősei csak viadallal tudtak volna kiharcolni. Rendezni akarta a közös bajokat, tót, román, magyar és szlovák bánatot akart enyhíteni, a Duna völgyében munkát és kenyeret akart teremteni.

...Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövendő
egymást ölelik lágy hullámai.

A harcot, melyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés —
s rendezni végre közös dolgainkat:
ez a mi munkánk és nem is kevés.

Sokat akart? Mindenesetre sokat, mert a mai időben emberséget kívánt. Néhány hónappal ezelőtt idegszanatóriumba szállították, ahonnan nemrégen haza engedték. Idegei azonban ismét felmondták a szolgálatot és a dráma így következett be.

Halálakor — ha vele drámaian is végzett az eszme — nem szabad elvetni, vagy visszarettenni munkája folytatásától. Hinni kell, hogy csak ő volt gyenge, de a munka, amit felvetett, szabad és erős maradt. Folytatni kell a „szép szó"-t, melyet most, halálával, egy kicsit kigúnyolt és szétmázolt — a mozdonykerék.

33 éves volt József Attila, a mai becsületes szellem úttörésének első áldozata, az első költő, de nem az első emberáldozat a diktatúrák légkörében.

Boruljunk le emléke előtt.

Brassói Lapok 1937. dec. 6. *g. i.*

409. JÓZSEF ATTILA

Nem tudok most róla irodalmi szempontból beszélni. Félórája kaptam halála hírét, rögtön azzal, hogy emlékezzem meg róla itt a *Nyugat* hasábjain, azonnal, mert a lapot már nyomják. Még el se hittem, egész valómmal még meg sem érthettem s máris képviselnem kellene a gyászt. Félóráig csak álltam az ablaknak dőlve, a végén vettem észre, hogy a könny végigfolyt az arcomon. Még nem a költőt sirattam, másként fogjuk azt megsiratni. A barátot? Ifjú korunkban jóbarátok voltunk, aztán eltávolodtunk egész mostanáig, mikor vidékre utazása előestéjén magához kért s déltől estig, feloldva s feledve minden ellentétet, félreértést, ismét úgy voltunk, mint hajdanában. A szenvedő embert siratom? Vagy a keserűség buggyan ki, az önvád, hogy rajta sem segíthettem, a tehetetlenség keserve, hogy most már sose segíthetek? Nem az irodalom gyászát fejezhetem ki, nem egy folyóiratét, hanem csak az enyémet. S ezt is csak úgy, ahogy egy szörnyű hír hatása alatt az első pillanatban.

Kortársak, bajtársak, eszmetársak voltunk, s mégis, szinte kegyetlen szántszándékkal, mennyi kínzó ellentétet vetett közénk a sors; a legszörnyűbbet, melyről még beszélni sem tudok, épp az utolsó esztendőben. Szenvedtünk egymás miatt s mégis barátok voltunk. De

mit jelentett ez, mi értelme volt ennek? Most majd teljes egészében átérezhetem, most, hogy ő már semmit sem érezhet belőle. Minden halál vád az élők ellen, akik még bírják az életet.

Ő kezdettől fogva csak lázzal bírta, a gyermek vad makacsságával, dühkitöréseivel, elragadottságával, azzal, hogy nem fogadta el, semmibe vette az életet, a saját magáét is. A költő őbenne annyira megvetette a világ ál-valóságát, hogy ez az eredendően költő szemlélet végül érzékszerveit is meghódította. Beteg volt, de én betegségét átmeneti állapotnak tartottam, olyasfélének, mint az ihletet, ezt mondtam neki utolsó találkozásunkkor is. Orvosai menthetetlennek mondták. — Hölderlini sors vár rá, — gondoltam ekkor, még mindig önzően az irodalomra gondolva, arra, hogy mit adhat még az embereknek ez a rendkívüli, a fájdalom legmagasabb csúcsaira jutott lélek.

Rendkívülit adott eddig is. Mindezt a korai, ifjú halál fényében még tisztábban látjuk. Most láthatjuk majd, hogy mindig milyen meredélyen járt. Vibráló, nyugtalan műve hirtelen kerek egész lett, a halál zománca, mely szivárványló burkot von köréje, egységesnek mutatja, minden darabot a helyére tesz benne s mindent világosan kiemel. — Mennyi érték, — mondjuk majd, mikor az egészet számbavesszük, amikor majd a költőt is el tudjuk siratni.

De én hasztalan akarnám, hogy mást sirassak benne, mint az embert; ez volt a legfontosabb. Hogy eltörpül minden veszekvés, harc, ellentét, még az elv is, ami mindennek célt adott, amellett, hogy ő meghalt. Még a vitára is őt becsültem legjobban — minek a szó már? „— Meg fogok halni" — mondta, mikor elváláskor könnyezve összeölelkeztünk. „Ördögöt halsz meg" — feleltem vigaszul neki, tréfásan, de magam is könnyezve. Hozzátehetném most, hogy művei révén lelke sohasem fog meghalni. De ez sem vigasz.

Nyugat 1937. dec. *Illyés Gyula*

410. ZOKOGÓ BARÁTOK KÍSÉRTÉK UTOLSÓ ÚTJÁRA VASÁRNAP DÉLUTÁN JÓZSEF ATTILÁT

— A Reggeli Újság tudósítójától —

Egy nagy magyar költő 33 éves korában vonat elé vetette magát és szörnyethalt. „Pillanatnyi elmezavar", mondják az emberek, a kettéhasadt énű szkizofroid lélek elborulása. Nem igaz! Az elborult lelkű költő vidáman elbeszélgetett családtagjaival, lelkesen tervezgetett, színezte a jövőt és kisétált az állomásra. Amikor jött a mozdony, a költő lelke hirtelen kitisztult; örökké tevékeny, mélybefúró elméje világosan

működni kezdett, átfogó tekintetével befutotta a múltat és a jövőt, látta a kávéházat, ahol ült és ahol ülni fog, pengőkön merengve, verseket írva, rímes leveleket, amelyek az Emberhez szólottak és amelyek sohasem jutottak el a címzetthez. És mindent lemeztelenítő, átkozottan reális, illúziótlan szelleme elboruló elméjének ebben a pillanatnyi tisztultságában feladta a hiábavaló és reménytelen küzdelmet, feladta az el nem ismert nagy költő romantikus pózát, amelyet különben sohase viselt, hiszen jéghidegen szokta mindig mondani: „én Magyarország egyik legnagyobb költője vagyok, de ez semmivel se több, mintha Magyarország egyik legügyesebb susztere, vagy építészmérnöke lennék!" — és ez a tiszta ember tiszta pillanatában a mozdony elé vetette magát. A költők egy kicsit mind őrültek — szokták mondani és ha így van, ez az ő szerencséjük.

*

József Attila megrendítő halála mély gyászba borította az irodalmi köröket és azt a magyar literátus olvasó-közönséget, amelyben egész tábora volt ennek a tisztaszívű, nemes érzésű magyar költőnek. Azok, akik közelálltak *József* Attilához, akik ismerték hullámzó kedélyét: a sugárzó optimizmusból történt belezuhanásait a legsötétebb depresszióba, féltették a költőt, de ismerve az utolsó napok aktivitását, nem is sejtették, hogy *a vég* ily *tragikus gyorsasággal és* ilyen *megrázó külsőségekkel* következik be.

Vasárnap, a temetés napján bontakozott ki részleteinek valamennyi megdöbbentő szomorúságával a költő utolsó napjainak története. *Balatonszárszón* lakó nővérei zokogva mondták el a *Reggeli Újság* munkatársának, hogy fivérük *megnyugtató munkalázban élt az utóbbi napokban:* reggeltől estig tervezgetett, feljegyzéseket készített, verseket írt, különösen azonban *miskolci felolvasására készült.* Mindezek a jelenségek, valamint irodalmi hagyatékának megjegyzései arra engedtek következtetni,hogy valami kis optimizmussal lehetett sorsa elé tekinteni. Kétségtelen ugyan, hogy utolsó versében azt írja: *nem vagyok az életre való...* — de természetesen a költői lélek mindig érzékenyebb, mint a józan és reális gondolkodás, következéskép nővérei és barátai sem gondolták, hogy e költemény megkapó szépségű képei valójában *versformába öntött búcsúszavak az élettől.*

Vasárnap derült ki egyébként, hogy *József* Attilát nem gázolta el a tehervonat, hanem amikor a *robogó mozdonynak nekiugrott, a borzalmas ütődésből eredő koponyaalapi törés okozta halálát.*

Vasárnap délután óriási részvét mellett temették el *József Attilát.* A temetésen, amelyen nővére kívánságára lehetőleg a legszűkebb családi, baráti kör vett volna részt, *impozánsan és szemléltetően nyilatkozott meg a nagy költő iránti részvét.* Budapestről báró *Hatvany* Bertalan, báró

Hatvany Lajosné, *Ignotus* Pál, *Reményik* Zsigmond, *Fejtő* Ferenc, *Balla* Szigfrid, *Horváth* Béla, *Mónus* Illés és *József* Attila egész baráti köre vett részt és a Balaton környékéről eljöttek *tisztelői és olvasói, hogy búcsút vegyenek tőle.* A sírnál a *Szép Szó* nevében *Ignotus* Pál, költőtársai részéről *Horváth* Béla és végül *Mónus* Illés beszélt.

A költő végső akarata szerint a beszédek *rövidek voltak*, a barátok a modern magyar irodalom legnagyobb költőjét *sírásba fulladt szóval búcsúztatták.*

Reggeli Újság 1937. dec. 6.

411. HARMADNAPJA NEM ESZEK...

József Attila, szerencsétlen magyar költő tragikus halálával kapcsolatosan fel kell vetni a felelősség kérdését. Mert nem lehet azzal elintézni az ügyet, hogy a gyógyíthatatlan idegbaj az oka mindennek, hogy pillanatnyi elmezavarában vetette oda magát ez a jobb sorsra érdemes íróember a mozdony elé. Azt is kutatni kell, hogy miért következett be József Attilánál az összeomlás, miért lett idegbeteg?

Ha ezt a miértet felvetjük, egyszeriben túlnő a személyes tragédia keretein a kérdés. Hiszen kiderül, hogy József Attila idegeit és életét az anyagi gondok őrölték szú módjára. Ez a magyar költő, akit a legtehetségesebbek közé számítottak kortársai közül, nem tudott megélni. Írta verseit, a közönség tapsolt neki, a kritikusok dicsérték, és ugyanakkor nem volt pénze nemcsak lukszuskiadásokra, kávéházra, hanem még lakásra, ruhára sem. Sőt éhezett is, mint egyik versében megírta:

Harmadnapja nem eszek,
Se sokat, se keveset...

A költőnek ez a háromnapos kényszerű böjtje nyilván néhányszor megismétlődött élete folyamán és ezekért a háromnapokért felelős valaki.

Felelős a társadalom, amelyik melegágya ügyes emberek álláshalmozásának, amelyik nem törődik azzal, ha értékes fiai éhenhalnak, mert véletlenül nem rendelkeznek olyan kemény ököllel, hogy kiverekedjék vele a mindennapit.

József Attila, szegény, nem evett három napig, lelkileg összeomlott az éhezés közepette, majd fintort vágva a társadalom felé, szépen odébbállt. Az ő sorsán nem lehet többé segíteni, de esete szomorú példává kell, hogy váljék. A magyar kultúrának szüksége van a költőre,

tehát a magyar társadalom találjon is módot arra, hogy eltartsa költőit. Kijelentjük, szerények ezek a költők, nem kívánnak sokat.

Csak éppen annyit, hogy ne kényszerüljenek József Attila sorsára, ne kelljen mozdony elé ugorniok és ehessenek mindennap.

Új Magyarország 1937. dec. 6.

412. BALATONSZÁRSZÓN ELTEMETTÉK JÓZSEF ATTILÁT

József Attilát, tragikus módon fiatalon elhunyt nagy magyar költőt szűkebb hozzátartozóinak, baráti körének és helybeli egyszerű földműveseknek részvételével *tegnap, vasárnap délután Balatonszárszón csendben eltemették.* Budapesti ismerősei, barátai és tisztelői közül csak azok jelenhettek meg, akik a temetés időpontjáról idejében értesültek és vagy autón, vagy a hajnali személyvonattal leutazhattak. Derűs, szép idő volt, az enyhe lankák közt, melyek a Balaton partján húzódnak, megrendítő látvány volt az egyszerű gyászszertartás.

Fülöp református lelkész mondta el a sírbeszédet: meghatottan ecsetelte a szenvedéseket, amelyektől elcsigázva József Attila az öngyilkosságba menekült. Ezután felhangzott a gyermekek énekkara. Majd *Ignotus* Pál a *Szép Szó* írói köre nevében mondott néhány rövid szót a sírnál. *Mónus* Illés a *Népszava* részéről búcsúztatta el, *Horváth* Béla pedig költeményben siratta el. Ott volt özvegye, ott voltak az elhunyt költő nővérei, kik mindvégig odaadóan ápolták: dr. *Bányai* Lászlóné és özv. *Makai* Ödönné, s Budapestről lejöttek baráti és írói köréből *Cserépfalvi* Imre és *Dormándi* László a kiadói; báró *Hatvany* Bertalan, *Fejtő* Ferenc, *Remenyik Zsigmond*, *Gáspár* Zoltán, *Németh* Andor, *Faludy* György, *Horváth* Tibor írótársai; dr. *Bak* Róbert, egykori orvosa; báró *Hatvany* Lajosné, *Fenyő* Györgyék és *Balla* Frigyesék, akiknél sokszor fordult meg életében...

A koporsót zsebkendőt morzsoló, fekete fejkendős parasztasszonyok, barázdás arcú polgárok és szipogó parasztgyerekek állták körül, *a szegények, akik közül származott és akikhez annyira ragaszkodott.* Mintha egyik emlékezetesen szép versének látomása elevenedett volna meg, úgy hatott a balatonparti kép, amikor koporsójára tompa döngéssel hullani kezdtek a göröngyök.

Esti Kurir 1937. dec. 7.

413. A KÖLTŐ HALÁLA

Meghalt egy költő, akinek isteni rendelés és emberi számítás szerint még élnie kellett volna. József Attila öngyilkosságot követett el. A vonat elé vetette magát és a kerekek darabokra tépték. Miért vált meg az élettől, miért harcolt, amíg el nem határozta magát erre a szörnyű tettre, — ki tudná e pillanatban megmondani.

A riportok, amelyek költői érdemeit méltatták, életével kapcsolatosan egész bokrétára való csodabogarat összefirkáltak róla. Többek között azt is, hogy az apja szappanfőző volt, az anyja mosonő. Mindez nem áll, a tragikusvégű költő makói származású, árvagyermek volt, aki se apját, se anyját nem ismerte. A makói tanyákon, az alföldi pusztán született, ott látta meg először az égboltot, ott találkozott először az élettel, amelyet haláláig lángoló szívvel ostromolt.

Rendkívüli tehetség volt, a nagyrahivatottak sorából. Sötét végzetét nyilván születésével hozta magával és halála ezen a ponton válik tragédiává. Nyilvánvaló, hogy nem lelki meghasonlás késztette a borzalmas öngyilkosságra. Szelleme már tisztulóban volt és bölcsessége fölismerte azokat a nagy törvényeket, amelyek az emberi sorsot megszabják. Halála pótolhatatlan veszteség, mert tévedéseiben, felgerjedéseiben is igazán ember és igazán költő volt.

Esti Újság 1937. dec. 7. *(ó)*

414. JÓZSEF ATTILA TRAGÉDIÁJA

A magyar irodalmi világot mélységesen megdöbbentő tragédia foglalkoztatja. Szombaton délután Balaton-Szárszó közelében robogó vonat elé vetette magát József Attila, az ismert magyar költő.

József a legnagyobb ígérete volt az új magyar lírának. Versei széles körökben keltettek feltűnést. Még csak 33 éves volt, de költői működése már vezető szerepet jelentett számára a magyar irodalomban. Az Ady Endre utáni magyar líra nehezen kapott új hangot és tartalmat a hatalmas költőzseni lenyűgöző egyénisége után. József Attila az elsők közé tartozott, akik nem epigonja[i], hanem diadalmas folytatása volt[ak] az új magyar lírának.

Szegény ember volt József Attila, szegény proletár költő. Verseiben a nincstelen szegény emberek bánata, vágya, akarata tengett olyan mély lírai aláfestéssel, annyi kedves merész s nemcsak tartalomban, hanem formában is csibészes attitűddel, — hogy minden sora páratlan, erős reprezentánsává avatta a mai idők költő hangjának. A legutóbbi években a szerkesztése alatt álló Szép Szóban jelentek meg szebbnél

szebb versei. Minden jel arra vallott, hogy József Attila a legnagyobb magyar költők halhatatlan galériáját fogja díszíteni.

A sors azonban kegyetlenül közbeszólt József Attila szépen ívelő pályájába. A fiatal költő súlyos idegbajban szenvedett, mit fokozott nélkülözéssel teli élete. Idegbaja miatt költözött le Balaton-Szárszóra nővéréhez. A kínzó betegség egy-egy világos pillanatában azonban most is dolgozott, s életének a delén leggyönyörűbb költeményeit írta. Szombaton bejelentés nélkül eltávozott hazulról. Bolyongás közben érlelődött meg benne az öngyilkosság gondolata. A vonat elé vetette magát. Nyolc részbe vágott holttestét később találták meg a sínek mellett.

*

Halála előtt Sopronba hívták rajongó hívei, akik közül nem egy talán saját életét áldozta volna a prófétalelkű, fiatal költőért. Kevés költő volt, akinek minden sora oly közvetlenül hatott a nagy tömegekre. E tekintetben egyenesen Petőfi utódjának tekinthető. Minden sora a szegény emberek tömegéhez szól s a kertelés nélküli érzelem-leleplezés művészi tökélye. Így énekelt:

Nincsen apám sem anyám
se istenem se hazám,
se csókom se szeretőm
se bölcsőm se szemfedőm.
Harmadnapja nem eszek
se sokat se keveset.
Húszesztendőm hatalom,
húszesztendőm eladom
és ha nem kell senkinek
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell embert is ölök,
elfognak és felkötnek,
áldott földdel befödnek
s halálthozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

Nem csoda, ha ilyen versek után Petőfi egyenes utódját látták a magyar irodalom szerelmesei József Attilában. Az új magyar Villonra találtunk benne, s rajongó szeretettel vette körül olvasóinak hatalmas tábora. Hányatott élete volt, de a sok szenvedés csak tiszta költői gyöngyszemeket termett benne. Mint alábbi verse is mutatja:

Magamban bíztam eleitől fogva —
ha semmije sincs, nem is kerül sokba
ez az embernek. Semmiképp se többe,
mint az állatnak, mely elhull örökre.
Ha féltem is, a helyemet megálltam —
születtem, elvegyültem és kiváltam.
Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,
ki ingyen adott, azt szerettem érte.
Asszony ha játszott velem hitegetve:
hittem igazán — hadd teljen a kedve!
Sikáltam hajót, rántottam az ampát.
Okos urak közt játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könyvet,
újságot, verset — mikor mi volt könnyebb.
Nem dicső harcban, nem szelíd kötélen,
de ágyban végzem, néha ezt remélem.
Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Éltem — és ebbe más is belehalt már.

Mint minden igazi nagy lírikus, saját verseiben hordta biografiáját. Ebben is maga beszél mindenki helyett, ebben is költő és igaz lírikus. Korai halála pótolhatatlan vesztesége a magyar irodalomnak. Nemcsak költő volt, hanem tanító mester is. Tanulmányai örökbecsű esztétikai művek. A Szép Szóban a költői versmértékről jelent meg legutóbbi tanulmánya. Kereste, kutatta a versformában rejlő kincseket, amiket csak költő ismer fel, de a közönséget úgy ajándékozza meg vele, hogy észre sem veszi. — Ekkor is láttuk, hogy látszólagos bizarr formái és külszínre hányaveti de hetyke verssorai nem a véletlen, hanem a nagy művész tudatos játéka a kifejezési formával. Ebben is hasonlít Petőfire.

Friss Újság
(Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 7. *Gyárfás Endre*

415. EGY MEGHASADT LELKŰ FIATAL MAGYAR KÖLTŐ MEGRENDÍTŐ TRAGÉDIÁJA

Eltemették József Attilát, aki vonat elé vetette magát és szörnyethalt

Szombaton délben megdöbbentő hír száguldott végig a magyar fővároson: *József* Attila, a háború utáni írónemzedék egyik legkiválóbb és legsajátságosabb lírikusa, öngyilkos lett. Halála brutális és megrázó.

A vonat elé vetette magát és a mozdony kerekei darabokra szaggatták...

Egy különös és sokat zaklatott élet múlt el halálával.

József Attila 1905-ben született. Földhözragadt, szegény szülők gyermeke volt. Apja szappanfőző munkás volt, de elszakadt a családjától, világgá ment, nyoma veszett. Anyja, mint a költő ismételten megénekelte, úriházakhoz járt mosni és keservesen keresett filléreiből nevelgette gyermekeit. De nem bírta soká a munkát, beleroppant. *József* Attilának hatéves korától kezdve magának kellett eltartania magát.

Mindennel próbálkozott. Volt kenyeresfiú, libapásztor, hajósinas, később pártfogóra talált, aki ruházta, iskoláztatta. Mire érettségizett és elvégezte egyetemi tanulmányait, már országszerte ismerték, szavalták a verseit.

Műve első híres versétől, a „Nincsen apám, sem anyám"-tól a halála napján papírra vetett utolsó strófákig a nyomorúságot és szomorúságot varázsolja emelkedettséggé, szépséggé. Voltak évek, amikor azt hitte, hogy költészetével sikerül legyőznie a végzetét. A szegénység nem tudta sem megalázni, sem megfélemlíteni. Ebből az időből valók tündérien hetyke, kihívóan üde versei önönmagáról.

Annyi bizonyos, hogy a háború utáni írónemzedék egyik legsajátosabb, legnyugtalanítóbb jelensége volt. Minden életjelensége hevesebb, gyorsabb volt a másokénál. Ez a kedves, hetyke, öntudatos, nyúzottan sovány fiú, aki modorában valahogy Petőfire emlékeztetett, kétszer olyan gyorsan égett, mint más. Rendkívüli fogékonysága volt társadalomtudományi és lélektani problémák iránt. Sokat tanult, művelődött. Ambicionálta, hogy ne csak a hóbortos költőt, hanem a felelősséggel bíró férfit lássák benne. Még úgyszólván gyermek volt, amikor versei révén a „baloldali" szellemű ifjúságnak legtöbbet olvasott költője lett. Költészetében voltak látszólag társadalomellenes vonásai.

Tavaly néhány társával együtt megalapította a „Szép Szó" című irodalmi folyóiratot, amelynek mindvégig szerkesztője maradt. A folyóirat hasábjain verstani és irodalompolitikai kérdések mellett sokat és szenvedélyesen foglalkozott szociológiával. Ezekben a hónapokban azonban már előrevetette árnyékát a későbbi tragikus vég. Akárcsak Juhász Gyula, ő is búskomorságba esett, egyre súlyosbodó kényszerképzetek gyötörték, úgyhogy néhány hónapra szanatóriumba kellett szállítani.

Néhány nap előtt leköltözött Balatonszárszóra két nővéréhez, mert orvosi vélemény szerint az egyéni és odaadó ápolás esetleg javíthatott valamit állapotán. Kisebb-nagyobb javulásoktól eltekintve azonban betegsége egyre katasztrofálisabb méreteket öltött.

Pénteken — az öngyilkosság napján — későn kelt és kissé

apatikusan viselkedett, majd felvette asztaláról Victor Hugo egyik verskötetét s hangosan felolvasta belőle nővéreinek az Ultima verba (Utolsó szavak) című híres költeményt. Majd leült, hogy azonnal le is fordítsa. De csak ennyire jutott: *Elpusztult az emberi értelem.* Ez volt az utolsó sor, mit leírt. Idegesen felugrott asztalától és sétálni ment. Másfél óra múlva bekövetkezett a tragédia.

Néhány verskötet maradt utána, egyéb semmi. Az irodalomtörténet is bizonyosan megállapítja rendkívüli lírai kvalitásait. Egészen fiatal volt, 33 éves.

József Attilát vasárnap temették el Balatonszárszón az irodalmi világ hatalmas részvéte mellett.

Magyar Lapok (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 7.

416. JÓZSEF ATTILA

A magyar irodalomnak ebben az évben második öngyilkos halottja van: a szegedi Juhász Gyula után most József Attila. Megdöbbentő tragédia; az újabb költői nemzedék nagy lírikusa vonat elé vetette magát és meghalt. A csikorgó kerekek egy rendkívül nagytehetségű, sajátos jelenségű poétát szaggattak szét. Harminckét éves volt szegény József Attila...

Súlyos idegbaj gyötörte az utóbbi időkben, búskomorságba esett és kérésére barátai idegszanatóriumba vitték. Már késő volt, a rongált idegek annyira meglazultak, hogy pénteken este a balatonszárszói sínekhez ment és hirtelen a dübörgő mozdony elé vágta magát. A szörnyű vaskerekek a mai magyar költészet egyik legtisztábban zengő húrját nyisszantották el és a hűvös síneket egy gyermekszívű poéta párolgó vére festette vádoló pirosra a zúzmarás decemberi éjben...

Az öngyilkosság gondolata nem volt ismeretlen előtte, a halálnemet is már rég kiválasztotta magának. Évekkel ezelőtt felszaggatta az ereit, hogy később meg, ahogy legmegértőbb kritikusa, Németh Andor beszéli el: — kifeküdt a sínek közé, úgy várta a tizenegyórás tehervonatot. Langyos nyári éjszaka volt akkor, csillagos, csendes, tücsökzizegős. Összeráncolt homlokkal heverészett a sínek között, amíg fölengedett gyönge mellében a dac és a keserűség és akkor csendesen elsírta magát és kimászott a sínek közül. Éppen akkor tűnt fel a kanyarulatban a tehervonat...

Ó, most annyira gyönge férfi volt, hogy már sírni sem tudott... És a tehervonat is lassú volt már neki. Csak gyorsan, gyorsan el ebből a siralomvölgyből. Ó, hogy mégis inkább miért nem sírt, miért nem zokogott fel benne a régi ferencvárosi drága suhanc pajkos életöröme,

hogy megmentette volna utolsó pillanatban fiatal szívét, amely oly mélyen tudott együttérezni a szegény emberekkel, kik közül ő is vétetett...

Gyermek volt, a magyar költészet legmelegebbszívű, vidám életszeretető csodagyermeke, bizarr, hetyke kurjantásokkal, csibészbeoltott tisztaszívű kamasz pajzánságokkal, mintha mindvégig a külvárosi utcák légkörében játszott volna pusztai és falusi tájak üde, tavaszi ízével. Tizenhatéves volt, mikor már így dalolt:

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.
Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
[gyönyörűszép szívemen.]

Mérhetetlen sokat szenvedett, hogy ily vidáman tudta megénekelni nyomoréveit! Ferencvárosi szegény szülők gyermeke. Apja egyszerű szappanfőző volt, aki egyszer csak eltűnt a családból s soha nem tért vissza. A fiú úgy emlékezik rá verseiben, mint akinek *„szájából szép volt az igaz"*. Anyja mosónő volt, korai halála mélységes fájdalmat égetett a gyermek szívébe, évek múltán is pörölt véle, hogy *„mért görbítetted mosásnak a hátad? Hogy egyengesd egy láda fenekén?..."* Bizony kései sirató ez és a „Mama" szürke haja már *„kékítőt old az ég vizében..."*

Mi minden volt ez az ember, amíg eljutott a tiszta, klasszikus kifejezéshez! Rikkancsként futotta végig a várost, süteményes fiú lett, cukorkát árult a moziban, libapásztor volt a tanyákon, majd kismindenes a „Tatár" nevű uszályhajón, üldözött agitátor, röpiratokat osztogatott a külvárosi éj subája alatt, közben tanult, elvégezte a középiskolát, egyetemre is járt, tanárnak készült, a szegedi egyetemen ekkor került szoros ismeretségbe Juhász Gyulával, akinek barátsága, íme, végzetes árnyként kísérte el a balatonszárszói sínekig... És mégis, ennyi nyomorúság, szenvedés közepette csodálatos vidámság, életöröm gyöngyöződött fel verseiből. Nem engedte, hogy a szegénység kétvállra fektesse. Képezte, művelte magát, szociológiai, lélektani, művészeti tanulmányokat végzett, a mai költői nemzedék egyik legműveltebb, magas intellektus-költője volt és újabb verseiben megdöbbentően mély metafizikai kérdéseket érintett.

Soha-soha nem feledkezett meg övéiről, a szegények milliós hadáról. Már az első verseskötetével is a nyomorgók és társadalmi vakok segítségére sietett: a *„Nincsen apám sem anyám"*-at köztulajdonnak

hirdette, azzal a meghagyással, hogy aki ezt a könyvet megszerezte, elolvasása után adja tovább és újra tovább. Egy másik kötetét (*„Döntsd a tőkét, ne siránkozz!"*) már elkobozta a hatóság, de versei már ott fűtötték és tisztították, emelték a munkások szívét-lelkét. Válogatott verseinek gyűjteménye, a *„Medvetánc"* komoly sikert aratott minden körben és legújabb kötete, a *„Nagyon fáj"* még inkább elmélyítette ezt a tüneményes gyorsasággal megszerzett sikert. Másfél évvel ezelőtt az urbánus írók egyik csoportja az ő szerkesztésében (Ignotus Pállal együtt) indítja meg a „Szép Szó"-t. A siker és a babér már körülövezte, de a régi nyomorévek gyümölcsei is lassan megértek gyenge szívében. *„Mondd, mit érlel annak a sorsa, ki családjáért dolgozik?... ki maga él, maga keres... ki a gyár körül ógyeleg... akinek nem jut kapanyél... ki költő... s élete, ha van élte még egy, a proletár utókoré?!"* József Attila megrongált idegzete és a halálba-futó vasvágány megadta a választ...

A szlovenszkói magyarság is jól ismerte József Attilát. Verseit széles munkáskörökben szavalják, a legújabbakat is, amikben a költő már a lélek mélységei felé néz. A „Magyar Nap" hasábjain több ízben megszólalt, verseket küldött és egy ízben szívesen nyilatkozott a magyarországi népi mozgalom kritikus kérdéseiről is. Mikor legutóbb csehszlovákiai körúton járt a „Szép Szó" kitűnő írógárdája, a magyarság mélyen fájlalta távolmaradását és aggódó szeretettel lesték a híreket a költő mielőbbi felgyógyulásáról. Még fülünkbe zeng a József Attila versek különös muzsikája, amit Fejtő Ferenc továbbított a közönségnek: a „Külvárosi éj"... „Nagyon fáj"... „A város peremén" és Balázs András recitálásában a „Dunánál" és a „Favágó", meg a „Mama"...

És emlékezünk a „Hazám" című versciklusra, amely a „Szép Szó" ezévi könyvnapi számában látott napvilágot, hol a megkínzott költő így kiált hazájához és annak uraihoz:

adtál földművest a tengernek,
adj emberséget az embernek.
Adj magyarságot a magyarnak,
hogy mi ne legyünk német gyarmat...

Illyés Gyula írta le nemrégiben az ijesztő előjelet, hogy csaknem minden író, aki a magyarság sorskérdéseihez hozzányúlt, előbb-utóbb eszelőssé lett...

És jaj! Ez a fekete előjel majd minden nagy magyarnak homlokán ott égett és ég. Balassa Bálinttal egy ostoba ágyúgolyó végzett Esztergom falainál, Zrínyit a kursaneci rengeteg vadkanja tiporta le, szegény Csokonai Vitéz Mihály sípoló tüdejét a tbc szitálta be, Petőfi Sándor huszonhat esztendejével kétségbeesetten belerohant a végzetes

segesvári kukoricásba, Széchenyit elnyelte a döblingi fehérház, Adyval végzett a „vér és arany", Kosztolányi Dezső nemes hangszálait a rák rágta át, József Attilával pedig a gyorsvonat kerekei végeztek... Ó, mikor áll meg már ez a robogó halálmozdony?...

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) *Vass László*
1937. dec. 7.

417. JÓZSEF ATTILA HALÁLÁRA

Ismertétek őt? Láttátok alakját? Emlékeztek gyors, villámló, barna szemeire? Ültetek vele s figyeltétek furcsa, csontos ujjainak gyors pergését, hangjának néha érdes, néha hirtelen lágyuló mutálását? Azt a különös, feltörő, rövid nevetést elfelejtettétek-e? És ha mindezt tudjátok, ha testi közelségben éltetek vele, ismeritek-e belsejét? Tudjátok ki volt ez a hetykélgető, könnyedséget mutató fiatalember? Hol kezdjem el, hogy éreztessem veletek, mint próbáljam, hogy közelebb hozzam hozzátok?

1923-ban találkoztam először vele. Bécsben volt, az Atlantis kávéházban, ahová lecsúszott és elkallódott magyarok, kevert, nyugtalan, gőgös és szerencsétlen népség járt. Tizennyolc éves volt akkor, néhány verse már megjelent kisebb magyar folyóiratokban, most rakta le az érettségit, szegény volt és éhes — szóra, betűre, szeretetre és kenyérre — tanulni, vagy kóborolni jött. A magyar főiskolások otthonában lakott, a régi testőrházban és nagyotmutató kedvvel gúnyolódott és viccelődött, hogyan illik ő, a rongyos proletárivadék, ilyen díszes, nagyhírű házba. Amit nem szeretett, annak nem volt tekintélye előtte és bizony keveset szeretett az akkori magyar életből. Meglepett, hogy milyen vakmerően beszélt mindenről, milyen kész ítéletekkel lépett elénk — tizennyolc éves volt és mindenről volt már véleménye. De nemcsak az ami, az ahogyan is meglepő volt. József Attila versei elindulásától kezdve kész formájukkal leptek meg. A hibátlan szép verselés, a lendületes és finom költemény nála nem a fejlődés eredménye volt, hanem első perctől kezdve jelentkezett. Látszólag könnyedek, majdnem könnyelműek, játékosak voltak ezek a versek. Sokat vitatkoztam vele később erről. Ő egyre azt bizonygatta, hogy ezek a látszólag könnyű versek nem is olyan könnyen születnek, én azzal érveltem, hogy éppen nagy verskészsége, az a bő forrás, amely ontja belőle a remek formákat, könnyelműségre, játékosságra csábítja majd.

Nem volt igazam. József Attila költészete egyre mélyült, komolyodott-komorodott. Első kötetének megjelenésekor már olyan költő, kinek az első sorokban a helye és későbbi versei bizonyítják, hogy ő a legjelentősebb a háború utáni magyar költőgenerációból.

A legnagyobb magyar költő volt és éhezett és nélkülözött. De az, hogy sem otthona, se kenyere nem volt, talán nem törte meg annyira, mint az, hogy nem akarták elismerni. Zsinórokkal díszített, nemzeti színekbe öltözött népieskedő harmadrangúak mesterré kiáltattak, őróla hallgattak. Milyen kis csoport volt az, amely hirdette az igazát, milyen későn jött az utolsó pár év beérkezettsége. Akkor már benne volt a méreg, akkor már megbillent az egyensúly, akkor már e világ, e társadalom, az embertelen ember ellen készítette föllebbezését magasabb, irgalmas és irgalmatlan fórumokhoz. Micsoda szörnyű vád van e tíz hónap előtt írt sorokban:

Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.

Fogj össze, formáló alak,
s amire kényszerítnek engem,
hogy valljalak, tagadjalak,
segíts meg mindkét szükségemben.

Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.

Mielőtt magam feláldoznám. Mióta készült már rá, hányszor határozta el magát, hányszor, mióta barátkozott a gondolattal. E kettéhasadt lélekből az emberi lét legtitkosabb igazságai szóltak felénk. Utolsó versei szépségükben, komorságukban egyedül állanak a magyar irodalomban. Kétségtelen, hogy nem ismerik őket és csak most, lassan, halála után fognak föleszmélni rá, ki volt az, aki olyan verseket írt, mint a „Dörmögő", a „Levegőt", a „Dunánál", a „Mama", a „Külvárosi éj", a „Döntsd a tőkét" és még sokat-sokat.

Milyen szépek, megrendítőek voltak utolsó versei. Lapozom az utolsó számait a „Szép Szó"-nak és ott olvasom alig két hónap előtt írt, halálfélelemmel és kívánással telt versének utolsó szakaszát:

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyul,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyep és lekonyul.
Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok.
Alkonyul.

Az ő összetört, elpusztult testén is már kiültek a hullafoltok. Eltemették. A balatonszárszói kis temető sara még nem száradt meg a cipőkön, még itt van, ideges mozdulatokkal rángatja bajuszát, még hallgatva sakkfigurák fölé hajol, még úgy hiszem, hogy a sarkon mégis csak találkozni fogok vele, hogy meghallgassam érveit, a lélekkutatás és elemzés eredményeiről — és újból elfojtom kételyeimet, mikor lobogó lelkesedését látom.

Még nem tudjuk tudomásul venni, egészen és véglegesen, hogy meghalt. Hiszen két hónap előtt még arról beszéltünk vele, hogy mégis eljön velünk a Szép Szó szlovenszkói körútjára... Nem utazott velünk, nem indul el már sehová... Mi még csak szoktatjuk agyunkat pusztulásához, ő azonban már:

Égitesten a lábam:
elindulok az istenek
ellen — a szívem nem remeg —
könnyű, fehér ruhában.

Nádass József

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony)
1937. dec. 7.

418. AZ ELTAPOSOTT MAGYAR KÖLTŐ

A balatonszárszói állomáson József Attila magyar költő megvárta a beérkező tehervonatot és a mozdony elé vetette magát. Néhány parasztnő, néhány siheder ténfergett még a sínek környékén, ezek látták, amint a kerekek elkapták a 32 éves fiatalembert. Pár percig, amíg a vasutasok megállították a szerelvényt, csak ezek vették észre, hogyan lesz véres húsmassza a magyar költőből, az élők közül a legtehetségesebből, aki számos epigonnemzedék után arra felé tört, hogy új és a magyar költészetben előtte ismeretlen hanggal elfoglaljon egy üresen maradt helyet: azt, ahová a korszellem állítja a költőt.

József Attila akkor tűnt fel s kezdett írogatni, amikor azokhoz a magyarokhoz, kiket új hazába rendelt a végzet, már nem, vagy csak alig juthatott el a hangja. Ha nem lett volna olyan feszítő tehetség, mint amilyen volt, József Attila költészete előtt zárva maradnak azok a szűkre szabott hasábok is, melyeket megnyitott neki a magyar irodalmi sajtó. Alig második esztendeje, hogy saját terrénuma volt, az Ignotus Pállal együtt alapított, frissen indult, de hamar megfáradt organuma, a „Szép Szó".

Azon az ugaron kellett utat törnie, mely még viselte az előtte járt Ady Endrére dobált göröngyöket. Most röviddel halála előtt, háromne-

gyedrészt már tébolyultan, az élet örvényei fölött lebegve, joggal sikoltotta el: „Tejfoggal sziklába haraptam...”

Miután az ardeali közönség nem ismerte, nem bocsátkozunk ismétlésbe, ha mi is megírjuk róla, hogy mi volt elhelyezkedése a társadalomban. Első verskötetében maga ad tökéletes feleletet erre a kérdésre azzal az egy mondatával, melyet kötete fedelére rótt:

Nem volt apám, se anyám

De József Attila sem rózsabokorban jött a világra. A születése okául megnevezhető szülők között az apa napszámos volt, még pedig román eredetű, kétkézi alkalmi munkás, aki röviddel fia születése után jobbnak találta világgá menni. Így maradt egyedül gyermekeivel József Attila édesanyja, aki mosással tartotta fenn magát és a családot. A költő sokat tépelődött mindig is azon a sorson, melyet ilyen körülmények között tanult megismerni és kutatta, hogy törvényszerű kényszerűség-e valamennyi olyan sors, amely hajszálra hasonlított az övéhez, miközben sodródott a nagy világ országutain. Libapásztor, rikkancs, malterező, hajóinas volt többek között hazájában és idegenben is. Eképpen jutott el addig a tapasztalatig, hogy nem a nyelv határolja el egymástól az embereket, hanem az a társadalmi struktúra, mely ellen mint költő később kedvvel szállt harcba. Rímeibe töltve mindazt a puskaport, amelyről jogtalanul hitte azt (utolsó óráiban feltéve önmagának a kérdést: „jó költő voltam-e”), hogy üresen és hatástalanul durrogta el. A kor, amelybe született s amelyben élt, okozta csak, hogy nem érezte személyesen is magához közelebb azt a tömeget, amelyből származott, akikért költő lett, s akiknek énekelt. Ady egy más és letűnt világban írhatta meg híres versét a geszti grófról. Ha vissza is fújt rá a hatalom, ott volt a köréje gyűlt ellenzéki tábor, mely óvta, dédelgette, csak azért is kuruckodott a költő zászlajára tűzött nevével. Mit írhat le a mai poéta, ha még oly vátesz, kinek és hová, ha még oly véres is a szíve, ha még oly bátor is a hangja. József Attila ismerte ezt a nyomorúságot. Föl [!] s jól érezte nemcsak a költő, hanem a kor adottságait és mélységes pesszimizmus vált úrrá benne. „Költő és kora”, ez a címe egyik legutóbbi versének:

Jöjj barátom, jöjj és nézz szét
E világban dolgozol
s benned dolgozik a részvét.
Hiába hazudozol.
Hadd most azt el, hadd most ezt el,
Nézd az esti fényt, az esttel
mint oszol...

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyul,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyep és lekonyul.
Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok,
Alkonyul.

József Attila mielőtt kirohant volna a rátörni készülő őrült kényszerképzetei által üldözve a szárszói pályaudvarra, íróasztalán a tizenkilencedik századbeli költő, Victor Hugo „Utolsó szavak" című versének első sorát fordította le és vetette papírra: „Elpusztult az emberi értelem..." Tovább nem jutott a versfordítással. Egy pergő évszázad mikrofonja erősítette fel s dübörögte egy olyan ember fülébe ezt, aki egy bomló elme peremén ingadozva már amúgysem találta egyensúlyát.

Elpusztult az emberi értelem! írta le egy zűrzavaros, káoszba süllyedő Európában száz év előtt a *„Nyomorultak"* költője és több, mint száz évvel később egy hasonlóképp felfordult, kietlen és céltalannak tetsző Európa egyik kis zugából, a deres magyar tenger mellől felkélt a magyar költő, hogy fejjel rohanjon a végzet vasmozdonyának, tüzes szemeivel falva a tüzes szemeket, ahogyan jönnek egyre közelebb. Mintha a halott költő megbénult nyelvvel is egy utolsó szimbólumot keresett volna, saját magával példázva azt az Európát, mely most készül eszét vesztve beleugrani a fekete semmibe...

*

Tíz évvel ezelőtt egy párizsi kis vendéglőben láttam József Attilát. És tíz éve annak is, hogy Hugo Victor múzeumában egy könyvet láttam felütve a francia író utolsó kezevonásával:

„És mégis hiszek egy másik Európában, hiszek az Európai Egyesült Államokban".

Az összetépett testű magyar költő tetemeinél ki-ki vallása szerint vessen keresztet.

Napló (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 7. *Bárdos László*

419. JÓZSEF ATTILA TEMETÉSE

Vasárnap délután a balatonszárszói temetőben nehézszívű, könnyesszemű emberek álltak körül egy frissen ásott sírt. *József Attilát*, a fiatal, tragikusvégű nagy magyar költőt temették. Néhány barátja és

tisztelője volt ott, azok, akik Pestről leutazhattak. De gondolatban ott volt a sír körül az *újat, szépet, jobbat akaró Magyarországnak minden olyan intellektuálisa, gondolkozója és dolgozója*, aki valaha is olvasott József Attilától verset és megérezte ennek a fiatal, nagyszerű költőnek a zsenijét. Gondolatban ott volt Magyarország szegény és dolgozó népe, amely egyik legszebbszavú költőjét veszítette el benne.

A szociáldemokrata párt és a *Népszava* képviseletében *Mónus Illés* elvtárs, a *Népszava* főszerkesztője állt a sírnál a *Népszava* szerkesztőségének pirosszalagos koszorúja mellett: a kisszámú lesújtott rokonságon kívül *Cserépfalvi Imre* és *Dormándi László*, a kiadói, továbbá báró *Hatvany Lajosné*, báró *Hatvany Bertalan*, *Fenyő Györgyék*, *Balla Frigyesék*, *dr. Bak Róbert* és a „Szép Szó" írógárdája: *Ignotus Pál*, *Fejtő Ferenc*, *Remenyik Zsigmond*, *Gáspár Zoltán*, *Horváth Béla*, *Faludy György* és *Németh Andor*. És ott voltak a fekete fejkendős parasztasszonyok és a kérgestenyerű földmunkások.

Megható költőtemetés volt. *Fülöp* református lelkész gyászbeszéde után *Ignotus Pál* a „Szép Szó" írói köre nevében, *Mónus Illés* a szociáldemokrata párt és a *Népszava* nevében mondott meleghangú búcsúztatót. *Horváth Béla* emlékversét szavalta el.

Népszava 1937. dec. 7.

420. „AZ IGE TÖBB, MINT A TETT"

Emlékezés József Attilára

Vasárnap délután három órakor a balatonszárszói temetőben földelték el József Attilát, a harmincas évek egyik legnagyobb költőjét. A sír körül néhány barát állt, költők, írók, festők, a családja és két fejkendős parasztasszony, aki nem is tudta, ki az, akit ez a kis társaság összetörten sirat. Elföldelték és kis fakeresztet tűztek föléje: *„Itt nyug. József Attila, élt 32 évet"*. Mónus Illés, Ignotus Pál rövid beszédet mondtak. Horváth Béla pedig egy verssel búcsúzott korunk egyik legkiválóbb poétájától.

Hogyan indult el József Attila, a libapásztorból és kukoricsőszből lett költő, hogy nevét egy ország tisztelje, szeresse és megbecsülje?

Ezerkilencszázhúsz nyarán, egy forró júniusi délután beállított Juhász Gyula a szegedi „Színházi Újság" szerkesztőségébe. Mögötte egy vézna, apró, mezítlábas gyerek kullogott, kis kék trikó volt rajta és sokfoltú tarka nadrág. Juhász Gyula a kis színházi hetilap szerkesztőjének így mutatta be a gyereket: „Nézd ezt az apróságot! Kukoricacsősz Makón és verseket ír! Gyönyörű verseket!" A kis József Attila pirulva,

szégyenkezve állt, meztelen lábujjai egymásra fonódtak zavarában. A szerkesztő leültette és József Attila elmondotta, hogy Pesten született, a Ferencvárosban. Apja szegény szappanfőzőmester volt, anyja mosónő. Makón él, rokonainál, libapásztor és kukoricacsősz. Magánúton végzi a gimnáziumot, a vizsgadíjakat abból a pénzből fizeti, amit munkájáért kap. Rövid idő óta ír verseket, kinn a réten a fűbe heveredve, amikor nincs más dolga. Hallotta, hogy Szegeden él egy Juhász Gyula nevű költő, aki szereti a fiatalokat, hát begyalogolt hozzá, hogy megmutassa neki „műveit". A szerkesztő elolvasta a verseket, amelyeket zsíros papírszeletekre írt az ifjú költő és meglepően tehetségeseknek, frisseknek találta őket, azonnal elfogadta. Ekkor Juhász Gyula megkérte, legalább annyi honoráriumot fizessen értük a gyereknek, hogy egy pár cipőt vehessen magának. „Még sohasem volt új cipőm..." — sóhajtotta a kis József Attila. És megkapta a pénzt. Egy hét múlva ismét megjelent a „Színházi Újság" szerkesztőségében. Most már cipő volt a lábán. Boldogan hálálkodott és elmondotta, hogy nagy örömében gyalog ment vissza Makóra. Mezítláb. Nem volt szíve felvenni az új, fényes cipőt, a hátán vitte haza ... Így indult el József Attila pályája.

*

A gimnázium elvégzése után beiratkozott a szegedi egyetemre. Tanár akart lenni, a magyar nyelvet akarta tanítani, amelynek szerelmese volt. De nem lehetett az, mert, legalábbis így mondta, — egy verse miatt eltanácsolták az egyetemről. Ez egész életében fájt neki. Egyik versében így ír:

Ha örül Horger Antal úr
Hogy költőnk nem nyelvtant tanul
sekély
e kéj

Én egész népemet fogom
Nem középiskolás fokon
taní-
tani!

A magyar nyelv tudósa volt József Attila. A legkiválóbb nyelvészekkel barátkozott és éjjeleken keresztül vitatkozott egy-egy szóról, igéről.

„A szó több mint a cselekedet", — mondogatta — „az ige több mint a tett... Nem érzitek? Ige... megigézni... a szóval megigézni, elvarázsolni, megváltoztatni a dolgokat..."

*

Néhanapján megjelent a körúti kávéházban az írók törzsasztalánál. Mosolygott, tréfálkozott és mesélt hányatott életéről. Az utolsó két évben, mikor már az általa alapított „Szép Szó" című folyóirat szerkesztője volt, valamennyire rendeződtek anyagi ügyei. De azelőtt sem hallotta senki panaszkodni. Mindig nevetett, mindig jókedvű volt, ha emberek közé ment. Szerette a tréfát, a játékot és nem bánta, ha az ő rovására megy is. Nem volt sértődős természet. Csak néha vett erőt rajta a kicsinyítési érzete, amely végzetes betegségének egyik tünete volt. Olykor riadtan kérdezte barátaitól: „Ugy-e, nagy költő vagyok?"

*

Amikor ez év nyarán beszállították az egyik fővárosi szanatóriumba, egymás után vizsgálták meg a legkiválóbb orvosprofesszorok. Gyógyíthatatlannak találták. Paranoid szkizofréniája volt. Teljesen elzárták a külvilágtól, csak orvosai érintkeztek vele. Ekkor már elhatalmasodott rajta kicsinyítési érzete, kételkedett önmagában. Biztató szavakat, dicséretet várt. Barátai nap-nap után táviratoztak neki, dicsérték, magasztalták új verseit, amelyek valóban pályája legkitűnőbb darabjai voltak. Mindez nem volt elég, a táviratok, levelek nem nyugtatták meg. Barátai ekkor Thomas Mann-nak írtak, akinek legutóbbi előadását József Attila vezette be. Kérték, írjon neki, dicsérje meg. Thomas Mann megértette a tragikus szituációt és nagy levélben áradozott József Attila verseiről. Ez a levél napokig enyhülést szerzett a szenvedő költőnek...

*

Az orvosok hamarosan belátták, hogy a zárt intézeti kezelés nem javít a beteg költő állapotán. József Attila néha feleszmélt és látta, hogy őrültnek tartják, elzárták az emberek elől. Az orvosok ekkor az ellenkező végletet ajánlották: ki kell engedni József Attilát az emberek közé, talán azt hiszi, hogy meggyógyult és megjavul állapota. József Attila nővéreihez költözött Balatonszárszóra. Ugy látszott, valóban helyes volt az orvosok tanácsa, mert a költő dolgozni kezdett. Verseket fordított és írta nagy tanulmányát, amelynek: „Hegel—Marx—Freud" volt a címe s amelyben világnézetét akarta kifejteni, egy nevezőre hozva Hegelt, Marxot és Freudot. Ezt a tanulmányt azonban nem fejezhette be.

*

Vasárnap barátai meglátogatták József Attila utolsó lakását is. A könyvek között találták meg legutolsó, hatalmas versét, amelyben leszámol az élettel és elmondja, hogy elmegy meghalni. Ceruzával írta, címet már nem adott neki. Amikor az utolsó sort is papírra vetette,

lecsapta a ceruzát és kirohant a vasút elé. Rövidesen Pestre érkezett a hír: József Attilát péntek este széjjelszaggatta egy robogó tehervonat...

Pesti Napló 1937. dec. 7. *Szombati Sándor*

421. JÓZSEF ATTILA TEMETÉSÉN

Öt gépkocsi száguld a balatoni országúton a tragikus életű és halálú József Attila sebtében összetelefonált barátaival. Szombaton még bizonytalan volt, hol és mikor adják át a földnek a boldogtalan költő porhüvelyét, s mire a városban híre ment, hogy Balatonszárszón hantolják el vasárnap délután három órakor, már elment az a vonat, amellyel le lehetett volna utazni a temetésre. Robogunk, hogy le ne késsük a szomorú találkozást.

Száraz hideg idő van, az égen felhők lágy batyui bomlanak. Gyűrt, sárga mezők közt futnak, vargabetűznek a virágokkal és koszorúszalagokkal megrakott kocsik, időnként feltűnik az út szélén egy-egy ház, egy-egy hodály. A tájék télies, tündöklően rideg, mintha vitrinbe rakták volna ki, ahogy a száguldó kocsik ablakából ráesik a tekintetünk. Rideg, közömbös, szívtelen.

Lepsény mögött felcsillan a Balaton. Téli álmukat alvó villák között futunk tova, Siófok, Földvár mögöttünk marad, a Balaton kiszélesedik, kiöblösödik. Közeledünk Szárszóhoz.

A falu kihalt, csendes. A főutcán egy lelket sem látni. Itt tépelődött, gyötrődött magával a költő, mielőtt a halálba rohant. Valamelyik udvarban tyúkok kárálnak keservesen. Egy fehérre meszelt ház előtt két zsírossüvegű öreg magyar hümmög egymással. Ezeket a képeket látta, ezeket a hangokat hallotta — nem a végzetes tettét megelőző napokon, mert az utolsó hónapokban már közömbös volt a külvilág iránt —, hanem alkotó kedve teljében, mikor képeket keresett érzéseihez, mikor látomássá, tájékká ötvözte lelkivilágát. Ilyenek voltak legkedvesebb emlékképei — ez volt az ő *milieu intérieur*-je, melyet magában hordott és kivetítve költészetté teljesített.

A temető a helység bejáratában fekszik. Igénytelen, falusi sírkert, fehérre meszelt halottasháza olyan, mint egy gazdasági épület. A hantok alig látszanak a bokáig érő fű között. A temető hangulata sivár, szegényes, de megnyugtató. Itt nincs fénye-pompája, ünnepélyessége a gyásszertartásnak.

Itt egyszerűen temetnek.

A koporsót már kitették a halottasház elé. Körülötte ott szorong, szinte testileg érezhető riadalomban a fél falu. Az első sorokban

viaszsárga arcú, fogatlan vénasszonyok, egytől-egyig arcukra húzott, álluk alatt csomóra kötött fejkendőben, hátrább könnyeiket törölgető menyecskék és komolyan maguk elé meredő férfiemberek. Hangtalanul gyászolják a falujukba tévedt idegent. Hogy ki volt, aligha tudják: de ha tudnák is, hogyan érthetnék meg, kit vesztettek el. Inkább általánosságban sajnálják, mert „még élhetett volna", hiszen jóformán gyerekember volt és megrendülve hallgatják a papot, aki kimért búcsúztatójában csak a meghasonlottról beszél, aki bűnös elbizakodottságában ítélkezett önmaga felett, de egy szóval sem említi azokat a szívszorongatóan szép verseket, amikben a fiatal halott szépséggé bűvölte keserűségeit és szorongásait.

Most vékonyhangú kardal csendül fel. Pöttömnyi lánykák és parányi legénykék éneklik sírba a poétát. Buzgón fújják a fagyos kis dallamot, fahangú iparkodással, igyekezettel, szipogva. Aztán megindul a gyászmenet a temető szélén álló tátongó gödör felé.

Így temették el a fiatalok költőjét, falusiasan szegényesen, bizonyára szíve szerint. Nem kapott díszsírhelyet, nem terítették koporsójára a Jókai-leplet, nem mondtak a sírja felett hivatalos gyászbeszédeket, nem búcsúztatták el egymásután egyesületek és testületek és ez jól is van így. Hiszen életében sem tartozott sehová; megátalkodottan magányos volt mindig, űzött szarvas, aki farkasokkal viaskodott szívében. És itt a helye, nem a fővárosi köztemető kimért parcellái között. Itt a falu végén, feje mögött a göbbedő házak sötéten tépelődő parasztjaival, feje felett a töprengő éggel, mely mintha azon tűnődne, csattanjon-e és körülötte a csüggedt tájék borongó távlataival. Ott fekszik érzéketlenül, hallgatagon, felette lombok zizegnek, szekerek zörögnek a közelében, az állomás felől odahallatszik hozzá a tovagördülő tehervonatok tompa dübörgése s egy-egy éles mozdonyfütty — miközben gyönyörű szép szíve porlad a hantok alatt.

Újság 1937. dec. 7. *Németh Andor*

422. BALATONSZÁRSZÓN TEMETTÉK EL JÓZSEF ATTILÁT, AZ ÖNGYILKOS KÖLTŐT

József Attilát, a Balatonszárszón öngyilkossá lett írót vasárnap temették el Balatonszárszón, hatalmas tömeg jelenlétében. A fővárosból is százával utaztak le Balatonszárszóra költők, írók, újságírók és intellektuelek. Az első gyászbeszédet Ignotus Pál mondotta, a Szép Szó című folyóirat nevében. Ezt a magasnívójú irodalmi folyóiratot Ignotus Pál József Attilával együtt alapította néhány esztendővel ezelőtt.

Ezután Horváth Béla, a kiváló fiatal költő a poéta és költőtársak nevében nagyhatású gyászbeszédben körvonalazta József Attila

művészetét, nehéz életét és megrázó halálát. Végül Mónus Illés, a „Népszava" főszerkesztője, lapja és a szociáldemokrata párt nevében búcsúzott József Attilától.

Az öngyilkossá lett fiatal költő balatonszárszói lakásán megtalálták vasárnap József Attila utolsó verseit, leveleit és jegyzeteit. Ezek kivétel nélkül arról szólnak, hogy a költő egész lelkét áthatja a halálvágy, nem bírja tovább a lelki konfliktusokat és be akarja fejezni életét...

Új Somogy 1937. dec. 7.

423. „ELPUSZTULT AZ EMBERI ÉRTELEM"

József Attila utolsó sorai

Budapest, december 6

Mintegy hat hónappal ezelőtt találkoztam *József Attilával.*

Társaságban, tea mellett ültünk és beszélgettünk. *József Attila* sápadt, finom Petőfi feje révetegen hajolt a csésze fölé. Gondolataiból egy kanál csörrenése riasztotta fel, bocsánatkérő mosollyal körülnézett, gyorsan beszélni kezdett és indokolatlan gyermeki vidámsággal felnevetett. Aztán, mint akit rajtakaptak, arcjátéka hirtelen megváltozott, gyanakvó lett, megbántott és becsukódott. Egyetlen szót sem szólt többé...

József Attila már akkor nagyon beteg volt.

Később kedvezőbb híreket hallottunk róla. A Szép Szóban megkapóan szép, mély és igaz versei jelentek meg, de aztán mintha a zavar ismét elhatalmasodott volna lelke fölött, a versei is kuszák, zavarosak lettek. A nyár végén állapota annyira súlyosbodott, hogy szanatóriumba szállították és ott ápolták hónapokon keresztül. Barátai aggodalommal beszéltek róla, a szanatóriumból gyéren kiszivárgó híreket próbálták megérteni és megmagyarázni, életében, sorsában, verseiben keresték a talány megfejtését, aztán elborultak és tűnő reménnyel csak annyit mondtak:

— *Attila beteg, nagyon beteg...*

Budapesti proletár családból származott. Amit életéről tudunk, csak verseiből tudjuk, mert ő maga sohasem beszélt a múltról, fájdalmas volt számára az emlékezés. Apja szappanfőző munkás volt és anyja mosónő, aki már régen *„kékítőt old az ég vizében".*

Élete a nyomor és nélkülözés jegyében állt. Libákat őrzött az Alföld sivár mezőin, kiszáradt árkok mellett, menhelyen nőtt fel egyedül, szeretet nélkül, aztán hajósinasnak állt, bekóborolta a világot. Itthon kenyeret árult kávéházban, rikkancskodott Bécsben és éhesen csatangolt Páris utcáin. Közben olvasott, tanult és írt. Sokat olvasott és sokat

tanult, mert azt akarta, hogy komoly embernek tartsák. Nem lírai költő, képzett, művelt ember akart lenni és beiratkozott a szegedi tudományegyetem tanári karára.

Tizenhatéves korában már versei jelennek meg, melyek visszatükrözik elszánt, harcos lelkét és könnyű, játékos soraikban nagy társadalmi igazságtalanságokon háborognak. Tiszta csengő hangja az ifjúságot egy csapásra meghódítja, de a hivatalos irodalmi világ sértődötten elzárkózik nehezen zabolázható mondanivalója előtt. Őt ingerli ez a harc és hajszolja a nyomor, versei szertelenek, csúfondárosok lesznek és — eltanácsolják a szegedi egyetemről.

Az évek változatlanul nyomasztók és nehezek. Néhány jóbarátja áll már csak József Attila mellett és a távolban azok, akik értik az ő verseit. Egy-egy versének, tanulmányának megjelenése esemény, de csak a kávéházi asztal mellett, a lelkesedő fiatalok körében. Ebben az időben okos, mélyreható tanulmányai jelennek meg. Sokat foglalkozik Freuddal, Bergson-nal, Marx-szal és Hegel-lel, a társadalomtudomány izgatja mindenek felett. Megjelenő első verseskötete a „Döntsd a tőkét!" is át és átpolitizált. Könyvét elkobozzák.

Ebben az időben József Attila lázas nyugtalansággal izzó lelke már elfordul az emberektől, magába roskad és nem lát kiutat. Gyűjteményes kötetének, a „Medvetánc"-nak megjelenése rövid időre ismét felrázza. Betegsége, amely mintegy 6 évvel ezelőtt jelentkezett, már kezdeti állapotban is súlyos tünetekkel zavarja meg a költő életét. Állapota változó. Időnként friss, vidám és szelleme hibátlanul ragyog, aztán hirtelen elkedvetlenedik, szeszélyes, izgatott és nyugtalan lesz, hogy végül búskomorságba csapjon át.

Másfél évvel ezelőtt állapota hirtelen rosszabbodik, de nyugodtabb időszakaiban termékeny és versei egymás után jelennek meg. Megjelenik utolsó verskötete „Nagyon fáj" címmel. Itt már nem politizál. Az anyához és asszonyhoz való viszonyát bogozza fájdalmas, önkínzó mélységgel, régi emlékeit bontogatja, érthetetlen magasságokba száll és reménytelen mélységekbe zuhan. Versei között az új magyar líra drágagyöngyei elegyednek egy zavaros lélek kicsapódó önvallomásaival. Olvasásuknál az ember döbbenten felfigyel: egy nagy tehetség utolsó szárnycsapásai ezek.

Az orvosai ekkor már reménytelenül intenek és tudományosan is mondják: *paranoid skizofrénia*.

Szanatóriumba helyezik el. Ápolják és vigyáznak rá. Csak legjobb barátait engedik közelébe. Óvják minden izgalomtól, megrázkódtatástól. Egy hónappal ezelőtt orvosai véleménye ellenére elhagyja a szanatóriumot és nővéreihez Balatonszárszóra utazik. Kedélyállapota itt is hullámzó, néha vidám, tisztafejű és közlékeny, máskor zárkózott, búskomor és napokig fel sem kel az ágyból.

A legutóbbi napok állapotában hirtelen javulás áll be. Ír, olvas, terveket kovácsol, felolvasó körútra készül, barátait fogadja és mintha az életkedv visszatért volna lelkébe, nagy bizakodással készül a jövőre.

Utolsó nap is tele volt írói tervekkel. Hugo Victor verseit olvassa, le sem bírja tenni, pedig már itt van esti sétájának ideje, hirtelen még leül az íróasztal mellé és lefordítja a költő „Ultima verba" (Utolsó szavak) című versének első sorait. Az egészet készül lefordítani, de csak az első sorokig jut el, mert hirtelen abbahagyja a munkát és inkább sétálni megy.

Másfél óra múlva jelentették, hogy József Attila a balatonszárszói állomáson a robogó vonat elé vetette magát. Azonnal szörnyethalt.

Az íróasztalon ottmaradt egy fehér papírlap. Különös, kusza betűkkel ez áll rajta.

„Elpusztult az emberi értelem."

Brassói Lapok 1937. dec. 8. *Látó Anna*

424. KÖLTŐ A SÍNEK KÖZT

Alig félesztendeje, hogy a magyar fájdalmak és szomorúságok tépett lelkű énekese, — Juhász Gyula eldobta lantját és életét. A költő szívét véresre sebezték a világ tényei és egy őrült, vagy éppen világos pillanatában, mikor nem bírta többé elviselni lelkének terheit, — kitért a folytatás elől. Sírján a rögök talán még meg sem keményedhettek, s íme, újra társra akadt egy zúzott lelkű magyar poétában. József Attila vetette életét az acélsínekre, mert nem tudott többé bajlódni sebeivel s nem akart többé sem korbácsolni, sem elviselni a sújtásokat. Most az egyszer átlépte a „sorompókat", amelyek egész életének és költészetének útjában állottak és múló testét darabokra szaggatták a sorompón túli fogaskerekek.

József Attila fiatalon intézte el magában a világ tűrhetetlen ellentmondásait. Nem harcolt már, mint egykor, ellenük — inkább önmaga ellen folytatott halálos küzdelmet. S a végzetes sors, amely mindjobban körülöleli a magyar irodalom élőit és holtjait — tettével újra elmélyült és kiterebélyesedett.

József Attila halála nem váratlanul érkezett. Lelkének drámáját barátai és olvasói előtt önmarcangoló költészetében maga szavalta el. Most egy éve, hogy fájdalmas sikolya elérkezett hozzánk: „Nagyon fáj" című utolsó kötetével. Ebben már feltárultak a költő meghasonlott lelkének változott hangjai és elsuhant előttünk végzete. A harcos költő, aki eddig magára vette a világ fájdalmát és döngette acélos szavaival a társadalmi lét kapuit, most már csak saját mellét karmolta véresre és csak önmaga lelkének súlyát énekelte meg. Ezt már nem bírhatta el. A

világ fájdalma mindig kevesebb, mint egyetlen roskadozó léleknek terhei... József Attila önmaga fölött ítélkezett, mikor bezárta csodálatosan és érzékletesen látó szemeit, hogy ezután csak saját bensejének és múltjának drámai pillanatait figyelje...

Mert micsoda élet és micsoda múlt volt ez!... Ott nyüzsgött benne a gyermekkorának minden szégyene, apjának ismeretlen pusztulása és mosónő anyjának keserves könnyei. Végigélte újra a sok alázást elbukást és gyalázatot, amit egyetlen egyszer megélni és átvészelni is riasztó, őrült és kegyetlen dolog. Felidézte újra az árnyakat, vájkált a szaggató kínokban és feltépte a begyógyult hegeket. A mozdony már csak egy rongyokra szaggatott lélek maradványait darabolta fel. József Attila már végzett önmagával, mikor életét kioltotta a megtorpanó kegyetlen gép...

Miért tette ezt? Minden ember lelke egy külön, elzárt és titokzatos világ. Különösen pedig egy költő lelke az. József Attila nem bírta a harcot, amit megvilágosodott értelme és tudatossá tisztult világnézete feladatává tett. József Attila ismerte a kor ellentmondásait, felfejtette törvényszerűségeit és lappangó titkait. Költészetét a tudomány és filozófia termékenyítette meg, szellemét a dolgozók igazságai borították lángba, — és az őrületbe is.

József Attila fiatalon, majdnem ifjú éveiben halt meg, de az utolsó évtizedben már az ő dalát énekelte a dolgozó magyar ifjúság. Nagy költő volt, már-már vészesen nagy — nem bírta el vállain elhivatottságának kihívó veszélyeit. Rendszeres és mérsékletes világlátása megbomlott, nihil támadt lelkében és őrületet csiholt a sorvasztó, terméketlen és céltalan fájdalom. Nem látta már csak a pusztulást s nem vette észre csak a gyalázatokat. Eldobta tollát, amellyel pedig bátran és példaadóan mutatta meg addig az utakat, amelyek a szépségek, megoldások és szabadság felé íveltek. Már nem hitte, hogy segíteni tud, hogy segíteni lehet... József Attila a halálba menekült meghasonlott lelkének rémült látomásai elől...

A magyar irodalom gyászol és harcol e napokban. Az egyre elbukó költőket gyászolja és az egyre világítóbb szavú költőkért acélozza erejét. Gyász és harc sorakozik fel a nagy magyar költő, József Attila sírjánál, ki az egész világ szabadságáért [küzdött], de önmagát is csak szétroncsolt homlokkal tudta szellemi rabságából kimenekíteni.

Gyász és harc. A harcban bensőségesebb a gyász és a gyász elszánttá teszi a küzdelmet. A magyar irodalom e legnagyobb gyászában is töretlen erővel folytatja szabadságharcát, amely valóra váltja majd a tragikus végű József Attila álmait.

Friss Újság (Oradea—Nagyvárad) *Robotos Imre*
1937. dec. 8.

425. SZÉP SZÓ SZERZŐI EST. JÓZSEF ATTILA VERSEIBŐL OLVAS

Szomorú bejelentéssel kell kezdenem: a költő, akit városukba vártak, barátunk és bajtársunk, József Attila a szó gyarlóan emberi jelentésében nincs többé. Ígérete szerint ma neki kellene helyettem önök elé állni, de ő kivonta magát kötelezettségeiből és kirohant a világból, mely már hónapok óta elvesztette számára ízét, varázsát és értelmét. A lassú és bonyolult lelki folyamatokat, amelyek végzetes elhatározására késztették, betegségnek nevezi az elvonatkoztató orvostudomány. De hát mi másnak nevezhetné azt a kísérteties tüneményt, mikor a gyeplőzött értelem egyszerre csak megbokrosodik, belegabalyodik kantárjaiba és ahelyett, hogy büszkén tovább száguldana, egy helyben topog, kínos és külső látszatra együgyű kényszerképzetektől megbabonázva. Mi hozza ezt a megtorpanást? A lefékezett és egyre halmozódó emlékek feszítő ereje, amely egy látszólag jelentéktelen, más számára jelentéktelen hétköznapi esemény gyújtószikrájára felrobbantja a fegyelem gátjait, amitől az elintézettnek tekintett múlt minden rejtett gyötrelmével a tudatba szabadul, megelevenedik, megszállja a személyiséget, megbénítja elhatározásaiban, illetve olyan elhatározásokra ösztökéli, amelyek teljesíthetetlenek, mint teszem: bosszút állni bosszulatlan hagyott sérelmekért, visszaállítani szétbomlott kapcsolatokat, jóvátenni a jóvátehetetlent, halottakkal érintkezni vagy megkeresni őket a halálban. Így történt-e, ahogy egy csepp bortól kicsordul a túlontúl telt pohár — ahogy annak a cseppnek parányi terhe megkavarja a pohár felszínének nyugalmi állapotát — vagy alkati végzete teljesedett-e ki az élettani katasztrófák törvénye szerint? Valószínűleg mind a két folyamat ugyanannak az elkerülhetetlenségnek a megnyilvánulása: egyik az élettan, másik a lélektan szemszögéből. Akárhogy is van, megrendüléssel láttuk, hogyan idegenedik el egyre jobban tőlünk, hogyan kapcsolódik ki tevékenységéből, hogyan zárja be konokul magát az önmarcangolás héttornyú tömlöcébe, melyből sem a tudomány, sem a szeretet nem tudta kiszabadítani, melyben menthetetlenül elsorvadt volna, ha nem pusztítja el borzalmas eltökéléssel egy világos pillanatában az egész építményt: szellemi merevgörcsben vergődő önmagát. Így látták, világosan, de vigasztalanul, így vélekedtek boldogult barátunk felől, akik életének utolsó, lehangolóan szomorú fázisában érintkeztek, tárgyaltak vele. Ebben az időben már csak kényszerképzetei hieroglifáival tudta kifejezni, közölni magát — leszámítva azokat a, sajnos, ritka pillanatokat, amikor kimenekülve emlékeinek kínzó trivialitásából, még költőnek merte hinni magát. Érzéseit, érdeklődését, vágykielégülést kereső öntudatlan törekvéseit már betegségének kezdődő fázisában oly mértékben foglalkoztatták és elégítették ki kényszerképzetei,

hogy költői alkotásaiban is csak velük foglalkozott. Ez — még egyszer és utoljára orvosi szemmel — védekezés volt, gyógyulási szándék, a kínzó képzetek elintézésének, formába rögzítésének, műalkotássá személytelenítésének mentő kísérlete. Ennek a gyógyulási törekvésnek köszönhetjük a Nagyon fáj kötet megejtően szép, de már gyötrelmes tárgyú költeményeit.

Erőltetem a tárgyilagosságot, halmozom a személytelen megállapításokat, holott nem az én hivatalom. Engedjék meg hát, hogy méltatás helyett ábrázoljak, hogy megidézzem ennek az irgalmatlanul gyötrelmes, de izgalmasan gazdag életnek néhány jellegzetes pillanatát. Visszafelé pergetem a filmet, de úgy, hogy átderengtessem az eseményeken az előzményeket. Így kétfelől világosodnak meg pillanatai, a kezdet és a vég felől. Én természetesen mindent egy síkra vetítek, tényeket, álmokat és műveket, hiszen ezek csakugyan egyet jelentenek az élt élet pillanataiban.

Néhány hónappal kell csak visszamennem s már előttem áll, tevékenykedik. Ebben az időben aratja legnagyobb sikereit. Országos nevű költő, a Szép Szó szerkesztője. Rendkívül öntudatosan viselkedik. A szerkesztőségben szigorú, majdnem rideg. Fiatal költők rettegve terítik elébe verseiket. Összeráncolt homlokkal olvassa a kéziratokat, táskája tömve van ítélete alá bocsátott versekkel, levonatokkal. Külső megjelenésében is kimért, zárkózott, önérzetes. Mélységesen lenézi a költői életformát, mérnöknek, tervezőnek tartja magát. A verseket is a technikus fülével olvassa. Szívesen taglalja ugyan lelki hátterüket, de minden fiatal költőtől megköveteli, hogy verselési technikája hibátlan legyen. Verselemzései bonyolultak, tudálékosak. A vers zárt univerzum a számára, kristály, borostyánkőbe dermesztett élmény. Most, utólag, úgy tűnik nekem, mintha ebben az időben már csak kötelességtudásból erőltette volna a költészetet, főleg a mások költészetével való foglalatoskodást. Maga már túl volt életének azon a periódusán, melyben a szorongások szavakká bűvölése el tudta altatni nyugtalanságait. A fegyelem, amelyet külső s belső magatartásával szinte tüntetően hangsúlyozott, kényszerzubbony volt. Beszélgetéseiben egyre sűrűbben szerepelt a „mama" — elmélkedéseiben egy különös, magaalkotta szóösszetétel: a világhiány. A két szó, a konkrét és az elvont, befelé vezet, degradálja a külső világot.

Mindegyikünk kopásig viseli testéhez idomult modor-gúnyáját. A merev szigor, mellyel a Szép Szó költő-szerkesztője hivalkodott, előző korszakának magatartássá vált felismerése. Arra a korszakára gondolok, melyben megérezte, megértette és magára vállalta a társadalmi forrongásokat tudatosan átélő költő helyzetét és feladatát. Szenvelgés és lázadás nélkül felméri a munkásság helyzetét, lehetőségeit s méltóságteljes, komor képekben tudatosítja valójukat. „Ilyenek vagyunk" —

énekli „új nép, másfajta raj. Másként ejtjük a szót, fejünkön másként tapad a haj... A való anyag teremtett minket, e szörnyű társadalom öntőformáiba löttyintve, forrón és szilajon, hogy helyt álljunk az emberiségért az örök talajon. Papok, katonák, polgárok után így lettünk végre mi hű meghallói a törvényeknek, minden emberi mű értelme ezért búg mibennünk, mint a mélyhegedű... A költő ajkán csörömpöl a szó, de ő (az adott világ varázsainak mérnöke) tudatos jövőbe lát s megszerkeszti magában, mint ti majd kinn, a harmóniát."

A költőt ebben az időszakában egy ideológiai látomás inspirálja, az elme gyönyörű képessége, mellyel tudomásul veszi a véges végtelent, a termelési erőket odakinn, az ösztönöket idebenn. Ez a vers kétségtelenül a költő legtisztább és legérettebb alkotása, mely életének legharmónikusabb pillanatában, a keresztúton íródott. A felismert társadalom felől jön, melynek elnyomó törekvéseivel fölényesen szembehelyezi a nyugodt és kitisztult értelem világát, de ahelyett, hogy megállapodna, már elindul az ösztönök belső, zavaros világa felé.

Ebben a korszakában, amennyire körülményei engedték, megpróbálta összhangba hozni életét meggyőződéseivel. Szakított az Abbáziával és a Japánnal, kiköltözött a város peremére, stabil keretben ínségeskedett. Büszke volt szoba-konyhás padláslakására, bútoraira, edényeire, roskadozó könyvespolcaira. A külső Thököly-út környékén lakott, a hírhedt halálsorompó közelében s ha vendégei távoztak, lekísérte őket a legközelebbi villamosmegállóhoz, hogy el ne tévedjenek a sínek között. Ma is emlékszem arra az estére, mikor együtt néztük a sorompó mögött dübörgő tehervonatot. Fojtott izgalommal figyelte a gyéren világított kocsisor fényeit, a kocsik idomtalan árnyékát s egy összefogó öleléssel magához emelte a széntől feketéllő, elátkozott környezetet. Ilyen séták után írta a Külvárosi éjt, a Téli éjszakát és az Eszmélet darabjait. Ilyesmiket:

A teherpályaudvaron
úgy lapultam a fa tövéhez,
mint egy darab csönd; szürke gyom
ért számhoz, nyers, különös-édes.
Holtan lestem az őrt, mit érez
s a hallgatag vagónokon
árnyát, mely ráugrott a fényes,
harmatos szénre konokon.

Babonás hangulatú költemény, mintha dermedt bűvöletben felérezte volna iszonyatba torkoló életének utolsóelőtti pillanatát. Mintha — mondom — de természetesen nem hiszem; mert az összefüggés a kísérteties hangulatú költemény és életének szörnyű megszakadása

között megvan ugyan, de nem abban az okkult értelemben, mintha a versihlet pillanatában felködlött volna a költő előtt a végzetes tehervonat. Hanem igen is abban a másik, értelmünk által elfogadhatóbb, de még hátborzongatóbb értelemben, amivel az önmagát mindenáron elpusztítani akaró költő a halálnemek között válogatva, végül is az öngyilkosságnak ahhoz a szcenáriumához folyamodott, amelynek — talán ki is mutatható mélylélektani érzéstáttételek következtében — különös libidó-praemiumot juttatott. (Ó, hogy nem vitathatom meg vele, a freudi értelmezések mániákusával, ezt a feltevést!)

Sietnem kell, az idő rövid s én lélektani fejtegetésekre vesztegetem ahelyett, hogy elmondanám, milyen volt, hogyan élt, mire tartotta magát, a valóságot, a költészetet. Előbb azonban megint le kell hántanom róla egy természetté keményedett magatartás-réteget. Hadd ássam ki hát az önmaga ellen acsarkodó felelős költő mögül a hetyke, fiatal József Attilát, aki mindvégig lényének legtündéribb oldalával fordult felém, a keserűségeivel évődőt, a sose szomorút, aki, mint a középkori szent, testvérének vállalta a fecskét, a cincért, az elefántot, de az ordast, a kígyót és a gazdagot is. Csodálatos tünemény volt: sovány, játékos és hízelkedő, mint egy négyhónapos kölyökkutya és ugyanakkor csodálatosan bölcs, megbékélten igénytelen, mint egy buddhista szerzetes. Tizennyolc, húszéves kamasz volt, mikor összeakadtunk s olyan friss, töretlen szerelemmel beszélt szomorúságairól, mintha a népmesék kisebb fiának tartaná magát, akinek csak a varázsigét kell kimondania, hogy véget érjenek megpróbáltatásai.

„Szerettem Lucámat, de Lucám nem szeretett, bútoraim, árnyak, barátaim nincsenek. Bajom sem lesz többé" hitegeti magát „lelkemmé lett mindahány" — élek mindörökké, gazdátlan és ostobán." Milyen szeretetreméltó a mélázó önvallomásban, mellyel bemutatkozik:

Vidám és jó volt s tán konok
ha bántották vélt igazában.
Szeretett enni s egyben-másban
istenhez is hasonlított.

Egy zsidó orvostól kapott
kabátot és a rokonok
úgy hívták: többé itt-ne-lássam.
A görögkeleti vallásban
nyugalmat nem lelt, csak papot, —
országos volt a pusztulásban,

nodehát, ne búsuljatok.

Kinek sikerült ilyen üdén, hamvasan, ilyen fülbe muzsikáló közvetlenséggel dalba önteni a legtörékenyebb, legfinomabb érzésárnyalatokat? Türelem, megnyugvás árad verseiből, nyári éjszakák csendje, cinikusan hunyorgó csillagzizegéssel, megbocsátás, elnézés, értő szeretet, egy mindenbe beletörődő poétaszív pantheizmusa.

És ugyanez a mindenben megnyugvás csendül ki utolsó verseiből is. Mintha csak gyerekkori hitvallását folytatná.

Magamban bíztam elejétől fogva —
ha semmije sincs, nem is kerül sokba
ez az embernek. Semmiképp se többe,
mint az állatnak, mely elhull örökre.
Ha féltem is, a helyemet megálltam —
születtem, elvegyültem és kiváltam.
Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,
ki ingyen adott, azt szerettem érte.
Asszony, ha játszott velem hitegetve:
hittem igazán — hadd teljen a kedve!
sikáltam hajót, rántottam az ampát.
Okos urak közt játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könyvet,
újságot, verset, mikor mi volt könnyebb.
Nem dicső harcban, nem szelíd kötélen,
de ágyban végzem, néha ezt remélem.
Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Éltem — és ebbe más is belehalt már.

A mártíromságnak derűs készsége, az elkerülhetetlen vállalása vonul végig költészetén. És nem a sztoikus zord Amor Fati-jaként, hanem szinte mámoros örömmel, triviális tapasztalataink megtagadásával. Különben jól van így is — vallotta legnyomorultabb napjaiban — mert nem hitt a rosszban. Nincs senki, akire rámondjam, örömét lelte nyomoromban, vigasztalta mindig magát, mert sohasem vesztette el hitét a társadalmi szolidaritásban. Vizsgáljátok ki visszatérő pillérszavait. E világalapító, viharos költő eltökélten kizárta verseiből az osztályközi acsarkodás harc-szavait. Természeti képeiben a hangulat mindig érzelmes és vigasztaló; a menny könnyű, lágy a táj, gyöngy az est, a hegyek párája rezg a halmokon, a költő farkassá bűvölve is takaros, habos szájjal is mosolyogni próbál s miközben ünőszóra felel, setét eperlevelek hullanak a vállára. Hatalmas oeuvre-jében kötetről-kötetre követhetjük tehetségének izmosodását, tartalmainak kiteljesedését, de a világhoz való viszonya kezdettől végig ugyanaz. Az emberekben és a világban való felolvadás áhítozása, az értelem, a

jószándék, a szépség kultusza s annak a hite, hogy növekedvén átlátunk majd a jó és a rossz, a bűn és az erény emberközi korlátain, amikoris majd ez az egyelőre csupacsőszvilág olyanná lesz, amilyenül ennek a csupaszív-költőnek jóvátehetetlenül adósa maradt.

[1937. dec. 8.]
József Attila. 1944 *Németh Andor*

426. JÓZSEF ATTILÁT GYÁSZOLJA A SZLOVENSZKÓI MAGYARSÁG

A balatonszárszói szelíd halmok közé eltemették csendben József Attilának vonatkerekektől szétszaggatott testét, és a frissen hantolt sírnál mélységes gyászával ott állt a csehszlovákiai magyarság is, amely elszakíthatatlan szövetséget kötött csodálatosan zengő versein át a szegények költőjével. Hogy a „Szép Szó" itteni előadóturnéján végzetes betegsége miatt nem vehetett részt, írótársai megígérték, hogy mihelyt felgyógyul, József Attila eljön több szlovenszkói városba és Prágába a magyar közönség elé. Vártuk őt. Vártuk a híreket egészségi állapota felől, aggódva féltő szeretettel. E sorok írója éppen szombat reggel kapott levelet a „Szép Szó" szerkesztőjétől, hogy „Bizonyára örülni fogsz neki, ha hallod, hogy Attila állapota lényegesen javult..." — És mire ez az örvendeztető mondat megérkezett, befutott vele egy másik is, a szörnyű hír, hogy Attila péntek este a gyorsvonat elé vetette magát... Örömünk ürömmé vált. A gyászhír egész Szlovenszkón mélységes, megdöbbent hatást váltott ki mindenütt, ahol barátai, hívei élnek. Szerkesztőségünket az olvasók közül többen levélben felkeresték, hogy őszinte részvétüket közvetítsük Magyarországra a lesújtott hozzátartozóknak és árván hagyott író- és harcostársainak. Szívesen teljesítettük ezt a fájdalmas kérelmet. — Úgy értesültünk, hogy a tragikusan elhunyt költő csehszlovákiai hívei több városban emlékestet készülnek rendezni. Így Pozsonyban már a közeli napokban sor kerül ilyen estére, amelyet a szlovenszkói magyar írók rendeznének meg. A főiskolások közül az Eötvös-Kör rendez kegyeletes ünnepet a magyar költészet nagy halottjának emlékére, ahol Peéry Rezső tanár tart nagyobb előadást József Attila művészetéről. Illő volna, ha a pozsonyi rádió rendezősége az egyik magyar órát a tragikusan elhunyt költő emlékének szentelné.

Íme, a hűséges ragaszkodás megnyilvánulása a költő reánkhagyott örökségéhez. Sírja körül is egybeforr az egész magyarság szétszakíthatatlan szálakkal. A szomorú alkalom, a balatonszárszói sírdomb is emlékeztető és dokumentáló szimbóluma az osztatlan, egyetemes magyar kultúrának. És a megsiratott író költészete, egész szellemi

munkássága méltó ehhez a szimbólumhoz, mert József Attila a különböző nyelvterületeken élő magyarság sorsszerű összefogásán túl minden népek közös érdekeit és egységes felsorakoztatását is hirdette, énekelte — ő, a szegények költője...

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) *(V. L.)*
1937. dec. 8.

427. JÓZSEF ATTILA ÉS — JÓZSEF FŐHERCEG

A tragikus hír vételekor, hogy olvasóinknak beszámolhassunk a nagy költő életéről, az irodalmi lexikonokban kutattunk a szükséges adatok után. Minden magyar napilap, mint a magyar költészet egyik legnagyobb, legsajátosabb egyéniségét parentálta el nekrológjában, gondoltuk tehát, az irodalmi lexikonokban bőséges adatokat találunk róla. Fájdalommal csalódtunk, ahogy a Benedek Marcell-féle lexikon testes kötetét lapozgattuk. A „J" betű alatt találtunk ugyan egy József-et, de nincs köszönet benne... Egy József-et, aki nem is József, hanem — *főherceg*... A nagy magyar költőről, *József Attiláról* egy sort sem találtunk a lexikonban, ezzel szemben József főherceget a következő méltatással ajánlják az utókor becses figyelmébe: — „József főherceg, született 1872. Mint tábornagy vett részt a világháborúban, a Doberdó körüli harcokban a VI. hadsereg parancsnoka volt. A magyar hősiességnek állít emléket A magyar vitézség nagy napjai (képek a háborúból) című emlékirataiban (1922.)" — Kell-e ehhez magyarázat? Szegény József Attila, ő nem volt tábornagy, de egész életével és — szörnyű halálával a magyar írói hősiességnek állított örök emléket a Barbárság körüli harcokban... A magyar nép és az igazi utókor is, nem kétséges, hogy melyiket fogja választani a két József közül...

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) *(V. L.)*
1937. dec. 8.

428. LEVÉL A HATÁRON TÚLRÓL

József Attila emlékének

Téged is kibéklyóztak, míg itt éltél,
Jövőnek voltál előálmodója,
Kiszáradt, szegény munkásszívek felé
Gyógyításnak a megáradt folyója.

Nem hímeztek a pelenkádba címert,
Nem dörgött ágyú, amikor születtél,
Nem hívtak fenségnek a nevelőid,
Mégis fenség, a nép fensége lettél...

Barátom voltál, sokszor beszélgettünk,
De legtöbbször nem költői témáról,
A sutba dobtuk, elég sok okunk volt
Kenyérről szólni s drága szalonnáról.
Úgy nézted sokszor hentes kirakatát,
Mint kedveddel tréfáló délibábot
Éheztél, mégis összebékíteni
Akartad ezt a sokelvű világot...

Nagy ész csörgött a kigyult homlokodban,
Száz akóbb, mint a mágnások fejében,
Búvára voltál emberi jogoknak,
Azért nem vájtál könyökig a pénzben.
Ifjúságodnak hét kálváriája
És férfikorod delének emléke
Remény üdvében nem bízva elsodort,
Odasodort egy gőzmozdony elébe...

Szeretted, áldtad, becsülted a gépet,
Csak tőke szolgálatában útáltad,
A gép végzett ki, jól kiszámítottad,
Hamari halált gyorsan megtaláltad.
Ujságok írtak megért nagyságodról,
Szónoklatokkal, virággal temettek,
Koszorúk zárták el további útját
Egy pihenőre vágyó értelemnek...

Eszméidet majd szétviszi az idő,
Ide-oda, mint madár a fa magvát,
Elejti itt-ott, hogy a nép kikeltse
A belé vetett csóváid hatalmát.
Ha nem is tudtad kivárni, hogy mi lesz,
Ha egyben bíztál is csak, a Halálban,
A régebbi sok élniakarásod
Újabb gyökeret ver a proletárban...

Nincs ellenséged, csak sok megbúsulód,
Kik a szívükre gyászszalagot vontak,
Te mutattad meg, hogyan kell rohanni
A száguldó, nagy, dübörgő vonatnak.
Tanultunk tőled, de nem utánozunk,
Vadabb vonat jön mifelénk, az Élet,
Utolsó percig mentjük, gyujtjuk, áldjuk,
Megdorgáljuk és siratjuk a népet...

Népszava 1937. dec. 8. *Sértő Kálmán*

429. A KÖLTŐ HALÁLA

József Attila vasárnap óta a szárszói temető árkában fekszik, közel az országúthoz. Az útszéli parcella holtában is otthonos lakóhelye a költőnek, aki Ady Endre halála óta a tizenöt legjobb és legmaradandóbb magyar verset írta, — mert életében is többször volt otthona az utca, mint az egyszobakonyhás proletárlakás. Amíg a nyomorúság zaklatottságától elrontott idegekkel be nem vonult a szanatóriumba, jóformán állandóan a hajléktalansággal, vagy a közeli kilakoltatás rémével küzdött. Ha nincs egy-két régifajta ember, akit még a mai sokféle cudarság sem tudott leszoktatni a költő, vagy csak az éhesek és betegek istápolásáról, talán egész életét az utcán vagy albérlő-barátok pucér divánán, vagy a hajnali kávéházak hidegfüstű alvilágában tölti. Nincs gyűlöletesebb mint a hazug regényesség, amellyel a társadalom nemcsak magátólértetődőnek, de festőinek és termékenyítőnek tartja a művész nyomorát. Csak a giccstől megihletett ostobaság, vagy a lelkifurdalástól könnyedén szabadulni akaró álszentesség hitetheti el önmagával, hogy pontosan a költőnek, az elitembernek konveniál a szegénységgel együttjáró civilizálatlan életmód, a rongy és a szenny s a pénztelenséggel együttjáró koldus megalázkodás, a kenyérért és a fedélért való alantas és skrupulustalan mesterkedés. Ezúttal azonban már csak azért sem hívjuk tetemre a társadalmat, mert a *„művész bohém életmódjáról"* hamisan belérögződött elképzelései szétoszlatása után sem tudna segíteni a költőn. A társadalom műveltebb rétegeinek, amelyek a költőt értik és megbecsülik, ma nincsenek anyagi feleslegeik — mondjuk meg nyersen — pillanatnyilag nem amortizálódó szellemi értékek finanszírozásához. A letört intelligencia, amelynek hódolatból és hálából el kellene tartania a művészt, maradék erejével csak saját puszta életét védi. De vannak magyar intézmények, amelyeknek még ebben a szellemellenes világban is egyedüli hivatásuk, hogy erkölcsi befolyásukkal és anyagi erejükkel megmentsék a művészetet az elkallódástól s a művésznek legalább akkor siessenek a segítségére, amikor éhesen és

hajléktalanul támolyog, vagy amikor leteríti a betegség. Van itt például egy irodalmi alapítvány, amelyet a nemesszándékú Baumgarten Ferenc író és széplélek azzal a rendeltetéssel bízott az utókorra, hogy emberi és művészi eszményeik mellett megvesztegethetetlenül kitartó írók és tudósok, legalább a segédhivatali tisztviselői létminimum biztonságával a hátuk mögött alkothassanak és dolgozhassanak.

Ezt az alapítványt minden évben Baumgarten Ferenc halálának évfordulóján osztják szét, — de József Attila öngyilkossága után többé a díjazottakon kívül senkit sem fog érdekelni, hogy a bölcsen egyensúlyozó és arányosító kuratórium kik között osztja fel egy Tisza István-utcai bérház jövedelmét. Baumgarten Ferenc, amikor elképzelte és meghatározta a költő-típust, akinek segítségét szánta, modellül választhatta volna József Attilát, akiben minden együtt volt: a halhatatlansággal kecsegtető tehetség, a művészethez és az eszményekhez való tántoríthatatlan hűség és az iszonyatos szegénység. De ez a nagy költő és nagy éhező egyszer sem kapta meg a Baumgarten-díjat, illetve egyetlen egyszer csurrantottak neki ezer pengőnyi kegydíjat, de ezt is már későn, mert a hosszú nélkülözés kikezdte a tüdejét és felborította idegrendszerét. Mialatt mások, jó és kevésbé jó költők, írók, tudósok négyszer-ötször részesültek a maecenás posthumus támogatásában, — köztük az alapítvány intenciójával ellentétben, szép számmal olyanok is, akik polgári állások tekintélyes jövedelmét élvezték — ennek a költőnek, akire generációjában egyedül illett az „isteni kamasz" epitéton; aki nem volt más, csak néhány tucat újfajta remek vers s aki nem dicsért, sem bérért nem húzta a hatalmon lévők, a sznobok, a változékony tömeg és kurátorok fülébe a kedvenc nótát, nem jutott egyetlen évnyi nyugalom akár a munkára, akár csak a nyomorúságtól kikezdett teste és egyensúlyából kibillentett lelke gyógyítására abból az alapítványból, amelyet Baumgarten Ferenc eszmeileg egyenesen neki alapított s rá hagyományozott. Független költő volt, nem epigonja senkinek s nem kortese egy ide-oda alkalmazkodó irodalompolitikának, amely valójában az irodalomnak az uralkodó politikai áramlatokkal való összebékítésén fáradozik. Rokontalanságát, önállóságát, gyermeki gőgjét kevervesen megbűnhődte: kívülmaradt a hivatalos falakon, nem kapott pénzt sem a hazától, sem onnan, ahonnan az alapítólevél szellemében elsősorban neki járt, még csak a beérkezettség rangját sem kapta meg. Nem kapott osztalékot a Baumgarten-ház jövedelméből, nem hívták meg boldogult Gömbös Gyulával együtt vacsorára sem, — holott a vacsora menüje elfért volna a korgó gyomrában.

Kit érdekel ezek után, hogy kinek adják az idén a Baumgarten-díjat, amely alól József Attila halála végképp kihúzta az erkölcsi alapot? Ki tartja ezek után közügynek, hogy egy szűk baráti kör kik között proporcionálja a politikai és felekezeti szempontok, a klikk és sajtóerő-

viszonyok szerint a széplélek örökségének kamatait? A Baumgarten-alapítvány József Attila halála után privát hagyatéki ügy lett, amelyet majd csak az utókor fog perbe fogni a halott József Attila nevében. Akármilyen nagyszerű költők és tudósok osztozkodnak is ezek után a pénzen, az utókor számon fogja kérni, hogy az Ady utáni korszak legkülönb költőjének és reménységének éhen és őrülten, harminchárom éves korában meg kellett halnia, mint Csokonai Vitéz Mihálynak, akinek abban is utóda volt, hogy sokszor a Debrecentől Keszthelyig terjedő útnak megfelelő távolságokat kellett végiggyalogolnia az odavetett ötforintokért. Számonkérhetnők a kultuszminisztertől is, hogy egy nagy magyar költő megmentését nem tartotta reszort-feladatnak — de József Attila, ha magyar, keresztény és paraszt eredetű is, a nép költője volt s még csak népivé sem divatosodott —, nem követelhetjük tehát a magyar szellem legfőbb hivatalos gondviselőjétől, hogy politikailag nem kívánatos zsenikre is kiterjessze gondoskodását. Bár Mauriac, a katolikus francia író éppen az elmúlt héten állapította meg, hogy Zay népfront-kultuszminiszter milyen példaadó lelkességgel törődik irodalompolitikai és világnézeti ellenfeleinek szellemi és anyagi érdekeivel, nem éppen meggyőző, ha a kultuszminiszternek francia precedensre hivatkozunk. A kultuszminisztert tehát nem terheli közvetlen felelősség, bár, akárcsak a német cserediákokat, József Attilát is beprotezsálhatta volna, amikor hajléktalan volt, valamelyik diákotthonba. De a Baumgarten-díj kuratóriumát, amelynek tudnia kellett, hogy ki volt és mit jelentett az epigonizmus korában József Attila, nem menti a felelősség alól, hogy éveken keresztül közönyösen tűrte, ahogyan ez a fiatal költő a vegetatív életért viaskodott, s rettenetes szegénysége hogyan pusztította el testét, lelkét, amelyben zsenialitása mindennek ellenére az utolsó pillanatig épségben maradt. Nem lehet felmenteni azokat, akik féltékenyen, hiúan vagy opportunusan nem adták meg neki a jussát, ami elsősorban neki járt és akik még az egymás között felosztott babért is megtagadták tőle, hogy végül sorsa eszeveszetten a szörnyű tehervonat mozdonyának vasöklével fonasson véres koszorút fiúsan tiszta, hősiesen felszegett homlokára.

Újság 1937. dec. 8. *Zsolt Béla*

430. SZERBUSZ ATTILA!

(József Attila halálára)

Szerbusz Attila! Elbúcsúzom tőled, mint azok, akik szomorú haláloddal kapcsolatban sietve lengetik feléd kalapjukat és mint ilyenkor szokás, a legjobb barátjukká bélyegeznek. Nekrológot írnak

rólad, tudnak intimitásokat az életedből, amelyekkel mártírrá avatnak és sorsüldözötté tesznek.

Én nem tudok semmit rólad, Attila!

Nem voltam jelen lelki válságaidnál, nem vettem részt a nyomorodban, nem fizettem ki a feketédet a Japán-kávéházban és nem invitáltalak reggelire a Bucsinszky-kávéházban. Nem sziittad a cigarettáimat, nem kértél tőlem kölcsön soha.

Mi nem voltunk barátok, Attila, mert neked egészen furcsa elképzeléseid voltak azokról, akik baráti érzésekkel közeledtek feléd. Te egy fokkal mindig okosabb voltál azoknál, akik körülötted okoskodtak, ezért voltál elszigetelt jelenség a magyar költészet horizontján. Ezért voltál egyedül mindig, olyankor is, amikor tíz ember ült körülötted. Ilyenkor te felnéztél a kávéház füstös plafonjára és ilyeneket mondtál:

„Az ám
Hazám!"

És amikor az asztalnál ketten maradtunk, akkor árultad el kérdésemre, hogy az „az ám, hazám" egy készülő versednek utolsó két sora és te, Barátom, a tíz ember ostoba szájcsattogtatása közben verset írtál. Így született meg aztán a te gyönyörű versed, lelked gazdag és szerintem egyáltalán nem szkizofrén egyéniséged jellemző két sora:

Harminckét évem eltelelt,
de havi kétszáz sose telt,
az ám,
Hazám!

*

Szomorú elmúlásoddal kapcsolatban furcsa dolgok láttak napvilágot.

Például:

Felfedeztek!

Posthumus dolog ez, Attilám. Igazi magyar posthumus dolog. Nálunk ugyanis szívesen beszélnek költőkről és írókról, amíg élnek — de csak pletykát. Meg azt, hogy „tehetséges ember". Akire ezt ráfogják, az izibe öngyilkos lehet. Azt hiszem, hogy ez a tehetségessé való bélyegzésed sokban hozzájárult nyomorodhoz, bánatodhoz, betegségedhez, halálodhoz. Ha szürke kis titán lettél volna a kávéházi asztal mellett, ha rossz verset írtál volna, akkor megélhetésedet biztosította volna az a néhány szennylap, amely az „irodalomra" áldoz. A te verseid azonban kiordítottak a szürkeségből és ha nem is kapsz hamarosan utcát Pesten, de annyit elértél, hogy verseidet elkobozták. Ez a tény biztosítja a halhatatlanságot számodra...

Azt is megírták rólad, hogy idegbeteg ember voltál. Én nem értek a ma dívó „analitikus" tömeghisztériákon hülyére mételyezett idegorvosok Freud szent eszméinek félremagyarázásához, de bátran vallom, hogy semmivel sem voltál „idegbetegebb" mint más elhivatott ember, olyan ember, aki nem ökölle küzd a létért, hanem ésszel. És minthogy ésszel éltél, Attilám, azért kellett elkövetned azt a butaságot, hogy önként haltál meg.

Ezt nem kellett volna Attilám. Te, aki nagyszerű költő voltál, aki versben éltél, rímben és ritmusban lélegzettél, annak nem szabad így meghalnia. Ez a tetted volt életed egyetlen prózai cselekedete.

Szerbusz Attila!

A Hír 1937. dec. 9. *Faragó Dezső*

431. LA MORTEA LUI JÓZSEF ATTILA

I-a fost scris sărmanului Attila József să moară aruncînduse sub roţile trenului, pentruca să afle astfel şi agenţia telegrafică românească — iar prin ea cetitorii ţării românești — că a murit de această năpraznică moarte unul dintre cei mai mari poeţi unguri de azi, în vîrstă de abia de 33 de ani. Nefericitul poet a avutî însă nesocotinţa să-şi destăinue originea etnică într-unul din volumele sale de versuri, în loc să fi făcut să i-o găsească anchetatorii oficiali ai „cazului" intr-o scrisoare de adio amestecată cu sînge şi cu carne într-unul din goalele-i buzunare, şi astfel cititorii români au trecut peste nenorocirea lui cu aceeaşi nepăsare cu care au trecut peste celelalte multe şi mărunte întîmplări din lume ale zilei de 4 decembrie 1937.

Dar de ce ne-am apucat să băgăm de vină informatorilor opiniei noastre, că nu ştiu că Attila József (Iosif) e după tată român, fiu al unui muncitor săpunar de prin Banat, Aron Iosif (mai apoi József), ajuns pe la Budapesta şi mort în România antebelică per la Brăila? Că şi-a arătat originea semi-românească în volumul de versuri „Nagyon fáj" (Mă doare tare), ca a dat literaturii ungureşti cele mai bune traducere din românește, şi că era robit în tinereţea sa, pînă a nu-l fixa în Budapesta mizeriile unei vieţi cumplit de amărite, de nostalgia României?

A ajuns lumea românească după aşa zisa împlinere a idealului naţional roaba unui atît de strîmt individualism materialist şi a unei atît de asfixiatoare mentalităti subalterne în ce priveşte afirmările sale faţă de străinătate, încît n-o mai interesează nimic din ce e românesc peste graniţe, afară — bineînţeles — de plimbăreţii români de pe la băile internaţionale sau de prin metropole. De ce ar interesa-o pe o asemenea lume românească faptul că cei mai iluştrii trei reprezentanţi ai literaturii

maghiare de azi: Szabó Dezső (după mamă) și poeții József Attila și Erdélyi József (acesta după ambii părinți) sînt mlădițe ale neamului valah, și că primul și ultimul și-au dorit cu frenezie revinerea între noi? De ce ar imita o asemenea lume românească — cel puțin în ce privește pe cei excepționali dintre desprinșii din neamul nostru — fapta Germaniei, de-o pildă, care ține evidența și a ultimului neamț rătăcit prin lumea largă? [...]

S-ar putea întinde mult lista acestor nepăsări vinovate. Dar la ce să stăruim! Nu ne va trezi nici zguduitorul sfîrșit de acum patru zile al lui Attila József, după cum nu ne-au spus nimic nici implorările altor asemenea înstrăinați. Lumii românești degeaba i-am vorbi despre dezideratul imitării evidenței ce o ține despre ai lor din lumea largă germanii lui Hitler. Nouă ne șade bine să n-avem interes pentru nimic ce dincolo de laurii pe cari ne-am culcat.

Curentul (București) 1937. dec. 9. *Isaia Tolan*

432. VADVIRÁGCSOKOR JÓZSEF ATTILA SÍRJÁRA

(Emlékezés a tragikus sorsú költőre)

A szegedi egyetem bölcsészeti karán egy rongyosdiák-filológus többet akart tudni a tanárjainál. Ez a csinos, nagyszemű diák József Attila volt. Persze, hogy ő is úgy járt, mint én az elemiben, mikor vörös, dagadt arccal egyszerre csak otthon termettem és midőn anyám megkérdezte, miért jöttem kora délelőtt és időelőtt haza az iskolából, azt feleltem, hogy: „összevesztem a tanítóval"...

Hát József Attila is „összeveszett a tanítóval", de ő nem ment haza, hanem egyenest kiutazott Párizsba, hol aztán tanult is, nem is, a Sorbonne-ra járt, nem is, mindenesetre sokat látott, tapasztalt és kitűnően megtanult franciául. Hogy költészettel is foglalkozott, csak kevesen tudták, de amikor pár év múltán hazaérkezett, egy kis füzetet hozott magával, melyet teleírt csintalanul kedves, durcás és szemtelenül önérzetes versekkel. Aki csak egyszer is belenézett a sovány, diákos, lobbanékony legény mély szemének tengerébe, mindjárt sejthette, hogy a múzsa beleszeretett a fiatal költőbe. És aki csak egyszer is beszélt vele, megkedvelte. Nem volt tehát nehéz feladat összekapirgálni azt a kis pénzt, mely verseinek kinyomtatásához kellett...

A versfüzet prológusában József Attila nekifeszíti mellét a világnak és odakiáltja: „Én József Attila itt vagyok"... Így jelentkezett Pesten és ezzel mindjárt be is érkezett. Hatvany Lajos is megismerte és a

„Világ"-ban olyan méltatásban részesítette, mely talán terjedelmesebb volt, mint maga a versfüzet... És Hatvany Lajosnak nagy gyakorlata volt abban, hogyan kell egy fiatal művészt keresethez juttatni anélkül, hogy elrabolná az idejét...

Kis társaságunkban, Nagy Lajos és boldogult Szini Gyula között a piktorok voltak többségben. Mégpedig a legjavából. És ezekkel a jószemű piktorokkal egyetemben az első pillantásra megállapítottuk, hogy egyikünk sem látott életében embert, aki jobban hasonlított volna Petőfire, mint a nyurga-fürge József Attila...

Mialatt esti reggelijét itta, előszedte zsebéből Villon, a halhatatlan francia akasztófavirág verskötetét és kezdte a legszebbeket, a legnehezebbeket magyarra fordítani. Akkoriban Zsolt Bélának volt Pesten egy irodalmi heti folyóirata és József Attila abban közölte aranyba vésett fordításait. Hogy azok az eredetieknél jobbak voltak, azt nem egy szakértői értekezleten döntöttük el...

József, mint minden művész, örömmel, passzióval dolgozott, de azért egyetlen estén se tudta megállani, hogy Nagy Lajossal vagy velem ne rendezett volna hosszú táv-sakkversenyt. Azóta is sokat gondolkodtam felőle, de máig se tudnám megállapítani, hogy melyikünk rontotta el a másikat?...

Éjféltájt abbahagytuk a munkát, átmentünk a szomszéd éjjelnappal kávéházba, melynek redőnyeit éveken át nem láttam lehúzva és megkezdődött a verseny. Kisorsoltuk a játék rendjét, ketten játszottak, egyikünk kibicelt. A verseny díja az volt, hogy a játék végén, ami márnap délelőtt volt, — a két vesztes fölállott és ünnepélyes pózban tízszer meghajolt a nyertes előtt, tudása és fölénye előtt... Nagy Lajos erős technikával sakkozott, játéka éppoly ravasz, huncut volt, mint a novellái. József játéka pedig ötletes és fordulatos, mint versei... Néha Szini Gyula is közénk keveredett hajnaltájt, de szegény olyan rosszul sakkozott, hogy még fizetésért se játszottunk volna vele. József Attila játéka azonban gyors irammal fejlődött — a zseni mindent gyorsan megtanul, és egyszer megesett, hogy a verseny egyforma eredménnyel végződött. A végén tehát egymás felé hosszasan hajlongtunk a délelőtti publikum s a pincérek nagy csodálkozására és gaudiumára...

A sakkcsata után Nagy Lajos utolsó 20 fillérjéért vettünk egyiptomi Figaro-cigarettát, hogy egy grandseigneur illúziójával hajthassa álomra a fejét, én hazasiettem bosszúsan, hogy szándékom ellenére megint elveszett egy dolgos éjszakám, de József Attila átment egy harmadik Andrássy-úti kávéházba és fáradtan, gyűrődött lélekkel, álmosan, de tiszta fővel dolgozni kezdett és írt, rendületlenül, míg csak be nem fejezte versének utolsó sorát...

Prózai írásai, irodalmi kritikái olyan élesek voltak, hogy azokat nem minden lap merte megjelentetni, bármilyen ötletesek és alaposak is

voltak. De József sohase bántódott meg miatta és haladó szellemét, szabad elveit nem a kiadói pénztárca nyílásának bőségétől tette függővé. József Attila nagyszerű illatos vadvirág volt, aki a szabadságot szerette, annyira szerette, hogy a mások szabadságáért és jogaiért is bármikor kész volt a legnagyobb áldozatokra.

Abban az időben egy másik fiatal költő, Erdélyi József, a pápai diurnista is Budapestre látogatott időnként. Ilyenkor soha egyetlen garast nem költött szállodára. Az éjszakai lokálok tanúskodnak mellettem. Erdélyi, József Attiláéhoz hasonló sorssal indult el a magyar költészetnek sokkal keskenyebb ösvényén. De ez a szótlan, sunyi, klasszikus arcú költő, akinek verseiért gazdag kiadók sokszor aranyat adtak cserébe és akinek mindenkor több jutott a javakból, mint József Attilának, stílustalan, brutális eszközökkel harcolt megélhetéséért, a feltűnésért és hírnevének megnagyobbításáért. Hol a pesti aszfalton rikkancskodott verseivel, hol „ki ad többet" kiáltással bocsátotta áruba tollát, elveit, eszméit és egyéniségét. A két hasonló sorsú magyar költő közül Erdélyit hiába lendítette magasba tehetsége, reklámja és a kiadók jóindulata, mindvégig megmaradt diurnistának és szentigaz, hogy sohase fog öngyilkosságot elkövetni. József Attila azonban bármennyit nélkülözött, bármennyit szenvedett elvei és haladó szelleme miatt, tántoríthatatlanul megmaradt előkelő személyiségnek, királyi lélek-nek...

Őt is, mint annyi más művészt az utóbbi két évtizedben, a magyar ugar csőszei perbe fogták, mellőzték, félretaszították. Tíz év óta nem láttam József Attilát és nem is hallottam felőle semmit. Utaink elváltak, elszakadtunk egymástól kölcsönös szeretetben. De valami titokzatos sejtelem a napilapok olvasása közben mindig azt a félő érzést váltotta ki belőlem, vajon nincs-e bennük József Attila öngyilkosságának a híre...

Most azután benne volt...

Napló (Subotica—Szabadka) 1937. dec. 9. *(Sz. M.)*

A Dunărea-Dunának, amely múlt, jelen és jövendő, egymást ölelik lágy hullámai. A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés és rendezni végre közös dolgainkat: ez a mai munkánk; és nem is kevés.

József Attila

Ezeknek a soroknak szerencsétlen költője vezércikktéma lett egy bucurestii lapban, a Curentulban. A cikk kimutatja, hogy a fiatal költő atyai ágról román volt, ahogy kimutatja azt is, hogy Szabó Dezső is az anyai ágról, sőt Erdélyi József is mindkét szülője részéről. Nem vitázunk a cikkíróval, lehet hogy téved, lehet, hogy igaza van. Azt szeretnénk, ha igaza lenne, mert ebben a fajkeveredés diadalát látnánk, azt, hogy a vegyes házasság szelektál és nem korcsosítja el a fajt. Pedig éppen ez az újság, amelynek vezetőhelyén ma József Attila neve szerepel, nem ezt vallja és féltékenyen őrzi a fajtisztaságot. Sőt, maga a cikkíró az, aki ennek az újságnak a hasábjain napról-napra bizalmatlanságát kihangsúlyozza a magyar kisebbség iránt. Az újság pedig, amelyben a kitűnő poéta posthumus dicsérete megjelent, éppen a közelmúltban közölt le néhány cikket, amelyekben kipécézte azokat a román férfiakat, akik magyar nőt vettek feleségül vagy csak — horribile dictu — magyarokkal barátkoznak.

Nehéz megállapítani egy vegyes házasságból származó költő fajiságát. De nem is foglalkozunk ilyesmivel. A költő odatartozik, amilyen nyelven ír. Ez az anyanyelv kérdése. Van azonban valami, ami a kifejezés módjánál is lényegesebb, és ez az, hogy: mit fejez ki a költő? A fent idézett versszak a tanúsága annak, hogy József Attilában a kétféle vér vegyülete a lélek titokzatos útjain dolgozott arra, hogy a kétféle nép számolja fel már végül az egymásközti harcot és úgy egyesüljön a barátságban, ahogy benne az apavér az anyja vérével. De túloznánk, ha azt mondanók, hogy ez a fajkeveredés misztikus munkája volna. Inkább a kettős származás tudatának az értelmi belátásra gyakorolt hatásáról van szó. Az értelmi belátáshoz nem kell vegyes házasság, mert ha ez így volna igazán, le kellene tegyünk a román—magyar közeledés gondolatáról. Ennek a közeledésnek a lehetőségét azoknak kell kiépíteniök, akik ha vérben nem is, de civilizált gondolatban rokonok. Nem bocsáthatjuk a magyar költőket vérelemzésre, de sok közülük a közös származás nélkül is megállja a szellemi vegyelemzés mértékét. A Curentul illusztris cikkírója ismeri a magyar nyelvet, sőt figyelemmel

kíséri a magyar irodalmat is és tanúságot tehetne róla, hogy az új magyar irodalom európai gondolatkörben fejlődik és híjában van a fajok iránti türelmetlenségnek. Talán a most említett adottságok mellett egyike lehet azoknak, akik részt kérhetnek a szellemi kiengesztelődés munkájából. De ehelyett miért keresi cikkeiben azt a magyart, akin ütni lehet, miért keres lapja minden magyarban esküdt ellenséget és miért festi a magyarságot nem ismerő régi királyságbeli közönség elé ezt a népet mint valami balkáni komitácsi társaságot, amelynek minden papja és tanítója két akasztófát érdemelne meg. Nyilvánvaló, hogy a türelmetlenségnek ebben a mesterségesen előidézett atmoszférájában nem fejleszthető ki a szellemi megismerés. Holott a cikkíró egyenesen szemére veti a román közönségnek, hogy nem ismeri Szabó Dezsőt, József Attilát. Hogyan kívánja, hogy az intelligens román olvasónak kedve lenne pl. Szabó Dezső Ajutor! című regényéhez, ha az író neve úgy néz ki, mint azoknak az átkozott magyar tanítóknak a neve, akik — kedvenc újságja szerint — irredenták, az állam ellenségei?

A bucurestii lap cikkírója a „kétvérű" költők irányából nem is a közeledés eszméjét akarja profitálni, hanem egy sajátos szellemi imperializmust akar szolgálni. A József Attilák, a Szabó Dezsők visszarománosításáról beszél. A költő a nyelv művésze és még nem akadt költő, aki két nyelven tökéletest alkotott volna. Szabó Dezsőnek az új talajba való átültetése egyenlő lenne költészete megsemmisítésével. Amit a cikkíró akar, az kivihetetlen, ellenben amit mi akarunk, az kevés jóindulattal keresztülvihető. Elérhető az, hogy a két nép olvassa egymás modern íróit és költőit. Ennek eléréséért sokat lehet dolgozni, de az igazságtalan uszítás és vádaskodás abbahagyása szükséges. A kétvérű költőnek, József (legyen, ahogy a Curentul írja: Iosif) Attila recte: Adam szelleme azt kívánja, hogy „rendezzük közös dolgainkat" politikától mentesen.

Hírlap (Arad) 1937. dec. 10.

434. JÓZSEF ATTILA EMLÉKEST MISKOLCON

A „Szép Szó" folyóirat december 8-ra előadóestet tervezett Miskolcon, amelyen József Attilának, a tragikusvégű nagy költőnek is részt kellett volna vennie. Az előadóestből emlékest lett, József Attila helyét az előadói dobogón *gyászfátyollal bevont szék* jelezte. *Németh Andor* József Attila egyéniségéről mondott nagyhatású gyászbeszédet, *Fejtő Ferenc*, *Ignotus Pál* és *Remenyik Zsigmond* előadásukban szintén a tragikusvégű írótársukról emlékeztek meg. Az előadást a magántisztviselők szövetségének miskolci csoportja rendezte, a bevezetőt *Bónis*

József mondotta, a zárószót *Czeisler Károly* és az emlékest során *Pillér Ferenc* József Attila költeményeiből adott elő.

Népszava 1937. dec. 10.

435. A HÉT BÁNATA

a magyar költészet egyik kiválóságának borzalmas öngyilkossága. A költő a képzelet szárnyán repül. Milyen rettenetes kor, ahol a magasban szárnyalás helyett a vasúti sínek közé dobja magát a lírikusok olyan kitűnősége, mint József Attila.

József Attila fiatal testén keresztülszáguldott a vonat, szétmarcangolta a lokomotív kereke. Mintha halálával is szimbólumot dokumentált volna. *Hogy gázol át minden szépségen, művészeten, érzésen, gondolaton, a mai kor,* a huszadik század vonatja. Hogy tépi szét a gép az embert. *Az elgépiesedés az érzelmet.* A realitás a költészetet.

A költészet az érzések tisztaságából fakad. A költő lelkületében, fantáziájában, ép fehér lelkisége folytán örökké gyermek marad. S miként elhunyt nagy magyar költőnk, Kosztolányi Dezső megírta, a szegény kis gyermek panaszai címén költeménye mottóját, e néhány sor talán utolsó perceiben József Attilának is eszébe jutott:

Mint aki a sínek közé esett
és átalérzi tűnő életét
még zúgva kattog a forró kerék.

Költő halt meg, magyar tehetség pusztult el. Embert temettek, aki emberien gondolkodott és érzett. Sorsa nem egyéni, hanem *hivatási és nemzeti sors volt.* S ebből eredő bánatunk — sajnos — jóval több, mint egy hétre való.

Pesti Polgár 1937. dec. 10.

436. JÓZSEF ATTILA ÚTJA A HALÁLBA ÉS A HALHATATLANSÁGBA

A tragikus körülmények között elhunyt *József Attiláról,* a fiatal magyar költőnemzedék legjelentősebb alakjáról hétfőn, *december 13-án 18 óra 15 perckor* emlékezik meg a csehszlovákiai magyar rádió. A fiatal nagy magyar lírikust *Peéry Rezső* méltatja, aki előadásában megrajzolja a költő portréját, ismerteti lírájának művészi jelentőségét és megjelöli a

modern magyar irodalomban elfoglalt helyét. A pozsonyi magyar rádió József Attila-gyászestélyét a költő műveiből előadott szemelvények egészítik ki.

Népszava 1937. dec. 11.

437. JÓZSEF ATTILA

Most az egyszer tanulságosabbnak tartom nem arról beszélni, *kit* vesztettünk el József Attilában. Nem is arról, *mit* vesztettünk el azáltal, hogy a „*Medvetánc*", a „*Nagyon fáj*" és a „*Döntsd a tőkét*" verskötetek után már legfeljebb csak egy újabb kötet következhetik: a szétszórt költemények egy csokorba összefogása. Sürgős, majdnem életveszélyesen sürgős arról beszélnünk, *hogyan* vesztettük őt el.

Kosztolányi után és óta vitán fölül a legnagyobb élő magyar lírikus volt. Életének szomorúan és tragikusan széles skálája belegyűjtötte költészetébe mindazt a fájdalmat, amely mondatlan is ott vonaglik a nagyváros proletár-családjainak, az Alföld széles mezein kallódó tanyasi pásztornépnek, a megint csak kövek közé vetődött self made man-eknek és a haláluk napjáig soha be nem érkező földi vándor intellektüel-proletariátusnak élete mélyén. Nyelvében ott pompázott a teljessé érett, városi és falusi pallérozott és ösztönösen magyar nyelv egész kifejező ereje és lávázó rithmusa. Minden együtt, minden egyben és minden ökonomikusan egyen keresztül jelent itt meg, hogy nagy öröme lehessen mindenkinek, aki magyarul beszél, olvas és érez.

Itt érkeztem meg tulajdonképpeni mondanivalómhoz. Azt mondják a hozzáértő doktorok, hogy a költő elmezavarában vetette magát a vonat elé s marcangolódott szét a kerekek alatt. Ez minden bizonnyal így is van, mint orvosi vagy rendőri eset, de tegyük hozzá, József Attilának meg kellett halnia, megelőzőleg pedig meg kellett őrülnie. Halálának kiváltó oka szkizofrénia, öntudathasadás, önkicsinyítő érzések elhatalmasodása a lélek pozitív felén, amely mindvégig egészségesnek és potensnek hasadt el a negatív, a magában nem bízó, önmagát elvesztett másik lélekféltől.

Ez a fele a lelkünknek: a másik embert jelentő fél nem beteg volt József Attilában, csak könyörtelenül híven valóságlátó és kíméletlenül őszinte. A költő „művét" nem egyedül hozza világra. A költő csak apja a műnek, fogantatik tőle, anyja a közönség, akitől születik. A költő lelke kétfelé hasadt, mert versei számára hiányzott ez a világra szülő másik anyai fél. Hiába volt néhány tucat megértő barátja és néhány száz tagadhatatlan olvasója is. Az ő mondanivalói a nemzet egyetemének szólottak s ez a sokezerfőnyi olvasótábor olcsó szerelmek áltüzében

fogyasztotta erejét, a végén is sivár meddőségre. A költő nem harcol, a költő nem próféta. A költő csak érez, meghasad a szíve és a lelke is kettéhasad.

Református Élet 1937. dec. 11. *Karácsony Sándor*

438. JÓZSEF ATTILA ÖNGYILKOSSÁGA

Magyar költő sorsa! ... *József* Attila, aki kiváló költő, a háború utáni magyar irodalom büszkesége, öngyilkos lett. Budapesti ferencvárosi proletárcsaládból származott. Gyermekkora falun telt el. Mint pásztorgyerek élt, majd családja nyomora miatt menhelyre került. Később hajósinas lett, majd a pesti körutakon tengődött, mint árus. Megfordult Bécsben, Párisban. A középiskolát mint kitűnő diák végezte el és tanárnak készült. A szegedi egyetem hallgatója lett, itt ismerkedett meg a másik tragikus sorsú nagy magyar költővel, *Juhász* Gyulával.

Csodagyerek volt. Tizenhat éves korában írta „Nincsen apám, sem anyám" c. feledhetetlen verseskötetét. Baloldali elvei miatt az egyetemet félbe kellett szakítania. „Döntsd a tőkét" c. verskötetét elkobozták. Legutóbb „Medvetánc" címen adta ki gyűjteményes verseit. Sokáig bátor szocialista verseket írt, később egyre inkább befeléfordult, pszichoanalízissel foglalkozott. Idegei egyre gyöngültek, többször szanatóriumba került. Súlyos skizofréniában szenvedett.

Legutóbb Balatonszárszóra költözött nővéreihez. December 3-án esti sétára indult és a sorompónál a robogó vonat elé vetette magát. Tizenötméternyire magával hurcolta a mozdony. Félkezét és lábát leszelték a kerekek. Azonnal meghalt.

Halálával az egyik legtehetségesebb és legőszintébb magyar költő némult el örökre.

Szabad Szó (Párizs) 1937. dec. 11.

439. ELMEBAJ

Olyan korszakban élünk, amelyben az idegeket alaposan igénybe veszi az a sok zavar és bonyodalom, amit az élet ránkzúdít. Nincs menekvés a problémák elől, hiába minden igyekezet, nem tudunk elbújni előlük magánéletbe, munkába, alkoholba, a problémák száskahada velünk jön mindenüvé, rág, gyötör és pusztít. Agyvelőt fal és idegeket zabál. Orvosstatisztikusok megállapították már, hogy az elmebaj egyre több áldozatot szed, az idegösszeroppanások száma mindinkább növekszik és minden harmadik ember ideges. Juhász Gyula és József

Attila egész tömeg sorstársuk élén a halálba menekültek a problémák elől, amelyek előzőleg foszlányokká tépték idegrendszerüket. A költő magasabbról néz és mélyebbre lát, gátlások ellen küzd, eszmékkel hadakozik, kérdések fölött töpreng, érzékenyebb, ingerlékenyebb, mint az úgynevezett „normális" ember. Egy kicsit már akkor is bolondnak tartják, mikor még nem elmebeteg és talán könnyebben térnek napirendre tragédiája fölött: „Istenem — mondják könnyedén —, a zseni és az őrült közeli rokonok!" De az ideggyógyintézetekben és tébolydákban nem csak költőket ápolnak és az a sok kelekótya ember, aki a közéletben ágál s egyelőre nem szorul zárt intézetben való kezelésre, az mégse mind költő, noha zavaros dolgokat beszél és értelmetlenül cselekszik. [...]

Brassói Lapok 1937. dec. 12. *Gárdos Sándor*

440. HOGYAN ÉLT ÉS HOGYAN HALT MEG ADY ENDRE ÓTA A LEGNAGYOBB MAGYAR KÖLTŐ: JÓZSEF ATTILA

Disznópásztor, kosárhordó, inas és rikkancs...
„Felesége a padlót mossa, ő másolás után lohol"

A hangja cseng a fülemben, a mondatokat hallom, úgy ahogyan ő másfél esztendővel ezelőtt elmondotta élete történetét:

— Két és féléves voltam — mesélte —, amikor apám Budapestről kivándorolt Brailába. Ott is maradt és azóta sohasem is láttam. Anyám három gyermekkel, a három gyermeket jelentő gonddal maradt magára. Hármunk közül én voltam az egyetlen fiú. A Gyermekvédő Liga vett gondozásába, vidékre adott és ott nevelkedtem. Disznópásztor voltam, embermagasságú disznókat őriztem. Ezeknek az időknek emléke kitörölhetetlenül megmaradt bennem. Később ismét felkerültem Pestre. A vásárcsarnokban dolgoztam, kosarakat hordtam. Anyám ebben az időben mosónő volt. A csarnokot otthagytam és kövezőinasnak mentem, majd pedig két évig voltam rikkancs Pesten, aztán kenyérfiú, majd borfiú az EMKE-kávéházban, mezei napszámos és a „Török", „Tatár", „Vihar" tehervontató hajókon hajóinas. Közben azonban elvégeztem az elemit, magánúton a polgárit, majd a gimnáziumot és magánúton letettem az érettségit. Voltam házitanító, könyvügynök, magyar—francia levelező, Bécsben rikkancs, a Rathaus-kert bejáratánál árultam az „Abend"-et és a „Stunde"-t, de időközben az egyetemre is beiratkoztam és a szegedi, párisi, valamint a budapesti egyetemeken tanultam. Mindez tizenhárom és huszonnégy éves korom

között történt. Azt hiszem, hogy elég változatos pályafutás. Most pedig szerkesztő vagyok. A „Szép Szó"-t szerkesztem Ignotus Pállal együtt.

Hallom, amint arról beszél, hogy Hatvany Lajos miképpen segítette és hogyan került ki egy ízben a Cote d'Azur-re, egy kis faluba, szegény emberekhez, ahol egyetlen boldogsága volt: a kert végében ott hullámzott a tenger...

*

Munkásköltőként indult. A nyomorultak, a proletárok fájdalmát, életét magyar nyelven költő még úgy nem érzékeltette, mint József Attila. Propaganda-költészetet űzött, osztályának költője volt, de hirdetője az általános emberinek, a nemzetek közötti megbékélésnek is és aktív harcosa a Duna-medence népei összefogásának.

Sokat szenvedett és úgy érezte, hogy ez a szenvedése az, ami hivatottá teszi számára a költészetet. „Medvetánc" című kötete elé mottóként talán ezért írta ezt a négy sort:

Aki dudás akar lenni,
pokolra kell annak menni.
Ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni.

József Attila életében megjárta a poklot és ott tanulta meg, hogy a dudát hogyan kell fújni. Ez a duda néha fájdalmas, elégikus tárogató volt, néha pedig harsogó harci kürt, amellyel a külváros életét, a külváros jogát zengte. Ezt az életet írja „Külvárosi éj" című versében, amelyben poézissé, költészetté válnak a külvárós elevenjei és halott tárgyai:

A raktár megfeneklett bárka,
az öntőműhely vasladik
s piros kisdedet álmodik
a vasöntő az ércformákba.

Minden nedves, minden nehéz.
A nyomor országairól
térképet rajzol a penész.

Innen indulnak el harcos sorai is:

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szívemben a halál. De jogom van
és lélek vagy agyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibírnám,
ha nem vagyok szabad!

Az én vezérem bensőmből vezérel!
Emberek, nem vadak —
elmék vagyunk! Szívünk míg vágyat érlel,
nem kartoték-adat.
Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!

*

Osztályának költőjeként és osztályát pillanatig sem cserbenhagyva jutott el az általános emberiig, filozófikus magasságokig. Ennek klasszikus példája „Eszmélet" című verse, amelynek tizenkét szakasza úgyszólván egy egész filozófiai rendszert foglal magában. Ebben írja:

Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikát
s így mindegyik determinált.
Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.

*

Külön fejezetet jelentenek anyjához írt versei és szerelmi költeményei. Az utóbbiakkal valóban forradalmasította a magyar költészetet. Azt vitte be a magyar szerelmi lírába, amihez még Ady sem mert nyúlni, mert hiszen Ady szerelmi versei szimbolikusak: *a testi szerelmet.*

Magáról a költészetről általában és különösen a szerelmi költészetről így beszélt:

— A költő szerintem, erős befolyást gyakorol korára, kora szellemi életének alakulására és ezért egyes versek, egyes érzelmekre való rátalálások épp úgy forradalmiak, mint egyes találmányok, amelyek a termelési folyamatot forradalmasítják. Minden jó vers egy-egy találmány és a költészettel azt közelítik meg, amit nem tudnak az olvasók. A költő az az ember, aki nem akar egyedül maradni, nem akar belenyugodni a látszat-emberi kapcsolatokba. Csak akkor ír, ha valamihez tartozónak érzi magát. A magánosság költői a többi magányosokkal éreznek közösséget. Aki tényleg teljesen magánosnak érzi magát és a többi magányosokkal sem találja meg a kapcsolatot, az nem ír verset. A szekszuológia mai fejlettségét tekintve, a reális szerelmi élethez kapcsolt szerelmi verseket írni, sokkal forradalmibb cselekedet

sokszor, mint a politikai vers. Ezt bizonyítja, hogy például Lawrence „Lady Chatterley és a kedvese" című regényét Angliában elkobozták, míg kommunista röpiratokat szabadon osztogathatnak. Reális szerelmi verseket írni, hogy a tiszta természeti erő, ami a szerelemben van, bennük maradjon, úgy vélem, hogy ez időszerű és egyben forradalmi cselekedet.

*

Az első telefonjelentés, amely öngyilkosságáról beszámolt, megemlékezett József Attila idegösszeomlásáról is. Ehhez az idegösszeomláshoz nagy mértékben járult hozzá küzdelmes, hányatott múltja, a ránehezedő gyermekkori emlékek serege és élete utolsó éveinek sok küzdelme és minden bizonnyal az a meg nem értett szerelem is, amely utolsó, „Nagyon fáj" című kötetének számos versét uralja. A meghasonlottság tükröződik vissza ugyancsak ebben a kötetében megjelent „Kései sirató" című versében, amelynek utolsó szakaszában így írt:

Világosodik lassacskán az elmém,
a legenda oda.
A gyermek, aki csügg anyja szerelmén,
észreveszi, hogy milyen ostoba.
Kit anya szült, az mind csalódik végül,
vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül,
ebbe fog belehalni.

József Attila csalni nem tudott, de a küzdelmet sem bírta tovább. Ennek a lelki válságnak egyik tragikus pillanatában következett be az esemény, amely a harmincas évek haladó magyar irodalmát legkiválóbb költőjétől fosztotta meg.

*

Egyik legszebb, „Mondd, mit érlel" című versének utolsó szakaszában írja:

S mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki költő s fél és így dalol;
felesége a padlót mossa
s ő másolás után lohol;
neve, ha van, csak áruvédjegy,
mint akármely mosóporé,
s élete, ha van élte még egy,
a proletár utókoré?!

*

Halott előtt rendszerint úgy állunk, hogy nem tudjuk elhinni, hogy többé meg sem mozdul, hogy hangját többé nem halljuk, hogy nem él, hogy nincs, hogy csak volt. Nem tudjuk elhinni azt sem, hogy József Attila sorsa a mozdonykereket érlelte volna, nem tudjuk elhinni, hogy a budapesti mosónő költő fia nincs már, hangja elhalt, harcos szava többé nem hangzik és testét „felmenti az odvas televény".

A hangot, amely tőle indult el, a mozdonykerék halálos kattogása elnyomni nem tudja, ez a hang ott rezeg, ott él a lelkekben, visszhangzik, elmúlhatatlanul bennünk marad, ott marad a haladó fiatal nemzedék küzdelmeiben és szavaival, verseivel, szellemével tragikus elbukása ellenére is biztat, ott áll mellettünk és a kétség pillanatában bátorítóan, a sorba állva mondja — mint ahogyan valamikor írta —: *„Én, József Attila, itt vagyok!"*

Brassói Lapok 1937. dec. 12. *Molnár Tibor*

441. JÓZSEF ATTILA

önként kilépett az életből. A magyar költészet tüneménye hullott le vele. A fiatal [költőt], korunk legnagyobb magyar költőjét fájdalmasan tragikus sorsa egy Balaton melletti vasúti vonalra hajtotta, ahol a gőzmasina darabokra tépte. Alig volt túl a harmincon s csudálatos lényének ideghálózata már nem bírta el az élet könyörtelen feszültségét. [...] Amit örökségül maga után hagyott, abból egy siralmas sorsban vergődő nép fájdalma, indulásra készülődése tör fel cselekvésrehívással...

A minden magyar zsenik sorsán József Attila is fiatalon ment el tőlünk. Robbanva jött és úgyis ment. A magyar nép fiát siratja s minden országból könnyes szemmel fordulnak a magyarok a balatonszárszói hantok felé. Mi is együtt zokogunk minden magyar testvérünkkel. Siratjuk József Attilát, aki mindnyájunk szavát szólta s mindnyájunk harcát tüzelte.

Csehszlovákiai Népszava 1937. dec. 12.

442. IRODALOM ÉS TEHETSÉG

A József Attila végzete kapcsán Zsolt Béla tetemre hívja a Baumgarten-díj kezelőit, hogy mint hagyhatták e magyar lánglelket így elpusztulni — s én, természetesen, minden szavát aláírom, minden felháborodását vele érzem. Kivált, mert én már évek előtt rámutattam a

nemzet ellen való vétekre, mit mívelői elkövettek volt, mikor e tetemes vagyont, amivel éppen a megtizedelt nemzet legyengülése napjaiban fő megtartóját, irodalmát, acélvárrá lehetne kiépíteni, kegydíj-alappá aprózták fel, mely azon sem segít, kinek segítségül lökik oda. A Baumgarten-díj lehetett volna magyar irodalmi Nobel-díj, mellyel esztendőnkint egy-egy magyar írót egész életére el lehetett volna látni, függetlenné s ezzel teremtővé s hatalommá tenni — s ehelyett asztaltársasági karácsonyfa lett, mely alól az irodalmi árvagyerekeknek meleg gatya jut, az elnök uraknak pedig klasszikusi kormánytanácsosság. Hamarjában nem tudom, hány esztendős már e díj, de ha lesz tíz-tizenkettes, ez máris tíz-tizenkét magyar írót jelentene, ki munkájának élhet és senkire nem szorul. Nem mondom, hogy nyomorúságukban az íróknak — ennek is, annak is — nem jól esik, pillanatra nem könnyebbség a kolduspénz, mely a mostani módon jut, ha kinek jut, részükül. Ezt azonban játszva, sokszorosan, s amellett intézményesen: segélyalapokkal, díjakkal s mikkel, egy s mással biztosíthatná egy oly páratlanul ellátott irodalom, hol egy tucat s még ennél is és évről évre több független író nevelhetné a közönséget, parancsolhatna a kiadóknak, példát mutathatna a hivatalosságnak, perbeszállhatna az illetéktelenséggel... lehetne, egyszóval, olyan erkölcsi hatalom, minő gyanánt itt eddig csak a pénzhatalmak tudtak rontani s teremteni. Mondhatják, hogy ami vétek — mert az — a Baumgarten-díj körül történt, legeredetében az egyébként igazán magasrendű kultúremberre, Klebelsberg Kunóra száll vissza, kinek akkor, mint kultuszminiszternek, az idegenben testált Baumgarten-díj hazaeresztése és statutuma kimódolása kezére volt adva, s ő így vélte helyesnek s csak így engedte meg. Lehet, lehet betű szerint így, lehet, hogy senki más nem tehetett róla —, de ekkor egy más kérdés vetődik fel, mely a József Attila rémítő vége óta amúgy is kirobban az emberből. Az tudniillik, hogy micsoda irodalom az, micsoda írók azok, amely s akik közepett: a múltban egy nagy tervű kultuszminiszter így rendelkezhetett, ma pedig ez lett a sorsa a legkülönbnek, kit közülök a költő név megilletett?

Mert erről van szó: az írókról, kiken magukon áll, tehetségükön s ebben gyökerező karakterükön, hogy mi az író sorsa akár a legtönkrementebb hazában is. Az író különös állat — mentül több a hozománya, annál inkább s minden bizonnyal ezzel van elfoglalva: maga-magával s hogy mire hivatott, azt végbevigye, ha vinnyogva kell érte alázkodnia, ha holttesteken kell érte átgázolnia. De ennek a sacro egoismo-nak határa van: ott, ahol egy másik tehetségről s hivatottságról van szó. A másik tehetség az, mi iránt az egyik tehetség nem tud nem érdeklődni, s éppen mert senki úgy nem ért hozzá, mint ő, elsikkasztani s magára-hagyni sem tudja. Nem volt még nagy író, ki ha különben megkékült is a féltékenységtől: meglátója, közönsége, megsegítője ne lett volna a

másiknak, s nem, aki lelkét ne tette volna ki, hogy az író körül, ha író, irodalom alakuljon. A közönség magától ebben nem sokat tehet, — a közönséget is az írók nevelik, számára is az írót a többi író fedezi föl —, még a mecenátus dolga is úgy áll, hogy vagy a beérkezett író maga tud a felbukkanónak gyámola lenni, vagy tudja az áldozatos civil figyelmét felé fordítani. Mint az anyai ösztönben a fajta érdeke, úgy dolgozik a tehetségben a szakmáé: a tehetséges író előtt, akárminő különben a beállítkozása bármi egyéb szentségek iránt, az irodalom feltétlenül szent s szent mindenki, akinél és akiben az irodalom az, ami számít. Az irodalom ott kezdődik, ahol nincs, mert tehetségénél fogva nem lehet magának élő író: nem a beérkezett, hogy ne törődjék a jelentkezőkkel, nem a jelentkező, hogy ne támaszkodhassék mind a többire. Ebben sem politika, sem egyéb hajlandóság nem tesz különbséget: nincs az az embertelen politikájú s barbár indulatú író, ki, ha tehetséges, e politikáját s meggyőződését a *testvérrel*, bármi táborbelivel szemben föl ne függesztené, s ahol saját tábora az irodalomnak tör vesztére, hadba nem szállna saját táborával is. Nem véletlen, hogy amely hazákban ma a politika diktál, ott tehetségek nincsenek — ha volnának tehetségek, a politika nem diktálhatna. Ady Endrét írótársai látták meg, juttatták előre s ismertették el a nemzettel egy Tisza István ellen is, ki a politikán tett ugyan erőszakot, de — s ez nála is a tehetség dolga volt — szellem ellen, ha mégoly veszedelemnek ítélte, csak szellemet vetett. Ha Ady Endre ma érkeznék, menten a vonat elé vethetné magát.

S ezért ne beszéljenek nekem tehetségekről, mik az országot ma is felvetik. Nem hiszem el, nem hiszek bennük. A tehetség azon ismerszik meg, hogy nem tud ellenállani a tehetségnek, nem tud helyt nem állani, nem tud össze nem esküdni a tehetségért. A karaktert is bolond beszéd elkülönböztetni a tehetségtől: a tehetség lehet önző az aljasságig, de tehetség iránt karakteros az önfeláldozásig. Nem hiszem el, hogy vannak Budapesten tehetséges színészek, valameddig Ditrói Mórnak, ki mindnyájuk apja, nevelője, úttörője volt, nyolcvanas létére havi tizenhárom pengő hetvenöt fillérből kell megélnie. Pikler Gyulának, a minap elköltözött nagy tudósnak s nagy embernek végrendeletében van egy pont, hol fogadószobájabeli három keleti szőnyegét egy íróbarátjára hagyja, „igen halvány jeléül annak", írja, hogy „halálomra gondolva, mély hálával emlékeztem arra a jóságos, kényeztető barátságra, mellyel ő egész életemen át körülvett..." Ez a „jóságos és kényeztető barátság" az, mi egy tehetséges és karakteros nemzedékben a tehetség s a karakter szabadkőmívessége. Nem lehet Goethe, akitől Schiller föl fordulhat. Nem lehet Heine, akitől Wagner kótát másolhat. Nem lehet karakter, aki dunyhával takaródzik otthon, mialatt a testvérje földönfutó. Nem hiszek a nemzedékben, mely egyenként lapul vagy fásul vagy könyökre megy s csak a lakók névjegyzékében tartozik össze. A hazában ma

vannak jól kereső írók, ide-oda dobálódzó írók, de tehetséges írók nincsenek. Ha volnának, nem volna lehetséges, hogy köztük a legtehetségesebb őfelőlük így pusztulhatott el.

Magyar Hírlap 1937. dec. 12. *Ignotus*

443. FENYŐGALLY A BALATONSZÁRSZÓI SÍRRA

Fenyőgally.

November végén levelet kaptam József Attila ügyében. Straka Antal volt budapesti sajtóattasé, a csehszlovák—magyar kultúrközeledés lelkes híve írta, aki a Szép Szó prágai estélyének délelőttjén a villamosban azzal a figyelmes és megható javaslattal állt Vozári Dezső elé és elém, hogy tegyünk valamit közösen József Attiláért. Terve az volt, hozzuk a kimerült idegzetű költőt Szlovenszkóra, a fenyvesek közé, legalább két hónapra. Abban állapodtunk meg, hogy ő Prágában, mi Pozsonyban nekikezdünk a gyűjtésnek s Attilát a tél folyamán Stószfürdőre hozzuk.

A levél most sürgette, mi van. Emberszeretet és féltő aggodalom cseng ki Straka dr. soraiból. (Engedelmét, hogy nyilvánosságra hozom): „Azonban mindenesetre gondoskodni kell róla, hogy J. A. pihenése zavartalan legyen, hogy látogatók ne zaklathassák magányát. Ezt le kell tárgyalnunk minél előbb Józseffel és a fürdővel."

József Attila barátja és adminisztrátora, Nádass József december első hetére jelezte pozsonyi látogatását. Vele akartuk nyélbeütni a dolgot s a kész programot és az eredményt megírni Prágába. Jöhet a költő, várják a stószi fenyveserdők s itteni magyar és nem magyar tisztelőinek szeretete. Várja a csend, a nyugalom, a béke, amivel szlovák és magyar barátai akarják gyógyítani.

Fenyőgally lett az erdőből.

A meghajszolt lélek egy utolsó nagy robaj és zakatolás árán bemenekült abba a csöndbe és nyugalomba, amely még a stószi fenyveseknél is nagyobb.

A szlovák barát levele itt éget.

Hadd küldjem el egy gally-fenyővel arra a balatonszárszói sírra: Hirdesse és jelentse barátnak s ellenfélnek a költő szavaival:

. . . a multat
békévé oldja az emlékezés,
rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk. És nem is kevés.

Magyar Újság 1937. dec. 12. *Győry Dezső*

444. JÓZSEF ATTILA-EMLÉKEST POZSONYBAN

A tragikus körülmények közt elhunyt nagy magyar költő emlékére a Magyar Demokrata Írókör taggyűlés keretében előadást tart a kereskedelmi Grémium kistermében kedd este 8 órakor. Műsor:

1. Bevezetőt mond *Vass* László.
2. *Balázs* András verseket ad elő József Attila műveiből.
3. *Peéry* Rezső előadása az íróról.
4. *Balázs* András szaval.
5. *Szalatnai* Rezső: Élmények a József Attila-versek olvasása közben.

Az Írókör vendégeket szívesen lát.

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 12.

445. JÓZSEF ATTILA,

az ismert nevű költő, Balatonszárszó állomáson egy tehervonat elé vetette magát s a mozdony kerekei a szerencsétlen embert darabokra tépték. A tragikus véget ért költő annakidején a baloldalra sodródott. A radikális írógárdához számították, néhány évvel ezelőtt azonban meghasonlott önmagával, tépelődő, visszahúzódó emberré vált. Betegsége mindjobban elhatalmasodott rajta, valószínűleg ez a belső, kiegyenlíthetetlen lelki konfliktus érlelte meg benne a tragikus elhatározást, hogy eldobja magától az életet.

Nemzet Szava 1937. dec. 12.

446. A KÖLTŐ, AKI SORSÁT IS ÍRJA

Az író nemcsak önmagát: *sorsát* is írja. Néha képletesen, néha szó szerint, valami titokzatos jóstehetséggel. Kivált ha az író — költő is. Petőfi, Ady versei — mindenki tudja — tele vannak „bevált" jóslatokkal, amelyek közt főszerepet játszik a *tragikus előérzet*. Eleve megsejtése a fenyegető veszedelemnek, pusztulásnak, halálnak. Ilyen megdöbbentően érdekes, szomorú költői dokumentumra bukkantunk most véletlenül *József* Attila *Medvetánc* című kötetében is. A szóban forgó vers — *Ülni, állni, ölni, halni* — ezelőtt tíz évvel, 1925—29 között íródott s első strófájának néhány sora ma, a *zseniális fiatal költő szörnyű tragédiája után*, szinte megrendítő erővel markol szívünkbe. Úgy villan

meg előttünk egy pillanatra, mint valami éjszakában kigyúló vészlámpa, amely *előre* jelzi a bekövetkező katasztrófát. Íme:

Ezt a széket odább tolni,
Vonat elé leguggolni,
Óvatosan hegyre mászni,
Zsákomat a völgybe rázni.
Vén pókomnak méhet adni,
Öregasszonyt cirógatni,
Jóízű bablevest enni,
Sár van, lábbujjhegyen menni,
Kalapom a sínre tenni...

Miféle riasztó vízió késztette József Attilát *tíz év előtt* ezeknek a zilált, ijesztő soroknak papírra vetésére? Véletlen az egész? Lehet. De azért nem kevésbé nyugtalanító a „véletlennek" ez a különös játéka. Ki tudja: a lélek alvilágának milyen félelmes, elszabadult árnyai rendezik, homályos hírt adva eleve arról, ami később orvosilag tisztázott valóság lesz? Mindenesetre elgondolkoztatja az embert a szerencsétlen költőnek az a fentebb idézett, kísérteties pár sora.

Pesti Napló 1937. dec. 12.

447. „NAGYON FÁJ"

In memoriam Attilae József

Orrunkon jár még ki s be levegő,
villanylámpa és anyagcsere ég
fölöttünk s bennünk s olykor remegő
kézzel vesszük a hőmérőt elő,
megtudni, nő, vagy csökken testi lázunk.

Nyaranta Rómába s Párizsba járunk,
kihajt a gond és vonz a messzeség:
háztűznézni — mert roskadoz a házunk.
lassan borul ránk, így vagy úgy halálunk,
e drága föld, mely küld, vagy eltakar.

Lúdnyakú, keszeg, drága kis magyar,
lágy deszkatestű, komoly kis Petőfi,
kit koratéli, tóparti, fanyar
estében, ott a szárszói kanyar
sinén tört szét a mozdony (a kozák,

kit magad hívtál) — egykor, még diák
sem voltál, fiú, alig kezdtél nőni,
hajósinasként te is a világ
tájait jártad; szapora csodák
közt láttad-e vajjon valamelyik este

Rómát, hol Bruno, a Gondolat teste
egykor megégett? s láttad-é a házat,
melyben a kancsal halál rég megleste
Keats huszonhat évét? s láttad-é megette
a Shelley házát láttad-é a tengert,

hajósinaska? láttad-é a tengert,
amely harsogva legott ki nem száradt,
amikor egy habja belevert egy embert,
kit Shelleynek hívtak? s láttad-é a hengert
mely végiggördült Villon tagjain?

Jártál Párizsban? Milyen az a kín
a roppanás a sikos csigolyán,
melyről Chénier s melyről — átok! — im
te tudtál szólni? Szárszó dombjain
járt-e, mig itthon volt, járt-e a *másik*.

Kerényi, ki — látod — eszelősen mászik
be az aszfaltos kemence lyukán
Amerikában? hallottál-e már itt
Kleistről, Nietzschéről, Wilde-ról?... Hahó, vár itt
derék csapat még, derék Kinhalál!

Reánkfeszül — és ráfeszül agyunk —
bőrünk, melyből „ki nem ugorhatunk";
reánkzuhan — és itt állunk magunk —
a Láthatatlan, melyet láthatunk
s a Rend, amelynek bomlása vagyunk:

a mozdonykerék iszamos lesz, nyílik
a puha kis test, idő nincs hörögni,
poggyász meg se rezzen, vonat ki se siklik,
kozák tovanyargal, hajó tovasiklik...
Fáj-e? „*Nagyon fáj*..." — mint őrült sereg,

gyorsuló táncban, bűzös szédület
tölcsérében és füstjében pörögni
az elnyomott és poltron emberek
s a gyilkos ujjú, zsarnok istenek
pokolkörének éles peremén —

jaj, Attila! a szívem rebben, én
látom is már, hogy gyilkos lendület
ráz minket: hitvány kordély tengelyén
dieselmotorként zúg a költemény
s most szétvetette gyönge testedet —

olvastam, téboly, minden könyvedet,
tudom, hogy ez csak kisebbségi sors,
mely rejtve marad a norma s mind a rejtett
törvény alatt jajong az elfelejtett
Isten s takarja arcát égi gyolcs —

fejemet, melyben Uram, léptedet
régen neszelem, öledre teszem,
nincs benne más, csak éles szeretet
s melyen kicsorbult, tompa gyűlölet:
vidd, Attilához! Vidd fel! — hirtelen

míg kénkövet ont egy lehelletem
s ezüst hang pendül le egy égi húrról,
látom, amint a gyöngyház éjjelen
lassú ívben, a fénylő hévtelen
tejút közé csillagnak felhúzódol.

Pesti Napló 1937. dec. 12. *Rónai Mihály András*

448. JÓZSEF ATTILA

Mosónő volt az édesanyja,
A munka elvitte halálba.
Árva kisfiát „beutalták"
A bástyás, rácsos lelencházba.
Kis embereknek börtönében
Ingyen tej volt a kimért étke.
Ráfogták a többi gyerekkel
A félelmetes ábécére.

Tanulni akart s gyufát árult,
Cipőpertlit, tűzkőt, újságot,
Éhezőn és kis szemeivel
Figyelte ezt a nagy világot.
Látta, hogy annak vásárolni
És élni nem drágák az árak,
Akit nagy földek támogatnak,
Vagy bányák, kohók, selyemgyárak...

Írni kezdett s már eleiben
A szegény munkást észrevette,
Könnyének vádoló értelmét
és izzadtságát versbe szedte.
Képviselője volt a rímben
A ritkán védett szegény népnek,
És odaadta egész lelkét
Az eszmét hintő magvetésnek.

Úgy éhezett, mint verseivel
Búsultan védett éhes népe,
Híres volt, de elég szalonnát,
Csókot nem kapott életébe!
Odaugrott a vonat elé,
Mikor megunta földi sorsát,
Itthagyta utánabámulni
A tátottszájú embercsordát...

Megint „nem ágyban és párnák közt"
Halt meg egy igaz magyar költő,
Szegény volt sorsa, zsebe üres,
Élte alig egy emberöltő.
Bólongató, vagy nemet intő
Feje már merev, koporsóban
Új, becsomagolt test a földben,
Nem fázik többé szélben-hóban.

A nép ittmaradt, akiről írt,
Akit szidott és akit áldott,
Kedvetlen verselő utódja
Utána dob pár szál virágot.
Már ő elpihent, rajtunk kívül,
Kik tovább állunk őrt a népért,
Míg mi sírunkon is nem lenget
A szél hervadt koszorúcégért...

Szabadság 1937. dec. 12. *Sértő Kálmán*

449. MIT ILLIK JÓZSEF ATTILÁRÓL TUDNI?

1. A mindjobban magábavonuló, méla Juhász Gyula fedezte fel, ő jegyezte el József Attilát a magyar irodalommal. Egy nyári délután kézenfogva kísérte be a mezítlábas, rongyokba öltözött kis vadócot a szegedi redakcióba és maga olvasta fel az álmélkodó vidéki szerkesztőnek a kis költő harmatosan üde költeményeit. A gyerek csőszködött, varjakat hessegetett egy makókörnyéki gazdaságban. Első vershonoráriumán lábravalót vett magának, de mezítláb bandukolt Szegedről Makóra; sajnálta elnyűni a vadonatúj cipőt. Írjuk mindjárt ide — később is féltő gonddal kímélte holmiját. Talán sohasem volt egyszerre több, mint egy rend ruhája, de sohasem tett ágrólszakadt benyomást. Tisztes és tiszta szegény volt, szegénységében is mintha skatulyából szedték volna ki. Ez szorosan összefüggött az emberi méltóságról s a felelős költő szerepéről vallott felfogásával.

2. Juhász Gyula buzgólkodása révén pártfogókra tett szert, akik gondoskodtak iskoláztatásáról. Elvégezte a középiskolát, egyetemre iratkozott be, magyar professzora azonban eltanácsolta az egyetemről. Polgári jövője derékbatört. Pedig szeretett volna tanár lenni s bizonyára kitűnő tanár lett volna. Szenvedélyesen érdekelte a filológia, a régi magyar irodalom, a finn-ugor népek ősköltészete, az összehasonlító nyelvtudomány. Tanulatlan is tudósa volt a nyelvnek, csalhatatlan ösztönnel találta meg a dolgok gyökerére tapintó, telitalálat-kifejezést, csodálatos egyszerűséggel tudta kifejezni a legbonyolultabb gondolatmeneteket. Szeretett oktatni, szerette a felelősséget, a kötelességet, a hivatást. De a párkák nem ezt énekelték a bölcsője felett. Költővé kellett lennie és költőként kellett elpusztulnia.

3. Másodszor Ignotus fedezte fel, irodalmunknak e kikapcsoltságában is lelkes figyelője, aki messzehangzó tanulmányban ünnepelte a *Nincsen apám sem anyám* verseinek fiatal énekesét. A költő ebben az időben külföldön hányódott, Bécsben, Párisban, Délfranciaországban. Mire hazakerült, végérvényesen kialakult társadalomszemlélete. Itthon már az új népiesség költői irányzata diadalmaskodott. Származása, hangja szerint ott lett volna a helye közöttük. De ő nem osztotta sem egyoldalú parasztrajongásukat, sem elvakult úrgyűlöletüket. Tiszta költő volt, az emberiség költője, nem egy néprétegé. Nem volt kultúrsznob, de nem volt álparaszt sem: ember maradt az embertelenségben, „fehérek között európai."

4. Költészete keménységében is érzelmes, könyörtelen igazságaiban is harmóniába fogja össze a társadalmi ellentéteket. Szókincsében hiába keresnők az osztályközi gyűlölködés hecc-szavait. Kedvenc jelzői: türelmes, révedező, okos, megfontolt. Álomszerűen szép látomásainak alaphangulata a lágyság, a természet csillagzizegéses csendje, mindent

megbocsátó békéje, békességes magábannyugvása. Talán sohasem fejezte ki tisztábban tündéri lényét, mint Harmatocska című versének utolsó két szakaszában:

Hát dolgoztam híven,
zümmögve, mint a rét,
Milyen könnyű a menny!
A műhely már sötét.

Fáradt meg együgyü,
vagy tán csak jó vagyok,
reszketek mint a fű
és mint a csillagok.

5. A hivatalos magyar irodalom fanyalogva fogadta költészetét. A fémjelzett írók közül Kosztolányi Dezső küzdött a legállhatatosabban elismertetéséért. Mikor megtudta, hogy a Baumgarten-díj kuratóriuma erélyes közbenjárása ellenére sem juttatott József Attilának évdíjat, sírva fakadt. Biztos megélhetés híján címírással, üzleti levelek fogalmazásával és fordításával próbálta fenntartani magát. Néha olyan kétségbeejtő helyzetbe jutott, hogy csomaghordást kellett vállalnia.

6. Első, fiatalosan hetyke költeményeiben még fölényes derűvel mosolyogta meg nélkülözéseit. De a mosoly egyre kesernyésebb lett. Utóbb már titkolta, szégyellte nyomorát, méltatlannak találta, élhetetlenségnek tekintette. Önmagával való elégedetlensége komorrá tette, aláásta önbizalmát, végül már a tehetségében is kételkedett.

7. Holott kétségtelen, hogy az Ady utáni irodalmi korszak legköltőbb költője, legeredetibb és legpéldaadóbb erkölcsű lírikusa volt. Utolsó két kötetében, a Medvetáncban és a Nagyon fájban nemzedékének majdnem minden problémáját megragadó erővel formálta műremekké. Ezek a versek félelmetes erejű tanuságok a kor és a társadalom ellen, amelyben ez a nagy költő tevékenykedett és elpusztult.

Újság 1937. dec. 12. *Németh Andor*

450. EGY MAGYAR KÖLTŐ SÍRJÁRA

Balatonszárszón a legnagyobb csendben eltemettek egy magyar írót, aki a háború utáni írónemzedék egyik legnagyobb tehetsége volt. József Attila, harmincöt éves budapesti költő koporsójára hullottak a göröngyök, koporsójára annak a költőnek, aki első verseitől kezdve az utolsóig a pénz és az embertelenség ellen harcolt és akit végül a pénz és az embertelenség ölt meg.

József Attila élete hányatott, tengernyi küzködésen, szenvedésen keresztülment ember sorsa volt. Apja, József Áron székely szappanfőző, anyja mosónő, jászsági kun ivadék. Apja nem bírja a nyomort, a gondoktól terhes házaséletet és megfutamodik. Amerikába vándorol, ahol nyomavész. Attila két és féléves, amikor gyermekmenhelyre kerül. Kiadják falura és alig négyéves, amikor disznókat kell őriznie a mezőn. Rövid időre visszakerül anyjához, akit azonban korán megettek a súrolókefék, *„mert a mosónők korán halnak meg."* Utána ismét sertéskondás, majd libapásztor. Végül hajósinasnak csap föl és bejárja a félvilágot. Visszajut Pestre, ahol cukorkaárus, majd rikkancs. Folyton tanul, érzi küldetését, költő akar lenni. Magánúton leérettségizik és Szegeden beiratkozik az egyetemre. Állást vállal, tanul és közben verseket ír. Egy verséért fogházra ítélik, az egyetemről erre kicsapják. Bécsbe megy, majd Párisba. Szociális kérdésekkel foglalkozik, a dunai népek közötti együttmunkálkodás és megbékélés előfutárja és a „Dunánál" című versét valamennyi Duna mellett lakó nép nyelvére lefordítják.

Nyomorog. Utálja, gyűlöli a bohémséget, mégis képtelen „havi kétszáz pengő fiksz"-re szert tenni. Az örökös gondok lassan felőrlik. Idegbeteg lesz. Dolgozik, nyomorog és — állapota egyre rosszabbodik. Szanatóriumba kerül, ahol hosszú hónapokig kezelik. Állapota javulóban van, házikezelésre nővéreihez megy Balatonszárszóra és ott egy borongós délután verset fordított, majd letette a tollat és az állomáson a vonat elé vetette magát.

Száz tanulmány helyett többet mond a költő verse és azért álljon itt mutatóba a közel ezernyi versből egy, a Mama című:

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig, meg-meg állva,
Nyikorgó kosárral ölében,
ment a padlásra, ment serényen.

Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam.
Hagyja a dagadt ruhát másra.
Engem vigyen fel a padlásra.

Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énrám
s a ruhák fényesen, suhogva,
keringtek, szálltak a magosba.

Nem nyafognék, de most már késő,
most látom, milyen óriás ő —
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.

Igen. A költő anyja most kékítőt old az égben és mellette fia megbékélten tovább írja verseit a szegényekért, az elnyomottakért és a világbékéért...

Déli Hírlap (Timisoara—Temesvár) *(ifj. Kubán Endre)*
1937. dec. 13.

451. SZÉP SZÓVAL HÓDÍTOTTAK A „SZÉP SZÓ" ÉLHARCOSAI MISKOLCON

A nyugateurópai szellem akreditált követei és nagykövetei adták le névjegyeiket szerdán este Miskolcon. Vérbeli súlyos veretű írók: Németh Andor, Fejtő Ferenc, Ignotus Pál és Remenyik Zsigmond szóltak a pódiumról a közönséghez és erre zsúfolásig megtelt a Gazdakör előadóterme. Ismételten bebizonyosodott, hogy Miskolcon csak „egy bizonyos" réteg van, amely két kézzel kap az író mondanivalója után. A többi „világnézeti" kérdést csinál abból is, ami szellem és igazi kultúra.

Ennek előrebocsájtása után külön meg kell dicsérnünk a miskolci Magántisztviselők Szövetségének a vezetőit, hogy az „ököljog" reneszanszának korában Miskolcra hozták azokat, akik szép szóval küzdenek a magyarság boldogulásáért.

Mert minden sallangtól és frázistól mentes, európai látókörű koponyák józanul megfontolt szavai töltötték meg az előadó termet, ragadták meg-megújuló tapsra a közönséget, Fejtő Ferenc újszerű megállapításokban gazdag tanulmánya után éppen úgy, mint Remenyik Zsigmond „mea culpa"-zó regényrészlete után. (Remenyik Zsigmondnak, ennek a született alföldi dzsentrinek saját osztályához írt regényét különös figyelmébe ajánljuk azoknak, akik a magyarság minden bajáért az államnak csak egy rétegét akarják felelőssé tenni.)

Csak egy volt fájdalmas. A pódiumon fekete gyászfátyollal letakarva üresen nézett szembe a közönséggel — egy szék — József Attilának, a háború utáni magyar irodalom legnagyobb költőjének örökre elárvult helye.

De József Attila halhatatlan szelleme mégis közel két és félórán keresztül fényjelezte és bearanyozta az estét. József Attila szeizmográfszerűen finom lelke éppen úgy kisugárzott a kitűnő esztéta Németh Andor ünnepi szavaiból, mint Ignotus Pál dinamikus erejű előadásából.

Mert az est valamennyi előadójának felolvasása, beszéde megemlékezés és hódolat volt az igazi és átvitt értelemben vett „szép szó" halhatatlan Mestere iránt.

Utoljára, de nem utolsónak említjük meg Piller Ferencnek, a Nemzeti Színház kitűnő művészének szavalatait, aki József Attila lelkét és eszméit elevenítette meg lebilincselő átérzéssel és igazi művészettel.

Összességében az egész est képét talán József Attilának Thomas Mann budapesti tartózkodására írt versének egy sora fejezi ki: *„fehérek között végre egy Európai!"*

Miskolc 1937. dec. 13.

452. HALLOTTA?

[...] hogy József Attila, a tragikus életű és halálú fiatal költő méltó nekrológot kapott Zsolt Bélától, az Újság hasábjain. Ha a Baumgarten-kuratórium nagytekintélyű urai éreznek némi lelkiismeretfurdalást, hogy olyan méltatlanul bántak a magyar élet Ady után legnagyobb költőjével, akkor ez a cikk biztos okozott néhány álmatlan éjszakát nekik. [...]

Új Magyarország 1937. dec. 13.

453. ZA ATTILOU JÓZSEFEM

Před několika dny objevila se v tisku zpráva, že maďarský básník *Attila József* zemřel. Nebylo však vzpomenuto jeho vřelého vztahu k československé literatuře, kterou se s láskou obíral. Když se v Budapešti připravovala maďarská antologie československých básníků, byl József první, kdo s nadšením se přihlá sil k této myšlence a postavil do jejích služeb své překladatelské umění. S neutuchajícím zájmem sledoval postup prací a podařilo se mu proniknout k podstatě české básnické tvorby, jak o tom svědčí jeho překlady z Bezruče, Bednáře, Hory, Wolkere atd. Redigoval spolu s Ignótem a Fejtőm odvážný demokratický časopis Szép Szó (Krásné Slovo). Měl se zúčastniti nedávného pražského zájezdu redaktorů — spisovatelů tohoto měsíčníku, v tom mu však zabránila nervová nemoc, jejíž obětí se nyní stál. Ve svém i v jiných časopisech uveřejňoval překlady z českých a rumunských básníků. Byl jediným maďarským umělcem, který seznamoval maďarskou veřejnost s tvorbou mladých rumunských liriků. Attila József se narodil roku 1905. Vyšel z proletářského prostředí. Jeho cesta za uměním byla vyplněna neuvěřitelným strádáním a bídou. Snad následkem těchto

útrap se objevila nervová nemoc, kterou léčil delší dobu v sanatoriu. Odtud byl nedávno propuštěn a odebral se na venkov k Blatenskému jezeru. Jeho stav byl zcela uspokojivý a tím více překvapila zdrtující zpráva o jeho sebevraždě. Maďarská lyrika ztrácí v něm jednoho ze svých nejvýznamnějších přestavitelů a maďarská demokracie jednoho z předních bojovníků.

České Slovo (Praha) 1937. dec. 14. *Zd.*

454. A SKIZOFRÉNIÁS KÖLTŐ

E pillanatban kedves költőm, József Attila halálával kapcsolatban eszembe jutnak ifjúkorom tudományos és művészi élményei. Különös árnyak vonulnak el előttem: a schizofrén és paranoiás tudósok, alkotóművészek óriási, ijedt serege s azoknak művei, muzsikái, festményei. Felötlenek Schumann holdfényes melódiái, Hörderlin barbár szabad versei, Van Gogh borostás, fülnélküli önarcképe, felejthetetlen tájképei, ahol a fűszálak oly markánsan sorakoznak fel a mezőn, mint a seregek ... Sodródik, kavarog a sok-sok emberalak, mű és siheder emlék. Szellemóriások voltak ők, akik előbb hasznot hoztak az emberiségnek s akiket később, mint ön- és közveszélyeseket internálni kellett intézetek zárt falai közé. Nem kerültek mind a psyhiátriai szolgák bivalyerős kezeibe! Voltak sokan, „nagy emberek", akik „az emberiség jótevői", géniuszok és szellemóriások, akiken nem hatalmasodott el ennyire a kór, vagy akiknek halálukig sikerült megjátszaniok az egészséges, normális embert. Psyhiatriai nyelven szólva disszimuláltak, de hátrahagyott jegyzeteik döntő bizonyítékot szolgáltattak arra, hogy schizophréniások, vagy paranoiások, egyszóval elmebajosok voltak. Hogy csak kapásból említsünk meg néhány ismert nevet, a föntemlítetteken kívül paranoiások és schizophréniások voltak Jean-Jacques Rousseau, Strindberg, Kolumbus, Torquato Tasso, Comte, a magyar Csontváry és mások.

Közel ötven éve már annak, hogy Cesare Lombroso, az azóta világszerte ismert olasz-zsidó pszichiáter „Lángész és őrület" címen megírta erről szóló első könyvét. Lombroso e művében és egymásután következő műveiben felkutatta a „nagy emberek" életrajzát s az adatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy a zseni minden esetben közel áll az őrülethez és a zsenialitás tulajdonképpen degenerációs termék. Lombroso elmélete mindenütt nagy feltűnést és riadalmat keltett, könyveit szétkapkodták, lefordították a világ minden kultúrnyelvére. Szalonokban, kávéházakban kitört a Lombroso láz, szerető szülők lelkesedéssel figyelték gyerekeikben a kezdődő hóbortot, a „zsenialitás"

első jelét. Az ifjú óriások korszaka volt ez a kor; Lombroso elmélete oly népszerű volt, mint később a freudizmus. A zseniről és őrületről szóló elmélet a korabeli psyhiáterek között is erős hullámzást indított meg. Akadtak tanítványok, utánzók, továbbfolytatók, de — ha felidézzük a régi, édeskés életrajzokat, melyek a „nagy embereket" mindig mézesmázos színben tüntették fel, érthető is — akadtak főleg konzervatív ellenségek is. Lombroso elmélete nem volt teljesen új. Ő tulajdonképpen azt a régi, Arisztotelestől származó megfigyelést fejtette ki és bizonyította be részletesen, melyet az ókorban így fejeztek ki: nullum magnum ingenium nisi insania quadam mixtum. (Nincsen nagy tehetség elmezavar nélkül.) A páviai psyhiáter érdeme az volt, hogy a nagy embereket leszállította az életrajzírók által ácsolt, természetellenes, romantikus polcokról, igyekezett megérteni változatos emberi gyengeségeket, eltévelyedéseiket, természetellenes hajlamokat s ez által lehetővé tette a később következő nagy emberek kortársainak, hogy felmentést adjanak a zseniknek különböző bűneikért. Az elméletben persze sok a romantikus túlzás, az általánosítás. A szemfüles psyhiáter elindul vadászatra a zsenik erdejében, igyekszik célbavenni, eltalálni, belegyömöszölni őket a maga elméletének kaptafájába. Mert — bár igaz az, hogy Dosztojevszki epileptikus, Edgar Allan Poe és E.T.A. Hoffman psyhopaták, Oskar Wilde és Verlaine, Walt Whitman és mások homoszexuálisak voltak s hogy nagy emberek között bőven akad melankóliás, mániás, hisztériás s mindenféle neurózis és psyhózis is, ezzel szemben tény mégis az, hogy Marx Károly, Goethe, Humboldt, Wirchov, Darwin, Schiller, Einstein, Röntgen, Edison, Marconi és sok százan mások, zsenik, világalkotók szellemileg makkegészségesek voltak és maradtak életük végéig. Ne felejtsük el azt, hogy a zsenik élete közérdeklődés előterében áll. Ha az átlagembereket megpiszkáljuk, a tudatalatti szennyes subája között akad annyi kóros lelki vonás, mint a nagyembereknél.

*

„Mestermű", „bölcs alkotóerő van benne", „szimétria", „szépség", így beszélnek a pirospozsgás optimisták a természetről. Ebből persze egy szó sem igaz. A természet gyakran esztelen, kegyetlen s szeret merényleteket, véres tréfákat elkövetni az emberi nemmel szemben. A schizofrénia összes fajtáinál feltűnő, hogy igen gyakran értelmes, intelligens fiatal emberek közül szedi áldozatait. Az összes psyhiátriai tankönyvek, a schizophréniáról szóló valamennyi nagy monográfia megemlékszik erről a feltűnő jelenségről. Az elmekórházak e szerencsétlen élőhalottainak kórelőzményeiben gyakran találjuk azt, hogy „kitűnő tanuló" volt, „színjeles", „jó matematikus", stb. Az a volt gimnáziumi osztálytársam, az a néhány gyerekkori és diákkori szemé-

lyes ismerősöm, akiket ismertem egészséges korukban is s akik később schizofrénia miatt psyhiátriák lakói lettek, kivétel nélkül mind rendkívül intelligens emberek voltak. K. E. hetedikes gimnazista egy forró, háborús nyáron került hozzánk falura, házitanító volt, alacsonynövésű, vékonycsontú, intelligensarcú sihedergyerek. Lánytestvérem abban az időben különbözeti vizsgára készült latinból. Erre kellett a tanító. Én harmadikos gimnázista voltam s nagy kirándulásokat csináltam a diákkal. Tőle tudtam meg Darwin, Freud, Humboldt, Ady Endre, Nietzsche, Marx neveit és elméleteit. E sovány fiú volt életemben az első „zseni", akivel találkoztam. Innen datálódik intellektuális fejlődésem is. Háború után a diák Pestre került, medikus lett. A kommün alatt lelki zavarok mutatkoztak nála. „Nem tudom mi lesz. Individualista vagyok és nem bírom ki a kollektivista társadalmi rendet" mondotta évtársainak. Pár hét múlva psyhiátriára került. Az orvosok a schizophrénia legroncsolóbb fajtáját, a hebephréniát (ifjúkori elhülyülést) állapították meg nála. Néhány hónap múlva, — miután heteken keresztül nem akart ételt venni magához — és csak mesterségesen táplálták — tuberkulózist kapott és hirtelen meghalt.

A „természet mesterműve" gyakran csak közönséges fércmunka, semmi egyéb. A gyerekorvosok tudják, hogy gyakran a legszebb, legizmosabb, legélénkebb lurkók pusztulnak el gümős agyhártyagyulladásban. Ugyanezt látjuk a szellem területén is. A közepes és buta gyakran nyugodtan élhet a világ jó mezőin, de például József Attilának meg kellett halnia, mert idegrendszerét ismeretlen eredetű betegség szúja falta fel. Tudtommal a magyar irodalom nagyjai közül ő az egyetlen, aki ebben a betegségben szenvedett. Az irodalomtörténet ugyan másokról is megemlíti gyakran, hogy „elméje elborult", az őrültek háza fogadta be, de ezek egyike sem szenvedett schizofréniában. Berzsenyinek valószínűleg melankóliája volt, Vörösmarty csodálatos versében, a Vén cigányban ugyan már az őrület láza lobog, de ez vérbajos eredetű, éppenúgy, mint Ady Endre későbbi zavarai. Hörderlin szabad versei, Schumann melódiái, a magyar Csontváry képei...Túl fajon, túl a korszakok különbözőségein és múló stílusdivatain, túl faji, vallási és nemzetiségi különbözőségeken e schizofrén zsenik holdfényes műveiben lehetetlen fel nem ismerni a belső rokonságot József Attila munkáival.

A schizophréniának van egy új kezelési módja, melyet éppen psyhiátria tanárom Pötzl, volt prágai, ma bécsi egyetemi tanár klinikáján próbált ki Sakel nagyon sok betegen és meglehetősen jó eredményekkel. A kezelés lényege abból áll, hogy a betegnek nagy mennyiségű inzulint adnak be. A beteg görcsökbe esik s órákra elveszti eszméletét. Ezt az inzulinadagolást többször megismétlik. Ha a kezelés eredményes, akkor a beteg a kezelések után normálissá válik, meg-

szűnnek a schizophrénia változatos tünetei, a tudathasadás, az üldözés érzései, a kedély furcsa szétbomlása, stb. Ugyanezt megpróbálta most Cardiazollal, amely nagy mennyiségben szintén görcsöket és eszméletlenséget idéz elő. E kezelési módokat ismerték József Attila aggódó barátai is, de — úgy látszik — féltették a költő életét e még kísérleti stádiumokban levő s nem egészen veszélytelen kezelési módoktól, annál is inkább, mert József már hat éve szenvedett ebben a betegségben és közben — javuló periódusaiban gyönyörű verseket írt. De József Attila torkára, idegrendszerére, köteleivel kérlelhetetlenül rátelepedett a kór és nem volt már úgylátszik kiút csak kettő: a gyorsvonat kerekei, vagy a psyhiátriai intézet, unalmas délutánjaival és markos ápolóival.

Attila barátom! Most haltál meg, a tested még ki se hűlt és máris klasszikussá lettél! Különb Berzsenyinél, különb Tompánál, különb Vajda Jánosnál és szinte egy nívóban Ady Endrével...

Új Kelet (Kolozsvár—Tel-Aviv)
1937. dec. 14.

Dr. Szilágyi András

455. CSILLAGHULLÁS VAN

József Attila emlékezetére

Hogy a kanári szebben énekeljen,
izzó tűkkel kiszurják a szemét.
A vak madár igy kinban, gyötrelemben
vajudja ki legzengőbb énekét.

A költő is csak akkor énekelhet
igazi dalt — ó ez a balga hit —,
mikor kiverve, éhen, megalázva
sikoltja el vad lázongásait.

Szemét kiszurják pár koldusgarassal,
ugy énekeljen, mint a vak madár,
szebb igy a dal, ha szenvedés az anyja
s nemzője boldog őrületbe'jár.

S jobb még ez igy, ha viziók határán
bolyonganak e halhatatlanok
és sisteregve zuhannak a mélybe
fénykört cikázva, mint a csillagok,

mert szörnyűbb, akit lassú kór emészt el,
megvénül és az irgalomra vár,
a sors kegyeltje, akit ifjú fővel
gyalázatától megvált a halál.

Csillaghullás van: hullanak a költők,
hideg van itt, a lelkünk didereg,
azért van ez, mert nem szerettek minket
s nem vagytok jók mihozzánk emberek!

Kiszurt szemünk kínját, ha énekeljük
s gyötrelmünk hogyha őrületbe hajt,
valami furcsa, torz bohóckodásnak
fogadjátok az átokverte dalt.

Elszállnak innen mind a vak kanárik,
elhalnak már a legszebb énekek,
azért van ez, mert nem szerettek minket
s nem vagytok jók mihozzánk emberek!

Újság 1937. dec. 14. *Várnai Zseni*

456. IGNOTUS SÚLYOS TÁMADÁSA VAGY INKÁBB A MAGYAR ÍRÓK LELKIISMERETE

Isten bocsássa meg bűnömet, de én nagyon szeretem a költőket. Nincs ebben semmilyen személyes vonatkozás, hiszen ifjúkori bűneim emlékét mélyen betemette már a jótékony idők pora. Azt is tudom, hogy a költők a köznapi élet sodrában korántsem olyan légneműek, mint strófáikban — mégis szeretem őket. Amikor József Attila, ez a szegény, szomorú lélek olyan költőhöz méltatlan módon szállott el az értetlenek közül, sokáig dühöngő gyűlölettel néztem a szembejövő emberek arcába és különösen *felelőssé tettem minden jólöltözött, jóllakott polgárt a szegény költő haláláért.* Nem volt igazam, Zsolt Bélának sem volt igaza, amikor a költő-temetés utáni hangulatban vádlottak padjára ültette a Baumgarten-díj kurátorait. Babits Mihály éppen úgy nem tehet arról, ha végzetesen leköti egyéni életének ezernyi konfliktusa s így már nem ér rá más életek lángocskáit szítani, mint ahogy József Attila sem tehetett arról, hogy nem tudott szépenszóló hízelkedéseket hímezni a nagy költő hiúságának terebélyes legyezőjére.

A Baumgarten-díj sohasem jelentett fémjelzést, mert köztudomású volt mindig, hogy nem annyira írói, mint emberi tehetség kell elnyeréséhez. Éppen ezért Zsolt Béla fölöslegesen lázongott. Kár volt a haragos félóráért is, amíg cikkét megírta. Amilyen okos ember Zsolt Béla

s amilyen kitűnő író, tudja, hogy az érvek csak jószándékú embereket győzhetnek meg. Ott pedig, ahol a napi politikai és irodalompolitikai szempontok aggodalmas mérlegelése fontosabb, mint az írót kötelező tisztult jó szándék, — kár az érvekért.

De igaza volt Ignotusnak, amikor ugyancsak a költő halála után perbe hívta a magyar írótársadalmat és okos, hűvösen tárgyilagos, meggyőző erejű cikkében arra a következtetésre jutott, hogy *a magyar Parnasszuson nincsenek igazi nagy írók, mert ha csak egyetlen igazán nagy író lakozna az Értelem hegyén, nem kellett volna ilyen fiatalon és ilyen megdöbbentő körülmények között meghalnia a költőnek.* Merész kijelentést tett Ignotus és mégis azt kell mondani minden lelkiismeretes gondolkodónak, hogy igazat mondott. Lehetnek jó írók, mint ahogy vannak is, lehetnek érvényesült írók, népszerűek, divatosak, tehetségesek is, de nem lehetnek igazán nagyok, mert az igazán nagy író, a zsenialitáson felül szükségszerűen szociális lény is — ami alatt persze nem azt kell érteni, hogy adott esetben megnyitja pénztárcáját a közelükbe került szűkölködők támogatására. Nem szeretnék személyeskedés területére sekélyesedni ebben az elvi szempontokat tárgyaló írásban, de mégis idéznem kell a legnagyobb magyar írókat, Herczeg Ferencet, Móricz Zsigmondot, Molnár Ferencet, hogy csak a legnagyobbakat említsem s kérdezem, vajjon ki tud arról, hogy ezek az írók akár csak egyetlen egyszer is odaállottak a bebizonyosodottan tehetséges fiatal írók érdekei mögé, *ki tud arról, hogy a magyar írók élgárdája valaha is fáradságot vett magának arra, hogy egyengesse a nehézsorsú írótársadalom göröngyös útjait.* Nem szemrehányás ez, mert hiszen nem is követelhetjük meg a magyar íróktól a szociális elfogulatlanság érzését, ha azok hiányoznak belőlük. A kiadó csak írásműveket követel íróitól és sajnos az olvasó is egyre inkább megelégszik a fabulával, az írói mondanivaló teljessége helyett. Mégis fájdalmas, hogy nincs egyetlen egy sem a mi népszerűink között, aki lehajolna a kevésbé szerencsés sorsú írók problémáihoz.

József Attila meghalt. Őt fel nem támaszthatja már senki és semmi. De talán az írói lelkiismeret, amely nem halt meg, csak mélyen alszik, fölébred ennek a tragédiának robogó zsivajától és a magyar író rá fog eszmélni arra, hogy *írónak lenni nemcsak kiválasztott tisztesség, hanem különleges felelősség is.* Ha majd az írók fölülemelkednek megbocsájthatatlanul kicsinyes emberi gyarlóságukon és ráeszmélnek arra, hogy az újult emberiség ébresztő szólamait nem elég tüdőből fújni: ahhoz tiszta hit és szent alázatosság kell; akkor bizonyosan nem hiába várja és vágyja majd egy-egy kétségtelenül tehetséges magyar író, hogy megtiszteljék azzal a Nobel-díjjal, amelyet mindezideig csak szociális hittel és érzékkel alkotó író nyert el.

Csütörtök 1937. dec. 15. *G. Hajnal László*

457. EGY KÖLTŐ HALÁLÁRA

A fiatal magyar líra egyik legnagyobb alakja, József Attila tragikus körülmények között meghalt. Passzív életének talán egyetlen tettes cselekedetével indult a halálba, amikor a balatonszárszói állomáson keresztülhaladó tehervonat elé vetette magát. A mozdony kerekei a költőt darabokra szaggatták.

A bús halálhír lerovója mélységes fájdalommal és lelkiismeretfurdalással írhat csak az elköltözött költőről és barátról. Egyszer régen egy verse miatt a bíróság előtt állott és a védő a *Szekfű Gyula* szerkesztésében megjelenő *Magyar Szemle* egyik tanulmányára hivatkozott, mely a komoly konzervatív folyóiratban a szerkesztő mély embersége, szerkesztői nagyvonalúsága folytán a sorsüldözött költő művészetét pár rövid sorban méltathatta. Azóta mindig készültünk róla írni, a legutóbb két utolsó csodálatos verseskötetének, a *Medvetáncnak* és a *Nagyon fájnak* megjelenése alkalmából, s most *a halál fönséges és borzongató hatalmának kellett megjelennie, hogy fölriasszon bennünket.* Nehéz és gyötrelmes feladat, hiszen a tovatűnt fiatalság hőskora kapcsol, kötöz hozzá és költészetéhez, ez a bátor, szabad, hevülő, szertelen, de *a való értéket talán igazán egyedül tisztelő* fiatalság, mely olyan igazán elevenedett meg József Attilában. Az ifjúság hőskora, *melynek maradék tisztasága ad értelmet a későbbi kompromisszumoknak és megalkuvásoknak.*

A költő nem ismerte ezeket és halála is úgy hat, mint utolsó tiltakozás, amint egész élete is azt mondotta: *Csak szegénységem hajlik meg, de nem gerincem, becsületem.* Vagy talán még erre sem kellett hivatkoznia neki, aki ottkünn „a város peremén", a külvárosi éjszakában, kicsiny manzárd-szobájában egyszer igazán megmutatta magát e sorok írójának. Milyen szívesen mulasztottunk el egy fényes vacsorát, — szegénységünkhöz is jobban illett a költő embersége és művészete, jobbik énünkhöz is — mennyivel szívesebben maradtunk volna a negyvenes években is *Petőfi*vel vagy *Tompá*val együtt *Zichy* kancellár estélye helyett. Később, évek múltán is, úgy éreztem, hogy mennyi mindent nem mondtam el neki, milyen szegényes szimbólumává vált a ma is nálam levő Kautsky-kötet beszélgetésünknek, pedig talán lett volna mit mondani. Hiszen láttam az utat, amelyen akkor már megindult, de a megváltó ige nem jött ajkaimra s *ma már nincs szó, mely a csillagporos messzeségen át feléje üzenetet vinne...*

Szinte valótlanul romantikus valóság és nyomorúság volt *József Attila* ifjúkora. Apja szegény szappanfőző, anyja mosónő — milyen feledhetetlenül énekelte meg, amint szürkés ősz haja lebben az égen és ő kékítőt old az ég vizében, — ő maga pedig, aki vidám és jó volt s tán konok, ha bántották vélt igazában, „Batu khán pesti rokona", *soha ki nem heverte ezeknek az éveknek irgalmatlan harapását és idegromlasztó*

pusztítását. A szörnyű nyomorúság, melyet ekkor még valami magyar falusi Villon-i kedvvel és groteszk humorral hordozott, a nagy társadalmi igazságtalanság, az az érzés, amelyet így foglalt versbe: „A görögkeleti vallásban nyugalmat nem lelt, csak papot", a baloldali kollektív ideológia utópiája felé hajtották. Szegény csak később tanulta meg, hogy *csak kívülről nem lehet megváltani az emberiséget* és mit sem segítene rajtunk az intézményeknek egy Batu khánja; munkája épp olyan meddő volna, mint a csupán egyoldalú belső megigazulás szemforgató emlegetése. Ettől kezdve *József Attila* a kollektív megváltás szegény, megvetett apostola lett, aki azt hitte, hogy nincs más, mint „véges-végtelen, — a termelési eszközök odakinn s az — ösztönök idebenn."

Azok, akik művészetét figyelték, csakhamar észrevették, hogy a költői lélek reflexeként *erre a merev álláspontra jelentkezni kezdett benne egy szörnyű bűntudat reakciója, de nem a megváltó, szabadító keresztény bűntudaté, hanem a sorvasztó és halálbavivő bűntudaté*. Valamikor úgy hallgatta, mint mesét, a bűnről szóló tanítást, utána nevetett is — „mily ostoba beszéd, — bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva." De azután *szörnyű paradoxonként, mert egyre tisztulva és nemesedve, megtanulta*, hogy mennyi szörnyűség barlangja az emberi szív s e rebbenő igazság nagy fényében az eredendő gazság, mint ravatal feketélt szívében. *S elkezdődött nála, először morális síkon a tudatba vájkálásnak az a szörnyű, nietzschei küzdelme, melynek vége, ha akaraterő és Kegyelem nem segít, az őrület*. „Én Istent nem hiszek s ha van — ne fáradjon velem: — majd én föloldozom magam", sírta a Végtelennek azzal a forró vágyával, *a léleknek Végtelenbe síró ösztönével, amely mindnyájunknál jobban érezte, hogy nem tudja föloldozni önmagát*. Add hozzá ehhez az önkínzó, manicheus bűntudatú, flagelláns lelki alkathoz, melynek minden lázadás és dac csak pillanatnyi menekülés önmagától, a zárkózottságot, és megkapod az egyenlet pontos ellenértékeként az öngyilkosságot.

Mert *József Attila*, minden önkitáruló, önfelfedő költői ösztöne mellett zárt lény volt, amint művészetében *a zárt forma tökélye emeli föl a maradandóságba azt, ami kötetlenül zavaros és múlandó*. Ebben a művészetben először *egy kétségbeesett generáció panasza jajdul föl*: „Nincsen apám, se anyám, — se Istenem, se hazám, — se bölcsőm, se szemfedőm, — se csókom, se szeretőm..." Még gyönyörű szép szívén is majd halálthozó fű terem — panaszolta, — de ugyanakkor megírta a „Megfáradt ember" utolérhetetlen szépségű idilljét is, mert az életet azért szerette sok búval, kevés vigalommal. *A magyar tájat*, az avar zöldjét, a lombok susogását, patakok rívását, a rája hajló cserjék, füzesek titkát *ki élte, érezte, énekelte meg közülünk szebben*, mélyebben, több bensőséggel bizalmas testvériséggel? Szellemi verseiben a magyar költészet legszebb sorai szólalnak meg, egészen érzéki és ugyanakkor

mélységesen tiszta, nagy, anyakereső, a lét szörnyű harcából és ijesztéséből az örök nőhöz menekülő férfi lírája.

Esengte a „szelíd jövőt", de *ehelyett csak a reménytelenséget kapta osztályrészül.* Emberként és magyarként egyaránt. „Nincsen remény" — e zsúrtémává züllött szólam, *most, hogy annyi példa és magyarázat után olyan gyászos leckét adott, velőkig hasít.* „Édes hazám fogadj szívedbe, — hadd legyek hűséges fiad... — Add meg boldogabb énekem", — sírt föl még utoljára. S hogy nem így történt, azért mindnyájan felelősek vagyunk. Nem, egy-két igaz ember, aki törődött érte, vele, nem mentesítik azok felelősségét, akik irodalompolitikailag távol álltak tőle. *Egy Csokonaihoz fogható és hozzá annyira hasonló tehetség élt közöttünk,* aki még nem övezhette le harminckét évével tehetségét és akit se a rendek, de még a mai Kazinczyék se ismertek föl. Őrá is „rájajdult a Balaton", ő is hívogatta a magányosság szelíd örömeit, de csak a halál kínjai, a „dolores inferni" jelentek meg és vették körül. Élve szenvedte el az elevenen feloszlás gyötrelmeit, gyötörték önlelke fúriái, a *paranoid szkizofrénia,* amelytől nem volt többé szabadulás és *az őrület éjszakája után a haláléba hullott.*

Örökre eltűnt, soha nem láthatom többé? *Nunquam Te posthac aspiciam?* Közénk feküdt sűrű, oszolhatatlan, rejtelmes ködével az örökkévalóság? Ilyen embersorsot, mint József Attiláé, *csak összekulcsolt kézzel ért meg a halandó.* Csak úgy ért meg, ha hiszi, áhítja, vágyja, reméli, *hogy Isten könyörülő arcába nézhet. Azéba, akit nem keresett volna nagy, örök gyermekséggel, olthatatlan, pascali kereséssel, ha valamiként már meg nem lelte volna szívében.* Az ember sorsa ezen a földön nem az erős harc, küzdelem és győzelem, hanem *a megváltás.* A fölismerhetetlenségig eltorzult tetem fölött égő halotti gyertyák fényében az írói géniusz halhatatlansága mellett csak a Könyörgés világít: *Ne intres in iudicium cum famulo Tuo, Domine. Édes hazám fogadd szívedbe és Te oldozd fel, Uram...*

Korunk Szava 1937. dec. 15. *Katona Jenő*

458. HALÁLESETRE

(József Attila halálára)

Ady anyjáról tegnap írtam,
Ma írok József Attiláról,
Holnap más valaki ír verset
Az elillant Sértő Kálmánról.

Én szökdécselve jöttem Pestre,
És úgy is megyek a halálba,
Vigabban, mint felbokrétázott
Duhaj legény a hangos bálba...

Te is elmentél költőpajtás,
Markolója a tollfegyvernek,
Emberi jogok harsonása,
És védőszentje a szerelemnek.
Életed rövid volt, mint a gőz,
Elpárolgott az elmulásba.
Most harmatba mártom tollamat,
Mi leülepült a virágba...

Ezerszer írtál szalonnáról,
S hurkaféléről, ha kívántad,
A hentes tömött kirakatát
Tréfáló délibábnak láttad,
Több eszed volt, mint száz mágnásnak,
Naponta rím, könny mosta lelked,
Új eszmék igaz szívverése,
És konoksága mult ki benned...

A haláleset ősi szokás,
Némán is bizva hálát mondhat, —
Végső munkája az életnek,
Az, kit manapság eltemetnek.
Mert amig jártál, amig járok,
Ha voltunk is mi verskirályok,
Csak sirunkat koronázzák meg,
A későn ránkdobott virágok...

Magyar Világ 1937. dec. 15. *Sértő Kálmán*

Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Éltem — és ebbe más is belehalt már.

(Kész a leltár)

December harmadikán a somogymegyei Balatonszárszó mellett egy tehervonat elé vetette magát József Attila, az új magyar költőnemzedék vezéregyénisége, a szabadelvű „Szép Szó" szerkesztője. Villámgyorsan terjedt szét a hír, egyúttal hozzászegődött a magyarázat is: tettét abban a szakaszonként jelentkező lelki zavarban követte el, mely a paranoid skizofréniának jellegzetes tünete. Élete utolsó esztendeiben súlyos beteg volt József Attila. Szárszóra is a szanatóriumból rándult le elmúlt boldogság emléke körül keringeni. Legutolsó versei közt lapozgatunk, kettőzötten teljesíthetjük kötelességünket s az öngyilkos tettének okát nemcsak azok előtt tárjuk fel, akiknek kedvesek a versek és kedves a költő élete is, de azok előtt is, akik bujkáló emberi titkok után kutatnak, tudat alatt lappangó ördögök, elfojtott vágyak, elveszített örömök és biztonságok ásta labirintusok után. A költő *Balatonszárszó* című versében nyomát hagyja sokmindennek. A lélekkutató a vonattal való kapcsolatot is szóvátenné ebben a strófában: „Szívemben bizony kín dúlt, Mikor a vonat indult." Eltöltött boldog napokat idéz vissza József ebben a versben. A *Nagyon fáj* c. kötet egyik érdekes és sokrétű költeményéről van szó. S erről a kötetről ellenség és jóbarát egyaránt állapítja meg ma, hogy a lélektan törvényszerűsége szerint töréseket mutat. Zavaros sorokra bukkan rá az ember. Olyanszerűekre, melyeket eredménytelenül védelmez a tiszta elme nevében Földessy Gyula Ady költészetében, mert a nagy költő utolsó versei közt bizony ilyenek is fellelhetők. A Nagyon fáj amúgy is emberi erőfeszítés: egy boldogtalan szerelem elől menekül a költő ezekben a versekben, lázadozik a meg nem értés, a társtalanság ellen. Ehhez az elhagyatottsághoz járul árvasága, szomorúsága. Édesanyja képe bukkan fel minduntalan, aki egy régi verse zárósorában „kékítőt old az ég vizében". Mert mosónő volt. Az apja szappangyári munkás. Valamelyik dunántúli nagybirtok falujából, zsellérsorból menekülnek Pestre. József Attila városban születik, de hamar meghalnak szülei. A kommün alatt hal meg édesanyja:

A vonattetőn hasaltam keresztben,
hoztam krumplit; a zsákban köles volt már;
neked, én konok, csirkét is szereztem.
s te már seholse voltál.

Így írja *Kései siratá* című gyönyörű versében. Nyersen és rekedten pöröl ebben a versben halott anyjával, amiért elhagyta árván. Anyja emléke minden képben a gyengédség és durva odamondások oly furcsa keverékében jelenik meg, ami a sírástól fojtogatott férfi menekülését árulja el. *Nincsen apám, se anyám* a címe első verseskönyvének. Ha számbaveszi valaki az ő tényleges árvaságát, mint költészetének egyik uralkodó alkotóelemét, eszébe se jut azokra hallgatni, akik Babits *Cigányasszony* dalával hozzák összefüggésbe ezt a verset.

Az árván maradt gyermek visszakerül a vidékre. Tüneményes könnyedséggel illeszkedik bele a magyar falvak pásztori idilljébe, de a tündöklő barokk faluszemléletet az idillhez tapadt, mérhetetlen nyomor teszi nála valósággá. A kallódó gyermek előtt menhelyek nyílnak és zárulnak, szegény gyámok adódnak, akiknek a verésre van inkább gondjuk. Pásztorkodik, inaskodik, újságárus és boltosfiú, majd mint hajóinas bejárja a világot. Szinte csoda, hogy ennyi hányódás közben van ideje tankönyvekkel is törődni. A szegedi egyetem bölcsészeti fakultásán szabályosan lehallgatott féléveket hagy, mikor végképp rászánja magát az irodalomra.

Népies költő volt a szó legnemesebb értelmében. A népköltészet lírai közvetlensége, az éneklő, hangsúlyos sorok, egy-egy mesterien árnyékolt tájszó, hangzócserével művészibbé és súlyosabbá ötvözött jelzők (kései, setét) ragadnak meg verseiben és természetlátása is népies. De a költő, aki vérmérsékleténél fogva is a szabadságra rendeltetett, kapcsolódhatik-e máshová, mint a természetbe? „Farkas vagyok..." állapítja meg. A hasonlat telitalálat lesz. Egy a hasonlítottal. „A folyó meg én..." írja más helyen. Villon és Petőfi nyomán szabadul fel világa, míg bizonyos modern népiességen keresztül eljut az új magyar klasszicizmusnak abba a szakába, melyet Kosztolányi emelt a legmagasabb fokra. A francia szimbolizmus és a legpuritánabb magyar egyszerűség vegyüléke ez a stílus, melyet már csak határozott kultúra és klasszikus tanulmányokon edződött fegyelem egyengethet. Későbbi verseiben megjelennek néha olyan víziók, melyek Kosztolányira emlékeztetnek, de ezek is egyéniek, ha számbavesszük, hogy a József Attila kuszáltságában mindennek fontos súlya van.

A magyarsághoz való viszonyát Ady világánál rendezi. S bár művészileg nagyon kevés köze van Adyhoz, az ember érzi, hogy letagadhatatlanul rokona, sőt legközelebbi rokona. S ezt nemcsak az a tény erősíti meg, hogy utolsó verseikben kérdőjel marad néhány sor és néhány strófa, mely a pszichózis kutatóinak esik martalékául. A faj sorsát érintő egyetemes felelősség és kötelezettség feszíti lírai egyéniségüket. József Attila lázadozó, mint mindenki, aki műveltségét szabadon használja és aki költő. „A költő ajkán csörömpöl a szó..." A költőt a szabadság oktatja rendre s míg ő belső harmóniát teremt, a világ

átalakul és kitermi a külső összhangot. A kóborlásai idejéből való emlék egyik legfrissebb verse. Az erdők munkásait, a favágókat nézi. A munka üteme magával ragadja őt is, biztató szavakat mond nekik, majd felkiált: „Döntsd a tőkét, ne siránkozz!" A felkiáltásból verscím, a verscímből kötetcím, a kötetcímből a világgazdasági pangás idején, a társadalmi lehangoltság tetőfokán jelszó lesz. Verseskönyve napok alatt elfogyott. Így válik népszerűvé a szabadság után törekvő költő, akinek a tiszta szépség utáni vágyakozása rossz rendet feszítő hittel telik meg, de aki a keserves napok idején is megmarad elsősorban művésznek. Üldözési mániája volt. S valóban a rendőrség részéről figyelt költők közé tartozott. Másik mániája az volt, hogy az új nemzedék legnagyobb költője. Ebben a kérdésben az idő fog dönteni.

Pásztortűz (Cluj—Kolozsvár) *Kováts József*
1937. dec. 15—31.

460. A KÖLTŐ, AKI NEKIMENT A TEHERVONATNAK

József Attilát, a Szép Szó szerkesztőjét én életében épp úgy nem értettem meg, mint halálában. Verseit nem tartottam normálisnak, bár nem éppen fontos, hogy a versek normálisak legyenek.

Ez a boldogtalan, harmincéves ember most úgy fejezte be életét, hogy megháborodott elmével, fejjel nekiment a mozdonynak, mely nem ismert tréfát, széttépte, agyontaposta.

Megrendülve nézek utána. Mi volt a költő szörnyű titka?

Apja Pesten élő oláh szappanfőző volt, aki eltűnt, anyja mosásból tartotta el a kis Attilát és két húgát. Itt Pesten született, s itt élt a legsötétebb Franzstadtban.

Hat éves korában, mint menhelyi gyereket, kihelyezték parasztokhoz, ahol libát őrzött. Aztán anyja megint visszakérte.

Aztán korán elhunyt a mama és József Attila utcai árus lett, forgókat árult a vurstliban, nővérei közben taníttatták, érettségit tett, sőt Bécsben is volt, ahol Hatvany Laci hivatalból felfedezte, mint költőt s megállapította róla, hogy hasonlít Petőfihez, arcra persze.

Aztán Szegedre került az egyetemre, mint magyar—francia szakos tanárjelölt, de onnan eltanácsolták, mert írt egy verset, mely úgy szólt: húsz évemet eladom, ha kell betörök, ha kell embert ölök...

Ekkor írt egy verset, melyben azt mondja: „én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon tanítani".

Verseket írt, de egész életén át egy fixa ideája volt, polgári íróasztal után áhítozott, ahol havi fizetésért dolgozhatik. Szegény ezt nem érte el.

Polgári életre vágyott, de fantaszta volt, versekből élt, de verseit se igen akarták közölni, csak amikor Ignotus Pállal és Hatvany Bertalannal együtt megindították a Szép Szót, ott már tisztelettel és súllyal közölték verseit.

József Attiláról azt mondják, művelt ember volt, fiatal korában olvasta Hegelt, onnan sodródott Marxhoz. Marxista volt, de nem kommunista, csak radikális szocialista.

Marx mellett Freud volt rá legnagyobb hatással. Nemcsak magát analizálta és analizáltatta folyton, hanem ha beszélt egy emberrel, állandóan Freud-alapon tanulmányozta annak minden szavát, elszólását, mozdulatát.

Hatvany Bertalan, aki ahogy látom a dolgokat, lelkes mecénása volt, nagyon szerette és tisztelte József Attilát. Rajongott érte, mint költőért. Ez igazán szép és tiszteletre méltó. Ezennel megszorítom Hatvany Bertalan báró kezét. Nem szoktuk meg, hogy a mai sznob világban milliomos bárók szegény mosónők költő fiaiért lelkesedjenek.

A báró így beszél József Attiláról:

Ezt a fiút a jobboldal tíz év múlva majd ugyanúgy kipróbálja majd sajátítani, mint Adyt. Nagy nemzeti költő lesz. Amíg élt, csak rúgták...

Aki ezt a szegény embert valami rongyos ágrólszakadtnak képzeli, az téved. Netten öltözött, de azért kinézett költőnek. Költős arca volt.

Mind jobban belemerül téveszméibe, a végén már a Siestába kellett internálni. Félrebeszélt, téveszméi nőttek, meglepő volt, hogy ezeket a levegőben lógó abszurdumokat milyen hallatlan logikával védte.

Voltak, akik rajongtak minden soráért. Én, magam részéről, nem értettem ezeket a verseket, de néhány során éreztem azért, hogy tehetséges költő.

Olvastam egy versét, csak két sorra emlékszem, hogy anyja mos a menyországban s a kékítőt kiönti a menybolt fehérjére. Ez gyönyörű kép.

Most egy éve jelent meg Nagyon fáj... című kötete.

Ebben van egy verse, egy analitikus doktornőhöz, aki magába bolondította, de nem adott neki mást, csak agit. A versben van egy ilyen sor:

— Te rongy, ki szeretni gyáva vagy...

Fordított ringyónak nevezi a nőt szerelmi dühében.

Anyját is bántja, hogy miért halt meg:

Tőlem elvetted s kukacoknak adtad édes emlődet s magad...

*

A szanatóriumból Szárszóra ment nővéreihez, egész nap sírt, enni nem akart, verseket írt s aztán kiment, hogy sétálni megy. Megkereste a mozdonyt és nekiment.

Fejkendős parasztok közt temették. A pap nem akarta megadni neki a végtisztességet, aztán mégis elföldeltette, de fogalma se volt, ki a halott.

Beszélt a sírnál Ignotus Pál s Mónus szocialista szerkesztő. A parasztok nézték. Hát ki volt tulajdonképpen ez az ember? Őrült? Zseni?

Hatvany Bertalan ezt mondja róla:

— Azt hiszem, Ady óta ilyen nem volt Magyarországon...

Pesti Futár 1937. dec. 15. *(n. s.)*

461. MIÉRT KELLETT MEGHALNIA JÓZSEF ATTILÁNAK

Ady Endre óta nem volt magyar költő, aki oly értékekkel gazdagította irodalmunkat, mint József Attila. Izzó, nagyszerű tehetség volt és mégis meg kellett halnia, az öngyilkosságba kellett menekülnie, a nyomor és a betegség elől.

Mert ez az istenáldotta poéta csaknem egész életét nyomorúságban töltötte. Ennek az életnek fénykorát jelentette, ha alkalma volt albérleti szobában meghúzódnia. Fiatal éveinek nagy részét úgy töltötte el, hogy valamelyik ismerősénél vagy barátjánál aludt egy-egy éjszaka, vagy valamelyik kávéház füstös bűzében kínlódta át az éjjelt, bárha hiszen nem tudta hová menjen, mikor megvirradt...

Kevesen tudják, hogy mily rettenetes nélkülözéseket szenvedett végig. Voltak napok, mikor egyáltalán nem evett, volt nap, amikor egynegyed kiló kenyér volt az egész napi tápláléka.

Mindenki elismerte nagy írói tehetségét, hivatottságát, mégis csak nagy ritkán tudta egy-egy versét úgy elhelyezni, hogy pénzt kapjon érte. Pénz alatt tessék 5—6 pengőket érteni. Ilyen olcsó áron vették meg az ő gyöngyszemeit és neki szegénynek, örvendeznie kellett, ha e néhány pengőt megkapta. Csodálatosképpen oly kevés jelent meg az ő költeményeiből, hogy a magyar közönségnek alig volt alkalma megismerkedni íróművészetével és nagyon sok ember bizonyára csak most tudta meg, hogy volt a világon egy József Attila nevű magyar poéta, egy nagyértékű író, aki öngyilkos lett, a vonat elé vetette magát Balatonszárszón, ahol most el van temetve és ahol jó magyar szokás szerint emelni fognak neki gyönyörű művészi síremléket, talán carrarai márványból, talán bronzból, egy síremléket, melynek az árából a költő talán két-három évig megélt volna koplalás nélkül.

Nyomor, örökkön-örökké csak nyomor, így telt el az élete. Csak egyszer történt meg, hogy a Baumgarten-alapból, melyből igen jelentéktelen uraknak megismétlődő módon is nagy összegeket szoktak juttatni, nagy kegyesen ezer pengőt nyújtottak át József Attilának, akinek néhány barátja botránnyal fenyegetőzött, ha a költőnek az alapítvány kuratóriuma nem siet a segítségére. Ezzel az ezer pengővel aztán József Attila egyszersmindenkorra el volt intézve, az alapítvány jövedelméből, melyet főleg az olyan íróknak szánta az örökhagyó, mint amilyen volt e poéta, azontúl megint csak olyanok juthattak pénzhez, még pedig ezer pengőnél jóval nagyobb pénzhez, akiket Babits professzor uramék arra méltónak találtak. Az ezer pengős segély már nem sokat lendített szegény József Attilán. Már akkor beteg volt. Már akkor emésztette a gyilkos kór. Már akkor bizonyos volt, hogy számára nincsen mentség, hogy nyomorúságos módon el kell pusztulnia.

Bizonyára ő is tudta ezt. És mert a betegség, a nélkülözés tönkretette idegzetét és megfosztotta ellentálló erejétől, a halálba menekül a kínok elől. És a Baumgarten-alap elől, melyből az ő számára nem jutott. És a szerkesztőségek elől, melyek 5—6 pengőre taksálták költészetét. És az egész világ elől, mely most lelkiismereti furdalásokat érezve sopánkodik:

— Szegény József Attila! Szegény poéta!...

Pesti Szemle 1937. dec. 15.

462. JÓZSEF ATTILA TRAGÉDIÁJA

különös hullámokat vetett egy bukaresti román lapban, a túlzó soviniszta Curentulban. Ez a lap egyik legutóbbi vezércikkében azt iparkodott kimutatni, hogy József Attila apai ágon román származású volt és ezért a halott költőt „visszakövetelte" a románság számára. A fajelmélet bajnokaival igen nehéz vitatkozni, de nem is szükséges. Nem valószínű, hogy József Attilát, vagy bárki más költőt a „fajkeveredés" tett költővé, lehetséges azonban és logikusan magyarázható, hogy például a felhozott esetben a különböző nemzetiségű szülők házassága a költő értelmi beállítottságára, költői irányvonalára bizonyos befolyást éspedig jó befolyást gyakorolt. Hiszen „a nemzetiségi béke", amit vágyott és amit hirdetett, a szülői ház alapvető igazsága és alapvető tapasztalata volt. József Attila esetéből semmiesetre se lehet valami fajvédelmi tételt kiolvasni, annál inkább fel lehet azonban mutatni, mint a nemzetiségek békés együttélésének egyik előnyös következményét. A Curentul persze nem ezt látja és úgy véli, mintha József Attilát ellopták volna a románságtól, ahová szerinte — és a fajvédelem

szerint — tartozik. Hogy hová tartozott, erről kár vitatkozni, ezt már ő maga eldöntötte, amíg élt. A „visszarománosítást", ha nem érte volna tragikus vég, akkor is aligha lehetett volna végrehajtani. Szegény József Attila, életében azzal se igen törődött senki, hogy van-e mit ennie, most a nemzetiségét vitatják és a nemzetétől el akarják ragadni. De így van ez jól: ha már a boldogtalanon segíteni nem tudnak, legalább a románok is olvasni fogják. És akkor rá fognak jönni arra, hogy amit írt, csakugyan románul is értékes és emberséges olvasmány. És talán arra is, hogy a két nép összebarátkozása, összeházasodása sokkal több jót eredményez az emberiségnek, mint a fajvédelmi teóriák összes türelmetlenül vitatkozó és nem is vitás bölcsessége. Aminek néhai jó József Attila is derék bizonyítéka.

Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 16.

463. JÓZSEF ATTILA

József Attila a költő, elboruló aggyal mozdony kerekei elé dobta magát s örökre megpihent a balatonszárszói temetőben. Fiatal volt, harminckét esztendős, se család, se vagyon nem maradt utána, csak néhány írás, innen a halálon, az örökkévalóság kapuit döngetve. Hogy elméje elsötétült s meghalt, most nem fontos. És az se, hogy tanárnak indult s az egyetemről eltanácsolták egy verse miatt; hogy volt minden, amibe a „pergő valóság" kergette; hogy nincstelenül és magányosan távozott a „látszatvilágból". Most mindez eltörpül előttünk. Akadnak egyszerre barátai, akik meghatódva emlékeznek egy-egy közös estére, a mosolyára, nyugtalan, nyurga alakjára s majd végleg eltemetik. Nekünk az élő József Attilához van szavunk, akit még itt érzünk közöttünk, aki egy részünk volt a szellem, a szabadság, a szerelem felé s aki nélkül most szürkébbek, fakóbbak lettünk.

A félhivatalos kormánylap a költőről csak annyit állapít meg sajnálkozva, hogy „fiatalon a baloldal felé sodródott". Nekünk ez bizonyára nem lehet elég. Ez a közvélemény intézi el egyetlen gesztussal a legnagyobb sorskérdéseket, ez fitymálja Szabó Dezső roppant magyarságát s akarja eltemetni József Attilát, akihez semmi köze. Hogy tiszta ember volt-e, azt más dönti el s a mérce, élete fennmaradó alkotása, itt fekszik előttünk, hogy általa méressék meg.

Aki ismerte, nem tagadhatja le azt, hogy a megnyilatkozó élet kérdéseiről tiszta fogalmai nem voltak. Kiművelt fő volt, egyaránt ismerte a klasszikusokat, moderneket: filozófiát tanulmányozott, érdekelte a szociográfia, de az élet zeg-zugos ösvényein el-eltévedt. *Egységes életszemlélete* — ha szabad itt ezt a homályos fogalmi

meghatározást használnom — *nem kristályosodott ki*, nála a dolgok alapvető formáikban nyilatkoztak: nyomor, szabadság, munka, közösség az érzelem síkján találkozott, ahogy a gondolat végső gyökere is érzés. Ez a bizonytalanság a látható formák között félelmetesen vetődik ki a valóság szintjén, mikor így ír:

Nincsen apám, se anyám,
Se istenem, se hazám.
Harmadnapja nem eszek,
Se sokat, se keveset.

Az élet kegyetlen „látszat" s a test mozgató erejéhez is ritkán jut: nyomorog. S ahogy nyugtalan lángjaival megy, látja a közös sorsot: „komor munkahelyeken" „a nemzeti nyomort", a munkást, kinek „nem több a bére, mint amit maga kicsikart", az Amerikába vándorló parasztot: az egész elhibázott hazát s félig panaszolva, félig nekikeseredve mondja:

Ha az Isten íródeák volna
S éjjel-nappal mozogna a tolla,
Ő se tudná, úgyse, följegyezni,
Mennyit kell a szegénynek szenvedni.

Ez már tényleg elegendő, hogy akárki ráüthessen s kitaszíthassuk a boldogok és megelégedettek Magyarországából.

Sokan nihilizmussal vádolják. Ha csak felületesen nézzük, van némi alapja. A földön nincs semmi, amihez igazodni lehetne: befelé fordul. Önmaga alkot világot s hogy bujkáló rettegését elnyomja, keményen kifeszíti a mellét: senkire nincs szüksége, nem kell az „égető ártatlanság", csak a bűn, amiért vállalja a felelősséget:

Én nem hiszek istent s ha van:
ne gondoljon velem.
Majd én föloldozom magam.
A bűn kétségtelen.

Mi ez, istentagadás, vagy céltalan óriáskodás? A gyerek kezére rákoppint az élet, fejét lehajtja s megadva vallja:

Nem emel föl már senkisem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.

— — — — — — — — — — — — —

Tudod, szívem mily kisgyerek —
ne viszonozd a tagadásom;
ne vakítsd meg a lelkemet,
néha engedd, hogy mennybe lásson.

Tiszta, hűvös forma, amely szinte már gondolati értelemmé válik s a burok alatt gyötrődő önmarcangolás jellemzik legjobban költészetét. Egyes hangjai villámszerűen döbbentenek meg s különösen szerelmi versei, a háborgó s mégis „kecsesen okos csevegés" Csokonait idézik elénk s helyezik vele egy magasságba. Kétségkívül sok maradt benne, de a halhatatlanság felé vezető utat megtette s költészetével igazolta tiszta emberségét.

Az már élete tragédiája lett, hogy nemcsak ennyit akart. Boldog szeretett volna lenni, hisz „másként mindenki meggyaláz", de ennyit követelhet-e egy magyar költő. Költészete keveseké volt, halálában sokan osztoznak. Itt volt közöttünk és nem vettük észre. Beszélt és süketek voltunk. Most meghalt s el akarjuk temetni. „Az élet nem nagy vigalom sehol" — mondja Ady, — a magyar élet fájdalmasan nem az.

Kit anya szült, az mind csalódik végül.
Vagy így, vagy úgy, vagy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül
Ebbe fog belehalni.

A költő belefáradt a „békülésbe", odacsapta a tollat s kiegyezett a halállal.

S most, mielőtt elengednénk a kezét s végleg elválnánk Tőle, egy kérdés tolakszik föl bennünk, nyugtalanul és követelve. Hát ebben az országban, ahol annyi az idegen akarnok, a törpe „percemberke": nincs szükség a magyar alkotóra? Semmije sincs a számára: útmutatás az életben, igazolása a halálban? Itt mindenkinek meg kell őrülnie, aki lát?!

József Attila felelt s ez a felelet kegyetlenül itt cseng még a fülünkben.

Magyar Út 1937. dec. 16. *H. Kovács Zoltán*

464. JÓZSEF ATTILA

Körülbelül tíz esztendővel ezelőtt a budapesti Vilmos császár út egyik sötét udvari szobájában három ember vette körül a melegedő vaskályhát. Lakatos Péter Pál, az Új Magyar Föld akkori szerkesztője, akit külseje után Kodolányival tévesztettek össze akkoriban Leopardi-

szerű alakjával, mélyen meghajolva olvasott. Most ő volt a vendéglátó gazda, mert a helyiség a Fábián Dániel vezetése alá került valóban haladó szellemű Bartha Miklós Társaságé, ahonnan a nagy törések után az új magyar népi politika, az átgyúrt nemzeti és polgári liberalizmus, valamint a főiskolai hallgatóság progresszív szociális művelődése kiindult. A gyéren gyűlő tagdíjakból fenntartott helyiség melegébe jöttek megpihenni a vendégek és tagok. Bozontos hajú fejek, szemüvegek síkján megtörő okos tekintetek, elhúzott vállú filozopterek, Brutusok démonikus ragyogásával a szemekben, könyvtárak porában hajladozó keszeg férfiak, kiket elmúlt forradalmak heroizmusa egyenesített ki, falvaktól elszakadt tanult fiatalok, elbeszélhetetlen fájdalmakkal dadogón vagy gyönyörű versekkel. Ide jöttek szót váltani, melegedni, vagy kiteríteni a filléreken vásárolt kenyeret és szalonnát az újságpapírból.

A körutakon fagyott havat sepert a szél, mikor beállítottam a menedékhelyre. Ketten ültek a tűzhely mellett. Az egyik kenyeret evett bicskával. Ismertem már. Simon Andor volt. A másiknak csak akkor mondta meg a nevét Lakatos, mikor már elment: József Attila. Háttal ült felénk, a tűzbe bámult és hallgatott. Nem emlékszem az arcára, a haja színét se tudnám megmondani. Egy mozdulata él bennem: mikor felállt, hogy elinduljon s magára vette télikabátját, a mozdulatában volt valami a régi íjasok hajlásából és elszánt nekifeszüléséből. Ha nem is emlékszem rá pontosan, akkor is ideírom: lehajtott fővel járt, az ismeretlen Magyarországon, mint az igazi költő minden országban.

Mikor Simon Andor is elindult, Lakatos iratcsomót vett elő, az Új Magyar Föld legközelebbi számának kéziratait, egy ideig keresgélt, aztán verset nyújtott át:

Hosszú az Úristen,
Rövid a szalonna...

Egészen új ízű népiesség volt ez. A városba sodródott falusi legény sóhajtása. Furcsa, bátor és bizarr képek, rövid, határozott kijelentések s az énekes strófák között egy-egy hajszálfinom hasonlat, egy-egy leheletszerű sáv, mely többet ér az új idők népies poétáinak sok versre menő frissességénél és üdeségénél.

Nem lehetett elfelejteni a nevét, mely azóta nőtt, nőtt, annyira, hogy Kosztolányi és Juhász Gyula halála után mint a legelső magyar poéta nevét emlegetik.

A zord álmodozások és nyugtalan lázadozások költője volt. Az egyedüli Ady Endre fajából, aki maradék nélkül fejezi ki önmagát. (Alanyi felvillanásokban még csak a fiatalon elhalt erdélyi Koós Kovács Istvánt említeném meg ebben a rokonságban. De ez inkább sejtés, mint

ítélet. Kovács még nem forrt ki teljes bensőséggel, s hogy fajával való közösségét kifejezze, a prózához nyúlt.) Mély lélegzetekre vágyik, csak a sírás szorítja össze a mellet. A szabadság utáni vágy, a kóborlás, a korlátlan öröm után való törekvés csupa lírai élmény nála. A középkor nagy franciája, François Villon legcsodálatosabb magyar tolmácsa. Némileg tanítványa is. Rokona inkább. Ahhoz, hogy egy magyar tehetség teljessé legyen, mindig volt valami köze a francia irodalom valamelyik kicsinyének vagy óriásának. Nagy gonddal dolgozik. Selejtes munkát nem enged ki a keze alól. Minden verseskönyve esemény. *Nincsen apám, sem anyám* a címe első verses-könyvének. A legnagyobb fokú esztétikai élmény.

Egymásmellett fekszünk a folyó meg én,
gyenge füvek alusznak a szívem alatt...

A zsenge képek raja következik: „*Meleg kenyeréből egy karaj vagyok ... Halált hozó fű terem gyönyörűszép szívemen ... setét eperlevelek peregnek a vállamra ... homlokomra kiülnek a csillagok ...*" és így tovább. A látomások eddig nem ismert tündöklése. Új csodák, melyek a halhatatlanság sójával foglalják el helyüket a versben. Ebben az időben ismerjük már Illyés Gyula hangsúlyos szabadversben írt kis népi eposzait, melyek Petőfi és Arany Bolond Istókjainak világát keltik életre újra. József Attila hangsúlyos rímes versei oly nagyigényű népies irodalom életrekelését jelentik emellett, ami a művelt költő fegyelmezettségében a népiesség tekintélyének megkettőzéséhez vezet. Illyés epikus készsége tovább fejlődik, míg átvált a prózára s a legmagasabbrendű riport fajtáját művelve szolgálja ideáljait. József Attila megmarad költőnek. Levegő, napfény, folyópart, mező és erdő a világa. Nem hirdeti, hanem éli a szabadságot. Levegősek a versei és sokat mondanak; lázadnak a kövek ellen, a rabszolgatartó rend ellen, farkasnak érzi magát és szabadnak, lélegzetvisszafojtva nézi az erdővágó munkásokat és felkiált:

Döntsd a tőkét, ne siránkozz...

A vers megjelenik s az idézett sorból kötetcím lesz abban az időben, mikor a gazdasági nyomottság tetőfokán kitörni készül a bölcsésztanhallgatók megmozdulása a Múzeum körúton. Nem véletlen, hogy az új idők minden magyar forradalma a Múzeum körúton zajlik le, az ország két leghatalmasabb könyvtára között. Mintha ezek a jelenségek is azt bizonyítanák, hogy a mai Magyarországon műveltséget szerezni annyit tesz, mint készülődni az új márciusra. A szélesebb tömegek előtt a fenti kötetcím szerzi meg József Attila részére a népszerűséget ...

Mikor az új reakció meghiggad valamennyire s a baloldali ifjúság a

megengedett korlátok közt ismét munkához lát, József Attila a polgári szabadelvűek közé lép, akik egy megreformált liberalizmus keretei közt képzelik el a magyar politika eljövendő útjait. Ignotus Pál és Fejtő Ferenc társaságában szerkesztője lesz a Szép Szónak. A folyóirat munkatársai több nyelven beszélő, külföldet járt művelt fiatalok, akik fenn hangoztatják, hogy a népies kultúrával szemben a városi kultúrának van a haladás érdekében elsőbbségi joga.

A népi kultúrából mindaz, ami jelentősen művészi, képezheti a nemzet kultúrájának alapját. Példa erre Bartók és József Attila és az általuk képviselt nemes népiesség, mely a humanizmus teljes átéléséhez, bizonyos európai hitvallás kifejezéséhez vezet. József Attila Európához ír ódát, majd a Pesten járó Thomas Mannt ünnepli gyönyörű versével. Utolsó nagy versciklusában, a Hazámban a játékszerré alacsonyított szonettnek visszaadja a méltóságot és zengő hangszert csinál belőle. Az utóbbi évek legnagyobb magyar verséről van szó. Az egymást követő szonettekben a magyar föld keservei sírnak fel, hogy annál hatásosabban következzék a cikluszáró vallomás. Mégis szeretlek téged, mert te a szívemben vagy, hazám. Olyan fáradt és olyan szomorú ez a vers. A magyar népies költő megérkezik benne a Varázshegyre.

József Attilát az európai kultúrát fenyegető szervezett maradisággal szemben a demokrácia lobogója állította az esztétizáló és pepecselő tollforgatástól távol álló Szép Szó mellé. Katona lett: íjjas. A tiszta lelkű magyarok ivadéka, aki erdő-mező járó szilajságát feláldozza és városlakó lesz, mert a hisztériás államrezonnal szemben a szellem puritánságát és szabadságát megvédeni vallásos elhivatottságnak érzi.

December harmadikán, a reggeli órákban Balatonszárszó község határában a vasúti sínek közt összeroncsolva találták. Egy tehervonat elé vetette magát előző éjszaka. Tettének oka idegösszeroppanás. Valóban súlyos beteg volt. A körülmények elhatározóbbá tették gyógyíthatatlanságát. A magyarság az uralkodó rezsimben nem élheti ki életformáját, nem jelentheti Európának azt, amire hivatva van. Az évek múlnak és egyre több erő vesz kárba, egyre több szándék pusztul el. Aki fokozottabban művész, mélyebben szívja fel ezt a kétségbeesést. Nemcsak az üldözöttség viszi ravatalra a költőt, de az a tudat is, hogy süket füleknek énekel... Az ilyen ravatalon egy reménytelen szerelem szürke sallang csupán, egy halom hervadt virág. Tudom, mikor elsiratják, másodrangúság érzéséről, kompenzáltságáról és dekompenzáltságáról fognak írni, a különböző komplexumok erőjátéka lesz majd a tragédiája. Lehet, igazuk lesz. De magyar költőt nem lehet megsiratni másképpen, csak síró torokkal, rekedten.

Független Újság (Cluj—Kolozsvár) *Kováts József*
1937. dec. 10—17.

Vártam egy kicsit, legalább addig, míg a hant kissé megszikkad a sírján és csak most beszélek a költőről, aki abba, hogy nyomorgott és nem tudott érvényesülni, beleőrült és a vonat elé vetette magát.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy akik életében vajmi keveset tettek érte, halála alkalmából egyenesen Petőfi mellé állítják. Azt mondják, hogy külsőleg hasonlított is rá, valamennyire. Kívülről nem ismertem, de belülről igen. Én úgynevezett „vad tehetségnek" tartottam, aki a benne levő értékes eszmei tartalmat nem bírja megfelelő művészi formába önteni, mert ehhez hiányzik a „készsége". A lelki tartalom Isten adománya, melyet maga az ember is növelhet ugyan, de csak csoda nagy örömek vagy csoda nagy szenvedések árán. Se a boldogság, se a boldogtalanság nem pótolja a tehetséget, Istennek ezt a ritka adományát; de ha megvan a tehetség, az érzelmek viharaiban edződhetik: izmosodhatik. A formai készség azonban eltanulható. Ez az egyik embernek könnyebb, a másiknak nehezebb feladat. A mi új költői nemzedékünk nagyon tehetséges, de a formakészség az új költőknél ritkaság. Némelyiknek a sorai úgy döcögnek, mint a váci kövezeten a kocsi kerekei. Az öngyilkos költő versei is néha dadognak. De például Petőfi költeménye, a „Szeptember végén" gyönyörű akkor is, ha kissé dadogva szavalják, s a gyémánt akkor is gyémánt, amikor még nincs köszörülve, — bár a hozzá nem értőnek a szépen csiszolt üveg jobban tetszik, mint a csiszolatlan gyémánt.

Nem foglalkozom a költészet kritikájával; de a költő szociális helyzete érdekel. A nekrológok emlegették az öngyilkos költő „mecenását". Mecenásnak lenni nem lehet valami veszedelmes mulatság, ha azt olvasom a költőnkről, hogy az utolsó két hónap alatt mindennap kávét ebédelt és kávét vacsorált. De az is igaz, hogy senki sem köteles egy költőt eltartani. Támadták a Baumgarten-alapítvány kezelőit, sőt azt is írták, hogy ez az intézmény elvesztette erkölcsi jelentőségét, ha „engedte", hogy egy kétségtelenül tehetséges költő annyira nyomorogjon, hogy végül a halálba kelljen menekülnie. Ezek a támadások igazságtalanok voltak, azért, mert mindenki szuverén a mások tehetségének megmérésében. Vannak írók és költők, akik tagadhatatlanul nagyon szép sikereket arattak, és én mégis csak az irodalom ügyes, de tehetségtelen iparosainak tartom őket. Nagyon helyteleníteném, ha a Baumgarten-alapítvány kezelői intézkedéseikben nem a saját szemmértéküket alkalmaznák. Így nagyon meglehet, hogy tévednek; de még sűrűbben tévednének, ha mások nézeteihez alkalmazkodnának.

Szakítsunk végre azzal a hazugsággal, hogy „a jó könyvet megveszi a közönség". Gondolkozzunk egy kicsit, mielőtt beszélnénk! Az az ember, aki megveszi az új könyvet, még nem is tudja, mi van benne, — és

még kevésbé tudja, hogy a könyv tartalma mit ér? Aki pedig már elolvasta a könyvet (miután kölcsönkapta valakitől), a legeslegritkább esetben megy el a boltba, hogy a már megismert könyvet megvásárolja. A közönség olyan írónak a könyvét vásárolja meg, akiről már tudja, hogy kicsoda? Az új író, az új költő pályájának kezdete rendkívül nehéz és még siker esetén is nagyon gyenge az anyagi eredmény.

Verses könyveket Magyarországon csak néhány száz ember vásárol. Nagy kár, hogy olyan kevesen szeretik ma a verseket; de még nagyobb baj, hogy ennek a kicsiny közönségnek is a nagyobbik része nem általában a költészetet szereti, hanem csak egyes költőknek a műveit. Minden könyvkiadó, ha őszinte, csak azt mondhatja, hogy „verseket kiadni nem üzlet".

Újságok és folyóiratok nélkül a költők és írók majdnem mind elsorvadnának.

Ez a sajnálatraméltó költő, aki most a vonat elé ugrott, életében rendkívül kevés pénzt keresett, de azt is lapoktól és folyóiratoktól kapta. Végül maga is társszerzője lett és élete végéig szerkesztője is volt egy irodalmi folyóiratnak. Ez a folyóirat, mely egy könyvkiadóé, nagyon figyelemre méltó. Hogy van az, hogy egy előkelő folyóirat szerkesztője csak kávét ebédelhet és csak kávét vacsorálhat hónapokon át? A folyóirat papirosát ki kell fizetni; a nyomdásznak fizetni kell; a betűszedőknek és az expediáló személyzetnek is meg kell adnia a munkabérét, a könyvárusoknak és terjesztőknek is meg kell adnia a munkabérét, a könyvárusoknak és terjesztőknek az őket megillető jutalékot ki kell fizetni; de azoknak sorában, kiket ki kell elégíteni, az író, a költő, a szerkesztő leghátul áll? Itt valami nincs rendben, sőt azt hiszem, hogy itt valami beavatkozás szükséges.

Ha ezt mások talán röstelnék is, én nem habozom kimondani, hogy az irodalom szempontjából kártékony például az olyan kiadó, aki egy könyv kiadása előtt a szerzőtől háromezer pengős váltót kér.

Tudom, hogy erre azt mondják, hogy „más kiadó egyáltalán nem adta volna ki azt a könyvet". De miért nem? Azért, mert nagyon elszaporodtak az olyan kiadók, akik bármit piacra hoznak, ha a szerző a költségeket fedezi. Ezek a közönséget megzavarják s a valóban irodalmi művek terjesztését rendkívül megnehezítik.

Ma már ott tartunk, hogy tudok olyan kiadót, aki minden kiadványát előre „lefedeztette" és teljesen kockázat nélkül várja a vevőket. Emellett természetesen nagyon büszke arra, hogy ő támogatja, sőt ő csinálja a ma irodalmát.

Ezeken az állapotokon az írók és költők sohasem tudnak változtatni. Hallottam az Írók Gazdasági Egyesületéről; de hogy ezen a téren sikerei lennének, azt sohasem hallottam; lehet az is, hogy más természetűek azok a feladatok, amelyeket maga elé kitűzött.

A fillérekért kapható tömegáru, mely szintén mint „irodalom" kerül a közönség kezébe (jobbára idegen nyelvekből fordított bűnügyi mesék, melyeknek az irodalomhoz semmi köze), szintén nemcsak a komoly kiadóknak ártanak, hanem elsősorban az írók és költők egzisztenciájának gyökereit semmisítették meg. Nekem ne mondják, hogy ezekkel az igazi irodalom élvezetére „ránevelik" a közönséget, mert az embereket azzal, hogy folyton szárazbabbal etetik őket, nem lehet a finom falatok élvezetére ránevelni.

A költő és az író, ha műveiről van szó, közmondásosan „szerénytelen" a nyárspolgárok szemében; de ha sorsáról van szó, szerintem túlságosan álszemérmes.

Pesti Napló 1937. dec. 17.

466. KÖLTŐ A RAVATALON...

József Attila meghalt. Borzasztó módon vetett véget fiatal életének. Elszorult szívvel nézünk a Balatonmelléki kis helység temetője felé, ahol ma már örök álmát alussza a költő, aki nem bírta az életet.

Teliszívű, igaz és nagy költő volt József Attila. Versei szépségben és egyszerűségben egyedülállóan mutatták egy új generáció költészetét és irányát.

A legszegényebb és legegyszerűbb sorból küzdötte fel magát az elsők közé, de mindig megmaradt annak, aki volt. Egyszerű és igaz embernek. A munkás apa és mosónő anya gyermeke, a szegények és megalázottak, a munkások és keményen dolgozók költője lett. Egy-egy versében többet mond ezekről az emberekről és ezeknek az embereknek, mint más egy ötszázoldalas regényben.

József Attila nem bírta az életet. Idegösszeomlással szállították szanatóriumba. Kicsit jobban is lett, de ez úgy látszik csak látszólagos volt. Üdülni és pihenni ment és egy rossz pillanatában eldobta magától az életet. Azt az életet, amelyet verseiben olyan bőkezűen szórt szét addig is. Azt az életet, amely már nem is volt az övé. Tartozott vele azoknak, akik írásán keresztül megszerették és mindig újabb és újabb életmegnyilvánulást vártak tőle egy-egy új versében.

A költő meghalt. A neve és emléke most kezd igazán élni...

A Hét 1937 dec. 18. *(n.)*

Sietned kellett, hogy rövidre szabott életpályádat megfussad. Megszaggatott a tüsök, megbotlottál éles kőben, sok sebet kaptál, véreztél. Csapzottan rohanva tovább, hitted, hogy valahol, talán nem is messze, olyan emberek lesznek, kik megértéssel, meleg szóval, őszinte szívvel várnak, megtörlik a sebeket, meggyógyul a beteg lélek.

Útközben találkoztál emberekkel, kik jó szívvel voltak hozzád és megmondták kérdezősködésedre, hogy azok az emberek, kik között nincsen ármány, kapzsi, kárörvendő, gonosz, kik a jót megismerik és a jóságért jóval fizetnek, — azok még nagyon, nagyon messze vannak. Ne is fáradj. Azokhoz nem is lehet eljutni — egy más világ választja el tőlünk őket, nem is jutott még oda senki.

De, mivel ők közeledni akarnak hozzánk, elkezdtek egy hidat építeni felénk a túlsó partról.

Lelkesen hozzáfogtak nálunk is az igazlátók a mi hidunk építéséhez. Talán soká lesz kész, mert széles, messzi tengert kell beépíteni, de minél többen leszünk, annál előbb összeér a két híd és akkor... akkor mindenki boldog lesz, mert a jóságnak jutalma lesz — a szeretet.

Ott nincs ármány, mert ők megtalálták a „Bölcsek kövét", az igazságot, ezen át pedig mindenki egyformán látja a valóságot. Állj be közénk! Csekély a bér — de hitünk majd erőt ad.

És cipelni kezdted a nagy köveket, a súlyos gerendákat az Igazlátók hídjához.

Szóltak hozzád, ne olyan mohón, hamar kimerülsz, kidűlsz.

És tulajdonképpen nem is olyan sürgős ez a híd. A vállalkozókat folyóméterenként fizetik. Nekik annál jobb, minél hosszabb lesz a híd és ha már üzlet, úgy nem a cél, hanem az üzlet a fontos.

Ezt Te nem értetted.

Serényen, inaszakadtan hordtad a nagy köveket, vak buzgalmadban nekiütődtél az embereknek, a Hídnak.

Megütötted magad, megütötted. Fájt.

Voltak, akik avval vádoltak, hogy rongálod a hidat és ez mélyebb sebet ütött — a lelkedet sebezte.

Nem hitted már a jóságot, a szeretetet.

Nem hitted már, hogy ez az „Igazlátók" hídja.

Nem hitted, hogy jó irányba épül a híd — úgy láttad, sosem fog összeérni.

Csitítottak. Jó szóval magyarázták: ne törd magad, úgy is egy a béred.

Nem nyugodtál, továbbmentél, kerested a közelebbi utat.

Bolyongtál úttalan utakon, mind kevesebben maradtak körüled — elfáradtál.

Már csak nehezen bukdácsolsz a rögök között — elmaradtak mellőled.

Már senki sincs melletted. Nem nyúlt feléd baráti segítőkéz, mikor keserűen, csalódva, odabuktál a balatonszárszói tehervonat elé.

Makói Független Újság 1937. dec. 18. *Torma Imre*

468. JÓZSEF ATTILA,

a halálbamenekült költő emlékére rendezett a pozsonyi rádió emlékestet, melynek keretében Peéry Rezső értékes előadásban méltatta a tragikus sorsú magyar költőt. Ezen a finoman rendezett emlékesten Peéry Rezső emelkedett látású értékelése volt az első komoly kritikai hang, mely a kegyeletérzés kinyilvánítása mellett kitért a halálában is halhatatlan költő pályafutásának őszinte méltatására. A költő, aki a balatonszárszói vasúti síneken egy merész lendülettel eldobta magától az életet, harminchárom zaklatott és küzdelmes életév után kint pihen a dunántúli csendes temetőben. József Attila tragikus vége a magyar irodalom gyásza, de ebben a gyászban egyelőre csak kevésszámú barátok kicsiny tábora osztozik. Mint egykor Ady Endre koporsójánál, alig páran szorongtak József Attila temetésén. De lélekben ott voltak mindazok, akik érezték ennek a bátor lírikusnak a teremtő művész erejét, akik becsülték művészetének puritánizmusáért, bátorságáért, mondanivalójának a művészeti formával való páratlan finom összhangbahozásáért.

De ami kimaradt a nekrológokból, amit a kegyelet nem enged szóvá tenni egy rádió emlékest keretében, — arról szeretnénk most egy pár szót mondani. Magával viaskodó, szüntelen viaskodó lélek veszett el József Attilával. Talán nem is volt a magyar parlagon ennyire meg nem értett, ennyire mostohasorsú költő. Mindig az orosz költőket juttatja eszünkbe, ez a végzetessorsú költő, aki a látomásaiban is ugyanolyan mély és lélekben ugyanolyan tépelődő lélek volt. Élete is sorsszerűen különös, feldobódik a társadalom legaljáról, napszámos, hajóinas, újságárus, diákévek és bécsi emigráció, alig húsz életévvel, kamaszosan küzködve, egyre magasabbra. Könyvek mellett kemény intellektussá kalapálja magát, verseskötetek, üldözöttség, meg nem értés, míg a téboly borítja el ezt a gyermeki lelket. Az őrület révülete is az öngyilkosság. Mintha az orosz irodalomtörténet lapjairól lenne kinyírva ez az élet. Jessenini sorsra gondolunk. A József Attila sorsa még ennél is könyörtelenebb. Anyja mosónő volt, apja szappanfőző proletár. Innét származik az a sok megértés és meleg szeretet, ahogyan szegény emberek fájdalmáról tudott énekelni. Nagyon mélyről jött, örökké embersége-

sebb sorba akarta felküzdeni magát, de sohasem közeledett a társadalom túlsó partjai felé. Proletár származásával sem büszkélkedett soha, mert talán ezt is megengedhetetlennek tartotta, mint ahogy furcsállotta, ha a magyar dzsentri nemesi származásával hivalkodik. Nem dicsekedett proletárszármazásával, de egyetlen költőnk sem beszélt oly mély értelemmel a dolgozók rendje nevében. Amikor körötte a pesti irodalmi élet légkörében talmi csillogással övezve homlokukon a népies költők a népies konjunktúra eldorádós korszakában népi származásuk kiplakatírozásával pénzt, villát, Baumgarten-díjat kovácsoltak, József Attilát, a „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" költőjét a megnemértés, a közöny, az irodalmi klikkek alacsony intrikái a magánosságba, a mardosó szegénységbe taszították. Ki kell mondani, míg az idő múlása az életeseményeket feledésbe nem viszi; József Attilát tragikus sorsa felé, a tébolyba, a szárszói mozdony kerekei alá, a megnemértés, a nagy magyar közöny kergette. Az egészségtelen irodalmi légkör, melynek feneketlen rohadtságából ennek az érzékenylelkületű költőnek menekülnie kellett.

* * *

József Attila a halálba menekült.

Azért mondjuk el mindezt, mert József Attiláról annyi nekrológot olvastunk, amennyi megértő barátja ennek a szomorú sorsú költőnek talán egész életében nem volt. És ezekből a megemlékezésekből a néppel frontot játszó pennaforgatók, akik a tüzet szüntelenül a vízzel akarják egységbehozni, szándékkal elhallgatják, hogy József Attila több volt, mint proletárszármazás, nemcsak hogy a szappanfőző és a mosónő vére folyt az ereiben, hanem József Attila elvtárs volt, a szó igazi értelmében. Amikor a fiatal „haladó" magyar szellemi élet szólamhordozói, költők a Reformnemzedéknek manifesztáltak és a hatalom uszályához szegődtek, József Attila a pesti „Szocializmus" hasábjain intette le a megtévedt ifjú magyar szellemiséget.

József Attila sírjánál Ignotus Pál mellett Mónus Illés, a pesti „Népszava" szerkesztője beszélt. A dolgozók részvétét tolmácsolta, a munkásokét, akikre mindig büszke volt a költő, aki verseit és életét a „proletár utókor"-nak szánta.

Csehszlovákiai Népszava — *Andreánszky István*
1937. dec. 19.

469. A BALLADÁS HALOTT

Elmúlt héten a Magyar Demokrata Írókör gyászestén hódolt a tragikusan elpusztult József Attila emléke előtt. Vass László a következő beszédet tartotta bevezetőként:

Ma este hárman, a kockavetők, megosztottuk egymásközt szegény halottunk köntösét, hogy ki-ki azt olvassa ki belőle, amire érzéke és értelme leginkább reagál. Egyikünk vállalta a legnehezebb részt: fölfejteni a titkok titkát, az élet és a halál — és ami közte van — az Írás mágikus titokzatosságát, amit oly hirtelen magábanyelt ama végzetes balatonszárszói éjszaka. Másik társunk élményeit mondja el, amiket a versek halálba-borzongó muzsikája szerzett számára és így a ritmusok, rímek és metaforák kavargó útvesztőiben próbál rávillantani a sínekre zuhant költő megtört szívére. És végül, e szavak mondója, aki — mondjam-é, hogy szerencsés volt? ... — ismerte őt közelről, helyesebben: ismerte személyesen, és így a kockavetésnél neki jutott az elősiratói szomorú szerepe... A budapesti évekre gondolok, a Bartha Miklós társaság körül megindult szellemi zajlásra, a Sarlósok magyarországi hullámverésére és a hajnalba érő éjszakára, amiket a budai kiskocsmákban kezdtünk meg és végeztünk kint valahol a harmatos Pasaréten, a három költő: József Attila, Illyés Gyula, a már hallgató Simon Andor és az ilyenkor szokásos köhintő diák: kicsi jómagam. Beszéltem véle, tudom az életét, esténként, mikor a város perifériáin csatangoltunk, néha-néha tört hangon beszélt gyermekkoráról. Nem egyszerre, csak foszlányokban. Nem csinált életéből kirakatot, mert szerénységgel tudta viselni szegénységét. Csak borongós perceiben nyílt meg és ilyenkor egy mondatot az apjáról, másikat az anyjáról, aztán kósza évekről szólott ritkán és utána nyomban elsírta magát belül, mint egy gyermek, akit az emlékei ütöttek szíven. Olyan volt az élete és a halála, mint egy sötétlő népi ballada. Így is próbálom őt most közelhozni, a balladák jelenésén. A szavak, mikben egy-egy foszlánya leng életének, most összeállanak, balladává tömődnek és a székelyballadák csudahalottai sajátmaguk recitálják el síri hangon életüket és haláluk történetét, — a mi halottunk körül is megindult ím a ballada-zajlás, és most elénkáll és imígyen beszél:

— Az életem egyszerű és kerek egész. Ferencvárosi proletár szülők ajándékoztak az életnek. Apám szappanfőző volt, aki hároméves koromban elhagyott és kivándorolt Brailába és onnan soha többé nem tért vissza. Négyen maradtunk: anyám, én és két testvérem. Anyácskám urak mosónője volt és oly sok volt a szennyes, hogy reám már, szegénynek nem jutott ideje... A Gyermeknevelő Liga kezdett vélem

törődni, így jutottam aztán ki a falura, disznócsordák kicsi kondásának. Lábam még ma is érzi a hűs hajnalok harmatát... Később Pestre kerültem, kosarakat, csomagokat hordtam a vásárosoknak, majd hívtak az utak és kövezőinas lettem. Hívott a betű és újság rikkancs lettem. Hívott a kenyér és én kenyeresfiú lettem a kávéházakban. És amint váltakozott a munkakör, úgy cserélődtek életemben a világvárosok is. Majd hívott a népek folyója, a Duna, és így lettem hajóinas a Török, a Tatár és a Vihar tehervontatókon. Kijártam az iskolákat magánúton a polgárit és gimnáziumot, tanár akartam lenni, nevelője, hűséges kondása a jövendő gyermekseregének. Eltanácsoltak az Alma Materből. Megint vissza a mezőre, ki a vizekre és ki az aszfaltra kenyérért és magam se tudom már, miért... Szegeden, egy bozontos szakálú bús poéta, Juhász Gyula szörnyű napjaimban önmagát találta meg bennem és ez a drága barátság, íme végzetes lett: ő, szegény, a méregpohárhoz nyúlt tiszta pillanatában, én meg a hűvös sínekre hajoltam... Így élünk most a föld alatt, tovább csendességben. ... A szegedi poéta adta rám a magyar poézis bús pecsétjét és én megszolgáltam verseimmel, könyveimmel: Nincsen apám, se anyám, — Döntsd a tőkét, ne siránkozz!, — Medvetánc, — Nagyon fáj és még a többi szétszórt versem, amikre már nem volt időm, hogy összetereljem őket szép seregbe, mint hajdan az alföldi mezőkön rámbízott bárányokat ... Szegény társam és elődöm, Petőfi Sándor kívánságára elmentem egyszer tengert nézni, amiben neki, boldogtalan szívének nem volt része, noha szomjasan sóvárgott a kék vizek után... És gyalogoltam irdatlan országutakat hazám hulló tájain, mint sípoló tüdejű Csokonai Vitéz Mihály... Mit mondjak még? Írtam, verseltem, amint megadatott. Népemhez hű voltam és ő is az lett volna, ha jobban megismer és rámfigyel... A harminckettedik évemet számoltam, mikor eljutottam a balatonszárszói sínekhez, amik már ismerősek voltak. Egyszer már szemügyre vettem a végtelenbe futó vasrudakat és egy tücsökzizegős nyári éjszakán, rájuk is feküdtem. Csak a vonat tehervonat volt és lassan döcögött. Én a gyorsra vártam, hogy mielőbb túllegyek a szakadékon. Megtörtént. Azt mondjátok, hogy tizenötméternyire magával cipelt a mozdony, meg hogy félkezem és lábam leszelték a nehéz vaskerekek. Én ezt már nem érzem, hagtalanul járok-kelek a föld alatt, keresem az ismerősöket, szegény társaimat a poézisben: Kosztolányit és Juhászt. Keresem a szülőket is, apám még nem érkezett meg, valahol ott háborog öreg kósza éveivel a Duna mocsarai közt ... Segítek anyácskámnak, akivel együtt fehérre mossuk a földről megtérő fekete felhőket és szürke haja kékítőt old az ég vizében...

Így szólt felénk napjaink komor balladahőse. Így ismertem őt, így láttam az életét közvetlen-közelről, de hogy valóban látom-é és életének-halálának titkát meg tudnám-e fejteni, ma még aligha. Nem is merek

vállalkozni rá... Majd társaim elvégzik helyettem. Mert az még nem biztos, hogy aki személyesen is ismerte az valóban meg is tudná érteni. Tudom az életét, értem a verseit, de halálát megfejteni, titkait fölfedni nem vagyok képes. Csak a balatonszárszói mozdony zúgását hallom ma is és hallani fogom életem végéig...

Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) *Vass László*
1937. dec. 19.

470. A KÖLTŐ HALÁLA — JOBBRÓL NÉZVE

Egyszersmindenkori válasz a jajgató baloldalnak

Súlyos szemrehányásokat kap a jobboldal és az egész nacionalista magyar élet. Vádoló hangok, szemrehányó írások özöne arról beszél, hogy a magyarság — íme — ismét veszni hagyta egyik nagytehetségű fiát: József Attilát, a költőt. A Zsoltok és Ignotusok fejlett technikája a megföllebbezhetetlenség szuggesztivitásával olvassa ránk, hogy milyen súlyos a vétkünk a költő halálában. Bűnösök vagyunk valamennyien, — magyarok, — magánemberek és az állam, egyén és közösség, — mert közönyünk és meg nem értésünk elzárta a tiszta irodalom útjait járó tehetség előtt az érvényesülés útját. A költőt ez a szellemi ostromzár őrölte fel testben és lélekben, mely eddig minden magyar tehetség felé megmutatkozott a közönyünkben. Különösen pedig ebben az esetben, mikor egyszerű paraszti sorból önerejéből felküzdött tehetség kereste a kibontakozás útját — a szellemi és kenyérbeli megértést.

Tulajdonképpen a szemrehányások magva itt van; a magyarság nem volt megértő vére iránt, mert az alacsony sorból küzdötte fel magát. Ezért nem jutott részére állás, kenyér. Holott a hivatalos körök egyetlen gesztusa elég lett volna, hogy megmentse az életnek.

De miért keresik bennünk a bűnbakot tragikus sorsáért?

Nem csináltunk és most sem csinálunk titkot abból, hogy a magyarság minden megmozdulását és egyedeinek minden cselekvését a nemzeti közösség érdekeinek egyoldalú és szubjektív szemszögéből ítéljük meg. József Attilát is. Tehát, a marxista szemlélet faj- és nemzetellenes bűvkörében élő költőt még akkor sem vettük volna pártfogásba, ha történetesen módunk lett volna rá és tehetsége egymilliószor nagyobb lett volna.

Ki kell mondanunk, hogy a magyar közösség érdekeit szolgáló nacionalista és szocialista világszemléleten kívül állók nem érdekelhettek és nem is érdekelnek bennünket ma sem. Sokkal erősebb a harc és sokszorosan nagyobb a tét, semhogy egyesek sorsával törődni módunk-

ban lenne. Nem tekinthetünk az egyes érdekekre, különösen akkor nem, ha azok az „egyesek" nem a magyar faj érdekeinek vonalán, hanem avval ellentétes erők vonalán helyezkedtek el.

Ebben a sokszor ismétlődő témakörben még azt a törekvést is vissza kell utasítanunk, mely a nacionalista magyarság meg nem értésével próbálja széppé magyarázni nagy szellemek, költők, írók és mások baloldalivá keseredését. Sajnos itt sem találunk mentséget senki számára. Nem ismerjük el az elkeseredés jogán való szembefordulást igazolásnak, mint ahogy az istentagadásra sincs jogcím, vagy enyhítő körülmény. Akkor, mikor ezrek és tízezrek a legkeserűbb körülmények között, mindent kockáztatva és minden szenvedést elviselve a rohamsorok élén küzdenek elkeseredett elszántsággal a magyarság jövőjéért, névtelenül és ellenszolgáltatás legcsekélyebb reménye nélkül, akkor sem a nagyobb tehetség, sem a nagyobb tudás nem követelhet magának kiváltságokat, — különösen, ha lépcsőnek feküdt alá a mi soraink ellen törő judeo-marxista mardochaista törekvéseknek és az ennek zászlaját hordozó nemzetközi hatalmaknak.

A szemrehányás a költő sorsa miatt őket érheti elsősorban. Azokat, akik a legtekintélyesebb vagyonok boldog élvező birtokosai, akik a leggyanúsabb „baloldali" célokra, kompromittálásokra, zuglapok fenntartására egy héten többet áldoznak, mint a költő egész évi szükséglete lett volna. Vajjon miért nem nyúltak ők a hóna alá? Bárók, dúsjövedelmű marxista vezérek, részvénytársasági igazgatók miért nem segítették? Miért hagyták, — mint Adyt is, — elégni öntüzében s a fillérekért belőle kisajtolt értékeket miért nem neki gyümölcsöztették?

Ezért kellett elveszni József Attilának fiatalon. Sorsa bűnhődés volt. Bűnhődése azoknak, akik elhagyták fajtájuk értékeinek kijelölt keretét és idegen érdekek malmára hajtották a vizet. S ezért nem maradt nekünk, — nacionalista magyaroknak József Attilából, más, mint a test, és vér, mely a mi testünkből és vérünkből vétetett, s melyet emlékeztetőnek őrzünk meg egy napra: az ítélkezések napjára. Mert, ha szellemével nem is vállalhattunk közösséget, sorsának tanulságait megőrizzük emlékezetünkben, és felrójjuk majd azoknak, akiknek lelkét nemcsak a költő, de sok ezer más magyar hasonló sorsa terheli.

Összetartás 1937. dec. 19.

471. JÓZSEF ATTILA FEJFÁJÁRA

A költő, akiről itt szó lesz, már nem él. A Sorsharaggal való sűrű találkozásai elől kitért és utolsó erejével lendületet véve, egy robogó vonat kerekei alá vetette magát.

Versírásból ma, Budapesten nem lehet megélni, ő pedig nem tudott mást, mint verset írni. Illetőleg, nagyon sok mindent tudott még. Rengeteget tanult, olvasott. Alkalmam volt óriási tudását megismerni, mikor együtt rendeztünk egy nagyon magas nívójú, többezer kötetes könyvtárat. Voltak ott magyar, német, angol, francia, olasz, latin és görög művek, szépirodalom, közgazdaság és társadalom tudomány. József Attila — mert róla beszélek — úgyszólván mindet ismerte. Megtanulta az élő és holtnyelveket és minden érdekelte, elmondhatatlan lelkesedéssel.

Egészen csodálatos volt ez éppen őnála, mert nagyon szegény fiú volt és nem járatták magasabb iskolákba. Az anyja mosónő volt, az apja munkás. Ő maga is vasmunkásként kezdte pályáját. Később rikkancs lett Bécsben. Közben verseket írt, mégpedig nagyon szépeket, és tanult, tanult szünet nélkül. Nem akart naturalista költő lenni. Petőfi volt az ideálja, akihez külsőleg hasonlított is. Talán csak Petőfi tanult és nyomorgott annyit a magyar költők közül, mint József Attila. Magánúton leérettségizett és beiratkozott az egyetemre. Innen azonban hamarosan eltávolították, mert a diákokra való befolyása károsnak bizonyult a jelenlegi rendszerre. Szocialista volt. Hiába írta a szebbnélszebb verseket, nem tartották az egyetemi körök alkalmasnak arra, hogy valaha is taníthassa a magyar nyelvet, akármelyik középiskolában.

Volt elismerésben része, szó sincs róla. A versei mind megjelentek, a lapok szívesen fogadták őket, az olvasók beszéltek róluk, de pénzt alig kapott értük. Egész egyszerűen éhezett. Egyik versében azt írta, hogy „Három napja nem eszek, se sokat, se keveset", ami nem volt költői túlzás, teljesen fedte a valóságot.

Mikoriban együtt dolgoztunk, nagyon panaszkodott szörnyű szegénysége miatt. Később nyert egy irodalmi pályadíjat, ezer pengőt. Kimondhatatlanul boldog és büszke volt. Egy úgynevezett „irodalmi kávéházban" találkoztam vele, mikor ez az elismerés érte. Ott ült, egész fantasztikus soványságában, vállai olyan keskenyek voltak, mint egy kisfiúé — sápadtan, de ragyogva. Mikor gratuláltam neki, boldogan fejtegette, hogy találkozásai a Sorsharaggal ezennel véget értek, mert ezentúl siker és anyagi elismerés lesz költészetének jutalma.

Haboskávét ivott és két zsemlyét evett hozzá. A jólét, szemmel láthatólag, kezdetét vette. Új ruhát is kell vennie — mondta, mert három éve egy és ugyanazon barna ruhában járt, melyet már használt állapotban kapott egy mecenástól. Remélte, hogy ezentúl jobban megfizetik — igazán gyönyörű — verseit. Nem csak dicséretet, hanem pénzt is fog kapni. Beérkezett költőnek érezte magát.

Természetesen, tévedett. Több kitüntetés nem érte és az olvasókon kívül, senki sem méltányolta. A nyomor lett ismét úrrá szegényes

szobájában, őt pedig a reménytelenség marcangolta. A Sorsharag ismét találkozókat adott neki és, — úgy látszik — nem bírta tovább.

Jobb időkben talán, siker és elismerés jutott volna osztályrészéül, most azonban nem hogy dicsőség, de még emberi életmód sem várt rá. Csak a robogó, zakatoló gyors vonat, amely ronggyá tépte szegény, sokat éhezett testét. Poraira nem vár a magyar Pantheon, holttestét a morgueban tekinthették meg lelkes olvasói.

Amerikai Magyar Világ *Dr. Somogyi Sári*
(Hungarian Daily World)
(New York) 1937. dec. 20.

472. IN MEMORIAM: JÓZSEF ATTILA

„Nemzett József Áron, — szappanfőző, aki már, — a Nagy Óceánon — szagos füveket kaszál. — Megszült Pőcze Borcsa, — Kit megettek a fenék, — gyomrát, hasát sorba százláb súroló kefék." — Így vall a származásáról a fiatal József Attila s ennek a vallomásnak az első pillanatban is már nem annyira tüntető éle, mint kedvesen szomorú groteszksége a meglepő. A szegénység elnyomorító súlyai alatt kezdte meg életét s élte fiatalságát, s ugyanakkor tán nincs magyar kortársa, aki minden sejtjével és minden idegszálával ennyire magába itta volna a világ színeinek, ízeinek és értékeinek gazdagságát, mint a rideg szegénységben fogant József Attila. A nélkülözés és a szegénysors mint valami szégyen, mint valami felejthetetlen gyermeki bánat nyomja életét, akár a mosókonyha gőzei, ahol nevelkedett s fényt pótolni tanítja szívét, tanuláshoz, táguláshoz és felszíváshoz edzi elméjét és idegeit. Nincs benne semmi a szegénység alázatából, sem a proletár származás kopár gőgjéből, vagy demonstratív pátoszából, ezt a sorsot inkább eszmei és szellemi meggyőződésből vállalja, átérti és sajnálja, küzd ellene, mint az emberi méltóságérzés megszégyenítése ellen, néha mint groteszkumot mutatja fel, — lássátok, így is lehetett. És József Attilának mégis nagy élményköre a szegénység. Amint visszatekintve szemléli, a huszadik század keservét látja benne, egyszerűen az emberi kiteljesülés akadályát, mely millió embertársat nem enged méltóbb öntudathoz, tisztább emberséghez, melynek szorítása ellensége a kozmikus révedezésnek. Majdnem azt lehetne mondani, hogy fordított szocialista költő: az elérhetetlenről beszél mindig, szépség és kész ideál nevében lázad s dörömböl, a termelési feltételeket szidja, mert kuszák és ridegek s mert miattuk nem lehet Istenhez érni. Szidja a létet, mert benne az igazságnak és eszméletnek verekednie kell. Szidja a világot, amelyben hiába akar békét: a

fondorlatok megalázzák és harcra kényszerítik. „Láttam, — hogy nem tudok mást, mint szeretni — görnyedve terheim alatt — minek is kell fegyvert veretni — belőled, arany öntudat."

Hatalmassá az a sajátsága teszi, hogy míg, mondjuk, vannak költőtársai, akik származásukat mint állandó élményraktárt fogyasztják, nála szegénység és proletárszármazás intellektuális szemléletének szavait pincézi alá, teszi méllyé, dörmögővé, annak ad egyre szélesebb távlatot, kozmikus és univerzális ízeket. Csak arra jó nála mindez, hogy szabadságvágyának pátosza nemes, de józan legyen, józan és határozott, de ugyanakkor nemcsak az ész, hanem a lélegzeni kívánó sejt és az emlékező emberi lélek élménye, Csokonai hangján ír verset ilyen élményeiről József Attila.

Különös ez a poézis, mely nemes és komor elégiát, szinte antik pátoszú s készakarva esetlen, racionalista tankölteményt sző a szegénység s elnyomottság élményéből. Harcra révedező, okos és kényszerű harc, az emberé, akit harcra kényszerítenek, s aki legszívesebben csendesen kérdi az értelemtől: „mondd mit érlel a sorsa annak, akinek nem jut kapanyél..."

*

A vidám vagy szomorúan pajkos csodagyermeki versekkel kápráztató József Attilából szocialista költő lett: de szocializmusa a kozmikussá táguló érzelem és ésszerűség vágya. Egy új rend hideg bűvöletéről és fehér mágiájáról dalol, az áhított jövőről, melyben megszelídülnek az ösztönök és emberségesebbé válik a szenvedés. Nem az anyagról énekel csupán, hanem az anyag lehetőségeiről és elrendeltségéről a lélek és a társadalmi jövő szolgálatában. Társadalmi költészetet és politikait — mindkét szót macskaköröm közé kell itt tenni, — még nem szőttek ilyen érzékeny ideg- és lélekanyagból, az ösztönöknek ilyen elemi tiltakozásából, az észnek ilyen józan mértéktartásából, az öntudatnak méltóságából, mint az övét. A szabadságot az érettségért, a rendet a játék egészségéért kívánja férfi komolysággal és tiszta gyermeki vággyal.

Törvény és nem véletlen, hogy a gyermekkor intim és szabad játékai után a világok és tengerek partján („Nincsen apám, sem anyám" kötet), hogy a kinyíló férfiértelem csodálatosan tiszta és egyszerűen mély rendlírája és lírai univerzalizmusa után (a „Medvetánc" kötete), József Attila harmadik élményköre szegénységének és szenvedésének lelki sérülése lett, az emberi boldogtalanság. Ennek a sérülésnek a jegyében fogant utolsó kötete: a „Nagyon fáj". Természetesen a három élményréteg szervesen kiegészíti és megokolja egymást. Szinte földöntúli érzékenységgel, mellyel politikai és világszemléleti verseit

írja, a végén a lélek belső portája felé fordul s érzékenysége most önmagát emészti. Szenvedése és fájdalma kristályalakító és rendteremtő a külvilág szemléletében, de mikor befelé fordul, pusztítóvá válik. Nem vigasztalják már a lélek kozmikus játékai, az anyagi világról elmondta már a legfontosabbat s most a modern lélekkutatás arra készteti, hogy kifejtse, „amit szívébe rejtett". A lélek pedig szörnyű szenvedés-súlyait kiadva, kiürül s már vinnyogni is fáradt, hogy nagyon fáj.

A végtelenül nyugtalan, érzékeny és nemes, a boldogságban pihenni nem tudó, az anyag felvevésében erőt elhasználó, a katarzisban elfáradt költő tehetetlenül áll szemben a kopár boldogtalansággal és ösztönei csődjével, melyet így felidézett. És megszületnek a Nagyon fáj panaszdalai, az anyaölből elszakadt és azóta nagyon boldogtalan gyermek sírása, a meztelen emberi fájások elemi erejű szólamai, melyeket egykor méltán fognak a kései Vörösmarty-versek mellett emlegetni.

Németh Andor, a költőt legjobban értő magyar kritikus ezekről a versekről írván, aggódva figyelmeztette írójukat: a kifejezés tökélyének ily magas fokán nem kellene-e kímélnie magát a mélybevájkálás gyötrelmeitől? Ám a költő érzékenysége, mely tökéletes és zárt formái mögött nyugtalanított, az elme és idegek emberfeletti készsége és ébersége ütött itt csak vissza a magábanéző szemlélőre. Az évek a léleknek nem adtak nyugalmat. A világ egyre nyugtalanítóbb lett és egyre ésszerűtlenebb, az élet zavara egyre ostobább s az ezektől elkeseredett emberi emlékezés is csak a hiányokról tudott vallani. A költő a világtól fáradtan magába nézett s ott szörnyű évek salakját találta az értelem pengéi alatt és — nem bírta tovább.

*

József Attila meghalt és halhatatlanná lett. Megkönnyítette az óvatos kritikusi ítélet munkáját. Most már el lehet mondani róla, hogy nincs magyar költő, a legnagyobbakon kívül, aki a legnehezebb gondolati anyagot annyira idegvillódzássá tudná oldani, lírai virággá s emlékezéssé, s nincs, akinek érzelmi rezdülése olyan gondolati súlyt tudna kapni, mint az övé. Az örök költészet érctörvénye szerint formálja új mondanivalóit, versei kristályok, melyeket csak megilletődéssel és bámulattal járhatunk körül, a gyöngyházfényű kagylók, melyekben a lét és végtelenség dala zúg. Nem oldja fel szépen és igézően a más korok és költők teremtette lírai tudatanyagot, hanem kifejezi azt, amiről úgy tudtuk, hogy kifejezhetetlen: az érzékenységben és kultúrában megfinomodott, társadalmi és lelki igényben, tudásban és álmokban gazdagodott mai ember lélek- és társadalomélményét. Ha egyszer a mai líra felett ítélkezni fognak s bírái azt állapítják meg, hogy művelői között

sokan voltak a hivatottak, de kevesen a választottak, bizonyos, hogy e jövő törvénykezés számára József Attila választott lesz a választottak legjavából.

Új Szellem (Prága) 1937 dec. 20. *Peéry Rezső*

473. SIKERÜLT KULTÚRELŐADÁS A MAGYAR HÁZBAN

A Bánsági Magyar Közművelődési Egyesület vasárnap délutáni kultúrelőadása a legteljesebb siker jegyében folyt le a Magyar Házban. A műsor első részében Meliusz József író József Attila költőről beszélt, aki nemrég önként vetett véget szomorú életének. Rittinger Imre mutatott be azután néhány verset József Attila alkotásaiból [...]

Déli Hírlap (Timisoara—Temesvár) 1937 dec. 22.

474. A MOSÓNŐ FIA

(József Attila emlékének)

Már nem mardos az éhség,
nem üldöz a gond.
Széttépett tested takarja
a hant.

Kopár téli domb. Csúf halom!
Egy ország népe ravatalon
fekszik és vergődik kínjában,
mint nyakametszett galamb.

Miért daloltál mosónő fia?!

Ott szegénynek csak pusztulni szabad,
talpat nyalni görnyedt alázattal.

Éhes-görhes költőt, a szegények dalnokát
éhen gebesztik, vagy rács mögé dugják,
hogy hervadjon el száján
a reménykeltő élet pirosló virága.

Ó jaj a népnek,
ó jaj a nemzetnek,
ha daloló fiát
éhség ostorával,
börtön korbácsával
halálba kergetik!
Ha kitépik nyelvét
a senyvedő hazának:

Néma lesz az ország,
vagy égő véres máglya!

Vasas voltál és úgy csengett a szavad,
mint a szépen zengő acél
és robajló mozdony
tépte ki lázító nyelvedet.

Mi, kiknek szívét mardossa
veszendő népünk sorsa,
édes anyanyelvünkön
mi, kik idegenben is
panaszoljuk népünk keservét:
küldjük könnyből és káromlásból
font koszorúnkat
a mosónő megölt dalos fiának.

Nagy Jenő

Amerikai Magyar Világ
(Hungarian Daily World)
(New York) 1937 dec. 23.

475. „ÍME A KÖLTŐ, AKI INDUL MAGASBA ÉS MÉLYBE..."

A tragikus sorsú József Attila makói és szegedi évei

Még fekete a hant a friss síron, amely a tragikus sorsú fiatal poétát, József Attilát magába zárta, még elevenen fájó a seb a magyar néplelkeken, akik őt ismerték és szerették, s a friss könnyektől harmatos szemekben még benne káprázik ennek a magyar líra egéről oly hamar lehullott meteornak a ragyogása.

Makón és Szegeden élnek legtöbben, akik ennek a ragyogó meteornak a felröppenését is látták, s éppen ezért makóiaknak és szegedieknek kell elmondani elsőnek József Attila indulását.

A költő indulásáról, a meteor felröppenéséről eddig csak azok írtak, akik már fényének kibontakozásában, a horizont fölé ívelésében ismerték meg József Attilát, s éppen ezért sokban téves és helyreigazításra szorul, amit makói és szegedi életéről, itteni sorsáról írtak.

Kis tanyai vadócként, mezítlábas, rongyos vadvirágként elevenítik meg az első nekrológok és megemlékezések József Attilát, akit *Juhász* Gyula rongyokba burkoltan, mezítlábasan vezetett volna be a magyar irodalomba s aki első szegedi vershonoráriumából vásárolt lábbelijét sajnálta volna felhúzni s inkább mezítláb gyalogolt vissza Szegedről — Makóra, „csőszködése" színhelyére.

Egy kicsit mosolytkeltő, egy kicsit elszomorító, de egy kicsit se igaz ez a „leleplezés" és a benne rejlő vád a makóiak és a szegediek számára.

József Attila nyomorgásának, sínylődésének ideje és színhelye nem Makó és nem Szeged volt. Azok az évek, amiket a „jó vidéken" töltött, nemcsak indulását lehetővé tevő, de életének — ezt ő maga írta és könnyes szemmel mondotta később — legboldogabb, leggondtalanabb ideje volt.

*

Tizenötéves, vörösképű, bodros-bozontoshajú, kamaszos legénykeként jött *1921 januárjában* Makóra József Attila. Az apátlan-anyátlan árva gyereket gyámja, dr. Makai Ödön, aki József Attila nővérének férje volt, hozta Makóra és adta be a makói főgimnázium mellett működő DMKE-internátusba, ahol lakása, élelmezése volt. 1921. január 31-én a makói gimnáziumban különbözeti, illetve felvételi vizsgát tett le jó eredménnyel az új makói diák, aki a budapesti VIII. kerületi Homok uccai polgári fiúiskola IV. osztályát végezte az előző évben 8 jeles, 2 jó és 1 elégséges osztályzattal, mint magántanuló. A felvételi vizsga alapján *a makói gimnázium V-ik osztályának* rendes tanulója lett s ezt az osztályt 4 jeles, 5 jó és 1 elégséges (rajz) eredménnyel végezte el. A makói gimnázium anyakönyvében *Eperjessy* Kálmán (ez idő szerint a szegedi tanárképző tanára), mint osztályfőnöke, a következő általános minősítést jegyezte be az év végén József Attiláról:

„Tehetséges, kötelességtudó, bátor fellépésű, a versírásra nagy hajlama van."

A következő évben József Attila a makói gimnázium VI. osztályának növendéke, még mindig az internátusban lakik, egész tandíjmentes és évvégi bizonyítványa színjeles.

A VII-ik osztályba is rendes tanulóként iratkozik be 1922 szeptemberében, de 1923. január 10-én kilép a rendes tanulók közül és mint magántanuló lesz továbbra is az intézet növendéke. Mint

magántanuló teszi le az intézetben a VII. osztály vizsgáját 7 jó és 1 elégséges (latin) osztályzattal 1923. június 25-én.

A VIII. osztályvizsgát és az érettségit — ugyancsak mint magántanuló — már nem Makón tette.

*

József Attila, a makói gimnazista és internista diák egyformán járt diáktársaival, különös nélkülözést sem mint bennlakó internista, sem azután, mint magántanuló nem szenvedett. Osztálytársai szívesen barátkoztak vele, később pedig határozott tisztelettel vették körül „versírási hajlama", önképzőköri sikerei, majd a helyi sajtóban megjelenő első versei, még később első verskötete s ennek alapján a városban ismert irodalmi férfiak József Attila iránt hamar megnyilvánult érdeklődése és figyelme miatt.

A gimnázium tanári kara is figyelemmel és jóindulattal kezeli a verselő diákot. Mindjárt az első évben, az 1920—21. tanévben, mint ötödikes, az intézet egyik jutalomalapjából, a Singer-alapból *100 korona jutalmat* kap, egy novellapályázat díjaképpen pedig *50 koronát*. A következő tanévben, 1921—22-ben, mint hatodikos, az önképzőköri alapból *100 koronát* és könyvjutalmat kap.

Makón látnak napvilágot a *VI-ik osztályos diák első versei*.

Ezt a „nyilvános szereplés"-t tudomásul veszik és megengedik a tanárok. Ennek a tanévnek a szünetében jelenik meg József Attila első verskötete *„Szépség koldusa"* címen a szegedi Koroknay-nyomda kiadásában, s *ez a diákkoron, diákverseken és középiskolai problémákon messze túl és felül levő kötet sem akadálya annak, hogy a VII-ik osztálynak is rendes tanulója legyen.*

1923 januárjában azután egy váratlan esemény következményeképp hagyja ott József Attila az iskolapadot. *Egyik osztálytársa az iskolában öngyilkosságot kísérel meg, mellbelövi magát.* Ez a diáktragédia csodálatosan mély rezonanciát kelt az akkoriban kamasz szerelemből aszpirines öngyilkosságot már megkísérelt József Attilából. Versre ihleti, az aktuális vers megjelenik a helyi lapban s ez az oka, hogy József Attila az intézet magántanulója lesz.

*

A makói lapok nyilvánossága után *szegedi sajtót és az irodalomba útlevelet Juhász Gyula adott József Attilának*, a VI-os gimnazistának, aki mint rendes, szerény diák és korántsem, mint „mezítlábas vadóc" állított be a költőhöz, annak makói barátai, elsősorban Espersit János ajánlásával, és hóna alatt egy kötetre való, e sorok írója által összeválogatott versekkel. És Juhász Gyula a költő, a vatesz szemével

meglátta József Attilát s megírta, amit látott az első József Attila-kötet, a „Szépség koldusa" *előszavában* eképen:

„József Attila Isten kegyelméből való költő, ezt meg lehet és meg is kell mondani és nagy fiatalsága olyan ígéretekkel teljes, amelyek beváltása és — ez nemcsak és nem mindig a költőn múlik egészen — őt a jövendő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni... *Emberek, magyarok, íme a költő, aki indul magasba és mélybe: József Attila, szeressétek és fogjátok pártját neki!*"

„Ennek a szegény, csonka országnak egyetlen megmaradt és el nem rabolható kincse *kultúrája* és ennek a kultúrának reménységei közül való ez a József Attila, akit nem én, de a múzsa avatott pappá a szépség és igazság magyar templomában."

*

Juhász Gyula fémjelzésével és a „Szépség koldusa" 45 ígéretes versével a magyar irodalomba berobogott 17 éves József Attila, aki ekkor otthagyta az iskolapadot, valóban nem kapott busás bért. De nem is kellett neki az első honoráriumból „lábbelit" vennie. Még csak lakást és élelmet sem. A makói széplelkek, köztük elsőnek dr. *Espersit* János, Juhász Gyulának legkedvesebb makói barátja, akinek művészi otthonában Juhász Gyula is sokszor talált pihenést és ihletet, adott elsőnek szállást és ellátást az iskolából kimaradt József Attilának. Teljesen gondtalanul élt, tanult, ábrándozott és dolgozott itt 1923—24-ben József Attila, akinek életében talán a legtermékenyebb időszak éppen ez az idő volt. Itt született meg egész teljességében még nyomtatásban meg sem jelent s egyetlen kézirati díszes példányban Makón, magánkézben, drága emlékként őrzött Szonettkoszorúja, amely a magyar versírás páratlan tökéletességű vers- és íróművészettel megalkotott darabja. Itt robbantak ki József Attila lelkéből a második kötetnek, a 68 verset magába foglaló „Nem én kiáltok" kötetnek legszebb költeményei.

*

Espersit Jánostól egy másik makói széplélek, Kesztner Zoltán, a makói villamostelep akkori igazgatója vette úri házához és adott hajlékot, családi, megértő otthont József Attilának 1924—1925-ben. A makói villanytelep udvari épületében külön szobája volt a költőnek, két gyönyörű cseresznyefa állott az ablaka alatt. Mikor 1929-ben, január 27-én, Ady Endre halálának tizedik évfordulóján a makói széplelkek páratlan sikerű Ady emlékestet rendeztek, amelyen Juhász Gyula alkonyuló életének utolsó gyönyörű fellángolásaként egy csodás, könnyes megemlékezést mondott Adyról, József Attila is eljött Makóra s tett keserű vallomást arról, hogy *„eddigi életének s talán mindannak az*

időnek, ami még hátra van, legboldogabb esztendeje a makói villanytelep cseresznyefáinak árnyékában telt el".

Félnapos déligalvások, átverselt éjszakák, sok sok maros-parti kirándulás, kósza csavargások, tervek és álmodozások boldog ideje volt ez az esztendő. Amibe már belejátszott azonban a Várossal való kacérkodás is. Ekkor már *Szegedre járt* József Attila, rendszertelenül ugyan, de már a szegedi egyetem rendkívüli hallgatójaként s az irodalmi mozgalmak komoly szereplőjeként, akinek Budapest felé is útjai vannak.

*

A sűrű vérű, álmos, poros és sáros alföldi kisváros hiába ismerte el, becsülte meg és dédelgette is az ideszakadt csillagfiókát. Amikor az idő elérkezett, a csillag felröppent és szállt egyre följebb-följebb és egyre távolabb, messzebb az ismeretlen és örök törvények kiszabta úton a tragikus lezuhanásig. Amit most őszinte igaz könnyekkel, nagy nehéz belső zokogással siratnak sokan Makón és Szegeden azok, akik József Attila indulását látó szemmel látták, s akiket a tragikus és időelőtti bukásért semmi vád nem illethet. Legkevésbé azok részéről, akik csak a magyar irodalom firmamentumán fényeskedő meteorra lettek figyelmesek.

Délmagyarország 1937. dec. 25. *Saitos Gyula*

476. PSZT... ÉN IS CSAK HALLOTTAM...

— hogy József Attila szobrot kap. A két hete tragikusan elhunyt költő szobrát azon a helyen állítják fel, ahol el van temetve, Szárszón. A szobrot báró Hatvani Bertalan Wild Tibor szobrászművésszel készítteti. József Attila társszerkesztői helyét a Szép Szó szerkesztőségében a kitűnő fiatal költő vette át.

Heti Újság 1937. dec. 25.

477. HELYREIGAZÍTÁS

József Attiláról és tragédiájáról tanulmányt készülök írni. Minden nap újra nekigyürkőzöm. Mikor készülök el vele, nem tudom. De addig, úgy érzem, cikkben nem is érinthetem, ami érdemleges mondanivalóm volna személyéről, költészetéről, sorsáról. Legszívesebben hallgatnék. A vele foglalkozó cikkek közt azonban volt kettő, melynek feltűnő ténybeli

tévedéseit akkor sem hagyhatom megjegyzés, illetve helyreigazítás nélkül, ha balgaságukat mentő körülménynek tekintem.

Az egyik cikkíró — szélsőjobboldali lapban — kikel a „hamis romantika" ellen, amely el akarja hitetni, hogy József Attila Budapesten, a Ferencvárosban született. Az igazság ezzel szemben az — mondja a cikkíró — hogy „makói magyar fiú" volt.

Nem tudom, miért romantikusabb dolog a Ferencvárosban születni, mint Makón s miért volna magyar fiúhoz méltóbb Makón születni, mint a Ferencvárosban. De hogy József Attila igenis a Ferencvárosban született, ezt az anyakönyvi hivatal tanúsítja, amelynek okmányait talán mégsem lehet a romantikus hatásvadászat vádjával illetni. Nem szólva arról, hogy ezt megírta *Medvetánc* című legnevezetesebb (mert összefoglaló jellegű) verseskötetének bevezető soraiban maga József Attila is: „érdeklődők számára"! A cikkíró úr nem tartozik az „érdeklődők" közé, ez nyilvánvaló. Ha azonban másokat kioktat, annyira mégis „érdeklődhetett" volna előbb, hogy egyszer ezt a kötetet is kezébe veszi, nemcsak az öngyilkossági riportokat! (Mellesleg: a fiatal József Attila valóban sokat élt Makón s általában az Alföldön, de ez a „romantikus" beszámolókból is kiderült.)

A másik, még merészebb tájékozatlansággal kitűnő cikkíró megdicséri azokat az intézményeket, amelyek József Attilát kitüntetni, vagy támogatni elmulasztották, aztán megtámadja mindazokat, akik nem mulasztották el. Micsoda „mecénás" az — méltatlankodik —, akitől élete utolsó két hónapjában üres kávén élhetett! Micsoda folyóirat az, amely nem tudta eltartani a szerkesztőjét!

Ez a cikkíró tehát még az öngyilkossági riportokat is csak félszemmel olvasta. Máskülönben értesült volna arról, hogy József Attila élete utolsó hónapjait a Siesta-szanatóriumban töltötte, ahol aránylag ritkán szokták a betegeket üres kávén tartani. Onnan egyenest utazott le családi körébe, Szárszóra, itt nővérei odaadóan gondozták és törődtek azzal, hogy semmiben hiányt ne szenvedjen. Ez tény, melynek tisztázására az ostobaság indiszkréciója kényszerít. Remélem, további leltározásra nem fognak kényszeríteni.

Mindamellett igaz, hogy valamikor sokat nyomorgott és élete végéig szegény maradt. „*Havi kétszáz sose telt*" neki, legalább polgári munkából nem, amelyre pedig annyira áhítozott. Szenvedett a szegénységtől; a másokétól, a dolgozó vagy dolgozni akaró tömegétől még jobban, mint a magáétól. Hogy végzetes lelki meghasonlását a sok szenvedés, a súlyos nélkülözések emlékei s a későbbi sérelmek és csalódások mennyire segíthették elő, erről most ne beszéljünk.

Szegény az a folyóirat is, amelyet együtt alapítottunk és ameddig ő ki nem dőlt, többedmagunkkal vele együtt szerkesztettünk. Szegény volt, szegény maradt és elhagyatott minden szellemi és szociális ügy,

melyért a lelkét kitette. Hogy megélni nem tudott abból, amit önfeláldozóan vállalt, ez is tény; s hozzátehetem, hogy valóban szomorú tény. De emiatt legkevésbé azokat érheti szemrehányás, akik munkájában, irodalmi vállalkozásában, vagy a puszta létért folytatott küzdelmében segítő társaiul szegődtek.

Ezt nemcsak az ő esetére mondom, hanem általában mindazokra a sajnálatos vagy gyászos jelenségekre, amelyek miatt — különös logikával — a „mecénásokat" szokták tetemre hívni. Ahelyett, hogy azon a tíz-, meg százezer többi jómódú emberen kereskednének, akitől minden művész, tudós vagy író az uccán fordulhat fel!

X. bányavezérigazgató nevét tudománnyal kapcsolatban csak akkor hallani, ha nagylelkű adományát magas kitüntetés követi nyomon. Y. bankár a művészetet legfeljebb a művésznőkön át pártolja. Nem szólva Z. nagybirtokosról, akinek ez irányú igényeit is kielégíti a bárok és varieték méla artisztikuma. X-et, Y-t és Z-ét senki sem vonja felelősségre amiatt, ha a vegyész nem talál helyet a laboratóriumban, vagy ha nem jut a festőnek vászonra és a költőnek tüzelőfára. Utóvégre ez „nem az ő dolguk" — mondják. De ha valamelyik kivételes gazdagnak eszébe jut egy tehetséges embert, vagy egy becsületes vállalkozást megsegítenie, nyomban kipellengérezik „smucigsága" miatt. Hogy miért húsz pengőt adott tegnap ennek, vagy annak, s miért nem harmincat? S hogy ha ennek ezret adott, miért nem adott annak is? Hogy nem szégyenli-e magát „morzsákat" adni a nemes célra, amikor neki még annyija marad? Valóságos mecénás-kipellengérező, mecénás-elrettentő hajsza folyik itt — azoknak biztatására, akik másoktól a „morzsákat" is sajnálják.

Elhihetik nekem, hogy nem félteném az éhhaláltól a mecénásokat, ha a „morzsákat" megdupláznák. De a fukarság és érzéktelenség számonkérését talán mégis helyesebb volna azokon kezdeni, akiknek az irodalom, a művészet és a tudomány „nem dolguk". A költő gyászos sorsa miatt pedig szintén ne azoktól várjanak lelkifurdalást, akik baráti kézzel, nyíltan vallott meggyőződéssel, olvasói érdeklődéssel és, ha kell, pénzzel mellette állanak — hanem inkább azoktól, akik életében üldözik, vagy mellőzik, agyonhallgatják, lealacsonyítják, a tehetségét megillető rangtól és lehetőségtől brutálisan elütik és friss sírhantjára is mohón küldenek fanyalgó megjegyzéseket állítólag tökéletlen formakészségéről, beváltatlan ígéreteiről, „megíratlan maradt" remekeiről...

Magyar Hírlap 1937. dec. 25. *Ignotus Pál*

478. 1937 IGAZI ARCA

Kultúrtörténeti feljegyzések napjainkról

[...] S a költők — nálunk? Ez év nyarán nemeshangú szózatot adott ki két fiatal magyar költő: a katolikus Horváth Béla és a kálvinista Képes Géza. A *Permanentista Kiáltvány*, így nevezték programjukat, azt hirdeti, hogy ők — mert kötelessége ez a költőnek — örökös készenlétben állnak, hogy tollal és vérrel küzdjenek a szellem szabadságáért. [...] A kiáltvány szerint ősük: *Petőfi* [...] Akit a permanentisták magukhoz közelállónak éreztek: *József Attila* — elment. Előbb ment el, mint 1937, mert összezúzták a konfliktusok, amelyeket megérthetünk, ha elmélyedve vizsgáljuk az év és a kor kettős arcát. József Attila, a lelkiismeretesen sohasem hallgató költők egyike, éppenúgy öngyilkossá lett, mint ugyanebben az évben felfedezője *Juhász Gyula*, aki elhallgatott, akinek összeomlott idegrendszere nem engedte meg, hogy kiálljon a szellem frontján. Juhász talán éppen saját némaságába pusztult bele, József Attilát felégette az örökös küzdelem [...]

Magyar Hírlap 1937. dec. 25. *Gosztonyi Lajos*

479. ELDÖNTÖTTÉK, HOGY KIK KAPJÁK A JÖVŐÉVI BAUMGARTEN-DÍJAKAT

Január 18-án osztják ki jövőre is a Baumgarten-díjakat. A kiosztás napjáig titokban tartják a Baumgarten-díjjal kitüntetett írók, kritikusok és tudományos írók nevét, nehogy félreértések keletkezzenek.

Értesülésünk szerint a prózaírók közül a fődíjat egy nem túlságosan ismert novellaíró kapja. Ez a novellaíró azért érdemelte ki a Baumgarten-díjat, mert *„határozott eszményi irányt követ"*, ami az alapokmány szerint egyik alapfeltétele a díjra való jogosultságnak.

A 3000 pengős költői díjat ebben az évben *József Attilának* akarta adni a Baumgarten-bizottság. *József Attila öngyilkos lett*, a tragikussorsú magyar költő nem kaphatja már meg a Baumgarten-díjat. Úgy értesülünk, hogy *kegyeletből helyét nem töltik be* ebben az évben. De azért több lírai költő kap ezidén is Baumgarten-díjat.

A prózai díjra sokat jelöltek, a kitüntetendők között két női név is van.

Értesülésünk szerint Baumgarten-díjat kap *az az essay-író* is, *akinek* az utóbbi időben a komolyabb tudományos irányt követő munkái jelentek meg.

Érdekessége az idei Baumgarten-díjas névsornak, hogy *nincs benne egyetlen regényíró vagy szociográfus sem.*

Magyarország 1937. dec. 25.

480. A NAGY DÍJ

Kegyeletesnek szánták talán azt a kézmozdulatot, amellyel most a tragikusan elhunyt József Attila hantjára odateszik a Baumgarten-díj ígéretének és reményének elfakult erkölcsi koszorúját? Azt olvassuk, hogy az idén háromezer pengőt kapott volna a szerencsétlen költő, neki szánták az alapítványból. Nos: a Baumgarten-díj általában már nagyon keveseket érdekel. Kiosztása azokban, akik érdeklődők s nem érdekeltek, évenkint kínos visszatetszést szül. Eredeti céljától messzire elkanyarodva, érthetetlen szempontok szerint felaprózva teljesen elvesztette jogát arra a becsülésre, amely az örökhagyó elgondolása és a kezdeti várakozás után megillette volna. Ha volt a tollnak olyan ihletett tehetsége, akire mintha rászabták volna a nemes irodalmi és emberbarát szándékát, akkor József Attilában minden vonása egyesült. Ő volt az a lángelméjű gyermek, akinek a mecénás segítségére volt szüksége, mert szertelen és lángoló lelke nem tudott elhelyezkedni a polgári mesterségek szűk és merev keretei között. Ő volt az, akitől a magyar írás sokat és nagyot várhatott és akinek meg kellett volna adni a lehetőséget legalább a puszta lét tengetéséhez olyan időkben, amikor fázott, éhezett. József Attila évtizednél hosszabb ideje volt már csillaga és reménysége a magyar irodalomnak. A Baumgarten-díj urai kellett hogy tudjanak róla, emésztő nyomoráról. De míg szürke legények, kik szabályos és szabványos mestermunkákat készítettek, a polgári jólét tetejébe kaptak Baumgarten-díjakat: — József Attilának a hosszú és sivár évek során egyszer sem jutott. Végezzék hát feladatukat az urak, úgy mint eddig, s ne háborítsák ezzel a félszeg, olcsó önigazolással az árva hantot.

Esti Kurir 1937. dec. 29.

481. BÚCSÚZUNK TŐLED, JÓZSEF ATTILA!

A távozó nap sugarai átszűrődtek az atkai lejáró nyárfái között. Te otthagytad a bérkocsit és leszálltál hozzám, hogy gyalog tedd meg velem a városig vezető hosszú utat. Együtt köszöngettünk vissza a hazatérő földmíveseknek. Milyen csodálatosan éltél akkor!

Drága ember! Vágyaidról beszéltél, hogy közöttünk élhess, mint egy azok között, akik vállukon kapával térnek haza a földekről. Csak most világos előttem minden, amit elmondottál. Csak most nyernek szavaid nálam igazi értelmet. Akkor gyenge neheztelés élt a szívemben, amiért irigyeltél engem, mert — mint mondottad — én itt élhetek közel az emberekhez. Azt hittem, gúny ez részedről. Hogy halálod óta naponta ráz meg a fájdalom, — most bennem újra élednek szavaid értelmei.

Érzem: éltek szavaid szívem mélyén s most tragikus halálod után mély szomorúsággal kivirágoztak.

A nyáreleji alkony már beburkolta a tanyákat s a fákat, inkább csak éreztük, hogy a szél fodrozza a paléi búzatáblákat. Sötétedett. Szavaid ömlöttek és meleg bódulattal jártam melletted, könnyen a nékem máskor oly nehéz és fárasztó utat. Aztán már nem is találkoztunk emberekkel és mégis együtt voltunk az egész világgal. Játékos kedvvel értünk haza, tele hittel, reménységgel, bizalommal az emberiség jobb sorsa felől.

Attila! Ha visszagondolok beszélgetéseinkre, nem is tudom hinni, hogy többé már nem találkozhatunk. Hát hol bújkált benned a mély fájdalom, amely erősebb volt annál a szeretetnél, mellyel népünket szeretted?! Hogy tudtál bennünket itthagyni most, amikor legnagyobb szükség lett volna Rád?

Te kincs voltál a szegények számára s mi most szegényebbek lettünk. Ki kérdezi meg a lelkiismeretlen gazdagokat ezentúl, hogy sorsunk mit érlel?

Attila! Megvetetted a hátad az ajtófélnél és nézted, hogy isszák szavaidat sápadt emberek. Csorgott szavad, mint sziklák közül a tiszta patak s kábított, mint ünnepeken italozó embert a tokaji aszú. Mély értelmű szavaidban nektár volt s csak lassan forralta fel a vért.

Most azután nézzük a helyet, ahol álltál s amely végtelenül üres. A gyengébbek köztünk lapozzák verses könyveidet, soraidat búvják, keresik azokban az előre adott választ. Meg is találják! Óh az ember — különösen gyenge perceiben — mindenre talál magyarázatot. Csak mi nem, árván maradt szegények! Csak mi nem találunk vigaszt és magyarázatot. Meg nem írt verseidre gondolunk és arra, hogy a győzelem napján Te nem menetelsz soraink között. A helyed üres és szívünket tépi a keserű fájdalom...

Nagy Magyar Alföld 1937. dec. 29.

482. MAGYAR KÖLTŐ TRAGÉDIÁJA

József Attila

Tizenkét évvel ezelőtt tűnt fel Szegeden József Attila. A beesett mellű, sápadt arcú, mindég nyugtalanul égőszemű, alig húszéves költő. A pesti *Józsefstadtból* odabarangolt poéta, akit hamar sorstársul fogadott *Juhász Gyula* és akinek hűséges árnyéka lett. Látogatta a redakciókat és kínálta nyomtatásra egészen újhangú verseit, melyek a kamaszévek lázongását és a költői lélek vajúdását sírták el... Szerettük ezt a

különös embert és az aprópénzre felváltható baráti szeretetéből kiadta *„Nem én kiáltok"* című első könyvét. A forrószavú indulatokat kavaró, tétovázón-kereső, de már bátran lázadó hangú versek soraiból már kiéreztük a *zsenit* és *Juhász* Gyula ezt igazolva, meleg baráti csókkal ölelte mellére költőtársát. De *József* Attila csak elborult kedéllyel, bús hallgatással nézett maga elé. Éhes volt és tudtuk, hogy egy tiszaparti csárdazug fapadján szokott álmodozni a költőknek ki nem járó földi jókról.

Azután felkerült Pestre. Már várták írásait a lapok hasábjai. Hamarosan két könyve is jelenik meg és egy kispénzű költőbarát segítségével megindítja a *Szép Szó*-t. Sokat dolgozik, de hiába! Amit akar, amiért harcol, meddővé válik. Visszhangtalan kiáltás a pusztában. Úttalan utakat tapos, bezárt kapukat dönget. És az emberi jogokat védő liga élén még vétót kiált az igazságtalanság felé. Azt mondják: forradalmár. De a *tűz* lobogása fájó rezignációba hamvad. És a költő lassan leindul a felhőékes olympusról. Le a földre, az elvesztett életek sablonos stációja felé...

Lehet, hogy amit tett: lelki összeroppanás, idegösszeomlás vagy a zsenik sorsa: őrület. De az igazi igazság mélységes világundor.

Költő volt a legjavából, de tragikus életmegváltásában tagadhatatlanul emberi. Egy mártír a sok közül, hazugságok arénájában már születésekor halálra ítélve.

Erdélyi Szemle 1937. 5—6. sz. *Longhy A. István*

483. JÓZSEF ATTILA

1905—1937

Tragikus hírt jelentettek Balaton-Szárszóról: vonat elé vetette magát József Attila, a háború utáni írónemzedék nagy lírikusa. Harminckét éves volt, kiábrándultan, roncsolt idegekkel állt oda a mozdony elé.

„Hiszek a tiszta költészetben — írta még huszonötéves korában — mert ő teremtette meg azt a közösséget, amely a társadalom antagonizmusa fölött derűs erő, valóságos egész és mennyei egészség ... Az értékek és igazságok elhagyatottsága miatt kétségbeesnem pedig oktalanság volna: azok, akár akarjuk, akár nem, önmaguktól is rengő virágzásba pattannak, mint Isten tekintetére a rózsaliget... nyűgös és alázatos kisbérese vagyok az eljövendő tisztultabb társadalmi berendezésnek ... a napi gondok sokaságát kell megritkítani, hogy a művészetnek életértelmű örömét mindenki szívéig szíhassa, mint a levegőt."

Aggancsát is elveszíti nemsokára s merészen, komoran néz farkassorsa elé. „Döntsd a tőkét, ne siránkozz", biztatja magát első kötetében és gerinces nyugtalansággal támadja a társadalmat igazságtalanságaiért. Az utolsóban „nagyon fáj" már minden, magábahull, megmeglátogatja gyermeksége, apja, „kinek szájából szép volt az igazság" és anyja, a mosónő, ki akkor „kékítőt old" már „az ég vizében". És jőnek higgadt, csendes sorok, „harmattá" válik „gond és teher" a „megfáradt ember"-ben, „a békességet szétosztja az este, meleg kenyérből egy karaj" már az azelőtti harcosköltő, — „pihen az ég is, a nyugodt Marosra" s homlokára „kiülnek a csillagok".

Utolsó óráiban Hugo-t olvassa s fordítni akar, hozzáfog a „Verba ultima"-hoz, de az első sornál abbahagyja. Nem érdekli Freud sem, Bergson sem, Marx és Hegel — Hugo felé fordul összeroncsolt életével. Mit mondhatott neki halál előtt a szelíd, fehér hajú mester? Marasztalta, tudta vigasztalni a nagy romantikus.

Sok mindent látott változatos életében. Keresztülcsavarogta Szegedet, Pestet, Párist, Bécs utcáit, a társadalmi rétegeket, volt rikkancs, hajóinas, kenyeres, borfiú, mezei napszámos, fahordó, bélyegárus, kifutó, kövezőinas, gimnázista, házitanító, bankhivatalnok, műfordító, vásárcsarnoki kisegítő, magyar—francia levelező, tanárjelölt, s a „Szép Szó" egyik szerkesztője. Most költő csak. Kanyargós, külön ösvényen elindult Kosztolányi s Juhász Gyula felé.

Fiatalok (Cluj—Kolozsvár) *Ádám Zsigmond*
1937. 4. sz.

484. JÓZSEF ATTILA

meghalt. Egész életében ölte a nyomor és a betegség s a vonat már szinte a holttestén gázolt keresztül. Siratnivaló, hogy harminchárom éves korában sírba kellett feküdnie ennek a nagy tehetségnek, aki a háború utáni magyar líra annyi szép költeményét szülte s aki előtt nagy jövő állott. A magyar fiatalság mély részvéttel és szomorúsággal gondol a költőre s itt is beteljesedve látja Ady örök sorait: „Ki magyar földön nagy sorra vágyik... Rokkanva ér el az éjszakáig!"

Híd (Budapest) 1937. dec.

485. JÓZSEF ATTILA

József Attila magyar költő a huszadik században. Harmichárom évet élt ezen a földön és mindhiába adagolta veszendő testének-lelkének az élet kibírhatatlansága ellen a leggyönyörtelibb mámorokat ígérő

költészetet, immár eljutott oda, ahol az iszony reccsenő pillanatában, a szárszói tehervonat kerekei alatt, élet és halál világossága előtt meglátta, ami mögötte maradt, a múltat, a semmivel egyenlővé válót. Költői és emberi életet élni egy volt a kínnal ennek a hetykén daloló legénynek: „nincsen apám se anyám", ilyen robajjal tört a magyar irodalomba, lassú mérgeket szítt magába, a költészet drága mérgeit a gyógyíthatatlan élet ellen, s most hősen vetette magát a fénylő sínekre a költő, új magyar kínok bárdja s úgy ölelte át „küllőit a szent keréknek", hogy az vigye, vigye el e földi fényességek magtalan mezeiről. Szépet és jót akart a magyar népnek, melyből vétetett és melyhez megtért, mint a földhöz. Ember és költő volt és e bús percben görgessünk hantjára fekete rögöt, melyet a költő szeretett.

Híd (Subotica—Szabadka) 1937. dec. *S.*

486. JÓZSEF ATTILA

1905—1937

Totyogjon, aki buksi medve
láncon — nekem ezt nem szabad!
Költő vagyok — szólj ügyészedre,
ki ne tépje a tollamat!

(Hazám)

Minden érző magyar embert mélyen megrázott az a hír, hogy József Attila, a nagynevű fiatal magyar költő december 4-én a vonat elé vetette magát és meghalt.

József Attila élete éppen olyan komor, szenvedélyes és változatos, mint költészete. Nyomorúságban nevelkedett, végigküzdötte magát a disznópásztor, rikkancs, hajóinas nehéz sorsán, de emellett magánúton elvégezte a középiskolát és beiratkozott az egyetemre. Szegeden, Párizsban, Budapesten tanult, végül pedig a *Szép Szó* című folyóiratot szerkesztette Ignotus Pállal együtt. Hat év óta tartó búskomorsága juttatta el ahhoz a végzetes lépéshez, mely életére és költészetére pontot tett.

Költészete az első években petőfiesen lázongó és fordulatos. De későbbi kötetei arról tanúskodnak, hogy szerzőjük hosszú lelki fejlődésen ment keresztül. Első versei teljesen szociális témakörben mozognak, a munkásosztály nyomorúságát éneklik, azaz hogy nem is éneklik, hanem csattanó daccal, sőt bizonyos gőggel szólnak róla. „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" a jelszava ebben az időben. Egészen elfeledkezik saját magáról, csak osztályát látja, mosónőanyját, a földesurat, „akinek

sérvig emeltek tönköt és gabonát". De ebből a dacos lázongásból lassanként halk önkínzás lesz; nem hallgatnak reá, nem értik meg. Befelé fordul. Rájön, hogy neki is rengeteg problémája van, neki is van lelke. A legbensőségesebb, néha egészen filozófikus líra csendül ki ezekből a költeményekből, melyeknek hangulatát ő maga jellemezte a legjobban: *Nagyon fáj.* Önemésztő tépelődéssel nézi népe sorsát, néha még felfelsikolt, de ezek a hangok már csak az örök emberi, a humánum, a szabadság utáni sóvárgást visszhangozzák. A szabadság éppen olyan élménye, mint Petőfinek, csak sokkal általánosabb értelemben. Irtózik a szellemi diktatúrától, a gondolatszabadság elfojtásától: „szólj ügyészedre, ki ne tépje a tollamat!"

József Attilát nemrégiben úgy emlegették, mint Ady Endre óta a mai haladó generáció legnagyobb költőjét. Ma még nem tudjuk eldönteni, hogy ez a minősítés jogosult-e vagy sem, de őszinte szellemének tartozunk azzal, hogy fájjon nekünk is az, ami neki fájt — mindhalálig.

Ifjú Erdély (Cluj—Kolozsvár) *Lőrinczi László*
1937. dec.

487. EGY MEGHASADT LELKŰ FIATAL MAGYAR KÖLTŐ MEGRENDÍTŐ TRAGÉDIÁJA

Eltemették József Attilát, aki a vonat elé vetette magát és szörnyet halt

Budapestről jelentik: Szombaton délben megdöbbentő hír száguldott végig a magyar fővároson: *József* Attila, aki a háború utáni írónemzedék egyik legkiválóbb és legsajátosabb lírikusa, öngyilkos lett. Halála brutális és megrázó. A vonat elé vetette magát és a mozdony kerekei darabokra szaggatták.

Egy különös és sokat zaklatott élet múlt el halálával.

József Attila 1905-ben született. Földhözragadt, szegény szülők gyermeke volt. Apja szappanfőző munkás volt, de elszakadt a családjától, világgá ment, nyoma veszett. Anyja, mint a költő ismételten megénekelte, úriházakhoz járt mosni és keservesen keresett fillérekből nevelgette gyermekeit. De nem bírta soká a munkát, beleroppant. József Attilának hatéves korától kezdve magának kellett eltartania magát.

Mindennel próbálkozott. Volt kenyeresfiú, libapásztor, hajósinas, később pártfogóra talált, aki ruházta, iskoláztatta. Mire leérettségizett és elvégezte egyetemi tanulmányait, már országszerte ismerték, szavalták a verseit.

Műve első híres versétől, a ..Nincsen apám, sem anyám"-tól a halála napján papírra vetett utolsó strófákig a nyomorúságot és szomorúságot varázsolja emelkedettséggé, szépséggé. Voltak évek, amikor azt hitte, hogy költészetével sikerül legyőznie a végzetét. A szegénység nem tudta sem megalázni, sem megfélemlíteni. Ebből az időből valók tündérien hetyke, kihívóan üde versei önönmagáról.

Annyi bizonyos, hogy a háború utáni írónemzedék egyik legsajátosabb, legnyugtalanítóbb jelensége volt. Minden életjelensége hevesebb, gyorsabb volt másokénál. Ez a kedves, hetyke, öntudatos, nyúzottan sovány fiú, aki modorában valahogy Petőfire emlékeztetett, kétszer olyan gyorsan égett, mint más. Rendkívüli fogékonysága volt társadalomtudományi és lélektani problémák iránt. Sokat tanult, művelődött. Ambicionálta, hogy nemcsak a hóbortos költőt, hanem a felelősséggel bíró férfit lássák benne. Még úgyszólván gyermek volt, amikor versei révén a „baloldali" szellemi ifjúságnak legtöbbet olvasott költője lett. Költészetében voltak látszólag társadalomellenes vonásai.

Tavaly néhány társával együtt megalapította a „Szép Szó" című irodalmi folyóiratot, amelynek mindvégig szerkesztője maradt. A folyóirat hasábjain verstani és irodalompolitikai kérdések mellett sokat és szenvedélyesen foglalkozott szociológiával. Ezekben a hónapokban azonban már előrevetette árnyékát a későbbi tragikus vég. Akárcsak Juhász Gyula, ő is búskomorságba esett, egyre súlyosbodó kényszerképzetek gyötörték, úgyhogy néhány hónapra szanatóriumba kellett szállítani.

Néhány nap előtt leköltözött Balatonszárszóra két nővéréhez, mert orvosi vélemény szerint az egyéni és odaadó ápolás esetleg javíthatott valamit állapotán. Kisebb-nagyobb javulásoktól eltekintve azonban, betegsége egyre katasztrofálisabb méreteket öltött.

Pénteken — az öngyilkosság napján — későn kelt és kissé apatikusan viselkedett, majd felvette asztaláról Victor Hugó egyik verskötetét s hangosan felolvasta belőle nővéreinek az Ultima verba (Utolsó szavak) című híres költeményt. Majd leült, hogy azonnal le is fordítsa. De csak ennyire jutott: Elpusztult az emberi értelem. Ez volt az utolsó sor, mit leírt. Idegesen felugrott asztalától és sétálni ment. Másfél óra múlva bekövetkezett a tragédia.

Néhány verskötet maradt utána, egyéb semmi. Az irodalomtörténet is bizonyosan megállapítja rendkívüli lírai kvalitásait. Egészen fiatal volt, 33 éves.

József Attilát vasárnap temették el Balatonszárszón az irodalmi világ hatalmas részvéte mellett.

Magyar Lapok (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec.

488. EGY FIATAL KÖLTŐ HALÁLÁRA

Minden öngyilkosság hátterében mélységes emberi tragédiák rejtőznek. Nem annyira a mód, nem is a halál pillanata, hanem az az út, amely odáig vezet. Tenger könnyel, felsebző tövissel, kibeszélhetetlen kínnal és gyötrelemmel, sötét és vigasztalan órákkal és évekkel van kikövezve ez a szörnyű ösvény.

József Attila is megjárta ezt az utat. Ragyogó, királyi palást övezte vállait, amikor kilépett az Élet kapujában. Bölcsőjénél ott állottak a múzsák és csókjukat magával vitte. De köntösét hamar megtépték a durva tövisek, vállát felsebezte súlyos kereszt. Élete delén se járt még, amikor összeroskadt a teher alatt s nem volt ereje ahhoz, hogy tovább cipelje a keresztet.

Szegény ember volt József Attila. Éhezett, fázott. De lelkében csodálatos álmokat hordozott. Az életről és arról, hogy egyszer majd néki is hinti a gazdagságát, fényét. De az álmok nem váltak valóra. Mostoha és kegyetlen volt hozzá a sors, sokszor még száraz kenyeret sem adott.

A nélkülözések meghasonlottá tették. Költészetének kilengései ennek a meghasonlásnak tükörképei. Erőtől duzzadó költészete a véglet felé sodródott. Hamar készen volt a bírálók, a gáncsoskodók megbélyegzése és kétségkívül néhányszor beleütközött a törvénykönyv paragrafusaiba is. De a modern büntetőtörvénykönyv a bűneset motívumait kutatja s aszerint büntet vagy gyógyít s József Attila kilengéseit mindig a tragikus sors mostohasága motiválta.

És akik az irodalomban is osztályoznak, azok a „baloldali" költők közé sorozták. Ezek azonban csak szavak, a valóság, a lényeg nem ismer korlátokat és beskatulyázást. A lényeg pedig az, hogy József Attila ízig-vérig költő volt; a legtehetségesebbek közül való.

Néhány hónappal ezelőtt jelent meg a 32 éves költőnek verseskötete: „Nagyon fáj" címmel. (E lap hasábjain is méltattuk annakidején.) A költemények, mint megannyi jajkiáltás sikoltott a társadalom felé. Akkor már nagyon közel volt a mélyponthoz meggyötört lelke. Akkor már túl volt azon a szomorú tragikus eseményen, mikor a saját verseit árulta az utcasarkon, hogy kenyérre váltsa át a költészetet.

Legutolsó kötetében jelent meg „Kész a leltár" című verse, mely dióhéjban az életét adja:

Sikáltam hajót, rántottam az ampát,
Okos urak közt játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könyvet,
Ujságot, verset — mikor mi volt könnyebb.
Nem dicső harcban, nem szelíd kötélen,
De ágyban végzem, néha ezt remélem...

Még ez a reménysége sem vált valóra. A vonat kerekei tépték szét fáradt, beteg testét. S ha itt ezen a földön bár a „baloldalon" is tévelygett, odafönt véresen szétroncsolt testének tépett lelkét bizonyára magához öleli Az, — akit bizony a nélkülözések és vergődések meghasonlott óráiban sokszor tagadott és létezését kétségbe vonta, de akinek a képét öntudatlanul magában hordta.

Magyar Protestánsok Lapja *Borbély László*
1937. dec.

489. JÓZSEF ATTILA

A fiatal költő, aki a minap a vonat gyilkos kerekeit választotta a velünk való élet helyett, jobban vágyott rá, mint bármely más magyar költő, hogy a tenyerünkön hordozzuk. Szerette volna, ha mindenki úgy bánik vele, mint saját kisfiával, aki azonban egyszersmind zseni. Mókás kamasszá tudott zsugorodni, csakhogy levegyen a lábunkról, becézni való, tisztaszemű gyerekké, akinek ami a szívében, az a száján! Ellenállhatatlanul megvesztegető tudott lenni, ha akart, legfeljebb az állt ellen neki, aki öntudatlanul meghőkölt e túlságos igényű szeretetvágytól... Verseiben is csibész jópofaságával ejtett meg először, rafináltan üde naivságával, játékosságával és szellemességével, mely akkor is elbájoló maradt, mikor a leg-„prózai"-bban kimondta a dolgokat. Oly görcsösen s oly szokatlanul sokáig ragaszkodott a kamasz szerepéhez, hogy egy időben már a fejlődését féltettük emiatt. Szeretett játszani is, hogy megejtőbb legyen. Berzsenyi óta senki nem írt nálunk olyan önkéntelenül emlékezetbe nyomuló szentenciákat, mint ő. Persze e szentenciák nem éppen horáciuszi zengzetűek. Ilyenek: „Hosszú az Úristen, rövid a szalonna", vagy „Erős a sorsunk, mint a csikarás".

Magyar költő ajka Petőfi óta nem állt úgy a dalra, mint az övé. Legigézőbb hangjait akkor találta meg, ha felolvadt egy szeretetben. Boldog és lágy volt ilyenkor a hangja. Képzelete szívesen kicsinyítette a világot kedvesen groteszk képekbe, egy uccai kölyök tapasztalatainak méretére. Csokonai óta egyetlen költőnkben sem volt annyi báj, mint benne. S a kecses, játékos rokokó megint a nyomor és betegség fölött virult ki. Csibész-rokokó, gondoltam valaha. Aztán egyre élesebben rajzolódott ki e stílus tragikus háttere.

Az idillre és szeretetre vágyódó kamasz lassan rájött, hogy az élet önzés, harc és fagy. A táj, melyben az élet hasonlattá sűrűsödik számára, rendszerint külváros, nyomorult falu, vasszínű égbolt, tél, eső. A valósággal ábrándok nélkül néz farkasszemet. A jópofa kamasz sötétkedvű, elszánt férfivé válik. A csibész tudatos, komoly forradalmárrá. Sosem tartozott azok közé a kissé plebejus költők közé, akik

részvétünket kábítják el előbb, hogy így könnyebben lopják be magukat tetszésünkbe; nem bensőséges mélabúval, hanem esze igazságaival és művészi mágiájával akart győzni. A vers mérnöke akart lenni s inkább volt különcködő doktriner, mint érzelgős. Saját, jórészt még felderítetlen ars poeticája volt és valami különös, a poe-edgarihoz hasonló versíró eljárása, mely minden tudatossága mellett bő réseket nyitott az irracionális, érzelmi elemek beáradására. Egy ortegai különbségtevéssel élve, nem a lélek, vagy épp a testlélek párái tárgyiasulnak e költészetben, hanem inkább a modern szellem illúzió- és érzelemmentessége. Verseinek fémszerű, kemény pengése van. A tartalom most félelmetesen zord, a költő emberi kedvessége már csak a forma bájában nyilatkozik meg. Intellektuális merevgörcseit játékos hajlam enyhíti, tételeit a leleményesen sokféle forma versszerűvé, a tragikus háttér megdöbbentően feszültté, egy-egy váratlan paradox fordulat mélybevilágítóvá teszi. Háborúutáni líránk legeredetibb jelensége. A mai ember világképét, amelyet szociológiai és lélektani tudásunk alakított át, neki sikerült először költészetté, igazi verssé avatni:

Míg megvalósul gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...

Legutolsó verseiben azonban mintha már megszokott elméletei is lehullnának lelkéről s megcsapná őt a végső dolgok s a kozmikus semmi borzongató szele.

A gyönyörű erőfeszítés, mellyel lelke ijesztő szakadékait előbb kedvessége virágaival, majd egy harcos program páncélzatával igyekezett befödni, végül, mint tudjuk, összeomlott. A világ nem engedte őt játszani és szeretni. A költő hatalmasan küzdött a belsejéből rátörő káosz ellen, de a külső világ nem jött segítségére. Igen, bűnpártolás volna ki nem mondani, hogy megbocsájthatatlan vétkek történtek e zseniális költő pusztulása körül. Ne mondják, hogy úgyis menthetetlen volt. Ez a védekezés csak abban az esetben volna jogos, ha előbb megpróbálták volna támogatását. De hiszen hányan járnak köztünk, aránylag egészségesen, akiken valószínűleg csak azért nem tört ki a lappangó elmezavar, mert többé-kevésbé véletlen sikerek megóvták őket attól, hogy teherbírásuk túlságosan nagy próbának tétessék ki! A maeterlincki szatírát, mely megdorgálja a jó polgárokat, hogy egy csavargóban csak utólag ismerik fel Szent Antalt, mikor ez már csodákat követett el, sosem tartottam igazságosnak. De József Attila, míg

köztünk járt, már véghezvitte költészete gyönyörű csodáit s mégis megismétlődött rajta az örök legenda: irodalmunk pápái és püspökei csak a kapun kívül adtak neki helyet...

Századunk 1937. nov.—dec. *Komlós Aladár*

490. A SZÉP SZÓ MÉLY FÁJDALOMMAL JELENTI

hogy egyik alapítója és felelős szerkesztője

JÓZSEF ATTILA

1937. december 3-án Balatonszárszón tragikus körülmények között harminckétéves korában elhunyt.

Emlékét hűségesen őrizzük.

A SZÉP SZÓ mindig azokat az eszméket fogja szolgálni, amelyekkel az Ő személye, költészete és állásfoglalása egyet jelentett.

Szép Szó 1937. dec.

491. JÓZSEF ATTILA TEMETÉSE

József Attilát december 5-én Balatonszárszón, a református egyház szertartásai szerint, közeli hozzátartozóinak, szűk baráti és írói körének részvételével csendben eltemették.

A SZÉP SZÓ nevében Ignotus Pál búcsúztatta el ezekkel a szavakkal:

József Attila, ki itt hagytál minket, ki nem hallasz minket, kit mi nem látunk soha többé — aki, a Te szavaddal szólva, lelked léggömbjét eloldtad tested kosarától, hogy az Anyához, a nagy Űrbe felszálljon, — eljöttünk Hozzád, hogy megköszönjük azt a harminckét esztendőt, amely Neked nyomorúság és fájdalom volt, nekünk pedig fájdalmas emlékezetű dicsőség. A folyóirat, az írói kör, az emberi közösség, melynek képviseletében Hozzád szólok, Tőled kapta nevét; az igyekezet, melyet erőnktől telhetően szolgálunk, a Te ragyogásodtól kapta rangját és szépségét; de ami Belőled megmarad, az nem a mienk, hanem minden magyar nyelven eszmélő emberé. A hagyatékért, melynek őrzői akarunk lenni: művedért a legszigorúbb bírák előtt emelt fővel felelhetsz. A fizikai életért, mely e mű megteremtésének keretéül szolgált, nem felelsz senkinek. Te kaptad, Te hajítottad el. Nekünk fáj, de Te minden fájdalomért eleve megszenvedtél. Mi nem tudunk belenyugodni, de Te nyugodjál békében.

Mónus Illés a Népszava szerkesztősége és a magyarországi szociáldemokrata munkásság nevében búcsúztatta el József Attilát:

A baráti szeretet hozott ide. Nehéz, ólomsúlyú a szó, torkomat fojtogatja a fájdalom. Elhoztam Hozzád, József Attila, a Népszava és az egész magyar munkásosztály szeretetét, háláját és gyászát. A munkásság nem felejti el a szegények költőjét, József Attilát, a magyar költészetnek s a világ szocialista költészetének büszkeségét, aki utolsó pillanatodig, nagy testi-lelki megpróbáltatásaid s önmagadba fordulásod idején is, példásan hű voltál az eszmékhez, amelyeknek legszebb magyar kifejezéseit Neked köszönhetjük. Verseidet meg fogja tanulni a népnek apraja-nagyja; fájdalmaid és szenvedéseid örökre visszhangoznak majd azokban, akiknek fájdalmait és szenvedéseit gyönyörű szép szívedbe zártad. József Attila, büszkeségünk s pótolhatatlan veszteségünk, pihenj békében.

Költőtársai közül Horváth Béla intézett búcsúszózatot hozzá a sírnál egy költeményben, melyet József Attila emlékszámunkban közlünk.

A balatonparti temetőben egyszerű fejfa jelzi József Attila sírját. Méltó síremlékéről — hozzátartozóival egyetértésben — gondoskodni fogunk.

Szép Szó 1937. dec.

492. A SZÉP SZÓ MISKOLCI JÓZSEF ATTILA EMLÉKESTJE

A Magántisztviselők Szövetségének miskolci csoportja december 8-ára hívta meg a Szép Szó-t. Az előadó estén szerepelnie kellett volna a közben tragikus körülmények között elhunyt József Attilának is. Egy gyászfátyollal bevont szék jelezte az előadói emelvényen a költő üresen maradt helyét. József Attila jelentőségét Németh Andor méltatta gyászbeszédében, amelyet emlékszámunkban közölni fogunk. Az est többi szereplői, Fejtő Ferenc, Remenyik Zsigmond, Ignotus Pál is megemlékeztek előadásuk során elhunyt nagy társukról és felolvastak József Attila költeményeiből. Pillér Ferenc, a miskolci Nemzeti Színház művésze, József Attila-verseket adott elő. A vendéglátó magántisztviselők részéről Bónis Ferenc vezette be és Czeizler Károly köszönte meg záró szóval az előadást. A miskolci Gazdakör nagytermét zsúfolásig megtöltő közönség mély megrendüléssel adózott a nagy költő emlékének.

Szép Szó 1937. dec.

493. KÖLTŐ ÉS KORA

„K"-betűkkel szól keményen,
Címe: „Költőnk és Kora"...

József Attila

Most megfigyelhető: mi történik a költővel, aki halhatatlan verseket írt, akit csak szeméremből s ifjúságára való tekintettel nem neveztünk nagynak még életében, — most megfigyelhető, mi történik vele közvetlenül a halála után, mielőtt még megkezdenék kisajátítását és elferdítését.

A folyamat egészen törvényszerű. Járt köztünk egy ember apró lábaival, nézett ránk értelmes és elboruló szemével, nyomorúságban élt s mindig előkelően viselte nyomorúságát, imbolygott köztünk, kopott és ajándékozott kabátjában s csak néhányan sejtettük, hogy inkognitója egy fájdalmas és igaz, a világ minden gyötrelmeit átszenvedő s lehető megváltását remélő, fejedelmi költőt takar. Néhányan tudtuk: de hányan nem akarták tudomásul venni! Hányan voltak, akik bár észrevették, nem akarták kihirdetni az ő kiválóságát, részesíteni abban a jutalomban, amely egy költőt megillet: nem anyagi jutalomban, hanem megértésben és elismerésben!

Nem akarok vádolni senkit, se egyest, se csoportokat, se hivatalos, se „félhivatalos" szerveket. Csak a tényt állapítom meg: József Attilának semmiféle elismerés nem jutott azok részéről, akik a társadalomban, államban vagy kultúrában hatalmi pozíciókat birtokolnak. Csak a tényt állapítom meg: nálunk a költészet dicsőítése még mindig együtt jár a vaksággal az igazi s élő költészet iránt. Itt élhet és sikolthat szenvedésében egy nagyszerű ember: süket fülekre talál főképp azok körében, akik a legszívesebben nevezgetik magukat a kultúra hordozóinak. József Attilának csak egy közönsége volt, amely megható rajongással csüggött rajta élete végéig, amely ha fölkereste, ünnepelni tudta s egy időre megvigasztalni keserűségében: a szervezett munkásság.

Most, hogy eltemettük s akik szerettük, alig-alig tudjuk még elképzelni, hogyan élünk majd újabb versei nélkül: most megfigyelhetjük a hatást, amelyet a halál váltott ki. Most láthatjuk, hogy vannak csoportok, vannak körök, amelyekben még a tragédia sem kelt emberséget s nem ébreszt engesztelődést. A harchoz mindig keménység kellett s szigorúság. De a halott ellenféllel szemben a harci illemszabályok is kegyeletre köteleztek. Én nem tisztelem meg azzal, hogy nevükön nevezzem őket, akikben annyi tisztesség sem volt, hogy a halott költőt — ha már érdeme szerint méltatni képtelenek — legalább ne sértették volna meg poraiban. A késő irodalomtörténész összegyűjt-

heti majd a jobboldali „elparentálásokat" s elképedhet azon, hogy mennyi emberi alacsonyrendűség gyülemlett fel egyes budapesti szerkesztőségek asztalainál.

De hát ők elhatározták, hogy gonoszok lesznek, mint III. Richard, s egy percre sem akarnak kiesni a szerepükből. Egy más, kevésbé világnézeti, inkább irodalompolitikai háborúság folyik tovább a sír fölött. A költő hírneve és elismertetése ugyanis nemcsak az osztályok harcának esett áldozatul, nemcsak a konok ostobaságnak, amely nem tudja befogadni az újat és nemeset, hanem egy irodalmi jellegű küzdelemnek: a középszerűek összeesküvésének is.

Sokszor rámutattam már, hogy a szellem szféráiban egy különös, eddig még ki nem elemzett osztályharc *is* folyik: a tehetségteleneké és középszerűeké, a tehetségesek és zseniálisak ellen. Hányszor látjuk, hogy egy-egy tehetséges is összefog a másod- s harmadrangúak tömegével, hogy elgáncsolja egy-egy riválisát, de van példa arra is, hogy az összeesküvés magafajta középszerűt emel a trónra, csakhogy azt az arra méltó ne foglalhassa el. Tragikomikus küzdelem ez, békaegérharc, meg kellene egyszer írni a szociológiáját. Nem volna szabad belőle kifelejteni azoknak a szerényebb tehetségűeknek nemesebb szerepét sem, akikben a belátás és tisztesség erősebb, mint az irigység és a hiúság! De a többség megmérgezi az igazi költő életét, „irodalmi közvéleményt" formál érdekei szerint, s lelkiismerete ellen, amely a közönséget is befolyásolhatja értékítéleteiben. Ez a „közvélemény" az élő József Attilát, ha „némi" vagy „nagyobb" tehetségét el is ismerte, lehetőleg mellőzte, kihagyta, másodrangúakkal helyezte egy sorba, de inkább kitépték volna a nyelvüket, semhogy elismerjék, amit pedig éreztek és tudhattak, hogy olyan verseket, mint ő, Ady óta senki sem írt.

És nekik ellenségük maradt halálában is, mert versei, a „hideg"-nek, „kiagyalt"-nak, „tendenciózus"-nak hirdetett versek életben maradtak, s ha eljutnak a nagyközönséghez igaz hangzásuk, zenéjük s értelmük szerint, — kiverik őket végképp az irodalom történetéből. Másrészt a szégyen is tiltja tán igazat adniuk halálában annak, akit életében megtagadtak... Ezért olvashattuk most, hogy aki a háború utáni magyar költészet legszebb és halhatatlan verseit megírta, csak „ígéret" volt, hogy szép verseket „írhatott volna", ha életben marad s tán még halhatatlanságra is vergődik, ha nem szakít véget oly hamar magányos és nehéz életének...

A folyamat tehát pontosan megfigyelhető. A költő pedig nem halhat meg már azért sem, mert tovább kell harcolnia. Tovább kell folytatnia az osztályok harcát, hogy fölemeltessék az a közösség, amely magával együtt őt is fölemelné. De tovább a nagyok harcát is az irigységtől sápadó kicsinyek ellen, a halhatatlan halottakét a halandó élők ellen. Nekünk, akik ismerhettük és felismerhettük őt, akik az ő verseiben

fürödtek meg s tisztálkodtunk meg vesződéseink és sebesüléseink után, erőt adó tudat a szerencsétlenségben, hogy a harcot érte és vele tovább kell vinnünk, hogy teljes igazságot s dicsőséget szolgáltassunk az ő szellemének és azoknak az eszméknek s törekvéseknek, amelyeket e szellem jelentett és jelent.

Szocializmus 1937. dec. *Fejtő Ferenc*

494. JÓZSEF ATTILA

Az új magyar költészet legtöbbet ígérő reménysége itt hagyott bennünket! József Attila, a költő, a forradalmár, a szocialista, a lázadó — megpihent. Örökre. A mi fájdalmunk vigasztalhatatlan, mert egy 33 éves zseni váratlan elmúlta csak a hátrahagyott öröksége után lesz megmérhető.

Ady óta nagyobb poétát nem szült a föld. Sorsa összeforrott a tudományos szocializmussal. Élete proletársors. Édesanyja mosónő, apja ferencvárosi munkás volt. — Ő maga tanárnak készült, de kikötött a költészetnél. Származását sohasem tagadta meg. Ezért zárta őt a munkásosztály szívébe! — Elmúlása fájdalmas: de tanításai tovább élnek!

Várospolitikai Szemle (Debrecen) 1937. nov.—dec.

495. HÁBORÚ UTÁN

[...] *József Attila* erős szociális hangot jelent új költészetünkben. A szegények, nyomorgók, elnyomottak költője, fellázítja a társadalom igazságtalansága, gúnnyal és haraggal szól az elnyomókról és kizsákmányolókról, a felháborodott emberiség hangján. Lírája mégsem komor vagy sötét, van benne valami legényes, hetyke hang, derűs életérzés, néha kedves, fiatalos mosoly, — alapjában jóban tudna lenni a világgal, ha nem volna benne olyan sok csúnyaság. Ez az életközelség adja lírájának legjobb ízét. Úgy tűnik fel, mint egy faluról városba került s oda áthasonult fiatalember, akinek nyitva van már a szeme a városi élet iránt, látja kegyetlenségeit, szenved is tőlük, ítéletet is alkot róluk, de valahogy megőrizte faluról hozott frisseségét és impulzivitását s vele a beszéd népies zamatát, melybe néha jó kedvében belekeveri a városi utca szólásait. Vannak azonban transcendentális elmélyülései is, különösen a legutóbbi néhány évben nem egyszer hallottunk tőle mély és tiszta lírai hangokat. [...]

A magyar irodalom története a XX. században. 1937 *Schöpflin Aladár*

A líra

[...] Háború utáni líránknak legjellegzetesebben új része mentes minden misztikumtól, szavainak nincs hold-udvara, bizonyos kemény világosság jellemzi, mely olykor — József Attilánál és Szabó Lőrincnél — már-már szárazságba csap át. A „Nyugat"-ban a lélek, sőt olykor a testlélek színjátszó, meleg párái szálldogálltak, itt az éles, tiszta körvonalak ejtenek meg.

[...] József Attila és Szabó Lőrinc költészetét a gondolat, sőt az előbbinél néha a program is táplálja. József Attila mintáért népdalainkon jóval túlra, egész a Kalevala varázsverseiig megy. [...]

Származási csoportok

Ha a háború utáni magyar írók nagy torlódásában tájékozódni akarunk, azt vesszük észre, hogy csoportosulások és elkülönülések itt nem esztétikai törekvések, hanem társadalmi eredet szerint mentek végbe.

[...] Számra és súlyra a *népi* származású íróké a vezetés, azé a csoporté, melynek Illyés, Tamási Áron, Erdélyi, Kodolányi a legkülönb erősségei.

[...] A népi írók mellett meglehetősen háttérbe szorulnak a proletariátus és a polgárság írói. Míg amazok a faji misztika érzelmi húrjain is játszanak, a magyar *proletárság*, egykori messiási álmait eltemetve, puszta bérharcos érdekközösséggé fonnyadt s a mai magyar polgári életben nem látnak szépséget tulajdon írói sem. Ehhez járul, hogy míg amazokat egy volt miniszterelnök is megpróbálta propagandájának szekerébe fogni, a proletárság írói állandóan harcot kénytelenek vívni a hatósági és társadalmi megtorlásoktól félő könyvkiadó és sajtó cenzúrájával. Kassák Lajos a magyar proletár nyomorúságát és ugyanakkor a szocialista igazságok által belső megtisztulását mutatja meg, Nagy Lajos ingerült kritikát gyakorol a polgári életen, Várnai Zseni, akinek érzései oly közel vannak ajkához, hogy gátlástalanul azonmód dallá, vagy legalább chansonná tudnak válni, verseiben a proletár nő szenvedéseit és sóvárgásait szólaltatja meg, József Attila „jópofa" verseinek ravasz közvetlenségében és elbájoló csibész rokokójában a városi uccakölyök üdesége, majd a társait és harcos hivatását megtalált férfi komor boldogsága fejeződik ki; ehhez a csoporthoz csatlakozott a más származású Remenyik Zsigmond, aki, az önéletrajz és a szociológiai tanulmány eszközeivel, a vidéki dzsentriről rajzolt kegyetlen képet. Gelléri Andor Endrét már csak

tárgyai kapcsolják ehhez az irányhoz: a mód, ahogy iparos hőseinek életét szemléli, nem az osztályostársaival egybeforrott proletáré, hanem a kíváncsi művészé, aki gyönyörködik, ha érdekes esetet lát. [...]

Írók és elvek. 1937 *Komlós Aladár*

497. ECCE SACCERDOS DEI...

(József Attila halálára)

Ecce saccerdos dei... Íme a Nép Költője.
Mögötte nem bíborlik hosszú, nehéz uszály,
a szürke térbe vész kopottas felöltője,
fején a haj s szívén az eszmélet kuszált.

Üdvére hymnusz sohsem zúg az orgonán.
Térdet nem hajt előtte a hódoló tömeg.
Az éhes proletár vad esztendők során
vívott küzdelmeit ő énekelte meg.

Nehéz munkásverejték tömjénködében ülve
a megváltott világról ártatlan álmodó,
nem Úr, nem Ég, nem Tőke júdásegyháza küldte,
nem osztályelnyomáson dúsan táplálkozó.

Fejét acélkerék roppantá és a sínen
szétfröccsent agyvelő bosszúról énekelt
s arról, ki lelkefogytig ágált a szörnyű színen,
a Költőről, ki egykor dallal fegyverre kelt.

Te proletár, ki másnap elhagytad harci zászlód,
kövesd meg teste romját s halálig vezekelj,
kortársként árulója: utódként értve gyászold
s nevében, ha az óra szólít, fegyverre kelj!

[1937]

Válogatott költemények 1925—1945 *Hollós Korvin Lajos*

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A szélén behajtva	Németh Andor: A szélén behajtva. Válogatott írások. Sajtó alá rend. Réz Pál. Bev. Déry Tibor. Bp. 1973.
Bányai	Bányai László: Négyszemközt József Attilával. Bp. 1943.
Basch	Basch Lóránt: Egy literáris pör története. Irodalomtörténet 1959. 3—4. sz.
ÉI	Élet és Irodalom
Ekk	József Attila emlékkönyv. Szerk. Szabolcsi Miklós. Bp. 1957.
Fábián D.	Fábián Dániel: József Attiláról. Bp. 1974.
Galamb	Galamb Ödön: Makói évek. Bp. 1941. (József Attila élete nyomában 1.)
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JAÖM III.	József Attila összes művei III. Cikkek, tanulmányok, vázlatok. Sajtó alá rend. Szabolcsi Miklós. Bp. 1958.
JAÖM IV.	József Attila összes művei IV. Novellák, önvallomások, műfordítások. Pótlások az I—III. kötetekhez. Sajtó alá rend. Fehér Erzsébet és Szabolcsi Miklós. Bp. 1967.
JAÖV	József Attila összes versei 1—2. Közzéteszi: Stoll Béla. Bp. 1984.
JAVL	József Attila válogatott levelezése. Sajtó alá rend. Fehér Erzsébet. Bp. 1976. (Új Magyar Múzeum)
József J.	József Jolán: József Attila élete. Bp. 1947.
„Jöjj el szabadság!"	„Jöjj el szabadság!" Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. II. Szerk. Szabolcsi Miklós és Illés László. Bp. 1967. (Irodalom—szocializmus)
Kántor	Kántor Lajos: A hiány értelmezése. Bukarest 1980.
mell.	melléklet
MKszle	Magyar Könyvszemle
MN	Magyar Nemzet
MSzle	Magyar Szemle
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
Németh A.	Németh Andor: József Attila. Bp. é. n. [1944.]
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
PI	Párttörténeti Intézet
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PL	Péter László: József Attila Szegeden. Irodalomtörténet 1955. 2. sz.
Reguli	Reguli Ernő: József Attila. Bibliográfia. Bp. 1975.
Saitos	Saitos Gyula: József Attila Makón. Bp. 1964.
SZM: FÉI	Szabolcsi Miklós: Fiatal életek indulója. József Attila pályakezdése. Bp. 1963. (Irodalomtörténeti könyvtár 11.)

SZM: ÉaF	Szabolcsi Miklós: Érik a fény. József Attila élete és pályája 1923—1927. Bp. 1977. (Irodalomtörténeti könyvtár 32.)
SZM: Változó világ	Szabolcsi Miklós: Változó világ — szocialista irodalom. Újabb tanulmányok. Bp. 1973.
ÚÍ	Új Írás
Vágó	Vágó Márta: József Attila. Bp. 1975.
Vértes	Vértes György: József Attila és az illegális kommunista párt. Bp. 1964.
„VÚV"	„Vár egy új világ". Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből. 4. Bp. 1975. (Irodalom — szocializmus)

1922

1. Szerkesztőségi üzenet. — *Névtelen.* Dongó (Makó) 1922. okt. 29. — 6.
A lap, amelyben az első, József Attiláról írott közlemény, egy szerkesztői üzenet megjelent, a Makói Újság szatirikus vasárnapi melléklete volt. 1920—1923-ig élt. Gyenge Miklós szerkesztette. Egy héttel korábban közölt már egy J. A. jelzésű verset. L. Péter László: József Attila-textológia. It 1954. 3. sz. 348., és SZM: FÉI 314.

2. József Attila versei. — *Névtelen.* Színház és Társaság (Szeged) 1922. nov. 1. — 9—10.
Újraközölte Péter László: József Attila fogadtatása. Somogyi-könyvtári műhely 1980. ápr. — 7—12.
Péter László szerint a cikk szerzője a folyóirat ekkori szerkesztője, *Úr György* (1894—1964) volt.
A Színház és Társaság (1920—1926) irodalmi, művészeti képes hetilap és sportrevű volt. Főleg a színház és a labdarúgás közönségére számított. Irodalmat is igyekezett közölni.
tizenöt éves — Valójában 1922-ben 17 éves volt a költő.
ötödik gimnáziumba — A hetedik osztályba járt.
csak leközlünk két verset — A megjelent két vers: *Ősapám*, *Távol zongora mellett.*
József Attila Makai Ödönhöz írott levelében 1922. nov. 4-én eldicsekedett első irodalmi sikerével: „A Parnassusra is elindultam. A szegedi Színház és Társaság közölte két versemet és olyan dicsériádát zengett rólam, hogy szinte belekábultam." (JAVL 35.)
(L. még Úr György novellisztikus visszaemlékezését: 881. sz. cikk.)

3. Egy makói diák verseskönyve. — *Névtelen.* Makói Friss Újság 1922. nov. 12. — 3.
A lap felelős szerkesztője *Saitos Gyula.* Róla l. a 43. sz. cikk jegyzetét.

4. Különfélék. — *Névtelen.* Makói Reggeli Újság 1922. nov. 12. — 5.
Az előbbihez hasonló baráti szándékú hirdetés a *Szépség koldusa* megjelenéséről.

5. Előszó [Szépség koldusa]. — *Juhász Gyula.* 1922. — 3—4.
A *Szépség koldusa* előszava. A könyv születésének időpontjáról Szabolcsi Miklós ezt írja: „... december 17-én már hozhatta Szegedről első kötetét, a zöldbe kötött vékony füzetet, a *Szépség Koldusát*". (SZM: FÉI 324.)
Juhász Gy. kézirata és a kötetbeli szöveg között apró eltérések vannak. Mi a kéziratot tekintettük alapszövegnek.
Juhász Gyula és József Attila kapcsolatáról l. Péter László: József Attila Makón. It 1957. 1. sz. 21., 22., 25., 28., 29., 30., 31.; SZM: FÉI 292—323.; Saitos 98—116.

6. Szépség koldusa. — *Névtelen.* Makói Friss Újság 1922. dec. 24.
Péter László Espersit János c. füzetében azt írja: „»minden bizonnyal« *Saitos Gyula* volt a cikk szerzője." (Bp. 1955. 50.)

Vö. még: SZM: FÉI 324.; Saitos Gyuláról l. a 43. sz. jegyzetet.
politikai stúdiumok — valószínűleg sajtóhiba; helyesen: „poétikai stúdiumok"

7. A Szépség koldusa. — *e. j.* Makói Reggeli Újság 1922. dec. 24.
e. j. — *Espersit János* (1879—1931) irodalompártoló ügyvéd, újságíró. Ügyvédi gyakorlata mellett sokat írt a Makói Újságba. 1910-től mint a Makói Független Újság felelős szerkesztője a polgári demokrácia, a liberalizmus és a radikalizmus eszméit terjesztette. 1918-ban Makón élére állott a polgári demokratikus forradalomnak, a Megyei Nemzeti Tanács elnöke lett. 1919 januárjában visszavonult a közélettől. A Tanácsköztársaság megdöntése után bíróság elé állították. Internáló táborból való szabadulása után átvette a Makói Újság (később Makói Reggeli Újság) szerkesztését. 1913-ban barátságot kötött Juhász Gyulával. 1921-ben ismerkedett meg József Attilával. Makói tartózkodása idején a költő jelentős szellemi és anyagi támogatást kapott tőle. (Vö. Péter László: Espersit János. Ismeretlen adatok Juhász Gyula és József Attila életéhez, költészetéhez. Bp. 1955.)
Ihlesd meg homlokát meleg ajakkal! — helyesen: „Illesd meg homlokát meleg ajakkal!" *(Ó zordon Szépség)*
Az első idézet — az *Erőének* c. versből.

8. Un nouveau poète hongrois: Attila József. — *Névtelen.* L'Écho du Danube 1922. dec. 29. — 3.
Vö. SzM: FÉI 417. A kritika Kelecsényi Ferenc közvetítésével kerülhetett a lapba.
L'Écho du Danube (1922—1924) Budapesten megjelenő francia nyelvű gazdasági és politikai napilap. Valószínűleg a magyar kormány vagy ahhoz közel álló gazdasági körök lapja volt, amelyet abban az időben szokatlanul gyorsan, repülőgépen szállítottak a kisantant és a Balkán országaiba. (Politikai szerkesztő: F. de Gerando; pénzügyi igazgató: F. de Kelecsényi).
A Makói Reggeli Újság 1923. máj. 27-én közölte a cikket magyarul (l. a 15. sz. cikket). Az eredeti cikk és a fordítás közötti kisebb eltéréseket a 15. sz. cikk jegyzetében közöljük.

9. [Önképzőköri bírálat József Attila Tanulmányfej című verséről]. — *Balogh József.* Makó, 1922—23. — Eredetije Koncsek Lászlóné tulajdonában.
Közölte Bokor László bevezetésével az Új Tükör 1978. ápr. 9-i száma (16—17.).
A négyoldalas kézirat feltehetően a fiatal József Attila kézírása, nagy része „vágott hegyű" tollal, az utolsó két bekezdése „hegyes" tollal íródott. A cikk végén József Attila saját kezű aláírása.
József Attila 1923. jan. 10-én lépett ki a makói gimnáziumból, a bírálat keletkezésének dátumát megközelítőleg erre az időre tehetjük. Önképzőköri szerepléséről l. SZM: FÉI 311—312.
Saitos Gyula szerint Balogh József az önképzőköri ülésen szabadon beszélt és más tartalmú méltatást mondott, tehát elképzelhető, hogy az előre elkészített bírálatot nem olvasta föl. (Vö. Saitos 93—94.)

1923

10. „Szépség koldusa". — *(ny. i.)* Népszava 1923. jan. 27. — 6.
(ny. i.) — *Nyigri Imre* (1901—1963) szocialista hírlapíró, kritikus. 1921-től a Népszavába verseket, elbeszéléseket is írt. 1925-től a Népszava rendőri riportere. Személyesen is ismerte József Attilát, több kötetéről írt bírálatot: *Nem én kiáltok, Nincsen apám se anyám* (l. a 49. és a 97. sz. cikkeket). Ő írta a világlexikon recenzióját (l. az 56. sz. cikket) és valószínűleg a Társadalmi Lexikon címszavát (l. a 83. sz. cikket).

11. József Attila: Szépség koldusa. — *Névtelen.* Csönd 1923. márc. — 49.

Reguli Ernő bibliográfiájában a recenzió szerzőjeként Kormányos Istvánt tüntette fel. (Reguli 266. tétel, 31.)

Kormányos István (1903—1978) ebben az időben joghallgató, később ügyvéd. A fiatal szegedi költők közé tartozott; Aknai István és Faustulus néven írt. Vö. részletesebben PL 132.; SZM: FÉI 394.

A Színház és Társaság c. szegedi hetilap melléklapjaként megjelent színvonalas, művészeti, kritikai folyóirat szerkesztőivel József Attila baráti kapcsolatban volt. Egyik szerkesztője, Koroknay József adta ki a költő első két verseskötetét. E jó viszony dokumentuma József Attilának az az 1923. III. 5-én kelt levele, amelyet fiatalabb nővérének küldött: „A Csöndnek két száma jelent meg eddig. Az érettségi után valószínűleg főszerkesztői minőségben én kerülök a lap élére." (JAVL 36—37.) Erre azonban nem kerülhetett sor. A lap 1923 elején, három szám megjelenése után, megszűnt.

12. József Attila: Szépség koldusa. — *Fenyő László.* Kékmadár 1923. ápr. 16. — 112.

Fenyő László (1902—1945) költő, műfordító, kritikus. A Nyugat állandó munkatársa volt. Első kötetét (Építés orgonája) a rendőrség erkölcsi okokra hivatkozva elkobozta. Kétszer kapott Baumgarten-díjat. 1936—40-ben a Baumgarten-alapítvány könyvtárát vezette. 1942-ben és 1944-ben munkaszolgálatra rendelték. Onnan sikerült megszabadulnia, de a Gestapo elfogta. 1945 tavaszán agyonlőtték.

A Kékmadár körében a legfőbb versszakértőnek számított, Gergely Sándor neki mutatta meg József Attila verseit. (Vö. SZM: FÉI 472.) Később József Attilával szoros kapcsolatba került. A barátságot 1924-ben egy Fenyő részéről jogtalanul felvett honorárium rontotta meg közöttük. (L. József J. 193—196.) Elhidegülésük dokumentumát l. JAVL 69—70. Kapcsolatuk későbbi alakulásáról vö. a 150., 158., 527. sz. cikkek jegyzetét. Fenyőről Szabolcsi Miklós monográfiájában külön portrét rajzol. (SZM: ÉaF 177—183.)

József Attilát a Kékmadár (1923) c. irodalmi, kritikai és művészeti szemle szerkesztői és munkatársai köréből nem egyedül Fenyő Lászlóhoz fűzte szorosabb kapcsolat. Itt jelent meg a *Lázadó Krisztus* c. verse, amely körül élénk sajtóvita bontakozott ki, és amely miatt nyolc hónapi fogház fenyegette őt. Sőt, 1923. okt. 1-i keltezéssel kiállított igazolványának tanúsága szerint a modern irodalmi és művészeti törekvések e fórumának közgazdasági rovatvezetője is lett egy rövid időre. A szegedi fiatal költők 1923. nov. 26-án tartott matinéján is a Kékmadár munkatársaként mutatták be. (L. erről a 17. sz. cikket és jegyzetét.)

13. József Attila versei. — *Névtelen.* Világ 1923. ápr. 22. — 10.

Tasi József feltételezése szerint *Zsolt Béla* írta. L. Tasi J.: József Attila „első kritikusa". Népszabadság 1981. dec. 20.

14. József Attila versei. — *Névtelen.* Makói Friss Újság 1923. ápr. 24. — 3.

Talán Kocsis Ernő, a lap másik belső munkatársa írhatta a cikket.

Kocsis Ernő (1895—1925) költő, újságíró. Tüdőbajban halt meg. (Vö. Saitos 53.; SZM: FÉI 265.)

A bevezető sorok után a Világ 1923. ápr. 22-i számában megjelent cikk következik.

Legújabban a Nyugat közli három versét — *A Névnapi dícséret, Útrahívás, Sacrilegium* c. versek ápr. 16-án jelentek meg.

15. József Attila: egy új magyar költő. — *Névtelen.* Makói Reggeli Újság 1923. máj. 27. — 2.

Ezzel a címmel ír kritikát a ... L'Écho du Danube — L. a 8. sz. cikket és jegyzetet.

Az eredeti cikk és a fordítás között mindössze néhány apró eltérés fedezhető fel. Ezek a következők:

Juhász Gyuláé, aki legkimagaslóbb alakja a most élő költőgenerációnak — A francia nyelvű cikkben Juhász Gyula az új költőgeneráció *egyik* legkiválóbb képviselőjeként szerepel.

a versek az ő belső küzdelmeinek a megnyilatkozásai és ez bennük a szép. — A francia szöveg pontosabb fordítása: a versek az ő belső küzdelmeinek a megnyilatkozásai, szépséggé lényegülve (szó szerint: szépségbe öltözve).

a szegedi Tömörkény Társaság — Az eredeti szövegben „szegedi irodalmi társaság" szerepel.

Lírájából a friss és energikus küzdelem hangja árad ki, a legékesebb, legszebb magyar nyelven. — A francia szöveg pontosabb fordítása: Lírájából a mezők levegője, friss energiája árad, a magyar nyelv nem sejtett szépségeivel ékesítve.

16. A destrukció... — *Moszkitó.* Kelet Népe 1923. nov. 1. — 35—36.

Az aláírás valószínűleg a szerkesztő fiát, ifj. *Halmay Elemért* rejti.

A Kelet Népe (1909—1931) a húszas években a kormány egyik félhivatalos lapja volt. Elsősorban gazdasági és külpolitikai cikkeket közölt; gyakran támadott szélsőségesen konzervatív szemlélettel egyes irodalmi jelenségeket is.

Közölte Szabolcsi Miklós: Az első sajtótámadás József Attila ellen. ÉI 1976. jan. 17. — 5.

kilógatja fakult, sápadt szívét — helyesen: „S kilógatja fakult, sápadt szívét"

17. József Attila. — *Névtelen.* Színház és Társaság (Szeged) 1923. nov. 26.—dec. 2. — 4—6.

munkatársa lett a „Kék madár" című időszaki vándormadárnak — József Attila ezen a matinén már a Kékmadár munkatársaként vett részt. Vö. a 12. jegyzettel.

az „Igen" matinéja — Az „Igen" matinéját nov. 26-án tartották, hogy a csoport önálló folyóiratának anyagi alapját előteremtsék. A műsort Hont Ferenc rendezte. József Attila saját verseit adta elő, köztük a *Megfáradt embert.* (Vö. PL 142—143.)

Vö. még: SZM: FÉI 399—400, 406—407.; Hont Ferenc: Szeged—Budapest—Párizs. Ekk 106—107.

1924

18. Nyolchónapi fogház istengyalázás miatt. — *Névtelen.* A Nép (Kassa) 1924. júl. 11. — 2.

19. Nyolchónapi fogházra ítéltek egy költőt istenkáromlásért. — *Névtelen.* Az Est 1924. júl. 11. — 10.

A *Lázadó Krisztus*-perről l. Melléky Kornél: József Attiláról az ügyvédje. (L. az 541. sz. cikket.); Rejtő István: József Attila perei. It 1952. 3—4. sz. 455—457.; Hajdu Tibor—Rákosi Sándor: József Attila perei. In: A cenzúra árnyékában. Szerk. Markovits Györgyi és Tóbiás Áron. Bp. 1966. 223—233.; Saitos 165—166., 168.; József J. 185—190.

Vámbéry Rusztem (1872—1948) ügyvéd, büntetőjogász, publicista. A századeleji polgári radikalizmus képviselője, 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja. 1926—38-ig a Századunk c. polgári radikális társadalomtudományi folyóiratot szerkesztette. 1938-ban Londonba, majd az USA-ba emigrált. A felszabadulás után egy ideig Magyarország washingtoni nagykövete volt.

Vámbéry Rusztem és József Attila kapcsolatáról l. Lázár Vilmos: Egy emlékirat lapjaiból. Összeáll. Kőrösi József. Bev. Vitányi Iván. Bp. 1976. 128—130.

20. Istenkáromlásért elítélt költő. — *Névtelen.* Esti Kurir 1924. júl. 11. — 7.

21. József Attila magántisztviselőt és költőt istenkáromlásért vonta ma felelősségre a bíróság. — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1924. júl. 11. — 7.

Az Ady-versek címei helyesen: Az izgága Jézusok, Judás és Jézus, Szeress engem, Istenem

22. Az istenkáromló vers honorárium. — *Névtelen.* Magyarság 1924. júl. 11. — 9.

23. A Schadl-tanács két ítélete. — *Névtelen.* Népszava 1924. júl. 11. — 9—10. Részlet.

A Népszava a „törvényszéki tudósítások" rovatban közli újra a *Lázadó Krisztus* c. verset.

A cikkben közölt *Lázadó Krisztus* c. vers központozása jelentősen eltér a JAÖV által közölt szövegtől.

24. Az istengyalázó költő. — *Névtelen.* 8 Órai Újság 1924. júl. 11. — 2.

„Munkában érek annyit, mint Te, a nagy passziódban" — helyesen: „S munkámban, Uram, érek annyit, mint Te / Nagy passziódban;"

„Bizony mondom, most nincsen szemed, mert nem látsz, lennél igazságos Isten. . ." — helyesen: „Bizony mondom, még nincsen is szemed, / Most nem látsz. Lennél immár igazságos, / Isten!"

25. Istengyalázás. — *Névtelen.* Pesti Hírlap 1924. júl. 11. — 8.

26. Nyolchónapi fogházra ítélték József Attilát. — *Névtelen.* Szeged 1924. júl. 11. — 5.

A Szeged (1920—1925) a szegedi liberális ellenzék politikai napilapja volt, 1924-ben beleolvadt Espersit János lapja, a Makói Reggeli Újság. Betiltása után utódja a Délmagyarország lett.

27. Istengyalázás volt-e a „Lázadó Krisztus" című vers? — *Névtelen.* Tőzsdei Hírlap 1924. júl. 11. — 2.

A következő napon *Sós Endre* ír S. E. betűjelekkel az esetről, lehet, hogy ezt az ismertetést is ő írta. Vö. a 30. sz. cikk jegyzetével.

28. Egy költőt nyolchónapi fogházra ítéltek. — *Névtelen.* Világ 1924. júl. 11. — 9.

29. József Attilát elítélték egy verse miatt. — *Névtelen.* Makói Friss Újság 1924. júl. 12. — 3.

30. Magánhivatalnok és költő. — *S. E.* Tőzsdei Hírlap 1924. júl. 12. — 5.

S. E. — *Sós Endre* (1905—1969) író, kritikus, publicista. 1945 előtt az Esti Kurir, Az Újság, a Magyar Hírlap, a Reggeli Újság, A Toll munkatársa, ill. szerkesztője volt. A II. világháború idején munkaszolgálatra hívták be. A felszabadulás után a Népszava szerkesztője, majd 25 éven át a Magyar Nemzet főmunkatársa volt. A cikk írása idején joghallgató.

1924 tavaszától szeptemberig József Attila a Mauthner-féle bankházban volt tisztviselő. (Vö. József J. 186.; SZM: ÉaF 28.)

31. Elítéltek. . . — *Kossutány Ignác dr.* Friss Hírek (Szeged) 1924. júl. 13. — 1.

Újraközölve: József J. 188—189.

Kossutány Ignác (1851—1940) a szegedi egyetem konzervatív jobboldali szemléletű egyházjog professzora, a lap gyakori vezércikkírója, külső munkatársa. A Friss Hírek (Szeged, 1909—1926) — jobboldali politikai napilap. Klerikális, harciasan „keresztény-

nemzeti" szellem és rendkívül alacsony színvonal jellemezte. Meg sem közelítette állandó hírlapi ellenfeleit, a Szegedet és a Délmagyarországot.

„A szélsőjobboldal 1921-ben, 1924-ben és 1929-ben is megkísérelte az új sajtótörvény-javaslat elfogadtatását. Bethlen elsüllyesztette a szélsőjobboldaltól sugalmazott, bizonyos antikapitalista demagógiát is tükröző javaslatokat." (Magyarország története 1918—1919, 1919—1945. Bp. 1976. 856.) — Kossutány Ignác cikkében ezekre, a sajtó körüli 1924-es vitákra utal.

32. Elítéltek... — *m. l.* Szeged 1924. júl. 13. — 8.

m. l. — *Magyar László* (1900—1971) író, újságíró, karikaturista. Többek között a Szegedi Napló, a Szeged, majd a Délmagyarország munkatársa és a Homokóra c. művészeti hetilap szerkesztője volt. Juhász Gyula baráti köréhez tartozott. Az 1930-as években haladó szellemű regényeivel tűnt ki, Téka néven könyvkiadó vállalatot alapított. A felszabadulás után a szegedi Délmagyarország, a Szegedi Népszava szerkesztője, majd a Pest megyei Hírlap munkatársa volt.

József Attila és Magyar László kapcsolatáról l. A limbus meséje. Ekk 99—103.; SZM: FÉI 263—264.

Az írást vö. a 31. sz. cikkel.

A vitáról l. PL 147.

33. József Attila. — *H. f.* Színház és Társaság (Szeged) 1924. júl. 14. — 7—8.

H. f.—*Hont Ferenc* (1907—1979) rendező, színháztörténész. Fiatal éveiben Párizsban járt tanulmányúton. Kapcsolatba került a munkásmozgalommal. Az ő kezdeményezésére indultak meg Szegeden a szabadtéri játékok. Színházi folyóiratot szerkesztett. 1937-ben színművészeti munkaközösséget szervezett Független Színpad címen. A felszabadulás után jelentős szerepet töltött be a megújhodó magyar színházi kultúra irányításában.

József Attilának 1922 óta barátja. Párizsban újra találkoztak. Franciaországi tartózkodása kezdetén Hont vendégül látta a költőt. Vö. H. F.: Szeged—Budapest—Párizs. Ekk 104—124.

a szegedi közönség személyesen is megismerhette az „Igen" propaganda matinéján — L. a 17. sz. jegyzetet.

Ha valamiért haragszol — helyesen: „Hogyha valamiért haragszol" *(Miért mondottál rosszat nékem)*

További idézetek — *A legutolsó harcos*, *Bús magyar éneke* c. versekből

34. Elítéltek... — *Névtelen.* Friss Hírek (Szeged) 1924. júl. 15. — 3.

35. A fiatal költő és a sajtószabadság. — *Névtelen.* Szeged 1924. júl. 15. — 4.

36. A cenzúra. — *Névtelen.* Friss Hírek (Szeged) 1924. júl. 16. — 3.

A vita még két számban folytatódott, de érdemben több szó nem esett József Attiláról, ezért nem is közöljük.

37. Rikkancs, aki ünnepi beszédeket gyárt a kaszinói urak számára. — *Márer György.* Ma Este 1924. aug. 28. — 18.

Márer György (1900—1983) újságíró. Ebben az időben József Attila jó barátja. Írt a Népszavába, a Budapesti Hírlapba, a Kis Újságba, majd az Amerikai Magyar Népszavába és a clevelandi Szabadságba. Élete utolsó két évtizedében az USA-ban élt.

Márer György 1959-ben így emlékezett vissza barátságukra: „... Balogh Vilmánál, Walleszéknál, Berend Miklóséknál zsebkendővégről verspárbajokat vívtunk egymással... Hajdu Henrikkel megcsináltuk a Kékmadár nevű ellen-Nyugatot (azt hiszem csupán csak két száma jelent meg) ... A Centrálban kinevettük Hevesy Iványt, aki mindennap pontosan reggel kilenctől tízig írta Wagner-tanulmányait és mindig tíz

»flekket«. Mi az ihlet emberei voltunk, akkor írtunk, amikor »ránk jött«, néha hajnali három órakor, néha délután négykor ... A Modern kávéházban Tóth Aladárral, Szőnyi Istvánnal, Bor Pállal vitáztunk, Attila, a nagy vitázó mindig az élen.

De nemcsak a »magunkszőrűekkel« folytattunk eszmecseréket, felkerestük odúikban az öreg medvéket is és számonkértük tőlük, amit valaha is, egy-egy könnyelműbb percükben ígértek. Már nem emlékszem minden látogatásunkra, de halványan felrémlik a múltból Szabó Dezső nagy könyvtárszobája, az egyik asztalon a római Antonius mellszobra állt (nyilván a hasonló arcél miatt) [...] Kosztolányi puha perzsaszőnyegekkel borított pamlaga, az íróasztal mögött, — ide dőlt le munka közben, ernyedten, hogy tovább szője a vers kelméjét ... Sebestyén Károly hatalmas »elnöki« íróasztala, amely mögött faragott támlájú karosszékben ült, háttal a fénynek, míg bennünket a világítással szemben ültetett le, mintha gyóntató pap lett volna, holott mi jöttünk azért, hogy vallassuk... És még vagy féltucat látogatás. Véleménykutatás és számonkérés: szociográfia a magas szellemi rétegekben! Vajon ki tud ma már Attilának erről a különös vállalkozásáról?" „Tilinkó". Emlékek József Attiláról. Új Látóhatár 1959. 3. sz. 231—234.

38. Tömörkény István emlékezete. — *Névtelen.* Friss Hírek (Szeged) 1924. nov. 4. — 2.

A költő szegedi életének ez a mozzanata, részvétele a „Tömörkény-asztaltársaság"-ban nem közismert a József Attila-irodalomban. A szegedi egyetemi tanév idején súlyos anyagi gondokkal küszködő költő (vö. SzM: ÉaF 65—67.) egyéniségére érdekes fényt vet a pénzösszeg felajánlásának gesztusa.

Itt mondjuk el, hogy a költő itt-tartózkodásának éveiben a makói és szegedi helyi sajtóban több apró, József Attila személyét érintő közlemény látott napvilágot.

Ilyen a Makói Reggeli Újság 1922. dec. 12-i számában megjelent hír a Stefánia Szövetség irodalmi estjéről, amely beszámol — többek között — arról, hogy „Espersit János Juhász Gyula három versét szavalta, majd pedig ... József Attila főgimnáziumi tanulónak egy Juhászhoz írt szonettjét is előadta."

Stoll Béla hívta föl a figyelmünket a Makói Reggeli Újság humoros melléklete, a Dongó 1923. máj. 20-i számában az 1. lapon megjelent Eltévedt versike c. közleményre: „A Dongó helyett a Frissbe tévedt, de mi visszanyírtuk a kis hamist. Itt van szőröstül-bőröstül, bekonferálással együtt: »Tóth Pál makói Vásárhelyi-uccai gazdálkodó keresett fel bennünket egy-két verses írásával, amelyben a miniszterlátogatás és az Egyesület részére történt házvétel fölötti örömét kívánja kifejezésre juttatni s amelynek a versbéli fogyatékosságát pótolja érzésbeli őszintesége. Íme a vers:«" A lap közli a fűzfapoéta versét, majd a cikk szerzője maga is versben folytatja:

Bántja a csőrünket, ezt a pici sárgát,
Hogy Pegazusunkat imigy lepipálták,
Verstől-szűz Friss lapra, magas Parnasszusra,
Pali bá' mezitláb fölindult egy szuszra.
Hol hiába kér, sir, ostromol Attila,
Közönség és sajtó nagy Isten ostora.
Hol meg nem jelenhet se Juhász, se Móra,
Hol Saitos szája se nyil költői szóra,
Ime megjelenik e fura költemény,
Kisgazda királynak hódoló zöngemény. ...
II. Tóth Pál."

A Makói Reggeli Újság 1923. nov. 16-i tájékoztatása szerint a Dongó emiatt a közlemény miatt szűnt meg.

Ugyancsak Stoll Béla fedezte föl a Színház és Társaság c. lapban (1925. dec. 28. — 8—9.) Erg Ágostonnak József Attila 1925 nyarán kelt Gügyü, gügyü... c. tréfás versikéjére

reagáló, hasonló hangvételű válaszversét a Rádió doktor ötletei c. cikkben: „— A versek gyönyörűek, nagyon tetszettek — csak én másképen írtam volna meg őket. Ezt hallgassák meg, így írok én:

Így kell írni Sanyika!

Igy van ez már Sanyika!
Én is írtam verset,
Mint a tiéd, butika;
Ha nem hiszed, dugd oda...
Százesztendő rececе...
Költő lett a Sanyika.
József maradt Attila,
Sajna!
De ez már aztán modern
Szociális probléma.

Rádió doktor büszkén körülnézett: — Így kell írni, nem gügyü-gügyüzni. Ergotin Ágotin."

Tasi József hívta föl a figyelmünket Szabó Lőrinc szegedi riportjára, amelyben a költő az Est tudósítójaként tett szegedi útjáról beszámolva említette József Attilát: „*Az irodalmi élet is igen eleven:* itt dolgozik dr. *Szalay* József kerületi kapitány elnöksége alatt a Dugonics Társaság; író is több van Szegeden, mint bármely más vidéki városunkban: *Mórán* kívül itt él *Juhász* Gyula, *Homok*, *Réti* Ödön, *Puskás* Endre, *Juhász* körül egész lelkes fiatal gárda alakult ki: *József* Attila mellett, aki most a szegedi egyetem hallgatója, *Hontot*, *Aknait*, *Bercelli Anselm* Károlyt és *Szabadjait* hallottam különösebben emlegetni." (Szabó Lőrinc: Hetivásár, házikenyér, kultúra és irodalom a paprika és szalámi városában. Az Est 1924. okt. 19. — 6.)

39. József Attila büntetését egy hónapra szállította le a Tábla. — *Névtelen.* Szeged 1924. nov. 14. — 6.

40. József Attila verseskönyve. — *Névtelen.* Szeged 1924. nov. 23. — 10.

December hó első felében jelenik meg ... József Attilának első verseskötete — A *Nem én kiáltok* 1924 karácsonya után jelent meg. (Vö. SZM: ÉaF 76—78.) Ez a költő második kötete volt.

A mutatóba közölt vers a *Férfiszóval.*

1925

41. József Attila: Nem én kiáltok. — *Kái.* Színház és Társaság (Szeged) 1925. jan. 11. — 11—12.

Kái — *Kormányos István*

József Attila újabb verskötete a napokban hagyta el a sajtót — Vö. a 40. sz. jegyzettel.

Nem sokkal a *Lázadó Krisztus*-pör után (1. a 16., 18—32., 34—36., 39. sz. cikkeket) és nem sokkal a jobboldali köröknek a *Tiszta szívvel* c. vers miatt történt megbotránkozása előtt (1. a 47. és 48. sz. cikket és jegyzetet), a költőt a *Nem én kiáltok* c. kötet miatt is sajtóper fenyegette:

Ügyészségi vád-javaslat József Attila ellen

2. 617/1925. k. ü. sz. A szegedi kir. ügyészségtől.

A Szegeden a Koroknay nyomdában megjelent József Attila Nem én kiáltok. 1925. címlapot viselő verskötet több oly költeményt tartalmaz, melynek egyes részletei esetleg bűncselekmény megállapítására mutatkoznak alkalmasnak. —
Ezek a következők:

1.

A 13. oldalon „Névnapi dícséret" című vers harmadik szakaszának utolsó sora:

Istentől ragadott bronzkoszorú hajad,
Arcod lent a pokol dús tüze érlelé,
Élő kebled a szép, gyönge japáni nipp,
Krisztust vesztene el bokád.

2.

A 29. oldalon „Sacrilegium" című vers első hat sora:

Mint vad, részeg legény, kit mámorában
Templomba visznek sátános borok
S kurjongatván a Szűzhöz ott galádan,
Felé ölelni-vágyva kujtorog,

Hogy megremeg a gyermek is karában,
Midőn a szeme véresen forog —
A súlyos távoltól őrjítve vágyam
Én asszonyom, feléd úgy tántorog.

3.

A 69. oldalon „Mindent hagyok" című versnek első két sora:

Nagyon útálkozhatott az Isten,
Hogy ilyen csúnya plánétát köpött —
Ó szépség, jóság! ... De már mident hagyok.
Villámokból font keritès tövébe,
Ma lefekszem a szívem közepébe.
Egész nyáj leszek benne. Egyedül,
A nagy akolban egyedül vagyok.

4.

A 91. oldalon „Kövek" c. versében olvasható: „Krisztushabarcs" kifejezés:

Miért van kő, ha nem lesz épületté?

Hát nem segít a jaj s az alleluja?
Se hit? Se malter? *se Krisztushabarcs?*
Széthullt az ember millió darabra,
Mint esőben a vályogkaliba.
És hol van az erős, terméskő-ember,
Kit nem tapos fájóra semmi láb?
Ó, borzalmas így: útfelen heverni,

Ha bennünket nem épít városokká
Gránithalmokba semmi építő,
Hiszen kölyökkorában az időnek
Egymást-karoló barlanghegyek voltunk.
Hol békesség és szeretet lakott.

Az 1., 3. és 4. pontokban fölhívott „Krisztust vesztene bokád"

Nagyon útálkozhatott az Isten,
Hogy ilyen csúnya planétát köpött

és a „Krisztushabarcs" kifejezések az Istent s illetve a keresztények által Istenként imádott Jézus Krisztust az emberi szenvedélyek, nemi gerjedelmek részesévé tevén, — az Istent az emberi élet szennyébe rántván, Krisztus tanítását gyalázván az Isten ellen intézett gyalázó kifejezések megállapítására mutatkoznak alkalmasnak.

A „Sacrilegium" című vers első hat sora pedig mélyen sértvén a Boldogságos Szűz Mária iránti vallásos tiszteletet és szeretetet, a római katolikus egyház vallásos tiszteletének tárgyát képező Boldogságos Szűz Mária nyilvános meggyalázásának megállapítására mutatkozik alkalmasnak.

Kétséges azonban, hogy arra való tekintettel, hogy a fönt hivatkozott részek inkább csak költői képek, hasonlatok, mint a költő saját megállapításai gyanánt irattak, — és hogy nincs eddig semmiféle támpont arra nézve, hogy a verskötet ezen kifogásolható részei a keresztény hívek sokaságánál közfelháborodást váltottak ki s így közbotrányt okoztak, — az eljárás folyamatba tétele esetében az ítélőbíróság a Btk. 190. §-ban meghatározott vétségének és a Kbtk. 51. §-ában meghatározott kihágás tényálladéki elemét képező közbotrány okozás fennforgását megállapítaná, vagy megállapíthatná-e?

Az előadottakra való tekintettel és mert a bűnvádi eljárás megindítása esetében a verskötet összes példányait le kellene foglalni, — ami fölmentés esetén sok millióra menő kártérítés követeléséhez nyújtana igényt, — a verskötet egy példányának csatolása mellett mély tisztelettel kérem, — méltóztassék a nyomozás elrendeléséhez hozzájárulását megadni.

Szeged, 1925. évi január hó 30-án.

Dr. Zobay Ferenc sk.
k. ü. elnök

*

Szegedi Kir. Főügyészség
245/925
A szegedi kir. ügyészség elnökének

Szeged

József Attila verskötetét Nagyságodnak a sajtójogi ellenőrzés körében tett jelentése folytán visszaküldve tudomásul veszem, hogy a jelentésében kiemelt aggályos kitételek magukban véve nem lévén alkalmasnak bűnvádi eljárás alapjául szolgálni. Nagyságod hivatalból vádat emelni nem kíván.
Szeged, 1925. II. 2.

Dr. Boross Dezső sk.
kir. főügyész

Közli: Oltvai Ferenc: *Nem én kiáltok* az ügyészség előtt. Somogyi-könyvtári műhely 1980. ápr., 19. évf. 1—2. sz. 21—24.

42. Nem én kiáltok. — *Névtelen.* Ma Este 1925. jan. 15. — 14.
Stílusfordulatai alapján feltételezhetjük, hogy *Márer György* írta. Vö. a 37. sz. cikkel. Reguli Ernő József Attila-bibliográfiájában is Márer György szerepel szerzőként. (Reguli 273. tétel, 32.)
Az idézetek — a *Nem én kiáltok* c. kötet címadó verséből és *Alleluja* . . . c. utószavából

43. József Attila új verseskönyve. — *(s. gy.)* Makói Friss Újság 1925. febr. 15. — 1.
(s. gy.) — *Saitos Gyula* (1896—1967) újságíró, 1920—1930 között az ellenzéki Makói Független Újság, később a Friss Újság munkatársa, ill. szerkesztője. Baráti szálak fűzték Juhász Gyulához és Móra Ferenchez. 1945—59-ig a Szovjetunióban élt, az ungvári Kárpáti Igaz szó irodalmi szerkesztője volt. 1960-ban tér haza.
József Attila Makón c., 1964-ben megjelent könyvében emlékei alapján leírta a fiatal költő életét és környezetét a kisvárosban.

44. József Attila új verskötete. — *Galamb Ödön dr.* Marosvidék 1925. febr. 15. — 2.
Galamb Ödön (1882—1944) tanár, később a gyorsírástanítás szakfelügyelője. A fiatal költő atyai barátja. Makói évek c. 1941-ben megjelent könyve József Attila makói életének első részletes ismertetése, de a szerző szól kapcsolatuk későbbi alakulásáról is. L. a 751., 756. sz. cikkeket és jegyz. — Galamb Ö. és József A. kapcsolatáról l. SZM: FÉI 230—231.

45. József Attila: Nem én kiáltok. — *(p. t.)* Szeged 1925. márc. 1. — 10.
(p. t.) — *Pór Tibor* (1899) — a felszabadulás óta Sarló Sándor néven — író, újságíró, szerkesztő. József Attila szegedi fiatal íróbarátainak egyike. Párizsban 1925-ben tagja lett az FKP-nak. 1927-ben Párizsban újra kapcsolatba került József Attilával. Vö. Sarló Sándor: A vörös csontú költő. Ekk 175—178.; SZM: FÉI 397.

46. Új költők. — *Kárpáti Aurél.* Pesti Napló 1925. márc. 15. — 12.
Kárpáti Aurél (1884—1963) író, kritikus. Verseket, kritikákat írt a Magyar Szemlébe, a Hazánk c. napilapba, az Új időkbe és a Hétbe. 1910-ben megindította és szerkesztette a Kritika c. folyóiratot. 1922-től a Pesti Napló munkatársa volt a lap megszűntéig. A felszabadulás után több napilap és folyóirat közölte írásait.
A cikk több költő kötetéről (Bródy László: Nap nap után; Boross Sándor: Árvaság; Andersen György: Csókok; Vidor Marcell: Muzsikál az élet; Komor András: Állomás; Tamás Ernő: Idegen istenekről) együttesen írott kritika bevezetője és József Attilát méltató részelete.
Ut desint vires . . . — ha az erő hiányzik is (Ovidius Epistolae ex Ponto 3, 4, 79.)
„riadó, vak mélyét felverni szavával" — pontosan: „A riadó, vak mélységet fölverje szavával." (Vörösmarty: Zalán futása)
Saitos elmondja, milyen örömet okozott ez a kritika József Attilának. (Saitos 185.)

47. Sugdosó. — *Névtelen.* Szegedi Új Nemzedék 1925. márc. 29. — 2.
A Szeged márc. 25-i számában jelent meg József Attila *Tiszta szívvel* c. verse. A klerikális, fajvédő Szegedi Új Nemzedék (1919—1944) cikkírója a liberális laptársat „göregáboros" stílusban támadja, erre ürügy József Attila verse. A vitát közölte PL 157—159. L. még: SZM: ÉaF 78—85.

48. Egy megszívlelendő erkölcsi prédikáció. — *Névtelen.* Szegedi Új Nemzedék 1925. márc. 29. — 5.
A József Attila-kutatás álláspontja szerint e cikknek döntő szerepe volt abban, hogy Horger Antal „eltanácsolta" a költőt a szegedi egyetemről. A költő az eset után is tovább folytatta tanulmányait az egyetemen. A félévet Szegeden fejezte be.
József Attilának a két világháború közötti időszakban legelevenebb és leggazdagabb utóéletet élő verse a *Tiszta szívvel* volt. Egyszerre idézte fel a költő súlyos összeütközését a

konzervatív-hivatalos ideológiával s kultúrpolitikával, és hozott nagy sikert számára ellenzéki körökben. József Attila is így fogta föl művét. Sorsa szimptomatikus értékű, ezért röviden összefoglaljuk utóéletének legfontosabb eseményeit:

„A *Szeged* után 1925 októberében a *Prágai Magyar Hírlap* közölte a verset, . . . 1926 áprilisában még egyszer a *Népszava*." (SZM: ÉaF 349.)

József Attila és Osvát Ernő viszonyát megvilágítva Ignotus Pál a következőket írja a versről: „Közben ez a vers sokat bolygatta. Nem volt benne biztos, hogy jó-e. »De benyújtottam több más versemmel együtt Osvátnak (ki akkor a Nyugat tényleges szerkesztője volt, úgyszólván egyedül. . .), Osvát nem közölte. Ennyi balszerencse után — folytatta Attila — kezdtem meggyőzve lenni arról, hogy valami baj van vele. De valahogy nagyon hozzám tartozott. Törtem a fejem, hogy nem szószaporító-e. Megpróbáltam lerövidíteni. De közben megjelent a Nyugatban apád Ars poetica-ja, amelyben szó szerint leközölte. Így kerülő úton mégis bejutott oda, sőt a legdíszesebb helyre: apád gyönyörű szépnek nevezte. Aztán tudod, később Laci bácsi milyen lármát csapott körülötte, hogy ez a háború utáni nemzedék nagyszerű dokumentuma. Látod, milyen szamár az az Osvát.« Az Osvát-kérdésben különben sokat vitatkoztunk, különösen még Osvát életében, a halála után, szabódva bár, de Attila is hajlandó volt méltányolni aprólékos, desztilláló, esztétikai vegyelemzéseit, mint különleges tüneményt, csak az irodalmi arbitrerségre való hivatottságot vonta mindvégig kétségbe." Ignotus Pál: Csipkerózsa. 29. Haladás 1947. aug. 21. — 6. — Az idézett beszélgetés Ignotus Pál és József Attila között valószínűleg 1929 nyarán vagy őszén zajlott le. Ignotus cikke ugyanis 1926. szept. 16-án jelent meg (1. a 63. sz. cikket), Hatvany Lajos írása pedig a Magyar Hírlap 1929. máj. 26-i számában látott napvilágot (1. a 96. sz. cikket). Ignotus Pál József Attila és Osvát Ernő viszonyáról adott jellemzése a dokumentumok fényében hitelesnek mondható. (Vö. JAVL 86., 87., 196—197., JAÖM III. 45—46., 113—114.)

Versével a költő a bécsi emigráns körökben nagy sikert aratott. „Látnivalóan büszke volt arra, hogy Juhász Gyula látnivalóan büszke rá s réveteg gyengédséggel tartja rajta a szemét ott a lainzi teraszon, amint gőzkazán mellű Reinitz Bélánk, aki ülve mindig óriásnak hatott, ilyeneket bömböl feléje: — Ez a taknyos! Ez a senkiházi taknyos! Honnan szed ez ilyet, honnan a nyavalyából jut neki eszébe az ilyen. . . ne röhögj te ló, te ökör te! Ide figyeljetek, ez milyen remek: »Húsz esztendőm hatalom — húsz esztendőm eladom.« Halljátok? — itt elcsuklott a hangja, valami sistergős pianissimo szopránba fordult, mint általában, amikor már nem bírta basszus fortissimóval — halljátok? »húsz esztendőm eladom«. Ebben benne van. . .

Egy félóra hosszat mennydörögte, hogy mi minden van benne. Németh Andor és Juhász Gyula szelíd mosollyal hallgatták a fejtegetést, Hatvany kevésbé szelíddel. Zsolt Béla és én kissé kétkedve néztünk össze — mi voltunk a »ló és az ökör«. Kételyünkben maga Attila is osztozott, bár általában nem szokta sokallni a költészetének megszavazott elismerést." (Ignotus Pál: i. m. 6.)

A verset Fényes Samu kommentár kíséretében közölte a Diogenes 1926. ápr. 10-i számában. (Vö. az 61. sz. cikkel.)

Gaál Gábor ugyancsak közölte, és cikket írt róla az Új Kelet 1926. nov. 2-i számában. (Vö. a 64. sz. cikkel.)

A vers utóbb megjelent a *Nincsen apám se anyám* c. kötetben (a költő a költemény első sorát emelte kötetcímmé), a Babits Mihály szerkesztette Új Anthológiában (1932), majd 1934-ben, a *Medvetánc* c. kötetben. A költő megemlékezett róla a *Curriculum vitae*-ben és a *Születésnapomra* c. költeményben.

A versről már a költő életében több írás jelent meg. Részletesebben foglalkozik vele a Magyar Hírlap névtelen szerzője a „Mi készül?" rovatban (vö. a 71. sz. cikkel); Espersit János Három költő. Makai Emil, Juhász Gyula, József Attila c. írásában (vö. a 104. sz cikkel); Katona Jenő Új népiesség? c. cikkében (vö. a 212. sz. cikkel). Szóba kerül a József Attila nem hajlandó meghalni! c. riportban (vö. a 228. sz. cikkel). A Horger Antallal történt összeütközésről l. még a költő halála után a professzorral készített interjút:

Hogyan tanácsolta el „Horger Antal úr" a szegedi egyetemről József Attilát? (Vö. a 933. sz. cikkel.)

A Horger-ügyről többek között 1. Fehér Ede: A Horger-ügy. Ekk 93—95.; H. Kovács Mihály: Horger Antal eltanácsolja a költőt. Napjaink 1962. dec. 1. — 2.; SZM: ÉaF 78—85.

A *Tiszta szívvel* utóéletéről 1. SZM: ÉaF 340—353.

49. Nem én kiáltok. — *(ny. i.)* Népszava 1925. ápr. 23. — 2—3.

(ny. i.) — *Nyigri Imre.*

Nyigri Imre kritikusi beállítottságáról 1. Csaplár Ferenc: Munkásmozgalom és művészet. In: „Az Újnak tenni hitet". Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből V. Szerk. Illés László és József Farkas. Bp. 1977. 435—457.

Nyigri Imre József Attila köteteiről írott recenzióinak értékelését 1. Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet c. tanulmányában. In: „VÚV" 81—139.

A kritikus ezt az írását felhasználta később a Társadalmi Lexikon József Attiláról szóló címszavának megfogalmazása során. Vö. a 83. sz. cikkel és jegyzetével.

A cikk mottója — József Attila: *Juhász Gyuláról való nóta* 2. vsz.

A prózai idézet — a *Nem én kiáltok* c. kötet *Alleluja,...* c. utószavából való. — *...és többet akarok...* — helyesen: „...én többet akarok..."

Így is élni, mit akarnak? — helyesen: „Így is élni! Mit akarnak?..." *(Itt egy fa, ott egy fa)*

50. József Attila: Nem én kiáltok. — *Melléky Kornél.* Magyar Írás 1925. ápr. — 63—64.

Melléky Kornél (1896—1952) ügyvéd, író, kritikus, egy ideig a Magyar Írás (1921—27) szerkesztője. József Attila barátja és később védőügyvédje. Vö. az 541. sz. cikkel.

51. József Attila verskötete. — *Tersánszky J. Jenő.* Nyugat 1925. máj. 16. — 514.

Tersánszky Józsi Jenő emlékezése és a költő 1924. márc. 11-i keltezéssel neki ajánlott *Kakuk Marci* c. versének tanúsága szerint 1924 elején ismerkedtek meg. Kapcsolatukról, Tersánszky kritikájának József Attilára gyakorolt hatásáról 1. Tersánszky Józsi Jenő: Nagy árnyakról bizalmasan. József Attila c. emlékezését. Ekk 125—143.

52. Az istengyalázásért elítélt költőt, József Attilát, felmentette a Kúria. — *Névtelen.* Délmagyarország 1925. máj. 28. — 3.

A Szeged c. liberális lapot a hatóság ápr. elején betiltotta. A lap, elődjéhez hasonlóan, harcias, liberális szellemben Délmagyarország néven folytatta működését. A Szeged betiltásakor a Szegedi Új Nemzedék József Attila *Tiszta szívvel* c. versét is felhánytorgatja liberális ellenfelének: „Nemrégiben hivalkodva közölt egy költeményt, amelyet nyomatékosan róttunk meg, sőt csodálkoztunk azon, hogy az ügyészség azonnal nem avatkozott bele az ilyen megbotránkoztató destruálásba." (1925. ápr. 7. — 2. Idézi PL 159.) Vö. a 47., 48. sz. cikkel. A Kúria felmentő ítélete 1925. márc. 4-én hangzott el. (Vö. SZM: ÉaF 35.)

53. Érdekes kúriai ítélet. — *Névtelen,* Szegedi Friss Újság 1925. máj. 28. — 2.

A Szegedi Friss Újság (1900—1944) keresztény-nemzeti szellemű, helyi szenzációkat közlő konzervatív napilap volt.

Az ügyet a budapesti Törvényszék Schandl-tanácsa 1924. július hó 20-án tárgyalta — Az adat téves. „Hiába kérte József Attila a vád elejtését, a tárgyalást júl. 10-én megtartották." (SZM: ÉaF 31.)

Schandl-tanács — helyesen: Schadl-tanács

54. Fölmentés istengyalázás vádja alól. — *Névtelen.* Népszava 1925. máj. 29. — 15.

Egy hír a „Törvénykezés" rovatban.

55. A halhatatlan poéta első éjszakája a szerkesztőségben. — *Gy. J.* Szegedi Új Nemzedék 1925. jún. 7. — 3. Részlet.

Gy. J. — A szignót nem sikerült feloldani.

A cikk egy túlzottan magabiztos, de gyakorlati érzékkel nem rendelkező fiatal költő újságírói vállalkozását és kudarcát írja le. Nem nevezi néven a fiatal költőt, valószínűleg nem egy konkrét személyről van szó benne, de a „magabiztos fiatal költő" prototípusának gunyoros hangnemben történő leírásához a szerző mintául József Attilát (is) fölhasználta. A cikkből csak a rá vonatkozó részletet közöljük.

56. Világlexikon. — *Nyigri Imre.* Szocializmus 1925. jún. — 255.

A recenziónak csak a Juhász Gyulára és József Attilára vonatkozó részletét közöljük. A lexikont dr. Madzsar József szerkesztette.

Olasz Lajos — helyesen: *Olosz Lajos* (1891—1977) Erdélyben élő költő, ügyvéd, aki verseivel körülbelül József Attilával egy időben jelentkezett a nyilvánosság előtt.

még a nagyon óvatos Benedek—Wiegler is — Utalás az 1921-ben megjelent, A világirodalom története c., „Paul Wiegler nyomán Király György és Turóczi-Trostler József közreműködésével átdolgozta Benedek Marcell" alcímű könyv 227. oldalán található, Juhász Gyulára vonatkozó megállapítására.

57. Nem én kiáltok. — *Pintér Ferenc.* Szocializmus 1925. júl. 31. — 332—333.

Pintér Ferenc (1895—1932) hányatott életű, sokat nélkülöző, anarchisztikus szemléletű, lázadó indulatokkal teli költő, író. József Attilával a 20-as évek derekán volt szoros, baráti kapcsolatban. 1924-ben megjelent, nagy sikert aratott, Ostromolják a várost c. egyetlen verseskötetéért József Attila lelkesedett. Kapcsolatukról és Pintér Ferenc alakjáról l. JAVL 63., 65—66., 79—80., 80—83.; József J. 190—191.; SZM: ÉaF 151—168.

Az idézet: a *Harc a békességért* c. versből.

58. József Attila: Nem én kiáltok. — *Tóth Béla.* Napkelet 1925. júl.—aug. — 172.

Tóth Béla (1897—1958) az Eötvös Kollégium befejezése után középiskolai tanárként dolgozott, közben 1924 augusztusa és 1925 júniusa között a szegedi egyetem francia tanszékén helyettesített. József Attila franciatanára volt az egyetemen, a költővel személyes jóviszonyt alakítottak ki. A Napkelet munkatársa volt. Utóbb Párizsban, majd haláláig Genfben élt. Kapcsolatukról és Tóth Béla recenziójáról l. JAVL 67.; PL 149—150.; SZM: ÉaF 60—61.

Rozványi Virrasztója — Rozványi Vilmos (1892—1954) költő, író, újságíró 1920-ban megjelent Virrasztó c., erős Ady-hatást mutató verseskötete nagy feltűnést keltett. A 20-as évek elején sokan őt tekintették Ady igazi örökösének, az új nemzedék reprezentatív költőjének.

1926

59. „Rabszolga, ne lázadj..." — *Gergely Sándor.* Népszava 1926. ápr. 4. — 23. Részlet.

Gergely Sándor (1896—1966) író, publicista, a magyar szocialista irodalom úttörő képviselője. 1923-ban a Kékmadár c. folyóirat egyik szerkesztője, 1924—25-ben a miskolci Reggeli Hírlap kulturális rovatvezetője volt. Mindkét lapnál segített megjelentetni József Attila verseit. 1926-ban belépett a KMP-be, 1931-ben súlyos börtönbüntetés elől a Szovjetunióba emigrált. Moszkvában a Sarló és Kalapács, majd az Új Hang szerkesztésében vett részt. A felszabadulás után 1951-ig az Írószövetség elnöke volt. József Attilával való kapcsolatáról l. SZM: ÉaF 135—137.

A cikk az irodalom válságának, alkotó és közönség eltávolodásának okait kutatja, és a válságból kivezető megoldást keresi. Ebben az összefüggésben állítja a szerző a fiatal

költők elé példaképül József Attilát. A cikknek csak a rá vonatkozó részletét közöljük. Idézi és méltatja SZM: ÉaF 722.

60. Az új magyar líra. — *Kállay Miklós.* Literatura 1926. máj. 1. — 4. Részlet.

Kállay Miklós (1885—1955) erősen konzervatív szellemű író, jó műfordító. A Napkelet c. irodalmi folyóirat szerkesztője, a Magyar Szemle kritikusa, hivatalos konzervatív irodalmi társaságok tagja volt. Konzervatív ízlése és világszemlélete ellenére némi érdeklődést tanúsított az avantgarde és szocialista irodalmi problémák iránt.

A Literatura (1926—1938) irodalmi és művészeti folyóirat volt, a mai könyvtájékoztató lapok színvonalas előzménye. A szerkesztő, Supka Géza sokoldalú érdeklődése, a haladó irodalom iránti rokonszenve meghatározta a folyóirat arculatát. Hasábjain jelent meg a könyvnapok szervezésére vonatkozó első javaslat.

A cikkben a szerző a 20-as években indult költőnemzedék teljesítményét méltatja. József Attilát az „expresszionizmusba hajló modern líra" képviselői között tartja számon. Az áttekintésnek csupán a rá vonatkozó részét közöljük.

61. József Attila. — *Fényes Samu.* Diogenes (Bécs) 1926. máj. 22. — 4—5.

Fényes Samu (1863—1937) ügyvéd, író, lapszerkesztő. 1908-ban alapított, Úttörő c. lapjában szabadgondolkodásból, függetlenségi pártiságból, radikalizmusból, a zsidóság kulturális küldetésébe vetett hitből ötvözött nézeteket hirdetett. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsben telepedett le, s a századelő óta lényegileg változatlan gondolatainak terjesztése érdekében Diogenes címen 1923-ban lapot alapított. Az irodalmi, művészeti, társadalmi, történelmi, természettudományi folyóirat szellemiségét a polgári radikalizmus és a zsidó „népiség" sajátos keveréke jellemezte. Élesen bírálta a magyarországi ellenforradalom fajvédő és klerikális irányát. A Bécsi Magyar Újság megszűnte után az emigráció legfontosabb orgánumává vált. Szépirodalmi rovatában nagy súlyt fektetett Ady Endre költészetének népszerűsítésére. Irodalmi kérdésekben állandó vitában állt Kassák Lajos körének modern törekvéseivel, de közölte Kassák írásait, amint jóformán minden Bécsben élő magyar emigráns író munkái napvilágot láthattak lapjain.

Fényes Samu valószínűleg 1926 tavaszán került személyes kapcsolatba József Attilával, azonban már jóval korábban, a *Lázadó Krisztus*-per kapcsán felfigyelt rá. („József Attilát a Kék Madár-ban megjelent »A Lázadó Krisztus« c. verséért 8 hónapi fegyházra ítélték." A kurzus az állam. [Közl.] Diogenes 1924. aug. 2. — 24.) A lap megszűnéséig (1927. szept.) a költő 23 versét közölte. 1933-ban Fényes Bukarestbe költözött, s Új Magyarok címmel lapot alapított, amely haláláig megjelent.

József Attila és Fényes Samu kapcsolatáról l. Németh A. 39—41., 55.; Bokor László: József Attila bécsi költeményei. ItK 1964. 3. sz. 327—329.; SZM: ÉaF 454—456., 469—475.

A folyóiratról újabban: Markovits Györgyi: Az emigráns Diogenes (1923—1927). MKszle 1975. 3—4. sz. 279—288.; Illés Ilona: Tűz (1921—1923). Diogenes (1923—1927). Repertóriumok. PIM Bp. 1977.

Egy vers miatt, melyet a Diogenes nyolcadik számában közöltünk, menekülnie kellett Magyarországról. — Vö. a 48. sz. jegyzettel.

A mutatóba közölt versek: *Istenes dalaiból I—II. (Kertész leszek..., Hogyha golyóznak a gyerekek...), Rög a röghöz, Lopók között szegényember*

„Ha nevetnél..." — az *Istenem* utolsó szakaszának változata

A második idézet — az *Isten (Hogyha golyóznak a gyerekek...)* utolsó strófája

62. Hogy él a magyar író? — *Nagy Lajos.* Pesti Futár 1926. szept. 1. — 12—15. Részlet.

Újraközli és kommentálja SZM: ÉaF 569—570.

A Pesti Futár (1907—1938) a magyar bulvársajtó eleinte hetenként, később kéthetenként megjelenő jellegzetes képviselője volt. Inszinuáló, zsaroló hangnem

jellemezte, intimitások kiteregetéséből élt, eleven hangú riportokat, éles támadásokat, közéleti személyiségek magánéletét kiteregető cikkeket közölt.

Nagy Lajos (József Attilával való kapcsolatáról részletesebben l. a 305. sz. jegyzetét) cikkében a Pesti Futár szerkesztője, Nádas Sándor megbízásának eleget teve, „szépítés nélkül" leírja, hogyan zajlott le életének néhány hétköznapja 1926. aug. 22. és 24. között. Ennek keretében emlékezik meg József Attilával való találkozásáról.

Berkes Imre (1878—1949) író, újságíró, ebben az időben a Magyarország c. lap szerkesztője volt.

Felajánl a hirtelen-rendezendők céljára 20 ezret. — A kölcsönzött összeg nagyságával kapcsolatban Zsadányi Oszkár, Nagy Lajos cikkének újraközlője megjegyzi, hogy „Húszezer koronáért akkor a New Yorkban [A New York kávéházban — B. L.] két fekete volt kapható, borravaló nélkül." (ÉI 1972. febr. 19. 4.)

63. Vers és verselés. — *Ignotus.* Nyugat 1926. szept. 15. — 464—469. Részlet.

Ignotus (1869—1949) költő, író, kritikus, hírlapíró. Családi neve: Veigelsberg Hugó. A Hét írói körének egyik vezetője. 1908-tól a Nyugat főszerkesztője. 1919-ben az ellenforradalom elől Bécsbe emigrált. 1929-ben levették nevét a Nyugat címlapjáról. (L. erről a 109. és 110. sz. jegyzetet.) A hitlerizmus elől Amerikába emigrált, s csak 1948 végén, nagybetegen tért vissza Magyarországra.

József Attila és Ignotus ekkori kapcsolatáról l. SZM: ÉaF 459.

Ignotus a Nyugat 1926. júl. 1-i számától kezdve több „paragrafus"-ban közölte költészetesztétikai, költészetelméleti fejtegetéseit, amelyeket — Arany János Vojtina Ars poétikája nyomán — „Neovojtiná"-nak nevezett el. A 3.§ középpontjában, amelyből ez a részlet való, a modern verselés problémái, a szabadvers és a kötött vers közötti összefüggések álltak. Ignotus cikkének konklúziója a következő: „Előre lehet látni és várni, hogy ezek után az ellentétek át is fognak csapni egymásba, — hogy a vers most egy darabig megfürdik a verstelenségben, hogy később üdén, frissen és sokat tanultan térjen vissza megint csak a verselt vershez." A szabadverstől a verselt vershez való visszatérés példájaként idézi József Attila *Tiszta szívvel* c. versét.

A tanulmány születésével és a költő részéről való fogadtatásával kapcsolatban l. JAVL 119., 125., 136.; *Curriculum vitae.* JAÖM IV. 36—37.

A *Tiszta szívvel* c. vers fogadtatásáról l. a 48. sz. cikket.

64. Tiszta szívvel. — *(G. G.)* Új Kelet (Kolozsvár—Tel-Aviv) 1926. nov. 2. — 2—3. Újraközölve: Gaál Gábor: Legyünk kortársak. Bp. 1973. 9—13.

(G. G.) — *Gaál Gábor* (1891—1954) szerkesztő, újságíró, tanár. Egyetemi hallgatóként részt vett a Galilei Kör munkájában, majd a KMP tagja lett. A Tanácsköztársaság hónapjai alatt aktív szerepet vállalt a politikában, ezért a proletárdiktatúra bukása után menekülnie kellett. Bécsben Hatvany Lajos köréhez tartozott. 1926-ban Romániában telepedett le. 1929-ben a Korunk társszerkesztője lett. A felszabadulás után akadémikusi címet kapott, és egyetemi tanárrá nevezték ki.

Az Új Kelet (1918—1940) az erdélyi és bánáti cionista párt lapja volt. 1920-ig hetilapként, később naponta jelent meg.

Tiszta szívvel ...a nyár folyamán jelent meg ... a Nyugat egyik számában ... egy elméleti írásban — L. a 63. sz. cikket.

Előzőleg ugyanis a vers már járt a Nyugatnál, a Nyugat szerkesztője azonban visszautasította — L. a 48. sz. cikk jegyzetét.

a vers kéziratban bujkált Bécsben — Téves adat, mert a Szeged és később (1926 ápr. 10-én) a Diogenes leközölte. (Vö. a 48. sz. cikk jegyzetével.)

A szerző tiszta magyarfajtájú gyerekember még. Valamelyik szegedi tanyáról indult — Mindkét téves adat forrása valószínűleg Fényes Samu cikke a Diogenes c. folyóiratban. (L. a 61. sz. cikket.)

múzegéje — Múszagetész — Apollón vezetékneve, a 'Múzsák vezetője' — ugyanis a görög mitológia szerint az isten irányította a Helikonon a múzsák kartáncát. Gaál Gábor valószínűleg a szó franciás változatát („musagète") magyarosította.

A cikk az alábbi szerkesztőségi megjegyzéssel jelent meg: „Az alábbi rendkívül érdekes cikket Gaál Gábor, az emigrációban élő jónevű magyar esztéta írta az Új Keletnek. A cikk jellemző fotografiáját adja a háború utáni magyar irodalom egy darabjának." A szerkesztőségi megjegyzést újraközli és Gaál Gábor cikkét méltatja: Kántor 13—22.

65. Móricz Zsigmond Kassán. — *Névtelen.* Kassai Napló 1926. nov. 9. — 5. Részlet.

A Kassai Naplót (1919—1929) magyarországi emigránsok szervezték meg. A politikai lap alapítói között Ignotust, Barta Lajost, Szende Pált is ott találjuk. Vasárnapi melléklete a kibontakozó csehszlovákiai magyar irodalom egyik fontos műhelye lett.

A legkitűnőbb szlovenszkói, magyarországi, erdélyi és külföldi írók munkáit fogja tartalmazni a „Renaissance"-könyvtár, melynek első sorozatában ... József Attila ... munkáival fog találkozni a közönség. — Ezzel kapcsolatban Fábry Zoltán a következőket írja: „Az első Csehszlovák Köztársaság magyar költőivel foglalkozva, kezembe került a Wallentinyi Samu szerkesztette: »Új magyar líra. A szlovenszkói és kárpátaljai magyar költők antológiája 1919—36.« A kötet bevezetőjét Szalatnai Rezső írta és a kötet végén Zombori György összeállításában egy majdnem teljesnek mondható bibliográfia sorolja föl: »a szlovenszkói magyar líra *könyvalakban* megjelent termékeit.« A névsort böngészve, egyszerre csak megakadt a szemem a váratlanon, hihetetlenen és lehetetlenen:

József Attila: Tüzek éneke. Kassa, Renaissance, é. n. [...] Gyorsan összeszedtem a Renaissance-könyvtár minden nálam levő számát. Nem volt sok: ötöt találtam és ennyire emlékeztem is. Az első szám: Kaczér Illés novelláit hozta: »Dr. Hulla« címen. »Renaissance-Kultúregyesület kiadása 1926.« A kötet hátlapján ezt olvasni: „Sajtó alatt vannak s a legközelebbi napokban megjelennek:

4. Sipos István: Őszi szél (novellák)
5. Farkas István: Egyszerű történetek.
6. Herczeg Gábor: Arzén (versek).
7. Juhász Árpád: Búcsúzó (versek).
8. Sándor Imre: A mozdulatlan ember (novellák).
9. József Attila: Tüzek éneke (versek).

A József Attila kötet tehát 1926-ban »sajtó alatt van«, és »a legközelebbi napokban megjelenik.« Új füzetet veszek elő: Juhász Árpád: Búcsúzó. Megjelent 1927-ben, de az évszám tintával 1928-ra van kijavítva. A »legközelebbi napokból« tehát ez esetben két év lett. E kötetecskében újra olvashatjuk, hogy a kilences számú József Attila füzet »a legközelebbi napokban« jelenik meg. Hát nem jelent meg! A »legközelebbi napok« időtlen ködbe vesznek el. A bratislavai és kassai könyvtárak átböngészése után, fel kell adni a reményt: a kötetnek ott sincs semmi nyoma.

Egy könnyelmű és pontatlan bibliográfus naivságának ültünk fel, aki valóságnak vette és valóságként kezelte a megjelenés holtbizonyosságaként a »legközelebbi napok« ígéretét." (Fábry Zoltán: Egy ismeretlen József Attila kötet nyomában. Fáklya (Pozsony) 1955. aug.—szept. — 79—80.)

66. A XX. század magyar irodalma az európai szellem áramlataiban. — *Raith Tivadar.* Korunk 1926. nov. — 683—691. Részlet. (689.)

Raith Tivadar (1893—1958) költő, író, szerkesztő, közgazdasági író, egyetemi tanár. 1921—27-ig a Magyar Írás szerkesztője volt. A folyóirat megszűnése után tisztviselő lett. 1941—48-ig a kolozsvári egyetemen üzemgazdaságtant tanított.

A szerző áttekinti a Nyugat, a Kassák-csoport s az új generáció, a Magyar Írás körének irodalmi munkásságát. A Magyar Írásról és ezzel összefüggésben József Attiláról szóló részletet közöljük.

Ez az írócsoport mereven szembenáll...a vasbeton toronnyal. — A Magyar Írás munkatársai Kassák körének konstruktivista tendenciájú avantgarde irodalmát egyfajta

l'art pour l'art-nak tekintették, s ennek jelzéseként, az elefántcsonttorony analógiájára alkalmazták rájuk a „vasbeton torony írói" minősítést.

a noch nie dagewesen — magyar jelentése: a még sohasem létezett

lásd Kemény Simont — Raith Tivadar Kemény Simon (1882—1945) Camea c. versére utal, amely az Így élem világom c. kötet (1922) 27. lapján jelent meg. A vers legízlésesebb strófája így hangzik: „A koponyámat hagyom teneked. / Csinálj belőle, ha úgy akarod, / Egy rejtett, hasznos bútordarabot, / Melynek helye én édes angyalom / Ágyadnál a kis szekrényben vagyon."

„madarak csőre hangvillákat fűrészel le a magasból" — Tisztaság könyve (1926) 3. (Kassák Lajos összes versei I. Bp. 1970. 184.)

Reményi József (1891—1956) Jó hinni c. regénye 1922-ben jelent meg Budapesten.

s a Magyar Írástól független írók, mint Fenyő László, József Attila — Raith Tivadar cikkében történik először említés József Attiláról a Korunkban. Ez az egyetlen írásos dokumentum arra vonatkozólag, hová sorolták a Magyar Írás munkatársai a fiatal költőt: azok közé, akikkel *a Kassáknál óvatosabb avantgard törekvéseket képviselő* lap eszmeileg közösséget vállalt, de akik nem tartoztak szervesen ehhez a csoporthoz. 1926 novemberében ez a jellemzés már nem felel meg a valóságnak. József Attila eltávolodott azoktól a törekvésektől, amelyek a Magyar Írás alkotó gárdáját jellemezték, de Raith Tivadarnak a Magyar Írásról itt adott ismertetése, ha részlegesen és közvetetten is, jól visszaadja a korábbi évek József Attilájának eszmei-esztétikai programját.

József Attila és a Magyar Írás kapcsolatára vonatkozólag l. JAVL 32—33., 58—59.; M. Pásztor József: József Attila műhelyei. Bp. 1975. 133—137.; SZM: FÉI 557—562.; Ember Ervin: Emlékeim József Attiláról. It 1974. 3. sz. 633—638.

67. A magyar líra a háború után. — *Komlós Aladár.* K. A.: Az új magyar líra. Bp. é. n. [1926.] — 230—233. Részlet az utolsó fejezetből.

Komlós Aladár (1892—1980) irodalomtörténész, író, költő. A Nyugat második nemzedékének tagjaként indult. Az új magyar líra c. könyve jelentős kísérlet volt a Nyugat költői forradalmát követő korszak modern költészetének tárgyilagos méltatására.

József Attila és Komlós Aladár kapcsolatáról l. K. A.: Emlékezés József Attilára. Ekk 207—213. (Ua. Táguló irodalom. Bp. 1967. 266—275.) Ebben a visszaemlékezésében Komlós így értékelte József Attiláról 1926-ban írott mondatát: „Az 1926 végén megjelent *Az új magyar líra* című könyvemben a fiatal költők futó seregszemléjében már egy mondatot írtam az akkor még a legszűkebb írói körökben ismert Attiláról, az első mondatot, amelyet irodalomtörténeti jellegű munkában kapott. (Ekk 208.)

68. A polgár válaszúton. [1926—27.] *Hatvany Lajos.* H. L.: Emberek és korok. Bp. 1964. — 453—454. Részlet.

Hatvany Lajos (1880—1961) író, kritikus, irodalomtörténész. Gazdag gyáros családból származott. Részt vett a Nyugat alapításában. Ady Endrét anyagi és szellemi támogatásban részesítette. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja volt. 1919—27-ig emigrációban élt. Hazatérése után börtönbüntetésre ítélték. 1938—47 között újra emigrációba kényszerült. 1947-től aktívan részt vett az ország kulturális életében.

Az 1926-ban és 1927-ben írott naplószerű elmélkedés József Attilára vonatkozó részlete arról a mély és maradandó benyomásról tanúskodik, amelyet a *Tiszta szívvel* Hatvanyra gyakorolt, és amelyről a kritikus két cikkében is beszámolt (vö. a 96., 240. sz. cikkekkel és jegyzetükkel).

A szerző a szövegben teljes terjedelmében közli a *Tiszta szívvel* c. verset.

Jellemző a Nyugatra, hogy nekik ez a vers nem kellett. — Vö. a 48. sz. jegyzettel.

69. A magyar forradalmi irodalomról. — *Matheika János.* Új Előre Naptára (New York) 1927. [1926] — 90—94. Részlet.

Matheika János (1895—1940) szerkesztő, műfordító. A Tanácsköztársaság idején a Váci Vörös Újság szerkesztője, a váci direktórium tagja volt. Ezért — miután egy kivégzőosztag elől szerencsés véletlen folytán megmenekült — életfogytiglani fegyházra ítélték. Innen 1921-ben fogolycsere-egyezmény keretében került a Szovjetunióba. Eleinte a Proletkulttal szimpatizált, majd tagja lett a MAPP-nak, a Proletárírók Moszkvai Egyesületének. Ennek magyar szekciója őt választotta titkárul. Főleg irodalompolitikai cikkeket írt, amelyek az Új Előre c. lapban, A Sarló és Kalapács Évkönyvben, majd a Sarló és Kalapács c. folyóiratban jelentek meg. A személyi kultusz áldozata lett. — Életútjának rajzát és életművének méltatását l. Szántó Gábor András: Matheika János (1895—1940). In: „VÚV" 192—230.

Az írás szemléletét tekintve előzménye, József Attila értékelését illetően ellentéte A magyar proletárirodalom plattformtervezetének (vö. a 159. sz. cikkel), amelyet a MAPP magyar csoportjának megbízásából ugyancsak Matheika János dolgozott ki 1931-ben.

Szabó Dezsőnek, ill. Gergely Sándornak a cikkben említett regényei 1925-ben jelentek meg.

A cikk fogadtatását a költő részéről l. JAVL 145—146.

1927

70. „Vöröscsontú költő". — *Névtelen.* Párisi Munkás 1927. máj. 7. — 4. „A szerkesztőség és kiadói hivatal üzenetei" rovatban.

A Párisi Munkás (1924—1929) A Franciaországba emigrált magyar munkásság lapja volt, amelyet a CGTU kötelékébe tartozó Magyar Szakmaközi Bizottság adott ki az FKP támogatásával. Betiltása után 1939-ig különféle címekkel jelent meg.

Az idézett *Szabados dal* c. verssel, a „Vöröscsontú költő" álnévvel s a költőnek szóló szerkesztői üzenettel kapcsolatban Szabolcsi Miklós így ír: „Azt, hogy a vers szakítás az anarchizmussal, bizonyíthatja, hogy József Attila e szöveget elküldte a *Párisi Munkás*nak, azaz az FKP magyar szekciója legális lapjának. »Vöröscsontú költő« álnévvel küldte be, s ez ismét csak parodisztikus-tréfás, »kivagyi« álnév, de ugyanakkor mélységesen komoly vallomás, megrendült tanúságtétel arról, hogy »csontja velejéig vörösnek«, forradalmárnak érzi magát. Ebben az időben — feltételezésünk szerint — már eltávolodott az Union Anarchiste-Communiste-től, avultnak, nevetségesnek találta őket. A *Párisi Munkás* szerkesztősége azonban túl komolyan vette a költeményt, és a »Vöröscsontú költőnek« címzett üzenetében baráti hangon ugyan, de elutasította a közlését." (SZM: ÉaF 617.) Hozzá kell tennünk azonban, hogy a verset a szerkesztőség, ha csonkán is, ha a szerkesztői üzenet keretében is, tehát mintegy „cenzurázva", de közölte.

A költő 1927—28-as párizsi anarchista, majd kommunista orientációjáról, szervezeti kapcsolatairól kialakult eltérő nézeteket részletesen ismerteti és tanulságaikat összegzi SZM: ÉaF 608—620.; 620—629.

Az idézett első strófa a *Szabados dal* 1. versszakának, a második idézet a vers 3. versszakának változata. 3—4. sorának végleges formája: „de ne Marxot, hanem inkább / Bakunint és Kropotkinkát". Mindkét strófa végéről hiányzik a refrén: „ugy biz édes cimborám!"

71. Mi készül? — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1927. okt. 9. — 19. Részlet.

A cikk színes irodalmi hírek sorozata Tersánszky Józsi Jenő, Lukács István, Gergely Sándor regényéről, Sándor Imre regényéről, novelláiról, drámájáról. A szerző utolsóként foglalkozik József Attilával. Az írásnak ezt a részletét közöljük.

A rövid részletben több tévedés és sajtóhiba fordul elő:

A szövegben József Attila keresztnevét — talán a kézirat hibás olvasata miatt — következetesen *Stillá*nak szedték.

mindössze hász sor — A *Tiszta szívvel* 16 soros vers.

egy verséről ... tanulmányt írt két olyan előkelő író, mint Ignotus és Juhász Gyula — Juhász Gyula nem írt tanulmányt a versről. Ignotus írását l. 63. sz. cikk. 1927. okt. 9. előtt Ignotuson kívül Fényes Samu (l. 61. sz. cikk) és Gaál Gábor (l. 64. sz. cikk) írt hosszabban, méltató hangsúllyal róla.

Címe: Nincsen apám, se anyám. Most ezen a címen adja ki verseit — A vers címe helyesen: *Tiszta szívvel*. Mint kötetcímre való utalás fontos adat, mert azt bizonyítja, hogy a költő már 1927 októberében tervezte újabb verseskötet megjelentetését *Nincsen apám se anyám* címmel. A tervezgetés 1928 tavaszán került nagy lépéssel közelebb a megvalósuláshoz. Vö. a 75. sz. cikkel.

72. Lázadó Krisztus... — *Pákozdy Ferenc*. In: P. F.: Embermérleg. Bp. 1927. — 89.

Pákozdy Ferenc (1903) költő. Münchenben született. 1913-ban szüleivel Magyarországra költözött. 1919-ben a KIMSZ vezetőségi tagja volt Székesfehérvárott. Segédmunkásként, majd 1924-től tisztviselőként dolgozott. 1926-ban bekapcsolódott a munkásmozgalomba, a 100% köréhez tartozott. Kommunista tevékenységéért sok üldöztetésben volt része, 1931—32-ben 6 hónapi börtönnel sújtották. A felszabadulás után a Szikra, majd a Szépirodalmi Kiadó munkatársaként dolgozott.

József Attilával való kapcsolatának alakulásáról és a vers megírásának körülményeiről l. Két vers, és ami közte van. Ekk 372—374. Kapcsolatuk későbbi szakaszáról l. a 214. sz. jegyzetet.

A költemény a Csapdában c. ciklus része, amelyben a szerző József Attilán kívül Berda Józsefnek, Szabó Lőrincnek, Stampfer Gábornak, Hajdu Henriknek, Gergely Sándornak, Sárközy Györgynek és Ehrlich Pálnak is ajánl egy-egy verset. Pákozdy így emlékezik vissza verse születésének időpontjára: „A verset 1924 júniusában írtam, majd 1927-ben tettem közzé *Embermérleg* című kötetemben." (Ekk 372.)

Pákozdy Ferenc későbbi álláspontját l. a 214. sz. cikkben.

1928

73. József Attila. — *Névtelen*. Pásztortűz (Cluj—Kolozsvár) 1928. jan. 29. — 46. Újraközölve: Kántor 28—29.

A cikk szerzője valószínűleg *Kuncz Aladár* volt. József Attila és Kuncz Aladár kapcsolatáról l. Kántor 22—25.

A romániai magyar írók képes szépirodalmi és kritikai folyóiratának (1921—1944) szerkesztősége abból az alkalomból mutatta be a költőt, hogy a lap 37. oldalán először közölték verseit, cím szerint a következőket: *Üvegöntők, Nyolcesztendős lányok, Mikor az uccán átment a kedves, Megfáradt ember*.

József Attila 1928. ápr. 25-én kelt levelében közvetlen hangon „mondott köszönetet" a versek közléséért: „A Pásztortűzben jött néhány versemet egy-két nappal ezelőtt láttam csupán, az egyetemi könyvtárban böngészvén. Azonkívül hogy jólesett, semmi köszönetet nem mondok, nehogy elbízd magadat. Különben is erre, szép sorjában, adódnak majd módok." (JAVL 173.)

74. József Attila versei. — *Névtelen*. Ellenzék (Cluj—Kolozsvár) 1928. jan. 30. (hétfői mell.) — 11.

József Attila *Kövek* és *Miért mondottál rosszat nékem* c. verseinek kísérő szövege. Újraközölve: Kántor 25. Kántor Lajos az idézett helyen a következőképpen kommentálja a szöveget: „az Ellenzék és a Pásztortűz 1928-as József Attila-közleményei Kuncz Aladárnak köszönhetők. [...] A másutt is (például a Pásztortűzben) előforduló »székely származás« kitétel — többek közt *A Dunánál* ismeretében — talán magától József Attilától származik, mindenesetre erősebb kötésre utal, a lapolvasók figyelmének felkeltésére szolgál."

75. József Attila: Jut most elég virág [Szerkesztőségi jegyzet]. Népszava 1928. ápr. 20. — 9.

A *Nincsen apám se anyám* c. kötet első példányai Péter László szerint 1929. febr. 7-én készültek el: „Ezen a napon kelt két dedikációja: *Eperjessy Kálmánnak szeretettel. Tettamanti Bélának szeretettel.*" (Péter L.: József Attila közöttünk. Szeged 1980. 76.) A költő 1928 tavaszán barátait és közeli ismerőseit szintén értesítette verseskönyv kiadásának szándékáról, és megkérte őket előfizetők gyűjtésére. L. erről JAVL 173., 174., 175., 176., 177.

76. Új magyar költő, akinek élete Jack Londonéval vetekedik. — *Névtelen.* A Hét 1928. máj. 4. — 4—5.

A szöveg stílusa valószínűvé teszi, hogy a cikket *Márer György* írta. Vö. a 37. sz. cikkel.

A Hét (1925—1938) hetenként megjelenő riportlap volt. A Kiss József-féle A Hét utódjának vallotta magát. 1932 januárjában jelent meg a lap „orosz száma", amely igyekezett az akkori szovjet valóság keresztmetszetét adni. A lap színvonala 1933-tól kezdve fokozatosan hanyatlott.

Őt is Osváth Ernő, a magyar irodalom Kolumbusza fedezte fel — Vö. a 48. sz. cikk jegyzetével.

A mutatóba közölt vers: *Isten (Istenem, én nagyon szeretlek...)*

77. Új magyar költők. — *Névtelen.* Literatura 1928. jún. —185. Részlet.

A közölt részlet a „Hazai 's külföldi tudósítások" rovatban, az új kötetekről hírt adó cikk részeként jelent meg. Előtte Déry Tibor: Énekelnek és meghalnak, valamint Fenyő László: Fojtott virágzás c. köteteiről szóló tájékoztatás olvasható.

Nincsen sem apám, sem anyám — helyesen: *Nincsen apám se anyám.* A megjelenés időpontjára vonatkozóan l. a 75. sz. jegyzetet.

78. József Attila versei. — *Névtelen.* Literatura 1928. júl. — 234.

A hírt valószínűleg *Németh Andor* helyezte el a lapban. Vö. 79. sz. jegyzetünkkel.

79. József Attila. — *Németh Andor.* Literatura 1928. aug. — 258—261. Az „Írók furcsa élete" rovatban.

Újraközölve: A szélén behajtva. 188—194.

Németh Andor (1891—1953) író, kritikus, szerkesztő. Az I. világháború kitörése után négy évet töltött francia internáló táborban. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigránsként Bécsben élt. Itt barátkozott össze József Attilával, és tanácsára 1926-ban hazatért Magyarországra. Egyike volt az elsőknek, akik felismerték a költő jelentőségét és harcoltak elismertetéséért. 1938-ban Franciaországba emigrált. 1947-ben hazatért, s 1950-ig a Csillag c. folyóirat szerkesztője volt.

Németh Andor és József Attila kapcsolatáról l. Németh A.: József Attila. Bp. [1944.]; Uő: Emlékiratok. In: A szélén behajtva. 621—701.; SZM: ÉaF 446—452.

Durate et vosmet rebus servate secundis — magyar jelentése: „Bírjátok ki, az életetek még kell a jövőnek" Vergilius: Aeneis. I. ének, 207. sor. Vergilius összes művei. (Ford.: Lakatos István) Bp. 1973. 123. — Juhász Gyula 1922 augusztusában biztatásként írta a pályakezdő költőnek: „Higyje el, hogyha van ma hazai költő, aki magát szívből szereti és becsüli, elsősorban Juhász Gyula az. Bízzék, ne lankadjon, írjon tovább, tanuljon tovább, magának nem szabad és, ha akarja nem lehet elkallódni! Durate et vosmet rebus servate secundis! Ez a horáci sor legyen jeligéje és győzni fog!" (JAVL 29.) József Attila nemcsak következő, József Etelkának írott levelében dicsekedett el Juhász Gyula levelével (JAVL 31.), hanem még 1927. okt. 12-én Juhásznak küldött képes levelezőlapján is visszautalt rá: „ha rossz szivarjaid s babáid elhagytanak: »durate et vosmet rebus servate secundis«! még nem feledted el?" (JAVL 171.)

80. Írók előadóestje. — *Névtelen.* Pesti Hírlap 1928. dec. 15. — 18.

Közli Komlós Aladár is. (A „második nemzedék" útja. It 1969. 3. sz. 576—577.) A cikk szerzője szerint *Kosztolányi Dezső* volt. Megjelent még in: Komlós Aladár: Kritikus számadás. Bp. 1977. 22—24.

Az Írók előadóestjének meghívóját újraközli Komlós Aladár A „második nemzedék" útja c. cikkének jegyzetében. (It 1969. 3. sz. 574—575.) Szövegét az alábbiakban közöljük:

Írók előadóestje

pénteken, 1928. évi december hó 14-én a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében

MŰSOR

1. BABITS MIHÁLY: *Prológus*
2. KOMLÓS ALADÁR: *Egy készülő ígéret nevében*
3. JÓZSEF ATTILA, versek: *Áldalak bával, vigalommal; Fiatal asszonyok éneke*
4. KOMOR ANDRÁS: *Egy regény utolsó fejezete*
5. TÖRÖK SOPHIE, versek: *Nem kívántalak...*; *Hiába élt!* — Előadja: ASCHER OSZKÁR
6. FENYŐ LÁSZLÓ, versek: *Karácsony; Kaland* — előadja ASCHER OSZKÁR
7. KODOLÁNYI JÁNOS: Novella
8. FODOR JÓZSEF, versek: *Verseim; Nagy madarak* — előadja HOLLÓS ILONA, a Magyar Színház tagja

Szünet

9. IGNOTUS PÁL: *Versek és irányok — A közönség válsága*
10. MOLLINÁRY GIZELLA, versek: *Aratóünnepen; Mint hithű asszonyok*
11. MOLNÁR ÁKOS, Novella — Előadja ASCHER OSZKÁR
12. ROZVÁNYI VILMOS, versek: *Fiatal sóhajt; A menekülő család* — Előadja PALOTAI ERZSI, a Terézkörúti Színpad tagja
13. ERDÉLYI JÓZSEF, versek: *Gólyaköszöntő; Farkasverem*
14. SZABÓ LŐRINC, versek: *A zene kardot ránt; Negyedóra Isten és hivatal közt* — Előadja SOMOGYI ERZSI, a Nemzeti Színház tagja
15. SÁRKÖZI GYÖRGY, versek: *Kisvárosi fogadóban; Szépségek és fájdalmak anyasága* — Előadja SOMOGYI ERZSI, a Nemzeti Színház tagja
16. ZSOLT BÉLA: *Irodalom és közvélemény*

József Attila szereplésére az esten Komlós Aladár így emlékezik: „1928 decemberében a Zeneakadémia kistermében nagy előadóestet rendeztünk, amelyen az akkoriban ismertté válni kezdő fiatal írók színe-java (Erdélyi József, Ignotus Pál, József Attila, Kodolányi, Molnár Ákos, Szabó Lőrinc, Sárközi stb.) először lépett a nyilvánosság elé. A jól sikerült estén, amelyen Babits olvasott fel prológust, Attila maga mondta el *Áldalak bával, vigalommal* és *Fiatal asszonyok éneke* című versét rendkívüli kedvességgel. Versmondásával, szinte kisfiúvá válva, valósággal beleült a hallgatóság ölébe, s mindenesetre belopta magát a közönség, főképp a női hallgatók szívébe... (Megemlítem itt, hogy az előadóest véletlenül birtokomba maradt műsora a *Nincsen apám* című kötetet már mint a költő megjelent könyvét említi, holott e könyv csak 1929 februárjában látott napvilágot." (Emlékezés József Attilára. In: K. A.: Táguló irodalom. Bp. 1967. 272.)

Komlós Aladár arról beszélt, hogy ezt az írói csoportot semmi sem fűzi egymáshoz, nincs programja... — Komlós Aladár Egy készülő ígéret nevében c. előadásának szövegét és a nyomában feltörő vita összefoglalását l. Századunk 1929. márc. — 151—154. Vö. a 91. sz. cikkel.

Az est utólagos értékelését l. Komlós Aladár: A „második nemzedék" útja. It 1969. 3. sz. 561—583.

81. József Attila. — *Várkonyi Nándor.* A modern magyar irodalom. Pécs é.n. [1928.] — 350.

Várkonyi Nándor (1896—1975) könyvtáros, művelődés- és irodalomtörténész. 1922-től nyugdíjazásáig a pécsi Egyetemi könyvtár munkatársa. 1933-ban a bölcsészkar magántanárává nevezték ki. Jelentős szerepet játszott Pécs irodalmi életében. Főtitkára és egyik alapítója volt a Janus Pannonius Társaságnak, és 1941—48-ig szerkesztette ennek folyóiratát, a Sorsunkat.

Az idézett szöveg helye: Harmadik rész 1918—1928. III. Költői idealizmus. A fejezet a következő fiatalabb költőket tárgyalja: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Fodor József, Erdélyi József, Marconnay Tibor, Sinkó Ervin, Bágyai (helyesen: Bányai) Kornél, Boros Ferenc, József Attila, Féja Géza, Sárközi György, Nagyfalusi Jenő, Fenyő László, Komjáthy Aladár, Simon Andor, Varga Zsiga.

Várkonyi Nándor József Attilát eredetileg a futuristák között akarta elhelyezni. Szabó Lőrinc tanácsára választotta az utóbbi megoldást: „S nem tudom, teljesen kész-e már a könyv, s ha kész is, lehet-e beleszúrni, áthelyezni egyet-mást? Most volna igazán jó, ha Pesten töltene néhány napot, hogy beszélgethessünk. De azért így is teszek néhány megjegyzést, ha nem veszi rossz néven. József Attilát vegye ki a futuristák közül, föltétlenül. Tehetséges költő, semmi köze az igazi zöldekhez. Mert néha prózaverset írt? Erdélyit természetesen oda kell tenni, ahová utólag jelezte. A »költői idealizmus« csoportjába tartozók között néhány jelentéktelen név van. Én ide tenném József A.-t és Illyés Gyulát is..." (Szabó Lőrinc 1928. okt. 13-án kelt levele Várkonyi Nándornak. Sz. L.: Napló, levelek, cikkek. Sajtó alá rendezte Kabdebó Lóránt. Bp. 1974. 184.)

82. Naplójegyzet 1928-ból, József Attiláról. — *Benedek Marcell.* ItK 1955. 3. sz. — 199—200.

Újraközölve: Ekk 205—206.

Benedek Marcell (1885—1969) író, műfordító, irodalomtörténész. A Thália Társaság alapító tagja. A század elején részt vett a középiskolai tanárság radikális mozgalmaiban. Az Új Idők irodalmi intézetének igazgatója volt. A kolozsvári Bolyai Egyetemen, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanított.

Jóska, a nagy közgazdász — Vágó József (1877—1948) Vágó Márta édesapja. Közgazdasági író, 1920 után a Pester Lloyd közgazdasági rovatának szerkesztője.

„S gömbölyödő hasacskánkat nézegetjük hajnalba" — a *Fiatal asszonyok éneke* utolsó sorának változata; végleges formája: „S gömbölyödő kis hasunkat nézegetjük hajnalban."

Századunk — A Huszadik Század, a századeleji polgári radikalizmus társadalomtudományi folyóiratának utóda a két világháború között. 1926-ban indult, 1939-ben a kormány betiltotta. Első szerkesztője Vámbéry Rusztem volt.

Varró István (1878—1963) publicista, szociológus, könyvtáros, bibliográfus. Egyik szerkesztője a Századunk c. folyóiratnak.

Gönczi Jenő (1879—1967) jogász, közgazdász, szociológus, polgári radikális politikus. A Huszadik Század, majd a Századunk munkatársa.

Csécsy Imre (1893—1961) újságíró, író. A Huszadik Század, az induló Nyugat cikkírója. Az 1918-as októberi polgári, demokratikus forradalom idején Jászi Oszkár titkára. 1919—21-ig a Világ munkatársa. 1934—39-ig a Századunk szerkesztője.

A költői versenyről l. Vágó 54—58. Az ürömhegyi kirándulásokról: uo. 94—102.

83. József Attila... — *Névtelen.* Társadalmi Lexikon. Bp. 1928. — 336.

A Társadalmi Lexikon a Népszava-könyvkereskedés kiadásában, 1928 decemberében jelent meg. Szerkesztője Madzsar József. A szerkesztés és irányítás munkájában részt vettek Braun Soma dr, Mónus Illés, Nyigri Imre, Révész Mihály, Saly Endre és Szakasits Árpád. Az első magyarul megjelent szocialista szemléletű lexikon.

A József Attiláról szóló címszót valószínűleg *Nyigri Imre* írta.

84. Összefoglaló pályázati jelentés... — *Hartmann János, Németh László, Rédey Tivadar.* Napkelet 1929. jan. 15. — 148—149.

A pályázat feltételeit a Napkelet 1928. jan. 1-i száma tartalmazza: „[...] Eltérően az eddig dívó, határnapokhoz kötött pályázatoktól, *állandó* pályázatot hirdetünk. Pályázni lehet [...] tíz-tizenöt versből álló versfüzettel. Kritikát minden munka kap, hacsak egy sorosat is. A március, június, szeptember s december elsejéig beérkezett pályaművekről a lap áprilisi, júliusi, októberi és januári számában számolunk be. A figyelmet érdemlő kísérletek szerzőivel érintkezésbe lépünk, a jobb pályaműveket közöljük, a legkiválóbb tanulmányok, novellák és versek közt *500—500 P, összesen ezerötszáz pengő jutalmat osztunk ki.* [...] A magyar ifjúság hangjára vagyunk kíváncsiak s ép ezért állítottunk a selejtezés munkájához olyan kritikust, aki maga is ennek a nemzedéknek a tagja. A gépírásos pályaművek a Napkelet szerkesztőségébe küldendők. Minden pályaműhöz a szerző nevét tartalmazó jeligés boríték mellékelendő. A Napkelet szerkesztősége." (I. h. 63.)

Négyszáznál több pályamű — köztük csaknem háromezer vers — érkezett a pályázatra az 1928-as év folyamán. A „kiemelt és versenyre bocsátott" művek júl. 15-én feloldott jeligéi között a 9. jeligéje: *Muagerisz.* A szerző: *József Attila,* Budapest. (A jelige összefüggéseiről l. Bokor László: József Attila Muagerisz-jeligéje. Kortárs 1972. 7. sz. 1134—1138.). Nem tudjuk, milyen verseket küldött be a költő a pályázatra.

A rostálás nagy részét Németh László végezte, az eredményt azonban mégsem egyedül az ő ízlése határozta meg. 1934-ben így tekintett vissza erre a munkára: „Kézirat érkezett talán ezer darab is, tehetség alig. Ma már körülbelül tudjuk, kik azok, akiket akkor még ki lehetett volna fogni, csakhogy azok nem olvasták a Napkeletet. Egy Napkelet-pályázat nem igen vonzhatta a tehetséges ifjakat. A Napkelet-munkatársakkal is baj volt; jelige nélkül adták be elbeszéléseiket s elvárták, hogy övék legyen a pénz. A bírálóbizottság sem volt olyan kezes, mint reméltem, [...] Addig ismeretlen költő, ha a tizenötéves Veörös [!] Sándort nem számítom, egy tűnt fel ott: Gulyás Pál; [...]" (Németh László: Ember és szerep. Bp. 1934. 51—52.)

Az *Összefoglaló pályázati jelentés* József Attilára vonatkozó sorai minden bizonnyal *Németh Lászlótól* származnak. Az értékelés és részben a megfogalmazás módja is egybevág Németh László József Attilának írott, 1928. márc. 31-i keltezésű levelének (vö. JAVL 172.) és a Nyugatban róla megjelent recenziójának (vö. a 103. sz. cikkel) mondandójával. József Attilával szembeni erős fenntartásait Németh László később sem adta föl (l. a 205. sz. cikket).

Hartmann (Keményfy) János (1875—1943) irodalomtörténész, kritikus, tanár, az MTA tagja, a Napkelet főmunkatársa és helyettes szerkesztője volt.

Rédey Tivadar (1885—1953) könyvtáros, irodalomtörténész, kritikus, az MTA tagja. 1929-ben az OSZK hírlaptárának igazgatója volt. A Napkeletnél a színházi rovatot vezette. Írásait erősen konzervatív szemlélet jellemzi.

Gulyás Pál (1889—1944) költő; részletesebben l. a 928. sz. cikk jegyzetében.

Juhász Géza (1894) költő, irodalomtörténész

Marconnay Tibor (Rupprecht Tibor) (1896—1970) költő, műfordító, újságíró

Nagy Emma (1895—1957) költő, tanár

1928. január 4-én — téves dátum

85. Krónika. — *Acsády Károly.* Palota-Újpest 1929. jan. 26. — 6. Részlet.

Acsády Károly (1907—1962) író, újságíró. A harmincas évek elején személyes jóviszonyt alakított ki József Attilával, aki gyakran megfordult az újpesti költők társaságában. Erre vonatkozólag l. Acsády novellisztikus visszaemlékezését: Sündisznótor. Újpesti emlékezés József Attilára. Ekk 238—246.

A cikk jelentőségét az a körülmény adja, hogy időben először pendíti meg a két világháború közötti József Attila-irodalom egyik vezérmotívumát: *miért nem kapott József*

Attila Baumgarten-díjat? A probléma megértése, a későbbi hivatkozások megkönnyítése és a Baumgarten-ügy egyre újabb fejleményeinek végigkövetése érdekében itt röviden összegezzük a Baumgarten-alapítvánnyal kapcsolatos fontosabb tudnivalókat:

„1927 januárjában döntő fordulat következett be Babits életében. Baumgarten Ferenc halálával érvényessé vált a végrendelet, amellyel ez a budapesti nagypolgári családból származott, de többnyire német nyelven író kiváló esztéta egy magyar irodalmi alapítvány létesítésére hagyta jelentős vagyonának nagy részét. Rendelkezése szerint az alapítvány jövedelméből évi díjban, jutalomban vagy segélyben kell részesíteni az olyan magyar írókat, akik »minden vallási, faji és társadalmi előítélettől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükséget szenvednek.« A díjak odaítélésére az örökhagyó Babitsnak mint az alapítvány kurátorának szinte korlátlan hatalmat adott, és egyúttal olyan kurátori fizetést biztosított a költőnek, amely egész életére mentesítette minden anyagi gondtól. Nyilvánvaló, hogy Baumgarten Babitsot tartotta az akkori Magyarország legfinomabb ízlésű, legbiztosabb ítéletű, legfüggetlenebb szellemének s egyben legnagyobb költőjének is. Nem kívánta azonban őt terhelni az alapítvány ügyes-bajos dolgaival, s ezért jogi kurátorul rendelte mellé bizalmas barátját, Basch Lóránt ügyvédet.

...A kormány végül is jóváhagyta az alapítólevelet, csak vétójogot kötött ki magának olyan esetre, ha politikailag meg nem felelő írónak ítélnék oda az évdíjat. (Így ütötte el a minisztérium a díjtól később Pap Károlyt, a nagy tehetségű elbeszélőt, a Tanácsköztársaság alatti magatartására hivatkozva.)" (Kardos Pál: Babits Mihály. Bp. 1972. 355—356.)

Baumgarten végrendelete (kelt 1923. okt. 17-én) alapján 1929-ben nyílt mód első ízben a díj- és jutalomosztásra. 1945-ben szünetelt a díjkiosztás, s utoljára 1949-ben osztottak Baumgarten-díjat. „A díjakat minden évben január 18-án, az alapítvány Sas (ma Guszev) utcai székházában osztották ki. Az alapítvány gondozását az ún. Baumgarten Kuratórium látta el, amelynek tagjai Basch Lóránt ügyvéd és Babits Mihály voltak; Babits halála után (1941-től) Schöpflin Aladár. A Kuratórium mellett, véleményező szervként nyolc tagú tanácsadó testület működött. ... Az évdíjak összege 3000—8000 pengő, 1947-től 8000—10000 forint volt; arra különösen méltó és rászorult íróknak több évre meghosszabbítható vagy ismételten kiadható volt." (Magyar Irodalmi Lexikon Bp. 1963. I. 124.)

A Babits Mihály ünnepi beszédei (1943) c. kötet jegyzete szerint 1929-ben az alábbi személyek részesültek évdíjban: Elek Artur, Erdélyi József, Farkas Zoltán, Juhász Gyula, Kárpáti Aurél, Osvát Ernő, Schöpflin Aladár, Szini Gyula, Tamási Áron, Tersánszky J. Jenő. (Babits Mihály: Esszék, tanulmányok. Bp. 1978. II. 720—721.)

86. A Bartha Miklós Társaság irodalmi estélye. — *Névtelen.* Egyetemi Híradó 1929. febr. 18. — 1—2.

A Bartha Miklós Társaság irodalmi estjéről szóló előzetes híradás jelentőségét az adja, hogy „ebből tudjuk, hogy József Attila már ekkor, tehát legkésőbb február közepe táján, szerepet vállalt a Bartha Miklós Társaság munkájában". (Lengyel András: Adatok József Attila életrajzához. Somogyi-könyvtári műhely 1980. 1—2. sz. 43.) A költő Fábián Dánielllel, aki ekkor már a Társaság vezetőségi tagja volt, 1928 elején ismerkedett meg. (Fábián Dániel: József Attiláról. Bp. 1974. 24.) „A barthás kapcsolat már 1928 őszén létrejött s hónapról hónapra erősödött." (Tasi József: József Attila: Ákácokhoz. Tiszatáj 1980. 4. sz. 42.) Az érdeklődés dokumentuma volt a költő ismertetése a Századunk 1928. nov.-i számának 589. lapján a Bartha Miklós Társaság Értesítőjéről. (Újraközölve: JAÖM III. 11—12.)

A Bartha Miklós Társaságról és József Attila részvételéről a Társaság munkájában l. JAÖM III. 284—285.; 295—296.; Fábián D. 211.; Féja Géza: „Kései sirató". Kortárs 1975. máj. 803.; Tasi József: József Attila: Ákácokhoz. Tiszatáj 1980. 4. sz. 42—43.; Uő: A Bartha Miklós Társaság megalakulása és első évei. Literatura 1980. 2. sz. 307—330.; József

Attila a Bartha Miklós Társaságban — másodszor. In: József Attila útjain. Szerk. Erdődy Edit és Szabolcsi Miklós. Bp. 1980. 364—397. — L. még a 153. sz. cikk jegyzetét.

87. A Magyar Föld írói estje a Vigadóban. — *Névtelen.* Budapesti Hírlap 1929. márc. 2. — 9.

Az est esztétikai színvonalát nagyban emelte Németh László tanulmánya — Németh László Nép és író c. tanulmánya megjelent a Napkelet 1929. márc. 1-i számában. 357—359., Újraközölve: Készülődés. A Tanú előtt c. kötetében Bp. (1941.) 13—16. — mindkét helyen a következő megjegyzéssel: „Bevezető a Bartha Miklós Társaság 1929. febr. 27-iki Magyar föld estélyén."

Szigethy Endre tartalmas bevezetője — A tudósítások (vö. a 89. és 95. sz. cikkekkel) egyaránt Szigethynek, a Bartha Miklós Társaság irodalmi elnökének felolvasását tartották az est bevezetőjének, Németh László tanulmányát pedig „csak" az esten elhangzott előadásnak tekintették.

Az estről Fábián Dániel így emlékezik meg: „1929-ben a Bartha Miklós Társaság »Új Magyar Föld«-estén gyűjtötte össze a fiatal írókat és költőket. Február 27-én a Vigadóban léptek föl azok az írók, akik minden kultúra igazi és ősi alapján, a néplélekhez, a népművészethez tértek vissza. A Társaság harcot indított a már-már túlságosan egyoldalú és a néplélektől teljesen elszakadó városi, intellektuális kultúra ellen. Az estélyen föllépett írók és költők mind tárgyban, mint stílusban erősen különböztek egymástól, de mindnyájan a népkultúra szellemében dolgoztak. Céljuk egy olyan új városi kulturális szellem kifejlesztése, amely szoros harmóniában van a magyar nép ősi kollektív kultúrájával és azt növeli, terebélyesíti tovább.

A bevezetőt Szigeti Endre tartotta. Kissé éles hangon fordult szembe a »proletkult« törekvésekkel. Hangsúlyozta, hogy kultúránk újjászületése csak a magyar népi kultúra talajából indulhat el.

[...] Pintér Ferenc, akiről Móricz Zsigmond azt hitte, hogy a városi szegénység egyik írójává lesz, regényrészlettel szerepelt.

[...] Bibó Lajos, akinek paraszttárgyú novelláit igen becsültük, sértődöttségből nem jelent meg személyesen, hanem más olvasta föl írását. Ez az est szintén vihart vetett és harcot aratott, mert a rosszul értelmezett, proletkult törekvésekkel való szembefordulás erős támadást hívott ki a balszéli lapokban. A jobboldal egyszerűen nem vett tudomást az egészről." (Fábián Dániel: József Attiláról. Bp. 1974. 127—128.)

Kósa művészi ópuszai — Kósa Györgyről van szó.

Az estről tudósított a Napkelet (89. sz. cikk) és a 100% (95. sz. cikk) c. folyóirat is.

88. Die Gedichte von Attila József. — *P. K.* Pester Lloyd 1929. márc. 2. (esti kiad.) 6.

P. K. — *Paul Kecskeméti* — *Kecskeméti Pál* (1901) filozófus. Jelenleg az USA-ban él. „Attilának volt két barátja, ikrek, akiket még Makóról ismert, Kecskeméti Pali és Gyuri. Pali külföldön élt, Gyuri Pesten. Pali mint újságíró kereste meg a kenyerét, Gyuri mint tanár, aki újságíróskodott is. De mind a ketten elsősorban és minden szabad idejükben filozófiával foglalkoztak." (Vágó 62—63.) Kapcsolatukról részletesebben l. Vágó 62—84.

A cikk szövegének fordítása:

József Attila költeményei

„Nincsen apám se anyám": ez a címe a fiatal magyar költő, *József* Attila legutóbb megjelent verskötetének. Különös könyv ez: József Attila dajkálja, becézi a nyelvet, új mélységeit nyitja meg. De ez a szépség érdes, merev. Nem igaz, hogy József verseiből földtől elvonatkoztatott mennyei kecsesség árad. Elemi alkotóerejét köti személyes sorsa. Kitagadottan és kitaszítottként, már gyermekkora óta sokkal inkább a természet, a föld, a növények és az elemek voltak a társai, mint az emberek. Költeményeiben is olyan nyelven

szól néha, amely inkább az elemeké, mint az emberé. Bizonyára lesznek, akik nem tudják mihez mérni ezeket az alkotásokat, s így nem is jutnak el azok megértéséig. Lesznek, akik megütköznek majd a költő bohókás furcsaságain. De ezek sem tudják majd kivonni magukat a nyelv vadul burjánzó szépsége alól, amely szűzi-népi erővel fakad fel a magyar föld legmélyebb rétegéből. Igen ritkán fordul elő, hogy egy fiatal magyar költő saját élményanyagához a saját hangját is megleli. Legtöbben a hozzájuk legközelebb álló mesterektől kölcsönzik a formalehetőségeket, a nyelv zeneiségét. József Attilánál másként van. Csaknem minden költeményében egyéni. Az egészben és a legkisebben egyaránt fellelhetők vonásai: széthulló és lázadó, félénk és játékos, egészen népi, egészen a föld, egészen a játék. Érdekes lírai jelenség.

(*Bokor László* és *Németh Alajosné* fordítása)

89. A Bartha Miklós Társaság Magyar Föld-estje... — *vl.* Napkelet 1929. márc. 15. — 469.

vl. — *Vajthó László* (1887—1977) tanár, irodalomtörténész, műfordító. Középiskolai tanárként dolgozott, majd a debreceni egyetemen tanított. Az Irodalomtörténet, a Napkelet, a Protestáns Szemle, a Budapesti Szemle munkatársa volt.

Vö. a 86., 87., 95. sz. cikkekkel és jegyzeteikkel.

90. József Attila: Nincsen apám, se anyám. — *Zelk Zoltán.* Munka 1929. márc. — 190—191.

Zelk Zoltán (1906—1981) költő. Ebben az időben a Ma és a Dokumentum megszűnése után Kassák által alapított Munka (1928—1939) c. folyóirat munkatársa volt, de József Attiláról alkotott véleménye pozitívabb, mint Kassáké. „...nem vagyok hajlandó mindenkit gerinctelennek kikiáltani, aki a falu életéből meríti mondanivalóit" megállapítása is arra utal, hogy nem értett egyet minden kérdésben a Munka-kör elfogadott álláspontjával. Vas István így emlékezett vissza Zelk kritikájának születésére: „[József Attila] nevét is úgy hallottam először, hogy Zelk panaszkodott: Kassák iratott vele egy kritikát a Munkába, a *Nincsen apám se anyám*ról, de aztán erős szerkesztői kézzel nyúlt bele, a határozottabb elismerést kihúzta, s beletétetett néhány komolyabb fenntartást, és Zoltán már csak nyomtatásban vette észre, hogy mást mondott a kötetről, mint amit akart. [...]nem tudtam felháborodni azon, hogy Kassák megnyirbálta Zelknek — nézetem szerint — túlzott dicséreteit. Sőt, azon sem — amit ugyancsak Zelktől hallottam, aki persze már személyesen is jól ismerte —, hogy József Attila szerette volna, ha megjelenik a Munkában, de Kassák csak belepillantott az átnyújtott versekbe, és ezzel adta vissza őket: »Rímes verset nem közlök.« [...] s a *Medáliák*ról, a magyar szürrealizmusnak e kivételes remekműveiről úgy nyilatkozott, hogy ezek olyan csengő-bongó versikék." (Vas István: Nehéz szerelem. Bp. 1972. 614—615.)

József Attila és a Munka kapcsolatáról l. a 186. sz. cikket és jegyzetet.

91. Egy készülő ígéret nevében. — *Komlós Aladár.* Századunk 1929. márc. — 151—152. Részlet.

A Századunk (1926—1939) a Huszadik Század folytatásaképpen a polgári radikalizmus társadalomtudományi folyóirata volt.

Az előadóestről l. a 80. sz. jegyzetet.

92. Csodabogár. — *G. P.* Széphalom (Szeged) 1929. márc. — 148.

G. P. — *Garázda Péter* — *Zolnai Béla* (1890—1969) álneve. Irodalomtörténész, nyelvész, műfordító, az MTA tagja. 1925-től Szegeden, 1940-től Kolozsvárt, 1945—50-ig Budapesten egyetemi tanár. Az irodalmi szempontú stilisztikai kutatás hazai megindítója. 1927—1942-ig szerkesztette a Széphalom c. tudományos és irodalmi folyóiratot, mely 1935-ig havonta, utána évente egy kötetben jelent meg. Elsősorban szegedi írók és a szegedi egyetem tanárainak irodalomtörténeti, filozófiai és pedagógiai tanulmányait

közölte, s a szellemtörténeti irány térhódítását segítette elő. Szerepe ellentmondásos: egyrészt komoly jelentősége volt az Ady elismertetéséért vívott harcban, másrészt napi glosszáiban az akadémiai fórumok konzervativizmusa jellemezte. József Attila szeretett volna a lap munkatársa lenni (l. JAVL 171—172.), majd a lap vele szembeni ellenséges gesztusaira válaszként élesen támadó glosszát írt ellene *Széphalom* címmel az Előőrs 1929. dec. 21-i számába (l. JAÖM III. 45.).

Zolnai Béla és József Attila viszonyával kapcsolatban l. JAVL 171—172.; Szűk László—Dolmányos István—Rónai Mihály András: Zolnai Béla és József Attila. MN 1979. okt. 10. — 9.

„A magyar sajtóban annyira elszaporodtak a csodabogarak, hogy a *Széphalom* kénytelen új rovatot nyitni nyilvántartásuk céljából" — írta Zolnai a Széphalom 1929. márciusi számában. A folyóiratnak ebben a számában és később több alkalommal mint „csodabogarakkal" foglalkozott József Attila verseivel (l. a 100. és a 151. sz. cikkeket), és a lap a költő egyik cikkét is gúnyos megjegyzéssel kommentálta (l. a 151. sz. cikk jegyzetét).

A „csodabogárnak" minősített idézet a *Nemzett József Áron* c. vers második strófája.

93. Irodalom napló. — *Komlós Aladár*. Képes Hét (Prága) 1929. ápr. 21. — 386. Részlet.

A Képes Hét (1928—1930) képes irodalmi és társasági hetilap, a Prágai Magyar Hírlap vasárnapi melléklete volt.

Az Irodalom napló tulajdonképpen jegyzetek csillaggal elválasztott sorozata Juhász Gyuláról, Horváth Henrikről, József Attiláról. Ezt egy irodalmi anekdota követi, s a sorozatot Gyulai Pálnak az irodalmi népiesség túlbecsülése elleni szavai zárják.

mikor a földdel ölelőznek — A mutatványként idézett *Dalocska* 3. sorának végleges változata: „mikor a szeretők ölelőznek,".

Komlós Aladár emlékezésében említést tesz erről az írásáról: „Úgy éreztük — helytelenül —, hogy nem fejlődik korábbi várakozásunk szerint, megragad egy szerepben: örökké mulatságos és kedves kisfiú akar maradni, mamák kedvence... A *Prágai Magyar Hírlap* Képes Hétjében a *Nincsen apám*-ról 1929 áprilisában írt rövid bírálatomban már érezhető valami a mondott aggodalomból." (K. A.: Emlékezés József Attilára. In: Táguló irodalom Bp. 1967. 274.)

94. Éhségek hetyke poétája. — *Németh Andor*. Literatura 1929. ápr. — 131—133. Újraközölve: A szélén behajtva. 195—198.

japán haikai — haiku: japán versforma és lírai műfaj. Háromsoros, 17 szótagból álló, rímtelen és hangsúlyos vers. Sorainak szótagszáma 5, 7, 5. Minden sorban két hangsúly van. Az újabb kori japán líra műfajként is elkülönülő, legfontosabb versformája. A századforduló óta elterjedt az európai irodalmakban is.

jenseits von Gut und Böse — utalás Nietzsche Jenseits von Gut und Böse. Zur Genealogie der Moral c. könyvére. (Magyar fordításának címe: Jón, rosszon túl. Ford. Reichard Piroska. Bp. 1924.)

Hazafi Veray János (1846—1905) a Ferenc József-i kor közismert figurája, dilettáns népköltő.

Gongora, Luis de y Argote (1561—1627) a spanyol aranyszázad legnagyobb hatású és legeredetibb költője. A hagyományos kritika különc, hermetikus költőként, virtuóz formaművészként, a metafora megszállottjaként tartotta számon. Csak legújabban értékelik a valóban ragyogó felszín mögött költészetének emberi mélységeit és koráról alkotott bátor felfogását.

C'est un simple doublé d'un raffiné. — Egyszerűséggel párosult túlfinomultság

Az idézetek — a *Nemzett József Áron*, *Szeretnének* c. versekből, valamint a *Medáliák*-ciklusból

95. „Magyar Föld" est a Vigadóban. — *g. l.* 100% 1929. ápr. — 289—290.

g. l. — *Gereblyés László* (1904—1968) költő, műfordító, a cikk megírásának idején tisztviselő volt. 1924 óta tagja a KMP-nek. Első versei a Népszavában jelentek meg 1924-ben. A 100%, a Korunk, Az Út, a Társadalmi Szemle munkatársa, a Forrás szerkesztője. József Attilával való kapcsolatáról l. Három találkozás József Attilával c. írását. (Ekk 275—277.) 1938 elején Párizsba ment, bekapcsolódott a kommunista emigráció tevékenységébe, s a német megszállók elleni küzdelembe. A felszabadulás után — többek között — a Nagyvilág szerkesztője, a Magyar PEN Club főtitkára, a Párizsi Magyar Intézet vezetője volt.

A 100% négy évfolyamának ez az egyetlen közleménye, amelyben megemlítik József Attila nevét.

Vö. a 86., 87. és a 89. sz. cikkel és jegyzetével.

A Társaság irodalmi elnökének megnyitó fogadkozása. — Utalás Szigethy Endre bevezetőjére. Vö. a 89. sz. cikkel.

96. József Attila. — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1929. máj. 26. — 23.

Szerzője, *Hatvany Lajos* a cikk keletkezéséről a következőket írta: „Már nem tudom, hogy mit mondtam József Attilának, amikor a *Nincsen apám, se anyám* című füzete 1929 tavaszán megjelent, de annyit tudok, hogy Attila egyszerre csak félbeszakított és arra igyekezett rábírni, hogy megírjam, amit mondtam. »Nem írhatok, fiam, hiszen az emigrációban elkövetett sajtóvétségemért jogerős ítélet alatt vagyok, s amíg nem kapok amnesztiát, nem írhatok a magam nevén.« — Hát írja meg álnéven Laci bácsi, vagy névtelenül! Mire én türelmetlenül jegyeztem meg: »Jó, majd megírom.« Attila megérezte, hogy kibúvót keresek, s lecsapott rám: »Most, Laci bácsi! ne majd, most, most!« Valósággal az íróasztalhoz ültetett, papírt tett elém, s én, mialatt ő a vállam fölé hajolt, írni kezdtem az alább következő kritikát..." (Hatvany Lajos: József Attila körül. Ekk 214—219.)

Hatvany Lajos 1927. december eleji hazatéréséről, peréről, elítéléséről l. Sós Endre: Felvillanó arcok. Bp. 1965. 174—180.

A jövendő Hyppolite Taine-je — Hyppolite Taine (1828—1893) filozófus, irodalomtörténész, a francia pozitivizmus egyik legjelentősebb képviselője. Taine nevével Hatvany arra utal, hogy a kor ifjú nemzedékének megismerése érdekében nincs szükség a pozitivizmus aprólékos adathalmozására, ehhez elegendő elolvasni ezt a verset.

A *Fiatalasszonyok éneke* 8. sorában „jószagunkat" helyett tévesen „jószágunkat" áll.

A szerző egészében közli a *Tiszta szívvel*; további idézetek — a *Hosszú az Úristen, Medáliák 2., Áldalak bival, vigalommal* c. versekből

97. „Nincsen apám, se anyám". — *Nyigri Imre.* Népszava 1929. máj. 29. — 9.

harmadnapos éhezések után... — utalás a *Tiszta szívvel* c. versre

ha én volnék az Úr az Úr helyett — utalás a *Szeretnének* c. versre

Így érte tetten a saját szívében... — utalás az *Isten (Mikor a villamos csilingel...)* c. versre

Mint a tűzkazalról szerteriogatott pernye... — utalás a *Pernyetáncra* c. versre

mért görbül kicsikém a szád? — utalás a *Dúdoló* c. versre

Az idézetek — a *Hosszú az Úristen, Förgeteg* c. versekből

98. József Attila: „Nincsen apám, se anyám. — *Nádass József.* Szocializmus 1929. máj. — 166—167.

Nádass József (1897—1975) költő, író, újságíró. Az I. világháborúban fél lábát elvesztette. A Tanácsköztársaság alatti szerepléséért emigrációba kényszerült. Kassák Lajos lapjainak (Ma, Munka) munkatársa, 1928—30-ig a Korunk magyarországi szerkesztője volt, majd a Szép Szó köréhez tartozott. 1938—40 között Skandináviában élt, majd megjárta Mauthausent. A felszabadulás után a Népszava munkatársa, 1957-ben az Élet és Irodalom alapító tagja volt. József Attilával való kapcsolatáról l. Nádass József: Nehéz leltár I—II. Bp. 1963.[2] I. 387—411.

99. Nincsen apám, se anyám. — *Nádass József.* Korunk 1929. júl.—aug. — 597.

„Komlós Aladár már 1948-ban megállapította: »Külön szerepet játszott [. . .] ez évek József Attila-kritikájában az emigráció és az itthoni szélsőbaloldal közt hídként szolgáló *Korunk* című erdélyi folyóirat, mely 1929-től kezdve József Attilának állandó kritikai támasza volt«" — idézi Tasi József Komlós Aladár József Attila kritikusai c. tanulmányát, és ebben a szellemben részletesen áttekinti a költő és az erdélyi marxista folyóirat kapcsolatának minden fontosabb eseményét, kezdve Raith Tivadar cikkén (vö. a 66. sz. cikkel), amelyben először tűnik föl József Attila neve a folyóirat hasábjain, és befejezve az 1940 szeptemberében megszűnő Korunk utolsó számainak József Attilával kapcsolatos írásaival. Tanulmányában Tasi József összefoglalja a költő és a folyóirat kapcsolatával foglalkozó fontosabb irodalmat is. (József Attila és a Korunk. MKSzle 1977. 2. sz. 134—155.)

József Attila és a Korunk kapcsolatának igazi kezdete, a róla e lapban megjelent első jelentősebb írás Nádass József recenziója volt.

100. Csodabogár. — *Galli Mátyás.* Széphalom (Szeged) 1929. júl.—aug. — 287.

Galli Mátyás — *Zolnai Bélának* e rovatban használt másik álneve. Vö. 92. sz. jegyzetünkkel.

101. József Attila versei. — *Szentimrei Jenő.* Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1929. okt. — 649.

Szentimrei Jenő (1891—1959) író, újságíró. Előbb a polgári radikalizmus, majd a Romániában szerveződő magyar kulturális élet tevékeny részese; a Napkelet, a Haladás, az Újság és az Ellenzék c. romániai magyar lapok szerkesztője, az Erdélyi Szépmíves Céh alapító tagja.

Az idézetek — a *Ringató, Sok gondom közt* c. versekből

102. Halotti beszéd. — *Féja Géza.* Előőrs 1929. nov. 16. — 6—7. Részlet.

Féja Géza (1900—1978) író, publicista, szociográfus, kritikus. Az esztergomtábori fiúiskolában tanított 1932-ig. Irodalmi tevékenységet fejtett ki Bajcsy-Zsilinszky Előőrs, majd Szabadság c. lapjánál. Egyik ösztönzője lett a falukutatók mozgalmának, egyik teoretikusa volt a népi írókat tömörítő Válasz c. folyóiratnak. 1937-ben megjelent éles társadalomkritikájú szociográfiája, a Viharsarok miatt nemzetgyalázás címén perbefogták, elítélték, tanári állásából elbocsátották. Politikai publicisztikájában nacionalista, antiszemita, jobboldali eszmék is jelentkeztek. 1934—44 között a Magyarország c. lap belső munkatársa volt. A háború után egy évtizedig a békéscsabai Megyei Könyvtár, 1960-tól a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársaként dolgozott.

A cikk, megírásának alkalmát tekintve, Osvát Ernő nekrológja, de Féja valójában a Nyugat irodalmát temeti.

103. Nincsen anyám, se apám [!]. — *Németh László.* Nyugat 1929. dec. 1. — 649—650.

Újraközölve: Németh László: Készülődés. A Tanú előtt. I. Bp. [1941.] 171—173.; Nincsen apám, se anyám címmel in: N. L.: Két nemzedék. Bp. 1970. 270—272.

A cím helyesen: *Nincsen apám se anyám*

Landbursch Attiláról. . . — jelentése: parasztlegény Attiláról. A kifejezés a „bagótlan Kakuk Marci" szinonimája.

„Kinek verséért a halál ölés kondérban főz babot, — hejh, burzsoa!. . . — idézet a *Bevezető* c. versből. Az „öles" helyett a szövegben hibásan „ölés", a „burzsoá" helyett „burzsoa" szerepel.

Németh László József Attiláról alkotott véleményét l. még a 84., 106., 205., 961. sz. cikkekben.

A cikk értékelését l. Lackó Miklós: Németh László és a Nyugat. ÚÍ 1980. aug. — 101—103.

További idézetek — a *József Attila (Vidám és jó volt...)*, *Kertész leszek*, *Szeretnének*, *Hosszú az Úristen*, *Förgeteg*, *Öreg minden*, *Zuzmara*, *Megfáradt ember*, *Reggeli*, *Tudtam én*, *Simon Jolán*, *Medáliák 5.* c. versekből

104. Három költő. Makai Emil, Juhász Gyula, József Attila. — *Espersit János.* Csanád vármegye tíz évvel Trianon után. Gyula 1929. — 127—133.

Egy fiatal költőről címmel közli: Ekk 77—79.

József Attila és Espersit János kapcsolatáról l. a 7. sz. cikk jegyzetét.

S egyetemi életének második évében adta ki Nem én kiáltok című verskötetét — A *Nem én kiáltok* 1924 decemberében, a költő első egyetemi tanéve első félévének végén jelent meg. Vö. a 40. sz. cikk jegyzetével.

„S ugyanakkor közölte a szegedi Délmagyarországban Nincsen apám, se anyám című versét, melyért a szegedi tábla nyolchónapi börtönre ítélte." — A mondat többrendbeli tévedést tartalmaz: A szóban forgó vers címe: *Tiszta szívvel.* Megjelenésének időpontja: 1925. márc. 25. Nem a Délmagyarországban, hanem annak elődjében, a Szegedben látott napvilágot. Nem ezért a verséért került szembe az igazságszolgáltatással, hanem a *Lázadó Krisztus* c. költeményéért fogták perbe. A *Lázadó Krisztus* 1923 őszén jelent meg (vö. a 18. sz. cikk jegyzetével) a Kékmadár c. folyóirat 10. számában. Nem a szegedi tábla ítélte börtönre, hanem a budapesti Büntető Törvényszék Schadl-tanácsa ítélte 8 hónapi fogházra. A tábla a büntetést egy hónapra csökkentette. Az első ítélet 1924. júl. 10-én, a második 1924. nov. 10-én született, a felmentő ítélet 1925. márc. 4-én hangzott el, tehát a *Tiszta szívvel* c. költemény publikálása előtt. Vö. az 52. sz. jegyzetet.

Erről a versről írta Ignotus a Nyugatban: ... — Vö. a 63. sz. cikkel.

Elítéltetése után kénytelen volt a szegedi egyetemtől megválni. — Sem a *Lázadó Krisztus*-per, sem a *Tiszta szívvel*-ügy miatt nem volt kénytelen elhagyni a szegedi egyetemet. Vö. a 48. sz. cikk jegyzetével.

Most a doktori disszertációján dolgozik. — Valószínűleg téves megállapítás.

Újabban a Tollban találkozunk verseivel, a legutóbbi számban utolsónak az Ady-ankétban vett részt... — A költő *Ady-vízió* c. írása A Toll 1929. aug. 18-i számában (16—26.) jelent meg.

Nálam van a Kozmosz éneke című szonett-koszorúja, a hozzá készült címlappal és négy illusztrációval. Ezt a tizenöt szonettet ... Juhász Gyulának, ... ajánlotta: ..." — A *Kozmosz énekét* József Attila 1923. máj. 20-án, Szegeden, Juhász Gyula működésének negyedszázados jubileumi ünnepén nyújtotta át mesterének a következő ajánlással: „A melegszívű Költőnek, a nagyszívű Embernek, aki örök Atyám és Bátyám, nagy szeretettel". (L. részletesebben a *Kozmosz énekéről* SZM: FÉI 469—470.)

1930

105. József Attila. — *Névtelen.* Lantos Magazin 1930. jan. 1. — 6.

A Lantos Magazin (1929—1930) irodalomnépszerűsítő folyóirat volt. A Literatura c. folyóirat jelent meg átmenetileg ezzel a címmel.

A kis életrajzi összefoglalás „A Lantos Magazin mai számának munkatársai" rovatban szerepel, amely 16 szerző rövid biográfiáját közli, ábécérendben. A folyóirat 14. lapján olvasható a költő *Betlehemi királyok* c. verse.

Az Előörs belső munkatársa. — Az Előörs, amelynek József Attila egy időben valóban belső munkatársa volt, a fajvédő politikusként indult Bajcsy-Zsilinszky Endrének a Szózat utáni második, ellenzéki hetilapja (1928—1932). Az évek során, szerkesztőjének politikai-világnézeti fejlődésével párhuzamosan mind demokratikusabb irányba haladt, és egy jobboldali, németellenes agrárradikalizmusig jutott el. Bátran támadta a Bethlen-kormány antidemokratikus agrárpolitikáját és Klebersberg Kuno neonacionalista kultúrpolitikáját. Munkatársai jórészt fizetség nélkül dolgoztak, és a lap örökös nyomdai

nehézségekkel küzdött. Vass József támogatta a népjóléti minisztérium alapjából, majd a főszerkesztő öccse, Zsilinszky Gábor mentette meg a csődtől. A lap összeköttetésben állt az egyre jobban radikalizálódó fiatal értelmiség szervezetével, a Bartha Miklós Társasággal. „Ez a vers — írja Tasi József az *Ákácokhoz* c. versről — az Előörsben jelent meg 1929. november 23-án (II. évfolyam 47. szám, 15. oldal) a Heti figyelő című rovatban. A költőnek nem ez az első jelentkezése Bajcsy-Zsilinszky Endre hetilapjában. 1929. október 26. és november 9. között itt jelent meg három folytatásban *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténetét* bíráló írása [...] A főszerkesztő Bajcsy-Zsilinszky Endrének feltehetőleg tetszett a Pintér-kritika szellemesen fölényes hangneme s a *Nincsen apám se anyám*-kötet verseit is ismerhette. Mindenesetre a költő 1929 őszén már az Előörs belső munkatársi, szerkesztői *állására* készült, mint erről Lakatos Péter Pál 1929. november 20-án József Attilának Hódmezővásárhelyre címzett leveléből értesülünk: »Főszerkesztő úr meghagyásából közlöm Veled, hogy mihelyt dolgaid engedik azonnal ülj vonatra és gyere Pestre, mivel az általad említett 100 pengőt a főszerkesztő úr minden körülmények között biztosítja számodra« [...] Igen, helyben vagyunk. Az *Ákácokhoz!* József Attila állást szerző verse lett..." (Tasi József: József Attila: Ákácokhoz. Tiszatáj 1980. 4. sz. 42—43.)

József Attila és az Előörs kapcsolatáról l. Tasi József: i. m. 41—47.; Féja Géza: „Kései sirató". Kortárs 1975. máj. — 802—804.

A költő munkája az Előörs szerkesztőségében és tevékenysége a Bartha Miklós Társaságban összefügg egymással. Vö. a 86. sz. cikk jegyzetével.

106. Öröm. — *Németh László.* Nyugat 1930. jan. 1. — 6—7. Részlet.

Berda József verseiről írott recenziójában Németh László József Attilát Berdához viszonyítva jellemzi, s noha értékelése a Nyugat 1929. dec. 1-i számában megjelent József Attila-kritikájához képest (vö. a 103. sz. cikkel) lényegileg nem változott, a Berdával való szembeállítás valamivel kedvezőbb fényt vet a költőre, utalva verseinek művészi igényességére.

107. József Attila... — *Névtelen.* A Mi Lapunk (Losonc) 1930. jan. 4. — Belső borító. A lap munkatársait bemutató helyen.

A Mi Lapunk (1921—1932) a csehszlovákiai magyar cserkészmozgalom lapjának indult, de 1925-től a Sarló-mozgalom fiataljai érvényesítették benne befolyásukat, és jelentős társadalmi-irodalmi folyóirattá tették.

Szalatnai Rezső emlékezése szerint: „József Attilával ezután a Mi Lapunk hasábjain találkozott a csehszlovákiai magyar diák-olvasó. Első ott közölt verse a Megfáradt ember volt. A lap azzal közölte a költeményt, hogy »József Attila üdvözli a *Mi Lapunk* olvasóit.« Ezt ő maga kívánta így." (Szalatnai Rezső: József Attila és a szlovákiai magyarok. Ekk 259.)

A közölt vers: *Megfáradt ember*

108. József Attila. — *Féja Géza.* Előörs 1930. jan. 4. — 9.

Féja Géza ebben az időben már vezető kritikusa a lapnak, de még nem tartózkodik a fővárosban, Esztergomtáborból küldi írásait. (Vö. Féja Géza: Szabadcsapat. Bp. 1965. 206—208.) A lapnak ez a száma — kimondatlanul is — a belső munkatársat megillető terjedelemben mutatja be József Attilát. Féja Géza cikke mellett az alábbi verseket közli a lap: *Fiatalasszonyok éneke, Táncba fognak,* (a 9. lapon), *Áldalak bival, vigalommal, Sok gondom közt, Harmatocska, Klárisok* (a 10. lapon). Ugyanezen az oldalon *Bűbáj* címmel, *Hajrá, demokrácia!,* ill. *„Elértük azt a célt..."* alcímmel a költő két glosszája olvasható. (Megjelent: JAÖM III. 46—48.) Bokor László József Attilának tulajdonítja a *„Balaton vármegye"* c. glosszát is, amely a 16. lapon olvasható. (B. L.: József Attila-dubiózák. Kortárs 1975. 5. sz. 791.)

Az Előörs e számának 12. lapján, keretbe foglalva, az alábbi szövegű hirdetés is napvilágot látott: „József Attila *Nincsen apám se anyám* c. páratlan sikerű verseskönyve megrendelhető az Előörs kiadóhivatalában. Ára pengő 50 fillér."

József Attila és az Előörs kapcsolatáról l. a 105. sz. cikk jegyzetét.

Az idézetek — *Medáliák 6., 9., Áldalak bával, vigalommal, Isten (Hogyha golyóznak a gyerekek...)* c. versekből

109. Az Istenek halnak, az Ember él. — *Névtelen.* A Toll 1930. jan. 10. — 3.

Szerkesztőségi jegyzet, amelynek célja felhívni az olvasók figyelmét József Attilának e szám 10. lapján kezdődő, később hírhedtté vált Babits-recenziójára, és kifejezésre juttatni a szerkesztőség egyetértését a bírálat tendenciájával.

„A cikk megírásának *indítóokaival* sokat foglalkozott az irodalom [...] Rámutatnak arra, hogy József Attila már hosszabb idő óta úgy érezte: Babits Mihály nem becsüli eléggé. [...] Osvát halála után, avval kapcsolatban is, hogy Ignotus neve lekerült a Nyugatról, s hogy a Nyugat meghirdette a »Nemzeti koncentráció«-t, támadássorozat indult meg, elsősorban a polgári radikális körökből Babits ellen. A támadások egyik célpontja az »Írástudók árulása« c. cikke volt. [...] A Toll, amelynek jó kapcsolatai voltak Ignotussal, vele rokonszenvezett s Babits ellen foglalt állást." (JAÖM III. 298.) Ignotus és Babits viszályával kapcsolatban l. Ignotus: A Nyugat útja (alcíme: Ignotus a Nyugat közönségéhez. Elmondta 1930. január 14-én este a budapesti Zeneakadémia kamaratermében. Bp. 1930. 20 lap) és Babits Mihály: A *Nyugat* és az akadémizmus c. írását (Nyugat 1930. febr. 1. — 171—177.). A Toll álláspontjával kapcsolatban l. Zsolt Béla: Ignotus elé c. cikkét A Toll ugyanezen számában. (1930. jan. 10. — 4—5.)

„J. A. is természetszerűen az őt szeretettel támogató Ignotussal érzett. [...] hozzájárulhatott a cikk megjelentetéséhez a fiatal költő körében, s általában mind a polgári baloldali, mind a népies irodalmi körökben uralkodó erős Babits-ellenes hangulat, ám ugyanakkor kétségtelennek tartjuk, hogy a költő egyéni elhatározása, Babitsról alkotott saját véleménye volt a döntő nemcsak a cikk megírásánál, hanem közzétételénél is." (JAÖM III. 298.) Hogy József Attila valószínűleg nem Ignotus ösztönzésére cselekedett, arra utal Ignotus Hatvany Lajoshoz írott, 1930. febr. 15-i keltezésű levelének alábbi részlete: „József Attilát minap egy kicsit megfeddtem filozófiai s kritikai írásainak át nem gondolt voltáért. Viszont megkérdezett, hogy *verses*kötete mint tetszett, s én csak mellesleg azt mondtam, hogy az: igen. A napokban újra olvastam a kötetecskét, s találtam benne öt-hat egészen elragadó s tündérien költői verset, s tán egyet sem, miben egy sor vagy egy szó ne volna, mely egy legigazibb költőre vall. *Mondd meg neki ezt*, drága Laczim, Te nyilván gyakran látod, vagy izend meg valakitől, aki látja, azzal, hogy valahol, valami módon mielébb szerét ejtem, hogy írjak róla." (Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 424.)

„A megjelentetés egy másik indítóoka: a Nyugat 1929. december 1-i számában Németh László alapjában lebecsülő és fölényes hangú bírálatot közölt a Nincsen apám sem anyám kötetről, s József Attila — joggal — ezt Babits véleményének is tekinthette." (JAÖM III. 298.) Németh László bírálatát l. a 103. sz. cikkben.

A Babits-kritika megírásával, megjelentetésével, fogadtatásával kapcsolatban l. JAÖM III. 297—304.; JAVL 264—269.; Németh Andor: József Attila és kora. Csillag, 1948. ápr. Harmadik rész. Férfikor l. Harcos esztendők. 24.; Ua. A szélén behajtva. 443—444.; Basch 408—432. — Vö. még a 110., 113., 114., 118., 125. sz. cikkekkel.

110. Cégváltozás — *M. S.* Újság 1930. jan. 16. — 5. Részlet.

M. S. — *Márai Sándor* (1900—) A két világháború közötti korszak egyik legnagyobb hatású prózaírója. Szepességi szász eredetű kassai ügyvédcsaládból származott. Tanulmányait a budapesti és németországi egyetemeken végezte, majd újságíró lett; munkatársa volt a bécsi Tűznek is. 1921—23 között Németországban, 1923—28 között Párizsban élt. A későbbiek során az Újság, a Pesti Hírlap, a felszabadulást követően a Magyar Nemzet munkatársa volt. 1948 óta külföldön él.

A cikk Ignotus: A Nyugat útja c., 1930. jan. 14-én, a Zeneakadémia kamaratermében tartott előadását ismerteti, és ahhoz fűz reflexiókat. A szerző a Nyugat „nemzeti koncentrációja", Ignotus nevének a címlapról való levétele kérdéseiben Ignotus pártján áll, de „ellenfeleiről", Babitsról és Móriczról is tisztelettel nyilatkozik. Vö. a 109. sz. cikkel és jegyzetével.

Babits, akit . . . a fiatalság táborából ért egy épp oly túlzott és igaztalan, mint erőszakolt és neveletlen támadás — Márai Sándor József Attila Babits-ellenes pamfletjére utal. (L. a 109. sz. cikket.)

111. Fiatal magyarok. — *Névtelen.* Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1930. jan. — 21., 33. Részlet.

A cikk magyar írók nyilatkozatait tartalmazza a következő sorrendben: Balázs Ferenc, Csuka Zoltán, Darkó István, Dsida Jenő, Fekete Lajos, Győry Dezső, Hevesi András, Illyés Gyula, Ignotus, Jancsó Béla, József Attila, Ormos Iván.

Az egyes nyilatkozatok előtt rövid életrajzi összefoglalások olvashatók. A cikk bevezető mondatait és a József Attila-életrajz előtti nyilatkozatot közöljük.

Az életrajz és József Attila nyilatkozata megjelent JAÖM IV. 21—22., jegyzete: 191.

Vö. a 112. sz. cikkel és jegyzettel.

112. Illyés Gyula [nyilatkozata]. Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1930. jan. — 30. Részlet.

Vö. a 111. sz. cikkel.

A lap januári számában Fiatal Magyarok címmel rendezett bemutatkozás-sorozatban nyilatkozott Illyés Gyula — tudomásunk szerint először — József Attiláról. Illyés nyilatkozatát idézi és méltatja Kántor 51—57.

Emlékezések szerint Illyés Gyula és József Attila a húszas évek végén, a költő Párizsból való hazatérését követően kerültek baráti kapcsolatba. József Jolán szerint: „Egyszer-egyszer felhozta magával Attila új barátját, Illyés Gyulát is. A két fiatal költő leült egy sarokban, összedugták a fejüket, mint az összeesküvők. Esténként néha velük mentem az Angol-kávéházba, itt írták verseiket. Emlékszem, milyen játékot találtak ki. Egy papírlapra rímeket írtak fel, szonettformában, a másiknak kellett a rímekhez megírni a verset. Hogy nehezebb legyen a feladat, címeket is adtak a megírandó versnek. Attila és Illyés órákon keresztül írták ezeket a szonetteket. Kaján mosollyal rakták egymás elé a hajmeresztő rímeket:". József J. 243.

Valószínűleg erre az időszakra vonatkozik Illyés Gyula emlékezése: „Kezdő író korunkban József Attilával »Szabadosok Társulása« címen alapítottunk félig tréfás, félig keserű kétszemélyes politikai pártot; *Nem én kiáltok* című kötetének nekem adott példányába ennek emlékéül költötte ő *Szabados induló* címmel azt a versét, amely így kezdődik: »Ahol nincsen villanylámpa,« azt, amelyben Marxot és Kropotkint próbálja összebékíteni legalább egy kamaszos verssor erejéig." (Visszapillantás. In: I. Gy.: Hajszálgyökerek. Bp. 1971. 55.)

Illyés és József Attila kapcsolatáról a húszas évek végén l. még: Vágó 20—27.; Németh Andor: József Attila és kora. In: A szélén behajtva. 474—476.

Korai kapcsolatuk dokumentuma az *Illyés Gyulának* c. vers. Illyés emlékezése szerint „1928, 1929 vagy 1930 tavaszán írta be *Nem én kiáltok* c. kötetébe, melyet akkor ajándékozott nekem." (Idézi Németh Andor: i. m. 474.) Kapcsolatuk további alakulásáról l. a 193., 270., 347. és 409. sz. cikkeket és jegyzeteiket.

113. Reflektor. — *Névtelen.* Homokóra (Szeged) 1930. febr. 5. — 15—16. Részlet. Részben újraközölve: JAÖM III. 299—300.

A cikk szerzője valószínűleg az irodalmi, színházi és művészeti hetilap (1928—1930) szerkesztője, a költő régi szegedi ismerőse, *Magyar László* volt.

A közölt, József Attiláról szóló részlet a cikk második fele, első része Szabó Dezsővel foglalkozik.

József Attila ... kritikai tanulmányt írt Babits Mihályról ... melynek címe: „Az istenek halnak, az Ember él" — Vö. a 109. sz. cikkel és jegyzetével.

haragszik Babitsra, mert nem juttatott számára morzsát a Baumgarten-aranyakból — Egyike a legelső írásoknak, amelyek a Babits-kritika indokát ebben keresik. Maga Babits is így látja: „Ám jönnek a kis sakálok, a ... senkik, s akik nem kaphattak Baumgarten-díjat, s a minden tehetség irigyei: ők biztosan találnak ugatni okot ezután is." (A Nyugat és az akadémizmus. Nyugat 1930. febr. 1. — 171—177.) A Baumgarten-díjról l. a 85. sz. cikk jegyzetét. 1930-ban a következő írók kaptak évdíjat: Elek Artur, Fülep Lajos, Juhász Gyula, Krúdy Gyula, Németh László, Tamási Áron, Tersánszky J. Jenő, Tóth Aladár.

Freud professzor talán azt állapítaná meg róla, hogy rossz Vaterübertragungja van Babitsra. És lehet, hogy igaza is volna. — *Vaterübertragung* magyar jelentése: apa-átvitel. Ez az első eset a József Attila-irodalomban, hogy a költőnek Babitshoz fűződő viszonyát freudista alapon, mint apakomplexust értelmezik.

114. József Attila: Tárgyi kritikai tanulmány. — *L. P. P.* Kortárs 1930. febr. 11. — 19.

A kritikát közli a JAÖM III. 300. (Szabó Dezső keresztnevét tévesen *Józsefnek* írva)

L. P. P. — *Lakatos Péter Pál* (1898—1959) költő, író. Műegyetemet, jogot végzett, de tanulmányait nem fejezte be. 1922-ben a Nyugatban jelentek meg első versei. A húszas évek második felétől szerepel a Népszavában. 1919-től az SZDP tagja. 1921-ben a Magyar Írás munkatársa, majd 1923-tól az Új Kultúra szerkesztője. József Attilával egy időben léptek be a Bartha Miklós Társaságba, az Előörsben is együtt dolgoztak (vö. a 105. sz. cikk jegyzetét). 1929-ben már az Új Magyar Föld szerkesztője volt, ebben az évben lett a kommunista párt tagja is. 1934-ben elköltözött Budapestről, ekkor József Attilától is elszakadt.

A Kortárs (1929—1931) társadalomkritikai, irodalmi és művészeti folyóirat volt, munkatársai a polgári gondolkodás örök értékeit, a szabad és tiszta művészet elvét akarták megőrizni. Szemben álltak a Nyugattal, legtöbbre Kassákot és körét értékelték.

Szabó Dezső remek pamfletje — Szabó Dezső 1929 szeptemberében éles, durva hangú támadást intézett Babits Mihály ellen. (Kritikai Füzetek I. füzet. Filozopter az irodalomban. — Babits Mihály: Halálfiai. regény. 1929. szept.) Ez az írás talán precedenst jelentett József Attila számára a Babits ellen „megsemmisítő" szándékkal fellépő kritikusi magatartásra.

Kosztolányi sekélyes, — ...Adyval holta után személyeskedő „kritikája" — József Attila írásának másik előzménye Kosztolányi elfogult, szenvedélyes Ady-ellenes pamfletje lehetett. (Kosztolányi Dezső: Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről. A Toll 1929. júl. 14.)

... e hibacsírák már a „Nyugtalanság völgyé"-ben ágaztattak el — Babits Mihály 1920-ban megjelent kötetéről van szó.

A cikket vö. a 109. sz. cikkel és jegyzettel.

115. Fej és írás. — *Tamás István.* Bácsmegyei Napló (Subotica—Szabadka) 1930. febr. 16. — 38.

Tamás István (1904) újságíró, költő, író. Ebben az időben a Szabadkán megjelenő magyar nyelvű politikai napilapnak, a Bácsmegyei Naplónak (1900—1930) a munkatársa. A polgári szemléletű, jól szerkesztett, színvonalas újság az 1920-as években a jugoszláviai magyar irodalom egyik legfontosabb publikációs fóruma volt.

A *Nyár* c. vers utolsó szakaszát nem közlik.

116. Az Istenek halnak, az Ember él. — *Névtelen.* Nyugat 1930. febr. 16. — 322. Az „Anthológiák és folyóiratok" rovatban megjelent glossza.

Vö. a 109. sz. jegyzettel.

117. Új arcú magyarok, új magyar föld. — *Aradi Zsolt.* Széphalom (Szeged) 1930. jan—febr. — 34—47. Részlet.

Aradi Zsolt (1908—1963) író, publicista, a modern katolikus gondolat egyik úttörője. Mint hírlapíró széles körű munkásságot fejtett ki.

A cikk a magyar fiatalság, az értelmiség új nemzedékének jellemzése, törekvéseinek mérlegelése. A szerző ennek keretében foglalkozik az Új Magyar Föld (vö. 86. sz. jegyzet) számaival.

Féja Géza, József Attiláról azt állítja, hogy költészete idillikus. — Vö. a 108. sz. cikkel.

kiteregeti minden családi intimitását és a családi életnek különböző folyamatait — Aradi Zsolt itt a Széphalom szerkesztőjének, Zolnai Bélának az álláspontját visszhangozza. Vö. a 92., 100. és a 151. sz. cikkel.

118. József Attila: Az Istenek halnak, az Ember él. — *Névtelen.* Lantos Magazin 1930. márc. 1. — 383.

Az ismertetést valószínűleg *Németh Andor* írta. Vö. a 109. sz. jegyzettel.

119. Új Kazinczy-korszak. — *Féja Géza.* Előőrs 1930. márc. 8. — 5. Részlet.

Féja cikkében a jelentősnek ítélt fiatal írókat illeszti be az általa kialakított magyar irodalmi tipológiába és fejlődésképbe.

120. A „Nyugat" koncentrációja. — *Féja Géza.* Előőrs 1930. márc. 15. — 5. Részlet.

A szerző abból indul ki, hogy kultúránk megrekedt az utolsó évtizedben. Az erők koncentrációjára van szükség. Fölteszi a kérdést: milyen legyen az. Olyan, mint a Nyugaté? E kérdésre válaszol a cikk. Két vonatkozásban érinti József Attilát. Egyrészt mint a fiatal generáció legtehetségesebbjeinek egyikét, aki kiszorul a Nyugatból; másrészt pedig annak példájaként, hogy a Nyugat kritikai írásai lebecsülik a tehetségeket. Végül felvázolja elképzelését arról, milyennek kell lennie a szellemi erők igazi koncentrációjának.

A cikkből a József Attilára vonatkozó részeket közöljük.

A „Nyugat" koncentrációja — utalás Móricz Zsigmond: Nemzeti koncentráció. Példázat hívőknek és hitetleneknek. c. cikkére (Nyugat 1930. jan. — 1—2.)

Gondoljuk el: mi lesz, ha Móricz csakugyan félrehúzódik. — „Osvát Ernő 1929-ben bekövetkezett halála után Babits Mihály és Móricz Zsigmond együttesen vállalták a Nyugat szerkesztését, de 1933 februárjában Móricz Zsigmond megvált a folyóirattól. Személyes ellentétek és anyagi okok is közrejátszottak ebben, a döntő okot mégis az ő és Babits szerkesztői elképzeléseinek különbözésében kell keresni." (A magyar irodalom története 1919-től napjainkig. Bp. 1966. 203.) Féja Géza 1930-ban már ennek a később bekövetkező szakításnak az esélyeit latolgatta.

mindjárt első számaiban agyonütötte József Attilát és Nyirő Józsefet. — József Attilát illetően Féja Németh László recenziójára céloz (vö. a 103. sz. cikkel); Nyirő Józsefről Sárközi György írt hasonló hangnemben bírálatot: A sibói bölény. Nyirő József regénye. Nyugat 1929. dec. 16. — 743—744.

121. Költők különcségei. — *Kár.* Lantos Magazin 1930. márc. 15. — 469—470. Részlet.

Kár — Kárpáti Aurél

Csipkelődő riport Fekete Lajossal, Fenyő Lászlóval, Illyés Gyulával, Terescsényi Györggyel, Szép Ernővel, Szegedi Istvánnal, Karinthy Frigyessel, József Attilával. A szerző megkérdezi a költőket: hogyan írnak verset, s leírja őket alkotás közben. (Illyés Gyula fényképével és Erdélyi József rajzával Terescsényi Györgyről, illetve Szegedi Istvánról.)

122. Az új magyar líra. — *Forgács Antal.* Kortárs 1930. márc. 20. — 21—22.

Forgács Antal (1910—1944) költő, újságíró. A harmincas években írt kritikái a

Társadalmi Szemlében és a Gondolatban jelentek meg. Részt vett az illegális pártmunkában, 1938-ban Párizsba menekült. 1944-ben a Gestapo elfogta és Németországba hurcolta, ahol nyoma veszett.

1921-ben új magyar irodalmi folyóirat indul, a „Magyar Írás". — Ez a folyóirat a pályakezdő József Attila egyik szellemi műhelye volt. Programja a Nyugatnál és a Kassák-féle MÁ-nál korszerűbb orientációt ígért, valójában e két vezető irodalmi csoportosulás ízlését, szellemiségét vegyítette eklektikus módon. A Magyar Írás és József Attila kapcsolatáról l. a 66. sz. cikket és jegyzetét.

ivangolli hangosságok — Yvan Goll (írói név) Isaac Lang (eredeti név) (1891—1950). Német—francia lírikus, dráma- és prózaíró. Az avantgarde költészet jelentős szervező és alkotó egyénisége.

Itt élek itt élek... — Illyés Gyula: Szerelem-ciklus, 6. vers (a Nehéz föld c. kötetben)

Soraim teljes hosszukban... — Illyés Gyula: Szerelem-ciklus, 3. vers (Nehéz föld)

A József Attila-idézet — a *Megfáradt ember* c. versből

123. A munkásság és az ifjúság zarándokútja Ady Endre sírjához. — *Névtelen.* Népszava 1930. márc. 25. — 8.

A lapban megjelent *Ady emlékezete* c. vers jegyzete.

Vas István, aki jelen volt az Ady-esten, így emlékezik vissza József Attila szereplésére: „Első ilyen tapogatódzó, tétova mozdulatom az volt, hogy elmentem a Bartha Miklós társaság Ady-estjére, amelyre Zelk hívta fel a figyelmemet azzal, hogy a népiesek seregszemléje lesz — [...]

József Attila előadói módszere — mert ő volt a következő költő — még kevésbé hasonlított ahhoz a racionális, tanító hangsúlyú versmondáshoz, melyet később jellegzetesen az övének ismertünk. Az *Ady emlékezetét* mondta el — ez sem tetszett akkor este. Alapgondolatát — »Földműveseké lelke« — s azt, ahogyan Adyt mintegy parasztköltővé akarta átváltoztatni, jóformán demagógiának éreztem — nem vettem észre, hogy a rá jellemző, egyszerűség mögé rejtett, leleményes és megtámadhatatlan bonyolultsággal fogalmazta meg ezt a kissé túlhajtott gondolatot is. A vers kezdősorai — »Meghalt? Hát akkor mért ölik naponta / szóval, tettel és hallgatással is?« — nyilván a nemrég lezajlott Ady-vitához kapcsolódtak, mint ahogy az egész est műsorából kihallottam az inkább akart, mint öntudatlan utalást, válaszolást Kosztolányi kihívó Ady-cikkére." (Vas István: Nehéz szerelem. Bp. 1972. 651—655.)

124. Álarcosok kifosztották egy Szentesi utcán lakó úricsalád éléskamráját. — *Névtelen.* Vásárhelyi Friss Újság 1930. márc. 25. — 2.

A riport szövegét, József Attilának tulajdonítva, Bokor László közli: Új Tükör 1979. febr. 11.

József Attila sógora 1928. okt. 1-én „leköltözött Hódmezővásárhelyre. Előbb mint a Belvárosi Takarékpénztár tiszántúli kerületének főfelügyelője, egyszersmind a Kereskedelmi Bank ügyésze volt, majd utóbb, haláláig, mint a helyi bankfiók társigazgatója működött. Leköltözésének részint anyagi, részint családi okai voltak. Adósságaitól akart a szerényebb életvitel révén megszabadulni és Jolánnal való házasságának válságát akarta valamiképpen megoldani. Válófélben voltak, de Jolán karácsonyra mégis követte férjét Vásárhelyre. Velük volt húga, Etus is, a házaspár háztartásának régóta ellátója.

[...] 1929 január végén vagy február elején fordult meg József Attila először Vásárhelyen. [...] Február 10-én, farsang vasárnapján vidám álarcosbál volt Makaiéknál. Fönnmaradt a fénykép, amelyen József Attila zulukaffer leányzónak van öltözve, szalmaszoknyában, bodor hajjal. [...] 1930 farsangján ismét Vásárhelyen időzött József Attila. Február 8-án, a farsangvasárnapot megelőző szombaton este megint vidám mulatság volt Makaiéknál. Ekkor írta a költő híres tréfás versezetét, a *Kínálgató*-t." (Péter László: József Attila közöttünk. Szeged 1980. 75., 78., 80.)

Bányai László, Jolán későbbi férje szerint a fénykép és a tréfás szövegű „kínálgató"

ugyanazon a farsangi ünnepségen készült. (Bányai 42—43.) P. Macht Ilona, a Négyszemközt az utókorral. József Attila fényképeinek ikonográfiája (Bp. 1980) c. kötet összeállítója a fényképfelvételt — Péter Lászlóhoz hasonlóan — 1929. febr. 10-re datálja. (57—58.) A „Kínálgató" teljesebb változatát l. JAÖV 2. 516—517.

József Jolán elvált Makai Ödöntől, és Bányai Lászlóval házasodott össze. Makai pedig Etelkát vette feleségül. József Attila 1929 és 1935 között gyakran, és egy-egy alkalommal huzamos ideig tartózkodott Hódmezővásárhelyen, Makai és Etelka otthonában. Szoros kapcsolatot tartott fönn a helyi értelmiségiekkel.

„1935 augusztus 16-án érkezett József Attila utolsó vásárhelyi látogatására. Most is egy újszülött kínálta az alkalmat. Július 25-én megszületett ifjabbik unokaöccse, Ádám, s az ő látására jött le a költő. [. . .] Többet nem járt József Attila Vásárhelyen. Nem volt itt az 1937. február 16-án elhunyt Makai Ödön temetésén sem." (Péter László: i. m. 87—89.)

125. A mai magyar irodalom ideológiai csoportosulásai. — *Haraszti Sándor.* Korunk 1930. márc. — 171—175. Részlet.

Haraszti Sándor (1897—1982) vasúti tisztviselő, publicista, kritikus. Részt vett a Tanácsköztársaság fegyveres védelmében. A proletárdiktatúra bukása után külföldre menekült. 1929-ben hazatért, és bekapcsolódott a KMP tevékenységébe. 1930-tól a Korunk budapesti munkatársa. Számos írása jelent meg kommunista és haladó folyóiratokban. A felszabadulás után lapszerkesztő, majd az Athaeneum Könyvkiadó igazgatója lett. 1951-ben koholt vádak alapján börtönbe került. 1954-ben rehabilitálták. 1956-ban Nagy Imre támogatói közé tartozott. 1958-ban ellenforradalmi tevékenység vádjával börtönbüntetésre ítélték. 1960-ban amnesztiában részesült. Ettől az időtől fogva haláláig elsősorban publicisztikai tevékenységet folytatott.

Haraszti József Attilát itt a „népies csoport" vagy a „narodnik irodalom" képviselőjének tekinti, de nem ítéli el olyan élesen, mint egy valamivel későbbi írásában (vö. a 145. sz. cikkel és jegyzetével).

A Nyugat-affér körül egyformán porondra lépnek — Vö. a 109. sz. cikkel és jegyzetével.

Lásd a fasiszta Milotay cikkét a Magyarságban — Milotay István (1883—1963) publicista, politikus. Cikkeiben az úri középosztály jobboldali ellenzékisége szólalt meg. 1920-tól a legitimista Magyarság szerkesztője. Jobbról támadta a bethleni konszolidációt. A cikk, melyre Haraszti utalt, valószínűleg: Atilla és fekete ing. Magyarság 1930. febr. 9. — 1—2.

Lásd . . . a Bartha Miklós-beli írók, köztük József Attila támadását Babits ellen — József Attila Babitsot nem a Bartha Miklós Társaság fórumain támadta meg, hanem A Toll c. folyóiratban. (vö. a 109. sz. cikkel és jegyzetével), ill. — később — a Kortárs c. folyóiratban *Egy költőre* c. versével (1930. ápr. 27. — 33.). A Babits-ellenes cikk hangneme, tendenciája sem „barthás". Haraszti a költőnek a Bartha Miklós Társasággal való szervezeti kapcsolatai alapján sorolja „támadását" a Nyugat ellen „narodnyik" oldalról fellépő bírálók megnyilatkozásai közé.

126. Öt esztendő. — *Fábián Dániel.* Új Magyar Föld 1930. jan.—febr.—márc. — 3—11. Részlet (10.)

Fábián Dániel (1901—1980) orvos, újságíró. A Bartha Miklós Társaság ügyvezető elnökeként kapcsolatot tartott fenn a sarlósokkal, az Erdélyi Fiatalokkal. 1930-ban kilépett a jobbratolódó Bartha Miklós Társaságból, s az SZDP tagjaként Ifjúsági Faluszemináriumot rendezett, amelynek munkájába bevonta József Attilát is. (A költővel való kapcsolatáról l. Fábián D. 211.; Tasi József: József Attila a Bartha Miklós Társaságban — másodszor. In: József Attila útjain. Bp. 1980. 364—369.).

Az Új Magyar Föld (1929—1930) a Bartha Miklós Társaság mindössze három számot megért folyóirata volt.

Öt esztendő c. előadásában Fábián Dániel visszatekint a Bartha Miklós Társaság működésének öt évére. Az előadásnak József Attilára vonatkozó részletét közöljük.

Vö. az írást a 86. sz. cikkel.

127. József Attila: Nincsen apám, se anyám. — *Lakatos Péter Pál.* Új Magyar Föld 1930. jan.—febr.—márc. — 147—151.

Az Istenem c. vers 2. versszakának első sorát: *Hogyha meg szántóvető lennél*, a szerző hibásan idézi: *„Hogyha magszántóvető lennél"*

A *Medáliák* verscím hibásan, *Melódiák* formában szerepel.

128. Elefántcsonttorony. — *Féja Géza.* Előőrs 1930. ápr. 12. — 5. Részlet.

Féja cikkének megírására az adott alkalmat, hogy „Babits Mihály ismét az elefántcsonttornyot emlegette egyik új cikkében." A fiatal írói generációt óvja Babits példájától.

129. Megkezdte működését a Bartha Miklós Társaság vásárhelyi csoportja. — *Névtelen.* Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. máj. 23. —1.

A Független művelődési megmozdulásra készül a vásárhelyi egyetemi ifjúság c. cikkből (Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. ápr. 17. — 2.) értesülünk először a Bartha Miklós Társaság vásárhelyi csoportja megalakulásának előkészületeiről. A lap máj. 9-i számának 2. lapján olvasható Folyik a haladó szellemű vásárhelyi ifjúság szervezkedése c. cikkből pedig kiderül, hogy a helyi csoport szervezőivel a közelmúltban Fábián Dániel folytatott megbeszéléseket, és vállalta, hogy mint a Bartha Miklós Társaság ügyvezető elnöke, részt vesz a fiatalok első nyilvános megbeszélésén, amelyet a hónap második felében szándékoznak tartani. (Az előzményekről részletesebben l. Csaplár Ferenc: „Ki a faluba!" József Attila hódmezővásárhelyi kapcsolatainak történetéről. Tiszatáj 1963. jan. —1—2.)

Fábián Dániel és József Attila *Ki a faluba* c. közös röpiratának végleges szövege (l. a 131. sz. cikk jegyzetét) 1930. máj. 20-án készült el. A helyi csoport alakuló összejövetelét másnap estére hívták össze. Az estről a program egyik résztvevője így emlékezik meg: „1930. év május hó 21-én, szerdán este 9 órakor a hódmezővásárhelyi Tisza szálló egyik különszobájában állottunk először szemtől-szembe egymással. [...] — József Attila, — mondotta nevét érces hangon, öntudatos biztonsággal. [...] Galyas Miklós [...] hoppmesteri szertartásossággal bemutatott a másik »budapesti úr«-nak, Fábián Dániel doktornak. A két jövevényen kívül tízen vagy tizenöten lehettünk helybeliek. [...] Valamennyien barátok, akik akarnokoskodással, vagy ártalmatlan és helyi viszonylatú műveinkkel csökönyösen tartottuk a rokonságot a művészet valamelyik fajtájával. [...] Boldogok voltunk, ha áporodott levegőnkbe valaki idegen ajtót nyitott. Annyi melegséggel és örömmel fogadtuk az érkezőt, hogy szinte nagyobbnak tartottuk még magunknál is. A budapestieket aztán egyenesen csak hódolat illette részünkről. Hiszen Budapest, a főváros, az igazi élet porondja, álmaink városa volt mindég. [...]

Szájtátva hallgatta a kis társaság Fábián doktort, aki ilyen szavakat mondott: »program, szervezés, falu és város, parasztság, népiség, magyarság.« S egy folyóiratból is szétosztott néhány példányt. Az »Új magyar föld«-ben láttam először nyomtatásban egy vers alatt ezt a nevet: »József Attila«. [...] Megtudtam, hogy költő. Ezt ugyanis ő hangoztatta többször, bele-beleszólván az orvos előadásába. De ezek a közbeszólások távolról sem voltak okvetlenkedő zavarások, hanem inkább a felvetett téma fűszerezései olyan személyi vonatkozásokkal, amelyek magát a tárgyat is közelebb hozták mindannyiunkhoz.

— Én alanyi költő vagyok, tehát ezt így értelmezem... — esett bele egy tanáros fejtegetés kátyújába. [...] Mialatt én a költővel folytattam egyoldalú ismerkedésemet, azalatt Fábián doktor befejezte mondanivalóját. Már több hozzászólás is elhangzott, amikor Faragó Sándor újságíró barátom, — a »magunkfajták« legjelesebbje, — oldalbabökött: — Te Laci, szólj hozzá te is, — súgta hozzámhajolva. Felállottam. A többiek mind ülve beszéltek eddig. Hangosan, szenvedélyesen mondottam néhány mondatot. [...] — Mi lesz a magyarsággal? — kérdeztem. — Hol keresse, hol találja meg kapcsolatait és ki vezeti a helyes nyomra?!

— Pontosan ezért jöttünk, — szólalt meg a túlhangos szavakat követő dermedt csöndben a költő. Aztán maga elé beszélve így folytatta: — A magyarság megújhodása a parasztságban és a munkásságban van. E kettő távolabb áll egymástól, mint a történelmi középosztály tőlük. Ők a jövő letéteményesei. A középosztály feladata nem a közéjük való elkeverődés, tehát az elproletarializálódás, hanem tudásuk közlése azokkal és felemelése azoknak. Ha — mint mondottad — vannak erényeik és érzelmi kötöttségeik, ezeket horizontálissá kell szélesíteniök és így híddá kell válniok még a parasztság és a munkásság között is. Ez ma a történelmi szerep. [...]

A költő összevonta a szemöldökét, előredőlt s tekintetét körbehordozva, szigorú arccal így válaszolt:

— Mondottam, hogy ezért jöttünk: embereket keresünk. Azokon keresztül kapcsolatokat, amelyek által a város és a falu közelebb hozható és állandó összeköttetésben tartható egymással. Erre most már elodázhatatlanul szükség van! Amíg embereinket nem ismerjük, amíg nem tudjuk, mire képesek, addig nem beszélhetünk szerepkiosztásról, ha mégannyira tudjuk is, hogy vígjáték vagy dráma lesz az, amit elő fogunk adni. A feladat készen van. Csak ember legyen hozzá!

A jelenlévők valamennyien ilyen nagyszerű és fenkölt feladatra való embernek vallottuk magunkat. »Vitam et sanguinem!...« Egy-kettőre lángbaborult ez a társaságszalmakazal is. Abból aztán, hogy keresztben-hosszában mindenki egyszerre beszélt, érvelt, magyarázott, hadonászott, éjfél felé meg is született az egységes határozat, hogy — majd legközelebb határozunk. Ebben maradtunk." (Bányai 24—33.)

A Bartha Miklós Társaság vásárhelyi csoportjának működéséről, József Attila és Fábián Dániel kapcsolatairól a helybeli értelmiségi fiatalokkal l. részletesebben: Bányai 23—57.; Fábián D. 44—104.; Csaplár Ferenc: „Ki a faluba!" József Attila hódmezővásárhelyi kapcsolatainak történetéről. Tiszatáj 1963. jan. — 1—2. — József Attila hódmezővásárhelyi kapcsolatairól l. még a 124. sz. cikk jegyzetét.

Fábián Dániel dr szólott... mindarról, ami a Bartha Miklós Társaság keletkezésével, ... összefügg. — Erről részletesebben l. a 86. sz. cikk jegyzetét.

József Attila a nép megismerésének... súlyát éreztette meg... áttekintésében. — Fábián Dániel és József Attila bevezetőjükben — mint az idézetek mutatják — a *Ki a faluba* c., frissen megfogalmazott röpiratuk fő téziseit mondták el, az alkalomnak megfelelően aktualizálva mondandójukat. (A József Attila által elmondottakat a röpirat szövegével részletesen összevetette Csaplár Ferenc: i. m.)

130. Új Magyar Föld III. — *Jancsó Béla.* Erdélyi Fiatalok (Cluj—Kolozsvár) 1930. máj. — 78—79. Részlet.

Jancsó Béla (1903—1967) orvos, író, irodalomtörténész. Cikkei jelentek meg az Erdélyi Helikonban és a Pásztortűzben. Az Erdélyi Fiatalok c. főiskolai folyóirat (1929—1940) alapításának gondolata tőle származott, és ő tette a legtöbbet fennmaradásáért is. Programjában összefogást hirdetett felekezeti és osztályellentétek felett, célul tűzte ki az ifjúság előkészítését a rá váró feladatokra, arra, hogy az erdélyi magyarság szellemi vezére lehessen. Bár szépirodalmi anyagot nem közölt, szívesen állt ki később is az olyan írók mellett, mint József Attila. A lap a legtermékenyebb munkát a falukutatás terén végezte. 1936—37-ben Fiatalok címmel látott napvilágot.

A cikk a „Fiatal Magyarok" rovatban jelent meg, amely a magyar fiatalság fontosabb megnyilvánulásaival foglalkozik. A szerző ismerteti az Új Magyar Föld III. számának tartalmát, s ennek keretében méltatja József Attila *Magyar Mű és Labanc Szemle* c. írását.

„Elképzelt paraszt klasszicizmus" — A cikket, amelyre József Attila méltatott írásában válaszolt, Győry János írta, s a Magyar Szemle 1930. januári számában (60—64.) jelent meg — Győry János közlése szerint — Szekfű Gyula, a szerkesztő jegyzetével. József Attila vitairatát: l. *Magyar Mű és Labanc Szemle.* JAÖM III. 61—71. Győry János cikkét és az általa kiváltott vita ismertetését l. JAÖM III. 304—313.

131. „Ki a faluba!" — *Névtelen.* Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. jún. 8. — 7.

A röpirat elkészítésének tervét Tasi József 1929 elejére vezeti vissza, amikor „regöskátét kértek a sarlósok a Barthásoktól". (Tasi József: A Sarló és a Bartha Miklós Társaság. Irodalmi Szemle 1980. 4. sz. 377.) Balogh Edgár 1929. őszi budapesti tartózkodása idején „Fábián Dániel és József Attila megígérték: kérdőívet állítanak össze számunkra, bevonván a budapesti szakembereket, s ez a szociográfiai irányítás emeli majd falukutatásunk tudományos szintjét." (Balogh Edgár: Tabáni találkozón József Attilával. Igaz Szó 1963. 1. sz. 99—104.) Szalatnai Rezsőt „1930. május 17-én Fábián Dániel Hódmezővásárhelyről írt levelében arról értesítette, hogy József Attilával közösen röpiratot ír az egyetemi hallgatók számára." (Szalatnai Rezső: Pesti találkozás. Korunk 1960. 12. sz. 1452.)

Fábián Dániel emlékezésében elismeri, hogy a kiáltványban körvonalazott program mintájául a csehszlovákiai magyar ifjúság regösmozgalmainak röpiratai szolgáltak, de az írásművet önálló vállalkozás eredményének tünteti föl, és úgy emlékezik, hogy József Attilát csak utólagosan vonta be annak megszövegezésébe: „Ehhez hasonló mozgalom az akkori Magyarországon nem létesült. Éreztem ennek hiányát és előadásainkban, vitaestéinken egyre szorgalmaztuk az elindítását. [...] Hónapokig vajúdott ez a terv bennem. Végre megírtam a röpirattervezetet. Először megmutattam barátomnak és legközelebbi bizalmas munkatársamnak: Könyves-Tóth Kálmánnak, aki a fogalmazványt túlságosan »akadémikusnak« tartotta és azt tanácsolta, hogy írjam meg népszerűen.

Közbejött hódmezővásárhelyi utam, ahol hosszabb ideig együtt voltam József Attilával. Megérkezésem után első dolgom volt, hogy erről a »sürgős« munkáról említést tegyek neki. Attila átvette a kéziratot és magánál tartotta. »Majd meglátom, mit lehet vele csinálni« — mondotta szokásos kedélyességgel. Közöltem vele Könyves-Tóth Kálmán aggodalmát. Két nap múlva átnyújtotta az új kéziratot és csak az eredeti szöveg utolsó részét hagyta meg változtatás nélkül, a többit teljesen átírta. Kritikusunk még így sem elégedett meg teljesen, de már jobbnak találta." (Fábián D. 44—45.)

Fábián Dániel teljes terjedelmében leközli saját röpirattervezetét és a József Attila által átalakított végleges változatot (i. m. 45—72.). A röpirat újraközlését l. még JAÖM III. 197—204. A szöveg végén olvasható 1930. máj. 20-i dátum a végleges változat keltét jelöli. A kiáltvány jún. 6-án hagyta el a nyomdát.

A nyomdai és terjesztési munkára így emlékezik Fábián Dániel: „A Pákozdy ajánlotta Törekvés Könyvnyomda vállalatnál (Hódmezővásárhely Lehel u. 1. G. E. székháza) nyomtattuk ki a röpiratot. [...] [József Attilát] a gyakorlati életből legjobban a nyomda érdekelte. Mondhatni szenvedélyes »elméleti nyomdász« volt. A röpirat ügyét is magára vállalta. A betűtípusokat személyesen válogatta ki. Ugyanúgy a szedést az utolsó betűig sajátmaga osztotta be. Nem kis fölénnyel magyarázta el, miért lett ilyen tökéletes külsőben, formában egyaránt röpiratunk. Figyelmesen, de kissé kesernyésen hallgattam rögtönzött előadását. Akkor az ő kedves, csúfondáros modorában azt mondta: »azért téged sem hagytunk ki. Kézhez veheted az ezer példány röpiratot és a számlát. Melynek rendezése, ami igen lényeges momentum, terád vár.« Így is történt. Kifizettem.

Gondot okozott a röpirat elszállítása Pestre, ahol a B. M. T. vezérkara: Könyves-Tóth Kálmán helyettesem, Erdődi Lajos főtitkár, Menyhárt Pál, Csoma Jenő és Lakatos Péter Pál várták türelmetlenül. Az ő hivatásuk volt, hogy minden egyetemi városba eljuttassák. Kivéve Szegedet, melyet mi vállaltunk.

Ezzel kapcsolatos a szegedi utunk. Június első napjaiban utaztunk le vonattal. ... A Kossuth sugárút egyik diákkocsmájában találkoztunk Buday Gyurkával és Bálint Sándorral." (Fábián D. 74—75.)

Fábián Dániel a röpirat hatásáról megjegyzi, hogy „....a legtöbb egyetemi és középiskolás diák tudomást szerzett róla és jelentős csoport ment ki a faluba" (i. m. 45.); valamint azt, hogy „tanulmányt csak egyet kaptunk. Erdei Ferenc írt egy kis monográfiát Makóról." (I. m. 77.)

A *Ki a faluba* ismertetését és utólagos értékelését l. JAÖM III. 422—424.; M. Pásztor József: József Attila műhelyei. Bp. 1975. 157—159.; Huszár Tibor: Tudós és politikus. Erdei Ferenc műhelyében. In: Történelem és szociológia. Bp. 1979. 273—280.; Sebestyén Sándor: A Bartha Miklós Társaság. Bp. 1981. 185—189. — A *Ki a faluba* fogadtatásáról a vásárhelyi lapokban l. Csaplár Ferenc: „Ki a faluba!" József Attila nódmezővásárhelyi kapcsolatainak történetéről. Tiszatáj 1963. jan. — 1—2.

132. Vásárhelyen jelent meg a Bartha Miklós Társaság röpirata a magyar ifjúsághoz. — *Névtelen.* Vásárhelyi Újság 1930. jún. 8. — 3.
Vö. a 131. sz. cikkel és jegyzetével.

133. Lírai seregszemle. — *Féja Géza.* Előörs 1930. jún. 21. — 3. Részlet.
Simon — Simon Andor — L. a 119. sz. cikket.
József Attila (kinek jelentőségét nemrégiben ismertettem) — Vö. a 108. sz. cikkel és jegyzetével.

134. Ismerje meg falvainkat a magyar egyetemi ifjúság. — *Névtelen.* Előörs 1930. jún. 28. — 11.
Vö. a 131. sz. cikkel és jegyzettel.

135. József Attila. — *Névtelen.* Pásztortűz (Cluj—Kolozsvár) 1930. jún. 29. — 312.
József Attilának szóló üzenet a „Szerkesztői üzenetek" rovatban. A lap főszerkesztője Császár Károly, szerkesztője: Dsida Jenő, főmunkatársai: Gyallay Domokos és Reményik Sándor voltak.
Kántor Lajos, aki újraközli és kommentálja az írást (Kántor 32.), *Dsida Jenő*nek tulajdonítja a szerkesztői üzenetet, hivatkozva a költőnek Dsida Jenőhöz írott levelére:

„Kedves Dsida Jenő! Hódmezővásárhely, 1930. jún. 16.

Itt küldök tizennégy verset, helyezd el őket kérlek tetszésed szerint. Midőn találkoztunk, a Helikonról s a Pásztortűzről szólottál volt, én mindkét lapotokba örömmel dolgoznék.
Két dologra kérnélek egyben, ha nem esnék nagyon nehezedre. 1.) hogy a lap azonnal küldje a járó fizetséget, mert én bizony abból a havi száz pengőből élek, amit Hatvany Lajos jóvoltából kapok. 2.) szeretném, ha a szerkesztők elküldenék számomra a lapot, legalább is azt, amelyikben írásom napvilágot látott.
Ha sorsom fordulna immár egy kissé, igaz örömmel néznék szét nálatok. Régi vágyam ez, ám Istenem nem juttat hozzá. Azt hiszem, tifelétek nem is ösmernek eléggé, annyira, hogy egypár hónapig, amíg körülnézhetek egész Erdélyben, megélhetést is találjak. Igazán fáj a szívem, hogy Bécset és Párizst, bár újságot árulván, megjárhattam, de fajtám távolabbi rétjei felé út még nem adatik.
Fábián Dániellel együtt írtunk egy Bartha Miklós röpiratot, amelyből a napokban küldök majd számodra is.
Ölel rendelkezésre álló barátod

József Attila
Bpest, VI. Andrássy út 6. III. 12."

A szerkesztői üzenet tehát Dsida Jenő nyilvános válasza lehetett a költő által hozzá intézett magánlevélre.

136. Újarcú magyar poéták. — *Bisztray Gyula.* Magyar Szemle 1930. júl. — 245—254. Részletek a cikkből.
Bisztray Gyula (1903—1978) irodalomtörténész, egyetemi magántanár. 1950-től az MTA munkatársaként főleg kritikai kiadások sajtó alá rendezésével foglalkozott.

A cikk gondolatmenete abból indul ki, hogy a költészet, a századelő nagy fellendülése után, hullámvölgyben van. A szerző sorra veszi az Ady-követőket, a Babits-iskolát, majd azokkal az alkotókkal foglalkozik, akik a „dekadenciából a népköltészet megifjító forrásához akarnak eltalálni". A népies költőket Arany és Petőfi epigonjainak tekinti. Részletesebben Bartalis János, Illyés Gyula, Simon Andor és Erdélyi József költészetét értékeli. A cikkből a József Attilára vonatkozó részleteket közöljük.

Bisztray Gyula emlékezete szerint az áttekintés József Attilát értékelő sorainak támadó-elutasító hangját az a körülmény magyarázza, hogy a Magyar Szemle szerkesztősége így akart visszavágni a költőnek a *Magyar Mű és Labanc Szemle* c. cikkéért (l. 130. sz. jegyzet): „Újarcú magyar poéták c. cikkem kéziratába néhány szakaszt a Magyar Szemle szerkesztőségének felhívására toldottam be. Igen sajnálom, hogy Szekfű Gyula erős befolyásának ebben az esetben is engedtem, s politikai tájékozatlanságomban sok elfogultsággal nyilatkoztam. Dolgozatomnak ez a részlete tehát elsősorban a Magyar Szemle akkori »hivatalos« álláspontját fejezte ki. [...] B. Gy. 1956. július." (Bisztray Gyula levele Bokor Lászlóhoz.)

forrongó fiatalságunknak, az „újarcú magyaroknak" — Az idézett kifejezés eredeti értelméről részletesebben l. a 212. sz. cikk jegyzetét. Bisztray Gyula a szót tágabb értelemben használja, és a — főként paraszti elkötelezettségű — ellenzéki fiatal értelmiséget érti rajta.

„Szíve mindig éhes. — helyesen: „Alattuk szívem ül, a mindig éhes." *(A szerelmes szonettje)*

„Egy életem, egy halálom" — Erdélyi József: Egy kabátom c. verséből (a Világ végén c. kötetében)

„háiszesztendőm hatalom, háiszesztendőm eladom" helyesen: „Húsz esztendőm hatalom, / húsz esztendőm eladom." *(Tiszta szívvel)*

Új Magyar Föld legutóbbi számának egyik ismertetése... „a magyarság táltosának" és „nagy költőnek" nevezi — Bisztray itt Lakatos Péter Pál kritikájára utal. L. a 127. sz. cikket.

További idézetek az *Egyszerű ez, Itt egy fa, ott egy fa, Nem én kiáltok, Bevezető, Szeretnének* c. versekből

137. A Magyar Szemle és a fiatalság. *Féja Géza.* Előőrs 1930. aug. 2. 4. Részlet.

a vitára, melyet a Magyar Szemlében egy ifjú tanárjelölt, az Új Magyar Földben József Attila és az Előőrsben én vezettem — Vö. a 130., 136. sz. cikkekkel és jegyzeteikkel.

pajtáskodó cikk József Attiláról — Féja Géza egyetért Bisztray Gyulával abban, hogy Lakatos Péter Pál kritikája túlértékelte József Attila költői jelentőségét. Vö. a 127. és 136. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

138. Osztályköltészet? *Féja Géza* Előőrs 1930. aug. 30. 3 4. Részlet.

Féja Géza cikke vitairat. Babits: Baloldal és nyugatosság c. tanulmányával polemizál. (Nyugat 1930. aug. 1. 157 160.)

A „Forrás" 3-ik számában közölte Illyés „Dózsa"-hősköltemények bevezetőjét. A Forrásban jelent meg Illyés Gyula műve Dózsa (Bevezető egy hőskölteményhez) címmel. (Szerk. Gereblyés László. 1930. márc. 14 15.)

akik Babits túlértékelését kételkedve, vagy pedig visszautasítólag fogadják! — Féja nemcsak hogy támadja Babitsot, de olyan álláspontot vall a magáénak, amely Babits költészetének értékelését illetően legalábbis közel áll ahhoz, amelyet József Attila „tárgyi kritikai tanulmányában" kifejtett. (Vö. a 109. sz. cikkel és jegyzettel.) Míg itt hivatkozik ha utalásszerűen is József Attila írására, Szélkakas-költők c. cikkében már élesen elítéli azt (vö. a 153. sz. cikkel).

Szilágyi András és a fiatalság igen kis töredéke harcol csupán a merev osztálypoézis mellett. A Forrás 1930. márciusi számában (3 4.) Szilágyi András neve alatt megjelent Néhány szó a „hivatalos" kisebbségi irodalomról c. cikkben az alábbi mondatokat

olvashatjuk: „...Ma *kisebbségi költőnek* lenni annyit jelent, mint reakciósnak lenni. Reakciós *költő* pedig nem mondhat semmit, vagy csak rosszat mondhat a mai időkben, mikor vihar közeledik. Ami *jó* megjelent magyarul, az balról jött, ami jó jönni fog, az balról fog jönni. Úgy fogják hívni: magyar proletár és zsellérirodalom." — Féja Géza utalásai ezekre a mondatokra vonatkoznak.

139. Mi készül? — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1930. szept. 14. — 23. Részlet.

új verseskönyvet készül kiadni — Ez az első híradás a költő készülő *Döntsd a tőkét, ne siránkozz.* József Attila új versei. c., 1931 márciusában megjelent kötetéről. (A kötet keletkezéséről l. Szabolcsi Miklós—Tasi József: Egy verseskönyv születése. [Bp. 1980] c., a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* kötet hasonmás kiadásának mellékleteként megjelent tanulmányát.)

az Új magyar föld, / . . . / folyóirattá alakul át — A terv nem valósult meg. József Attila és Fábián Dániel a Bartha Miklós Társaság jobbratolódása miatt tiltakozásul kiléptek a szervezetből.

A cikk ismerteti még Osvát Ernő hátramaradt írásainak gyűjteményét, Szalay László: Puszta balladáját, Erdős Renée: Brüsszeli csipke-jét, Barabás Gyula: Erdők alján c. regényét, Kellér Dezső két regényét (az egyik címe: Óriáskifli), Ritoók Emma Tündérmeséit, Ligeti Pál könyvét a modern művészetről, Franklin W. Dixon Óceánrepülő c. könyvét.

140. A támadók igazi szerepe a csehszlovákiai magyar ifjúság életében. — *Balogh Edgár.* A Nap (Bratislava—Pozsony) 1930. szept. 26. — 6. Részlet.

Balogh Edgár (1906) tanár, kritikus, kommunista publicista. Vezető szerepe volt a szlovákiai haladó ifjúság ún. Sarló-mozgalmában, amely a 30-as évek elején szoros kapcsolatban állott a CSKP-val. Munkatársa volt a Fábry Zoltán szerkesztésében Pozsonyban megjelenő Útnak. 1935-ben kiutasították Csehszlovákiából, ekkor Romániában telepedett le. Részt vett a Magyar Dolgozók Szövetségének munkájában. 1937 októberében egyik kezdeményezője volt a Márciusi Front példájára szervezett marosvásárhelyi írótalálkozónak. Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása után állásától megfosztották. 1956-ban az újra megindult Korunk c. folyóirat főszerkesztője, a kolozsvári egyetem tanára lett.

Sarló — A csehszlovákiai magyar értelmiségi fiatalság, főleg egyetemi hallgatók mozgalma volt 1928—34-ig. Élén Balogh Edgár állt. Központja Pozsonyban volt, fiókjai működtek Prágában, Brnóban. Résztvevői tanulmányozták és elemezték a csehszlovákiai magyarság gazdasági, politikai és kulturális viszonyait, falukutató munkát végeztek. Ápolták a csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatokat, munkálkodtak a magyarság és a szomszédos népek együttműködésén. A mozgalom hatása kisugárzott a többi szomszédos országra s Magyarországra is. Időszaki lapja a Vetés volt. A mozgalom csúcspontját az 1931. szept. 24-i pozsonyi kongresszus jelentette, amelyet J. Fučík elismerő és bátorító szavakkal köszöntött. A kongresszus vitaanyagát A sarló jegyében c. évkönyvben jelentették meg. A Sarló a 30-as évek közepén jelentősen differenciálódott, majd szervezetileg szétzilálódott.

Kodolányi János A Sarló zsákuccában! címmel cikket írt a pozsonyi A Reggel c. oktobrista frazeológiájú, a prágai kormányt támogató magyar lap 1930. szept. 21-i számába (5.). Kodolányi írására Balogh Edgár A Nap 1930. szept. 24-i számában (2.) A csehszlovákiai áloktobrizmus áldozata c. cikkben válaszolt. E szóváltást A Reggel köre és A Napba író sarlósok között elmérgesedett vita követte. (Vö. Balogh Edgár: Hét próba. Bp. 1965. 211—213.) Balogh Edgár cikke ebbe a vitába ágyazódott bele. Kodolányi többek között bírálta a sarlósok egyik orgánumának, a Mi Lapunknak a szellemét. A Sarló vezetője védelmére kelt a lapnak, s érvei között szerepelt az a gondolat, hogy a Mi Lapunk megszólaltatta Magyarország legkiválóbb szellemi embereit, köztük József Attilát (vö. a 107. sz. cikk jegyzetével). Balogh Edgár érvelését Gál István utólagos emlékezése is

alátámasztja: „Én pl. első versét a Sarló középiskolai folyóiratában, a *Mi Lapunk*ban olvastam, — ez a Megfáradt ember volt." (Gál István: Apró szolgálatok József Attilának. Irodalmi Szemle 1973. jan. — 82.)

141. Fábián Dániel és József Attila: Ki a faluba. — *J. B.* Erdélyi Fiatalok (Cluj—Kolozsvár) 1930. szept. — 116.

J. B. — *Jancsó Béla*

A röpirat keletkezéséről, visszhangjáról és értékeléséről l. a 131. sz. cikket és jegyzetet.

A Bartha Miklós Társaság Füzetei 1. — A Bartha Miklós Társaságról és József Attila részvételéről a Társaság tevékenységében l. a 86. sz. cikk jegyzetét.

142. V. A magyar ifjúság problémájához. — *Kecskeméti György.* Századunk 1930. 7. sz. (szept.) — 398—403. — Részlet.

Kecskeméti György (1901—1944) író, újságíró. Kecskeméti Pál (l. a 88. sz. jegyzetet) ikertestvére. 1931-ben belépett a Pester Lloyd szerkesztőségébe, 1936-ban lett felelős szerkesztője. A Szép Szó és a Századunk munkatársa volt. József Attila még Makóról ismerte. Kapcsolatukról 1928 tavaszán vö. Vágó 62—80.

V. — Kecskeméti György cikke az ötödik hozzászólás egy vitához. A vitasorozat címe: A magyar intellektuális ifjúság. A sorozatcímhez fűzött lapalji jegyzet: „*Kodolányi Jánosnak* »A magyar intellektuális ifjúság« c. cikkéhez (l. a szemlénk idei 5. számát) újabb hozzászólásokat közlünk. Az előző hozzászólások a 6. számban voltak." A vita tárgyául főként a Wesselényi Reform Klub és a Bartha Miklós Társaság tevékenysége szolgált. József Attila és Fábián Dániel röpiratát egyedül Kecskeméti György cikke érinti. A cikknek a röpiratot méltató, azzal vitatkozó részeit közöljük. A cikket — ugyancsak lerövidítve — újraközli: JAÖM III. 422—424. A *Ki a faluba* c. röpiratról és fogadtatásáról l. a 131. sz. cikk jegyzetét.

143. A Sarló válasza a Reggeléknek. — *Dobossy Imre, Horváth Ferenc, Sinkovits Béla.* A Nap (Bratislava—Pozsony) 1930. okt. 7. — 7. Részlet.

Dobossy Imre (1908—1981) ügyvéd, az Országos Fordító Iroda megbízott igazgatója, az MTA Vezetéstudományi Intézetének munkatársa volt. A Sarlóban a diákság szociális kérdéseivel foglalkozott.

Horváth Ferenc (1907). Érsekújvári középparaszti családból származott. A Sarló országos vezetőségének tagja, a fővárosban való tartózkodása idején a prágai csoport vezetője. 1947-ben Magyarországra települt, fordítóként, lektorként dolgozott.

A cikk A Reggel és a Sarló között kibontakozott sajtóvita lezárása, a radikális magyar kisebbségi ifjúsági mozgalom álláspontjának leszögezése. (Vö. a 140. sz. cikkel és jegyzetével.) A válasznak csak a 7. pontját közöljük, amelyben a Sarló vezetősége a Fábián Dániel és József Attila által készített és kiadott *Ki a faluba* c. röpirattal kapcsolatban foglalt állást.

A Sarló válaszát aláíró személyeket Balogh Edgár így jellemzi Hét próba c. könyvében: „Dobossy Imre, a vasutas fia, aki Brünnbe indult jogásznak, s legbizalmasabb társam lett a vezetés műszakában", „Horváth Ferenc, a tyúkfarmos parasztbölcs, aki mezőgazdasági holtszezonokban szökött fel a prágai cseh egyetem bölcsészeti karára" (45.), „Sinkovits Béla, egy liptói nemesivadék, aki a szlovák és magyar sors találkozását kereste" (176.).

s egy nyári röpirattal... semmiképpen sem értettünk egyet — Balogh Edgár így emlékezik vissza a Sarlónak a *Ki a faluba* c. röpiratáról kialakult álláspontjára: Egyik 1929 őszén lezajlott budapesti találkozásuk alkalmával „Fábián Dániel és József Attila megígérték: kérdőívet állítanak össze számunkra, bevonván a budapesti szakembereket, s ez a szociográfiai irányítás emeli majd falukutatásunk szintjét. [...] 1930 nyarán azután megérkezett Pozsonyba a megígért Ki a faluba! című nyomtatvány is, címlapján Fábián

Dániel és József Attila nevével. A füzet megfelelt ugyan beszélgetésünk szellemének, igen ám, de mi a csehszlovákiai közélet hajszájában túljutottunk már azon a tabáni búsongáson, s vándorlásainkat sem tudtuk visszakanyarítani abba az »etnográfiai szocializmus«-ba, amiért mozgalmunkat Fábry Zoltán a Korunkban megbélyegezte volt. A Hódmezővásárhelyről küldött röpiratok elkéstek." (Balogh Edgár: Tabáni találkozón József Attilával. Igaz Szó 1963. 1. sz. 99—104.) Ugyanilyen szellemben, de újabb információkkal kiegészítve mondanivalóját, 15 évvel később így emlékezik Balogh Edgár: „Hasonló időeltolódás pergett le a bajtársak fokosaival megfenyegetett »ifjúsági parlament« csődje után Fábián Dániel és József Attila *Ki a faluba* című röpirata esetében is. Ezt a népi állásfoglalásnak és szociográfiai kérdőívnek szánt kis kiadványt a Sarló kérte a szerzőktől, de amikor az nagy késéssel megjelent, a Sarló népegészségügyi kérdőíve, s még inkább *A gyarmati és osztálykizsákmányolás jelenségei* című szociográfiai kérdőív előkészületei már meghaladták a kezdeti követelményeket, így a Bartha Miklós Társaság kiadásában megjelent brosúra valójában már idejét múlta, s csak a magyarországi középiskolások kezdő fokú — a regösjáráshoz hasonló — faluzására volt használható." (Balogh Edgár: A regösjárástól a munkásmozgalomig. Irodalmi Szemle 1978. 6. sz. 509—521. — Az idézet az 513. lapon.)

Ezt Haraszti Sándor végezte el helyette a Korunkban — A Sarló vezetői 1930 őszén azzal az éles támadással értettek egyet, amelyet Haraszti intézett a röpirat ellen marxista oldalról, s amely szerint a megbírált írásban „csak úgy tobzódik a fasiszta szellem". (Vö. a 145. sz. cikkel és jegyzetével.) 1937-ben azonban Balogh Edgár már pozitívan, mint az általa vállalt törekvések úttörőiről nyilatkozott a *Ki a faluba* szerzőiről. (Vö. a 345. sz. cikkel.)

144. Kállay és a primitív versmagyarázat. — *Radnóti Miklós.* Kortárs 1930. okt. 20. — 60—61. Részlet.

A lapalji jegyzetben tévesen 1931-es dátum szerepel.

Radnóti Miklósnak ez a Kállay Miklós könyvecskéjéről írott recenziója József Attilához fűződő viszonyának legkorábbi dokumentuma. Bizonyítja, hogy Radnóti szemében már 1930 végén nagy presztízse volt a költő és a tanulmányíró József Attilának egyaránt.

A Kortárs előző számában . . . említi a szemle írója József Attila — Radnóti Miklós írása a Kortárs 1930. 8—9. számában jelent meg. József Attila *Forrás a sivatagban* c. „szemléje" (Hankiss János és Juhász Géza Panorama de la littérature hongroise c. könyvéről), amelyre Radnóti hivatkozik, a Kortárs 1930. 7. számában látott napvilágot (aug. 25. — 50—51.).

József Attila és a Kortárs kapcsolatáról l. M. Pásztor József: József Attila műhelyei. Bp. 1975. 161—171. József Attila és Radnóti Miklós kapcsolatáról a 30-as évek elején l. uo. 166—169.

Vas István a cikk megjelenésénél fél évvel későbbi időpontból őriz Radnóti József Attilához való viszonyára vonatkozó emlékeket: „Nem sokkal a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* megjelenése után egy este benéztem a Simplon kávéházba — [. . .] az egyik asztalnál három fiatal költő ült, akit ismertem. Az egyik Kis Feri volt, a lelkes nyomdászköltő, a másik Forgács Antal, [. . .] a harmadik az a nyurga nyolcadikos, akivel a *Haladás* Teréz körúti zsúrján találkoztam először. [. . .] Azóta azonban Radnóti néven jelentek meg itt-ott versei — azokat sem szerettem.

Odaléptem az asztalukhoz, de köszönésemre ezt fújták kórusban:

Adjonisten, Jézusunk, Jézusunk,
három király mi vagyunk.

És hiába szólítottam meg bármelyiküket, csak azt felelte: »Menyhárt király« a nevem, vagy Gáspár, illetve Boldizsár sorait. Még egyszer-kétszer megpróbáltam beszélgetésbe

kezdeni velük, de csak a *Betlehemi királyok*at gajdolták ők is önfeledten és nekipirulva. Ebbe a hangos és önfeledt betlehemezésbe meg — akkor már a környező asztaloktól mindenki odafigyelt — én nem tudtam belekapcsolódni: félszegen eloldalogtam." (Vas István: Nehéz szerelem. Bp. 1972. 796—797.)

145. Magyar eszerek. — *Haraszti Sándor*. Korunk 1930. okt. — 759—760.
A cikk a *Ki a faluba* c. röpiratra reagál. Vö. a 125., 131. sz. cikkekkel és jegyzetekkel.
ebben a röpiratban csak úgy tobzódik a fasiszta szellem — A kor — főleg Hitler hatalomra jutása előtt — még differenciálatlanul használta a fogalmat. Haraszti nem tett különbséget Bajcsy-Zsilinszky és a hozzá közel állók nemzeti radikalizmusa és a fasizmus között. (Vö. Haraszti Sándor: Mi a fasizmus? Bp. 1931. 16.) Ez a leegyszerűsítő, szektás szemlélet magyarázza a József Attilát és a röpiratot mereven elutasító és keményen bíráló cikk hangnemét.

146. A Kortárs hírei. — *Névtelen*. Kortárs 1930. dec. 25. — 72.
A folyóiratból nem tűnik ki, miért kellett a szerkesztőségnek ezt a hírt megcáfolnia.

147. A magyar reneszánsz felé. — *Narancsik Imre*. Baráti Szó (Beregszász) 1930. dec. 21—22.
A Baráti Szó (1921—1931) a csehszlovákiai magyar református diákság kéthavonként megjelenő folyóirata volt.
Narancsik Imre (1909—?) A cikk megírása idején teológiai hallgató. Ifjúsági lapok szerkesztője, református lelkész. Csehszlovákiában az egyetemi és főiskolai hallgatók Sarló-mozgalmát követően a haladó fiatal református teológusok és segédlelkészek egyik vezetője. Egymás terhét hordozzuk címmel Tárnok Gyulával, Jövő címen pedig Varga Imrével szerkesztett újságot. A müncheni döntés után Beregszász mellett, Nagymuzsaly községben lett református lelkész. A zsidók elhurcolása ellen tiltakozott. A faluján átvonuló front idején a háborús események áldozata lett.
a „Századunk" számokon át ankétezik róla — Vö. a 142. sz. cikkel és jegyzetével.
a „Magyar Szemle" foglalkozik a megmozdulással — A Magyar Szemle 1930-as évfolyamában valóban jó néhány cikk foglalkozik az ifjúság szervezeteinek, köztük a Bartha Miklós Társaságnak a parasztság felé fordulásával: Győry János: Elképzelt paraszt-klasszicizmus. jan. — 60—64.; Aradi Zsolt: A magyar falu s a cserkészek. febr. — 175—177.; Szekfű Gyula: Az ifjúság társadalomszemlélete. márc. — 207—214.; Keresztury Dezső: Irodalmi életünk feszültségei. ápr. 335—346.; Eckhardt Sándor: Folklore és irodalom. máj. — 20—26.; Keresztury Dezső: Irodalmi életünk és társadalmunk. jún. — 115—126.; Bisztray Gyula: Újarcú magyar poéták. júl. 244—254. (Vö. a 136. sz. cikkel.)
„Capite-censi" — jogi terminus. A régi római jogban a proletáriusoknál is szegényebb, de még szabad réteget jelölte, amely a „fejével adózott".

148. József Attila. — Mai Magyar Múzsa. Szerk. *Vajthó László*. Közreadja a Könyvbarátok Szövetsége. Bp. 1930. — 66.
A József Attilával foglalkozó részlet felépítése: 1. Néhány szavas élet- és pályarajz. 2. Részlet Várkonyi Nándor A modern magyar irodalom c. könyvének József Attilával foglalkozó alfejezetéből. (L. a 81. sz. cikket és jegyzetét.) 3. Pérely Imre rajza József Attiláról. 4. A költő *Megfáradt ember* c. verse.
A kötet előszava a következő sorokkal kezdődik: „A *Mai Magyar Múzsa* nem antológia, hanem pillanatképek sorozata ma élő költőinkről; pár sornyi életrajz, verseskönyvek jegyzéke, rövid jellemzés, végül egy-egy költemény mutatványnak. Az anyag: a századvégiek, az Adyval indultak és a fiatalok költészete. [...]
Budapest, 1930 október havában.
A szerkesztő."
A kötetben Vajthó László 132 költőt mutat be.

149. Kik kapják az idén a Baumgarten-díjat? — *Névtelen.* A Reggel (Bratislava Pozsony) 1931. jan. 7. — 6. Részlet.

A cikk a „Magyar irodalom (pesti levél)" rovat részlete. Utána Üzenet a palackban...címmel Karinthy Frigyes egyik új verséhez fűzött megjegyzés következik.

150. Rabló. — *Fenyő László.* Szavak, sebek. Bp. 1931. [febr.] — 15.

A vers címzettje valószínűleg József Attila. Amennyiben így van, a mű a József Attila és Fenyő közötti kapcsolat (l. a 12. sz. cikket és jegyzetét) újabb fordulatának dokumentuma. A kedves, akinek elhódítása miatt Fenyő „rabló"-nak minősíti költőtársát, Szántó Judit.

Szántó Judit — Szántó Gyuláné, leányneve: Ludman Judit (1903—1964). Szavalóművész. Proletárcsaládból származott. Első élettársával, későbbi férjével, Szántó Gyulával, ismert nevén: Hidas Antallal a Tanácsköztársaság idején ismerkedtek meg. A proletárdiktatúra bukása után Csehszlovákiába emigráltak, itt 1922 októberében összeházasodtak. 1924. jún. 22-én Judit elvált férjétől, s ettől kezdve egyedül nevelte közös gyermeküket: Évát. 1924-ben hazatért Magyarországra. Budapesten bekapcsolódott az MSZMP munkájába. „1924 és 1928 között — mai szóhasználattal — ismert amatőrszínjátszó volt." (Tasi József: Fenyő László — Szántó Judit — József Attila. Tiszatáj 1980. nov. — 59).) Kenyerét ernyőkészítéssel kereste. 1948-ban a József Attila Múzeum vezetője lett. 1955-től haláláig a PIM osztályvezetőjeként dolgozott.

József Attilával 1927 óta ismerték egymást, de — mint Tasi József fölhívta rá a figyelmet — Judit 1928-ban még Fenyő László élettársa volt: „[...] az úgynevezett 15. Vörös Könyvben, mely Kun Béla 1928-as bécsi lebukása alkalmából készült, a politikai rendőrség által összeállított kommunistagyanús egyének listáján mindjárt a második helyen Pál Judittal találkoztam, akit ma Szántó Juditként tart számon az irodalomtörténet. [...] A 9. számú gyanúsított: *Fenyő László*, a Demény-féle sejtmozgalom tagja volt, a Nyugatba ír kritikai munkákat. Pál Judit mostani barátja, a Vági-párt kommunistáihoz tartozik." (Tasi József: i. m. 57.)

Szántó Judit életét 1930 őszén kötötte össze József Attilával, és ez természetszerűleg a korábbi kapcsolat megszakadását jelentette. A Rabló c. vers tehát a két férfi közötti magánéleti konfliktus emléke. A Szántó Judit—Fenyő László kapcsolatra József Attila 1931. ápr. 19-i keltezésű, Judithoz írott levelében is történt rövid utalás. (JAVL 275.)

A két költő és Szántó Judit kapcsolatáról részletesebben l. Tasi József: i. m. 57—61.

Szántó Judit nem sokkal a költő halála után naplójában visszatekintett József Attilával való kapcsolatára, részletesen felidézve konfliktusaikat, viszonyuk megromlását és az utolsó találkozásaikat. (Szántó Judit ismeretlen naplója 1938—1946. Összeáll.: Murányi Gábor. Kritika 1984. 8. sz.)

lehetsz magad a Parasztlázadás, lehetsz maga a Forradalom — " ... az 1930-as év elején népvezéri szerepre készülő József Attila Előőrs-korszakának (és a *Ki a faluba* c. röpiratának) éles bírálata, de egyszersmind az illegális kommunista párthoz — tehát a Forradalomhoz — közeledő költőről is hírt ad". (Tasi József értelmezése: i. m. 60.)

151. Csodabogár. — *G. M.* Széphalom (Szeged) 1931. márc.—ápr. — 113

G. M. — *Galli Mátyás* — *Zolnai Béla* álneve a Széphalomban.

kibocsátott egy verskötetet — Az *Aranybojtu* c. vers, amelyből a részlet való, a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötet 25. lapján jelent meg.

Az *„Uszulj föl, vonító nép-iszony!"* sor ugyanebben a kötetben „Uszulj föl, uszító nép-iszony!" formában szerepel.

A Széphalom glosszarovata nemcsak a költő verseibe kötött bele, hanem egyik értekezésén, a Szabadon c. folyóirat 1932. januári számában (1—3.) megjelent: *Fiatalságunk és a népművészet* c. cikkén is megbotránkozott. A Széphalom 1932. jan.

márc.-i számában (29.) a „Beküldött könyvek" rovatban a következő megjegyzés olvasható róla: „*Szabadon*, II. évf. jan. — József Attila írja: »A proletárművészet ősét a népművészetben látja, hiszen a népművészet hagyományosan kollektív.« A népművészet sohasem fejezett ki osztályöntudatot, viszont a fiatal proletárköltők osztályöntudata még nem jelent életet, életlehetőséget oly értelemben, mint ahogy a népművészet azt jelentette. A proletárművészet és a népművészet egyformán »kollektív« volna? Frázis ez, — úgy látszik, hogy a frázisoktól egyik irodalmi párt vagy generáció sem szabadulhat. L. I. (Rákosszentmihály)." A cikket újraközli: JAÖM III. 345.

152. József Attila új könyve. — *(K. L.)* Debreceni Hírlap 1931. máj. 4. — 3.

(K. L.) — *Kardos László* (1898—1987) műfordító, kritikus, irodalomtörténész. A két világháború közötti időszakban Debrecenben tanárként dolgozott, az Ady Társaság titkára volt. A felszabadulás után az ELTE világirodalmi tanszékének tanára és a Nagyvilág szerkesztője lett.

Kardos László közlése szerint a kötet címéből a „tőkét" szót, már tördelés után, politikai óvatosságból hagyták ki.

Kardos László 1931. jún. 13-án elküldte József Attilának az ismertetést az alábbi sorok kíséretében:

„Kedves Barátom,

a túlsó oldalra ragasztott cikkecske május 4-én jelent meg a Debr. Hírl.-ban, de az iskolaév végén annyi dolgom volt, hogy csak most jutok hozzá, hogy elküldjem. Fájdalom, csak 15 sornyi helyet kaptam a laptól s így érdemben alig szólhattam a kötetről.

Melegen üdvözli
Kardos László"

(JAVL 277.)

153. Szélkakas-költők. — *Féja Géza*. Előőrs 1931. máj. 10. — 4.

A bírálat előzménye az volt, hogy a költő kilépett a Bartha Miklós Társaságból, elszakadt az Előőrs körétől, és az illegális kommunista pártban kezdett tevékenykedni.

A Bartha Miklós Társaságból való kilépést hírül adó nyilatkozat a Népszava 1930. nov. 1-i számában (20.) jelent meg: „A következő sorok közlését kérték tőlünk: »Alulírottak kijelentjük, hogy a mai nappal a Bartha Miklós-társaságból kilépünk, vele mindenféle összeköttetést megszakítunk, mert egy kis csoport politikai érdekeinek szolgálatába állt, ezzel eredeti céljától eltért s így a komoly tudományos, irodalmi és művészeti munka lehetőségét nem látjuk biztosítva. Mi nem akarunk a Magyar Nemzeti Szocialista Párt (a magyar hitleristák) dilettáns társaságának alvállalata lenni. Budapest, 1930. október 31. *Fábián Dániel, Simon Andor, Lakatos Péter Pál, József Attila, Kodolányi János, Halmos Béla, Gál István, Gunda Béla, Vass László* és társaik."

„A nyilatkozatot *A Nap* című pozsonyi hírlap is közölte — itt az aláírók között Olt Károly is szerepel —, Kovács Endre »Hitlerizmus dúl. . .« kezdetű, a kilépőkkel együttérző glosszájával." (Tasi József: József Attila a Bartha Miklós Társaságban — másodszor. In: József Attila útjain. Bp. 1980. 364.)

Az *Ákácokhoz* c. versnek a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötetben megjelent, második változata először a Népszava 1930. dec. 12-i számában jelent meg a következő megjegyzéssel: „Mutatvány a költőnek »Döntsd a tőkét, ne siránkozz« címen sajtó alatt levő verseskönyvéből."

Féja Géza cikke visszavágás a Népszava 1931. jan. 28-i, Magyar költő 1931-ben c. glosszájára (11.). A glossza azt a költőtípust állítja pellengérre, amely árulja világnézetét, amely jobb- vagy baloldali, aszerint, melyik szerkesztőség ajtaján kopogtat.

„Itt van például *Simon Andor*. Típusról írunk, amikor róla írunk.

[. . .] Két versét közöljük alább csupán. Mindkét versét két példányban. Az egyiket, a baloldalit a napokban juttatta el szerkesztőségünkbe, azzal a kéréssel, hogy készülő verses könyvéből közöljük mutatóban. A másikat, a jobboldalit az »Előőrs« című fajvédő lap 1930. november 29-i és december 14-i számaiban jelentette meg. Íme, a két vers:

(A »Népszava« részére:)	(Az »Előörs« részére:)
Munkások!	Munkások!
Munkások!	Munkások!
Most:	*Marx*
Sorsotok	*rajtatok*
átok.	*átok*
Most:	*Marx*
gyökérig	gyökérig
átok.	átok.

[...] Íme, magyar költő 1931-ben! Aki egy szájból fúj hideget és meleget! Aki vézna lírájával két világnézeten akar egyszerre lovagolni!"

Féja Géza a támadásra utólag a következő magyarázatot adta: „1931-ben megtámadtam József Attilát az Előörs hasábjain. Egyik pesti utam alkalmával Zsilinszky elémbe tette egyik versének két szövegét. Az első az Előörsben jelent meg, a másik két év múltán alapos értelmi változtatással új kötetében. »Most azt hiszik majd, hogy az első szöveget én cenzúráztam« — mondotta Zsilinszky. [...] Támadásom az »átírás«, mint költői módszer és Babits elleni támadásának ugyancsak a módszere ellen irányult. A fő ok azonban keserűségünk volt, amiért József Attila ennyire elszakadt." (Féja Géza: „Kései sirató". Kortárs 1975. 5. sz. 804.)

Tasi József magyarázata: „Mint tudjuk, már hónapokkal korábban befejeződött József Attila 100 pengős Előörs-kapcsolata, sőt a költő ez év őszén a munkásmozgalom aktív részese — »osztálypoéta« — lett. Ezt nehezményezte az Előörs munkatársa, aki saját kritikusi hitelét is veszélyben látta forogni, mikor a költő az általa legjobb versei közé sorolt költeményét is átdolgozta!" (Tasi József: József Attila: Ákácokhoz. Tiszatáj, 1980. 40. sz. 46.)

Bírálatában átírta, átjavította Babits verseit — L. ezzel a kijelentéssel kapcsolatban a 138. sz. cikket és jegyzetét.

E felfogást utoljára Gottsched képviselte — Johann Christoph Gottsched (1700—1766) német író, kritikus. Elméleti műveiben a francia klasszicizmus eszményeit igyekezett átültetni a német irodalomba. A költészetet az ész művészetének tartotta. Tisztán és pedánsan racionalista poétikájában olyan szabályokat állított föl, amelyekhez a művésznek tartania kell magát, ha művével hatást akar elérni.

Az *Ákácokhoz* kiemelései Féja Gézától származnak. A két utolsó idézet a *Margaréta* c. versből való.

154. A magyar vers útja. — *Jenő József.* Népszava 1931. máj. 17. — 20.

A kritikát idézi M. Pásztor József: József Attila műhelyei. Bp. 1975. 211. Méltatja: Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 97.

155. József Attila új versei. — *Névtelen.* Budapesti Hírlap 1931. máj. 24. — 34.

„Uszít is a tőkés nép-iszony... — A bíráló Zolnai Bélához hasonlóan (vö. a 151. sz. cikkel) az *Aranybojtu* c. vers soraira hivatkozva emel kifogást a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötet ellen.

„naturalia non sunt turpia" — „ami természetes, az nem rút"

156. Döntsd a tőkét, ne siránkozz. — *Dsida Jenő.* Erdélyi Helikon (Cluj—Kolozsvár) 1931. máj. — 410—411.

Dsida Jenő (1907—1938) romániai magyar költő. Ügyvédi irodában dolgozott, 1927—37-ben a Pásztortűz c. folyóiratot, 1935-től a kolozsvári Keleti Újságot szerkesztette.

József Attila és Dsida Jenő kapcsolatáról Bóka László így emlékezik: „Dsidával egyetlenegyszer váltottam levelet, 1934-ben. Válaszában, melyben erre a kritikájára célzó passzusomra felelt, ezt írja: »Ma már nemcsak programmjával, de költészetével is

egyetértek. Nincs nagyobb költészet ma az övénél. Gloria! Gloria! Gloria! Michael pápa egyet lép hátra, mögé, és lábához ülök, mint cselédke«.

Egyszer említettem József Attila előtt Dsida nevét. Megbántam, mert tudtam, hogy milyen érzékeny a kritikákkal szemben. József Attila rajongva beszélt róla. »Barátom« — mondta. Megnyugodva faggattam most már, hogy nem haragudott-e a kritikájáért. Megütődve nézett rám. Azt a passzust idézte, melyet én pejoratívnak éreztem: »Egy-egy versén igaz művészet csillog. De csillogása nem a drágakövéké, hanem a füvek reggeli harmatáé.« — Hát nem gyönyörű?! — kérdezte. — Szarom a drágakövekre!

Kiderült, hogy leveleznek. (Tudta például, hogy Dsidát Benedek Elek fedezte fel, tudott Dsida egy szerelméről, elmondta, hogy Dsida meghívta, de egyelőre nincs pénze az útra.) Vajon nincs ennek a levelezésnek nyoma?" (Bóka László: Dsida Jenő és József Attila. In: Arcképvázlatok és tanulmányok. Bp. 1962. 45.)

József Attila Dsida Jenőhöz írott, 1930. jún. 16-án kelt levelét l. a 135. sz. jegyzetben. A kritikai értékelését, valamint Dsida és J. A. kapcsolatáról bővebben l. Kántor 65—68.

A cikkben közölt vers: a *Bánat;* a másik idézet az *Áradat* c. versből való.

157. József Attila új versei. — *Gergely Sándor.* Korunk 1931. máj. — 392—393.

A cikket A magyar proletárirodalom plattformtervezetével összefüggésben kell szemlélnünk (l. a 159. sz. cikket és jegyzetét). Fábry Zoltánhoz írott, 1931. szept. 3-án kelt levele mutatja, hogy a költő Gergely Sándor írását úgy értelmezte mint forradalmi szocialista költőként való „hivatalos" elismerését: „Rólam azonban tudniok kellett legalább annyit, hogy a támadásukkal nem illethetnek, ha máshonnan nem, hát a tőlük agyondicsért G. S. Korunkbeli cikkéből, hiszen az ő tervezetük csak júniusban jelent meg" — írta a platformtervezet szerzőiről. (JAVL 278.) De hogy az Előörs-beli szereplését szemére vető recenzióért nem lehetett hálás, s kritikusáról sem alakított ki kedvező képet, mutatja a platformtervezetre válaszként írott vitacikkének alábbi részlete: „...engem megtesznek fasisztának, Gergelyről azt állítják, »a legfejlettebb« s hogy »úgy az élő ember, mint a tömegek megrajzolásával, valamint a realisztikus stílusával a magyar proletárirodalom *vezető írásai* között foglal helyet« [...] Gergely, regényeit tekintve, egyáltalában nem látja a párt és a proletariátus döntő rétegének szerepét. Hogy stílusa realisztikus volna, azt minden sora megcáfolja. Több valóságtalan romanticizmust, mint Gergely, csak *Sue* hordott össze regénnyé. Vágykiélés, amit ír, tehát nem dialektikus materialista proletárszemlélet." (JAÖM III. 218—219.)

Gergely Sándor kritikájának és általában József Attilához való viszonyának értékelését l. Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 88—91.

J. Rictus... Jézusának elszomorodott csodálkozását. — Jehan Rictus (1867—1933) skót származású francia költő, a „koldusok költője". Jézus arcát emberien értelmezte: a jóságnak, a békének, az örök gyermekségnek a reprezentánsát vélte meglelni benne. (Vö. Király István — közvetett — jellemzésével: Ady Endre. Bp. 1972. II. 626.).

J. R. Becher — Johannes R. Becher (1891—1958) német költő, író, kultúrpolitikus. 1919-ben belépett Németország Kommunista Pártjába. A Linkskurve és a Rote Fahne szerkesztője volt. A fasizmus elől külföldre menekült. 1954-től haláláig az NDK kulturális ügyeinek minisztere volt.

„Vihar Sanghai felett" — Bechernek ez a költeménye magyarul Vajda Sándor fordításában megjelent a 100% c. folyóiratban (1928. márc. — 172—173.).

Vu-Pej-Fu dagadt pofáját — utalás a vers egyik részletére: „Együtt ülnek Wupejfuval, a vérengzővel — [...] Kövér, mázolt pofája van, / Maga dagadt sárkány."

Szun-Jat-Szen koporsóját — utalás a vers egyik részletére: „Szunjatszenről hallottatok, / Kanton nagy emberéről, / Ki tavaly halt meg? A nép vállain vitte sírhoz."

Arthur Holitscher (1869—1941) német elbeszélő, dráma-, útirajzíró és publicista. 1919 után részt vett Berlinben a baloldali munkásmozgalomban. 1933-ban Svájcba emigrált. A kuli c. verse ugyancsak a 100%-ban jelent meg, Vajda Sándor fordításában (1928. aug. 347—348.).

158. Döntsd a tőkét, ne siránkozz. — *Fenyő László.* Nyugat 1931. jún. 16. — 833—834.

Fenyő kritikájának József Attilával szemben megnyilvánuló értetlenségét motiválták a kettejük kapcsolatában felmerült magánéleti konfliktusok. L. 150. sz. jegyzet.

Sokatígérő kezdetére (a könyvének előszavát író Juhász Gyulán kívül) e sorok írója hívta fel először a figyelmet egy azóta megszűnt folyóirat hasábjain. — Fenyő László a *Szépség koldusa* c. kötetről a Kékmadár c. folyóiratba írott recenziójára utal (vö. a 12. sz. cikkel), de erős túlzás, hogy csupán ő hívta volna föl a figyelmet a költő tehetségére.

Még jellemzőbb példa a „Dörmögő", amely mint mindközönséges „polgári" vers jelent meg évekkel ezelőtt egy polgári lapban. — A *Dörmögő* A Toll 1929. aug. 11-i számában, a 9. lapon látott először napvilágot. Fenyő itt a hitelrontásnak ugyanazt a módszerét alkalmazza, amelyet Féja Géza a Szélkakas-költők c. cikkében (vö. a 153. sz. cikkel és jegyzetével): a versek átírását morális vádként hangoztatja.

az „úri szél" három versében is szerepel, . . . egy ízben a rossz rím kedvéért: az úri szél, a dörgő. — A kifejezés a *Betlehem* („Részes-szalmát hajszol az úri szél. . ."), az *Ákácokhoz* („az úri szélben ez a föladat") és az *Egy költőre* („az úri szél, a dörgő") c. versekben szerepel.

159. A magyar proletárirodalom plattformtervezete. — *Barta Sándor, Hidas Antal, Illés Béla, Kiss Lajos, Madarász Emil, Matheika János, Zalka Máté.* Sarló és Kalapács (Moszkva) 1931. jún. — 50—56. Részlet.

A platformtervezet szövegét az 50. lapon olvasható jegyzet szerint Matheika János öntötte formába: „A plattformtervezetet a szervezet vezetősége *direktivái* nyomán kidolgozta *Matheika* János." Matheika korábbi véleményét Józsefről l. a 69. sz. cikkben.

A szövegnek csak bevezető mondatait és a József Attilával foglalkozó részletét közöljük. A részlet a cikk IV. fejezetének a magyar proletárirodalom helyzetével foglalkozó, második felében található.

A platformtervezet szövegét teljes terjedelmében leközli és értékeli, a körülötte kibontakozó vitát ismerteti JAÖM III. 429—444.

József Attilát a moszkvai emigráció irodalmi köreinek ez a „bírálata" rendkívül érzékenyen érintette. Egyik forrása volt a költő és az illegális párt közötti konfliktusoknak. Fábry Zoltánhoz írott, 1931. szept. 3-án kelt levelében reagált rá (vö. JAVL 277—280.), majd 1931. szept. 20. körül vitacikkben válaszolt, amely nem jelent meg. Tamás Aladár emlékezése szerint egy „végsőkig elkeseredett, sötét" verset is írt a platformtervezet hatása alatt, de ezt később megsemmisítette. A töredékben fennmaradt vitacikket közli a JAÖM III. 209—219. Keletkezéséről és értékeléséről l. uo. 444—446.

A platformtervezetről és József Attilára gyakorolt hatásáról l. Szabolcsi Miklós: József Attila és az illegális kommunista párt viszonyának kérdéséhez. In: Sz. M.: Változó világ — szocialista irodalom. Bp. 1973. 57.; Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 89.

160. Párizsi napló (1924—1939). [1931. jún. 20.] — *Löffler A. Pál.* Korunk 1977. 7. sz. — 571. Részlet.

Löffler A. Pál (1901—1979) író, műfordító, újságíró. A „Lenin-fiúk", a Forradalmi Kormányzótanács karhatalmi különítményének tagja volt a Tanácsköztársaság idején. Román fogságba esett. 1924-ben Párizsba emigrált. Részt vett az antifasiszta mozgalomban. Írásai a Horizont, Szabad Szó, Üzenet, Korunk c. lapokban jelentek meg. 1945 után részt vett a magyar kultúra franciaországi közvetítésében.

Naplója eredetileg magyar nyelven íródott, a szerző később fordította le franciára. 1974-ben jelent meg Journal de Paris d'un exilé címen. A József Attilára vonatkozó részletet közöljük. (Vö. a 159. sz. cikkel és jegyzettel.)

Sámson Andor — helyesen: Simon Andor

161. Van-e szocialista líra? — *Kálmán József.* Szocializmus 1931. júl. — 223—224. Részlet.

Kálmán József (1888—1968) újságíró. Szabó Ervin igazgatósága idején a Fővárosi Könyvtár központjában dolgozott. 1915-től az MSZDP tagja lett. A két világháború közötti időszakban az ausztromarxizmus hívének vallotta magát. Nagy Lajossal együtt szerkesztette az Együtt c. folyóiratot.

A cikk szerzője Fenyő László: Szavak, sebek (1931), Illyés Gyula: Sarjúrendek (1930), József Attila: *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* és Justus Pál: Az utak éneke (1930) c. kötetéről ír. Csak a bevezetőt és a József Attilára vonatkozó részletet közöljük.

A recenzió értékelését l. Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 96—97.

Az idézett versek — *Favágó, Harmatocska, Szocialisták*

162. „Döntsd a tőkét, ne siránkozz". — *Fábry Zoltán.* Az Út (Bratislava—Pozsony) 1931. aug. 20. — 16.

Fábry Zoltán (1897—1970) író, kritikus, publicista. Egyik szerkesztője volt Az Út c. marxista szellemű kultúrpolitikai és irodalmi havi folyóiratnak (1931—1936), amely igyekezett a RAPP szélsőségeit elkerülni, bár annak szelleme kétségkívül hatott irányvonalára.

József Attila hozzá írott, 1931. szept. 3-án kelt levele (JAVL 277—280.) egyrészt válasz volt Fábry recenziójára: „... az Ön által ismert és méltatott könyv még az év elején látott napvilágot". (JAVL 278.) Másrészt a költő levelét hozzászólásnak vagy legalábbis információnak szánta a platformtervezet vitájához, amelyet Az Út 1931. aug. 20-i (6.) száma közölni kezdett, s amelynek közlését néhány folytatás után leállította: „Olvastam a 6. számot s a lapot az 5. szám kivételével, amelyet nem ösmerek, nagyon rendesnek tartom. A közölt platformtervezethez, amelyhez a forradalmi írók hozzászólását kéri, a következőket adom." (JAVL 277.)

Kiadták Budapesten és természetesen — elkobozták. — József Attila a következő szöveggel dedikálta kötetét Fábry Zoltánnak: „Fábry Zoltánnak elvtársi üdvözlettel. Bpest, 1931. május 9-én, a kobzás napján." A kötet elkobzásáról l. a 163. sz. cikket és jegyzetét.

Az idézett versek — *Favágó, Irásjel* (a *Tünődő* c. ciklusból)

163. József Attila verseskötetét megsemmisítik... — *Névtelen.* Új Magyarország 1931. szept.

Az Új Magyarország (1925—1938) parlamenti, társasági és irodalmi szenzációkat tálaló hétfői riportlap volt. Megjelenése több ízben szünetelt.

Az 1931. márc. 21-én elkészült *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötetből (vö. a 139. sz. cikkel és jegyzetével) a nyomdatulajdonos másnap, 1931. márc. 22-én szolgáltatta be a köteles példányt az ügyészségnek. Az ügyészség 1931. máj. 6-án rendelte el a nyomozást. 8-án a nyomdából, 9-én József Attila és a szerkesztő, Sándor Pál lakásáról kobozták el a kötet példányait (vö. a 162. sz. cikkel és jegyzetével). A vádirat, amely a *Szocialisták* c. verset lázítás, a *Villonról meg a vastag Margotról szóló balladát* szemérem elleni vétség miatt kifogásolta, 1931. jún. 12-én készült el.

A tárgyalás, amelyről az Új Magyarország cikke tudósít, 1931. szept. 5-én folyt le. Az ügyészség József Attilát nyolcnapi fogházbüntetésre ítélte a *Szocialisták* c. versért, „sajtó útján elkövetett izgatás" miatt. A szeméremsértés vádját visszavonták. Így kerülhetett sor a kötet sorsáról folytatott vitára a vádlott és a Schadl-tanács között.

A költő és védőügyvédje, dr. Melléky Kornél (l. az 50. sz. cikk jegyzetét) 1931. dec. 23-án fellebbezést nyújtottak be. A fellebbviteli főtárgyalás 1932. ápr. 30-án, a Gadó-tanács előtt folyt le. A királyi ítélőtábla helybenhagyta az ítéletet. (Vö. a 170. sz. cikkel.) Újabb fellebbezés folytán az ügy a Kúria elé került. A tárgyalást 1932. szept. 27-én tartották. Itt a semmisségi panaszokat elutasították, és a büntetés végrehajtását háromévi tartamra felfüggesztették.

A *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötet sorsával, a belőle következő perrel kapcsolatban l. Szabolcsi Miklós—Tasi József: Egy verseskönyv születése. Bp. 1980. 6—17.; Rejtő István: József Attila perei. It 1952. 3—4. sz. 458—460.; Markovits Györgyi—Tóbiás Áron: A cenzúra árnyékában. Bp. 1966. 234—256.; Müller Lajos: „Küzdtünk híven a forradalomért". Ekk 281—289.

164. József Attila új versei. — *Névtelen.* Magyar Szemle Könyvmelléklete 1931. dec. — VIII.

A Magyar Szemle Könyvmelléklete a Magyar Szemle (1927—1944) előzéklapja volt. A könyvreklám, időnként a kritika céljait is szolgálta.

az Aranyborjúban — helyesen: az *Aranybojtu*ban

Forgást köpök — helyesen: „Forgóst köpök" *(Aranybojtu)*

esik a munkátlan munkásokra... — nem sorrendben és nem szabályosan idézett sorok az *Esik* c. versből

A harmadik idézet — a *Tömeg* c. versből

1932

165. Az ideológiai tisztaságért, a művészet minőségéért. — *Gergely Sándor, Hidas Antal, Illés Béla, Lippay Zoltán.* Sarló és Kalapács (Moszkva) 1932. jan. — 70—73. Részlet.

A cikk hozzászólás a Sarló és Kalapács 1931. júniusi számában közzétett platformtervezethez. (Vö. a 159. sz. cikkel és jegyzetével.) A hozzászólás szövegét a platformtervezet vitája ismertetésének keretében kivonatosan közli a JAÖM III. (442—444.)

A proletárirodalom mellett néhány vele rokonszenvező író is jelentkezett. Ilyenek Illyés Gyula, József Attila... — A Sarló és Kalapács József Attila-értékelésének módosulásában Vértes György fontos szerepet tulajdonít Gergely Sándornak, aki 1931 őszén elhagyta Magyarországot és Moszkvába utazott. (Vértes 45—52.). A hozzászólásról és Gergely Sándor szerepléséről l. még: Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 89—90.

166. József Attila... — *Névtelen.* Szabad Szó (Nagyvárad) 1932. febr. 5.

A *Munkások* c. vers szerkesztőségi jegyzete. Nincs adatunk arra vonatkozólag, milyen kapcsolat lehetett a folyóirat szerkesztője, Radó Árpád és József Attila között. Abafáy Gusztáv feltételezése szerint József Attila és a lap közötti kapcsolatfelvétel esetleg Gaál Gábor segítségével történt: „A folyóirat és József Attila között tehát közvetlen kapcsolat is lehetett, s ez esetben feltehető, hogy a Munkások Szabad Szó-beli variánsa is a költőtől és nem a lap szerkesztőjétől ered. A folyóirat első száma öles betűkkel szedve és vastag keretbe foglalva mintegy a lap devizájaként közli Gaál Gábornak az osztályharcos irodalom melletti állásfoglalását. Ebből arra következtethetünk, hogy a Szabad Szó és a Korunk között szoros volt a kapcsolat — erre utal a Korunkhoz hasonló irodalmi arculata is; [...] A Szabad Szó egyébként 1932 tavaszán megszűnt." Abafáy Gusztáv: Adalékok József Attila életéhez és költészetéhez. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Kolozsvár) 1960. 3—4. sz. 330.

167. Az Új Szellem Diadala. — *Fábián Dániel.* Fiatal Magyarország 1932. febr. 30—31. Részlet.

József Attila 1930. okt. 31-én több társával, köztük Fábián Dániellel, a jobboldal felülkerekedése elleni tiltakozásul kilépett a Bartha Miklós Társaságból. (Vö. a 153. sz. cikk jegyzetével.) 1932. február elején azonban újra belépett a Társaságba. Belépése összefügg azzal, hogy a baloldal újra erősen tért nyert a vezetésben. Az év folyamán a

Társaság még inkább balratolódott. József Attila a Bartha Miklós Társaság tagjaként vett részt a Társadalmi Egyesületek Halálbüntetés Ellenes Szövetsége Statáriumelleni Bizottságának Fürst Sándor és Sallai Imre megmentéséért folytatott akciójában. (Vö. a 176. és a 179. sz. cikk jegyzetével.) Az utolsó adat, amely a költő részvételére utal a Társaság tevékenységében, hozzászólása egy 1933. márc. 31-én folytatott vitához. Fábián Dániel tehát leegyszerűsíti és eltorzítja bírálatában a Bartha Miklós Társaság valóságos arculatát. József Attilát abban a szellemben jellemzi, ahogyan Féja Géza (vö. a 153. sz. cikkel) és Fenyő László (vö. a 158. sz. cikkel). József Attila újabb szerepléséről a Bartha Miklós Társaságban l. Tasi József: József Attila a Bartha Miklós Társaságban — másodszor. In: József Attila útjain. Bp. 1980. 364—397.

168. Szabadság-est a Vígszínházban. — *B. I.* A Hét 1932. márc. 24. — 3. Részlet.

B. I. — *Bródy István* (1894—) hírlapíró. A Hét munkatársa, rövid ideig szerkesztője. Ő állította össze a lap „orosz" számát (1932. jan. 22.), amelyben József Attila Majakovszkij- és Jeszenyin-fordítása is megjelent. (Vö. JAÖM IV. 224., 226.)

Bethlen Margit grófnő (1882—1970) író, lapszerkesztő. Bethlen István miniszterelnök felesége volt.

Faragó Sándor (1899—1946) író, hírlapíró, színműíró. A második világháború előtt emigrált, Stockholmban halt meg.

169. A harmincévesek két halottja. — *Fábián Dániel dr.* Fiatal Magyarország 1932. márc. — 30—31. Részlet.

A harmincévesek két halottja, akiket Fábián Dániel búcsúztat, Pintér Ferenc és Szabó Bertalan. A József Attiláról szóló részlet mutatja, hogy noha a szerző a Fiatal Magyarország előbbi számában szemére vetette a költőnek a Bartha Miklós Társaságba történt visszalépését (vö. a 167. sz. cikkel és jegyzetével), s a „szélkakas-költő" vádját olvasta fejére, ezt csak múló indulatból tette, a közöttük kialakult feszültség sem csökkentette szemében József Attila jelentőségét.

170. A Gadó-tanács kritikája egy Villon-versről. — *Névtelen.* Új Magyarország 1932. máj. 8.

Tudósítás a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötet miatti per 1932. ápr. 30-án lefolyt fellebbviteli tárgyalásáról. (Vö. a 162. sz. cikkel és jegyzetével.)

171. Данашња мађарска књижевност. — *Д-р Стеван Кемењ.* Српски књижевни гласник (Београд) 1932. máj. 16. — 107—120. Részlet. (116—117.)

Kéziratból szerbre fordította *Todor Manojlović.*

Д-р Стеван Кемењ — *Dr. Kemény István* (1901) író, publicista. Újságírói pályáját a Magyar Hírlapnál kezdte, majd a Pesti Napló munkatársa, 1940—44-ig A Mai Nap szerkesztője volt. A felszabadulás után egyebek között a Világ, a Kossuth Népe, a Haladás szerkesztője, az Élet és Irodalom segédszerkesztője, 1963 és 1982 között a Magyar Nemzet rendszeres munkatársa, vezércikkírója.

T. M. — *Todor Manojlović* (1883—1968) szerb költő, drámaíró, esszéista, műfordító. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bázelban végezte. Nagyváradon részt vett a Holnaposok mozgalmaiban, Ady személyes jó barátja volt. 1931-ben az újvidéki Szerb Matica titkára és a Letopis c. folyóirat szerkesztője. 1938—41 között a Belgrádi Művészeti Akadémia tanáraként dolgozott. 1944-ig a vajdasági Kalangya főmunkatársa volt.

A cikk a jugoszláviai írók, kritikusok magyar irodalom iránti érdeklődésének dokumentuma. A lapnak ilyen irányú tevékenységéről Vujicsics Sztoján így ír: „Bár a *Srpski književni glasnik* szerepét és jelentőségét a magyar irodalom szerbiai, illetőleg jugoszláviai megismertetésében még nem értékelte ki teljességében az irodalomtörténet, egyértelműnek tetszik, hogy a modern magyar irodalmat bemutató közlései és kritikai írásai, a század magyar irodalmáról szóló tanulmányok, amelyek lapjain a két háború

közötti években megjelentek, e korszak leghatásosabb hasonló megnyilvánulásai voltak a szerbeknél és a jugoszlávoknál, s szorosabb közvetítő együttműködés ebben az időszakban csupán az avantgarde folyóiratai között mutatható ki. A *Srpski književni glasnik* magyar tárgyú közlései és közleményei mögött a korszak magyarul jól tudó, neves szerb írói álltak, s olyanok, akik a magyar—jugoszláv irodalmi kapcsolatok fontosságának tudatában voltak, s azok létrehozásán és fenntartásán munkálkodtak. A legtöbbet e téren talán mégis Todor Manojlović (1883—1968) költő és esszéista, Ady nagyváradi barátja, az első szerb Ady-esszé (1913) írója fáradozott és tett, [...]

A *Srpski književni glasnik* [...] 1932. május 16-i számában *A mai magyar irodalom* címmel terjedelmes esszét közölt Dr. Kemény István tollából. Az írást kéziratból megint csak Todor Manojlović fordította le. Az áttekintés valóban a belgrádi folyóirat felkérésére, illetőleg számára készült, szerzője akkoriban ismertebb publicista, a *Pesti Napló, Magyar Hírlap, Világ* cikkírója volt, s nyilván Manojlović valamely magyar író-ismerőse (talán épp Zsolt Béla) ajánlására esheteti reá a választás. A felkérés az utolsó évtized magyar irodalmának bemutatására korlátozta a cikkírót, aki a kívánt összkép megalkotásának nehézségeit hangsúlyozva becsülendő tájékozottsággal és tisztes arányérzékkel inkább egyes írók rövid bemutatására, jellemzésére törekedett." (Vujicsics Sztoján: József Attila és a belgrádi „Srpski književni glasnik". Literatura 1981. 1—2. sz. 254., 256—257.)

A közölt cikken kívül Vujicsics Sztoján talált még egy írást, a lap 1940. júl. 1-i számában, amely röviden foglalkozott József Attilával: „József Attila halálának hírét aligha vette át a jugoszláv sajtó. Mégis, bár megkésve, a *Srpski književni glasnik* megemlékezett róla, s legalább e belgrádi szépirodalmi folyóirat olvasói — utolsó számainak egyikéből — tudomást szerezhettek a magyar költő tragikus végéről.

Az 1930-as évek vége a baráti, jószomszédi kapcsolatok kibontakozásának lehetőségét is ígérte. Bár a bekövetkezett fordulat annál kiábrándítóbb volt, a közeledés néhány esztendeje az irodalmi és kulturális kapcsolatok terén maradandóbb eredményeket, következtendő, sajnálatosan félbeszakadt kezdeményezéseket is hozott. A belgrádi *Srpski književni glasnik* lényegében megkezdett programját folytatta, amikor 1940. július 1-i számában hosszabb esszét hozott *A mai magyar irodalom* címmel. Közel tíz esztendő elteltével, Kemény István cikke után a szerkesztők nyilván úgy vélték, hogy újból időszerű egy összefoglaló áttekintés közlése, amely az eltelt évtized magyar irodalmát mutatná be. A választás — nyilván Todor Manojlović közvetítésével — most Belgrádban élő szerzőre esett, a méltánytalanul elfeledett Kázmér Ernőre (1892—1941), aki a harmincas évek elején Csehszlovákiából költözött Jugoszláviába, s Belgrádban telepedett meg. Innen küldte írásait mind a jugoszláviai *Kalangyá*nak, mind Budapestre a *Nyugat*nak, s mindenfelé, ahol csak publikálhatott. Nagyon tájékozott, rendkívül termékeny, európai látókörű, sokszor jó meglátású, rutinos kritikus volt, találékony és örökké kezdeményező alkat, akinek valóban életeleme volt az irodalom. [...] Az örök emigráns zaklatottságával, mindinkább a vészterhes idők közelségének nyomasztó megérzésével küszködve, legutolsó írásainak egyikét fogalmazta meg a *Srpski književni glasnik* számára. Alig egy év elmúltával — sorsa valóban beteljesedett.

»És az új magyar líra?« — tette fel a kérdést Kázmér Ernő esszéjének végén. — »Már említettük Illyés Gyulát, de itt lejegyezzük Szabó Lőrinc nevét, aki túlfinomult szubjektivizmussal tekint a világra kicsiny élet-bensőjének sajátos meghitt realizmusával. Volt, azonkívül, egy nagy költő is, József Attila, az elnyomottak, szegények költője, aki a szenvedőkhöz kihívóan, kevélyen, hangosan, villoni hangnemben szólt, s a népnyelv ízességébe a városi »argót« vegyítette, némi elégikus bölcselettel. Tavalyelőtt vonat elé vetette magát. Mint szomorú jelkép halt meg: szabad-e és érdemes-e eme embertelen világban még dalolni is?!«" (Vujicsics Sztoján: i. m. 257.)

Vujicsics Sztoján felhívta a figyelmet arra, hogy a lap „1930. november 16-i számában válogatást közölt *A magyar lírából*, melyhez a következő szerkesztőségi megjegyzést fűzte: »E számunkban a mai magyar lírai költők néhány versét hozzuk fordításban. A versek után, melyeket közvetlenül folyóiratunk számára kaptunk a magyar

íróktól, ama megállapodásnak megfelelően, hogy olvasóközönségünk körében néhány példával mutassuk be az élő magyar irodalom képét, egy novellát közlünk majd, s mindjárt utána az esszét is a modern magyar irodalomról az egyik legtekintélyesebb mai magyar kritikus tollából.« A folyóirat Juhász Gyula, József Attila, Zsolt Béla és Kassák Lajos egy-egy versét közölte, melyeket »az írók engedélyével magyarból fordított T. M.« — vagyis Todor Manojlović. Kézenfekvőnek látszik, hogy csakis Manojlović lehetett az, aki a szerkesztőség felkérésére kapcsolatot keresett a költőkkel, s összeállította a kis válogatást: Juhász Gyulához régi, *A Holnap*hoz kötődő barátság fűzte, Kassák Lajossal még a *Ma* idején került kapcsolatba, s valószínű korábbi személyes kapcsolata Zsolt Bélával is. [...] Nem valószínű a személyes kapcsolat József Attilával, akinek *Szeretnének (Voleli bi me)* című versét fordította szerbre és közölte Todor Manojlović." (I. m. 255.)

A cikk fordítása:

A mai magyar irodalom

[...] Amikor később rendeződött a helyzet, rövidesen a különböző irányzatú költők egész sora jelentkezett. A szélsőjobbról kezdve, érdemes megemlíteni azokat az írókat és költőket, akik az Aurora Körben gyülekeztek, akik, hivatalos színezettel és egy igen konzervatív egyetemi tanár elnöksége alatt, buzgón ápolták a vallásos és nemzeti eszméket. Buzgóságnak nem voltak hiányában, de munkájuk esztétikai értékéről vitatkozni lehetne. Különböző lapok és folyóiratok hasábjain számos költő jelentkezett. Név szerinti pontos felsorolásuk azonban bizonyára felesleges lenne, mivel túlnyomó többségük, rövid nyilvános szereplés után, teljesen elhallgatott, semmiféle nyomot nem hagyva maga után. E nagy tömegből tehát csak néhányat emelünk ki. Mindenekelőtt Erdélyi Józsefet, akinek nemrég kiadott verseskötete, a Világ végén, valamint azok a versei is, amelyek folyamatosan jelennek meg az Estben, az egyszerű és természetes népi formákhoz való visszatérést képviselik. Petőfi epigonjai hosszú időre kompromittálták ezt az irányzatot azzal, hogy üres formákkal való meddő játékot csináltak belőle; Erdélyi képes volt kitölteni ezeket a régi formákat új hanggal és napjaink témáival. Közel áll hozzá Fodor József, aki ösztönös ihletésű verseiben szintén a régebbi magyar nyelv és prozódia formáihoz fordul. Szabó Lőrinc a technikai kultúra gondolatvilágát és nézeteit fogja egybe expresszionista-egyéni reflexiókkal, míg Sárközi György lírája a mulandóság és változékonyság szüntelen hirdetése mellett is lényegében optimista és idealista. A legújabb irányzatok fiatal képviselői között a legnevesebbek Illyés Gyula, aki Kassák körében jelentkezett, és Nádass József, míg a rendkívül egyéni és tehetséges József Attilában sokan hajlanak üdvözölni a közeli jövő legnagyobb költőjét. [...]

(*Vujicsics Sztoján* fordítása)

172. Új Anthológia. — *Forgács Antal.* Korunk 1932. máj. — 402. Részlet.

1932-ben, a Nyugat indulásának 25. évfordulójára jelent meg Új Anthológia címen egy, 33 fiatal költő „100 legszebb versét" tartalmazó kötet (157 l.), amelyet Babits Mihály állított össze. A Forgács Antal által idézett mondat az antológiának Babits által írott előszavából származik (6.).

József Attilának olyan verseit hozza, amelyeket 1927-ben és 1928-ban írt — A gyűjteménybe Babits a költőnek mindössze két versét vette be. A 88—89. oldalon a *Tiszta szívvel*, a 89. oldalon a *Megfáradt ember* szerepel, de mindkettő jóval korábban született, mint ahogy Forgács feltételezi: A *Megfáradt ember* 1923-ban, a *Tiszta szívvel* 1925-ben keletkezett.

A szerkesztésben Babits lelkiismeretesen járt el. Nem elégedett meg a maga ízlésével, megkérdezte tizenöt versértő barátját, ennek eredményéről táblázatot készített, ki hány verssel és hány oldalon, hány sorral szerepeljen a könyvben. „(Babits ezt az antológiát az általa »kikutatott« irodalmi közvélemény tükrének szánta, nem tekintette a *maga* irodalmi ízlése kifejezőjének, mint a Baumgarten-díj odaítélését.) Hangsúlyozta is az előszóban,

hogy azt a »teret, melyet egyes költők — 33-an voltak — elfoglalnak, semmiesetre sem szabad kritikának vagy értékmérőnek tekinteni.«" (Basch 419.) József Attila szerepelt Babits eredeti tervében is, heten szavaztak rá: Basch Lóránt, Fenyő László, Gellért Oszkár, Hevesi András, Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc. A költő Babits értékrendjében a 9. helyen, Fekete Lajos, Gulyás Pál, Komlós Aladár, Nadányi Zoltán, Szenes Erzsi társaságában szerepelt. Basch Lóránt szerint így nyilatkozott József Attiláról: „Minden versét olvastam, de kettőnél többet legjobb akarattal sem találtam." (Basch 419.)

A Nyugat Kiadóhivatala a költő beleegyezését kérte, hogy az antológiában szerepeltethessék. A felkérésre József Attila 1932. márc. 14-én az alábbi szövegű levélben válaszolt:

„Kérésükre szívesen beleegyezem, hogy a Babits Mihály szerkesztésében megjelenő Új Anthológiába a szerkesztő által választandó versem díjtalanul felvétessék és a következőkben közlöm életrajzi adataimat:

Születtem 1905-ben Budapesten, jelenleg is itt tartózkodom; néhány év óta állás, elhelyezkedés és foglalkozás híjján író vagyok. Könyveim: Szépség Koldusa (Koroknay kiadás, Szeged, 1922), Nem én kiáltok (Koroknay kiadás, Szeged, 1925), Nincsen apám se anyám (Genius, Budapest, 1929), Döntsd a tőkét, ne siránkozz (Új Európa Könyvtár, Budapest, 1931. Elkobozva.)." (JAVL 282.)

A levélben közölt adatok — kivéve a költő szociális helyzetére, a kötetek megjelenési helyére és kiadójára, ill. a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötet elkobzására vonatkozó információkat — megjelentek a Jegyzetek az anthológiában szereplő költőkről c. „fejezetben", az Új Anthológia 150. lapján.

173. Magyarországi lapszemle. — *Gergely Sándor.* Sarló és Kalapács (Moszkva) 1932. jún. — 29—31. Részlet.

„Front címmel 1931. végén folyóirat jelent meg. Első számával már be is fejezte pályáját. A rendőrség elkobozta és betiltotta. Nyolc sajtópert indított a munkatársak ellen. — A Front 1931. dec. 17-én jelent meg. Az ellene folytatott hivatalos eljárásról a Népszava így tudósított: *„»Osztály elleni izgatás«, »büntett földicsérése«.* Az ügyészség rendeletére a rendőrség *lefoglalta* a »Front« című időszaki lap december 17-i számát, amely a Törekvés-nyomdában készült. Az ügyészség osztály elleni izgatás és büntett feldicsérés címen rendelte el a lap elkobzását." (Népszava, 1931. dec. 18. — 8.). „Az elsőrendű vádlott Kodolányi János volt, aki a »büntett feldicsérését« a verséért börtönben sínylődő Pákozdy Ferencről írt cikkével követte el. A vádlott-társak Antal János, Palasovszky Ödön, Gereblyés László, József Attila és Székely Bertalan voltak." (M. Pásztor József: Az író beleszól. Bp. 1980. 73—74.) Mivel a lap terjesztése nem történt meg, a vádat elejtették, de a lap összes példányát megsemmisítésre ítélték.

Kodolányi novellát írt — A novella címe: Tüntetés. Mottója: „Munkát, kenyeret követel a magyar püspöki kar legújabb pásztorlevele."

„A halászok testvérei és utódai ők"... mondja az írás utolsó sora. — Az idézett mondat az írás utolsó előtti sora. Az utolsó sor: „Munkát és kenyeret követelnek..."

Dr. Schönstein Sándor mocskos szovjetellenes rágalomra világít rá jó cikkel. — Az Egy liter anyatej: harminc pengő c. cikk Dr. Sch. aláírással jelent meg, tehát Gergely Sándor feloldotta a névrövidítést. Dr. Sch. cikkében összehasonlítja a gyermektejellátás és a dajkák helyzetét a Szovjetunióban és a polgári országokban.

József Attila „Munkások" cím alatt írt jó verset. — A vers az 5. lapon jelent meg.

Borisz Pilnyák „Életkép" című írása — A cím után a következő megjegyzés olvasható: „Ez az írás a new-yorki »Nation« legújabb számában jelent meg."

Nagy Lajos krokit írt az őszi Vanny-puccsról. — Nagy Lajos művének címe: Ha a puccs sikerült volna... — A „Vanny" név helyesen Vannay.

Horváth János a szocdemek „szocialista" oktatásáról cikkezik — Horváth cikkének címe: Szocialista oktatás. Horváth János álnév, Antal János személyét rejti. (Kálmán Lászlóné: Társadalmi Szemle 1931—1933. Repertórium. — 11.)

Kis éles szemle — A „Folyóirat szemle" rovatban jelent meg az említett cikk a Fiatal Magyarország c. folyóiratról, amelyet Fábián Dániel Demjén Józseffel közösen szerkesztett. (Vö. a 167. sz. cikkel.)

Illyés Gyula kitűnő verset írt — Illyés versének címe: A hírlapíró

Gereblyés László a „Nyíl"-ról, tízfilléres regénykiadványairól ír — Mérgezett nyilak címmel

Kozma József zeneelméleti cikket írt — Zene és ideológia címmel

és nagy riport számol be a szocdemek őszi kongresszusáról. — A riport címe: Pártkongresszusi riport — a karzatról... (15—16.)

Ez a szemlélet tisztán kibontakozik a „Költő a börtönben" c. cikkből, (Pákozdy Ferenc bebörtönözéséről van szó) — A Kodolányi János által írott cikk Serényi Imre álnévvel jelent meg. Gergely abból a cikkből, amelyért a magyarországi ügyészség betiltotta a lapot, munkatársait bíróság elé állította, egy „jószándékú, de az osztályharcos munkásmozgalom harcain kívülálló rokonszenvező gárda jóindulatú negatívumait" tudja csak kiolvasni.

Új réteg szól a munkásmozgalom problémáihoz. — A Szabadon c. folyóirat a kommunista egyetemi hallgatók fóruma volt.

Pozitívum mindenesetre éles szembefordulásuk dr. Fábián Dániellel — A Szabadon 1932. januári számában megjelent, Orientálódik a kispolgár c. cikkében Tahi Gáspár így ír Fábián Dánielről: „Ilyen orientálódó kispolgár Fábián Dániel dr. a Bartha Miklós Társaság volt elnöke is. Orientálódott jobbra, balra, csipegetett innen onnan, fasizmustól ausztromarxizmusig és változatos étlapját a »Fiatal Magyarország« c. sajtótermék hasábjain tálalja föl olvasóinak." (14—15.) A Szabadon 1932. 2., (márc.) számában pedig Horváth János támadja Jelentkezik az álbaloldal c. cikkében Fábián Dánielt és a Fiatal Magyarországot: „Ezt a tényt kitűnően illusztrálja az »értelmiségi« és keresztény ifjúságnak új lapja, a »*Fiatal Magyarország*« is, amely mögött a fasiszta és keresztény ifjúság egykori vezére, A »Bartha Miklós Társaság« v. elnöke *Fábián Dániel* dr. áll. Fábián Dániel dr. sokáig habozott, amíg felismerte a szociáldemokrata konjunktúrát és vállalta a szociáldemokrata párttal szemben a keresztény magyar értelmiségi fiatalság szállítójának szerepét." (5—6.) Az ilyen támadásokkal kapcsolatban l. Fábián Dániel írását (167. sz. cikk.)

Az első szám szépirodalma apró mozaikokból áll. — A Szabadon c. folyóiratnak mindössze három száma jelent meg. Az 1. sz. 1931 decemberében, szerkesztette G. Kovács Tibor és A. Szabó István. (Fel. szerk. és kiadó: Oszkó (Mód) Aladár.) 1932-ben két szám látott napvilágot. Az előbbi szerkesztője Garamkovácsi Tibor és Szabó István. (Fel. szerk. és kiadó: Major János.) Az utolsó szám „kollektív szerkesztésének" vezetője: Lakatos Péter Pál volt. Gergely Sándor lapszemléje csak ez utóbbi két szám tartalmával foglalkozik.

A második szám az egyetemi hallgatóság több súlyos napi kérdésével foglalkozik. — Szladovics István: Az egyetemisták és a jobboldali sajtó (2.); Bodnár Béla: Mit félt az értelmiség? (3.); Soós Lajos: Illés professzor és az állástalan fiatalok (3.)

A lap munkatársai: ...József Attila. — A költőnek az 1932. 1. számban jelent meg *Fiatalságunk és a népművészet* c. cikke (3—5.) és *Fagy* c. verse (13.), az 1932. 2. szám címlapján pedig *Munkások* c. versét közölték.

A Szabadon c. lapról és József Attilának itt megjelent írásairól részletesebben l. M. Pásztor József: József Attila műhelyei. Bp. 1975. 185—191.

Gergely Sándor cikke az Út c. csehszlovákiai magyar lapról készült szemlével folytatódik.

174. Új Anthológia. — *Lakatos Péter Pál.* Valóság 1932. jún. — 44—45.

A Valóság (1932 jún.) féllegális irodalmi és tudományos folyóiratnak indult, de csak első és egyetlen száma jelent meg. Szerkesztője József Attila volt. A lapot a költő Fejtő Ferenccel együtt szerkesztette. Benne látott napvilágot nagy vitát kiváltó *Egyéniség és valóság* c. cikke (l. JAÖM III. 120—127.).

A cikk mottója — Lehetséges, hogy a mottót a szerző Schönstein Sándor Upton Sinclair: Mammonart c. könyvéről írott kritikájából kölcsönözte: „A legnagyobb és legtöbbet használt hazugság »Az igazi művészet kizárja a propagandát, semmi köze a szabadsághoz és igazsághoz«. Ennek megcáfolására fekteti Sinclair is a fősúlyt. Minden művészet föltétlenül és kikerülhetetlenül propaganda, olykor tudattalan, de nagyon gyakran tudatos propaganda. Művészek és kritikusok, akik azt állítják, hogy a »tiszta művészet« kizár minden propagandát, csak azt bizonyítják, hogy saját propagandájukat művészetnek tartják, a másokét azonban nem." (100% I. évf. 10. sz. 348—350.) Upton Sinclair (1878—1968) amerikai regényíró. 1906-ban termelői közösséget alakítva próbálta megvalósítani utópista szocialista elképzeléseit, de hamar csődbe jutott. Ezt követően hosszú évtizedekig ostorozta regényeiben a kapitalizmus bűneit. A 30-as évek vége felé távolodni kezdett harcos világnézetétől. Ettől kezdve az amerikai élet lényeges elemeit elfogadó regényeket írt.

„Ez a költészet ... megveti a korszerű és aktuális tendenciák csábításait" — A kötet Babits által írott előszava, amelyből vett idézetekkel Lakatos Péter Pál szembesíti Erdélyi József, József Attila és Illyés Gyula költészetét, az 5—13. lapokon olvasható. (Újraközölte: Babits Mihály: Esszék, tanulmányok. Bp. 1978. II. 370—376.)

„... Uradalmak terülnek jobbra-balra ..." — Erdélyi József: Fekete Körös c. verséből (Új Anthológia. 42—44.)

„Tán azért nyelte le haragját ... egy jobbágy ..." — Illyés Gyula: Három öreg c. ciklusa 3. versének versszakait (l. Új Anthológia 9.) Babits Mihály előszavában idézi. A vers önállóan nem szerepel a kötetben.

„Minden hatalmat a dolgozóknak! ..." — idézet Illyés Gyula: 1927-ben keletkezett, Dózsa (Bevezető egy hőskölteményhez) c. verséből; megjelent: Forrás 1930. márc. — 14—15. (Vö. a 138. sz. cikkel és jegyzettel.) Újraközölte: I. Gy. összegyűjtött versei. 1977. II. 99—100. A folyóiratbeli változat eltér a kötetben megjelent szövegtől. Lakatos Péter Pál a folyóiratból idézi a verset.

175. József Attila: Döntsd a tőkét, ne siránkozz. — *(B. A.)* Magyarság 1932. júl. 17. — 22.

A Verseskönyvek c. könyvismertetés részlete.

(B. A.) — *Bodor Aladár* (1880—1952) író, újságíró, költő. 1901-től 1938-ig gimnáziumi tanár. A Petőfi Társaság tagja. Egyes írásaira a nacionalista, irredenta irányzat nyomta rá bélyegét, később azonban antifasiszta, németellenes magatartást tanúsított. Irodalomtörténeti és pedagógiai tanulmányokat is írt.

A cikk a következő verseskönyvekről szóló ismertetéseket tartalmazza: Agyagfalvi Hegyi István: Isten csákánya alatt; Szepesi Zoltán: Mennyek csavargója; Aradi-Szabó István: A szenvedők királya. Szendrő József: 17 év; József Attila: *Döntsd a tőkét, ne siránkozz;* Iváni Bella: Valaki elindult...; Nyilas Márton: Én is élek!; Urbán Eszter: És mentem át a hídon; Fenyő László: Szavak, sebek; Erdőházi Hugó: Térkép; Ólbey Irén: Senki szigete; Wiener János: Így korholom magam; Urr Ida: Szent pokol; Kocsis László: Mindennapi kenyerünk; Homoki Ferenc: Ácsok a malomban; Bilya Lajos: Erő; Berczeli Anzelm Károly: Ádám bukása.

A szerző az egyes könyvismertetések elé írt bevezetőben kifejti, hogy a szerzők és művek sorrendje nem fejez ki értékrendet. Csak a József Attiláról szóló sorokat közöljük.

176. A halálbüntetés és a statárium ellen. — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1932. júl. 28. — 7.

„1931. szeptember 19-én megjelent Zsitvay Tibor m. kir. igazságügy-miniszter úgynevezett statáriális rendelete, mely a rögtönbíráskodást a kommunista bűncselekményekre is kiterjesztette. [...]

A Feministák Egyesülete 1931. november 18-án tiltakozó memorandumot küldött a felsőház és a képviselőház minden tagjának. A tiltakozás eredménytelenségét látva, az

Egyesület halálbüntetésellenes mozgalom megindítására szánta el magát. [...] a Halálbüntetés Ellenes Szövetség május 31-i alakuló üléséről már a Feministák Egyesülete és a Bartha Miklós Társaság által közösen kiadott meghívó értesítette a címzetteket..." (Tasi József: József Attila a Bartha Miklós Társaságban — másodszor. In: József Attila útjain. Bp. 1980. 381).) A Szövetséghez az 1932. jún. 21-én tartott gyűlésen újabb egyesületek csatlakoztak.

„1932. július 15-én reggel a budapesti politikai rendőrség letartóztatta a KMP magyarországi titkárságának legfőbb vezetőit, [...] A letartóztatások híre csak július 20-án terjedt el, s ugyanaznap — vagy 21-én délelőtt — megjelentek a Társadalmi Egyesületek Halálbüntetés Ellenes Szövetségének Statáriumelleni Bizottsága által kiadott aláírásgyűjtő ívek. [...] József Attila és élettársa is részt vett az akcióban." (Tasi: i. m. 382.)

A Magyar Hírlap ezeknek a tiltakozó íveknek az átadásáról számolt be.

177. Július 28-án kezdődött... — *Névtelen.* Literatura 1932. aug. — IV. A „Hazai's külföldi tudósítások" rovatban.

178. Elfogultsági kifogást emeltek a Méhes-tanács ellen a halálbüntetés elleni röpirat pörében. — *Névtelen.* Népszava 1932. szept. 22. — 3.

A Népszava kivette részét a statáriális bíráskodás elleni tiltakozásból. Ennek a tüntetésnek része ez a híradás is, amely a bírósági tárgyalás ismertetése ürügyén részletesen idézi az elkobzott röpirat szövegét. A Sarló és Kalapács c. lap a Népszava írására támaszkodva ismerteti a röpiratot és a tárgyalást (vö. a 190. sz. cikkel és jegyzetével).

179. Különösen elfogultsági kifogás egy nemzetgyalázási pörben. — *Névtelen.* 8 Órai Újság 1932. szept. 22. — 2.

1932. júl. 27-én, két nappal Sallai Imre és Fürst Sándor kivégzése előtt a Seemann kávéházban gyülekezett a Halálbüntetés Ellenes Szövetség (alakulásáról, működéséről, József Attila benne végzett tevékenységéről l. a 176. sz. cikket és jegyzetét), hogy elbírálják az előző napon Illyés Gyulától, József Attilától és Márai Sándortól megrendelt röpirat tervezetét, amelynek hivatása lett volna újabb nagy tömegeket mozgósítani a kommunista vezetők életének megmentésére. Márai szövegét nem készítette el. „József Attila szövegét fogadták el, Szimonidesz Lajos és Illyés Gyula kisebb módosításával." (Tasi József: József Attila a Bartha Miklós Társaságban — másodszor. In: József Attila útjain. Bp. 1980. 384.) A röpirat keletkezéséről l. Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1946. Kortárs 1986. júl. — 5—6. A röpirat (újraközölve: JAÖM III. 204—205.) másnap, júl. 28-án megjelent, de a rendőrség a fellelhető példányokat még aznap délben elkobozta, s szerzőit, Szimonidesz Lajost, József Attilát és Illyés Gyulát bíróság elé állították. A felelősség megosztása érdekében júl. 28-án készítettek egy új ívet, amelynek értelmében Zsolt Béla és Berény Róbert egyetértettek a röpirat tartalmával.

„A három évig húzódó per során [...] Illyés Gyulát és Szimonidesz Lajost felmentették, József Attilát pedig 200 pengő bírságra ítélték 1935. márc. 22-én." (Tasi: i. m. 384.) Természetesen felmentették Zsolt Bélát és Berény Róbertet is. József Attilát a per során sokáig Melléky Kornél védte.

A közölt írás híradás a per egyik fordulatáról.

A röpirat sorsáról, a perről, József Attila viselkedéséről a tárgyalásokon l. Melléky Kornél dr.: József Attiláról az ügyvédje. Szép Szó 1938. jan.—febr. 115—117. (Vö. az 541. sz. cikkel.); Rejtő István: József Attila perei. It 1952. 460—465.; JAÖM III. 424—426.; Szántó Judit József Attiláról. Kritika 1972. 7. sz. 7—8.; Tasi József: József Attila és a Halálbüntetés Ellenes Szövetség. Párttörténeti Közl. 1980. 1. sz. 90—110.

Berényi Róbert festőművész — helyesen: Berény Róbert

180. Elfogultsági kifogás Szimonideszék nemzetgyalázási bűnperében. — *Névtelen.* Új Nemzedék 1932. szept. 22. — 2.

Vö. a 179. sz. jegyzettel.

Illés Gyula tisztviselő — Illés: Illyés Gyula családi neve

181. Skolasztika vagy dialektika. — *Jeszenszky Erik.* Korunk 1932. szept. — 690—692. A „Disputa" rovatban.

Jeszenszky Erik — Molnár Erik (1894—1966) marxista történész, közgazdász, filozófus és politikus. Szociáldemokrata volt, majd bekapcsolódott az illegális kommunista párt munkájába. A 20-as, 30-as években állandó munkatársa legális és illegális kommunista lapoknak. 1947—56 között magas állami tisztségeket töltött be. A felszabadulás után az ELTE egyetemi tanára. Nagy szerepe volt a történettudományi kutatás irányításában.

A cikk egy rendkívül hosszúra nyúlt, egy évig folyt vitasorozatot zárt le. Jeszenszky Erik a Korunk 1932-es számaiban több alkalommal foglalkozott a kapitalista válság természetével. (Marxista válságelmélet és logika. Korunk 1932. febr. — 153—159.; A társadalom termelő- és fogyasztó erejének fogalma a marxizmus realizációs elméletében. Korunk 1932. ápr. — 265—271.)

„A Korunk 1932 júliusi számában Maibaum Gyula élesen vitatkozik Jeszenszky felfogásával. (Mégegyszer a marxista válságelmélet; Disputa-rovat, 487—488. l.) E cikk után ugyanebben a rovatban, (489—492. l.) Jeszenszky Erik válaszol (»Válasz az előbbiekre« címmel). [...] József Attila cikke közelebbről kettejük vitájához, s Jeszenszky válaszának egyes megállapításaihoz kapcsolódik [...]" (JAÖM III. 354.) „A Korunk következő (július—augusztusi) számában folytatódik a vita. Bányai Imre »A tőkés világkartell kérdése és a marxizmus« című, a Disputa rovatban (610—611. l.) megjelent cikkében támadja Jeszenszky Eriknek ugyanazokat a megállapításait, amelyekkel utóbb JA is vitatkozik. [...] Jeszenszky Erik, ugyancsak a Disputa rovatban (612. l.) erre a cikkre is válaszol.

Itt kapcsolódik bele a vitába JA. A Korunk szeptemberi számában — más érvekkel, mint az előző vitázók — Jeszenszky ellen foglal állást ő is.

[..] Ugyanebben a számban, közvetlenül cikke után, »Skolasztika vagy dialektika« címen éles hangon válaszol neki Jeszenszky. [...] A tulajdonképpeni vita ezzel lezáródott." (JAÖM III. 358—359., 361.)

József Attila és Jeszenszky Erik cikkét teljes terjedelemben újraközli: JAÖM III. 136—140., ill. 359—361. A vita részletes ismertetését l. uo. 354—362.

És legkevésbé indokolt az, hogy itt beavatkozzunk abba a vitába, amelynek J. A. a „Valóság"-ban megjelent cikkével kapcsolatban elsősorban éppen skolasztikus módszere folytán tette ki magát. — A költőnek a Valóság c., általa szerkesztett folyóirat első és egyetlen számában megjelent *Egyéniség és valóság* c. tanulmánya (1932. jún. — 1—6.; újraközli: JAÖM III. 120—127.) munkásmozgalmi és értelmiségi körökben nagy megütközést keltett (vö. JAÖM III. 351—353.). Jeszenszky Erik saját érvelését úgy támasztja alá, hogy utal vitapartnere gondolkodásmódjának erősen vitatott voltára.

182. József Attila: Külvárosi éj. — *(B. Gy.)* Pesti Napló 1932. okt. 30. — 49.

Megjelent még: In: Bálint György: A toronyőr visszapillant. Bp. 1966. I. 150—151.

(B. Gy.) — Bálint György (1906—1943) író, újságíró, kritikus. 1924—39 között az Est-lapok munkatársa. Munkásságának színtere főleg a Pesti Napló volt. 1932-ben József Attilával már minden bizonnyal személyes ismeretségbe került. György Valentin álnéven, Három magyar darab címmel írt színikritikát a költő által szerkesztett Valóság c. folyóiratba. Munkatársa volt a Gondolatnak. Részt vett a Sallai és Fürst kivégzése elleni tiltakozási akcióban is. 1941—42-ben többször munkaszolgálatra viszik, majd Ukrajnába hurcolják, ott hal meg.

A *Külvárosi éj* 1932 októberében jelent meg. (Dr. Keller és Kiss Törekvés nyomdája. 32 l.)

A kritikát részben újraközli és értékeli Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 132—133.

Az idézet — a *Holt vidék* c. versből

183. Az „I. G. E." — és az Ige realizálása. — *Mándy Teréz.* Korunk 1932. okt. — 751—753. Részlet.

Mándi (Mandl) Teréz (1910—1978) író, szerkesztő. 1929-től kritikái, kultúrpolitikai cikkei jelentek meg a 100%, a Korunk, a Gondolat, a Társadalmi Szemle, a Szabad Írás, a Világirodalmi Szemle és más baloldali lapok hasábjain. 1930—31-ben Palasovszky Ödönnel szerkesztette a Színház és Film c. kultúrszemlét. Külföldi tartózkodása idején, a 30-as években tagja volt A Forradalmi Írók és Művészek Nemzetközi Egyesülése berlini csoportjának. 1945 óta a napilapokban és irodalmi folyóiratokban jelentek meg írásai.

A cikk szerzője ismerteti és értékeli az Írók Gazdasági Egyesületének (IGE) munkáját, és tudósít a balatoni íróhét eseményeiről. Ennek keretében szót ejt a résztvevők személyéről, részvételük motívumairól.

Az IGE 1932-től 1944-ig működött, az írók érdekvédelmi szerve volt. Jogvédelmen kívül különböző segélyekben is részesítette az írókat.

a balatoni íróhét megnyitásakor megjelent kultuszminiszter beszéde — Karafiáth Jenő kultuszminiszter az íróhét programjának keretében Veszprémben Irodalom és államhatalom címmel tartott előadást. Beszédét közölte a Literatura (1932. okt. — 674—677.).

„a magyar író ismerje meg a magyar földet . . . " — Az idézet az előadó mondandójának lényegét jól adja vissza, de az idézett szavak nem Karafiáth Jenőtől, hanem az általa idézett Rákosi Jenőtől származnak: „Előbb a Kárpátok zöldjét és sziklabérceit, Erdély természeti gazdagságát, — *és ami a nagy összeomlás után egyedül maradt meg nekünk,* — a Balatont lássák meg; csak ha már beteltek a magyar levegővel, magyar éggel, a magyar föld illatával, akkor szabad a külföldre bocsájtanunk őket, *hogy ott is ezek a hazai benyomások mélyüljenek el bennük, és az összehasonlítás által ismerjék meg a hazai szépségek igazi becsét.* A legnagyobb tehetség is értékét veszti, ha időelőtt idegen befolyások alá kerül." (I. h. 676.)

Tamási Áron így emlékezik József Attila részvételére az íróhéten: „. . . utaztam a balatoni írókongresszusra, melynek Albrecht királyi herceg volt a jelenlevő védnöke, Pakots József az elnöke és Supka Géza a főtitkára. Aki csak számított a magyar irodalmi életben valamit, az mind jelen volt a kongresszuson. Így többek között József Attila is, aki magán a kongresszuson édeskeveset beszélt, de annál többet filozófált és kötekedett a barátaival és ismerőseivel a szabad sétákon. Ezek a szabadtéri séták elég gyakoriak és tekervényesek voltak, mert ami az irodalomra és irodalomelméletre vonatkozott, azok inkább ezeken a sétákon úsztak el a levegőben." (T. Á.: Vadrózsa ága. Bp. 1967. 53—54.)

Tamási Áron: Királyi herceg. Krónika egy boldog írói táborozásról a Balaton mellett c. írásában is fölelevenítette az íróhét egyik eseményét, amelynek József Attila részese volt: „Mi erdélyiek éppen szembekerültünk a főherceggel [Albrecht főhercegről van szó — T. Gy.], aki még, nagyon természetesen, nem volt jelen. Azonban nem telt belé tíz perc és éljen-kiáltás hangzott fel. Akkor az elnökünk odajött néhányunkhoz és azt mondotta, hogy szeretne minket bémutatni a főhercegnek. Terescsényi György, Nagy Lajos, József Attila és én voltunk azok, akikre emlékszem. A bémutatás velem kezdődött. A herceg mosolyogva kezet szorított velem és azt mondta: — Jó napot kívánok." (In: T. Á.: Virrasztás. Bp. 1943. 160.)

Ugyancsak József Attilával kapcsolatos emléket őrzött meg Tersánszky Józsi Jenő: „Az *IGE,* vagyis az Írók Gazdasági Testülete, a Balaton körül csinált körutat. Egyik kedélyes összejövetelen, a vacsora keretében szólaltak föl sorban az írók nagyon is komoly ügyek megvitatására. József Attila beszéde után, vagy előtte, de majdnem az ő vélekedése támogatására akartam én is néhány indokot fölsorakoztatni. Mire Attila, érthetetlen, idegesen szavamba vágott:

— Tersánszky! Néked aztán teljesen szükségtelen olyan kérdésekbe ártanod magad, amik meghaladják készültségedet.

Harsogó derültség tört ki Attila szavaira. Én pedig igazán boldogan álltam el a szótól, mint majdnem mindenha." (T. J. J.: Nagy Árnyakról bizalmasan. József Attila (A szerkesztő). Kis Újság 1949. nov. 1. — 4.)

184. Beszámoló az Íróhétről. — *Pakots József.* Literatura 1932. okt. — 672. Részlet.

Pakots József (1877—1933) újságíró, író politikus. 1916—20 között a Petőfi Társaság titkára, 1926—32-ig országgyűlési képviselő, demokrata párti programmal. A Magyar Hírlap munkatársa. 1932-ben megszervezte az Írók Gazdasági Egyesületét (IGE) és haláláig elnöke volt.

Az 1932. szept. 4—11. között tartott balatoni íróhétről l. a 183. sz. jegyzetet és Kodolányi János visszaemlékezését a 811. sz. cikkben.

A Pakots József által közölt névsor nem teljes.

185. A „t. Ház" folyosójáról. — *(r. m.)* Literatura 1932. szept. — okt. — 687—690. Részlet.

(r. m.) — *Rónay Mária* (1899—?) író, újságíró. 1927—39 között a Literatura belső munkatársa. Főként ifjúsági regényeket írt.

József Attilától származott ez a kínrím: — „Az Írók Gazdasági Egyesülete által szeptember 4—11., Balatonlellén rendezett Íróhét alkalmából, a Pakots József országgyűlési képviselőnek, az IGE elnökének átadott emlékalbumba írt tréfa." (JAÖM II. 480.)

186. A „Társadalmi Szemle"... — *n-s.* Munka 1932. okt. — 716—717. — Részlet.

A szignó *Nádass József* nevét takarja, amint ez emlékezésének alábbi részletéből kiderül: „Itt írtam kritikát József Attila köteteiről, 1929 júliusában a *Nincsen apám se anyám*ról. Az Attiláról írt kritikámat ma sem kell szégyellnem. Mondtam már, hogy József Attila valódi nagyságát csak úgy 1935 körül ismertem fel. De oly korán, mint 1929, ilyeneket írtam a kezdő költőről: [...] Nem akarom letagadni, hogy *később, egyszer a Munkában, egy irodalompolitikai vita közben, csúnyán megdöftem József Attilát.* [Kiemelés tőlem. — T. Gy.] Ma sem bocsátom ezt meg magamnak — pedig hát írtam vagy egy tucat cikket róla felszabadulás előtt —, és ezekben mindig mellette állottam, akkor is, amikor ez még sem divatos, sem természetes nem volt. (Nádass József: Nehéz leltár. Láng és korom. Bp. 1963. 469—470. és 470.)

Az öt személy által aláírt bevezető után következik az *n-s* aláírású cikk, amelyből a József Attilát érintő részleteket közöljük.

A „Társadalmi Szemle" utóbbi két számában a „Munka" cikkeivel, illetve könyveivel foglalkozik. — A Társadalmi Szemle 1932. júliusi, 6. számában Haller János: Hitlerdiktatúra vagy proletáregységfront c. cikkében (270—275). vitázik Kassák Lajosnak egyik, a Munkában megjelent írásával. A folyóirat szeptemberi, 8. számában pedig Jancsó Ferenc írt cikket „Kassákék fordítanak" címmel H. Jäger: Mi a hitlerizmus c. könyvének a Munka könyvtára sorozatban megjelent magyar változatáról. A szerző szemére veti a fordítóknak a fordítás politikailag, ideológiailag tendenciózus voltát (378—380).

Mindezek alapján a „T. Sz." álneves firkásza „tipikus kispolgárnak" nevezi Kassák elvtársat. — Ez a minősítés a Haller János névaláírású cikkben a Társadalmi Szemle 1932. júliusi számának 171. lapján olvasható: „Kassák, a tipikus kispolgár, aki sohasem akart aktív politikai párthacokba merülni — a politikai pártok fölött állónak képzeli magát. A *Munka* legutóbbi számában megállapítja, hogy az SPD *is* felelős azért, ami ma van Németországban." A Munka cikke elsősorban ezzel a két mondattal polemizál. A „Haller János" álnevet akarja feloldani, és így gyanúsítja meg a cikk írásával — többek között — József Attilát. A Haller János álnév valójában Vándor Pált takarja. (Vö. Kálmán Lászlóné: Társadalmi Szemle 1931—1933. Repertórium. Bp. 1974. PIM Bibliográfiai Füzetei B/5. — 11., 30.)

mit szólhatnánk a „T. Sz." két szerkesztőjéről, akik fogorvosi és egyéb doktorátusukat biggyesztik föl a „társadalomtudományi" lapjuk homlokára — A Társadalmi Szemle címlapján a szerkesztők neve így szerepel: Madzsar József dr. és Sándor Pál dr.

Lehetséges, hogy Illyés Gyula írta, aki ... a „Nyugat"-ban arról danázik, hogy mennyivel jobban érdekli őt a napsütésben lengő paprika — Célzás Illyés Paprikák c. versének 1. versszakára: „A királyság megoldása, / pénzügyeink rendezése / nem érinti szívem úgy, mint / a paprika beérése." (Nyugat 1932. aug. 1. 15—16. sz. 146—147.)

Ehhez hasonló hangnemben ír a cikk szerzője az Újvári-fivérek cionizmusáról, Kodolányiról mint irodalmi kaméleonról, Pákozdy Ferencről mint Mária-dalok szerzőjéről, mindannyiukat megvádolva a Kassákot bíráló cikk megírásával.

Erre van mersze, de arra nincs, hogy amikor letartóztatott szerkesztőjéről ír, legalább kötelező szolidaritásból egyetlen szót írjon a Statárium ellen. — A cikk szerzője Sándor Pál: Madzsar József c. írására céloz (Társadalmi Szemle 1932. aug. 7. sz. 189—192.), amelyben Sándor Pál azt állítja, hogy Madzsar József bebörtönzése örömet okoz a szociáldemokratáknak: „Madzsar elvtársunk börtönben ül. A magyar Bakony vidám, szociáldemokrata hallalitól hangos."

Halálos ítéletek hangzanak el és ők lapulnak, mint a tetvek. — A Munka cikkírója nem látszik tudni arról, hogy ebben az időben már kezdetét vette a bírósági eljárás mind Illyés Gyula, mind József Attila ellen, épp a halálbüntetés elleni röpirat megszövegezése miatt. (Vö. a 178., 179., 180. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.)

s a mogendovedot ne mutassák föl, mint az ötágú vörös csillagot, a Mária dalokat ne komponálják át munkásindulókká s a fajvédelmet ne játsszák ki szélsőséges baloldalnak. — A cionista organizáció címerének említésével a cikkíró újra az Újvári-testvérek „múltját" veszi célba, a Mária-dalok számonkérése Pákozdy, a fajvédelem vádja József Attila és Lakatos Péter Pál „előélete" ellen irányul.

Az idézett cikk és a Társadalmi Szemle fentebb említett írásai annak az eldurvult hangon folyó vitának a dokumentumai, amely a Munka és a 100%, majd a Munka és a Társadalmi Szemle munkatársai közötti viszonyt jellemezte. Az idézett vita ugyanakkor már a hitlerizmus németországi előretörése miatt a munkásmozgalmon belül a szociáldemokraták és a kommunisták felelősségéről folytatott, felélénkült polémiasorozatba illeszkedik bele. (Vö. a 227. sz. cikkel és jegyzetével.) József Attilának a Társadalmi Szemlében mindössze egy rövid cikke jelent meg: *Marxista munkásoktatás* címmel (1931. szept. — 145.). A Munka támadásának egyik célpontjává a költő talán inkább Kassák költészetéről írott lesújtó kritikája miatt vált. (*Kassák Lajos 35 verse.* Korunk 1931. szept. — 668—670.)

A Munka és a Társadalmi Szemle közötti vitát, a vita folytatását, fogadtatását az irodalmi közvéleményben és személyi következményeit részletesen ismerteti Vas István Nehéz szerelem c. könyvében. Bp. 1972. 904—912.

187. A legérdekesebb költő... — *(Lu.)* Társadalmunk 1932. nov. 5. — 7.

(Lu.) — *Lukács István* újságíró. A harmincas években Az Est rendőri rovatvezetője volt. 1944-ben vonult be Jászberénybe munkaszolgálatra, s itt nyoma veszett.

A Társadalmunk (1931—1938) társadalomtudományi, irodalmi és közgazdasági hetilap volt. Azzal a céllal indult, hogy vitafórum legyen a jobb- és baloldal között. 1932-től demokratikus szellemű politikai hetilappá alakult át.

188. József Attila, a szocializmus költője. — *Danzinger Ferenc.* Korunk 1932. nov. — 841—844.

Danzinger Ferenc — *Agárdi Ferenc* (1898—1969) kommunista orvos, művelődéstörténész, politikai publicista. Diákkorában a Galilei Kör tagja. 1918-ban belépett a KMP-ba. A KIMSZ egyik alapítója és vezetője volt. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált. 1930-ban hazatért. Írásai a 100%, a Társadalmi Szemle és a Gondolat c. folyóiratokban jelentek meg. A felszabadulás után széles körű

művelődéstörténeti munkásságot folytatott. A harmincas években József Attila legszűkebb baráti köréhez tartozott.

Kritikájának a költőre gyakorolt hatásáról — némi áttételességgel — így emlékezik meg: „És a külső elismerést... Mert az is összefűzte a két embert, hogy nagyon, de nagyon szomjazták azt. Sem Nagy Lajost, sem József Attilát nem ismerte el kellően a harmincas évek első felében a kritika. A polgári oldalról tanúsított ellenállást, elszigetelést és elhallgatást büszkén könyvelték el. De saját elvtársaiknak, fegyvertársaiknak közönye, sőt egyesek ellenséges megnyilvánulásai, szíven találták őket. Ezt ugyan férfiasan titkolták, de vérző szívükre balzsamként hatottak a baráti dicséretek. És amikor 1932 októberében József Attilát a szocializmus nagy költőjének méltattam az erdélyi *Korunk*nak beküldött cikkemben, Nagy Lajos is elismerően szorongatta a kezemet." (A. F.: Emlékek. Ekk 274.)

Kapcsolatukról l. A. F.: Emlékek. Ekk 262—274.; Németh Andor: Emlékiratok. In: A szélén behajtva. 656—657.; Agárdi Ferenc kritikájának méltatását l. Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 119.

Így élünk mi!... — helyesen: „Itt élünk mi"

hol a munkásság majd a sötét gyárra / szegzi az Ember öntött csillagát! — A *Munkások* zárósorai a korábbi kiadásokban így hangzottak: „hol a munkásság majd a sötét gyárra / szegzi az Ember vörös csillagát!" (J. A.: Versek, műfordítások, széppróza. Bp. 1977. I. 297.) Stoll Béla a Danzinger Ferenc által is idézett változatot fogadja el véglegesnek. (JAÖV 2. 127.)

További idézetek — a *Mondd, mit érlel...*, *Bánat*, *Külvárosi éj* c. versekből

189. A magyar költészet új ösvényein. — *Kállay Miklós.* Magyar Szemle 1932. nov. — 241—254. Részlet (251.)

A szerző a Nyugat irodalmi forradalmától kezdve felvázolja az elmúlt évtizedek irodalomtörténeti fejlődését, kitekint a világköltészet egykorú törekvéseire, majd sorrendben Mécs László, Kocsis László, Székely László, Horváth Béla, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Erdélyi József, József Attila, Bartalis János, Fodor József, Szabó Lőrinc, Sárközi György, Márai Sándor, Fenyő László, Nadányi Zoltán költészetével foglalkozik.

A tanulmánynak csak a József Attilát méltató sorait közöljük.

190. A halálbüntetés ellen... — *Névtelen.* Sarló és Kalapács (Moszkva) 1932. okt.—nov. — 84.

Vö. a 178., 179. sz. cikkekkel és jegyzetekkel.

A Sarló és Kalapács híre közvetlenül a Népszava 1932. szept. 22-i híradásán alapult. (3.) Vö. a 178. sz. cikkel és jegyzetével.

191. Neue Lyrik. József Attila: Külvárosi éj. — *Josef Turóczi-Trostler.* Pester Lloyd 1932. dec. 3. (esti kiad.) — 4. A „Literarische Rundschau" rovatban.

Turóczi-Trostler József (1888—1962) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja. A Tanácsköztársaság alatt a budapesti egyetemen a világirodalmi tanszék tanára. 1922-től gimnáziumi tanár és a Pester Lloyd munkatársa. Az SZDP munkásakadémiájának ismert irodalmi előadója. 1934-ben Baumgarten-díjat kapott. 1945-től a budapesti egyetemen az összehasonlító irodalomtörténet, majd a német nyelv és irodalomtörténet tanszékvezető tanára. A felszabadulás utáni években szociáldemokrata párti országgyűlési képviselő.

A bírálat fordítása:

Új líra. József Attila: Külvárosi éj
Budapest, 1932

Végre egy fiatal költő, akit az ember olvashat, magába szívhat anélkül, hogy bosszúságot és unalmat érezne. Fiatal, nyitott szemmel nézi a világot, féktelen és mégis teli

áhítattal a legkisebb iránt, lázadó és mégis szeretetreméltó. Olyan, mintha a népdalból eredne, de velejéig mély kultúra hatja át, olyan, mintha játszana, és a játék álarca alatt kérdéseket vitat meg, amelyek életünk struktúráját érintik. Gyakran az a benyomásunk, hogy mindent latba vet, hogy bizarr és hirtelen rímekkel és hasonlatokkal elképesszen, és mégis úgy találjuk, hogy ez a bizarrság csak egy sajátos világ- és életérzés kifejezője. Persze mindennek, ami érzelem, újra és újra igazolnia kell magát az értelem előtt, hogy egyáltalán komolyan vegyék. József Attila sajátmagát, a világot, a nyelvet gondolkodva éli át. Érzelmi és gondolati aktus sohasem választható el nála. Városi és falusi tájai e kicsi kötet legszebb és legérettebb versei ezen kettős aktus alkotásai, benyomások, amelyek azonban mint egészek hatnak, mivel plasztikusan együtt gondolta ki és érezte át őket. Dinamikus képek, amelyek a legnagyobb mozgékonyság pillanatában adattak át a nyelvnek közvetítésre és rögzítésre. A „Külvárosi éj" és a „Holt vidék" példák az ilyen költeménybe sűrített és rögzített mozgásra. Olykor elhal az élet, s a szavak csak árnyékot ragadnak meg, vagy merevgörcs ragadja meg őket. Máskor kavarognak mozgás mint öncél saját csengésüktől hajtva és végül halálra hajszolva. Szerencsés pillanatokban itt az „új tárgyiasság" álma megfoghatóan megvalósul. Ady erre a világra csak úgy hat, mint szabadító a távolból, a lényegben rokon ősapához, Fr. Villonhoz hasonlóan: az elsőtől örökölte József Attila az örökös lázadás attitüdjét, a másik életén és művészetén keresztül igazolja a költő társadalmon kívüli helyzetét és társadalomellenes felfogását.

(*Bokor László* és *Németh Alajosné* fordítása)

192. József Attila új versei. *Gosztonyi Lajos*. Magyar Hírlap 1932. dec. 8. 14.

Gosztonyi Lajos (1909 1943) szociáldemokrata újságíró. Előbb polgári ellenzéki lapoknál (Újság, Esti Kurir, Magyar Hírlap, Hétfő Reggel) dolgozott, 1939-ben a Népszavához került, s a lap belpolitikai rovatának főmunkatársa lett. Jelentős szerepe volt az antifasiszta, háborúellenes mozgalom népszerűsítésében. Munkaszolgálatosként Ukrajnában vesztette életét.

Az idézetek a *Mondd, mit érlel...*, *Külvárosi éj* c. versekből

193. Külvárosi éj. *Illyés Gyula*. Nyugat 1932. dec. 16. 632 633.

Leközli a jegyzetekben: Révai József: József Attila. Szerk., bev. Erki Edit. Bp. 1974. 159 161.

Basch Lóránt szerint Illyés Gyula Babits kívánságára írt bírálatot a Nyugatba József Attila kötetéről. „A kéziratot előzetesen meg is mutatta neki, és aggályára, hogy Babits úgy sem adna helyet lapjában annak a tényszerű megállapításnak, hogy » József Attila jó költő«, kijavította fogalmazványát, a kritikus véleményét kifejezően erre: »jó költőnek tartom«. Amikor azonban a Pozsony kávéházban tartott szerkesztőségi összejövetelen Illyés kritikájának megbeszélésére került a sor, Babits e szavakkal fordult írójához: »nekem erről a kötetről jobb a véleményem, mint a tiéd«." (Basch 422.)

A kritika értékelését l. Vas István: 21. Közbevetőleg: József Attila. In: Nehéz szerelem. Bp. 1972. 788 790. Vö. még a 197. sz. cikkel és jegyzetével.

Korábbi kapcsolatukról l. a 112. sz. jegyzetet.

194. Valamit József Attiláról... *Erdei István*. Vásárhelyi Reggeli Újság 1932. dec. 18. 4.

Erdei István (1904) lakatossegéd, tisztviselő, 1933-tól debreceni szociáldemokrata kerületi titkár. József Attilát 1930 májusa óta ismerte, többször voltak együtt Galyasi Miklós társaságában.

„Az új magyar költészet"-ről József Attila előadásának kézirata nem ismeretes. Az esetről nem tudunk közelebbit. A költő hódmezővásárhelyi kapcsolatairól l. a 124. sz. cikket és jegyzetét.

„Látjátok, ilyen szép az élet:..." Erdei István Bokor Lászlóhoz intézett levele szerint a cikk harmadik és negyedik bekezdése idézet Kunfi Zsigmond Szabó Ervint elparentáló beszédéből.

„Népművészetet kívántok?...” — Idézet Romain Rolland: A nép színháza c. könyvéből. (A Színháztudományi Intézet kiad., 1961) Az idézet a kiadvány 84. lapján az alábbi változatban szerepel: „Mi pedig azt mondjuk: népi művészetet akartok? Legyen hát először népetek; népetek, amelynek szelleme elég szabad, hogy élvezhesse, népetek, amelynek van szabadideje, amelyet nem zúz össze a nyomor, a szüntelen munka, amelyet nem tompítanak el a babonák, a jobbról és balról támadó vakhitek; népetek, amely önmagának ura és győztesen kerül ki a ma folyó küzdelemből.” Az idézett sorok a francia eredetiben 1903-ban megjelent könyv zárómondatai.

Székely István dr. (1901—1944?) ügyvéd, tagja annak a haladó értelmiségi körnek, mely József Attilát Hódmezővásárhelyen befogadta. 1919-ben a diákok kommunista szervezkedésének élén állt. Hódmezővásárhelyen 1930 novemberében nyitott ügyvédi irodát. 1935-ben részt vett a Szőke Dezső-féle kommunista szervezkedésben. Munkaszolgálatosként halt meg.

„a népért síró bocskoros bús nemes” — helyesen: „Népért síró, bús, bocskoros nemes” (Ady: Dózsa György unokája)

195. A háromszázötvenoldal győzelme. — *Fábry Zoltán.* Korunk 1932. dec. — 923—928. Részlet.

Fábry Zoltán cikkében egy sor regény elemzésével igazolja K. H. Ruppel cikkének azt a tételét, amely szerint a szociális problémaregény az individuálregény javára visszafejlődőben van. Ezt a látleletet a magyar irodalomra nem tartja érvényesnek, s állításának bizonyítása érdekében utal A halálbüntetés elleni röpiratra, megemlíti szerzőinek, köztük József Attilának a nevét.

196. Külvárosi éj... — *Névtelen.* Literatura 1932. dec. — 758. A „Hazai 's külföldi tudósítások” rovatban.

a legelsők között voltunk, akik e fiatal költő művészetét a kellő alapossággal méltatták — Vö. a 77., 78., 79., 94. sz. cikkekkel és jegyzeteikkel.

új könyvének értékeire még visszatérünk — Vö. a 204. sz. cikkel és jegyzetével.

1933

197. Külvárosi éj. — *Pákozdy Ferenc.* Hetivásár. Hétfői Újság (Hódmezővásárhely) 1933. jan. 2. — 2—3.

Pákozdy Ferenc (1904—1970) költő. Névrokona annak a Pákozdy Ferencnek, aki Lázadó Krisztus címen verset írt József Attilához (vö. a 72. sz. cikkel és jegyzetével), és aki a *Külvárosi éj* kötetről a Társadalmi Szemle 1933. februári számába írott kritika szerzője (vö. a 214. sz. cikkel és jegyzetével). Jog- és államtudományi doktorátust szerzett. 1928—44 között újságíróként működött vidéki és fővárosi lapoknál. A felszabadulás után néhány évig Hódmezővásárhelyen dolgozott az államigazgatásban. 1952 óta a Debreceni Egyetemi Könyvtár tudományos munkatársa volt.

József Attilához fűződő kapcsolatáról l. JAVL 302—303., Fábián D. 97—104.

A Hetivásár. Hétfői Újság (1932—1933) Hódmezővásárhelyen megjelenő, főleg helyi és megyei híreket közlő lap volt.

Egyik legkülönb eleven költőnk a mínap tízfilléres újság alakjában adta ki legfrissebb költeményeit. — Pákozdy Ferenc itt Erdélyi Józsefre utal. Erdélyi vállalkozását A magyar irodalom története VI. kötetének a népi lírikusokról szóló fejezete így értékeli: „Az, hogy mondanivalójának minél szélesebb körben való terjesztésére meghonosította a versújság műfaját (*Felkelt a nap*, 1932), helyes törekvés volt, de hogy elnagyolt versekkel s feltűnést kereső módon lépett fel (versújságát maga árulta a Nemzeti Színház előtt, a látványosságra még a híradó is kivonult), csak rontotta a költői hitelét.” (A magyar irodalom története 1919-től napjainkig. Bp. 1966. 590.)

akadnak egészen kiváló költők, akik a Külvárosi éj verseit sem találják elég jónak — Vö. a 193. sz. cikkel és jegyzetével.

198. Kik írták a halálbüntetés elleni röpiratot? — *Névtelen.* Magyarság 1933. jan. 12. 7.

Vö. a 178., 179., 180., 190. sz. cikkekkel és jegyzetekkel.

Berényi Róbert — Berény Róbert

199. Írók nemzetgyalázási pere. — *Névtelen.* Újság 1933. jan. 12. — 11.

Vö. a 178., 179., 180., 190., 198. sz. cikkekkel és jegyzetekkel.

200. Új könyvekről [rovatcím]. — *Kovács György.* Brassói Lapok 1933. jan. 15. Vasárnapi Lapok — 5.

Kovács György (1911) romániai magyar író, publicista. Első írásai az Erdélyi Helikonban és a Pásztortűzben jelentek meg. Szerkesztette a Népakarat c. hetilapot, munkatársa volt az Ellenzéknek és a Brassói Lapoknak. A felszabadulás után, nyugdíjazásáig, magas állami tisztségeket töltött be Romániában.

A Vasárnapi Lapok a két világháború közötti Erdély egyik legnagyobb példányszámú polgári demokratikus szellemű napilapjának, a Brassói Lapoknak (1855—1940) irodalmi melléklete volt. 1932—33-ban jelent meg.

Keleti Sándor (1906) romániai magyar költő, újságíró. Versei a Korunkban is napvilágot láttak. Részt vett a munkásmozgalomban.

201. Három fiatal írónk így látja az életet. — *Névtelen.* Magyar Közélet 1933. jan. 16. — 8—9. Részlet.

A riporter Kósa Lajost, József Attilát és Boross Elemért kérdezi ki életéről, életkörülményeiről és terveiről. Csak a bevezető sorokat és a József Attilára vonatkozó részletet közöljük.

megírtam „Örökélet" c. versemben: — „Először az Együtt c. folyóirat 1928 júniusi számában, majd a *Nincsen apám se anyám* kötetben jelent meg, mindkét helyen *Örökélet* címmel" — írja a JAÖM I. (456.) a *Nemzett József Áron* c. költeményről.

Horger Antal, a szegedi egyetem magyar nyelvésze — Vö. a 48. sz. cikkel és jegyzetével.

Ignotus a következőket írta a Nyugatba: Vö. a 63. sz. cikkel és jegyzetével.

Tavasszal egyébként kiadok egy 15—20 íves gyűjteményes kötetet — Stoll Béla szerint a tervezett kötet a valójában 1934 végén megjelent *Medvetánc* volt. (S. B.: A Medvetánc előzménye. MKszle 1981. 3. sz. 238—240.)

Valahányszor eddig kiosztották a Baumgarten-díjat, eddig mindig emlegettek a lapok — Vö. a 85. sz. cikk jegyzetével. 1933-ban Erdélyi József, Gellért Oszkár, Gyergyai Albert, Illyés Gyula, Szép Ernő, Tamási Áron és Váczy Péter kaptak évdíjat, Szabolcsi Bence és Török Sándor részesült jutalomban.

202. Magyar költő 1933-ban. — *Bálint György.* A Toll 1933. jan. 31. — 5—6.

Bálint György cikkét Tasi József vonatkoztatta József Attilára különböző bírósági dokumentumokra hivatkozva: „Feltevésemet igazolta a *Jegyzőkönyv*, amely »Készült Budapesten, 1932. évi július hónap 30. napján délelőtt 10 órakor sajtó útj. elk. a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétséggel gyanúsított József Attila kihallgatása alkalmával.« A személyi adatok felvétele után itt a 2. oldalon, a belső margón ceruzabejegyzés olvasható: »150 P havi jöv.«, a 150-es szám át van húzva és 80-ra javítva (PI-Arch. 614. fond. 1/1932—8592/19. f.). A javításra valószínűleg a második főtárgyaláson, 1933. január 11-én került sor. Az erről és a korábbi, 1932. szeptember 21-i tárgyalásról készült jegyzőkönyv szerint ugyan a költő »vagyontalan, 150 P havi jövedelme van« (I. h. 41. és 44. f.); ez azonban csupán azt jelenti, hogy József Attila bejelentését nem — vagy alig — vették figyelembe." (Tasi József: Bálint György elfelejtett írása József Attiláról. Kritika 1978. 7. sz. 9.)

Bálint György cikke tehát A halálbüntetés elleni röpirat perének 1933. jan. 11-i tárgyalására vonatkozik. Vö. a 198. és 199. sz. cikkekkel.

„A Toll 1933. január 31-i száma többszörösen kiáll a perbe fogott költő mellett. Közvetlenül Bálint György írása mellett találjuk az *Egy kisgyerek sír* című József Attila-verset, a 22—24. oldalon pedig Németh Andor elismerő bírálatát a Külvárosi éj című kötetről." (Tasi: i. m. uo.) Németh Andor recenzióját l. a 203. sz. cikkben.

203. Külvárosi éj. — *Németh Andor.* A Toll 1933. jan. 31. 22—24.
Újraközölve: A szélén behajtva. 225—227.
Az idézet — a *Ritkás erdő alatt* c. versből

204. József Attila: Külvárosi éj. — *Névtelen.* Literatura 1933. jan. 25—26. Az „Ezekről a könyvekről beszélnek" rovatban.
Vö. a 196. sz. cikkel és jegyzetével.
Az idézet — a *Külvárosi éj* c. versből

205. Magyar líra 1932-ben. — *Németh László.* Tanú 1933. jan. 174—189. Részlet. (187—188.)
Újraközli: Magyar irodalom 1932-ben. Líra. In: N. L.: Két nemzedék 1970. 387—403. (A József Attiláról szóló részlet: 401.)

A Németh László-tanulmány alcíme a tartalomjegyzékben: (Tizenhét lírikus-arcél). A szerző 9 pontban, az alábbi sorrendben foglalkozik a magyar költők 1932-es teljesítményeivel: Babits Mihály, Gellért Oszkár, Szabó Lőrinc, Erdélyi József, Illyés Gyula, Sárközi György, Fodor József, Bányai Kornél, Török Sophie, Fenyő László, Gulyás Pál, Marconnay Tibor, Berda József, Friss Endre, József Attila, Vas István, Zelk Zoltán.

József Attila *Külvárosi éj* c. kötetét a 8. pontban, a 187—188. lapokon értékeli. A tanulmányból csak a rá vonatkozó részleteket közöljük. Németh László József Attilát Berda Józsefről írott recenziójában (vö. a 106. sz. cikkel) Berda fölé helyezte. Ebben a tanulmányában a 7. pontban (186.) elégtételt szolgáltat Berdának: „Mint a szelíd éhezők és Szent Ferenc-mosolyú csavargók képviselője kapott lírai szerepet Berda József. |...| Egy régibb kötetéről kissé félvállról írtam, itt szívesen adok elégtételt neki."

A cikkel kapcsolatban közöljük Németh László nyilatkozatát: „E cikk töredék alakját, egy-két célzását aligha értheti meg, aki nem tudja, hogy az válasz József Attila dedikációjára, amellyel versfüzetét megküldte nekem. A dedikáció így hangzik: »Németh Lászlónak — Hamis tanúsághoz Igaz tanúságul«. A »hamis tanú«-ság a Tanú első két száma volt, amelyben Proust, Arany János, Aristophanes, A Nyugat elődei c. tanulmányaim jelentek meg. A nyomdán át küldött feleletben tárgyilagos kritikával, a »tanulság levonásával« akartam a sértésre felelni. De még nagyon fiatal voltam s naponta jöttek a hasonló »ajánlások« — a hang — magam is éreztem — nemcsak itt, néhány más esetben is, hamis lett. Ez volt az oka, hogy épp ekkoriban az irodalmi bírálattól — ifjúságom nagy örömétől — eltiltottam magam. 1956. július. Németh László." (Németh László levele Bokor Lászlóhoz.)

Vekerdi László így értelmezi Németh László bírálatát: „...azonban alig három év múlva, a Tanú harmadik számában a *Külvárosi éj* című kötet alapján a Korunk véleményével egyetértve már a »proletáriátus nagy költőjét« látja benne." (Vekerdi László: Németh László. Bp. 1970. 52—53.) Cs. Varga István és Füzi László szerint „Németh 1933-as kritikája is méltányosabb sok más kortársénál. |...| a szegénység költőjének szívesen látná József Attilát." (Cs. Varga István—Füzi László: „Az életemmel forgó csillagkép csapott be". Forrás 1980. ápr. 69.)

Németh László József Attila-képének alakulásáról és reálisabb értékeléséről l. a 961. sz. cikk jegyzetét.

Négy hét előtt egy erdélyi folyóirat mint a proletáriátus nagy költőjét méltatta József Attilát... — Vö. a 188. sz. cikkel.

„Magas muharban hasán horkol odvas dorong, a végén gomba. Nézi, telikeblű öreg hordó, puha moha, meg zsíros donga" *telikeblű* helyesen: „Teltkeblű"; *magas* helyesen: „magos" *(Ritkás erdő alatt)*

„Kijöttem, hogy erőm összeszedje..." helyesen: „s kijöttem,..." *(Bánat)*

Mondd mit ér annak helyesen: *Mondd, mit érlel...*

206. A halálbüntetés elleni röpirat. *Névtelen.* Népszava 1933. febr. 16. 10.

A Népszava korábban részletesen foglalkozott a röpirattal és a perrel. Vö. a 178. sz. cikkel és jegyzetével. Vö. még a 198., 199. sz. jegyzettel.

207. „Felhígított Ady". *Névtelen.* Szegedi Új Nemzedék 1933. febr. 22. 6.

A vitaestről a Délmagyarország c. lap is hírt adott (1933. febr. 21. 4.) Tárgyilagosan ismertette Radnóti előadását, de a tárgyszerűség mögött fölismerhető a cikk névtelen szerzőjének egyetértése az előadóval. A Délmagyarország hírében nem történt említés József Attiláról.

A Radnóti Miklós előadása által kiváltott vitát ismerteti Péter László: Az ifjú Radnóti József Attiláról, Mécs Lászlóról. Népszabadság 1972. nov. 12., Vasárnapi mell. 7. Az ismertetés keretén belül újraközli a Szegedi Új Nemzedék cikkét.

Vö. a 211. sz. cikkel.

József Attila és Radnóti Miklós kapcsolatáról l. a 144. sz. cikk jegyzetét.

208. Ítélet a statárium-ellenes röpirat ügyében. *Névtelen.* Esti Kurir 1933. febr. 23. 4.

Vö. a 198., 199., 206., 209., 210. sz. jegyzetekkel.

209. Szimonidesz Lajost elítélték az írók nemzetgyalázási pörében. *Névtelen.* Magyarság 1933. febr. 23. 10.

Berényi Róbert Berény Róbert

Vö. a 198., 199., 206., 208., 210. sz. jegyzettel.

210. Csak Szimonidesz Lajos lelkészt ítélték el nemzetrágalmazásért pénzbüntetésre. *Névtelen.* Újság 1933. febr. 23. 12.

Vö. a 198., 199., 206., 208., 209. sz. jegyzetekkel.

211. „Felhígított Ady". *Névtelen.* Szegedi Új Nemzedék 1933. febr. 24. 6.

Vö. a 207. sz. cikkel és jegyzetével.

212. Új népiesség? *Katona Jenő.* Magyar Szemle 1933. febr. 166–172. Részlet.

Katona Jenő (1905–1978) szerkesztő, publicista. Az 1930-as években részt vett a szociális szemléletű, haladó szellemű katolikus irodalom és újságírás megindításában. Mint a Korunk Szava és a Jelenkor szerkesztője, valamint a Magyar Nemzet munkatársa, egyik jelentős alakja volt a Hitler-ellenes mozgalomnak. Ezért 1944-ben bujdosnia kellett, majd börtönbe került. A felszabadulás után lapszerkesztő lett. 1949–53 között tagja volt a Magyar Népköztársaság elnöki tanácsának.

A tanulmánynak csak a bevezető és összegző sorait, illetve a költészetről szóló részét közöljük. Az írás erősen rövidítve megjelent a Nouvelle Revue de Hongrie c. folyóiratban (Eugène Katona: La jeunesse hongroise dans la littérature contemporaine. 1933. júl. 712–717.) A tanulmány francia nyelvű változatában József Attiláról csak az alábbi mondatok maradtak meg: „Avec la poésie d' Attila Joseph, nous revoilà devant les plaintes douloureusement collectives d'une génération désespérée, à côté de la pureté admirable de quelques idylles." (715.) A Nouvelle Revue de Hongrie-nak az a száma, amelyben Katona Jenő írása franciául napvilágot látott, a fiatalság helyzetével foglalkozó különszáma a lapnak.

„Nyugat ellen Nyugatot hozz" — Ady: Utálatos, szerelmes nációm

„Kit nem hevít korának érzeménye..." — Eötvös József: Én is szeretném... c. verséből

Retournons à la nature — magyar jelentése: Vissza a természetbe

„a raj zömének alig van köze hozzánk..."; *„ezek az új költők ... messze vannak attól..."* — idézetek az Új Anthológia Babits Mihály által írott előszavából (5., 7.)

reine Menschlichkeit — magyar jelentése: tiszta emberiesség

a fiktív „esztétikai heroizmus" bűvköréből kilépett már annak fiatal hirdetője is — Ez a megállapítás valószínűleg Sárközi Györgyre vonatkozik.

„Oh elefántcsonttorony, művészet..." — helyesen: „Elefántcsonttorony, Művészet, / Én is boldog rabod vagyok. / Ha kitagad, kiver az élet, / Fehér tetőd felém ragyog, / Elefántcsonttorony, Művészet." (Juhász Gyula: Turris Eburnea)

Illyés Gyulát, akitől csak nemrégiben jelent meg egy elbeszélő költemény, amit nem henye hasonlat a Tündérálommal együtt említeni — Katona valószínűleg az 1932-ben megjelent Ifjúság c. elbeszélő költeményre gondol.

Vagy Győry Dezsőt, az „új arcú magyarok" poétáját — Újarcú magyarok címmel 1927-ben jelent meg Győry Dezső verseskötete. Benne cikluscímként és verscímként (46.) is előfordul az „újarcú magyarok" kifejezés. Az „újarcú magyarok" a csehszlovákiai magyar kulturális élet első nemzedékének az önelnevezése, amelyik szembeszállt mind a kisebbségi magyarok, mind a cseh és szlovák „öregek" konzervativizmusával. A századforduló táján születtek, a harmincas évek elején léptek fel. A mozgalom legjelentősebb alakjainak egyike Győry Dezső volt.

aki, sajnos, igen gyöngén van — egy színtelen verssel — a kötetben képviselve — Győry Dezsőnek Játék c. verse jelent meg az Új Anthológiában (67—68.).

Fegyvertelen / világhódítót ki látott?... — Erdélyi József: Fegyvertelen c. verse

Most ébredek reá... — Illyés Gyula Három öreg c. versének 3. részéből idézett strófák. Katona a versnek Babits Új Anthológiája előszavában idézett részletét veszi át változatlan formában.

„A fiatal költők nagyrészben maguk is a nép, a »százados szelíd szegénység« gyermekei..." — idézet az Új Anthológia előszavából (8.)

ez a vélemény sokban eltér ... legutóbb Kállay Miklósnak értékeléseitől — A szerkesztőség jegyzete Kállay Miklós: A magyar költészet új ösvényein c. cikkére utal (MSzle 1932. nov. — 241—254.; vö. a 189. sz. cikkel és jegyzetével.)

213. Miniatűrök. — *Németh Andor.* Porond 1933. febr. — 93—100. Részlet (97—98.).

A Porond (1932—1933) igényes, színvonalas szépirodalmi és kritikai szemle volt. Csak hét száma jelent meg.

Németh Andor cikkében jegyzeteket (kissé tréfás szövegű bevezető sorai szerint: „használati utasításokat") fűz Marcel Prousthoz, James Joyce-hoz, Jean Giraudoux-hoz, Paul Valéryhez, Julien Greenhez, József Attilához és Karinthy Frigyeshez. Csak a József Attiláról szóló részletet közöljük.

miközben Greenre gondoltam — A József Attiláról szóló részletet közvetlenül a Julien Greenről írott „fejezet" előzi meg, s a szerző ezzel a mondattal vált témát.

Az idézet — a *Medáliák*-ciklusból

214. Külvárosi éj. — *Pákozdy Ferenc.* Társadalmi Szemle 1933. febr. — 87—88.

Pákozdy Ferenc és József Attila viszonyáról l. a 72. sz. cikket és jegyzetét.

Pákozdy Ferenc előtt a szerkesztők Lukács Imrét és Garai Jánost is felkérték a cikk megírására, ők azonban nem tudták a kívánt színvonalon megoldani a kritikát. (Lukács Imre szóbeli közlése, 1973. ápr. 20. — Vö. a 244. sz. cikk jegyzetével.)

Pákozdy Ferenc felkéréséről, a Társadalmi Szemle szerkesztőinek: Madzsar Józsefnek és Sándor Pálnak a szerepéről és felelősségéről a cikk megírásában és megjelentetésében — széles körű vita bontakozott ki. E vita néhány legfontosabb dokumentumát és a

Pákozdy-kritika értékelését l. Révai József: József Attila-problémák. In: Válogatott irodalmi tanulmányok. 1968. 354—356.; Vértes 57—67.; Szabolcsi Miklós: József Attila és az illegális kommunista párt viszonyának kérdéseihez. In: SZM: Változó világ. 63.; Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 91—92.; Egy József Attila-bírálatról. Révai József és Pákozdy Ferenc levélváltása.; Sándor Pál: József Attila és az illegális kommunista párt. Kritika 1980. 3. sz. 6—9. (Közzétette: M. Pásztor József.); Pákozdy Ferenc: József Attilának. In: P. F.: Vádló és vádlott is én vagyok. Bp. 1984. 121—152.

marxista oldalról talán csak Gergely Sándor vállveregető sorai íródtak meg (Korunk) Gergely Sándor kritikáját l. a 157. sz. cikkben.

Polgári kritikusok mutattak rá arra, hogy egyes verseit átfésülte, illetve megtűzdelte marxista kifejezésekkel. Vö. a 153., 158. sz. cikkekkel.

nem foglalkozhatunk olyan alaposan ezzel a kötettel, mint amennyire alaposan foglalkozott pl. J. A. Babits Mihállyal Pákozdy József Attila *Az Istenek halnak, az Ember él* c. pamfletjére utal.

szövőnők való álmait, helyesen: „szövőnők omló álmait." *(Külvárosi éj)*

Pákozdy kritikájának egykorú visszhangját l. a Nyugat 1933. márc. 16-i számában. Vö. a 215. sz. cikkel és jegyzetével. Vö. még a 219. sz. cikk jegyzetével.

Az idézetek — a *Külvárosi éj, Mondd mit érlel..., Munkások, Bánat* c. versekből

215. A Társadalmi Szemle József Attiláról. *Névtelen.* Nyugat 1933. márc. 16. 382. A „Lapszemle" rovatban.

A Nyugat „Lapszemle" rovatát ebben az időben *Nagy Lajos* írta. A Nyugat glosszája Pákozdy Ferencnek a Társadalmi Szemlében megjelent, a *Külvárosi éj* c. kötetről írott bírálatára reagál. Vö. a 214. sz. cikkel és jegyzetével.

216. Lettres hongroises. — *François Gachot.* Mercure de France. 1933. ápr. 1. 221—226. Részlet.

François Gachot (1901—1986) francia író, Jean Cocteau titkára és tanítványa. 1924-től kezdve különböző francia kulturális funkciókban 25 esztendőt töltött Magyarországon. Tanított a Képzőművészeti Főiskolán, a francia irodalomról írt ismertetéseket a Nyugatban, és a magyar irodalmat népszerűsítette a francia folyóiratokban. Szerkesztette a Mercure de France-t (1890—), a legrégibb, máig létező francia irodalmi folyóiratot. Magyarországról a koncepciós perek kapcsán, koholt vádak alapján, 1949-ben kiutasították, de kultúránknak ezután is barátja maradt.

A szerző József Attilával a *Medvetánc* kötet megjelenése után ismerkedett meg személyesen. Személyes kapcsolatukról a francia író és tanár így emlékezik: „[...] Sajnálom, de nem nagyon ismertem József Attilát. Pedig meglátogatott, és elhozta *Medvetánc* c. kötetét. Eleven beszélgetésbe bonyolódtunk, sok mindenről szó esett, a francia költészetről, különösen Villonról meg egyetemi tanulmányairól, de ennek az első érintkezésnek nem lett másnapja, ha nem számítok néhány véletlen találkozást, melyekből igazi kapcsolat sosem lett. Bizonyára az én hibám volt, ha a nélkülözhetetlen érzelmi áram nem indult meg közöttünk. [...] Hozzátenném, hogy József Attila — és talán ez magyarázza találkozásaink ritkaságát — sosem vett részt azokon a vidám szombat délutáni sétákon Ignotus Pál, Szerb Antal, Halász Gábor, Komlós Aladár és Komor András oldalán, mely egy időben számunkra élvezetes kötelezettség volt, s amelyeket mindig Buda számos bájos kiskocsmáinak egyikében fejeztünk be. [...]" (François Gachot: Egy elmúlt ország emlékei. I. It 1971. 4. sz. 915—916.)

Gachot az alábbi költőkkel foglalkozik cikkében: A nyugatosok között kiemelten tárgyalja Babits Mihályt, Kosztolányit, Gellért Oszkárt. Juhász Gyuláról, Szép Ernőről, Füst Milánról csak említést tesz. A proletariátus költői közül csak Kassák Lajosról és József Attiláról ír. Az ún. „függetlenek" legjobbjaként Szabó Lőrincet ismerteti, mellette Sárközi, Fenyő László és Bányai Kornél nevét olvashatjuk. A népi lírikusokat első helyen Erdélyi József, aztán Illyés Gyula képviseli, végül Sértő Kálmán neve bukkan föl. Említést

tesz néhány költőnőről is: Kaffka Margitról, Lesznai Annáról, Török Sophie-ról, Marschalkó Liáról, Mollináry Gizelláról és Boncza Bertáról. A határon túli magyar költészetet Mécs László, Áprily Lajos, Reményik Sándor és Bartalis János képviselik. Végül az utolsó bekezdésben Gachot az Új Anthológiát ismerteti.

A cikkrészlet fordítása:

Magyar irodalom

Az új magyar költészet. — Az akadémikus iskola csaknem teljes eltűnése. — A *Nyugat* csoportja. — A proletariátus költői. — A függetlenek. — Az új népi iskola. — A költők. — A magyar kisebbségek költői.

[...] A hasonló irányzatot képviselő költők közül idézzük József Attilát, akinek költeményeiben gyakran szerencsésen ötvöződik a népi ihlet és forma a marxista ideológiával. Két utolsó kötetében, a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz*ban és a *Külvárosi éj*ben tehetségének teljében mutatkozik meg, nyers és erőteljes tehetségként, mely a fordításokban is kitűnik, így például a Villon-versekében.

(*Mérey Zsoltné* fordítása)

217. „Döntsd a tőkét, ne siránkozz". — *Névtelen.* Népszava 1933. ápr. 5. — 8. Vö. a 162., 163. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

Pataj Sándor hírlapíró-ügyvéd, védő — Dr. Pataj Sándor a Pester Lloyd törvényszéki rovatvezetője volt.

218. Mad'ari novej tvári? — *Emil B. Lukáč.* Politika (Bratislava—Pozsony) 1933. júl. — 83.

Emil B. Lukáč — *Emil Boleslav Lukáč* (1900—1979) szlovák költő, esszéista, műfordító. A modern szlovák líra egyik legjelentősebb alakja. Főiskolai, teológiai és egyetemi, filozófiai tanulmányait Pozsonyban, Párizsban és Lipcsében végezte. Protestáns teológus volt, de felekezeti elfogultságok nélkül. 1923—26-ig káplánként, majd mint a szlovákiai egyetemes evangélikus egyház titkára működött. 1926-ban szakított a papi pályával, s a pozsonyi Zene- és Színművészeti Akadémia tanára lett. 1931-től kezdve politikus és lapszerkesztő (Luk, Slovenské Smery) s a Szlovák Írók Egyesületének titkára lett. A fasiszta szlovák államban parlamenti képviselőséget vállalt. 1945 után egy ideig a pozsonyi egyetem professzoraként adta elő a magyar irodalom történetét. 1945—50 között a Tvorbát szerkesztette. A személyi kultusz korszakában teljesen mellőzték, később rehabilitálták.

A Politika (1931—1940) szlovák nyelvű polgári politikai napilap volt. Cseh nyelvű cikkeket is közölt. Híve volt a csehszlovák köztársasági eszmének, de igyekezett érvényt szerezni a szlovák nemzeti álláspontnak is. A lap élénk figyelemmel kísérte a magyarországi és a csehszlovákiai magyarsággal kapcsolatos eseményeket.

Győry Dezsőnek van egy verseskötete: „De hol vannak az életben?" címmel — A szerző valószínűleg Győry Dezső 1931-ben Kassán megjelent Hol a költő? c. verseskötetére utal. A cikk címe is Győry Dezső nemzedéki önjellemzéséből származik. Vö. a 212. sz. jegyzettel.

az Amerikai úton van egy gyönyörű villa, ahol csehszlovák követségünk sajtóattaséja, barátom, Straka lakik. — Anton Straka (1893—1944) 1925—36-ig a csehszlovák állam sajtóattaséja volt Budapesten. (Részletes életrajzát l. a 712. sz. jegyzetben.) Budapesti tartózkodása idején, a húszas-harmincas évek fordulójától távozásáig kapcsolatokat tartott fenn a fiatal magyar ellenzéki értelmiség képviselőivel. Rendszeres találkozóhelyük a sajtóattasé Amerikai úti villalakása volt.

A fiatal Magyarország szellemi elitje találkozik ott péntekenként. — Anton Straka magyar irodalmi kapcsolatairól a harmincas években, és a lakásán tartott péntek esti fogadásokról így ír Gál István: „A New York és a Metropol asztalainál gyakran lehetett látni magyar írók társaságában, nemegyszer a pesti román kultúrattasé, Balta Mózes

környezetében. Amerikai úti villájában ekkoriban rendszeresítette pénteki fogadóestjeit, ahová a csehszlovák irodalom, művészet és történelem iránt érdeklődő ismerőseit, és azok ismerőseit látta szívesen. A *Századunk* már említett munkatársain kívül a *Nyugat*, *A Toll*, az *Est-lapok*, a *Színházi Élet* idősebb és fiatalabb munkatársai, a csehszlovákiai származású magyar írók és lassan-lassan a népiesek és urbánusok kiemelkedő tagjai látogatták rendszeresen a péntek estéket. A Csehszlovákiában ősei pátriáját meglátogató Kosztolányi, az Ady nagyságában a házigazdával osztozó Földessy Gyula, Jászi Oszkár hol Szlovákiában, hol Pesten élő felesége: Lesznai Anna, az érsekújvári származású Kassák, a Losoncra hazaránduló Komlós Aladár, akkoriban Az Új Magyar Líra című könyvével a modern magyar lírikusok első rendszerezője, a közép-európai gazdasági együttműködés hirdetője: Hantos Elemér, a csehszlovákiai magyarsággal kapcsolatot tartó, Pesten gyakran megforduló erdélyi írók: Ligeti Ernő és Szántó György, az örök bohém, itt házibútornak számító Berda József, majd a cseh és szlovák költői antológia munkatársai: Illyés Gyula, Horváth Béla, Patai Edith, Szabó Lőrinc, de a népiesek kritikusa, Féja Géza is, valamint az urbánusok közül Ignotus Pál, Németh Andor és Remenyik Zsigmond s aztán a fel-feltűnő fiatalabbak, köztük az akkor nagy ígéretként induló fiatal költő, Berzy András voltak ennek a társaságnak törzstagjai. ... Ezeken a symposiumokon a szellemi élet eseményeinek, új könyveknek, a színházi és zenevilág szenzációinak megbeszélése folyt, de tervek is készültek a kultúrközeledés személyi és tárgyi kivitelezésére." (Gál István: Anton Straka, József Attila csehszlovák diplomata-barátja. Filológiai Közlöny 1964. jan.—jún. — 188—189.)

a készülő csehszlovák költők antológiájában — A Cseh és Szlovák Költők Antológiájáról van szó. Összeáll. és sajtó alá rend.: Straka Anton. Bp. 1936. 110 l. Az antológia ugyanebben az évben megjelent Pozsonyban is, az Eugen Prager könyvkiadó kiadásában. A budapesti kiadásban a cseh költők versei a 3—67. lapokon olvashatók. József Attila fordításai: Jaroslav Bednář: *Katonatemető*, Petr Bezruč: *Leonidas, Ki áll helyemre? A bányász* (5—11.), Josef Hora: *Szívem testvére, az idő...*, *Könyvek az asztalon* (35—36.). František Kubka: *Nyírfák* (38.), A. M. Píša: *Délcsehország* (43—45.), Jiří Wolker: *Délelőtt a parkban*, *Arc az üveg mögött*, *Ballada a fűtő szemeiről*, *A haldokló*, *Utolsó versek* a) *Névtelenül* b) *Sírfelirat* (54—63.).

Az antológia második részét „annak a kötetnek az anyagából válogatták, melyet Darvas János, a Prágai Magyar Hírlap szerkesztője, költő és műfordító jelentetett meg *Hegyország hangja* címen Pozsonyban 1934-ben... Hogy Darvas antológiája hogyan olvadt össze Straka cseh válogatásával, ma még megoldatlan kérdés." (Kovács Endre: A cseh és szlovák költészet visszhangja. In: Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1965. 416.)

Strakának „két közeli munkatársa volt, éspedig úgy a magyarra fordítandó cseh művek, mint a csehre fordítandó magyar irodalmi alkotások kiválogatásában, Komlós Aladár és Nádass József [...] A csehszlovák—magyar antológia anyagát Straka megjelenése előtt részben a népi *Válasz*-nak, részben az urbánus *Szép Szó*-nak adta közlésre, tanúságot téve amellett, hogy mindkét irodalmi irányt nagyrabecsüli." (Gál: i. m. 189.)

Világos hajú fiatalember egy szlovákul is beszélő asszonnyal érkezik. — József Attiláról és Szántó Juditról van szó. Lukáč rosszul figyelte meg a költő külsejét: József Attilának sötét haja volt. Szántó Judit szlovák nyelvtudásával kapcsolatban Tasi József így ír: „Szántó Judit eredeti neve *Ludna* Judit volt. Budapesten született 1903. január 6-án. Törvénytelen gyermek volt. Anyja, Ludna Mária Árva megyében született Polhorán. Innen jött Budapestre, s ide követte Czvechó István galgóci cserepes segéd, aki élettársa lett. Három gyermekük született: Judit, Mária (1905) és Ilona (1916). A szülők szlovák neve magyarázatot ad arra is, hogy 1933-ban Anton Straka pénteki teáin miért tudott Judit a vendég szlovák és cseh költőkkel anyanyelvükön szót érteni. Édesanyjától tanult szlovákul s tudását elmélyítette a húszas évek elején Rózsahegyen, majd Kassán, ahol Szántó Gyula — írói nevén Hidas Antal feleségeként élt. Nevét már korábban *Ludman*-ra

változtatta, testvérei viszont megtartották édesanyjuk vezetéknevét." (Tasi József: Fábry Zoltán és Szántó Judit levelezéséből. Irodalmi Szemle 1980. 9. sz. 827—832.)

József Attila ... ő, a proletár költő — József Attila és Anton Straka megismerkedéséről így ír Szántó Judit: A költő „két-három hónapos kikapcsolódásra vágyott, és Csehszlovákiába szeretett volna utazni... Utazási vágyáról 1930 áprilisában beszélt József Attila barátjának, Zsolt Bélának, az akkori Magyar Hírlap szerkesztőjének. Zsolt Béla úgy próbált Attilának segítséget nyújtani, hogy ajánló sorokat írt Anton Straka csehszlovák sajtóattachéhoz, hogy ingyenes vízumhoz juttassa. Az attaché szívélyesen fogadta. Attila Straka jovális, zömök alakjában a hivatalos teendőit végző diplomatát látta, de próbára akarta benne tenni az embert is. Ezért már második mondatában megemlítette, hogy új verskötetén dolgozik, melynek címe: Döntsd a tőkét, ne siránkozz. A könyv jellemzéséül verssorokat idézett belőle. Straka figyelmesen bólogatott, közben csengetett, intézkedett, hogy teljesítse Attila kérését.

Ez az azonnali segítség meghökkentette Attilát. Nem akart hinni a fülének. Az elmondottak félreérthetetlenül feltárhatták Straka előtt politikai hovatartozását. Nem figyelt rá jól ez az ember? — vagy talán bizalmába fogadta? A könnyen szerzett bizalmat Attila nem fogadhatta el. Kibúvót keresett. Hosszas beszélgetésbe kezdett Strakával, hogy körülszimatolja. A beszélgetés során a diplomatában a haladó irodalom rajongóját látta meg, aki nemcsak hazája költőit ismerte alaposan, hanem a világirodalom nagyjait és a magyar írókat is. Ennek az első találkozásnak gyakori együttlét, közös munka és barátság lett az eredménye; — a vízumról mindketten el is feledkeztek. Straka ismertette meg Attilával a cseh népet, életét. Bezruč, Hora, Bednař, Píša, Wolker művei csontjaiba vésődtek." (Szántó Judit: József Attila műfordításai. Bp. 1954. 10—11.)

József Attila és Anton Straka kapcsolatának későbbi alakulásáról Gál István emlékezésében ezt olvashatjuk: „A házigazda büszkesége s hozzá legközelebb álló barátja, tanácsadója, munkatársa József Attila volt. ... a fiatal költőgenerációból József Attilát és Szabó Lőrincet tartotta a legtöbbre. József Attilával találkozhatott mindnyájunk közül leggyakrabban, hiszen ... Straka maga az Amerikai út 39. alatt lakott, József Attila pedig 1931-től 1936-ig a Korong utca 6. alatt. Ez a két ház 2—3 percnyi járásra van egymástól. ... Straka péntek estéinek ünnepi eseménye volt egy-egy cseh vagy szlovák költő vagy tudós budapesti látogatása. Közülük is legemlékezetesebb a nagy cseh proletár-költő, Josef Hora megjelenése titkárával, a szintén kitűnő költő Vilém Závadával. Hora, aki költészetében sokkal inkább mondható József Attila testvérének, mint Jiři Wolker, akit Németh László József Attila fivérének írt le, rendkívül összebarátkozott József Attilával. Amikor 1935 nyarán a České Slovo szerkesztőségében Prágában meglátogattam, könnyek között emlegette József Attilát. A modern cseh irodalom kimagasló nagyságának ő testesítette meg nemcsak a magyar lírát, de valósággal a magyarságot is. ... Éveken át történt József Attila többször tervezett csehszlovákiai körútjának előkészítése. Először 1931-ben Fábry Zoltán hívására készült a Tátrába, később üdülésre akarták meghívni, majd a cseh írók megismerésére, végül a *Szép Szó*-val kellett volna, akkor már súlyos betegen, előadókörútra indulnia." (Gál: i. m. 188—189.)

Anton Strakának nagy szerepe volt a Szép Szó csehszlovákiai körútjának megszervezésében (l. erről a 382. sz. cikket és jegyzetét). A nagybeteg költőt csehszlovákiai barátai nem sokkal halála előtt a Tátrába akarták meghívni pihenés és gyógyulás céljából. Ennek az akciónak a kezdeményezője is Straka volt (l. erről a 443., 712. sz. cikkeket és jegyzeteket). Végül a kultúrattasé állt a költő halála után cseh és szlovák nyelvű lapokban megjelent méltatások, nekrológok mögött (vö. a 453. sz. cikkel). József Attiláról írott cikkét l. a 712. sz. cikkben és jegyzetében.

Azt a tényt, hogy Straka korán fölismerte József Attila költői jelentőségét, a kortársak már egyidejűleg is tudták. Méliusz József: Straka Antal, a dunai népek közeledésének úttörője c. cikkében így írt erről: „Valóban nem volt magyar irodalmi megmozdulás, amit ez a fürge, mindég mosolygó diplomata figyelemmel ne kísért volna. Illyés Gyula, József Attila már akkor voltak szemében a legjelentősebb magyar költők,

amikor nevük még nem jelentett irodalmi divatot." Független Újság (Cluj—Kolozsvár) 1938. márc. 5. — 4.

Anton Straka szerepéről a csehszlovák—magyar kultúrközeledésben és kapcsolatáról József Attilával részletesebben l. Gál István idézett tanulmányát (187—191.), Szántó Judit idézett könyvét (10—12.), a Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből (Bp. 1965) c. kötet három tanulmányát: Kovács Endre: A cseh és szlovák költészet visszhangja magyar nyelvterületen (i. m. 406—420.), Hana Kindlová: Anton Straka (i. m. 421—438.), Arató Endre: A Szép Szó csehszlovákiai útja. (i. m. 451—492.). József Attila cseh versfordításairól l. JAÖM IV. 206—208.

Babits Mihály ... Új Anthológiájának előszavában azt írja — L. a 172., 174. sz. jegyzetet.

A ghanai miniszterről írt ódája — A szerző valószínűleg az Óda egy hivatalba lépő afgán miniszterhez c. Illyés-versre utal.

Habán J. — Minden bizonnyal Habán Mihályról van szó. (L. a 242. sz. jegyzetben.)

A cikk fordítása:

Új arcú magyarok?

Egy itteni fiatal magyar költőnek, Győry Dezsőnek van egy verseskötete: „De hol vannak az életben?" címmel.

Akarsz velük találkozni? Pesten, az Amerikai úton van egy gyönyörű villa, ahol csehszlovák követségünk sajtóattaséja, barátom, Straka lakik. A fiatal Magyarország szellemi elitje találkozik ott péntekenként. Öten, tízen, húszan, mikor hányan gyülnek össze — mindenfajta előítélet, rábeszélés nélkül. Igazi értelmiségi találkozó ez a javából. Felidézve az eddigi péntekek résztvevőinek listáját, nem kevéssé befolyásos emberekre emlékezem. Attasénk személyes titka, hogy mivel nyeri meg az emberek bizalmát, hogy hogyan oszlatja el az irányunkban ott oly gyakran megnyilvánuló gyanakvást, amelyre az utóbbi időben a csabai betiltások is például szolgáltak. Ilyesmi az ő dolgozószobájában nem fordulhat elő. Az összejövetelek kizárólagos alapelve a kölcsönös őszinteség és egyenlőség, egyetlen törvénye a költészet és művészet szeretete.

Részt vettem egyszer egy ilyen pénteki irodalmi találkozón. Talán húsz jelentős, fiatal, magyar értelmiségi volt jelen, majd mind az új magyar költészet aktív művelői. Az idősebbek közül Komlós Aladár, a híres kritikus volt ott, akinek könyve (Az új magyar líra) különösen Ady és a (volt) Nyugat köré csoportosultak költői munkásságát értékeli. Kicsit a szlovák viszonyokat is ismeri, Losoncon is élt. Irodalomkritikusként, irodalomtörténészként említést tesz Krčméry „Áttekintés" c. művéről. Az idősebb költőkről (Ady, Babits, Juhász, Kosztolányi és mások) fent említett könyve nyújtja a legegységesebb képet és esztétikai értelmezést.

És sorra érkeznek a többiek is.

A mi úgynevezett „elkötelezett generációnknak", a harmincasok generációjának legkiválóbb költője Szabó Lőrinc (szül. 1900). Kétpólusú lírájára az élet mély tragédiájának átérzése jellemző, amely fémöntvényű, csillogó formában ölt testet. Különösen Chajjam-fordításaiért, valamint Villon, Baudelaire, Verlaine és a cseh költő: Halas fordítójaként kedvelem. Igen, a készülő csehszlovák költők antológiájában, amelyről külön szót ejtünk majd, szép fordításban jelennek meg Halas versei is. Még januárban tettem közzé a „Slov. Pohl'adoch" c. lapban megrázóan szép „Homlokodtól fölfelé" c. versének fordítását. Most adták ki hatévi munkájának gyümölcsét, a „Te meg a világ" c. kötetét. Egy másik alkalommal külön szeretnék foglalkozni grandiózus költészetével.

Világos hajú fiatalember egy szlovákul is beszélő asszonnyal érkezik. Az asszony Kassán élt. József Attila (szül. 1905) ő, a proletárköltő, aki az élet mélységeit is megjárta, férfias és magabiztos. Líráját világos célok szolgálatába állítja. Kár, hogy nincs jelen Illyés Gyula (szül. 1902), a sorbonne-i iskolatárs, a haza titkainak költője. Babits Mihály, a modern magyar líra atyja, rá is, József Attilára is, Erdélyire, Sárközire és a többi harmincévesre is gondol, amikor Új Anthológiájának előszavában azt írja, hogy a magyar

költészet újjáéledése a népdalban gyökeredzik. Ezekről a költőkről mint az „új népiesség" megteremtőiről beszél. De Illyés gúnyos hangjáról is ismert. A ghanai miniszterről írt ódája éles hangú kritika a költő hazájában előforduló visszaélésekről. Lefordítottam szlovákra, a „Listy pre umenie a kritiku" c. lapban fog megjelenni. Figyelmet érdemel.

Hosszabb ideig beszélgetek néhány fiatal kortárs költővel, akik kölcsönösen összetartanak. Ha nem tudtam volna, hogy Magyarország szívében vagyok, úgy tűnhetett volna, mintha Liptón lennék. Az arcok és embertípusok annyira jellegzetesen szlovákoknak tűntek nekem, hogy egyik-másik kifejezetten egy ismert szlovák barátomra emlékeztetett.

Itt van Berda József (szül. 1902), életerős fiatalember. Költészete velejéig hedonista. Úgy fogad, mint egy Keletről érkező barátot, nemhiába származik valójában a mi vidékünkről. A Babits-féle antológiában Timmermans étvágyáról szól az egyik verse. Gyöngyözik benne a bor — Straka tanúsítja ezt —, a fenséges étvágy himnusza a vers.

Három neurotikus hajlamúnak tűnő melankolikus költő ül az egyik sarokban rezignáltan félrehúzódva: Simon Andor (szül. 1901) (ahogyan őt Komlós lefesti) úgy hasonlít a mi F. Král'-unkra, mint az egyik tojás a másikra. A Sáfáryk legifjabb tagja, Sáfáry László és Habán J., egy fiatal költő, Nezval és Jeszenyin fordítója — azoknak a fiataloknak a köre ez, akik (általában nagy nehézségek árán) avantgarde folyóiratot szerkesztenek. Mindegyikük mögött jónéhány verseskötet áll, amelyekről egyszer majd részletesen szót kell ejtenünk. Itt csak arcvonásaikat figyelhetjük meg, amelyekből melegség, őszinteség, barátságosság árad. Fiatal emberek ezek, akikben vulkáni erők feszülnek, és sokakat közülük keserves csalódások viseltek meg. Úgy tűnik, nem valami rózsás az életük. A hazai viszonyokat célbavevő megállapításaik lesújtóak. Igazán új arcúak. Hogy hogyan alakul majd a sorsuk, azt csak sejteni lehet. Legalábbis addig, ameddig a hivatalos duce ugyanaz lesz, aki a háború előtt volt.

(*Dávid Krisztina* fordítása)

219. A főiskolai diákok kommunista-ügye. — *Névtelen.* Esti Kurir 1933. máj. 7. — 9.

Az emlékezések szerint a diákperbe József Attila is és Kulcsár István is véletlenül keveredett bele. Birki Ágnes szerint József Attila azzal a céllal adta át Kulcsár Istvánnak (vö. a 792., 839. sz. cikkekkel) *Lebukott* c. (egyébként 1930-ban született) versét, hogy az idegorvos a Vörös Segély részére, sokszorosítás céljából legépelje azt. Kulcsár István Birki Ágnessel magánjellegű kapcsolatban volt, s amikor a lány „lebukott", látogatóit is, köztük Kulcsárt, letartóztatták. Házkutatást tartottak nála, és megtalálták a vers kéziratát. Ez adott alapot mindkettejük ellen a vádemelésre. Kulcsár a rendőrségen azt vallotta, hogy a költő pszichoanalitikus kezelésre járt hozzá, és egyik analízise alkalmával mondta el a verset. József Attila a nála tartott házkutatás során rájött, hogy a szálak az orvoson keresztül vezettek hozzá, ezért tőle függetlenül ő is azt vallotta, hogy a vers a kezelés során hangzott el. A felelősséget elhárítandó, azt állította a kihallgatás során, hogy a *Lebukott* szövegét nem ő írta, hanem a gödi strandon hallotta, és egycsapásra megragadt emlékezetében. Az emlékezések szerint a tárgyalást vezető Szemák Jenő tanácselnök felolvasta a vád tárgyát képező verset. Olvasás közben annyira a hatása alá került, hogy deklamálni kezdte a művet. Majd észbekapott, és zavartan félbeszakította a *Lebukott* előadását.

A tárgyalás következő mozzanatait érdemes részletesebben feleleveníteni:

„Hogyan került ez a vers az orvos iratai közé? — kérdezte a tárgyalás során a tanácselnök. A pszichoanalízishez hozzátartozik — magyarázta Attila —, hogy a páciens orvosának elmondja vagy leírja álmait, gondolatait, szabad képzettársításait, mindazt, ami eszébe jut. Így került sor egyszer arra, hogy az inkriminált verset is lediktáltam neki. Ugye, ezt ön írta? — kérdezte ismét Szemák. Nem, válaszolta József Attila, nem ő írta, bár — tette hozzá alig leplezett költői önérzettel — a maga részéről határozottan jó versnek tartja. Honnan ismeri hát a verset? — Még a nyáron hallotta egyszer a gödi munkásstrandon, ott szavalta valaki. — Szemák Jenő tanácselnök erre felcsattant: ne akarjon a vádlott velünk olyasmit elhitetni, hogy valaki egy ilyen hosszú verset első

hallásra megtanulhat. Attila ekkor ragyogó ellentámadásba ment át. Kérem — szavaira jegyzőkönyvi pontossággal természetesen nem tudok visszaemlékezni, de a lényegük ez volt: — én költő vagyok, ez a mesterségem. A fejem kora ifjúságom óta versekre van beállítva, a versre a legfogékonyabb. Méltóztassék velem próbát tenni. Nevezzen meg nekem tanácselnök úr bármely ön által ismert Ady vagy Babits-verset, és meg fogja látni, hogy hibátlanul elmondom. Szemák nyilván szégyellte volna, hogy egyetlen Ady-verset sem ismer, egy pillanatig habozott, hogy mivel vágjon vissza, majd ceruzájával koppantott az asztalon, és megszólalt: — No, jól van, hagyjuk ezt. Menjünk tovább."

„A per legrövidebb védőbeszédét dr. Melléky Kornél, József Attila védője tartotta. Nem is volt ez beszéd, csupán két, folyóiratokban megjelent kritika felolvasása. Az első a *Magyar Szemle* kritikája volt. Ki emlékszik még erre a feltétlenül kormányhű, jobboldali, de színvonalas és bizonyos határok között progresszívnek is mondható folyóiratra? Nos a Magyar Szemle lelkes cikkben, mint az új Petőfit, üdvözölte József Attilát. A másik kritika a *Társadalmi Szemlé*ben jelent meg. Ennek a folyóiratnak ugyan nem állt a címlapján, hogy a KMP hivatalos ideológiai kiadványa, de irányzatához már azért sem férhetett kétség, mert a diákper főtárgyalásának időpontjában már a *Társadalmi Szemle* egész szerkesztő bizottsága, dr. Madzsar Józseffel az élen, letartóztatásban volt. Nos, e folyóirat recenzora távolról sem látta az új Petőfit József Attilában, de mégcsak forradalmárt vagy proletár költőt sem, inkább valami rossz kispolgárt."

„Mikor a Fő utcából a tárgyalásra szállítottak át minket, szájról szájra járt a kívülről származó üzenet: József Attilát a kommunisták kiközösítették maguk közül, mert elárulta a mozgalmat. Nem szabad beszélnünk vele." Birki Ágnes—Széll Jenő: József Attila és a kommunista diákok pere. It 1972. 4. sz. 935—941. Az első és a harmadik idézet Széll Jenő, a második Birki Ágnes emlékezéséből származik. L. még Kulcsár István emlékezését: József Attila vallomása. ÉI 1973. máj. 26. — 2.; Németh Andor — valószínűleg Kulcsár István elbeszélése alapján — szintén feldolgozta a történetet. Németh Andor: József Attila és kora. In: A szélén behajtva. 462—463. A perről l. Rejtő István: József Attila perei. It 1952. 3—4. sz. 463—464.; a per dokumentumait l. Markovits Györgyi—Tóbiás Áron: A cenzúra árnyékában. Bp. 1966. 257—263. Vö. még a 220. és 222. sz. cikkekkel.

220. Tagadnak a kommunista-per úri vádlottjai. — *Névtelen.* Magyarország 1933. máj. 7. — 2.

Vö. a 219. sz. cikkel és jegyzetével.

221. Magyar est a La Fontaine Társaságban. — *Névtelen.* Nemzeti Újság 1933. máj. 7. — 16.

A Nemzeti Újság (1919—1944) a Központi Sajtóvállalatnak a katolikus főpapsághoz közelálló, mérsékeltebb kormánytámogató keresztény és legitimista reggeli politikai napilapja volt.

La Fontaine Irodalmi Társaság — A nemzetközi együttműködés előmozdítására alakult irodalmi társaság Magyarországon; 1920—51 között működött. Alapítói: Vikár Béla, Giesswein Sándor és Bokor Imre. Tagjai voltak: Babits Mihály, Bartók Béla, Benedek Marcell, Kodály Zoltán, Schöpflin Aladár, Szabó Lőrinc. Kosztolányi 1932-től társelnöke volt. Jelentős mértékben járult hozzá a külföldi irodalom hazai ismertetéséhez, valamint a népek közötti kulturális kapcsolatok erősítéséhez. A felszabadulás előtti előadóestjei nemcsak kulturális, hanem politikai megnyilatkozások voltak a demokratikus eszme és a népek közötti megbékélés szolgálatában. A hazai irodalom bemutatását célzó rendezvényen József Attilának és Nagy Lajosnak is helyet adott. Más irodalmi társaságokkal közösen kiadott folyóirata a Literatura volt.

József Attila és Vikár Béla első találkozásáról, a költő és a Társaság kapcsolatfelvételének kezdetéről Bokor Imre így emlékezik: „A SZABADSÁG-kávéház meghitt sarka az 1930-as években a La Fontaine Irodalmi Társaság táborhelye volt. [...] egyik napon, 1932 tavaszán figyelmes lettem egy villogó szemű fiatalemberre, aki tétovázva járt-

kelt az asztalok között, míg végül kiválasztotta magának azt az asztalt, ahol egy fehér szakállas, szemüveges ember ült többedmagával, és érdeklődve megszólalt: — Bocsánat, ez a La Fontaine Irodalmi Társaság asztala? — Igen! — válaszoltam én. — József Attila vagyok, a *Kalevala* fordítóját, Vikár Bélát keresem." (Bokor Imre: Találkozásom József Attilával. Ekk 379.)

Vikár Béla és Bokor Imre megpróbáltak állást szerezni a költő számára a Fővárosi Könyvtárban, és más módon is segítségére voltak. A Társaság rendes tagjává Szabó Lőrinc javaslatára 1936 őszén jelölték. Székfoglalóul prózai bevezetés után kedves versét, *A város peremén* c. költeményt mondta el. (Vö. JAVL 286., 287., 332—333.; Bokor Imre: Találkozásom József Attilával. Ekk 379—384.)

Vö. még a 226. sz. cikkel és jegyzetével.

Vikár Béla a költő halála után így emlékezett vissza József Attilával való kapcsolatára: „[...] — Költőink annál jobban ismerik és tanulnak belőle — emlékeztetem Vikár Bélát. — József Attilát bizonyosan a Kalevala ihlette a Regös ének-re, az Öt szegény szól-ra, még a Medvetánc-ra is. Az ilyen strófák: »De rivall a csermely csősze, békák botosa bottal mondja, vicsorogja víz vitéze, ordas inas, úr bolondja. — Eltakarodj öt tekergő, Kotródj innen kujtorogó, fattyúnak itt nincsen fürdő, csavargónak nincs csobogó« tisztára olyanok, mintha a Kalevalát olvasná az ember. Ismeri József Attila költeményeit? Ismerem. Egyszer a »Toll«-ban olvastam egy Villon fordítását és olyan kitűnőnek találtam, hogy rögtön írtam neki, látogasson meg. Odaadta nekem az eredeti verseit is. Megrendüléssel olvastam őket. Megállapítottam, hogy közöttünk a helye. Beválasztottuk a La Fontaine Társaságba, meg is tartotta a székfoglalóját. A La Fontaine Társaságnak gondja lesz rá, hogy méltó módon hódoljon emlékének. Igen, ő értette a Kalevalát. Ami nem kis dolog, mert útvesztő mitológiájával, csalafinta szójátékaival ugyancsak próbára teszi az értelmet. [...]" Németh Andor: Egy egész világ ege alatt. Beszélgetés Vikár Bélával, a Kalevala magyar apostolával. Újság 1938. márc. 13. — 35.

222. Ítélet a kommunista pörben. — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1933. máj. 13. — 6.
Vö. a 219. sz. cikkel és jegyzetével.

223. La Fontaine Társaság. — *Névtelen.* Literatura 1933. máj. — XX. Részlet. Az „Irodalmi élet" rovatban, a lap ún. „sárga lapjain".
Vö. a 221. és 226. sz. cikkekkel és jegyzeteikkel.

224. Külvárosi éj. — *Somodi László.* Új Harcos 1933. máj. — 64.
Somodi László — álnév; nem sikerült feloldani.

Az Új Harcos (1933) mindössze négy számot megért szocialista munkásszemle volt. Céljának tartotta a munkásság egységfrontjának megteremtését Magyarországon. Önálló munkáspárt létrehozására törekedett. Az ügyészség elkoboztatta.

A folyóiratnak ugyanebben a számában jelent meg József Attila: *Az egységfront körül* c. cikke (38—44.), amelyre az Új Harcos júniusi számában egy Téglás Ferenc aláírású cikk válaszol (vö. a 227. sz. cikkel és jegyzetével).

225. József Attila menyasszonya megmérgezte magát a nyomor miatt. *Névtelen.* Magyar Hétfő 1933. jún. 19. — 2.
József Attila menyasszonya — L. a 150. sz. jegyzetet.

Az öngyilkosság történetét Szántó Judit így mondja el: „Szombaton hazajött Attila. Lillafüredről kaptam ugyan egy lapot [Lillafüred, 1933. jún. 13. Szövege egyetlen szó: »Szervusz« (JAVL 293.)], amikor azonban beállított, nyugtalanul, futtában megölelt, majd öltözködni kezdett. A levett kabátja zsebéből egy kéziratpapiros fehérlett. Kiemeltem és olvasni kezdtem. Ő felém fordult és ezt mondta: »Hiába olvasod, nem hozzád írtam.« Ez volt a szerelmi óda. »Gyönyörű« — mondtam megsemmisülve. »Értelek, Attila. Ez azt jelenti, hogy nem engem szeretsz. Nem baj, elmész, látod milyen jó, hogy nem köt

össze bennünket semmi más«. »Tévedsz« — szólt Attila —, »nem megyek el, itt maradok és végig kell szenvednem azt, amit én szenvedek.« »Gondolod, Attila?« »Így lesz« — szólt, vette a kabátját és elindult.

Magamra maradva, nem először gondoltam arra, hogy nem vagyok elég erős, se Attilához, se ahhoz, hogy így folytatni tudjam az életet. Negyven gramm kinint készítettem, már kicsomagoltam, pohárba öntöttem és nyugodtan, csak lányomat sajnáltam, az anyám már meghalt, megittam. Azután már csak az ajtó ablakán egy kétségbeesett arcot láttam, Attiláét. Visszajött, mert érezte, hogy itt valami történt. Az ajtó zárva, a kulcs belül, én már rosszul lettem. Beverte az ablakot, benyúlt, kinyitotta az ajtót, én már csak arra emlékszem, amikor a mentőorvos a gyomromon térdelt. A mentőkocsiba Attila is beszállt, fogta a kezem. »A dalocskát a végén, emlékszel, már hozzád írtam...« — mondta. Nem válaszoltam, nem is hittem, nem is hihettem." (József Attiláról. Kritika 1972. aug. 11.)

Baumgarten-díjas író — József Attila ekkor még csak segélyt kapott az alapítványból.

az asszonynak tízéves kisfia — Szántó Éva, Hidas Antal és Szántó Judit leánya; ekkor tizenkét éves.

Még két riport számol be Szántó Judit öngyilkossági kísérletéről, de József Attila neve nem szerepel bennük, ezért itt közöljük őket.

Öngyilkos lett Budapesten egy moszkvai kommunistavezér felesége

Vasárnap a Székely Bertalan utca 47. számú házban ismeretlen méreggel megmérgezte magát *Szántó* Gyuláné 30 éves esernyőkészítőnő. Az asszonyt a mentők súlyos állapotban szállították a Rókus-kórházba.

Szántóné férje *a kommunizmus alatt Magyarországon jelentékeny szerepet játszott*, a proletárdiktatúra bukása után emigrált és 1922-ben Moszkvába utazott, ahol azóta *Kun Béla oldalán dolgozik és az európai kommunista propaganda irányításában fejt ki munkát. Szántó Gyula* moszkvai lapokban *Hidas* Antal néven írt cikkeket, verseket és novellákat.

Szántó Budapesten súlyos anyagi viszonyok között élő és esernyőkészítéssel foglalkozó feleségét egy ideig támogatta anyagilag, időnként küldött pénzt neki, de az *utóbbi időben teljesen elmaradtak ezek a segélyek*. Az asszony Budapestről megállapította, hogy a pénzküldemények azért maradtak el, mert *Szántó Gyula időközben Moszkvában másodszor is megnősült, anélkül, hogy tőle elvált volna és második házasságából már gyermeke is született. Szántóné* az öngyilkosságot *nagy nyomora miatt követte el.*

Hétfői Napló 1933. jún. 19. — 2.

Megmérgezte magát Szántó Gyula,
Budapest volt kommunista főkönyvtárosának felesége

— A Reggeli Újság tudósítójától —

Vasárnap értesítették a mentőket, hogy a Székely Bertalan utca 4. számú ház segédházfelügyelői lakásában öngyilkosság történt. A helyszínre érekező mentők valóban ott találták eszméletlen állapotban Szántó Gyuláné negyvenhétéves esernyőkészítőt, akit súlyos mérgezési tünetek között beszállítottak a Rókus kórházba.

A látszólag semmitmondó és szürke esemény mögött egy súlyos csapásokban gazdag tragédia húzódik meg. Szántó Gyuláné ugyanis nem más, mint a tanácsköztársaság uralma alatt Budapest volt főkönyvtárosának és a Szellemi Termékek Tanács tagjának a felesége.

Mint emlékezetes, Szántó Gyula író már a háború alatt feltűnt néhány jól sikerült írásával és amikor Kun Béla került uralomra, Szántóból is egyik lelkes agitátora lett a kommün eszméjének. Kun Béla a költőt megtette Budapest főkönyvtárosává. Ettől az

időtől kezdve Szántó Gyula Hidas Antal álnév alatt egész sereg, a kommünt dicsőítő költeményt, tárcát és novellát írt, sőt az egyik verseskönyvét egy igen ismert szovjetorosz költő látta el előszóval.

Szántó-Hidas Gyula a szovjet bukása után többi társaival együtt megszökött Magyarországról és egyenesen Oroszországba sietett, ahol szolgálattételre jelentkezett.

Odakint Oroszországban megértéssel fogadták a meggyőződéses agitátort, aki időközben — anélkül, hogy Magyarországon élő feleségétől elvált volna — megnősült.

Mialatt Szántó Gyula Szovjetoroszországban működik, ezidő alatt a hűtlenül elhagyott felesége a legnagyobb nyomorral küzd. Miután Szántóné semmiféle jövedelemre nem tudott szert tenni, kénytelen volt édesanyjához visszatérni, aki szintén támasz nélkül áll és így az öregasszony röviddel ezelőtt, hogy hajlékot és mindennapi kenyeret biztosítson magának, segédházfelügyelői állást vállalt a Székely Bertalan utca 4. számú házban. Szántóék nyomora napról-napra nőtt és a kilátástalan jövő végül arra késztette a szerencsétlen asszonyt, — aki ugyan időközben kitanulta az esernyőkészítést, de munkát nem tudott szerezni, — hogy öngyilkosságot kövessen el. Vasárnap, amikor senki sem tartózkodott odahaza, megmérgezte magát. A Rókus kórházban Szántó Gyulánén gyomormosást végeztek és így remény van arra, hogy megmentik az életnek.

Reggeli Újság 1933. jún. 19. — 6.

226. La Fontaine-Társaság. — *Névtelen.* Literatura 1933. jún. — XXVI—XXVII. Részlet.

A hír Kosztolányi Dezső köszönőlevelével folytatódik.

Vö. a 221., 223. sz. cikkel és jegyzetével.

227. Az egységfront körül. — *Téglás Ferenc.* Új Harcos 1933. jún. — 74—80.

Újraközölte: JAÖM III. 367—372.

József Attila az Új Harcos 1933. májusi számában (38—44.) *Az egységfront körül* címmel cikket írt (vö. a 224. sz. cikk jegyzetével). „A cikk, JA egyik legtöbb vihart felidézett írása, a nemzetközi munkásmozgalomban és Magyarországon is folyó »Egységfront«-vitához kapcsolódik." (JAÖM III. 362.) Újraközölte az Új Hang 1956. júliusi száma (60—62.) és a JAÖM III. (140—147.).

„Hitler uralomrajutása és a fasizmus előretörése világszerte vitákat keltett a nemzetközi munkásmozgalomban. [...] a Kommunista Internacionálé 1933 elején felhívást bocsátott ki az egész világ dolgozóihoz a proletáregységfront megteremtésére [...] A KMP is felhívást adott ki 1933 áprilisában, a proletáregységfront megteremtése érdekében. [...] A kommunista egységfront-javaslat a II. Internacionálé és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt részéről is visszautasításra talált; az ellene felhozott fő érv az volt, hogy általa a kommunisták tulajdonképpen saját vezetésük alá akarják vonni a szociáldemokrata munkástömegeket [...] A KMP »Egységfront füzetek« címmel legális füzetsorozat kiadását is megindította, »hogy a magyar munkásság okuljon a németországi eseményekből.« [...] a Párttörténeti Intézet Könyvtára két számot őriz. [...] E füzetek egyes állításaival vitatkozik JA is cikkében; ezek a füzetek ugyanakkor híven összefoglalják a KMP akkori álláspontját: [...]" (JAÖM III. 362—364.) A JAÖM III. részletesen ismerteti és részben újraközli az Egységfront füzetek 1. számát, amellyel József Attila vitatkozik. (JAÖM III. 364—366.)

„Az Új Harcos c. folyóirat, 1933 januárjában, Oravetz István szerkesztésében is lényegében az egységfront-akció alapján és érdekében indult. [...]" Az első szám vezércikke „után pedig — kövér szedéssel — a következőket közli a szerkesztőség: »Az ‚Új Harcos' fontosnak tartja, hogy a proletár egységfront kérdése a szocialista munkásság ítélőszéke elé kerüljön és alapos megvitatás tárgyát képezze. Felkérünk tehát minden elvtársat, hogy szóljanak hozzá a felvetett problémákhoz: miben látják a proletár egységfront megvalósításának feltételeit.«" (JAÖM III. 366—367.) József Attila cikke 5. hozzászólásként jelent meg az Új Harcos 2. (márciusi) számában megkezdődött vitához. A

„szerkesztőség szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy: „A cikk hozzászólás az egységfront kérdéséhez, az író és nem a szerkesztőség felfogását adja."

A *Téglás Ferenc* aláírású cikk József Attilának ezzel a hozzászólásával vitatkozik. A JAÖM III. Téglás Ferenc cikkével kapcsolatban idézi Sándor Pál emlékezését: „Sándor Pál (Emlékeim JA-ról — kéziratban.) így látja: »[...] JA a fasizmus győzelméért elsősorban a munkástömegeket teszi felelőssé, és a szubjektivizmus bűnével vádolja azokat, akik a szociáldemokrácia vezető rétegét helyezik vád alá. Egyes tételeire az ‚Új Harcos' következő számában megkapta a párt álláspontját kifejező válaszát a Téglás Ferenc név alatt megjelent cikkben.«" (JAÖM III. 372.)

„A cikk szerzőjére vonatkozólag biztosat nem tudhatunk; egyes feltételezések szerint Réz (Rosinger) Andorral azonos, aki ez időben a KB megbízásából a párt ideológiai kérdéseivel foglalkozott; e feltételezés mellett szól a cikk lendületes, határozott érvelése, színvonala is. Más vélemények szerint szerzője Roth István, Vándor Pál öccse, aki ebben az időpontban a VS vezetője volt. Akárki is írta a cikket, világos, hogy az illegális kommunista párt álláspontját fejezte ki." (SZM: Változó világ. 489—490.)

József Attila „ezt a cikket már bizonyosan nem párttagként írta; több kitétele, egész hangvétele arra enged következtetni, hogy azt már a párt szervezeti keretein kívül levő, de hozzá ragaszkodó ember írta". (Szabolcsi Miklós: József Attila és az illegális kommunista párt viszonyának kérdéséhez. In: SZM: Változó világ. 66.)

„A Téglás-cikk a párt akkori álláspontját fejezte ki; éles és merev volt, továbbtaszította József Attilát a párttól, egyes megállapításai politikai megbélyegzésnek számítottak. [...] 1933 végéről, 1934 elejéről — származhatik az a talán a budapesti pártszervezettől származó, több elvtársnak szóló utasítás, hogy József Attila nem tagja a pártnak, meg kell vele szakítani a kapcsolatot." (Szabolcsi: i. m. 68—69.)

József Attila cikkének előzményeiről, kritikai fogadtatásáról részletesen l. JAÖM III. 362—374.; Szabolcsi: i. m. 65—70., 489—490.

228. József Attila nem hajlandó meghalni! — *Névtelen.* A Hír 1933. júl. 4. — 3—4.

Névtelen — valószínűleg a lap szerkesztője, *Faragó Dezső* írta, ő búcsúztatta el József Attilát a lapban (vö. a 430. sz. cikkel és jegyzettel).

A Hír (1931—1938) politikai és társadalmi riportlap volt, amely főként társasági, szerelmi szenzációkat tárgyalt, botrányokról számolt be. Szívesen közölt politikai érdekességeket, intimitásokat is (pl. Németh Andor interjúját a Szovjetunióból hazatérő A. Koestlerrel). Főszerkesztője és laptulajdonosa, Békeffi László itt jelentette meg kabarékonferanszait.

Az egyik hétfői lapban legutóbb feltűnő szedéssel egy riport jelent meg. — A szerző a Magyar Hétfő 1933. jún. 19-i riportjára utal. (Vö. a 225. sz. cikkel.)

a Rókusban ápolják — A Magyar Hétfő cikke nem említi, hová szállították Szántó Juditot. Erről a Hétfői Napló és a Reggeli Újság cikke tesz említést. (L. a 225. sz. cikk jegyzetét.)

Megrázott, amikor hírét vettem, hogy a tehetséges Cholnoky László nyomorában elemésztette magát. — Cholnoky László (1879—1929) író nagy nyomorában 1929. ápr. 21-én a vasúti összekötő hídról a Dunába vetette magát. Pintér Ferenc tragikus haláláról írva állapítja meg Szabolcsi Miklós, hogy „Cholnoky László és az ő halála lett mintegy az írósors jelképe az ellenforradalom idején". (SZM: ÉaF 151.) Cholnoky László öngyilkossága József Attilát is foglalkoztatta: „Ki ne emlékezne Cholnoky László balog halálára?" (József Attila: *Kultúrfölények haditánca.* JAÖM III. 39.)

József Attilát azonban ismerem. — A két Faragó testvér, Sándor és Dezső Hódmezővásárhelyről ismerte a költőt. (Vö. a 129. sz. cikk jegyzetével.)

S talán már régen tanár lenne, ha egyik tanárja nem téríti el erőszakkal ettől a szándékától. — Vö. a 48. sz. cikkel és jegyzetével.

Ezt a verset Ignotus egészében idézi a Nyugatban — Vö. a 63. sz. cikkel és jegyzetével.

Benne van a legújabb Babits-féle Anthológiában is. — A vers az Új Anthológia 88—89. lapján jelent meg.

Sőt mi több, ... a Magyar Szemle is közli — Vö. a 212. sz. cikkel.

Ő maga is rontott rajta, mikor olyan politikai mozgalomba keveredett, amelyet a nemzeti újjászületés férfiai ilyen kiváló költőnél sem nézhetnek jó szemmel. Ettől azonban már régen távol van. — A szerző a költőnek az illegális mozgalomban való részvételére és attól való eltávolodására utal.

Azzal sem használt magának, hogy Babits Mihályt, ... meglehetősen igazságtalanul megtámadta. — Vö. a 109. sz. cikkel és jegyzetével.

De Babits Mihály, a Baumgarten Irodalmi Alapítvány gondnok-őre azért még lehetett volna igazságos vele szemben. — Vö. a 85., 109. és 113. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

József Attila 1934-ben is kimaradt a Baumgarten Alapítvány díjazottjai és jutalmazottjai köréből. Évdíjat Gelléri Andor Endre, Gellért Oszkár, Illyés Gyula, Joó Tibor, Tersánszky J. Jenő, Turóczi-Trostler József, jutalmat pedig Dienes Valéria, Fekete Lajos, Fenyő László és Fodor József kapott.

a Nyugat már ismét közli a verseit — József Attilának a Nyugat 1929. jan. 16-i számában megjelent *A pap mosolyog* c. verse (87.). Ezután több évig nem közöltek tőle verset, majd a folyóirat 1933. ápr. 1-i számában napvilágot látott a *Lassan, tünődve* c. vers (407.).

Róla írta az egyik hétfői lap, hogy 47 éves. — Ez az állítás a Reggeli Újság 1933. jún. 19-i számában megjelent cikkben olvasható. (Vö. a 225. sz. cikk jegyzetével.)

229. Ezerkilencszázharminchárom. — *Kosztolányi Dezső.* Pesti Hírlap Vasárnapja. 1933. szept. 10. — 3—6.

Az anekdota, amely Kosztolányi novellájának alapul szolgált, Németh Andortól származott. József Attila c. könyvében (Németh A. 130—132.) elmeséli József Attila hazautazását Lillafüredről, összekülönbözését az *Óda* c. vers miatt Szántó Judittal és Judit öngyilkossági kísérletét. A „barkohba" kérdezője e változat szerint Németh Andor felesége volt, és a helyszín: Németh lakása. Erre utal Kosztolányi Dezső Naplójának egykorú bejegyzése: „*József Attila* felesége megmérgezi magát. Elmegy a barátjához (Németh Andorhoz), és a Jucival vallatják barkochbával, mi történt a feleségével (XX. század.)" (K. D.: Napló 1933—1934. Bp. 1985. 68.) Kosztolányi novellája ebből az ötletből pattant ki. József Attila és kora c. könyvében Németh a történetet a „barkohba"-játék nélkül meséli el. (In: A szélén behajtva 466—467.) József Jolán könyvében maga Németh Andor kérdezi ki a költőt a történtekről. (I. m. 267—268.) A „barkohba" egyik újabb változatát l. Arthur Koestler emlékezésében. (Vö. az 577. sz. cikk jegyzetével.)

A novella megjelent Kosztolányi: Tengerszem (1936) c. kötetében is Barkohba címmel (195—206.), stilárisan javított változatban. A szöveget az első megjelenésnek megfelelően közöljük.

230. Li-Fu-szun gazda és cselédei (III.). — *Remenyik Zsigmond.* Korunk 1933. dec. — 909—910. Részlet.

Remenyik Zsigmond (1900—1962) író. 1920-ban, abbahagyva a nagyváradi jogakadémián folytatott tanulmányait, Dél-Amerikába utazott és ott hat évet töltött. Hazatérése után bekapcsolódott az irodalmi életbe. Első írásait a Hét, a Ma és a Nyugat közölte. 1927-ben Új Föld címmel folyóiratot indított. A Szép Szó munkatársa, majd egyik szerkesztője volt. 1939-ben az USA-ba vándorolt, majd 1941-ben hazatért. A felszabadulás után íróként működött. Műveit élesen szatirikus hangvétel jellemzi.

Tasi József, Remenyik Zsigmondné közlésére hivatkozva a következőképpen rekonstruálta Remenyik és József Attila személyes kapcsolatát: „Nem tudjuk, mikor ismerkedett meg József Attila és Remenyik Zsigmond. 1931-ben, Remenyik nősülése és Budapestre költözése után mindenesetre gyakori vendég volt egymásnál a két házaspár: Remenyik Zsigmond és felesége, valamint József Attila és Szántó Judit. [...] [Remenyik

Bolhacirkusz c. regénye címlapjának] túloldalán ugyan a *Valóságot*, József Attila folyóiratát tünteti fel kiadóként, de ez inkább csak baráti gesztus volt József Attilához, akinek folyóiratába éppen könyvének kiadásáról írt szatírát [...] Az egymásnál való vendégeskedésnek egy csúnya pletyka vetett véget 1933 elején. A két író barátsága ezután hosszú évekre fellazult, de végképp sohase szűnt meg; a *Szép Szó* éveiben pedig ismét felerősödött. Mindenesetre az asszonyok közötti viszály is belejátszhatott abba, hogy Remenyik József Attilát választotta modellül a *Költő és a valóság* csetlő-botló, ügyefogyott, szörnyeteg-feleségű, bárgyú klapanciákat írogató és a gazdagoknak meg a véderőnek eredménytelenül felkínálkozó figurájához." (Tasi József: József Attila és a Korunk. MKszle 1977. 2. sz. 146.)

A regényről, amelyből az idézett részlet származik, E. Nagy Sándor, Remenyik Zsigmond monográfusa a következőket írja: „Kitűnő alapötlettel írta meg a kizsákmányoló kapitalista pusztulását a *Költő és a valóság* című regényében, amely először a Korunk 1933—34-es évfolyamában jelent meg folytatásokban *Li-Fu-szun gazda cselédei* címmel, de önálló kötetben csak 1935-ben látott napvilágot a Pantheon Kiadó gondozásában. A gyűlöletre méltó kapzsiságot és kegyetlenséget, amellyel Li-Fu-szun perui ültetvényes sanyargatja munkásait, a naivan együgyű Luis, a kínai költő tárja elénk. A torzító tükörben itt visszájára fordulnak a dolgok: Luis dicséri a »gazdát«, de ennek a sebekkel borított, kopasz, parókás, élve elrothadó rémnek a cselekedetei éppen a jóság ellenkezőjét bizonyítják.

[...] Az író ügyesen érzékelteti az elviselhetetlenül groteszk helyzetekben, hogy ő külön áll ettől a valóságtól, nem részese, hanem bírája akar lenni az elpusztulásra megérett modern rabszolgaságnak. A különállás a közbeiktatott »mesélő« révén válik biztossá és félreérthetetlenné. Luis nemcsak egy erkölcstelenül behódoló tehetségtelen költő, de egy magatartás típusa is, ami irtózattal töltheti el mindenkor a társadalmi közösség dolgaiban egészséges érzékű embert. Azáltal, hogy ő válik a valóság közvetítőjévé — az egész valóság rajta keresztül áramlik az olvasó felé! —, már egyértelművé is teszi az író ítéletét." (E. Nagy Sándor: Remenyik Zsigmond. Bp. 1973. 56—57.)

„A valóság közvetítője", „a naivan együgyű Luis, a kínai költő", az „erkölcstelenül behódoló tehetségtelen" klapanciagyártó figurájának megalkotásához Remenyik Zsigmond József Attilát választotta „modellül". A torzkép „modelljét" először Szántó Judit nevezte meg (vö. az 594. sz. cikkel), majd Vértes György egyetértőleg idézte Szántó Judit állítását. (Vértes 147—148.) A „modell" és a torzkép identifikálását Tasi József végezte el (Tasi József: József Attila és a Korunk. I. h. 145—147.)

Mindazonáltal a regény, amely hét folytatásban jelent meg a Korunkban 1933 októberétől 1934 áprilisáig, nem kulcsregény. Luis, a kínai költő alakja a műben önálló életet él. Ezért csak azokat a mozzanatait közöljük, amelyekben a torzkép mögött egyértelműen fölismerhető maga a modell. Az első ilyen mozzanat a regény harmadik folytatásában, A kerekorrú disznókról szóló költemény megszületik c. fejezetben található.

„Az én kondám olyan konda..." — József Attila *A kanász* c. verse kezdősorainak: „Az én falkám olyan falka, / ondolálva van a farka" parafrázisa.

A regény további, József Attilára vonatkoztatható részleteit l. a 233., 234. sz. cikkekben.

231. József Attila... — *Névtelen.* Tolnai Új Világlexikona II. pótkötet. Bp. 1933. — 51.

A lexikont Garai Ferenc és Süle Antal szerkesztette.

232. Babitsnak fáj... — *Névtelen.* Új Magyarország 1934. febr. 6. — 4.

A Baumgarten-díjról l. a 85. sz. cikk jegyzetét.

ne olyan „írók"-nak adjanak díjat, akiknek nevét ... nyomtatásban talán egyszer lehetett látni — Az 1934. év díjazottjai általában ismert írók (Gelléri, Gellért, Illyés, Tersánszky, Turóczi-Trostler); a cikk szerője talán a kevésbé neves Joó Tiborra utal, aki ugyancsak évdíjban részesült. De az sincs kizárva, hogy a Dienes Valériának vagy a Fekete Lajosnak odaítélt jutalom ellen emelt kifogást.

Szabó Dezső, akiről ma mindenki tudja, hogy mint él! — „1933 szeptemberében arról beszél, hogy már kávéházba sem tud járni, annyira nincs pénze; csak szalonnán és feketekávén él, azt is ifjú tisztelőitől kapja." (Nagy Péter: Szabó Dezső. Bp. 1964. 476. Részletesebben erről l. i. m. 467—476.)

233. Li-Fu-szun gazda és cselédei (V.) — *Remenyik Zsigmond.* Korunk 1934. febr. — 110—118. Részlet. (111., 113., 114—116.)

Remenyik Zsigmond Korunkban megjelenő folytatásos regényének (vö. a 230. sz. cikkel és jegyzetével) V. folytatása tartalmaz közvetlen utalásokat József Attilára.

„Elefánt vagyok, jámbor és szegény..." — A regény narrátor-hősének verse József Attila *Medáliák* c. ciklusa két első sorának parafrázisa.

Straja konzul, az éhenkórász költők pártfogója. — Straja konzul (ejtsd: Sztraha) alakját Remenyik Anton Straka, csehszlovák kultúrattaséról mintázta, s a két regényhős párbeszédével József Attila és Anton Straka valóságos kapcsolatát ironizálta. (Anton Strakáról és a költővel való későbbi kapcsolatáról részletesebben l. a 218., 712. sz. cikkeket és jegyzeteket.)

Tiszteletreméltó Li-Fu-szun gazdánk megfedd dicsőítő költeményeimért. — Az illegális párt egyes körei és a szélsőbaloldallal szimpatizáló értelmiségiek többek között azt vetették József Attila szemére, hogy kapcsolatokat tart fenn polgári körökkel. A kizsákmányoló kapitalista Li-Fu-szun és a költő Luis kapcsolatának rajza a regényben, s különösen az V. folytatásban ennek a szemléletnek a lecsapódása.

Ha nem is vagy éppen óriásnak mondható, cingár vagy ugyan és állhatatlan természetű, nyiszlett és görbelábú — Remenyik Li-Fu-szun gazda szájába adja Luis külalakjának közvetve József Attilát karikírozó, kíméletlenül durva jellemzését.

234. Li-Fu-szun gazda és cselédei (VII.) — *Remenyik Zsigmond.* Korunk 1934. ápr. — 280—288. Részlet. (283—284., 285—286.)

Vö. a 230. és a 233. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

Nem jó asszony és engem semmibe sem vesz. Juci a neve — Remenyik a regénynek ezen a pontján utal a leginkább egyértelműen arra, hogy Luis feleségének modellje József Attila élettársa, Szántó Judit volt.

A szél, amit mi fújunk, felkavarja a port, kidönti gyökerestől a fákat ... leszakítja a gazda bérbeadott házairól a tetőt. — Az elkeseredett Luis családjával föltámasztja a szelet, amely rombadönti a kapitalista tulajdonát, és közvetve pusztulását okozza. Remenyik József Attila *A város peremén* c. versének 13. strófájából kiindulva komponálja meg a jelenetet: „E fölosztott föld körül / sír, szédül és dülöng / a léckerítés leheletünktől, / - mint ha vihar dühöng. / Fujjunk rá!"

A regény könyv alakban Költő és a valóság címen, a Pantheon kiadásában 1935-ben megjelent változatának szövege nem teljesen azonos a folyóiratbeli közlés szövegével. A szerző bizonyos pontokon tompítja a József Attilára történt utalások konkrétságát. Legszembeötlőbb az, hogy a *Medáliák* kezdősorait parafrazáló versrészlet helyett a könyv 103. lapján ezt olvassuk: „Elefántocska vagyok én, rózsaszínű elefánt, / Fölemelem az orrmányom, hogyha valaki megbánt."

A regény más helyei viszont egyértelmű célzásokat tartalmaznak a költő és élettársa megánéletére. Így pl. a Szerelmes verset írok, de nem a feleségemhez (44—49.), és a Mérget iszik a feleségem, de nem pusztul bele (83—90.) c. fejezetek az *Óda* születésére és Szántó Judit öngyilkossági kísérletére utalnak (vö. a 225. és 228. sz. cikkekkel és jegyzetükkel). Straja konzul figurája mögött is pontosabban felismerhető Anton Straka alakja: A bohémiai konzul Straja, az éhenkórász költők pártfogója (117—121.).

Remenyik Zsigmond a költő halála után írott, a Korunkban és a Szép Szóban megjelent, nagy feltűnést keltett cikkének is azt a címet adta, amit regényének: Költő és a valóság. (Vö. az 510. és 532. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.)

235. Fölemelték a bolsevizmus miatt elítélt egyetemi hallgatók büntetését. — *Névtelen.* Népszava 1934. máj. 17. — 9.

Vö. a 219., 220., 222. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

236. József Attila (Az elképesztő): Pünkösdi kolbász. — *Karinthy Frigyes.* Színházi Élet 1934. máj. 20—26. — 38. Részlet.

Újraközölve: Karinthy Frigyes: Így írtok ti. Bp. 1979. I. 60.

Németh Andor emlékezései szerint József Attila Párizsból való visszatérte után került kapcsolatba Karinthyval és körével: „Az említett kis versen kívül Karinthyról is írt egy kis *Medáliá*-t. Ez a verse, sajnos, elveszett, csak arra emlékszem, hogy valami kék paplant akart adni Karinthynak. Karinthy furcsállta ezt az ötletet. Később Attila is feljárogatott Karinthyékhoz..." (Németh Andor: Emlékiratok. In: A szélén behajtva. 633.) De ugyancsak Németh Andor szerint, a költő nem érezte magát otthonosan a Hadik kávéházban, Karinthy törzsasztalánál: „Egy ideig hármasban látogattuk a Hadikot, Attila, Lucie meg én. A két József testvér idegenül érezte magát. Attila, aki mélységesen tisztelte Karinthyt, illetlennek találta a hangot, amelyet vele szemben használtak, különösen a társaság nőtagjai, akik szavába vágtak, leintették, fölényeskedtek vele. Mikor elsőízben ballagtunk haza a Hadikból, nagyon szomorú volt. Én, aki régebbről s jobban ismertem Karinthyt, igyekeztem megértetni vele, hogy méltatlankodása túlzott, elhamarkodott, hogy Karinthy kitűnően érzi magát. Lehet, hogy igazad van — mondotta, — de ő nem látogat ki a Hadikba többé. S ennél maradt." (Németh A. 86—87.)

A *Medáliák*, a *Bevezető*, a *Tiszta szívvel* típusú József Attila-versek stílusát karikírozó utánzat egy paródiasorozat ötödik darabja. A sorozat címe: Így írtok ti. Fiaim, csak énekeljetek (Az új magyar Parnasszus pünkösdi versenye). Karinthy bevezető sorai után sorrendben a következő paródiák olvashatók: Illyés Gyula (A tempós): Költő pünkösdi éneke; Szabó Lőrinc (A metafizikus): Pünkösdi versike az Esőcskéről; Bródy Lili (Az intelligens): Fiatal pesti lány pünkösd reggel; Sértő Kálmán (A tősgyökeres): Tanyai mozikép pünkösdre; József Attila (Az elképesztő): Pünkösdi kolbász; Sacy von Blondel (Az őszinte): Ma azt hitted boldog vagy; Erdélyi József (A feltámadt Petőfi): Piros pünkösd; Ismeretlen költő (S végre, aki a jobb részt választotta): Magáról csókos asszony (36—39.).

237. Irodalom és politika. — *Ascher László* és *dr. Braun Soma.* Szocializmus 1934. máj. 52—55. Részlet.

Ascher László (1901) hírlapíró. A Népszava belső munkatársa, a Szocializmus munkatársa.

Braun Soma (1890—1944) tanár, publicista, műfordító. 1933-tól az MSZDP oktatási munkájának irányítójaként pártiskolaszerű tanfolyamot szervezett, előadássorozatokat tartott. Állandó munkatársa volt a Népszavának és a Szocializmusnak. Munkaszolgálatosként halt meg.

A cikkben Ascher László és dr. Braun Soma vitatkoznak a címben megadott témáról, s a vita egyik pontján, Ascher László hozzászólásában, Kassák és Szabó Lőrinc társaságában, Adyval párhuzamba állítva, előfordul József Attila neve.

238. A mű-e vagy a hatás? — *Fülöp Ernő.* Korunk 1934. szept. — 691—692. Részlet.

Fülöp Ernő — Fejtő Ferenc (1906) álneve. Író, kritikus. Egyetemi tanulmányait Pécsett végezte. A harmincas évek elején kapcsolódott be az illegális párt egyetemi csoportjának munkájába. A Szabadon c. folyóiratban jelentek meg cikkei, a Valóság c. folyóiratot József Attilával közösen szerkesztették. 1931 elejétől 1932 júniusáig közvetítő szerepet játszott a Társadalmi Szemle csoportja és József Attila között. 1932 nyarán letartóztatták, és 1933 májusáig börtönben volt. József Attila levelezett vele, és többször fölkereste a Gyűjtőfogházban. Börtönbüntetésének letöltése után Fejtő szakított illegális kapcsolataival, néhány évig rendőri megfigyelés alatt állt. 1934 októberében kezdett írni — József Attila közvetítésével — a Mónus Illés szerkesztette Szocializmusba és a Népszavába. 1938-ig számos jelentős kritikája, esszéje jelent meg itt. József Attilával mindvégig személyes jóviszonyban volt. A Szép Szó egyik alapító tagja. 1938-ban Franciaországba távozott. Az ország német megszállása idején Lot megyében, Cahors mellett, egy kis faluban élt. Részt vett a helyi ellenállási mozgalomban. 1944-ben visszatért Párizsba. 1944—74 között az Agence France Presse kelet-európai hírmagyarázója volt. 1944 óta Párizs mellett, Neuilly-sur-Seine-ben él. 1944—49 között Károlyi Mihály mellett a Magyar Sajtóirodát vezette. 1946—47-ben több hetet töltött Magyarországon. 1970—82 között szemináriumot vezetett az Institut des Sciences Politiques-ban. Számos lapnak, köztük a Monde-nak, a Libération-nak, a Quotidien de Paris-nak és a Figarónak volt a munkatársa.

József Attilára vonatkozó visszaemlékezései: József Attila, az útmutató. Szocializmus 1947. 2—4. sz. 114—124.; 1947. 5. sz. 214—221.; József Attila, az útmutató. Bp. 1948.; József Attila, az útmutató (József Attila ars poeticája, József Attila költészete). Újvidék, 1953.; József Attiláról. Látóhatár 1955. 3. sz. 148—155.; Tények és legendák József Attiláról. Irodalmi Újság (Párizs) 1964. máj. 1. — 3.

A fenti idézet Békés Istvánnak Perneki Mihály legújabb verskötetéről írt bírálatában foglal helyet. — Fejtő Ferenc Békés István: Perneki Mihály 2000 Volt c. kötetéről írott recenziójában foglalt állításokkal vitatkozik. (Szabad Írás 1934. máj. — 34.)

hiszen csak például József Attilára utalok. — József Attila neve nem esetleges példaként bukkan föl a cikk szövegében, hanem a Perneki Mihály típusú proletárköltővel szemben Fejtő költőeszményét képviseli. A „remeköldalakra ügyelő" szocialista költőeszménynek József Attilával való azonosítását Fejtő a *Medvetánc* kötetről írott recenzióban végzi el teljes részletességgel. (Vö. a 251., 252. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.)

239. Szimonidesz Lajos ügye. — *Névtelen.* Újság 1934. nov. 9. — 10.
Vö. a 178—180., 190., 198., 199., 206., 208—210. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

240. József Attila válogatott versei. — *Hatvany Lajos, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor* nyilatkozata. A Toll 1934. nov. 15. — 279—280.

„Tiszta szívvel" címen jelenik meg e hó folyamán József Attila régi és új költeményeinek válogatott gyűjteménye. — A három író nyilatkozata, „műfaját" tekintve, reklámszöveg: a *Medvetánc* c. kötetet (l. a 241. sz. cikket és jegyzetét) ajánlják az olvasó figyelmébe.

Mélabús suhanc és füttyös bölcselő. — Hatvany Lajos számára József Attila elsősorban a *Tiszta szívvel* és a vele rokon, dalszerű költemények alkotója maradt. „Gubancosabb, hosszú költeményeinek titkai, szépsége iránt például a Tiszta szívvel költőjének egy olyan szenvedélyes és tevékeny pártfogója is, mint Hatvany Lajos, képtelen volt fölmelegedni." (Ignotus Pál: Csipkerózsa. Haladás 1947. szept. 25. — 10.)

József Attila karakán, gyöngéd, izgága — Kosztolányi Dezsőnek — leszámítva az Írók előadóestjéről írott, Komlós Aladár által neki tulajdonított beszámolót (l. a 80. sz. cikket) és egy Esti Kornél-novellát, amelynek főhősét, Jancsit Kosztolányi a fiatal költőről mintázta (vö. a 229. sz. cikkel) — ez az egyetlen írása József Attiláról. (Újraközölve: Írók, festők, tudósok. Bp. 1958. II. 323.) Rövidsége, odavetettsége miatt nem tükrözi azt a nagyrabecsülést, amellyel Kosztolányi — az emlékezők egyöntetű véleménye szerint — viseltetett József Attila költészete iránt.

József Attila Kosztolányival személyesen 1923. máj. 20-án, Szegeden, a Juhász Gyula-ünnepségen ismerkedett meg, de „Kosztolányit ekkor még nem érdekli József Attila". (SZM: FÉI 470.) 1926 nyár végén, vagy még valószínűbb, hogy 1927 őszén kerültek közelebb egymáshoz: „Néha elvittem Attilát Kosztolányihoz. [...] Kosztolányit minden érdekelte, mindenkit számon tartott, mindenkiről tudott. Attiláról is, természetesen. De nemcsak számontartotta, nagyra becsülte. Ő, akinek egyetlen szerelme a magyar nyelv volt [...] Elragadtatással élvezte Attila verseinek nem tájszavakkal tűzdelt, nem nyelvemlékekből, régi szótárakból táplálkozó, emelkedetten egyszerű, ízes, természetes magyarságát. De verseinek más tulajdonságait is. Képzelete meghökkentő szökellését, fordulatainak kiszámíthatatlanságát, kifejezésmódjának ravaszdi esetlenségét, dévajságát, humorát. Szinte látom az arcát, ahogy Attila könyvében lapozgat, s csillogó szemmel szavalja: *Énekeljünk / hajaha!*...

— Ez igen! — kiáltott fel lelkesen. Ugrál, szökell, ujjong! Elragadó!

Aztán elolvasta a Táncbafognak-ot: [...]

— Épp oly meglepően merész — fűzte hozzá — mint Berzsenyinek ez a verskezdete: Halljuk, mit mond a megláncolt kalóz!

És tovább olvasta: [...]

— Üde! Mulatságos! Illatos, mint a frissen szakasztott szamóca!

— Csak értelme nincs — jegyezte meg valaki.

— Hát a szamócának van? — vágott közbe Kosztolányi." (Németh A. 83—85.)

Kapcsolatuk a harmincas években is folytatódott, egészen Kosztolányi haláláig: „Kosztolányi nagyrabecsülte Attilát. Nem tudom már, milyen irodalmi díjat kapott Kosztolányi és Attilára akarta cedálni. Valami azonban közbejött és a dolog nem sikerült, Attila nem kaphatta meg.

Gyakran jártunk Kosztolányiékhoz, ahol sokáig tartó viták folytak. [...] Előfordult, hogy én érkeztem előbb Kosztolányiékhoz, mint Attila. Ilyenkor Kosztolányi és Ilona maguk közé ültettek és csak annyit mondtak, hogy beszéljek, mindegy miről." (Szántó Judit: József Attiláról. Kritika. 1972. 7. sz. 10—11.)

Ez a háttere a József Attila költészetéről írott néhány sornak, és ez magyarázza a *Medvetánc* kötet elismertetéséért folytatott „harcát" is: „Röviddel karácsony előtt 1934 decemberében jelent meg a *Medvetánc*. A megjelenés napján e kötettel a kezemben Kosztolányival találkoztam a 14-es autóbuszon, aki ebben az évben vett részt először alapítványi tanácskozásainkon. Az új kötetre és költőjére terelődött nyomban a szó. Talán egyszerre mondtuk ki, hogy erre a kötetre aztán *kell* hogy részesedjék a Baumgarten-díjból. »A javaslatnak a testületből kell kiindulni« — mondtam, mire Kosztolányi: »Én indítványozni fogom.«" (Basch 426.)

József Attila Baumgarten-díjazásáért folytatott küzdelmének egykorú írásos bizonyítéka is maradt Sértő Kálmánnak Kosztolányival készített interjújában:

„[...] — Sértő Kálmánt kikapcsolom — melyik fiatal költőnek adna Baumgarten díjat?

— Téged ki kellene kapcsolni? ...

— Világos!!!

— Akkor József Attilának ítélném oda a pénzt. [...]" (Új Magyarország 1934. nov. 18. — 5—6.)

Kosztolányi szerepléséről az alapítványi ülésen l. a 246. sz. cikk jegyzetét.

József Attila és Kosztolányi kapcsolatáról l. még: Kosztolányi Dezsőné: Egy este József Attilával. ItK 1955. 200

241. József Attila új verseskötete. — *Névtelen*. Békésmegyei Közlöny 1934. nov. 21. 4.

A cikk a *Medvetánc* kötet előfizetési felhívása. A Békésmegyei Közlöny változatlan formában újraközölte a dec. 1-i sz. 4., a dec. 4-i sz. 3., a dec. 9-i sz. 4. lapján.

A Békéscsabán 1874—1939-ig megjelenő politikai napilap történetének egy rövid szakaszában (1934 szeptemberétől mintegy fél éven keresztül), Hatvany Lajos szellemi támogatásának, közvetítésének köszönhetően, igyekezett jelentős írókat szerepeltetni hasábjain. Ez magyarázza a Medvetánc békéscsabai népszerűsítését is: „... 1. ez a három hónap a lap megújításának hónapjai voltak, a »helyi« (dilettáns) szerzők írásai helyett *neves* alkotók *jó írásai* kellettek; 2. a lap irodalmi anyagának gondozója, Debreczeny Miklós régi (»fiatalkori«) ismerőse-pályatársa volt József Attilának; 3. ugyanakkor — egyben — lekötelezettje is volt a József Attilát akkor fokozottan támogató Hatvany Lajosnak és Kosztolányi Dezsőnek is; 4. új kötetét készülvén kiadni József Attila is érdekelt lehetett a rendszeres publikálásban: újra elővehette, csiszolhatta írásait, az újat pedig nyilvánosság elé vezethette." (Lengyel András: A Békésmegyei Közlöny és József Attila. ItK 1978. 1. sz. 82.)

József Attila, a Baumgarten-díjjal kitüntetett kiváló költő — „Ez az »elírás« alighanem onnan ered, hogy a díjazás terve a »levegőben« volt; vagy Kosztolányiék, vagy maga József Attila említhetett valami olyasmit, amiből Debreczeny a Baumgarten-díj odaítélésére gondolhatott." (Lengyel A.: i. m. uo. 81.)

ez év december havában új verseskötetet ad ki. — „*A Toll* hasonló beharangozó írása (november 15-én) még *novemberi* megjelenést ígért. Hogy a *Békésmegyei Közlöny* alig egy hét múlva már decemberre tette, a nov. 15. és 21. közötti napokban olyasvalami történhetett, ami késleltette a könyv elkészítését." Lengyel A.: i. m. uo. 81.

A kötetnek Medvetánc lesz a címe — „*A Toll* már említett híre november 15-én még *Tiszta szívvel* címen említette a kötetet." Lengyel A.: i. m. uo. 81.

(Vö. a 240. sz. cikkel és jegyzetével.)

242. József Attila: Medvetánc. — *Habán Mihály.* Magyar Út 1934. dec. 15. — 10.

Habán Mihály (1907) költő. Mérnöki diplomát szerzett. Költeményeit zsoltárszerű szabad versekben írta. József Attilával való kapcsolatára csak egy rövid utalásból következtethetünk. (Vö. a 218. sz. cikkel.)

A Magyar Út (1934—1944) a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria szövetségének társadalompolitikai és világnézeti folyóirata volt. 1937-től a népi írók mozgalmának jobbszárnyához kapcsolódott.

Az idézet — a *Reménytelenül* c. versből

243. „Medvetánc". — *(sz. á.)* Népszava 1934. dec. 23. — 6.

(sz. á.) — *Szakasits Árpád* (1888—1965) szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1909-től újságírói tevékenységet folytatott, szocialista tendenciájú verseket írt. 1925-től a SZDP vezetőségi tagja, a Népszava munkatársa volt. Szociáldemokrataként a kommunistákkal való együttműködésre törekedett. A felszabadulás után különböző magas szintű állami vezető tisztségeket töltött be. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, a börtönből 1956-ban szabadult.

1926-ban, a Harcos énekek c. antológia szerkesztőjeként a fiatal József Attila hat versét válogatta be a kötetbe. (József Attilával való kapcsolatáról l. „A számokról". Emlékezés József Attilára. In: Szakasits Árpád válogatott beszédei és írásai. Bp. 1966. 412—418.)

Szakasits bírálatáról Agárdi Péter a következőket írja: „A *Medvetánc* megjelenése után egész irodalmunkban megélénkülő kritikai érdeklődés is csak tompítottan tükröződik a szociáldemokrata sajtóban. Szakasits Árpád kisrecenziójának szemlélete visszalépés a lelkendező-moralizáló kritikához." (Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 97.)

244. Ha a költő jobbra tér... — *Garai János.* G. J.: Nyárutó. Bp. 1934. 26—27.

Garai János (1913—1944) költő, szociográfus. Részt vett az illegális kommunista mozgalomban. Rövid ideig a Népszava munkatársa. 1936-ban ideiglenesen megszakadtak

kapcsolatai a kommunista párttal. 1942-ben letartóztatták és internálták. A garanyi tábor kommunista frakciójának tagja volt. 1943-ban Ukrajnába vitték.

„... 1933-ban verset írt József Attilához, akihez addig sokat vitatkozó, de jó viszony fűzte. A versben éles hangon és igazságtalanul elmarasztalja a költőt a *Külvárosi éj*ben megjelent költeményei miatt. [...] A vers része annak a kampánynak, melyet József Attila ellen cikkei, versei és a polgári körökkel tartott kapcsolatai miatt a párt egyes szektás körei folytattak.

Lukács Imre elmondta, hogy a Társadalmi Szemle szerkesztősége először őt, majd Garai Jánost kérte annak a cikknek a megírására, amelyet később Pákozdy vállalt. Hogy elvállalta-e Garai vagy nem, hogy miért nem jelent meg akkor József Attiláról cikke — ezt nem sikerült kideríteni. Azt azonban Sándor Pál nagyon valószínűnek tartja, hogy ezután megbízták ennek a versnek a megírásával abból a célból, hogy a kommunista és szimpatizáns tömegek előtt diszkreditálja József Attilát, aki 1933 májusában az egységfront kérdésében került szembe a pártálláspontal. Hogy éppen Garait bízták meg a vers megírásával, annak egyik oka az lehetett, hogy ismerték gúnydalait, amelyek népszerűek lettek a tömegek között, másik oka pedig említett túlforradalmisága, amelynek következtében osztotta az akkori pártvezetés szektás értékelését József Attilára vonatkozólag." (Garai László: „Egy a tömegből". ItK 1971. 6. sz. 738.)

József Attilának küldöm, azok nevében, akik illmaradtunk. — Két évvel a kötet megjelenése után Garai így tagadja meg bolsevista „múltját": „...közmegvetésnek vagyok kitéve és tekintsem magam kiközösítettnek, mert eddigi könyveimben a magyarországi bolsevista mozgalom iránt nyilvánított rokonszenvemmel *fölhagytam*, »baloldali« (?) múltamnak hátatfordítottam..." (Miért likvidáltam? Pártszervezet 1936. dec. — 4—5.)

A sors iróniája, hogy a kortárs kritikus, Lukács Imre Új magyar költők c., a Korunk 1937. áprilisi számában megjelent írásában Garai Jánost, a Sikátorok szele c. kötet szerzőjét József Attila utánzójának látta: „Nem eléggé önálló; előszeretettel dolgozik minták, régebben Kassák és József Attila, később Illyés és mások után."

1935

245. Attila József: Bärentanz. — *Josef Turóczi-Trostler.* Pester Lloyd 1935. jan. 5. (esti kiad.) — 5.

Turóczi-Trostler József kritikája a „Literaturspiegel" rovat l. Lyriker c. alfejezetében olvasható, Marconnay Tibor Az ember ellen c. verseskönyvéről és a Carmina Horatii selecta... c. kötetről írott bírálatának társaságában.

A bírálat fordítása:

József Attila: Medvetánc (Révai)

Különös határeset: korunk költője, aki irodalmi műveltséggel terhelve, látszólag fáradság nélkül talál vissza művészetének őskifejezéseihez; aki lágy képekben és hasonlatokban fejez ki dúló viharokat; örökké nyugtalan és lázadó, aki még a néma kősziklákból is idillikus szikrát csihol! A külváros költője, aki még attól sem riad vissza, hogy a nem irodalmi dolgokat nevén nevezze és amellett naiv népdal-dallamokat alkalmazzon. Ő a szegény, istentől elhagyott teremtmény, aki mások ellenére, a sors, gond és gyötrelem ellenére, a saját maga vigasztalására tájakat, eseményeket költ, zenét gondol ki. Villon késő utóda, egyben fordítója, önös és magától megittasodott, mint amaz, telve szemérmetlenséggel, amely ellenszenvet váltana ki és naturalizmussal, amely elriasztana, ha nem a feloldó és megváltó szó köntösében kerülne elénk, ha a lárma, lázadás és tényábrázolás mögött nem rejtőzne egy tisztább, magasabb értékű világ utáni áhítat. Ez az áhítat tompítja az önábrázolás és vallomások hevességét és gátlástalanságát. József

Attila érett művésznek és alkotónak bizonyul ott, ahol arról van szó, hogy ábrándvilágot ábrázoljon, tudattalant szavakba öntsön, a magány és kimondhatatlan csend lidércfényeit és kísérteteit száműzze, s helytálljon az éj és iszonyat ellen. Bizonyos, hogy nem minden kerülő vezet a szerencsés és boldogító célhoz, van ami torzkép, tévelygés, füst, zaj marad, elképedést eredményez, de vannak ebben a kötetben olyan versek, melyek belevésődnek az érzékekbe és képzeletbe, s amelyeket nem lehet egykönnyen elfelejteni.

(*Bokor László és Németh Alajosné* fordítása)

246. Kik kapják az idei Baumgarten-díjakat. — *Névtelen.* Az Est 1935. jan. 19. — 8.

A Baumgarten-díjról l. a 85. sz. cikk jegyzetét.

Az 1935. évi Baumgarten-díjak és -jutalmak elosztását eldöntő alapítványi ülésre így emlékezik vissza Basch Lóránt: „Utolsó tanácskozásunkon történt, közvetlenül karácsony előtt. Babits erre az évre (1935-re) a fiatal nemzedék költői közül Fenyő Lászlónak évdíjat szánt. [...] Amikor azonban — Kosztolányi indítványára — Füst Milán és Karinthy neve, mint támogatásra szorultaké felmerült, Babits nem ragaszkodott tovább jelöltjeihez. [...] Babits kárpótolni szerette volna Fenyőt az elmaradt díjért. Kosztolányi ezt az alkalmat ragadta meg, hogy felvesse József Attila nevét. »Egy nagy költő jár közöttünk, akire eddig senki sem gondolt« — szavakkal József Attilát jelölte meg Fenyővel szemben. Majd hirtelen felém fordulva, aki mellette ültem, megkérdezett: mi a nézetem? (De hisz azt ismerte már.) Rámutattam arra is, hogy Fenyő az előző évben már kapott jutalmat. Babits szóhoz sem juthatott, mert Kosztolányi »a kurátorok úgy látom nincsenek egy véleményen, tehát szavazzunk« szavakkal befejezett tény elé állította. József Attila nagy többséget kapott. Fenyőre a nyolc tag közül csak ketten szavaztak. [...] Babits a váratlan helyzetekhez alkalmazkodni próbáló mosolygásával megjegyzés nélkül tudomásul vette a szavazás eredményét, de bántotta, hogy és ahogyan József Attila első jutalmazása Kosztolányi akarata szerint történt. Baumgarten Ferenc őreá bízta az írók kiválasztását. Az alapítványban, ha nem is az ő akaratából, de az ő akaratával kellett történni mindennek. Különben is, szavazást szabályaink szerint csak a kurátorok kezdeményezhettek, a testület tagjai csupán jelölhettek. Kosztolányi ezen túltette magát." (Basch 426—427.) Kosztolányi szereplésének előzményeiről l. a 240. sz. cikk jegyzetét.

247. A Baumgarten-díjasok. — *Névtelen.* Népszava 1935. jan. 19. — 4.

...miért nem kap díjat egyszer sem József Attila — A Baumgarten-díjak és -jutalmak kiosztásáról tanácskozó testület (vö. a 85. sz. cikk jegyzetét) tagjai részéről — nem utolsósorban József Attila Babits-kritikája (vö. a 109. sz. cikk jegyzetével), illetve az *Egy költőre* c. vers megjelenése miatt — évekig nem merült föl a költő díjazásának, illetve jutalmazásának gondolata. Arra, hogy ez a kérdés 1934 végén napirendre kerülhetett, a *Medvetánc* kötet megjelenése adott alkalmat (vö. a 241. sz. cikk jegyzetével). Annak alapfeltétele azonban, hogy a költő végül is jutalmat, azaz „kisdíjat" kapott, a Nyugattal való kapcsolatának helyreállítása (vö. a 228. sz. cikkel és jegyzetével), illetve Babitscsal való viszonyának javulása volt.

A kettejük közötti feszültség csökkenésének első — bár apró — jele az volt, hogy Babits beválogatta József Attila 2 versét az általa szerkesztett Új Anthológiába, és hogy a költő hozzájárult a kötetben való szerepléshez. (Vö. a 172. sz. cikkel és jegyzetével.)

1932. okt. 6-án József Attila levéllel fordult Babitshoz, verseket küldött közlés céljából, s kérte a költőt, „vegye barátságos cselekedetnek", hogy verseivel fölkereste. Okt. 12-i keltezésű levelében pedig kérte Babitsot, „fogadja megkülönböztetett tiszteletem kifejezését". (JAVL 284—285.)

1933. jan. 28-án József Attila — katasztrofális anyagi helyzetére hivatkozva — azzal a kéréssel fordult Babitshoz mint a Baumgarten Irodalmi Alapítvány gondnokához, hogy juttasson számára pénzsegélyt. (JAVL 290—291.) A segélyt Babits kiutalta, s köszönő

levelében a költő a következő szavakkal követte meg a megbántottat: „Amióta tudom, milyen — esztétikától idegen és magam elől is elrejtőző — impulzusok kényszerítettek, hogy Önt bizony durván megtámadjam, lelkiismeretem egyre ösztökél, hogy ezt a csorbát kiköszörüljem. [. . .] Szándékom keresztülvitelére azonban eddig nem adódott mód, mert őszinteségemet mindenki kétségbe vonta volna azzal, hogy Öntől »vezeklés útján« pénzt akarok." (JAVL 292.)

Babits Versenyt az esztendőkkel c. kötetét 1933. novemberében eljuttatta fiatalabb pályatársához az alábbi szövegű ajánlással: „József Attilának szívesen küldi Babits Mihály." (Basch 422.)

József Attila egy 1933 végén történt véletlen találkozásuk alkalmából *Magad emésztő*... címmel verset írt Babits Mihályhoz — valószínűleg 1933-ban. (JAÖV 2. 546.)

Személyes találkozásukra a díjkiosztó ünnepségen került sor. Hogy a Babits számára kényelmetlennek vélt találkozást a költővel könnyebbé tegye, Basch Lóránt újév körül magához kérte József Attilát. „»Az idén csak jutalmat adhatunk — mondtam — bár a *Medvetánc*-ra kijárna a díj. De amióta fiatal íróknak kis díjakat is adunk, először ezt adjuk jutalmul.« (Utalhattam Gelléri Andor Endre esetére). »Meghívót fog kapni, korán jöjjön, hogy kibékíthessem Babitscsal.« »Régóta vágyom erre« — válaszolta. És elmondta első szegedi találkozásukat. Szaggatottan, nagyokat nyelve beszélt, mint aki olyasmiről tesz vallomást, amit addig titokban tartott. Szavaiból tisztelet és vonzalom áradt Babits felé. [. . .]

Babits ezúttal előttem érkezett meg a díjkiosztáshoz. Izgatottan járt fel-alá, sápadtan, csapzott hajjal, ahogyan ilyen alkalmaknál szokása volt. Amikor József Attilát megpillantottam, Babitshoz fordultam: »Bemutassam?« »Szükségtelen, már kezet fogtam vele.« A díjkiosztás után a Vadászkürtben gyűltünk össze. [. . .] Vacsora után Babits — ki a patkóalakú asztal közepén háttal ült — hirtelen felemelkedett (nem szokta máskor), körülnézett és egyenest ama asztalszárny felé tartott, ahol József Attila ült. Helyet kért mellette. Hosszasan beszélgettek, mint jó ismerősök, akik rég nem látták egymást." (Basch 428.)

248. Kiosztották az idei Baumgarten-díjakat. — *Névtelen.* Újság 1935. jan. 19. — 12.

A cikk első két hosszú bekezdése Babits beszédének nem teljesen szó szerinti, de eléggé pontos, rövidített összefoglalása. Lejegyzője egyetlen helyen értette félre a beszédet. Babits nem azt mondta, hogy az „alapítvány ez évben osztja ki hetedik alkalommal szép jövedelmeit" hanem így fogalmazott: „ez évben hetedszer osztja szét jövedelmeit". (Vö. Babits Mihály: Esszék, tanulmányok II. Bp. 1978. 457.)

Babits egyébként beszédében burkolt formában szemrehányást tett Kosztolányinak és a testületnek azért, amiért József Attila ügyében leszavazták. (Vö. a 246. sz. cikk jegyzetével.)

249. Rapszodikus elmélkedés Babits „Amor Sanctusa" fölött. — *Fejtő Ferenc.* Gondolat 1935. jan. — 24—35. Részlet.

Fejtő Ferenc elmélkedésének anyagául és tárgyául Babits Mihály fordításkötete áll: Amor Sanctus. Szent szeretet könyve. Bp. 1933. (Bilinguis kiadás) Babits bevezetése, amelynek szövegére Fejtő hivatkozik: 5—38.

„Az őskeresztény költők műveletlen, vagy félművelt emberek lehettek, akik még hozzá meg is vették a műveltséget, mint a mai kommunisták a »polgári« műveltséget" — A Babitstól idézett mondat utolsó tagmondata pontosan így hangzik: „mint a mai kommunista a »polgári« kultúrát". (14.)

Az evangélium egyes részei, mint Babits is mondja, szinte versek: — Babits megfogalmazásában ez a gondolat így hangzik: „Egyes helyein már az evangélium is tiszta líra s énekbe kívánkozik;" (10.)

Hilláriusnak könnyebb volt Krisztus poétikus életét versben kivonatolnia — Babits Szent Hilláriusról a 15. oldalon ejt szót. A vers, amelyre Fejtő utal: Szent Hilarius Hajnali éneke Krisztus életéről. (41—45.)

„nem a mű a cél, hanem a hatás" — Ezt a megállapítást Fejtő Békés Istvánnak Perneki Mihály verseiről szóló, a Szabad Írásban megjelent kritikájából idézi: „Nem a mű a célja, de a hatás." A Korunk 1934. évfolyamában megjelent A mű-e vagy a hatás? c. vitacikkében Fülöp Ernő álnéven is vitába szállt Békés István álláspontjával. (Vö. a 238. sz. cikkel és jegyzetével.)

250. Irodalom és világnézet. — *Veres Péter.* Gondolat 1935. febr. — 171—175. Részlet.

Fejtő Ferenc Rapszodikus elmélkedés Babits „Amor Sanctusa" fölött c., a Gondolat 1935. januári számában megjelent cikkéhez a szerkesztőség a következő megjegyzést fűzte: „A szerkesztőség, bár nem ért mindenben egyet a fenti tanulmánnyal, de érdekesnek tartja a probléma beállítását és a remélhető hozzászólásokkal hozzájárul a kérdés tisztázásához." Veres Péter ezzel a lehetőséggel élt, amikor vitába szállt Fejtő Ferenc álláspontjával, amelyet a „nem a mű a cél, hanem a hatás" megállapítás tagadásában vélt felismerni. (Vö. a 249. sz. cikkel és jegyzetével.)

A vita folytatódott a Gondolat áprilisi számában Fejtő Dialektika, hit, l'art pour l'art c. cikkével (250—255.) és Veres Péter viszontválaszával a májusi számban: Egy autodidakta válasza (318—320.), de József Attiláról a továbbiakban nem esett szó.

Veres Péter és József Attila kapcsolatáról l. a 815. sz. cikket. Veres Péter számára az *Elégia* c. vers valóban személyes élményt jelentett. Erről tanúskodik két, József Attilához intézett levele, amelyekben az *Ódát* (valójában: *A város peremén* c. verset), az *Elégiát*, majd a *Fiatal asszonyok énekét* páratlan műveknek nevezte. (JAVL 297., 306.)

251. József Attila költészete. — *Fülöp Ernő.* Korunk 1935. febr. — 116—123.

Fülöp Ernő — Fejtő Ferenc álneve

A marxista irodalomtörténetírás az utóbbi időben ismerte föl Fejtő Ferenc József Attiláról írott recenzióinak, tanulmányainak kiemelkedő jelentőségét a két világháború közötti időszak József Attila-irodalmában. Agárdi Péter A szocializmus mint költészet c. tanulmányában („VÚV" 81—140.) egy egész fejezetet szentel Fejtő József Attila költészetéhez való viszonyának. (Fejtő Ferenc József Attila-képe a 30-as években. Uo. 109—126.) Agárdi Péter így ír a Korunkban megjelent Fejtő-tanulmányról: „Számos vitatható mozzanat ellenére ez az álnéven írt cikk az egyik legelső alapos (s egyúttal marxista igényű) esztétikai-irodalomkritikai tanulmány József Attiláról. A társadalmi, lélektani, világnézeti, esztétikai és poétikai tényezők egységében elemez itt Fejtő, túljutva a tematikai-központú „szociáldemokrata" vagy a hangulat-központú, a rossz gyermekkort „megértő" polgári kritika dicsérő gesztusain." Ezután a szerző a bevezető mondatok szellemében részletesen elemzi Fejtő írását (i. m. 111—113.).

„Folytatnám, de unnád" — idézet a költő *Haszon* c. verséből. Az „ajánlás" első sora. Eredetiben így hangzik: „Attila folytatnám, de unnád;"

„Jack Londonéval vetekszik az élete" — Vö. a 76. sz. cikkel.

De téved Szerb Antal, ha azt hiszi, hogy ritka eset, amikor életének ismerete nélkül nem értjük meg az író művét. — Fejtő Ferenc itt Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetének egyik állításával vitatkozik, amely így hangzik: „Az író irodalmon kívüli személyisége, életrajza, nem irodalmi megnyilvánulásai csak akkor játszanak szerepet, amikor nélkülük nem tudjuk a művet megérteni. Ez az eset elég ritka. Az összefüggés az ú. n. élmény és a költészet között sokkal lazább, semmint a XIX. század tudósai, az egy Goethe esetét általánosítva, gondolták." (Sz. A.: Magyar Irodalomtörténet. I. Cluj—Kolozsvár 1934. 9.)

„Szonett, aranykulcs, zárd el szívemet..." — Babits Mihály: Szonettek (a Herceg, hátha megjön a tél is! c. kötetben)

Gesamtkunstwerk — magyar jelentése: összművészeti mű. A fogalom Richard Wagnertől származik, aki operáiban a költészet, a zene, a színjátszás, a tánc, a festészet és az építészet gigantikus hatású egységének megteremtését tűzte ki célul.

Kassák legújabban megjelent könyvében olvassuk Ady válaszát a nemzeti tanács üdvözletére: „Ékes magyarnak soha szebbet igaz menny és pokol nem adhatott." „Ez Ady" — teszi hozzá Kassák. „Betegen is versben beszélő és romantikusan pathétikus." — L. Kassák Lajos: Egy ember élete 7. köt. Bp. 1935. 176—177.

„Legyen akár az uccasarok rongya!" — Pontatlan idézet Ady Az én menyasszonyom c. verséből. Valószínűleg két sort elegyített Fejtő: a „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya" sort a „Legyen kirugdalt, kitagadott, céda" sorral kontaminálta.

Mikor a szeretők veszekszenek — helyesen: „Mikor a szeretők veszekednek" — A *Dalocska* utolsó 4 sorának tördelése pontatlan.

„Elvtársaim, a kasza él" — helyesen: „elvtársaim: a kaszaél"

mert az „ó" fekete s nem kék, mint Rimbaud gondolta — Fejtő Rimbaud A magánhangzók szonettje c. versének „Szurok Á! hó É! rőt I! zöld Ü! kék O!" sorára utal. (A. Rimbaud összes költői művei. Bp. 1965. 121—122. Tóth Árpád ford.)

a Korunkban megjelent kitűnő „történelmi materialista" Óda — *A város peremén* c. versről van szó, amely *Óda* címmel a Korunk 1933. júl. — aug.-i számában jelent meg (563—564.).

„minek is kell fegyvert veretni — belőled arany öntudat?" helyesen: „minek is kell fegyvert veretni — belőled, arany öntudat!" *(Eszmélet 9.)*

A cikkben cím nélkül közölt további József Attila-idézetek — *Nemzett József Áron, Eszmélet 3., Dal, Téli éjszaka, Biztató (Kínában lóg a mandarin...), Elégia* c. versekből

252. Medvetánc. — *Fejtő Ferenc.* Szocializmus 1935. febr. — 90—91.

Fejtő Ferenc a Szocializmus februári számában 4 recenziót írt, az alábbi sorrendben: 1. Szegedi fiatalok. 2. Medvetánc. 3. Mai francia dekameron. 4. A területenkívüli író.

Agárdi Péter így méltatja Fejtő írását: „Első cikkében, a *Medvetánc*ot bemutatva Fejtő hitelesen idézi fel azt a meglepetést, fordulatot, amelyet a gyűjteményes kötet még József Attila tisztelői és barátai között is okozott: József Attila korszakmeghatározó szerepének felismerését." (A. P.: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 110.)

„duhajkodik széles-magas kedvében" s közben „majd megszakad belé a szív keblében" — pontatlan idézet Arany János: Népdalok I. c. verséből. Helyesen: „Azt míveli széles-magas kedvében, / Majd megszakad belé a szív keblében!"

olyasféle, mint Márai Vallomásainak bandavezére. — Márai Sándor Egy polgár vallomásai c. regényének (1934) I. kötetében (204—209.) leírja, hogy nyolcéves korában tagja lett egy gyerekbandának, amelynek vezére egy — a hasonló korú polgárgyerekek számára „igéző" egyéniségű — zsarnoki alkatú „proli" gyerek, egy „született kis forradalmár" volt.

253. József Attila: Medvetánc. — *Névtelen.* Literatura 1935. márc. 1. — 75.

„őstehetségnek", primitív parasztköltőnek tartják, — Ilyesfajta téves elképzelések valóban jelen voltak a József Attiláról írott recenziók egy részében Fényes Samu írása (vö. a 61. sz. cikkel), illetve Szentimrei Jenő bírálata (vö. a 101. sz. cikkel) óta.

a Sorbonne-on végzett francia-szakos tanár. — A szerző feltehetően József Attila költészete intellektuális jellegének hangsúlyozása érdekében tért el a valóságtól. József Attila nem végezte el az egyetemet, s csak az 1926—27-es tanévben volt a Sorbonne hallgatója.

Az idézet — a *Hosszú az Úristen* c. versből

254. Az Erdélyi Szépmíves Céh tíz éve. — *Gaál Gábor.* Korunk 1935. márc. — 216—218. Részlet.

Az Erdélyi Szépmíves Céh a romániai magyar polgári írók 1924-ben Kolozsvárt alapított könyvkiadó vállalata. Célja egyfelől a romániai magyar nyelvű irodalom megszervezése, az erdélyi írók összefogása, másfelől szépirodalmi, kortörténeti és

társadalomtudományi művek kiadása volt. Művészi kiállítású könyvei — elsősorban a polgári olvasóközönség körében — igen népszerűek voltak mind Erdélyben, mind Magyarországon. 1926-tól szorosan együttműködött az Erdélyi Helikon c. irodalmi társasággal. Hivatalos orgánuma 1928-tól 1944-ig az Erdélyi Helikon c. lap volt.

Gaál Gábor cikkében úgy véli, hogy a Céh működésének értéke alászáll, ha a kiadványaival egy időben létrejött magyar nyelvű írások összességének távlatából vesszük szemügyre az általa képviselt irodalmat, ha nem mennyiségi, hanem minőségi szempontból értékeljük. Gaál szerint a Céh irodalmának Magyarországon van sikere, könyvei, kiadványai Erdélyben nem kelendőek.

A cikk idézett részlete azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a magyar uralkodó osztályból verbuválódó közönség miért nem a saját soraiból veszi egyik legfontosabb ideológiai fegyverét, az irodalmat. E fejtegetés során a szerző felvázolja a Korunk irodalmi értékrendjét, amelyben József Attilának fontos helye van.

255. József Attila: Medvetánc. — *Féja Géza.* Magyar Írás (Kassa—Tornalja) 1935. márc. — 83—85.

A Magyar Írás (1932—1937) a kelet-szlovákiai magyar kisebbség konzervatív szemléletű irodalmi folyóirata volt. Szemlélete 1935-től jobbra tolódott.

Féja Géza bírálata annak jele, hogy József Attiláról alkotott élesen elítélő véleménye (l. a 153. sz. cikket és jegyzetét) 1935-re nagymértékben módosult. „Ide tartozik, hogy ama kevesek közé tartoztam, akik 1935-ben immár csakugyan érett kötetét, a Cserépfalvi Imre jóvoltából végre méltó köntösben megjelent *Medvetáncot* melegen méltatták." (Féja Géza: „Kései sirató". Kortárs 1975. 5. sz. 804.) József Attila egyik töredéke arra utal, hogy a megbecsülés a 30-as évek derekán kölcsönös volt: „Erre a múzeumi gyűlésre én nem mentem el. Nem mentem el, bár talán szívesen meghallgattam volna Féja Gézának, ennek a lobogótűzű igehirdetőnek (új köre ennek mutatja), magyarán szólva fanatikus propagandistának fölhevült szavait [...]" (JAÖM III. 274.)

senki sincs, aki ilyen közel állana a keleti vershez, mint József Attila — Féja kritikáján következetesen végigvonul a József Attila-i költészet keletiségének hangsúlyozása. Ebben az összefüggésben említi Háfizt és az arab lírát, majd a japán lírát, a keleti mikrokozmosz-versformát, Juhász Gyula: Japánosan c. verseit és Kosztolányi Zsivajgó természetét, végül Jeszenyin költészetét. Arról a koncepcióról, amelynek jegyében Féja József Attila líráját ily módon értelmezi, A magyar irodalom története 1919-től napjainkig (Bp. 1966.) c. akadémiai irodalomtörténetben a következőket olvashatjuk: „A *Régi magyarság* második kiadásának (1941) előszava egész koncepcióját jellemzi: joggal bírálja Prohászka Lajos germán-dicsőítő karakterológiáját, ennek szellemtörténeti fogalmai helyébe azonban hasonlóképpen homályos és misztikus kategóriákat tesz, s így minősíti a magyar irodalom java részét az ázsiai lelkület hordozójává." (I. m. 98.)

mintha Hefizt, vagy az arab lírát olvasnám: — „Hefiz", helyesen Háfiz Samszu'd-Dín Muhammad (1325 k.—1390?) perzsa költő. Lírájának legszebb darabjai a ghazalok. Ez a perzsa költészet kedvelt versformája, mely 10—12, néha több, meghatározott rímű (aa—ba—ca—da stb.), laza asszociációkkal összefűzött párversekből áll.

mintha a japán líra kertjében járnék: ... a keleti mikrokozmosz-versformát is megkívánta — Féja valószínűleg mindkét esetben ugyanarra a versformára utal, amit Németh Andor egy korábbi kritikájában „haiku" vagy „haikai" versnek nevezett (vö. a 94. sz. cikkel és jegyzetével).

gondoljunk csak Juhász Gyulára („Japánosan") és Kosztolányi Dezsőre („Zsivajgó természet"). — Juhász Gyula a húszas években egész sor négysoros verset alkotott, amelyeket összefoglalóan hol Japáni módon, hol Japáni módra, hol Japán módon, hol Japán módra, hol pedig Japánosan címmel látott el. Kosztolányi Dezső: Zsivajgó természet c. kötete (Genius 1930) „aforizmák": rövid, többnyire prózai szövegek, virágok, fák, állatok, madarak, rovarok, lepkék, gyümölcsök, ásványok, drágakövek „beszédeinek" gyűjteménye.

Jesszeninre emlékeztet — Szergej A. Jeszenyin (1895—1925) orosz, szovjet költő. József Attila német szöveg alapján 1932-ben lefordította *Idők beteljesedése* c. versét. (JAÖM IV. 52.)

Az idézetek — a *Nemzett József Áron, Mama, Mióta elmentél, Falu* c. versekből

256. József Attiláról. — *Füst Milán.* Nyugat 1935. márc. 242—244.

Újraközölve: Füst Milán: Jegyzetek József Attiláról. In: F. M.: Emlékezések és tanulmányok. Bp. 1956. 431—436.

Bálint György kritikája minden valószínűség szerint — többek között — Füst Milán álláspontjával vitatkozik. (Vö. a 265. sz. cikkel.) Értékelését l. Komlós Aladár: József Attila kritikusai c. tanulmányában. (Magyarok 1948. 1. sz. 6.)

Mikor kosárral ölében... — helyesen: „Nyikorgó kosárral ölében" *(Mama)*

Csillagra akasztott homály... — helyesen: „Csillagra akasztott homály! / Kemény a menny" *(Tiszazug)*

A jég fénye közt tovavillan... — helyesen: „jég fénye közt tovavillan;..." *(Ordas)*

Istennek téged felellek... — helyesen: „Istennek tégedet felellek." *(Áldalak búval, vigalommal)*

...csitítjuk — „...csicsítjuk" *(Fiatal asszonyok éneke)*

Dús tőgye duzzad... — helyesen: „Dús tőgye duzzadt" *(A jámbor tehén)*

További József Attila-idézetek — a *Téli éjszaka, Elégia, Óda, Eszmélet 4., Hosszú az Úristen, Medáliák 3., A kanász* c. versekből

257. Levél egy szocialistához. — *Vas István.* Válasz 1935. márc. 213—219. Részlet. (213., 216., 217.)

Vas István Levél egy szocialistához címmel 1935-ben sok vitát kiváltott, öt folytatásból álló cikksorozatot írt a Válaszba. E levelek írása közben többnyire Déryt képzelte maga elé, hozzá intézte szavait. A cikksorozatban Vas István a forradalmi munkásmozgalomban való csalódásának adott hangot a fasizmus németországi győzelme és a magyar munkásmozgalom egykorú válsága miatt, s a népi mozgalom reformtörekvéseinek a hatása alatt a munkásmozgalom törekvéseinek korszerű újrafogalmazására tett kísérletet. Az első levél közölt részletében a munkásfiatalok korszerű művelődésének biztosítása érdekében azt ajánlotta, hogy alapítsák meg a munkásság Eötvös Kollégiumát. A cikksorozat születéséről, fogadtatásáról részletesebben l. Vas István: Miért vijjog a saskeselyű? Nehéz szerelem III. (emlékirat, XII. rész) Kortárs 1976. 4. sz. 589—601.; (emlékirat XIII. rész) Kortárs 1976. 5. sz. 667—678.

258. Lettres hongroises. — *François Gachot.* Mercure de France 1935. ápr. 1. 193—197. Részlet. (196.)

Gachot cikkében áttekinti az új magyar irodalmi termést. Ismerteti a közelmúltban megjelent regényeket, színműveket, verseskönyveket és esszéköteteket. A verseskötetek az alábbi sorrendben méltatja: Gellért Oszkár: Tíz esztendő, Füst Milán: Válogatott versek, Török Sophie: Örömre születtél, Marconnay Tibor: Az ember ellen, József Attila: Medvetánc.

Vö. a 216. sz. cikkel és jegyzettel.

A cikkrészlet fordítása:

Magyar irodalom

[...] Végül József Attila, egyike a legtehetségesebbeknek, ha nem a legtehetségesebb a fiatalok közt, a *Medvetánc*ban éppoly ösztönös, mint tudós verseket nyújt át, melyekben a népköltészettel rokon üde képek mögött visszafojtott lázadás vibrál.

259. Rögtönzés. — *Névtelen.* Színházi Élet 1935. ápr. 21—27. — 194. A „Bridge" rovatban.

Részben újraközölte Szabolcsi Miklós: Az *Osztás után* c. vers története. In: Sz. M.: Költészet és korszerűség. Bp. 1959. 122.

A cikk szerzője *Darvas Róbert* (1903—) hírlapíró. 1934-ben a bridzs világbajnoka volt. Bridzsjáték és ellenjáték címmel könyvet is írt a bridzsről. (Bp. 1934)

A szonett, melyben a költő a „végzet hatalmát" fejezte ki: az *Osztás után*. Darvas Róbert „hívta fel a figyelmet arra, hogy ez a költemény — névtelenül — a Színházi Élet 1935. évi 17. számának általa szerkesztett Bridge-rovatában jelent meg [...] Darvas Róbert szóban [...] még azt fűzte hozzá, hogy a kávéház a Bucsinszky volt, s a beszélgetés során József Attila azt fejtette ki, hogy költőnek lenni nagy mesterségbeli tudást jelent; azt a »nagy kapacitást«, hogy önmagában mintegy a valóság elemeit átalakító vegyi folyamatot kell végeznie; az igazi költő tehát minden témához kapcsolódni tud." (Szabolcsi Miklós: i. m. 122.)

Elárulom, hogy a költő nevében egy szent és egy hadvezér fog kezet. — A vers valóban névtelenül jelent meg, de a cikk utolsó mondata az olvasó számára biztos támpontot ad a szerző nevének megfejtéséhez. A szent: József; a hadvezér: Attila.

260. Új verseskönyvekről. — *Halász Gábor*. Nyugat 1935. ápr. — 316—326. Részlet (318., 324—325.)

Halász Gábor (1901—1945) a két világháború közötti magyar esszéirodalom egyik legjelentősebb művelője. 1927-től az Országos Széchényi Könyvtár gyakornoka, majd könyvtárosa lett. Írásai a Napkelet, később a Magyar Szemle, a Széphalom, majd a Nyugat hasábjain jelentek meg. Először 1943-ban, másodszor 1944-ben hívták be munkaszolgálatra; másodízben Balfra hurcolták, s itt pusztult el 1945-ben.

Halász Gábor tanulmánya két fejezetre oszlik. A „Téma-" c. részben a századelő költői nemzedékével állítja szembe a háború utáni művésztípust. Az „- és változatok" c. terjedelmesebb részletben pedig a szerző Gellért Oszkár: Tíz esztendő, Füst Milán: Válogatott versek, Török Sophie: Örömre születtél, Marconnay Tibor: Az ember ellen, Fenyő László: Elítélt, József Attila: *Medvetánc* c. köteteit méltatja, végül néhány szót ejt a legfiatalabbakról, Vas Istvánról, Weöres Sándorról, Bóka Lászlóról.

A „Téma-" egyik részletét és a József Attiláról szóló részt közöljük.

gondoljunk Derkovits festményeire — A József Attila-irodalomban Halász Gábor az első, aki a költő verseinek egyik típusát *(Külvárosi éj, Téli éjszaka)* Derkovits festményeivel hasonlítja össze.

A külvárost átszellemítő költőnek a legnagyobb ellensége a pártprogram. — Halász Gábor bírálata egészében igen elismerő, egyetlen ponton vannak komoly fenntartásai. A munkásmozgalom sodrában született költemények jelentős részét programverseknek tekinti, s óvja a költőt a program erőltetésétől. E fenntartások eloszlatása, az óvás elhárítása, a szóban forgó versek ihletből-fakadásának bizonyítása érdekében, a kritikára adott válaszként írta József Attila Halász Gábornak az azóta nevezetessé vált levélrészletet (JAVL 318.), amelyet a kritikus egyik későbbi írásából (vö. a 630. sz. cikkel) ismerünk: „... Én a proletárságot is formának látom..."

A cím nélkül közölt József Attila-idézetek — az *Isten (Mikor a villamos csilingel...), Piros hold körül, Klárisok, Külvárosi éj* c. versekből

261. A mai magyar reformizmus természetrajzához. — *Újvári László*. Korunk 1935. máj. — 365—370. Részlet. (368.)

A szerző Vas Istvánnal szemben védelmébe veszi a munkásmozgalmat és kultúráját. (Vö. a 257. sz. cikkel.) Cikkéből csak a József Attilára vonatkozó részletet közöljük.

Újvári László (1900—1946) újságíró, kritikus. A Tanácsköztársaság leverése után Bécsbe emigrált, majd Romániában és Csehszlovákiában élt. 1926-ban tért vissza Budapestre. Munkatársa lett a Társadalmi Szemlének és a Korunknak. 1939-ben Ceylonba emigrált, ahol súlyos betegségben hamarosan meghalt. József Attilát személyesen ismerte. Gyömrői Editnek, a költő egyik pszichoanalitikusának vőlegénye volt. (Vö. József Attila Gyömrői Editnek küldött, 1936. okt. 28-án kelt levelével, JAVL 337—342.)

József Attila, aki aligha ingatagabb proletárszeretetében — Vas István „levelében" (vö. a 257. sz. cikkel) József Attilát nem sorolta a munkásságért helytálló költők közé. Azáltal, hogy a parasztság költőjének tekintett Illyés és Erdélyi társaságában említette az új nemzedék tanítói között, költészetének „népi" oldalára helyezte a hangsúlyt. Újvári László Illyéssel együtt mintegy „visszahódítja" őt a szocialista költészet táborába. (Vas István viszontválaszát l. Válasz 1935. júl.—aug. — 443. Újvári támadásáról részletesebben l. Vas István: Mért vijjog a saskeselyű? — Nehéz szerelem III. [emlékirat XII. rész] Kortárs 1976. 4. sz. 599—600.)

262. József Attila: Medvetánc. — *Lukács Gáspár.* Magyar Könyvbarátok Diáriuma 1935. máj. — 140.

Lukács Gáspár — mezőkövesdi gimnáziumi tanár; cikkei jelentek meg a Katolikus Szemlében és a Diáriumban.

A lap, amely Diárium néven is szerepelt egy időben, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvismertető folyóirata volt (1931—1938). Kritikai rovata színvonalas volt.

Az idézet — a *Reménytelenül. Lassan, tünődve* c. versből

263. Hol az írók helye? — *-s.-s.* Szocializmus 1935. máj. — 227.

-s.-s. — *Mónus Illés* (1888—1944) szerkesztő, publicista, a Szociáldemokrata Párt vezető ideológusa. 1911-ben a Népszava szerkesztőségébe került, 1922-től kezdve az MSZDP titkárságán dolgozott. 1934—38 között a Szocializmus, 1934—39 között a Népszava főszerkesztője volt. A fasizmus áldozata lett. A harmincas évek derekán közeli kapcsolatba került József Attilával. Kapcsolatukról l. Ignotus Pál: Csipkerózsa 38. Haladás 1947. dec. 18. 7.

A reformkorszaknak eddig csak sajtópropagandája van. — Gömbös Gyula 1932. okt. 1-én lett miniszterelnök, majd a kormánypárt, az Egységes Párt vezetését is átvette. Kormányra lépése után az 1932. okt. 26-án napvilágot látott „95 pontjában", a „Nemzeti munkatervben" fejtette ki mérhetetlen nacionalizmussal, felfokozott szociális demagógiával átitatott, az ország szélsőjobboldali reformpolitikával történő „korszerűsítését" célzó programját. A kormánypárt 1932 októberében a Nemzeti Egység Pártja nevet vette föl. 1935. márc. 4-én Gömbösnek sikerült elérnie, hogy első kormányának lemondása után Horthy Miklós másodszor is megbízza kormányalakítással, s azt is, hogy a kormányzó feloszlassa a képviselőházat. Ezután új választásokat íratott ki.

„A választás kimenetele nem volt kétséges. A Bethlen-kormány idején kialakított és három ízben is kipróbált nyílt szavazásos választási rendszer biztosította a mindenkori kormány számára a többséget. [...] A választási kampány idején, ha lehet, még magasabbra csapott a demagógia hulláma, mint Gömbös kormányra kerülésekor. »Új ezredévet«, »új korszakot«, a »reformok korát« hirdette a kormánysajtó, a rádió..." A Gömbös-sajtó egyik legfontosabb orgánuma az Új Magyarság volt, amelynek 1934 nyarától Milotay István lett a szerkesztője és Rajniss Ferenc a főmunkatársa, mindketten a szélsőjobboldal ideológusai. (A Gömbös-kormányok politikájáról l. részletesebben Kónya Sándor: Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Bp. 1968.; a fenti idézet: i. m. 155.)

A magyar írók egyrésze reformtörekvésekkel foglalkozik. — Gömbös reformdemagógiája a népi írók mozgalmának kiemelkedő képviselőit is megtévesztette. Egy ideig a miniszterelnök reformpolitikájától várták társadalomjavító terveik (legalább részleges) valóraváltását. Az írók és Gömbös csoportjának egyes tagjai között már 1934 tavaszától közeledés történt, de a jobboldali politikai és a „harmadikutas" mozgalom kapcsolatának kulminációs pontját 1935 tavasza jelentette, amikor el kellett dőlnie, komolyan gondolja-e a miniszterelnök a megígért nagyszabású reformokat.

„...1935. április 16-án, tehát alig több mint egy héttel a választások után" „Zilahy Lajos villájának dolgozószobájában" találkozóra került sor Gömbös Gyula és az írók: Zilahy Lajos, Féja, Móricz, Németh László, Illyés, Tamási, Szabó Lőrinc, Németh Imre,

(Féja Géza szerint) Kerék Mihály között. „A találkozónak mintegy ideológiai előkészítésére" írta Zilahy 1935. ápr. 14-én a Pesti Naplóban Új Szellemi Frontot! c. cikkét, amelyben a Gömbös-féle reformpolitika támogatására „sorakozóra hívta a szellem embereit". A találkozó után, a Pesti Napló 1935. ápr. 21-i számában Zilahynak újabb cikke jelent meg, Nyílt kártyákkal címmel. Ezt követően Illyés, Kodolányi, Szabó Lőrinc, Sárközi, Tamási, Nagy Lajos, Féja, Pap Károly, Németh László állást foglaltak „Zilahy Új Szellemi Frontja — s ami ezzel akkor gyakorlatilag egyet jelentett: a kormány reformpolitikája mellett. A kiállás nyilvánvalóan közös megbeszélés és megállapodás alapján történt, az írók nyilatkozataikat tervszerűen tették közzé a *Magyarország* hasábjain." (Lackó Miklós: Válságok — választások. Bp. 1975. 123—124., 130.)

A népi írók téves politikai orientációját, a szélsőjobboldali reformdemagógia komolyanvételét a polgári radikális körök, a szocialista és a kommunista értelmiségek egyaránt támadták. Ebbe a polemikus cikksorozatba tartozik Mónus Illés írása.

Felfogásukról József Attila a lap más helyén mondja el a maga írói véleményét — József Attila a népi írókkal nem vállalt szellemi közösséget. Illyés Gyula levelére, aki a Válasz c. folyóirat számára kért tőle verset, 1934. szept. 18-án így válaszolt: „E lap szellemi irányítói eddigi magatartásukkal nem igen szolgáltattak okot, hogy vállalkozásukkal baráti — és nem üzleti — kapcsolatba kerüljek." (JAVL 304—305.) A népi íróknak az Új Szellemi Fronthoz történt csatlakozása alkalmából nyilvánosan is elhatárolta magát tőlük. A Szocializmus szerkesztői nyilván azért adtak helyet a lap 1935. májusi számában (198—204.) József Attila: *„Új Szellemi Front"* c. írásának, mert fontosnak tartották, hogy egy fiatal alkotó, az említett írók nemzedéktársa is vitába szálljon a lap hasábjain az Új Szellemi Fronttal.

Hiszen Németh László is megállapítja — most már többszörösen —, hogy követelődző . . . tömegek nélkül a kormány e reformokat aligha valósítja meg. — Az íróknak keserű csalódással kellett tudomásul venniük, hogy Gömbös reformígéreteibe vetett — gyanakvástól és fenntartásoktól nem mentes — bizalmuk indokolatlan volt, s változásokat felülről, tömegnyomás nélkül nem lehet elérni. Illyés mellett Németh László vonta le leghamarabb és legjózanabbul a kudarcból eredő következtetéseket. Mónus cikkében Némethnek ilyen természetű fenntartásaira, töprengéseire utal.

Az Új Szellemi Front történetét, a körülötte folyó vitákat ismerteti és a fontosabb dokumentumokat újraközli JAÖM III. 157—166.; 376—408. A népi mozgalom és az Új Szellemi Front történetének ideológiai-politikai szempontú elemzését l. Lackó Miklós: A nemzedéki tömörülésről és a szakadásról. A népi mozgalom kezdetei és Az Új Szellemi Front történetéhez c. tanulmányaiban. In: L. M.: Válságok — választások. Bp. 1975. 13—170.

264. A mai magyar irodalom. — *Csömöri József.* Világirodalmi Szemle 1935. máj. — 9—12. Részlet. (12.)

Csömöri József (1913—1944?) író, újságíró. Fiatalon bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Az egyre erősödő fasizmus elől emigrált, majd 1943-ban — hogy családját biztonságba helyezze — hazatért. Elfogták, s a miskolci rabkórházban halt meg.

A Világirodalmi Szemle (1935—1938) a baloldali írói csoportok egyesítésére, kommunista népfrontos politika kialakítására törekvő irodalmi és kritikai folyóirat volt. 1936-ban beleolvadt a Gondolatba, de annak megszűnte után újra megjelent.

A szerző az arisztokrata irodalom, a Nyugat nemzedékei és a polgári irodalom méltatását követően, az áttekintés 4. fejezetében tér ki a reformnemzedék és a szocialista irodalom ismertetésére. Az írásnak csak ezt a részletét közöljük.

A cikk az „Anket" rovatban jelent meg, amelyhez a szerkesztőség a következő lapalji jegyzetet fűzte: „Ebben a rovatban közölt cikkek nem mindenben fedik a szerkesztőség álláspontját, éppen ezért ellenvéleményeknek is helyet adunk." Darvas József a Világirodalmi Szemle 1935. júniusi számában élt ezzel a lehetőséggel, és A mai magyar irodalom c. cikkében (26—28.) hozzászólt Csömöri áttekintéséhez, József Attilát név

szerint nem említette, de áttételesen rá is vonatkoznak Darvas következő sorai: „Az is furcsa egy kicsit, hogy *Illyés Gyulát* és társait csupán »a felsorolás teljessége kedvéért« említi meg Csömöri. Közülük néhánynak az irodalmi becsületességéhez szó férhet — éppen az előbb adott mérték alapján — azt azonban el kell ismerni, hogy egyelőre mégis csak ők jelentik a progresszív magyar irodalmat." (27.)

265. József Attila versei. — *Bálint György.* Pesti Napló 1935. jún. 29. — 41.
Újraközölve: Bálint György: A toronyőr visszapillant. I. Bp. 1966. 407—410.
Néhány kritikus azt állította József Attiláról, hogy „hideg" költő — József Attiláról a harmincas évek kritikájában elterjedt vélekedés volt, hogy „szemlélődő alkat". Legutóbb Füst Milán írásában olvashatta Bálint György ezt az állítást (vö. a 256. sz. cikkel).
Valószínűleg erre a kritikára vonatkoznak Bálint György József Attilához intézett, feltételezhetően 1935. májusában kelt sorai: l. a 855. sz. jegyzetben.
A cikk méltatását l. Koczkás Sándor: A Közép-Európai „közíró". In: Bálint György: A toronyőr visszapillant. II. 584.; Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 133.
A cikkben közölt vers a *Bevezető;* további idézetek — az *Öt szegény szól, A fán a levelek...*, *Mama* c. versekből

266. Új szellemi front Magyarországon. — *Újvári László.* Korunk 1935. jún. — 439—443. Részlet. (440.)
Újvári László cikke azoknak az írásoknak a sorába tartozik, amelyek szembefordultak az Új Szellemi Fronttal, és elítélték azokat az írókat, akik Zilahy Lajos felhívásának eleget tettek (vö. a 263. sz. cikk jegyzetével), de Újvári Zilahy személyét — meglepő módon — sokkal elnézőbben ítéli meg, mint magát az általa kezdeményezett „vállalkozást". A cikkből a József Attilára vonatkozó részletet közöljük.
A polgári szabadelvű Ignotus Páltól a szocialista József Attiláig mindenki Zilahyt hibáztatja — A cikk szerzője itt Ignotus Pál: Frigiai sapkából tányérsapka c., az Esti Kurir 1935. ápr. 27-i számában (3.) megjelent cikkére és József Attilának ugyancsak az Esti Kurirban napvilágot látott írására (*Reform-toborzó.* 1935. máj. 5. — 5.) utal, és az utóbbiból idéz. Újraközölte: JAÖM III. 155—157.
Ignotus Pál és József Attila szinte egyidejű kiállása az Új Szellemi Front ellen az Esti Kurir hasábjain azt sugallja, hogy a Szép Szó későbbi szerkesztői álláspontjukat előzetesen összeegyeztették. Ignotus Pál azonban úgy emlékezik, hogy a harmincas évek első felében elhidegült barátságuk a József Attila által megírt cikkek következtében újult meg: „»Reform — harsogtam magamat is pirulásra kényszerítő szónokiassággal a Zeneakadémia kamaratermi dobogójáról, a Gömbös-féle reform-politikát támogató Új Szellemi Front ellen tartott előadásomban — reform, már amely méltó arra, hogy így neveztessék, csak balfelől jöhet; jobbfelől semmi nem jön, vagy az elnyomás!« Ez a meggyőződésem s ebben való elszigeteltségem hozott össze József Attilával. Régi barátok voltunk. De hogy együtt van elvégezni való dolgunk a magyar életben, arra csak a harmincas évek derekán jöttünk rá." (Ignotus Pál: Csipkerózsa. 28. Haladás 1947. aug. 14. 6.)
Személyi szimpátiájuk erősödése azonban — úgy látszik — nem vezetett azon nyomban annak felismeréséhez, hogy „együtt van elvégezni való dolguk". „Láttam a *Szocializmus*ban heves támadását az »Új szellemi front« ellen. Akkoriban alig volt nagyobb mérgem annál, mint hogy azt az idomított fasizmust, amellyel ama Front a köztérre vonult, a demokrata körökben milyen jóindulattal fogadják. Az, hogy József Attila mindnyájunkon túltett szigorúságban, jól eshetett volna. De akkor még szigora is kapálódzó és tűzokádó volt — később nem enyhült, de meghiggadt — s olvastára, ha arról meggyőződtem is, hogy egy lépést sem hajlandó tenni az új divat irányában, amely kétértelműségért menlevéllel jutalmazza a lázongó fiatalságot, de az még csak eszembe sem jutott, hogy társnak tekintsem egy igyekezetben, amely a fogalmak tisztázására, a

közéleti szónokiasság szennyvizének lecsapolására irányul. Igen, mondtam, csakugyan jó költő. Igen, mondtam, csakugyan jó baloldali. De »szertelen« maradt. Úgy gondoltam rá, ha egyáltalában gondoltam, mint akire haragudni nem szabad, de számítani még kevésbé." (Ignotus Pál: Csipkerózsa. 34. Haladás 1947. nov. 20. 10.)

és mint József írja, Zilahy fellépése „nem is szolgál másra..." — Újvári László nem egészen pontosan adja vissza József Attila mondandóját. A költő cikkében idézi Zilahynak azt a kijelentését, hogy az Új Szellemi Front „megszületésének első és legfontosabb alapfeltétele: az egységes világszemlélet". Majd így folytatja: „Ez a »világszemlélet« [...] Nem is szolgál másra, minthogy Zilahy könnyen hajló, »világszemléletben« csintalan és politikában odaadó, ifiatal múzsákat kerítsen vele a kivénhedt nyíltszavazásos rendszernek." (JAÖM III. 155—156.)

267. 2 generáció felel 3 kérdésre. — *Zsolt Béla.* Színházi Élet 1935. júl. 28. — aug. 3. — 26—27. Részlet.

Az újabb kritikai kiadás előkészítése közben Stoll Béla bukkant rá az interjúra. Újraközölve: József Attila elfelejtett nyilatkozata 1935-ből. Bokor László bevezetőjével. Kritika 1978. 1. sz. 18—19.

Zsolt Béla (1895—1949) költő, publicista, író. Az első világháború után Nagyváradon kezdte újságírói működését. Munkatársa volt a Világnak, A Tollnak, az Újságnak. Szépirodalmi sikerei elmaradtak publicisztikai teljesítményei mögött. A világháború alatt munkaszolgálatos és deportált volt. A felszabadulás után a Haladás c. polgári radikális hetilapot szerkesztette.

Az interjúnak csak a Zsolt Béla által írott bevezető és összegző mondatait, illetve József Attilának a feltett kérdésekre adott válaszát közöljük. Az interjú készítőjének sorrendben az alábbi alanyok nyilatkoztak: Heltai Jenő, József Attila, Márk Lajos, Bortnyik Sándor, Márkus Emília, Bulla Elma.

József Attila, mint 1923. V. 14-én kelt levele (JAVL 39.) mutatja, a pályakezdés éveiben ismerkedett meg Zsolt Bélával. (Kapcsolatukra vonatkozóan l. még a 13. sz. cikket.) Ignotus Pál emlékezése alapján feltételezhetjük, hogy 1926-ban Bécsben is találkoztak. (Ignotus Pál: Csipkerózsa. 29. Haladás 1947. aug. 21. — 6.) A Toll c. lapban, összefoglalva az Ady-revízió tanulságait, Zsolt József Attila cikkét is megemlíti: „...láthattuk Adyt [...] József Attila szertelenségének világításában". (1929. aug. 25. — 8.) Hosszan tartó személyes ismeretségüknek magánemberi vonatkozásai is voltak. A cikkben megemlített hárshegyi villába (Bulla Elma szóbeli közlése szerint: Márkus Emília villájába) József Attilát mint szenvedélyes bridzsjátékost (vö. a 259. sz. cikkel és jegyzetével) valószínűleg Zsolt Béla vitte magával.

Mindenesetre szeretném, ha Marlene Dietrich nem falná fel a Micky Maust. — Marlene Dietrich a harmincas években több hazug világú kommersz film női főszerepét eljátszotta. Ezektől a filmektől féltette József Attila a mesék tisztaságát, játékosságát, humorát.

268. Szerda, 1935. aug. 14. — *Névtelen.* Rádió Újság 1935. aug. 9. — 32.

Kozma Miklós, a Rádió vezérigazgatója 1934 koranyarán meghívta Németh Lászlót a Rádió prózai lektorátusa vezetőjének, majd irodalmi tanácsadójának, s támogatást nyújtott nagyszabású és igényes műsorterveihez. 1934 végétől a progresszív irodalom képviselői általában a korábbinál sokkal nagyobb mértékben juthattak a Rádióban országos nyilvánosság elé — azután is, hogy Németh László 1935 tavaszán lemondásra kényszerült. A műsorpolitikában beállott fordulat magyarázza, hogy József Attila 12 versét: a *Megfáradt ember, Istenem, Margaréta, Tiszazug, Harmatocska, Bánat, Medvetánc, Holt vidék, Mondd, mit érlel..., Téli éjszaka, Elégia, Mama* címűeket 1/4 órás időtartammal, 50 pengő honoráriumért műsorra tűzte a Rádió (JAVL 312.). Noha a programot a kedvezőtlen légköri viszonyok miatt Budapesten valószínűleg nem hallhatták (l. Wacha Imre: Hányszor szerepelt József Attila a magyar rádióban? ItK 1969. 1. sz. 97.), a műsort a Rádió sugározta. József Attila Szántó Juditnak írt, 1935. aug. 20-án

Hódmezővásárhelyen kelt levele szerint: „itt akadt egy ifjú, ki hallgatta rádiófölolvasásomat!" (JAVL 314.). Erre utal egy egykorú rendőrségi beadvány is: „A rádió műsorpolitikája ellen később, 1935 nyarán, amikor már Cs. Szabó László volt a lektorátus vezetője, egyenesen rendőrségi beadvány készült, melyet Kozma mint belügyminiszter cáfolt meg, megvédve — persze a saját szemléletét tükröző érvekkel — elsősorban Illyést, valamint Cs. Szabót, Komlós Aladárt, Nagy Lajost, Molnár Ákost, de bizonyos fokig még József Attilát is (»József Attila versei tendenciózus-mentesek voltak. Írójáról bővebbet a rádió nem tudott.«)" (Lackó Miklós: Az Új Szellemi Front történetéhez. In: Válságok — választások. Bp. 1975. 169.)

269. Betiltották az építőmunkások hétfői gyűlését. — *Névtelen.* Népszava 1935. aug. 11. — 3. Részlet.

Az építőmunkások sztrájkjáról szóló cikk közölt részlete József Attila és Ignotus Pál közeledésének (l. a 266. sz. cikk jegyzetét) újabb fontos állomása. Ignotus Pál így emlékezik a közös nyilatkozat történetére: „Egy délután bejelentés nélkül beállítottak hozzám Szamos utcai legénylakásomra; s rögtön tudtam, mi járatban. »Judit első szava az volt, hogy ezt csak te eszelhetted ki, ez rádvall« — kezdte Attila a bajuszába nevetve. Judit pedig ötszörösen rázta meg a kezem. [...]

Melegében dúlt az építőmunkások sztrájkja. Engem a vállalkozók magatartásában főképp az bőszített fel, hogy *lekommunistázták* a munkásokat a bizalmi rendszer elismerésének követelése miatt. Rassay Károly (főszerkesztőm az *Esti Kurir* napilapnál, amelynek belső munkatársa, akkoriban főképp vezércikkírója voltam) némi »polgári« habozás után szintén a munkások mellé állt, [...] Ez bátorított fel egy derék csínyre: felhívtam Szakasits Árpádot, az építőmunkás szakszervezet vezetőjét, s közöltem vele, hogy a sztrájk tartamára mi ketten ifjabb magyar írók, mármint József Attila meg én, vállaljuk egy-egy sztrájkoló munkás eltartását. S hozza ezt nyilvánosságra, ha jónak látja, a *Népszavá*ban — tettem hozzá. Ami másnap reggelre meg is történt.

Ismertem Attilát annyira, hogy ezt megengedjem magamnak a nevében: egy *és* kötőszót *s*-re változtatni kéziratában nem mertem volna jóváhagyása nélkül, de itt másról volt szó: részben egy mókáról; részben egy halálos komoly *ügyről*. [...]

— Mitévők leszünk, ha a kőművesek szavunkon fognak? Honnan szedjük a pénzt?

— Beszéltem már Lacival — feleltem, Hatvany Lajosra utalva. Ilyenben mindig számíthatunk rá: a gavallériájára csakúgy, mint csínytevő kedvtelésére.

Mindezen földerültünk." (Ignotus Pál: József Attila, Szántó Judit és jómagam. It 1973. 4. sz. 997—998.)

270. Az építőmunkássztrájk ügye a főváros közigazgatási bizottságában. — *Névtelen.* Népszava 1935. aug. 13. — 3—4. Részlet.

Illyés Gyula csatlakozásának előzményeit l. a 269. sz. cikkben és jegyzetében. Ignotus Pál, a 269. sz. cikk jegyzetében idézett és félbeszakított emlékezését így folytatja: „S szóba került, mert hogy' a fenébe is ne kerülhetett volna, a nyavalyás irodalompolitika. Az a csetepaté, melyet — helytelenül »népies — urbánus ellentét« néven szokás emlegetni, már kipattant volt; Attila meg én már összezördültünk volt régi barátunkkal, Illyés Gyulával, s hadilábon álltunk a *Válasz* köré gyűlt írócsoporttal. Ebben az ellentétben volt amit áthidalhatatlannak éreztünk, ha csak nem a *mi* álláspontunk elfogadása útján; de hogy a disputára rárakódott személyi keserűséget igyekeztük róla lehántani, abban egyetértettünk. Hátha a kőműves sztrájk alkalmas lehet erre? Megállapodtam Attilával, hogy azt javasolom Szakasitsnak: szólítsa fel előbb Illyést, aztán másokat is köréből, hogy ehhez a kezdeményezésünkhöz csatlakozzanak. Illyés a felszólításra — mint a *Népszava* egyik következő száma közölte is — meghatott »igen«-nel felelt; többi társa azonban, akit Szakasits felhívott, udvariasan elhárította az ötletet — [...] Egység-kísérletünk megfeneklett hát; [...]" (Ignotus Pál: József Attila, Szántó Judit és jómagam. It 1973. 4. sz. 998—999.)

271. Bevezetés [Korunk. Tizenkét fiatal költő]. — *Fejtő Ferenc.* A kötetet összeállította Dénes Béla és Radnóti Miklós. Bp. 1935. — 3 23. Részlet. (12 14.)

Az antológiáról szóló kritika a Korunk 1935. júl. aug.-i számában jelent meg. (L. a 272. sz. jegyzetet.)

Fejtő Ferenc az antológia elé írt bevezetésben megvizsgálja a „Nyugat harmadik nemzedéke" néven emlegetett költőnemzedék lehetőségeit, méltatja teljesítményeit, kijelöli feladatait. A gondolatmenet a líra természete és a kor igényei közötti feszültségek elemzésével kezdődik. Majd a szerző visszatekint költészetünk múltjára, különös figyelemmel a Nyugat első nemzedékének teljesítményére. Felvázolja a második nemzedék jellemvonásait. A líratörténeti áttekintés után tér át a harmadik nemzedék általános jellemzésére, végül külön-külön méltatja a kötetben szereplő alkotókat: Forgács Antalt, Habán Mihályt, Hajnal Annát, Jékely Zoltánt, Kis Ferencet, Radnóti Miklóst, Rónai Mihály Andrást, Sértő Kálmánt, Toldalaghy Pált, Vas Istvánt, Weöres Sándort és Zelk Zoltánt.

József Attiláról Fejtő a második nemzedék bemutatása során ejt szót, majd mint a harmadik nemzedék egyik mesterét emeli ki. A tanulmányból csak a rá vonatkozó részleteket közöljük.

„A líra meghalt" — mondta Babits lakonikusan, bár versben. Babits Régen elzengtek Sappho napjai c. versének ismétlődő mondata. Helyesen így hangzik: „A líra meghal." A vers a Sziget és tenger c. kötetben (1925) jelent meg.

272. A „harmadik nemzedék" költői. — *Korvin Sándor.* Korunk 1935. júl. aug. 622—624. Részlet.

Korvin Sándor (1912—1944) költő, 1933-tól a Korunk szerkesztőségében dolgozott. A folyóirat közölte cikkeit, verseit. A 40-es évek elejétől — letéve irodalmi nevét családi nevét (Kálmán Imre) írta publikációi alá. 1941—42-ben munkaszolgálatos volt, a nélkülözések legyengítették szervezetét, katonai szolgálata közben súlyos betegségben hunyt el.

Korunk címet viseli — a „távollevők" javait fesztelenül kisajátító élelmességgel — az a lírai antológia, mely a Független Szemle kiadásában jelent meg — A Korunk c. folyóirat szerkesztősége rossz néven vette, hogy a szóban forgó, Dénes Béla és Radnóti Miklós által összeállított, Fejtő Ferenc bevezetőjével ellátott, Budapesten 1935-ben napvilágot látott lírai antológia a folyóirat címét kölcsönözte, azt a látszatot keltve, mintha a kommunista orgánumban publikáló költők java termését gyűjtötte volna össze.

a legfiatalabbak közül sorakoztat fel 12 költőt — Vö. a 271. sz. cikkel és jegyzetével.

a „lírikus lénye a tovább és tovább . . ." — Fejtő Ferenc idézett megállapítása egy olyan mondatnak a része, amely a költőt a politikussal állítja szembe: „Míg a politikus eszménye a polis, a stabil szerkezet, az intézmények biztos rendje, vagyis — egy állapot — a lírikus lénye a tovább és tovább, a réginek nyersanyagként való használata, az élet igenlése, de a már meglevőnek megvetése, a valóságtól való transzcendálás — vagyis a mozgás." (5.)

„. . . a költő csak azért rosszabb katona a többinél, azért hasznavehetetlenebb, mert tudatosabban és kifejezettebben inkább ember." — Fejtő Ferenc ezt a megállapítást (5.) Thomas Mannra hivatkozva teszi: „A költő ez időben kissé tényleg az, aminek Thomas Mann mondotta egyszer a művészt általában: hasznavehetetlen ember . . ." (4.)

273. Hogyan látja Einstein a világot? — *Fejtő Ferenc.* Szocializmus 1935. aug. 357—361. Részlet. (359.)

Fejtő Ferenc cikkében Albert Einstein: Hogyan látom a világot címen magyarul Szécsi Ferenc fordításában megjelent (Bp. 1935) Mein Weltbild c. könyvét méltatja. Az első idézet a könyv 115., a második idézet pedig 117. lapján olvasható.

Fejtő Ferenc írásának azt a részletét közöljük, amelyben Einsteinnel vitázva József Attila *Eszmélet* ciklusának 6. verséből idézi az utolsó három sort.

Minkowsky vagy Faraday igazibb „honfitársai" és rokonai Einsteinnek, . . . Hermann Minkowski (1864—1909) német matematikus és fizikus. Jelentős eredményeket

ért el a speciális relativitáselmélet matematikai alapjainak kidolgozásával, a róla elnevezett Minkowski-féle négydimenziós tér bevezetésével. Michael Faraday (1791–1867) angol fizikus és kémikus, az elektrotechnika úttörője.

mint Lawrence mondja a Tollas kígyóban Fejtő Ferenc D. H. Lawrence The Plumed Serpent (1923) c., magyarul 1935-ben A tollas kígyó címen megjelent regényéből idéz.

274. Négy napig vidéken voltam. *Sértő Kálmán.* Új Magyarország 1935. szept. 7. 5. Részlet.

Sértő Kálmán (1910–1943) költő, író. Részt vett a népi mozgalomban, de mindinkább a szélsőjobb irányzatok felé tájékozódott. A Társadalmunk, majd az Összetartás és a Nemzetőr munkatársa volt. A nyilas párt tagja lett.

A tanulmányútról, József Attila részvételéről a József Attila-irodalom álláspontja nem egységes. Péter László tagadja, hogy a költő ebben az időben Hódmezővásárhelyen lett volna: „De 23-án már Pesten volt: erről a sógoraival (Makai Ödönnel és Bányai Lászlóval) közösen a Japán kávéházból Etusnak Vásárhelyre írott tréfás verses képeslap *(Három vándor...)* a bizonyság. Így legendának bizonyul Paku Imre amaz emlékezése, hogy a vásárhelyi találkozó (aug. 25–28.) idején József Attila Vásárhelyen volt..." (Péter László: József Attila közöttünk. Szeged 1980. 88.) Paku Imre alábbi emlékezésének hitelességét csak Sértő Kálmán cikke erősíti meg:

„1935 augusztusában rendezték meg Hódmezővásárhelyen az írók tanyalátogatását. A célt a látogatás nem érte el teljesen: a meghívott 18–20 író csak a városszéli szegénységet láthatta, mert a tanyavilágban az aszálykáron kívül mindent jónak találtak, a gazdák legfeljebb a magas pótadó miatt panaszkodtak. A rendezőség József Attilát nem hívta meg, sem Móricz Zsigmondot. József Attila pedig akkoriban Vásárhelyen tartózkodott és amikor elmondták neki, hogy az írók mily sok jómódot és mily kevés szegénységet láttak, József Attila csak ennyit szólt: A proletárság a részvétlátogatások mellőzését kéri; munkát és kenyeret a szánakozó részvét helyett." (P. I.: József Attila három mondata... In: József Attila és Csongrád megye. Összeáll.: Szabolcsi Gábor. Szeged 1955. 61.)

Paku Imre állításának, amely szerint az írók sok jómódot láttak volna, ellentmond Nagy Lajos, aki „az ország nyilvánossága elé kívánkozó" „panaszokat" közvetíti útibeszámolójában (Találkozás a hódmezővásárhelyi tanyavilággal. Válasz 1935. nov. 662–667.); ellentmond Féja Géza élesen polemikus hangvételű cikke („Terhére tán e föld száz Ponciusának". Magyar Alföld 1935. szept. 18. 5.); és ellentmond ez utóbbi lap 9. oldalán olvasható (k-m.) aláírású, Magyar írók Hódmezővásárhelyen c. cikk szerzője, aki szerint „ennek a konferenciának alaphangjából, | ... | rettenetes erővel morajlott ki a *vád. Vád a feudalizmus ellen*".

A költő nyilván nem volt aktív résztvevője a programnak, mert az idézett cikkek nem említik nevét. De egy-egy rendezvényen jelen kellett lennie, mert különben Sértő Kálmán nem emlékezett volna meg róla.

275. A középosztály és a vajúdó világ. *A „Cobden" Szerkesztősége.* Cobden 1935. szept. 381–384. Részlet. (382., 383., 384.)

Az írás a „Cobden" ankétja felcímmel jelent meg.

A Cobden (1934–1939) a Cobden Szövetségnek, a liberális politikai irányzatú nagykereskedők társadalmi egyesületének (részletesebb ismertetését l. a 325. sz. jegyzetben) havi gazdaságpolitikai folyóirata volt. Szerkesztőjét és munkatársait József Attila jól ismerte, körükben népszerű volt.

A Cobden szerkesztősége felkérte József Attilát, vegyen részt a folyóiratnak A középosztály és a vajúdó világ c. ankétján. A költő eleget tett a felkérésnek. Hozzászólása az 1935-ös évfolyam jún.—júl.-i számában jelent meg. (280—282.) Az ankét eredményeit a szerkesztőség a szeptemberi számban összegezte. A szerkesztőségi cikknek azokat a részleteit közöljük, amelyek a költő hozzászólását értékelték.

József Attila hozzászólását újraközli és az ankétot ismerteti: JAÖM III. 171–176., ill. 412–414.

276. A mi örökségünkhöz... [rovatcím] *Névtelen.* Munkás (Bratislava–Pozsony) 1935. dec. 1. 3.

Újraközölte: Tasi József: „A mi örökségünk". Népszabadság 1982. jan. 9. 15.

A Munkás (1922–1937) A Csehszlovákiai Kommunista Párt előbb napi, majd (1930-tól) hetilapja. „A mi örökségünk" rovatban a magyar költészet jelentős alkotóinak verseit közölte és népszerűsítette a munkások között. A lap egy másik, 1935. dec. 1-i keltezésű számában például „A mi örökségünk" rovat Vörösmarty rövid életrajzát követően A Guttenberg albumba és az Előszó c. költeményeket tartalmazza. (L. még a 279. sz. cikket.)

A cikk bevezetés a *Testvér, segítsd a lebukottakat!* címmel névtelenül közölt József Attila-vershez, amelyet a költő 1930 novemberében a Vörös Segély támogatására írt *Lebukott* címmel. A szövegből nem tűnik ki egyértelműen, írója tudta-e, hogy a vers József Attila alkotása; hogy *Lebukott* címmel megjelent ugyancsak névtelenül s az utolsó versszak nélkül az Út 1931. nov. 1-i számában, a 11. lapon; s hogy alkotója nem maradt ismeretlen a bíróság előtt (vö. a 219. sz. cikkel és jegyzetével).

„a tiszteletdíjat" a Töreky Gézák mérnék ki érte Töreky Géza (1873–1961) a Horthy-rendszer igazságszolgáltatási apparátusának hírhedt képviselője volt. A rögtönítélő bíróság elnökeként ő ítélte halálra és végeztette ki Sallai Imrét és Fürst Sándort.

277. József Attila: Medvetánc. *Egri Viktor.* Magyar Figyelő (Bratislava–Pozsony) 1935. jún.–dec. 328–329.

Egri Viktor (1898–1982) csehszlovákiai magyar író. A két világháború között írásai többek közt a Prágai Magyar Hírlapban, a Korunkban és a Magyar Újságban jelentek meg. A fasizmus alatt hosszú évekig hallgatásra kényszerült. 1945 óta Pozsonyban élt, 1949-től az Új Szó munkatársa, majd a pozsonyi Hét főszerkesztője lett.

József Attilával való kapcsolatáról, a recenzió születésének előzményeiről így emlékezik: „Jarnó József hívta fel a figyelmemet verseire. [...] A harmincas évek elején végre személyesen is megismerhettem Attilát. Valahányszor Pesten jártam, egy-egy délutánt a képzőművészek és esszéírók kedvenc találkozóhelyén, a Japán Kávéházban töltöttem. Ide járt Attila is; orvos fivérem mutatott be neki. [...] Egy délután új verseskötetének, a *Medvetánc*nak néhány példányát hozta magával. Négy pengőért árulta tisztelőinek, barátainak, ismerőseinek, boldog-boldogtalannak, akinek akadt néhány felesleges pengője. [...] Attila a könyvét dedikálta, és kérlelnem kellett, hogy fogadja el tőlem is a négy pengőt. [...] Már az úton hazafelé átnéztem a vaskos könyv valamennyi versét. Otthon ismételten elővettem a kötetet, s nem csupán szenvedélyes hangon hareba szólító, lázadó költészete fogott meg, hanem szerelmi lírájának szokatlanul új, bensőséges hangja is. Versei lenyűgöztek nyelvi és formai szépségükkel, mély emberségükkel. Milyen tökéletes értője, tökéletes mívese nyelvünknek akár klasszikus szonettformában ír, akár remek ritmikájú más formában beszél a harc szükségességéről, a szerelemről, az anyjáról. Elképzelhetetlennek tartottam azelőtt, hogy olyan szavakat, mint dinamó, vasgyár, cementgyár, öntőműhely, versben is le lehet írni." (Egri Viktor: Emberközelben. Bratislava 1967. 348–351.)

A Magyar Figyelő (1933–1935) negyedévenként megjelenő tudományos szemle, a Csehszlovákiai Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, az ún. Masaryk Akadémia rövid életű, színvonalas lapja volt.

Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Gellért Oszkár verses antológiájával egyidőben jelentkezik József Attila Egri Viktor bizonyára Babits: Versenyt az esztendőkkel (1933), Gellért Oszkár: Tíz év (1934) és Kosztolányi Dezső: Számadás (1935) c. köteteire utal.

Cseleit szövő magányt helyesen: „cseleit szövő, fondor magányt" *(Óda)*

278. Hat költő. — *Fejtő Ferenc.* Válasz 1935. dec. — 741—743. Részlet. (741.)
A szerző Keszi Imre: A versírás mesterség, Hajnal Anna: Ébredj fel bennem, álom, Takáts Gyula: Kút, Kelen László: Az emlék felé, Tihanyi Ernő: Visszanézek, Szabados András: Hajnalra köszöntelek c. köteteiről írott recenziójában József Attilát a fiatalok elé mércéül állítja, és figyelmeztet arra, hogy a költő az új nemzedék egyik mesterévé nőtte ki magát.

1936

279. A mi örökségünk. József Attila. — *Névtelen.* Munkás (Bratislava—Pozsony) 1936. jan. 5. — 3.
A cikket a bevezetővel újraközli Tasi József: „A mi örökségünk". Népszabadság 1982. jan. 9. — 15.
A lap „A mi örökségünk" c. rovatában korábban már megjelent egy írás József Attila névtelenül közölt *Lebukott* c. verséről. (Vö. a 276. sz. cikkel és jegyzetével.) Itt a cikk után a *Mondd, mit érlel...* c. vers következik.

280. Cotruş Áron a román—magyar kultúrközeledésről. — *Molnár Tibor.* Brassói Lapok 1936. jan. 12. — 11. Részlet.
A cikk élén, a főcím felett „A munkás és földműves költője" felcím szerepel.
Molnár Tibor (1911) romániai magyar újságíró, szerkesztő, műfordító. 1930 óta az Aradi Közlöny munkatársa, a Korunk önkéntes aradi terjesztője, így került kapcsolatba Gaál Gáborral. 1936—40 között a Brassói Lapok aradi tudósítója. A háborús éveket Arad és Brassó megyében, munkatáborokban vészelte át. A felszabadulás után a bukaresti Állami Könyvkiadó szerkesztője, a bukaresti Előre és a marosvásárhelyi Új Élet c. lapok munkatársa.
Aron Cotruş (1891—1963) román költő, publicista. Az aradi Românul és a brassói Gazeta Transilvanei c. újságoknál dolgozott, egy ideig baloldali, haladó szellemben, a 30-as évek legvégén azonban — a fasizmus romániai előretörésének idején — szélsőjobboldali irányba fordult. A két világháború közötti időszakban kibontakozott költészetének fő ihletője a társadalmi elnyomás elleni lázadás és a nemzeti lét igénye volt.
Molnár Tibor Aron Cotruşsal készített interjújában a kérdezett beszélt az elmaradt biharfüredi irodalmi találkozóról, amely közel hozhatta volna egymáshoz a két nép kulturális képviselőit. Molnár Tibor Aron Cotruşt mint a románság egyik legnagyobb élő költőjét mutatta be. Szó esett a beszélgetés során a költő Horia c. sikeres verseskötetéről és megjelenés előtt álló Bányászok c. könyvéről; a földműves és a munkásolvasókról; Erdélyi Ferenc és Erdélyi József román fordításairól. Cotruş kifejtette, hogy ezt a fordítási munkát a jövőben szorgalmazni kellene. Idézte Erdélyi József egyik versét, amely a magyar költő Fegyver c. lapjában jelent meg, s amelynek témája a Duna volt. Ezzel kapcsolatban felszólított a két nép közötti, mesterségesen szított ellentétek felszámolására. Az interjú mellékleteként a Brassói Lapok közölte a román költő két versét magyar fordításban, Kérdezetlen és Eke címmel.
A József Attiláról szóló részlet ebbe a szövegkörnyezetbe ágyazódik bele.
József Attila...román költők antológiáját adja ki — József Attila román versfordításairól l. JAÖM IV. 208—210. Az antológia, melyre az interjúban utalás történik, talán a Káldor Könyvkiadó által tervbe vett, de végül meg nem valósult „Utódállamok lírai antológiája". (Vö. JAÖM IV. 209.)
az én verseim közül is számosat lefordított — József Attila Cotruş-fordításai 1934-ben jelentek meg a Korunkban. Négy Cotruş-vers fordítását közli a JAÖM IV. *(A bányász, Gyárban, Ion Codru, Magányos fa)*

281. „Népiség" és „új humanizmus". — *Ignotus Pál.* A Toll 1936. jan. 15. — 15—29. Részlet. (19.)

Ignotus Pál (1901–1978) szerkesztő, publicista. Ignotus fia. A harmincas években az Esti Kurir belső munkatársa volt. 1936 márciusától megszűnéséig szerkesztette a Szép Szó c. folyóiratot. 1938-ban, az itthoni publikációs lehetőségek beszűkülésekor, a fasiszta veszély elől Angliába emigrált. Károlyi Mihály köréhez csatlakozott. A felszabadulás után a londoni magyar követségen tevékenykedett. Hazalátogatásakor, 1949-ben koholt vádakkal letartóztatták. 1956-ban rehabilitálták. 1957 januárjában Londonba emigrált, ahol 1962-ig az Irodalmi Újság szerkesztője volt.

József Attilával 1924-ben vagy 1925-ben ismerkedett meg. 1926-ban, Bécsben, Hatvany Lajos körében is találkoztak, majd a költő Párizsból történt hazatérése után, a húszas évek végén bóntakozott ki barátságuk első szakasza. Sokat voltak együtt Vágó Márta baráti körében. 1929–30-ban, József Attila aktív Bartha Miklós Társaság-beli tevékenysége, az Előőrs c. lap szerkesztőségébe való belépése és egyéb magánéleti feszültségek miatt eltávolodtak egymástól. Lassú, fokozatos közeledésük után kapcsolatuk csak a harmincas évek közepén melegedett föl újra barátsággá. A Szép Szó c. lapot a költő haláláig együtt szerkesztették, s József Attila betegsége idején is Ignotus Pál maradt egyik legbelsőbb bizalmasa. (Kapcsolatuk egy-egy részletéről l. a 48., 266., 269., 270. sz. cikkek jegyzetét. Kapcsolatukról részletesen l. Ignotus Pál: Csipkerózsa. Haladás 1947. aug. 14-től 1948. szept. 16-ig, különösen a 28–42., a 94., 98., 99., 100., 104., 106., 107. folytatásokban; l. még: Vágó 20–25., 198–206., 215., 222., 256., 278–280., 302–303., 309., 314., 323.; Németh Andor: József Attila és kora. In: A szélén behajtva. 492–497., 516., 521–522., 525.)

282. Odaítélték az idei Baumgarten-díjakat. *Névtelen.* Az Est 1936. jan. 19. 11. *A kultuszminisztérium a döntéshez hozzájárult.* Ez az állítás nem felel meg a valóságnak. A díjazottak és jutalmazottak listájának végleges kialakításába a kultuszminisztérium durván beavatkozott. Basch Lóránt így emlékezik erre az esetre: „Mint minden évben, 1935-ben is, november közepén megkezdtük tanácskozásainkat a következő évi díjról. Első ülésünkön, december 2-án, még részt vett Kosztolányi is. (Azután utazott a Tátrába.) Díjra javasolta Kassákot, József Attilát. Babitscsal egymásközt úgy határoztunk, hogy annak a két fiatal költőnek, aki az előző évben a jutalmat kapta, ebben az évben kiadjuk a díjat. És Kassák díjára is egymás között megegyeztünk. Babits Kosztolányi felé forduló tekintetével kifejezte egyetértését, de megjegyezte, hogy olvasva Kassák életregényének utolsó kötetét, csodálkozott, hogy az »ügyész« a proletárdiktatúráról szóló részt nem inkriminálta. Később derült ki [...] hogy az eljárás emiatt Kassák ellen már folyt is. [...]

Döntésünket az 1936. évi Baumgarten-díjról a kultuszminisztérium vonakodott tudomásul venni. Változtatásokat kívánt. Az alapítvány felügyelete akkor kezdett szigorúbbá válni. De a rendőri ellenőrzés csak a díjak részesítettjeire vonatkozott, jutalmakra csak a következő évtől terjedt ki. Kassák díjának kiadását a miniszter eltiltotta, mert ellene izgatás címén (utolsó életrajz-kötete miatt) eljárás folyt. Hiába volt Babits erélyes tiltakozása a jogtalanul gyakorolt vétójoggal szemben, hisz Kassák nem volt jogerősen elítélve. Egy nappal a díjkiosztás előtt a minisztert helyettesítő államtitkár megkísérelte »bizalmas értesülés alapján« Illyés Gyula díját is elgáncsolni. Schöpflin ellen is volt észrevétel, fia »kommunista bűncselekménye« miatt. Vas István jutalmát Babits csak úgy tudta menteni, hogy a nyilvánosságra való hozatalról lemondott. József Attilára úgylátszik akkor még nem figyeltek fel." (Basch 429., 431.)

(József Attila „díjazásának" alakulásáról részletesebben l. a 283. sz. jegyzetet.)

283. Kik kapnak az idén Baumgarten-díjat. *Névtelen.* Esti Kurir 1936. jan. 19. 9. *Érthetetlennek tartják, hogy József Attila ... mindössze ezer pengőt kapott.* A Baumgarten Alapítvány 1935. dec. 2-i ülésén Kosztolányi nagydíjra javasolta József Attilát, s ebbe a kurátorok bele is egyeztek. (Vö. a 282. sz. cikk jegyzetével.) Később azonban döntésüket megváltoztatták. Ennek hátteréről Basch Lóránt így emlékezik:

„Ezen az ülésen még nem volt tudomásunk Babitsot csak később figyelmeztették rá , hogy *A Reggel* november 25-i száma egy verset hozott a Napi hírek élén, József Attilától, az *Én nem tudtam* címűt, ezzel az ajánlással: »*Babits Mihálynak hódolattal*«. | . . . | Pontos keltét ismerjük a *Kelet Népe* 1947. évi József Attila-számában közölt kéziratfakszimiléből: 1935. aug. 7.| Később egy véletlen utcai találkozásunkkor, | . . . | sajnálkozásomra, hogy nem adhattuk neki az idén ki a díjat, kesernyésen jegyezte meg: ő maga sem érti, miért jelent meg ez a vers csak hónapok múlva, holott azt még szeptember elején felvitte *A Reggel* szerkesztőjéhez. Jószándékból tette-e a szerkesztő, mert hatásosabbnak vélte a közzétételt a Baumgarten-díj döntésének napjaiban, vagy nemtörődömség volt-e az oka, ki tudná ezt ma már megállapítani? De különös története van a vers-ajánlásnak is. Tudomásomat egy szemtanútól, I. P.-tól szereztem 1956 nyarán. József Attila a verset mielőtt *A Reggel*-hez felvitte, baráti körben megmutatta. Rábeszélték, hogy dedikálja Babitsnak, akkor biztosan megkapja a díjat. József Attila szabadkozott. De Kosztolányi szavára megtette. Az eset elmondója arra is emlékezett, hogy a társaság egy nőtagja a kezét fogta, hogy csak írja oda a »hódolattal«-t is. | . . . |" (Basch 429 430.) Basch Lóránt állítását megerősíti Vágó Márta emlékezése is: „. . . amikor Attila egyszer Kosztolányinak akart egy verset ajánlani, ő mosolyogva mondta, hogy ne neki ajánlja, hanem Babitsnak. Helyre kell hozni a *Toll*-beli kritikát, különben sohasem kap Baumgarten-díjat, ezt meg kell értenie." (Vágó 278 279.) Basch emlékezése így folytatódik: „december 16-án tartottuk ezévben utolsó ülésünket. Az előző napon vasárnapra esett délelőtt döntő tanácskozásra ültünk össze. Babits ekkor közölte velem, hogy meg kell változtatnia korábbi elhatározását (szószerint idézek). »Úgy érzem, *éppen most* nem adhatom ki a díjat József Attilának. Bizonyítékot szolgáltatnék önmagam ellen azok számára, akik állítják, hogy *csak* annak adok díjat, aki hódol nekem«. Akik József Attilát rávették az ajánlásra, valóban így gondolkoztak, és ez volt a közfelfogás is. Babits okfejtését így folytatta (szószerint): »Jutalmat adhatok, azt már tavaly is megkapta. Erre nem mondhatják, hogy a hódolat fejében kapta tőlem.«

| . . . | Én arra kértem Babitsot, mellőzzük akkor József Attilát idei döntésünknél. Azt fogja érteni, hogy miért nem adhatta ki Babits neki a díjat idén. De bajosan azt, hogy miért kap csak jutalmat, amikor egy hozzá képest kezdőnek tekinthető költő díjat. Szószerint ezeket válaszolta: »De én *mindenképp* akarok rajta segíteni, többel, mint egyszerű segéllyel. És erre nincs más módunk«. (Valóban nem volt más lehetősége erre). »Te nem tudod, hogy ő milyen szegény« (Babits tudta az első segélykérő levélből.) »Meg fogom neki magyarázni, hogy ki akartam adni a díjat, és hogy miért nem adhattam ki idén neki.« | . . . |

Kosztolányi nem vett részt december 16-i ülésünkön. Később jött csak haza a Tátrából. Telefonon tájékoztattam őt Babits döntéséről, és annak indokáról. Elnémultan hallgatta. Vajon gondolt-e arra, hogy ifjúkori barátját mégsem ismerte jól. Cs. Szabó nevénél, aki József Attila helyére került, helyeselt. Kosztolányiné leírta emlékezésében a díj elmaradásának férjét lesújtó hatását." (Basch 429 431.)

Basch Lóránt Kosztolányi Dezsőné emlékezésének alábbi soraira utalt: „De a fiatalokkal szívesen volt együtt. Féltékenykedés nélkül tudott segíteni rajtuk. Egyikért-másikért harcolni és rajongani is. Irigyeltem őt azért, mert nem láttam benne soha irigységet. Szeretett fölfedezni. Mindig voltak pártfogoltjai, s amikor megtudta, hogy József Attila nem kapott Baumgarten-díjat, könnyezni kezdett." (Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső. Bp. 1938. 295.)

Basch Lóránt szerint József Attila nem sértődött meg, amiért csak jutalmat kapott: „január 18-án *Az Est*-ben, mely a kitüntetettek névsorát szokás szerint először hozta, olvasható volt Fodor József nyilatkozata, ki visszautasította a néki is másodízben szánt jutalmat. Együtt mentünk az ünnepélyes díjkiosztáshoz Babitscsal. »József Attila sem fogja elfogadni« mondom. Babits: »De elfogadja. Beszéltem vele. El is fog jönni.« Nem kérdeztem tovább. József Attila Baumgarten-díját ekkor már úgy fogtam fel: mint a kettejük ügyét.

József Attila eljött ünnepélyünkre és a Vadászkürt-be is, ezúttal szűk körben (kerek asztal körül) tartott vacsoránkra. (Török Sophie jegyzeteiben megtalálható a jelenvoltak

névsora). Ott ült közöttünk, résztvett a társalgásban, kedvesen, fanyarul, sértődöttség jele nélkül." (Basch 429.)

Fodor József valóban visszautasította a Baumgarten-jutalmat. Többek között ezekkel a szavakkal indokolta elhatározását: „Igazságtalannak tartom azt, hogy az irodalmi rangsorban nekem, akinek számtalan verseskötetem és 250 versem jelent meg, *utolsó helyet biztosítsanak.* [...] — *Nem vehetem tudomásul, hogy harmadrendű költő vagyok.*" („Nem vagyok harmadrendű költő! ..." Fodor József elmondja, hogy miért nem fogadta el a Baumgarten-díjat. Az Est 1936. jan. 21. — 7.)

Vágó Márta a Baumgarten-jutalom elfogadását József Attila égető anyagi gondjaival magyarázza: „Attila elmondta, hogy kénytelen volt ugyanazt a legkisebb Baumgarten-díjat, amit Fodor József önérzetesen utasított vissza, elfogadni, hogy cipőtalpalását ki tudja fizetni és hogy el tudjon költözni Judittól." (Vágó 204.)

Hasonló módon írja le József Attila magatartását Fodor József (Felkavart világ. Bp. 1972. 397—402.) és József Jolán (József J. 275—276.). Vö. még a 727. és 952. sz. cikkekkel.

a minisztérium kényszerítette a kuratóriumot határozatának megváltoztatására. Vö. a 282. sz. cikk jegyzetével.

284. Nagytakarítás egy anthológia körül. — *Újvári László.* Korunk 1936. jan. 81—85. Részlet.

Újvári László Korvin Sándor után másodszor foglalkozik a folyóirat hasábjain a Korunk c. antológiával (vö. a 271., 272. sz. cikkel és jegyzetével). Ennek oka feltehetőleg az, hogy a folyóirat szerkesztősége egyértelműen el akarta határolni magát az azonos című antológia szellemétől.

285. József Attila: Medvetánc. — *Egri Viktor.* Magyar Írás (Kassa—Tornalja) 1936. jan. — 109—110.

Egri Viktornak ez a második recenziója, amelyet a *Medvetánc* kötetről írt. Mondandója teljesen megegyezik a korábbi kritikáéval (vö. a 277. sz. cikkel), részben még fordulatai, kifejezései is megismétlődnek.

Az idézet — az *Óda* c. versből

286. Óda és eszmélet. — *Ignotus Pál.* Esti Kurir 1936. febr. 29. — 6.

Voltaképpen ‚fölfedezni" szeretném: de ebben megelőztek mások, egyebek közt és talán elsősorban az apám — Vö. a 63. sz. cikkel és jegyzetével.

Két felejthetetlen nagy verse van kötetében — *...: az egyik az Óda című, a másik az Eszmélet.* — Ignotus Pál így emlékezik vissza az élményre, amelyet az *Óda* olvasása keltett benne: „Valahányszor kimondtam Attiláról az elmaraszta ló szentenciát, megjelent egy újabb költeménye, vagy legalább néhány olyan sora egy-egy újabb költeményben, amelynek olvastára be kellett látnom, hogy esze ágában sincs hanyatlani. Valósággal lesújtott a gyönyörűségem. De meg is vigasztalt. Majdnem fölmelegített. Emlékszem, amikor egyszer éppen egy »hanyatló« időszakában az *Óda* című költeménye került a kezembe; akkor jelent meg a *Nyugat*-ban. Amint ránéztem, meg voltam győződve, hogy csak elhibázott írás lehet. Hosszú volt és metafizikai terminusok vibráltak benne biztosan ugyanolyan zavaros világnézeti vallomás, mint némelyik cikke, gondoltam, csak, hogy még kínosabb legyen, versben elbeszélve. Aztán elolvastam. Tündéri volt. Forró sodrú és káprázta tó és nem csak látomásnak remek, nem csak szerelmi vallomásnak lenyűgöző, hanem emberi megnyilatkozásnak is együttérzést parancsolóan szép. [...] de ráismertem szerencsétlen barátomra! Elborult nézésére, meleget és közelséget szomjazó szikkadtságára! Szerettem volna abban a pillanatban átkarolni keskeny vállát, megropogtatni keskeny lapockáit. Elhatároztam, hogy megírom neki, mennyire tetszett a verse. Napról-napra halogattam az írást. Aztán beleszaladtam az utcán, nyelvem hegyén volt a gratuláció, de ő azonnal rázendített valami fárasztó elméletre, a maga legagresszívebb modorában. »Szervusz, rohannom kell« — feleltem. A vers szóba sem került." (Ignotus Pál: Csipkerózsa. 34. Haladás 1947. nov. 20. — 10.)

a bonctani hódolatnak ugyanaz a kereréke csap ki belőle, mint a Thomas Mann Varázshegyének gyönyörű lapjaiból — L. erről Heller Ágnes és Tamás Attila vitáját a Kortársban: Heller Ágnes: Az Óda és a Varázshegy. 1962. 12. sz. 1828–1831.; Tamás Attila: Valóság, vagy olvasmányélmény? József Attila Ódájáról. 1963. 2. sz. 316–318.; Heller Ágnes: Valóság és olvasmányélmény (Válasz Tamás Attilának). Uo. 318–319. — L. még Halász Előd: A „belső" anatómia epikai és lírai ábrázolása és funkciója. Helikon 1973. 1. sz. 7–38.

Jusnij-színház — Emigráns orosz társulat, a Kék Madár-kabaré együttese, amelynek rendezője a színjátékot, pantomimet, táncot és akrobatikát egyesítette előadásain. A társulat Budapesten is fellépett.

csomóba fűzve, bontva bogját — helyesen: „csomóba szőve, bontva bogját —"

287. Irodalmi est a Szövetségben. *É. J.* Magántisztviselők Lapja 1936. febr. 6–7. Részlet. (7.)

É. J. — Valószínűleg *Édes* (korábban *Ernst*) *István* költő, a Magántisztviselők Szakszervezetében dolgozott. Nevéhez fűződik a Bécsi Munkásinduló (Munka hadának a lépése dobog...) magyarra ültetése. A Szocializmus kritikusa volt. Írásai megjelentek a Népszavában és a munkásírók csoportjának antológiáiban is. 1944-ben, a deportálás során vesztette életét.

A cikk a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének 1936. jan. 29-i irodalmi estjéről számol be. A Szövetség elnökének, Baján Gyulának a megnyitó szavai után Fejtő Ferenc tartott bevezető előadást a szocialista írásművészet feladatairól. Aztán Darvas József egy regényrészletet olvasott fel, Radnóti Miklós verseit szavalta. Őt Barabás Gyula követte a Bolyaiakról szóló regényének egy fejezetével. Ezután következik a József Attiláról szóló részlet.

288. „Szép Szó". *S. P.* Szabadság 1936. márc. 1. 5.

S. P. — *Simándy Pál* (1891–1978) családi nevén Gombos Ferenc. Író, újságíró. A sárospataki református teológia végeztével vallástanárként dolgozott. Az 1918–19-es eseményekben való aktív részvétele miatt állását vesztette. 1920-ban Csehszlovákiába emigrált, és Losoncon bekapcsolódott a magyar kisebbség irodalmi, kulturális életébe. 1931-ben visszatért Budapestre. Bajcsy-Zsilinszky Szabadság c. lapjának munkatársa lett. 1939-ben a Független Magyarország, majd a Szabad Szó munkatársaként dolgozott, 1941-től a Tiszántúl szerkesztője volt. 1945–49-ig, nyugdíjazásáig a Közoktatásügyi Minisztériumban a népművelési főosztályt vezette.

A Szabadság (1932–1944) Bajcsy-Zsilinszky Endre és pártja, a Nemzeti Radikális Párt politikai hetilapja volt. Bátran németellenes irányvonalat képviselt, s franciabarát orientációjának hangsúlyozására melléklapot jelentetett meg Párisi Magyar Figyelő címmel.

Fenti címen egy kitűnően szerkesztett, szép kiállítású és gazdag tartalmi folyóirat első száma jelent meg a napokban. — A Szép Szó első száma — valószínűleg 1936. február végén — 1936. márciusi keltezéssel jelent meg. Létrejöttének előzményeiről az elsődleges források, az egykori szerkesztők, Ignotus Pál és Fejtő Ferenc emlékezései részben ellentmondóan szólnak. A lapalapítás ötlete mindkettejük szerint József Attilától származott. Ignotus Pál úgy emlékezik, hogy a költő először előtte vetette föl egy közösen szerkesztendő folyóirat tervét a Japán kávéházban. E beszélgetés időpontját az Ignotus Pál emlékezéseiben található önellentmondások miatt nem lehet pontosan megállapítani. A költő ismertette őt össze Fejtő Ferenccel, s ugyancsak az ő tanácsára fordultak Hatvany Bertalanhoz, aki anyagilag támogatta a vállalkozást és Cserépfalvi Imréhez, első kiadójukhoz. Fejtő Ferenc szerint József Attila és Ignotus Pál külön-külön foglalkoztak lapalapítási gondolatokkal s ő volt az, aki — legyőzve Ignotus Pál húzódozását — a két későbbi szerkesztőt „összehozta" egymással. Ő nyerte meg az ügynek Hatvany Bertalant is. A folyóirat címe mindkettejük szerint József Attilától származott.

A lap alapításáról a Szép Szó első kiadója, Cserépfalvi Imre így emlékezik meg: „Egy délelőtt, minden telefonálás nélkül betoppant hozzám s kért, hogy vonuljunk félre, mert komoly dolgokról akar beszélgetni velem" — írja József Attila látogatásával kapcsolatban Cserépfalvi. „Előadta, hogy irodalmi folyóiratot szeretne alapítani, vannak barátai is, akikkel közösen szerkesztené. Elpanaszolta, hogy sehol nem jelentetik meg verseit, se baloldalon, se középen. Ezért megbeszélte Ignotus Pállal — talán Fejtőt is említette —, hogy baloldali folyóiratot alapítanak. Minden rendben volna, csak kiadóra lenne szükség. Ő most mint kiadóval tárgyal velem, vállalnám-e? Ismerve beállítottságomat, mindjárt hangsúlyozta az indítandó folyóirat politikai elképzeléseit.

Egyértelműen válaszoltam, hogy elvállalom, hiszen megértem-a problémáit, amúgy sincsen elegendő baloldali irodalmi folyóirat. Akkortájt már megengedhettem magamnak, hogy kockáztassak is. Abban maradtunk, hogy majd részletesen kidolgozza a teendőket. Azért még a kiadási feltételeket nagyban vázolta: a Cserépfalvi Kiadó fizeti a folyóirat előállítási költségeit, a honoráriumokat és minden más kiadást. Hatvany Bertalan pedig azzal járul hozzá a lap megjelentetéséhez, hogy József Attila és Ignotus Pál szerkesztői honoráriumát fizeti.

Ignotus Pálról, akit én akkoriban nem nagyon ismertem, bővebben beszélt. Elmondta, hogy az *Esti Kurir*nál dolgozik, eszes, szorgalmas, fáradhatatlan ember — nem csalódhatunk benne.

Ezek után keresett fel Ignotus Pál. Örült, hogy Attila következtében már járt nálam, s hogy jól fogadtam a lapalapítás tervét. Hangsúlyozta, mennyire örül, hogy végre Attilának lesz folyóirata, ahol publikálhat és a szerkesztésben is döntő szerephez jut. Közölte velem, hogy Attilánál nincs minden rendben egészségileg; rossz az idegállapota. Megdöbbentem, mert ezt megelőzően régen nem találkoztam Attilával. Ezután persze még jobban érdekelt a lap ügye.

A kiadómnál (a Mária Valéria utcában) helyiséget és titkárnőt bocsátottam a Szerkesztőség rendelkezésére. 1935. szeptember végén értekezletre jöttünk össze a közelebbi munkatársakkal: Fejtő Ferenccel, Hevesi Andrással, Horváth Tiborral, a régi barát Németh Andorral és még öt-hat emberrel. Sürgetett az idő, mert 1936 januárjában már a »standokon« akartunk lenni. [...] Időközben a konkrét tervezést is megkezdtük. Elhatároztuk, hogy a lap évente tízszer jelenik meg: így nem kellett rá engedély, s az esetleges betiltásnál is csak egy számot tilthattak be. Döntöttünk a rovatokról, a politikai tartalomról. 1935 utolsó harmadában már az előfizetési felhívásokat is kezdtük forgalmazni. Attilának ez nagy lendületet adott, szemlátomást tért vissza a munkakedve. Azt is vállalta, hogy ő tartja a nyomdával a kapcsolatot, mert nagyon szeret tipografizálni. [...] Azért is ragaszkodott ehhez a feladathoz különösen, mert szép, áttekinthető, ideális szerkezetű lapot akart, amely jobb és korszerűbb a meglévőknél. Tehát bekapcsolódott az előállításba, együtt beszéltük meg a formát, a fejlécet, mindent, ami a művészi kiállítást illeti.

Attila a szerkesztésben főleg költészettel foglalkozott, de minden anyagot átnézett mint szerkesztő." (Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. Bp. 1982. 143—145.)

Cserépfalvi a Szép Szónak csak 1936. 1—10. számát adta ki. A lap kiadását 1937-től, a 11. számtól kezdődően Dormándi László Pantheon Irodalmi Intézet R. T.-a adta ki. A kiadóváltozással kapcsolatban Cserépfalvi így emlékezik: „Az első számoknál zavartalan volt a kapcsolat a kiadó és a szerkesztők között. Szinte minden héten tartottunk szerkesztőségi ülést, ahol minden gondot-bajt megbeszéltünk. A hatodik-hetedik szám után kritikáim hangsúlyozottabbak voltak. Attilával nap mint nap együtt jártunk sörözni, ebédelni. Ilyenkor sok mindenről szó esett. Nem titkoltam, hogy nem vagyok elégedett a fiatal szociográfus szerzőimmel szemben tanúsított rezerváltságukkal.

Nem sikerült a falukutatókat közelebb hoznom a laphoz. Pedig ők — Szabó Zoltán, Kovács Imre — a *Szép Szó*t szimpátiával fogadták, s a kapcsolat jól indult. De a *Szép Szó*nál gyanakvással néztek szociográfus szerzőimre, ők pedig sandán figyelték a Mária Valéria utcában Ignotust és Fejtőt. Attila gyakran jött be a Váci utcai irodámba, ahol a

falukutatók gyülekeztek, s keresett személyes kapcsolatot Kovács Imrével, Szabó Zoltánnal. Talán nosztalgiát érzett a paraszti élet, a falu iránt. Mégsem fejlődött ki a munkakapcsolat. Főleg Ignotus volt gyanakvó, nem leplezte, attól tart, hogy a falukutatók is előbb-utóbb tán a „völkisch"-utat választják. Nem volt ez teljesen alaptalan — magam sem kívántam együttműködni nacionalistákkal —, de Ignotus valamennyi falukutatóval szemben gyanakvó volt. Igyekezett megakadályozni, hogy létrejöjjön a lapban a tervezett „népfront". Közben Fejtő Ferenc neve is rákerült a lapra. Eleinte szerkesztőként dolgozott, s azután később került csak a címoldalra. Amikor ezt szóvá tettem, Ignotus azt válaszolta, hogy Attila nem mindig van olyan állapotban, hogy egyedül dolgozhasson. Kell hát mellé egy komoly, nyugodt, körültekintő szerkesztő, s Fejtő jó szerkesztő, ezért van ott. Attilának a *Szép Szó* tényleg otthona, menekvése, kapaszkodója volt, de néha úgy gondolta, hogy súlya meggyengült a szerkesztőségben. Ezt többször is szóba hozta. S persze néha rivalizáltak is Fejtővel. [...] Mivel a viták folytak, javasoltam, hogy tartsunk szerkesztőségi ülést, ahol mindent tisztázunk. Attila mindenben igazat adott nekem. Ennek örültem, s kértem, hogy a későbbi megbeszélésen is támogasson. [...] A megbeszélés előtt izgalomban éltünk mindnyájan. Az ülés inkább szemrehányások sora volt. Politikai és egyéb szemrehányásokkal illettük egymást. Elmondtam, hogy nem vagyok elégedett, s ha ez így folytatódik, a lap kiadásától elállok, mert a lap komoly költséget jelent a kiadónak. [...] Attila végig nem szólt bele a vitába. A majd négyórás, fáradságos szópárbaj után próbáltunk kicsit fölengedni, s lementünk a Hangli sörözőbe. Ott megint elkezdtünk vitázni, s kitört a botrány. Kértem Attilát: »Szóljál már valamit!« Attila olyan idegfeszültségbe került, hogy elájult. Az eset után még inkább igyekeztem a laptól megszabadulni. Ez a jelenet, meg az értekezlet arról győzött meg, hogy gyenge vagyok ahhoz, hogy a lapnál politikai befolyást biztosítsak magamnak. Komoly szerkesztőgárda sorakozott fel: Ignotus Pál, Németh Andor, Fejtő Ferenc, Horváth Béla, akik nagyrészt egységesek voltak. [...] Attilával közöltem, hogy a laptól mindenképpen megválok. Rossz hangulatban fogadta a hírt. Mindjárt hívtam is a kiadóba dolgozni, lektorálni, és biztosítottam, ott mindig bőven lesz munkája. Megkérdeztem, hogy mennyi fizetést kapott Hatvany Bertalantól a szerkesztésért, mert legalább olyan összegre feltétlenül számíthat nálunk is.

Később, egy ma is meglévő dokumentumból tudtam meg, milyen kevés jutott Attilának a *Szép Szó* szerkesztéséért. [...]

Ezután még egy értekezletet tartottunk, s néhány óra alatt tisztáztuk a dolgokat. Még azon a héten elköltözött a szerkesztőség a kiadótól." (Cserépfalvi Imre: i. m. 150—153.)

A szerkesztők emlékezését l. Ignotus Pál: Csipkerózsa. Haladás 1947. nov. 20. — 10. 34. rész, nov. 27. — 10. 35. rész, dec. 4. — 10. 36. rész, dec. 11. — 4. 37. rész, dec. 18. — 7. 38. rész, dec. 25. — 6. 39. rész; Fejtő Ferenc: József Attila, az útmutató. Bp. 1948. 21—23., uő: József Attiláról. Látóhatár 1955. máj.—jún. 154., uő: Tények és legendák József Attiláról. Irodalmi Újság (Párizs) 1964. máj. 1. — 3. József Attila és a Szép Szó kapcsolatát részletesen tárgyalja Németh Andor: József Attila és kora. In: A szélén behajtva. 492—500., 503., 517—518.; Imre Katalin: A Szép Szó és József Attila. ItK 1962. 1. sz. 40—58.; Vágó 198—324.; Kendéné Palágyi Erzsébet: Szép Szó (1936—1939) Repertórium. (A PIM bibliográfiai füzetei B sorozat 4.) Bp. 1974. A repertórium összefoglalja a Szép Szóra vonatkozó egykorú és későbbi fontosabb irodalmat (15—18.).

Ignotus Pál és József Attila folyóirata szükségletet pótol — Fejtő Ferenc valószínűleg kezdettől fogva egyenrangú társa volt József Attilának és Ignotus Pálnak a szerkesztésben, de nevét csak a későbbiekben tüntették föl a címlapon. „A lap három alapítója közül én voltam az egyetlen, akinek »priusza« volt, nemrég kerültem ki a börtönből és azért határoztuk el, hogy csak később és fokozatosan kerül rá a nevem a folyóiratra, hogy ne kompromittáljuk azt még inkább a rendőrség előtt, amely különben is nagy és rosszindulatú figyelemmel kísérte tevékenységemet." (Fejtő Ferenc: Tények és legendák József Attiláról. I. h. 3.)

Az előzetes program olvastakor meg voltunk győződve arról, hogy a folyóirat nem is fog több s más célt ismerni, mint a szép és igaz kultuszát . . . — Az előzetes programot Egy elfeledett „Szép Szó"-dokumentumról c. cikkében ismertette és újraközölte Tasi József (Kritika 1980. 6. sz. 13.) „A négyrét összehajtott nyomtatvány háromnegyed része a Szép Szó voltaképpeni programja, míg utolsó negyede letéphető — túloldalt a Cserépfalvi Kiadóhivatalnak címzett — *Előfizetési ív*. Maga a program remekül tipografizált; hétszer fordul elő benne fekete alapon fehér betűkkel a folyóirat címe, a tizennégy részre tagolt nyilatkozat vezérszavai pedig piros betűkkel figyelmeztetnek a lényegre." (Tasi József: i. m.) A programnak készült egy kéziratban maradt változata is, amelyet Szabolcsi Miklós feltételezése szerint a költő Ignotus Pállal együttesen fogalmazott. (Szabolcsi Miklós: Egy kiadatlan „Szép Szó"-dokumentum. Kritika 1980. 4. sz. 13—14.) Tasi József a kéziratot József Attilának, A kinyomtatott programot pedig Ignotus Pálnak tulajdonítja. (Tasi: i. m.)

Ignotus Pál bevezető elvi cikke . . . egy „új liberalizmusról" beszél, amely „most erjed a fejlett szociális érzékenységű és öntudatos, fiatal európai értelmiségben." — Ignotus Pál: Vissza az értelemhez c. cikkéről van szó, amely a Szép Szó első számának 3—6. lapjain jelent meg. A fenti sorok a cikk utolsó bekezdésére utalnak, és utolsó előtti mondatából idéznek.

A szavak közt ezt a különböztetést Marton Béla és szellemtársaik végzik — Marton Béla Gömbös mellett 1919-ben a MOVE ügyvezető igazgatója volt. 1932. okt. 27-től a NEP országos ügyvezető főtitkára volt 1937-ig. Nevének említésével a cikk szerzője a szélsőjobboldali hivatalos sajtó ízléstelen publicisztikai és szónoki fordulataira céloz.

289. A reménytelenség költői. — *Németh Andor*. Cobden 1936. márc. — 97—99. Részlet.

A kritika előzőleg Fodor József: Utóhang, Fenyő László: Őszi kávéház, Forgács Antal: Hűvös magány, Zelk Zoltán: Kifosztott táj, Vas István: Levél a szabadságról, Weöres Sándor: A kő és az ember, Szenes Erzsi: Szerelmet és halált éneklek c. köteteivel foglalkozik.

290. London 1936. — *Hatvany Bertalan*. Szép Szó 1936. ápr. — 145—150. Részlet. (147.)

Hatvany Bertalan (1900—1980) orientalista. Gazdag gyáros családból származott. Hatvany Lajos unokatestvére volt. Ifjúkorában keleti: kínai és indiai művelődéstörténeti tanulmányokat folytatott. A megalakuló Szép Szót pénzzel támogatta, majd munkatársai közé tartozott. 1938-ban az erősödő fasiszta veszély elől külföldre távozott. Először hosszabb keleti utat tett Indiában, Indonéziában és Vietnamban, majd Párizsban telepedett le. Kisebb megszakításokkal ott élt haláláig. Utazásainak tapasztalatairól több könyvben számolt be.

József Attila mecénása volt. Emlékezését a költővel való kapcsolatáról l. Vezér Erzsébet: Beszélgetés Hatvany Bertalannal. Kritika 1980. 12. sz. 21—24. Megismerkedésükről és kapcsolatuk első éveiről Hatvany Bertalan így emlékezik: „1932 körül lehetett. Olvastam egypár írását, mondtam, nagyon szépeket ír. [. . .] Harsányi Ilona mondotta nekem valamelyik beszélgetés alkalmával, hogy Attila mennyire nyomorog és mennyi baja van. Azt mondtam neki: Nézd, sokat nem tudok adni, de küldd át hozzám az irodámba. Azt mondta: Jaj, nehéz, mert büszke ember. Mondom: azt bízd rám. A legközelebbi elsején Attila megjelent nálam a Concordia irodájában, melynek névleges igazgatója voltam, és amennyit tudtam, adtam. [. . .] Egy szép napon azt mondja nekem József Attila, mikor már jó fél év óta járt ki hozzám, hogy ő egy kicsit unja a Soroksári útra való járkálást, nem fogadhatnám-e otthon. Mondtam neki, legyen szerencsém, jöjjön el. Mikor? Mondom: nem vagyunk elsejéhez kötve. Attól fogva eljárt hozzám. Amikor először feljött hozzám, rávetette magát a 12 kötetes Arany Jánosra, legnagyobb meglepetésemre. Fütyült Adyra. Jé — és elkezdett olvasni. Mondom neki: Ezt akkor is teheted, hogyha én

véletlenül délutáni álmomat alszom. Szabad bejáratod van ide, a könyvtár rendelkezésedre áll. [...] Szóval ez volt körülbelül a megismerkedésünk kezdete. [...] Én akkoriban Ignotus Palival már rég egészen jó barátságban voltam, sőt nagyon jó barátságban. Járt hozzánk, de fogalmam sem volt arról, hogy József Attila és Ignotus Pali egymást ismerik. Egy este valahol Palival együtt meg voltunk híva. Pali vacsora után azt mondja, hogy kérlek, József Attilával beszélgettünk a múltkor rólad. Mondom: Ja, ismered? Kitűnő költő — mondom neki. Én nem tudtam, hogy ismered. — Rég ismerem — mondta, és valamit kellene csinálni vele." (I. h. 21—22.)

Hatvany Bertalan szerint ennek a beszélgetésnek eredményeként kapcsolódott be Ignotus Pál és József Attila vállalkozásába, a Szép Szó megindításába (vö. a 288. sz. jegyzettel). Kapcsolatuk későbbi alakulásáról l. a 358. sz. jegyzetet.

A londoni Royal Academy palotájában, a Burlington House-ban Kína művészetét mutatta be egy kiállítás 1936 telén. Ezt a kiállítást ismerteti írásában Hatvany Bertalan, és ennek kapcsán a kínai művészet kérdéseiről értekezik.

mint azt a SZÉP SZÓ előző számában József Attila tette — Hatvany Bertalan József Attilának a Szép Szó 1. (1936. márc.-i) számában (68—70.) megjelent, Ázsia lelke c. könyvével foglalkozó írására utal.

291. A Szép Szó... — *sz. a.* Századunk 1936. máj. — 144—145. Részlet.

sz. a. — A folyóiratszemlét valószínűleg *Szirtes Andor* vagy *Szirtes Andorné* írta. Vö. a 288. sz. jegyzettel.

A Jékely Zoltán Apotheozis c. verséből idézett strófákat itt nem közöljük.

292. Mai magyarok — régi magyarokról. — *Névtelen.* Korunk Szava 1936. jún. 15. — 230.

A Korunk Szava (1931—1938) kéthetenként megjelenő katolikus folyóirat volt, amely a konzervatív egyházi lapokkal szemben haladó, demokratikusabb katolicizmust képviselt. Utódja és folytatója a Jelenkor volt.

A „Szép Szó" című folyóirat könyvnapi száma — A Mai magyarok régi magyarokról c., 1936. júniusi keltezéssel megjelent 4—5. Szép Szó-számot Fejtő Ferenc állította össze. József Attila: *A Dunánál* c. verse vezeti be (3—6.), és 14 szerző egy-egy tanulmányát tartalmazza. Függelékében csekély módosítással újraközli a Szép Szó előzetes programját (vö. a 288. sz. cikk jegyzetével).

József Attila versének keletkezésére és közlésére a különszám egyik szerzője, Horváth Tibor így emlékezik vissza: „... a könyvnapi számban egy nagy verset vártunk Attilától. Ez a Dunánál c. költeménye. Már együtt volt a kézirat, József Attila versét kivéve és izgultunk, hogy időben nem tudjuk leadni a kéziratot a nyomdába, amikor Attila pár napra eltűnt. Nem lehetett őt megtalálni. A legközelebbi szerkesztőségi ülést, ha jól emlékszem, Fejtő Ferenc Tisza Kálmán téri, most Köztársaság téri lakásán tartottuk. Ott jelent meg Attila és felolvasta az akkor már teljesen kész Dunánál c. nagyszerű versét, egyik remekművét. Én nagyon örültem annak, hogy Árpádot is bevette a versbe és ez juttatja eszembe, hogy amikor az én tanulmányom elkészült és felolvasták, akkor Attila még ott volt, utána tűnhetett el pár napra, hogy a versét megírja. Azért került bele Árpád, mert tetszett neki, amit Árpádról írtam." (Horváth Tibor emlékezése. In: Emlékezések. Sajtó alá rend. Vezér Erzsébet. Bp. 1967. 121—122.)

A vers közlésével kapcsolatos problémákról l. még a nyomdász visszaemlékezését az 544. sz. jegyzetben.

293. Feltámadás. — *Németh Andor.* A Toll 1936. jún. 25. — 140—146.

Németh Andornak ez az írása műfaját tekintve *novella*, amely bécsi emigrációjának emlékein alapul, s amelynek egyes alakjai — köztük József Attila is — a stilizálás ellenére fölismerhető. A műfaji sajátságokból eredően azonban az ábrázolt események, összefüggések jelentős része nem feleltethető meg egy az egyben a valóságos eseményeknek és összefüggéseknek.

J'y suis, j'y reste — magyar jelentése: Itt vagyok, és itt is maradok

Mindez „gang und gäbe" volt a körünkben. — pontos magyar jelentése: Mindez teljesen elterjedt volt körünkben.

So spielt man, du Hund? Wart, ich werd dir schon zeigen, du Hudler! — magyar jelentése: Így játszik az ember, te kutya? Várj, majd megmutatom neked, te kontár!

ünbedingt — ünsre micve — magyar jelentése: feltétlenül, a mi jótettünk (jiddis zsargon)

Az idézet — a Medáliák 9. verséből

294. Mai magyarok — régi magyarokról. — *Dr. Passuth László.* Cobden 1936. jún. — 144—146.

Passuth László (1900—1979) író, esszéíró, műfordító. 1919—50 között banktisztviselőként dolgozott, majd nyugalomba vonulásáig az Országos Fordító Iroda szakfordítója volt. Írásai a Nyugat, a Szép Szó, a Magyar Szemle, a Jelenkor, a Válasz hasábjain jelentek meg; írói hírnevét elsősorban történelmi regényeivel szerezte.

melyet André Gide olyasféleképpen fog össze Pretextusaiban, hogy „. . . . a művészet bizony nem merül ki csak historikus, . . . figurák rajzaiban — André Gide (1869—1951) francia regény- és drámaíró, esszéista. Az idézet az író Nouveaux Prétextes (Újabb ürügyek) c. tanulmánykötetében megjelent, L' évolution du théâtre címmel 1904-ben tartott előadásából származik. Eredetiben így hangzik: Car l'art ne consiste pas dans l'emploi des figures héroïques ou légendaires; non plus qu'il n'est nécessairement inartistique d' occuper la scène avec des bourgeois contemporaines." (Paris 1925. 11.)

295. Új magyar folyóiratok. — *Méliusz József.* Korunk 1936. jún. — 520—521. Részlet.

Méliusz József (1909) romániai magyar költő, műfordító, író, kritikus. 1932—40-ig a Korunk belső munkatársa, 1934-től szerkesztője, a Brassói Lapok munkatársa. 1930-tól részt vett a munkásmozgalomban. A felszabadulást követően Gaál Gáborral az Utunk c. irodalmi lap egyik megalapítója és felelős szerkesztője, 1945—48-ig a Romániai Magyar Írószövetség főtitkára. A romániai magyarság kulturális életében fontos szerepet játszik.

A „reform-nemzedék" lapjaival szemben a múlt év elején a csonka évfolyamú Gondolat lépett fel. — A Gondolat 1935-ben, Nemes Lajos szerkesztésében megjelenő kommunista orientációjú folyóirat. 1935-ben öt száma látott napvilágot. 1936-tól Vértes György szerkesztésében jelent meg mint az illegális KP népfrontos legális lapja. Ebben az évben hét szám látott napvilágot.

József Attila különben egy katholikus támadásra válaszolva a következőkben fogalmazta meg a lap irányát: „Fellépésünkkel, . . . értelmességre hivatkozó hírünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni — L. József Attila: *Szerkesztői üzenet* (megj: Szép Szó 1936. ápr. — 97—99.). Az idézetbe értelemzavaró nyomdahiba csúszott. A költő ugyanis nem „hírünkkel"-t, hanem „hitünkkel"-t írt.

A *Szerkesztői üzenet* nem egy katolikus támadásra íródott válasz volt, mint a cikk szerzője feltételezi, hanem — amint Stoll Béla kiderítette — egy disputának „fejezete", amelyet a költő barátjával és vitapartnerével, az „ortodox" katolikus és legitimista Barta Istvánnal folytatott. (Stoll Béla: A költői szöveg hitelessége. 2. József Attila és Barta István. In: József Attila útjain. Bp. 1980. 300—304.)

A *Szerkesztői üzenetet* (amelyben helyet kapott a Szép Szó kéziratban maradt programtervezetének egy részlete is — vö. a 288. sz. cikk jegyzetével) a költő eredetileg nem a lap élére szánta. „Az a messzemutató cikke pedig, amelyet első gyűjteményes verseskötetébe még mutatóba fölvettek, a *Szerkesztői üzenet* szintén annak készült, amit a címe mond: apróbetűs jegyzetnek a Szép Szó utolsó lapjain, előfizetési felhívás és beküldött könyvek jegyzéke közt. Rábeszélésünkre, kissé csodálkozó mosollyal, beleegyezett, hogy a lap élén közöljük. Ő a lap élére egyebet szeretett volna írni — hol olyat, ami eltorzult a túlságosan erős markolástól, hol olyat, amit képtelen volt befejezni." (Ignotus Pál: Csipkerózsa. 104. Haladás 1948. júl. 29. — 8.)

296. József Attila: Medvetánc. — *Névtelen.* Őserő 1936. jún. — 25.

Az Őserő (1935—1939) a Gömbös-féle reformpolitika támogatására, népszerűsítésére alapított, havonta kétszer megjelenő szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági folyóirat volt.

aféle Richepin-szerű kóbor szellem... — Jean Richepin (1849—1926) afrikai születésű francia költő. Tanárnak készült, de hivatását a szabad vándorélet kedvéért elhagyta. „Csavargó"-lírájában nagy lírai erővel, romantikus képzelőtehetséggel káromolta a polgári szokásokat, gátlásokat, és dicsőítette a lázadó bohém szabadságát. Koldusai a nyers beszédet, s a zsargont alkalmazzák.

297. A vers fegyverével. — *Góra Lajos.* Szocializmus 1936. jún. — 274. Részlet.

Góra Lajos — *Faragó László* (1886—1967) újságíró, ügyvéd. 1919-ben a Vörös Hadsereg tisztjeként részt vett az északi hadjáratban. A két világháború között tisztviselő volt. 1945 után a Pénzintézeti Központ vezérigazgatója, majd a Magyar Kereskedelmi Kamara jogtanácsosa. 1967-ben az ELTE docense. 1920-tól részt vett a szakszervezeti mozgalomban. Cikkei a Népszavában és a Szocializmusban jelentek meg.

A cikk idézett részlete Góra Lajos Kis Ferenc: Fegyvertelen c., 1935-ben megjelent kötetéről írott recenziójának bevezetője.

298. A haladó szellemű magyar írók a „Szép Szó" köré tömörülnek. — *Molnár Tibor.* Brassói Lapok 1936. júl. 3. — 7.

A cikk élén, a főcím felett „Bicskával a humanizmusért" felcím szerepel.

Budapest, július 4. — Az interjú a Brassói Lapok júl. 3-i számában jelent meg, a keltezés tehát fiktív, nem az interjú elkészítésének időpontját jelöli. A zavar bizonyára abból eredt, hogy a szerző azt akarta: az interjú elkészítésének dátuma és a megjelenés időpontja között ne legyen nagy időbeli különbség, s ezért későbbre datálta cikkét.

Az említett cikkben Zilahy „új szellemi front" megalkotására ... szólította fel a magyar írókat. — Vö. a 263., 266. sz. cikkel és jegyzettel.

az addig baloldali beállítottságú írók közül, ... sokan csatlakoztak ehhez az új szellemi arcvonalhoz — Vö. a 263., 266. sz. cikkel és jegyzettel.

— *A Zeneakadémián tartott előadásában „újhumanizmusról" beszélt* — Vö. a 281. sz. cikkel és jegyzettel.

„Magyarország legyen kertország" és „segíteni kell a népen". — Ignotus Pál a népi írók reformprogramjára utal. A „Magyarország legyen kertország" jelszót Németh László fogalmazta meg több írásában, pl. a Tanú 1935. 1. számában: A reform. 8. Tájhaza és alkotmány (40.), 9. Kisebbségi sors (46.). A „segíteni kell a népen" jelszó a korabeli reformtörekvések közhelye.

— *A „Szép Szó" két legutóbbi száma, ... régi magyarokról közölt tanulmányokat.* — Vö. a 292. sz. cikk jegyzetével.

299. Beszélgetés a magyar Panait Istratival. — *Molnár Tibor.* Brassói Lapok 1936. júl. 5. — 4.

Az Ignotus Pállal és a József Attilával készült interjút kivonatosan újraközölte a Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz): „Nyilatkozik a »Szép Szó« két szerkesztője: az írónak konkréten is helyt kell állnia elveiért." (1936. júl. 9. — 4.)

Molnár Tibor a későbbiekben több ízben újraközölte az interjút, és fölelevenítette keletkezésének körülményeit: Molnár Tibor: A hetedik te magad légy. Emlékezés József Attilára. Előre 1956. dec. 2. — 2.; Uő: Interjú a költővel. Vers a boncasztalon. ÉI 1965. ápr. 10. — 5.; Uő: József Attila — József Attiláról. Egy régi interjú története. MN 1974. dec. 5. — 4—5.; Uő: Emlékezés egy régi beszélgetésre. „Én, József Attila, itt vagyok!" A Hét 1977. dec. 16.; Uő: egy régi interjú nyomában. A Hét 1980. jún. 13.

Az interjú tudományos feldolgozását l. Kántor 103—104.

Molnár Tibor 1977. okt. 6-án kelt, Bokor Lászlónak küldött levelében a következőképpen elevenítette föl a József Attilával és az Ignotus Pállal (vö. a 298. sz. cikkel) készített interjú történetét: „1936-ban nyári szabadságomat Budapesten töltöttem és elutazásom előtt elhatároztam, hogy beszélgetést folytatok majd József Attilával és Ignotus Pállal (akik akkor a Szép Szót szerkesztették), valamint Szabó Zoltánnal és Fejtő Ferenccel. József Attila költészetére a Korunkban és a Szép Szóban, valamint más folyóiratokban megjelent versei alapján figyeltem fel. Budapesti tartózkodásom idején jelent meg a Szép Szónak az a száma, amelynek összefoglaló címe ez volt: »Mai magyarok régi magyarokról«. A lap élén közölték József Attila »A Dunánál« c. ódáját. Hazatértemkor a Szép Szót magammal hoztam, és ezt az azóta klasszikussá vált verset a Brassói Lapoknak ugyanabban a számában közöltettem, mint amelyben interjúm is megjelent.

A Szép Szónál Fejtő Ferenc igyekezett segítségemre lenni, hogy nyélbeüssük a találkozást József Attilával; erre néhány nap múlva az Ilkovics vendéglőben került sor. Fejtővel üzente József Attila, hogy ott vár. Én akkor nem értettem, hogy miért nem adják meg József Attila címét, miért van szükség erre a közvetítésre. Csak később tudtam meg, hogy szegény akkor már beteg volt és barátai abban sem voltak biztosak, hogy egyáltalán ráakadnak-e. Másrészt azt sem lehetett tudni, hogy a költő hajlandó-e szóba állni az ismeretlen újságíróval. A beszélgetés alatt egy-egy korsó sört rendeltünk. Amikor a »cech« kifizetésére került sor, József Attila sehogysem egyezett bele, hogy én fizessek. Mindmáig lelkiismeretfurdalásom van azért, hogy miért hagytam őt fizetni, hiszen — amit nem tudhattam — akkor is nyomasztó anyagi körülmények között lehetett. Mielőtt elváltunk volna, cédulát adott át, néhány sorral Cserépfalvihoz. »Ennek alapján kap majd új kötetemből, a Medvetáncból egy, aláírásommal ellátott példányt« — mondta. Majd keserűen még hozzáfűzte: »Ennyit megérdemlek«. A könyvet másnap meg is kaptam. Sajnos, a háborús években ez is elkallódott.

Az interjúk megjelenése után köszönő levelezőlapot kaptam a Szép Szó cégjelzésével, József Attila és Ignotus Pál aláírásával. Azt hiszem, hogy ezt az adminisztratív munkát Ignotus Pál végezte el, és József Attila nem tudott róla. Mindkét aláírás ugyanis láthatólag azonos kéztől származott. A lapot a Brassói Lapok szerkesztőségébe küldték és Ruffy Péter továbbította hozzám Aradra.

Szabó Zoltánnal csinált interjúm A tardi helyzet c. könyvéről a Brassói Lapok 1936. július 19. számában jelent meg, míg Fejtő Ferenc Érzelmes utazás című könyvéről írt elmélkedésem a Brassói Lapok 1936. július 26. számában[...]

Az interjúkra nem a szerkesztőség adta a megbízást, az alanyokat én választottam ki. Sőt a lap kiadótulajdonosa, néhai Kahána Bernát, az interjúk megjelenése után megkérdezte Kacsó Sándort: »Ez a Molnár Tibor? Azonos a mi aradi tudósítónkkal?«"

József Attila és Ignotus Pál köszönő levelét részben idézi Molnár Tibor: A hetedik te magad légy. Emlékezés József Attilára c. cikkében. Előre 1956. dec. 2. — 2. Fakszimilében újraközli Molnár Tibor: Egy régi interjú nyomában. A Hét 1980. jún. 13.; Újraközli Kántor Lajos: József Attila a Brassói Lapokban. Literatura 1981. 1—2. sz. 247.

Beszélgetés a magyar Panait Istratival. — Panait Istrati (1884—1935) francia és román nyelvű író, publicista. Apja Brăilába vándorolt görög kereskedő volt, anyja, román szegényparasztok leánya, mosónőként kereste kenyerét Brăilában. Panait Istrati részt vett a munkásmozgalomban. Sokat utazott. 1927—28-ban Nikosz Kazantszakisz társaságában utazást tett a Szovjetunióban. Eredetileg az volt a szándéka, hogy végleg ott telepszik le. Szovjetunióbeli élményei azonban kiábrándították. 1930-ban végleg hazatért Romániába. Élete utolsó éveiben szoros kapcsolatba lépett a román fasiszta mozgalommal. Valamennyi szépprózai művét franciául írta, publicisztikája nagyobbrészt román nyelvű. Szépprózája memoár jellegű: hányatott, kalandos életének élményeit dolgozza föl bennük, gyakran romantikus cselekmény keretébe foglalva.

Az interjú „felcíme" több mint reklámfogás. A magyar költő és a román író közötti többszörös analógiát emeli ki: „apám Budapestről kivándorolt Brăilába" — mondja József Attila a beszélgetés során; Istrati apja is Brăilába kivándorolt külföldi volt.

Mindkettőjük anyja paraszti származású volt, mosónőként dolgozott. Mindketten részt vettek a munkásmozgalomban stb.

idéz a „Dunánál" című verséből, amelyről a „Korunk Szava" — bár világnézetileg egy világ választja el József Attilától —, azt írta, hogy az újabb magyar költészet legnagyobb eseménye. — Vö. a 292. sz. cikkel. A Korunk Szava címlapján ez áll: „aktív katolikus orgánum". Molnár Tibor emlékezésében József Attila szájába adja az idézett szavakat: „— Még a Korunk Szava is, amely pedig világnézetileg felmérhetetlen távol áll tőlem, azt írta róla, hogy az új magyar költészet legnagyobb eseménye." (Molnár Tibor: Egy régi interjú története. József Attila — József Attiláról. MN 1974. dec. 5. — 4—5.)

Cote d'Azure — helyesen: Côte d'Azur

Lawrence „Lady Chatterley és kedvese" című regényét Angliában elkobozták — David Herbert Lawrence (1885—1930) angol író. Az ösztönök, a nemiség elsőbbségét hirdette az intellektussal szemben, amely véleménye szerint megrontotta az emberiséget. A Lady Chatterley's Lover (1923) c. regényében az általa feltételezett ellentétes elvek szintézise foglalkoztatta. Ezt a művét pornográfia címén elkobozták, s Angliában csak hosszú per után, 1961-ben jelenhetett meg.

Cotrus Áron, Ion Vinea, Zaharia Stancu, V. Ciocalteu, G. Talaz és még több ismert fiatal román költő verseiből fordított az utóbbi időben. — Molnár Tibor a Szép Szó 1936. 3., májusi számában (213—220.) olvashatta József Attila Mai román költők c. fordítássorozatát: Mihail Cruceanu: *Az ősz az uccán*, Radu Gyr: *A mészárszékek*, Nichifor Crainic: *Elmúlás*, Mihail Codreanu: *A Golgota követe*, Ion Vinea: *Tél*, Zaharia Stancu: *Ha eljönnél...*, Aron Cotruș: *A bányász, Gyárban*, G. [George] Talaz: *A sas*, V. [Vasile] Ciocolteu: *Egyedül* c. verseit. (Újraközölve: JAÖM IV. 67., 71., 74., 75., 78., 79., 80. — Vasile Ciocolteu neve itt Ciocalteu formában fordul elő.)

A Dunánál c. vers a Brassói Lapok ugyanezen számának 15. lapján olvasható.

300. Négy verseskönyv. — *Méliusz József.* Korunk 1936. júl.—aug. — 700—702. Részlet. (700—701.)

József Attila neve csak Berda József: Indulat (Szeged, 1935.) c. kötete kapcsán merült föl a recenzióban. Az írásnak ezt a részletét és bevezető gondolatmenetét közöljük. (Idézi Tasi József: József Attila és a Korunk. MKszle 1977. 2. sz. 150.) Méliusz a továbbiakban Radnóti Miklós: Új-hold, Balla Károly: Ki vállalja a célt?, Erdélyi Ágnes: Kórus három hangra c. köteteit méltatja.

Berda József és József Attila költészetét már korábban párhuzamba állította Németh László. (Vö. a 106. sz. cikkel és jegyzetével.)

301. Ellopott jelszavak és ellopott költők. — *Balás Károly.* Szabad Szó (Párizs) 1936. szept. 26. — 2. Részlet.

A Szabad Szó (1936—1939) a többször betiltott és különféle neveken újra megjelenő Párisi Munkás egyik címváltozata, a Franciaországba és Belgiumba emigrált magyar kommunista munkásság népfrontos szellemben szerkesztett lapja volt.

A cikknek csak az első felét közöljük kivonatosan, mert József Attila neve itt kerül szóba. A gondolatmenet további részében az ellopott halott költőkről, Adyról és Petőfiről esik szó. Az írás azzal a felszólítással fejeződik be, hogy „mindent vissza kell vennünk. Vissza kell vennünk a költőinket és a jelszavainkat is", s a szerző a szovjet példát idézi, ahol ez a visszahódítás már megtörtént, mert ott a hatalom a proletariátus kezében van.

302. O madžarskoj poratnoj književnosti. — *Franjo Fejtő.* Hrvatska Revija (Zagreb) 1936. okt. — 523—532. Részlet. (529—531.)

Németből horvátra fordította: *F. Pucek.*

Franjo Fejtő — *Fejtő Ferenc*

Fejtő Érzelmes utazás (1936) c. könyvében így emlékezik meg jugoszláviai utazásának egyik epizódjáról, személyes kapcsolatfelvételéről a horvát irodalmi lap szerkesztőjével, ami a cikk közlésének közvetlen előzménye volt:

„Július 11.

Délelőtt meglátogattam dr. J-t, a legelőkelőbb horvát irodalmi és művészeti folyóirat, a Hrvatska Revija (Horvát Szemle) szerkesztőjét. Hozzá nem igazított senki hivatalosan, egy kirakatban láttam meg a lapját.

— Nem vagyok irodalmár — ezzel fogadott, amikor körvonalaztam neki, hogy ki vagyok, miért jöttem, hogy itt élünk a szomszédságban néhány órányira egymástól, s fogalmunk sincs, mit írunk, miről és hogyan, milyen az életünk, a küzdelmünk. Pedig voltakép rokonok vagyunk, egyformán kis nemzet, egyformán tehetséges és tehetetlen, a töröktől, a Habsburgoktól és önmagunktól együtt és épúgy szenvedtünk, mint provinciális helyzetünktől. — Most már nincs okunk haragudni a magyarokra — mondta a professzor, [...]

Ő nem irodalmár — magyarázza —, ritkán ír csak, akkor is inkább irodalompolitikát, nem is ambicionálta soha az irodalmat, azért szerkeszti csak a lapot, mert megbízták vele s mert megbízói nevében ellenőriznie kell a folyóirat irányát. — Mi a lap célja? — kérdeztem. — A horvát nemzeti irodalom és művelődés emelése. — Hány előfizetője van? — Ezerhatszáznegyven. — Kik állnak a folyóirat mögött? — A Matica Hrvatska, kultúregyesület, amelynek ő a titkára. [...] — Kik olvassák a lapot? — kérdezem. — Főkép értelmiségiek, hivatalnokok, tanárok, ügyvédek, papok és diákok. — Van határozott világnézete a folyóiratnak? — A lapnak egy világnézete van: a szellemi erők egyesítése a horvát nemzeti kultúra kiépítésére!

[...] — Mi egységet akarunk — mondta. — Lehet, hogy később, ha célunkat elértük, belső ellentétek merülnek majd fel, köztünk és a szocialisták, munkások és gazdag parasztok között. Most ezeket az ellentéteket félre kell tennünk. — Meglátszik ez az álláspont a lap szerkesztőségében? Szabadon írhat ide mindenki? — Mindenki, aki nemzeti alapon áll. — Hallottam egy íróról, akit Krležának hívnak. Jó író ez a Krleža? — A legnagyobb élő horvát író. — Ő is dolgozik a lapba? — Nem. — Miért? — kérdeztem. Talán ő nem áll horvát nemzeti alapon?

J. úr elmondta, hogy Krleža s több marxista szépíró, mint Kikics, Bartulovics, Angyelinovics szintén munkatársai voltak a lapnak. ezeket az írókat ugyan a horvát nacionalizmusnál jobban érdekelte a parasztságnak és a munkásságnak a helyzete, de a nemzeti küzdelemmel szemben megértést tanusítottak. Hitler uralomrajutása után a hitlerista frakció a marxisták távozását követelte s a Matica Hrvatska klerikális elnöke élesen meg is támadta őket a folyóirat hasábjain. Ő, J., ezt nagyon helytelenítette. Ekkor a marxisták, Krležával az élükön, sértődötten visszavonultak.

— Egy budapesti egyetemi tanárról érdeklődött, aki egyideig járatta a szemléjüket s a Nyugatról, amely már volt a kezében, de amelyből semmit sem értett. Ady nevét is ismeri: Krleža írt róla esszét és még Szabó Pálról tud a magyar írók közül, akinek két könyvét lefordították horvátra." (I. m. 87—90.)

A cikkrészlet fordítása:

A háború utáni magyar irodalomról

[...] 6. Ennyit arról a nemzedékről, amely még 1919 előtt írt. Vegyük szemügyre most a második nemzedéket, amelyhez mindazok az írók tartoznak, akik 1919 után kezdtek írni, bár nálunk már a „harmadik" nemzedékről beszélnek, azoknak a nemzedékéről, akik még harminc év alatt vannak. Ez a különbségtevés azonban nem indokolt, legalábbis irodalmi-szociológiai szempontból nem az, mivel az ún. „harmadik nemzedéknek", a másodiktól eltérően, semmiféle új jellemvonása nincs, az időbeli értelemben vett éretlenségen és fiatalságon kívül. Erdélyi Józsefben, az új líra első képviselőjében már manifesztálódott az, ami tipikus és szükségszerűen új e nemzedéknél. Ez elsősorban a deromantizálás. Erdélyi visszatért a népdalhoz és Petőfi egyszerűségéhez, visszatért a sablonokhoz, a hold és virág örök sablonjaihoz, s az egyszerű ritmusokhoz és rímekhez. Nyelve teljesen szakított a dekadens Nyugat-iskola Ady-lírájával, bár Erdélyi a

maga tehetségét ebben a folyóiratban is fejlesztette. Úgyszintén jellemző, hogy az új nemzedék képviselői szinte kivétel nélkül a régi folyóiratban kezdték pályájukat, s alkalmazkodtak a régi kötöttségekhez és a régi kerethez. Lényegüket tekintve nem voltak forradalmárok. Egy egészen fiatal költő a napokban „A költészet mesterség" címmel verseskötetet írt. A költészetnek ez a mesterség-felfogása jellemző minden újabb költőre. Ők szakítottak a versekben a zeneiség hegemóniájával is, s visszatértek a költészetben a racionalizmushoz és a logikus hasonlatokhoz, képekhez. Visszafordulnak, s maga a formula, amely mindig ismétlődik, jellemzi őket! Bölcsek, nem teszik magukévá a bohémek és zsenik manírjait. Szinte eredménytelenül keressük náluk a forradalom előtti irodalom szenvedélyes eroszát és erotocentrizmusát. Úgyszintén visszatértek az idillhez és a diszkrécióhoz. Vagy talán előrelépnek? Ki tudhatja? Ők a vers mérnökei, nem pedig forradalmárok, sok jó, kifogástalan verset írnak, s nagyon kevés nagy költeményt. Nincs bennük szenvedély, vagy igyekeznek leplezni szenvedélyüket. Ez konspiratív líra, amely sokat beszél a természetről, de csak közvetve magáról és a világról.

E nemzedékhez tartozik Szabó Lőrinc is, aki Stefan George tanítványából, Baudelaire tökéletes fordítójából, dionüzoszi neopaganizmuson át, amely szereti az ódonságot és menekül a városból, sajátos expresszionistává és az erő lírikusává fejlődött, expresszionistából pedig rezignált, kontemplatív, analitikus lírikussá. Sárközi György tehetséges lírikus, a finom, egyszerű hangulatok költője, aki a neokatolicizmusban és valamiféle önállóan variált hazafias-konstruktív ideológiában lelke raffinált és dekadens hajlamainak ellensúlyát kereste. Talányos jelenség Illyés Gyula. Ő is paraszti eredetű költő — ez pedig az új irodalmi kurzusban ajánlás, már-már nemesi levél. Illyés is hátat fordított a különböző „izmusoknak" — Párizsban tanult , és visszatért az egyszerűséghez, egyszerű formát teremtve, amelyben egyesítette a szabadságot és könnyedséget a nagyszabású kompozícióval. Fő témája: ifjúkori emlékei. A városban él, de a városról verseiben nem esik szó. Verseiben beleéli magát a faluba, de az ő falu iránti szeretete a falusi szegények, a jobbágyok utódai, a szegényparasztok és földnélküliek iránti szeretet. Írt Illyés egy élményteli, kritikusan rokonszenvező riportot Oroszországról is, ahol tavaly Nagy Lajossal együtt volt, s mivel ügyesen tudja összekapcsolni forradalmi érzéseit a „haza féltésével", ő ma a legnépszerűbb magyar költő. A forma, ideológia és érzelmek mellett a történész megfeledkezik arról, ami szinte legfontosabb Illyésben: rendkívül ritka lírai tehetségéről, realisztikus fantáziájáról, amely a transzcendentálisig emelkedik, éterikus gyöngédségéről és olykor tragikus erejéről, tehetségének teljes széles skálájáról! A másik jelentősebb lírikus József Attila, proletár származású, akinek a költészete szintén tele van ifjúkorából származó falusi reminiszcenciákkal. Attila mint Juhász Gyula és a francia parnasszisták tanítványa kezdte. Van benne valami parnasszista, de a proletárok okos [?] és bizonytalan életéhez olyan tónusokat talált, amelyek Villonra emlékeztetnek, amellett csodálatos, naiv idilleket írt, amelyekbe beleöntötte lelkének minden vágyakozását az anyai és az asszonyi szeretet iránt. Van érzéke a groteszkhez és a lírai-fantasztikushoz, s erőteljes szocialista ódákat és verseket írt, amelyekben a tendencia teljesen emócióvá alakult át. A veszély számára az öncélú játékra való hajlamában rejlik s a reflexió feletti reflexióban, de egyes versekben a modern gondolati líra igazi mesterműveit alkotta meg. Fenyő László a nagyváros elégikus költője, aki humanista módon gondolkodik, tele melankolikus hangulatokkal, melyekből csak ritkán talál utat a szabadabb és tudatosabb emberséghez. Hozzájuk társulnak a „harmadik nemzedék" költői is, Zelk Zoltán, aki közel áll Fenyő Lászlóhoz, s a szánalmas nagyvárosiak szürke és örömtelen életét ábrázolja. Radnóti Miklós temperamentumos költő, lázadó szocialista, férfias, különös vonzalommal erőt és mozgást kifejező ódon és nyelvjárási szavak iránt s valamiféle modern trubadúr erotikával. Ő a legtöbbet ígérő fiatal lírikusok egyike. Hajnal Anna legújabb kötete, a maga szapphói-görög légkörével és férfiasan tudatos, fegyelmezetten kifejezett leány-erotikájával meglepetés volt minden szakember számára. Weöres Sándor a forma koravén bűvésze és virtuóz, ironikusan dekadens. Forgács Antal pesszimista elégiaköltő, Vas István pedig, Babits tanítványa, szívesen archaizál és szereti

a reflexiót. E költők többségét bizonyos technikai tudás és mesterségbeli készség, emberileg pedig egyfajta bizonytalanság és hevesség jellemzi. Túlzás nélkül lehet állítani, hogy ez a magyar líra állja az egybevetést jelenünk minden európai irodalmával, tekintettel az egyének, a nyelv és érzelmek gazdagságára és összetettségére, s azt is állíthatjuk, hogy ez a líra magasabb fokon áll, mint a legnagyobb népek lírája, s azért, ami hiányzik belőle, nem az alkotók felelősek, hanem a társadalmi légkör. A költők csak azt fejezhetik ki, amit éreznek, ők nem hibásak, ha nem érzik magukban vagy nem érezhetik az új humanizmust és az új építésének új szellemét. E nehéz időkben a társadalmi harc ma annyi áldozatot követel, azt követeli, hogy egész életünket neki áldozzuk, s nem csoda, hogy e harc képviselői egyáltalán nem költenek vagy csak gyenge költők. Mert a költészet is megköveteli, hogy egész életünket neki áldozzuk. [...]

(*Vujicsics Sztoján* fordítása)

Fejtő Ferenc Budapestre történt hazatérése után levelet intézett a horvát irodalmi lap szerkesztőségéhez, amelyben kiegészítette, módosította a cikkben a magyar irodalomról alkotott képét. E kiegészítés célja a Szép Szó c. folyóiratnak és a folyóirat köréhez tartozó alkotóknak a népszerűsítése, a folyóirat magyar irodalmi életben játszott szerepének kidomborítása volt. Az okt. 17-én kelt levelet a lap decemberi száma Iz madzarskoga književnog svijeta címmel teljes terjedelmében közölte (668.). A közlemény két ízben érinti József Attilát. Magyar fordítását az alábbiakban közöljük:

A magyar irodalmi világból

Fejtő F. úr ez év október 17-én levelet írt Budapestről, melyből, csak mint információt, az alábbi részletet ragadjuk ki:

Kötelességem közölni Önökkel, hogy mialatt cikkem Önöknél feküdt, a magyar irodalom képe és az irányzatok helyzete valamelyest megváltozott, s ismertetésemet így némileg módosítani kell. A fő változás az írók új csoportosulásában következett be, amely főleg a Szép Szó folyóirat körül ment végbe. Nehéz lefordítani a Szép Szó-t; szó szerint szép szót jelent, de a magyar nyelvben ennek más, képletes jelentése is van — harcolni a hatalom ellen szóval, szellemmel, csak szellemi, demokratikus eszközökkel. Amikor az Önök számára írtam esszémet, még nem tudhattam, hogy barátaimmal és a velem azonos módon gondolkodó Ignotus Pállal és József Attilával én is az új folyóirat szerkesztőinek egyike leszek. E folyóiratban az a lényeges, hogy sikerült egybefognia a fiatal írónemzedéket, kezdve a szigorúan katolikus vonallal a polgári-liberálison át egészen a szocialista-marxistáig, melyek képviselői bizonyos programpontokban egyetértésre jutottak: a fasizmus és a horogkereszt elleni ideológiai harcban, a humanista, szociális-reformista világnézet propagálásában. E folyóirat fő célja a szellemi helyzet tisztázása, melyet a Válasz köré sereglett írók meglehetősen összezavartak. A Szép Szó folyóirat munkatársai: Ignotus, az idősebbik, publicista és Ady nemzedékének polémikusa, aki Bécsben él, és most újból kapcsolatot talált a magyar szellemi élettel; Málnási Ödön, katolikus történész, aki történeti munkáival a magyar történelem revíziójára készül. Horváth Béla, forradalmár-katolikus költő, Ignotus Pál, aki a liberális világnézet reformjáért szállt síkra, Veres Péter, marxista paraszt író, Zsolt Béla, Németh Andor, Hatvany Lajos és Bertalan bárók, József Attila, költő stb. Ez a folyóirat arra törekszik, hogy újból felélessze a Nyugat hagyományait, melyeket e folyóirat új vezetői elhanyagoltak. Rendkívül jóleső lenne számomra, ha a lapjukban Önök is közzétennék e néhány sornyi kiigazítást.

Egyébként küldöm Önöknek Érzelmes utazás című munkámat, melyben, napló formájában, családi történeti emlékek, nézeteim és úti élményeim között zágrábi és dalmáciai beszélgetéseimet is feldolgoztam, s melyben megkíséreltem, hogy felvázoljam a horvát nép politikai és szellemi állapotát. Talán érdekelni fogja a horvátokat, hogyan látja egy magyar az ő helyzetüket.

(*Vujicsics Sztoján* fordítása)

303. „Nagyon fáj". — *Ignotus Pál.* Esti Kurir 1936. dec. 25. — 19.

A *Nagyon fáj* kötet megjelentetésének előzményei, kiadásának, terjesztésének körülményei Vágó Márta és Cserépfalvi Imre emlékezései alapján meglehetősen pontosan rekonstruálhatók: „A *Nagyon fáj* kötetet kezdte már összeállítani, és beszélte, hogy megmondta Cserépfalvinak: nem érti, mért akar egy ilyen vékony kis kötetet kihozni tőle, hiszen még kevesebb vers van benne, mint a legelső kötetében! — De milyenek! — felelte Cserépfalvi. — Széttárt karokkal állt a szoba közepén, ahogy ezt elmondta, és szinte szárnyalt a boldogságtól, tántorgott, karjaival egyensúlyozott, úgy lépdelt. Ennyire mámorító dicsőségnek számított nála egy ilyen elismerő szó. Ilyen ritka volt." (Vágó 276.)

„Igyekeztem a kötetet minél méltóbb köntösben, merített papíron, többszínű nyomásban kivitelezni. Az adott helyzetben jelentős sikert nem reméltem, de azt joggal hittem, hogy néhány száz példányt eladunk, és ezáltal József Attila talán megoldja önmagában azt a belső válságot, amelybe sikertelensége és tragikus életkörülményei sodorták. [...] Valamennyiünk számára felejthetetlen volt az az est, amikor felolvasta a tervbe vett kötet verseit. 1936 vége felé volt. A kötet számos versét már ismertük. De együttesen egészen más kép alakult ki." (Cserépfalvi Imre: Találkozás és búcsú. Emlékezés József Attilára. MN 1968. dec. 1. — 9.)

„József Attila igen boldog volt, hogy elfogadtam azt a kikötését is, hogy verskötetének műszaki tervezését is ő fogja végezni, illetőleg ő fogja irányítani a nyomdai munkákat a legelsőrendűbb papír, nyomda stb. igénybevételével. Szenvedélyesen szerette a szép könyveket. Igen jártas volt a nyomdatechnikában és tipográfiai elgondolásaiban is rendkívül tehetségesnek bizonyult. A nagy műgonddal elkészült verseskötet rendkívül ízléses megjelenése szakkörökben igen nagy sikert aratott. József Attila öröme határtalan volt. A szép, új verseskönyvet annak módja szerint baráti körben megünnepeltük a Háromcsőrű kacsában." (Cserépfalvi Imre: József Attila első könyvnapi verseskötete. ÉI 1961. máj. 26. — 3.)

A Nagyon fáj 1936 karácsonya előtt jelent meg. „Aztán jött a karácsony. Délelőtt megvettem a *Nagyon fáj*-t, ő délben hozta magával. — Nem írtam még be semmit, majd verset... — Ma is ajánlás nélkül van meg mind a két példány. Hallotta, hogy egy példány már elkelt a boltban. Mikor meglátta nálam, amit én vettem, persze elkedvetlenedett, hogy én voltam a vevő." (Vágó 276.)

„Emlékszem, hogy a karácsony előtti napokban, amikor mindenki könyvet vásárolt, József Attila egy napig könyvesboltunkban tartózkodott. Reggeltől estig. Meg akarta figyelni, hogy fogy a könyve. Aznap egyetlen példányt sem adtunk el. Senki még csak nem is érdeklődött a könyv iránt." (Cserépfalvi I.: Találkozás és búcsú. I.h.)

„Az aggodalmak a terjesztő munka első napjaiban merültek fel, mert a könyvkereskedők az ismert okoknál fogva nem voltak hajlandók egyetlen példányt sem megvenni. Így *csak bizományban* tudtunk elhelyezni 70—80 verskötetet abban a pár könyvesboltban, ahol a lelkesebb könyvárusok igérték, hogy kiteszik a kirakatukba.

A kedvezőtlen előzmények ellenére igyekeztünk a könyvnapra mindent a legjobban megszervezni, hogy áttörjük azt a közönyt, amely a verskötetekkel szemben eluralkodott. Major Tamás és Olthy Magda a könyvnapokon minden szabad idejüket az árusító helyünkön töltötték, hogy mennél több József Attila verskötetet adhassunk el. Sajnos, igen kevés eredmény mutatkozott. Mindnyájunk számára a legkínosabb az volt, hogy József Attila állandóan az árusítóhelyünkön tartózkodott és látta, hogy a vásárlók milyen ridegen (néha ostoba megjegyzések kíséretében) zárkóztak el verskötetének megvásárlása elől. Ennek ellenére sem tudtuk József Attilát rávenni, hogy legalább rövid időre otthagyja a könyvesboltot.

József Attila nem tágított, konokul végigülte a könyvnapokat, nyugodtan szembenézett a kudarccal. A »Nagyon fáj« verskötetből összesen 27 példányt adtunk el a könyvnapokon. [...]

A halála utáni évben József Attila verseinek gyűjteményes kiadását jelentettem meg a könyvnapra. A siker óriási volt." (Cserépfalvi I.: József Attila első könyvnapi verseskötete. I.h.)

legutóbb itt az Esti Kurir-ban ismertettem Medvetánc című kötetét — L. a 286. sz. cikket.

a pszichoanalitikus nőhöz írt szerelmes verse — A *Gyermekké tettél* c. versről van szó, amely „Egy pszichoanalitikus nőhöz" címmel jelent meg a Szép Szó 1936. májusi számában. (212.)

a Freud nyolcvanadik születése napjára írt költemény: — Az *Amit szivedbe rejtesz* c. versről van szó, amely a következő ajánlással jelent meg: „Freud nyolcvanadik születése napjára." (Szép Szó 1936. máj. — 211.) A vers valóban születésnapi „gratuláció" volt. A költő elküldte Freudnak. A tudós válaszát l. JAVL 323.

Ignotus Pál Az új magyar írók nyilatkoznak olvasmányaikról c. interjú egyik alanyaként megfogalmazott válaszában is említette a *Nagyon fáj* c. kötetet: „ Az új magyar könyvek közül legnagyobb hatást József Attila most megjelent verseskötete (Nagyon fáj) tette reám." Független Újság (Cluj—Kolozsvár) 1937. jan. 9. — 7.

Kőhalmi Béla: Az új könyvek könyve (Bp. 1937) c. kiadványában Ignotus Pál nem említette József Attilát kedvenc írói között. A könyvben József Attilát öt alkalommal említik. Először Szilágyi Géza hírlapíró, költő: „Magyar földön se szeri se száma az újon jött költőknek. Közülük legjobban szíven ütött — szerintem a lírai költő hatásának ez a próbája — *Szabó Lőrinc, Fodor József, József Attila*. A gyönyörtől való borzongás néhány feledhetetlen percét köszönöm nekik." (48.) — Gáspár Zoltán: „Itt-ott megtetszik és emlékezetembe tapad még egy-egy *Illyés* Gyula-, *Szabó* Lőrinc-, *József* Attila-, *Fenyő* László-, *Radnóti* Miklós-vers, de újabb lírai élményeket már nem keresek." (142.) — Káldor György szociológus, a Pester Lloyd politikai szerkesztője: „És a magyar élet felfellobbanó tüzei égnek bennünk tovább: *Móricz* »Tündérkert«-jébe belefeledkezünk, a magyar nyelv e tiszta, szűz paradicsomába, a magyar történelem hatalmas látomásába, *Illyés* Gyula, *József* Attila keserű új lírája élesztgeti az ifjúságba vetett hitünket." (178.) — Kovács Imre: „Az újak közül *Illyés* Gyula, *Szabó* Lőrinc, *József* Attila, *Zilahy* Lajos, *Földi* Mihály, *Kodolányi* János íróim. (195.) — Tomori Viola dr., etnológus, néplélektani kutató: „De ugyanúgy »mindentváróan« közeledtem idegen könyvekhez is. Éppen ezért igen kevés könyv elégített ki. Ezek közé tartoznak: *Tamási* Áron, *József* Attila és *Illyés* Gyula munkái." (350.)

304. Zu Weihnachten ist's schmerzlicher... — *Zsigmond Móricz*. Pester Lloyd 1936. dec. 25. (Regg. kiad.) Weihnachts-Feuilletonbeilage. 33—34.

Németre fordította: Lázár Leó. A német szövegben előforduló hibákat javítottuk.

József Attila és Móricz Zsigmond kapcsolatának első dokumentuma a költő Ahogy azt a nagy Móricz elképzeli c. cikke (A Toll 1931. márc. 31. — 76—80.; újraközölve: JAÖM III. 105—108.), amely hozzászólás volt a Móricz körül 1931-ben kibontakozott nagy vitához (ismertetését l. JAÖM III. 328—344.). Személyesen 1934. márc. 7-én találkoztak először Hódmezővásárhelyen, Makai Ödön lakásában. (Vö. Péter László: József Attila közöttünk. Szeged 1980. 84.) 1936 novemberében küldte el József Attila Móricznak a *Medvetánc* dedikált példányát, baráti levél kíséretében. (Ismertette Réz Pál: József Attila kiadatlan levele Móricz Zsigmondhoz. It 1958. 3—4. sz. 459—460., újraközölve: JAVL 346.) Móricz a költő kérésére a Szép Szónak adta Csibe csipog c. novelláját, amely a folyóirat 1936. decemberi számában jelent meg.

Vágó Márta emlékezése szerint ebben az időben a költőt „Móricz Zsiga is, Bartók is meghívták, beszélni akarnak vele (telefonon hívták fel a kiadóban). Móriczcal kávéházban fog találkozni, Bartók a lakására hívta. Többször találkozott aztán Móriczcal a Horthy Miklós úti kávéházban, és onnan jövet beszélte, hogy lelenckoráról kérdezte leginkább, hogy följegyzéseket csinált, megkérve előbb erre engedelmét. Valószínűleg az *Árvácska* című regényéhez gyűjtött anyagot." (Vágó 257—258.) Ezek a följegyzések szolgáltak nyersanyagul a Pester Lloyd karácsonyi számának mellékletében megjelent novellához. Móricz Zsigmond írása 1957-ben került elő magyarul két kidolgozásban, jelentéktelen eltérésekkel, az író hagyatékából. Először az ÉI 1957. nov. 29-i számának 5. lapján, majd az Ekk 23—26. lapjain jelent meg Karácsonykor jobban fáj címmel. A magyar eredetit az

ÉI-ben megjelent változat alapján közöljük. A novella másik kidolgozása megjelent: Móricz Zsigmond hagyatékából. Bp. 1960. 337—341. (József Attila és Móricz Zsigmond kapcsolatáról l. még az 524. sz. cikket és jegyzetét, valamint a Móricz Zsigmond hagyatékából c. kötet jegyzetét: 465—466.)

Az eredeti novellát az alábbiakban közöljük:

Karácsonykor jobban fáj

Abban az időben a mamának nagyon jól ment. Annyi albérlője volt, hogy már nem is tudta hova rakni. A kályhát egyáltalán nem is hoztuk le a padlásról és nagyon nevettünk, hogy mi fűtünk a legdrágább fűtőanyaggal, olyannal, amiért nem is kell fizetni, hanem a fűtőtestek fizetnek nekünk, hogy melegíthetnek.

A mama mindig ki tudott találni valami érdekeset, amivel megnevettetett bennünket, mert a mama jobb családból született és azt mondta, hogy nem hagy bennünket elproletárosodni. Arról nem szeretett beszélni, hogy kerültünk ilyen nehéz helyzetbe, de Eszter, a néném, titokban megmondta már akkor, hogy a mama beleszeretett egy egyszerű emberbe és a mi nagy kárunkra hozzáment, de mikor kitört a háború, a papát elvitték katonának, és mi többet nem hallottunk felőle. Valószínűleg elesett, vagy fogságba került, vagy a távolban elfelejtett bennünket, az bizonyos, hogy azóta soha többet nem hallottunk felőle. De a mama sohase mondott róla egy rossz szót se, ő csak dolgozott és eltartott bennünket, és főbérleti lakásunk volt, s úgy gondolom, abban az időben tisztán az albérlőkből éltünk. Vagy talán nem is abból, hanem a mama buzgóságából, hogy a három gyereket vidáman tartsa.

Mert azt el kell ismerni, hogy a világháború a gyerekek számára igen víg világ volt.

Mi ott laktunk Budapest déli kerületében, és a Duna közel volt hozzánk. Budapest ezen az oldalon, a háború kitörésekor megállott fejlődésében, s a nagy négyemeletes paloták a réteken végződtek. Nem voltak tovább kis házak, mint a perifériákon szokás, a város várossal végződött, s a szélen álló nagyszerű épületek tövében már a kelkáposzta termett, s el lehetett járni a bekerítetlen grundokra kelt lopni.

Az utcák pedig tele voltak vidám, daloló katonákkal, akik duhajkodtak és dülöngőztek, s a gyerekeknek dobálták a pengős papírpénzeket. Annak akkor még nagy értéke volt, rengeteg cukrot lehetett rajta vásárolni. Én jólnevelt gyerek voltam, s ha pénzt kaptam, átadtam a mamának, aki beolvasztotta a pénzt a háztartásba, s kockacukrot vett rajta vagy kenyeret.

Egyáltalán, ha visszagondolok gyermekségemnek erre a boldog és forgalmas idejére, nagyon különös fogalmak támadnak bennem a pénz értékéről. Például a kezembe adott a mama tíz fillért, s azt mondta: szaladj csak, hozzál ötért töpörtyűt, de meleget kérj és siess, hogy ki ne hűljön. Én aztán szaladtam, a henteshez, és mondtam, hogy kérek ötért töpörtyűt — s a hentes sohasem mérte le, hanem belemarkolt a hatalmas vájdlingba és kivett belőle amennyit akart, papírba tette, és én úgy szaladtam vele haza, mint a kiskutya a zsákmánnyal. Nem is tudom, micsoda világ volt az, hogy mi öten tudtunk megebédelni ötért töpörtyűből.

De az is előfordult, hogy öt sem volt a mama zsebében, s mégis azt mondta: szaladj csak a boltba és hozzál egy kenyeret.

Hát én mentem a boltba, ahol nagyon jól ismertek és nem először adtak kenyeret pénz nélkül, — ez a jobb időkben volt, mikor nem kellett sorba állani kenyérjeggyel — és akkor olyan derék boltosok is voltak, hogy adtak kenyeret pénz nélkül is. Egyszer is így elküldött a mama, s a boltban sokan állottak, sehogy sem férlem a boltoshoz. Míg ott állok, észrevettem, hogy az üveg alatt különböző cukor és más édességek vannak kirakva, s megfigyeltem, hogy csak hozzá kell nyúlni, s egészen könnyen lehetne kivenni egy ilyen cukorka-darabot. Addig ólálkodtam, a kenyérről is elfeledkeztem, míg az ujjam magától megindult a cukor felé s egész jól sikerült volna, csak ideges lettem, s mikor már a cukor a kezemben volt, hangosabban csappantottam le a fedelet, s a boltos odanézett. Lángvörös lettem, s remegve bámultam rá. A boltos azonnal tisztában volt a helyzettel, s mivel mind

a két keze tele volt munkával, egy szót sem szólt, csak intett, hogy takarodjak. El is szaladtam, s csak annyi lélekjelenlétem maradt, hogy a cukrot magammal vittem.

Kint az utcán aztán magamhoz tértem, s míg a cukrot szorongattam, arra gondoltam, hogy ez hadizsákmány, s nagyon büszke voltam rá, de kenyér nem volt, s mentem tovább, másik boltokba, s végre is addig jártam, míg valahol megszántak és adtak egy darab kenyeret, s mikor hazavittem, odaadtam a mamának a cukrot is, és a mama, nem tudva annak eredetét, megsimogatta a fejemet s azt mondta: Derék gyerek vagy.

Így éltünk tehát, elég változatosan. De a lakókkal sok baj volt. Volt egy régi albérlőnk, aki szombaton, mikor jött a gyárból, be szokott menni egy kis kocsmába a sarkon, és ott addig iszogatott, hogy a mama el szokott küldeni utána, hogy hívjam haza, ne költse el minden pénzét. És én mentem és a kocsmában ott ült az albérlő, kivörösödött arccal s mindenki rettenetesen ordított, dalolt, kiabált, s én nagyon féltem, hogy még bekapnak ezek a katonák, de a lakó derék ember volt, ahogy meglátott azonnal fizetett s jött haza, és rendesen volt még annyi pénze, hogy a mamának ki tudta fizetni a hetibért.

A két nővérem dolgozott a mamának a lakásban, ők látták el a házimunkát, mert a mama azonkívül egy utcai vászonárusítónak is segédje volt, és percentet kapott az eladott vásznak és kötények és konyharuhák árából. Délelőtt volt a piac, és akkor ott kellett neki tartózkodnia. Velem persze senki sem törődött, jártam az iskolába, ha tetszett, de ha nem tetszett, el is maradhattam, akkor jó volt a gyerekeknek, nemigen tartották számon a mulasztásokat. Az volt a gyerekek paradicsoma.

A mama mindig nagyon beteges volt, de mi, gyerekek ezzel nem sokat törődtünk, hozzá voltunk szokva, hogy akármikor csak le kellett neki ülni, és vizesruhát rakunk a homlokára. Ha a rosszullét tovább tartott, akkor türelmetlenek lettünk, és nem helyeseltük, hogy egy mama megengedi magának a betegséget. Persze, sajnáltuk is őt, de egy tízéves gyereknek saját fogalmai vannak a dolgokról, a magam részéről naplopásnak tartottam, ha a mama egész napokat betegséggel töltött el.

Így múlt el a világháború, már én egész nagy fiúnak éreztem magamat. Közben az volt a szerencsénk, hogy a mama takarítónői állást kapott egy iskolában. Ez már óriási rangemelkedés volt, egész állami állás. Akkor valami nyugalom és biztonság költözött az életünkbe. Megindult a polgárosodás a családunkban. Így történt, hogy mindhárman iskolát végeztünk. A mamának mindenki jóakarója lett, s mivel a gyerekek nagyszerűen tanultak, sorra elvégeztük a polgárit, a nővéreim a mama iskolájába kerültek, s az kereskedelmi iskola volt. Tandíjat sohasem fizettünk, írószert, könyvet, élelmet kaptunk, a mama megoldotta a maga feladatát. Söpörte az iskolát, súrolta a lépcsőt, hogy a gyerekei tiszta és ragyogó lépcsőkön járjanak tanulni... Mi fejlődtünk, de ő egészen tönkrement. A lábai visszeresek voltak, éjjel felugrott és vizesruha után kapkodott, a vér szakadt az ereiből... A pici kis nő, aki Atlasz munkájára vállalkozott, beleroppant a teherbe.

Egy nap újra rosszul lett. Eszter mondta, szaladjak orvosért. Szaladtam, az orvos jött. Megvizsgálta a mamát. De én is feltűntem neki, s engem is megvizsgált, s egyszerre négyféle betegséget konstatált rajtam: torokgyulladást, mirigydaganatot, tüdőgyulladást és valami ismeretlen betegséget, ami a rossz táplálkozás következménye volt. Rögtön kórházba küldte a mamát és engem is.

Eszter elkísérte a mamát, Éva pedig engem.

Csak beadott Éva, s többet nem láttam. Nem tudom, mennyi időt töltöttem a kórházban. Jobbról egy öregember feküdt, balról egy fiatal. Folyton cserélődtek, hol egyiket, hol a másikat vitték be az elkerített helyre meghalni. Egyszer engem is betettek oda, nem tudom, miért, és én nagyon büszke voltam, hogy magamban voltam, lepedőfalakkal körülvéve. Csak az fájt, hogy mindenkihez jöttek látogatók, de énhozzám soha senki. Ez nekem kimondhatatlanul fájt, hogy engem nem keres meg a mama.

Búsultam, ideges voltam, nem értettem, hogy a mama nem jön. Meg is kérdeztem egyszer az ápoló nővért, hogy miért nem jön a mama?

— Az a te anyád — mondta —, az nem sokat törődik veled.

Többet nem kérdeztem semmit. A fogamat összeszorítottam, a szívem nagyon megfájdult, hogy a mama nem törődik velem. Elfojtottam a könnyeimet, csak éjszaka sírtam, mikor senki sem lát...

Így érkezett meg a karácsony. Mindenki mondta, hogy két nap múlva karácsony lesz, és az embernek karácsonykor jobban fáj... Hát, karácsony előtti napon, délután csakugyan megjelenik a mama. Néztem rá, s nem akartam hinni a szememnek, hogy mégis. És gyűlölet támadt bennem. Még azt sem vettem figyelembe, hogy a mama oly sápadt, mint a halottak, s oly gyönge, hogy semmi élet sincs benne, s leült az ágyam szélére...

És én hősi dologra szántam el magamat: és ... hátat fordítottam a mamának.

A mama rámhajolt... Előbb, azt hiszem, nem is értette, hogy határozottan sértő szándékkal tettem az elfordulást. Betakargatott, megsimogatott, a keze olyan volt, mintha nem is emberkéz, szellemkéz lett volna...

Csak később tudtam meg, hogy a mama is kórházban volt az egész idő alatt... És azon a napon megszökött a kórházból, hogy engem meglátogasson... Méhrákja volt...

Ő meghalt, én meggyógyultam, s csodálatosképpen az életem tovább folyt, mert Eszter már tizenhét éves volt, és beleszeretett az iskolában egy tanár... Feleségül vette és ő lett a gyámanyám...

De én boldog vagyok, hogy a mamának már akkor, ott a kórházban megbocsátottam és kibékültem vele, és nem mondtam meg, hogy haragszom, csak a nyakába fontam a két karomat, és kisírtam magam a keblén...

305. Budapest nagykávéház. — *Nagy Lajos.* — Bp. 1936. Részletek. (15—16., 18—21., 57—58., 59—63., 157., 159.)

A regény egyik szereplőjének, Gerleinek a modellje — legalább részben — József Attila volt: „Mint azt a Nagy Lajos-szakirodalom kimutatta, az író a lapalapító csoportot részben arról a körről mintázta, amelynek korábban maga is tagja volt: a *100%* asztaltársaságáról. József Attila nem tartozott ugyan ehhez, de az ő vonásait meg a költő Gerleiben ismerhetjük föl: a Gerlei kiizzadta »Harcos ének« pár sora (»Uralkodó osztályt fennen fenyegetem, / A csizmámat olykor / Burzsujszemmel kenegetem«) egészen bizonyosan utalás József Attila *Szabados dal*ára (»Burzsujszemmel kend a bütyköd«). A *Vademberben* Ady volt a gúnyos támadás célpontja — itt József Attilára nézve föltétlenül sértő, igazságtalan és ízléstévesztő az analógia, noha a figurának csak egy-két vonását mintázhatta róla barátja. Megint csak nem az író pálfordulásáról van szó: nem tagadta meg Tamás Aladárék, Gergely Sándorék közösségét vagy József Attilát Nagy Lajos, csak egyes, számára taszító vonásaikat, szokásaikat tette kritika tárgyává. A regény közegében azonban eltorzulnak, átalakulnak a figurateremtés arányai. Gergely Sándor fölháborodott tiltakozásából, kritikájából, haragtartásából ez érződik is. A két író viszonya azonban a későbbiekben rendeződött, József Attila pedig nem is vette személyeskedő támadásnak a hitvány kis Gerlei megmintázását: Tersánszky idézett lelkendező bírálata a József Attila szerkesztette *Szép Szó*ban jelenhetett meg." (Tarján Tamás: Nagy Lajos. Bp. 1980. 187—188.) (L. még SzM: ÉaF 618.)

A regénynek három részletét közöljük. Gerlei alakja másutt is fölbukkan a regény lapjain. A liberális (105—112.), a szélsőjobboldali (112—119.), valamint a demokratikus érzelmű (180—185.) lapalapítók között egyaránt találkozunk vele.

József Attila és Nagy Lajos kapcsolatáról részletesebben l. Nagy Lajos: József Attiláról; Agárdi Ferenc: Emlékek. Ekk 375—378., ill. 263—274. (Sem Nagy Lajos, sem Agárdi Ferenc nem említi a Budapest nagykávéház c. regényt.); Tverdota György: Nagy Lajos és József Attila. Forrás 1983. febr. — 45—55.

306. József Attila,... — *Névtelen.* Új Lexikon. Szerk. Dormándi László és Juhász Vilmos. Bp. 1936. IV. — 1966.

307. Ne így osszák szét a Baumgarten-díjat! — *Névtelen.* Új Magyarország 1937. jan. 4. — 6.

Baumgarten Ferenc alapítványának ezévi díjait a következők nyerték: — Baumgarten-díjat 1937-ben Gyergyai Albert, Hevesi András, Illés Endre, Kodolányi János, Rapaics Raymund, Reményik Sándor és Szabó Lőrinc kapott. Jutalomban részesült dr. Balogh Jolán és Radnóti Miklós.

Miért mellőzték ismét ... József Attilát? — „Az előző év tapasztalatai után nem sok reményünk lehetett, hogy József Attilának kiadható lesz a díj. A testületben sem javasolta senki őt. (Őrzöm Babits sajátkezű jegyzéseit a tanácsadó testület jelöléseiről.) Kosztolányi igaz, nem élt, de voltak mások a tagok között, akik akkor már nagyra tartották költészetét.

A döntő ülésre ez alkalommal is együtt mentünk Babitscsal, a mai József Attila utcában. »Engem bánt a lelkiismeret József Attila miatt. Tavaly megígértem neki a díjat, kellene valamit tennünk« — szólalt meg Babits, amikor az alapítványi ház közelébe értünk. »A testület megkérdezése nélkül nem adhatunk neki díjat, hisz senki nem jelölte. Szavaztassuk meg erről is tanácsadóinkat. Állítsuk szembe József Attilát Hevesi Andrással, aki várhat még, nem is szorult rá különösebben«. Kizártnak látszott, hogy többséget ne kapjon. Az ülésen Babits terjesztette elő *titkos* szavazásra a kérdést, és maga jegyezte a szavazatokat. [...] József Attila hét szavazat közül csak hármat kapott. (Sík Sándor és Kárpáti Aurél közléséből tudom, hogy ők reá szavaztak; a harmadik szavazat Elek Arturé lehetett, ki a következő évben díjra ajánlotta is.) Így történt, hogy József Attila ismét elesett a Baumgarten-díjtól, pedig tudjuk Vágó Márta emlékezéséből [...], hogy ő és barátai ezúttal biztosra vették." (Basch 431—432.)

Vágó Márta így emlékezik az esetre: „Óriási feszültségben vártuk a Baumgarten-díj kiosztását. [...] Fejtő és [Horváth] Tibor hangosan erősítgették, hogy *A város peremén* és *A Dunánál* után lehetetlen, hogy megint csak kis díjat kapjon. Végre jött Attila: — Semmi! — Lehetetlen! — kiáltottunk mind. Attila halvány volt, de nyugodt, csöndes. Leült, keresztbe vágta lábszárait, és úgy mondta maga elé: — Én már elintéztem magammal. Nem elég, hogy az ország első költője vagyok? Még a díjat is megkapjam? Az már sok volna." (Vágó 278—279.)

308. József Attila. — *Fejtő Ferenc.* Népszava 1937. jan. 10. — 8.

Fejtő Ferenc kritikáját méltatja Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet. In: „VÚV" 116—117.

309. Nagyon fáj. — *Németh Andor.* Újság 1937. jan. 10. — 28.

Újraközölve: A szélén behajtva 267—270.

egy szakaszt még el is hagyok — Németh Andor úgy idézi a *Kirakják a fát* c. költeményt, hogy 3. strófáját elhagyja.

A Dunántúl-t leszámítva — nyilván sajtóhiba; helyesen: „A Dunánál-t leszámítva"

Még csak biztató szavakat... — *A Temetés után* befejező sorai a végleges változatban: „Még csak biztató szavakat / sem szóltunk, nem néztünk egymásra, / mint munka után ki leül. / Csak ültünk ott, mi három árva, / ki-ki magában egyedül."

További idézetek — *A bűn, Kései siratő, Kiáltozás* c. versekből

310. Thomas Mann levele és a holnapi felolvasás. — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. jan. 13. — 7.

Rudolf Fleischmann, a gazdag, irodalompártoló cseh gyáros a hontalanná vált Thomas Mann-nak és családjának proseči illetőséggel megszerezte a csehszlovák állampolgárságot. A beiktatására 1937 januárjában Csehszlovákiába utazó írót a Szép Szó munkatársai felkérték, vegyen részt a tiszteletére rendezett estjükön. Thomas Mann

elfogadta a meghívást, és 1937. jan. 13-án reggel vonattal Budapestre érkezett. Régi jó barátjánál, Hatvany Lajosnál szállt meg.

„Megérkezése után éppen csak annyi ideje maradt Mann-nak, hogy megreggelizzen, azután már fogadta is az újságírókat. Délutánja az előadásra való készülődéssel telt el és este nyolckor kezdődött előadása a Magyar Színház épületében. A Magyar Színház társulata ezen az estén Miskolcon vendégszerepelt, ezért válhatott a nagy színházépület egy estére a Thomas Mann-i művészet otthonává." (Győri Judit: Thomas Mann Magyarországon. Bp. 1968. 138.) Az író másnap, 14-én reggel Bécsbe utazott. (Vö. Thomas Mann naplófeljegyzéseivel. In: Thomas Mann és Magyarország. Bp. 1980. 296—297.)

A nagy német író holnap, szerdán reggel érkezik Budapestre — A mondat megtévesztő. A hír nyilván jan. 12-én, kedden íródott, de Thomas Mann érkezése napján, jan. 13-án, szerdán jelent meg a lapban.

311. A rendőrség nem engedte meg, hogy József Attila előadja Thomas Mannt üdvözlő ódáját. — *Névtelen.* Magyarország 1937. jan. 14. — 11.

Vágó Márta így emlékezik vissza a *Thomas Mann üdvözlése* c. vers születésének közvetlen előzményeire: „Attila előző napon még csak készült a verset megírni, amit fel kellett volna olvasnia. Késő délután volt már. Sürgettem. Becsületbeli dolognak éreztem, és rettegtem a teljes letöréstől is, amit a meg nem írás jelentene. Izgatott az az abszolút biztonság, ahogy ígérte. Unottan legyintett. — Meglesz, nyugodjatok meg, meglesz. Itt nincs hiba — nézett fel keserű fintorral —, verset már akkor tudok írni, amikor akarok, csak élni nem tudok — fűzte hozzá ferde mosollyal.

Ez az óriási biztonság részben valami áldozathozási, önpusztítási technikán alapult nála. Mindig tudott magából verset facsarni, külső parancsra is, nemcsak belső kényszerből. De hátha ennek határa van valahol? — gondoltam — és hátha éppen most fog beleütközni ebbe a határba? — Ne aggódj — mondta Attila ingerülten, még némi humorral a szemében, de a hangjában nem —, hiszen világos, hogy mit kell róla írni! A mondanivaló a fejemben van, csak meg kell csinálni, ez az egész. Nyugalom. Örülök a nagy színpadnak! — mondta hirtelen élénken. — Színész is tudnék lenni! Szeretnék! Petőfi is volt. — Aztán: — Nézd, a versíráshoz nem sok kell a tehetségen kívül! Először is persze papír és ceruza kell. — Fölálltam, és odaadtam neki a kellékeket. — Ez nem olyan magától értetődő, hogy megvan! — mondta élesen, fejét hevesen rázva. Tudtam, hogy előfordult vele, hogy fölment Hatvanyékhoz egy ív papírt kérni, annyira nem volt pénze. — Most adj valamit, amin írhatok! — Odaadtam neki egy régi *Nyugat*-ot. Keresztbe vetette lábait és hátradőlt a karosszékben. Elkezdett lapozgatni a régi számban, és talált egy verset Málitól [Lesznai Annától — T. GY.]. Bosszúsan nevetgélve olvasta. [...] Végre megelégeltem. Szerettem Málit. — Inkább azzal törődj, hogy a te versed meglegyen. Reggel be kell mutatni a rendőrségen, aztán már semmit sem szabad rajta változtatni. — Hagyj békén — mondta bosszúsan —, így kell verset írni, hogy az ember közben mással foglalkozik, így jönnek az ötletek. [...] Ridegen, keményen szólt rám, hogy az ő baja, ha nem készül el a vers, és ő nem megy át a dolgozószobába, utálja. Végül rám mordult dühösen újra: — Hagyj — Felálltam: — Rémes ember vagy — mondtam. — Te vagy a rémes asszony! — felelte, felugrott és elment. Gesztusai egyszerre szélesek, hatalmasak lettek, elsöpört az útjából, rohant." (Vágó 282—283.)

A vers betiltásának közvetlen hatását a költőre Vágó Márta így idézi föl: „Másnap a Magyar Színház bejáratánál, Fejtőéktől tudtam meg, hogy betiltották Attila versének előadását. Jöttek Hatvanyék, az ő páholyukban ültem Mann feleségével együtt. Előbb fölmentünk a titkár szobájába. Ott súgtak-búgtak egy sarokban mindnyájan. Attila halálsápadtan odament az íróasztalhoz, a karosszékbe vágta magát, fölemelte a telefonkagylót, és beleszólt: — Kérem a belügyminisztériumot! — Későn este! — Ekkor gondoltam először komolyan, hogy bolond. Letette a kagylót. Az ajtóban álltam, szembe vele, dühösen meredt rám. Farkasszemet néztünk. A szeme izzott a gyűlölettől, az izgalomtól, a kialudatlanságtól és ki tudja, mi mindentől még. Éreztem, hogy még rám is

haragszik, az előző napi dolgok miatt, és talán méltán. Nagyon készülhetett a szavalásra a nagy színpadon, a közvetlen kontaktusra a közönséggel, a sikerre. Egész éjjel dolgozott a kávéházban." (Vágó 283—284.)

Azt hiszem, versem utolsó sora okozta azt a félreértést, amely miatt a rendőrség betiltotta versemet. — A *Thomas Mann üdvözlése* utolsó sora: „fehérek közt egy európait". A „fehér" szó „félreérthető", ugyanis nemcsak a bőr színét jelöli, hanem a hivatalos és nem hivatalos magyarországi jobboldal pejoratív árnyalatú minősítéseként is felfogható. (Vö. a 315., 318., 322. sz. cikkekkel.)

312. Thomas Mann budapesti felolvasóestjén betiltották József Attila ódájának előadását. — *Névtelen.* Prágai Magyar Hírlap 1937. jan. 14. — 4.

A Prágai Magyar Hírlap (1922—1938) a csehszlovákiai magyar sajtó vezető orgánuma, a szlovenszkói és ruszinszkói szövetkezett ellenzéki pártok újsága volt.

Vö. a 311. sz. cikkel és jegyzetével.

313. Thomas Mann beszél... — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1937. jan. 14. — 5.

Thomas Mann a következő nyilatkozatot tette — Thomas Mann találkozását a hozzá írott ódával és alkotójával Vágó Márta így rekonstruálja emlékezésében: „Ott [t. i. a kávéházban, ahol a vers született — T. GY.] akadt egy fiú, aki mindjárt le is fordította — igen jól — németre, és a fordítást átadta Thomas Mann-nak, aki meghökkent, szomorú arccal olvasta a fal mellé húzódva éppen. Nagyon tetszett neki. De nem kerülte el a figyelmét a telefonjelenet sem [vö. a 311. sz. cikk jegyzetével]. [...] Odalépett hozzám, és halkan, gyorsan Attila felé mutatva mondta:

— *Er gehört zu Ihnen* (Magához tartozik) — gyors gesztus, kis mosoly — *Sie müssen auf ihn achtgeben, aber heiraten dürfen Sie ihn nicht!* (Vigyáznia kell rá, de nem szabad hozzámennie!) *Ich glaube, er ist manisch-depressiv, oder noch ärger.* (Azt hiszem, mániás vagy még rosszabb.) *Hatvany meint, er ist nur meschugge* — mosolygott — *aber ich fürchte, es ist eine ganz ernste Sache.* (Hatvany szerint csak „mesüge" — De én attól tartok, hogy egészen komoly dolog.) *Er muss in ärztliche Behandlung...* (Orvosi kezelésre van szüksége) — mondta nagyon komolyan. — *Er ist in Psychoanalyse* — mondtam. (Pszichoanalízisben van.) — Rám nézett: *Glauben sie daran?* — (Hisz ebben?) — *Ja* (Igen) — mondtam határozottan. — *Sie sind auch in Analyse?* — kérdezte rögtön. (Maga is analízisben van?) — Bólintottam, és kérdőn kutatva néztem rá. — Széjjeltárta karját, mint egy rezignált, szkeptikus tudós, és mindjárt újra le is ejtette: — *Vielleicht kann das noch helfen ... ich glaube kaum!...* (Talán, talán ez még használhat, alig hiszem!) *Das Gedicht ist dabei wunderschön...* — mondta, és ráütött a kezében tartott papírlapra, bele is nézett, nála volt a fordítás mellett az eredeti is. (A vers amellett gyönyörű szép...) Kezdődött az előadás. Lementünk a páholyba. Simán ment minden." (Vágó 284—285.)

Hatvany Lajos szerint Thomas Mann az ő közvetítésével ismerkedett meg József Attila versével: „...amikor az egyik szobában Mann a Magyar Színházban tartandó felolvasására készülődött, s a másikban József Attila lépett be hozzám, szokása szerint szinte észrevétlenül. Arra kért, hallgassam meg és fordítsam le Mann-nak a hozzá intézett ódát, melyet még az este Thomas Mann előadása előtt, mintegy annak bevezetőjéül készült elszavalni. Mikor a verset — mely azóta oly híressé vált — megilletődve először, s tán elsőnek olvastam, besiettem Mannhoz, hogy amennyire tőlem tellett, annak hű fordítását rögtönözzem. Mann aztán meghatottan szorongatta Attila kezét, mondván, mennyire jólesik neki a magyar fiatalságnak ily megrendítően kifejezett hódolata.

Ezt az emléket, fájdalom, ki kell egészítenem egy másikkal, mely ugyanazon az estén, a Magyar Színház kulisszái mögött játszódott le. Attila reszkető ajakkal, sápadtan jelenti, hogy a rendőrség letiltotta a vers elmondását. Amikor ezt Thomas Mann tudtára adtam, akkor egyszerre világossá vált előtte, hogy a hivatalos Magyarország sima modorú reprezentánsait, akik őt oly megtévesztő udvariassággal fogadták, mily szakadék választja el attól az értelmiségtől, mely benne tisztelte a »fehérek közt az európait«." (Hatvany Lajos: „Fehérek közt egy európai". Irodalmi Újság 1955. aug. 20. — 2.)

Thomas Mann a későbbiekben több alkalommal visszatért — levélben és cikkben egyaránt — József Attila hozzá írt versére. Részvétnyilvánításában a költő halála alkalmából (vö. a 539. sz. cikkel), dr. Flesch Péterhez írott levelében (1941. ápr. In: Thomas Mann és Magyarország. Vál. és szerk. Mádl Antal és Győri Judit. Bp. 1980. 312.). Stephan Hermlinhez, a német fordítóhoz írott levele mutatja, hogy hosszú ideig nyelvi korlátok akadályozták a mű teljes értékű élvezetében: „... Oly sok egyéb kiváló munkája mellett ezúttal igazán kiválót alkotott, s ez jótétemény a megboldogult költőnek, nekem és mindenkinek. A versből, amelynek fölolvasását ostoba módon betiltották, annak idején csak gyatra német fordítás készült számomra. Azóta többször is elküldték nekem a fordítását olyanok, akik szintén nem tudtak tökéletesen németül. Most először látom a maga sajátos, igazi ragyogásában, s mélyen meghatnak a költő meleg baráti szavai, akire lényem akkoriban kedvezően hatott. Ó igen, akadt néhány meglepő, kétségeimet elűző bizonyság afelől, hogy tisztességgel megálltam helyemet ezen a földön..." (Kelt: 1954. máj. 29.) Thomas Mann Franyó Zoltán fordításában is elolvasta a verset. (Vö. a 670. sz. cikkel.)

József Attilával való találkozásáról és a költő hozzá írott verséről l. még: Thomas Mann levele a Magyar Írók Szövetségéhez. Irodalmi Újság 1955. jan. 29. — 1.

Legkorábbi adat József Attila és Thomas Mann személyes találkozására 1935. jan. 27. estéje, amikor „Thomas Mann kíséretével együtt visszatért Budapestre és a Bécsi kapu-téri Hatvany palotában nagy társaság gyűlt össze tiszteletére. Hatvany Lajos átengedte Thomas Mann-nak első emeleti nagy könyvtártermében a házigazda szerepét és meghívta az estre a magyar művésztársadalom színe-javát. Hatvanyné emlékezése szerint legalább nyolcvan vendég fordult meg ezen az estén a hangulatos könyvtárteremben. ... Hatvany Lajos egy könyvecskét nyomott [a kislánya — T. GY.] kezébe. Nézd, itt most annyi halhatatlan van, — mondta — kérj gyorsan egy aláírást mindenkitől." A kislány szorgalmasan gyűjtötte az autogramokat, de amikor megjelent József Attila és apja hozzá is elküldte aláírásért, a kislány nem tudta abbahagyni a kacagást. Sehogyan sem fért a fejébe, hogyan lehet az az Attila halhatatlan, akivel ő minden nap a szőnyegen hancúrozik." (Győri Judit: Thomas Mann Magyarországon. Bp. 1968. 93—95.)

Ezután valószínűleg 1936 júniusában, Thomas Mann újabb magyarországi tartózkodása idején találkoztak. Erre utal Németh Andor emlékezése: „1937 januárjában Thomas Mann előadást tartott a *Magyar Színház*-ban. Előző délután Hatvany Lajos meghívta a *Szép Szó* főmunkatársait, Attilát, Ignotus Pált, engem és másokat egy Thomas Mann-nal való találkozásra. Én Thomas Mann-nal nem sokat beszéltem, csak figyeltem őt. Olyan volt, mint egy porosz katonatiszt civilben. Egyébként igen jó benyomást tett rám." (Németh Andor: Emlékiratok. In: A szélén behajtva. 679.) Németh Andor minden bizonnyal rosszul emlékezett a találkozó időpontjára, ugyanis Thomas Mann az előadását megelőző napon még Csehszlovákiában tartózkodott. Az előadás napján pedig semmi nyoma (az író naplójegyzeteiben sem) egy ilyen találkozásnak. A Németh Andor által leírt találkozás 1936 júniusában történhetett.

A német író és a magyar költő személyes kapcsolatáról Sós Endre őrzött konkrét emlékeket: „József Attila, aki kedvenc olvasmányának tekintette Thomas Mann »*Varázshegy*«-ét és »*Buddenbrook-ház*«-át, valósággal felvillanyozódott, amikor Thomas Mann társaságába került. — Thomas Mann megkérdezte tőle, hol tanult meg olyan jól németül. József Attila mosolyogva válaszolta, hogy nemcsak az iskolában sajátította el a német nyelvet, hanem azokból a lapokból is, amelyeket akkor olvasott, amikor Bécsben újságot árult és a csendesebb napszakokban beletekinthetett a lapokba." (Sós Endre: Thomas Mann és József Attila. MN 1952. dec. 5. — 5.)

314. A weimari szellem mellett tett hitet Thomas Mann előadásában. *(— l ó)*, ill. *Fejtő Ferenc*. Népszava 1937. jan. 14. — 5. Részlet.

Az első (cím nélküli) részlet írója az *(— l — ó)* szignójú szerző, a második részletet (Tiltakozás az erőszak és hontalanság ellen címmel) *Fejtő Ferenc* írta.

Vö. a 310—313., 315—322. és 324. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

315. Thomas Mann felolvasott. — *Bálint György.* Pesti Napló 1937. jan. 14. — 3. Részlet.

Vö. a 310—314., 316—322., 324. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

Közelebbi meghatározását Seltembrini szavával így lehetne útlevelébe írni: „gesitteter Abendländer". — Seltembrini — helyesen Settembrini, a Varázshegy egyik kulcsszereplője; „gesitteter Abendländer" magyar jelentése: „erkölcsös nyugati".

„fehérek között egy európai" — József Attila a Magyarország számára adott nyilatkozatában feltételezte, hogy ez a kifejezés volt az, amelyre hivatkozva a Belügyminisztérium betiltotta versének elszavalását. (Vö. a 311. sz. cikkel és jegyzetével.) Bálint György az inkriminált sor idézését bizonyára a költővel való együttérzés gesztusának is szánta.

316. Január 14. — *Névtelen.* Új Magyarság 1937. jan. 14. — 4. Részlet.

Az Új Magyarságot (1934—1944) Milotay István alapította, miután 1934-ben szakított a nagypolgári liberalizmus legitimista politikáját képviselő Magyarsággal. A lap Gömbös kormánypártjának szélsőjobbszárnyát képviselte, majd Imrédy Béla támogatója, s 1944. okt. 15. után a nyilasok szócsöve lett. Szélsőségesen jobboldali, revíziós, antiszemita, szovjetellenes politikát képviselt.

A cikk a naplórovatban jelent meg, amelynek szerzője néhány fontosabb napi eseményhez fűz reflexiókat. A szélsőjobboldali lap támadásával szemben az Esti Kurir veszi védelmébe József Attilát, az óda szerzőjét és a rendezvényt. (Vö. a 319. sz. cikkel és jegyzetével.)

317. Thomas Mann felolvasó-estje a Magyar Színházban. — *Névtelen.* Újság 1937. jan. 14. — 6.

A Magyar Színházban tartott felolvasóesttel kapcsolatos fontosabb dokumentumokat közli: Thomas Mann és Magyarország. Vál. és szerk. Mádl Antal és Győri Judit. Bp. 1980. 268—298.; Thomas Mann 1937-es budapesti felolvasásának előzményeit, az est eseményeit és utóhatását részletesen leírja: Győri Judit: Thomas Mann Magyarországon. Bp. 1968. 133—158.

A költő számára balsikerű est következményeit így idézi föl Vágó Márta: „Utána Mannék Hatvanyékkal hazamentek. Mi kávéházba mentünk Fejtő Rózsival és a fiúkkal. Attila le volt törve, de megnyugodott kissé. A *Szép Szó* következő számában megjelenhetett a vers, más cenzortól függött, mint az előadás engedélye. Ez mindnyájunkat lecsillapított némileg.

Másnap szomorúan jött el hozzám. Valamit mondott, hogy elintézte magával ezt a dolgot. Leült, és szomorúan üldögélt egy darabig. — Megint egyszer kifosztottak abból a kevésből, amim lehetne — mondta. Tudom, hogy ha nem leszek, sokan fognak velem foglalkozni." (Vágó 285.)

318. Találkozás a zsenivel. — *s. b.* Esti Kurir 1937. jan. 15. — 3. Részlet.

Vö. a 310—317., 319—322. és 324. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

319. A Thomas Mannhoz... — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. jan. 15. — 4.

Az Esti Kurir cikkírója az Új Magyarság támadásaira válaszol. L. a 316. sz. cikket és jegyzetét.

320. Thomas Mann közönsége. — *Névtelen.* Esti Újság 1937. jan. 15. — 4. Részlet.

Az Esti Újság (1936—1944) Gömbös Gyula politikájának támogatására alakult szélsőjobboldali napilap, a Függetlenség testvérlapja volt.

A cikk szerzője torzképet rajzol a Thomas Mann-est közönségéről, Ignotus Pál felolvasásáról, Thomas Mann vendéglátójáról, Hatvany Lajosról, s melegen méltatja Thomas Mann felolvasását, majd megemlékezik József Attila ünneplő ódájának betiltásáról. A cikknek ezt a részletét közöljük.

321. Thomas Mann megismerkedik a budapesti „demokráciával". — *Névtelen.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. jan. 15. — 5.

A Magyar Nap (1936—1938) bátor hangú, igényesen szerkesztett antifasiszta szellemű újság volt, amely a CSKP támogatásával és eszmei befolyása alatt jelent meg. A népfrontpolitika jegyében indult, s munkatársa volt szinte kivétel nélkül valamennyi csehszlovákiai magyar szocialista író és művész.

Vö. a 310—320., 322., 324. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

322. Az új humanizmus. — *Németh Andor.* Újság 1937. jan. 15. — 4. Részlet.

Németh Andor a Thomas Mann által meghirdetett „új humanizmus" gondolatban a rossz világtörténelmi szerepéről kifejtett régi eszmének az aktualizálását látja. Cikkében ezt az analógiát viszi végig. Az írás jelentőségét az adja, hogy a szerző Bálint Györgyhöz hasonlóan (vö. a 315. sz. cikkel és jegyzetével), tüntetően a rendőrség által inkriminált József Attila-verssort idézi, sőt, az Ady-sorokhoz hasonló korjellemző, reprezentatív formulát farag a *Thomas Mann üdvözlése* utolsó sorából. Az „őrt állnak a strázsán" utalás Ady: Intés az őrzőkhöz, az „emberek maradnak az embertelenségben" pedig az Ember az embertelenségben c. versére.

323. József Attila: Nagyon fáj. — *Gergely János.* Magyar Út 1937. jan. 28. — 5.

Gergely János (1911) zeneszerző és zenei író. 1936—38 között Budapesten zenekritikákat írt. 1938-ban Párizsban telepedett le. 1959 óta a Musée de l'Homme munkatársa. Cikkei és tanulmányai 1937 és 1947 között főképp a Válasz, a Magyar Út, a Magyar Dal, a Magyar Kórus és Énekszó c. lapokban jelentek meg.

Világosítsd fel — helyesen: *Világosítsd föl*

Miért legyek én tisztességes, kiterítenek úgyis? Miért ne legyek tisztességes, kiterítenek úgyis? — helyesen: „Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis! Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis." *(Két hexameter)*

324. A Szép Szó Thomas Mann-estje. — *Névtelen.* Szép Szó 1937. jan. — 47.

Az írás bevezető József Attila: *Thomas Mann üdvözlése* c. versének (47—48.) és Ignotus Pál: Thomas Mannról c. előadásának. (48—54.) szövege elé.

Vö. a 310—322. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

325. Költő és kritikus. — *zs. e.* Népszava 1937. febr. 6. — 4.

zs. e. — *Zsigmond Ede* (1916—1944) költő. Magyar—német szakos tanári diplomát szerzett, de nem taníthatott. Az MSZDP tagja, a Népszava külső munkatársa volt. Ságvári Endre révén kapcsolatot tartott fenn az illegális KMP-vel. Verseit a Szép Szó, a Válasz, a Népszava, a Magyar Csillag közölte. 1943-ban behívták munkaszolgálatra, s a keleti harctéren halt meg.

Németh Andor a költő halála után több alkalommal visszatért a közte és József Attila között a Cobden Szövetségben 1937. febr. 5-én rendezett vitára. Először 1938-ban (l. az 578. sz. cikket), majd Emlékirataiban elevenítette föl az eseményt. Utóbbi helyen a következőket írta: „Ez év tavaszán József Attilával a *Cobden Szövetség*-ben vitatkoztam a költő és kritikus viszonyáról. A szempontokat előzetesen megbeszéltük. Én megírtam az előadásomat, Attila nem írta le, hogy mit fog mondani. Az előadás napján felszaladt értem az Újság-hoz, és együtt mentünk az előadásra. Előadásom után Attila szabadon beszélt. Azt mondta el, amit megbeszéltünk, de belezavarodott. Az előadásomba kapcsolódott ugyan, amelyben arról volt szó, hogy hogyan lesz az élményből költemény, de aztán belesüppedt a saját mélységeibe, és azt magyarázta a hallgatóság őszinte megbotránkozására, hogy a költő nemcsak a gondolatait fejezi ki, hanem a testi állapotát is, és hogy egyik szép versének tulajdonképpen az az alapja, hogy már régen ki kellett volna mennie a klozettra, de ő visszatartotta magát. Szóval, pont az ellenkezőt vitatta, mint amit én elmagyaráztam, azt, hogy a költő hogyan szublimál. Mert nem az az érdekes, hogy a költemény miből születik, hanem az, hogy mi lesz belőle...

Egyikünk sem volt megelégedve ezzel a diszkussziával. Attila úgy találta, hogy keveset beszéltem a verseiről, és túl sokat magamról. De hát ez volt a megállapodásunk. Én viszont azt vetettem ellene, hogy ahelyett, hogy a szublimációról beszélt volna, verseinek keletkezéséről beszélt, ami érdektelen. Persze nem tudtam, hogy Attila azért beszélt bolondokat, mert nem tudott uralkodni magán. De bárhogy is történt a dolog, az kétségtelen, hogy mind a kettőnket tovább izgatta a diszkusszió problémája. Attila pár nappal később megírta az *Ars poetica* című, hozzám intézett versét, mely ezzel az agresszív két sorral kezdődik:

Költő vagyok — mit érdekelne
engem a költészet maga?

Én viszont *A Toll* következő számában Kiss Józsefről írtam, de a cikkben nem sok szó volt Kiss Józsefről: a cikk nem más, mint egy nagy önvallomás." (Németh Andor: Emlékiratok. In: A szélén behajtva. 679—680.)

A Cobden Szövetség szemináriuma ...József Attila és Németh Andor részvételével vitaestet rendezett a költészet és a kritika kapcsolatáról. — A Cobden Szövetség nevét Richard Cobdenről (1804—1865), az angol gazdaságpolitikusról, manchesteri gyárosról, a szabad kereskedelem és a szabad verseny eszméjének hirdetőjéről kapta. Cobden pacifista eszméket hirdetett. 1848-ban rokonszenvezett Kossuthtal és a magyar szabadságharccal. Halála után a szabad kereskedelem fenntartásának hívei Angliában Cobden nevét tűzték zászlójukra. Magyarországon 1922-ben alakult a Cobden Szövetség. Főként a kereskedelmi tőke képviselői vettek részt munkájában. „Célja a szabadkereskedelem és a nemzetközi béke eszméjének népszerűsítése. Rendszeres vitákat rendezett gazdasági, aktuális politikai és társadalmi kérdésekről." (JAÖM III. 413.)

Németh Andornak a vitaesten elmondott, előzetesen megírt előadását A kritikus és a költő címmel közölte A Toll 1937. febr. 20-i száma. (61—65.) Újraközölve In: A szélén behajtva. 275—278.

326. Attila József: Nagyon fáj. — *-ti.* Pester Lloyd 1937. febr. 7. (Regg. kiad.) — 18. *-ti.* — *Kecskeméti György*

Az idézetek — az *Amit szivedbe rejtesz, A város peremén* c. versekből

A cikk fordítását az alábbiakban közöljük:

József Attila: Nagyon fáj
Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1937.

Tematikus költészet: a forma, a ritmus és a belső muzsika mágiája nem a külső élet véletlenségeit akarja rögzíteni, hanem azokat a döntő tartalmakat akarja felidézni, felkelteni, melyekben e látszólag annyira vad és féktelen élet törvénye gyökerezik. József Attila egész költészetében — mely mai irodalmunk egyik tiszta lírikus műve — kettős folyamat követhető: egyfelől egyszerűbbé válik, azokra a kényszerítő és döntő témákra redukálódik, amelyek mind világosabban önmagukért beszélnek, másfelől fokozódik a kifejezőeszközök önkénye, sokfélesége és öntörvényűsége, melyek a téma és a mű, a gondolkodás és ének, az élet és költészet közötti feszültséget legyőzik.

Minél nagyobb ez a feszültség, annál mélyebbek és művészibbek a költő eszközei annak áthidalására. Ebben a legújabb kötetben a mindent elmondani tudás fegyelmezett mágiájáig fokozódnak, amely néha mint hűvös virtuozitás hat, míg egyszerre a játékosan egybeölelkező, félig gagyogó, félig oktató versszakokból kitör az alkotás ellenállhatatlan izzása. Ilyen pillanatokban ébred rá az olvasó a József Attila-i tematika értelmére: látja, hogy ez a költészet, amely a gyermekkor, bűn, szabadság és halál témáinak mágikus körében mozog, ezen témák optikai hálójába fogja össze egy határtalan és nyílt lét minden sugarát. Ebből adódik e költemények egyedülálló hangvétele, melyek mindig a költői kifejezés szélső pólusai között lengenek ide-oda, majd tiszta szemléltető, majd pedig a teljesen gondolati irányában elérve a költőileg lehetséges határát.

Gyermekkor, bűn és halál: a kikerülhetetlen ösztönösség e köréhez láncolva, a lélek csak a megénekelt szó mágiájával tud magán segíteni; ez a szó oldja fel az anyátlan gyermek rettegését egy ellenséges világ nedves, hideg, óriási egével szemben *(Temetés után, Ha a hold süt, Mint a mezőn)*, meggyónja az anyától elhagyott férfi ősbűnét *(A bűn, Én nem tudtam, Kiáltozás)*, leleplezi a tehetetlen, mezítelen és kiszolgáltatott szenvedély halálos és őrületes mélységét *(Nagyon fáj, Ki-be ugrál...)*. A kifejező eszközök érettsége szentségtöréssel határos: így az elképesztően merész anyasiratóban *(Kései siratő)*, amelyben az elárvultság tehetetlen jajveszékelése majd siránkozó szemrehányássá, majd féltékenységgé válik a győzedelmes vetélytárs, a halál ellen. Gyakran találkozunk a fordított érzelemátvitellel: a férfierotika és az anya utáni vágy ösztönösszekapcsolásával. *(...aki szeretni gyáva vagy, Gyermekké tettél)*. A Freudról szóló költemény ezen érzelemazonosság törvényét tematikusan mondja ki: „S aki él, mind-mind gyermek és anyaölbe vágy. Ölnek, ha nem ölelnek — a harctér nászi ágy." És néha egész versszakok Freud ösztöntanáról szóló elmélkedéseknek hatnak. De a költő más kényszert is ismer: a társadalom kényszerét. És ha nála az ösztön zsarnokságát a halál és a szenvedély szünteti meg, e külső, emberi kényszerrel szembeszegezi a szociális forradalmár lázadását. A gyermek hangnemével (újra az elárvultság motívuma) megrázza a társadalmi hatalmi törvények kötöttségét *(Emberiség, A város peremén, Kirakják a fát, Irgalom)*, kapcsolatba hozza az ösztöni összefüggést, amely az élőket előző nemzedékekkel összeköti, a szabadságra való törekvéssel, az egyén önmegvalósítási ösztönével *(Levegőt!, A Duná-nál)*: de úgyanúgy, mint ahogy ösztönköltészete a freudizmus tudományos elméletét követi, szabadságköltészetétől is távol áll minden anarchia, itt is követi a szigorú elméletet, és sajátosan dalolva oktatja „a véges végtelent, a termelési erőket odakint, s az ösztönöket idebent".

Így lesz nála a tematikus költészet problémaköltészetté, majdnem programköltészetté. De a merészség, amellyel ennek a törekvésnek veszélyeit felidézi, abban a mélységben gyökerezik, amelybe — minden tematikán és teórián túl — az élet megragadásakor hatol. Ebben a mélyben a szigorú tematika játszi együgyűségben, az elmélet lebegő muzsikában oldódik fel. A gyermek, aki ezekben a költeményekben a teljes élet halálmélységével néha groteszk, néha tragikus játékát űzi, fogalmi igazság után kapkod, mint tarka pillangók után; és minden, ami megtörténik vele, énekké lesz. Tág gyermekszemek elképedve és félelem nélkül szemlélik a fájdalmas nélkülözés, a kérlelhetetlen kényszerűség világát. Egy ijesztő, hideg világ, anya, teljesedés és vigasz nélkül. De a gyermeklélek édes álomba dalolja magát.

(*Bokor László* és *Németh Alajosné* fordítása)

327. Lírai pangás. — *Dóczy Jenő*. Új Magyarság 1937. febr. 7. — 14. Részlet.

Dóczy Jenő (1881—1937) kritikus és irodalomtörténész. 1909-ben a Földművelési Minisztérium szolgálatába lépett. 1928-tól nyugdíjasként a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárát vezette. Az Ady-Múzeum egyik szerkesztője volt. Arany János-könyvéről József Attila recenziót írt az Előőrs 1929. dec. 21-i számába (22.). (Újraközölve: JAÖM III. 40.)

328. József Attila. — *Névtelen*. Könyvpiac 1937. febr. 14. — 1.

329. Irodalmi Napló. — *Komlós Aladár*. A Toll 1937. febr. 20. — 65—69. Részlet. (65—67.)

Komlós Aladár József Attila: *Nagyon fáj* c. kötetéről írott recenziója után Jékely Zoltán: Éjszakák c. verseskönyvét méltatja (67—68.), majd ismerteti Az új „könyvek könyvét" (69.). Csak a József Attiláról szóló részt közöljük.

Komlós Aladár így emlékezik kritikájára és József Attilához fűződő viszonyának alakulására: „Ekkoriban született politikai verseiért nem lelkesedtem: egy részüket eltökélt programverseknek éreztem. Ritkábban is találkoztunk. Isten tudja, miket álmodhatott

akkoriban az iránta való érzéseimről. 1937-ben, miután melegen írtam *A Toll*-ban *Nagyon fáj* című kötetéről s benne különösen *A város peremén*-ről, egy ízben összeakadtunk az utcán, valahol a Gresham-kávéház előtt. Megköszönte bírálatomat, s hozzátette: »Írni is akartam neked. Nagyon örültem a cikknek, azért is mert azt hittem, gyűlölsz.«" (Komlós Aladár: Emlékezés József Attilára. Táguló irodalom. Bp. 1967. 275.)

„Erős az élet, mint a csikarás" — a *Dörmögő* c. vers utolsó sorának korábbi változata; végleges formában: „erős a sorsunk, mint a csikarás!"

„Futtam, mint a szarvasok" — a cím végleges, ismertebb változata: *Bánat*

Míg megvalósul gyönyörű / képességünk — helyesen: „Míg megvilágosul..."

A szerző még a *Hosszú az Úristen* c. versből idéz.

330. József Attila — Németh Andor. — *Névtelen.* Cobden 1937. febr. — 80.

A vitaestről egyidejűleg *Zsigmond Ede* írt ismertetést a Népszavába. Valószínűleg ezt az utólagos írást is ő készítette. Vö. a 325. sz. cikkel és jegyzetével.

Kerpel Jenő dr. elnöki bevezetőjéből — Az est bevezetőjét Kerpel Jenő (1896—1976) ügyvéd, költő, műfordító tartotta. Műveinek jelentős részét németül írta. Ügyvédi és irodalmi jogképviseleti irodája volt Budapesten. A 40-es évek vége óta Bécsben élt. Egy időben a Pester Lloyd külpolitikai vezércikkírója volt.

József Attila, a lírikus, egy ismeretlenhez intézett, négy pontba foglalt üzenet alakjában oly lucidus és harcos okfejtéssel határozta meg a lap irányát. — A cikk József Attila: *Szerkesztői üzenet* c. írására utal. Vö. a 295. sz. cikk jegyzetével.

„Medáliák" ciklusa ... csak annyira anyagszerű, mint az idézésre „materializálódott" szellem, vagy mint Otto Weininger erkölcsi szimbólumai. — Weininger szerint a géniuszt az különbözteti meg a közönséges embertől és a szaktudósoktól, hogy számára a dolgok mélyebb értelmet nyernek, szimbólumokként szerepelnek gondolkodásában. (Vö. Otto Weininger: Geschlecht und Charakter. Wien und Leipzig 1909. 221.) Kerpel Jenő szavaiból nem derül ki világosan, hogy Weininger szimbólumtanára gondol-e, vagy a műveiben felbukkanó erkölcsi szimbólumok minőségére.

chanson des gueux — magyar jelentése: koldusének. Ilyen címen jelent meg Jean Richepinnek legtöbbet emlegetett kötete. (Vö. Szabolcsi Miklós: Verstani adalék egy József Attila-vershez. In: Költészet és korszerűség. Bp. 1959. 118.)

A „Veronika tükre" színjáték költője azonnal világnézeti harc középpontjába került. — Németh Andor Veronika tükre c. darabját 1910 nyarán „körülbelül tizenkét óra alatt" írta. A művet felolvasta a Galilei Kör néhány tagjának, akik eljuttatták a Vígszínházhoz, amelynek lektora, Komor Vilmos elfogadta a színház számára. „... a hírlapírók pedzeni kezdették, hogy a Vígszínház egy nagyon újfajta darabra készül, és a Pesti Hírlap egy krónikása elmesélte az új darab tartalmát. Ez valahogy Apponyi Albert fülébe is eljutott, aminek az lett a vége, hogy a megfélemlített *Vígszínház* nem merte előadni a darabot. Gombaszögi Frida, akinek a darabban Veronika szerepét kellett volna játszania, annyira megszerette a szerepét, hogy egy nyilatkozatot adott azzal a tartalommal, hogy »én ezt a darabot bárhol kész vagyok eljátszani, akár egy csűrben is«. A *Galilei Kör* erre a politikai kihívásra azzal válaszolt, hogy elhatározta, hogy a kör márciusi ünnepén adatják elő a darabot a legjelesebb színészekkel, elsősorban természetesen Gombaszögi Fridával. Így került a *Veronika tükre* a *Vigadó* nagytermében tömött széksorok előtt előadásra, akkora közönséggel, hogy nem lehetett azt a teremben elhelyezni." (Németh Andor: Emlékiratok. In: A szélén behajtva. 569.) A mű Veronika tükre. Legenda. Bp. 1913. Egy színdarab. Játszódik Vas-Simonyiban, 1532 körül címmel nyomtatásban is megjelent. (Újraközölve in: A szélén behajtva. 103—128.) Zsigmond Ede a darab előadása körüli harcokra utalt.

egy dunántúli Paul Claudelt — Németh Andor darabjának központi problémája hit és szerelem konfliktusa volt, ez a körülmény adott alkalmat arra, hogy Kerpel Jenő párhuzamot vonjon közte és Paul Claudel (1868—1955) francia költő és drámaíró között, akinek darabjaiban szintén ez a problémakör áll a középpontban.

„Mennyei mondanivalómat, a jó izenetet magambafojtva, kritikákat írok." — Ez a mondat Németh Andor Önarckép c. írásában a következőképpen hangzik: „Mennyei mondanivalómat, a jó izenetet magamba fojtva, mákszemcséket szemelgetek a hamuból, kritikákat írok." (A szélén behajtva. 16.) „Németh Andor lírai »önarcképé«-nek darabjai, külön-külön, több változatban is, az 1920-as évek végén és az 1930-as években jelentek meg." (Uo. 741.)

331. József Attila: Nagyon fáj. — *Bálint György.* Gondolat 1937. jan.—febr. — 67—69.

Újraközölve: Bálint György: A toronyőr visszapillant. Bp. 1966. II. 39—42.

Bálint György kritikájának méltatását l. Agárdi Péter: A szocializmus mint költészet c. tanulmányában. In: „VÜV" 133—134.

— ilyenek vagyunk... — *A város peremén* 3. és 4. strófája. Az idézet nem tünteti föl a szakaszhatárt; „másfajta *faj*" helyesen: „másfajta *raj*".

További idézetek — a *Levegőt!, A város peremén, Amit szivedbe rejtesz* c. versekből

332. Nagyon fáj. — *Remenyik Zsigmond.* Korunk 1937. febr. — 189—191.

„Erényes légy..." — helyesen: „Erényes lény" *(Emberek)*

A cikkben a versidézeteket sor- és szakaszhatár nélkül közli a szerző.

Az idézetek — a *Ha a hold süt..., Emberek, A város peremén, A bűn. Kész a leltár, Kései siratő* c. versekből

333. József Attila verseiről. — *Ignotus.* Szép Szó 1937. febr. — 11.

Ignotus cikke mintegy bevezető Németh Andor recenziójához. (Vö. a 334. sz. cikkel és jegyzetével.)

A múltkori Szép Szó-ba azt ... írtam meg, ... hogy a verset ma felváltja a zene — Ignotus Művészetek és műfajok c. írásában (Szép Szó 1936. dec. — 218—223.) Richard Wagner Zukunftmusik c. művének következő tételét idézi: „Így [...] a költészet számára a fejlődésnek már csak két útja állhat nyitva. Vagy végképp átlép az absztrakció mezejére, fogalmak tiszta kombinálásába, a világnak gondolati, ezek velejeképp a logikai törvények magyarázatával való ábrázolására, — ez az, amit a filozófia mível. Vagy mindenestül egybeolvad a zenével, még pedig azzal a fajtával, melynek minden bírását a beethoveni szimfónia fedte föl előttünk..." Wagnernek ezt a megállapítását magáévá teszi, s ennek alapján kifejti a költészet és a zene összefüggéséről alkotott nézeteit: „Ma nem lehet verset írni, mert amire ez volna való, arra a zene inkább való, arra csakis a zene való." (I. m. 222.)

zu den Müttern — szó szerint: „az anyákhoz"; valószínűleg metaforikusan: „forrásukhoz" vagy „eredetükhöz" értelemben

első kötetekor a Nyugatban menten felé próbáltam fordítani a figyelmet — Ignotus nem írt József Attilának sem első, sem második kötetéről, hanem a *Tiszta szívvel* c. versre hívta föl a figyelmet. (Vö. a 63. sz. cikkel.)

334. József Attila verseiről. — *Németh Andor.* Szép Szó 1937. febr. — 11—15.

Újraközölve in: A szélén behajtva. 271—274.

Németh Andor recenzióját Ignotus rövid fejtegetése vezeti be. (Vö. a 333. sz. cikkel és jegyzetével.)

megismétlődik a Kazinczy—Csokonai szituáció közte s ama nagy tekintélyű poétánk között — Németh Andor József Attila és Babits Mihály kapcsolatára utal. Megjegyzésének az a körülmény adott aktualitást, hogy 1937-ben sem kapta meg a Baumgarten-díjat. (Vö. a 307. sz. cikkel és jegyzetével.)

A cím nélkül közölt idézetek — a *Kései siratő, Emberek* c. versekből

335. József Attila: Nagyon fáj. — *Forgács Antal.* Válasz 1937. febr. — 121—122.

Az idézetek — az *Öt szegény szól, Amit szivedbe rejtesz, Világosítsd föl, Nagyon fáj* c. versekből

336. József Attila új versei. — *Sós Endre.* Magyar Hírlap 1937. márc. 21. — 25. (A Vasárnap c. mell.)

Babits Mihály a „Gondolat és írás"-kötet Király Györgyről szóló tanulmányában felelevenít egy érdekes epizódot — Babits Mihály Király Györgyről c. tanulmánya a Gondolat és Írás (Bp. 1922) 202—216. lapjain olvasható. A felidézett részlet alábbi mondatai az eredetiben így hangzanak: „— Tiszteli-e a hagyományt? — kérdezték tőle egy »fegyelmi vizsgálat« alkalmával. — Tisztelem — felelte." Az eredeti szöveg további része egyezik Sós Endre idézetével.

Az utolsó idézet — *A város peremén* c. versből

337. Zárt ajtók mögött tárgyalják Terstyánszky, Veigelsberg Pál és József Attila szemérem elleni vétségét. — *Névtelen.* Esti Újság 1937. márc. 25. — 5.

Tersánszky Józsi Jenőtől a Szép Szó második, 1936. áprilisi számában, a 2. füzetben jelent meg a Kakuk Marci c. regénye újabb folytatása: Kakuk Marci új kalandjai címmel (166—176.). Emiatt a regényrészlet miatt állították bíróság elé az írót és a folyóirat két szerkesztőjét. A tárgyalásról és előzményeiről Kerékgyártó István ezt írja: „Az 1942-ben megjelent kétkötetes *Kakuk Marci* nem teljes. Hiányzik belőle egy kötet: a *Kakuk Marci hősszínész.* A felszabadulás előtt az író meg sem kísérelte könyv alakban kiadatni, mivel egy folyóiratban megjelent részlet miatt, szeméremsértés címén újra bíróság elé állították. Marci ugyanis ebben a kötetben, kalandozásai közben, a vörös lámpás házba is elvetődik. . . . Az író megmutatta készülőben lévő művét József Attilának, aki ekkor éppen a *Szép Szó* szerkesztője volt. József Attilát elbűvölte a regény, és nyomban kijelentette:

— *Ebből egy részletet leközlünk azonnal!*

— *Nem tudom, Attila, helyes lesz-e?* — *aggályoskodtam.*

— *Hát minek írtad ezt? A hagyatékodnak?* — *ripakodott rám.*

— *Nem! Hanem kötetnek írtam. Mert ott elcsúszhat ez a Kakuk. De folyóiratot másként tart számon az erkölcsök rendészete!* — *magyaráztam Attilának.*

— *Ezt te bízd ránk* — *fölényeskedett Attila, mint egy tanár, amilyen zseni volt, olyan fittyet hányt az életnek.*

Ám a következmények Tersánszky aggályait igazolták. Az ügyészség inkriminálta a *Szép Szó*-t, s az írót, a lap tulajdonosát és a szerkesztőt bíróság elé állították. A tárgyaláson az ügyvéd azzal érvelt, hogy a drága valutáért külföldről behozott »párizsi erkölcs«, a silány szórakoztató irodalom védelmet élvez, ellenben a magyar írók egészséges erotikáját elfojtják, kipellengérezik. Szerencsére a Tanács elnöke, a szabadkőműves Méhes, eléggé liberálisan kezelte az ügyet, és a vádlottak pénzbüntetéssel megúszták a pert. A kisregény, hosszas kallódás után, az 1966-os tizedik jubileumi kiadásban kapott végre helyet." (Kerékgyártó István: Tersánszky Józsi Jenő, Bp. 1969. 133—135.)

A cikkben Tersánszky nevét következetesen tévesen *Terstyánszky*nak írják.

József Attilát nemzetgyalázás miatt ítélte el egyszer a bíróság. — Vö. a 179. sz. cikkel és jegyzetével.

Tersánszky emlékezéseit József Attiláról, a Szép Szó szerkesztőjéről l. József Attiláról. III. A tanár. Szabad Szó, 1945. júl. 18. — 3.; Nagy Árnyakról bizalmasan. József Attila (A szerkesztő). Kis Újság 1949. nov. 1. — 4.

338. Radnóti Miklós új verseskönyve. — *Méliusz József.* Korunk 1937. márc. — 283—284. Részlet. (284.)

Méliusz József Radnóti: Járkálj csak halálraítélt c., 1936-ban megjelent kötetéről írott bírálatában József Attilához mérte Radnóti és az újabb költői nemzedék teljesítményét. A kritikának csak ezt a részét közöljük.

339. Nagyon fáj. — *Szegi Pál.* Nyugat 1937. márc. — 225—227.

Szegi Pál (1902—1958) kritikus, költő. Tanulmányai, kritikái, versei a Nyugatban, a Válaszban, a Pesti Hírlapban, a Magyar Csillagban jelentek meg. Éveken át szerkesztette a Pesti Hírlap Vasárnapját, melyet érdekes irodalmi mellékletté fejlesztett. A felszaba-

dulás után a Fényszóró c. színházi lapot szerkesztette. 1948-ban a Színház és Mozi segédszerkesztője, majd a Szabad Művészet főszerkesztője lett.

Szegi Pál József Attilához való viszonyának korábbi stádiumáról Vas István őriz emlékeket: „A *Külvárosi éj* megjelenése után Szegi Pál felkért, írjak róla egy készülő folyóiratba, melynek ő lesz a szerkesztője. Abban az időben még nem vettem számításba, hogy a sok folyóiratterv közül csak kevés valósul meg, és megírtam a recenziót. Azzal fejeztem be, hogy nincs ma költő, akit több érdeklődéssel olvasnék, és akitől nagyobb meglepetéseket várnék, mint József Attila.

— Ön csakugyan ilyen nagy véleménnyel van róla? — kérdezte némi megütközéssel Szegi, mikor idáig ért az olvasásban. — Úgy látszik, egész nemzedékünkben őt tartja legtöbbre.

— Igen, úgy látszik — feleltem, magam is meglepetve, mert csak ekkor ébredtem rá, hogy megfogalmazásomban valóban bennefoglaltatik ez a vélemény.

— Kérem. Én híve vagyok a kritikai szabadságnak — mondta hidegen is, nagylelkűen is. — Lehozom.

De nem hozta le, mert a lap nem indult meg. Ellenben megmutatta József Attilának, abban a hiszemben, hogy örömet szerez neki." (V. I.: Nehéz szerelem. Bp. 1972. 794.)

Az *Irgalom* c. vers központozása pontatlan.

Az idézetek — *A város peremén, Reménytelenül. Lassan, tünődve, Téli éjszaka, Elégia, Óda, Emberiség, Mint gyermek...* c. versekből

340. A győztes Nyugat. — *Kőműves Imre.* Kritikai Szemle 1937. ápr. — 1. Részlet.

Kőműves Imre (1905—1944) költő, műfordító. Versei a Nyugatban, a Szép Szóban, Válaszban jelentek meg. Francia költők verseit fordította magyarra. A Népszava munkatársa volt. Munkatáborban vesztette életét.

Fodor József és József Attila pedig háttérbe állítottnak érezhették magukat — Vö. a 283. sz. cikkel és jegyzetével.

341. Könyvtárszobában [rovatcím]. — *Borbély László.* Magyar Protestánsok Lapja 1937. ápr. — 67.

Borbély László (1905) a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője; 1930-tól a Magyar Protestánsok Lapja (1927—1944) c. társadalmi, szépirodalmi és hitbuzgalmi folyóiratnak, az Országos Bethlen Gábor Szövetség hivatalos közlönyének felelős szerkesztője és cikkírója.

342. Lehettem volna oktató... — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1937. máj. 2. — 25.

mulatságos verse jelent meg a Szép Szó legutóbbi számában József Attilának — A *Születésnapomra* c. versről van szó, amely a Szép Szó 1937. áprilisi számában jelent meg (203—204.).

De ekkor megjelent egy költeménye, a Nincsen apám, se anyám kezdetű keserű dal — L. a 48. sz. cikk jegyzetét.

hangulata a Petőfi-féle „Diligenter frequentáltam — iskoláim egykoron" humorára emlékeztet — A cikk szerzője Petőfi Deákpályám c. versére utal.

Az utolsó két szakasz központozása pontatlan.

343. József Attila: Nagyon fáj. — *Szörényi József.* Szabadság 1937. máj. 9. — 8. Az „Új könyvek" rovatban.

Szörényi József — *Schneider József* (1872—1939) tanár. A Budapesti Hírlap irodalmi munkatársa, majd középiskolai igazgató.

A szerző József Attila kötetét Goda Gábor Levél a pokolból c. novelláskötetével együtt méltatja.

344. Egyéni kötet, melynek hátterében a tömeg áll. — *Molnár Tibor.* Független Újság (Cluj—Kolozsvár) 1937. máj. 15—20. — 9.

Az alcím *(József Attila versei)* az eredeti szövegben a főcím felett szerepel, ún. felcímként.

A Független Újság (1934—1940) szabadelvű politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális hetilap volt. Magas színvonal, sokszínűség, antifasiszta, franciabarát irányvonal jellemzete. Széles demokratikus összefogás alapján a radikális és liberális közírók és szellemi emberek mellett helyt adott a szocialista és kommunista publicistáknak és íróknak is.

Egyén és tömeg. Épp a legutóbb folyt le körülötte vita a magyar haladó szellemiség két képviselője: Kassák Lajos és Bálint György között. — Molnár Tibor Kassák Lajosnak a Pesti Napló 1937. márc. 28-i számában megjelent Egyén és tömeg (43—44.) és Bálint Györgynek ugyancsak a Pesti Naplóban megjelent: Mégegyszer az „egyén és tömeg" (1937. ápr. 4. — 37.) c. cikkére utal.

„Késői sirató" a címe — A *Kései siratá* verscím a cikk szövegében hibásan szerepel.

félek a büntetéstől. / szeress: ne legyek rossz nagyon — helyesen: „szeress: ne legyek rossz nagyon — / félek a büntetéstől." *(Kiáltozás)* A második strófát a szerző nem közli.

345. A második Bartha Miklós Társaság... — *Balogh Edgár.* Korunk 1937. máj. — 434—435. Részlet.

„Egy időre Matolcsy Mátyás, Németh Imre és Kerék Mihály kaparintotta meg a vezetést, akik 1937 nyarán ismét újjászervezték a Bartha Miklós Társaságot, mint hirdették: »az új földreform előkészítésére«." (Sebestyén Sándor: A Bartha Miklós Társaság. Bp. 1981. 233.) Balogh Edgár cikke a Társaság történetének ehhez a fordulatához kapcsolódik.

...s a magyar národnyikok két úttörője, Fábián Dániel és József Attila, röpiratot nyomat Ki a faluba címen. — Vö. a 131. sz. cikkel és jegyzetével. Megjelenésével egyidejűleg a Sarló még sokkal kritikusabban értékelte a röpiratot. Vö. a 143. sz. cikkel és jegyzetével.

346. József Attila: Nagyon fáj. — *Névtelen.* Kritikai Szemle 1937. máj. — 6.

347. Illyés Gyula és József Attila izgalmas költői párbaja. — *Névtelen.* Nemzet 1937. jún. 8. — 6.

A Nemzet (1929—1938) ellenzéki politikai napilap volt, a kisgazdapárt akkori balszárnya támogatta. Baloldali, bátor fellépésű, de meglehetősen alacsony színvonalú újság volt, gyakran élt a szenzációhajhászás eszközeivel.

József lapjában, a Szép Szó-ban nemrégen verset írt „Ars poetica" címmel. — Az *Ars poetica* a Szép Szó 1937. ápr.—máj.-i számában jelent meg (201—202.); kiváltó oka egy, Németh Andorral a Cobden Szövetségben a költő és a kritikus viszonyáról folytatott nyilvános vita volt (l. a 325. sz. cikket és jegyzetét). A cikk írója az 5. strófa első sorát: „Én túllépek *a* mai kocsmán," — pontatlanul idézi; helyesen: „Én túllépek *e* mai kocsmán,".

Illyés Gyula felelt... a Nyugatban, „Szolga" című versében. — Illyés Szolga c. verse a Nyugat 6. júniusi számában jelent meg (509.). A cikk írója a költemény első két strófáját idézi. (Illyés versét l. még in: Haza a magasban. Bp. 1972. 441. Itt hiányzik a Nyugatban megjelent változat 2. strófája.)

jó légvétel, szabadon — helyesen: „jó légvétellel, szabadon"

Mint levetett ruhám, — helyesen: „Mint levetett ruhán,"

József Attila már költi „barátságos" válaszát — József Attila reagálásáról Illyés versére az *Egy költőre* (Téged szeretnek...) c. vers jegyzetében (JAÖM II. Bp. 1955. 454.) ezt olvashatjuk: „A Szép Szó József Attila-száma (1938. jan.—febr.) közölte először. Illyés Gyulának szól, válaszul a Nyugat 1937. júniusi számában megjelent *Szolga* című versére [...] Ez Fejtő Ferencnek szólt, de a nagybeteg költővel elhitették, hogy őt rágalmazza [...] Hogy milyen erősen foglalkoztatta Illyés e verse, *Szolgának állítod magad* kezdetű sorai is mutatják." L. még erről Nádass József: Nehéz leltár. I. Láng és korom Bp. 1963. 406—408. Illyés Gyula emlékezése szerint József Attila életének „utolsó napjaiban", egy

személyes találkozás alkalmával feloldódtak a közöttük kialakult feszültségek (vö. a 753. sz. cikkel és jegyzetével). József Jolán József Attila élete c. könyvében utal erre az esetre (József J. 254—255.). Illyés Gyula állásfoglalását az állítólagos vita valóságalapjáról l. a 686. sz. cikkben. L. még: Illyés Gyuláné: József Attila utolsó hónapjairól. Békéscsaba 1984. 81—82.

348. Bevezető [Új magyar költők II.]. — *Makkai László*. Bp. é. n. [1937.] 132 l. Részletek. (7—12., 127.)

Makkai László (1914) történész, fiatal korában író, költő, kritikus. Kolozsvárt élt. 1935-ben Budapestre költözött, itt a Széchényi Könyvtárban dolgozott. 1940—44 között ismét Kolozsvárt lakott, az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa volt. 1942-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1940-től a budapesti Teleki Pál Intézetben dolgozott. 1949-től az MTA Történettudományi Intézetének kutatója.

Az Új magyar költők II. antológia A tanítás problémái c. sorozat 17. számaként látott napvilágot, amelynek sorozatszerkesztője Vajthó László volt. A kötet 23 költő verseit tartalmazza. József Attila versei az 58—64. lapokon: *Margaréta, Nyár, Lassan, tünődve, Falu, A fán a levelek, Mama, Ha a hold süt, Határ*.

A kötet az év derekán jelent meg. (Vö. a 349. sz. cikkel.)

Makkai László így emlékezik vissza az Uj Magyar költők II. szerkesztésére: „A szóbanforgó antológia szerkesztésére Vajthó mellett a Mikes Akadémia biztatott, legfőbb segítőm legjobb barátom, Jékely Zoltán volt, de bensőséges kapcsolatban álltam Radnótival (együtt lektoroskodtunk Révainál; Schöpflin Gyulával és másokkal, ahonnan a második zsidótörvény után, noha nem vagyok zsidó származású, a Révait »átvevő« Bókay és Illés Endre »zsidótlanították«, igaz, nem ezen a címen), Devecserivel és több mással. A Révaival kapcsolatos ügyet azért említem itt, mert közvetett kapcsolatban áll a szóbanforgó antológiával, mely elég nagy sajtóvisszhangot kavart fel. A benne közölt szerzők személye miatt pl. Nyisztor Zoltán páter az akkori Magyar Nemzetben »zsidóbérencnek« titulált. Külön probléma volt József Attila beiktatása, nem is a zömnél idősebb volta, hanem exponált baloldalisága miatt. De ragaszkodnom kellett hozzá, mert ez a kötet volt az egyetlen lehetőség, hogy őt legalább »félhivatalosan«, iskoláknak szánt kiadványban hozzáférhetővé tegyük a tanulóifjúságnak, melytől a hivatalos iskolapolitika eltiltotta. Ez persze azzal a kényszerű áldozattal járt, hogy politikai mondanivalójú verseit nem közölhettem, legfeljebb olyanokat, amelyekben célzás esett munkára és kenyérre. Emiatt és a fentebb említett másik ok miatt lettem (valószínűleg) fekete bárány a Révainál." (Makkai László levele. Bp. 1984. jan. 3.)

349. Új magyar költők II. — *J. A.* Ifjú Erdély (Cluj—Kolozsvár) 1937. jún. — 142. Részlet.

J. A. — A szignót nem tudtuk feloldani.

Ezen a címen jelent meg Vajthó László: A tanítás problémái sorozatának tizenkettedik darabja — Vö. a 348. sz. cikkel és jegyzetével. A szerző a kötet előszavából idéz. Csak a József Attilára vonatkozó részletet közöljük.

350. Ifjú költők a diktatúra ellen. — *G. L.* Magyar Hírlap 1937. júl. 3. — 3.

G. L. — Az interjút *Gosztonyi Lajos* készítette, aki ebben az időben a Magyar Hírlap szerkesztőségének tagja volt. Vö. a 478. sz. cikkel és jegyzetével is.

Képes Géza (1909) költő. Számos idegen nyelvből fordít verseket. A felszabadulás után a Rádió Irodalmi Osztályának munkatársa, majd osztályvezetője lett. 1954-ben megszervezte a Magvető Könyvkiadót.

Mikes Kelemen Akadémia — 1936-ban alakult írói társaság. Alapító tagjai voltak: Cs. Szabó László, Devecseri Gábor, Füsi József, Halász Gábor, Hevesi András, Horváth Béla, Jankovich Ferenc, Jékely Zoltán, Kerecsényi Dezső, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Makkai László, Sőtér István, Szentkuthy Miklós, Szerb Antal, Tolnai Gábor, Weöres Sándor.

Quadragesimo Anno — (lat.: 'negyven éve'): XI. Pius pápa 1931-ben kiadott, társadalmi és szociális kérdésekkel foglalkozó enciklikája. Utalva XIII. Leo 1891-ben kiadott hasonló tárgyú enciklikájára (Rerum novarum) a „Quadragesimo anno" szavakkal kezdődik.

A mai fiatalok közül... egyedül József Attila az ..., aki rokonságban áll velünk — Az interjút a két költő József Attilára való hivatkozása és a Szép Szó c. folyóirat programjával sokban közös, de néhány kérdésben eltérő álláspontja teszi érdekessé.

Márciusi Front — A népi írók, a haladó szellemű egyetemi ifjúság antifasiszta, demokratikus tömörülése, amelynek tevékenységébe a kommunisták is bekapcsolódtak. 1937. márc. 15-én a budapesti Egyetemi Kör ünnepi gyűlésén alakult, 12 pontos programjában többek között a demokratikus szabadságjogokat, a nagybirtok kisajátítását, a Duna-völgyi népek önrendelkezési jogát elismerő békerevíziót követelte. Kezdetben szellemi mozgalomként kívánt működni, de a jobboldal fokozódó hajszája szükségessé tette a politikai aktivizálódást. A megtorló akciók és a hivatalos politika nyomása következtében a mozgalom 1938 végére felbomlott.

Túrte, hogy Kéméri-Nagy legyen a vezére — Horváth Béla bizonyára a Kéméri Nagy Imre által és körülötte éppen ezekben a hónapokban kavart botrányokra utal, amelyek egyike a Szép Szó körét közelről érintette: Kéméri Nagy Imre, a szélsőjobboldali fiatalság vezére az Esti Kurir szerkesztőségében tettleg bántalmazta Ignotus Pált a Herosztratosz diadala c. írásáért. A szélsőjobboldali, turulista diákok toloncházba zárt vezérüket 1937. márc. 15-én, éppen a Márciusi Front zászlóbontásának napján akarták kiszabadítani. (Részletesebben l. Salamon Konrád: A Márciusi Front. Bp. 1980. 22—23.)

351. József Attila: Nagyon fáj. — *Horváth Béla.* Korunk Szava 1937. júl. 1—15. — 396.

Horváth Béla (1908—1975) költő, műfordító, lapszerkesztő. Versei a felszabadulás előtt a Vigiliában, a Szép Szóban jelentek meg. 1937—44-ig az Esti Kurir politikai vezércikkírója és irodalmi szerkesztője volt. 1942-ben jobboldali lett. Feljelentő cikkeket írt volt harcostársai, zsidó származású írók ellen. 1945-ben amerikai hadifogságba került. A felszabadulás után egy ideig Olaszországban élt, olasz lapokban dolgozott. 1952—62 között az NSZK-ban, Münchenben a Látóhatár c. folyóirat egyik szerkesztője volt. 1962-ben hazatért Magyarországra.

„nem bánt a féreg..." — Bizonyára a *Külvárosi éj* utolsó sorainak parafrázisa. Pontosan: „Ne üljön lelkünkre szenvedés. / Ne csípje testünket féreg."

Emeljétek föl szíveinket! — helyesen: „Emeljétek föl szívünket! *(A város peremén)*

„szerkeszti meg magában a harmóniát" — *A város peremén* utolsó két sorának parafrázisa. Pontosan: „s megszerkeszti magában, mint ti / majd kint, a harmóniát."

„e megváltott világgal" melyben „sohase volt boldog", „egy pillanatra nem volt nemes", holott ... „ember már vakmerőbb nem lehet" — Az idézetek a *Számvetés* első két strófájának prózai parafrázisai.

„megpróbálnánk mi már mindent". — Az *Öt szegény szól* 8. sorának parafrázisa. Pontosan: „Megcsinálnánk mi már mindent."

E „jelen idő"-ben iszonyatot, eszméletet és vigaszt mond e költő. — Utalás a *Fagy, Iszonyat, Eszmélet, Vigasz* c. versekre.

Rendezni végre... — „s rendezni végre..." *(A Dunánál)*

További idézetek — *A város peremén, Anyám, Bánat (Futtam, mint a szarvasok...), Levegőt!, Reménytelenül. Lassan, tünődve, Ordas, Öt szegény szól* c. versekből

352. Körutazás könyvországban [rovatcím]. — *Kállay Miklós.* Képes Krónika 1937. júl. 18. — 25. Részlet.

Kállay Miklós szemléjében 19 kötetet méltat igen röviden. A fiatalok verseskönyvei közül Jékely Zoltán: Éjszakák, József Attila: Nagyon fáj, Jankovich Ferenc: Barangoló, Puszta Sándor: Gyümölcsoltó, Hunyadi István: Két óraütés közt c. kötetét értékeli. A szemlének csak a közvetve vagy közvetlenül József Attilára vonatkozó részletét közöljük.

353. Tiltakoznak az írók a TESz dömping irodalmi terve ellen. — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. júl. 23. — 3. Részlet.

Az interjút, amelyre Stoll Béla hívta föl figyelmünket, valószínűleg Ignotus Pál készítette. A TESz memorandumáról Móricz Zsigmond, Szomory Dezső, Heltai Jenő, Ignotus, Zsolt Béla, József Attila, Fodor József és Remenyik Zsigmond fejtette ki véleményét. Csak az interjú készítőjének szövegét és József Attila nyilatkozatát közöljük.

a TESz különös memoranduma — A TESz, a Társadalmi Egyesületek Szövetsége az ellenforradalmi rendszer idején a fajvédő, irredenta és revizionista társadalmi egyesületek, testületek és szervezetek központi szerve. Elnökei közé tartozott Teleki Pál gróf, Uzdóczy Zadravecz István.

A TESz 1937. júl. 21-én Memorandum címmel terjedelmes javaslatot küldött szét a magyar könyvkiadásról, Gőcze Péternek, a TESz titkárának és Darányi Ferencnek, a kultúrpolitikai szakosztály elnökének aláírásával. A baloldali és liberális lapok gúnyos elutasítással válaszoltak „a dolgozat ügyefogyott, tántorgó mondatokban, csikorgó magyartalan nyelven" megfogalmazott javaslataira.

354. A TESz Hitler nyomán sterilizálni akarja a magyar írókat? — *Névtelen.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. júl. 25. — 3.

A Magyar Nap cikke — mint erre szövegében is utalás történik — az Esti Kurirban megjelent interjú alapján készült (vö. a 353. sz. cikkel és jegyzetével). A Magyar Nap a tiltakozások közül József Attila és Remenyik megnyilatkozását emelte ki.

355. Van-e szociológiai indokoltsága az új népies iránynak? — *B. J.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. júl. 25. — 5. Részlet.

B. J. — A szignót nem sikerült feloldani.

Bevezető József Attila nyilatkozatához, amely később önálló cikk formájában is megjelent a Szép Szó 1937. szeptemberi számában (172—173.). L. még: JAÖM III. 192—193. A bevezetőt teljes terjedelmében idézi: JAÖM III. 420—421.

356. József Attila. — *Brassai Viktor.* Brassói Lapok 1937. aug. 8. — 19.

Brassai Viktor (1913—1944) költő, szavalóművész. A kolozsvári egyetemen jogi diplomát szerzett. Részt vett az ellenállási mozgalomban. 1940 után Budapesten és vidéken gyakran lépett fel a kommunisták vezette népfront irodalmi estéin. 1944-ben a Szovjetunióba való szökése közben gyilkolták meg.

„. . . s megszerkeszti magában, mint ti kint, a harmóniát." — pontosan: „S megszerkeszti magában, mint ti / majd kint, a harmóniát." *(A város peremén)*

„Más költők? Mi gondom ezekkel? . . ." — Az *Ars poetica* 4. és 5. strófáját a szerző önkényesen egybekapcsolva és pontatlan központozással idézi.

„az időnek bércei, a századok" — Utalás Petőfi Sándor: Az év végén c. versének utolsó strófájára, amely így hangzik: „S szólj erősen, lantom, hogyha / Már utósó e dalod; / Hirtelen ne haljon ő meg! / Zengjék vissza az időnek / Bércei, a századok."

A szerző még a *Levegőt!* c. versből idéz.

357. József Attilát, a kiváló fiatal költőt idegszanatóriumba vitték. — *Névtelen.* Magyarország 1937. aug. 12. — 3.

József Attila . . . ma tragikus idegösszeomlás áldozatául esett — Ebben a cikkben történt először említés a költő súlyos idegbetegségéről. A kötet számára Bókay Antal a következőképpen foglalta össze a betegséggel és a kezeléssel kapcsolatos legfőbb tudnivalókat:

József Attila orvosi kezelésének története három ember nevéhez fűződik, akik közül kettő orvos, a harmadik pedig analitikus módszerrel dolgozó pszichoterapeuta volt. Természetesen több orvossal is kapcsolatban állt, tartós kezelésre, pszichoterápiára azonban csak Rapaport Samuhoz, Gyömrői Edithez és Bak Róberthez járt.

Rapaport Samuhoz 1931-ben került pszichoanalitikus kezelésre. A Szegedről frissen a fővárosba került orvos, Németh Andor visszaemlékezései szerint, a kezdeti, szokásos módon fizetett analitikus ülések után a költővel „csereszolgálati alapra helyezkedett", és könyvének stilizálása fejében folytatta a kezelést. Első könyve 1931-ben jelent meg, címe: Ideges gyomor- és bélbajok keletkezése és gyógyítása. Pszichoanalitikai tanulmány. József Jolán szerint a kezelés másfél évig tartott (József J. 262—263.), indoka „gyomorbaj, nyugtalanság és álmatlanság" volt. A kezelés József Jolán által jelzett időtartamának ellentmondanak a költő 1934 tavaszán Rapaport Samuhoz Hódmezővásárhelyről írott levelei, amelyek egyértelműen élő analitikus szituációra utalnak. Kapcsolatuk fennállására utal Rapaport rövid üzenete (JAVL 317.), ill. a második könyve esetében megkezdett, de valami miatt zátonyra futott stilizálási munka megszakadásáról József Attila levele (JAVL 333.) 1936. okt. 5-i keltezéssel. A második hosszabb terápiás kapcsolata Gyömrői Edittel volt. A kezelés kezdetét 1934 végére vagy 1935 elejére tehetjük, József Attila 1935. ápr. 14-i levele már kialakult kapcsolatra, indulatáttételes viszonyra utal. Gyömrői visszaemlékezésében úgy említi Kulcsár István pszichoanalitikus orvost mint a költő kezelőorvosát. (It 1971. 3. sz. 622.) Kulcsár adleriánus pszichoanalitikus, József Attila barátja volt. Valószínű, hogy közöttük szabályos terápiás kapcsolat nem volt, Kulcsár legfeljebb baráti segítséget nyújthatott.

József Attila Gyömrőihez Lesznai Annán keresztül, Hatvany közvetítésével került. Gyömrői ekkor már képzett analitikus volt. Rendszeresen részt vett az analitikus közéletben, kontrollanalitikusa a korszak egyik legnevesebb analitikus pszichiátere, Hollós István, Freud tanítványa volt. Személyével kapcsolatban teljesen alaptalanul vetődött fel bizonyos szerzőknél (pl. Vértes György) a képzettelség problémája. Maga Freud is elfogadta a laikus analízist, az analitikus terápia követelményének nem az orvosi képzettséget, hanem a kiképző analízist tartotta. Gyömrői később figyelemreméltó munkát végzett a gyermekanalízis területén, tanulmánya jelent meg a témakörben legnevesebb — Freud lánya, Anna Freud által szerkesztett — könyvsorozatban.

Gyömrői, saját közlése szerint, már a második héten felismerte a költő gyógyíthatatlanságát, és tényleges terápia helyett csak szupportív beszélgetéseket folytatott. A kor bizonyos analitikus irányzatai szerint a szkizofrénia esetében az analízis nem alkalmazandó, mert a céllal ellentétben a szkizoid állapotot, a betegség manifesztációját teszi lehetővé. Ugyanakkor már a harmincas években is ismertek voltak azok az elméletek, amelyek a szkizofrénia analitikus kezelését célozták meg. Gyömrői visszaemlékezésével ellentétben, a korabeli József Attila-levelek és a terápia folyamán, 1936. máj. 22-én keletkezett *Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben* c. hosszabb írás egyaránt a szabályos indulatáttételes helyzet fennállását, azaz valódi terápiás szituációt tükröznek. Előfordulhat, hogy Gyömrői a több mint negyven év távolából korábbra datálta a szkizofrénia-koncepció felvetődését, mint az ténylegesen történt.

A terápiában 1936 őszén tragikus fordulat állott be, az analitikus folyamat kicsúszott a terapeuta kezéből, a gyógyító kapcsolatból egyenlőtlen szerelem alakult ki. Erről tanúskodik az ebben az időszakban keletkezett néhány vers (pl. a *Gyermekké tettél*), ill. az okt. 28-án írott levél. Ugyanezt jelzik a visszaemlékezések is, melyek szerint a költő agresszívan lépett fel Gyömrői vőlegényével szemben, majd analitikusát is megfenyegette. A szerelem kitörésének hatására Gyömrői — Hollóssal konzultálva — megszakítja az analízist. A költő korábbi, Gyömrői környezetével szemben érzett agressziója most az analitikusnő ellen fordul. Ezt jelzi a Szép Szó 1936. decemberi számában megjelent két költeménye *(Ne bántsd, Magány)* és Gyömrői feljelentésének szándéka. Bak Róbert közlésével ellentétben a költő nem kommunista kapcsolatai miatt akarta feljelenteni az analitikusnőt, hanem az 1936 februárjában keletkezett belügyminisztériumi rendelet alapján, mely kuruzslásnak minősíti és bünteti az orvosi diploma nélkül végzett gyógyító tevékenységet. Ezt jelzi a *Ne bántsd* kéziratának korábbi címe: *Ne bántsd a kuruzslót* (Vértes György írása. Kritika 1972. 7. sz. 7.). Az agresszív periódust az elkeseredett beletörődés időszaka követte, a feljelentést visszavonta (l. levelét Melléky Kornélhoz,

ügyvédjéhez 1936. nov. 8-án), és kérlelő levéllel fordult Gyömrőihez (1936. nov. 9.). A költő állapota miatt a terápia megszakítása csak úgy volt elképzelhető, ha más terapeutát kap. Hollós és Hatvany közreműködésével így került a költő Bak Róberthez. Bak személye két szempontból is alkalmasnak látszott a feladatra. Egyrészt klinikai orvosként rendelkezett intézeti háttérrel (ahogy ezt Gyömrői is említi visszaemlékezésében), másrészt férfi-analitikus volt.

Bak Róbert József Attila kezelését 1936 telén vette át. Szerepe alapvetően más volt, mint az előző terapeutáké, mert eleve mint egy gyógyíthatatlan betegséget gyógyító kezelőorvos lépett fel. (A pszichoanalízis ugyan legtöbbször betegségre, problématudatra épül, de nem szükségszerűen gyógyászati eszköz, hanem önismereti célú emberi kapcsolatként is gyakorolt [pl. a tananalízis]. József Attila ez utóbbi aspektust hangsúlyozta elméleti írásaiban.) Pontosan nem állapítható meg, de valószínű, hogy Bak kevéssel korábban szerezte meg analitikus kiképzését, tananalízisét Hermann Imre vezette. A 29 éves orvos és a 32 éves költő kapcsolatáról keveset tudunk. Nagyon valószínű, hogy a terápia nem pszichoanalitikus jellegű volt. Gyömrőitől az esetet a szkizofrénia gyanújával veszi át, ezért csak támogató beszélgetéseket végez.

Bak 1937-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem elmeklinikájának orvosa. A klinika vezetője Benedek László professzor, akire patográfiájában Bak mint a kezelés elvi irányítójára és a döntések szentesítőjére hivatkozik. Bak Róbert ebben az időben megjelent publikációiban az organikus pszichózisokkal, a depressziós kórképekkel, majd a szkizofrénia lélektanával foglalkozik. Vizsgálatainak jelentősége abban állott, hogy integrálta a Ferenczi-iskola korai pszichoanalitikai eredményeit, valamint az én-pszichológia elgondolásait. A Magyar Elmeorvosok Egyesületében tartott előadásai heves vitákat váltottak ki.

József Attila betegségével kapcsolatos legfontosabb irodalom:

József Attila és Rapaport Samu kapcsolatáról: JAVL 317.; 334—335.; Németh A. 120—128.; Szántó Judit: József Attiláról. Kritika 1972. 7. sz. 6.; Szántó Judit ismeretlen naplója 1938—1946. Összeáll.: Murányi Gábor. Kritika 1984. 8. sz. 4.; József J. 262—263.; JAÖM IV. 292—293.

József Attila és Gyömrői Edit kapcsolatáról: JAVL 310., 313., 314., 337—342., 343—344.; Látó Anna írása (l. a 423. sz. cikket és jegyzetét); Vezér Erzsébet: Ismeretlen József Attila-kéziratok It 1971. 3. sz. 620—633.; Vezér Erzsébet: „Gyermekké tettél". Londoni beszélgetés József Attila analitikus orvosával. ÉI 1971. júl. 17. 7.; Vágó 214.

József Attila és Bak Róbert kapcsolatáról: JAVL 366., 369., 376., 377., 381., 384.; Bak Róbert egykorú cikkei József Attiláról (l. a 540., 655. sz. cikkeket és jegyzetüket); R. Bak: Being in love and object loss. International Journal of Psychoanalysis 1973. 54: 1—8.; Szalai Sándor: Emlékezés József Attila orvosára — dr. Bak Róbert (1908—1974). Kortárs 1975. 8. sz. 1292—1295.; Stark András—Bókay Antal: „Köztetek lettem bolond". Bak Róbert József Attila-patográfiájának újraértelmezése. Valóság 1979. 5. sz. 77—89.; Bókay Antal—Jádi Ferenc: „Szurkálnak, óvnak tudós orvosok..." (József Attila betegsége Bak Róbert patográfiáinak tükrében). Jelenkor 1981. szept. — 822—832.

A költő betegségével foglalkozó összefoglaló munkák: Dr. Varga Ervin: Pathográfiai tanulmány József Attiláról. Ideggyógyászati Szemle 1966. 195—204.; Bókay Antal—Jádi Ferenc—Stark András: „Köztetek lettem én bolond..." Bp. 1982. 203 l.; Bak Róbert és József Attila kapcsolatáról, valamint Bak R. József Attiláról írott összes cikkeinek értékeléséről l. i. m. 117—152.; Brabant Éva: Histoire d'une „réaction thérapeutique négative". Le coupable innocent. (Le poète Attila József et ses psychanalyses). Paris 1982. 66 l. (Le Coq-Héron 1984. sz.).; Gyertyán Ervin: „Tisztán meglátni csúcsainkat". Bp. 1985. A Goffman-hívők és József Attila. 197—221.; Illyés Gyuláné: József Attila utolsó hónapjairól. Békéscsaba 1984. A költő Siesta-beli tartózkodásáról és utolsó heteiről emlékezik és leveleit közli: 38—87.

L. még a 358. sz. cikket és jegyzetét.

358. József Attila betegsége. — *Névtelen.* Népszava 1937. aug. 12. — 4.

Vö. a 357. sz. cikkel és jegyzetével.

József Attila szanatóriumba kerülésére utaló legkorábbi bizonyítható adat Flóránnak írott, 1937. júl. 20-án kelt levele, amelyhez a költő „a Siesta Sanatorium levélpapírját és borítékját" használta föl. (József Attila kéziratai és levelezése. Katalógus. Összeáll. M. Róna Judit. Bp. 1980. 270.)

A költő szanatóriumba kerülésének közvetlen előzményeiről Cserépfalvi Imre így emlékezik meg: „A helyzet akkor változott tragikussá, amikor este 11 óra felé telefonon jelentkezett a Luxor kávéház főpincére. Elmondta, hogy ott van a kávéházban egy úr, aki roppant különösen viselkedik — bár nem hinné, hogy részeg volna. Kérte, hogy menjek oda, mert a vendég állandóan azt kiabálja, hogy hívják oda Cserépfalvit, a kiadóját. Talán valami hozzátartozója vagyok? — kérdezte. Menjek oda azonnal. Megdöbbentem. Rohantam a kávéházba. Ahogy beléptem, néztem széjjel, és látom, hogy bent a falnál ül Attila magába roskadva. »Mi baj van, Attila?« — kisírt volt a szeme, könnyes-vizes a gallérja és csak nézett rám: »Itt vagy? Eljöttél?« »Eljöttem. Mi baj van?« Leültem mellé és kezdtem kérdezgetni, bátorítani. Hívtam, hogy menjünk el innen, menjünk haza. Megkérdeztem, hogy fizetett-e már? Nagyon szelíden nézett rám és azt mondta: »Menjünk, menjünk.« Belékaroltam, felsegítettem és kimentünk a kávéházból. Kérdeztem, hogy van-e kedve sétálni. Elmentünk a Dunáig, a parton elsétáltunk az Országházig, aztán vissza. Mondtam, hogy beülünk egy taxiba és együtt hazamegyünk, de ezt nem akarta. »Villamossal menjünk?« Azt sem, majd ő hazamegy. Aggódtam; hogy engedjem el egyedül ilyen állapotban! Azt mondtam, hogy én is Budára akarok átmenni az öcsémhez, menjünk együtt. Ebbe nagy nehezen beleegyezett. Felültünk egy villamosra és a Széll Kálmán téren, most Moszkva tér, szálltunk le. Semmi szín alatt nem engedte meg, hogy tovább menjek vele. Onnan már nem messzire lakott. Balsejtelmekkel telve tértem haza." (Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. Bp. 1982. 166—167.)

Ugyanezt a jelenetet némiképp más változatban beszéli el Németh Andor: „Késő éjszaka megszólalt Cserépfalvi lakásán a telefon. A *Luxor* kávéház pincére jelentkezett, hogy egy fiatalember kéri Cserépfalvi urat, jöjjön azonnal oda. A pincér hozzátette, hogy a személyzet aggódva figyeli ezt a fiatalembert, aki egyedül ül egy asztalnál, hangosan beszél maga elé, és nyilvánvalóan szerencsétlen és kétségbeesett. Cserépfalvi azonnal a *Luxor*-ba sietett, de Attilát nem találta ott. »— Egy negyedórája, hogy elment« — mondták neki. Miközben a pincérekkel tárgyalt, Attila visszajött. — Mi van veled, Attila, az Istenért? — Karolt beléje Cserépfalvi. — Semmi, csak idegeskedtem — mondta Attila. — Már éppen hazakészültem, de aztán eszembe jutott, hogy hivattalak. Most már mehetünk. Cserépfalvi felajánlotta, hogy hazakíséri, de Attila megnyugtatta, hogy az most már felesleges. — Szervusz — mondta a Margit-hídnál Cserépfalvinak. Cserépfalvi nem tudta, mit tegyen. Hagyja magára Attilát? Azt nem teheti. Másrészt nem erőltetheti Attilára magát, ha az egyszer azt mondja, hogy nincs szüksége rá. Arra határozta tehát magát, hogy visszamarad, és megfigyeli, mihez kezd Attila. Attila elindult a hídon, Cserépfalvi távolról követte. A budai parton Attila leült egy padra, és égre emelt arccal, hangosan zokogott. Cserépfalvi megrendülve figyelte messziről, aztán odament hozzá, és melléje ült. Attila nem vett tudomást róla. Csak zokogott, csak sírt, csak motyogott maga elé — aztán egyszerre elernyedt — s elaludt. Az idő múlt. Derengett, hajnalodott. Attila egyszerre csak felkapta a fejét, szétnézett, s megpillantotta maga mellett Cserépfalvit. — Hány óra? — kérdezte. Cserépfalvi az órára pillantott. — Fél négyre jár. — Tyű, de késő van. Na szervusz — mondta Cserépfalvinak, teljesen kijózanodva, kezet fogott vele, és szilárd, határozott léptekkel távozott." (Németh Andor: József Attila és kora. In: A szélén behajtva. 519.)

A kortársi emlékezések szerint a költő közvetlenül a Cserépfalvi Imrével történt éjszakai találkozás után került a szanatóriumba: „Alig vártam, hogy felhívhassam Ignotus Pált az *Esti Kurir* szerkesztőségében, hogy megtudjam, mi van Attilával, illetve elmondjam ezt az esetet. De Ignotust nem találtam bent, csak másnap dél felé jelentkezett,

telefonon. Elmondta, hogy reggel felhívta őt a takarítónő, közölte, hogy Attila furcsán viselkedik, és alighanem nagy baj van." (Cserépfalvi: i. m. 167.)

A takarítónő telefonhívásáról és annak következményeiről Németh Andor így számol be: „A mentő akciók sorozatát a derék Juli indította el telefonálgatásaival. Attilához hívatta Hatvany Bertalant, Ignotus Pál is odasietett, s aztán izgalmas és drámai jelenetek játszódtak le a három férfi között. Attila feldúltan mutogatta az ócska sajtosdobozt, amit hamutartónak használt, s magánkívül szidta Julist, hogy az abban hagyott három elhasznált gyufaszál helyét megváltoztatta. Azt is utasításra, mások — név szerint Bak doktor, Berci és Flóra — megbízásából, hogy őt tönkretegyék. A két látogató tehetetlenül hallgatta e kifakadásokat. Hosszú, dermesztő vita következett, melynek során Attila visszanyerte tisztánlátását, elismerte, hogy képtelenségeket állít, és beletörődött, hogy orvoshoz vigyék. Az ország első idegorvosa vizsgálta meg." (Németh Andor: József Attila és kora. A szélén behajtva. 521.)

A jelenlévő tanú, Ignotus Pál így emlékezik vissza az esetre: „Végezetül még egy ilyen emléket elevenítenék fel, egy fojtó pillanatét, arról a fülledt, ködpárás verőfényű délutánról, amelyen az elmegyógyászhoz kísértem. Épp utána voltunk a jelenetnek, amelyet a minap Németh Andor írt meg a *Csillag*-ban amikor Hatvany Bertalannal fölkerestük volt s ő hol ernyedten és tanácstalanul bámult ránk, hol izgatottan mutogatott három elégett gyufaszálat egy maszatos sajtosdobozban, összeesküvést szimatolva a gyufaszálak elhelyezésében és kozmikus jelentőséget a *hármas* szám jelenlétében. »Komoly baj van veled« — mondtuk mi. »Pszichotikus« — folytatta ő maga egy idő múlva megtörten, de logikus biztonsággal; »a skizofréniás kényszerképzetek...« fejtegette tovább. Nem ellenkezett többé. Csak engedjük meg, hogy valakit még felhívjon. Eltűnt egy telefon-fülkében — mint később elmondta, azért, hogy pszicho-analitikusát lojálisan értesítse. Aztán kettesben ballagtunk budai szállásáról a belvárosi rendelő felé.

Amikor a pesti partra értünk, még majdnem egy kerek órányi időnk volt a professzor rendelésének kezdetéig. »Üljünk be egy kávéra« — biccentettem a Bristol vagy a Carlton terrasza felé. Jó, felelte, én csak üljek le, de neki meg kell borotválkoznia, bemegy átellenben a borbélyhoz. A 'borotva' szó hallatára megborsództam, de éreztem, hogy végzetesen megaláznám, ha most, nyomban kijózanodása és megadása után bizalmatlanságot mutatnék iránta. Kevéssel azelőtt hallottam tőle verset, melyen még farigcsált — a tompa kintól zakatoló sorokkal, amelyekben egyetemleges kiábrándulásának elhörgése után mégis arra eszmél, hogy »mint a kutya hinnél — abban, ki bízna benned.« Hát bízom benne. Fészkelődve figyeltem a kávéházi terraszról a fodrászbolt ajtaját. Néhány perc múlva csakugyan megjelent, sima arcával lecsillapultnak látszott. Szótlanul leült. Bennem feltámadt a szerkesztő. — Tudod mit. Azt a *Nincs bocsánat* versedet most leírhatnád. Bevinném a nyomdába. Üvegesen nézett rám, indulattalanul. — Mert ugy-e hogy végleg megőrülhetek és akkor nem lesz többé erőm leírni? [...] Csak akkor csillant meg a szeme egy pillanatra, zavarosan és idegesen, amikor az asztaltól felálltunk: — Te... ha fölmegyünk... mondd... akkor te, meg én, meg ő... mi megint *hárman* leszünk... — Attila... szóltam rá kérlelően. Megértette. Jobban megértette, mint én. Lehorgasztott fejjel, némán jött velem a Kossuth Lajos-utca csörömpölő úttestén át." (Ignotus Pál: Csipkerózsa 107. Haladás 1948. szept. 16. — 2.)

A költőt Benedek László (1887—1945) ideggyógyász egyetemi tanár vizsgálta meg. A barátok választásáról így emlékezik Vágó Márta: „Berci említette, hogy Benedeket fogja konzultálni. Fölvetettem a gondolatot, hogy inkább adják be Klugehoz az Új Jánosba, de Berci a professzort akarta, benne bízott. Bak Robi is az ő klinikáján dolgozott." (Vágó 323.)

Hatvany Bertalan szerint Benedek professzort nem ő választotta: „Bak Róbert is megírta, de főképp Ignotus Pali az emlékirataiban megírta azt a szörnyű napot, mikor Attila végképp megőrült. Akkor Pali meg én felmentünk Attilához. Aztán Pali először elvitte Benedek professzorhoz. [...] Nem én voltam, aki Benedek professzorhoz ragaszkodtam. Nekem Pali mondta őt, és én különben sem ismertem ki magam. Miután

Ignotus Pali odavitte, én azt hittem, hogy most már kézben van. [...] Benedek professzor neve azonnal fölmerült, azt hiszem, Ignotus Pali említette először, Bak doktor mondotta másodszor."

A vizsgálat eredményéről Hatvany Bertalan a következőket mondja: „Az első vizsgálat után Benedek azt üzente, hogy Attila megint jöjjön át vizsgálatra. Megüzente Benedek, hogy egy vagy két barátja, aki felelősnek érzi magát Attila dolgában, jöjjön el. Pali meg én elmentünk Benedekhez, aki azt mondotta nekünk, míg Attila a várószobában ült: Kérem, általam teljesen gyógyíthatatlannak tartott de mindenesetre igen súlyos bajról van szó, és feltétlenül internálandó, mert ön- és közveszélyes. Képzelheti, hogy Ignotus Pali meg én hogy néztünk egymásra. Kicsit elzöldültünk. Mondom: Professzor úr, hová? Kérem, állami tébolyda. Ignotus Pali fűzöld volt, én nem tudom, hogy milyen zöld lehettem, fogalmam sincs, mert nem volt tükör, de a gyomrom egy kicsit forgott, és azt mondtam Benedek professzornak: — Professzor úr, ha ezt az embert — akiről professzor úr talán nem tudja, de ez igazán a ma élő egyik legnagyobb, ha nem *a* legnagyobb költő —, ha ezt most bedugjuk a Lipótmezőre — nevezzük nevén a gyereket —, akkor teljesen öntudatlanná lesz, nemhogy itt-ott félrebeszél, hogy itt-ott nem normális, hanem dühöngeni fog. Benedek professzor ránk néz: — Érzékeny ember, természetesen. Ha ennyire érzékenynek gondolják az urak, bizony előfordulhat. Mondom: Professzor uram, nincsenek ott magánszobák, ahol egyedül lehetne? — Azt mondja: Hát a kertben akkor is meglátja őket, a különböző [...] katatonikus embereket, akik mint a szobrok állnak, vagy lát önmagához hasonló schizofrén vagy paranoiás embereket, azoktól is megbolondul. — Hát mit lehetne tenni, mit lehet tenni? Mondom: — Kérem, professzor úr, talán vannak magánintézmények, én nem tudom, én nem értek ilyesmihez. Mondjuk a Kékgolyó utcában, a Schwarzer szanatórium nem lehetne? Kérem, ha oda teszik, akkor ugyanaz a helyzet majdnem, mint a Lipótmezőn. Hanem van a szomszéd szanatóriumnak egy úgynevezett függeléke, amely ténylegesen egybe van építve, de más a bejárat, úgyhogy szanatórium. De ezt nem tudom, hogy anyagilag hajlandó-e vállalni? — Kérem, egy időre természetesen, kötelességem vállalni. Benedek professzor nem is nagyon akart belemenni. Azt mondta: — Mégsem, mert ott annyira szabad, és mégis közveszélyes, nem, nem, mégiscsak államiba kellene rakni, és szigorúbb felügyelet alá helyezni, mint a szanatóriumban. [...] Végül azt mondta: — Kérem, rendben van, ha az urak kezeskednek, hogy nem lesz baj, dühöngés. — Mi nem kezeskedhetünk erről. — Aztán Pali intézte el valahogy — nem tudom, hogy hívták, a szanatórium főorvosával, Györki vagy ilyesmi —, hogy valami engedményt adjanak stb." (Beszélgetés Hatvany Bertalannal, készítette Vezér Erzsébet. Kritika 1980. 12. sz. 23.)

József Attila szanatóriumi életének egy-egy mozzanatáról számos látogatója beszámolt. Huzamosabb ideig két ápolónőnek volt alkalma közelről követni a költő viselkedését a szanatóriumi hónapokban. Emlékezésüket l. József Attila a Siesta-szanatóriumban. Beszélgetés Felkai Béláné Zentai Rozáliával (A felvételt készítette Fehér Erzsébet, 1967. okt. 18.); Beszélgetés Horváth Vincéné Vigh Erzsébettel (A felvételt készítette Tverdota György, 1972. márc. 17.) Kritika 1974. 8. sz. 2—10. — Horváth Vincéné korábbi, rövidebb emlékezését l. Ekk 453—454. A szanatórium egyik lakója, Baloghy Mária József Attila utolsó szanatóriumi napjai c. írásában ugyancsak megemlékezett a költő Siesta-beli tartózkodásáról. (Kortárs 1966. 8. sz. 1288—1290.)

359. Hallotta?... [rovatcím]. — *Névtelen.* Új Magyarország 1937. aug. 16. — 12. Részlet.

A rovat rövidhíreket tartalmaz. Ezek egyike a József Attila betegségéről írott híradás. (Vö. a 357. sz. cikkel és jegyzetével.)

360. Utak, melyek a jövőbe vezetnek. III. Szép Szó. — *Lőrinczi László.* Ifjú Erdély 1937. júl.—aug. — 161.

A cikk a magyar lapokat bemutató sorozat része. A sorozat első darabjában a Magyar Út, a másodikban a Válasz c. folyóirattal ismerkedhetett meg a romániai magyar olvasó.

Lőrinczi László (1919) romániai magyar író, műfordító, szerkesztő. 1941-ben Kolozsvárt ügyvédi oklevelet szerzett. 1946—49 közt a Magyar Népi Szövetségnél dolgozott. 1958 óta a Marosvásárhelyen szerkesztett Új Élet c. képeslap bukaresti munkatársa. Legelső verse 1935-ben jelent meg az Ifjú Erdélyben, majd a Brassói Lapok, Erdélyi Helikon, Ellenzék, Keleti Újság, Korunk, Pásztortűz közölte verseit, novelláit, cikkeit.

József Attilával kapcsolatos írásairól (nekrológját l. a 486. sz. cikkben) a következőket írta levelében Bokor Lászlónak: „Volt nekem egy kiváló tanárom, Brüll Emánuel. Csüry Bálintnak, majd Szabó T. Attilának volt közeli barátja, de tisztelte Horger Antalt is, s maga is foglalkozott helységnévgyűjtéssel. Emlékszem, a vidékieknek rendszeresen osztogatta kérdőíveit. Később, amikor a Születésnapomra kapcsán Horger felől kérdeztük az osztályban, azt mondta, hogy »a két dolgot nem kell összekeverni«. Nos, ő adta a kezembe a Szép Szót a legelső perctől kezdve. Valószínűleg tőle kaphattam a kötéteket is, de erre nem emlékszem, arra viszont igen, hogy Abodi Nagy Bélával (festőművész, főiskolai tanár Kolozsvárt, Nagy Géza öccse) sokat beszéltünk József Attiláról — Béla egy évvel felettem járt. Arra is emlékszem, hogy Méhes György (Nagy Elek) beszélt nekem hosszasan és tűzzel a költőről, talán valami támadás — Korunk? — kapcsán... Egyéb részlet most nem jut eszembe — és arra sem emlékszem, miként született a nekrológom, de valószínűleg Marosi (Molter) Péterrel határoztuk el a megemlékezést, levélben. De az is lehet, hogy Nagy Géza kérte tőlem." 1977. dec. 12.

361. A „harmadik nemzedék". — *Földeák János.* Szocializmus 1937. júl.—aug. — 373—376.

Földeák János (1910) költő. A felszabadulásig könyvkötőként dolgozott. A munkásmozgalomban 1930 óta tevékenyen részt vesz. 1935-től a baloldali lapokban, folyóiratokban publikált. A munkásírók csoportjához tartozott. 1955-től az Irodalmi Alap helyettes vezetője, 1960-tól nyugdíjazásáig igazgatója.

Azt írja Kassák, ... a Nyugatban megjelent cikkében: — Földeák János Kassáknak ... és a legfiatalabb korosztály c., a Nyugat 1936. augusztusi számában megjelent cikkéből (92—101.) idéz. Az első és a második idézet: 95., a harmadik: 97.

Találóan állapítja meg Fejtő Ferenc — A Fejtő Ferenctől vett idézet a Korunk c. antológia (vö. a 271. sz. cikkel és jegyzetével) bevezetőjének 15. lapján olvasható. Fejtő a harmadik nemzedék költészetét nevezi ilyen értelemben vett szocialista költészetnek.

362. Látogatás József Attilánál. — *Németh Andor.* Újság 1937. szept. 5. — 37.

Németh Andor látogatására és cikke megírására a József Attila betegségéről elterjedt hírek szolgáltattak okot (vö. a 357., 358., és a 359. sz. cikkekkel). A cikk megírásának előzményeire és a látogatás valóságos lefolyására így emlékszik a szerző:

„Sajnos, nem állt módunkban titkot tartani. Egy riporter kiszimatolta s megírta, hogy József Attilán, az ismert költőn elmezavar tört ki, a Lipótmezőn ápolják. Az újsághír után nem maradt más hátra, mint nyilvánosságra hozni az igazat, hogy legalább valamennyire helyreigazítsuk túlzásait.

Ez meg is történt. Ignotus kérésére cikket írtam Attiláról. Befejező sorai neki szóltak. [...]

Egy délután Ignotus értem jött. Szép nyári nap volt. A lábbadozók nyugvószékekben napoztak a szanatórium kertjének virágai közt.

Attila a melléképületben feküdt, a keskeny folyosó mentén fekvő szobák egyikében. Az ápolónő előbb benézett hozzá. »Minden szavadra vigyázz« — figyelmeztetett Ignotus. — Sose tudhatni, mi izgatja fel. — Azzal beléptünk.

Attila fejjel az ablakhoz, ágyban feküdt. Szemhéjai dagadtak és vörösek voltak, vonásai gyötörtek, de nem tett ijesztő benyomást. Nyugodtan, majdnem derűsen fogadott.

— Szervusz — nyújtotta kezét. Karja soványan fehérlett elő hálóingéből. — Ülj az ágyam szélére. — Várj, megkínállak cigarettával — s tétova mozdulatokkal kotorászott az éjjeliszekrényen fekvő tárgyak között. Füstöltünk és beszélgettünk. Természetesen irodalomról. [. . .] Az ápolónő ránknyitott és kiszólította Ignotust. Kettesben maradtunk. Ebből lett a tragédia. Elfelejtettem Ignotus figyelmeztetését s azon a hangon kezdtem beszélni, amelyet Attilával használni szoktam.

— Mit gondolsz, meddig tartanak még itt? — faggatott. De olyan gyanakvóan nézett rám, mintha hangosan tette volna hozzá: Mondhatsz akármit, neked se hiszek, összejátszol velük. Gyanakvását sértőnek találtam.

— Megmondom őszintén, Attila — feleltem. — Őrültnek tartanak. Szörnyű dolog következett.

Attila két kézzel a szívéhez kapott, felzokogott, fejét ide-oda dobálta.

— Őrültnek tartanak, őrültnek tartanak — nyöszörögte fájdalmasan.

És omlottak a könnyei, mint a záporeső.

A visszatérő Ignotus megdöbbenve nézett bennünket.

— Miért sírsz, Attila?

Attila rám mutatott az ujjával.

Azt mondja, hogy őrültnek tartanak. Mindenki tudja már! Mindenki tudja!

Ignotus magából kikelve fordult felém.

— Azonnal gyere — parancsolt rám és kirángatott a betegszobából." (Németh A. 204—207.)

A bábok között elaludt a hangya. — Németh Andor teljes terjedelmében idézi a *Hangya* c. verset, de nem követi az eredeti belső tagolását. A verset két ötsoros szakaszra bontja. Az utolsó előtti sor helyesen: „A bábok között elaludt egy hangya".

Én dolgozni akarok. . . — *A Dunánál* utolsó versszakából az idézetben kimaradt a 3. és 4. sor. A versszak utolsó négy sora helyesen: „A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés / s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés."

A cikket teljes terjedelemben újraközölte a Magyar Nap a következő bevezető sorok kíséretében: „Minden magyar kultúrembert őszintén megdöbbentettek azok a hírek, amelyek József Attila, a kiváló magyar költő betegségéről számoltak be. A csehszlovákiai magyar olvasóközönség a »Magyar Nap«-on és a »Szép Szó« című jól szerkesztett folyóiraton keresztül megszerette József Attila verseit, amikben a humánumért küzdő lélek vágyai, eszméi lüktetnek klasszikus érettséggel. A költő jelenleg egy budapesti szanatóriumban fekszik, ahol nemrégen meglátogatta őt Németh Andor, az »Újság« irodalmi rovatának (»Írók és Könyvek«) magas európai műveltségű szerkesztője. A kitűnő magyar kritikus ebből az alkalomból a következő remek esszében rajzolta meg József Attila emberi és művészi egyéniségét:" (1937. szept. 9. — 3.)

363. Folyóiratszemle. — *Névtelen.* Újság 1937. szept. 5. — 37. Részlet.

A Szép Szó 1937. szeptemberi számában József Attilának két verse jelent meg: *Gyönyörűt láttam* (109—110.), *Tudod, hogy nincs bocsánat* (110—111.).

József Attila az új népies irányzattal száll vitába. — A cikk szerzője József Attila a Magyar Nap 1937. júl. 25-i számában megjelent interjújának a Szép Szóban történt újraközlésére utal (172—173.). Vö. a 355. sz. cikkel és jegyzetével.

Az Újság folyóiratszemléje a Szép Szón kívül ismerteti a Válasz és a Nyugat szeptemberi számának fontosabb közleményeit is.

364. A költő regénye. — *Névtelen.* Új Magyarország 1937. szept. 13. — 8.

Havi kétszáz sosem telt / Az ám! — „s még havi kétszáz sose telt / Az ám," *(Születésnapomra)*

A másik idézet — a *Gyönyörűt láttam* c. versből

365. Budapest I. 19 (7). József Attila versei. Rádió Újság 1937. szept. 24. — 43.

József Attila verseit először 1935. aug. 14-én, szerdán mutatták be a rádióban (vö. a 268. sz. cikkel és jegyzetével). Másodszor 1936. ápr. 3-án, pénteki napon szerepelt a rádióban, a Budapest II. adón 20. 20 és 20. 45 között. A költő Berda Józseffel együtt olvasta fel verseit ez alkalommal. (L. erről a Magyar Rádió márc. 5-i keltezésű értesítését József Attila számára — JAVL 321.)

A harmadik rádiószereplésre 1936. dec. 11-én, pénteken 19. 20-kor került sor, a Budapest II. hullámhosszán, Sárközi Györggyel együtt. Az előadás előkészületeiről l. JAVL 337., 345—346.

„Negyedszer és utoljára József Attila-versek 1937. október 1-én, pénteken és már a Budapest I. rádióban, önálló műsorként, egyedül hangzottak el. A nagybeteg költőt ekkor a Siesta Szanatóriumben kezelték, verseit Fáy Béla előadóművész adta elő. (Fáy a rádiónak megbecsült és többször szerepeltetett előadóművésze volt.)

A rádiószereplés előkészítése ismét szóbeli megbeszélésekkel kezdődhetett, elég korán, valószínűleg már 1937 júliusában. Erre utal Cs. Szabó Lászlónak József Attilához a Siesta Szanatóriumba írt levele. A levél szerint József Attila fellépését 1937 szeptemberére tervezik (vélhetőleg a levél alapján jelölhette meg József Jolán az utolsó szereplés időpontjaként szeptembert [...] 1937. augusztus 7-én kelt Cs. Szabó levele [...] József Attila személyesen mondta volna el verseit negyedik rádiószereplése alkalmával is. Időközben azonban egészségi állapota rosszabbra fordulhatott, mert Cs. Szabó Lászlónak 1937. szeptember 29-én, tehát a rádiószereplés előtt két nappal kelt, József Attilához a Siesta Szanatóriumba küldött, saját, hivatalos levélpapírjára írt levele arról tudósít bennünket, hogy a versek felolvasását Fáy Béla előadóművészre bízták.

[...] Az utolsó rádiószereplés [...] végül is lezajlott, méghozzá eléggé ünnepélyes és végre József Attila költői jelentőségéhez méltó körülmények között. Talán a társadalmi nyilvánosság is elég nagy volt ez alkalommal. A Budapest I. hullámhosszán ezen a délutánon ünnepi műsort közvetítettek: az Operaház évadnyitó előadását." (Wacha Imre: Hányszor szerepelt József Attila a Magyar Rádióban? ItK 1969. 1. sz. 100—102.)

A Magyar Rádió József Attilának küldött, 1937. aug. 19-én kelt értesítése szerint a műsorban a következő versek szerepeltek: *Flóra (I—5.)*, *Nem emel föl*, *Bukj föl az árból*, *Flórának*, *Majd*... (JAVL 370). A rádiószerepléssel kapcsolatos egyéb levéldokumentumokat l. JAVL 368—369., 372—373., 373—374.

József Attila ezenkívül szerepelt életében a pozsonyi rádió magyar adásában is (l. erről a 374. sz. cikket és jegyzetét).

A prágai rádió magyar órájában pedig 1936. jún. 24-én cseh költőkből készített fordításait adták elő és méltatták, mint erről Anton Straka József Attilának küldött levelei tájékoztatnak (JAVL 328—329.).

366. Dunamenti Európa. — *Hatvany Bertalan*. Szép Szó 1937. szept. — 97—104. Részlet. (97., 104.)

A Szép Szó 1936. júl.—aug.-i számában megjelent Remenyik Zsigmond: Népek hazája, nagyvilág c. cikke (3—10). Hatvany Bertalan írása ehhez a cikkhez kapcsolódik. Ugyanebben a számban olvasható Remenyik válasza: Vallomás és válasz (105—108.). Az eszmecserét Hatvany Viszontválasza zárja (108.).

Cikkében Hatvany Bertalan „Habsburg népkirályság"-koncepciójának kifejtése során, mintegy érzelmi nyomatékul idézi József Attila *A Dunánál* c. versének utolsó strófáját.

Hatvany Bertalan és Remenyik Zsigmond eszmecseréjére reagált a csehszlovákiai magyar sajtó. (Vö. a 370. sz. cikkel és jegyzetével.)

367. Őszi előadások. — *Névtelen*. Új Szellem (Prága) 1937. okt. 1. — 12. Részlet. Az „Új Szellem hírei" rovatban.

Az Új Szellem (1937—1938) havonta megjelenő színvonalas kulturpolitikai szemle volt, amely urbánus és népi írókat egyaránt megszólaltatott hasábjain.

A cikknek csak a Szép Szó csehszlovákiai előadó körútjára vonatkozó részletét közöljük. Ez az első híradás a Szép Szó bemutatkozásáról. A körutat leíró beszámolóban (l. a 382. sz. cikket) erre a hírre is történik utalás: „Ezt jelezte már október 1.-i számában a Szvatkó Pál szerkesztésében megjelenő Új Szellem." Ugyanott olvashatunk méltatást a lap szerepéről a Szép Szó népszerűsítésében.

Az Új Szellem a Bemutatjuk a budapesti folyóiratokat c. sorozatban, 1937. ápr. 15-i számában közli Ignotus Pál: A „Szép Szó" c. cikkét, amelyben Ignotus József Attilát is említi, és hivatkozik a költő *Szerkesztői üzenet* c. írására: „Mi megalkuvás nélkül akarunk a »Szép Szó« ügyéért helytállni — a Szép Szóért, mely, mint szerkesztőtársam, József Attila egyik cikkében kifejtette, magyarul nem cicomát, hanem *érvet* jelent, az értelmi meggyőzés eszközeinek létjogát és becsületét, szemben a fegyverrel, pénzzel, tekintéllyel, leplezett magánérdekkel és homályos tömegösztönnel. [...] A Szép Szó-t József Attilával és Fejtő Ferenccel együtt szerkesztjük." (9.).

Az Új Szellem felelős szerkesztője és kiadója, Szvatkó Pál szerepelt a Szép Szó 1937. könyvnapi különszámában Magyarok a határon túl c. cikkével. Az Új Szellem A magyar könyvnap keresztmetszete c. cikkben megemlékezik a különszámról: „Az esszéirodalom remeke a Szép Szó új kötete, amelynek címe: »Mi a magyar most«. A haladó szellemű esszéisták elitje vonul fel benne: a két Ignotus, Hevesi András, Fejtő Ferenc, Németh Andor, Nagy Lajos, József Attila, Szvatkó Pál, Reményik Zsigmond, Bóka László, Gáspár Zoltán stb." (1937. jún. 1. — 12.)

A lap közli Fejtő Ferenc: Irodalmi életünk erkölcseiről c. cikkét. (1937. jún. 15. — 5.)

Az 1937. okt. 15-i számban több, a Szép Szóval kapcsolatos közlemény jelent meg: „*A »Szép Szó« írói* október 15-én Pozsonyban tartottak előadást. Október 19-én este 8 órakor a »Zlata Husa« elsőemeleti különtermében, a Petőfi kör rendezésében Prágában szerepelnek. Ignotus Pál a Szép Szó-ról beszél, Fejtő Ferenc előadásának címe: »Amiben hiszünk és amiben kételkedünk«, József Attila: Az író és a nép, Reményik Zsigmond: Bűntudat, Nádass József: »Elmondom, amit a háborúról tudok«. Belépődíj: 10—6—4 és 2 Kč. — Pozsonyban még Balázs András szerepelt szavalatokkal" — olvassuk a 2. oldalon.

Ezt követi Gál István interjúja Ignotus Pállal: Egy óra Ignotus Pállal. Beszélgetés az íróval a „Szép Szó" csehszlovákiai körútja előtt. (3—5.) Ebben a beszélgetésben Ignotus Pál kitér egy mondatban szerkesztési együttműködésükre József Attilával és Fejtővel: „A részletkérdésekben persze még szerkesztőtársaimmal, József Attilával és Fejtő Ferenccel sem mindig értünk egyet — s ezt nem is tartjuk bajnak, — de mindnyájan, kiknek a lap irányításába beleszólásunk van, föltétlen hívei vagyunk a demokráciának..." (3—4.)

Az okt. 15-i szám 7. lapján olvasható József Attilának *A mai költő föladatai* c. utolsó, életében megjelent prózai írása. Újraközli: JAÖM III. 194. (Jegyzetét l. uo. 421—422.)

368. A budapesti „Szép Szó" előadóestje Pozsonyban, Érsekújvárott és Komáromban. — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 14. — 8.

A Magyar Újság (1933—1938) a szlovákiai magyar szellemi baloldal politikai napilapja volt. Az 1933-ban megszűnt A Reggel örökébe lépett, de kevésbé nyíltan volt kormánypárti. Baloldali publicisztikája elsősorban a volt sarlósoktól és a szocialista gondolkodású értelmiségtől származott.

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzetével.

369. A Szép Szó felolvasó körútja Csehszlovákiában. — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. okt. 15. — 8.

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzetével.

370. Köszöntjük a „Szép Szó"-t Szlovenszkón! — *Vass László.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. okt. 15. — 4.

Vass László (1905—1950) kritikus, újságíró. Egyetemi tanulmányai idején az Eötvös Kollégium tagja volt. Egy ideig pozsonyi újságoknál dolgozott (Magyar Újság, Magyar Nap), később a Prágai Magyar Hírlap irodalmi rovatvezetője lett. Részt vett a Sarló-

mozgalomban. 1938-ban Budapesten a Magyarország c. lap munkatársa lett. A felszabadulás után a Kisgazda Párt sajtófőnöke. Irodalmi tanulmányai a Válasz, a Nyugat stb. folyóiratokban jelentek meg. József Attilához baráti szálak fűzték.

A köszöntő cikk arra szolgál, hogy a csehszlovákiai magyar közönséggel megismertesse a Szép Szó törekvéseit, abból az alkalomból, hogy a folyóirat képviselői előadó körútra Csehszlovákiába látogattak, egyszersmind a Magyar Nap álláspontját is kifejezze a Szép Szó által képviselt szellemi iránnyal kapcsolatosan.

Az előadó körút lefolyásának összefoglalását l. a 382. sz. cikkben és jegyzetében. A körút megszervezésével és következményeivel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat l. uo.

Amint a folyóirat egyik szerkesztője, József Attila kifejtette: — Vass László József Attila *Szerkesztői üzenet* c. írására utal, amely a Szép Szó 1936. áprilisi számában jelent meg (99.). Az idézett mondatok a *Szerkesztői üzenet* befejező sorai.

„Vissza az értelemhez!" — A Szép Szó Ignotus Pál által megfogalmazott programadó cikkének címe. A cikk a Szép Szó 1936. márciusi számában jelent meg. (3—6.)

Ignotus Pálnak és József Attilának egyik nagy érdeme, hogy ... leleplezték az Új Szellemi Front korosztályharcos ideológiáját — Vö. a 263., 266. sz. cikkel és jegyzetével.

Ezt a vonzódást a folyóirat szerkesztői, Ignotus Pál és József Attila — utóbbi éppen a „Magyar Nap"-nak adott július 26-i nyilatkozatában — több alkalommal leszögezték. Éppen a francia népfront mintájára a „Szép Szó" hajlandónak mutatkozik a Márciusi Front íróival ... a jövőben együttesen fellépni — József Attila a Magyar Napnak adott nyilatkozatában (vö. a 355. sz. cikkel és jegyzetével) erről a kérdésről így írt: „... a »SZÉP SZÓ« örömmel üdvözölte az úgynevezett »Márciusi Front«-ot, amely határozott demokratikus követelésekkel lépett a nyilvánosság elé"; „Nagyon sajnálnám, ha sok gyakorlati pontban megegyező közös követeléseinkért az új népiesek vonakodása miatt nem léphetnénk fel a jövőben együttesen a francia népfront mintájára, ahogy azt a SZÉP SZÓ-val szeretnők." (JAÖM III. 193.)

A francia népfront, amelyre József Attila hivatkozik, az 1934. febr. 6-i fasiszta puccskísérlet után kibontakozott nagy tömegmozgalom hatására létrejött egyesülés a fasizmus és az imperialista háború ellen. Csírája az SFIO (a francia szociáldemokraták) és az FKP akcióegység-egyezménye. 1935 folyamán összesen 98 párt-, szakszervezet és társadalmi szervezet, egyesület csatlakozott a népfronthoz, köztük a radikális párt, három kisebb szocialista párt szövetsége, a CGT, a CGTU, számos ifjúsági szervezet, nőszervezet stb. A népfront hatalmas tömegtüntetéseken követelte a fasiszta ligák lefegyverezését és feloszlatását, a tömegek életszínvonalának emelését, a munkanélküliek támogatását, a munkaidő csökkentését, az üzemi bizottságok elismerését, aggkori biztosítást, demokratikus szellemű adóreformot, a parasztok számára kedvező értékesítési lehetőségeket. Első nagy sikere az 1935. júl. 14-i párizsi tömegtüntetés. Az 1936. ápr.—máj.-i parlamenti választásokon pártjai 376 mandátumot szereztek, ellenfeleik 222-t. A népfront erői alakítottak kormányt Léon Blum vezetésével.

a népfrontbarátság tisztasága érdekében szükségesnek véltük ... megbírálni az egyes ferde kinövéseket, — A Hatvany Bertalan és Remenyik Zsigmond között lefolyt eszmecsere leírását, amelyben Vass László állást foglal, l. a 366. sz. cikkben és jegyzetében. A mondat, amelyet a szerző Remenyik Zsigmondtól idéz, az író Vallomás és válasz c. cikkében olvasható (Szép Szó 1937. szept. 107.).

Két könyvnapi kiadványa: a „Mai magyarok — Régi magyarokról" és a „Mi a magyar most?" elsőrangú pozitív cselekedet volt — Vass László a Szép Szó két, nagy feltűnést keltett tematikus számára utal. Az előbbi 1936 júniusában, az utóbbi 1937 júniusában jelent meg.

371. A „Szép Szó" előadásai Szlovenszkón. — *Névtelen.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. okt. 15. — 4.

A Szép Szó csehszlovákiai előadó körútjának tervezett programja. Megvalósításának részletes leírását l. a 382. sz. cikkben és jegyzetében.

372. Üdvözlet az íróknak. — *Győry Dezső.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 15. — 1. Részlet.

Győry Dezső (1900—1974) költő, író, újságíró. A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben szolgált. 1921-től közölte verseit, cikkeit, tudósításait a Mi Lapunk, a Kassai Újság, a Színházi Újság, a Losonci Újság, később a Prágai Magyar Hírlap. 1922-től Csehszlovákiában élt. Haladó nézetei miatt többször elbocsátották állásából. Nagy hatást gyakorolt a Sarló-mozgalomra. 1933—38 között a Magyar Újság felelős szerkesztője. A fasizálódás ellensúlyozására alapította a Csehszlovákiai Magyar Demokrata Írókört. 1939-től a nácik és a Tiso-gárdisták üldözték, hónapokig bujkált. 1949-től Budapesten író és újságíró. (Új arcú magyarok c. kötetéről l. a 212. sz. cikk jegyzetét.)

A szerző cikkében áttekinti a „magyar—magyar kultúrkapcsolatok" húsz évét, bírálja a csehszlovákiai magyar értelmiség hídszerepét akadályozó személyeket és tényezőket. A cikkből csak a Szép Szó munkatársainak csehszlovákiai előadó körútját üdvözlő és a folyóirat munkatársait méltató sorokat közöljük. (Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzettel.)

373. Maďarští spisovatelé před českou veřejností. — *Névtelen.* České Slovo (Praha) 1937. okt. 16. — 10.

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzetével.

A cikk fordítása:

Magyar írók a cseh nyilvánosság előtt

A „Petőfi Sándor Kör" prágai magyar egyesület, a Jelenkor és a Genfi bizottság meghívására okt. 18-án a Szép Szó c. demokratikus szemle köré csoportosult magyar írók: Ignotus Pál, József Attila, Fejtő Ferenc, Nádass József és Remenyik Zsigmond érkeznek Prágába, hogy még ugyanazon a napon este 8 órakor a Jelenkor szerkesztőségében előadásokat tartsanak „Miben hiszünk és miben kételkedünk" címmel. Okt. 19-én teán vesznek részt, amelyet a Jelenkor a tiszteletükre szervez, és este az Arany Lúd kávéházban a Petőfi Sándor Kör által rendezett esten tartanak előadást. Idejük fennmaradó részét városnézéssel és tanácskozással töltik.

Csak üdvözölhetjük ezt a vállalkozást, hiszen a legjobb bizonyítéka annak, hogy a két ország kölcsönösen igyekszik közeledni egymáshoz.

(*Dávid Krisztina* fordítása)

374. A „Szép Szó" írói a pozsonyi magyar rádióban. — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 16. — 8.

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzettel.

375. Dunavölgyi kiegyezés. — *Sós Endre.* Magyar Hírlap 1937. okt. 17. — 5. Részlet.

Sós Endre cikke átfogóan szól a magyar fiatalságnak a Duna-völgyi kérdés iránt egyre erőteljesebben ébredező érdeklődéséről. Méltatja a Márciusi Frontot, a Duna Népe c. folyóiratot, a Deák Ferenc Társaságot, az Ország Útja és a Korunk szava c. lapot, majd az Apollót és a Választ, és szót ejt E. B. Lukáčcsal folytatott beszélgetéséről, Ady népeket összetartó erejéről. Ennek keretében ír a Szép Szó c. folyóiratról és annak tervezett csehszlovákiai előadó körútjáról. A cikknek csak ezeket a részleteit közöljük.

nemrégiben Hatvany Bertalan báró feltűnéstkeltő vitát rendezett. — Vö. a 366. sz. cikkel és jegyzetével.

az Új Szellem-nek, a Csehszlovákiában élő magyarság jelentős kultúrpolitikai szemléjének a meghívására — Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzetével.

376. A „Szép Szó" íróinak nagysikerű irodalmi estje Pozsonyban. — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 17. — 7. Részlet.

A cikkből csak a József Attila személyével és költészetével kapcsolatos részleteket közöljük. (Vö. a 382. sz. cikket és jegyzetét.)

377. A budapesti „Szép Szó" írógárdájának nagysikerű estje a prágai Petőfi Sándor Körben. — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. okt. 21. — 5. Részlet.

A cikkből azokat a részleteket közöljük, amelyek jelzik annak a gondolatmenetét, valamint idézzük a József Attilát érintő mondatát.

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzettel.

378. A „Szép Szó" írói Prágában. — *Névtelen.* Prágai Magyar Hírlap 1937. okt. 21. — 7. Részlet.

A cikk ismerteti a Szép Szó munkatársainak szereplését a nyugdíjintézet nagytermében, ahol a Přítomnost-klub meghívásának tettek eleget, majd pedig a prágai magyar közönség előtti fellépésüket idézi föl. A cikknek csak ezt az utóbbi részletét közöljük.

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzetével.

379. Ignotus-Veigelsbergék a háború utáni sérelmek elfelejtését ígérgetik Prágában. — *Névtelen.* Új Magyarság 1937. okt. 22. — 7. Részlet.

A Szép Szó munkatársai csehszlovákiai előadó körútját élesen bíráló cikk közölt részlete József Attila *A Dunánál* c. verse utolsó versszaka négy sorának prózai parafrázisát adja, sajátos, torzító átértelmezésben: „Elég volt a háborúból felejtsük el ami volt, múltunk, jelenünk és jövőnk a Duna" — „A Dunának, mely múlt, jelen s jövendő, / egymást ölelik lágy hullámai. / A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés".

Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzettel.

380. A magyar Villon. — *Ifj. Kubán Endre.* Független Újság (Cluj—Kolozsvár) 1937. nov. 13. — 9. Részlet.

Ifj. Kubán Endre (1909) romániai magyar író, újságíró. Különböző temesvári lapok, főleg a 6 órai Újság, majd a Brassói Lapok munkatársa. A Korunk temesvári baráti köréhez tartozott.

vékony könyvecske jelent meg, mely François Villon verseit hozta Faludy György fordításában — „1937-ben jelentek meg először kötetbe gyűjtve *Villon balladái, Faludy György átköltésében,* s a kis könyv esztendőkre mindenki másénál népszerűbbé tette Budapesten Villon nevét, de szenvedélyes vitát is kavart, amelyben szakemberek, a jóízlés és az irodalmi tisztesség nevében joggal tiltakoztak a Villonon elkövetett merénylet ellen" — írja Faludy „villoniádáiról" a François Villon összes versei jegyzete. (Bp. 1966. 235.)

Még a „boldog békeévekben" Tóth Árpád mutatta be . . . a nagy csavargó költő verseit. . . . Az 1920-as évek végefelé . . . jelentkezett fordításaival Szabó Lőrinc — Tóth Árpád és Szabó Lőrinc Villon-fordításairól ezt írja Kardos László: „Villont két vers képviseli a fordítások gyűjteményében: a *Ballada* és az *Epitáfium.* Ezek a versek az Örök virágok élén állanak, mint a kötet legrégibb költőjének munkái. A fordítások valószínűleg 1918 végén készültek, a *Nyugat* közölte őket először 1919 elején. Amit Tóth Árpád az *Örök virágok*hoz fűzött jegyzetben Villon-ról ír, arra mutat, hogy jól ismerte Villon jelentőségét, értékeit [. . .] Villon fordításával Tóth Árpád úttörő munkát végzett. Ha Szász Károlynak a Nisard-féle irodalomtörténetbe fordított Villon-idézeteit nem számítjuk, az első magyar Villon-tolmácsolások Tóth Árpád nevéhez fűződnek. Megint egy Szabó Lőrinc följegyezte apróságot kell közölnünk: »mikor első látogatásomat tettem Babitsnál mint szerkesztőnél, többek közt egy Villon-ballada fordítását is mutattam neki... 'Különös', mondta ő, 'ötszáz évig egyetlen magyar költő sem érdeklődött Villon iránt, és most egyszerre ketten is lefordítják ugyanezt a verset.' 'Ki a másik?' — kérdeztem. 'Tóth Árpád,' — válaszolt Babits.«" (Kardos László: Tóth Árpád. Bp. 1965. 349.)

Szabó Lőrinc „első Villon-fordítása a *Pesti Napló Halhatatlan Szerelem* című albumában, 1930-ban jelent meg. 1931-ben, a Villon-jubileum esztendejében, már külön kis kötetbe foglalva tizenegy balladafordítását adta ki. *A szegény Villon tíz balladája* és *A Szép Fegyverkovácsné panasza* címmel. Ez volt az első magyar Villon-kötet." (François Villon összes versei. Bp. 1966. — jegyzet, 230.) „Erdélyi származású új barátja, a kezdetben könyvkiadással is foglalkozó Bisztrai Farkas Ferenc jóvoltából, szintén igen szép kiállításban jelennek meg első Villon-fordításai". (Kabdebó Lóránt: Útkeresés és különbéke. Bp. 1974. 30.)

József Attila Villon fordításai tökéletesek, lendületesek, erőtől duzzadók. — József Attila Villon-fordításáról az első adat a költőnek Zolnai Bélához írott, 1928. márc. 29-én kelt levelében olvasható: „Három Villon-ballada fordítását küldöm itt a Széphalom számára. Eckhardt Professzor úr talán mutatta is kettejét." (JAVL 171.) József Attila Villon-fordításai először A Toll c. hetilap 1929. 20., 23., 25., 32. számaiban láttak napvilágot. Kötetben pedig a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* végén: „Következik *Villon François-nak* (1436—?) a tanult francia betyárnak három balladája és négy sorocskája" címmel jelenik meg a *Villonról meg a vastag Margotról szóló ballada* (38—39.), a *Nyugasztaló, melyet Villon szerzett önmagáért és cimboráiért, várván, hogy vélük fölakasszák* (40—41.), *Ballada a hajdani idők dámáiról* (42—43.), *Villon négy sorocskája* (44.). A Vastag Margotról szóló ballada volt az egyik indoka a *Döntsd a tőkét*... kötet elkobzásának, és ez szolgált egyik vádpontul (mint szemérem elleni vétség) a költő elleni perben. A költő Villon-fordításáról Kardos László a *Döntsd a tőkét*... kötetről írott recenziójában elismeréssel emlékezett meg. (Vö. a 152. sz. cikkel.)

Nagy kár, hogy József Bert Brechtnek, a zseniális német költőnek Drei Groschenoperben megjelent Villon fordításait ültette át magyarba — József Attila nem németből, hanem francia eredetiből fordított. Villon iránti érdeklődésére már 1927-ből vannak adatok. Ápr. 5-én kelt levelében ezt írja Jolán nővérének Párizsból: „Egyelőre, ha más nem érdekel, elküldhetem a következőt: Le jargon de François Villon. Igen kedves és szórakoztató olvasmány. [...] Különben magának Villonnak a könyvét is elküldhetem, a legnagyobb költők egyike, s hogy nemigen olvassák, az csak hihetetlenül köznapian primitív stílusával magyarázható." (JAVL 146.)

„Gáldi László szövegösszehasonlítással mutatja ki, hogy József Attila nem követte s megoldásainál nem is vette figyelembe Brecht szövegét." (JAÖM IV. 216.) Egyébként Gáldi László: József Attila a műfordító c. tanulmányában méltatja a költő Villon-fordításait. (ItK 1955. 2. sz. 155—177.)

Ifj. Kubán Endre tévedésének oka az lehet, hogy A Toll-ban az egyik fordítás alatt a következő lapalji jegyzet olvasható: „Brecht Drei Groschenoperjében: Zuhälterballade."

A Villon-fordításokat újraközli: JAÖM IV. 46—51.; jegyzete: 213—224.

381. A háború utáni magyar irodalom. — *Fejtő Ferenc.* Szép Szó 1937. nov. — 289—299. Részlet.

Fejtő Ferenc írása, mint a címhez fűzött lábjegyzet is utal erre, a Szép Szó csehszlovákiai előadó körútján előadásként hangzott el. Ebben a vonatkozásban l. részletesebben a 382. sz. cikket és jegyzetét.

A magyar irodalom háború utáni fejlődését leíró terjedelmes tanulmánynak azt a részletét közöljük, amelyben a szerző a háború után indult nemzedékek törekvéseit ismerteti és teljesítményeit méltatja.

évekkel ezelőtt „a magyar irodalom narodnikieinek" neveztem őket — Fejtő Magyar narodnikik c., a Szocializmus 1935. januári számában (10—14.) megjelent tanulmányára utal.

a német Tat-körhöz tartozó egyéniségek által képviselt eszmék — „A német Tat-kör eredetileg, a 20-as évek második felében, neokonzervatív, retrográd kispolgári »harmadikutas« irányzat, gazdasági-társadalmi utópiája egy mind a tőkés, mind a szocialista nagyüzemet elvető »szocializmus«; nézeteiből sok mindent átvett Németh László a maga »minőségszocializmusába«. A kör 1933-ig elutasította a náci mozgalmat, utána tagjainak

többsége Hitler mellé állt." (Lackó Miklós: A nemzedéki tömörülésről és a szakadásról. A népi mozgalom kezdetei. In: L. M.: Válságok — választások. Bp. 1975. 48.)

Balla B., Pozsonyi L., Aradi Zs. — Balla Borisz, Possonyi László, Aradi Zsolt

Remenyik Zsigmonddal, aki ... Bűntudat című könyvével aratott sikert — Remenyik Zsigmond: Bűntudat. Bp. 1937.

Nádass József a csehszlovák magyar kulturális kapcsolatok kimélyítése körül szerzett érdemeket. — „Hitler hatalomra jutásáig, a harmincas évek elején, még nagyobbára csak a csehszlovákiai, magyar nyelvű antifasiszta lapokkal és munkásszervezetekkel tartottam fenn kapcsolatot, így a már említett Sarlósokkal, meg a Robotnicke Akadémiával. [...] A Robotnicke Akadémiában szocialisták és kommunisták előtt tartottam jó néhányszor előadást a nemzetközi, de leginkább a magyar kérdésről. [...] Az ottani népfront-lapokba is írtam, és 1932—33-tól kezdve már nemcsak Szlovenszkót jártam, hanem ellátogattam Prágába is. Ebben az időben kerültem szorosabb kapcsolatba, majd léptem igazi fegyvertársi szövetségre Sztraka Antonnal, a budapesti csehszlovák követség sajtóattaséjával. [...] a fasiszta veszély növekedésével, a kis népek együttműködését próbáltam előmozdítani" — írja a csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatok kimélyítésében szerzett érdemeiről maga Nádass József: Nehéz leltár. I. Láng és korom c. emlékiratában (Bp. 1963. 582—584.).

Németh Andor ... aki legutóbb a párisi kommünről írt pompás és összefoglaló elemzést; — Fejtő Ferenc Németh Andor: A párisi kommün (1871) c., Budapesten 1932-ben megjelent könyvére utal.

Az idézetek — a *Bevezető*, *Tiszta szívvel* c. versekből

382. A Szép Szó csehszlovákiai útja. — *Névtelen.* Szép Szó 1937. nov. — 375—379.

A Szép Szó csehszlovákiai útját Arató Endre azonos c. tanulmányában rekonstruálta és méltatta. In: Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1965. 451—492. L. még: Nádass József: Nehéz leltár I. Láng és korom. Bp. 1963. 409—410.; 588—591.

Nádass így ír József Attila részvételének tervéről, a költő utazásának elmaradásáról és a súlyos idegbeteg költő reagálásáról az előadó körútról hallott hírekre: „»Hogy mi ne legyünk német gyarmat!« Ez volt az alapgondolata annak a csehszlovákiai előadókörútnak is, amit 1937. őszére terveztünk. [...] Elhatároztuk, a *Szép Szó* néhány írója, tartsunk, élünkön József Attilával, Szlovenszkón és Prágában irodalmi előadásokat, és nyíltan demonstráljunk az elnyomás, a náci veszély ellen, a népek összefogása mellett. [...] Sztraka Antal, [...] Attila régi barátja és tisztelője, Prágában örömmel támogatta a tervet, a szlovenszkói magyar munkás- és prágai magyar diák-egyesületek, de a cseh haladó írók is boldogan hívtak és vártak bennünket, persze elsősorban József Attilát.

A szervezés teendői közé tartozott az útlevelek és vízumok beszerzése. Hosszú időt igénylő munka, elsősorban Attiláé legyen idejében rendben, de Attilát nem tudtam elcsípni. Végre augusztus első napjaiban a szerkesztőségben találtam. Megkértem, rögvest indítsa el az útlevélbeszerzést, hiszen hetekig tart, vízum is kell rá, és szeptemberben utazni akarunk.

Ingerülten, fura mosollyal mordult rám:

— Hová kell nekem útlevél?...

— Hiszen tudod, a csehszlovákiai körút...

— A pokolba megyek, nem Csehszlovákiába!

Azt hittem, valamiféle régi kaján tréfáját ismétli.

— Ne ugrass... ha nem akarsz magad utánajárni, add ide a bejelentőlapodat...

— A bejelentőlapom... nekem? — felém lépett, lehajtott fejjel, azt hittem, felöklel.

— Kérd el a Schweinitzertől!

A szóváltásra valaki, Ignotus Pál vagy Gáspár Zoltán bejött, karonragadott, átvitt egy másik szobába:

— Látod, hogy rossz napja van — intett le.

Két-három nap múlva Attila megint szanatóriumba került, aztán Szárszóra, majd a sínekre. Nem jött velünk a körútra, október 16-án nélküle utaztunk el, addig reménykedtünk, talán bekövetkezik állapotában kedvező fordulat. Távollétében is őt ünnepelték, akkor is, amikor *mi* beszéltünk. De hiszen igyekeztünk az ő szavaival, az ő szellemében szólni.

Attilának hiába mutatták meg hazatértünk után a szanatóriumban a diadalútnak, az ő diadalútjának beillő felolvasókörútunkról szóló, méltató újságcikkeket. Nem hitt a beszámolóknak, abban sem hitt, hogy valóban megtörtént az utazás, sem abban, hogy ünnepelték. Kényszerképzete, üldözési mániája: őt senki sem szereti, senki nem áll mellette, senkinek sincs rá szüksége — végképpen diadalmaskodott..." (Nádass József: i. m. 409—410.)

Vö. a 367., 370., 372. sz. cikkekkel.

383. A „Szép Szó" miskolci előadása. — *Névtelen.* Népszava 1937. dec. 4. — 6.

A Szép Szó szerkesztősége 1937 őszén vidéki előadó körutakat tervezett. A szervezési munkába november közepén vonták be a Balatonszárszón tartózkodó költőt. Ignotus Pál 1937. nov. 18-án kelt levelében kérdezte meg József Attilától: „Ezenkívül, mit gondolsz: el tudnál-e jönni velünk Szegedre és Miskolcra december első felében, Szegeden december 4—5, vagy 11—12.-én lennénk, Miskolcon 8.-án." (JAVL 378.) A költő nem válaszolt szerkesztőtársa levelére, s ezért Ignotus Pál 1937. nov. 23-án újabb, sürgető levelet küldött neki: „Írd meg kérlek postafordultával, mert most már nagyon sürgetnek minket, hogy verseid közül miket olvasnál fel Miskolcon, írj fel jó sokat. Vagy ha akarod, mi majd kiválasztjuk őket, de felelj, hogy általában tudnál-e Miskolcra jönni érzéseid szerint 8-án..." (JAVL 379.) Barátai emlékezése szerint a költő végül elfogadta a miskolci meghívást, készült a szereplésre.

384. [Kőnyomatos hír.] — MTI 1937. dec. 4. 12 óra 45 perc.

József Attila halálának körülményei egyaránt sokat foglalkoztatták az egykorú sajtót és az utókort. A kérdést Ismeretlen adatok József Attila haláláról c. tanulmányában eredeti dokumentumok alapján feldolgozta Voit Krisztina. (It 1960. 2—3. sz. 176—181.)

A cikkből két dokumentum szövegrészleteit idézzük, amelyek a szemtanúk vallomásait tartalmazzák. A MÁV AP. d. 33441/1937-es számú ügyiratában a szántódi állomásfőnök a következőket írja: „[...] f. hó 3-án közlekedő 1284. sz. vonat Balatonszárszó megállóhelyen, az 1963—64. sz. szelvények közt halálra gázolta József Attila 32 éves nőtlen balatonszárszói lakos írót.

A vonat árukezelés miatt Balatonszárszón megállt. A kezelés a megállástól, 19 óra 32'-től — 19 óra 35'-ig tartott. A vonat ekkor elindult. A vonat kezelés közben az útátjárót elzárta, a sorompó leeresztett állapotban volt. A sorompó közút felőli oldalán álltak Nagy József, Nagy Béla és Huszár Béla 14 év körüli gyermekek, akik Balatonszárszón a Pósta utcában laknak. Ők látták, hogy a vonat indulásának pillanatában egy férfi, aki éppen akkor érkezett oda, átdobta magát a sorompórúd fölött és az egyik kocsi kereke elé feküdt.

Kiáltozásukra a vonat megállíttatott és a Balatonszárszó megállóhelyen szolgálatot teljesítő Zábó Károly állomáskezelő altiszt megállapította, hogy a 127, 876 sz. G kocsi, mely a vonatban 15—16-nak volt besorozva, az áldozat balkarját tőből kitépte és nyakát összeroncsolta. A test a pálya baloldalán feküdt.

A vonat az eset tisztázása után 19 óra 55'-kor tovább indult.

Zábó Károly értesítette a helybeli csendőrséget és Dr Erős József helybeli orvost, akik a halál beálltát megállapították. A holttest a helybeli hullaházba szállíttatott és ügyészségi engedéllyel felboncolás nélkül temettetett el.

Az időjárás csendes borult, a tér villanyfénnyel kivilágított volt. Hőmérséklet +6° cels." (I. m. 177—178.)

A balatonszárszói csendőrőrs 1937. dec. 26-án kelt, a MÁV budapesti üzletvezetőségéhez címzett levelében az öngyilkosság egy-egy mozzanatát részletesebben

rekonstruálja: „Nagy László [...] előadta, hogy amikor a tehervonat az áru lerakást befejezte, akkor ért oda József nevű öccsével az állomás déli részére a nyugati oldalon lévő járdán a vonathoz. Midőn a lezárt sorompóhoz értek, megálltak és várták, hogy a vonat áthaladjon. Amikor a vonat mozgásba jött egy ember a járda keleti oldalán futva jött a vonathoz, s a sorompó alatt átbújt és leguggolva kb. 8—10-ik kocsi alá vetette magát. Midőn az öngyilkosságot észre vette, azonnal kiabált, hogy a vonatot állítsák le, ami azonnal meg is történt. Azután a vonat kísérők az embert a vonat alól kiemelték, de már halott volt.

[...] Bóza János [...] előadta, hogy az állomásra igyekezett a szolgálata átvétele végett kb. 40 m távolságra volt a v. állomástól amikor is nagy lármát hallott és azonnal odafutott és látta, hogy a vonat kereke egy embert hömpölyget maga előtt és akkor a vonat azonnal le is állt. Az embert kivették alóla de már élet nem volt benne.

[...] Dr. Makkai Ödönné szül. József Etel [...] előadta, hogy öngyilkos fivére [...] 3-án este 19 óra tájban azzal távozott, hogy sétára megy." (I. m. 179.).

A tragikus esemény homályos pontjairól, ellentmondásos mozzanatairól l. Voit Krisztina: i. m.

385. Selbstmord des Dichters Attila József. — *Névtelen.* Pester Lloyd 1937. dec. 4. (Esti kiad.) — 3.

Vö. a 384. sz. cikkel és jegyzetével. A költő betegségéről és szanatóriumi kezeléséről l. a 357., 358. sz. cikkeket és jegyzetüket.

Gringoire — költő, Victor Hugo A párizsi Notre-Dame-jának egyik főszereplője.

A cikk fordítása:

József Attila öngyilkossága

A kaposvári ügyészség ma délelőtt táviratilag értesítést kapott a balatonszárszói csendőrségtől, hogy tegnap este a költő, József Attila, a pályaudvaron egy befutó mozdony elé vetette magát, melynek kerekei valósággal darabokra tépték.

A nyomozás megállapította, hogy József Attila már hosszabb ideje izgatottan sétált fel és alá a pályatesten, de senki sem gondolt arra, hogy öngyilkossággal foglalkozik. Amikor a mozdony az állomásra befutott, József Attila elhagyta a peront és a kerekek elé vetette magát. A szerencsétlen költő tetemét először a balatonszárszói temető halottasházába vitték, majd onnan az ügyészség engedélyének megérkeztével Kaposvárra fogják szállítani.

József Attila már mintegy hat év óta betegeskedett, és az utóbbi időben állapota a melankóliát súrolta. Emberkerülő, állandóan izgatott volt, de remélték, hogy a pszichiátriai kezelés gyógyulást hoz. Ez év kezdetén újra munkaképes lett, mintha állapotában javulás állt volna be, nyáron azonban oly visszaesés következett, hogy szanatóriumba kellett szállítani. Radikális kúra után javulás volt észlelhető, és az orvosok úgy gondolták, hogy teljesíthetik a család kívánságát, és megengedték, hogy József Attilát Balatonszárszón ápolják. Valóban jobban érezte magát családi körben, amíg röviddel ezelőtt lelki depresszió és kisebbségi érzés lépett fel nála. Néha minden ok nélkül egész nap ágyban maradt, míg máskor egész nap céltalanul kószált. Ismételt orvosi vizsgálat megállapította, hogy a költőt újabb szanatóriumi kezelésnek kell alávetni. Erre azonban már nem került sor, mert József Attila tegnap este erőszakkal vetett véget életének.

A zseniális fiatal költő tragikus halála — 33 éves volt — nem érte váratlanul barátait. Elejétől fogva egzaltált, ingerlékeny volt, mindig elégedetlen önmagával, állandó lázadásban a világ és saját maga ellen. Költészetének éppen ez a nyugtalanító nyugtalanság, ez a sors erői ellen való lázadás adta meg sajátos jellegét. Egyrészt büszkén vallja magát Villon, Gringoire és Petőfi testvérének és sorstársának, s ezen nagyok mércéjével mérte magát. Másrészt gyakran kétségbeesés gyötörte tehetsége, költői hivatása miatt. De mind szertelen önbizalmat árasztó verseiben, mind a nyomorúság, az ínség, a lemondás és életnegáció dalaiban mesternek bizonyult, a gondolat mesterének, a

formaadás mesterének. Az irodalomtörténet és a kritika József Attilát irodalmunk nagy ígéretei közé sorolta; behatóan és az őt megillető komolysággal foglalkozott eddig megjelent műveivel. A magyar szellemi élet súlyos vesztesége, hogy a költő, aki az idegösszeroppanás terhét elviselni képtelen volt, nem hagyott időt, hogy a nagy ígéret beteljesedjék.

(*Bokor László* és *Németh Alajosné* fordítása)

386. József Attila költő borzalmas öngyilkossága. — *Névtelen.* Az Est 1937. dec. 5. — 1—2.

A cikk mellékleteként a *Kész a leltár* c. vers olvasható.

Az emlékezések szerint Az Est cikkéből értesült a nyilvánosság József Attila öngyilkosságáról. (Vö. a 384. sz. cikkel és jegyzetével.)

A költő betegségéről és szanatóriumi kezeléséről l. a 357., 358. sz. cikket és jegyzetet.

Családja, két nővére hajlandó volt őt magához venni Balatonszárszóra — József Attila utolsó napjaira így emlékezik vissza Jolán nővére: „November 2-án Ignotus Pál sürgős találkozóra hívott. Amikor összejöttünk, közölte velem a váratlan határozatot, hogy Attilát elbocsátják a szanatóriumból. A kezelést egyelőre befejezettnek tekintik. Meg kell beszélnünk, hogy mi legyen Attilával. Káplár-utcai lakását már akkor feladták, amikor három hónappal ezelőtt befeküdt a szanatóriumba, tehát hirtelen ki kell találni valamit, hova menjen, mi legyen vele.

Az első percben megdöbbentett a váratlan fordulat. Nekem sem volt lakásom. És mindössze harminc pengőm maradt a bútorok kiárusításából. Amikor mindezt közöltem Ignotussal, azt mondta, hogy majd H. B. havonta hozzájárul valamivel Attila eltartásához. Úgy gondolja, legjobb lenne, ha mindketten lemennénk Etushoz Szárszóra. Úgyis kell valaki, aki állandóan Attila mellett tartózkodik. Állapota, ha javult is, még olyan, hogy nem szabad magára hagyni sem éjjel, sem nappal.

Elmondtam Ignotusnak, hogy milyen képtelen dolognak tartom, hogy Attila a telet Szárszón töltse. Valami más megoldást kell kitalálni. Az ottani körülmények nem alkalmasak arra, hogy nyugodt kényelemben, zavartalanul töltse napjait a beteg ember. Ignotus azonban kifejtette, milyen sokat várnak Attila állapotának jobbrafordulása érdekében a családi környezettől, a vidék csendes, téli nyugalmától. A lármás város nem lesz jó átmenet a szanatórium csöndjéből a mindennapi életbe visszatérő embernek. Legmeggyőzőbb érve szerényen és tapintatosan húzódott meg mondanivalói mögött. Attila pártfogója immár háromezer pengőt áldozott a kezelésére, körülbelül ennyibe került a háromhónapos szanatóriumi ápolás és az orvosprofesszor konzultációi. Ezt — mint mondta — nem lehet a végtelenségig kívánni még egy többszörös milliomostól sem. De azért támogatását továbbra sem tagadja meg. Szárszón az élet nem kerülhet sokba és Etus majd megírja, hogy mennyit kér Attila eltartásáért.

Kérdésemre, hogy mikor hagyja el Attila a szanatóriumot, azt felelte, ha lehet, intézzem úgy a dolgot, hogy két nap múlva utazhassunk. Azonnal írtam Etusnak, hogy készítsen elő mindent: november 4-én az esti vonattal érkezem Szárszóra Attilával.

November 4-én délben Attilát már útrakészen találtam a szanatóriumban. Két bőröndjébe minden holmija elfért, az egyikben nem is volt egyéb, csak papírok és könyvek. Attila izgatottan topogott a szobában, mint aki nem egészen érti, mi történik körülötte. Kérdéseket adott fel mindenkinek, aki belépett a szobába. Gyanakodott, rossz sejtelmek gyötörték. Ebédje érintetlenül feküdt az asztalon. [...] Az utolsó percekben állított be Bak dr. Aztán az ápolónő jelentette, hogy megérkezett a taxi és már hordták is kifelé a bőröndöket. Mindez oly gyors egymásutánban pergett le, hogy izgalmamban gondolkozni sem tudtam. Csak azt láttam, hogy Attila makacskodik. Nem akart elutazni. Végül Bak dr. betuszkolta a taxiba, ahol Flóra már helyet foglalt. Hallgatagon tettük meg a rövid utat a Délivasútig. [...] Etus már értesült az orvostól Attila állapotáról. Bak dr. mindent megírt levelében, amit tudnunk kellett a vele való bánásmódról, közölte betegsége tüneteit, pontos utasítást adott és körültekintő óvatosságra, elővigyázatosságra intett

bennünket. Mégis megdöbbentettek bennünket ezek a jelenségek és tanácstalanul topogtunk körülötte.

Már említettem, hogy négy szoba volt az épület földszintjén. Kettő a kertre, kettő a Balatonra nézett. Az egyetlen fűthető szoba nappali tartózkodásra volt berendezve. A másikban Etus aludt a gyermekeivel. Az egyik Balatonra néző szobában mosdók, ágyak, kertiszékek zsúfolódtak, a másikat, amennyi kényelemmel és csinnal csak lehetett, Attila számára rendezte be Etus. Nem tudtunk még egy fekvőhelyet beállítani a kis szobába, így a nappaliban aludtam. Bartosék a melléképületben laktak. [...] Mindnyájan vacogtunk és dideregtünk. És mindezeken túl ott volt bennünk a kínzó, tehetetlen aggodalom Attila miatt. Az orvos nyugalmat, derűs beszélgetéseket, csendes foglalatosságot javasolt számára. Sétát a friss levegőn, jó és tartalmas táplálékot, hogy erőre kapjon. És a beteg, legyengült ember a szanatórium meleg kényelméből belecsöppent a legkietlenebb nyomorúságba.

[...] Attila azóta, hogy megérkezésünk estéjén lefektettük, nem is kelt fel ágyából. Ráraktunk két paplant, meg egy dunnát. Gyulladásos szeme már a második napon bedagadt a rettenetes hidegtől és a sok sírástól. Mert sírt a szerencsétlen, éjjel-nappal. Ha bevittem a reggelijét, sírva fogadott. Aztán, amikor meglátta a párolgó csészét a kezemben, csak nemet intett, nem akart enni. Leültem az ágya szélére és kérleltem, igya meg a jó, forró tejet. Ó, mennyi minden okát tudta felsorolni, hogy miért nem akar enni. Talán a gyerekek szájától lopom el a falatot számára; ez volt a leggyötrelmesebb gondolata." (József J. 326—328., 334—336.)

Illyés Gyuláné Flóra emlékezését a költőnek a Siesta szanatóriumból Szárszóra történő elutazásáról l. Illyés Gyuláné: József Attila utolsó hónapjai. Békéscsaba 1984. 82. Flóra és a költő utolsó levélváltásait és Flóra nov. 28-i szárszói látogatását l. i. m. 83—87.

Csütörtökön barátai meglátogatták — L. az 510., 532. sz. cikkeket.

A költő utolsó napját így írja le József Jolán:

„[...] A délelőtt folyamán vitázni kezdtünk Etussal. Ránk szólt:

— Ne veszekedjetek. — Hangja frissen csengett. — Ide figyeljetek! Meg fogok gyógyulni. Elhatároztam, hogy meggyógyítom magam. A saját módszeremmel.

Mintha kicserélték volna. Élénken forgolódott ágyában. Szája sarkában kisimult a két keserű ránc, arca hófehér derűvel ragyogott. Úgy nézett körül, mintha most érkezett volna közénk. Kilépett elénk nagy magányosságából és egyszerre csak meglátott, meghallott mindent. Csendre intette a gyerekeket: »Ne lármázzatok!«

Terveket szövögetett, tennivalóit emlegette. Csapongó képzelete könnyű szárnyon szállt álomból álmodozásba, álmodozásból a valóságba. Édes reménység forrósága járt át bennünket. Tegnap délután kezdtünk bizakodni, ma már hittünk. Hittünk jókedvének, derűs készülődéseinek. Könyveit kérte, odatettük az éjjeliszekrényre. Victor Hugo »Châtiments«-jából akart fordítani. De nem nyúlt a könyvekhez, bennünket szemlélgetett jókedvvel. [...]

Délben utolsó cseppig kikanalazta a levest. A tésztát azonban már nem akarta megenni. Biztattuk.

— Jól van. A kedvetekért megeszem — adta meg magát végül.

Ebéd után újságot olvasott. Ezalatt mi elmosogattunk, aztán Etus az asztalra tette a tintát és leült írni. Ügyes-bajos dolgait intéző ügyvédjének akart válaszolni. Én is leveleket írtam. Hosszan beszámoltam Németh Andoréknak, hogy mint zajlott le az előző napi látogatás, elmondtam a készülő terveket, megírtam, hogy minden jóra fordult. Attila gyógyulóban van, résztvesz a »Szép Szó« miskolci felolvasásán.

Közben Etus összeráncolt homlokkal böngészte az ügyvéd iratait.

— Attilám, segíts. Nem tudom megfogalmazni a választ, nem ismerem ki magamat ezekben a hivatalos iratokban.

Attila készségesen felkelt és gondosan átolvasta a szóbanforgó dolgokat. Aztán lediktálta a választ. Amikor ezzel készen voltak, maga is nekilátott a levélírásnak. A megcímzett borítékokon láttam, hogy a kiadójának, Bak doktornak, Flórának írt. Mindez

nagyon megnyugtatóan hatott, mintha ezzel már meg is kezdte volna az új életét, tevékenykedéseit. Nem tudtuk, hogy búcsúleveleket ír. Csöndben, buzgón körmölgettük a leveleket. Egyszer megkérdezte:

— Te kinek írsz?

Megmondtam, hogy Bandiéknak és Juditnak.

— Várjál, ne zárd be a levelet. Én is írok Juditnak.

A levél végére — pontosan már nem emlékszem — de körülbelül ezt írta: »Isten veled. Ölel Attila.«

[...] Attila hangosan elolvasta a vers címét: „Ultima verba... Ultima verba — Attila verse... A gyerek füle a betűkből és a ritmusból hasonlóságot érzett. Édes gyereknevetéssel nevetett, mintha ezt hallotta volna, lánc, lánc, eszterlánc...

Attila belemélyedt a vers olvasásába. Már felvettem a kabátomat és indulni akartam. Várj még — mondotta. Csak mégegyszer elolvasom. Elolvasta kétszer, háromszor. Megint menni akartam. »No, várj még egy percig. Veled akarok menni. De előbb hallgasd meg te is...« És már olvasta is a verset hangosan:

La conscience humaine est morte; dans l' orgie,
Sur elle il s' accroûpit; ce cadavre lui plaît;
Par moments gai, vainqueur, la prunelle rougie,
Il se retourne et donne à la morte un soufflet.

— Értesz miden szót? — kérdezte élénk érdeklődéssel. És máris belekezdett a vers fordításába. Három szakaszt mondott el így, aztán megint visszatért az első sorra:

»Az emberi értelem meghalt...« Itt abbahagyta és becsukta a könyvet.

[...] Gyorsan kiugrott az ágyból és öltözködött. Háromnegyed hatkor indultunk el. Átmentünk a vasúti síneken és utunkat a töltésen folytattuk tovább, ahova az állomás lámpáinak gyér fénye még elvilágított. A panzióval szemben lekanyarodtunk az útra.

[...] Hazaérve Etus megkért, menjek és vásároljak valamit a hentesnél vacsorára. Attila megint velem jött, kettesben hagytuk el a házat.

Örültem, hogy szívesen sétál a friss hidegben. Eddig olyan nehezen lehetett rávenni, hogy velem tartson. Tele voltam az előző esti vidám tervezgetésekkel, a mai nap békés nyugalmával és a holnapok ígéretes reményeivel.

[...] Az úton találkoztunk a kocsmába igyekvő újságárussal. Attila vett egy »8 Órai Újság«-ot. Jó másfélórás séta után értünk haza.

A szobában kellemes meleg volt és nagy rendetlenség. A gyerekek féktelen jókedvvel hancúroztak. Etus lisztet szitált, majd levette a tűzhelyről a forró fazekat és leszűrte a krumpli levét. A gyerekek ott ugrándoztak a lába alatt.

— Eredjetek innen! Még leforrázom valamelyikőtöket — aggodalmaskodott Etus. — Ugyan, adjál gyorsan vacsorát nekik és fektesd le őket. Szeretném, ha megfürödnének, tettem föl vizet és most jó meleg is a szoba. Addig elvégzem a dolgomat és legalább csendben és nyugodtan vacsorázhatunk mi is. Nem vagy éhes, Attila?

— Nem — felelte Attila.

Kabátban, kalapban ült, úgy, ahogy hazajöttünk, Beletemetkezett az újságba. Etus a tűzhely mellett guggolt és egy villára szúrva hámozta a gőzölgő krumplikat. Az asztalon nagy tálban a szitált liszt, mellette a langyos kovász. Reggelre frissen sült lángos lesz a tej mellé.

A három kis kölyök megvacsorázott. A nagy lavórt letettem a földre a meleg vízzel. Először a legkisebbet fürösztöttem meg. A kisfiú visongott, nevetett és szétpacskolta a vizet. A másik kettő ott ugrándozott és nevetett körülöttünk. Feneketlen vidámsággal hancúroztak.

— Csend legyen, gyerekek! — hajtogatta anyjuk szigorú hangon és nevető arccal.

Mindnyájan nevettünk. Aztán Ádámot bebújtattam hálóingébe és a díványra ültettem. Az ötéves Péter fanyalgott, amikor rákerült a sor. Nem meleg? Nem hideg a víz?

»Csak nem félsz?« csúfolódott a kislány. És máris rákezdett a vidám dalra:

»Nem félünk a farkastól, farkastól, farkastól,
Úgyse bánt, csak megkóstol, trallalallala...«

Egy hónappal ezelőtt érkeztünk Szárszóra. És ez volt az első este, amikor nem éreztünk félelmet és eltűnt a szomorúság a házból. Péter pityergett a lavórban, mi pedig körülugrándoztuk és kórusban énekeltük:

»Nem félünk a farkastól...«

Nevettünk és énekeltünk. Etus is, én is. Nem éreztük vesztünket, ahogy mondani szokták ilyenkor. Elszabadult jókedvünk nőtt, dagadt. Attila leeresztette az újságot és nevetve nézett felénk és ő is énekelte a dal francia szövegét:

»Qui a peur du grand méchant loup...«

Így énekelt Attila és felénk nevetett. Aztán egyszerre csak fölkelt, letette az újságot és indulni készült.

— Hova mégy, Attila? — kérdeztem kicsit meghökkenve.

— Szeretnék még egy kicsit sétálni — mondotta. — Majd vacsorára visszajövök.

Összenéztünk Etussal. Nem mertünk szólni, mintha attól féltünk volna, ha visszatartjuk, felidézzük gyanakvását. Gyorsan mosdatni kezdtem a síró gyereket, Etus pedig sietve hámozta az utolsó szem krumplikat.

— Várd meg, amíg Jocó lefektette a gyerekeket — mondotta. — Aztán majd ő is veled megy.

Attila kinyitotta az ajtót és mégegyszer mondta.

— Vacsorára visszajövök. Ha késnék, ne zárjátok be az ajtót...

És ezzel kisietett.

Megint egymásra néztünk Etussal.

— Menj, siess utána — mondottam aggódva.

Etus az órára nézett és nyugtatta magát:

— Már elment a nyolcórás gyors. Mindjárt megyek.

Félrerakta a hámozott krumplit, gyorsan belöttyentette a kovászt a liszt tetejére és betakarta a kenyérruhával. Péter dideregni kezdett a kihülő vízben, gyorsan becsavartam a törülközőbe. Megint az órára néztem, már eltelt hét perc, amióta Attila elment.

— Siess! — szóltam Etushoz.

Lerúgta papucsát és cipőt húzott. Hócsizmájával vesződött még két-három percig. Rongyos volt és viaskodni kellett vele, ha fölhúzta. Aztán kendőt kötött a fejére és belebújt a télikabátjába.

— Csend legyen! — szóltam a gyerekekre.

Az izgatott hangra azok elhallgattak. Füleltem. Lépteket hallottunk az udvaron.

— Már jön is vissza — mondotta valamelyikünk.

A következő pillanatban csendesen kocogtatott valaki az ajtón. Ez nem Attila... Később mondta Etus, hogy gépiesen az órára nézett: negyed kilenc volt.

Dermedten meredtünk az ajtóra. Még a gyerekek is. Síri csönd ült a szobán és mozdulatlanságba meredtünk. A csendes kocogás megismétlődött. Etus hirtelen az ajtóhoz lódult és sarkig tárta.

Fekete, a falu bolondja állott az ajtó előtt. Rongyos kiskabátjában, dideregve, kezét tördelve. Borostás ajka rángatózott, szeméből könnyek potyogtak. Csak állt ott és nézett befelé, a világosságba és rázkódott. A hideg rázta-e, vagy a sírás? ... Végre megszólalt nyögve, akadozva:

— Ne tessék megijedni..." (József J. 359—370.)

József Attila balatonszárszói tartózkodásának dokumentumait l. JAVL 375—384. A költő nővéreinek Bak Róberttel és Szántó Judittal folytatott 1937. novemberi és december eleji levelezését l. Levelek az utolsó napokból. Kritika 1974. 8. sz. — 11—13.

Nagy lelkesedéssel készült egy miskolci előadásra — A miskolci előadásról és József Attila előkészületeiről a szereplésre l. a 383., 425., 434., 451. sz. cikkeket és jegyzeteket.

tegnap levelet írt Cserépfalvi Imre könyvkiadónak és közölte, hogy jól érzi magát, rövidesen felutazik Balatonszárszóról Budapestre. — József Attila valóban írt levelet Cserépfalvi Imrének dec. 3-i keltezéssel (JAVL 384.), de ebben sem állapotáról, sem terveiről nem számolt be, csak egy fordítás-antológiával kapcsolatos ügyekkel foglalkozott (l. az 595. sz. cikket és jegyzetét).

387. József Attila, a 33 éves költő megdöbbentő öngyilkossága. — *Névtelen.* Délmagyarország 1937. dec. 5. — 2.

388. József Attila halálos tragédiája. — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. dec. 5. — 3.

A cikk főcíme a címlapon, az alcíme a 3. lapon, közvetlenül a szöveg fölött olvasható.

Tizenhatesztendős korában írta „Nincsen apám, se anyám"-kezdetű versét — a *Tiszta szívvel* c. verset

Harmadnapja nem eszek... — a *Tiszta szívvel* 2. strófájának első, 3. strófájának második sorpárja és a vers utolsó szakasza

Harminckét évem eltelelt / de havi kétszáz sose telt — helyesen: „Harminckét évem elszelelt / s még havi kétszáz sose telt. ..." *(Születésnapomra)*

Franco tábornok ellen írt disztichonja — *Egy spanyol földműves sírverse* (1936. aug.)

boldog volt, hogy — mint jelentették neki — polgári állást kaphat Budapesten. — Az álláslehetőségről először Ignotus Pál 1937. nov. 18-án, József Attilához írott levelében, ill. József Jolán 1937. dec. 3-án kelt, Szántó Judithoz írott levelében esik szó. Barátai a Pantheon Kiadónál szereztek a költő számára lektori állást. (L. erről JAVL 377—378. és 490.) A cikk idézett mondata árulkodik leginkább arról, hogy szerzője vagy az Esti Kurir szerkesztőségében dolgozó Ignotus Pál, vagy esetleg egy általa informált másik újságíró lehetett.

nem tudott letenni egy Victor Hugo-féle verseskönyvet. — V. Hugo: Les Châtiments c., III. Napóleon ellen írott kötetéről van szó. Dec. 3-án kelt, utolsó levelében többek között ennek a kötetnek az elküldését ígérte Cserépfalvi Imrének (JAVL 384.).

utolsónak éppen az „Ultima verba" (Utolsó szavak) címűt nézegette, sőt hozzálátott lefordításához is: „Elpusztult az emberi értelem". — A kortársak emlékezése szerint a beteg költő hajlamos volt arra, hogy akár a legközömbösebb információkat, újsághíreket, olvasott vagy hallott kijelentéseket saját személyére vonatkoztasson. A cikk szerzője ilyen alapon tulajdonít jelentőséget V. Hugo versének. Így értelmezi ezt Németh Andor is: „Életének utolsó hetében, amikor már el volt rá tökélve, hogy elpusztítja magát, utolsó olvasmányából, a tehervonatokkal semmiféle vonatkozásban nem álló Victor Hugo-i ódából, az *Ultima verbá*-ból, amelyet le kellett volna fordítania, is öngyilkossága szcenáriumára utaló parancsot olvasott ki:

La conscience humaine est morte; dans l'orgie,
Sur elle il s' accroûpit; ce cadavre lui plaît;
Par moments, gai, vainqueur, la prunelle rougie,
Il se retourne et donne à la morte un soufflet.

Lehet, hogy utolsó olvasmányainak foszlányai kavarogtak tudatában, a *prunelle rougie*, mely olyan, mint a mozdony vörös éllámpája, az *il s'accroûpit*, ami maga után vonta ezt a régi verssorát: »Vonat elé leguggolni.« »Az értelem meghal« — ezt magára vonatkoztathatta, mint akkoriban mindent, ami nyomtatásban a szeme elé került, és természetesen a *cadavre*-t is." (Németh Andor: József Attila és kora. In: A szélén behajtva. 538.) A strófa első mondatát a cikk írója így fordította: „Elpusztult az emberi értelem"; Németh Andor „Az értelem meghal" formában fordítja (i. m.), Somlyó György fordításában így hangzik: „A lelkiismeret halott."

További idézetek — *A Dunánál, Mama* c. versekből

389. Vonat elé vetette magát József Attila költő. — *Névtelen.* Esti Újság 1937. dec. 5. — 3.

390. Idegbaja miatt öngyilkos lett József Attila, a „Szép Szó" szerkesztője. — *Névtelen.* Függetlenség 1937. dec. 5. — 19.

A Függetlenség (1933—1944) a Gömbös-kormány félhivatalos lapja, a NEP szócsöveként indult, majd az Imrédy-kormány hivatalos lapja lett (1938 május). A legolcsóbb napilap volt, négyfilléres áráért százezrek vásárolták. Deficitjét a kormány fedezte. Délutáni testvérlapja az Esti Újság volt.

391. Egy meghasadt lélek drámája. — *Névtelen.* Magyar Hírlap 1937. dec. 5. — 4.

„szájából szépen folyt az igaz" — helyesen: „apám szájából szép volt az igaz" *(A Dunánál)*

Harminckét évem elszelelt / de havi kétszáz sose telt. — helyesen: „Harminckét évem elszelelt / s még havi kétszáz sose telt." *(Születésnapomra)*

Franco tábornok ellen írt disztichonja. — *Egy spanyol földmíves sírverse*

„tejfoggal sziklába harapott" és „feleselt a másvilággal" — idézetek a *Karóval jöttél...* kezdetű versből; helyesen: „Tejfoggal kőbe mért haraptál?", ill. „feleseltél a másvilággal,"

„nem tréfadolog az ember élete. — Stoll Béla József Attila válogatott levelezéséről írott recenziójában a következőket írja ezzel kapcsolatban: „[1937. dec. 3.] — A rövid búcsúlevelek sora kiegészíthető a Magyar Hírlap 1937. dec. 5-i számában megjelent töredékkel: [...] A közlő és a címzett talán Ignotus Pál volt." (MKszle 1977. I. sz. 93.)

392. József Attila öngyilkossága. — *Névtelen.* Magyar Jövő (Miskolc) 1937. dec. 5. — 11.

A hűszas évek elején a miskolci baloldali sajtóval is élénk kapcsolatokat tartott fenn. — L. az 59. sz. cikk jegyzetét.

A Magántisztviselők Szövetségének miskolci csoportja ... irodalmi estet tervez ... A Szép Szó című folyóirat íróinak szerepeltetésével. — Vö. a 383., 425., 434., 451. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

393. József Attila öngyilkosságot követett el. — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 5. — 7.

394. József Attila, a kiváló költő vonat elé vetette magát. — *Névtelen.* Magyarország 1937. dec. 5. — 3.

A cikknek a csillag után következő, József Attila életművét méltató részletét valószínűleg *Kodolányi János* írta, aki ebben az időben a lap belső munkatársa volt. József Attila halálhírének rá és a munkatársak egy részére gyakorolt hatására így emlékezik vissza: „Elkövetkezett azután egy ködös, szomorú, sötét téli nap, amikor délben is lámpák égtek az utcákon, és a villamosok vadul csörömpölve, az autók eszeveszetten dudálva cammogtak a homályban; megérkezett *Az Est* szerkesztőségi szobájába a jelentés: *József Attila öngyilkos lett.* Mikor ezt a géppel írt szöveget mi a Magyarország szobájában megkaptuk, és Szabó Lőrinc rekedten, hangosan felolvasta, dermedt csend zuhant ránk. Lőrinc vastag szemüvegét levéve, az asztalra borult, és ujjaival a hajába markolt. Mindenki összeszorított szájjal meredt maga elé. Csend volt..." (Kodolányi János: Visszapillantó tükör Bp. 1968. 343.)

Kodolányi és József Attila kapcsolatáról l. még a 811. sz. cikket és jegyzetét.

395. A vonat elé vetette magát és meghalt József Attila költő. — *Katona Jenő.* Magyarság 1937. dec. 5. — 4.

a bíróság előtt állott és a védő a Szekfű Gyula szerkesztésében megjelenő Magyar Szemle egyik tanulmányára hivatkozott, amely ... a sorsüldözött költő művészetét pár rövid sorban méltathatta. — Vö. a 212., 214., 219. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

„utána nevetett is..." — helyesen: Utána / nevettem is —" *(Én nem tudtam)*

Esengte a „szelíd jövőt" — utalás *A Dunánál* c. versre

„Nincsen remény" — utalás Vörösmarty Mihály Az emberek c. versének refrénjére *Ő rá is „rájajdult a Balaton"* — utalás Csokonai Vitéz Mihály Gróf Erdődyné ő nagyságához c. versére: „És mikor sorsom elválék — / Rámjajdúlt a Balaton."

A cikk bővített változatát l. a 457. sz. alatt.

A szerző a fentieken kívül a *Hazám* 7. szonettjéből idéz.

396. József Attila borzalmas öngyilkossága. — *Névtelen.* Makói Független Újság 1937. dec. 5. — 1.

397. Vonat elé vetette magát s meghalt József Attila. — *Névtelen.* Makói Újság 1937. dec. 5. — 1—2.

A cikk, tartalma folytán csak a költő valamelyik személyes makói ismerősének tollából születhetett, stílusa gyakorlott újságíróra vall: valószínűleg *Saitos Gyula* írta.

Volt egy csodálatosan szép és tökéletes Szonett koszorúja. — A Kozmosz éneke

Erről szól egyik Makón írt verse: — A bátrak

398. József Attila élete és tragédiája. — *Névtelen.* Népszava 1937. dec. 5. — 9—10.

A 10. oldalon gyászkeretben olvasható a *Mondd, mit érlel...* c. vers.

A cikk szerzője valószínűleg *Szélpál Árpád* volt.

az utolsó években állandó munkatársa volt a Népszava-Naptárnak és a Májusi Emléklapnak — József Attila az 1936-os és 1937-es Naptárban, valamint az 1936-os Májusi Emléklapban szerepelt. Mindkettőt Szélpál Árpád szerkesztette.

A szombati Népszavában még arról számoltunk be, hogy a közeljövőben fellép egy miskolci előadóesten. — Vö. a 383. sz. cikkel.

399. Dr. Bányai Lászlóné József Lucia, özv. dr. Makay Ödönné József Etelka,... — *Névtelen.* Népszava 1937. dec. 5. — 16.

Fekete keretbe foglalt gyászjelentés.

400. József Attila szörnyű öngyilkossága. — *Névtelen.* 8 Órai Újság 1937. dec. 5. — 14.

401. A vonat elé vetette magát egy fiatal író. — *Névtelen.* Pesti Hírlap 1937. dec. 5. — 12.

402. Az öngyilkos József Attila. — *Pálóczi-Horváth György.* Pesti Napló 1937. dec. 5. — 13.

Pálóczi-Horváth György (1908—1973) publicista, író. 1929—39-ig a Pesti Napló munkatársa, írásai jelentek meg a Gondolatban, a KMP legális folyóiratában, 1939-től Bajcsy-Zsilinszky hetilapjának, a Független Magyarországnak külpolitikai szerkesztője, közben a Magyarország c. kormánylap külpolitikai rovatát is szerkesztette. Teleki Pál öngyilkossága után Kairóba, majd Londonba emigrált. 1947-ben hazatért. Belépett az MKP-ba. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1954-ben rehabilitálták. 1956 végén elhagyta Magyarországot, és Londonban telepedett le.

A „Döntsd a tőkét" ... költője — A kötet pontos címe: *Döntsd a tőkét, ne siránkozz*

Vagy így, vagy úgy, vagy maga próbál csalni. — helyesen: „vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni." *(Kései sirató)*

Harminckét évem elszelelt, / De havi kétszáz sose telt — pontosan: „Harminckét évem elszelelt / s még havi kétszáz sose telt." *(Születésnapomra)*

403. Vonat elé vetette magát és szörnyethalt József Attila, a kiváló magyar költő. — *Névtelen.* Prágai Magyar Hírlap 1937. dec. 5. — 9.

Németh Andor a következő jellemzést írta József Attila költészetéről: — Vö. 309. sz. cikkünkkel.

404. Öngyilkos lett József Attila. — *Névtelen.* Új Magyarság 1937. dec. 5. — 17.

405. József Attila tragikus öngyilkossága. — *Németh Andor.* Újság 1937. dec. 5. — 10.

első híres versétől, a „Nincsen apám, se anyám-tól — A *Tiszta szívvel* c. versről van szó.

Elültem, mint az öreg szunyogok... — A *Margaréta* c. vers 2. és 3. szakasza. Az utolsó idézett sor helyesen: „s — vén görbe bú — munkám még lombtalan."

utolsó ... költeménye, ... Ebben a Hét Torony foglyának érzi magát — utalás a *Karóval jöttél ...* kezdetű versre

felvette ... Victor Hugo egyik verskötetét s ... felolvasta belőle ... az Ultima verba (Utolsó szavak) című híres költeményt. — L. erről részletesebben a 388. sz. cikket és jegyzetét.

További idézetek — a *József Attila, Füst, Karóval jöttél...* c. versekből

406. József Attila országos hírű írót és költőt darabokra tépte a vonat a balatonszárszói állomáson. — *Névtelen.* Új Somogy 1937. dec. 5. — 3.

Az újságcikk hemzseg a súlyosabbnál súlyosabb tévedésektől. Az öngyilkosság időpontját szombat délelőtt 10 órára helyezi. A cikk szerzője szerint József Attila legnagyobb feltűnést keltő verseskötete „Az égi postás" volt. Úgy véli: a költőt elmegyógyintézetben kezelték, s a szabadulása után Balatonmáriára utazott.

407. Fülledt este József Attilával. — *Boldizsár Iván.* A Reggel 1937. dec. 6. — 9.

Újraközölte a Magyar Nap 1937. dec. 7-i száma. L. a 416. sz. jegyzetben.

Boldizsár Iván (1912) író, publicista. Munkásságát a falukutató mozgalomban kezdte. Szerkesztette a Cserépfalvi Kiadó Szolgálat és Írás c. könyvsorozatát. A felszabadulás után főszerkesztője volt a Szabad Szó, majd az Új Magyarország, a Magyar Nemzet, a Béke és Szabadság és a Hétfői Hírlap c. lapoknak. 1946-ban részt vett a békeszerződést tárgyaló magyar küldöttség munkájában. 1947—51-ig külügyminiszterhelyettes volt. 1961-től a New Hungarian Quarterly, 1969-től a Színház főszerkesztője.

Boldizsár Iván írását újraközölte Ekk 446—447.; Emlék-szilánkok József Attiláról. ÚI 1968. 4. sz. 102—105.; ua.: A Rádió József Attila Emlékkönyvébe. In: B. I.: Az angyal lába. Bp. 1969. 417—426.

„Az esemény, a »fülledt este«, 1936 nyarán játszódott le. A szövegben szereplő barát és kiadó Cserépfalvi Imre." (Ekk 493.) Az Új Írás-cikk, ill. annak kötetbeli újraközlése tartalmazza a szerző József Attilára történt emlékezését is.

Az idézetek — a *Nemzett József Áron, Levegőt!, Ajtót nyitok* c. versekből

408. Egy „mai magyar" a mozdony kerekei alatt. — *g. i.* Brassói Lapok 1937. dec. 6. — 2.

g. i. — *(Gábor István)* író, újságíró. Előbb a Brassói Lapok nagyváradi tudósítója, majd a lap belső munkatársa. 1936-ban könyvet írt a spanyol forradalomról. Koncentrációs táborban halt meg.

A nekrológot József Attila haláláról írott néhány soros hír előzi meg, József Attila a vonat elé vetette magát, amely testét darabokra tépte címmel.

A 6. oldalon a „Hírek" rovatban gyászkeretben olvasható József Attila *Kész a leltár* c. verse.

Egy „mai magyar" — A nekrológ József Attilát elsősorban mint *A Dunánál* c. vers költőjét méltatja.

... Én dolgozni akarok ... — *A Dunánál* utolsó strófája. A cikkben tartalmi idézeteket is találhatunk a versből, valamint József Attila *Szerkesztői üzenet* c. prózai írásából.

409. József Attila. — *Illyés Gyula.* Nyugat 1937. dec. — 470—471.

Félórája kaptam halála hírét — A nekrológ keletkezését így írja le Gellért Oszkár: „1937 december eleji számát már betördelve várta a nyomdagép. Akkor a *Nyugat* már csak egyszer jelent meg havonta. A szám vezetőcikkét Illyés Gyula írta Adyról. »Most lett volna hatvan éves« — így kezdődött a cikk. Ady november 22-én született és Illyés még november utolsó hetében adta át a kéziratát. Most szinte berontott a szobámba.

— József Attila meghalt.

Végigfolyt a könny az arcán.

Lerohantam a nyomdába, hogy állítsák meg a nyomdagépet. Lehetetlen. Az utolsó ívet is nyomják már. Akkor dobják el! Mert Illyés Gyulának egy cikkét még föltétlenül ki kell szedni és majd kihagyunk valamit a lapból, hogy az Illyés cikke kerülhessen a helyére.

Megmondtam Illyésnek, hogy most már csak egy *In memoriam* főcímű rovat alatt írhat az utolsó íven.

— Nekem mindegy. — S átadta a kész cikket." (Kortársaim. Bp. 1954. 321.) Gellért a 322. lapon részletekben újraközli Illyés írását.

Korábbi kapcsolatukról l. a 193., 270., 347. sz. jegyzeteket.

410. Zokogó barátok kísérték utolsó útjára vasárnap délután József Attilát. — *Névtelen.* Reggeli Újság 1937. dec. 6. — 5.

nem vagyok életre való... — Ez a mondat valószínűleg az *Ime, hát megleltem hazámat...* kezdetű vers prózai parafrázisa. Ez a költemény *Vers* címmel a Szép Szó 1938, jan.—febr.-i számának 12—13. lapjain jelent meg a következő lapalji jegyzettel: „József Attila utolsó verse".

József Attila utolsó napjáról l. a 386. sz. jegyzetet. A temetésről l. a 421., 491., 869. sz. cikkeket és jegyzeteket.

411. Harmadnapja nem eszek... — *Névtelen.* Új Magyarország 1937. dec. 6. — 1—2.

Az idézet — a *Tiszta szívvel* c. versből

412. Balatonszárszón eltemették József Attilát. — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. dec. 7. — 7.

A temetésről l. a 421., 491., 869. sz. cikkeket és jegyzeteket.

Horváth Béla pedig költeményben siratta el. — Vö. az 525. sz. cikkel és jegyzetével.

413. A költő halála. — *(ó)* Esti Újság 1937. dec. 7. — 6.

(ó) — *Bibó Lajos* (1890—1972) író, újságíró. Hódmezővásárhelyen és szegedi lapoknál dolgozott, majd Budapestre került. A két világháború közötti korszakban főként jobboldali lapoknál dolgozott. A cikk írása idején az Esti Újság főmunkatársa volt.

Bibónak a József Attila származását illető tévedését helyreigazító cikket l. a 477. sz. cikkben.

414. József Attila tragédiája. — *Gyárfás Endre.* Friss Újság (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 7. — 7.

Gyárfás Endre — újságíró, költő. A Friss Újság szerkesztője volt. A negyvenes években az Új Élet és a Fáklya c. lapokat szerkesztette.

Halála előtt Sopronba hívták rajongó hívei — Téves állítás. József Attila egy miskolci előadóestre készült. (L. a 383. sz. cikket.)

Nincsen apám sem anyám... és ha nem kell senkinek... áldott földdel befödnek — helyesen: „Nincsen apám, se anyám"... „Hogyha nem kell senkinek"... „áldott földdel elfödnek" *(Tiszta szívvel)* A vers a cikkben strófabeosztás nélkül, folyamatosan nyomtatva, az 1. strófa 3—4. sora fordított sorrendben jelent meg.

Akárhogy lesz... — „Akárhogyan lesz..." *(Kész a leltár)*

415. Egy meghasadt lelkű fiatal magyar költő megrendítő tragédiája. — *Névtelen.* Magyar Lapok (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 7. — 6.

A cikket *Bélteky László* írta. (Vö. a 602. sz. cikkel.)

Bélteky László (1909) hírlapíró. A kolozsvári Kereskedelmi Akadémia hallgatója volt. 1932-től az Ellenzék c. nagyváradi lapot tudósította, majd 1934-ben a nagyváradi Erdélyi Néplap felelős szerkesztője lett

„Nincsen apám, sem anyám" — helyesen: „Nincsen apám, se anyám" *(Tiszta szívvel)*

A cikk egyes részletei megegyeznek Németh Andor 1937. dec. 5-én az Újságban megjelent írásának egyes részeivel. (L. a 405. sz. cikket.)

416. József Attila. — *Vass László.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. dec. 7. — 4. Gyászkeretben.

A lap újraközli A Reggel dec. 6-i cikkét, utána következik Vass László írása.

Németh Andor beszéli el: — *kifeküdt a sínek közé* — Vö. a 79. sz. cikkel.

Harmadnapja nem eszek — részletek a *Tiszta szívvel* 2., 3., 4. strófájából. A cikkben a részleteket, szakaszhatárok nélkül, folyamatosan közölték.

egyízben szívesen nyilatkozott a magyarországi népi mozgalom kritikus kérdéseiről is — Vö. a 355. sz. cikkel.

adtál földművest a tengernek — helyesen: „adtál földmívest a tengernek" *(Hazám 7.)* — A szerző az idézett 4 sort szakaszhatár nélkül közli.

További idézetek — a *Kései sirató, Mama, Mondd, mit érlel...* c. versekből

417. József Attila halálára. — *Nádass József.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 7. — 4.

A cikk 2. bekezdését, 3. bekezdésének nagy részét és a 4., 5. bekezdését újraközölte a Nagyváradi Napló, a forrás megjelölése nélkül (dec. 11. — 9.).

A 7. lapon, József Attila gyászkeretbe foglalt neve alatt, a „Hírek" rovat élén olvasható a költő *Mama* és *Megfáradt ember* c. verse.

„Döntsd a tőkét" — a vers címe: *Favágó*

Piros vérben áll a tarló... — A *„Költőnk és Kora"* utolsó strófája. A vers a Szép Szó 1937. októberi számában jelent meg.

Az utolsó idézet — a *Könnyű, fehér ruhában* c. versből

418. Az eltaposott magyar költő. — *Bárdos László.* Napló (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 7. — 9.

Bárdos László (1897—1960) újságíró, elbeszélő, dramaturg. 1918-ig a Pesti Hírlapnak dolgozott. 1919-ben belépett a KMP-be. 1919—24-ig a Szabadság c. erdélyi lap munkatársa, majd a nagyváradi Esti Lap szerkesztője. 1935-től a Nagyvárad és a Nagyváradi Napló szerkesztője. Részt vett az erdélyi illegális kommunista párt hetilapjának kiadásában. 1944-ben Németországba hurcolták. 1945 után a romániai Új Élet, majd a Fáklya olvasószerkesztője. 1951-től a Magyar Rádió, majd a Televízió dramaturgja.

A lap 10. oldalán egy hír olvasható Eltemették József Attilát címmel az „Újdonságok" rovatban.

„Tejfoggal sziklába haraptam..." — „tejfoggal kőbe mért haraptál?" *(Karóval jöttél...)*

ardeali — erdélyi

Első verseskötetében maga ad tökéletes feleletet arra a kérdésre azzal az egy mondatával, melyet kötete fedelére rótt: „Nem volt apám, se anyám". — A szerző a költő harmadik verseskönyvére utal, amelynek címe: *Nincsen apám se anyám.*

„Költő és kora" — a vers címe: *„Költőnk és Kora"*

Victor Hugo „Utolsó szavak" c. versének első sorát fordította le — Vö. a 388. sz. jegyzettel.

419. József Attila temetése. — *Névtelen.* Népszava 1937. dec. 7. — 8.
A temetésről l. a 421., 491., 869. sz. cikkeket és jegyzeteket.

420. „Az ige több, mint a tett". — *Szombati Sándor.* Pesti Napló 1937. dec. 7. — 10.
Szombati Sándor (1915) író, újságíró. A Társadalmunk c. lap állandó munkatársa. A német megszállást emigránsként, Belgiumban élte túl. A felszabadulás után hazatért Magyarországra. 1947 óta Belgiumban él.
A temetésről l. a 421., 491., 869. sz. cikkeket és jegyzeteket.
Ezerkilencszázhúsz nyarán ... beállított Juhász Gyula a szegedi „Színházi Újság" szerkesztőségébe. — A szegedi epizódról eltérő nézetet vall Saitos Gyula. (L. a 475. sz. cikket.)
Ha örül Horger Antal úr ... — A *Születésnapomra* utolsó két szakasza; központozása nem pontos.
Barátai ekkor Thomas Mann-nak írtak, akinek legutóbbi előadását József Attila vezette be. ... Thomas Mann ... nagy levélben áradozott József Attila verseiről. — Hatvany Lajoshoz írott részvétlevelén kívül (l. az 539. sz. cikket), nem tudunk arról, hogy Thomas Mann József Attiláról ekkoriban — még a költő életében — nyilatkozott volna. A Szép Szó Thomas Mann-estjét nem József Attila, hanem Ignotus Pál vezette be (l. a 324. sz. cikket és jegyzetét).
írta nagy tanulmányát, amelynek: „Hegel — Marx — Freud" volt a címe — József Attila töredékben maradt tanulmányát, „1936-ban kezdett, befejezetlenül maradt tanulmány" megjegyzéssel közölte a Szép Szó József Attila-emlékszáma. (1938. jan.—febr. — 16—22.) Itt és a JAÖM III.-ban az írás *Hegel, Marx, Freud* címmel szerepel.
legutolsó, hatalmas versét, amelyben leszámol az élettel és elmondja, hogy elmegy meghalni. — Valószínűleg az *Ime, hát megleltem hazámat...* kezdetű versről van szó, amely a Szép Szó 1938. jan.—febr.-i számában „József Attila utolsó verse" megjegyzéssel szerepel (12—13.).

421. József Attila temetésén. — *Németh Andor.* Újság 1937. dec. 7. — 4.
A cikket az alábbi bevezető sorok után szó szerint közli a Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. dec. 9-i száma (3.): „A tragikus körülmények között elhunyt nagy magyar költő legmegértőbb kritikusa, Németh Andor írta a következő fájdalmasan szép megemlékezést József Attila balatonszárszói temetéséről: [...]"
megrendülve hallgatják a papot, aki kimért búcsúztatójában csak a meghasonlottról beszél — A temetésen Fülöp Mihály református lelkész végezte az egyházi szertartást. 1958 decemberében kelt, leányához intézett levelében a következőkben foglalja össze az előzményeket és a maga gyászbeszédét: „...a 30-as években Balatonőszödön voltunk. Hozzám tartozott Balatonszárszó mint leányegyház, ahol minden szertartást én végeztem. Úgyszintén Balatonszemes is, mint fiókegyház, ahol szintén én végeztem mindent. Nyáron egy villa verandáján tartottam istentiszteletet. Mint mondám, B.-szárszó is leányegyházam volt. Nem emlékezem a 30-as éveknek melyik esztendejében, hónapján, napján, eljött hozzám József Attila testvére és zokogva bejelentette, hogy testvére öngyilkos lett, a vonat elé vetette magát. Megjegyzem, hogy ez ideig én József Attiláról nem hallottam. Testvérétől is csak a fentebb írottakat hallottam és azt, hogy nem református, hanem görög kath. és azért jött hozzám, mert hallotta, hogy liberális gondolkozású ember vagyok és mivel görög kath. lelkipásztor a környéken nincs, a r.kath. lelkipásztor pedig megtagadta a temetési szertartást tőle — végezzem el a temetési szertartást és adjuk meg a szerencsétlen Testvérének a végtisztességet. Én készséggel vállaltam a temetési szertartás elvégzését, mondván, ő is ember volt, mint mi, tehát ennyivel tartozunk egymásnak. Még megkérdezte, hogy a temetőben hova temethetik — mert a r. kath. lelkipásztor azt mondta, hogy ha a r. kath. temetőbe akarják elföldelni, csak a temetőárokba lehet — azt feleltem, hogy sorban, amint következnek a sírok, úgy tessék ásatni, mert nálunk ref.-nál a legtöbb helyen az a szokás, hogy a temetőben is rend van. Ott mindnyájan egyformák vagyunk. A következő nap d.u. kocsit küldtek B.-szárszóról, hogy

végezzem el a szertartást. Én átmentem. A Ravatalozónál, a temetőben volt a koporsó. Ref. híveink szép számmal összegyűltek, pedig nem ismerték. De mivel az ő Lelkipásztoruk temette, kötelességüknek tartották megjelenni, mert akárki volt, most már az ő halottjuk.

Máté: 7. r. 1—2 v. alapján beszéltem: »Mit mondjak, mit beszéljek, Testvéreim e gyász alkalommal? Sötét hangokba, szigorú szavakba öltöztessem-e gondolataimat, midőn egy felvilágosult keresztyén, gyilkos szándékkal, átkos kezekkel maga végzi ki magát? Hogyan mentsük, miként védelmezzük azon társunkat, aki nem várva Isten akaratát, nem várva, midőn ezt mondja az Úr: ‚Jól vagyon, jó és hív szolgám, keveset voltál hív, többre bízlak ezután: menj be a te Uradnak örömébe', nem várva, midőn a halál lassú szele elfújja életünk lángját, hanem bőszült rohammal, ferde gondolatokkal vágja ki magát az élők zöld mezejéről? Mi emléket, mi gondolatot csatoljunk e végpillanatban annak nevéhez; az erkölcsi kötelességek melyikét illesszük arra; melyik jó cselekedetét idézzük fel koporsója körül annak, aki megsértette a legnagyobb parancsot: ‚Ne ölj!' Aki eltaszította magától az Isten legnagyobb ajándékát, az életet. De zengjen bár az ilyen tényekről még sötétebben a hír, az emberek ítélete és meggyőződése szálljon még komorabb alakban, kövesse a világ ama ferdeségeit, hogy az ilyen halottaknak nem szoktak engedni tisztességes helyet a temetőben; mi az ilyen véleményekhez egyáltalán nem járulunk, az ilyen ítélettel egyáltalában kezet nem fogunk, mi a szeretet vallásának vagyunk hírnöke a gyászhelyen, mi irgalmat, mi kegyelmet, elnézést és kíméletet kérünk és hirdetünk mindenek felett.

Ki tudja, mit szenvedett a boldogtalan, minő fájdalom, minő kín és veszteség borongtak élete felett? Óh, ne higgyétek, hogy a boldog nem kívánkozik ki az életből; titkos féreg rágódott az ő élete fáján, emésztő bú, legyőzhetetlen veszteség nehezedett reá, életsorsában legyőzhetetlen akadály rémítette napjait. Reményei, céljai hagyták el őt előbb, s midőn már nem volt hova hajtani fejét, akkor kívánkozott a halál ölébe, mint mikor a leégett ház tulajdonosa égő üszkök alá temeti minden elvesztett életét. Mi nem mondjuk bűnösnek és nem átkozzuk el a kezet, hiszen, ha vétkezett, magának vétkezett leginkább, közülünk senkit sem károsított, hogy halálát siettette, senkit sem sértett, hogy temetése felett örüljünk. Ha bántott valakit, téged bántott meg, nagy Isten, te tudhatod egyedül kétségbeesésének okait. Mi csak sajnáljuk a szerencsétlent, akit sem szent vallásunk szavai, sem az isteni gondviselés tudománya, sem a mennyei Édes Atyába vetett bizalom e bűnös merénylettől visszatartóztatni nem tudtak.

Mindegyikünk a sors kezei között van, ki tudja, nem jön-e reánk csapás, mely megkeseríti napjainkat s búcsút venni óhajtunk az élettől; ne ítéljünk, a szívek titkát egyedül Isten ítélheti. Ha kötelességünk segíteni a szerencsétlenen, ki szerencsétlenebb, mint akinek az egy halálon kívül több jóltevője nincsen? Ha kötelességünk könyörülni a nyomorultakon, ki nyomorultabb, mint akit a nem élhetés gondolatai vesznek körül? Ha kötelességünk jól érezni a szenvedők iránt, ki szenved többet, mint akinek kínjai nagyobbak, mintsem elhordozhatná?

Részvéttel, szánakozással álljuk körül a koporsót és benne megtiszteljük a szenvedő keblek legszerencsétlenebb áldozatát.

Nem ítélünk Uram, hogy ne ítéltessünk. Tied, ki egyedül látod az emberi szív indulatait s egyedül ismered gondolataink tiszta és zavaros folyamát, tekintvén szent Fiad érdemére, légyen tiéd az ítélet.«

Kivonatosan így beszéltem a ravatalnál. Azután kivittük a sírhoz a koporsót. Itt azonban egy kellemetlen incidensben volt részem. A koporsót letették a kihányt földre, hogy azután köteleken beleeresszék a sírba és betemessék. Amíg temetik, a gyülekezet énekel és a felhantolt sír felett végzi el a szertartás utolsó részletét.

Amikor letették a koporsót, hirtelen egy ismeretlen ember odaugrik és beszélni akar. Természetesen én azonnal leszólítottam onnan, hogy amíg én el nem végeztem a szertartást, addig senkinek joga nincs beszélni. Ha én elvégzem, akkor, ha akarom, megengedem, hogy beszéljen. Ha beszélni akart, az lett volna a kötelessége, hogy odajön

hozzám, bemutatkozik és engedélyt kér, hogy beszélhessen. Természetesen a gyülekezet is nekem adott igazat. Behantolták a sírt és megengedtem, hogy beszéljen, de én eljöttem, híveim nagy része is.

A Tanító lakására bejött a Testvére és azt mondta, hogy »Az Est« munkatársai voltak. Meg akarják szellőztetni az újságban. Mondtam, hogy nagyon örülnék — mondja meg nekik. — De nem lett semmi sem belőle, mert a Testvére megmagyarázta nekik, hogy nekem hálával tartoznak, hogy készséggel vállaltam a temetést, mivel nem ref. volt. Mondom, nem tudtam, ki volt József Attila, csak temetés után mutatott egy verses füzetet a testvére, hogy Ő volt az. Mondtam neki, hogy miért nem mondta ezt, mikor odaát volt nálam: miért nem hagyta ott ezt a füzetet? mikor kérdeztem, ki volt ez a József Attila? Azt felelte, hogy »magánzó«. Ebből azt következtettem, hogy megunta a jólétet.

Mondtam neki, hogy semmiféle »Az Est« munkatársakra nem lett volna szükség, ha engem felvilágosít és itt hagyja a füzetet. Sajnálta a dolgot, de már segíteni nem lehetett.

Sohasem láttam József Attilát. T.i. a parton volt Pensió-ja testvérének. Erre, a templom felé nemigen járt. Az évet sem tudom, mikor temettük..." (Pejtsik Árpád közlése: Ki temette el József Attilát? — MN 1975. máj. 9. — 8.)

Az egyházi temetés elvégzését egyébként Kiss Ernő református kántor is magának tulajdonította, (Vö. Puruczki Béla: A Gát utcától Szárszóig. MN 1973. júl. 26. — 4.), de a költő temetéséről szóló egykorú tudósítások egyértelműen bizonyítják, hogy a szertartást Fülöp Mihály végezte el (vö. a 412., 419. sz. cikkekkel).

A temetésről l. még a 491. sz. cikket (Ignotus Pál és Mónus Illés búcsúbeszédének rövid összefoglalását), Horváth Béla versét az 525. sz. cikkben. Horváth Béla visszaemlékezését a temetésre l. a 869. sz. cikkben.

422. Balatonszárszón temették el József Attilát, az öngyilkos költőt. — *Névtelen.* Új Somogy 1937. dec. 7. — 4.

A szenzációhajhász cikk teljesen tévesen írja le a költő temetését. (Vö. a 421., 491., 869. sz. cikkekkel és jegyzetekkel.)

423. „Elpusztult az emberi értelem." — *Látó Anna.* Brassói Lapok 1937. dec. 8. — 7.

Látó Anna — erdélyi újságíró, műfordító. A felszabadulás után egy kolozsvári nőlap szerkesztője.

„Elpusztult az emberi értelem" — A címadó Victor Hugo-verssorról l. a 388. sz. cikk jegyzetét.

Mintegy hat hónappal ezelőtt találkoztam József Attilával. — A szerző így emlékezik vissza erre a találkozásra:

„Február vége felé járhatott. Lucsok és köd ülte meg Budapestet, az aszfalt fényes és nyúlós lett, a fák tar ágai között páracsomók szállongtak. Alkonyodott. Az Olasz Fasorban, éppen szemben a Fogaskerekű állomásával, befordultunk egy kovácsoltvaskapun. Bent a kályha körül már négyen ültek, álltak és hallgattak. Vártak. Mintha a köd behúzódott volna a szobába is, és rátelepedett volna az emberekre — fojtott volt a hangulat.

Halkan megnyílt az ajtó — nem az az ajtó, amelyen mi a kert felől beléptünk, hanem egy másik, mely a lakásba, a másik szobába vezetett —, és Gy. E. asszony bevezette József Attilát. Kézen fogva vezette. Könnyű kézzel, mint anya a gyermekét. Szelíd és komoly volt a pillantása, mégis parancsoló, mosolya csupa biztatás, mozdulata, ahogy a vendégeken körbemutatott, erőt és nyugalmat árasztott.

— Érezd jól magad, Attila — mondta — kedves vendégeink között.

Még egyszer rámosolygott a költőre, tekintetük — úgy tűnt — cinkosan összevillan, és Gy. E. asszony, ugyanolyan halkan és ünnepélyesen, mint jött, elhagyta a szobát.

Hogy tudtuk-e abban az időben, milyen nagy költő József Attila? Határozott igennel nem mernék felelni. Semmi esetre sem fogalmaztuk meg a nagyságát, nem beszéltünk róla szárnyaló, patetikus szavakkal, hiszen olyan közel volt hozzánk, ott járt ő is a

nagykörúton, bejött a Japán kávéházba és leült a barátai közé. Kortárs volt. Inkább csak éreztük, hogy versei újak, rendkívüliek, hogy addigi költészeti élményeinktől merőben különböznek. Visszaemlékszem az elragadtatás, a döbbenet és a zavar borzongató élményére az Óda első olvasásakor, vitákra, hogy lehet-e, szabad-e így, ilyen bizarr módon szerelmet és szeretett lényt jeleníteni, kerestük a vers világirodalmi rokonait, és hajnal felé ismét csak annyit tudtunk bizonyosan, hogy ez a vers izgalmasan új, eszméje, lényege egy másik világ más törvénye szerint igaz.

Életemben akkor találkoztam először és utoljára József Attilával. Izgatott örömmel, de mit tagadjam, kíváncsisággal is és a szorongás halk érzésével készültem a találkozásra. És milyen különös találkozás volt!

Gy. E. asszony, a költő számos pszichoanalitikusának egyike (éppen az utolsóelőtti) hívott meg szombat délutánra. Vendégei voltunk, de ő nem maradt közöttünk. Az összejövetel a szokásos társasági formák betartásával indult, de a könnyedséget mintha csak mímelte volna. Ma sem tudnám megmondani, hogy valójában miféle célt szolgálhatott. Csak végig éreztem, hogy az ártatlan teázgatás mögött távoli terv húzódik meg, bonyolult koncepció. Talán billentyűk vagyunk egy sokhangú zongorán, amelyen valahol valaki azért játszik, hogy megfigyelje, dallam lesz-e belőle, vagy hangzavar?

József Attila, mint magárahagyott gyermek, elveszetten állt a szoba közepén. Milyen vékony volt, milyen soványka, megmagasította a keskenysége, az arca is hosszú, csontos és halovány arcában két mély üreg. Az ő szemét nem lehet elfelejteni. Mások azt mondják, Petőfihez hasonlított, de én semmire sem emlékszem, mert semmit sem láttam, csak a szemét. A világ minden fájdalma, szenvedése, minden embert ért minden igazságtalanság, ártatlanok megalázása, árvák bánata, özek riadalma kért, könyörgött és vádolt a tekintetében. Csak bűntudattal lehetett a szemébe nézni. Nem annak a bűnnek meg nem fogható és meg nem fogalmazható érzésével, mellyel ő annyit viaskodott, de a valóságos, néven nevezhető bűnök szégyenével, melyeket ellene követtek el. Születése órájától mennyi sértés érte, ki mindenki ártott neki (még azok is, akik a javát akarták) — és ő semmit sem tudott felejteni. Emlékeit mind a szemébe gyűjtötte, ott őrizte, és azokon át mint sűrű sötét függöny mögül nézett az emberekre.

Szépen felterített asztalhoz ültünk, és mint áldatlan színjáték szereplői, igyekeztünk természetesen viselkedni, elfogulatlanul csevegni. De lehetetlen volt. József Attila megállította a sima hazudozást. Akire ránézett — odahallgatott. Hirtelen ő kezdett beszélni. Gyorsan, szinte lélegzetvétel nélkül, mint akinek fáj, hogy érte és miatta alakoskodunk. Tekintete megelevenedett, gúnyos kis szikrák is lobbantak benne, egyenesen vidám lett, tréfálkozni kezdett a társaság egyik tagjával, közös éjszakai sétájukat idézte, furcsa találkozásukat a Nagykörúton — és csengő derűvel felnevetett. A következő pillanatban arckifejezése elborult, gyanakvó, sértődött lett, körülnézett — és bezárult. Többé egyetlen szót sem szólt.

Amikor az ajtó ismét kinyílt, és Gy. E. asszony ismét templomi kenettel celebrálta a távozás szertartását, a költő már csak árnyéknak tűnt, kósza fellegnek a februári égen. [...]" (Nagyon fáj. Utunk 1962. nov. 30. — 6.)

424. Költő a sínek közt. — *Robotos Imre*. Friss Újság (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec. 8. — 5.

Robotos Imre (1911) újságíró, író, kritikus. Pályáját újságíróként kezdte. Az 1930-as években elsősorban pártmunkásként dolgozott. 1947—57 között a Romániai Magyar Szó, illetve a bukaresti Előre főszerkesztője volt. Az utóbbi évtizedben több irodalomtörténeti munkája is megjelent.

425. Szép Szó szerzői est. József Attila verseiből olvas [1937. dec. 8.]. — *Németh Andor*. József Attila Bp. 1944. 222 l. — 210—219.

Az előadás szövege Németh Andor József Attila-könyvének utolsó fejezeteként jelent meg, az alábbi bevezető sorok után:

„Négy nap múlva kellett volna kiállania a nyilvánosság elé.
Falragaszok hirdetik:

Szép Szó szerzői est
József Attila verseiből olvas

Mindenki tudja, hogy József Attila elnémult. De a jegyek elfogytak. A terem zsúfolva van. A hangulat ünnepélyes, mint a templomban.

József Attila nem jöhetett el. Nekem kell elmaradását kimentenem.

Elfogultan lépek az emelvényre, kezemben remeg a papír. Figyelnem kell, hogy érthetően beszéljek, hogy uralkodni tudjak érzelmeimen.

József Attilát búcsúztatom."

A bevezető sorok a Szép Szó miskolci előadóestjére utalnak (vö. a 383., 434., 451., 492. sz. cikkekkel és jegyzetekkel), amelyen Németh Andor előadása elhangzott. Az előadás szövege a Szép Szó József Attila-emlékszámában megjelent Németh Andor-írás korábbi változata (vö. az 526. sz. cikkel). Erre utal a 492. sz. cikk: „József Attila jelentőségét Németh Andor méltatta gyászbeszédében, amelyet emlékszámunkban közölni fogunk." Németh Andor, mint más esetben is, korábban publikált, kész szöveget épített be tehát József Attila-könyvébe.

s megszerkeszti magában, mint ti majd kinn, a harmóniát. — helyesen: „s megszerkeszti magában, mint ti / majd kint, a harmóniát," *(A város peremén)*; (Hibás központozással, strófa- és sorhatárok nélkül)

„Szerettem Lucámat, de Lucám nem szeretett, bútoraim, árnyak, barátaim nincsenek. Bajom sem lesz többé" — helyesen: „Szerettem Lucámat, / de Luca nem szeretett. / Bútoraim: árnyak. / Barátaim nincsenek. // Bajom se lesz többé," *(Nemzett József Áron)*

Szeretett enni s egyben-másban ... úgy hívták: többé itt-ne-lássam. / A görögkeleti vallásban ... nodehát, ne búsuljatok. — helyesen: „Szeretett enni s egyben másban ... úgy hívták: Többé-itt-ne-lássam. / A görög-keleti vallásban ... no de hát ne búsuljatok." *(József Attila [Vidám és jó volt ...])*

Magamban bíztam elejétől fogva — helyesen: „Magamban bíztam eleitől fogva —" *(Kész a leltár)*

A fentieken kívül idézett vers: *Eszmélet 5.*

426. József Attilát gyászolja a szlovenszkói magyarság. — *(V. L.)*. Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. dec. 8. — 4.

(V. L.) — *Vass László*

a „Szép Szó" itteni előadóturnéján. — Vö. a 382. sz. cikkel és jegyzettel. A József Attila-emlékestekről l. a 444. sz. jegyzetet.

427. József Attila és — József főherceg. — *(V. L.)* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. dec. 8. — 4.

(V. L.) — *Vass László*

428. Levél a határon túlról. — *Sértő Kálmán.* Népszava 1937. dec. 8. — 11.

Újraközölve: Amerikai Magyar Világ (New York) 1937. dec. 27. — 9.

... a határon túlról — Sértő Kálmán ebben az időben már tüdőbajos volt. Pártfogói az erdélyi havasokba küldték gyógyulni. Innen küldte versét Bresztovszky Edéhez, a Népszava irodalmi rovatvezetőjéhez. Több levelében pénzt kért tőle, de a vershez mellékelt levélben ezt írta: „A most beküldött versemért nem kérek pénzt. József Attiláról írtam a verset. Hatvany Lajos és az öreg Ignotus azt mondta, hogy ide hozzam be. Én eleve is ide akartam írni. A versért — ezért pénzt nem akarok ..." (Levele Bresztovszky Edéhez, 1937. dec. 7. A Párttörténeti Intézet Archívuma. Bresztovszky-iratok.) Sértő Kálmánt megrendítette József Attila halála. Ezen kívül még két verset írt emlékére (l. 448. és 458. sz. alatt).

Az 5. strófa 5. sorának sajtóhibáját javítottuk.

Sértő Kálmán József Attiláról alkotott, valamivel korábbi véleményének érdekes adaléka az alábbi cikkrészlet: „A mai költők közül Kosztolányi Dezső érdemli meg a sugaras dicsőséget. Babits Mihály: őrült gondolatoktól terhes. Heltai, Szép Ernő, Kemény Simon, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Fenyő Laci, Várnay Zseni, Sümegi Tivadar, József Attila, Erdélyi József, Illyés Gyula — és talán én is — ködökből kiemelkedő költők vagyunk." (Barátaim és ellenségeim. 5. folytatás. Ceruzasorok költőinkről. Új Magyarország 1935. szept. 7. — 11.)

429. A költő halála. — *Zsolt Béla.* Újság 1937. dec. 8. — 1. Vezércikk.

József Attila öngyilkossága után többé a díjazottakon kívül senkit sem fog érdekelni, hogy a bölcsen egyensúlyozó és arányosító kuratórium kik között osztja fel egy Tisza István-utcai bérház jövedelmét. — Zsolt Béla cikke nyitja meg azoknak a felelősségrevonó cikkeknek a sorát, amelyek a Baumgarten-kuratóriumot okolják József Attila haláláért. A Baumgarten-díjról l. a 85. sz. cikk jegyzetét.

egyetlen egyszer csurrantottak neki ezer pengőnyi kegydíjat — Vö. a 247. sz. cikkel és jegyzetével.

nem hívták meg boldogult Gömbös Gyulával együtt vacsorára sem — Zsolt Béla Gömbös Gyula és a népi írók között 1935. ápr. 16-án Zilahy Lajos villájának dolgozószobájában létrejött találkozóra utal, amelyet követően az írók cikkekben kifejtették az „Új Szellemi Front"-ot támogató állásfoglalásukat. (Vö. a 263. sz. cikkel és jegyzetével.)

430. Szerbusz Attila! — *Faragó Dezső.* A Hír 1937. dec. 9. — 7.

Faragó Dezső (1880—1958) Épület- és műlakatos, szociáldemokrata politikus, 1897-ben kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1905—14 között szociáldemokrata szaklapot szerkeszt. Az I. világháborúban orosz fogságba esik. Részt vesz a hadifoglyok szocialista mozgalmában. 1921—25-ig Bécsben Böhm Vilmossal és Garbai Sándorral dolgozik együtt. 1925—32 között a MSZDP rákosszentmihályi szervezetének titkára. 1932—44-ig a Népszava kiadóhivatalában dolgozik. Mauthausenbe deportálják. 1945 után nyugdíjba vonul.

Harminckét évem eltelelt... — „Harminckét évem elszelelt" *(Születésnapomra)*

431. La mortea lui József Attila. — *Isaia Tolan.* Curentul (Bucureşti) 1937. dec. 9. Részlet.

Isaia Tolan (1899—1953) újságíró, költő. A kolozsvári Független Újság egyik közleménye azt mutatja, hogy a magyar irodalommal nemcsak alkalmilag foglalkozott: „Isaia Tolan újságíró, a »Piatra de Hotar« folyóirat szerkesztője már lefordította Németh László munkáját, amelyben az író romániai benyomásairól számol be. A fordítás »Románok és magyarok« címmel röpirat alakjában is megjelent Aradon. Ajánlja még: Illyés Gyula: Puszták népe és a Pro Christo kiadásában megjelent »Elsüllyedt falu Dunántúlon« című könyveket." (Halász Erzsébet riportja Lupaş volt miniszterrel. 1937. febr. 6. — 3.)

A Curentul (1928—1944) nagy példányszámú, országos megjelenésű, jobboldali beállítottságú orgánum volt, amely az 1930-as évek második felétől részben szovjetellenes, náci-német orientációt követett.

valahol Brăilában meghalt szappanfőző munkás — A szerző ezt az értesülését minden bizonnyal a Brassói Lapokban megjelent interjúból szerezte, amelyet Molnár Tibor készített József Attilával (vö. a 299. sz. cikkel és jegyzetével).

felfedte félromán eredetét a „Nagyon fáj" című verses kötetében, — A szerző *A Dunánál* „Anyám kún volt, az apám félig székely, / félig román, vagy tán egészen az" soraira utal.

ő adta a magyar irodalomnak a legjobb fordításokat románból, — József Attila román fordításaival kapcsolatban l. a 280., 299., 587., 937. sz. cikkeket és jegyzetüket.

Szabó Dezső (az anyja után) ... az oláh nemzet sarja ... szenvedélyesen áhította a hozzánk való visszatérést — Szabó Dezső valóban tett sértettségből eredő és meghökkentő szándékú nyilatkozatokat, melyek szerint Romániába költözik. Egyik ilyen nyilatkozatában, amely az Esti Kurir 1929. dec. 25-i számában jelent meg, kijelenti, hogy anyja vérét követi, felveszi a Gheorghe Mille nevet (anyját Mille Máriának hívták). Hóman Bálinthoz írt nyílt levelében azzal indokolja elhatározásának okát, hogy, úgymond, fel akarta hívni a figyelmet az irtózatos és felelőtlen magyar tehetség-gyilkolásra. (Nagy Péter: Szabó Dezső. Bp. 1964. 454., 458.) Arról, hogy Szabó Dezső „románnak kínálja magát", a Hozzászólás a plattformtervezethez is említést tesz. (L. a 165. sz. cikket. — Az idézett részlet: JAÖM III. 443.)

A Curentul vezércikkének állításaival több magyar lap is vitába szállt (vo. a 433., 462., 503., 602. sz. cikkekkel.)

A cikk itt nem közölt részlete jugoszláviai témával foglalkozik.

A cikk fordítása:

József Attila halálára

Az volt megírva szegény József Attilának, hogy a vonat kerekei alá vesse magát, és ezáltal a román távirati irodának is tudomására jusson — s rajta keresztül a romániai olvasóknak is —, hogy milyen kegyetlen halált halt 33 éves korában a mai magyar költők egyik legnagyobbja. A boldogtalan költő elkövette azonban azt a könnyelműséget, hogy egyik verseskötetében felfedte etnikai hovatartozását, ahelyett, hogy az „eset" hivatalos nyomozóira bízta volna ezt a feladatot, akik üres zsebeinek egyikében talált, vérrel átitatott búcsúleveléből értesülhettek volna erről. Így aztán a román olvasók ugyanolyan közönnyel tértek napirendre a szerencsétlenség fölött, mint 1937. december 4-én a világon történt sok és apró esemény fölött.

De miért hibáztatnánk a mi közvéleményünket tájékoztató illetékeseket azért, mert nem tudják, hogy József (Iosif) Attila apai ágon román, Bánátból elszármazott, Budapestre vetődött és aztán a háború előtti Romániában, valahol Brăilában meghalt szappanfőző munkás fia? Hogy felfedte félromán eredetét a „Nagyon fáj" című verseskötetében, hogy ő adta a magyar irodalomnak a legjobb fordításokat románból, s hogy fiatalkorában, amíg a kegyetlenül keserves élet nyomorúsága Budapestre nem szögezte, Románia utáni nosztalgiának a foglya volt?

Az úgynevezett nemzeti eszme kiteljesedése után a románság annyira rabja lenne a szűkkeblű individualizmusnak és a külföldi megnyilatkozásokkal szemben jelentkező fojtó és alantas mentalitásnak, hogy semmi sem érdekli abból, ami román a határokon túl? Kivéve természetesen a nemzetközi fürdőhelyeken és metropolisokon sétálgató románokat. Miért is érdekelné ezt a román világot az a tény, hogy a mai magyar irodalom három legillusztrisabb képviselője: Szabó Dezső (az anyja után) és a költő József Attila és Erdélyi József (ez utóbbi mindkét szülő részéről) az oláh nemzet sarja, és hogy az első és az utolsó szenvedélyesen áhította a hozzánk való visszatérést? Miért is utánozná ez a román világ — legalábbis a nemzetségünkből kiváltak közül a legkitűnőbbekkel szemben — Németország példáját, ahol a nagyvilágban kallódó utolsó németet is nyilvántartják. [...]

Hosszúra nyúlna ezeknek a vétkes hanyagságoknak a felsorolása. De minek erőszakoljuk a dolgot! Nem ráz fel bennünket sem József Attila négy nappal ezelőtti tragikus halála, mint ahogy nem jelentettek nekünk semmit más idegenbe vetődöttek könyörgései sem. Hiába fordulnánk a románsághoz azzal a követelménnyel, hogy vegyen példát arról a nyilvántartásról, amit a nagyvilágba szakadtakról vezetnek Hitler németjei. Nekünk jól áll, ha nem érdekel semmi abból, ami kívül esik azokon a babérokon, amelyeken nyugszunk.

(*Kovács Erzsébet* fordítása)

432. Vadvirágcsokor József Attila sírjára. — *(Sz. M.)*. Napló (Subotica—Szabadka) 1937. dec. 9. — 4.

(Sz. M.) — *Szántó Miklós* (1884?—?) — vajdasági újságíró, műfordító

„Én József Attila itt vagyok" — helyesen: „Én, József Attila, itt vagyok!" *(Bevezető)*

Hatvany Lajos ... a „Világ"-ban ... méltatásban részesítette — Hatvany a Magyar Hírlapban írt méltatást a *Nincsen apám se anyám* c. kötetről. A lap a Világ utódjának számított. (Vö. a 96. sz. cikkel és jegyzetével.)

előszedte zsebéből Villon ... verskötetét és kezdte a legszebbeket, a legnehezebbeket magyarra fordítani. Akkoriban Zsolt Bélának volt Pesten egy irodalmi heti folyóirata és József Attila abban közölte aranyba vésett fordításait. — József Attila Villon-fordításai A Toll c. lapban láttak napvilágot (1929. 20., 23., 25. és 32. sz.), amelynek egy ideig Zsolt Béla volt a főszerkesztője (1929. 5. számtól az 1929. 30. számig). A költő Villon-fordításairól l. a 380. sz. cikk jegyzetét.

433. A kétvérű költő. — *Névtelen*. Hírlap (Arad) 1937. dec. 10. — 1.

A liberális polgári szellemű, angol- és franciabarát beállítottságú politikai napilap (1917—1944) gyakran polemizált a Viitorul és a Curentul c. román nyelvű lapokkal.

A cikk válasz a 431. sz. cikkre.

A cikk mottója — *A Dunánál* utolsó 6 sora; helyesen: „A Dunának, mely mult, jelen s jövendő, / egymást ölelik lágy hullámai./ A harcot, amelyet őseink vivtak, / békévé oldja az emlékezés / s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés."

Szabó Dezső Ajutor! című regényéhez — Szabó Dezső Segítség! c. regénye megjelent románul Ajutor! Ajutor! címmel Bukarestben, a 30-as évek elején.

434. József Attila emlékest Miskolcon. — *Névtelen*. Népszava 1937. dec. 10. — 4.

Pillér Ferenc József Attila költeményei közül adott elő. — Pillér Ferenc a Miskolci Nemzeti Színház művésze.

L. a 383., 425., 451., 492. sz. cikkeket és jegyzeteket.

435. A hét bánata... [rovatcím] — *Névtelen*. Pesti Polgár 1937. dec. 10. — 4.

Mint aki a sínek közé esett / és átalérzi tűnő életét / még zúgva kattog a forró kerék. — A szegény kisgyermek panaszai c. Kosztolányi-versciklus első versének kezdősorai helyesen: „Mint aki a sínek közé esett... / És általérzi tűnő életét, / míg zúgva kattog a forró kerék."

436. József Attila útja a halálba és a halhatatlanságba. — *Névtelen*. Népszava 1937. dec. 11. — 4.

437. József Attila. — *Karácsony Sándor*. Református Élet 1937. dec. 11. — 481.

A cikket a szerző változatlanul újraközölte in: Karácsony Sándor: A könyvek lelke. Irodalmi nevelés. Bp. 1941. 200—201. (Vö. a 766. sz. cikk jegyzetével.)

Karácsony Sándor (1891—1952) pedagógiai, filozófiai író, egyetemi tanár. Az első világháborúban hadirokkant lett. 1919—27-ig Budapesten tanár, majd az MTA szótári bizottságának gyűjtő munkatársa. 1942—51-ig a debreceni egyetem bölcsészkarán nyilvános rendes tanár. A koalíciós korszakban a Szabad Művelődési Tanács elnöke volt.

438. József Attila öngyilkossága. — *Névtelen*. Szabad Szó (Párizs) 1937. dec. 11. — 5.

A „Magyar világ" rovatban.

Tizenhatéves korában írta „Nincsen apám, sem anyám" c. feledhetetlen verseskötetét. — A *Nincsen apám se anyám* c. kötet 1929-ben jelent meg, a költő 24 éves korában. A szerző a *Nagyon fáj* c. kötetről sem tud, a *Medvetánc* c. verseskönyvet a költő legutóbbi kötetének nevezi.

439. Elmebaj. — *Gárdos Sándor.* Brassói Lapok 1937. dec. 12. — 14. Részlet.
Gárdos Sándor (1892—1947) újságíró; 1945-től a Délmagyarország szerkesztője.
A glossza első, József Attilát érintő részét közöljük.

440. Hogyan élt és hogyan halt meg Ady Endre óta a legnagyobb magyar költő: József Attila. — *Molnár Tibor.* Brassói Lapok 1937. dec. 12. — 15.
A főcím alatt szereplő első alcím az eredeti cikkben a főcím fölött szerepel.
másfél esztendővel ezelőtt elmondotta élete történetét: — A cikk első egységében (az első csillagig) és negyedik részében a szerző idéz saját korábbi, a költővel készített interjújából (vö. a 299. sz. cikkel és jegyzetével).
„felmenti az odvas televény" — helyesen: „míg föl nem ment az odvas televény." *(Kibe ugrál...)*
s így mindegyik determinált. — helyesen: „s így mindenik determinált." *(Eszmélet 4.)*
A *[Magad emésztő...]* részeként ez a sor a cikkben közölt formában szerepel.
További idézetek — a *Mondd, mit érlel..., Külvárosi éj, Levegőt!, Kései siratók, Bevezető* c. versekből

441. József Attila... — *Névtelen.* Csehszlovákiai Népszava 1937. dec. 12. — 2. A cím gyászkeretben van.
A fiatal korunk legnagyobb magyar költőjét — A mondat első fele értelmetlen. Talán a nyomtatás során eltorzult szövegről van szó, amelynek kézirata így hangozhatott: „A fiatal [költőt], korunk legnagyobb magyar költőjét..."

442. Irodalom és tehetség. — *Ignotus.* Magyar Hírlap 1937. dec. 12. — 1.
Zsolt Béla tetemre hívja a Baumgarten-díj kezelőit — Vö. a 429. sz. cikkel és jegyzetével.

443. Fenyőgally a balatonszárszói sírra. — *Győry Dezső.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony), 1937. dec. 12. — 4.
A tátrai pihenés tervét később Anton Straka is hangoztatta. (Vö. a 712. sz. cikkel és jegyzetével.)
A Csehszlovákiában élő magyar költő, Szabó Béla (l. az 593. sz. cikkben és jegyzetében) így emlékezik a csehszlovákiai magyar írók és Straka tervezett akciójára:
„Fáj és mélyen lesújt a halála már azért is, mert több bennfentes újságírótól hallottam, hogy József Attila a Tátrába készült. Arról is beszéltek, hogy cseh és szlovák barátai mindent elkövettek sikeres gyógykezelése érdekében. De mindezt már hónapokkal ezelőtt hallottam... és ez a borzalom lett a vége... Már nem kell neki a Tátra... nem segít rajta többé sem jóakarat, sem jóindulat, barátai nem barátai többé, elkobzott költészetének egyszer a magyar nép lesz a gazdája.
Még sohasem voltam a Tátrában... a gyönyörű havas bérceket csak a vonat ablakából láttam elsuhanni... A szívem nagyon nehéz, és ezekben a napokban a Tátrára is neheztelek. Úgy érzem, hogy ott egészen biztosan meggyógyult volna. A hegyek, a fenyőillatú tiszta levegő segítettek volna rajta. Betegsége bizonyára elillant volna a fejéből. Egyébként sem hiszek abban, hogy szkizofréniás volt. Egyszerűen azt állítom, betegsége az volt, hogy magyar költő mert lenni, ez a betegség emésztette fel Petőfit meg Juhász Gyulát is." (Szabó Béla: Találkozásom József Attilával. Új Szó 1976. dec. 12. — 9.)
... a múltat / békévé oldja az emlékezés... — helyesen: „A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés / s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés." *(A Dunánál)*

444. József Attila-emlékest Pozsonyban. — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 12. — 5.
A költő halála után hamarosan elkezdődő József Attila-kultusz egyik fő formáját az emlékestek, emlékének szentelt előadások jelentették. Az estekről általában a lapok is

beszámoltak. Olykor közölték az elhangzott előadások szövegét. Itt csak néhány legkorábbi és legjelentősebb programra vonatkozó egykorú irodalomra hívjuk föl a figyelmet. A szlovenszkói emlékestekről Vass László számolt be (426., 545.). Vass László előadásának szövegét l. a 469. sz. cikkben. A 468. sz. cikk a pozsonyi rádió magyar nyelvű József Attila-estjéről ad hírt. Peéry Rezső ez alkalommal elhangzott előadásának szövegét l. a 472. sz. cikkben. Romániában többek között Temesvárott (473. sz. cikk) és Kolozsvárt (563. és 589. sz. cikk) tartottak József Attila-emlékünnepeket. Az erdélyi József Attila-előadásokról l. még a 602. sz. cikket. A miskolci Szép Szó estről l. a 425., 434., 451., 491. sz. cikkeket és jegyzeteket. Több tudósítás számol be a Szép Szó szegedi és makói szerepléséről (564—567., 573. sz. cikkek). A Szép Szó 1938. febr. 20-án, a Zeneakadémián tartott József Attila-emlékestjéről l. az 545., 581—585. sz. cikkeket és jegyzeteket.

445. József Attila,... — *Névtelen.* Nemzet Szava 1937. dec. 12. — 6.

A Nemzet Szava (1929—1938) a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt lapja volt.

446. A költő, aki sorsát is írja. — *Névtelen.* Pesti Napló 1937. dec. 12. — 18.

447. „Nagyon fáj". — *Rónai Mihály András.* Pesti Napló 1937. dec. 12. — 18.

Rónai Mihály András (1913) költő, műfordító, publicista. Pályáját újságíróként kezdte. 1934 óta vett részt a munkásmozgalomban. 1932—39 között a Pesti Napló munkatársa, 1935—37-ig a lap római, 1938—39-ben — emigránsként — párizsi tudósítója. 1940—44 között munkaszolgálatos volt. 1945 után a Haladás, a Képes Figyelő, majd 1957-től a Magyar Nemzet főmunkatársaként, a Népszabadság cikkírójaként dolgozott. 1959-ben szerkesztésében indult meg a Magyarok Világszövetségének lapja, a Magyar Hírek.

Verse keletkezéséről, kapcsolatukról így vall a szerző József Attila 2. Szellem-idézés c. tanulmányában (Magyar lant. Bp. 1984. 444—449.)

„Már egy hete folyton József Attilára gondolok.

Olaszul olvastam végig verseit (erről majd alább), s ahogy az olasz válogatás mögül kiszólt megint verse, az igazi, a magyar: megidézte szellemét.

Azt idézem — és a magamét is, a régit.

Hisz' napról napra találkoztunk a kávéházban, a Japánban. Megírtam — egyetlen egyszer — azt is, hogy 1936 végén vagy 1937 elején együtt olvastunk fel valahol, hárman, ő és Remenyik meg én, készülő könyveinkből. Ez alighanem a Csengery utcában lehetett, *talán* az akkori Vasúti és Hajózási Klubban, ahol gyakran rendeztek irodalmi estét, a terem bérelhető volt, de lehet az is, hogy egyebütt volt, már a meghívó testület vagy társaság nevére sem emlékszem. Mindenesetre azon a környéken volt, gyalog mentünk át hárman a Japánból, s az Oktogonon túl, az Andrássy út páros oldaláról egy közeli mellékutcába fordultunk be, a ruhatár már zsúfolva volt, egy asztalon dobtuk kupacba a kabátjainkat, úgy kellett előbányászni a végén. Lesz talán filozopter ezt kideríteni, hiszen — úgy lehet — József Attila utolsó nyilvános szereplése volt ez. De akármint volt is, a *Nagyon fáj* megjelenése körül volt, társa lehettem ott, s akkor nem is tudtam, hogy ez mekkora dolog.

Sok volt akkor ilyen irodalmi est, József Attilát meg közénk kezelték, fiatal költőnek. Hiszen utóvégre az is volt, ha legtöbbünknél öt-hat-hét évvel idősebb is; s még ha fejjel máris kilátszott közülünk, nem sokat gondoltunk ilyesmivel, cseppfolyós volt még az állapot, hierarchiát az utókor teremt. Nem mintha máris nem tiszteltük volna József Attilát mint költői fellebbvalót — de kávéházban bajos dolog ez. Elhenceghetnék most vele, hogy milyen jóba voltunk s hogy költői nagyságát mily korán ismertem fel — de nem teszem. Mert egyik sem igaz.

Persze meglehet, hogy jobba voltam vele, mint sokan azok közül, akik poszthumusan fraternizálnak vele, holtában derűre-borúra leattilázzák és légiószám pofontegezik. Ha

Ady Endre valakinek Bandi volt, hát Révész Bélának s Bölöni Györgynek volt a legbandibb. Egyszer sem hallottam tőlük ezt a Bandit, úgy kondult meg ajkukon mindannyiszor, mint a harang: *Ady*. De József Attila nekem még Attila sem volt, hanem »nézze, József Attila«. Per maga, messzi a mai körtegeződés előtt.

S meglehet az is, hogy sokkal több versében leltem kedvemet már akkor is, mint számosan a költő nagyságának poszthumus felfedezői és szoboravatásának szónokai közül. De *nagy költőnek*, míg élt, fájdalom, nem láttam.

Büntetésem, hogy ím megvallom.

Kezdem azon, hogy már kamaszfővel Adyval és nagy társaival teltem el. Az utánuk következő nemzedékből Szabó Lőrinc ragadott meg, hogy később eltaszítson, s amikor Rubin László *Láthatár* nevű neo-galileista folyóirata hetedikes gimnazista koromban Illyés Gyulát prezentálta s kisvártatva Illyés *Nehéz föld* című első kötete is megjelent, attól fogva vagy két évig hipnózisban írtam Illyés verssorokat, nem is publikáltam belőlük semmit, s ezen az áron lettem tőle immunis.

József Attilához törtem magam hozzá a legnehezebben. Szememben sokáig, szinte holtáig nem is tartozott a Szabó Lőrinc s a nála valamivel fiatalabb Illyés nemzedékéhez; írtam is róla egyszer, huszonöt évvel ezelőtt, hogy noha Illyéstől őt csak három, míg tőlünk, »harmadik nemzedéktől« hat-hét esztendő választotta el, csodálatosképpen mindig miközénk, fiatalabbak közé sorolták esszék és antológiák. Az optikai csalódás is csaknem teljes volt tehát. De meg aztán — eleinte — nem szenvedhettem túlságosnak tetsző sallangjait. (Őrzöm a *Nem én kiáltok* Balogh Vilmának ajánlott példányát, olyan hajmeresztően kacifántos dedikációval, amin utóbb maga a költő mosolyodott volna el.) Közben épp korai versei közt volt az első, mely tökéletesen elbűvölt: a *Megfáradt ember* című, végtelen egyszerűségű, csodálatos nyugalmú, moccanatlan csendű műremek. De aztán, már 1931-ben, egy verskötet-cím — *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* — már-már brutalizált: rikító plakátstílust, harsány polgárpukkasztást láttam-hallottam benne, alig hallottam ki alóla a szép hasonlatot, kétértelműségének szellemessége elveszett az egyértelmű s egyébként igen helyes politikai szózat mögött. Persze semmiben sem volt igazam; még abban sem, amiben igazam is lehetett pedig, de csak múló, de csak részigazam.

Nem tudom már, azon a terézvárosi estén a *Nagyon fáj*ból mit is szavalt el. Csak néztem azt a keskeny hátát, az egész kis embert ott előttem, a kisasztalnál, amelyhez a pódium hátteréből oda-odamenve váltogattuk egymást, a hangjára, aztán magukra a versekre figyeltem, utána hetekre lelkigyakorlatra vonultam velük, sorakoztak, szinte rohamra, a nagy versek, váltva éreztem hideget és meleget: a nagy költészetet.

Pár hónap múlva, kifejlő hódolatom delén, átrobogott rajta a vonat. Írtam is mindjárt egy *Nagyon fáj* című hosszú verset, közöltem is a *Pesti Napló*ban, belepirultam, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum valamelyik József Attila-kiállításán jó huszonöt év múlva megpillantottam az üveg alatt, szégyellem azt a verset még ma is. Nagyon rossz vers volt, könyvbe fel sem vettem, feledés reá. De példának tökéletes volt: tökéletes példája annak, hogy lelki zűrzavar, hirtelen bűntudat micsoda kétségbeesett locsogást, milyen költői rövidzárlatot produkál. A költői nagyság bosszúja volt: büntetés a késő meghódolásért, épp a hódolat kellős közepén, dadogásba fúló ima, melynek szavait a meghökkenés zilálta össze.

Nem a halálé, akármily rettentő volt is. Hanem hosszú hónapok lázas versolvasása után épp az apoteózisé. Nem egy verséhez gratuláltam, most költészete előtt hajtottam volna térdet — s a bejárattól jobbra üres volt az asztala.

Miért is kellett így bolyongania? Még köztünk is, oly gyámoltalanul?

»Büszke vagyok nyelvemre!« — kiáltott fel egyszer Babits.

Hát büszkék is lehetünk reá.

Annyira büszkék, hogy akár sírva is fakadhatunk: mert az Ignotus kiáltásának érvénye sem szűnik, hogy nagy költőink nagyságát a külföld »csak becsületszavunkra hiheti el«.

Spunta — mondja az olasz fordítás, ahol József Attila azt mondja, hogy *dereng*. Hogy e közt a *spunta* s e közt a *dereng* közt mi terül el: nem sok s mégis egy nyelvi világ.

Vettük-e észre például, hogy a Sauvageot nagy szótárának, műfaja e remekének, magyar—francia kötete mennyivel vastagabb, mint a francia—magyar? Keleti fantáziájú nyelvünknek, e színesnek s költőinek, hány külön-külön árnyalatú szava van dolgokra melyeket a francia csak fogalmi körülírással jelöl! S az olasz is!

Holott milyen gyönyörű mind a kettő. S milyen kár, hogy legalább nem rímben fordít, József Attila is így hagyta, rímtelenül. Bánatomban mindjárt meg is próbáltam — azt, hogy *Aki dudás akar lenni* — formahíven s rímben:

Se suonare ben intendi,
all'inferno presto scendi,
laggiu saprai come s'usa
l'arte della cornamusa.

Talán lehetne mégis. Szavakon se múljék. Másképpen a vers lelke illan el.

De azért hálás vagyok ennek a rímtelen kötetnek is. Darócból font kötélen vont újra penitenciára a költőhöz, kinek megidézni próbálta szellemét.

1973."

Az 1937. máj. 14-i irodalmi estről l. még Lengyel András: Utolsó nyilvános szereplése c. adatközlését. In: L. A.: Adatok József Attila életrajzához. Klny. a Somogyi-könyvtári műhely 1980. évi 1—2. számából (48—49.).

448. József Attila. — *Sértő Kálmán.* Szabadság 1937. dec. 12. — 4.

Sértő Kálmán második, József Attilát sirató verse. Az első a Népszavában jelent meg. Vö. a 428., 458. sz. cikkekkel és jegyzetekkel.

449. Mit illik József Attiláról tudni? — *Németh Andor.* Újság 1937. dec. 12. — 31.

reszketek mint a fű — helyesen: „s reszketek, mint a fű"

450. Egy magyar költő sírjára. — *(ifj. Kubán Endre).* Déli Hírlap (Timisoara—Temesvár) 1937. dec. 13. — 7.

„mert a mosónők korán halnak meg" — helyesen: „mert a mosónők korán halnak" *(Anyám)*

képtelen „havi kétszáz pengő fiksz"-re szert tenni — Az idézet egyszerre utalás egy korabeli népszerű dalra és a *Születésnapomra* c. vers „s még havi kétszáz sose telt" sorára.

meg-meg állva, — A *Mama* c. vers közlése néhány ékezetbeli és központozásbeli pontatlanságon túl itt tér el az eredeti szövegtől: „meg-megállva."

451. Szép szóval hódítottak a „Szép Szó" élharcosai Miskolcon. — *Névtelen.* Miskolc 1937. dec. 13. — 4.

Remenyik Zsigmond „mea culpa"-zó regényrészlete — Remenyik bizonyára Bűntudat c. regényéből olvasott föl részletet, mint a Szép Szó csehszlovákiai vendégszereplése alkalmából. (Vö. a 367. sz. cikk jegyzetével és a 382. sz. cikkel.)

Németh Andor ünnepi szavaiból — L. a 425. sz. cikket.

„fehérek között végre egy Európai!" — „fehérek közt egy európait." *(Thomas Mann üdvözlése)*

452. Hallotta? [rovatcím] — *Névtelen.* Új Magyarország 1937. dec. 13. — 6.

A kis írás egyéb rövidhírek között foglal helyet.

Vö. a 429. sz. cikkel.

453. Za Attilou Józsefem. — *Zd.* České Slovo (Praha) 1937. dec. 14. — 10.
Zd. — A szignót nem tudtuk feloldani.
A cikk fordítása:

József Attila emlékére

József Attila költő halálának híre néhány nappal ezelőtt jelent meg a sajtóban. Nem emlékeztek meg azonban a cseh irodalomhoz fűződő bensőséges kapcsolatáról. Amikor Budapesten a csehszlovák költők magyar antológiájának előkészítésén dolgoztak, József Attila volt az első, aki lelkesedéssel csatlakozott a gondolathoz, s állította fordítói művészetét az ügy szolgálatába. Lankadatlan érdeklődéssel kísérte a munka menetét, és sikerült feltárnia a cseh költészet rejtelmeit, ahogyan arról Bezruč, Bednář, Hora, Wolker, stb. fordításai tanúskodnak. Ignotusszal és Fejtővel együtt szerkesztette a Szép Szó c. merész hangú, demokratikus folyóiratot. A halálát okozó neurotikus betegsége miatt már azon a prágai társasutazáson sem vehetett részt, amelyet ennek a havi szemlének a munkatársai számára a közelmúltban szerveztek.

Saját folyóiratában és más lapokban cseh és román költők verseinek fordításait közölte. Ő volt az egyetlen magyar művész, aki megismertette a magyar közönséget a fiatal román lírikusok alkotásaival.

József Attila 1905-ben született. Proletár környezetben nőtt fel. A művészethez vezető életútja hihetetlen nélkülözéseken és nyomoron át vezetett. Talán ezeknek a gyötrelmeknek a következményeként fejlődött ki neurotikus betegsége, amelyet hosszú időn keresztül szanatóriumban kezeltetett. Szanatóriumi gyógykezelése csak nemrég fejeződött be, s azután vidékre, a Balatonra utazott. Egészsége teljesen rendbe jött, az öngyilkosságáról szóló hír így annál megrendítőbben hatott.

A magyar líra egyik legjelentősebb képviselőjét és a magyar demokratikus közélet harcos egyéniségét gyászoljuk személyében.

(*Dávid Krisztina* fordítása)

454. A skizofréniás költő. — *Dr. Szilágyi András.* Új Kelet (Kolozsvár—Tel Aviv) 1937. dec. 14. — 1—2.

Dr. Szilágyi András (1904) romániai magyar író, orvos. Egy riportsorozatáért kommunista agitáció vádjával letartóztatták. Az Új Kelet, a Brassói Lapok, a Bukaresti Lapok munkatársa volt. Esztétikai, publicisztikai írásait a Korunk közölte. 1944-ben a dachaui koncentrációs táborba hurcolták. 1948-ig Kolozsvárt orvosi tevékenységet folytatott, majd az Utunk munkatársa lett.

Hörderlin — A cikkben a nevek írása helyenként téves. A legfeltűnőbb Hölderlin német költő nevének elírása.

455. Csillaghullás van. — *Várnai Zseni.* Újság 1937. dec. 14. — 4.

Várnai Zseni (1890—1981) költőnő. Budapesten színésziskolát végzett. Férje, Peterdi Andor révén kapcsolatba került a munkásmozgalommal. Versei főképp a Népszavában, s verseskötetei is nagyrészt az SZDP kiadásában jelentek meg. Az 1912—13-as nagy munkásmegmozdulások ihletésére írta leghíresebb versét, a Katonafiamnak! c. költeményt.

456. Ignotus súlyos támadása vagy inkább a magyar írók lelkiismerete. — *G. Hajnal László.* Csütörtök 1937. dec. 15. — 13.

G. Hajnal László (1902) költő, író. 1920—27 között a kolozsvári napilapokban jelentek meg cikkei, novellái, versei. Budapestre kerülve az Est-lapokba és a Színházba dolgozott.

Zsolt Bélának sem volt igaza. — Vö. a 429. sz. cikkel.

De igaza volt Ignotusnak — Vö. 442. sz. cikkel.

457. Egy költő halálára. — *Katona Jenő.* Korunk Szava 1937. dec. 15. — 731—732.

A cikk rövidebb változatban korábban megjelent. (L. a 395. cikket.) Újraközölve az alábbi bevezetővel a Heti Újság 1937. dec. 25-i számában (14.):

„A költő megölte magát. A sorok ezrei regélték el tragédiáját. Szegény József Attila rengeteg nekrológot kapott. A legszebb írásos emlék Katona Jenő a brilliáns fiatal publicista tollából került ki. Érdemes ezt a cikket újra lenyomtatni. [...]"

a védő a Szekfű Gyula szerkesztésében megjelenő Magyar Szemle egyik tanulmányára hivatkozott — L. ezzel kapcsolatban a 212., 214., 219. sz. cikkeket és jegyzetüket.

„véges-végtelen, — a termelési eszközök odakinn s az — ösztönök idebenn." — helyesen: „a véges végtelent, / a termelési erőket odakint s az / ösztönöket idebent..." *(A város peremén)*

Nunquam Te posthac aspiciam? — magyar jelentése: Ezután sohasem látlak többé?

Ne intres in iudicium cum famulo Tuo, Domine — magyar jelentése: Ne ítéld el szolgádat, Uram

További idézetek — a *Bevezető (Lidi nénémnek öccse itt...), József Attila (Vidám és jó volt...), Én nem tudtam, A bűn, Tiszta szívvel, Hazám* c. versekből

458. Halálesetre. — *Sértő Kálmán.* Magyar Világ 1937. dec. 15. — 6.

Sértő Kálmán korábbi, József Attila halála alkalmából írt verseit l. a 428. és a 448. sz. cikkekben.

459. József Attila. — *Kováts József.* Pásztortűz (Cluj—Kolozsvár) 1937. dec. 15.—31. — 467.

Kováts József (1906—1937) romániai magyar költő író, kritikus. A Pásztortűzben, Erdélyi Helikonban, Korunkban jelentek meg írásai.

A cikkben több adatbeli tévedés található. Csak a költői életművet illető hibákra utalunk:

Nincsen apám, se anyám a címe első verseskönyvének. — Ez a kötet a költő harmadik verseskönyve.

„Farkas vagyok..." — helyesen: „Farkas leszek,..." *(Bánat [Futtam, mint a szarvasok...])*

„Döntsd a tőkét, ne siránkozz!" A felkiáltásból verscím, a verscímből kötetcím, ... lesz. — idézet a *Favágó* c. versből, helyesen: „— Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz,". A sorból nem lett verscím, csupán kötetcím.

Verseskönyve napok alatt elfogyott. — Valójában csak viszonylag kevés példány jutott el az olvasókhoz, mert a kötetet a rendőrség elkobozta (vö. a 163. sz. cikkel és jegyzetével).

Ha számbaveszi valaki az ő tényleges árvaságát, ... eszébe se jut azokra hallgatni, akik Babits Cigányasszony dalával hozzák összefüggésbe ezt a verset. — A szerző valószínűleg a *Tiszta szívvel* és Babits Cigánydal c. költeménye közötti szövegösszefüggésre gondol, bár ez a cikk szövegéből nem tűnik ki egyértelműen. A *Tiszta szívvel* első strófája ugyanis: „Nincsen apám, se anyám, / se istenem, se hazám," — a Cigánydal „se apád, / se anyád, / se országod, se tanyád" soraira emlékeztet.

További idézetek — a *Mama*, a *Megfáradt ember* és *A város peremén* c. versekből

460. A költő, aki nekiment a tehervonatnak. — *(n. s.)* Pesti Futár 1937. dec. 15. — 6.

(n. s.) — *Nádas Sándor* (1883—1942) író, újságíró, az általa alapított Pesti Futár c. bulvár-hetilap szerkesztője. A fasizmus előretörése idején, 1939-ben az Egyesült Államokba vándorolt ki. Szépirodalmi műveit riportszerűség jellemezte. A magyar bulvársajtó jellegzetes képviselője volt. (L. még a 62. sz. cikk jegyzetét.)

írt egy verset, mely úgy szólt: husz évemet eladom, ha kell betörök, ha kell embert ölök... — „husz esztendőm eladom. [...] Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök." *(Tiszta szívvel)*

Ekkor írt egy verset, melyben azt mondja: „én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon tanítani". — Nádas a *Születésnapomra* utolsó szakaszát idézi, és tévesen a Horger-ügyet közvetlenül követő időszakra (1925 tavaszára) teszi a vers keletkezését, amely valójában 1937 tavaszán született.

Olvastam egy versét, csak két sorra emlékszem, hogy anyja mos a menyországban s a kékítőt kiönti a menybolt fehérjére. — Tartalmi idézet a *Mama* c. versből

nem adott neki mást, csak agit — csak kacérkodott vele

— Te rongy, ki szeretni gyáva vagy... Fordított ringyónak nevezi a nőt szerelmi dühében. — Idézetek az *...Aki szeretni gyáva vagy* c. versből; az első sor helyesen: „Te rongy, aki szeretni gyáva vagy"

Tőlem elvetted s kukacoknak adtad édes emlődet s magad... helyesen: „Tőlem elvetted, kukacoknak adtad / édes emlőd s magad." *(Kései sirató)*

461. Miért kellett meghalnia József Attilának. — *Névtelen.* Pesti Szemle 1937. dec. 15. — 1—2.

A cikk szó szerint újból megjelent a lap 1938. aug. 26-i számában is.

462. József Attila tragédiája... — *Névtelen.* Magyar Újság (Bratislava—Pozsony) 1937. dec. 16. — 6.

Vö. a 431. sz. cikkel és jegyzetével.

463. József Attila. — *H. Kovács Zoltán.* Magyar Út 1937. dec. 16. — 8. Gyászkeretben.

H. Kovács Zoltán (1915) — költő

A félhivatalos kormánylap csak annyit állapít meg sajnálkozva, hogy „fiatalon a baloldal felé sodródott". — A hivatalos, félhivatalos, jobboldali sajtó József Attila halála alkalmából született híradásaiban az idézett mondat — némi variációval — többször előfordult. (Vö. a 389., 404., 413., 445. sz. cikkekkel.) A szerző valószínűleg a 404. vagy 445. sz. cikkre utal.

Nincsen apám, se anyám — A *Tiszta szívvel* c. versből idézett részlet első két sora: az 1. strófa bevezető sorai; második két sora; a 2. strófa kezdősorai.

Ő se tudná úgyse följegyezni, — helyesen: „Úgy se győzné, ő se, följegyezni" *(Aki szegény, az a legszegényebb)*

Én nem hiszek istent s ha van: / ne gondoljon velem. / Majd én föloldozom magam. / A bűn kétségtelen. — *A bűn* c. vers utolsó strófáját valószínűleg a Nyugatban megjelent változat alapján idézi a szerző. Az utolsó sor: „A bűn kétségtelen." — ott szerepel ebben a formában. Az eredeti változattól való többi eltérés bizonyára az idéző emlékezetének torzításával magyarázható. Helyesen: „Én istent nem hiszek s ha van,/ ne fáradjon velem;/ majd én föloldozom magam; ki él, segít nekem."

„másként mindenki meggyaláz" — helyesen: „Másként akárki meggyaláz" *(Ars poetica)*

„Az élet nem nagy vigalom sehol" — *mondja Ady* — Ady: A Gare de l' Est-en c. verséből vett idézet: „Óh, az élet nem nagy vigalom / Sehol."

Kit anya szült, az mind csalódik végül./ Vagy így, vagy úgy, vagy maga próbál csalni. — helyesen: „Kit anya szült, az mind csalódik végül, / vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni." *(Kései sirató)*

További idézetek — a *Hazám, Nem emel föl* és az *Ars poetica* c. versekből

464. József Attila. — *Kováts József.* Független Újság (Cluj—Kolozsvár) 1937. dec. 10—17. — 4. és 10.

Kováts Józsefnek ez az utolsó, életében megjelent írása. 1937. dec. 23-án halt meg.

Új Magyar Föld — Vö. a 86. sz. cikkel és jegyzettel.

a...haladó szellemű Bartha Miklós Társaságé — Vö. a 86. sz. cikk jegyzetével.

Hosszú az Úristen... — A *Hosszú az Úristen* c. vers nem jelent meg az Új Magyar Földben, csak a *Nincsen apám se anyám* és a *Medvetánc* c. kötetekben.

Koós Kovács István (1910—1937) romániai magyar költő, elbeszélő. Az irodalmi élettel 1932-ben került szoros kapcsolatba, amikor a kolozsvári egyetem magyar szakos hallgatója, s rövid ideig a Friss Újság munkatársa lett. Versei egy részét az Erdélyi Helikon Kovács István név alatt közölte. Hastífuszban halt meg fiatalon.

Nincsen apám, sem anyám a címe első verses-könyvének. — A *Nincsen apám se anyám* a költő harmadik verseskötete.

Egymásmellett fekszünk a folyó meg én — helyesen: „Egymás mellett fekszünk: a folyó, meg én," *(Megfáradt ember)*

Halált hozó fű terem gyönyörűszép szívemen... — pontosan: „s halált hozó fű terem / gyönyörűszép szívemen." *(Tiszta szívvel)*

setét eperlevelek peregnek a vállamra... — helyesen: „setét eperlevelek / hullanak a vállamra." *(Bánat [Futtam, mint a szarvasok...])*

homlokomra kiülnek a csillagok... — helyesen: „s homlokomra kiülnek a csillagok." *(Megfáradt ember)*

Döntsd a tőkét, ne siránkozz... — helyesen: „Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz," *(Favágó)*

Európához ír ódát, majd a Pesten járó Thomas Mannt ünnepli gyönyörű versével — Az előbbi utalás valószínűleg *A Dunánál*-ra vonatkozik, az utóbbi pedig a *Thomas Mann üdvözlése* c. költeményre.

465. A költő sorsa. — *Névtelen.* Pesti Napló 1937. dec. 17. — 4.

Gondolatmenetéből következően valószínűleg *Földi Mihály* (1894—1943), a lap szerkesztője írta.

A nekrológok emlegették az öngyilkos költő „mecénását". — A nekrológok általában csak a költő „barátai"-ról szólnak. A temetésről szóló híradások a barátok között sorolják fel Hatvany Lajosnét és Hatvany Bertalant. (410., 412., 419. sz. cikkek) Hatvany Lajos mecénási segítségéről a 432., Hatvany Bertalanról mint mecénásról pedig a 460. sz. cikkben van szó.

Támadták a Baumgarten-alapítvány kezelőit, sőt azt írták, hogy ez az intézmény elvesztette erkölcsi jelentőségét. — Vö. a 429., 442., 452., 456. sz. cikkekkel.

466. Költő a ravatalon. — *(n.)* A Hét 1937. dec. 18. — 5.

(n.) — Valószínűleg *Nagy Károly* nevét takarja, aki ebben az időben A Hét szerkesztője volt.

467. József Attila. — *Torma Imre.* Makói Független Újság 1937. dec. 18. — 4.

Torma Imre (1893—1954) festőművész. 1926-ban tanulmányainak befejezése után Makón telepedett le. József Attila-képe a makói múzeumban látható.

468. József Attila, ... — *Andreánszky István.* Csehszlovákiai Népszava 1937. dec. 19. — 2.

Andreánszky István (1911) 1932-ben bekapcsolódott az illegális mozgalomba, 1933-ban letartóztatták. Munkatársa lett a debreceni A Mi Utunk c. lapnak. Az újabb letartóztatás elől Csehszlovákiába szökött, az ottani magyar lapoknak, később a budapesti Népszavának a munkatársa volt. Belgiumban települ le. (Vö. A költő szlovákiai népszerűsége a harmincas években. Három ismeretlen dokumentum József Attiláról. Tiszatáj 1978. ápr. — 54—60.)

József Attila a pesti „Szocializmus" hasábjain intette le a megtévedt ifjú magyar szellemiséget. — Vö. a 263. sz. cikk jegyzetével.

469. A balladás halott. — *Vass László.* Magyar Nap (Moravská Ostrava Přívoz) 1937. dec. 19. — 4.

Magyar Demokrata Írókör — A csehszlovákiai magyar írók gazdasági érdekvédelmi szervezete volt.

A József Attila-emlékestekről l. a 444. sz. cikket és jegyzetét.

470. A költő halála — jobbról nézve. — *Névtelen.* Összetartás 1937. dec. 19. — 5.

Valószínűleg Fiala Ferenc írta, aki szerkesztője volt a Magyar Nemzetiszocialista Párt hetilapjának (1936—1939).

lépcsőnek feküdt alá a mi soraink ellen törő judeo-marxista mardochaista törekvéseknek... — Márdokeus: bibliai alak; mardochaizmus: világhódító zsidó törekvések értelemben a marxizmus korabeli szélsőjobboldali gúnyneve. Vö. Fenyő Miksa: Az elsodort ország. Bp. 1946. 75.

Valószínűleg erre a cikkre utal vissza Erdélyi József a József Attila elleni támadásában (l. 895. sz. alatt): „Annakidején a szélsőjobboldali sajtó, jelesül Fiala Ferenc »Összetartás« című harcos hetilapja elfogulatlanul foglalkozott József Attila tragikus életével-halálával és költői jelentőségével."

Fiala később megpróbálta a jobboldal számára kisajátítani József Attila költészetét (vö. a 730. sz. cikkel és jegyzettel).

471. József Attila fejfájára. — *Dr. Somogyi Sári.* Amerikai Magyar Világ (Hungarian Daily World) (New York) 1937. dec. 20. — 9.

együtt rendeztünk egy nagyon magas nívójú, többezer kötetes könyvtárat. — A költő és a szerző találkozása 1934 őszén történhetett. Ez év nov. 10-én kelt levelében írja József Attila Ottó Ferencnek: „Sajnos, nagyon el vagyok foglalva — Hatvany Lajos könyvtárát rendezem éppen — s így nem tudok *most* találkozót adni, pedig jólesnék, ha megrázhatnám a kezét." (JAVL 307.)

Ő maga is vasmunkásként kezdte pályáját. — A cikk jószándékú túlzásokkal és légből kapott információkkal van tele. Ez a téves állítás volt valószínűleg egyik forrása Nagy Jenő e lapban megjelent, József Attila emlékének ajánlott versének (vö. a 474. sz. cikkel).

„Három napja nem eszek, se sokat, se keveset" — helyesen: „Harmadnapja nem eszek, / se sokat, se keveset." *(Tiszta szívvel)*

Később nyert egy irodalmi pályadíjat, ezer pengőt. Kimondhatatlanul boldog és büszke volt. — A költő az ún. Baumgarten-kisdíjat 1935 januárjában, tehát a szerző és a költő könyvtárrendező munkáját nem sokkal követően kapta. Más kortársak szerint a költő nem ilyen kitörő örömmel fogadta az 1000 pengőt. A cikk torzításai arra engednek következtetni, hogy az idézett állítás sem állja meg a helyét.

morgue — tetemnéző, hullaház

Az 1902-ben alapított, több ízben átszervezett, több címen (Népakarat, Előre, Új Előre. stb.) szereplő, Amerikai Magyar Világ néven csak 1937—38-ban megjelenő lapnak több közleménye foglalkozik József Attilával. Ugyanennek a számnak a 9. lapján, a Ma és holnap c. cikkben, Bán Oszkár is idézi és említi József Attilát. A cikk mottója József Attila *Tiszta szívvel* c. versének — Somogyi Sári cikkével azonos szöveggel — tévesen idézett két sora: „Három napja nem eszek, / se sokat, se keveset..." Az írás József Attilára vonatkozó szövegrészlete: *„Alig pár* nappal előzte meg József Attila, a nagytehetségű fiatal magyar költő tragikus öngyilkosságának hírét az a budapesti jelentés, amely szerint elkobozták Illyés Gyula: »Rend a romokban« című verseskönyvét »Megjelenik« című verse miatt és vallásgyalázás címén eljárást indítottak ellene. [...] [Közli a verset, majd méltatja. — T. Gy.] És az, amit Máriáról ír, az sem vallásgyalázás, hanem annak a megaláztatásnak és szörnyű nyomorúságnak a lírai leírása, ami Jézus anyjának sorsa volna egy olyan korban, amelyben József Attila a robogó vonat elé kénytelen dobni fiatal életét; Féja Gézát, Kovács Imrét börtönbüntetéssel sújtják, mert megírják népük szenvedését."

Az Amerikai Magyar Világ 1937. dec. 21-i száma József Attila gyászkeretbe foglalt nevével közli a *Mondd, mit érlel...* c. verset (12.).

Nagy Jenő: A mosónő fia c. verse a lap 1937. dec. 23-i számában (9.) olvasható (vö. a 474. sz. cikkel).

Az 1937. dec. 27-i szám (9.) pedig újraközli Sértő Kálmán József Attila emlékének szánt, Levél a határon túlról c. versét (vö. a 428. sz. cikkel).

472. In memoriam: József Attila. — *Peéry Rezső.* Új Szellem (Prága) 1937. dec. 20. — 13—14.

Peéry Rezső (1910—1977) tanár, író, kritikus. Sopronban gimnáziumi tanár, majd igazgató. 1939—48 között újságíró Pozsonyban, később Budapesten. 1956 után Bécsben, majd Stuttgartban élt. Ezt a tanulmányát olvasta fel a pozsonyi rádió József Attila-emlékestjén 1937. dec. 13-án (l. a 444. és 468. sz. cikkeket).

„Láttam, — hogy nem tudok mást, mint szeretni...” — pontosan: „Láttam, hogy a múlt meghasadt / s csak képzetet lehet feledni; / s hogy nem tudok mást, mint szeretni,...” *(Eszmélet 9.)*

„mondd mit érlel a sorsa annak, akinek nem jut kapanyél...” — helyesen: „Mondd, mit érlel annak a sorsa, / akinek nem jut kapanyél;” *(Mondd, mit érlel...)*

Németh Andor...aggódva figyelmeztette írójukat — Vö. a 334. sz. cikkel.

Az első idézet — a *Nemzett József Áron* c. versből

473. Sikerült kultúrelőadás a Magyar Házban. — Névtelen. Déli Hírlap (Timisoara—Temesvár) 1937. dec. 22. — 5. Részlet.

A hírnek csak a József Attilára vonatkozó részét közöljük.

474. A mosónő fia. — *Nagy Jenő.* Amerikai Magyar Világ (Hungarian Daily World) (New York) 1937. dec. 23. — 9.

Vasas voltál és úgy csengett a szavad — L. a 471. sz. cikk jegyzetét.

475. „Íme a költő, aki indul magasba és mélybe...” — *Saitos Gyula.* Délmagyarország 1937. dec. 25. — 51—52.

Kis tanyai vadócként... elevenítik meg az első nekrológok — Vö. a 420. sz. cikkel.

„József Attila Isten kegyelméből való költő...” — Vö. az 5. sz. cikkel. Juhász Gyula előszavának részleteit Saitos pontosan idézi, csak jelentéktelen eltérések találhatók az eredeti és az idézett szöveg között.

József Attila makói éveinek részletes tudományos feldolgozását l. SZM: FÉI 205—491. Szabolcsi Miklós könyvében méltatja a könyve elkészítéséig megjelent, a költő makói éveire vonatkozó szakirodalmat (i. m. 205—206.), köztük Saitos Gyula cikkét is: „József Attila makói éveivel aránylag bőven foglalkozott a róla szóló irodalom. Már közvetlenül halála után írja meg cikkét *Saitos Gyula* («Íme a költő, aki indul magasba és mélybe...» Délmagyarország 1937. dec. 25.), amely először irányítja a figyelmet erre az időszakra. (I. m. 205.) Szabolcsi Miklós méltatásához hozzá kell még tennünk Saitos Gyula József Attila Makón c. könyvét (Bp. 1964); a Makói Múzeum Füzetei sorozat 16. füzeteként megjelent Eperjessy Kálmán: József Attila makói diákévei c. kiadványt (Makó 1975) és az Ekk ide vonatkozó emlékezéseit, amelyek közül a legkorábbit, Espersit Jánosét l. a 104. sz. cikkben.

476. Pszt... Én is csak hallottam... — *Névtelen.* Heti Ujság 1937. dec. 25. — 14.

A szobrot báró Hatvani Bertalan Wild Tibor szobrászművésszel készítteti. — Hatvany Bertalan Vilt Tibor szobrásszal József Attiláról portrészobrot akart készíttetni, de a tervezett mű nem készült el. (Vilt Tibor szóbeli közlése)

helyét a Szép Szó szerkesztőségében a kitűnő fiatal költő vette át — A Szép Szó 1938. jan.—febr.-i, József Attila halála után szerkesztett első száma egy bizottság szerkesztésében

jelent meg, amelynek tagjai: Fejtő Ferenc, Gáspár Zoltán, Hatvany Bertalan, Ignotus Pál, Remenyik Zsigmond voltak.

477. Helyreigazítás. — *Ignotus Pál.* Magyar Hírlap 1937. dec. 25. — 25.

József Attila tragédiájáról tanulmányt készülök írni. — A szerző minden bizonnyal a Szép Szó József Attila-emlékszámában megjelent Költő és a halál c. tanulmányára utal. (Vö. az 533. sz. cikkel.)

Az egyik cikkíró — szélsőjobboldali lapban — Vö. Bibó Lajosnak az Esti Újságban megjelent glosszájával (413. sz. cikk.).

A másik, még merészebb tájékozatlansággal kitűnő cikkíró — Vö. a Pesti Naplóban 1937. dec. 17-én megjelent írással (l. a 465. sz. cikket).

„Havi kétszáz sose telt" — helyesen: „s még havi kétszáz sose telt" *(Születésnapomra)*

478. 1937 igazi arca. — *Gosztonyi Lajos.* Magyar Hírlap 1937. dec. 25. — 29. Részletek a cikkből.

Ez év nyarán nemeshangú szózatot adott ki két fiatal magyar költő: — A „permanentista kiáltvány" a Magyar Hírlapban 1937. júl. 3-án jelent meg. Vö. a 350. sz. cikkel.

479. Eldöntötték, hogy kik kapják a jövőévi Baumgarten-díjakat. — *Névtelen.* Magyarország 1937. dec. 25. — 23.

Január 18-án osztják ki jövőre is a Baumgarten-díjakat. — Ez az első híradás az 1938. januári Baumgarten-díjkiosztásról. (Vö. a 517. sz. cikkel.)

A 3000 pengős költői díjat ebben az évben József Attilának ákarta adni a Baumgarten-bizottság. — A költő jelöléséről részletesebben l. az 506. sz. cikket és jegyzetét. Ezt a bejelentést vették alapul azok a szerzők, akik 1937 végén és 1938. január elején bírálták a költő megkésett díjazását. (Vö. a 480., 498., 500. sz. cikkekkel.)

480. A nagy díj. — *Névtelen.* Esti Kurir 1937. dec. 29. — 5.

Azt olvassuk, hogy az idén háromezer pengőt kapott volna a szerencsétlen költő. — Vö. a 479. sz. cikkel.

481. Búcsúzunk Tőled, József Attila! — *Névtelen.* Nagy Magyar Alföld 1937. dec. 29. — 3.

A cikket bizonyára Takács Ferenc, a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata pártszervezet kiadásában megjelent közgazdasági, irodalmi és művészeti szemle szerkesztője írta, akit személyes kapcsolat fűzött József Attilához. Egyik kezdeményezője volt annak az 1935 nyár végén történt Hódmezővásárhely környéki tanyajárásnak, amelyen — szemtanúk szerint — József Attila is részt vett. Kapcsolatuk dokumentumait l. JAVL 316., 318., 319., 325.

482. Magyar költő tragédiája. — *Longhy A. István.* Erdélyi Szemle 1937. 5—6. sz. — 12. Gyászkeretben.

Longhy A. István (1884—1946) hírlapíró, a kolozsvári Ellenőr szerkesztője volt. Később Budapesten élt, 1943-tól az Esti Újság és a Szebb Jövőt c. hetilap munkatársa.

A cikkben néhány súlyos nyomdahiba fordul elő. A sajtóhibákat javítottuk.

483. József Attila. — *Ádám Zsigmond.* Fiatalok (Cluj—Kolozsvár) 1937. 4. sz. — 7.

Ádám Zsigmond (1906—1962) a magyarországi gyermekvárosok egyik szervezője, pedagógus. 1930-tól részt vett a munkásmozgalomban. Az általa elindított és irányított társadalmi akció teremtette meg a lehetőséget a fóti gyermekváros megépítéséhez.

A Fiatalok az Erdélyi Fiatalok c. folyóirat címváltozata. Leírását l. a 130. jegyzetben.

Hiszek a tiszta költészetben — A cikk szerzője a költőnek az Erdélyi Helikon 1930. januári számában megjelent önvallomásából (33.) idéz (vö. a 111. sz. cikk jegyzetével). Újraközölve: JAÖM IV. 22. Az idézet kezdete pontatlan: „Hiszek a tiszta észben, ... A tiszta költészetben, ..." Az eredeti szövegben „berendezésnek" helyett „berendezkedésnek" áll.

„Döntsd a tőkét, ne siránkozz", biztatja magát első kötetében... — A *Dönts a tőkét, ne siránkozz* a költő negyedik verseskönyve.

apja, „kinek szájából szép volt az igazság" — helyesen: „apám szájából szép volt az igaz" *(A Dunánál)*

„harmattá" válik „gond és teher" a „megfáradt ember"-ben — A szerző a *Megfáradt ember* c. versből idéz, és azt tévesen kései versként interpretálja, holott 1923 augusztusában született.

hozzáfog a „Verba ultima"-hoz — V. Hugo versének címe: Ultima verba (vö. a 388. sz. cikkel és jegyzettel).

A fentieken kívül idézett vers: *Mama*

484. József Attila... — *Névtelen.* Híd (Budapest) 1937. dec. — 8. Gyászkeretben.

Az 1937—1938-ban újságformátumban megjelenő politikai folyóirat a Márciusi Front lapja volt. Élesen bírálta a fönnálló rendszert, radikális földreformot követelt, tiltakozott az írók ellen indított politikai perek ügyében, és felhívta a figyelmet arra, hogy a hitlerizmus előretörése az ország függetlenségét veszélyezteti. Munkatársi gárdája elsősorban a népi írók köréből került ki.

„Ki magyar földön nagy sorra vágyik... — helyesen: „Ki magyar tájon nagy sorsra vágyik," (Ady: Ének a porban)

485. József Attila. — *S.* Híd (Subotica—Szabadka) 1937. dec. — 37. Gyászkeretben. Újraközölve: Híd 1934—1941. Forum, Novi Sad 1964. 426.

S. — *Stern Emil* (1905—1942) szabadkai ügyvéd és publicista. „Haladó világszemlélete, humanista felfogása segítette a baloldaliakhoz. A Híd-ban közölt írásait alaposság, csiszolt stílus, gondos kifejezésmód jellemzi.[...] Stern Emilt a megszállók a zsidóüldözések során munkaszolgálatra vitték, ahonnan érzékeny, gyönge fizikummal senki sem tért vissza." (Híd 1933—1941. Forum, Novi Sad, 1964. — 474.)

A Híd a jugoszláviai magyarság 1934-ben indult, 1936-ban radikálisan balra tolódott társadalmi és irodalmi havi folyóirata volt, 1938-tól a Jugoszlávia Kommunista Pártja magyar nyelvű orgánumaként jelent meg. Célja a szomszéd népek összefogásának osztályharcos, gyakorlati szorgalmazása volt. Jugoszlávia megszállásával, 1941-ben megszűnt.

Stern Emil aktívan részt vállalt József Attila költészetének jugoszláviai népszerűsítésében. „Ő írta a Híd nekrológját is József Attiláról, ő ismertette József Jolán könyvét. A válogatott versesfüzet [vö. a 719. sz. cikkel és jegyzetével — T. Gy.] megjelenésével egy időben, 1940 decemberében kis tanulmányban is méltatta József Attila költészetét." (Péter László: József Attila a Vajdaságban. ÉI 1980. nov. 29.)

„küllőit a szent keréknek" — utalás Ady Endre: Halál a síneken c. versére: „S megölellek még egyszer, Élet, / Utolsót lendül a karom / S úgy fonódik be görcsösen / Küllőibe a szent keréknek."

Az idézet — a *Tiszta szívvel* c. versből

486. József Attila. — *Lőrinczi László.* Ifjú Erdély (Cluj—Kolozsvár) 1937. dec. — 62. Gyászkeretben.

Ugyanez a szám közli József Attila *Mama, Ha a hold süt* és *Lassan, tünődve* c. verseit.

„akinek sérvig emeltek tönköt és gabonát" — helyesen: „...akinek sérvig / emeltek tönköt, gabonát" *(Hazám 3.)*

A másik idézet — a *Hazám* 7. szonettjéből

487. Egy meghasadt lelkű fiatal magyar költő megrendítő tragédiája. — *Névtelen.* Magyar Lapok (Oradea—Nagyvárad) 1937. dec.

„Nincsen apám, sem anyám" helyesen: „Nincsen apám, se anyám," *(Tiszta szívvel)*

A folyóirat hasábjain verstani és irodalompolitikai kérdések mellett sokat és szenvedélyesen foglalkozott szociológiával. — József Attilának a Szép Szó életében, mindent összevéve, kevés prózai írását közölte. Egyetlen verstani cikke, az *Ütem és fogalom* a folyóirat 1937. júl.—aug.-i számában jelent meg. Ide sorolható tágabb értelemben a Horváth János: Magyar versek könyve c. kiadványáról írott recenziója (1937. júl.—aug.) is. Irodalompolitikai kérdéseket a *Szerkesztői üzenet*ben érint, amely az 1936. áprilisi számban látott napvilágot, irodalompolitikai gesztusnak tekinthető a *„Márciusi Front"* c. rövid írás (1937. ápr.). Ezen kívül Hatvany Bertalan: Ázsia lelke c. könyvéről (1936. márc.), Ignotus Pál: Kosztolányi Dezső c. művéről (1937. febr.) jelent meg recenziója.

488. Egy fiatal költő halálára. — *Borbély László.* Magyar Protestánsok Lapja 1937. dec. — 200.

(E lap hasábjain is méltattuk annakidején.) — Vö. a 341. sz. cikkel.

Akkor már túl volt azon a szomorú tragikus eseményen, mikor saját verseit árulta az utcasarkon — A cikk írója Erdélyi Józseffel téveszti össze József Attilát. Vö. a 197. sz. cikk jegyzetével.

489. József Attila. — *Komlós Aladár.* Századunk 1937. nov.—dec. — 366—367. Gyászkeretben.

Míg megvalósul... — „Mig megvilágosúl..." *(A város peremén)*

Az idézetek — a *Hosszú az Úristen, Dörmögő* c. versekből

490. A Szép Szó mély fájdalommal jelenti... — *Névtelen.* Szép Szó 1937. dec. — 385.

491. József Attila temetése. — *Névtelen.* Szép Szó 1937. dec. — 386—387.

Költőtársai közül Horváth Béla intézett búcsúszózatot hozzá — Horváth Béla versét l. az 525. sz. cikkünkben.

492. A Szép Szó miskolci József Attila emlékestje. — *Névtelen.* Szép Szó 1937. dec. — 387.

A Magántisztviselők Szövetségének miskolci csoportja december 8-ára hívta meg a Szép Szó-t. — A meghívás előzményeiről és az est szervezéséről l. a 383. sz. cikket és jegyzetét.

Németh Andor méltatta gyászbeszédében, amelyet emlékszámunkban közölni fogunk. — Vö. a 425., 526. sz. cikkekkel és jegyzetükkel.

A miskolci Gazdakör nagytermét zsúfolásig megtöltő közönség — A Gazdakör épülete ma is áll Miskolcon, a Déryné u. 5. szám alatt, a színház tőszomszédságában. Eredetileg 1912-ben a Kereskedők és Gazdák Köre székházának épült szecessziós stílusban, a miskolci és borsodi liberális szemléletű birtokosok és nagybérlők számára, akiknek újsága akkor a Reggeli Hírlap volt. Móricz Zsigmond itt mutatta be Bornemisza Péter Elektrájának átdolgozott változatát. Jelenleg egyik szárnyában a Miskolci Galéria kiállítótermei és a Művészklub kapott helyet, másik szárnyában a Miskolci Városi Könyvtár Szabó Lőrinc fiók-, ill. idegennyelvű könyvtára működik.

493. Költő és kora. — *Fejtő Ferenc.* Szocializmus 1937. dec. — 561—562.

„K"-betűkkel szól keményen, / Címe: „Költőnk és Kora"... — A mottó idézet a *„Költőnk és Kora"* c. versből; helyesen „*K* betűkkel szól keményen / címe: »Költőnk és Kora«."

Ezért olvashattuk most, hogy ... csak „ígéret" volt — Fejtő Ferenc a Magyarország c. lap névtelen nekrológjával vitatkozik (vö. a 394. sz. cikkel).

494. József Attila. — *Névtelen.* Várospolitikai Szemle (Debrecen) 1937. nov.—dec. — 11. Gyászkeretben.

Névtelen, de biztos, hogy a cikket *Erdei István* írta. Vö. a 194. sz. cikk jegyzetével.

495. Háború után. — *Schöpflin Aladár.* S. A.: A magyar irodalom története a XX. században. Bp. 1937. — 282. Részlet.

Schöpflin Aladár (1872—1950) kritikus, szerkesztő, író. A Vasárnapi Újságnál szerkesztő és kritikus, majd a Huszadik Század, utóbb a Nyugat főmunkatársa, 1941-től a Magyar Csillag társszerkesztője. A Franklin Társulat lektoraként a könyvkiadást irányította, és a Tükör szerkesztésében is részt vett. Babits halála után a Baumgarten-alapítvány kurátora. 1941-től a Kisfaludy Társaság tagja.

Schöpflin Aladár irodalomtörténetének Háború után c. fejezete a könyv 260—302. lapjáig terjed. A második nemzedék lírájával Schöpflin a 278—284. lapokon foglalkozik, a következő sorrendben: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Erdélyi József, Sárközi György, Déry Tibor, Fenyő László, József Attila, Nadányi Zoltán, Fodor József, Marconnay Tibor, Török Sophie, majd ezután a harmadik nemzedék névsora következik.

Schöpflin Aladár és József Attila viszonyára hosszú évekig árnyékot vetett az a tény, hogy Schöpflin a költő pamfletjében megbántott Babitscsal azonosította magát. (Vö. a 109. sz. cikkel és jegyzetével.) A Nyugat 1930. máj. 16-i számában megjelent Hajsza Babits Mihály ellen c. cikkében írta le ezt a — valószínűleg József Attilára is értendő — mondatot: „Arra, hogy Babits költészetét tagadja, csak a támadók legalja vetemedik." (764.) Hiteles lehet tehát az az emlékezés, amely szerint József Attila — megbánva a Babits elleni támadását — megkérte Schöpflin Aladárt, közvetítsen közte és Babits között, ám a kritikus nem tett eleget ennek a kérésnek. (Basch 430.) Irodalomtörténetében a költőről leírt sorok, a vele való foglalkozás arányai már Schöpflin véleményének módosulásáról tanúskodnak.

Schöpflin Aladár irodalomtörténetét éles és részletes kritikában részesítette Ignotus Pál, s írásában kitért a könyv József Attila-képére is: „A »kihagyások« nem fájnak nekünk, de igenis, fájhat József Attilának, kihez foghatóan igazi és nagy költőt fényszóróval hiába kutatnak az újnyugatos gárdában, hogy ő is *jó volt még*, egy kényszeredett kommüniké erejéig, a veszélytelen és veszélyteleníthető értékek számontartóságának". (Ignotus Pál: Eliszaposodott irodalom. Szép Szó 1937. júl.—aug. — 63.)

496. Magyar irodalom a háború után. — *Komlós Aladár.* K. A.: Írók és elvek. Bp. 1937. 247 l. Részletek. (145., 146—147.)

Komlós Aladár tanulmánya tanulmánykötetének 135—156. lapján olvasható. A tanulmány I. fejezetének címe: Az apokalipszis kora. A közölt részletek a II. fejezetben találhatók, amelynek címe: Új realizmus, vissza a valósághoz. Az első két részlet A líra c. alfejezet (142—145.) része (143—144.). A proletárság íróit és köztük József Attilát bemutató passzus a Származási csoportok c. alfejezetben olvasható (145—149.). Az alfejezet gondolatmenete a polgári írók és az ún. „osztályfölötti írók" méltatásával folytatódik.

497. Ecce saccerdos Dei... [1937] — *Hollós Korvin Lajos.* H. K. L.: Válogatott költemények 1925—1945. Bp. 1946. — 83.

A vers József Attila halálára címmel jelent meg a Költő Füttyszó a sötétben c. kötetében (Bp. 1974. 110—111.) A költemény korábbi és későbbi változata számottevő szövegeltéréseket mutat. A korábbi kötetben megjelent változatot közöljük. Azért soroljuk az 1937-ben írott közlemények sorába, mert — mint alcíme mutatja: József Attila halálára készült *alkalmi* költemény. A Válogatott költemények... kötetében a szerző az 1934—38 között született művek között helyezte el.

Hollós Korvin Lajos (1905—1971) költő, író, lapszerkesztő. Munkás volt, majd tisztviselő, később újságíró lett. 1933-ban szerkesztette a KMP félillegális lapját, a

Kórusművészetet. Írásai miatt a 30-as években nyolcszor tartóztatták le, öt alkalommal börtönbüntetést is kapott. 1940—44-ig munkatáborban volt. A személyi kultusz éveiben hallgatásra kényszerült. Az ötvenes évek közepétől kezdve újra aktívan részt vett az irodalmi életben. József Attilával 1931-ben ismerkedtek meg. Ennek dokumentuma a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötet egyik példányába írott dedikáció: „Korvin Lajosnak barátsággal és szeretettel". A két költő kapcsolata később hűvössé vált. Erről l. Emlékeim Attiláról c. írását (Alperes nem nyugszik. Bp. 1980. 242—252.)

József Attila halálára írott verse a költőről alkotott korábbi véleményének megváltozását jelzi, amennyiben a Füttyszó a sötétben (Bp. 1965) Freskók (Ismerőseim) c., négysorosokból álló ciklusának IV. darabját (64.) — amelyet 1937-re datál — József Attila: *A Dunánál* c. versére írott kritikának fogjuk föl:

A „faji egység" szállta meg? A Duce
„korporációs" elve? Mi az ördög?
Hogy egyformán ősének vallja már
Werbőczyt is — meg Dózsa Györgyöt?!

Vö. *A Dunánál* következő soraival: „Árpád és Zalán, Werbőczi és Dózsa — / török, tatár, tót, román kavarog / e szívben, . . .".

Ecce saccerdos Dei . . . — Latin egyházi ének kezdő szavai; magyar jelentése: Íme, az Isten főpapja . . .

TARTALOM

(A dőlt betűs számok a jegyzetre utalnak.)

Bevezetés 5
Dokumentumok 23

1922

1. Szerkesztőségi üzenet 27 *705*
2. József Attila versei 27 *705*
3. Egy makói diák verseskönyve 27 *705*
4. Különfélék 28 *705*
5. *Juhász Gyula:* Előszó [Szépség koldusa] 28 *705*
6. Szépség koldusa 29 *705*
7. *[Espersit János] e. j.:* A Szépség koldusa 29 *706*
8. Un nouveau poète hongrois: Attila József 30 *706*
9. *Balogh József:* [Önképzőköri bírálat József Attila Tanulmányfej című verséről] 31 *706*

1923

10. *[Nyigri Imre] ny. i.:* „Szépség koldusa" 37 *706*
11. József Attila: Szépség koldusa 37 *707*
12. *Fenyő László:* József Attila: Szépség koldusa 38 *707*
13. József Attila versei 39 *707*
14. József Attila versei 39 *707*
15. József Attila: egy új magyar költő 40 *707*
16. *Moszkitó:* A destrukció 40 *708*
17. József Attila 41 *708*

1924

18. Nyolchónapi fogház istengyalázás miatt 45 *708*
19. Nyolchónapi fogházra ítéltek egy költőt istenkáromlásért 45 *708*
20. Istenkáromlásért elítélt költő 46 *708*
21. József Attila magántisztviselőt és költőt istenkáromlásért vonta ma felelősségre a bíróság 47 *709*
22. Az istenkáromló vers honoráriuma 48 *709*
23. A Schadl-tanács két ítélete 48 *709*
24. Az istengyalázó költő 50 *709*
25. Istengyalázás 51 *709*

26. Nyolchónapi fogházra ítélték József Attilát ... 51 *709*
27. Istengyalázás volt-e a „Lázadó Krisztus" című vers? ... 52 *709*
28. Egy költőt nyolchónapi fogházra ítéltek ... 54 *709*
29. József Attilát elítélték egy verse miatt ... 54 *709*
30. *[Sós Endre] S. E.:* Magánhivatalnok és költő ... 55 *709*
31. *Kossutány Ignác dr.:* Elítéltek ... 56 *709*
32. *[Magyar László] m. l.:* Elítéltek ... 57 *710*
33. *[Hont Ferenc] H. f.:* József Attila ... 58 *710*
34. Elítéltek ... 60 *710*
35. A fiatal költő és a sajtószabadság ... 60 *710*
36. A cenzúra ... 61 *710*
37. *Márer György:* Rikkancs, aki ünnepi beszédeket gyárt a kaszinói urak számára ... 61 *710*
38. Tömörkény István emlékezete ... 63 *711*
39. József Attila büntetését egy hónapra szállította le a Tábla ... 64 *712*
40. József Attila verseskönyve ... 64 *712*

1925

41. *[Kormányos István] Kái:* József Attila: Nem én kiáltok ... 69 *712*
42. Nem én kiáltok ... 70 *715*
43. *[Saitos Gyula] s. gy.:* József Attila új verseskönyve ... 71 *715*
44. *Galamb Ödön dr.:* József Attila új verskötete ... 72 *715*
45. *[Pór Tibor] p. t.:* József Attila: Nem én kiáltok ... 73 *715*
46. *Kárpáti Aurél:* Új költők ... 74 *715*
47. Sugdosó ... 76 *715*
48. Egy megszívlelendő erkölcsi prédikáció ... 77 *715*
49. *[Nyigri Imre] ny. i.:* Nem én kiáltok ... 77 *717*
50. *Melléky Kornél:* József Attila: Nem én kiáltok ... 80 *717*
51. *Tersánszky J. Jenő:* József Attila verskötete ... 81 *717*
52. Az istengyalázásért elítélt költőt, József Attilát, felmentette a Kúria ... 81 *717*
53. Érdekes kúriai ítélet ... 83 *717*
54. Fölmentés istengyalázás vádja alól ... 83 *717*
55. *Gy. J.:* A halhatatlan poéta első éjszakája a szerkesztőségben ... 84 *718*
56. *Nyigri Imre:* Világlexikon ... 85 *718*
57. *Pintér Ferenc:* Nem én kiáltok ... 85 *718*
58. *Tóth Béla:* József Attila: Nem én kiáltok ... 86 *718*

1926

59. *Gergely Sándor:* „Rabszolga, ne lázadj..." ... 91 *718*
60. *Kállay Miklós:* Az új magyar líra ... 92 *719*
61. *Fényes Samu:* József Attila ... 92 *719*
62. *Nagy Lajos:* Hogy él a magyar író? ... 93 *719*
63. *Ignotus:* Vers és verselés ... 94 *720*
64. *[Gaál Gábor] G. G.:* Tiszta szívvel ... 95 *720*
65. Móricz Zsigmond Kassán ... 98 *721*
66. *Raith Tivadar:* A XX. század magyar irodalma az európai szellem áramlataiban ... 99 *721*
67. *Komlós Aladár:* A magyar líra a háború után ... 100 *722*
68. *Hatvany Lajos:* A polgár válaszúton ... 101 *722*
69. *Matheika János:* A magyar forradalmi irodalomról ... 102 *722*

1927

70. „Vöröscsontú költő" ... 105 *723*
71. Mi készül? ... 105 *723*
72. *Pákozdy Ferenc:* Lázadó Krisztus ... 106 *724*

1928

73. József Attila ... 109 *724*
74. József Attila versei ... 109 *724*
75. József Attila: Jut most elég virág ... 110 *725*
76. Új magyar költő, akinek élete Jack Londonéval vetekedik ... 110 *725*
77. Új magyar költők ... 112 *725*
78. József Attila versei ... 112 *725*
79. *Németh Andor:* József Attila ... 112 *725*
80. Írók előadóestje ... 118 *726*
81. *Várkonyi Nándor:* József Attila ... 119 *727*
82. *Benedek Marcell:* Naplójegyzet 1928-ból, József Attiláról ... 120 *727*
83. József Attila ... 122 *727*

1929

84. *Hartmann János, Németh László, Rédey Tivadar:* Összefoglaló pályázati jelentés ... 125 *728*
85. *Acsády Károly:* Krónika ... 126 *728*
86. A Bartha Miklós Társaság irodalmi estélye ... 127 *729*
87. A Magyar Föld írói estje a Vigadóban ... 127 *730*
88. *[Kecskeméti Pál] P. K.:* Die Gedichte von Attila József ... 128 *730*
89. *[Vajthó László] vl.:* A Bartha Miklós Társaság Magyar Föld-estje ... 129 *731*
90. *Zelk Zoltán:* József Attila: Nincsen apám, se anyám ... 129 *731*
91. *Komlós Aladár:* Egy készülő ígéret nevében ... 131 *731*
92. *[Zolnai Béla] G. P.:* Csodabogár ... 131 *731*
93. *Komlós Aladár:* Irodalom napló ... 131 *732*
94. *Németh Andor:* Éhségek hetyke poétája ... 132 *732*
95. *[Gereblyés László] g. l.:* „Magyar Föld" est a Vigadóban ... 135 *733*
96. *[Hatvany Lajos]:* József Attila ... 137 *733*
97. *Nyigri Imre:* „Nincsen apám, se anyám" ... 140 *733*
98. *Nádass József:* József Attila: „Nincsen apám, se anyám" ... 141 *733*
99. *Nádass József:* Nincsen apám, se anyám ... 142 *734*
100. *[Zolnai Béla] Galli Mátyás:* Csodabogár ... 143 *734*
101. *Szentimrei Jenő:* József Attila versei ... 144 *734*
102. *Féja Géza:* Halotti beszéd ... 145 *734*
103. *Németh László:* Nincsen anyám, se apám [!] ... 146 *734*
104. *Espersit János:* Három költő. Makai Emil, Juhász Gyula, József Attila ... 148 *735*

1930

105. József Attila ... 153 *735*
106. *Németh László:* Öröm ... 153 *736*
107. József Attila ... 153 *736*

108. *Féja Géza:* József Attila ... 154 *736*
109. Az Istenek halnak, az Ember él ... 156 *737*
110. *[Márai Sándor] M. S.:* Cégváltozás ... 156 *737*
111. Fiatal magyarok ... 156 *738*
112. Illyés Gyula [nyilatkozata] ... 157 *738*
113. Reflektor ... 157 *738*
114. *[Lakatos Péter Pál] L. P. P.:* József Attila: Tárgyi kritikai tanulmány ... 158 *739*
115. Tamás István: Fej és írás ... 159 *739*
116. Az Istenek halnak, az Ember él ... 163 *739*
117. *Aradi Zsolt:* Új arcú magyarok, új magyar föld ... 163 *740*
118. József Attila: Az Istenek halnak, az Ember él ... 164 *740*
119. *Féja Géza:* Új Kazinczy-korszak ... 165 *740*
120. *Féja Géza:* A „Nyugat" koncentrációja ... 166 *740*
121. *[Kárpáti Aurél] Kár:* Költők különcségei ... 167 *740*
122. *Forgács Antal:* Az új magyar líra ... 167 *740*
123. A munkásság és az ifjúság zarándokútja Ady Endre sírjához ... 171 *741*
124. Álarcosok kifosztották egy Szentesi utcán lakó úricsalád éléskamráját ... 171 *741*
125. *Haraszti Sándor:* A mai magyar irodalom ideológiai csoportosulásai ... 174 *742*
126. *Fábián Dániel:* Öt esztendő ... 175 *742*
127. *Lakatos Péter Pál:* József Attila: Nincsen apám, se anyám ... 176 *743*
128. *Féja Géza:* Elefántcsonttorony ... 182 *743*
129. Megkezdte működését a Bartha Miklós Társaság vásárhelyi csoportja ... 182 *743*
130. *Jancsó Béla:* Új Magyar Föld III. ... 184 *744*
131. „Ki a faluba!" ... 184 *745*
132. Vásárhelyen jelent meg a Bartha Miklós Társaság röpirata a magyar ifjúsághoz ... 188 *746*
133. *Féja Géza:* Lírai seregszemle ... 190 *746*
134. Ismerje meg falvainkat a magyar egyetemi ifjúság ... 190 *746*
135. József Attila ... 191 *746*
136. *Bisztray Gyula:* Újarcú magyar poéták ... 191 *746*
137. *Féja Géza:* A Magyar Szemle és a fiatalság ... 193 *747*
138. *Féja Géza:* Osztályköltészet? ... 194 *747*
139. Mi készül? ... 195 *748*
140. *Balogh Edgár:* A támadók igazi szerepe a csehszlovákiai magyar ifjúság életében ... 195 *748*
141. *[Jancsó Béla] J. B.:* Fábián Dániel és József Attila: Ki a faluba ... 196 *749*
142. *Kecskeméti György:* V. A magyar ifjúság problémájához ... 197 *749*
143. *Dobossy Imre, Horváth Ferenc, Sinkovits Béla:* A Sarló válasza A Reggeléknek ... 200 *749*
144. *Radnóti Miklós:* Kállay és a primitív versmagyarázat ... 201 *750*
145. *Haraszti Sándor:* Magyar eszerek ... 201 *751*
146. A Kortárs hírei ... 203 *751*
147. *Narancsik Imre:* A magyar reneszánsz felé ... 203 *751*
148. József Attila ... 204 *751*

1931

149. Kik kapják az idén a Baumgarten-díjat? ... 207 *752*
150. *Fenyő László:* Rabló ... 207 *752*
151. *[Zolnai Béla] G. M.:* Csodabogár ... 208 *752*

152. *[Kardos László] K. L.:* József Attila új könyve 208 *753*
153. *Féja Géza:* Szélkakas-költők 208 *753*
154. *Jenő József:* A magyar vers útja 211 *754*
155. József Attila új versei 213 *754*
156. *Dsida Jenő:* Döntsd a tőkét, ne siránkozz 213 *754*
157. *Gergely Sándor:* József Attila új versei 216 *755*
158. *Fenyő László:* Döntsd a tőkét, ne siránkozz 218 *756*
159. *Barta Sándor, Hidas Antal, Illés Béla, Kiss Lajos, Madarász Emil, Matheika János, Zalka Máté:* A magyar proletárirodalom plattform-tervezete 221 *756*
160. *Löffler A. Pál:* Párizsi napló 222 *756*
161. *Kálmán József:* Van-e szocialista líra? 222 *757*
162. *Fábry Zoltán:* „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" 223 *757*
163. József Attila verseskötetét megsemmisítik... ..... 224 *757*
164. József Attila új versei 225 *758*

1932

165. *Gergely Sándor, Hidas Antal, Illés Béla, Lippay Zoltán:* Az ideológiai tisztaságért, a művészet minőségéért 229 *758*
166. József Attila... ..... 230 *758*
167. *Fábián Dániel:* Az Új Szellem Diadala 230 *758*
168. *[Bródy István] B. I.:* Szabadság-est a Vígszínházban 230 *759*
169. *Fábián Dániel:* A harmincévesek két halottja 231 *759*
170. A Gadó-tanács kritikája egy Villon-versről 231 *759*
171. *Д-р Стеван Кемењ:* Данашња мађарска књижевност 232 *759*
172. *Forgács Antal:* Új Anthológia 233 *761*
173. *Gergely Sándor:* Magyarországi lapszemle 233 *762*
174. *Lakatos Péter Pál:* Új Anthológia 236 *763*
175. *[Bodor Aladár] B. A.:* József Attila: Döntsd a tőkét, ne siránkozz .. 239 *764*
176. A halálbüntetés és a statárium ellen 239 *764*
177. Július 28-án kezdődött... ..... 240 *765*
178. Elfogultsági kifogást emeltek a Méhes-tanács ellen a halálbüntetés elleni röpirat pörében 240 *765*
179. Különös elfogultsági kifogás egy nemzetgyalázási pörben 242 *765*
180. Elfogultsági kifogás Szimonideszék nemzetgyalázási bűnperében 243 *766*
181. *[Molnár Erik] Jeszenszky Erik:* Skolasztika vagy dialektika 243 *766*
182. *[Bálint György] B. Gy.:* József Attila: Külvárosi éj 247 *766*
183. *Mándy Teréz:* Az „I. G. E." — és az Ige realizálása 248 *767*
184. *Pakots József:* Beszámoló az Íróhétről 249 *768*
185. *[Rónay Mária] r. m.:* A „t. Ház" folyosójáról 249 *768*
186. *[Nádass József] n-s.:* A „Társadalmi Szemle" 250 *768*
187. *[Lukács István] Lu.:* A legérdekesebb költő... ..... 251 *769*
188. *Danzinger Ferenc:* József Attila, a szocializmus költője 251 *769*
189. *Kállay Miklós:* A magyar költészet új ösvényein 256 *770*
190. A halálbüntetés ellen... ..... 257 *770*
191. *Josef Turóczi-Trostler:* Neue Lyrik. József Attila: Külvárosi éj 258 *770*
192. *Gosztonyi Lajos:* József Attila új versei 259 *771*
193. *Illyés Gyula:* Külvárosi éj 260 *771*
194. *Erdei István:* Valamit József Attiláról 262 *771*
195. *Fábry Zoltán:* A háromszázötvenoldal győzelme 265 *772*
196. Külvárosi éj... ..... 266 *772*

1933

197. *Pákozdy Ferenc:* Külvárosi éj ... 269 *772*
198. Kik írták a halálbüntetés elleni röpiratot? ... 273 *773*
199. Írók nemzetgyalázási pere ... 274 *773*
200. *Kovács György:* Új könyvekről ... 274 *773*
201. Három fiatal írónk így látja az életet ... 275 *773*
202. *Bálint György:* Magyar költő 1933-ban ... 277 *773*
203. *Németh Andor:* Külvárosi éj ... 278 *774*
204. József Attila: Külvárosi éj ... 280 *774*
205. *Németh László:* Magyar líra 1932-ben ... 281 *774*
206. A halálbüntetés elleni röpirat ... 282 *775*
207. „Felhígított Ady" ... 282 *775*
208. Ítélet a statárium-ellenes röpirat ügyében ... 283 *775*
209. Szimonidesz Lajost elítélték az írók nemzetgyalázási pörében ... 284 *775*
210. Csak Szimonidesz Lajos lelkészt ítélték el nemzetrágalmazásért pénzbüntetésre ... 284 *775*
211. „Felhígított Ady" ... 285 *775*
212. *Katona Jenő:* Új népiesség? ... 286 *775*
213. *Németh Andor:* Miniatűrök ... 293 *776*
214. *Pákozdy Ferenc:* Külvárosi éj ... 294 *776*
215. A Társadalmi Szemle József Attiláról ... 297 *777*
216. *François Gachot:* Lettres hongroises ... 297 *777*
217. „Döntsd a tőkét, ne siránkozz" ... 297 *778*
218. *Emil B. Lukáč:* Mad'ari novej tvári? ... 298 *778*
219. A főiskolai diákok kommunista-ügye ... 300 *782*
220. Tagadnak a kommunista-per úri vádlottjai ... 301 *783*
221. Magyar est a La Fontaine Társaságban ... 302 *783*
222. Ítélet a kommunista pörben ... 303 *784*
223. La Fontaine Társaság ... 304 *784*
224. *Somodi László:* Külvárosi éj ... 304 *784*
225. József Attila menyasszonya megmérgezte magát a nyomor miatt ... 305 *784*
226. La Fontaine-Társaság ... 305 *786*
227. *Téglás Ferenc:* Az egységfront körül ... 306 *786*
228. József Attila nem hajlandó meghalni! ... 313 *787*
229. *Kosztolányi Dezső:* Ezerkilencszázharminchárom ... 316 *788*
230. *Remenyik Zsigmond:* Li-Fu-szun gazda és cselédei (III.) ... 325 *788*
231. József Attila 325 *789*

1934

232. Babitsnak fáj 329 *790*
233. *Remenyik Zsigmond:* Li-Fu-szun gazda és cselédei (V.) ... 330 *790*
234. *Remenyik Zsigmond:* Li-Fu-szun gazda és cselédei (VII.) ... 334 *790*
235. Fölemelték a bolsevizmus miatt elítélt egyetemi hallgatók büntetését ... 335 *791*
236. *Karinthy Frigyes:* József Attila (Az elképesztő): Pünkösdi kolbász ... 336 *791*
237. *Ascher László, dr. Braun Soma:* Irodalom és politika ... 336 *791*
238. *Fülöp Ernő:* A mű-e vagy a hatás? ... 337 *792*
239. Szimonidesz Lajos ügye ... 338 *792*
240. *Hatvany Lajos, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor:* József Attila válogatott versei ... 339 *792*
241. József Attila új verseskötete ... 340 *793*

242. *Habán Mihály:* József Attila: Medvetánc ... 340 *794*
243. *[Szakasits Árpád] sz. á.:* „Medvetánc" ... 342 *794*
244. *Garai János:* Ha a költő jobbra tér... ... 342 *794*

1935

245. *Josef Turóczi-Trostler:* Attila József: Bärentanz ... 347 *795*
246. Kik kapják az idei Baumgarten-díjakat ... 347 *796*
247. A Baumgarten-díjasok ... 348 *796*
248. Kiosztották az idei Baumgarten-díjakat ... 349 *797*
249. *Fejtő Ferenc:* Rapszodikus elmélkedés Babits „Amor Sanctusa" fölött 351 *797*
250. *Veres Péter:* Irodalom és világnézet ... 352 *798*
251. *Fülöp Ernő:* József Attila költészete ... 353 *798*
252. *Fejtő Ferenc:* Medvetánc ... 362 *799*
253. József Attila: Medvetánc ... 363 *799*
254. *Gaál Gábor:* Az Erdélyi Szépmíves Céh tíz éve ... 364 *799*
255. *Féja Géza:* József Attila: Medvetánc ... 364 *800*
256. *Füst Milán:* József Attiláról ... 367 *801*
257. *Vas István:* Levél egy szocialistához ... 371 *801*
258. *François Gachot:* Lettres hongroises ... 372 *801*
259. Rögtönzés ... 372 *801*
260. *Halász Gábor:* Új verseskönyvekről ... 372 *802*
261. *Újvári László:* A mai magyar reformizmus természetrajzához ... 375 *802*
262. *Lukács Gáspár:* József Attila: Medvetánc ... 376 *803*
263. *[Mónus Illés] -s.-s.:* Hol az írók helye? ... 377 *803*
264. *Csömöri József:* A mai magyar irodalom ... 378 *804*
265. *Bálint György:* József Attila versei ... 379 *805*
266. *Újvári László:* Új szellemi front Magyarországon ... 381 *805*
267. *Zsolt Béla:* 2 generáció felel 3 kérdésre ... 382 *806*
268. Szerda, 1935. aug. 14. ... 383 *806*
269. Betiltották az építőmunkások hétfői gyűlését ... 384 *807*
270. Az építőmunkássztrájk ügye a főváros közigazgatási bizottságában .. 384 *807*
271. *Fejtő Ferenc:* Bevezetés [Korunk. Tizenkét fiatal költő] ... 384 *808*
272. *Korvin Sándor:* A „harmadik nemzedék" költői ... 385 *808*
273. *Fejtő Ferenc:* Hogyan látja Einstein a világot? ... 386 *808*
274. *Sértő Kálmán:* Négy napig vidéken voltam ... 387 *809*
275. *A „Cobden" Szerkesztősége:* A középosztály és a vajúdó világ ... 388 *809*
276. A mi örökségünkhöz ... 388 *810*
277. *Egri Viktor:* József Attila: Medvetánc ... 389 *810*
278. *Fejtő Ferenc:* Hat költő ... 390 *811*

1936

279. A mi örökségünk. József Attila ... 393 *811*
280. *Molnár Tibor:* Cotruș Áron a román—magyar kultúrközeledésről 393 *811*
281. *Ignotus Pál:* „Népiség" és „új humanizmus" ... 394 *811*
282. Odaítélték az idei Baumgarten-díjakat ... 394 *812*
283. Kik kapnak az idén Baumgarten-díjat ... 395 *812*
284. *Újvári László:* Nagytakarítás egy anthológia körül ... 395 *814*
285. *Egri Viktor:* József Attila: Medvetánc ... 396 *814*
286. *Ignotus Pál:* Óda és eszmélet ... 397 *814*
287. *É. J.:* Irodalmi est a Szövetségben ... 400 *815*

288. *[Simándy Pál] S. P.:* „Szép Szó" ... 400 *815*
289. *Németh Andor:* A reménytelenség költői ... 402 *818*
290. *Hatvany Bertalan:* London 1936 ... 402 *818*
291. *sz. a.:* A Szép Szó ... 403 *819*
292. Mai magyarok — régi magyarokról ... 405 *819*
293. *Németh Andor:* Feltámadás ... 405 *819*
294. *Dr. Passuth László:* Mai magyarok — régi magyarokról ... 412 *820*
295. *Méliusz József:* Új magyar folyóiratok ... 413 *820*
296. József Attila: Medvetánc ... 413 *821*
297. *[Faragó László] Góra Lajos:* A vers fegyverével ... 414 *821*
298. *Molnár Tibor:* A haladó szellemű magyar írók a „Szép Szó" köré tömörülnek ... 415 *821*
299. *Molnár Tibor:* Beszélgetés a magyar Panait Istratival ... 419 *821*
300. *Méliusz József:* Négy verseskönyv ... 424 *823*
301. *Balás Károly:* Ellopott jelszavak és ellopott költők ... 425 *823*
302. *Franjo Fejtő:* O madžarskoj poratnoj književnosti ... 426 *823*
303. *Ignotus Pál:* „Nagyon fáj" ... 428 *827*
304. *Zsigmond Móricz:* Zu Weihnachten ist's schmerzlicher ... 430 *828*
305. *Nagy Lajos:* Budapest nagykávéház ... 434 *831*
306. József Attila, ... 441 *831*

1937

307. Ne így osszák szét a Baumgarten-díjat! ... 445 *832*
308. *Fejtő Ferenc:* József Attila ... 446 *832*
309. *Németh Andor:* Nagyon fáj ... 447 *832*
310. Thomas Mann levele és a holnapi felolvasás ... 450 *832*
311. A rendőrség nem engedte meg, hogy József Attila előadja Thomas Mannt üdvözlő ódáját ... 451 *833*
312. Thomas Mann budapesti felolvasóestjén betiltották József Attila ódájának előadását ... 451 *834*
313. Thomas Mann beszél ... 452 *834*
314. *—l—ó., Fejtő Ferenc:* A weimari szellem mellett tett hitet Thomas Mann előadásában ... 452 *835*
315. *Bálint György:* Thomas Mann felolvasott ... 453 *836*
316. Január 14 ... 454 *836*
317. Thomas Mann felolvasó-estje a Magyar Színházban ... 454 *836*
318. *s. b.:* Találkozás a zsenivel ... 456 *836*
319. A Thomas Mannhoz ... 456 *836*
320. Thomas Mann közönsége ... 457 *836*
321. Thomas Mann megismerkedik a budapesti „demokráciával" ... 458 *837*
322. *Németh Andor:* Az új humanizmus ... 458 *837*
323. *Gergely János:* József Attila: Nagyon fáj ... 459 *837*
324. A Szép Szó Thomas Mann-estje ... 459 *837*
325. *[Zsigmond Ede] zs. e.:* Költő és kritikus ... 460 *837*
326. *[Kecskeméti György] —ti:* Attila József: Nagyon fáj ... 460 *838*
327. *Dóczy Jenő:* Lírai pangás ... 462 *839*
328. József Attila ... 464 *839*
329. *Komlós Aladár:* Irodalmi Napló ... 465 *839*
330. József Attila — Németh Andor ... 467 *840*
331. *Bálint György:* József Attila: Nagyon fáj ... 469 *841*
332. *Remenyik Zsigmond:* Nagyon fáj ... 472 *841*
333. *Ignotus:* József Attila verseiről ... 474 *841*

334. *Németh Andor:* József Attila verseiről ... 475 *841*
335. *Forgács Antal:* József Attila: Nagyon fáj ... 478 *841*
336. *Sós Endre:* József Attila új versei ... 480 *842*
337. Zárt ajtók mögött tárgyalják Terstyánszky, Veigelsberg Pál és József Attila szemérem elleni vétségét ... 482 *842*
338. *Méliusz József:* Radnóti Miklós új verseskönyve ... 483 *842*
339. *Szegi Pál:* Nagyon fáj ... 483 *842*
340. *Kőműves Imre:* A győztes Nyugat ... 487 *843*
341. *Borbély László:* Könyvtárszobában ... 487 *843*
342. Lehettem volna oktató ... 487 *843*
343. *[Schneider József] Szörényi József:* József Attila: Nagyon fáj ... 488 *843*
344. *Molnár Tibor:* Egyéni kötet, melynek hátterében a tömeg áll ... 489 *843*
345. *Balogh Edgár:* A második Bartha Miklós Társaság ... 492 *844*
346. József Attila: Nagyon fáj ... 493 *844*
347. Illyés Gyula és József Attila izgalmas költői párbaja ... 494 *844*
348. *Makkai László:* Bevezető [Új magyar költők II.] ... 495 *845*
349. *J. A.:* Új magyar költők II. ... 496 *845*
350. *[Gosztonyi Lajos] G. L.:* Ifjú költők a diktatúra ellen ... 496 *845*
351. *Horváth Béla:* József Attila: Nagyon fáj ... 500 *846*
352. *Kállay Miklós:* Körutazás könyvországban ... 503 *846*
353. Tiltakoznak az írók a TESz dömping irodalmi terve ellen ... 503 *847*
354. A TESz Hitler nyomán sterilizálni akarja a magyar írókat? ... 505 *847*
355. *B. J.:* Van-e szociológiai indokoltsága az új népies iránynak? ... 506 *847*
356. *Brassai Viktor:* József Attila ... 507 *847*
357. József Attilát, a kiváló fiatal költőt idegszanatóriumba vitték ... 508 *847*
358. József Attila betegsége ... 509 *850*
359. Hallotta? ... 509 *852*
360. *Lőrinczi László:* Utak, melyek a jövőbe vezetnek. III. Szép Szó ... 509 *852*
361. *Földeák János:* A „harmadik nemzedék" ... 510 *853*
362. *Németh Andor:* Látogatás József Attilánál ... 514 *853*
363. Folyóiratszemle ... 516 *854*
364. A költő regénye ... 517 *854*
365. Budapest I. 19. (7). József Attila versei ... 518 *855*
366. *Hatvany Bertalan:* Dunamenti Európa ... 518 *855*
367. Őszi előadások ... 519 *855*
368. A budapesti „Szép Szó" előadóestje Pozsonyban, Érsekújvárott és Komáromban ... 520 *856*
369. A Szép Szó felolvasó körútja Csehszlovákiában ... 520 *856*
370. *Vass László:* Köszöntjük a „Szép Szó"-t Szlovenszkón! ... 521 *856*
371. A „Szép Szó" előadásai Szlovenszkón ... 523 *857*
372. *Győry Dezső:* Üdvözlet az íróknak ... 524 *858*
373. Maďarští spisovatelé před českou veřejnosti ... 524 *858*
374. A „Szép Szó" írói a pozsonyi magyar rádióban ... 525 *858*
375. *Sós Endre:* Dunavölgyi kiegyezés ... 525 *858*
376. A „Szép Szó" íróinak nagysikerű irodalmi estje Pozsonyban ... 526 *859*
377. A budapesti „Szép Szó" írógárdájának nagysikerű estje a prágai Petőfi Sándor Körben ... 527 *859*
378. A „Szép Szó" írói Prágában ... 527 *859*
379. Ignotus-Veigelsbergék a háború utáni sérelmek elfelejtését ígérgetik Prágában ... 528 *859*
380. *Ifj. Kubán Endre:* A magyar Villon ... 528 *859*
381. *Fejtő Ferenc:* A háború utáni magyar irodalom ... 529 *860*

382. A Szép Szó csehszlovákiai útja ... 535 *861*
383. A „Szép Szó" miskolci előadása ... 541 *862*
384. [Kőnyomatos hír] ... 541 *862*
385. Selbstmord des Dichters Attila József ... 542 *863*
386. József Attila költő borzalmas öngyilkossága ... 543 *864*
387. József Attila, a 33 éves költő megdöbbentő öngyilkossága ... 545 *868*
388. József Attila halálos tragédiája ... 546 *868*
389. Vonat elé vetette magát József Attila költő ... 549 *868*
390. Idegbaja miatt öngyilkos lett József Attila, a „Szép Szó" szerkesztője 549 *869*
391. Egy meghasadt lélek drámája ... 550 *869*
392. József Attila öngyilkossága ... 553 *869*
393. József Attila öngyilkosságot követett el ... 553 *869*
394. József Attila, a kiváló költő vonat elé vetette magát ... 554 *869*
395. *Katona Jenő:* A vonat elé vetette magát és meghalt József Attila költő 556 *869*
396. József Attila borzalmas öngyilkossága ... 558 *870*
397. Vonat elé vetette magát s meghalt József Attila ... 558 *870*
398. József Attila élete és tragédiája ... 561 *870*
399. Dr. Bányai Lászlóné József Lucia, özv. dr. Makay Ödönné József Etelka ... 563 *870*
400. József Attila szörnyű öngyilkossága ... 563 *870*
401. A vonat elé vetette magát egy fiatal író ... 564 *870*
402. *Pálóczi-Horváth György:* Az öngyilkos József Attila ... 565 *870*
403. Vonat elé vetette magát és szörnyethalt József Attila, a kiváló magyar költő ... 567 *870*
404. Öngyilkos lett József Attila ... 568 *871*
405. *Németh Andor:* József Attila tragikus öngyilkossága ... 568 *871*
406. József Attila országos hírű írót és költőt darabokra tépte a vonat a balatonszárszói állomáson ... 571 *871*
407. *Boldizsár Iván:* Fülledt este József Attilával ... 571 *871*
408. *[Gábor István] g. i.:* Egy „mai magyar" a mozdony kerekei alatt ... 573 *871*
409. *Illyés Gyula:* József Attila ... 574 *872*
410. Zokogó barátok kísérték utolsó útjára vasárnap délután József Attilát 575 *872*
411. Harmadnapja nem eszek ... 577 *872*
412. Balatonszárszón eltemették József Attilát ... 578 *872*
413. *[Bibó Lajos] ó:* A költő halála ... 579 *872*
414. *Gyárfás Endre:* József Attila tragédiája ... 579 *872*
415. *[Bélteky László]:* Egy meghasadt lelkű fiatal magyar költő megrendítő tragédiája ... 581 *873*
416. *Vass László:* József Attila ... 583 *873*
417. *Nádass József:* József Attila halálára ... 586 *873*
418. *Bárdos László:* Az eltaposott magyar költő ... 588 *873*
419. József Attila temetése ... 590 *874*
420. *Szombati Sándor:* „Az ige több, mint a tett" ... 591 *874*
421. *Németh Andor:* József Attila temetésén ... 594 *874*
422. Balatonszárszón temették el József Attilát, az öngyilkos költőt ... 595 *876*
423. *Látó Anna:* „Elpusztult az emberi értelem" ... 596 *876*
424. *Robotos Imre:* Költő a sínek közt ... 598 *877*
425. *Németh Andor:* Szép Szó szerzői est. József Attila verseiből olvas ... 600 *877*
426. *[Vass László] V. L.:* József Attilát gyászolja a szlovenszkói magyarság 605 *878*
427. *[Vass László] V. L.:* József Attila és — József főherceg ... 606 *878*
428. *Sértő Kálmán:* Levél a határon túlról ... 606 *878*
429. *Zsolt Béla:* A költő halála ... 608 *879*
430. *Faragó Dezső:* Szerbusz Attila! ... 610 *879*

431. *Isaia Tolan:* La mortea lui József Attila 612 *879*
432. *[Szántó Miklós] Sz. M.:* Vadvirágcsokor József Attila sírjára 613 *881*
433. A kétvérű költő 616 *881*
434. József Attila emlékest Miskolcon 617 *881*
435. A hét bánata 618 *881*
436. József Attila útja a halálba és a halhatatlanságba 618 *881*
437. *Karácsony Sándor:* József Attila 619 *881*
438. József Attila öngyilkossága 620 *881*
439. *Gárdos Sándor:* Élmebaj 620 *882*
440. *Molnár Tibor:* Hogyan élt és hogyan halt meg Ady Endre óta a legnagyobb magyar költő: József Attila 621 *882*
441. József Attila... ..... 625 *882*
442. *Ignotus:* Irodalom és tehetség 625 *882*
443. *Győry Dezső:* Fenyőgally a balatonszárszói sírra 628 *882*
444. József Attila-emlékest Pozsonyban 629 *882*
445. József Attila,... ..... 629 *883*
446. A költő, aki sorsát is írja 629 *883*
447. *Rónai Mihály András:* „Nagyon fáj" 630 *883*
448. *Sértő Kálmán:* József Attila 632 *885*
449. *Németh Andor:* Mit illik József Attiláról tudni? 634 *885*
450. *Ifj. Kubán Endre:* Egy magyar költő sírjára 635 *885*
451. Szép szóval hódítottak a „Szép Szó" élharcosai Miskolcon 637 *885*
452. Hallotta? 638 *885*
453. *Zd.:* Za Attilou Józsefem 638 *886*
454. *Dr. Szilágyi András:* A skizofréniás költő 639 *886*
455. *Várnai Zseni:* Csillaghullás van 642 *886*
456. *G. Hajnal László:* Ignotus súlyos támadása vagy inkább a magyar írók lelkiismerete 643 *886*
457. *Katona Jenő:* Egy költő halálára 645 *887*
458. *Sértő Kálmán:* Halálesetre 647 *887*
459. *Kováts József:* József Attila 649 *887*
460. *[Nádas Sándor] n. s.:* A költő, aki nekiment a tehervonatnak 651 *887*
461. Miért kellett meghalnia József Attilának 653 *888*
462. József Attila tragédiája... ..... 654 *888*
463. *H. Kovács Zoltán:* József Attila 655 *888*
464. *Kováts József:* József Attila 657 *888*
465. A költő sorsa 661 *889*
466. *n.:* Költő a ravatalon 663 *889*
467. *Torma Imre:* József Attila 664 *889*
468. *Andreánszky István:* József Attila 665 *889*
469. *Vass László:* A balladás halott 667 *890*
470. A költő halála — jobbról nézve 669 *890*
471. *Dr. Somogyi Sári:* József Attila fejfájára 670 *890*
472. *Peéry Rezső:* In memoriam: József Attila 672 *891*
473. Sikerült kultúrelőadás a Magyar Házban 675 *891*
474. *Nagy Jenő:* A mosónő fia 675 *891*
475. *Saitos Gyula:* „Íme a költő, aki indul magasba és mélybe..." 676 *891*
476. Pszt... Én is csak hallottam... ..... 680 *891*
477. *Ignotus Pál:* Helyreigazítás 680 *892*
478. *Gosztonyi Lajos:* 1937 igazi arca 683 *892*
479. Eldöntötték, hogy kik kapják a jövőévi Baumgarten-díjakat 683 *892*
480. A nagy díj 684 *892*
481. Búcsúzunk Tőled, József Attila! 684 *892*

482. *Longhy A. István:* Magyar költő tragédiája 685 *892*
483. *Ádám Zsigmond:* József Attila 686 *892*
484. József Attila 687 *893*
485. *[Stern Emil] S.:* József Attila 687 *893*
486. *Lőrinczi László:* József Attila 688 *893*
487. Egy meghasadt lelkű fiatal magyar költő megrendítő tragédiája 689 *894*
488. *Borbély László:* Egy fiatal költő halálára 691 *894*
489. *Komlós Aladár:* József Attila 692 *894*
490. A Szép Szó mély fájdalommal jelenti 694 *894*
491. József Attila temetése 694 *894*
492. A Szép Szó miskolci József Attila emlékestje 695 *894*
493. *Fejtő Ferenc:* Költő és kora 696 *894*
494. József Attila 698 *895*
495. *Schöpflin Aladár:* Háború után 698 *895*
496. *Komlós Aladár:* Magyar irodalom a háború után 699 *895*
497. *Hollós Korvin Lajos:* Ecce saccerdos Dei 700 *895*

Jegyzetek 701

Rövidítések jegyzéke 703
A dokumentumok jegyzetei 705

Bibliotheca Academiae Scientiarum
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
Hungariae

508180
UMM